

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM
RATU NARODA JUGOSLAVIJE

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM

XIV

KNJIGA 1

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

ZBORNIK
DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XIV
KNJIGA 1

R E D A K C I J A :

Mehmedalija Bojić, mr Dušan Gvozdenović, dr Uroš Kostić, Branko Lataš,
Fabijan Trgo, mr Jovan Vujošević, Branko Vuković

REDAKTOR
Branko Vuković

ODGOVORNI UREDNIK
Fabijan Trgo

RECENZENTI

Prof. dr ! Jovan Marjanović |
Mr Jovan Vujošević

IZDAJE
VOJNOI STORIJSKI INSTITUT

VOJNO ISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM

XIV

KNJIGA 1

DOKUMENTI ČETNIČKOG POKRETA
DRAŽE MIHAJOVIĆA 1941 - 1942.

BEOGRAD

1981.

**DOKUMENTI
JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA
ČETNIČKOG POKRETA DRAŽE MIHAJLOVIĆA**

30. jun 1941 — 31. decembar 1942.

PREDGOVOR

Publikovanje četničke arhivske građe u ediciji Zbornik deo je programa Vojnoistorijskog instituta za objavljivanje dokumentacije NOP-a i njegovih neprijatelja: nemačkih, italijanskih, bugarskih i mađarskih fašističkih okupatora, zatim tzv. Nezavisne Države Hrvatske i ostalih kvislinških tvorevina, nosilaca kolaboracije i kontrarevolucije.

Prezentirana dokumentacija osvetljava pojavu i karakter četništva u situaciji kada su fašistički agresori, uz pomoć njihovih domaćih saradnika, uspostavljali svoj okupacijski sistem terora i pljačke i kada narodnooslobodilačka borba postaje jedini put za izlazak iz jedne od najtežih situacija u kojoj su se u svojoj istoriji našli narodi i narodnosti Jugoslavije.

Ova zbirka dokumenata pokazuje da se četnička taktika čekanja, koja datira od prvih meseci okupacije i oružane borbe, pretvorila već 1941. godine u otvorenu i tesnu saradnju sa okupatorima protiv NOP-a, i posvuda dobila široke razmere. Ulažući napore da se u jedinstveni oslobođilački front protiv okupatora okupe ljudi svih društvenih slojeva, bez obzira na političko, versko ubedjenje, i nacionalnu pripadnost, rukovodstvo NOP-a i štabovi partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji pokušavaliisu u leto i jesen 1941. da četnike Draže Mihailovića (D.M.) privole na zajedničku borbu protiv okupatora. Objavljena dokumentacija pokazuje da je Draža Mihailović, u jeku nemačkih pokušaja da zaustave NOP i rasplamsavanje oslobođilačke borbe, lukavo taktizirao, nastojeći da dobjije u iiremenu, čutke prelazeći preko lokalnih sporazuma pojedinih četničkih odreda i partizanskih jedinica. Dok su četničke vode i prvaci raznih građanskih političkih stranaka propagirali tezu o preuranjenosti oružane borbe, Josip Broz Tito je insistirao na kontaktima i pregovorima s nosiocima i takvih shvatanja, pa je dva puta pregovarao s Dražom Mihailovićem, s ciljem da se izvede na čistinu ko je za borbu protiv okupatora, a ko je protiv nje, te na taj način razotkriju demagoške

parole Draže Mihailovića i predstavnika građanskih stranaka, koje su se suprotstavljale oružanom ustanku. U vreme tih pregovora s Josipom Brozom Titom, Draža Mihailović je vodio tajne razgovore s predstavnicima nemačkih oružanih snaga, pri čemu je isticao da će »borbu protiv komunista« — u stvari protiv NOP-a — nastaviti bez obzira na ishod tadašnjih pregovora s Nemcima i da svoje oružje nikada neće okrenuti protiv nemačkih okupatora. Krajem oktobra 1941. Draža Mihailović je dobio poruku od kraljevske izbegličke vlade, koja ga je ohrabrla za još žešću borbu protiv NOP-a. Krajem 1941. kraljevska izbeglička vlada imenovala je Dražu Mihailovića za komandanta »Jugoslovenske vojske u otadžbini«, u decembru ga unapredila u čin generala, a početkom 1942. postao je ministar jugoslovenske izbegličke vlade.

Polazeći od toga da su četnici okoreli neprijatelji NOP-a, italijanski okupator ih je prihvatio i sklopio s njima sporazume o saradnji u Lici, Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori. Italijani su četničke oružane formacije uključivali u sve svoje ofanzivne poduhvate protiv partizanskih odreda i jedinica NOVJ.

Četnički pokret D.M. je, s jedne strane, svoje planove o obnovi Kraljevine Jugoslavije zasnivao na pobedi antifašističke koalicije, a, s druge strane, zajedno sa okupacionim trupama vodio žestoke borbe protiv jedinica NOV i POJ, čime je direktno pomagao sile Osovine protiv savezničkih armija. Četničkim uslugama za vreme operacija protiv slobodne teritorije i oružanih snaga NOP-a — učešćem njihovih formacija u velikim ofanzivama (protiv Užičke republike i drugih ustaničkih žarišta 1941, u toku izvođenja ofanzivnih operacija 1942, posebno u bici na Neretvi i, kasnije, sve do konačnog sloma okupatora i definitivnog oslobođenja Jugoslavije), čuvanjem komunikacija od partizanskih napada, vršenjem uloge prethodnice i zaštitnice, naročito italijanskih okupacionih trupa, pružanjem obaveštajnih podataka. ■— okupatorsko komandovanje je štedelo svoje snage, što su — kako stoji u dokumentima — fašistički komandanti često povedučili i zbog čega su četnicima davali znatnu pomoć u naoružanju i opremi.

. Opredelivši se za obnovu Kraljevine Jugoslavije, neki reakcionarni krugovi u savezničkim zemljama videli su u četničkom pokretu D.M. snagu koja bi im, u slučaju njegove pobeđe osigurala interes i uticaj u posleratnoj Jugoslaviji. Zbog takve politike, vodeće savezničke sile na Zapadu, iako im je bilo poznato da se četnici D.M. ne borbe protiv okupatora, pružale su im duže vremena raznovrsnu pomoć. Time je stvorena paradoksalna situacija: četničke oružane jedinice, koje su se zajedno sa okupacionim trupama i kvizlinzima uporno

borile protiv NOP-a priznate su od saveznika kao antiosovinska snaga i podržavane od nekih vodećih sila antifašističke koalicije. S druge strane, NOVJ — koja se od početka, gotovo dve i po godine, potpuno sama neprekidno borila protiv sila Osovine i njenih saradnika — tek u Teheranu, krajem 1943, priznata je za savezničku.

Iako je na konferenciji u Teheranu došlo do promena u stavu saveznika prema četnicima D.M. u korist NOVJ, vlada SAD se praktično nije odrekla daljeg pružanja podrške Draži Mihailoviću. Kada se četnički pokret avgusta 1944. našao neposredno pred uništenjem, upućena je nova američka misija u Štab Draže Mihailovića. Iako nije imala značaj i karakter prethodnih misija i kraće vreme se zadržala u zemlji, svojim prisustvom ona je Mihailoviću ulila nove nade. Velika Britanija je u prvoj polovini 1944. povukla svoje vojne misije iz četničkih štabova. Međutim, u političkoj igri oko Jugoslavije, ona je i dalje koristila Dražu Mihailovića i njegove četnike. Tek od sredine 1944, formiranjem nove jugoslovenske kraljevske vlade u emigraciji, prestala je podrška te vlade Draži Mihailoviću. Saradnja koju su četnici uspostavili sa okupatorima i kolaboracionistima nastavljena je i još više produbljena.

Dokumenti ovog zbornika, kao i mnoštvo drugih neobjavljenih, posebno okupacionih sila pokazuju da su četnici, faktički, bili oslonac i uporište okupatora u svim periodima NOR-a, do konačnog završetka oslobođenja i revolucije.

U tom smislu ovi dokumenti snažno osveti java ju četničku izdaju, počev od 1941. godine nadalje. Tako, na primer: »Crnogorski nacionalisti, bez obzira na konačni ishod rata, neće nikada upotrijebiti oružje protiv italijanskih trupa« (zapisano je u sporazumu četničkog pukovnika Baja Stanišića i italijanskog pukovnika G. Boglione). Komandant italijanske 2. armije general Mario Roata (Roatta) svojoj Vrhovnoj komandi preneo je izjavu četničkog vojvode Jevdevića, koja glasi: »Bez obzira na ishod rata, bratstvo u oružju i zajednički prolivena krv . . . cementiraće srdačno prijateljstvo sa Italijom«, dodajući da četnike ništa neće skrenuti od ovog puta i ove politike. Nemačke okupacione vlasti su još od 1941. godine brižljivo pratile i ocenjivale razvoj četništva, pa su — uprkos izvesnom nepoverenju u krajnje namere četnika — koristile četničke odrede za borbu protiv NOVJ. One su ih obilato pomagale u naoružanju i ratnoj opremini, jer su se oslanjale na četničku »neograničenu spremnost za zajedničku borbu protiv komunizma« i na četničko čvrsto obećanje da »isporučeno im oružje nikad neće upotrebiti protiv nemackog Vermahta« (Wermachta). Stoga je nemački komandant Jugoistoka područnim komandama poslao direktivu:

»Četničke grupe koje se nalaze u borbi sa komunistima ne treba nikako ometati niti ih napadati, već ih podupirati u borbi.« U Lipovu, kod Kolašina, u prisustvu šefa britanske vojne misije pukovnika Bejlja (Bailey), Draža Mihailović je 28. februara 1943. izjavio: »Moji neprijatelji su partizani, ustaše, Muslimani i Hrvati. Kada se s njima budem obračunao, onda ću krenuti protiv Italijana i Nemaca ...«

Radi obezbeđenja svojih pozicija u uslovima fašističke okupacije, kao i radi spremnosti za odlučujuće bitke »u datom trenutku«, četnici su sklapali sporazume sa okupatorima, NDH, nedićevcima i Ijotićevcima, počev od stavljanja svojih snaga na raspolaganje nemačkim vojnim vlastima okupirane Srbije i sličnog dogovora sa italijanskim fašističkim komandanima u Višegradu, u jesen 1941, do pokušaja stvaranja četničko-ustaškog zajedničkog fronta protiv nove Jugoslavije sredinom aprila 1945, kada se Draža Mihailović — preko svojih predstavnika — obratio za saradnju Anti Paveliću, Alojziju Stepincu i Vladku Mačeku, o čemu ova zbirka daje autentične dokumente. Među brojnim četničko-ustaškim sporazumima za borbu protiv NOP-a, nalazi se i onaj koji je četnički vojvoda Rade Radić 4. maja 1942, sklopio sa ustaškim pukovnikom Brozovićem u Banjaluci: »Četničke postrojbe sudjelovaće dobровoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi zajedno sa oružanim snagama NDH pod općom zapovijedi zapovjednika oružanih snaga NDH.«

Četnici su se služili najbrutalnijim sredstvima borbe protiv pripadnika NOP-a i stanovništva naklonjenog oslobođilačkom pokretu, kao i protiv stanovništva hrvatske i muslimanske narodnosti, što je dostizalo razmere genocida u pojedinim oblastima, a bili su podjednako brutalni i prema Srbima i Crnogorcima — pripadnicima i simpatizerima NOP-a. U tom smislu, primenjivali su sistem »crnih trojki« i slovo »Z« (zaklati) protiv svih onih koji su im se suprotstavljali. Pa, ipak, zahvaljujući moralnoj podršci i propagandi reakcionarnih kru-gova na Zapadu i kraljevske izbegličke vlade, Draža Mihailović je dugo vremena inostranoj javnosti prikazivan kao vodeća ličnost pokreta otpora u Jugoslaviji, a uspesi partizanskih odreda i jedinica NOVJ pripisivani su četnicima. Od jeseni 1941. do početka 1944. pri štabovima četnika D.M. nalazile su se britanske a zatim i američke vojne misije, što je četničko vodstvo hrabriло da istraže u bespoštednoj borbi protiv NOP-a, oslanjajući se na okupacione trupe i uz istovremeno isticanje svoje navodne prizrenosti antifašističkoj koaliciji.

Mnogo krvi je trebalo proleti da bi se istina o događajima na jugoslovenskom ratištu probila u svet, počev od Rezolucije

crnogorskih rodoljuba na Tjentištu, sredinom juna 1942, i Note Vrhovnog štaba i Izvršnog odbora AVNOJ-a, januara 1943, vladama savezničkih zemalja, do dramatične bitke na Neretvi, kada su četnici uložili maksimalan napor za »pohod na Neretvu«, gde su očekivali da će, zajedno sa nemačkim i italijanskim okupatorima i snagama NDH, uništiti Operativnu grupu divizija NOVJ kojom je neposredno komandovao Vrhovni štab, što bi im — kako su oni priželjkivali — raščistilo teren za prihvatanje savezničkih invazionih trupa koje bi se iskrcale na jadransku obalu. Ostali su dosledni u borbi protiv NOP-a čak i u situaciji kada su ih maja 1943. u Crnoj Gori nemačke trupe razoružavale zbog bojazni od uloge četnika (koji su bili pod italijanskim kontrolom) prilikom eventualnog savezničkog iskrčavanja. Deo razoružanih četnika Nemci su iskoristili za prenošenje municije i ostalih potreba u bici na Sutjesci, dok su četnici koji nisu bili razoružani nastavili borbene akcije protiv NOVJ.

Četnici su netačno prikazivali brojna stanja svojih jedinica, kako bi, s jedne strane, dobili što više naoružanja i opreme od komandi okupacionih trupa i, s druge strane, stekli veći značaj u zapadnim savezničkim zemljama. Ovi dokumenti, međutim, pokazuju da su ne samo »leteće« brigade već i četnički tzv. korpusi bili malobrojni, ili su pak te jedinice postojale samo na papiru. U pojedinim periodima četnici su vršili prisilnu mobilizaciju, zbog čega se većina takvih ljudi pokazala nepouzdana u borbi, a neki su od njih prelazili na stranu NOVJ.

Bez obzira na promene na frontovima drugog svetskog rata, četničko rukovodstvo nije odstupalo od svoga cilja — uništenja NOP-a, pa je u tom smislu često slalo direktive i uputstva potčinjenim komandama da se »komunisti« moraju »posvaku cenu uništiti«, dodajući ujedno da se svuda i bez izuzetka izbegavaju sukobi s Nemcima i ustašama.

Četničke formacije D.M., po uputstvima kraljevske izbegličke vlade — uprkos svojim teškim porazima u bitkama na Neretvi i Drini — nastavljale su posvuda aktivnost i oružanu borbu protiv NOP-a. Ostavši bez italijanskog redovnog snabdevanja, posle ispadanja fašističke Italije iz rata, četnici koji su do tada bili u službi italijanskog okupatora sada su saradivali s Nemcima i ustašama protiv NOP-a, smatrajući NOVJ svojim najopasnijim neprijateljem. Ocenjujući da su »krupni događaji na pomolu« u letu 1943, četnici su zaključivali da te dane »komunisti živi ne smeju dočekati«, pa su četničkim jedinicama upućivane direktive da u najkraćem roku unište »sve komunističke grupe« na svom terenu. A krajem 1943. doneta je i četnička »opšta direktiva za mobilizaciju i jed-

novremenu borbu u celoj zemlji protiv komunista», jer je — po pročenama četničkog vrhovnog vodstva — ta borba od sudobnosnog značaja za četnički pokret — »biti ili ne biti«.

Pored poraza na Neretvi, četnici su zadobili veoma teške udarce prilikom operacija NOVJ za oslobođenje Srbije 1944. godine. Konačni slom preostalih četničkih formacija odigrao se maja 1945. na području Zelengore.

Četnička zbirka dokumenata (oko 1.000) prezentirana je u četiri knjige: 1. obuhvata period od 1941. do kraja 1942; 2. obuhvata period od januara 1943. do kapitulacije fašističke Italije septembra 1943; 3. obuhvata period od kapitulacije Italije do kraja jula 1944; 4. obuhvata period od početka avgusta 1944. do sredine maja 1945. Radi kompleksnijeg sagedavanja četničkog pokreta, kao posebni prilozi daju se neki autentični dokumenti provenijencije britanske i kraljevske izbegličke vlade, nemačke, italijanske i NDH. Zbirka četničke arhivske grade namenjena je naučnim radnicima istraživačima i svakom korisniku kod nas i u inostranstvu.

U pripremanju ovog toma učestvovali su i drugovi Dimitrije Brajušković, Miloš Krstić i arhivski pomoćnik Nikola Gomboš, na čemu im se redakcija zahvaljuje.

REDAKCIJA

BR. 1

PROJEKAT STEVANA MOLJEVICA OD 30. JUNA 1941. O GRANICAMA, DRUŠTVENOM UREĐENJU I SPOLJNOJ POLITICI »VELIKE SRBIJE« U OBNOVLJENOJ JUGOSLA- VIJI POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA¹

HOMOGENA SRBIJA²

Iskušenja srpskog naroda u ovome ratu, izazvana gubitkom države i slobode, dovela su ga do nepokolebljivog uverenja:

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, fond četnička arhiva (dalje: Arhiv VII, Ča), k. 144, reg. br. 4/1 (CG-P-5b). Između zagrada je naznačeno kako je dokumenat ranije bio evidentiran; za svaki dokumenat — koji ima takvu, raniju, registraciju — davaće se i taj podatak.

² Dokumenat se nalazi u omotu na kome piše: Dr St.[evan] M.foljević »HOMOGENA SRBIJA«.

Dr Stevan Moljević (1883, Rudo), advokat u Banjaluci, član Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, osnivač Francuskog i Engleskog kluba i predsednik Srpskog kulturnog kluba u tom mestu. Desetog aprila 1941. pobegao u Crnu Goru. Član je četničkog Centralnog nacionalnog komiteta (dalje: CNK) od avgusta 1941. do kraja januara 1944 (Arhiv VII, Ča, k. 3, reg. br. 27/1). Od tada do juna 1944. je dan je od potpredsednika CNK, od juna 1944. do početka maja 1945. sekretar (predsednik) Izvršnog odbora CNK. Po dolasku u Štab četničke Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžбинu (dalje: VK JVUO) početkom maja 1942, uključen u tzv. civilni (politički) deo VK JVUO, u koje su se već nalazili Dragiša Vasić (potpredsednik Srpskog kulturnog kluba u Beogradu) i dr Mladen Zujović (član Republikanske stranke). Po povratku VK JVUO iz Crne Gore u Srbiju (početkom leta 1943) preuzima ulogu političkog rukovodioca četničkog pokreta Draže Mihailovića (dalje: četnički pokret DM) i savetnika Draže Mihailovića po političkim pitanjima (do tada je to bio Dragiša Vasić). Sa Dražom Mihailovićem organizuje (krajem januara 1944) četnički kongres u s. Ba (Valjevo). Autor je više političkih dokumenata četničkog pokreta DM (»Deklaracija od 1. i 12. 1943«, »Poruka Hrvatima«, Poruka Muslimanima«, »Pred nama je jedan put« i dr.). U VK JVUO ositao sve do razbijanja četničkih jedinica od strane NOVJ (kraj aprila 1945). Vlastima DFJ predao se 3. septembra 1945. Osuden je na 20 godina robije i posle pomilovan (Arhiv VII, Ča, k. 260, reg. br. 26-2/1 i 34-2/1).

1) da snagu države ne čini ni prostranstvo njene teritorije, ni broj njenog žiteljstva, pa ni bogatstvo zemlje, koliko nezavisnost pogleda, smisao i ljubav za državu, njenu slobodu i nezavisnost, unutrašnja sloga i duhovna povezanost naroda u času spoljne opasnosti, te spremnost njegova da za državu i njenu slobodu žrtvuje sve što ima pa i sebe sama;

2) da on tu istovetnost pogleda na državu, smisao i ljubav za državu i njenu nezavisnost može opet postići samo ako bude okupljen u homogenoj Srbiji. Primere su mu za to dale Srbija i Crna Gora u prošlim ratovima i Grčka u sadanjem ratu.

Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost:

da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive, i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbeden slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.

Te strateške i saobraćajne linije i čvorovi, potrebni za sigurnost, život i opstanak Srbije, iako gdegde danas ne bi imali srpsku većinu, imaju da posluže Srbiji i srpskom narodu da se ne bi više ponavljala teška stradanja koja Srbima nanose njihovi susedi čim se pruži prilika.

Preseljavanje i izmena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali i u prošlom ratu, a naročito u ovom sadanjem, na svemu području na kome su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenje Srba.³

I GRANICE

Osnovna greška u našem državnom uređenju bila je što 1918. g. nisu bile udarene granice Srbije. Ta se greška mora ispraviti, danas ili nikad. Te se granice danas moraju udariti, i one moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora.

³ Genocid koji su vršile ustaške jedinice NDH u toku II svetskog rata, čiji je cilj bio potpuno fizičko uništenje srpskog stanovništva na teritoriji NDH, četnički pokret DM pripisuje Hrvatima i Muslimanima u celini. Otuda i identifikacija Hrvata i Muslimana sa ustaškim jedinicama u svim dokumentima četničkog pokreta kada je reč o ustaškim zločinima.

1) Na istoku i jugoistoku (Srbija i Južna Srbija⁴) srpske su granice obeležene ishodom ratova za oslobođenje, i njih valja samo pojačati Vidinom i Čustendilom.

2) Na jugu (Crna Gora i Hercegovina) valja da u Jugozapadnu srpsku oblast uđu pored teritorije Zetske banovine:⁵

a) sva istočna Hercegovina sa železničkom prugom od Konjica pa do Ploča, uključivo sa pojasom koji bi tu prugu zaštićavao, tako da bi u nju ušao srez konjički ceo; od mostarskog sreza opštine: Mostar grad, Bijelo Polje, Blagaj i Zitomislići; srez stolački ceo; a od metkovičkog sreza Ploče⁶ i sve područje južno od Ploče; te Dubrovnik kome bi se imao dati poseban status.

b) severni deo Albanije, ukoliko Albanija ne bi dobila autonomiju,

3) Na zapadu valja da u Zapadnu srpsku oblast uđu, pored Vrbaške banovine, Severna Dalmacija, srpski deo Like, Kordun, Banije i deo Slavonije, tako da toj oblasti pripadnu lička želj. pruga od Plaškog do Šibenika i severna želj. pruga od Okučana preko Sunje do Kostajnice. U tu bi oblast ušao na jednoj strani srez bugojanski osim Gor. Vakuf, a od sreza lijevanjskog opštine: Lijevno⁷ i Donje Polje, a na drugoj strani od sreza šibeničkog opštine: Šibenik i Skradin; od kninskog sreza: opština Knin i srpski deo opštine Drniš sa svom teritorijom preko koje prelazi želj. pruga Knin — Šibenik, te eventualno srpskim delom opštine Vrlika u sinjskom srezu; srez benkovački ceo; srez biogradski ceo; srez Preko ceo; tako da granica Zapadne srpske oblasti ide Velebitskim Kanalom i obuhvata Zadar sa svim otocima pred njim, od sreza gospičkog opštine: Gospic, Lički Osik i Medak; od sreza perušićkog istočni deo, preko koga prelazi želj. pruga; od sreza otočačkog opštine: Dabar, Škare i Vrhovine; od sreza ogulinskog opštine: Drežnica, Gomirje, Gor. Dubrava i Plaški; srez vojnički osim opštine Barilović; srez Vrginmost ceo; srez glinski osim opština Bućice i Stankovac; od sreza petrinjskog opštine: Blinja, Gradsusa, Jabukovac i Sunja; srez kostajnički osim opštine Bobovac;

⁴ Reč je o sadašnjoj teritoriji SR Makedonije. Negiranje postojanja makedonske nacionalnosti nastavak je politike vladajućih krugova Kraljevine Jugoslavije koji su Makedoniju smatrali delom Srbije i nazivali je Južnom Srbijom.

⁵ Pre sporazuma Cvetković—Maček, Kraljevina Jugoslavija je administrativno bila podeljena na devet banovina: Dravsku, Savsku, Vrbasku, Primorsku, Zetsku, Drinsku, Dunavsku, Moravsku i Vardarsku. Zetska banovina je, uglavnom, obuhvatala današnju teritoriju SR Crne Gore.

⁶ Sada: Kardeljevo.

⁷ Treba: Livno (prema karti 1:100.000).

od sreza Novske opštine: Jasenovac i Vanjska Novska, ali ove opštine valja porušiti tako da želj. pruga ostane na teritoriji ovih dveju opština; srez okučanski ceo; srez pakrački osim opština: Antunovac, Gaj i Poljana; od sreza požeškog opština Velić Selo; srez Daruvar, Grubišno Polje i Slatina; zatim bosanski srezovi Derventa i Gradačac. Razume se da u ovu oblast ulaze i svi drugi srezovi unutar navedenih granica.

Za ovu zapadnu srpsku oblast, koja bi imala 46 srezova sa blizu milion i po duša, na kojoj je celo predučeće Šipada,⁸ i veliki gvozdeni rudnik Ljubija, i preko koje prelazi Jadranska pruga Valjevo — Banja Luka — Šibenik, valjalo bi obezbediti Zadar s okolinom i otoke koji su pred njim radi zaštite njenog izlaska na more.

4) Severnoj srpskoj oblasti valja dati, uz teritoriju Dunavske banovine, oduzete joj srpske srezove Vukovar, Sid i Illok, i od vinkovačkog sreza opštine: Vinkovci, Laze, Mirkovci i Novi Jankovci; srez i grad Osijek ceo;

Ovoj oblasti valja obezbediti Baranju s Pećujom i istočni Banat s Temišvarom i Resicama.

5) Središnjoj srpskoj oblasti — Drinskoj banovini — imaju se povratiti oduzeti joj bosanski srezovi: Brčko, Travnik i Fojnica.

Dalmacija,

koja bi obuhvatala Jadransku obalu od Ploča pa do ispod Šibenika, te od bos. herc. srezova: Prozor, Ljubaški, Duvno; zapadne delove mostarskog i livanjskog sreza, te delove kninskog i šibeničkog sreza na severu, ima da uđe u sastav Srbije i da dobije zaseban autonoman položaj. Rimokatolička crkva u Dalmaciji biće priznata i od države pomagana, ali rad crkve i rimokatoličkog sveštenstva u narodu mora biti na korist države i pod njenom kontrolom.

II ODNOS PREMA OSTALIM JUGOSLOVENSKIM I BALKANSKIM DRŽAVAMA

Srbija ima da, verna svojoj prošlosti i svojoj misiji na Balkanu, bude i u budućnosti nosilac jugoslovenske misli, te prvi pobornik balkanske solidarnosti i Gledstonova principa »Balkan balkanskim narodima«. Vreme traži okupljanje manjih država u veće jedinice, saveze i blokove, a od Srba će to tražiti i njihovi prijatelji. Srbi će se tim traženjima rado odaz-

⁸ Akcionarsko društvo inostranog kapitala koje je eksploratisalo šumsko bogatstvo Bosne.

vati, jer je to u duhu njihove istoriske misli na Balkanu. Srbi su tim putem pošli već onda kad su stvarali Jugoslaviju, i oni s toga puta neće natrag. Samo, kako je prvi korak na tome putu bio pogrešno učinjen u tome što su oni sve dali i u Jugoslaviju odmah utopili i Srbiju i Crnu Goru i srpsstvo, dok su ostali — Hrvati i Slovenci i muslimani — pošli protivnim putem — da od Jugoslavije sve uzmu, a ništa da ne daju, to se sad ta greška mora ispraviti, a ispraviće se samo ako Srbi odmah pri vaskrsu Jugoslavije, već u prvom času, i bez ičijeg pitanja, stvore homogenu Srbiju u granicama kako su napred označene, pa tek onda sa te osnovice, kao svršenog čina, pristupe uređenju svih ostalih pitanja i sa Hrvatima i Slovincima.

Jugoslavija bi, prema tome, imala biti uradena na federalivnoj osnovi sa tri federalne jedinice: srpskom, hrvatskom i slovenačkom (Srbija, Hrvatska i Slovenija). I tek kad se to stanje sredi, kad se svi srpski krajevi povežu u jednu homogenu Srbiju i kad se sažive, onda bi se moglo pomisljati na uže zbijenje s Bugarima. Dotle bi se moglo s njima saradivati na kulturnom i ekonomskom približavanju (prvo putem štampe, knjige, crkve, i društvenog upoznavanja, a drugo carinskom unijom).

Srbi, koji su se pre blizu pet vekova jedini na Balkanu ozbiljno oprli najezdi Osmanli ja sa istoka na zapad,

Srbi, koji su u borbi sa turskom imperijom istrajali i prvi digli ustank protiv Turaka,

Srbi, koji su se prvi na Balkanu oprli najezdi Germana sa zapada prema istoku, dobili su time pravo na vodstvo na Balkanu, i oni se toga vodstva neće i ne mogu odreći ni zbog sebe ni zbog Balkana i njegove sudbine. Oni svoju istorisku misiju moraju ispuniti, a moćiće to učiniti samo ako budu okupljeni u homogenoj Srbiji i okviru Jugoslavije koju će *zadahnuti svojim duhom, i dati joj svoj pečat. Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji.* Samo ta hegemonija mora da bude u veličini duha, u širini pogleda i daljini vidika, u smelosti političke misli, u odlučnosti političke akcije, za što su Srbi do danas dali dovoljno primera i dokaza u svim odlučnim časovima svoje prošlosti. I kao što je sadašnjost samo krajnja tačka prošlosti, i budućnost valja da im bude produžena linija prošlosti.

III DRUŠTVENO UREĐENJE

Društveno uređenje u Jugoslaviji, zasnovano na neograničenom liberalizmu, bilo je u nesređenim poratnim vremenima

zloupotrebljavano i iskoriščavano na štetu slabijih od strane jačih i od strane pojedinaca na štetu zajednice. To je remetilo potrebnu ravnotežu u privrednom životu, a vodilo rasulu nacionalnog i društvenog morala i javnog života, —

u Srbiji⁹

rad ima da bude osnov, cilj i smisao života svakog čoveka te da bude pravedno nagrađen prema kvalitetu i kvantitetu; *kapital* ima da bude sredstvo kojim će srpski narod da ostvaruje svoju istorisku misiju na polju narodne odbrane, narodne prirede i narodne kulture, te obezbedi svoj narodni opstanak, ali nosilac kapitala i kapitalizma ima da bude u prvom redu država.

I privatni kapital je narodna svojina, i ima da bude pod zaštitom, ali i pod nadzorom države, te da i on posluži dobru naroda i zajednice.

Država ima da stvori svakom svom državljaninu mogućnost rada i zarade, te da svakog osigura za slučaj bolesti, starijosti i iznemoglosti.

Sloboda ličnosti, lične inicijative i lične imovine ima biti svakom državljaninu obezbeđena zakonom; samo ta sloboda ne sme biti zloupotrebljavana i iskoriščavana ni na štetu drugog čoveka ni na štetu zajednice.

Sloboda misli, sloboda vere i sloboda štampe ima također biti obezbeđena, ali ne sme biti zloupotrebljavana.

Crkva, kao organizacija, može biti u Srbiji priznata i pomagana samo ako je prema inostranstvu potpuno nezavisna i ako u Srbiji ima svog vrhovnog pogлавara.

Na verskoj osnovi ne mogu se stvarati političke partije.

Stampa ima da služi narodu i državi, te podizanju javnog morala.

NARODNI PREPOROD

Da se postigne preuređenje države i njenog društvenog stanja, srpskom narodu je potreban opšti narodni preporod u svima njegovim redovima i na svim poljima narodnog života. Za taj preporod potrebno je pribратi i okupiti sve narodne snage, ne deleći srpski narod po klasama, jer se on deli samo po zanimanjima, koja valja sva da budu časna i po zajednicu korisna, te da sva rade u jednom istom smeru u punoj harmoniji, da se u svom radu dopunjaju i ispomažu. U prve redove valja da uđu intelektualci — prosvećeni sinovi srpskog naroda

⁹ Naredna četiri stava su citirana u proglašu četničkog pokreta DM (avgust 1943), pod naslovom »Radnicima i službenicima — širom otadžbine« (Arhiv VII, ča, k. 2, reg. br. 22/3).

Fotokopija priloga dokumenta br. 1

i njegova omladina, te da daju primere svoga pregalaštva, samopregora, reda, rada i discipline, i da izgaraju na svojim dužnostima.

Nikšić, 30. juna 1941 god.¹⁰

NAS PUT¹¹

Vodi nas stopama kosovskih vitezova.

Pošli smo da stvorimo Srbiju,
u kojoj će biti ujedinjeni svi Srbi i sve zemlje u kojima Srbi žive;
u kojoj će vladati zakon, red i društvena pravda;
da seljak bude domaćin, da ima dovoljno zemlje i živi boljim životom,
da radnik bude pravedno nagrađen za svoj rad i obezbeđen u starosti, bolesti i iznemoglosti;
da činovnik pretstavnik države u svome delokrugu bude materijalno obezbeđen i zaštićen, ali i odgovoran;
u kojoj će kapital biti zakonom zaštićen, ali i kontrolisan, a glavni nosilac kapitala biti država;
u kojoj će biti priznate zasluge svima borcima za narodno oslobođenje kako u prošlim ratovima tako i u ovome, a njihovim porodicama omogućen život;
u kojoj će izdajnici i oni koji su svoje položaje u javnom životu zloupotrebili biti pravedno kažnjeni;
u kojoj će javnim životom da upravljaju oni koji su za to dostojni.

Eto, takvu Srbiju, kakvu su sanjala sva naša pokolenja, a za kakvu se bori srpski narod od Karadorda pa do dana današnjega,

¹⁰ Time je završen tekst »Homogena Srbija«. Kao prilog dokumentu data je karta zamišljene posleratne Jugoslavije (vidi faksimil). Pored ove karte, postoje i druge na kojima su prikazane granice Jugoslavije posle II svetskog rata. Na njima je »Buduća Jugoslavija« prikazana tako da je ona povezana sa čehoslovačkom koridorom koji razdvaja Mađarsku i Austriju, i da jedan deo Istre pripada »Velikoj Srbiji« (Arhiv VII, Ca, k. 7, reg. br. 36/2 i 38/2).

Štampa NDH je 24. januara 1943. pisala o osnovama »Velike Srbije«. O tome je komandant četničkog Istaknutog dela Vrhovne komande (dalje: IDVK) telegramom obavestio Dražu Mihailovića istakavši da je istovremeno data i karta »koja se poklapa skoro sa onom gospodina M. Ijevića uz članak o homogenoj Srbiji« (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1).

¹¹ Tekst do kraja je dat uz pomenuto kartu.

u kojoj će se moći živeti dostoјno čoveka, a za koju je vredno umreti, takvu Srbiju koja će s ponosom da vodi Jugoslaviju, pa i ceo Balkan, želimo da stvorimo ili da izginemo, kao što izginuše kosovski vitezovi.

To je put koji nam je pokazao naš mladi Kralj.¹²

To je put kojim nas vodi naš Draža Vojvoda.¹³

Dodatak biblioteci Ravna Gora¹⁴

¹² Odnosi se na Petra II Karadordevića (1923, Beograd — 1970, Denver, SAD) koga su pučisti 27. marta 1941, doveli na presto. U toku apriškog rata, sa dvorom i porodicom emigrirao je u London i do završetka II svetskog rata uživao gostoprimstvo britanskog dvora i vlade. Od svih saveznika bio je priznat kao zvanični suveren Kraljevine Jugoslavije. U tom svojstvu prihvatio je četnički pokret DM kao oslonac za povratak u zemlju i uspostavljanje monarhije. Na Drugom zasedanju AVNOJ-a oduzetu mu je pravo povratka u zemlju zbog ugušivanja NOP-a. Umro je kao »gradanin bez zanimanja« 1970. u Denveru, SAD.

¹³ Dragoljub (Mihaila) Mihailović Draža (27. III. 1893, Ivanjica — jul 1946, Beograd), generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u balkanskim ratovima i u I svetskom ratu. Do II svetskog rata bio na službi u trupi, Kraljevoj gardi, vojni izaslanik u Sofiji i u Pragu (1935—1937) i pred sam rat pomoćnik načelnika Členarštaba Primorske armijske oblasti. U apriškom ratu bio načelnik Operativnog odjeljaja Štaba 2. armije. U momentu kapitulacije (17. aprila 1941) našao se u okolini Doboja odakle se, sa oko 30 ljudi (oficira, podoficira, žandarma i nešto vojnika), prebacio (11. maja) na Ravnu goru (severozapadne padine pl. Suvobora). Tu je formirao štab pod nazivom Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske sa ciljem da organizuje vojne snage koje će, u momentu savezničke invazije na Balkan stupiti u dejstvo radi uspostavljanja monarhije. Sa izbegličkom kraljevskom vladom povezao se krajem septembra 1941, i ona ga prihvata kao svog legitimnog predstavnika u zemlji. U izbegličkoj vradi dr Slobodana Jovanovića imenovan je (11. januara 1942) za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva i na tom položaju ostao do 28. avgusta 1944. Ukazima kralja Petra II unapredjen je u čin brigadnog (7. decembra 1941), divizijskog (19. januara 1942) i armijskog generala (17. juna 1942). Desetog juna 1942. njegov štab je pretvoren u Komandu JVUO a on imenovan za načelnika štaba. Proklamovani ustancak u tzv. »datom momentu« nikada nije ostvario. Sve vreme II svetskog rata, u saradnji sa okupatorima i kvislinzima, vodio je borbu samo protiv NOP-a koji je organizovala KPJ. Posle rata se kao odmetnik skrivao u istočnoj Bosni. Početkom marta 1946. pao je u ruke organa bezbednosti FNRJ. Kao izdajnika i ratnog zločinca, Vrhovno veće Vrhovnog suda FNRJ osudilo ga je na smrt streljanjem; streljan je jula 1946.

¹⁴ Dopisano na poledini lista na kome je data karta »Velike Srbije«.

BR. 2

NAREĐENJE KOMANDANTA ČETNIČKIH GORSKIH ŠTABA VOVA OD AVGUSTA 1941. ZA FORMIRANJE ČETNIČKIH JEDINICA¹

U P U T

ZA IZVRŠENJE ZADATAKA ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE.

Naša država Kraljevina Jugoslavija nalazi se još u ratnom stanju sa neprijateljem — Nemcima, i njihovim saveznicima. Prema položenoj zakletvi Otadžbini i Kralju, dužnost nam nalaže, da se po svakoj ceni odužimo svojoj savesti, oslobođenjem svoje Otadžbine od neprijatelja.

Radi izvršenja za nas ovog Svetog zadatka,

N A R E Đ U J E M :

1) Da se odmah u svim selima, varošima i varoškim kvar-tovima formiraju čete od vojnih oba veznika mlađih godišta od 20—30 godina. Jačina ovih četa u prvom vremenu biće 30—40 obaveznika. Svakoj četi odrediti komandira, bez obzira na čin i zvanje u vojsci, a četa nosiće naziv ime svoga komandira. Formiranje ovih četa prema sadašnjim prilikama izvršiće se u strogom poverenju, a snabdevanje oružjem i municijom za sada izvršiti na terenu, po mogućству što se više može. Kako će ove čete u danom [momentu] opštег ustanka² i oslobođenja, biti pokretne zbog izvršenja opštег zadatka, to moraju biti spremne za pokret i moraju imati spremljenu rezervnu hranu za 3 (tri) dana. Odelo narodno, a propisna je vojnička

¹ Overen prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 7, reg. br. 15/1 (VK-V-570/1). Vreme nastajanja dokumenta dato je na osnovu primarnih izvora o organizaciji četničkih jedinica (Arhiv VII, Ča, k. 164, reg. br. 21/5 i k. 170, reg. br. 14/1 i 34/1) i na osnovu ostalih izvora kojim je redakcija raspolagala.

² Dan početka ustanka u četničkim dokumentima ima više naziva: »otsudni momenat«, »presudni momenat«, »otsudni trenutak«, »momenat povoljnih uslova«, »dani moment« i dr. Četnički pokret DM je »povoljnim uslovima« smatrao invaziju saveznika na Balkan, odnosno njihov prodror u Jugoslaviju. Kako se to nije ostvarilo, do oružanog ustanka četničkog pokreta DM nije došlo. Pravdajući politiku saradnje sa okupatorom u borbi protiv NOP, Draža Mihailović je u telegramu komandantu Rasinskog četničkog korpusa 13. decembra 1943, između ostalog, pisao: »U odnosu na okupatora mi imamo odredenu liniju od koje nećemo otstupiti makar šta bilo sve dok ne dođe do invazije Balkana. Ovo radi znanja za komandante korpusa i više starešine« (Arhiv VII, Ča, k. 278, reg. br. 1-55).

šajkača. Zadatak je ovih četa: krstarenje po okolini u patrolama ili atarom sela u cilju sprečavanja pljačke i nasilja nad građanstvom dotičnog mesta.³

Onemogućavanje razornim elementima, da uzimaju maha, ali ovo ne izvoditi sukobima, već pariranjem — jačim organizovanjem.⁴ Sukobi sa Nemcima da se izbegavaju dok je god to moguće, ali u slučaju nasilja ili bezvlašća, bez obzira ko to bio, oružjem odmah sprečiti i građanstvo zaštитiti. Pljačkaše likvidirati brzo i kratko. Ovo krstarenje vršiti isto tako u strogom poverenju bez ikakvog alarmiranja i isticanja.

Red i vojna disciplina na najdostojnijoj visini. Svi prestupi u ovome biće podvrgnuti Prekom Vojnom Sudu.

2) Tako isto da se po istim mestima, selima i varošima, pored ovih pokretnih četa mlađih godišta formiraju jednovremenno čete starijih godišta, od 30—40 godina, a u jačini 15—20 vojnika, a prema prilikama mesta i više. I ove čete imaće tako isto svoje komandire, a nastojaće se da i one budu snabdevene što više oružjem ili ma kako bilo odbranbenim sredstvima. Ove čete starijih godišta biće stalno na mestu. Formiranje ovih četa vršiti iz ozbiljnih, poštenih i odvažnih obaveznika.

Zadatak je ovih četa: da od momenta opšteg ustanka i oslobođenja preduzmu vlast u svoje ruke u dotičnom mestu, ako je dotadanja vlast pokolebana, nesigurna za oslobođenje od neprijatelja ili se kompromitovala u službi neprijatelja. Ovaj posao izvršiti u svemu po zakonima naše Države.

Ove čete će posesti sve važne vojne i državne objekte kao: pošte, stanice, železnice, mostove i aerodrome, ako ih bude bilo u mestu. Sve te objekte najstrožije čuvati a u slučaju da ih neprijatelj koristi, kvariti.

Postoje razna sredstva za sprečavanje na saobraćaju i komunikacijama.

Po većim mestima, varošima i varošicama ove će čete nainenovati komandanti mesta koji će imati potčinjene komandannte saobraćaja i ishrane, t.j. komandant saobraćaja stavi će pod svoju komandu sva motorna i zaprežna sredstva i staviti ih u službu naše vojske — pokretnim četama.

³ Opširnije o tome: Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (dalje: Zbornik NOR-a), tom I, knj. 1, dok. br. 45, knj. 2, dok. br. 13, 14 i 18, Rodoljub Colaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knj. 1 (dalje: R. Colaković, Zapisi, I), str. 158, 250 i 251.

⁴ Radi se o dejstvima radi ometanja rada teritorijalnih rukovodstava KPJ i partizanskih štabova na organizaciji oružane borbe protiv okupatora i kvislinga. Ne uspevši da »jačim organizovanjem« onemogući oružanu borbu koju je KPJ tada uspešno vodila u Srbiji, četnički pokret DM je u jesen 1941. poveo oružanu borbu protiv NOP-a.

Komandant ishrane staviće pod svoju komandu sve matarice hrane i pekare da bi pokretne čete i građanstvo bilo u ishrani osigurano.

U pogledu žandarmerije koja je u zahvatu reona sreskog komandanta sa njom odmah uhvatiti veze, držati u svojim rukama tako, da njen rad bude u saglasnosti sa našim ciljem u slučaju da ista bude primorana da se bori sa Nemcima protiv komunista (partizana) povesti ih i uputiti u odrede pokretnih četa.⁵

Sa petokoloncima, izdajnicima Otadžbine i neprijateljskim vojnicima postupiti po datim vojnim upustvima i vojnim propisima.

Zadatak i dužnost ovih četa velika je, zato njihovo formiranje da bude prema mestima i mesnim prilikama.

Odredeni su Sreski i Oblasni komandanti sa kojima održavati veze vršeći sporazumno izvršenje zadatka.[®]

Izgovor pojedinih ljudi da imaju seoske poslove ili svoje domaće ne primati, jer je Otadžbina u ratnom stanju. Sve apsolutno što je vojni obaveznik ima odmah da se stavi sa oružjem na službu Otadžbine a vojnička disciplina odmah zavede, te tako narod probuditi iz ropske začmalosti, kukavičluka i malaksalosti.

Meni odmah da se podnese izveštaj o izvršenju prednjega sa svima detaljima. Oblasni i Sreski komandanti će o ovome voditi strogo računa.

Svi aktivni i rezervni oficiri i podoficiri, kojima je već izdato pismeno naredenje imaju se odmah staviti u službu izvršenja ovoga zadatka Jugoslovenske Vojske.⁷ Izgovor o po-

⁵ Odnosi se na žandarmerijske jedinice koje je, od žandarma Kraljevine Jugoslavije, formirala kvislinska Komesarska uprava Srbije (obrazovana je 1. maja 1941, a nazivana je i Vladom). Formirane su najpre u Beogradu a nešto kasnije i u unutrašnjosti Srbije. Opširnije o tome vidi: Arhiv VII, fond Nediceva arhiva (dalje: Nda), k. 19, reg. br. 5/1. Povezivanje sa žandarmerijom radi stvaranja uporišta u tim kvislinskim jedinicama bio je stalni zadatak organizatora četničkog pokreta DM (vidi dok. br. 4 i 34).

⁶ Redakcija nije pronašla dokumente o organizaciji i zadacima sreskih i oblasnih komandanata iz 1941. godine. Postoji uputstvo majora Boška Todorovića od 2. septembra 1941. za rad komandanta četničke opštine (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 35/3) i njegovo Uputstvo za rad sreskih i okružnih komandanata (Arhiv VII, Ča, k. 223, reg. br. 1/11). Pored ovog, postoji Uputstvo komandanta Rasinskog korpusa od 20. aprila 1942. za rad sreskog komandanta (Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 6/5).

⁷ Oficire i podoficire koji su se, u letu 1941, okupili oko četničkog štaba na Ravnoj gori, Draža Mihailović je upućivao u pojedine krajeve Srbije (Arhiv VII, Ča, k. 99, reg. br. 1/1: naredenje kapetanu Jovanu Jovanoviću od 14. jula 1941. za rad na području Rudnika i Kosmaja). Njihov zadatak je bio da šire propagandu kako vojska Kraljevine Jugo-

rodičnim prilikama ne primati jer su imali prilike do sada da srede ta pitanja, a Država je u ratnom stanju i ne opravdava te izgovore.

Prednje uputstvo dostavlja Vam se lično i strogo vodite računa da ovo uputstvo ne padne u tude ruke, jer ćete odgovarati odmah bez milosti Prekom Vojnom Sudu.

Za vezu sa mnom i medusobno, kao i postojećim Gorskim Štabovima Jugoslovenske Vojske, obraćam Vam naročitu pažnju.

Tajnost u potpunom mora biti zastupljena.
Intrige, prepričavanja i tome slično u korenu sprečiti.

U IME BOGA POČNIMO RAD!

KOMANDANT
GORSKIH ŠTABOVA JUGOSLOVENSKE VOJSKE⁸
Đeneralštabni pukovnik,
Draža M. Mihailović⁹ s.r

Overava¹⁰

M.P.¹¹

slavije postoji i da nije kapitulirala, da je svaki građanin i dalje pod Obavezom zakletve, da oni istupaju kao kraljevi izaslanici, da na svom terenu obveznike unose u mobilizacijske spiskove i da ne treba stupati u borbu protiv okupatora, već samo organizovati se i čekati »povoljan trenutak«. Sa stvaranjem stalnih vojnih jedinica D. Mihailović je počeo tek u drugoj polovini avgusta 1941, i to podstaknut pojavom NOP odreda i njihovim uspesima u zapadnoj Srbiji. Te jedinice nazvao je četničkim odredima redovne vojske, kasnije — jugoslovenske vojske. Na tom području od četničkih jedinica u borbi protiv okupatora zajedno sa NOP odredima učestvovali surCerski četnički odred pod komandom kapetana Dragoslava Račića (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 52, 61 i 70); Odred potpukovnika Veselina Misite, Odred poručnika Ratka Martinovića i Odred popa Vlada Zečevića (R. Martinović i V. Zečević su 1941. pristupili NOP-u i u njegovim redovima ostali do oslobođenja). Međutim, ti četnički komandanti nisu stupili u borbu protiv neprijatelja po naredenju D. Mihailovića već samoinicijativno, iz rodoljubivih pobuda. Opširnije o borbenoj saradnji pomenutih četničkih jedinica sa partizanskim jedinicama, vidi: Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br.

1, 3, 5 i 11; tom II, knj. 1, str. 74 i 75; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 58; Ratko Martinović, Od Ravne Gore do Vrhovnog štaba.

⁸ U dokumentima četničkog pokreta, D. Mihailović se 1941. godine pojavljuje u nizu funkcija: »Komandant gorskih štabova jugoslovenske vojske«, »Komandant četničkih odreda Jugoslovenske vojske« i »Komandant Jugoslovenskih trupa u Otadžbini«. Do juna 1942. potpisuje se kao »Komandant JVUO«, a od tada kao »Načelnik Štaba VK JVUO« ili kao »Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva«. Naziv »Gorski štab« u četničkoj vojnoj terminologiji (od juna 1942. godine) upotrebljava se za sve štabove i komande ranga brigade i viših štabova i komandi.

⁹ Tako u dokumentu, treba: Mihailović.

¹⁰ Ta reč je dopisana mastilom.

¹¹ Okrugli pečat: »Komanda čet.fničkih] odreda Jug.[oslovenske] vojske — Gorski štab«.

BR. 3

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČETNIČKOG ODREDA »BOŠKO JUGOVIĆ« OD 2. SEPTEMBRA 1941. O VOJNOJ SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I STAVU PREMA SRPSKOJ KVISLINSKOJ VLADI¹

ČETNIČKI ODRED
»BOŠKA JUGO Vic A«
2. septembra 1941 god.
s. Klotijevac

S verom u Boga,
za Kralja i otadžbinu

KOMANDANTU ČETNIČKIH ODREDA REDOVNE JUGOSLOVENSKE VOJSKE²

Sa mojim štabom nalazim se danas u s. Klotijevcu, na bosanskoj obali Drine, a sutra ću biti u Srebrenici i prekosutra u Podravnu prema Rogatici (Naziv odreda izmenio sam u nekoliko, jer nije dovoljno popularno da odred nosi moje ime, za sada srazmerno nezнатно.³ Molim da to odobrite. Na molbu mojih četnika iz štaba ispisujem na svakom svom izveštaju naredenu lozinku koju nose naše zastave i po kojoj se razlikujemo od »crvenih«⁴ i »crnih«⁵ četnika.)

¹ Koncept (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 170, reg. br. 7/1 (BH-V-1815). Dokumenti u ovoj knjizi sa potpisom Boška Todorovića, kao i oni koje je on primao, zaplenio je Udarni bataljon Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu prilikom napada na njegov štab (19/20. februara 1942, Kifino Selo — Nevesinje). Zaplenjena arhiva poslata je delegatu CK KPJ i Vrhovnog štaba NOPO i DVJ Moši Pijade, koji ju je sradio i poslao Vrhovnom štabu sa člankom »Za šta se bore i kako se bore četničke vode« (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 108 i 122, tom IV, knj. 3, dok. br. 79 i 89).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Boško Todorović je iz Srbije došao sa jednom četom vojnika i vodom pionira.

⁴ »Crvenim« četnicima Todorović naziva pripadnike partizanskih jedinica.

⁵ i ⁹ »Crni« četnici su pripadnici četničkih odreda Koste Milovanovića Pećanca (četnički vojvoda iz I svetskog rata i predsednik Glavnog odbora Udrženja srpskih četnika u Kraljevini Jugoslaviji, ubijen od četnika DM). Sa formiranjem tih jedinica Košta Pećanac je počeo još u toku aprilskog rata 1941, pozivajući se na naredenje Ministra vojske Kraljevine Jugoslavije da »u otadžbini formira oružane četničke jedinice i produži otpor okupatoru« (to naredenje do sada nije pronađeno). Prvi odredi (malog brojnog stanja) nastali su na području južnog dela Srbije, na teritoriji Toplice, a kasnije i u ostalim krajevima Srbije. Sastojali su se, uglavnom, od ljudi srednjih godina sklonih pljački i nasilju. Juna 1941. bilo ih je oko deset, krajem decembra oko 35 oružanih jedinica (oko 6.500 ljudi, a aprila 1942. oko 8.500). Nemački okupator je, zbog stalnog narastanja NOPO i njihovih uspešnih oružanih akcija, bio za-

Situacija je ovde ovakva:

Neprijatelj je potpuno pasivan, trupe, *sem ustaša*, spremne na predaju ili povlačenje, muslimani nude oružje u zamenu za dobar postupak. Naši odredi približno na liniji: Bjeljina — (isključno) — okolina Zvornika (Zvornik opsednut) — okolina Han Pijeska (Han Pijesak opsednut) — Vlasenica (u našim rukama od 31 avgusta) — Rogatica (isključno) — Žepa (isključno). Na desnom krilu je Misita,⁶ kod Zvornika Rista Cuković,⁷ oko Vlasenice Dangić, prema Zepi za dejstvo ka Rogatici i želj. pruzi Višegrad — Sarajevo moji odredi, delom na srbjanskoj, a delom na bosanskoj strani.⁸

Hitno su mi potrebni oficiri, što više oficira, 50, 100, koliko god može, za organizaciju novih odreda, za organizaciju pozadinske službe, za što brže prodiranje u dubinu Bosne. Vrlo je važno za Srpstvo, da se Bosna oslobođi od ustaša vojno-četničkom akcijom pre nego što naša poluslobodna vlada u Beogradu diplomatskom operacijom (koja se verovatno već vodi, što potvrđuju i pojedini neprovereni glasovi) postigne pripojenje Bosne okupiranoj Srbiji.

interesovan da ove jedinice usmeri protiv NOP-a naroda Srbije. Posle pregovora između šefa Gestapoa dr Krausa i Koste Pećanca (24—27. avgust 1941. na pl. Bukulji) sklopljen je sporazum po kome je Pećanac sve svoje odrede stavio u službu i pod komandu nemačkog okupatora radi borbe protiv NOP-a. Međutim, te prve kvislinske jedinice u okupiranoj Srbiji nisu bile pouzdan oslonac okupatora u borbi protiv NOP-a, pa ih je on postepeno zamjenjivao pouzdanim (Ljotićeve i Nedićeve jedinice), tako da su Pećančevi četnički odredi prestali da postoje krajem 1942. godine. I Draža Mihailović je bio zainteresovan da Pećančeve četnike stavi pod svoju komandu i da K. Pećanca ukloni kao rivala. Opoširnije o tome vidi: Zbornik NOR-a, tom 1, knj. 2, dok. br. 58 i 144; tom II, knj. 1, str. 32; tom XII, knj. 1, dok. br. 76, 110, 137, 145, 153, 168, 170, 200, 220, 221, 266, 283 i 284; knj. 2, dok. br. 19, 36, 41, 43, 125, 138 i prilog I; dr J. Marjanović, Ustanak, str. 74, 75, 174—176, 190—192; Dragoljub Petrović, Vojna organizacija četnika Koste Pećanca, Vojnoistorijski glasnik (dalje: VIG), br. 3/1969.

⁶ Veselin (1904, Hodbina, Mostar — 1941, Loznica), potpukovnik. U letu 1941. organizovao odred u rejonu Jadra koji je nosio njegovo ime. Sa Podrinjskim i Valjevskim NOPO učestvovao u borbama za oslobođenje Krupnja i Loznice. Poginuo u borbi za oslobođenje Loznice.

⁷ Risto, kapetan, na području Zvornika došao sa Majevice gde se našao u vreme ustanka tamošnjeg srpskog stanovništva protiv ustaškog terora. Po dolasku u Papraču (Zvomik) uspeo da potčini tamošnje ustaničke jedinice pod svoju komandu i od njih formira četnički bataljon. U 1941. bio član četničkog štaba Jezdimira Dangića i Boška Todorovića. U tom svojstvu vodio je pregovore sa nemačkim okupatorom u Banji Koviljači početkom 1942; aprila 1942. odveden u nemačko zarobljeništvo (R. Čolaković, Zapis, II, str. 30). Bio je saradnik nemačke obaveštajne službe (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 1, dok. br. 23 i 41, nap. 12).

⁸ O vojno-političkoj situaciji na tom delu istočne Bosne vidi dokumente objavljene u IV tomu Zbornika dokumenata i Oslobođilački rat, knj. I.

Mišljenja sam da preokret u držanju »crnih« četnika — njihovo istavljanje u službu Nedića i posredno Nemaca⁹ — treba iskoristiti za nas na sledeći način:

1. obavestiti narod: a) da četnički odredi redovne vojske ostaju i dalje potčinjeni isključivo našoj Vrhovnoj komandi — Kralju, ma kako se držali dobrovoljni četnički odredi, »crni«, »crveni« i ostali.¹⁰ b) za našu ofanzivnu akciju u Srbiji još nije vreme, ali da je vreme za borbu u Bosni — cilj: bar poluoslobodenje i prisajedinjenje poluslobodnoj Srbiji;

2. Pozvati mlade ljude-neženje — iz seoskih četa i obrazovati što veći broj gorskih četa, pa ove uputiti (pošto će »crni« četnici preuzeti zaštitu naroda u Srbiji od komunista i pljačkaša, što su! dosad trebale da rade naše čete, prvenstveno gorske) — u Bosnu, gde mogu odmah stupiti u borbu i u južnu Srbiju,¹¹ gde treba raditi na organizaciji dok su Bugari zauzeti na trakiskom frontu (u j. Srbiju, mislim da bi trebalo uputiti majora Paloševića¹² sa njegovim odredom, koji da se kreće suvim preko Zepe, Kopaonika i Toplice, pojačavajući se usput neženjenim mladićima iz seoskih četa i ljudstvom iz Pećančevih četa, koje ne žele da se bore protiv komunista).

3. Stupiti ma pogodan način u vezu sa Nedićem¹³ i ispitati da li ostaje veran kralju i dobar Srbin — u kom slučaju neće ometati, ako neće potpomagati naš rad — ili je izdajica, u kom slučaju se treba povući van njegovog domašaja — u Bosnu, u

¹⁰ Boško Todorović prihvata činjenicu da u to vreme postoji više oružanih formacija, i on ih razvrstava u sledeće: partizanske jedinice (po njemu »crveni« četnici), dobrovoljački četnički odredi (»crni« četnici, tj. četnici Koste Pećanca), četnički odredi »redovne jugoslovenske vojske Kraljevine Jugoslavije« (vojni četnici) i »srpske dobrovoljačke četničke jedinice« (»četnici). Njegov stav je: »Ni partizani ni vojni četnici ne mogu stupati ni u kakve pregovore sa okupatorom i njihovim pomagčima, ali četnici mogu primenjivati takтику kakvu hoće, samo da spasu stanovništvo od uništenja« (R. Colaković, Zapisi, II, str. 238).

¹¹ Reč je o današnjoj teritoriji SR Makedonije (vidi dok. br. 1, nap. 4).

¹² Miodrag, major vojske Kraljevine Jugoslavije. Aprila 1941. našao se sa Dražom Mihailovićem kod Doboja i sa njim došao na Ravnu goru. Tokom leta 1941. organizator i komandant četničkih jedinica na području Kragujevca i G. Milanovca; 1942. komandant Valjevskog četničkog korpusa, kasnije na službi u VK JVTJO.

¹³ Milan (1877, Grocka — 1946, Beograd) armijski general vojske Kraljevine Jugoslavije, do II svetskog rata bio načelnik Generalštaba i ministar vojske. U aprilskom ratu komandant 3. grupe armija. Od 29. avgusta 1941. do oktobra 1944. predsednik kvizilinske vlade Srbije. Po završetku rata pao u ruke vlastima DFJ; iz straha od odgovornosti za izdaju i zločine, u zatvoru izvršio samoubistvo. — Nekoliko dana po formiranju srpske kvizilinske vlade, Draža Mihailović se povezao sa Nedićem i sklopio sporazum o saradnji u borbi protiv NOP-a u Srbiji. O tom sporazumu Milan Nedić je, na saslušanju 9. januara 1946, izjavio sledeće:

južnu Srbiju i u Sandžak, pa odande preuzeti borbu i protiv njega, uz pomoć svih Srba koji su ostali verni kralju i položenoj zakletvi.

Molim da mi se pošalje:

1. još novca, bar 20.000 dinara,
2. radio-stanica, primopredajna sa radiotelegrafistom,
3. 1000 četničkih legitimacija sa vašim potpisom,
4. još desetak četnika, pored 10 koje sam tražio u svojim prošlim izveštajima iz Rogačice.¹⁴

Komandant, major,
Boško P. Todorović¹⁵

»Odmah po uspostavljanju moje vlade početkom septembra kod mene je došla jedna delegacija Draže Mihailovića, koju su sačinjavali pešadijski pukovnik Đurić, major Aleksandar Mitić (treba: Mišić) i deneralstabni Đurić (major Radoslav Đurić — prim. red.) sa originalnim punomoćjem Draže Mihailovića radi pregovora. Uslovi koje je postavio Draža bili su, uglavnom, ovi:

- 1.) Da se uspostavi red i mir u Srbiji.
 - 2.) Da se povede zajednička borba protiv partizanskih snaga predvodenih Komunističkom partijom, upravo protiv četa Komunističke partije.
 - 3.) Da uspostavim vezu i legitimisem Dražu kod Ne-maca.
 - 4.) Da mu se dostavi izvesna svota novca radi isplate primadžnosti njegovih oficira i podoficira.
 - 5.) Da se po umirenju Srbije izvrši vojna akcija u Bosni radi umirenja.
 - 6.) Da se pomogne Đukanović Vladu (omašku, treba: Blaži — prim. red.) u Crnoj Gori radi umirenja.
- Svi ovi predloži i uslovi bili su prihvaćeni sa moje strane. Draža je dobio novac i Nemci su ovo odobrili« (Arhiv VII, reg. br. 35/1, k. 269).

Na osnovu tog sporazuma Nedićevd i Dražini organi su izradili plan zajedničke oružane akcije Nedićevih vojnih jedinica i odreda Draže Mihailovića. Plan je 8. septembra 1941. pao u ruke partizana (vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 148, dr J. Marjanović, Ustanak, str. 192, 193, 226 i 236 i dr J. Marjanović, Prilozi, str. 189 i 190).

¹⁴ Te izveštaje redakcija nije pronašla.

¹⁵ Todorović Boško (1905, Beograd — 1942, Kifino Selo, Nevesinje), art. major; od 1934. do 1940. na službi u obaveštajnom odeljenju Generalštaba. U aprilskom ratu komandant art. diviziona kod Petrinje, u leto 1941. radio u četničkoj organizaciji DM u Beogradu. U istočnu Bosnu došao početkom septembra 1941. kao opunomoćenik Draže Mihailovića za organizaciju četnika na tom području. U pregovorima sa rukovodstvom NOP-a u istočnoj Bosni isticao potrebu saradnje u borbi protiv neprijatelja a potajno se dogovarao sa okupatorom o saradnji u borbi protiv partizanskih jedinica. Prvi je četnički komandant koji je, novembra 1941, sa Italijanima sklopio sporazum o zajedničkoj borbi protiv NOP-a (vidi dok. br. 31). Poginuo je prilikom napada Udarnog bataljona Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu na njegov štab (19/20. februara 1942. Kifino Selo, Nevesinje).

BR. 4

NAREĐENJE KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA JUGO-SLOVENSKE VOJSKE OD 9. SEPTEMBRA 1941. ZA MOBILIZACIJU I FORMIRANJE JEDINICA¹

U P U T ZA IZVRŠENJE MOBILIZACIJE

U pogledu sadašnje situacije treba da se zna da mi ostajemo i dalje verni položenoj zakletvi i da ni pod kojim slučajevima nismo u službi Nemaca kao što je to slučaj sa Kostom Pećancom i njemu sličnim.²

Radi izvršenja mobilizacije svih naših seoskih četa —

NAREĐUJEM:

Sve treće čete³ (najmlađe ljudstvo) grupisati u odrede koje postaviti na najpogodnijim mestima okoline iz kojih su čete.

Zadatak:

Krstarenje po okolini u cilju sprečavanja pljačke i nasilja i oružano potpomaganje daljeg vršenja naše organizacije sa kojom požuriti i što pre je upotpuniti. Sukobi sa Nemcima i Italijanima⁴ da se izbegavaju dok je god to moguće. Isto tako sukobi sa komunistima. Ali ako se budu vršila nasilja bez obzira koji to bio oružjem odmah intervenisati. Pljačkaše likvidirati brzo i kratko.

Sve druge i prve čete (srednjih godina i najstarije ljudstvo) također odmah mobilisati. Njih postaviti na nekome visu koji dominira njihovim selom.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 2/2-1 (VK-V-12). Datum izdavanja dokumenta utvrđen je na osnovu dokumenta četničke VK u kome piše da je naredenje izdato 9. septembra 1941. Original tog dokumenta se nalazi u Istorijском arhivu čačak (dalje: IA Čačak) a snimak u Arhivu VII, mikrofilm »Lokalni muzeji« br. 2 (dalje: mf. Lok. muz. br. 2), sn. br. 710 i 711.

² O odnosima između četničkog pokreta DM i Pećančevih četnika i kvislinške srpske vlade sa Milanom Nedićem na čelu, vidi dok. br. 3, nap. 5, 9 i 13.

³ Konцепција о стварању три vrste četničkih četa sprovedena je do kraja rata, a detaljno je razradena tzv. Uputstvom br. 5 (vidi dok. br. 59).

⁴ i ⁷ Reči »i Italijanima« su dopisane mastilom.

Zadatak:

Patroliraju i motre nailazak pljačkaških bandi. Kada ove naiđu paljenjem vatri daju znak za uzbunu celome selu koje se diže na oružje i hita mestu odakle je dat znak uzbune. U cilju davanja znaka za uzbunu na bregu gde će na smenu pod oružjem biti druge i prve čete pod komandom svojih četno voda postaviti vatre koje će ona četa koja bude bila na dužnosti pri nailasku pljačkaša paliti i dati na taj način znak uzbune. Odred od trećih četa pod komandom komandanta odreda hita u pomoć svakom napadnutom selu dok prve čete ostaju i dalje pod oružjem u svom selu za obezbeđenje reda i mira. Na ovaj način odredi će biti na najpogodnijim mestima, pod oružjem i na okupu a u selima će biti obezbeđen i red i mir.

Pri mobilisanju četa skrenuti pažnju svima i svakome da je naša država u ratu i da se mi svi nalazimo pod zastavom,⁵ a da ne odazivanje ovome pozivu predstavlja izdajstvo prema Kralju i Otadžbini povlačeći pri tome i sve posledice za krivca. U pitanju su pak ratni sudovi.

Aktivnim i rezervnim oficirima i podoficirima, narediti izrično da se stave na čela svojih četa odnosno odreda jer će u protivnom slučaju biti odmah lišeni čina i za begstvo iz vojske u ratu i izdajstvo prema Otadžbini. Njima prednje saopštavati na potpis, te da se posle ne izgovaraju da nisu znali. U prednjem cilju sačiniti jedan spisak oficira i podoficira kojima saopštiti prednje naredenje u izvodu. Svakog onog koji se ne bude odazvao pozivu optužiti mi u duhu gornjeg.

Kada se budu formirali odredi izvestiće me tačno da gde je se i koji odred formirao kao i brojno stanje četa i brojno stanje ljudstva i ko komanduje odredom. Isto tako izvestite me sa koliko koji odred raspolaže u oružju.

Desiće se da će mnogi obveznici doći na poziv ali sa sobom neće done ti i svoje oružje. Jedni će ovako učiniti iz bojazni da pokažu da imaju oružje, a drugi misleći da će imati lakšu službu, ako su bez oružja. Vi ćete zbog toga narediti da svi ponesu oružje, da više nikoga ne treba da se boje u vršenju svoje dužnosti prema Kralju i Otadžbini, a da oni koji nemaju oružje moraju doći sa sekirama ili vilama i da će ovi ovako naoružani obrazovati jurišne grupe.

Desiće se da će možda neki od oficira i podoficira pokrenuti pitanje prinadležnosti i izdržavanje njegove porodice. Ovo odmah odbaciti i to kategorički, jer su ta pitanja do sada mogli da reše povoljno. To ih neće opravdavati ako se ne budu odazvali.

⁵ Tako u originalu, verovatno bi trebalo da stoji: »pod zakletvom«.

Na red i disciplinu da se obrati puna pažnja onako kako liči jednoj nepobedivoj vojsci a naša je vojska po tradicijama nepobediva. Aktivni i rezervni oficiri i podoficiri pošto nisu razrešeni svoje zakletve te prema tome pripadaju i dalje Jugoslovenskoj vojsci stupati ni u kakvu drugu vojsku [niti] moraju vršiti..... odredene dužnosti.⁸ Neizvršenje ovoga izdajstvo je tim pre što se sada kao što se vidi vrši mobilizacija naše vojske i oni su potrebni da budu na svojim mestima na čelu oružanog naroda.

U srezovima oblasti koju komandant organizuje *u danom momentu* postaviće odmah sreske komandante koji da odmah otpočnu sa svojim radom. Pod njihovu komandu dolaze: Sreski načelnici, Žandarmerija i sve pripadajuće opštine sa prvim i drugim četama. Pretsednike opština koji pokažu labavost ili su se bili kompromitovali u radu sa neprijatelj om odmah sreski komandanti da smene a na njihova mesta da se postave naši ali sigurni i energični ljudi. Sreski komandant radiće dogovorno sa komandantima odreda u zahvatu njegovog sreza.

Ishrana ljudstva. Da se ponese hrana za tri dana. Posle ovog roka a pošto su ovi ljudi iz neposredne okoline slati po jednoga do dva čoveka u sela po hranu.

Izgovor pojedinih ljudi da imaju seoske poslove ne primati jer je otadžbina u ratnom stanju. Sve apsolutno što je vojni obveznik ima da se podigne na oružje i vojnička disciplina odmah zavede, te tako narod s jedne strane, probudi iz ropske začmalosti a s druge stegne.

Meni odmah da se podnese izveštaj o izvršenju prednjega sa svim detaljima kao što sam napred izneo.

U pogledu žandarmerije koja je u zahvatu reona sreskog komandanta sa njom odmah uhvatiti vezu i držati je u svojim rukama s tim da ista bude u punoj saradnji i pod komandom sreskog komandanta. Na slučaj da žandari ne mogu da opstanu zbog napada komunista ili zato što sa istima neće da se biju u zajednici sa Nemcima i Italijanicima⁷ onda ih povesti sa sobom u svoj odred sa kompletним oružjem i municijom, kao i potrebnim rezervnim vešom. Narediti žandarmima da će svaki onaj koji dozvoli da mu se oduzme oružje, a ne dode u formirani odred ili pak koji se bude kukavički držao u samom odredu biće izведен pred ratni sud. Radi gornjeg napomenuti im da blagovremeno regulišu pitanja svoje porodice jer ih to neće pravdati.

Prednje uputstvo dostavlja se *lično* vami. Izvadite potrebno za vaše naredbe i vaša uputstva za dalji rad, *pa uput uništite*. Bićete mi lično odgovorni ako ovo uputstvo bude palo u tude

⁶ Delovi teksta u rečenici označeni tačkama su nečitljivi.

ruke. Zainteresovanim saopštavajte samo ono što oni moraju da znaju.

Na vezu sa mnom i međusobnom naročito vam obraćam pažnju.

Tajnost u potpunom mora da je zastupljena.

Intrige, prepričavanja i t.s.l., u korenu sprečiti.

M.p.⁸

KOMANDANT,
Đeneralštabni pukovnik,
Drag. M. Mihailović

®Primljeno k znanju. Poslato
u prepisu svim komandantima
sreskim i četničkim odreda,
u akta.

Komandant,
pešad. kap. I kl.¹⁰

Str. Pov. br. 6

7-1-1942. g.

M.P.¹¹

⁸ Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske
— Gorski štab«.

* Tekst od potpisa Draže Mihailovića do kraja dokumenta dopisan je mastilom, cirilicom.

¹⁰ Odnosi se na Pavla Đurišića (1908, Titograd — kraj aprila 1945, Jasenovac), kapetan I klase. U julskom ustanku 1941. bio je član Vojnog komiteta u Beranama (sada Ivangrad). Sa grupom oficira, početkom avgusta, napustio Komitet. Sa Dražom Mihailovićem se lično povezao decembra 1941. i od njega dobio široka ovlašćenja i instrukcije za organizaciju četnika u Crnoj Gori radi borbe protiv NOP-a (vidi dok. br. 10, 32 i 34 i Arhiv VII, Ča, k. 246a, reg. br. 4/3). Početkom januara 1942. organizovao Limsko-sandžačke četničke odrede i stavio ih pod komandu italijanskog okupatora sa kojim je, u oružanoj borbi, saradivao sve do maja 1943, kada je bio zarobljen od strane nemačkih jedinica i upućen u zarobljeništvo. Nedićeva srpska kvislinska vlada, u dogовору са nemačkim okupatorom, oslobođila ga zarobljeništva (u jesen 1943) i vratiла u Crnu Goru. Od tada je pouzdан saradnik nemačkog okupatora u borbi protiv NOPO i NOVJ u Crnoj Gori do završetka II svetskog rata. Kao komandant Limsko-sandžačkih četničkih odreda i komandant svih četničkih odreda Crne Gore, Boke i Sandžaka i kao zamenik komandanta Srpskog dobrovoljačkog korpusa (dalje: SDK) sa potčinjenim jedinicama počinio je niz zločina nad muslimanskim stanovništvom i nad pripadnicima i simpatizerima NOP-a u Crnoj Gori, Sandžaku i Bosni. Krajem 1944. došao u sukob (podržan grupom četničkih komandanata) sa Dražom Mihailovićem, optuživši ga za sve neuspene četničkog pokreta. U proleće 1945. napustio Dražu Mihailovića, povezaо se sa ustaškim vlastima NDH sa ciljem da se, sa ostacima jedinica, preko teritorije NDH, prebaci van zemlje i poveže sa savezničkim snagama u Italiji. Ustaške vlasti se nisu držale dogovora, njegove jedinice su napale i razbile u Lijevču polju (Banja Luka) a njega i njegove najbliže saradnike zarobile i ubile u logoru Jasenovac.

¹¹ Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske — Gorski štab br. 15« (Komanda četničkih odreda Crne Gore).

BR. 5

UPUTSTVO NAČELNIKA KOMANDE ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE OD 28. SEPTEMBRA 1941. ZA MOBILIZACIJU LJUDSTVA I MATERIJALNIH SREDSTAVA¹

P r e p i s

PRETSEDNIKU OPŠTINE BIOSTANSKE²

Pošto je postignut sporazum sa Glavnim štabom partizana u pogledu zajedničke saradnje,³ a da bi se spričila izbaga-

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, ča, k. 127, reg. br. 41/10.

² Po mestu Bioska (Titovo Užice).

³ Odnosi se na susret komandanta VŠ NOPOJ Josipa Broza Tita i komandanta četničkih odreda Draže Mihailovića u s. Struganiku (Valjevo) 19. septembra 1941. do kojeg je došlo na Titovu inicijativu. Međutim, do sporazuma o saradnji tada nije došlo jer je »Draža Mihailović uporno odbijao da započne bilo kakvu borbu protiv Nemaca govoreći da za to još nije vreme«, već je »doneseno samo usmeno rešenje o lojalnom ponašanju Mihailovićevih četnika prema partizanima i o tome da oni neće napadati partizane« (Tito, Članci i govor, I, Zagreb, str. 206). I pre ovog susreta u Struganiku, VŠ NOPOJ i predstavnici NOP-a u Srbiji pregovarali su sa predstvincima Štaba Draže Mihailovića i sa njim lično, s ciljem da se sklopi sporazum o zajedničkoj oružanoj borbi protiv okupatora i kvislinga. Hronologija tih dogadaja do kraja septembra 1941. je sledeća:

— kraj jula 1941: predstavnik Štaba Valjevskog NOPO (dr Dragan Jovanović, lekar odreda) pregovarao je sa načelnikom Štaba Draže Mihailovića na Ravnoj gori, ppukovnikom Dragoslavom Pavlovićem (R. Čolaković, Zapis, I, str. 56, 64 i 65);

— polovina avgusta 1941: predstavnik VŠ NOPOJ (Miloš Minić) sa istim ciljem sastao se sa Dražom Mihailovićem na Ravnoj gori (dr J. Marjanović, Prilozi, str. 185);

— 19. avgust 1941: pregovori između Štaba Kraljevačkog NOPO i četničkog vode Vula Vukašinovića (dr J. Marjanović, Ustanak, str. 203);

— druga polovina avgusta 1941: sporazum između partizana i četnika u Toplici, niskom i leskovačkom srežu (isto);

— 25. avgust 1941: sporazum između komandanta Podrinjskog NOPO i komandanta Cerskog četničkog odreda o zajedničkim borbama protiv neprijatelja (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 19; tom II, knj. 1, str. 45);

— 8. septembar 1941: pregovori između predstavnika NOP-a i predstavnika četničke organizacije DM u Beogradu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 2, dok. br. 34);

— oko 11. septembra 1941: drugi susret Miloša Minića sa Dražom Mihailovićem povodom napada četnika na partizane u s. Planinici (Monica) kojim je rukovodio Draža Mihailović (dr J. Marjanović, Prilozi, str. 191);

vanja pojedinih ljudi od svojih nacionalnih dužnosti u borbi protiv našeg neprijatelja, te postupiti na sledeći način:

1.— Odmah sačiniti tačne spiskove svega ljudstva dotične opštine, koje pripadaju četničkim odredima Jugoslovenske vojske. Ove spiskove dostaviti mi što pre na overu.

2. — U slučaju dolaska partizanskih odreda u cilju njihove organizacije ili mobilizacije u dotičnoj opštini, odnosno selu, tim spiskovima dokazati, koji ljudi pripadaju našoj organizaciji. Kao takve a u smislu postignutog sporazuma sa partizanskim Glavnim štabom, oni neće biti niti smeju biti odvojeni od strane partizana, isto kao što i mi nećemo niti smemo di-rati u njihove organizacije.

3. — Sve ljudstvo koje pripada našoj vojničkoj organizaciji ima u potpunosti izvršavati sva naredenja ove komande, koja budu bila izdavana direktno ili preko opunomoćnog oficira, kao i preko seoskih četovoda.⁴ Svakoga onog ko ne izvrši naredenje ma koje, pod stražom mi sprovesti ili sprovesti komandantu odreda sa kratkom optužbom krivice za raspravu.

4. — Svima i svakome skrenuti pažnju, da se nalazimo u ratu i da nas veže vojnička zakletva, koju pod cenu svoga života imamo do kraja vršiti.

5.— Sva naredenja, lica koja imaju moja ovlašćenja, moraju se bez uslovno izvršavati bez ikakvog pogovora.

6. — Sva druga izbegavanja dužnosti i ne odgovaranja na pojedine pozive podležu mome prekom суду.

7. — Sva stoka, stočna i moto-mehanizovana vozila pripadaju vojsci i samo ako su sopstvenici partizani ili ako ih sopstvenici dragovoljno stavljaju u službu partizanima, mogu se od njih mobilisati. Inače ista su mobilisana.

8. — U slučajevima nasilnog odvodenja naših ljudi ili oduzimanja oružja od njih, od strane pojedinih partizanskih odreda, vodi partizanskog odreda pokazati ovo naredenje i spiskove i obavestiti ga da to ljudstvo, stoka, stočna i moto-mehanizovana

— 13. septembra 1941: sporazum između partizana i četnika u požarevačkom i krajinskom okrugu (Arhiv VII, Ča, k. 95, reg. br. 20/7);

— kraj septembra 1941: treći sastanak Miloša Minića sa Dražom Mihailovićem povodom zajedničke akcije četnika DM i Nedićevih jedinica protiv snaga NOP-a na osnovu njihovog pismenog sporazuma koji su zaplenili partizani (dok. br. 3, nap. 13; Zbornik NOR-a, tom I, knj.

1, dok. br. 148). Podaci o učesnicima obe strane prilikom pregovora i detalji o razgovorima opširno su dati u navedenim radovima dr J. Marjanovića, Prilozi, i Ustanak (pored toga, vidi dok. br. 12).

⁴ O organizaciji četničkih jedinica vidi dok. br. 4 i Arhiv VII, Ča, k. 164, reg. br. 21/5-

vozila pripadaju četničkoj komandi Jugoslovenske vojske. Ako i pored toga bude nepravilnog postupanja od strane partizana najhitnije me iz vesti ti.

9.— Svima ostalim organizacijama: Koste Pećanca,⁵ Ljotića⁶ i t.sl., ne dozvoliti nikako ulaz u selo, jer su isti u službi neprijatelja. Po potrebi upotrebiti i oružje protiv ovih ljudi.

28 septembra 1941 god.

RAVNA GORA

Po zapovesti komandanta
pukovnika Draže Mihailovića i u
njegovo ime
NAČELNIK GORSKOG ŠTABA,
p.pukovnik
Dr.⁷ Pavlović, s.r.

Da je prepis veran originalu tvrdi i overava.—

10 oktobra 1941. god.

Komandant Užičkog četničkog odreda
Pešadijski kapetan I klase
M. Pavković

⁵ Vidi dok. br. 3, nap. 5 i 9.

⁶ Dimitrije, predsednik fašističke organizacije »Zbor«. Sa odborenjem njemačkog okupatora za borbu protiv NOP-a, početkom septembra 1941, formirao štab pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (do kraja 1941. pod njenom komandom bilo je 12 dobrovoljačkih odreda). Opširnije o tim kvislinškim formacijama, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 148, knj. 21, dok. br. 9 i 10; tom XII, knj. 2, dok. br. 9, 31, 125, knj. 3. dok. br. 32. Njegove jedinice su saradivale sa pokretom DM u borbi protiv NOP-a iako je povremeno bilo medusobnih trivenja. Poginuo je 25. aprila 1945. u automobilskom udesu kod Gorice prilikom bekstva iz zemlje.

⁷ Dragoslav, pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, do oktobra 1942. delegat VK JVUO u istočnoj Srbiji, 1943. delegat u severoistočnoj Srbiji, a zatim komandant pozadine u VK JVUO do jeseni 1944. kada je ubijen od četnika DM.

BR, 6

PROGRAM ČETNIČKOG POKRETA DM OD SEPTEMBRA 1941. ZA VREME I POSLE ZAVRŠETKA DRUGOG SVET- SKOG RATA UPUĆEN IZBEGLICKOJ VLADI KRALJEVI- NE JUGOSLAVIJE¹

.. ?

Prilog P

- I. — Rad za vreme trajanja rata;
- II. — Rad u prelaznom vremenu;
- III. — Pripreme za normalno stanje i
- IV. — Pitanje unutrašnjeg uređenja — socijalnog i političkog.

I — Tačka

1. Održavanje neprijateljskog stava prema okupatorima i njihovim pomagačima, ali za sada, do daljeg, ne ulaziti u neposredne borbe osim u slučajevima samoodbrane kao što je slučaj u Hrvatskoj.⁴

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, fond Arhiva emigrantske vlade i vojske (dalje: AEV), k. 162, reg. br. 34/1 (VK-Y-53). Taj fond je ranije nosio oznaku »Kairska arhiva« (Ka).

² i³ Trima tačkama je obeležen tekst referata šefa Vojnog kabimenta izbegličke kraljevske vlade majora Zivana Kneževića, upućenog 26. januara 1942. predsedniku vlade Slobodanu Jovanoviću. Uz referat je, kao prilog I, dat tekst Programa koji redakcija objavljuje. Pored ostalog, u referatu, Z. Knežević ističe: da u dosijeu »Dražac« koji je primio od ranijih šefova Vojnog kabinet (Milana Radovića, divizijskog generala, i Velimira Ranosovića, brigadnog generala) nije našao izveštaj dr Miloša Sekulića, pa ga je pozvao i na osnovu njegovog izlaganja sačinio ovaj referat i Program. Originalni izveštaj dr M. Sekulića nalazi se u Arhivu SFRJ, a kserokopija u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 12/2. Uz original, koji je smešten u Arhivu SFRJ, nalaze se i prilozi: 1. »Memorandum Srpske pravoslavne crkve predat avgusta meseca generalu Dankelmanu zapovedniku nemačke oružane sile u Srbiji«, 2. »Apel srpskom narodu«, 3. »Proglašenje vojvode Koste Pećanca četnicima i srpskom narodu«.

⁴ Reč je o kvislinskoj NDH. Njene ustaške jedinice su neposredno po formiranju, a naročito posle napada Nemačke na SSSR, preduzele opštu akciju genocida protiv srpskog stanovništva koje je živelo na području NDH. Radi spasavanja života i imovine, srpski narod je na to odgovorio oružanim otporom koji je u nekim krajevima (Hercegovina, istočna i zapadna Bosna, Lika i deo Dalmacije) poprimio karakter ustanka.

Zainteresovan da te ustaničke snage potčini pod svoju komandu, Draža Mihailović je avgusta i septembra 1941. uputio svoje opunomo-

Stoga,

Uticati da i drugi narodni faktori zauzmu takav stav.

Gde se radi o samoodbrani srpskog elementa kao u Hrvatskoj podržavati i po mogućству dirigovati borbom;

2. Nastojati da se po svaku cenu onemogući građanski rat među Srbima i u tom pravcu uticati i na druge;

3. Smatrati vladu u emigraciji legalnom vladom dok rat traje i po mogućnosti održavati vezu sa njom;⁵

ćenike (oficire, podoficire i žandarme) u istočnu Bosnu (vidi dok. br. 3). Njegov plan nije bio da te snage usmeri protiv okupatora i ustaških jedinica, već da ih upotrebi za borbu protiv NOP-a. U jesen 1941. i u prvoj polovini 1942. predstavnici četničkog pokreta DM su sa okupatorom i ustaškim vlastima NDH sklopili pismene sporazume o zajedničkoj borbi protiv NOP-a (vidi dok. br. 19, 31, 61 i 74).

⁵ Vlada Kraljevine Jugoslavije je 15. aprila pobegla iz zemlje avionom iz Nikšića (kralj Petar je pobegao dan ranije). Po dolasku u Atinu, 17. aprila se prebacila u Aleksandriju a zatim u Jerusalim, odakle je, po grupama, otišla u London; prva grupa sa kraljem i delom vlade stigla je u London 21. juna 1941 (Arhiv VII, otkupljena grada, k. 8, III deo Memoara generala Dušana Simovića — dalje: Memoari D. Simovića, III). — Kad je formirao štab na Ravnoj gori, Draža Mihailović je (u drugoj polovini maja i tokom juna) glavnu akciju usmerio na povezivanje sa organima britanske obaveštajne službe; na tom zadatku je radila njegova organizacija u Beogradu koristeći se vezama sa turskim i američkim poslanstvom u Beogradu (Arhiv VII, mf. Bileća 2, sn. 623-627: izveštaj delegata Kraljevine Jugoslavije za Bliski i Srednji istok od 22. avgusta 1941).

Jula 1941. Draža Mihailović angažuje raspoložive snage (četničku organizaciju u Beogradu i pomenute kanale turskog i američkog poslanstva) da se poveže i sa emigrantskom vladom Kraljevine Jugoslavije u Londonu (Arhiv VII, AEV, k. 163, reg. br. 14/4: telegram otpasnika poslova jugoslovenskog poslanstva u Lisabonu o poruci Draže Mihailovića). U svojim Memoarima, D. Simović o toj poruci piše:

»Prva vest o stvaranju ustaničkog jezgra na Ravnoj Gori na planini Maljenu (tako u prepisu — prim, red.) doneo je jedan strani diplomata na prolazu iz Beograda kroz Lisabon i tamo predao zast. poslanika Kojiću, koji mi je istu dostavio u London po specijalnom kuriru. Taj izveštaj sam primio početkom avgusta 1941. U izveštaju je bilo navedeno inicijalima ime komandanta, „D.M.“ i date talasne dužine i vreme za hvatanje radio-telegrafske veze. Izveštaj je potpisao dštab. major, Z.P.T. koga sam odmah po rukopisu poznao, da je to Žarko P. Todorović. Pošto je izveštaj bio znatno ranijeg datuma i vreme za hvatanje veze određeno u julu, to svi pokušaji britanske tajne radio-službe da tu vezu uhvati nisu uspeli. Krajem avgusta primio sam još jedan takav izveštaj, koji je porodica Bajloni donela iz Beograda u Lisabon« (Arhiv VII, Memoari D. Simovića, III, str. 35).

Dušan Simović (1882, Kragujevac — 1962, Beograd), armijski general JV, učesnik balkanskih ratova i I svetskog rata; do II svetskog rata: komandant vazduhoplovstva, načelnik Glavnog generalštaba a izvesno vreme i penzioner, od novembra 1940. komandant vazduhoplovstva. U

4. Naći pouzdane ljude na terenu preko kojih će se vršiti ono što sa zaključi;
5. Nastojati da se organizacija proširi na sve zemlje.

II — Tačka

Pripremati da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:

- a: da kazni sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;
- b: omediti »defakto« srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;
- v: posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjene svežim srpskim elementom;
- g: izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;⁰
- d: u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti resiti ga u ovoj fazi,⁷ i

puču 27. marta jedan od organizatora, a posle puča predsednik vlade. Pred kraj aprilskega rata 1941. sa vladom i dvorom emigrirao u London. Kao predsednik izbegličke vlade prihvatio četnički pokret DM i, prikazujući ga kao pokret otpora, radio na njegovom afirmisanju i priznanju od strane vlada antihitlerovske koalicije, do 11. januara 1942, kada je smenjem i na njegov položaj došao prof. Slobodan Jovanović. Vlada DFJ mu je odobrila povratak u zemlju. Umro je 1962. godine u Beogradu.

— Žarko Todorović (1907, Beograd — Pariz), major vojske Kraljevine Jugoslavije (brat Boška Todorovića), pre II svetskog rata na radu u Obaveštajnom odeljenju Glavnog generalštaba. U letu 1941. rukovodilac obaveštajne službe u četničkoj organizaciji DM u Beogradu i organizator povezivanja četničkog pokreta DM sa britanskom obaveštajnom službom i izbegličkom vladom Kraljevine Jugoslavije. Do polovine 1943. komandant zamišljene četničke Komande severnih pokrajina (Vojvodina i Slavonija), kada su ga Nemci uhapsili i poslali u zarobljeništvo. Posle raita ostao u Francuskoj gde je penzionisan kao francuski oficir.

⁶ i ⁸ O zamišljenoj »Velikoj Srbiji«, vidi dok. br. 1.

⁷ Stav četničkog pokreta DM prema Muslimanima bio je da ih treba sistematski fizički uništavati u toku rata a one koji ne budu uništeni, iseliti u Tursku i na njihovu teritoriju naseliti srpsko stanovništvo. U ostvarivanju plana o uništenju Muslimana, četnički pokret DM je decembra 1941. i avgusta 1942. na području Foče i početkom 1943. na teritoriji Sandžaka izvršio pokolje nad Muslimanima (vidi dok. br. 161). Draža Mihailović je u ličnoj beležnici o stavu prema Muslimanima, zapisao: »Pitanje muslimanskog stanovništva potrebno da reši vlasta. — Musi. st. je svojim držanjem dovelo do toga da ih naš svet više ne želi i neće da ima u svojoj sredini. Potrebno je još sad da se pripremi iseljavanje u Tursku ili ma gde van naše teritorije. Na dan ustanka oni će svi biti pokrenuti sa svojih naselja a što niko neće moći sprečiti. — U danom momentu svi muslimani ima da budu pokrenuti sa svojih ognjišta. Oni koji su bliži hrvatskim oblastima tamo — glavno je da svi budu pokrenuti« (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3-18).

e: unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provode izvršenje programskih tačaka pod b, v. g. d.,

III — Tačka

1. — Ideal je jaka i homogena srpska državna jedinica politički i ekonomski sposobna za život.⁸ Ona će poslužiti kao takva bahninke⁹ širim političkim kombinacijama, i
2. — Izabratи stručne ljude za pripremanje dokumentacije ovog cilja za konferenciju mira.

IV — Tačka

1. — U pogledu unutrašnjeg političko-socijalnog uredenja sada ne tretirati.

M.P.¹⁰

BR. 7

SPORAZUM IZMEĐU GLAVNOG ŠTABA NOPO BOSNE I HERCEGOVINE I ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 1. OKTOBRA 1941. O FORMIRANJU ZAJEDNIČKOG OPERATIVNOG ŠTABA I ZAJEDNIČKIH ORGANA VLASTI NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI¹¹

ZAKLJUČAK

Sa sastanka prestavnika četničkih i partizanskih odreda na dan 1. oktobra 1941. godine u Gori² na kojima je došlo do sledećeg sporazuma:

¹¹ Tako u originalu, moguće »balkanskim«.

¹⁰ Okrugli pečat: »Predsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije — Vojni kabinet London«.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, fond Arhiva narodnooslobodilačkog rata (dalje: ANOR), k. 1701, reg. br. 13/1.

² Sastanak je održan u¹ Drinjači (Zvornik). Opširnije, vidi Oslobođilački rat, knj. 1, str. 144; R. Čolaković, Zapis, II, str. 32—37; dr Zdravko Antonić, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1973 (dalje: Z. Antonić, n.d.), str. 417—457. Posle potpisivanja sporazuma izdat je zajednički proglašenje narodima Bosne i Hercegovine (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 2, dok. br. 1).

1. Formira se zajednički privremeni operacioni štab između vojnih i partizanskih odreda na teritoriji Bosne sa nazivom: »Komanda bosanskih vojnih i partizanskih odreda«.
2. Štab biće formiran od tri člana vojno četničkih odreda sa ove teritorije i tri člana iz partizanskih odreda.
3. Mesto operacionoga štaba zajedničke Komande menja se po potrebi.
4. Funkcionisanje štaba počinje 1. oktobra. Štab imade odmah da prouči sva vojna pitanja o prestojećim operacijama, radi njihovoga brzoga sprovodenja u delo.
5. Štabovi vojnih i partizanskih odreda uputiće lica-članove — za ovaj štab na dan 2. X. 1941. godine snabdevene potrebnim dokumentima da su za to upućeni.³
6. Pri svakome odredu formiraće se pokretni preki sudovi, koji će izricati smrtne kazne za dela: pljačku, begstvo iz borbe — položaja — špijunažu, izdaju, paljevine i zločinstva kako za one na položaju tako i za one u pozadinskoj službi.
7. Izvršiti mobilizaciju svega ljudstva od 19 do 50 godina starosti, tako da se za operativnu službu — na položaju — mobiliju ljudi od 19 do 40 godina starosti, a od 40 pa naviše za sve pozadinske službe.
8. Prilikom zauzimanja novih mesta postaviće se zajednička vlast.
9. U svima oslobođenim krajevima: selima, opština i rezovima izabrati narodne odbore, koji će vršiti svu vlast u pozadini. Sve dosadašnje vlasti prestaju dejstvovati. Predsednik odbora u sreskom mestu biće ujedno i starešina sreza.
10. Pozadina mora biti tako uređena od strane odbora, da odgovara punim zahtevima fronta.
11. Odbor će izdavati potpore u naturi i novcu svima porodicama poginulih, ranjenih ili zarobljenih četnika—partizana.

Dostavljeno:
Svima sreskim, opštinskim,
seoskim vlastima. Komandantima odreda, bataljona na
položaju.

Za vojno četnički odred:
1. — major Jezdimir S. Dangić⁴
2. — kap. Sergije G. Mihajlović³
3. — Pero Đukanović⁶

Za štab narodno oslobođilačkih
(partizanskih) odreda Bosne i
Hercegovine:
1. — Rodoljub Colaković⁷
2. — Slobodan Princip⁸
3. — Svetozar Vukmanović⁹

³ Na sastanku zajedničkog Operativnog štaba 6. oktobra 1941. u s. Milići (Vlasenica) detaljnije su razradene tačke sporazuma (Arhiv VII, mf. Lok. muz. br. 2, sn. br. 710 i 711). Međutim, do akcionog jedinstva između partizanskih i četničkih jedinica u istočnoj Bosni na osnovu tog sporazuma nije došlo, borbena saradnja se odvijala samo na nivou partizanskih jedinica i lokalnih četničkih, odnosno ustaničkih jedinica.

⁴ Jezdimir Dangić (1897, Bratunac, Srebrenica — 1945, Sarajevo), žand. major, 1941. komandir Dvorske žandarmerije (posle I svetskog rata policijski činovnik u Beogradu, Subotici, Kratovu i Vlasenici; od 1926. do 1940. žandarmerijski oficir u Skoplju, Tuzli, Virovitici i Zagrebu). Kao komandir Dvorske žandarmerije obezbeđivao bekstvo vlade Kraljevine Jugoslavije i kraljeve porodice do Nikšića (vidi dok. br.

6, nap. 5). Po dolasku u Beograd u letu 1941 (sa oko 50 žandarma) povezao se sa kvizlinškom upravom Milana Nedića i, u dogovoru sa njima, stavio se pod komandu Draže Mihailovića. U istočnu Bosnu došao 16. avgusta sa ovlaštenjem Draže Mihailovića da organizuje četničke jedinice radi borbe protiv NOP-a. U svim pregovorima sa rukovodstvom NOP-a na tom području do kraja 1941. deklarativno bio za saradnju i sklapao sporazume o borbenoj saradnji, a istovremeno se dogovarao sa ustaško-domobranskim jedinicama NDH i nemačkim okupatorom o zajedničkoj borbi protiv NOP-a. Direktne pregovore sa nemačkim okupatorom o oružanoj saradnji protiv NOP-a poveo decembra 1941. d vodio do aprila 1942. godine. Tada je uhapšen i upućen u zarobljeništvo, gde je bio do kraja 1943. Iz zarobljeništva pobegao u Poljsku, gde se (u Krakovu) predao sovjetskim jedinicama koje su ga predale vlastima DFJ. Kao ratnog zločinca i izdajnika, Vojni sud u Sarajevu ga osudio na smrt streljanjem i streljam je avgusta 1945. O njegovoj saradnji sa neprijateljem, vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2.

⁵ Kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, u istočnu Bosnu došao sa majorom J. Damgićem i sa njim objedinjavao akcije četničkog pokreta DM protiv NOP-a na tom području. U svojstvu predstavnika četničkog Štaba istočne Bosne (novembra-decemбра 1941) vodio pregovore sa italijanskim okupatorom o saradnji u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni, a po predaji Goražda i Foče četnicima od strane italijskog okupatora počinio masovna ubistava i zločine nad muslimanskim stanovništvom u Foči i okolini.

⁶ Seljak iz Kravice (Han-Pijesak); u I svetskom ratu iz austro-ugarske vojske prebegao u Rusiju i kao dobrovoljac učestvovao u borbama na Solunskom frontu. Jula 1941. organizator oružane borbe srpskog stanovništva protiv ustaškog terora u srebreničkom srežu, saradivao sa partizanskim jedinicama. NOP-u pristupio 1943. godine. Bio je većnik II zasedanja AVNOJ-a. O njegovom učešću u četničkom pokretu DM do kraja septembra 1942, vidi Arhiv VII, Ča, k. 165, reg. br. 15/2.

⁷ Tada je bio politički komesar Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine.

⁸ Imao nadimak Seljo; tada je bio član Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine. Umro od tifusa maja 1942.

⁹ U NOR-u i kasnije poznat kao Tempo, u to vreme je bio: član VŠ NOPOJ, delegat CK KPJ u Bosni i Hercegovini i komandant Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine.

BR. 8

TELEGRAMI ŠTABA DRAŽE MIHAJLOVICA UPUĆENI IZ-BEGLICKOJ KRALJEVSKOJ VLADI U VREMENU OD 7. DO 10. OKTOBRA 1941. GODINE¹

2

Prilog I³

FOLLOWING RECEIVED FROM YTHS AT 0335 GMT 8300 KCS
YUGOSLAVLEGATION STOP⁴

Jugoslovenska vojska u zemlji postoji stop Njome komanduje pukovnik Draža Mihailović stop Narod željan borbe stop Nemamo ni najpotrebnijih sredstava stop Za sada borimo se

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 162, reg. br. 6-1/1.

² i ³ Tačkicama je obeležen tekst Pomoćnog memoara Predsedništva vlade Kraljevine Jugoslavije od 11. oktobra 1941. Britanskoj vladi. U Memoaru, između ostalog, piše: da su telegrami primljeni »poslednjih četiri dana od istaknutih oficira jugoslovenske vojske koji vode gerilski rat tamо«; da je za njihovu »uspšenu borbu i život« potrebno da britanska vlada što pre uputi (avionima i podmornicama) pomoć u borbenim i materijalnim sredstvima i da se »odmah doneše odluka i što pre izvrši iskrcavanje britanskih trupa na Balkanu«. Telegrami koje redakcija objavljuje dati su kao prilozi I do V uz taj memoar.

⁴ Prevod sa engleskog (dalje: prevod): »Sledeće primljeno od YTHS u 03.35 po Griniču na 8300 kilotsila. Jugoslovenskom predstavništvu. — YTHS je pozivni znak za rad radio-telegrafijom koji je, po međunarodnoj raspodeli pozivnih znakova pre rata, pripadao jednom od plovnih objekata Kraljevine Jugoslavije. — O datumu uspostavljanja radio-veze između Štaba D. Mihailovića i izbegličke kraljevske vlade ima više verzija. Prema Dražinoj izjavi na sudenju, radio-veza je ostvarena 26. septembra 1941 (Stenografske beleške, str. 128). U elaboratu britanskih obaveštajnih organa o četničkoj delatnosti aprila 1941 — jul 1944. stoji da je D. Mihailović avgusta 1941. »uspeo da uspostavi radiovezu sa Britancima« (Arhiv VII, Ca, k. 240, reg. br. 4/1, stav 9). Prema drugim izvorima, veza je uspostavljena polovinom septembra 1941. pomoću radio-stanice koja je u tu svrhu izradena po naredenju Draže Mihailovića. Ta radio-stanica je više dana, otvorenim tekstom, emitovala sledeću poruku: »Živan Knežević, potpukovnik, London. Javi se lično preko radio Londona. Slušamo te svakog dana. Hitno je. Tvoj kum Drago, 50 klasa«. (Živan Knežević i Drago, tj. Dragoslav Pavlović, bili su pitomci 50. klase vojne akademije i vemičani kumovi). Tu poruku je uhvatio jedan britanski brod i predao britanskoj radio-službi. Kasnije je izvršena provera identiteta korespondenata putem pitanja i odgovora o dogadjima koji su mogli biti poznati samo Kneževiću i Pavloviću, nakon čega je radio-veza počela da funkcioniše 25. septembra 1941 (Radoje Knežević, Knjiga o Draži, sveska prva, 1941—1943, Vindzor, Kanada — dalje: Knjiga o Draži, I, str. 182 i 183).

samo puškom i bombom stop⁵ Nemci su uplašeni stop Neznaju šta da rade stop Ipak čine velike svireposti stop Opkolili smo Valjevo⁶ već više dana stop Ka Kragujevcu i Kraljevu nadremo⁷ stop Neprijatelj u aviaciji oskudan prema nama ipak nadmoćan stop Aerodromi u Preljini, Čačku i Požezi spremni stop Naš štab na Suvoboru stop Na celoj oslobođenoj teritoriji nigde nema neprijatelja sem kao zarobljenika stop U Sandžaku Italijani sa vrlo slabim moralom stop U Bosni samo se ustaše bore dok hrvatski vojnici beže stop⁸ Nemci jakim snagama drže samo dolinu Morave dok ih po ostalim garnizonima zapadno od nje opkoljavamo i hvatamo stop Skoro sve pruge i puteve smo porušili stop Ustaši su čuda napravili od Srba stop Ni zverovi nisu im ravni, ali odpočeli smo da im vraćamo⁹ stop Narod bi srećan bio da vidi prvu pomoć saveznika stop Devetog biću u Požezi stop Mogu doći na referisanje, pošljite avion stop Potpukovnik Pavlović stop

⁵ Oružanu borbu protiv okupatora i kvislinga 1941. nije organizao Draža Mihailović niti oficiri vojske Kraljevine Jugoslavije; oružanu borbu je, u letu 1941, organizovala KPJ i na širokoj političkoj platformi razvila opštenarodni rat. Odluku o tome je doneo Politbiro CK KPJ 4. jula 1941. Opširnije o tome, vidi dokumente iz 1941. objavljene u Zborniku NOR-a, tom I—IV; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 39—115. — O formiranju četničkih jedinica i njihovom »učešću« u borbi protiv neprijatelja, vidi dok. br. 2, nap. 7.

⁶ Valjevo je tada bilo blokirano od Valjevskog NOPO i četničkih odreda poručnika Ratka Martinovića i prote Vlada Zečevića (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 76 i 88; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 52—58; dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 249—257).

⁷ Kraljevo je tada bilo pod blokadom partizansko-četničkih snaga kojima je rukovodio partizansko-četnički Operativni štab za napad na Kraljevo (formiran početkom oktobra 1941. na osnovu sporazuma između VŠ NOPOJ i Štaba D. Mihailovića, a sačinjavali su ga: Ratko Mitrović i Momčilo Radosavljević Mole, komandant i komesar Cačanskog NOPO, i major Radoslav Đurić i kapetan Jovan Deroko, četnički predstavnici). Partizansko-četničke snage su, oktobra 1941, više puta bezuspešno napadale neprijateljski garnizon u Kraljevu. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 293; tom II, knj. 1, str. 9; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 121 i 122; Pavle Jakšić, Razvoj ustanka i borbe oko Kraljeva, VIG br. 2/1950; Arhiv VII, ANOR, k. 1983, reg. br. 1-59/1. memoarska grada.

⁸ i ¹⁴ O borbama u istočnoj Bosni oktobra 1941, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 79, 80 i 82; tom IV, knj. 1, dok. br. 183, 185, 189, 220, 226; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 138—151; R. Čolaković, Zapiisi, II, str. 41—42, Z. Antonie, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni, Beograd 1973.

⁹ O postupku četničkih jedinica u istočnoj Bosni prema stanovništву muslimanske i hrvatske nacionalnosti, vidi dok. br. 101.

ENDS QRX 0500 GMT STOP MESSAGE TO YTHS TRANSMITTED AT 0308 GMT.¹⁰
PORTISHEADRADIO¹¹.....

M.P.¹²

Prilog II

FOLLOWING RECEIVED FROM YTHS AT 0537 GMT ON 8200
KCS STOP YUGOSLAV LEGATION LONDON¹³

Istočna Bosna slobodna do Sarajeva stop Borbe vodimo na Palama stop Ustanak dignut u Majevici stop¹⁴ Zapadna Srbija slobodna do linije Stragari Milanovac Cačak Ivanjica sve zaključno Imamo neprijateljskih zarobljenika stop Valjevo Kraljevo držimo opsednuto stop¹⁵ Očekujemo porudžbinu stop Vrlo je hitno stop I kum (Potpukovnik Drag. Pavlović) 58 stop

QRX 1700 GMT 7TH.ENDS- 0:C PORTISHEADRADIO —
TELEPRINTED AT 11.05 7.10.41 (DMS)¹⁶

M. P.

TELEGRAM

Prilog III

Primljen 9. oktobra u 17.20 časova Portisheadradio, YTHS at 1720 GMT 8200 KCS.

Bacajte nam oružje, municiju, novac na Suvobor—Ravna gora. Šaljite avijaciju da narod vidi. Avioni mogu sletati na slobodne aerodrome, naročito povoljna Požega.¹⁷ Pavlović

M.P.

TELEGRAM

Prilog IV

Primljen 10. oktobra 1941. po podne, Portisheadradio, AGF 0524.

10 p.levod: »Kraj, navedena veza u 05.00 po Griniču. Poruka za YTHS predata u 03.08 ,po Griniču.«

¹¹ Prislušna radio-stanica britanske ratne mornarice u Portšidu.

¹² Okrugli pečat: »Pretsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije — Vojni kabinet — London.« Tim pečatom su overeni i ostali prilozi (telegrami).

¹³ Prevod: »Sledeće primljeno od YTHS u 05.37 po Griniču na 8200 kiloksija, Jugoslovenskom predstavništvu London.«

¹⁵ Vidi nap. 6. i 7.

¹⁶ Prevod: »Naredna veza u 17.00 po Griniču... Portishead radio-teleprinterom u 11.05. 7. 10. 1941...«

¹⁷ Vidi naredenje potpukovnika Dragoslava Pavlovića za obezbeđenje aerodroma u Požegi i Preljini (Cačak) od 17. oktobra 1941 (Arhiv VII, mf. Lok. muz. br. 2, sn. 722).

Borbe vodimo na sve strane. Ugled vlade zahteva hitno nužnu traženu potporu. Mihajlović.

M. P.

TELEGRAM¹⁸
iz Crne Gore primljen 10. X 1941.

Prilog V

Sa štabom slobodnih narodnih trupa Crne Gore nalazimo se u Radovču, 17 kilometara od Podgorice.

13. jula otpočeo je gerilski rat i uzeo je karakter revolucije gotovo u celoj Crnoj Gori. Pomoću nemačkih trupa Italijani su uspeli da ponovo osvoje varoši i sela.

Ovaj rat nosi izgled narodnog oslobođenja i u vezi je sa ostalim gerilskim ratovanjem u Jugoslaviji. Ovaj pokret potiče jedino od organizovanih anti-okupacionih trupa čiji broj iznosi 5000 ljudi i na slučaj revolucije uvećaće se na 80.000. Organizacija crnogorske vojske je dobra.

Vrše se pripreme za novu akciju na široj osnovici. Potrebno je poslati puške, mitraljeze, municiju, bacače bombi, laku artiljeriju, bombe i eksploziv. Sada je najveća potreba za ne-promočivom odećom i novcem u lirama ili dolarima.

Crna Gora služi jednovremeno kao osnovica za snabdevanje za slične akcije u Hercegovini i Sandžaku, gde uopšte ne raspolaću oružjem.

Niko neće da menja dinarske novčanice preštamlirane natpisom »lira«, kao i albanski novac za metalno zvečeće dinare.

Italijani popisuju sve predmete od vune i sličnih predmeta. Teško je dobiti hranu i štof. Italijani su prinuđeni da dele narodu već sada rezerve prikupljenje za 1942. godinu.

Vojvoda Dule Dimitrijević¹⁹ došao je k nama iz Petrovca.

Italijani su obavešteni o pripremanoj akciji duž cele zemlje, jer su patrole duž obale pojačali poslednjih deset dana.

¹⁸ Tekst tog teleograma je prepričani sadržaj telegrama br. 1—5 koje je britansko-jugoslovenska misija, po dolasku u Štab NOPO Crne Gore, Boke i Sandžaka, poslala Centru britanske Uprave za specijalne operacije (Special Operations Executive — dalje: SOE) u Kairu (vidi Prilog I, dok. br. 1).

¹⁹ Četnički vojvoda, pre aprilskog rata advokat u Beogradu.

Ima 3 italijanske divizije u Crnoj Gori.²⁰ Jedan bataljon je u Petrovcu. Narod je ubeden u pobedu saveznika. Na čelu pokreta su univerzitetski profesor Milovan Dilas²¹ i kapetan Arso Jovanović.²²

M. P.

BR. 9

**IZJAVA GRUPE AKTIVNIH I REZERVNIH OFICIRA IZ
ČAČKA OD 14. OKTOBRA 1941. O PRISTUPANJU NOP-U
RADI BORBE PROTIV OKUPATORA I KVISLINGA¹**

**KOMANDI MESTA ČETNIČKIH ODREDA JUG. VOJSKE
Čačak²**

Mi dole potpisati rezervni oficiri, a na traženje Komande mesta Četničkih odreda jugoslovenske vojske — čačak, dajemo sledeću izjavu:

Prilikom ulaska u Čačak narodno oslobodilačkih partizanskih i četničkih odreda,³ a na obavezan poziv upućen gradanstvu da se upisuje u jedne ili u druge odrede, bez ikakve prese je, prijavili smo se za Narodno oslobodilački pokret, kao građani, smatrajući da smo se ovim stavili na raspoloženje svim narodno oslobodilačkim snagama koje imaju za cilj, prvo i najvažnije oslobođenje od neprijatelja.

²⁰ O italijanskim okupacionim jedinicama u Cmoj Gori 1941. godine, vidi Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 1.

²¹ U to vreme delegat CK KPJ za Crnu Goru. Na Plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada, 1957. osuden na 9 godina robije; lišen funkcije i odlikovanja i penzionisan.

²² Kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije, tada član Glavnog štaba NOPO Crne Gore, Boke i Sandžaka. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bekstva avgusta 1948.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u IA Čačak, snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. br. 2, sn. 718.

² i ³ Partizansko-četničke snage su 1. oktobra 1941. oslobodile čačak, a potom je formirana zajednička komanda mesta. Partizanski predstavnik je bio Milenko Nikšić (komandant Ljubičkog NOPO) a četnički — kapetan Bogdan Marjanović. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 20, dok. br. 18; Arhiv VII, mf. Lok. muz. br. 2, sn. 694; Arhiv VII, ANOR, k. 1983, reg. br. 1-54/1; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 62.

Shvatili smo da ovim putem, ne samo kao građani, već i kao rezervni oficiri, ispunjavamo svoje obaveze prema narodu.

U slučaju, da po shvatanju komande, sa ovim upisom u Narodno oslobodilački pokret, nismo udovoljili našoj vojnoj obavezi, kao aktivni i rezervni oficiri Jugoslovenske vojske, molimo za shodno naređenje.

14-X-1941. god.
CAČAK

rez. vazd. potporučnik

rez. peš. poručnik

rez. konjic, poručnik

veter. poručnik

...⁴

...⁸ poručnik

⁸

rez. ...⁹

„¹⁰

Potpisujemo:

Miodrag Radovanović

Dušan M. Andelković

Miodrag Radičević

Pet. V. Timotijević

...⁵ P. Jauković

.. J ojević

Radiša M. Vujović

Košta D. Nikolić

[Stanković] Milorad

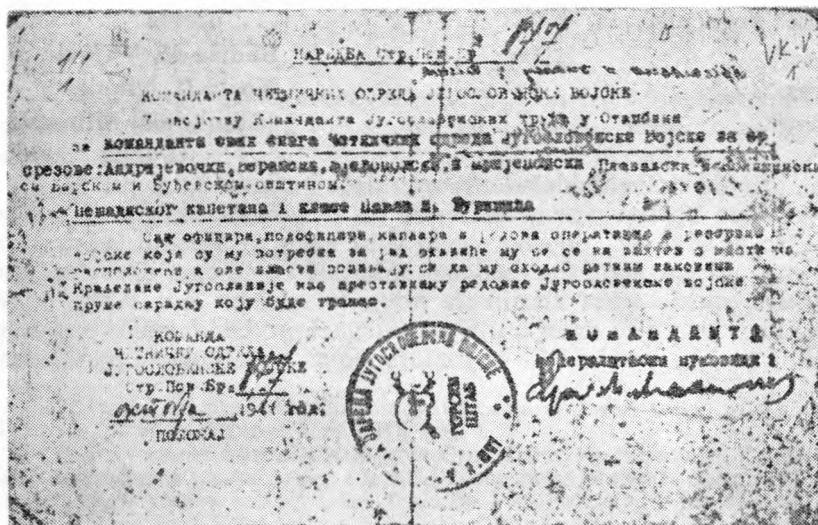
^{4—10} Nečitko.

BR. 10

NAREDBA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 15. OKTOBRA 1941.
O POSTAVLJENJU PAVLA DURIŠIĆA ZA KOMANDANTA
LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA¹

NAREDBA STR. POV. BR. 177
KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE
VOJSKE

U svojstvu Komandanta Jugoslovenskih trupa u Otadžbi-
ni za Komandanta svih snaga Četničkih odreda Jugoslovenske
vojske za srežove: Andrijevački, Beranski,² Bjelopoljski i Prije-
poljski, Plevaljski i Kolašinski sa Barskom i Budovskom opšti-
nom.

Fotokopija dokumenta br. 10

¹ Original (pisan čirilicom na šapirografisanom obrascu) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 1/1 (VK-V-1). Na osnovu podataka iz Naredbe D. Mihailovića o postavljenju majora Đorda Lašića za komandanta svih četničkih odreda u Crnoj Gori (str. pov. br. 176 od 15. oktobra 1941) može se, kao datum izdavanja naredbe o postavljenju Pavla Đurišića za komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda, prihvatiti 15. oktobar 1941 (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 2/1).

² Berane (sada: Ivangrad).

ODREĐUJEM:

Pešadiskog kapetana I klase Pavla I. Đurišića.

Svi oficiri, podoficiri, kaplari i redovi operativne i rezervne vojske koji su mu potrebni za rad staviće mu se na zahtev s mesta na raspoloženje, a sve vlasti pozivaju se da mu shodno ratnim zakonima Kraljevine Jugoslavije kao pretstavniku redovne Jugoslovenske vojske pruže saradnju koju bude tražio.⁸

M.P.⁴

KOMANDA
ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
Str. Pov. Br. 177
oktobra 1941. god.
POLOŽAJ

Komandant:
deneralštabni pukovnik:
Drag. M. Mihailović

⁵Primljeno k znanju u akta

Komandant
pešad. kap. I kl.

M.P.

Pov. br. 1
7-1-1942.

³ Pavle Đurišić je decembra 1941. sa pratnjom od oko 180 ljudi iz Crne Gore otišao u zapadnu Srbiju i sastao se sa D. Mihailovićem. Tada je od njega dobio instrukcije za organizaciju četnika u Crnoj Gori radi borbe protiv NOP-a (Arhiv VII, Ca, k. 246a, reg. br. 4/3; četničko izdanje »Ravna Gora« br. 5 od 5. avgusta 1944). Pored toga, vidi dok. br. 4, nap. 10, dok. br. 32 i ovlašćenje da za potrebe četničkih jedinica može od naroda uzimati pozajmice u novcu, hrani i opremi (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 9/1).

⁴ Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske — Gorski štab».

⁵ Dalji tekst je dopisan mastilom, cirilicom, na poleđini dokumenta, i overen okruglim pečatom: »Gorski štab br. 15« (Komanda četničkih odreda Crne Gore). Svi četnički štabovi su do kraja rata imali brojčane oznake i tako bili označavani u dokumentima. Dešifrovani brojčani nazivi četničkih jedinica i štabova dati su u Registru jedinica.

BR. 11

PISMO DRAŽE MIHAJLOVIĆA OD 22. OKTOBRA 1941. VR-HOVNOM ŠTABU NOPOJ O ODNOSIMA IZMEĐU ČETNIKA I PARTIZANA¹

GLAVNOM ŠTABU PARTIZANSKIH ODREDA²

Užice

U vezi moga pisma u kome sam izneo razlog koji me je sprečio da dodem na sastanak 16. ov.m.³ upućujem danas kapetana g. Mitića⁴ mog stalnog punomoćnika u Užicu.

Ovoga puta ističem izvanrednu važnost i preku potrebu raščišćavanja mnogih nesporazuma, nastalih naročito u poslednje vreme,⁵ u kome cilju i dolazi kapetan g. Mitić.

O bezbrojnim incidentima i nelojalnostima, o kojima svakodnevno dobij am obaveštenja, nije mi moguće zadržati se u ovome pismu ni zbog vojničke situacije koja zaslužuje da baci u brigu i jednu i drugu stranu.⁶

U toku jučerašnjeg i današnjeg dana, primio sam iscrpana obaveštenja od svojih komandanata, čiji odredi operišu u Ma-

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 4/1).

² Odnosi se na VŠ NOPOJ.

³ Pomenuto pismo redakcija nije pronašla. Sastanak koji je trebalo da se održi 16. oktobra 1941. nije održan. Zašto je do toga došlo, izneto je u pismu Glavnog štaba NOP Srbije od 17. oktobra 1941. komandantu Požeškog četničkog odreda (Arhiv VII, Ča, k. 264, reg. br. 47/3).

⁴ Prema službenim podacima za četničke oficire od 10. januara 1943, Milorad Mitić, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, bio je »od 27. IX do 31. X 1941. — stalni opunomoćenik pri Vr.[hovnom] štabu partizana u Užicu; u isto vreme organizator crnogorskog i užičkog sreza« (Arhiv VII, Ča, k. 30, reg. br. 1/2).

⁵ Do sukoba i nesporazuma je, tokom oktobra 1941, dolazilo zbog toga što četnička strana nije poštovala dogovore i sporazume sklopljene sa rukovodstvom NOP-a (vidi dok. br. 5, nap. 3). S ciljem da spreče oružanu borbu partizanskih jedinica protiv okupatora, oni su, gde god im se ukazala prilika, napadali partizanske jedinice, ometali mobilizaciju, progonili i ubijali pripadnike i simpatizere NOP-a, a u isto vreme se potajno sporazumevali sa nemačkim okupatorom i kvislinskom vladom Nedića o zajedničkoj borbi protiv snaga NOP-a (vidi dok. br. 19, 31, 61, i 74, Prilog II, dok. br. 1—7, Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 70).

⁶ i ⁸ Tada su, u zapadnoj Srbiji, nemačka 342. pešadijska i 704. posadna divizija izvodile operacije protiv snaga NOP-a. Opširnije o tome, vidii: Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 51 i 61; tom II, knj. 1, str. 88—90; tom XII, knj. 1, dok. br. 155, 185, 197 i 234, Oslobođilački rat, knj. 1, str. 116—119.

čvi.⁷ Iz njih sam zaključio o teškom i opasnom položaju kao i o opasnosti od preuzimanja Užica i drugih mesta od strane neprijatelja, ako se ne budu preduzele hitne zajedničke mere. Ovakav položaj imperativno nam nalaže koncentrisanje naše pažnje na front u Mačvi.⁸

S obzirom na ovo stanje stvari, a uvidajući važnost ovog fronta, smatram da sa obe strane treba učiniti sve da se nastale suprotnosti ublaže, i izglade, a dalji sukobi po svaku cenu otklonje zašto sam se stalno zalagao,⁹ pa se je po mojoj naredbi i list »Sloboda ili smrt«¹⁰ predano zauzimao u gornjem smislu.

Kapetan g. Mitić upućuje se sa mojim instrukcijama u cilju izgladivanja mnogih nesporazuma, te bih želeo da sa te strane naide na puno razumevanje kako bi se omogućilo izvršenje zajedničkog zadatka. U isto vreme kapetan g. Mitić primio je od mene instrukcije za pregovore sa Vama u vezi sa vojničkom situacijom, te u tom pogledu očekujem što pre pozitivne rezultate.¹¹

22. oktobra 1941.

S poštovanjem,
KOMANDANT,
¹²
M. F. - Deneralštabni pukovnik,
Drag. M. Mihailović

⁷ U Mačvi je tada borbu vodio Cerski četnički odred (vidi dok. br. 21, nap. 7).

⁸ Svi pregovori, razgovori i sporazumi o saradnji između partizana i četnika na teritoriji Srbije vodeni su na inicijativu VŠ NOPOJ i pojedinih štabova partizanskih jedinica (vidi dok. br. 5, nap. 3). Posle razgovora između komandanta VŠ NOPOJ druge Tita i D. Mihailovića u Struganiku, VŠ NOPOJ je, početkom oktobra 1941, predložio da se održi sastanak radi ostvarivanja pune saradnje između četnika i partizana, i 20. oktobra D. Mihailoviću je uputio pismeni predlog o saradnji u 12 tačaka (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 53).

¹⁰ Taj četnički list je štampan u G. M-ilanovcu, urednik je bio Draža Vasić.

¹¹ Pregovori su, 27. oktobra 1941, vodeni u s. Brajići (G. Milanovac). Delegacija VŠ NOPOJ: Josip Broz Tito, Mitar Bakić i Sreten Zujović; četnička delegacija: Draža Mihailović, Dragiša Vasić, potpukovnik Dragoslav Pavlović i kapetan Milorad Mitić. Od pomenutih 12 tačaka predloga o saradnji, četnički predstavnici nisu prihvatali: zajedničku oružanu borbu protiv neprijatelja, zajedničko snabdevanje partizanskih i četničkih jedinica, obrazovanje narodnooslobodilačkih odbora (NOO) na oslobođenoj teritoriji, kao organa vlasti u pozadini, i dobrovoljnu mobilizaciju; po ostalim tačkama, sporazum je, uglavnom, postignut (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 70, dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 313—320). Četnici se nisu držali sklopljenog sporazuma: već sutradan izbio je incident kada je delegacija VŠ NOPOJ, po povratku u Užice, naišla na minirani most kod Požege, i samo zahvaljujući energičnoj Titovoj intervenciji nije došlo do težih posledica; 27/28. oktobra četnici su, na prevaru, uhapsili Milana Blagojevića, komandanta 1. šumadijskog NOPO, i kas-

BR. 12

SPORAZUM IZMEĐU ČETNIČKOG ODREDA NA SEKTORU G. MILANOVAC — KRAGUJEVAC I KRAGUJEVAČKOG NOPO OD 24. OKTOBRA 1941. O SARADNJI U BORBI PRO- TIV OKUPATORA I KVISLINGA¹

SPORAZUM²

Četničkog odreda Jugoslovenske vojske na pravcu Milanovac — Kragujevac³ i
Kragujevačkog narodno-oslobodilačkog partizanskog odreda:⁴

1 — Radi borbe protiv okupatora i njegovih slugu: Nedića, Pećanca, Ljotića i drugih, Komandanti obeju odreda izradili su zajednički plan i podelili sektore na pravcu Milanovac — Kragujevac.

2 — U duhu sporazuma Glavnog štaba narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda

nije ga mučki ubili, a na terenu je nastavljeno hapšenje, maltretiranje i ubijanje pripadnika i simpatizera NOP-a (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok br. 69, 70 i 72; dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 333—339). U vreme pregovora o saradnji između partizana i četnika u s. Brajići, opuštenočenici D. Mihailović su u Beogradu vodili preliminarne razgovore sa predstavnicima nemačkih vojnih vlasti o zajedničkoj borbi četničkih jedinica D. Mihailovića i nemačkih jedinica protiv jedinica NOP-a. Draža Mihailović se, s tim u vezi, sa nemačkim predstavnicima sastao 11. novembra 1941. u s. Divci (Valjevo). O pripremama, toku i rezultatima tih pregovora vidi: Prilog II, dok. br. 1—7, Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 3, dok. br. 156.

¹² Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske — Gorski štab«.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 102, reg. br. 3/6.

² Pre sklapanja Sporazuma, komesar Kragujevačkog NOPO Vladimir Dedijer najpre je pregovarao sa majorom Miodragom Paloševićem a zatim sa kapetanom Radovanom Stojanovićem. Sporazum je potписан u manastiru Vraćevšnici (pl. Rudnik). Opširnije o tome, vidi: Vladimir Dedijer, Dnevnik, knjiga I, III izdanje, Beograd 1970 (dalje: V. Dedijer, Dnevnik, I), str. 46 i 47. Ni tog sporazuma se četnička strana nije pridržavala.

³ Na širem području G. Milanovca i Kragujevca su 1941. postojali sledeći četnički odredi: Rudnički, Dički, Poljanički, Moravički i Boljkovački — ukupno 222 četnika (Arhiv VII, Ča, k. 75, reg. br. 3/1).

⁴ Kragujevački NOPO (formiran 5. avgusta 1941) dejstvovao je u zahvatu komunikacija Kragujevac — Kraljevo, Kragujevac — Svetozarevo i Kragujevac — G. Milanovac. Opširnije o tome vidi Oslobodilački rat, knj. 1, str. 58—63, 116—125; V. Dedijer, Dnevnik I, str. 29—45.

jugoslovenske vojske,⁵ taj se sporazum ostvaruje i na pravcu Milanovca—Kraguj evca :

a) Svi raniji nesporazumi i slučajevi ispitaće se s tim da se krivci najstrožije kazne.⁶

b) Proglašuje se sloboda zbora i dogovora. Nijedna ni druga strana ne sme na zborovima napadati jedna drugu.

v) Dosadašnja mobilizacija se oglašuje nevažećom i za jednu i za drugu stranu. Mobilizacija se ponovo vrši na zajedničkim zborovima na kojima će prisustovati [predstavnici] i jednog i drugog štaba. Dosadašnji sistemi objava se ukidaju, jer se pokazao kao štetan. Ljudi su se izvlačili iz narodno-oslobodilačke borbe i ostajali kod kuća. Svi ljudi koji ostaju kod kuća smatraju se za nemobilisane, sem ako im se ne dodele specijalne funkcije: članovi odbora za ishranu, organizatori odreda u tom selu.

g) Dosadašnje rezerve hrane ostaju lično vlasništvo i jednog i drugog odreda, a da se zajednički šalje apel svom narodu u pravcu Milanovac—Kragujevac da da priloge u hrani, stoci, konja, odelu, namirnicama. Skupljena hrana posle ovog skupljanja se deli na dva dela. Posle toga svaki odred se ishranjuje nezavisno jedan od drugog. Pozajmice jedni — drugim mogu se vršiti.

d) Jedna i druga strana zajednički određuju upravne vlasti u pravcu Milanovac—Kraguj evac s tim da se po mogućству zadrže dosadašnji predsednici, ako su pomagali narodno-oslobodilačku borbu i nisu bili petokolonaši i narodni neprijatelji.

d) Uspostavlja se zajednički sud protiv petokolonaša. Sud čine oba štaba.

e) Ove sporove u vezi s prekršenjem sporazuma rešavaće oba štaba zajednički.

Za štab četnika
Jugoslovenske vojske
pravac—Milanovac—Kraguj evac.
Komandant

Za Stab Krag, narod, oslobođenje
partizanskog odreda,
Komandant,

POLOŽAJ
24. oktobra 1941. god.

⁵ O sporazumima o saradnji između četnika i partizana u Srbiji 1941, vidi dok. br. 5, nap. 3.

⁶ O odnosima između partizana i četnika na teritoriji Kragujevačkog NOPO, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 45, knj. 2, dok. br. 59.

BR. 13

PLAN ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD KRAJA OKTOBRA 1941. ZA NAPAD NA PARTIZANSKE SNAGE I VŠNOPOJ U UZICU¹

Drežnička i ravanjska četa —

Sa potrebnom snagom zauzima fabriku koža i slagalište muni[ci]je u Vrelima. Vrši razoružavanje i pritvaranje straže kod fabrike i slagališta. Ostavlja stražu jačine 10 ljudi a sa ostatkom produžava pokret ka Užicu glavnim putem. U 5 časova da bude na Sekulića brdu. Po izlasku na Sekulića brdo odmah hvatati vezu sa trupama na Mendenom brdu.

Sa glavnom snagom kreće se putem preko Zbojštice tako da u 5 časova bude u Adi. Iz Ade produžava pokret duž železničke pruge zahvatajući jedan deo groblja. Delom snaga iz Ade kreće se kroz park. Sa snagama koje su došle preko Zbojštice zauzima železničku stanicu i deo fronta od stanice do Sokolskog Doma, držeći kej duž reke Đetinje.

Bioska i staparska četa —

Stapan — U 5 časova da bude na užičkom gradu iznad stare električne centrale.

Zauzima fabriku tkanina.

Bioska — U 5 časova da bude delom snaga na putu kod Gradine (3 km. zapadno od grada na putu Užice — Bajina Bašta). Ostatak snage da bude u 5 časova na grebenu gde put sa Terazija izlazi iz Užica. Vezu levo hvatati sa našim snagama na Pori.²

Zadatak: Nikoga ne puštati ni u varoš ni iz varoši. Svakog ko pokuša bilo da uđe bilo izade iz varoši zadržati. Patrolirati između grada i Pore, u napred navedenom cilju.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 50, reg. br. 6/1 (S-V-5629/1). Dokumenat je bez završetka i bez datuma. Plan je sačinjen verovatno 26. ili 27. oktobra (vidi dok. br. 14, 15, 16, 17 i 18; Arhiv VII, ča, k. 50, reg. br. 3 i 4/1 i 22/2). — Kapetan Miloš Glišić (tada načelnik Štaba Požeškog četničkog odreda) na saslušanju pred istražnim organima FNRJ 27. maja 1946. kaže da je plan napada sačinjen 25. ili 26. septembra i da ga je s tim planom upoznao kapetan Vučko Ignjatović. Nakon toga je Glišić otišao u Štab D. Mihailovića koji mu je, između ostalog, rekao: »Vi ćete izvršiti napad po predviđenom planu na Užice, ako se od ovoga bude dočnije pravilo pitanje od strane partizana, ja ću izjaviti da ja nemam veze sa Požegom, da je to stvar Požege i Požeški odred nije moj odred« (Arhiv VII, Ča, k. 262, reg. br. 13/1).

² Uzvišenje kod grada.

Zlatiborski odred³ — U 5 časova da bude na položaju: Malo Zabučje — električna centrala kod grada.

Zadatak: zatvoriti izlaz i ulaz u varoš. Zauzeti kej duž reke Đetinje od sokolskog doma do mosta kod fabrike tkanina. Iz varoši i u varoš ne puštati nikoga, već sve zadržati pod stražom.

U 5 časova uhvatiti vezu desno sa snagama u Adi i levo sa snagama na Gradu iznad električne centrale.

Požeški odred⁴—

U 5 časova glavnom snagom na Mendenom brdu a pomoćnom na Sarića Osoju.⁵

Glavna snaga zauzima fabriku oružja u Krčagovu. Zaplenjuje municiju u rasadniku preko puta fabrike oružja. Pritvara ljudе, ostavlja potrebnu stražu i odmah produžava preko Dovarja i brega gde je vila Pavla Vujića. Zauzima Narodnu banku⁶ i Učiteljsku školu u kojoj ima oko 100 partizana. Patrole šalje do glavnog štaba a ostalo raspoređuje po kapijama i kućama.

Pomoćna snaga spušta se preko Carina,⁷ zauzima gimnaziju i park. Svo ljudstvo pritvara u gimnaziju a oružje deli ljudima bez oružja. Pomoćna snaga postavlja stražu kod magacina (mehana Staler). Jerković⁸ u kući Veselina Jankovića na Carini.

Ribaševski odred — U 5 časova da bude delom snaga na Pori a delom u Belom Groblju.

Zadatak: Posesti štab četnika (40 ljudi).

Zatvoriti put pored Pore i Belog Groblja.

Čas se odnosi na svanuće u nedelju 2 — novembra.⁹

³ Naredenje za mobilizaciju tog odreda dobio je rez. potpukovnik Andrija Jevremović od kapetana Milorada Mitica 28. oktobra 1941 (Arhiv VII, Ca, k. 246, reg. br. 29/4: saslušanje A. Jevremovića pred partizanskim vojnim vlastima u Užicu 5. novembra 1941).

⁴ Taj odred je u napadu na Užice imao ulogu glavnih četničkih snaga, i njegova dejstva su bila određena posebnom zapovešću (vidi dok. br. 18).

⁵ Nije nadeno na karti 1:100 000.

⁶ U toj zgradi su bili smešteni VŠ NOPOJ i drug Tito, a u njenim trezorima je radila partizanska fabrika oružja i municije.

⁷ Deo grada.

⁸ Dušan, tada komandant Užičkog NOPO, poginuo 29. novembra 1941. na Kadinjači štiteći povlačenje VŠ NOPOJ iz Užica.

⁹ Napad četnika nije se odvijao prema tom planu. Ribaševinski četnički odred je bio razbijen 1. novembra ujutro od Dragičevskog bataljona i delova Užičkog NOPO. Dejstva Zlatiborskog četničkog odreda i Kremanske četničke grupe bila su sprečena vojnim, političkim i drugim merama koje su VŠ NOPOJ i Štab Užičkog NOPO blagovremeno preduzeli na osnovu pouzdanih podataka da četnici pripremaju napad

BR. 14

NAREĐENJE KOMANDANTA POŽEŠKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 1. NOVEMBRA 1941. ZAMENIKU KOMANDANTA RIBAŠEVINSKOG ČETNIČKOG ODREDA ZA RAZORUŽAVANJE I HAPŠENJE PARTIZANA U REJONU KARANA¹

PORUČNIKU FILIPOVICU²

Karan

Po svaku cenu razoružati partizane, pritvoriti ih a sa oduzetim oružjem naoružati naše ljude.

Naredniku Dragačevcu³ u Dobro Dolu⁴ naređen je isti ovakav postupak.⁵

Iz Požege stupaće u dejstvo u podne 120 naoružanih ljudi koji će dejstvovati pravcem: Sredina s. Tvrdići — Straževica — s. Ponikvica — s. Kamenica.⁶

Ako kapetan Novaković nije u Ribaševini uzmite komandu i nad njegovim ljudima fi] izvršite dobiveni zadatak.

na Užice. Opširnije o tome, vidi dok. br. 14—17, Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 60 i 72; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 122; Nikola Ljubičić, Jevrem Popović, Milivoje Kovačević, Milivoje Radovanović Farbin, Užice 1941, Ustanak u užičkom kraju, Vojno delo, Beograd, 1961 (dalje N. Ljubičić i dr., n.d.), str. 199—210. Napad na Užice izvršio je Požeški četnički odred 1/2. novembra 1941. Opširnije o tome vidi dok. br. 18.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 50, reg. br. 2/1 (S-V-5626).

² Stojko, tada komandant bataljona i zamenik komandanta Ribaševinskog četničkog odreda. On je 31. oktobra 1941. bio zarobljen u borbi između četnika i partizana u rejonu s. Tmave. Toga dana su delovi tog četničkog odreda napali jednu četu Dragačevskog bataljona Cačanskog NOPO i primorali je na povlačenje. Sutradan su Dragačevski bataljon i delovi Užičkog NOPO izvršili protivnapad i razbili Ribaševinski četnički odred. Međutim, Filipović je pre zarobljavanja dobio naredenje za napad na partizane, o čemu je 5. novembra 1941, na sašlušanju pred partizanskim vojnim vlastima u Užicu, izjavio da mu je kapetan I klase Miloš Novaković (komandant Ribaševinskog četničkog odreda) 31. oktobra usmeno saopštio »da je potrebno razoružati sve partizane koji prolaze kroz Karan« (Arhiv VII, Ca, k. 30, reg. br. 3/2, k. 246, reg. br. 30/4).

³ i ⁵ Božidar, komandir četničke Dobrodolske čete (vidi dok. br. 15).

⁴ Sada: Lunovo Selo.

⁶ Vidi naredenje poručniku Milanu Tankosiću da dejstvuje tim pravcem sa zadatkom: »opkoliti partizane, razoružati ih i pod stražom sprovesti u Požegu«, a »po prijemu na znanje uništiti naredenje« (Arhiv VII, Ca, k. 50, reg. br. 22/2).

Prema dosad prikupljenim podatcima partizani svuda napuštaju položaje i namemi su da svoju odluku sprovedu u delo. Ovo slobodno reći ljudima. Moramo ih po svaku cenu sprečiti u ovome.

Po završenom zadatku ostati na mestu gde se zateknete. Iz pravca Kosjerića obezbediti se a ostatak snage orijentisati ka Užicu držeći pogodne tačke za dalji rad i sprečavanje dolaska pojačanja. Ovu komandu⁷ najhitnije izvestiti o izvršenom zadatku, jačini odreda, naoružanju i mesto gde se nalazite.

1 nov. 1941.
Požega

Komandant.
kapetan II klase⁸

BR. 15

NAREĐENJE KOMANDANTA POŽEŠKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 1. NOVEMBRA 1941. KOMANDIRU DOBRODOLSKE CETE ZA RAZORUŽAVANJE I HAPŠENJE PARTIZANA¹

NAREDNIKU DRAGACEVCU

Dobro Do

Najhitnije mobilište svo ljudstvo od 20 — 40 godina.

Po svaku cenu zadržite partizane i razoružajte ih. Sve razoružane pritvoriti i ni po čijem naredenju ih ne puštati.

Iz Požege biće upućeno 120 naoružanih ljudi pojačanja, koji će se kretati u pravcu Kamenice.²

Pojačanja će stupiti u dejstvo oko podne. Održavajte vezu sa našim delovima koj,i se nalaze kod Rujkića mehane.

⁷ Odnosi se na Štab Požeškog četničkog odreda.

⁸ Vučko Ignjatović, tada komandant Požeškog četničkog odreda. Po odlasku D. Mihailovića iz Srbije, sa odredom se legalizovao ušavši u sastav Nedićeve grupe Užičko-požeških oružanih odreda. Ubijen je u medusobnom obračunu sa poručnikom Radojom Đurićem.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 53, reg. br. 33/41 (S-V-6473). Dokumenat je bez datuma, ali se iz naredenja komandanta Ribaševinskog četničkog odreda zameniku komandanta odreda vidi da je izdat 1. novembra (vidi dok. br. 14).

² Za dejstvo tim pravcem naredenje je izdato poručniku Milanu Tankosiću (vidi dok. br. 14, nap. 6).

Sa Novakovićem³ stupite u vezu i sve partizane razoružati.
Zaplenjeno oružje upotrebiti za naoružanje nenaoružanih a os-tatak uputiti u Požegu.

Komandant,
kapetan 2 klase
Vuč.⁴ S. Ignjatović
M.P.⁵

BR. 16

NAREĐENJE KOMANDANTA POŽEŠKOG ČETNIČKOG OD-
REDA OD 1. NOVEMBRA 1941. KOMANDIRU ZDRAVCICKE
CETE ZA PREBACIVANJE U REJON KARANA RADI NAPA-
DA NA PARTIZANE¹

KOMANDIRU ZDRAVČIĆSKE CETE

Vašu četu najhitnije pripremite za pokret.
Četa sa svom ratnom spremom i šlemovima stavlja se pod komandu poručnika Tankosića² koji se nalazi u Zdravčiću.
Četa će biti prevezena automobilima do Tvrdičke me-hane.³

1-Novembra 1941.
POZEGA

Komandant,
kapetan 2 klase
Vuč. S. Ignjatović
M.P.⁴

³ Miloš, tada komandant Ribaševinskog četničkog odreda.

⁴ Vučko.

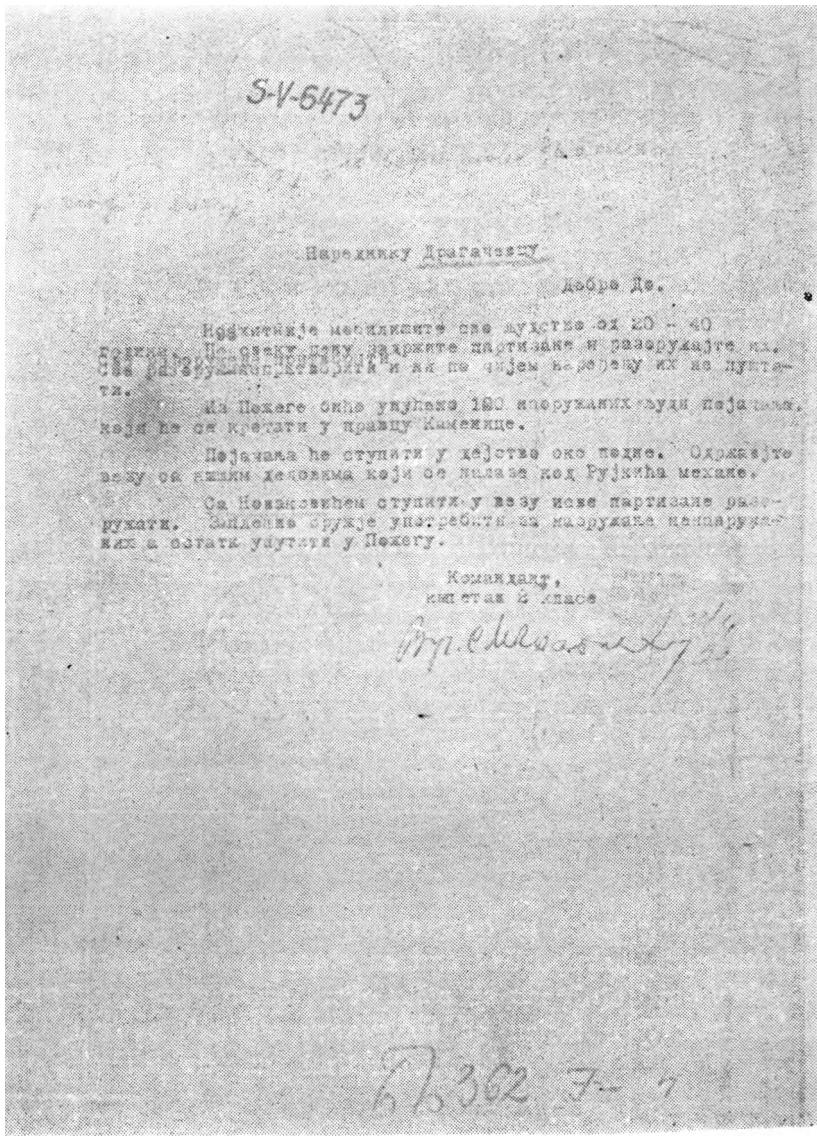
⁵ Okrugli pečat: »Požeški četnički odred — Gorski štab br.....«

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 50,
reg. br. 9/1 (S-V-5632).

² Milan; o njegovom zadatku vidi dok. br. 14, nap. 6.

³ Reč je o kafani u s. Tvrdići.

⁴ Okrugli pečat: »Požeški četnički odred — Gorski štab br.....«.

Fotokopija dokumenta br. 15

BR. 17

NAREĐENJE KOMANDANTA POŽEŠKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 1. NOVEMBRA 1941. PORUČNIKU TANKOSIČU ZA RAZORUŽAVANJE I HAPŠENJE PARTIZANA I OVLADAVANJE TREŠNJICOM¹

PORUČNIKU TANKOSIČU

Upućuje se donjodobrinjska i milićevačka četa. Svega 100 pušaka.

Najhitnije raščistiti situaciju, razoružati i pritvoriti partizane.

Sa do sada upućenim snagama² obrazuj odred koji da do mraka izbije na Trešnjicu i ovu po svaku cenu održi u vlasti.

Ceo odred krenuće večeras u tri kolone na Užice.³

Detaljno naređenje sleduje.

Snage koje su ti stavljenе pod komandu obrazovaće desnu kolonu odreda.

**1 novembra 1941.
POŽEGA
16 čas.⁴**

**Komandant,
kapetan 2 klase**

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 50, reg. br. 7/1 (S-V-5630).

² Vidi dok. br. 14, 15 i 16.

³ Odnosi se na Požeški četnički odred (vidi dok. br. 13 i 18).

⁴ Čas izdavanja naređenja je dopisan olovkom.

BR. 18

ZAPOVEST KOMANDANTA POŽEŠKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 1. NOVEMBRA 1941. ZA NAPAD NA UŽICE¹

POŽEŠKI ČETNIČKI ODRED
JUGOSLOVENSKE VOJSKE

O. Br. 1

1. novembra 1941.

17 časova
POŽEGA-

Z A P O V E S T

(Sekcija Užice³ razmera 1:100.000
izdanje našeg Voj. Geograf. Inst.)

U dosadašnjoj borbi protiv okupatora i ugnjetača našeg naroda diglo se na oružje sve što je pušku imalo i što ju je moglo nositi.⁴

Od samog početka borbe formirale su se dve vrste jedinica i ako nije bilo potrebno niti je smelo da bude. U jedne od tih — u četničke jedinice⁵ — stupili su svi oni koji su u borbi protiv okupatora ostali verni Kralju i Otadžbini i položenoj vojničkoj zakletvi. Oni su se okupili pod jedino opravdano postojeću vojničku zastavu, pod vojničku zastavu jugoslovenske vojske. Oni su u borbi protiv okupatora sva druga pitanja ostavili da se reše kada naša Otadžbina bude oslobođena.⁶ U bezbrojnim dosadašnjim borbama⁷ oni su dokazali da su ostali verni dатој vojničkoj zakletvi, oni su dokazali da se spravom mogu smatrati dostoјnjim naslednicima i sinovima onih heroja koji su dali svoje živote za dobro našeg naroda.

U drugu vrstu tih jedinica, u tako zvane partizanske ili narodno oslobođilačke odrede stupili su oni ljudi koji su pod vidom borbe protiv okupatora težili da prikriveno sprovedu u delo svoja politička načela i pre nego što se borba sa neprijateljem okonča.⁸ Ti ljudi iskupili su se pod zastavu na kojoj je prikačena crvena petokraka zvezda a kraljevske jugoslovenske kokarde zamenili su crvenim petokrakim zvezdama na svojim

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 50, reg. br. S/1 (S-V-5629).

² Sada: Užička Požega.

³ Sada: Titovo Užice.

⁴, ⁵ i ⁷ Vidi dok. br. 2, nap. 7, i dok br. 8, nap. 5.

⁶ O ciljevima četničkog pokreta DM, vidi br. 3, 5 i 6.

⁸ O ciljevima i zadacima NOPO, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 11—13 i 19—21.

kapama.⁹ Ti ljudi u svojim govorima i svojoj štampi nikada nisu hteli niti su pomenuli ime našeg Kralja i Otadžbine. U svim borbama vođenim dosad protiv neprijatelja oni su ubrzo napuštali položaje ili su pak čekali da četnici svrše posao sa neprijateljom pa potom da, kako to oni kažu, oslobođe varoš i uspostave svoje vlasti. Da ne navodimo razne slučajevе u ostalim krajevima naše zemlje. Dovoljno je da se vi sami setite slučajeva Užica,¹⁰ Požege,¹¹ Ivanjice,¹² čačka¹³ i Gornjeg Milanovca.¹⁴ U sva ova mesta najpre su svuda ušli četnici a potom se sami povukli pred najezdom partizanskih odreda, sve u želji da se ne proliva bratska krv.

Pa i pored ovakvog rada partizanskih odreda četnici su želeli da produže dalju zajedničku borbu protiv neprijatelja. U tom cilju sporazumeli smo se sa njima. Međutim, duboko skrivajući svoju pravu nameru, vodi partizanskih odreda na sve moguće načine ometali su izvršenje ovog sporazuma.¹⁵ Umesto da iz Užica šalju naoružane ljude na front prema neprijatelju oni su ih upućivali na Požegu. Još su nam u suviše svežoj uspomeni nevine žrtve koje su pale oko Požege¹⁶ zbog

⁹ Pripadnici NOPO su na kapama nosili crvenu petokraku zvezdu sa trakom nacionalne zastave, što je bilo regulisano naredbom VŠ NOPOJ od 1. oktobra 1941 (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 80 i 81). Četnici DM su nosili stari četnički amblem (lobanja sa ukrštenim kostima), kokardu vojske Kraljevine Jugoslavije ili »P. II« (inicijali kralja Petra II).

«, u j iz o oslobođenju Užica, Požege i Ivanjice, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 167 (str. 447) i 297; tom II, knj. 1, str. 76; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 52—58; N. Ljubičić i dr., n.d., str. 125—149.

¹³ Vidi dok. br. 9, nap. 2 i 3.

¹⁴ U borbama za oslobođenje G. Milanovca sa čačanskim i Kragevočkim NOPO učestvovali su i delovi Takovskog četničkog odreda.

O tome zašto je deo Takovskog četničkog odreda učestvovao u tim borbama, poručnik Dušan Đorić u svom izveštaju od marta 1942. Draži Mihailoviću piše: »Kada su komunisti hteli da napadnu na Milanovac, ja dobijem naređenje od poručnika Vučkovića sa kojim me poziva da se posavetujemo i dogovorimo, šta da radimo. Vas nismo mogli blagovremeno da obavestimo i rešili smo da i mi napadnemo. Ako ne napadnemo, a partizani Milanovac zauzmu, sav će narod preći na njihovu stranu, jer oni rade protiv okupatora a mi ne« (Arhiv VII, ča, k. 21, reg. br. 2/5).

¹⁵ i¹⁷ Odnosi se na sporazum između VŠ NOPOJ i Štaba Draže Mihailovića u s. Brajići (vidi dok. br. 11, nap. 11). Neposredno po sklapanju tog sporazuma, VŠ NOPOJ je četničkoj strani isporučio 500 pušaka i 24 000 puščanih metaka, a četničkoj komandi u Požegi 5.000 kg žita (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 70).

¹⁶ Odnosi se na oružani sukob četnika i partizana zbog Požege.

Pre sukoba izbio je spor oko uspostavljanja vlasti u gradu, jer su četnici ultimativno zahtevali da se vlast u varoši preda njima, dok je partizanska strana predlagala obrazovanje zajedničke vlasti. Putem pregovora spor nije bio rešen i četnici su napali (5. oktobra 1941) Požegu. Opširnije o tome, vidi: Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 62 i 70; N. Ljubičić i dr., n.d., str. 179—183.

volje pojedinaca da se dočepaju vlasti. Umesto da po sporazumu daju oružje i četnicima¹⁷ vodi partizana dovodili su ne-naoružane ljude iz okoline Čačka i Gornjeg Milanovca i zadržavali ih u Užicu. Na pitanje zašto se ovako radi oni sami su nam dali odgovor koji glasi: »U Zapadnoj Srbiji samo nam Požega smeta pa da svoju odluku sprovedemo u delo«. Oni su javno govorili da Požegu moraju po svaku cenu zauzeti. U Užicu pak u masama su hapsili naše ljude i noću ih izvodili iz zatvora da se više nikada i nigde ne pojave. Najzad su počeli da istupaju u otvorenu borbu protiv nas. Sinoć su napali naše odrede u Karanu i Ribaševini ali su bili odbijeni.¹⁸

I pored sve dobre volje za saradjnjom ovakav rad, čije su namere jasne ne može se dalje trpeti. Mi ne možemo dalje gledati kako nestaju jedan po jedan srpski život u borbi za političku vlast koju žele da uzmu nekoliko ljudi. U cilju sprovođenja zaključenog sporazuma i radi zaštite naših ljudi u Užicu, na osnovi naredenja komandanta četničkih odreda jugoslovenske vojske,¹⁹ požeški odred u zajednici sa zlatiborskim, rožačkim i užičkim odredom ući će u Uži[ce].

NAREĐUJEM:

1. — Konjički eskadron
K-dir poručnik Milivojević²⁰
—38 konjanika
Svega: 28 pušaka

2. — Desna kolona
K-t. kap. 2 kl. Jovanović
Alkibijad
Zdravčiška četa 80 p., 2 p.m.
tabanovačka četa 53 p.
donjodobrinska č. 55 p,l p.m.
milićevačka 26p.
Svega 229²¹ p. 3 p.m.

1. — Svakoj koloni pridaće po 2 konjanika bez oružja za službu veze i ordonansku službu.
Ostatak eskadrona kreće se iza rezerve srednje kolone.

2. — U 22 časa polazi od Rujkića mehane pravcem: Trešnjica — Lokva — Čakarevo brdo — Lazovina s tim da u 4 časa 2. novembra bude na sredini puta između hajdučkog groblja na Sariću Osoju i Carine.
Od 4 časa spušta se niz Sarića Osoje i Carinu sa zadatkom da zauzme gimnaziju u Užicu

¹⁸ U stvari, radi se o napadu četnika na partizanske jedinice. Vidi N. Ljubičić i dr., n.d., str. 179—183; Nikola Ljubičić, Užioki narodnooslobodilački partizanski odred »Dimitrije Tucović«, VIZ, Beograd, 1979 (dalje: N. Ljubičić, Užički NOPO).

¹⁹ Vidi dok. br. 13.

²⁰ Milivoje, rezervni poručnik.

²¹ Tako u dokumentu, zbir je 214.

i park kod crkve. U gimnaziji se nalazi oko 100 partizana.

Vezu desno, u određeno vreme hvatati sa našom srednjom kolonom koja će se nalaziti na Mendinom brdu i padinama ovoga, a levo hvatati vezu sa ribaševskim odredom koji će biti u Belom groblju.

3. — Srednja kolona
K-t major Manojlo Korać²²
a) prethodnica
odred majora Korača
Svega 25 p. 1 p.m.

b) Glavnina
k-por. Ilić Slavoljub
visibabska četa 21. p., 1 p. m.
glumačka četa 121 p. 1 p.m.
dušk. kam. četa²⁴ 49 p.

Svega: 17 0²⁵ p. 2 p.m.

Kameničska²⁶ 25
195²⁷

a) — Polazi u 19 časova iz kasarne pravcem: Visibaba — Pjevin Grob — Serelj — crkva u s. Sevojno — Mendino Brdo — rasadnik u Krčagovu.

K-t kolone odrediće komandanta prethodnice.

b) Kreće se za glavninom.^{2*}

Zadatak: Zauzima poljoprivrednu školu u s. Sevojno i produžava pokret pravcem za prethodnicom s tim da u 4 časa izbije na Mendino brdo i zauzme polazni raspored na padini ovog brda i padini iznad rasadnika hvatajući vezu desno sa desnom kolonom na Sarića Osoju.

Od 5 časova produžava pokret pravcem: vila Pavla Vujića — Dovarje sa zadatkom da ovlađa Narodnom bankom i učiteljskom školom.

²² On je pre pristupanja četnicima D. Mihailovića bio u četnicima K. Pećanca. Posle četničke legalizacije decembra 1941. postao je okružni načelnik u Užicu i komandant četničke Grupe požeško-užičkih odreda, koja je nastavila borbu protiv partizana kao Nedićeva grupa.

²³ Tako u originalu, treba »sa prethodnicom«.

²⁴ Duškovačko-kamenička četa.

²⁵ i ²⁷ Tako u dokumentu, zbir je 191, odnosno ukupno 216.

²⁶ Ta reč i naredni brojevi su dopisani olovkom.

3. — Leva kolona k-t kap. 2 kl. Slović	Miloš
užička četa	33 p.
roška četa	27 p.
gugaljska četa	45 p.
godovička četa	16 p.

Svega: 121 p.

Polazi u 19 čas. iz kasarne automobilom do škole u Visibabi a potom putem za Užice.

Zadatak: Sadejstvuje pri napadu na školu u s. Sevojno.

Ako u vremenu izbijanja kolone u Vrela ne bude zauzeta fabrika kože zauzeti je, razoružati stražu, pritvoriti je i produžiti [za] Užice.

U 4 časa da bude na Sekulića brdu.

Sa Sekulića brda, zauzima polazni raspored na padini brda duž puta i hvata vezu sa našim snagama koje treba da izbiju u Adu. Ako Ada ne bude zauzeta zauzeti je. U Adi se nalaze radionice sa malo naoružanih ljudi.

Od 5 časova preduzima pokret držeći se više obale reke Đetinje i sadejstvuje srednjoj koloni pri napadu na fabriku oružja. Delom snaga izbija što pre na užičko groblje odakle sadejstvuje srednjoj koloni pri zauzimanju Narodne banke. Izbija na ulicu koja vodi od stanice ka varoši i na stanicu hvata vezu sa našim snagama koje treba da zauzmu stanicu.

4. — Rezerva k-t poručnik Dajić	Kreće se sa srednjom kolonom.
Dušan	
štabna četa 54 p. 1 pm. požeška četa 53 p.	

Svega: 107 p 1 p. m

5. — Pri zauzimanju pojedinih objekata u istim ostavljati
što manje snaga i što manje se zadržavati oko istih.

Svo razoružano ljudstvo pritvarati a oduzetim oružjem
naoružati naše ljude.

U Užicu sve razoružane i uhapšene pritvoriti u gim-
naziju.

6. — U radu biti odlučan, hrabar i energičan kao što to
dolikuje srpskim četnicima.

Vatru bez potrebe ne otvarati. Biti vrlo štedljiv u utroš-
ku municije. U noćnim borbama najbolje je sve iznenadno i
bez larme likvidirati.

7. — Na začelju svake kolone odrediti policisko odelje-
nje jačine 10 vojnika koji će sve koji izostanu hvatati i pri-
voditi komandantu kolone.

8. — Na začelju svake kolone komandir konjičkog eska-
drona odrediće po dvoja kola koja će vući po 2 bombe od po
100 kgr. Sa ovim kolima da idu i mineri. Upotrebu bombi na-
rediće komandanti kolona.

9. — Pri ulasku u varoš biti obazriv. Kretati se od kuće
do kuće preko dvorišta upotrebljavajući za čišćenje naše
bombe.

10. — Nenaoružano ljudstvo voditi na začelju kolone u
sastavu kolonske rezerve.

11. — Odredsko previjalište kretaće se na začelju rezerve.

12. — Ja ću se kretati na čelu glavnine.²⁸

Komandant
kapetan 2 klase²⁹

Dostavljeno:
Komandantima kolona i
k-diru konj. eskadrona.

²⁸ Napad Požeškog četničkog odreda na Užice izvršen je 2. novem-
bra 1941. u ranim jutarnjim časovima. U odbrani grada učestvovali su
Užički NOPO, Dragačevski bataljon Čačanskog NOPO, Zeleznička i Od-
bornička četa i sami gradani koji su se prihvatali oružja i stupili u par-
tizanske jedinice. Posle žestokih borbi tokom dana u rejonu Trešnjice,
četnici su bili razbijeni. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom I, kni. 1,
dok. br. 70 i 72; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 122; V. Dedić, Dnevnik I,
str. 52; N. Ljubić i dr., n.d., str. 214—222.

²⁹ Vučko Ignjatović.

BR. 19

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA V3ŠEGRADSKOG ČETNIČKOG
ODREDA OD 1. NOVEMBRA 1941. MAJORU BOŠKU TODO-
ROVICU O PREGOVORIMA SA KOMANDANTOM ITALI-
JANSKIH OKUPACIONIH JEDINICA U VIŠEGRADU¹**

**IZVEŠTAJ IZ GLAVNE KOMANDE LIČNO KOMANDANTA
OPSADE VIŠEGRADA.**

- 1.) Želimo ostati u najboljim odnosima sa okupatorskim italijanskim vlastima. —
- 2.) Mi se borimo samo za proterivanje ustaša, koji su toliko zločina počinili nad srpskim narodom. —
- 3.) Preduzete su hitne mere, da dode g. major Todorović, Komandant Bosanskog četničkog odreda, pa molimo, da se njegov dolazak sačeka, i sve prijateljski reši.² —
- 4.) Ni jednom Hrvatskom vojniku ni oficiru ne će se ništa dogoditi po zauzeću Višegrada. —
- 5.) I talijanski Komandant je lično rekao Komandantu četničkog odreda opsade Višegrada g. Kamenku Jeftiću u Dobrunu, da će italijanske trupe postaviti se na liniju Bjelo brdo — Rudo, i tu sačekati pad Višegrada, a da četnici preduzmu zaštitu srpskog življa u ostalim krajevima, i rade slobodno na osvajanju Višegrada. —
- 5.) Četničke jedinice nemaju veze sa partizanima, koji rade za svoj račun i kreću se verovatno prema kretanju italijanskih trupa. —

KOMANDA VIŠEGRADSKOG ČETNIČKOG ODREDA Str. Pov. Br.
služb. 1. XI. 41. g.

Pljačkanje i paljenje ma čijih kuća (sem onih iz kojih bi se davao ma kakav otpor) i ubijanje lica bez sudske odluke ovog štaba koja se pokoravaju, najstrožije se zabranjuje, a tko protivno ovom naredenju postupi kazniće se na licu mesta smrću. —

¹ Propis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 223, reg. br. 8/1. Original se nalazi u Arhivu CK KPJ, reg. br. 2039.

² Major Boško Todorović se 11. novembra 1941. sastao sa komandantom 11. alpinskog puka u Višegradi i sa njim sklopio sporazum (vidi dok. br. 31 i Arhiv VII, Ča, k. 231, reg. br. 10/5).

Vojna lica neprijateljska kao i policiju, i ostala naoružana lica odmah razoružati, i pod sigurnom stražom sprovesti na zato određeno mesto s tim da se ne smiju ista maltretirati niti ubijati, sem onih, koji se ne bi pokoravali naređenjima i davali ma kakav otpor.—

BR. 20

NAREĐENJE ŠTABA ČETNIČKIH ODREDA ČAČAK OD 6. NOVEMBRA 1941. ZA NAPAD NA PARTIZANE U ČAČKU¹

STAB ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
ZA CACAK I OKOLINU
K. O. BR. 86
6 novembar 1941 g.
POLOŽAJ

Komandant svih četničkih odreda Jugoslovenske vojske po kuriru dostavio mi je 5 ovog meseca u 22 časa sledeće naredenje:

»Izvestite me o situaciji uopšte, kao i to da postupite energično i brzo prema situaciji hvatajući vezu sa kapetanom Derokom.²

Nastanite što pre da ovladate Čačkom i kapetanu Deroku prenesite potrebno za ovo.³ Kapetan Derok treba sa 2/3 svoga

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u IA Cačak, a snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. 2/758.

² Jovan, poginuo u četničkom napadu na Cačak.

³ četnički napad na partizanske snage u čačku bio je predviđen da se izvrši u isto vreme kada četničke jedinice budu napadale Užice. Naredenje za napad izdao je Draža Mihailović 1/2. novembra majoru Radislavu Đuriću koji je, kao svedok na sudjenju D. Mihailoviću, izjavio da je ono glasilo: »... 1) Odmah i u toku noći, pod okriljem mraka, povući glavninu naših snaga sa Kraljeva, ostavljajući najnužnije delove radi prikrivanja odsustva trupa pred neprijateljem. 2) Pravac kretanja Čačak. Rasporед kretanja izvršiti lično, zauzeti Cačak i obezbediti ga sa užičkog pravca. Partizansku Komandu razoružati i poslati je na Ravnu Goru. 3) Drugi deo posade skinuti sledeće noći i raspoređiti je tako, da razoruža partizansko osoblje i ljudstvo, ukoliko se ne bi dobrovoljno stavilo pod komandu Jugoslovenske vojske u Otadžbinu...« O tom naredenju major Đurić je obavestio Štab Cačanskog NOPO, koji je odmah izvestio VŠ NOPOJ. Nakon toga je dogovoren da major Đurić lično ode kod D. Mihailovića i interveniše da povuče izdato naredenje. D. Mi-

ljudstva sa topovima, bornim kolima⁴ skinutim sa položaja kod Kraljeva da odmah ovlada Čačkom. Sa 1/3 da obezbedi pravac prema Raškoj i pravac Kraljevo—Čačak prelazeći u najuporniju odbranu na rečenim pravcima.

Vrlo hitno.«⁵

Dostavljen:
kapetanu g. Deroku,
majoru g. Đuriću⁶ i
poručniku g. Kataniću⁷

Komandant—kapetan I klase
Bogdan Marjanović

hailović je ostao pri svojoj odluci o napadu na čačak poverivši, u međuvremenu, taj zadatok kapetanu Jovanu Deroku (Stenografske beleške, sitr. 407—409; dr J. Marjanović, Prilozi, str. 212 i 312). D. Mihailović nije bio zadovoljan takvim ponašanjem majora Đurića, pa je u ličnoj belešci zapisao: »Đurić samo sa partizanima. Naredenje za deblokadu Kraljeva pokazao Molu (Momčilo Radosavljević, komandant Čačanskog NOPO) i odgodio napad na Čačak za 3 dana pozivajući za to vreme komuniste na večeru. Posle toga oni napali. Jednoj četi partizana čak i vratio oružje. Da se više ne upotrebljava u srežu trnavskom« (Arhiy VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3).

⁴ Topovi (jedna baterija 75 mm) i tenkovi (dva laka tenka »Hočkins«) zaplenjeni su prilikom oslobođenja G. Milanovea i čačka. Od toga su četnici dobili polovinu. Četnici su 4. novembra kod Samaile (čačak) napali partizanski tenkovski vod, zaplenili tenk i tom prilikom ubili komandira voda Srećka Nikolića. Istog dana napali su i posadu partizanskih topova kod Mrčajevaca (Čačak). Partizani su 7. novembra povratili zaplenjena oruđa (Istorijski arhiv KPJ, »Borba« 1941, Beograd 1949 — dalje: Istorijski arhiv KPJ — tom I, knj. 1, str. 257 i 258).

⁵ Pošto major Đurić i kapetan Deroko nisu mogli, zbog blagovremeno preduzetih dejstava partizanskih jedinica, da izvrše naredenje Štaba Draže Mihailovića od 1/2. novembra 1941, usledila je nova zapovest četničkog štaba (3. novembra 1941) za napad na partizane u Čačku (Arhiy VII, Ča, mf. Lok. muz. 2/749—752). Ni ta zapovest nije bila izvršena. Usledila je, zatim, nova zapovest 5. novembra 1941, ali ni ona nije bila realizovana (Arhiy VII, mf. Lok. muz. 2/754 i 755). Napad na partizanske jedinice u čačku izvršen je prema zapovesti od 7. novembra 1941 (vidi dok. br. 26). Do tada je četničko rukovodstvo bezuspešno pokušavalo da pretnjama i ultimatumima prisili partizanske jedinice na kapitulaciju (vidi dok. br. 22—25).

⁶ Radoslav, generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije, (1906, Ilidža, Sarajevo — 1980, Beograd). U leto 1941. radio u četničkom štabu u Beogradu; početkom oktobra četnički predstavnik partizansko-četničkog Operativnog štaba za napad na Kraljevo. Krajem maja 1944. pristupio NOP-u.

⁷ Uroš.

BR. 21

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA ČAČAK OD 6. NOVEMBRA 1941. DRAŽI MIHAJOVIĆU O SITUACI- JI PRED NAPAD NA ČAČAK¹

ŠTAB ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
ZA CACAK I OKOLINU

Pov. Br. 86
6 novembar 1941. g.
POLOŽAJ

Gospodine Pukovniče²

Sinoć u 22,30 časova primio sam Vaše naređenje u pogledu zauzimanja Čačka³ Ja sam odmah izdao priloženu pismenu zapovest⁴ svima odredima koji su u toku jučeranog dana pristigli položajima okolo Čačka.

Detaljno sam bio upoznat i sa ranijim Vašim naređenjima u pogledu operacija oko Čačka sa kapetanom g. Derokom, pa mi nije bilo poznato da postoji neko naređenje za majora g. Đurića sem da on i dalje ostane na položaju kraljevačkom.⁵

Kako vidite iz priloženog pisma poručnika g. Katanića,⁶ major g. Đurić saopštava da on preuzima komandu nad svim trupama koje operišu okolo Čačka.

Da li se ovde radi o nekom naknadnom, meni nepoznatom, naređenju ili major g. Đurić želi sam na svoju ruku ovo da radi? Zato Vam obzirom na hitnost i preku potrebu da se ne izgubi u vremenu i u Čačku kao i u Kraljevu, šaljem ovaj akt kao i izveštaj o preduzetim merama kako ne bi sebe doveo pred Vama do odgovornosti.

U pogledu stanja ovde na periferiji Čačka, gde se ja nalazim sa Štabom, kao i u okolini izveštavam sledeće:

Partizani su obezglavljeni. Mnogo su se uplašili i jučer su meni uputili jednog oficira koga su bili uhvatili, sa željom

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u IA Cačak, a snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. 2/756 i 757. Dokument je na više mesta oštećen.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Vidi dok. br. 20.

⁴ Ta zapovest se nalazi u IA Cačak, a snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. br. 2/754 i 755.

⁵ Vidi dok. br. 20, nap. 3.

⁶ To pismo redakcija nije pronašla.

da pregovaraju.⁷ Ja sam sve to odbio postavljajući im zahteve za koje sam bio siguran da neće prihvati, jer bi to značilo njihovu kapitulaciju i polaganje oružja.⁸ Ovim sam htio da dobijem u toku jučerašnjeg dana u vremenu zbog pristizanja naših glavnih snaga sa pravca Kralj evačkog fronta.

Najpogodnije vreme i prilika da se ovlađa Čačkom bila je u toku ove noći, odnosno jutra (5/6) ali kako vidite onemogućen sam.

Partizana u Čačku nije bilo u naročito velikom broju no danas će verovatno stići pojačanja svih onih sa kralj evačkog fronta kao i njihova pojačanja sa drugih položaja.

Kod partizana oseća se neko vrenje jer nam opet prilaze i to partizani-seljaci, tako da u njihovim jedinicama primećuje se mali broj seljaka kao i deca koja uopšte nisu služila vojsku. Mnogi partizani izjavljuju da oni neće da pucaju na svoju braću, te smo propustili situaciju kada smo mogli zauzeti Čačak bez gotovo ikakvih žrtava. Sa kapetanom g. Derokom danas ću uspostaviti ličnu vezu da proverim da li major g. Đurić stvarno ima neko Vaše ovlašćenje ili ovo radi na svoju ruku, obzirom što mi je poznato kako ste Vi ranije u pogledu Čačka i odbrane Kraljeva pismeno naredivali.

Partizanske vode prilikom napada na Čačak⁹ mene su obeležili kao glavnog krivca i osudili me na smrt. Čak su i govori držani protiv mene, jer da sam krivac zbog prelaza njihovih ljudi u našu organizaciju.

U samoj varoši Čačku partizani su ponovo pohapsili viđeni je trgovce i oficire koji nisu uspeli da se izvuku. Njihov glavni komandant trupe zvani »Molo«¹⁰ kao i Vuk Stojić¹¹ i Đu-

⁷ Pismeni predlog za pregovore radi sprečavanja oružanog sukoba poslao je Ratko Mitrović, komesar Cačanskog NOPO. Taj predlog je u četnički štab odneo kapetan Radonja Đorđević, koga je uhvatila četnička zaseda u s. Samaili (Istorijski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 258).

⁸ Redakcija nije pronašla te četničke zahteve. O njima, međutim, u Kronologiji »čačanski kraj u NOB 1941–1944«, izdanje IA čačak, u hron. jedinica za 5. novembar 1941. piše da su četnički zahtevi sadržavali 21 tačku o daljoj saradnji, a ukoliko partizanska strana ne prihvati te zahteve, četnici će napasti čačak.

⁹ Ne radi se o napadu partizanskih jedinica na Čačak, već o bombardovanju Trnavskog bataljona Cačanskog NOPO koji je, prilikom povlačenja sa kralj evačkog fronta radi odbrane grada, bio napadnut od četničkih predstraža. Opširnije, vidi Istorijski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 258; Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1–64/1, memoarska grada.

¹⁰ Momčilo Radosavljević Mole, komandant Cačanskog NOPO; 1. februara 1942. u s. Lipnici (čačak) uhvaćen od četnika i predat Nemcdma koji su ga istog dana streljali.

¹¹ Nije utvrđeno o kome se radi.

rakić,¹² komesari i mračni tipovi pored još dosta njihovih voda uhapšeni su.¹³ Zato oni su sinoć pohapsili sve oficirske porodice u varoši.¹⁴

Kod Jeličkog odreda, zbog prisustva majora g. Đurića, primećuje se ponovno negodovanje, koje može ponovno da dovede do izvesnog razmimoilaženja.¹⁵ Pre nekoliko dana lično sam izvešten od majora g. Đurića da je na njega pokušan atentat iz neposredne blizine.

Prilažem Vam jedan letak koji se širi u varoši i okolini među stanovništvom.¹⁶

U prilogu, takođe dostavljam zapovest koju sam izdao u toku noći, a po prijemu Vašeg naređenja za zauzimanje Čačka.¹⁷ Takođe prilažem i odgovor majora g. Đurića upućen preko poručnika g. Katanića, kao i moje pismo koje sam uputio poručniku g. Kataniću kao odgovor na isto.¹⁸ Sem toga uputio sam i jednog mog oficira da detaljnije ispita razloge koji su rukovodili majora g. Đurića da ne izvrši Vaše naređenje.¹⁹

Komandant—kapetan I klase
Bogdan Marjanović

P.S.

Napominjem komandantu, da poručnik g. Katanić nije htio izvršiti tri moja naređenja 4. ovog meseca kada sam mu naredivao da sa svojim jedinicama kreće samnom u napad na Čačak, već je dozvoljavao celog dana da se partizanske trupe okupljaju oko kasarne i istu opsednu. Isto tako noću 3 ovog meseca kad sam tražio od njega da napadamo Čačak izjavio

¹² Verovatno je to Milojko Čirjaković, tada komesar Dragačevskog bataljona čačanskog NOPO.

¹³ i ¹⁴ Kada je komandant Čačanskog NOPO (Momčilo Radosavljević Mole) sa svojim saradnicima 5. novembra došao u četnički štab u Čačku radi pregovora o mirnom rešavanju sukoba, četnički štab je odbio pregovore a njega i njegove saradnike uhapsio. Partizanska komanda mesta u čačku na to je reagovala hapšenjem oko 10 četničkih oficira i njihovih porodica, uputivši istovremeno zahtev za puštanje na slobodu uhapšenih partizanskih predstavnika. Opširnije, vidi istorijski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 257; Arhiv VII, ANOR, k. 1983, reg. br. 1—68/1.

¹⁵ Odnosi se na Jelički četnički odred pod komandom poručnika Jovana Bojovića, koji je saradivao sa partizanima. Poginuo je u borbi za Kraljevo oktobra 1941 (Arhiv VII, ANOR, k. 1983, reg. br. 1/1).

¹⁶ Verovatno se radi o proglašu Cačanskog NOPO o izdajničkom radu četničkih voda (Arhiv VII, mf. Lok. muz. br. 2/693).

¹⁷ Original pomenute zapovesti nalazi se u IA čačak, a snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. br. 2/754 i 755.

¹⁸ Odgovor majora Đurića i pismo poručnika Uroša Katanića redakcija nije pronašla.

¹⁹ Vidi dok. br. 20, nap. 3.

je da mu je ljudstvo umorno. Međutim, iz izveštaja njegovih ljudi dobio sam utisak da se sa mojim predlogom bio saglasio Mojsilović²⁰ no on je to odbio da uradi i govori se da je Mojsilović zbog toga otišao u nepoznatom pravcu.

BR. 22

PISMO KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA ČACAK OD 6. NOVEMBRA 1941. POLITIČKOM KOMESARU CAČAN- SKOG NOP ODREDA POVODOM SUKOBA IZMEĐU ČET- NIKA I PARTIZANA¹

Ratku Mitroviću.² — U toku 3. ov. mes. a pod utiskom sukoba i uspeha partizana oko Požege,³ komanda partizana u Čačku izdala je letak⁴ u kome je pukovnika Dražu Mihailovića nazvala nemačkim plaćenikom; ovo jedino zato da bi verovatno još lakše, koristeći poverenje vojnih četnika, partizani zgrabili vlast potpuno u svoje ruke.

Štab partizana je ovo pripremao još 10. dana ranije, izvlačeći svoje jedinice potajno sa fronta — Kraljevo. (Kapetan poginuo u Požezi).

²⁰ Miloje Mojsilović je, posle pogibije poručnika Jovana Bojovića, komandanta Jeličkog četničkog odreda, preuzeo njegovu dužnost.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 15a, reg. br. 19/3. Dokumenat je bez datuma, ali se na osnovu raspoloživih izvora može zaključiti da je pisan 6. novembra (vidi dok. br. 20, nap. 3, dok. br. 21—25).

² Tada bio sekretar Okružnog komiteta KPJ za Cačak i politički komesar Čačanskog NOP odreda »Dr Dragiša Mišović«. Nemci su ga uhvatili i obesili u Čačku 11. decembra 1941; narodni heroj.

³ Nastavljajući gonjenje četničkih snaga posle njihovog neuspelog napada na Užice (vidi dok. br. 13. i 18), partizanske snage su 3. novembra 1941. posle podne zauzele Požegu. Nakon toga je VS NOPOJ četnicima ponudio pregovore radi sklapanja sporazuma čije su osnovne tačke bile: obustavljanje neprijateljstava, formiranje zajedničke komande i obrazovanje mešovite komisije za ispitivanje uzroka i krivaca za sukob. Na toj osnovi sklopljeni sporazum Draža Mihailović je otkazao i 5. novembra uputio ultimatum VS NOPOJ da partizani napuste Požegu (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 43/10). VŠ NOPOJ nije prihvatio četnički ultimatum, već je svojim jedinicama naredio da nastave borbu protiv okupatora i preduzmu čišćenje požeškog i užičkog sreza od četnika (Zbornik NOR-a, item I, knj. 1, dok. br. 72). Pored navedenog, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 70; V. Dedić, Dnevnik I, str. 53; dr. J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 343; N. Ljubičić i dr., n. d., str. 222—230.

⁴ Vidi dok. br. 21, nap. 16.

Na dan 4. ov.m. zloupotrebivši poverenje četnika, partizani u Čačku su razoružali odred od 100 ljudi (četnika), kojom prilikom je poginulo više naših ljudi i tom prilikom zauzeli Čačak.⁵ Istoga dana jedinice partizana otvorile su vatru iz mitraljeza na odred četnika koji je trebao da uđe u Čačak, kojom je prilikom teško ranjen 1 oficir i više vojnika. Istoga dana partizani su pohapsili sve porodice četnika u Čačku i 7 oficira koji su zaostali u gradu.⁶

Od strane komandanta četničkih odreda⁷ naređeno je izvršenje represalija u koliko ih partizani izazivaju. Tako je 4. ov.m. preduzeto razoružavanje partizana da se dostigne cifra 100 ljudi; takođe su preduzete vojničke mere da se povrate gradovi Užice, Požega i Čačak. Za nešto više od 24 h rezultati represalija doneli su neverovatne rezultate, i opšte narodno odobravanje tako:

- zauzeti su Užice i Požega;⁸
- opkoljen Čačak;
- razoružano i zaplenjeno 1 tenk,⁹ 1 baterija¹⁰ i oko 500 ljudi oko Čačka (mnoge su se jedinice same predale);
- zarobljen je komandant Momčilo Radosavljević,¹¹ koji se držao kao taoc za pohapštene oficire.

Komanda jugoslovenskih četnika, izjavljuje da ne' želi uopšte sukob sa partizanima u koliko se njihov rad svodi samo na borbu protiv okupatora.

Vodeći partizanski krugovi, naročito oni oko Kraljeva mogli su se u toku 30 dana potpuno uveriti u iskrenost i borbu četnika protiv okupatora. Međutim u cilju isključivanja vojnih četnika iz borbe, baš te vodeće ličnosti partizana nazvale su srpske oficire petokolonašima, ma da su lično gledale kako se srpski oficiri ističu u borbi ispred svojih jedinica i ginu za slobodu. Ova nerazumno propaganda kod svojih ljudi ne vodi uzajammom poverenju i lojalnosti.

Dostavljajući gornje izjavljuje se da vojno četništvo ne želi borbu sa partizanima, ali će se u buduće na svaku neloyalnost 'odgovarati desetostruko.'

Ratko Mitrović, može da dođe na pregovore u Zablaće; život će mu biti apsolutno zagarantovan.

Ađutant
poručnik, Drag.¹² M. Topalović

Komandant,
major, Rad. Đ. Đurić

⁵ Vidi dok. br. 21, nap. 9.

⁶ i ¹¹ Vidi dok. br. 21, nap. 13 i 14.

⁷ Draža Mihailović.

⁸ Četničke snage nisu uspele da zauzmu Užice (vidi dok. br. 18);

Požega je od četničkih snaga oslobođena 3. novembra 1941 (vidi nap. 3).

⁹ i ¹⁰ Vidi dok. br. 20, nap. 4.

¹² Dragomir.

BR. 23

ULTIMATIVNI USLOVI SPORAZUMA KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA CACAK OD 6. NOVEMBRA 1941. KO- MANDANTU CACANSKOG NOP ODREDA¹

USLOVISPORAZUMA

1.— Preformiranje partizanskih jedinica koje su dosada bazirale na političkoj osnovi u postojeće vojno-četničke odrede pod komandom pukovnika gosp. Draže Mihailovića, koji je zato nimenovan ukazom NJ.V. Kralja.²

2. — Obostrano skidanje znakova³ koji nemaju obeležje Jugoslovenske vojske.

3.— Ukipanje narodno-oslobodilačkih odbora. Smena opštinskih uprava i postavljanje novih.⁴

4. — Pošto je naša država monarhija, to svaki mora da prizna Nj. V. Kralja i da se za njega i otadžbinu bori protiv okupatora. Svaki ko protiv ovoga bude radio, kratkim putem biće suden.⁵

5. — Od preformiranih partizanskih odreda, ko želi može ući naoružan u Jugoslovensku vojsku u cilju nastavljanja borbe protiv okupatora. Ostali imaju predati oružje, da bi se dalo onima koji hoće da se bore pod vojničkom zastavom.

6. — U vojničke redove ulazi se sa činom koji je imao u vojsci.

7.— Raspored pojedinaca izvršiće Vrhovni komandant.

8. — Prednje se ima sprovesti u reonima za koje je nadležan Momčilo Radosavljević.⁶

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 15a, reg. br. 21/3.

² Redakcija nije pronašla taj ukaz, a ni u raspoloživoj četničkoj arhivi niti u arhivi izbegličke jugoslovenske vlade nema podataka o tome. Tek je 15. novembra 1941. D. Simović, predsednik izbegličke vlade, u govoru na Radio-Londonu, za Dražu Mihailovića rekao da je komandant »svih jugoslovenskih oružanih snaga u zemlji« (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 3/1 : Službene novine izbegličke vlade, br. 3, London, decembar 1941).

³ O označavanju partizanskih i četničkih jedinica u to vreme, vidi dok. br. 18, nap. 9.

⁴ U svim pregovorima između NOP-a i četničkog pokreta DM uvek je sporno pitanje bilo organizacija vlasti na oslobođenoj teritoriji. Opširnije o tome, vidi dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 300.

⁵ Reč »suden« je na originalu dopisana mastilom umesto prečitane reči »likvidiran«.

⁶ Odnosi se na teritoriju čačanskog NOPO.

9. — Rok odgovora do 16 časova danas.⁷

10.— Ako prilikom ulaska vojnih četnika u Čačak pukne jedna puška od strane partizana, prednji sporazum automatski otpada i cela stvar biće rešena oružjem.⁸

**6. novembra 1941. g.
u 11.30 čas.
ČAČAK**

**KOMANDANT ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
deneralštabni major
Rad. Đ. Đurić**

BR. 24

**ZAHTEV KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA ČAČAK OD
6. NOVEMBRA 1941. KOMANDANTU CAČANSKOG NOP
ODREDA DA PRIHVATI ČETNIČKE USLOVE ZA PREKID
ORUŽANE BORBE¹**

**KOMANDANTU NARODNO OSLOBODILAČKOG PARTIZAN-
SKOG ODREDA »D-R DRAGISA MIŠOVIĆ«**

čačak

Mi smo svi podanici Kraljevine Jugoslavije i Kralja Petra II. U našoj državi može da postoji samo jedna vojska okupljena oko onih delova vojske, koji se nisu predali okupatoru, prema tome za neki sporazum, na osnovu koji je dosad bio, ne može biti zasnovan na bazi punog poverenja, jer se to poverenje u dosadanju radu potpuno proigralo.² S toga drugog puta i načina za obustavu neprijateljstva nema. Svi ste svesni date zakletve. Sami polažu oružje i u velikom broju prilaze u naše redove. Verujem da će veliki broj braće koja se nalaze sada u Čačku položiti oružje a da neće ni metka opaliti kao što je do sada bio veliki broj slučajeva. S toga odgovornost za bratoubi-

⁷ Taj rok je produžavan nekoliko puta: toga dana do 18.30 (vidi dok. br. 24) i 7. novembra do 01.00 i do 08.00 sati (Arhiv VII, Ča, k. 15a, reg. br. 17/3 i 22/3).

⁸ Te uslove sporazuma Štab Cačanskog NOPO nije prihvatio (vidi dok. br. 24—26).

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 15a, reg. br. 16/3. Dokument je bez datuma, ali se na osnovu njegovog sadržaja i podataka u dok. br. 23—26. može zaključiti da je pisan 6. novembra.

² O sklopljenim sporazumima o saradnji između partizana i četnika, vidi dok. br. 5, nap. 3, br. 7, br. 11, nap. 11 i br. 12.

lačka neprijateljstva pašće na ona lica koja hoće da podvoje ljude i da stvore novu vojsku koja nije priznata našim zakonima.

Ponovo skrećemo pažnju na raspoloženje naroda u svima ovim krajevima kuda smo prošli i da je narod jedino naklonjen redovnoj Jugoslovenskoj vojsci koja nema nikakvu političku pozadinu i tendenciju.

Prema svemu iznetom jedini način da se obustave neprijateljstva je da primite u potpunosti postavljene uslove³ koji su u interesu našeg naroda, a njihovo neprimanje je svesno guranje naroda u bratoubilački rat. To jasno pokazuje na koga pada odgovornost i prokletstvo za produženje neprijateljstva.

Ponovo odgovor, na postavljene uslove, očekujem danas do 18.30 časova.

Komandant,
major,
Đurić, sr.

BR. 25

ULTIMATUM KOMANDANTA ČETNIČKIH ODREDA ČAČAK OD 7. NOVEMBRA 1941. KOMANDANTU ČAČANSKOG NOP ODREDA ZA PREDAJU ORUŽJA I POTČINJAVANJE ČETNIČKOM KOMANDOVANJU¹

KOMANDANTU PARTIZANSKOG ODREDA »D-R DRAGIŠA MISOVIĆ«

Ako usvojite ceo sporazum od 6. ov. meseca² onda sada može samo biti razgovora oko sprovodenja detalja sporazuma. Pisku žena i dece vi ćete sprečiti ako primite postavljene uslove.

Poslednji broj Vašeg lista Borbe izneo je gledište Vašeg glavnog štaba u Užicu t.j. da stupa u otvorenu borbu sa nama,³

¹ Vidi dok. br. 23.

² Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca-k. 15a, reg. br. 18/3. Dokument je pisan 7. novembra, što se da zaključti iz daljeg teksta.

³ Vidi dok. br. 23.

³ »Borba« je u br. 8 i 9 od 7. novembra 1941. objavila Saopštenje VŠ NOPOJ od 4. novembra, u kome se, između ostalog, ističe da su Draža Mihailović i njegov štab »povukli svoje trupe sa opsade Kraljeva i uputili na partizane, preteći da će tako učiniti i na svim drugim mestima«. U toj situaciji VŠ NOPOJ je naredio svojim jedinicama da preduzmu čišćenje terena od četnika (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 70).

prema tome nemože biti razgovora o sporazumu šireg obima niti bi moglo biti razgovora o lokalnom sporazumu da nisam mesec dana rame uz rame rukovodio borbama oko Kraljeva i bio do krajnih granica iskren,⁴ pa sa svima poznanicima iz Vaših kru-gova bio sam u obhodenju i držanju možda iskreni[ji] no što bi mi dozvoljavala moja službena dužnost.

Pošto više nemam poverenja naročito u Vaš glavni Štab⁵ za koji sam u toku noći prikupio i dobio masu podataka konkretnih, to Vam poslednji put pružam priliku da sprečite brat-ubilačku borbu a ko pojedinačno ne pristaje na sporazum ima da položi oružje milom ili silom. Lični kontakt sa poznanicima primam samo ako ste usvojili sporazum. Kao dokaz da ste usvojili sporazum povucite mitraljeze sa kuća prema bolnici i na železničkoj pruzi a vi poznanici lično izvolite dođite u kasarnu.

Mine postavljene na pojedinim mestima takođe uklonite jer kapisle koje ste tražili iz Tmave neće Vam stići na vreme. Takode ne nadajte se ni pomoći o kojoj ste juče razgovarali a to je od I šumadiskog odreda⁶ i od delova Ratka Mitrovića jer sam preduzeo sve vojne mere da šumadijske partizane razbijem a sa bataljonom Jevtića⁷ gde je bio Ratko svršeno je u toku jučerašnjeg dana.⁸

Pošto ostaje vreme kratko do već naredene akcije jer niste na vreme odgovorili to izvolite doći u kasarnu tačno u pola sedam gde ću Vas primiti samo u cilju utvrđivanja detalja sporazuma. Do pola sedam očekujem odgovor. Po isteku toga vremena prekidam sve mogućnosti sporazuma i neću primiti nikakva dalja traženja i objašnjenja.⁹

Svima licima garantuju se životi pa sa te strane ne treba nikо da strepi.

Komandant
major,
Đurić, s.r.

⁴ Vidi dok. br. 20, nap. 3 i 6.

⁵ Odnosi se na VS NOPOJ.

⁶ Radi odbrane Čačka, VŠ NOPOJ je u Cačak uputio i jedan bataljon 2. šumadijskog NOPO (Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1/1).

⁷ i ⁸ Predrag, komandant Trnavskog bataljona čačanskog NOPO. Njegov bataljon su, prilikom povlačenja sa Kraljevačkog položaja napali četnici u rejonu Slatine (5. novembra) i na Lipničkim visovima (6. novembra). Bataljon je uspeo da odbije četničke napade i da se probije u Cačak (Istorijski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 258; Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1/1, memoarska grada).

⁹ Stab čačanskog NOPO nije prihvatio ultimatum i četnicu su 7. novembra 1941. napali partizane u Čačku (vidi dok. br. 26).

BR. 26

ZAPOVEST ŠTABA ČETNIČKIH ODREDA ČAČAK OD 7. NOVEMBRA 1941. ZA NAPAD NA PARTIZANSKE SNAGE U ČAČKU¹

STAB ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
ZA ČAČAK I OKOLINU

O. Br. 89
7 novembra 1941 g. u 9 čas.
POLOŽAJ, STANOJEVIĆA KUĆE

Z A P O V E S T

Sekcija Čačak: razmera 1:100.000

Neprijatelj se nalazi blokiran u varoši Čačku, a njegovi delovi koji su se povlačili sa kraljevačkog položaja mestimično su potučeni i daju otpor, a pad Ljubica očekuje se svaki čas.²

Zadatak našeg odreda je da se sa zapadne i jugozapadne strane varoši Čačka napadne varoš Čačak i da se spreči povlačenje komunističkih bandi iz Čačka u pravcu Guče preko Jelice i Ovčara ka Požegi.

N A R E Đ U J E M

1) Četa poručnika Radojice Stranjanca poseće položaj Groblje—Gučki drum čim naše glavne snage od Kasarne i Ljubica upadnu u varoš odmah će krenuti u varoš datim pravcem.

2) Četa smrti sa ljudstvom štaba ovog odreda poseda položaj Drum za Guču—desna obala reke Morave sa zadatkom opkoljavanja zapadnog dela varoši i uništavanje neprijatelja koji se povlači, a potom upada u varoš.

3) Konjički vod poseda Parmenački položaj (Bazu) i štiti bazu od pljačke, zaustavlja izbegle komunističke delove apsi i razoružava, a po tom produžuje ka Čačku.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u IA Cačak, snimak u Arhivu VII, mf. Lok. muz. 2/760. Dokument je delimično oštećen.

² O partizanskim snagama angažovanim za odbranu čačka za vreme priprema četničkog napada na grad, vidi Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1/1, memoarska grada. Kasnije su sa kraljevačkog položaja povučena dva bataljona čačanskog NOPO i oni su, posle više susretnih borbi sa četničkim snagama 5. i 6. novembra, uspeli da se prebace u Čačak. Opširnije o tome, vidi dok. br. 25, nap. < 7 i 8; Istoriski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 258.

4) Pakovrački odred koji je razoružan da se odmah naoruža i kreće ka varoši preduzimajući policijsku službu u varoši čim varoš padne.

5) Ja ću se nalaziti na pravcu sa četom smrti sa svojim Štabom.

6) Početak [napada] čim³ Derokova kolona upadne u Ljubić i produži nadiranje ka Čačku.⁴

Dostavljen:

komandiru čete smrti
5

Komandant—kapetan I klase
Bogdan Marjanović

kapetanu Stanojeviću
kapetanu Lazareviću
komandantu Pakovrčkog odreda

³ i ⁵ Oštećen dokumenat.

⁴ Četnički napad je izvršen oko 16.00 sati i trajao je do 03.00 sata sledećeg dana, kada su partizanske snage uspele da odbace neprijatelja. Opširnije, vidi Istoriski arhiv KPJ, tom I, knj. 1, str. 256—259; Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1/1, memoarska grada; dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 339—349. U to vreme su četničke jedinice napale partizane u G. Milanovcu (vidi dok. br. 110) i pripremale napad na Guču od koga su odustale zbog toga što je četnička Gučka četa odbila da učestvuje u napadu; partizane u Guči četnici su napali 19. novembra (Arhiv VII, A NOR, k. 1983, reg. br. 1/1). Dok su četničke jedinice vodile ove borbe, Draža Mihailović je pripremao sastanak sa predstavnicima nemackih okupacionih snaga radi sporazuma o zajedničkoj borbi protiv partizana (vidi Prilog II, dok. br. 1—7).

BR. 27

NAREĐENJE DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 9. NOVEMBRA
1941. KOMANDANTU BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
ZA PREBACIVANJE ČETNIČKIH JEDINICA IZ ISTOČNE
BOSNE U REJON UŽICA I KOSJERIĆA RADI NAPADA NA
PARTIZANE¹

MAJORU GOSPODINU DANGIĆU.—

Situacija je takva da sve naše trupe iz Bosne najbržim načinom povučete na Bajinu Baštu, usput i kod Vas sve partizane razoružavati i naoružavati naše ljudе, na koji način povećavati Vaše odrede.² Čim dodete u Bajinu Baštu, jedan deo snaga uputite pravcem ka Užicu a drugi na Kosjerić, da napadaju na partizane, da ih razoružavaju i naoružavaju naše. Najnužnije ćete ostaviti samo u Bosni, ali samo najnužnije.

U ciframa, 1/6 ostaviti a sa 5/6 gurati ovamo. Potrebno je da se Užice što pre zauzme, jer je tamo i fabrika oružja i municije koju mi već nemamo. Pri ovome preseći komunikaciju železnica: Užice—Višegrad i Užice—Požega, te da im pojačanja iz Užica i iz Požege ne mogu da stignu.

Znajte da su nas partizani napali mučki na dan 31. oktobra noću, i sa koncentrisanim snagama gurnuli na Požegu, koju su posle dvodnevne borbe zauzeli, iako uz nj ine velike gubitke.³ Kolona koja bude dejstvovala na Kosjerić ima da padne na pozadinu njihovih trupa koje se bore sa našim delovima na Sub jelу.⁴ Ovaj napad partizana na nas imao je za cilj da nam spreči dolazak pomoći iz Engleske, koja je trebala da se doturi preko Požege.⁵ Od Londona smo dobili već neku pomoć, ali ona ne može biti brza i efikasna.⁶ Treba dakle energič-

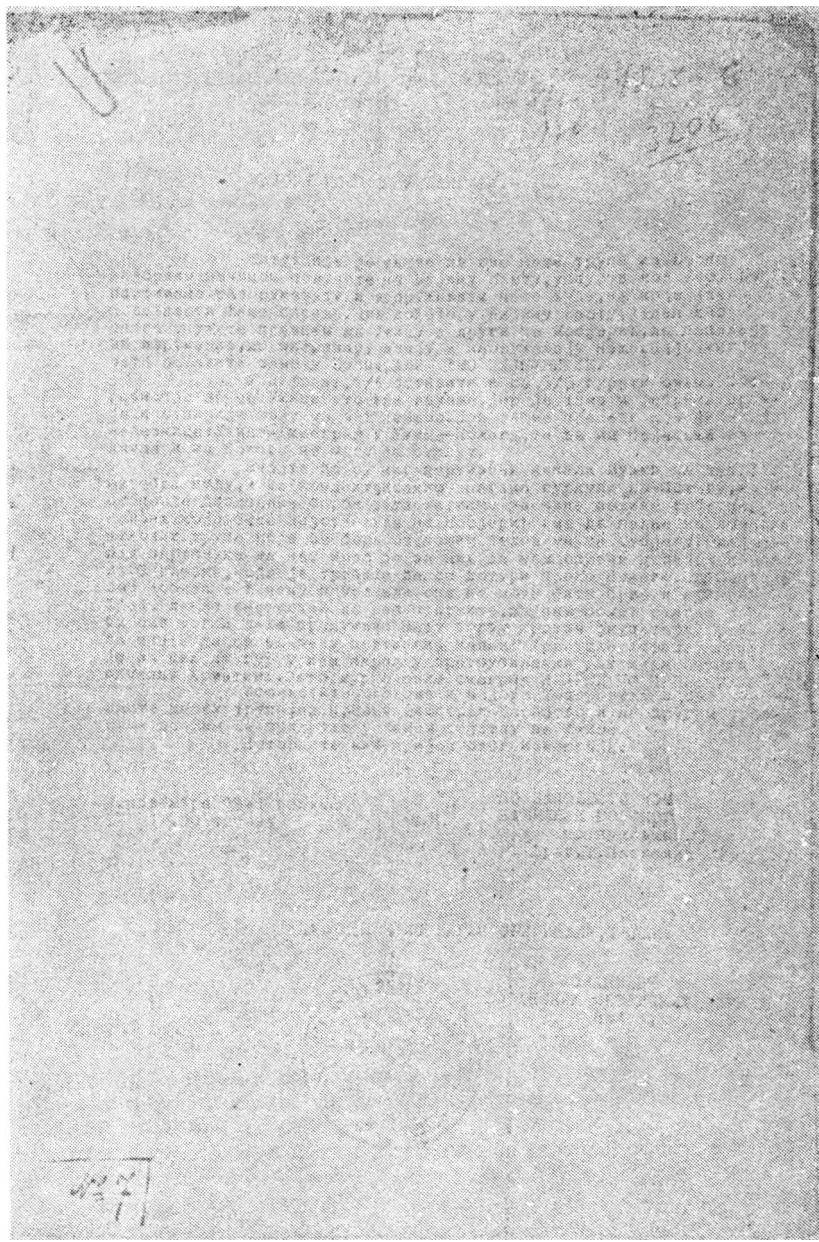
¹ Fotokopija overenog prepisa (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 8/2.

² U to vreme su partizanske snage, pošto su odbile napad četnika na Užice i čačak, produžile dejstva protiv četničkih snaga koje su se povlačile ka Ravnoj gori, i stezale obruč oko štaba Draže Mihailovića (vidi dok. br. 13, 18, 20—26).

³ Oružani sukob u rejonu Užica i Požege izazvali su četnici. Opširnije o tome, vidi dok. br. 13—18 i Arhiv VII, Ča, k. 122, reg. br. 43/10.

⁴ Radi se o borbama delova Užičkog NOPO kada su četničke snage po drugi put napale Užice (7/8. novembra) sa pravca Kosjerića. Opširnije o tome, vidi N. Ljubičić i dr., n. d., str. 245—250.

⁵ i ⁶ Tih dana je od britanske kraljevske vlade Draža Mihailović očekivao pomoć u oružju i ratnom materijalu vazdušnim putem. S tim u vezi, on je potčinjenim komandantima izdao više naredenja da aerodrom, grad i okolina Požege budu pod kontrolom četnika (Arhiv VII, Ča, k. 50, reg. br. 3/1, 4/1, 8/1; k. 127, reg. br. 43/10).

Fotokopija dokumenta br. 27

no da nas podržite, da nam pomoć stigne kako bi smo mogli dalje produžiti našu borbu protiv okupatora.⁷ Treba da znate da se na čelu partizana nalaze Hrvatske Ustaše,⁸ kojima je za cilj da gurnu naš narod u bratobilački rat i da spreče odmazdu Hrvatima.⁹ Zato, žurno svim snagama napred po prednjem.

Obavestite o ovome i majora Todorovića¹⁰ i sve komandante naših trupa, na pravcu Višegrad—Sarajevo i na drugim prvcima da Vam se pridruže u Vašem dejstvu na Užice.¹¹

Potvrdite mi prijem ovog izveštaja.

9. novembra 1941 godine
17,30 časova

PO ZAPOVESTI KOMANDANTA
NAČELNIK GORSKOG ŠTABA,
potpukovnik,
Drag. T. Pavlović s.r.

(M.P.)

Da je prepis veran originalu, tvrdi:

M.P.¹²

KOMANDANT
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
major,
Jezd. S. Dangić

⁷ Vidi dok. br. 11, nap. 5 i Prilog II, dok. br. 1—7.

⁸ Te tvrdnje su od četničkog pokreta DM širene sa ciljem da se srpsko stanovništvo na teritoriji NDH, ogorčeno na ustaške zločine, odvrti od pristupanja NOP-u.

⁹ Četnički pokret DM identificuje ceo hrvatski narod sa ustaškim jedinicama.

¹⁰ Boško.

¹¹ Komanda Bosanskih četničkih odreda nije postupila po tom naredenju.

¹² Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda Jugoslovenske vojske — Gorski štab br. 5«. (Komanda bosanskih četničkih odreda).

BR. 28

**PROGLAS DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 16. NOVEMBRA 1941.
SRBIMA, HRVATIMA I SLOVENCIMA¹**

**KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJNE SILE
NA OKUPIRANOJ TERITORIJI
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE²**

O. Br. 1012

16 novembra 1941 godine

Glavni stan

SRBI, HRVATI I SLOVENCI,

Odazivajući se vapaju mog napačenog naroda i mojim nacionalnim i vojničkim dužnostima stupio sam na čelo junačkih i neustrašivih boraca za slobodu, čast i budućnost Jugoslavije.*

Naš Vrhovni Zapovednik Nj. V. Kralj Petar II potvrdio me, na predlog slobodne jugoslovenske Vlade u Londonu, za Komandanta celokupne jugoslovenske vojne sile na okupiranoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Time su svi naoružani pokreti u celoj državi stavljeni pod moju komandu i podređeni starešinama koje će naimenovati, kako vojni zakoni i disciplinski propisi nareduju.⁴

Prve vojne jedinice već se nalaze u borbi, novi odredi su u formiranju širom naše raskomadane i porobljene Otadžbine.

U Srbiji moje su trupe u uspešnim borbama osloboidle velike pred eie³ od nasilničke vlasti koje su bile prinudene da povuku znatna pojačanja sa istočnog fronta, gde im junačke ruske armije zadaju smrtonosne udarce. Jugoslavija prema tome nema samo svoga Kralja i Vladu, već i slobodnu državnu

¹ Overen prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 12, reg. br. 6/1 (VK-P-3/1). Proglas je predsednik izbegličke kraljevske vlade (dr Slobodan Jovanović) 16. aprila 1942. poslao na uvid svom ministru inostranih poslova, a zatim i šefovima vojnih misija u inostranstvu (Arhiv VII, AEV, k. 6, reg. br. 6/1).

² Odnosi se na Štab Draže Mihailovića (vidi dok. br. 2, nap. 9).

³ Organizator oružane borbe protiv okupatora i kvislinga u letu 1941. bila je KPJ sa Josipom Brozom Titom na čelu; Draža Mihailović je sve vreme II svetskog rata vodio samo borbu protiv NOP-a, u saradnji sa okunatorima i ostalim kvislinzima (vidi dok. br. 2—8, 11, 13—18; Prilog II, dok. br. 1—7).

⁴ Vidi dok. br. 1, nap. 13 i br. 23, nap. 2.

⁵ O učešću dela četničkih jedinica u borbama protiv okupatora i kvislinga 1941. godine, vidi dok. br. 2, nap. 7.

teritoriju sa slobodnim gradanima. Blagodareći uspesima mojih trupa, mi smo već u mogućnosti da protivniku vraćamo milo za drago za ono što čini nad našim nenaoružanim stanovništvom te da preduzmemo represalije, ako se prema regularnim trupama Kraljevine Jugoslavije ne bi ponašao prema međunarodnim zakonima ratovanja.

U Hrvatskoj Pavelićeve izdajice već strepe pred onima koji dižu oružje da operu sramotu sa imena hrvatskoga.

Slovenija, ujedinjena u otporu protiv nasilnika, da osveti nasilno proterivanje naše braće iz rodne grude i da ponese narodnu trobojku na Soču i Gospoj Svetoj.⁶

Osloboditi Otadžbinu surovog nasilnika, povratiti čast našim zastavama, poneti ih na krajnje granice gde naš narod biva i ujediniti ga u Velikoj Jugoslaviji, uređenoj bratskim sporazumom Srba, Hrvata i Slovenaca na osnovama poštovanja narodnih prava i društvenog poretku, na korist narodnih slojeva. Evo, uzvišenih ciljeva naše nesalomljive borbe.

Protiv protivnika, opremljenog najsavršenijim oružjem, može biti uspešna borba ujedinjenim snagama, organizovana i vodena samo sa jednog mesta. Pojedinačne akcije znače lako-misleno prolevanje dragocene krvi naroda koji već krvavi iz bezbroj rana. Sloga, jedinstvo i disciplina su danas najviša narodna dužnost i preduslov svake pobede.

Zato pozivam sve pojedinačne borbene pokrete da se priključe narodnoj vojsci koju će voditi prema zakletvi, položenoj od nas sviju Kralju i Otadžbini. Neposlušni služe samo neprijatelju i imaće da odgovaraju pred vojnim zakonima, ako bi se zaklonili od narodnog suda.

Oficiri, podoficiri, vojnici i rodoljubi! Odazovite se u ovom istoriskom trenutku kriku Otadžbine i pridružite se redovima narodne vojske koja se diže na ugnjetača.

Svim sredstvima potpomognite našu borbu i spremajte se za dan Vaskrsenja. U ovoj teškoj borbi zajedno smo sa našim velikim saveznicima čije kopnene, pomorske i vazdušne snage podupreće u odlučnom času našu borbu.

Moja će biti briga da takva saradnja bude na vreme organizovana i planski sprovedena. Obraćam se naročitim pouzdanjem našoj omladini da svojim zanosom pruži obnovljenoj jugoslovenskoj vojsci sveže i neumorne snage u borbi koja se vodi da se mladim pokoljenjima obezbedi velika budućnost.

Tražena cena i žrtve su, teške i krvave, ali će uspeh biti istoriskog značaja za vekove: slobodan život, veličina naroda

⁶ Tako u originalu.

i blagostanje za sve Južne Slovene Ujedinjene pod okrilje zaledničke majke Veličine Jugoslavije!

Junaci, napred!

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Komandant
jugoslovenske vojne sile na
okupiranoj teritoriji kraljevine Jugoslavije
đeneralstabni pukovnik
Dragoljub M. Mihailović s.r.

Da je prepis veran originalu, tvrdi:

Šef Vojnog kabineta,
đeneralstabni major,
Zivan L. Kněžević
M.P.⁷

⁷ Okrugli pečat: »Predsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije — vojni kabinet — London«.

BR. 29

ZAPISNIK SA ČETNIČKE KONFERENCIJE U VLASENICI 17. NOVEMBRA 1941. O USLOVIMA SARADNJE SA NOPOM I O FORMIRANJU ČETNIČKE PRIVREMENE UPRAVE IS- TOČNE BOSNE¹

Z A P I S N I K

*na konferenciji prestavnika četnika u Vlasenici dana 17 no-
vembra 1941. god.²—*

I.

ZAKLJUČAK³

Jednoglasno se usvaja da se u onim mestima, srezovima i opštinama što su sami četnici oslobodili uspostavi čista četnička vlast, a što su osvojili zajednički sa partizanima da se uspostavi zajednička vlast.

II.

Zabranjuje se svaka politička propaganda kako na frontu tako i u pozadini, jer ne priznajemo ni jednu stranku a borimo se samo za Srpski narod.

III.

Zabranjuju se svi zborovi i dogovori političkog karaktera kao i štampa političkog karaktera, jer smatramo sve ono što je najbolje nalazi se na položaju.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 15/4 (BH-P-28).

² Na inicijativu Glavnog štaba NOPO BiH u Vlasenici su se, 16. novembra 1941, sastali predstavnici partizana i četnika radi dogovora o dajoj saradnji koja je, zbog četničkog kršenja sporazuma bila dovedena u pitanje, i da se utvrdi zajednička platforma u borbi protiv neprijatelja. Tada je odlučeno da usvoji konferencija na zajedničkoj sednici zakazanoj toga dana. Ta sednica nije održana, već su četnički predstavnici održali svoju konferenciju (vidi dok. br. 7, 19 d 27; Arhiv VII, Ča, k. 174, reg. br. 16/4; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 2, dok. br. 57 i 58; R. Čolaković, Zapisi, II, str. 186—200).

³ Vidi zaključke koje je predložila partizansko-četnička komisija (Arhiv VII, Ča, k. 17, reg. br. 16/4).

IV.

Za čisto četničke srezove obrazuju se preki sudovi u pozadini a koji će suditi za krivična dela po Uredbi o prekim sudovima⁴ kako za dela počinjena u pozadini tako i na položaju.

V.

Pošto postoji poseban partizanski štab za Bosnu i Hercegovinu⁵ to se ni u bosansko četnički štab ne primaju delegati partizani, a i za operacije na položajima gde budu učestvovali zajednički četnici i partizani da se odrede po dva lica iz oba štaba za svaki pojedini slučaj. Pošto trupama koje su na okupu a pod partizanskim štabom komanduje samo partizanski štab, to i trupama četničkim koje su na okupu komanduje samo četnički štab.⁶

VI.

Protivni smo da se muslimani i hrvati naoružavaju kada imamo hiljade srba nenaoružanih, da se nebi ponovio slučaj kao u Srbiji prilikom napada partizana na Ljubo viju gde su turci iz Malog Zvomika naoružani napali na Srpske četnike.⁷

VII.

Najenergičnije protestujemo mešanju partizana u čisto interne četničke stvari kao što je pitanje komandanta.

VIII.

Da se odobri svakom četniku i partizanu da se izjasni šta je da li četnik ili partizan te da se нико ne drži prisilno i pod komandom kojima ne pripada. Pri tome se zabranjuje svako oduzimanje oružja od četnika ili partizana prilikom opredeljenja, jer se time oružjem do sada borio.

⁴ Nalazi se u Arhivu VII, ča, k. 170, reg. br. 13/2.

⁵ Odnosi se na Glavni štab NOPO BIH.

⁶ Štab bosanskih četničkih odreda.

⁷ Ta tačka zaključaka je na margini označena mastilom sa »NB«.

IX.

Da se prema broju učesnika u zajedničkim borbama proporcijalno deli sva ratna dobit kalko u oružju, municiji, spremi novcu i materijalu kao i u životnim namirnicama zašto će se odredivati posebna komisija.

X.

Pošto je Rogatica prvi put zajednički zauzimana, tražimo da nam Romanijjski štab odmah isplati 850.000.— Dinara kao polovicu zaplenjenog novca isplati četničkoj kasi za podelu svima porodicama poginulih, ranjenih, i pogorelih kao i siromašnim četnicima na položaju.—⁸

XI.

Da se odredi jedna privremena uprava na oslobođenoj teritoriji od ljudi koji su tu rođeni i borbom zaslužili, bilo sa puškom u ruci bilo inače, koja će rešavati sva pitanja u pozadini. U ovu upravu da uđu iz Srebreničkog i Vlaseničkog sreza po 2 četnika iz Zvorničkog sreza 1 četnik, iz Kladanjskog sreza 1 četnik, i 1 partizan, iz Rogatičkog sreza 1 četnik i 1 partizan, iz Sarajevskog sreza 1 četnik i 1 partizan, iz Višegradske sreza 1 četnik. Izabrata uprava ima se smatrati kao I. stepena civilna vlast na području oslobođene Bosne, koja će u zajednici sa štabovima postavljati komandante mesta, jer su isti podloženi kontroli i jednih i drugih organa.⁹—

XII.

Sve odluke su punopravne ako su donešene relativnom većinom glasova. Glasanje se ima vršiti javno. Nijedan član narodne uprave nema pravo ništa da naređuje bez ovlaštenja cele uprave. Sedište uprave da se nalazi u Vlasenici kao sredokraći oslobođene teritorije.

⁸ Rogaticu su 6. septembra 1941. oslobodili delovi Romanijskog NOPO i ustaničke jedinice. Plen je bio mali, a od novca je bilo zaplenjeno nešto preko milion dinara u zastarem novčanicama Kraljevine Jugoslavije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 1, dok. br. 94 i 319).

⁹ Privremenu upravu je odredio Štab Bosanskih četničkih odreda na sednici 18. novembra 1941. i u nju su ušli samo četnički predstavnici (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 17/44). Na sednici 28. i 29. decembra Privremena uprava je proširena tako da je imala 10 članova (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 22/3).

XIII.

Svi oni koji budu pokušali da iz Srbije pređu u Bosnu bez obzira da li je četnik ili partizan ima se razoružati.¹⁰ Bosanci se po provedenoj istrazi mogu primiti i uputiti četnicima ili partizanima a svi ostali imadu se natrag vratiti.

Isto tako zabranjuje se prelaz iz Bosne u Srbiju naoružanim četnicima ili partizanima da nebi učestvovali u borbama u Srbiji. Saobraćaj je slobodan uz propisne legitimacije, za jedne i za druge.

XIV.

Stavljamo do znanja da Gorski štab bosanskih četničkih odreda sačinjavaju komandant Major Jezdimir Dangić, zastupnik Boško Todorović Vojvoda Aćim Babić,¹¹ Pero Đukanović, i sudija Zdravko Tanasić. Svi pet članova su ravnopravno pri donošenju odluka. Sve važnije odluke donose najmanje 3 člana.—

Zaključeno i potpisano:

Major Jezdimir Dangić, s.r.	D. Josipović, s.r.
Boško Todorović, s.r.	Zarija Ostojić, s.r.
Pero Đukanović, s.r.	Baćić Mijat, s.r.
Đorđe Pavlović, s.r.	Drago Stojanović, s.r.
Vladimir Divjak, s.r.	Radovan Jovanović, s.r.
Rajko Drakulić, s.r.	Miloš Borić, s.r.
Aćim Babić, s.r.	L. Grubašić, s.r.
Zdravko Tanasić, s.r.	Mile Kaldesić, s.r.
Rad. Tuševljaković, s.r.	Stevan Vasiljević, s.r.
Aleksandar Petković, s.r.	Bogosav Kandić, s.r.
Ljubomir Cetković, s.r.	Milan Madžarević, s.r.
Miloš Dragičević, s.r.	Marković Marko, s.r.
Rajko Čelonja, s.r.	Srećko Madarević, s.r.
Petko Dordić, s.r.	
Risto Cuković, s.r.	23/XI—41
Boško Nerić, s.r.	V. K. ¹²

¹⁰ Glavni štab NOPO BiH je tada vršio pripreme da sa partizanskim snagama iz zap. Srbije osloboди Višegrad i tako (u duhu zamisli VŠ NOPOJ) poveže slobodnu teritoriju istočne Bosne i zapadne Srbije. Jedna četa Užičkog NOPO je tada već dejstvovala protiv italijanskih jedinica u rejonu Višegrada. Opširnije, vidi R. Čolaković, Zapis, II, str. 217 i 218; N. Ljubić i dr., n. d., str. 254—258.

¹¹ (Seljak iz Kusače (Han-Pijesak), trgovac i švercer. Jula 1941. voda ustanika iz okoline Vlasenice. Sa partizanima iz Birča saradivao u akcijama protiv ustaša i domobrana u letu 1941. na području Vlasenice i Han-Pd ješka. Po dolasku oficira D. Mihailovića stavio se pod njihovu komandu. Strelijan 1944. godine od partizana kao ratni zločinac.

¹² Verovatno oznaka za četničku Vrhovnu komandu.

BB. 30

PISMO ČETNIČKE PRIVREMENE UPRAVE ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 19. NOVEMBRA 1941. GLAVNOM ŠTABU NOP ODREDA BOSNE I HERCEGOVINE DA SE NASTAVE PREGOVORI O SARADNJI¹

PRIVREMENA UPRAVA ISTOČNE BOSNE.

P. Broj: 1/41. —

19 novembra 1941 god.

VLAŠENICA

**ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE ZA BOSNU
I HERCEGOVINU²**

PODROMANIJA.

Činjenica je, da tako zvana narodno-oslobodilačka vojska, formirana u partizanske odrede, nije jedina vojna formacija koja se nalazi u borbi za oslobođenje našega naroda, već da rat, koji nam je nametnut 6 aprila t.g. vode i druge vojne formacije, kao što je naša zagranična vojska na bliskom istoku,³ koja raspolaže i vazduhoplovstvom, i naši četnički odredi: dobrovlački⁴ i redovne vojske⁵ — na okupiranoj i već delimično oslobođenoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Ostavljući za sada po strani pitanje saradnje sa našom zagraničnom vojskom, koja će verovatno preći u ofanzivu zajedno sa ruskim i drugim savezničkim armijama kad zato bude vreme, treba odmah nastaviti, i neumorno na tome raditi, da se što tešnje poveže akcija onih vojnih formacija dobrovlačkih i obaveznih, koje se bore na okupiranoj i već delimično oslobođenoj teritoriji Otadžbine. —

Jedan od najvažnijih ušlo va za daljni uspeh narodno oslobodilačke borbe, koju su do sada vodili, vode sada i moraju do konačne pobeđe ili smrti da vode kako četnici, tako i partizani, nesumnjivo je sloga koja odvajkada »Srbina spašava«.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, A NOR, k. 1, reg. br. 5/3. Na dokumentu je Boško Todorović, mastilom, ispravljao štamparske greške.

² Odnosi se na Glavni štab NOPO BiH.

³ Prema izveštaju Ministarstva vojske i mornarice izbegličke kraljevske vlade od 25. avgusta 1941, brojno stanje vojske na Bliskom istoku je bilo: 32 oficira, 21 podoficir, 41 kaplar i 243 vojnika (Arhiv VII, A EV, k. 2, reg. br. 50/5).

⁴ i ⁵ Vidi dok. br. 3, nap. 10.

Kao dokaz da su tu slogu četnici u Bosni međusobno postigli, dostavljaju se priloženi dokumenti,⁶ o ustanovljenju Privremene uprave oslobođene istočne Bosne.⁷

Kao dokaz da kod novo-ustanovljene uprave postoji želja-izraz poznate narodne želje — za proširenje te slike bar na sve Srbe u Bosni i Hercegovini, pozivaju se drugovi iz partizanskog štaba na bratsku saradnju u duhu načelnih gledišta priloženih pod 2.⁸ — sa kojima su se uostalom već u glavnom saglasili partizanski članovi mešovite komisije koja je 17. o. m. u Vlasenicama imala da izradi direktive za zajednički rad u Vrhovnom odboru Narodne uprave.⁹

Obzirom da bi brzo postizanje sporazuma četničko-partizanskog u Bosni moglo povoljno uticati na okončanje bratoubilačke borbe u Srbiji, a svakako bi bar spasio ovdašnje Srbe od te ubistvene borbe, potrebno je da se na ovaj predlog odgovori što pre.¹⁰

PRIVREMENA UPRAVA ISTOČNE BOSNE

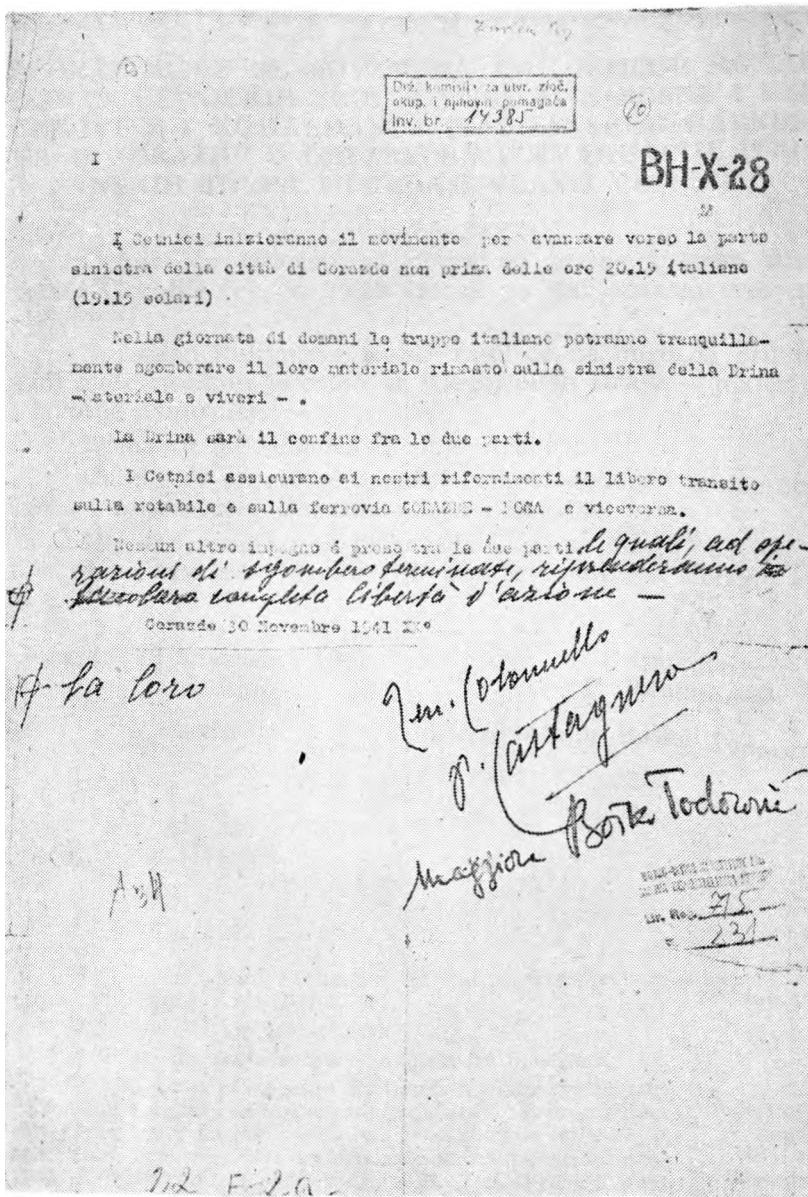
A. Babić
Pero Đukanović
major Jezd. S. Dangić
Zdravko Tanasić
Boško P. Todorović

⁶ i ⁸ Uz pismo su poslati: zapisnik sa sednice Privremene uprave od 18. novembra 1941 (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 1/4) i »Načelna gledišta« o mogućnosti sporazuma između četnika i partizana (Arhiv VII, A NOR, k. 1, reg. br. 3/3).

⁷ Vidi dok. br. 29.

⁹ Predlog zaključaka partizansko-četničke komisije o daljoj saradnji između partizana i četnika nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 174, reg. br. 16/4.

¹⁰ Početkom decembra 1941. četnička Privremena uprava je Glavnom štabu NOPO BiH predložila sastanak radi dogovora o zauzimanju zajedničkog stava povodom obaveštenja koje su dobili četnici da će 15. decembra Nedićeva vojska ući u istočnu Bosnu. Sastanak je održan u Kraljevom Polju (Han-Pijesak). Stav partizanskih predstavnika (Svetozar Vukmanović Tempo, Rodoljub Čolaković, Slaviša Vajner Cića i Uglješa Danilović) bio je da se povede borba protiv svakog neprijatelja koji pokuša da uđe u istočnu Bosnu, dok su četnički predstavnici predlagali da se partizani i »vojni četnici« povuku, a da ostanu samo »četnici« koji mogu da se sporazumevaju sa neprijateljem (Zbornik, NOR-a, tom IV, knj. 2, dok. br. 94; R. Čolaković, Zapisi, II, str. 234—240).

Fotokopija dokumenta br. 31

BR. 31

SPORAZUM OD 30. NOVEMBRA 1941. IZMEĐU KOMANDANTA ČETNIČKIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE I KOMANDANTA ITALIJANSKOG GARNIZONA U GORAZDU O OBEZBEĐENJU EVAKUACIJE ITALIJANSKIH TRUPA I PREDAJI VLASTI ČETNICIMA¹

Četnici će otpočeti sa pokretom prema lijevom djelu varoši Goražde tek od 20,15 časova po italijanskom vremenu (19,15).

Sutradan italijanske trupe² moći će na miru da prikupe svoj materijal koji je ostao na lijevoj obali Drine — materijal i životne namirnice. —

Drina će biti granica za obje strane.

Četnici će obezbij editi našoj komori slobodan prolaz drugom i željeznicom Goražde—Foča i obratno.

Nijedna strana nije prihvatile nikakve druge obaveze,³ i one će po završenoj evakuaciji⁴ preuzeti potpunu slobodu akcije.

Goražde, 30 novembra 1941

Potpukovnik
P. Kastanjero⁵

Major Boško Todorović

¹ Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII.

Ca, k. 231, reg. br. 7/5 (BH-X-28).

² Delovi 11. alpinskog puka.

³ Tekst do kraja rečenice dopisan je mastilom.

⁴ Radi se o povlačenju italijanskih okupacionih trupa sa teritorije fočanskog i čajničkog sreza radi pojačanja odbrane Pljevalja od napada crnogorskih partizanskih jedinica. Po njihovom odlasku, četnici su u tim srezovima preuzeli vlast na osnovu sporazuma sklopljenog 11. novembra 1941. u Višegradu između majora B. Todorovića i predstavnika italijanskih jedinica (Arhiv VII, Ča, k. 231, reg. br. 10/5). Prilikom posedanja Foče četnici su od italijanskog okupatora dobili oko 3.000 pušaka, 2 minobacača, 2 topa 65 mm, preko 60.000 metaka i veće količine hrane i razne ratne opreme (Arhiv VII, A NDH, k. 61a, reg. br. 10/9: izveštaj Zapovjedništva 3. zdruga od 17. decembra 1941).

⁵ Pietro Kastanjero (Castagnero).

BR. 32

PISMO DELEGATA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 8. DECEMBRA 1941. KOMANDANTU ČETNIČKOG RASINSKO-BISTRICKOG BATALJONA POVODOM POZIVA DRAŽE MIHAILOVIĆA DA PAVLE DURISIĆ DOĐE KOD NJEGA I O SITUACIJI U SRBIJI¹

PREPIS

8 decembra 1941 g
s. Dragoj lovići

Dragi Milivoje,²

Neobično sam se obradovao kad sam dobio tvoje pismo i vidiš da radiš.

Nalazimo se ovde kao predstavnici četnika i rado smo primili ove vaše ljude. No, da bi se ceo posao što pre izvršio potrebno je da *najhitnije* a najdalje za 24 časa, pronadeš preko sigurnih i brzih kurira kapetana Pavla Đurišića i to lično nje-ga, i njemu lično da se uruči ovo pismo ili ga dozovi k sebi u Rasovo pa mu pismo predaj.

Prema tome pismu Pavle će odmah poći ovamo i pošto sa njim svršimo posao, odmah produžavamo sa ovim vašim ljudima dalje unapred radi onih stvari koje treba da prime.

Situacija je u Srbiji ovakva: cela Srbija, koja je bila od komunista mestimično posednuta očišćena je pomoću Nedićevaca i naših četnika Draže Mihailovića i svi komunisti razbijeni, razoružani i pohvatani.³ U svim varošima postavljena je vlast četnika Jugoslovenske vojske, to jest Dražinih četnika. Da bi se sprečilo dalje nasilje Turaka, Nedićevci (u njemačkim

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, k. 18, reg. br. 1/5 (VK-X-1).

² Obradović, rez. kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant četničkog Rasinsko-bistričkog bataljona (Arhiv VII, Ča, k. 139, reg. br. 2/1).

³ Mada su partizanske jedinice, krajem novembra 1941, posle ofan-zive nemačkih i kvislinških snaga na slobodnu teritoriju zap. Srbije i zbog izdaje četnika Draže Mihailovića pretrpele osetne gubitke, njihova glavni-na je uspela da se povuče na teritoriju Sandžaka. Nakon toga su se čet-ničke jedinice legalizovale kao Nedićeve jedinice i sa nemačkim i kvis-linškim snagama preduzele više akcija protiv partizanskih snaga koje su ostale u zap. Srbiji i Šumadiji. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 91, 94—98 i 271; knj. 2, dok. br. 71, 74, 78, 79, 82, 151

i 153; tom II, knj. 1, str. 112 i 113; tom XII, knj. 1, dok. br. 235, 236, 242, 254, 255, 257, 261, 266, 270, 282; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 125—128; dr J. Marjanović, Ustanak u Srbiji, str. 393—403.

uniformama) ušli su u Novi Pazar,⁴ istakli srpske zastave, pustili iz zatvora pohapšene Srbe i izdali odmah naredbu da niko nesme opaliti pušku ni na koga, ni opljačkati, ni popaliti jer će od vlasti biti streljan na licu mesta.

Kako izgleda, ovako će biti [i] sa Sjenicom, jer su Nedićevci usput od N. Pazara do Sjenice vrlo rado primili četnike.

U interesu opštem, bilo bi dobro da sa Pavlom dodeš ovamo i ti na dan - dva jer za toliko možeš ostaviti teren, pošto se sve ovo i na tebe odnosi. A ti ćeš se odmah sa Pavlom vratiti natrag.

Primi mnogo četničkih pozdrava.

Ziveo Kralj Petar II.

Pozdr.favlj a] te
kapetan Rud. K. Perhinek,⁵ s.r.
i poručnik Mirko Kuklić, s.r.

Ako je *nemoguće* da pronadeš Pavla, jer je on nekud krenuo, odmah se najtačnije obavesti gde je otišao i zašto, pa me odmah obavesti pismom.⁶

Mirko, s.r.

Da je prepis veran svome originalu koji se nalazi u rukama kap. I klase Obradovića Milivoja, jamčim moralno, materijalno i krivično.

⁴ U Novi Pazar su 7. decembra 1941. ušli delovi nemačke 113. divizije, pošto je prethodno to mesto napustio Kopaonički NOPO (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 1, dok. br. 267, nap. 3). zajedno sa nemačkim trupama na tom području su dejstvovali i Nedićeve jedinice.

⁵ Rudolf (takođe i Rudi i Rade Perišin) tada je bio delegat Draže Mihailovića za organizaciju četnika i objedinjavanje njihovih dejstava protiv NOP-a Crne Gore.

⁶ Vidi dok. br. 10, nap. 2. — Zainteresovan za dogadaje u Crnoj Gori, D. Mihailović je u letu 1941, u više navrata, pokušavao da uspostavi vezu sa tamošnjim oficirima. Sa tim zadatkom je rez. kapetan Vojislav Lukačević, po nalogu beogradске četničke organizacije, dva puta bezuspešno putovao u Crnu Goru. Kao specijalni kurir, sa zadatkom »da uhvati vezu sa jednim pukovnikom... i da otputuje u Kolašin i dovede Iliju Trifunovića zv. „Birčanina”...« bezuspešno je putovao i narrednik Milovan Nedeljković, komandant Kačerske brigade (Arhiv VII, Ča, k. 75, reg. br. 3/1: izveštaj Nedeljkovića od 31. decembra 1943. o radu u četničkom pokretu DM). O četničkom pokretu DM u Crnoj Gori vidi Di' Radoje Pajović, Kontrarevolucija u Crnoj Gori 1941—1945, Cetinje (dalje R. Pajović, n.d.).

BR. 33

NAREĐENJE ŠTABA 1. VALJEVSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 13. DECEMBRA 1941. ZA SARADNJU SA VLASTIMA SRPSKE KVISLINŠKE VLADE¹

f.

STAB
I Valjevskog odreda
jugoslovenske vojske
službeno
13 decembra 1941 god.
POLOŽAJ

NAREDNIKU SPASOJU RADIVOJEVIĆ²

Naredeno je ponovno vaspostavljanje svih upravnih vlasti. Neke opštine već su počele sa radom. Da bi sve te upravne vlasti služile nama — cilju koga smo sebi postavili — i da bi smo preko njih još više ojačali naše oružane snage za momenat kada će biti upotrebi jene

N A R E Đ U J E M :

- 1) Da komandir opštine³ Krčmarske bude Narednik Spasoje Radivojević. Dužnost primiti odmah.
- 2) Da komandir opštinskih četa stupa u dodir sa postavljenom opštinskom upravom i ne pokazujući ovaj akt saopšti joj da je određen da formira oružane snage na teritoriji opštine koje će služiti kao potpora vlasti radi održavanja mira i poretka a naročito kao oružana snaga za suzbijanje komunista ako se i kad pojave na teritoriji opštine. Ovaj štab će preduzeti sve potrebne mere da ovakav rad bude prečutno odobren i od strane Nedicevih odnosno nemačkih vlasti. Štab će se postarati isto tako da sve iste opštinske komandire postave i Nediceve vlasti, koje izgleda imaju tu nameru.
- 3) Komandir će odmah odabrat i postaviti za svako selo seoskog komandira. Za ovu dužnost odredivati prvenstveno aktivne podoficire i to one u čiji se rad može potpuno pouzdati i koji će biti dovoljno odlučni da sprovedu u delo svako nare-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 61, reg. br. 2/4 (S-V-7802).

² Adresat je, na originalu, dopisan mastilom iznad nečitkog imena nekog drugog lica.

³ Tekst do kraja rečenice je dopisan mastilom.

đenje opštinskog komandira. U koliko je moguće gledati da to budu otresiti i srčani ljudi ali potpuno odani našoj stvari. U koliko ovakvih ne bude birati iz redova rezervnih podoficira koji su naši četnici. Ovome štabu dostaviti imena tih seoskih komandira što pre.

4) Komandiri opština će narediti da se odmah u svima selima izvrši popis oružja naznačujući poimenično ko šta ima od oružja i koliko municije. Po ovako dobivenim spiskovima iz sela sastaviti jedan spisak za celu opštinu i dostaviti što pre ovome štabu. U spiskovima naznačiti i bombe i pištolje.

5) Komandiri će kad opštinske uprave počnu rad zahtevati od presholdnika spiskove vojnih obveznika i popisne stoke, srediti ove spiskove za celu opštinu i dostaviti ovome štabu kad to bude gotovo.

6) Komandiri će narediti svojim seoskim komandirima da odmah otpočnu sa patroliranjem. Ova mera je neophodna jer se komunisti pošto su razbijeni vuku kroz sva sela u bednom stanju i malim grupama a u interesu je naše stvari da ih odmah razoružavamo. One od njih koji su iz varoši pored razoružanja i saslušavati pa u koliko se utvrdi da su pravi komunisti sprovodi ti ovome štabu radi sudjenja. Ovim patrolama će biti zadatak i da spreče svaku pljačku i otimačinu kao i razbojništvo u selu. Patrole da se određuju i danju i noću a za patrole koristiti sve vojne obveznike sem onih koji su komunisti, po redu.

7) Našim obveznicima saopštiti da će preko zime ostati kod svoje kuće izuzev neke krajnje nužde kada će biti naredena njihova upotreba radi borbe sa komunistima i to samo onda kad treba koncentrisati jaču snagu zašta će se dobiti naređenje od ovoga štaba.

8) Sav naš dalji rad mora biti potpuno tajan. Ovo naređenje ne sme niukom slučaju znati niko drugi do opštinski i seoski komandiri. Mesto štaba ne saopštavati nikome a opštinski komandiri će znati gde je štab u svako doba preko učitelja u s. Krčmaru. Do koga i dostavljati sve izveštaje a kod koga će se moći primiti i sva naređenja ovoga štaba u koliko ih štab ne šalje direktno opštinskim komandirima što će biti redovan slučaj.

9) Početi odmah sa propagandom protiv komunista i svugde i na svakom mestu objasniti istinu da je do ovoga žalostnog stanja došlo zato što su oni u želji da preotmu vlast počeli borbu prerano. Narodu uvek skrenuti pažnju na jednu nepobitnu činjenicu: Nemačka mora izgubiti rat pa makar koliko on dugo trajao. Jugoslavija mora biti ponovo cela pod Kraljem

Petrom II. A kad dan ovoga oslobođenja dođe svi ćemo polagati račune o svome radu. [Teško] će biti onima koji su radili zajedno sa neprijateljem i koji su ga pomagali u borbi koju on vodi protiv nas i naših velikih saveznika. Mi zato nećemo i ne možemo zajedno sa Nemcima ali nećemo ni u otvorenu borbu, koju sada ne možemo izdržati. Mi ćemo nastaviti da se spremamo da se naoružavamo i počećemo borbu onda kad naši saveznici vežu Nemačke snage na Balkanu i budu u stanju da i nas potpomognu.⁴ Dotle dok ovaj momenat ne dođe mi moramo iskoristiti rasulo kod komunista da ih razoružamo te da nam na proleće ponova ne ometu naš planski rad. Srbi moraju ostati pravi čestiti Srbi ali mi moramo našu akciju početi iz početka pametnije i mnogo obazrivije u kom cilju je naš pokret reorganizovan i još se reorganizuje. Obratiti pažnju na obaveštajnu službu naročito u pogledu komunista. Svako nedeljno dostavljati izveštaje štabu o broju razoružanih komunista i ko je naoružan sa njihovim oružjem. U ovom izveštaj u naznačiti i koliko se seljaka vratilo kućama koji su se borili kao partizani i poimenično koji su to.

Prvi ovakav izveštaj treba da bude u ovome štabu u nedelju 21 ovoga meseca.

Dalja naredjenja će sledovati u koliko bude bilo potrebno.

KOMANDANT,
poručnik
Neško M. Nedić⁵

⁴ Vidi dok. br. 2, nap. 2.

⁵ U letu 1941. bio organizator četnika u valjevskom srežu. Do kraja II svetskog rata je saradivao sa nemačkim okupatorom u borbi protiv NOP-a Srbije u svojstvu komandanta korpusa i načelnika Štaba 4. grupe jurišnih korpusa.

BR. 34

INSTRUKCIJA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 20. DECEMBRA
1941. KOMANDANTU ČETNIČKIH ODREDA U CRNOJ GORI
I KOMANDANTU LIMSKIH ČETNIČKIH ODREDA O ORGA-
NIZACIJI, CILJEVIMA I UPOTREBI ČETNIČKIH ODREDA¹

KOMANDA ČETNIČKIH ODREDA
Jugoslovenske Vojske
GORSKI STAB
Str. Pov. Dj. Br. 370
20 decembra 1941 god.
POLOŽAJ

ĐENERALŠTABNOM MAJORU g. ĐORĐU LAŠIČU² — KO-
MANDANTU ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE
VOJSKE U CRNOJ GORI i KAPETANU g. PAVLU ĐURI-
SIĆU KOMANDANTU LIMSKIH ČETNIČKIH ODREDA JU-
GOSLOVENSKE VOJSKE

INSTRUKCIJA:

Naša se država nalazi još uvek u ratu sa vekovnim na-
šim neprijateljima Nemcima i Italijanima.

Van naše Otadžbine bori se za slobodu našega naroda omiljeni nam Kralj sa vladom koja radi na diplomatskom polju³ i oružanom snagom koja se rame uz rame sa našim velikim saveznicima dostoјno našem narodu i oružju bori na Srednjem Istoku.⁴

Sloboda je najveće dobro jednog časnog naroda, zato smo i mi sami u Otadžbini dužni učiniti sve, boriti nadčovečanskim naporima sledujući svetlim primerima iz naše slavne istorije, te da izbacimo neprijatelja iz naše drage nam Otadžbine.

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca. k. 1, reg. br. 10/1 (VK-V-7). U Zborniku NOR-a (tom III, knj. 4, dok. br. 185) objavljen je prepis instrukcije koji je overio Pavle Đurišić. Prepis nije identičan originalu koji ovde redakcija objavljuje.

² Đorđe, Đordije (1906, Lijeva Rijeka, Andrijevdca — april 1944, Titograd), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. U ustanku 13. jula 1941. u Crnoj Gori bio član Vojnog komiteta u Beranama (sada Ivangrad). Početkom avgusta napustio Komitet. D. Mihailović ga 15. oktobra imenovao za komandanta četničkih odreda u Crnoj Gori (Arhiv VII, Ča. k. 1, reg. br. 2/1). Poginuo aprila 1944. prilikom savezničkog bombardovanja Podgorice (sada Titograd).

³ O aktivnosti izbegličke kraljevske vlade na tom planu, vidi dok. br. 8 i Arhiv VII, AEV, k. 163, reg. br. 53/4.

⁴ Vidi dok. br. 30, nap. 3.

U toj gigantskoj borbi nismo sami, već su uz nas velike sile — naše saveznice Amerika — Engleska — Rusija — Kina i sve ostale demokratske snage. Naša je pobeda izvesna.

Naša Vojska koja je u aprilu ove godine doživela, izdajstvom mnogih mračnih elemenata, najveću svoju katastrofu, nije još pobedena jer rat nije završen, prema tome nema ni pobedenih niti pobedioca.

Četnički odredi naše Jugoslovenske Vojske produžili su njen život kako bi se u neravnoj ali punoj slave borbi oprali čast našeg naroda i svetlog oružja.

Ciljevi naših odreda jesu:⁵

1.) Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skip-trom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II.

2.) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije — Crne Gore — Bosne i Hercegovine — Srema — Banata i Bačke.

3.) Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobodenih, slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima (Trst — Gorica — Istra i Koruška) kao i Bugarske, seveme Albanije sa Skadrom.

4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata.

5.) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenske čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog življa i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog življa.

6.) Kazniti sve Ustaše i Muslimane koji su u tragičnim danima nemilosrdno uništavali naš narod.

7.) Kazniti sve one koji su krivi za našu aprilsku katastrofu.

8) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalne ispravne i poštene porodice).

9.) Osiguranje jednog takvog političkog tela koji će voditi državni brod smerima opštih narodnih težnji i interesa.⁸

10.) Ciljevi su ogromni zato je borba utoliko zahvalnija za one koji se bore za njihovo ostvarenje.⁷

⁵ Vidi dok. br. 6.

* i ⁷ U objavljenoj instrukciji tač. 9. glasi: Prvom prilikom napadati, ubijati i sabotirati sve okupatorske akcije s parolom »Smrt okupatorima«, a kao drugi stav dat je tekst tač. 10.

КОМИСИЈА ЧИМБИЧИХ ОДРЖАВА
Бугарског војска
ГОТОВИ ШТАБ
Стр. Гв. Вр. 270
20 децембра 1941 год.
ПОЛКАЈ

VR-V-7

ЧИМБИЧАСКИ МАСОУ РЕДОДАЈ БУГАРСКОМ НАЈВЕЋУ ЧИ
М СЛУКСА ЈУСОВОМ ЖАДУ ПОДРУЧЈУ У БАЛКАНСКОМ
Г. ПАДУ ЈУСИЧУ РЕДОДАЈУ СВЕДЕЧИ ОДНОСНО
ЧИМБИЧАСКИМ ВОЈСКОМ

ИНОСТРСКИЈА:

1. Наша се држава остало је у рату са већим и
већијатиме Немцима и Италијанцима.

2. Наша Србијска армија се за слободу наше крајине
десије највећи број људи из армијског поса и фронтова
који се ране уз руце са јаким хладним оружјем дистанцијом изнад, и
к срушују борбе на сједњем реду.

3. Србима је највеће постојеће царство на свету, и
и им смо у Островима дужим учитељима сваке страније највећи
спасљиви склопни пријатељи из наше срдце историје, које је искрено
јатео из наше друге крајине, Островима.

4. У тој гимназији бројне људи, који су уз чак један
силе-издаје, свајадиле Америчко-Британско-Француско и свеје српске
и снаге. Наша је победа извесна.

5. Наша Војска која је у вијету ће бити искрено
ством многих мачиних, елемената, који су се одјестроји, који су
и неј-рат које су вакрили првим тимаја, који посебних вига поједи
Источним српским и бугарским војскама су
дани живот како би и у наредној, ако ћују следеће борбе спрата
извода и светлог оружја.

6. Циљеви који су оправданају јесу:

1./Борба за спасоју чаковачког краја који је под
всегом величественом Краљу Петру II.

2./Борба за њену српску историју која је је једна
чешчка у памћењу Србљана, Германца и Хрвата
и Ракче.

3./Поља која је унајмљена је нам државни живот и људи
сlobodobornih, словеначких територија под Италијанцима и Немцима унут
и-Истра и Корчука/кој и Бугарска, свеје Абдане је је Скадром.

4./Дакле све државе територија од свих изродака мајина и
не-националних елемената.

5./Свакорија најсредине-заједничке граничне зоне између Србије
и Југославије и Србије и Словачке симбијес Словака је Култног
живота и восне од Муслиманског и Хрватског живота.

6./Дакле све Југославије и Муслимане који су у трагању
данима немиродно уништавали јахаја.

7./Дакле све смеје који су крили за нашу пријателју катарус
су.

8./У крајевима симбијес од најбољих мајина и не-мајина, који
и елемената изједињавају Цариградцима/у објеј долазе скромно
национално испуњава и појате виједице.

9./Сонгурал једног таког политичког чела која је во
државни брод смрти спасио народних тешак и интереса!

10./Дакле су огружене рату је борба у тенико развајају
за оне која се боре за вијеко истрајала.

11./Дакле све што је у Југославији да се и све нације које
елеменат у Црној Гори што пре све у наше опреде јер догадаји се
ређеју вртоглавим бројима и најмају ње ватете нестреме.

12./Комунистичко-фашистичким иконо-бити никакоје срдјеје
се они боре против диктатура и све остварење сопстване ретокупаје, а
никада несмо бити нај маја, јер смо им једино и исклучиво само војници
и борци за Југославију и сопствени кород.

УПОТРЕБА ЧИМБИЧИХ ОДРЖАВА У ЦРНЈ ГОРЦИ: у даком тренутку!

13./Уједним делом свака дејствовају из докрије Ника српског
Бијело Поље-Сјеница са задатком очистити Петровац од Муслиманског и
јутског живота.

14./Све снаге што су који су се одредима Јаво
и Полиски.

15./Дакле сваке дејствовају првим прво Чакове који
ју се задатком да се на тој прваку очисти те територија од Аријуте,
и да се првобитну снагу која је била уједињена из Постара-Синђића.

16./Све снаге које су који су се очисти под јерја
одјечим одредима.

Učinite sve što je u Vašoj moći da se i sav nacionalni elemenat u Crnoj Gori što pre svrsta u naše odrede jer dogadaji se redaju vrtoglavom brzinom i ne smeju nas zateći nespremnim.

Sa Komunistima — partizanima ne može⁸ biti nikakove saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, što nikada nesme biti naš cilj, jer smo mi jedino i isključivo samo vojnici i borci za Kralja, Otadžbinu i slobodan narod.

Upotreba četničkih odreda u Crnoj Gori: u danom trenutku!⁹

1.) Jednim delom snaga dejstvovati iz doline Lima pravcem: Bijelo Polje — Sjenica sa zadatkom očistiti Pešter od Muslimanskog i Amautskog¹⁰ življa.

Ove snage moraju tesno saradivati sa odredima Javorskim i Goliskim.

2.) Delom snage dejstvovati pravcem preko Čakora ka Metohiji sa zadatkom da se na tome pravcu očisti teritorija od Arnauta, kao i da se presretnu oni koji će biti gonjeni iz Peštera — Sandžaka.

Ove snage moraju saradivati sa snagama pod jedan i Kopaoničkim odredima.

3.) Delom snaga iz oblasti Nikšića dejstvovati pravcem Južnog primorja¹¹ ka Dubrovniku sa zadatkom da se ovi oslobođe.

Ove snage moraju saradivati sa levom Dangićevom kolonom¹² koja će dejstvovati preko Mostara i

4.) Delom snaga dejstvovati ka Jugu u cilju zauzimanja Skadra.

U svakom slučaju obezbediti Crnu Goru od upada Arnautskih elemenata iz Albanije.

Postupak: sa Arnautima, Muslimanima i Ustašama prema njihovim zaslugama za njihova gnušna nedela prema našem življu t.j. iste treba prepustiti »Narodnom sudu« — prema

⁸ Umesto reči »ne može«, u objavljenoj instrukciji стоји »ne smije«.

⁹ O »danom trenutku«, vidi dok. br. 2, nap. 2.

¹⁰ U četničkim dokumentima se pripadnici albanske narodnosti nazivaju Arnautima, Siptarima i Arbanasima.

¹¹ Umesto reči »Južnog primorja«, u objavljenoj instrukciji стоји »južno«.

¹² Odnosi se na četničke snage u istočnoj Bosni pod komandom J. Dangića.

Hrvatima koji su pod okupacijom Italijana¹³ postupiti prema njihovom držanju u danom trenutku.

ORGANIZACIJA:

Za celu oblast Crne Gore postavljam za komandanta svih četničkih odreda Jugoslovenske Vojske generalštabnog majora g. Đorda Lašića. Sastav štaba ostavlja se slobodnom nahodenju samom komandantu. Važno je da štab ima operativno, obaveštajno, propagandno i ekonomsko odelenje.

Naziv ovog štaba jeste: Komanda Četničkih Odreda Jugoslovenske Vojske — gorski štab br. 15.

Važno je da štab bude ekspeditivan da se ne gubi u administraciji već da mu bude rad zasnovan na stvarnim činjenicama na samom terenu.

Za komandanta Limskih Četničkih Odreda u oblasti Sreza Andrijevačkog, Beranskog, Bijelo-Poljskog, Prijepoljskog, Plevačkog i Kolačinskog postavljam pešadijskog kapetana I klase g. Pavla Đurišića.¹⁴ Sve ostale komandante postaviće sam komandant za Crnu Goru, odnosno komandant Limskog odreda za svoj reon.¹⁵

U čelom svom radu rukovoditi se načelom borbe za narod t.j. osluškivati što narod želi pa tako i raditi. Za komandante i komandire postavljati ljude koje želi sam narod. Oslanjati se u punoj meri na naše nacionalne političke borce¹⁶ čiju saradnju zamolite¹⁷ kako bi nam borba bila što uspešnija. U toj borbi nesme biti političkih momenata niti lične politike za zadovoljavanje svojih ambicija. Cela borba ima nositi karakter čisto nacionalni¹⁸ sa vrhovnim ciljem sloboda naroda.

Organizaciju izvoditi prema priloženim uputima,¹⁹ datim usmenim²⁰ instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Upravne i samopravne vlasti ostaju one koje su bile na dan 27 marta 1941. godine. Ako je neko lice među njima kompromitovano u radu sa neprijateljem ili korupcionaško ili kao takvo od naroda žigosano treba ga smeniti.

¹³ Posle reči »Italijana«, u objavljenoj instrukciji stoji »(delovi Dalmacije)«.

¹⁴ Vidi dok. br. 10.

¹⁵ Pavle Đurišić je naredbom od 5. januara 1942. obrazovao štab odreda, imenovao komandno osoblje i najavio naknadno imenovanje sreskog političkog odbora (Arhiv VII, Ča, k. 132, reg. br. 1/1).

¹⁶ Umesto »nacionalne političke borce« u objavljenoj instrukciji stoji »nacionaliste i nacionalne borce«.

¹⁷ i ¹⁸ U tom stavu, u objavljenoj instrukciji umesto reči »zamolite«, stoji »zadobite«, a umesto »čisto nacionalni« stoji »čistog nacionalizma«.

¹⁹* Vidi dok. br. 10, nap. 3.

²⁰ U objavljenoj instrukciji nema reči »usmenim«.

Nazive pojedinim bataljonima i odredima davati prema mesnim geografskim pojmovima, a u koliko to nije zgodno može i po imenu komandanta. Potčinjene komande nose svoje nazive sa brojem 15/broj koga odredi komandant.

Što pre izvršite formiranje jedinica, postavite komandante koji treba da se staraju o čvrstom povezivanju jedinica da se još sada nalaze na terenu na kome će i dejstvovati.

Prikupljajte oružje i municiju stvarajući slagališta²¹ — Baze u kojima prikupite i životna sredstva. Poznato je da pojedini krajevi Crne Gore raspolažu sa obilnim oružjem i municijom, dok drugi oskudevaju zato je potrebno što pre izvršiti ravnomernu²² podelu toga oružja. Za ovo se obratite za pomoć narodnom poslaniku g. Rašoviću²³

VEZA:

Sa glavnim štabom održavaćete vezu Radio stanicom²⁴ (prema podacima g. Rašović ima armisku Radio stanicu). Šifra za rad Radiom data je kapetanu g. Pavlu Đurišiću. Dok se ne uspostavi radio Veza istu održavati i kuririma šifrom datom napred imenovanom.

Poznato je da u Crnoj Gori vlada velika oskudica životnih namirnica zato pripremite Aerodrom barem²⁵ za spuštanje padobranima²⁶ čime ćete omogućiti da se šalje brza i efikasna pomoć narodu u Crnoj Gori. Tačno mesto sa geografskim kordinatama što pre saopštite ovome štabu. Aerodrom mora da bude pripremljen za noćni prijem zbog čega treba na njemu da postoji jedna Vazduhoplovna grupa koja će isti umeti osvetliti kada se bude pojavio dolazak Avijona.

Neophodno je potrebno obezbediti jedan siguran kanal sa morske obale u unutrašnjost jer postoji verovatnoća da će pomoći stizati i morskim putem.

Vezu sa Dangićem u Bosni održavati preko Gacka na Bileće i preko Foče na Kalinovik. Vezu sa Srbijanskim odredima održavati preko Limskog odreda.

Već je napred napomenuto da je saradnja sa ispravnim nacionalnim političkim elementima od neophodne ogromne važnosti s toga učinite sve da se ti elementi — videni Crno-

²¹ U objavljenoj instrukciji nema teksta do kraja te rečenice.

²² Reč »ravnomernu« ne postoji u objavljenoj instrukciji.

²³ Nije utvrđeno o kom se licu radi.

²⁴ U objavljenoj instrukciji tekst do kraja rečenice (u zagradama) glasi: »a prema podacima g. Rašovića koji ima armisku stanicu.«

²⁵ i ²⁶ U toj rečenici u objavljenoj instrukciji nema reči »barem«, a umesto reči »padobranima« stoji »padobranaca«.

gorski prvari prihvate ove svete borbe za bolju budućnost našeg naroda²⁷ oni neka imaju uloge koje i pripadaju vodama naroda.

Odmah po prijemu ovoga naredenja pozovite te videne ljude i sa njima stvorite, kako u glavnom, tako i u oblasnim štabovima političke odbore sa zadatkom potpomaganja naše akcije.²⁸

Sto se situacije u državi tiče ista je izložena kapetanu g. Đurišiću.

U Vašem radu rukovodite se napred iznetim, datim instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Važno je da se našim akcijama ne izazivaju uzaludne žrtve, već da se pridržavamo našeg načela: Postići cilj sa što manje žrtava.

Šaljem svoj komandantski pozdrav svima nacionalistima u Crnoj Gori.

DA ZIVI NJEGOVO VELIČANSTVO KRALJ PETAR II!
DA ZIVI CEO NAŠ NAROD!

KOMANDANT:
Đeneralštabni đeneral
M.P.²⁹ Drag. M. Mihailović

^{3<}Primljeno k znanju. Raspis
upućen radi instrukcije
Srpskim komandantima
u akta.

Str. pov. br. 10
10. I. 1942. g.

Komandant,
pešad. kap. I kl.

M.P.

²⁷ Dalji tekst te rečenice u objavljenoj instrukciji ne postoji.

²⁸ U objavljenoj instrukciji taj stav glasi: »Odmah po prijemu ovog naredenja pozvati videne ljude i upoznati ih sa zadatkom pomaganja naše akcije«.

²⁹ Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske — Gorski štab«.

³⁰ Tekst u nastavku dopisan mastilom, cirilicom, i overen okruglim pečatom Gorskog štaba br. 15.

#@u kovn ik
M\$AUĆ TOMISLAV

BR. 35

PISMO STEVANA MOLJEVIĆA IZ DRUGE POLOVINE DECEMBRA 1941. DRAGIŠI VASICU O GRANICAMA I DRUŠTVENOM UREĐENJU POSLERATNE »VELIKE SRBIJE«¹

²Poslati g. Dr. Vasiću³

⁴Moje primedbe
na priloženoj karti⁵
DMih.

Dragi Gospodine Dragiša,

Gospodinu Draži, Vama i vašim drugovima i saradnicima srpsko imo biti večito zahvatno što mu spasoste čast i pridigoste zastavu koja je bila bačena. Ali ima još mnogo da se uradi. Tek sve, izgleda, na početku.

U Londonu Hrvati g.g Krnjević,⁶ Vinder,⁷ Bičanić⁸ i dr, a isto tako i Slovenci g.g. Krek,⁹ Kuhar¹⁰ i dr. rade, jedni za Hrvatsku, drugi za Vel. Sloveniju. U Americi rade g.g. Subašić,¹¹ Savica Kosanović¹² i dr., a kod Ruzvelta radi g. Adamić.¹³

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 12, reg. br. 32/2 (VK-P-41). Pismo je, verovatno, pisano krajem decembra 1941.

² i ⁴ Beleške u levom i desnom uglu, crvenom olovkom, dopisao D. Mihailović.

³ Dr Dragiša, književnik, advokat i akademik; potpredsednik Srpskog kulturnog kluba u Beogradu. U momentu kapitulacije našao se u Crnoj Gori. U Štab Draže Mihailovića došao u letu 1941, gde je smatran zamenikom Draže Mihailovića i važio kao politički i idejni voda četničkog pokreta. Nakon što je tu ulogu postepeno preuzimao S. Moljević, 1943. se donekle pasivizirao i nalazio se u Gruž-i. Na kongresu u s. Ba (Valjevo) izabran za člana CNK u kom je bio predsednik pravnog i zakonodavnog odbora. Sve do kraja aprila 1945. ostao u Štabu D. Mihailovića. Prepostavlja se da je, sa grupom istaknutih četničkih komandanata koji su krajem aprila 1945. napustili D. Mihailovića, zarobljen od ustaša i ubijen u Lijevču polju (Banjaluka).

⁵ Tu kartu redakcija nije pronašla. Postoje, međutim, drugi primerci sa granicama zamisljene posleratne »Velike Srbije« (vidi dok. br. 1, nap. br. 10).

⁶ Dr Juraj.

⁷ Verovatno dr Vječeslav Vilder, član HSS.

⁸ Rudolf, član vodstva HSS.

⁹ Dr Miha, potpredsednik i ministar gradevina dzbegličke kraljevske vlade.

¹⁰ Dr Alojzije, član vodstva Slovenske ljudske stranke.

¹¹ Dr Ivan šubašić (ne Subašić), ban Banovine Hrvatske.

¹² Sava, ministar bez portfelja izbegličke kraljevske vlade.

¹³ Luj Adamić, američki književnik jugoslovenskog porekla.

Hoće da nastave staru pesmu.¹⁴1 sve to imaju opet da plate Srbi svojom krvij. Za Srbe radite samo vi u Šumadiji i mali Dangić u Istočnoj Bosni. Znamo kako vam je težak položaj i kako su vam teški zadaci, a male snage, pa ipak vam se obraćamo, uvereni da nas Srbija neće i ne može ostaviti. U prilogu vam šaljemo memoar¹⁵ u vidu mišljenja iznešenog na osnovu razgovora vodenih sa Srbima iz Bosne i Hercegovine, Primorja, Crne Gore, Sandžaka i Južne Srbije, jer smo kroz ovih osam i po meseci uspostavili vezu počevši od Splita sa protom Urukalom¹⁶ i g. Ilijom Birčaninom,¹⁷ pa preko Herceg-Novog, Kotora, Budve, Cetinja, Podgorice, Nikšića, Berana i Bijelog Polja dovode.

Prilažem vam kartu o razgraničenju sa Hrvatima.
Pitanje je kako da se ovo sve izvede.

1.) Što se tiče granica prema susedima, to će pitanje da se reši mirovnim ugovorom, iako bi i tu¹⁸ bilo najbolje stvoriti svršen čin pre nego što pregovori i počnu; ali nam za to nedostaje vojnička snaga koja je ludo upropošćena.

2.) Što se tiče našeg unutrašnjeg pitanja, razgraničenja sa Hrvatima, tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin:

- a) zaposesti na karti označenu teritoriju;
- b) očistiti je pre nego li se iko pribere.

Zaposedanje bi se, mislimo, moglo izvesti samo tako ako bi se jakim odredima zaposela glavna čvorista i to:

Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin i Šibenik, te Mostar i Metković, a onda iznutra pristupiti čišćenju zemlje od svih nesrpskih elemenata. Kriveći bi imali da budu na mestu kažnjavani, a ostalima bi valjalo otvoriti put — Hrvatima u Hrvatsku, a muslimanima u Tursku (ili Albaniju).¹⁹

¹⁴ Tu rečenicu je, olovkom, podvukao Draža Mihailović 1 na margini dopisao: »Potpuno tačno«. U prvoj rečenici tog stava on je podvukao i reči »Hrvatsku« i »Vel. Sloveniju«.

¹⁵ Memoar redakcija nije pronašla. O tom memoaru S. Moljević govori i u pismu od 23. aprila 1942 (vidi dok. br. 70).

¹⁶ Sergije.

¹⁷ Vidi dok. br. 52.

¹⁸ Tekst od te reči do znaka »tačka-zapeta« podvukao je, olovkom, major Z. Ostojić i na margini dopisao: »Ako se reši pitanje komunista, a pomoć stigne na vreme, bilo bi snage i za to. Tim pravcem treba i raditi.«

¹⁹ i ²¹ Reči između zagrada dopisao je, olovkom, Z. Ostojić.

U pogledu muslimana valjalo bi da naša vlada u Londonu odmah reši pitanje s Turskom, u čemu će nas i Englezi pomoći.²⁰ (Pitanje je!)²¹

Organizaciju za unutrašnje čišćenje valjalo bi odmah pripremiti, a moglo bi se, jer u Srbiji ima mnogo izbeglica iz svih srpskih krajeva, samo nama iz Beograda poručuju da tamo ne idemo.

Mi ćemo, čim nam to bude moguće, put Užica, bilo preko Rudog ili Pribroja, pa ako se ikako može da do vas dođemo.

Javite nam vaše mišljenje čim pre i primite naše tople po-zdrave sa željom da sretno provedete božićne praznike i čim pre dočekate čas oslobođenja.

Vaši prijatelji

²⁰ O stavu četničkog pokreta DM prema Muslimanima, vidi dok. br. 6, nap. 7.

BR. 36

PRAVILA »OFICIRSKIE ORGANIZACIJE ZA ZAŠTITU NARODA CRNE GORE« OD DECEMBRA 1941. O CILJEVIMA, NAČINU ORGANIZOVANJA I FORMAMA DELOVANJA¹

PRAVILO

Oficirske organizacije za zaštitu naroda Crne Gore.²

U današnjem robovanju zbog nemogućnosti propagande i obimnije organizacije, nacionalizam je ostao bez svojih propagatora, dok propagatori drugih ideologija, kao u prkos, nastoje da ga potpuno degradiraju i prikažu kao štetan i preživio pred narodom. U svojoj bezobzirnoj borbi, propagatori kao da im je jedini cilj deplasirati i determinisati u našem narodu — drugi ciljevi kao da su im sporedni.

Etički i humani nacionalizam sa krajnje demokratskim načelima pravnog uredenja, isključujući i ekonomski liberalizam

¹ Dokument (pisan na mašini, cirilicom), u Arhivu VII, Ča, k. 144, reg. br. 13/1, (CG-P-7).

² Jedan od njenih članova kapetan Vladimir Kontić u svom izveštaju od 18. februara 1943. piše Draži Mihailoviću da je još u toku julkog ustanka 1941. u Crnoj Gori »jedna mala grupa oficira... počela sa radom na nacionalnoj organizaciji i podizanju naroda na oružani sukob protiv komunista« i da je njen zadatak bio »beskompromisna borba protiv komunista i svih njihovih pomagača« (Arhiv VII, Ča, k. 133, reg. br. 4/6).

Poznato je i postojanje tajne oficirske organizacije u Lijevoj Rijeci pod nazivom »Ljudi gvozdene ruke«. Osnovao je major Đordije Lašić. Imala je svoja pravila čiji se deo nalazi u Saopštenju Glavnog štaba NOP odreda Crne Gore i Boke br. 5 od 21. decembra 1941, gde o tome piše:

»U Pravilima se kaže da je cilj ove organizacije da, „spasu“ siroti crnogorski narod od straha i pustosi! (čl. 1) pa zbog toga članovi ove „gvozdene organizacije“ treba da navezu na reveru kaputa ili kom drugom skrivenom mjestu slova G.R. (čl. 15); dalje, da ne dozvole da ma kakva druga organizacija izvrši napad na okupatora (čl. 18), jer samo, „gvozdeni ljudi“ imaju pravo da „zaštite narod od eventualnih nezgoda“ a da bi se sve ovo stiglo pravila predviđaju da članovi Gvozdene ruke prilikom polaganja zakletve stoje na nogama i dižu 3 prsta u vis (čl. 9); da se članovi vrhovnog foruma po mogućnosti zaklinju pred sveštenikom (čl. 10), da se vodi Zapisnik o važnim rješavanjima, koji će se u slučaju opasnosti spaliti (čl. 28 i 29). Ko se bude držao ovih ipravila i još 36 članova sličnog cvijeća, daće mu se odgovarajuće mjesto prema zaslugama, kad bude došlo vrijeme« (Zbornik grade Crne Gore, str. 335).

Pored rečenog, vidi i Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4,

dok. br. 232.

i prinudni komunizam, je jedini mogući oblik našeg državnog uredenja u budućnosti i sa takvim ubedenjem treba predati naš narod našoj legalnoj vlasti sada u Londonu — što je i cilj organizacije.

Propagatori drugih ideologija iz prozirne namere okomili su se na naše bivše oficire nastojeći svom veštinom da ih narodu prikažu kao nesposobne u prošlosti, kao inertne i neaktivne u sadašnjosti i zavodnike u budućnosti. Cilj je jasan. Hoće po svaku cenu da odvoji oficire od naroda i obratno, da bi onda lakše nametnuli svoje vodstvo narodu.

Narodu treba dokazati da su oficiri njegovi pravi predstavnici koji sa njim snose sve teškoće današnjice i da jedino oni vode računa o pravim interesima našeg naroda.

U dosadanjem radu zbog nepostojanja veze između oficira, desilo se je da su se pojedini oficiri pojedinačno angažovali u izvesnim borbama u Hercegovini—Crnoj Gori. Ovo je svakako poteklo zbog nepostojanja jedinstvenog gledišta svih oficira.

Pošto ovakav rad, razumljivo, ne može donijeti koristi narodu, potrebno je ustaliti jedinstveno gledište svih oficira u ovom pogledu, rukovoditi se interesima i željama našega naroda.

U vezi sa iznetim odbor oficira za organizaciju i zaštitu naroda Crne Gore, ima cilj:

1) Organizaciju naroda u formaciske jedinice radi angažovanja u sledećim prilikama:

a) U slučaju desanta saveznika ili naših trupa na našu teritoriju radi prihvata i zajedničke akcije;

b) U slučaju spuštanja savezničkih ili naših padobranaca, radi prihvata i zajedničke akcije;

v) U slučaju naglog sloma okupatora, ako savezničke ili naše trupe ne bi stigle da zavedu red, uzeti vlast u svoje ruke, održati red, sprečiti ma kakve revolucionarne akcije do dolaska legalne vlade, kada joj predati vlast;

g) U slučaju samoodbrane, ili ukazatog momenta za opšti ustank naroda; i

d) U slučaju samoodbrane našeg naroda u Hercegovini izazvate pronom Hrvatske države.

2) Za akciju navedenu pod g) i d) ili izazvatu nekom ne-predviđenom pojavom, odluku o akciji donosi skup svih članova na određenom mestu, kada će se glasanjem odlučiti da li da se akcija povede ili ne.

U slučaju da se akcija povede odmah izraditi detaljan plan.

3) Saradnju svih organizacija sa istim ciljem primiti, odluku o prijemu saradnje, donosi odbor većinom glasova.

4) U organizaciju primati samo oficire srpske narodnosti, koji su ostali do sada dosledni dator zakletvi. Odluku o prijemu oficira druge plemenske pripadnosti donosi odbor većinom glasova.

U organizaciju ne primati oficire inertne, indolentne a tako isto i oficire za čije je karakterne osobine jasno da stvar neće shvatiti ozbiljno ili da će istu otkriti.

5) Sva obaveštenja i sav rad vršiti usmeno između oficira, a pismeno samo u krajnjem slučaju, posle čega pismeni trag potpuno uništiti.

6) Svako opštenje sa oficirima-članovima organizacije, a koje ga dolični koji opštenje traži lično ne poznaje, vršiti putem lozinke: »Da li znate koji je danas dan«, i odziva koji će označavati dan za dva dana niži od stvarnog dana. Na primer: ako je nedelja, odziv glasi »dan je petak«. Sa ovim odzivom i lozinkom upoznati sve oficire organizacije. Odbor može menjati znake po potrebi.

7) Na svakom sastanku veće grupe oficira ugovoriti zajednički odgovor druge vrste, u slučaju otkrivanja sastanka i ispitivanja pojedinaca od strane vlasti.

8) Na poziv vlasti ako postoji sumnja da je isti u vezi sa organizacijom nikako se ne odazivati, ni pod koju cenu ne dati organizaciju društva.

Svaki oficir koji bilo hotimično-svesno ili nehotično-ne-svesno otkrije organizaciju i drugove ma kome sem licima nabrojanim u tački 4 ovoga pravila, biće ubijen. Odluku o ovome donosi odbor većinom glasova.

Cim se sazna za organizaciju od strane vlasti dužan je svaki član organizacije da najbržim i najsigurnijim sretstvom izvesti sve okolne drugove. U koliko je to nemoguće drugim sretstvom onda pismeno, ali samo po pouzdanim ljudima i to šifrom: »dodi ženim sek. Ovo može i telegrafski. Oficir za vezu za Crnu Goru obaveštava oficira za vezu za Hercegovinu i obratno, pa tek ostale.

9) U koliko vlasti uhvate pojedinog oficira na samom delu, ceo rad prikazati kao individualnu akciju.

10) Formiranje jedinica ima se izvršiti po formaciji crnogorske vojske od 1912. godine. Ovo iz razloga, što su poznata zborna mesta jedinica. Za slučaj a) i b) tačke 1 ovoga pravila izvršiti opštu mobilizaciju, a za slučaj pod v) i g) iste tačke izvršiti delimičnu mobilizaciju od elemenata nacionalno sves-

nih. Detaljan plan organizacije, formacije i komandovanja izrađice sreski odbori, po uputstvima glavnog odbora.

11) Glavni odbor za Crnu Goru imaće sedište u srežu Nikšićkom, a svaki srez organizovaće sreski odbor. Glavni odbor će saradivati sa Glavnim odborom za Hercegovinu putem oficira za vezu.

12) Glavni odbor preporučuje sreskim odborima, da iz svakog sreža formira po jedan četnički odred, pod vodstvom oficira. Oficir mora biti hrabar, trezven, intelligentan i iznad svega nacionalno orijentisan, kako bi mogao izvršavati zadatke koji će u glavnom biti:

- a) Vršenje atentata i akata sabotaže,
- b) Širenje nacionalne svesti kod naroda, i

v) Pariranje rada propagatora drugih ideologija, kao i zaštita stanovništva Crne Gore od terora i nasilne propagande maza koje strane dolazila.

Sreski odbori izradi će temeljna uputstva za ove odrede.

U koliko se takav oficir ne prijavi dobrovoljno sreski odbor će ga odrediti a ovaj je dužan primiti se.

13) Svaki predlog Glavni odbor prima glasanjem, postaje punovažan tek kada se primi većinom glasova.

14) Izmena pravila vrši se glasanjem sreskih odbora.

Sekretar,

Privremeni pretdsednik
glavnog odbora,

BR. 37

PISMO KOMANDANTA ČETNIČKIH JEDINICA U ISTOČNOJ BOSNI I HERCEGOVINI OD 6. JANUARA 1942. MILANU ŠANTICU O PLANU AKCIJA U REJONU BORCA I SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPACIONIM TRUPAMA¹

Dragi stari druže,²

Pošto smo oslobođili skoro celu istočnu Bosnu, pošao sam u izvidanje položaja oko Borača³ i danas sam stigao u Fojnicu.⁴ Pošto su Turci⁵ zapalili srpsko selo Bodežište prekjuče i pokazali nameru da pale druga srpska sela, naredio sam prekjuče preventivni napad, sledeće noći, posle slabog neprijateljskog otpora zauzeo turska sela Baoriće⁶ i Mrdenoviće, a jutros

¹ Original (pisan na mašini i olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 1/6 (BH-X-31).

² Odnosi se na Milana Santića, pre rata novinar »Politike«. U letu 1941. radio u četničkoj organizaciji u Beogradu, odakle je u jesen došao u Mostar radi organizovanja četnika. Posle rata osuden na kraću vremensku kaznu.

³ Gornji (Gatački) i Donji (Nevesinjski) Borač — predeo u izvornom delu r. Neretve sa nizom sela sa muslimanskim, srpskim ili međusobitim stanovništvom. Gornji Borač je bio nastanjen najvećim delom muslimanskim stanovništvom. Po uspostavljanju ustaške vlasti NDH, postao je veoma jako i utvrđeno ustaško uporište. Odatle su ustaše tokom 1941. i početkom 1942. upadali u okolna srpska sela i masovno ubijali stanovništvo, spaljivali njihove domove i pljačkali imovinu. Četničko rukovodstvo u ist. Hercegovini i četnička komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine smatrali su da će srpski narod na tom području pridobiti iorijentisati ga u borbi protiv NOP-a ako likvidira ustaški Borač. Iakosu decembra 1941. i januara 1942. bile izdate zapovesti i grupisane snage, do četničkog napada nije došlo (Arhiv VII, Ca, k. 170, reg. br. 51/2 i 13/3; k. 201, reg. br. 8/2). I VŠ NOPO i DVJ je, radi zaštite srpskog stanovništva i zbog stalnog ugrožavanja veze između oslobođenih krajeva Hercegovine, Crne Gore i istočne Bosne, smatrao da ustaški Borač treba likvidirati, što je, uz osetne gubitke, učinjeno 17. aprila 1942. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 24, 27, 28, 56, 119, 138, 145, 156, 162, 180; tom IV, knj. 4, dok. br. 22, 45, 53, 79, 80, 84, 134; Jovan Vujošević: Pripreme i likvidacija ustaškog uporišta Borač aprila 1942. godine, VIG br. 5/1952.

⁴ O dolasku majora B. Todorovića u Hercegovinu (3. januara 1942), vidi dok. br. 49 i Arhiv VII, Ca, k. 170, reg. br. 23/4.

⁵ Reč je o ustaškim jedinicama koje su bile regrutovane od muslimanskog stanovništva sa područja Borača. Muslimane četnici u dokumentima nazivaju i Turcima.

⁶ Na karti 1:100.000: Bahori.

turska sela Gornje i Donje Ravni,⁷ dok Bosanski odredi zajedno sa Srbijancima i Crnogorcima vrše snažan pritisak sa severa i istoka. Turci su zbijeni u Borač i u nekoliko sela oko Gacka (Gračanica, Fazlagića Kula i.t.d.). Italijane ne napadamo i o tome ih je kapetan Hamović, komandant šeste grupe četničkih odreda koja operiše u ovom kraju, obavestio službenim pismom upućenim italijanskom komandantu u Gacku.⁸ Ali mi prisustvo Italijana znatno smeta za izvođenje operacija, jer ne mogu da se služim drumovima i telefonskim linijama, a sem toga, kad ih ne napadam partizani me ogovaraju kod naroda, a ako bi ih napadao, pomogli bi Turcima. Stoga molim te da sa Radmilom Grdićem,⁹ Dobrosavom Jevđevićem¹⁰ i drugim građanima izdještвујеш beskrvno povlačenje Talijana iz Avtovca, Gacka, Nevesinja, Uloga i Kalino vika u Mostar ili negde juž-

⁷ Četvrtog januara 1942, u zoru, jaka ustaška grupa iz Borča, Babora, Gračanice i Fazlagića Kule blokirala je i napala srpska sela Bodežište Taharin Do i Vratio. Sela su branili mesne partizanske čete, delovi Gatačkog i Župopivskog partizanskog bataljona i Jugovićka partizanska četa pod komandom Vula Skoka. Posle borbe, koja je trajala do posle podne, ustaše su zauzele i spalile ova sela. Gubici su bili veliki:

9 partizana i 28 meštana (staraca, žena i dece) poginulo je i ubijeno, a ranjeno je 12 partizana i 18 meštana (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 136).

⁸ Redakcija ne raspolaže pismom kapetana Vladislava Hamovića. U Arhivu VII (Ča. k. 232, reg. br. 1/14) nalazi se pismo izvesnog četničkog komandanta od 7. januara 1942. upućeno iz s. Vrbe (Gacko) italijanskom komandantu u Gacko. Ono glasi: »Primio sam vaš poziv i rado bih mu se odazvao, ali zbog tog što je danas naš Božić i što je loše vrijeme, danas mi je doći nemoguće. Zadnjih dana bio sam bolestan, pa se moram čuvati ponovne nahlade. — Prvi dan kad bude vrijeme lijepo ja će doći gdje sam prije javio, a odatle će Vas obavijestiti da mi do Gacka date pratinju. — O svim dogadjajima koji su se desili ovamo zadnjih dana i o uzrocima koji su ove dogadaje izazvali, obavestiu vas kada u Gacko dodem. Jedino Vas uvjeravam i ovom prilikom da je držanje Srba kotara gatačkog u jednom velikom procentu prema vama i Vašoj vojsci, nepromjenjeno i uvijek korektno. — Molim da se donosiocu pisma pruži zaštita i osigura povratak, kao i da se nedužnom srpskom življu u Gacku Druži vaša zaštita. Poštuje Vas i pozdravlja.«

⁹ Pre rata novinar i generalni sekretar Sokolskog saveza u Beogradu; jedan od organizatora četnika u Hercegovini i Dalmaciji; u drugoj polovini 1942. i do kapitulacije italijanske vojske, delegat četničke Komande operativnih jedinica pri Komandi 2. italijanske armije. Posle kapitulacije Italije u istom svojstvu saradivao sa Nemcima. Pred kraj rata pobegao u Italiju, gde je i umro.

¹⁰ Roden u Prači (Rogatica, 1895). Pre rata više puta poslanik Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića za rogatički i novosadski srez. Posle aprilske rata pobegao u Budvu odakle je u jesen 1941. otisao u Split, povezao se sa I. Trifunovićem Birčaninom i sa njim organizovao saradnju četničkih jedinica sa italijanskim okupacionim trupama radi borbe protiv NOP-a. U proljeće 1942. D. Mihailović ga imenovao za političkog delegata VK JVUO za saradnju sa italijanskim okupatorom; posle kapitulacije Italije u tom svojstvu produžio rad sa nemačkim okupatorom. Pred kraj II svetskog rata objedinjavao dejstva

nije. Tako ćemo kombinacijom diplomatske i vojničke akcije sa najviše uspeha i najmanje žrtava oslobađati deo po deo naše otadžbine, i svakome postepeno vratiti ono čime nas je zadužio: dobro za dobro, zlo za zlo, a ravnodušnost prema onima koji su na naše patnje bili ravnodušni.

Želim ti puno uspeha u tvom delu zadatka i voleo bih da te vidim. Ostaću nekoliko dana u Fojnici i okolini.

Srdačno te pozdravlja tvoj drug

6 januara 1942 god.
Fojnica

Boško

Dragi Mile,
Ako dodeš ovamo videćeš i jednog druga od »Ginića«¹¹ a ne samo iz škole.

Pozdravlja te
Mutimir¹²

P.S.¹³ Sada mi je »zvanje«: kt operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.¹⁴ Italijani ne znaju za moje prisustvo ovde i s njima bih pregovarao ako se tiče evakuacije cele Hercegovine i dubrovačkog primorja, ah za manje ustupke ne bih želeo da se kompromitujem odnosno da pružim partizanima materijale za propagandu, pa će ih stoga voditi u ime privremene uprave ist. Bosne i Hercegovine peš. kap. I kl. brat Vladislav Hamović po mojim uputstvima.¹⁵ On je delegiran — premešten — u dobrotvoljnu organizaciju srpskih četnika i ovlašten da u zaštiti srpskog življa traži kompromis sa okupatorom.¹⁶

svih kvislinških i kontrarevolucionarnih snaga koje su se našle u Sloveniji s ciljem da, uz pomoć zapadnih saveznika, od tih snaga obrazuje front u Sloveniji protiv snaga NOVJ i tako obezbedi uspostavljanje monarhije u Jugoslaviji. Ne uspevši u tome, pobegao u Italiju i тамо umro.

¹¹ Ređe je o poznatoj kafani u Beogradu, koja je, pre rata, bila stecište oficira, novinara, državnih službenika i kulturnih i javnih radnika. U njoj su se, pored ostalih, sastajali major B. Todorović, M. Šantić i Mutimir Petković, drugovi iz gimnazije.

¹² Petković, pravnik, rez. sudski potporučnik, tada adutant B. Todorovića i njegov opunomoćenik za pregovore o saradnji sa italijanskim okupacionim trupama u borbi protiv NOP-a (vidi dok. br. 39).

¹³ Tekst do kraja je, olovkom, dopisao B. Todorović.

¹⁴ O imenovanju B. Todorovića za komandanta tzv. operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, vidi Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 17/4 i k. 170, reg. br. 21/3 i 22/3.

is Pregovore sa predstavnicima italijanskog 6. korpusa vodili su Mutimir Petković i Milan Šantić, a u završnim razgovorima učestvovao je i B. Todorović (vidi dok. br. 39, 43—45, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 57).

¹⁵ Vidi dok. br. 3, nap. 10.

BR. 38

DIREKTIVA KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 9. JANUARA 1942. POTCINJENIM OFICIRIMA ZA POSTUPAK U SLUČAJU NAPADA ITALIJANSKIH I NEMACKIH JEDINICA NA ČETNIKE¹

Prilog 6²

DIREKTIVA

Za g.g. oficire operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

Situacija je takova da svakog trenutka može doći do nemacko-italijanske invazije³ našeg oslobođenog dela Kraljevine Jugoslavije, a odnos snaga ne daje izgleda za naš uspešan otpor. U takvoj situaciji, svaki otpor bio bi štetan do krajnosti za srpsko stanovništvo u ovom kraju, a uz to uzaludan. Usled toga, preduzeće se blagovremeno strategijsko odstupanje jednim delom naših trupa, dok će drugi deo pod vidom Srpskih dobровoljačkih četničkih odreda ostati sa stanovništvom radi njegove zaštite, makar i u saradnji sa okupatorom slično kako postupaju prilikom evakuacije teritorije sanitetski organi, opštinske vla-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom, i umnožen na šapirografu)
u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 46/3 (BH-V-1875).

² Dopisano olovkom.

³ Radi se o ofanzivi nemačkih i ustaško-domobranksih snaga na slobodnu teritoriju istočne Bosne (poznata kao druga neprijateljska ofanziva). Počela je 15. januara 1942. i izvedena u dve etape (15—23. januara, romanjsko-birčanska operacija i 29. januara—7. februara, ozrenjska operacija). Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 123—125, 142 i 143; knj. 2, dok. br. 106, 113, 128, 152, 157; tom IV, knj. 3, dok. br. 13, 28, 33, 40, 50, 163; tom XII, knj. 2, dok. br. 1, 3—5, 9, 10, 12, 13, 17, 23; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 175—186; A. Džonlagić, M. Leković, Nemačka ofanziva na istočnu Bosnu januar—februar 1942, Beograd 1962. — Pre početka ofanzive Vrhovni komandant NOPOJ uputio je četničkoj komandi istočne Bosne i Hercegovine pisani predlog da pošalje svoje predstavnike na pregovore radi raščišćavanja spornih pitanja i radi dogovora o zajedničkim dejstvima protiv neprijatelja (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 11). četnička strana nije prihvatile predlog, već je povela pregovore sa nemačkim i italijanskim okupatorom o saradnji u borbi protiv NOP-a. Opširnije o tome, vidi dok. br. 39—46, 48—51, 56—58; tom XII, knj. 2, dok. br. 23; Antun Miletić, O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima, VIG, br. 2/1972, str. 135—145.

sti i policije.⁴ Partizanske starešine biće upozorene da ne stvaraju izlišne žrtve srpskog življa. G.g. oficiri trebaju da imaju u vidu sledeće:

1) Zakletvi se može i mora ostati verni, predajući se neprijatelju kad drugog izlaza nema, a dotle ostajući sa poslednjim vojnicima koji se bore.

2) Borba se može i mora produžiti, prvenstveno tamo gde je najlakše, a to je u delu naše Kraljevine gde nema jakih okupatorskih garnizona i gde je okupator manje zainteresovan, t.j. u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i to u njezinom planinskom delu — Lici i Kordunu.

3) Borba ima dva vida — napad i odbranu — iako se ne može napadati može se dugo braniti, koristeći sva sredstva koja služe braniocu, naročito prikrivanje, kamuflažu i tajnost uopšte.

4) Sa gledišta međunarodnog ratnog prava naša borba biće uvek legalna i ispravna, vojnička i poštena; nikada ne zarobljeni ili oslobođeni dolazom u sastav slobodnih jedinica naše vojske, mi imamo pravo i dužnost da se borimo do zarobljanja, do smrti ili pobeđe.

5) Sa nacionalnog gledišta naša borba biće uvek svetao dokaz naše narodne vitalnosti i nepobedljivosti.

6) Sa privrednog i socijalnog gledišta naša borba koristiće narodu u toliko što ćemo na terenu uvek moći bolje od svakog drugog, kao naši stari hajduci, da utičemo na pravičnu podelu privrednih dobara i izglađivanje socijalnih razlika.

Imajući ovo u vidu treba uraditi sledeće:

1. Pripremiti već sada položaj — zabačeno selo i kuće — u koji će se oficiri povući sa vojnicima koji će ga pratiti u daljoj borbi.

2. Već sada prikupljati obaveštenja o najpogodnijem pravcu otstupanja ka zapadu od reke Bosne i Neretve.

3. Odrediti već sada vojnike koji će ostati u neprijateljskoj pozadini radi zaštite srpskog življa pod imenom srpskih četnika, snabdevenih legitimacijama i odrediti im starešine.

4. Odrediti vojnike koji će se pustiti na neodređeno otstupstvo i pripremiti za njih objave (oni bez oružja i koji ne žele više da ga nose).

5. Odrediti vojnike koji će pratiti oficire u dalju borbu (oni koji se dobrovoljno jave za taj zadatak) i od njih formirati

⁴ Tu koncepciju o upotrebi četničkih jedinica B. Todorović je precizno definisao u pismu od 19. januara kapetanu Sergiju Mihajloviću, komandantu četničkih snaga u rejonu Foče (Arhiv VII, Ča, k. 231, reg. br. 15/6; Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 108).

već sada nove trojke, desetine, vodove, čete i bataljone iz takozvanih Udarnih odreda.⁵ I u dosadašnjim udarnim odredima sposobnost vojnika za dalju borbu.

6. Stvoriti u sebi i kod svojih potčinjenih čvrstu volju za dalju borbu pod starim i svetlim geslom: S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!

9. januara 1942. god.
u Fojnici hercegovačkoj.

KOMANDANT
operativnih jedinica, major;
Boško P. Todorović, s.r.

⁵ Krajem decembra 1941. u istočnoj Bosni su postojala dva četnička odreda koji su nosili naziv udarni: 1. udarni odred četnika jugoslovenske vojske i 2. udarni četnički odred »Dušan Savić«. Prvi udarni odred je formiran u čačku 1. oktobra 1941. od izbeglica iz Bosne i Hercegovine, a krajem mjeseca došao u istočnu Bosnu. Razbijen je od partizanskih snaga drugoj polovini januara 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 42/10, k. 170, reg. br. 17/4, k. 175, reg. br. 1/1, mf. Lok. muz. 2/745; A NOR, k. 1641, reg. br. 12/13). O 2. udarnom odredu nema podataka. Međutim, B. Todorović je, 14. decembra 1941, izdao naredbu da se formiraju novi četnički udarni odredi koji bi trebalo da budu pod njegovom neposrednom komandom i »svom dušom odani svom Kralju« (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 21/2). Tu zamisao nije uspeo ostvariti.

BR. 39

PREDLOG PRELIMINARNOG SPORAZUMA KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVI- NE OD 11. JANUARA 1942. KOMANDI ITALIJANSKOG 6. ARMIJSKOG KORPUSA O MEĐUSOBNOJ SARADNJI¹

KOMANDI VI. ARMIJSKOG KORPUSA

DUBROVNIK

Četnička komanda² koja je uvek do sada bila voljna da³ spreči i izgredi sve eventualne sukobe, koji bi mogli da nastanu između vojske Kraljevine Italije i četnika i ovog puta je odredila svoga delegata da vodi razgovore sa gosp. kapetanom de Matteis-om,⁴ koji je prijateljski 8-og ov. m. došao u Fojnicu u tom cilju.⁵

Prilikom vođenja tih razgovora, koji su bili u prijateljskom duhu delegat četničke komande⁶ ima da stavi sledeće primedbe:

Da je četnička komanda⁷ prilikom vođenja ovih pregovora bila u težem položaju, jer je četnički delegat bio u nemogućnosti da održava vezu sa svojom komandom usled vremenskih neprilika a isto tako, da nije bio u mogućnosti da se obavesti o situaciji nastaloj u vezi pisma, koje je uputio gosp. general Dra-

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 5/6 (BH-X-34). Tekst je na više mesta, olovkom, ispravljao B. Todorović. Komandi 6. korpusa poslat je original bez tih ispravki (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 10).

² Taj naziv je precrtao i, olovkom, dopisano: »Komanda Bosansko-hercegovačkih četničkih odreda«.

³ Tri reči u nastavku su dopisane olovkom.

⁴ Andelo de Mateis (Angelo de Matteis), načelnik obaveštajnog odeljenja Komande italijanskog 6. armijskog korpusa (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 10).

⁵ Ocenivši da nisu postignuti očekivani rezultati u saradnji sa lokalnim četničkim komandantima u borbi protiv partizanskih snaga na okupiranoj teritoriji istočne Bosne i Hercegovine u 1941. godini, Komanda italijanskog 6. armijskog korpusa je odlučila da saradnju postavi na širu osnovu i da je utvrdi u direktnim pregovorima sa četničkom komandom operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Tu misiju je poverila kapetanu de Mateisu i to je bio cilj njegovog dolaska (Arhiv VII, italijanska arhiva — dalje IA — k. 425, reg. br. 1/5a: izveštaj obaveštajnog odeljenja).

⁶ U originalu reči: »delegat četničke komande« su precrteane a na mesto njih je dopisano »četnički delegat«.

⁷ Nakon Todorovićevih ispravki početak te rečenice glasi: »Da je komanda ,B. i H.Č.O'« (bosanskih i hercegovačkih četničkih odreda).

ža Mihajlović⁸ a zbog koga je pisma doveden četnički delegat od strane italijanskih trupa u Mostar, te četnička komanda još uvek ne zna da li je to pismo stvarno došlo italijanskim trupama.

Uprkos svega toga a u želji da sa vojskom Kraljevine Italije dode do mirnog rešenja svih sporova,⁹ a u interesu srpskog življa, za koji italijanska komanda pokazuje velike simpatije, četnička komanda je slobodna, da podnese vojsci Kraljevine Italije sledeće predloge, koji bi zadovoljili jednu i drugu stranu.

1) U slučaju da italijanske trupe eventualno zauzmu zonu istočne Bosne u mestima, u kojima se sada nalaze četničke trupe,¹⁰ sve do momenta dok italijanske trupe ne bi upotrebile svoje oružje protiv četnika, jer će kao i do sada postojati prijateljstvo između četnika i italijanskih trupa, četničke trupe neće nikada upotrebiti oružje protiv Italijana.¹¹

2) U tom slučaju italijanske trupe se obavezuju, da neće tražiti¹² razoružavati četničke trupe u krajevima, u kojima one¹³ imaju sada punu vlast, jer je četničkim trupama oružje potrebno za slučaj hrvatskog napada,¹⁴ kada se italijanske trupe povuku.

3) U svima srpskim krajevima u istočnoj Bosni, koji treba da budu okupirani, gde su katolici u manjini, uspostaviti srpsku civilnu upravu pored italijanske vojne. U tim krajevima ne mogu postojati garnizoni hrvatske vojske. To isto važi za srebove Gacko, Ulog, Kalinovik i Nevesinje.

4) U krajevima koji bi eventualno mogli biti okupirani od italijanskih trupa, treba dati stvarne garancije za zaštitu slobode, lične i imovinske, verske i nacionalne srpskog stanovništva.

⁸ Redakcija nije pronašla to pismo.

⁹ Reč je o odbijanju četničkih zahteva da italijanske trupe napuste Kalinovik, Ulog, Gacko i Nevesinje i da vlast u tim mestima predaju četnicima (tom XIII, knj. 2, dok. br. 10).

¹⁰ U prvoj polovini januara 1942. četnici su u istočnoj Bosni držali područje: Zvornik, Višegrad, Rogaticu, Olovu i teritoriju u gornjem toku reke Drine. Od većih mesta pod četničkom vlašću bili su: Vlasenica, Srebrenica, Drinjaca, Bratunac, Foča, Ustikolina, Goražde d Čajniče, dok su Rogaticu, Olovu i Han-Pijesak držali zajedno četnici i partizani.

Teritoriju u gornjem toku reke Drine četnicima su predali Italijani (vidi dok. br. 31).

¹¹ Uz taj stav je na margini napisan upitnik.

¹² Ta reč je dopisana olovkom.

¹³ Ta reč je podvučena i uz nju je napisan upitnik.

¹⁴ Misli se na ustaški napad.

5) U krajevima, koji eventualno treba da budu okupirani od italijanskih vojnih snaga, treba razoružati sve ustaše ma pod kojim vidom oni bili naoružani, kao što je ustaška bojnica, pomoćna žandarmerija, gradanska i seoska milicija.

6) Da se izvrši strog nadzor nad radom hrvatske vojske, koja iza leđa četnika oruža partizane i ustaše, kao što je slučaj sa Borčem,¹⁵ gde je hrvatska vojska, krišom od italijanske vlasti, naoružala ustaše i dala im 4.000 pušaka, veliki broj mitraljeza i municije, pa time ih potakla da izazovu krvavu borbu, koja i sada traje.

7) Pošto se ovakvom saradnjom sa italijanskim vojnim vlastima, naročito puštanjem italijanskih trupa bez borbe u mesta oslobođena od strane četnika, daje mogućnost komunista za propagandu protiv četnika, to, kao moralnu protutežu ovoj propagandi, tražimo da se reši najbolnije pitanje srpskog naroda u ovim krajevima, a to je pitanje interniranih Srba, koji umiru u hrvatskim logorima, i njihovo vraćanje kućama, daće nam najbolje oružje protiv propagande protiv nas u vezi sa ovom saradnjom.

8) Četnička komanda će sklopiti trgovački ugovor sa italijanskim komandom u cilju razmene artikala, koji su najpotrebniji jednim i drugim. Četnička komanda može da da italijanskoj vojsci meso i kožu a u zamenu bi tražila životne namirnice, koje italijanska komanda ima.

9) Ovaj preliminarni sporazum stupa na snagu kada ga od strane četničke komande potpiše i major gosp. Boško Todorović,¹⁶ koji će dati svoje punomoćije gosp. Milanu Šantiću¹⁷ i preko njega dostaviti ga gosp. kapet. de Matteis-u, odnosno komandi italijanske vojske u Dubrovniku. Detalji ovog preliminarnog sporazuma utvrđiće se naknadno sa predstavnicima italijanske vojne sile. Ovaj preliminarni sporazum izrađen je u tri jednakna primerka, od kojih je jedan predat gosp. kapet. de Matteis-u a dva primerka nalaze se u rukama četničkog delegata potporučnika Petkovića.¹⁸

Mostar, 11 januara 1942 g.

Četnički delegat
potporučnik i sudija:
Mutimir V. Petković

¹⁵ Vidi dok. br. 37, nap. 3.

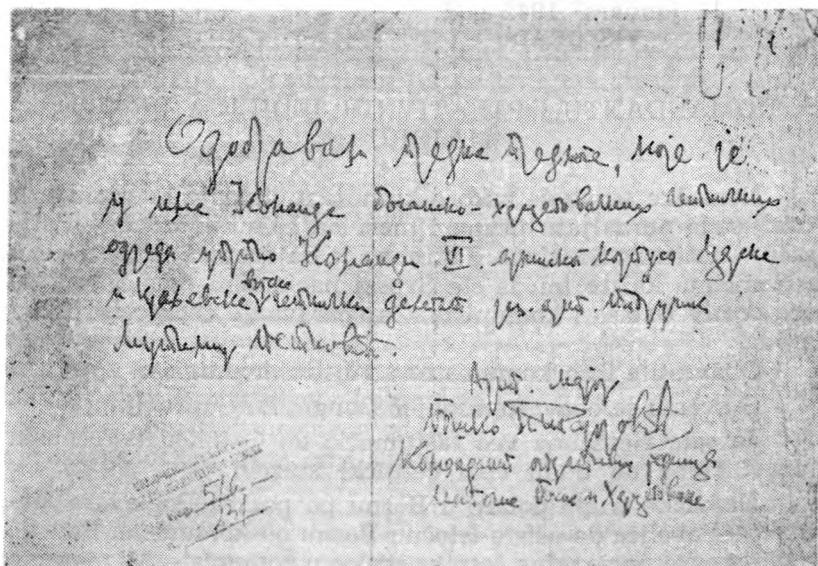
¹⁶ Na kopiji je precrtnato ime Boška Todorovića i dopisano: »Jezdimir Dangić«.

¹⁷ Vidi dok. br. 44.

¹⁸ O toku i rezultatu pregovora vidi dok. br. 43, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 55 i 57.

¹⁹Odobravam prednje predloge, koje je u ime Komande bosansko-hercegovačkih četničkih odreda uputio Komandi VI. armiskog korpusa Carske i Kraljevske vojske četnički delegat rez. art. pporučnik Mutimir Petković.

Art. major
Boško P. Todorović
Komandant operativnih jedinica
Istočne Bosne i Hercegovine

Fotokopija poledine dokumenta br. 39

¹⁸ Tekst do kraja je, olovkom, Boško Todorović dopisao na poleđini dokumenta.

BR. 40

IZVEŠTAJ KOMANDE VIŠEGRADSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 11. JANUARA 1942. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O SPO-RAZUMU O SARADNJI SA NEMACKIM TRUPAMA U PRED-STOJEĆOJ OFANZIVI PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA¹

KOMANDA
Višegradskog četničkog odreda
Br. si
11 januara² 1942 god.
VIŠEGRAD³

**KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA BRATU
MAJORU⁴**

Nemačke trupe će uskoro krenuti u čišćenje komunista u Bosni⁵ sada opravljaju prugu i most na Limu—Međede—Ustiprača—Mesići za Sarajevo. Potrebno je da svuda stupite u vezu sa Nemcima kažite im da ste Srpski nacionalni četnici koji se bore protiv Ustaša i komunista. Za spasavanje čestitog srpskog naroda.

Obavestite ih o komunistima i čistite komuniste.

O svemu je obavešten major Dangić radi upravljanja.

Ja sam Nemcima već rastumačio da Čajnički i Fočanski rezovi treba da budu čisti četnički rezovi.

Nemačke trupe polaze u Bosnu po pozivu Poglavar Hrvatske—Pavelića da očiste Istočnu Bosnu od komunista. Pavelić je sve srpske nacionalne četnike strpao u komuniste. Mi moramo ubediti Nemce da četnici u Bosni nisu komunisti niti partizani niti banditi već junački branici srpskog naroda od najvećeg srpskog neprijatelja komunista i njihove braće ustaša.

Muslimani svuda dižu glavu kada vide nemačke trupe ali hrabri nemački vojnici ih preziru jer ovi muslimani ni svoje narodnosti nemaju.

Kada Nemci očiste komuniste nadležni će preduzeti mere da se u očišćenim krajevima ne vraća ustaška vlast već čija

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 1/12).

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Odnosi se na B. Todorovića (vidi dok. br. 41).

⁵ Vidi dok. br. 38, nap. 3.

druga.⁶ Koliko ste bili junaci na bojnom polju pri uništenju ustaškog ološa sada treba da budete još veće diplomate da sačuvate svoj narod. Ne zaboravite da je ovo kaznena ekspedicija i da samo pamet može spasti srpski narod u Istočnoj Bosni i borba na život i smrt sa komunistima koji su pobegli iz Srbije⁷ ostavivši pozadi sebe spaljena sela i gradove. Ne smemo mirno gledati da same nemačke trupe uništavaju komuniste jer će tada uništiti i sav srpski narod jer oni ne raspoznaaju ko je partizan a ko četnik.

Nemačke trupe gone četnike Draže Mihajlovića kao i komuniste te ako bi se koji pojavi bio bežeći ispred Nemaca da se znate upravlјati.

Mi smo Srpski nacionalni četnici. Čuvajte se da se među vama ne sakrije koji partizan jer će tada svi stradati.

S verom u Boga za kralja i otadžbinu.

M.P.⁸

KOMANDANT PORUČNIK,
Kamenko O. Jevtić

⁹Višegradski četnički odred spremi jednu jaču četu koja će sa nemačkim trupama poći u svetu borbu protiv komunista za slobodu bratskih naroda a odvajanjem višogradskog sreza od Ustaša.

RIO

⁶ Vidi dok. br. 56.

⁷ Vidi dok. br. 32, nap. 3.

⁸ Okrugli pečat: »Komanda četničkog odreda — Višegrad«.

⁹ Tekst do kraja je dopisan rukom.

¹⁰ Kamenko.

BR. 41

IZVEŠTAJ KOMANDANTA MESTA U FOČI OD 13. JANUARA 1942. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O PRIPREMAMA NEMACKIH TRUPA ZA OPERACIJU PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U ISTOČNOJ BOSNI I O ODLUCI ČETNIKA DA IM SE NE PRUŽA OTPOR¹

Gospodine majore,²

Izgleda mi, da Vam je poznata situacija ovamo. Javljam da su Nemci na Palama, a od Višegrada popravljaju prugu u pravcu Ustiprače. Četnike ne razoružavaju. Interesuju se gde su partizani. Stražu na Mededoju pitali su za Borač i da li se tuda može prolaziti. U prilogu Vam je Kamenkovo pismo.³ Iz njega će te videti pravu situaciju.

Mi se svaki dan nadamo i Vama i njima. Poslaćemo jednu delegaciju pred njih,⁴ da ih upoznamo, da su u fočanskom i čajrdčkom srezu samo četnici, kako bi sve učinili da se spasi ovaj i inače napačeni srpski narod.

Suprotstaviti im se nećemo, niti borbu kakvu voditi s njima.⁵

Svi Vas u ovom trenutku, očekujemo ko ozebo sunce.

Foša, 13/1-42 g.

Srdačno Vas pozdravlja
Odani Vam, Vaš
Mil.⁶ Kekić
poruč.

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, ča, k. 175, reg. br. 40/1 (BH-V-2587).

² Odnosi se na majora Boška Todorovića.

³ Vidi dok. br. 40.

⁴ i ⁵ Vidi dok. br. 42.

⁶ Milorad, komandant mesta u Foči. O dolasku četničkih jedinica u Foču i okolna mesta, vidi dok. br. 31.

BR. 42

IZVEŠTAJ DELEGATA ČETNIČKIH ODREDA NA PODRUČJU VIŠEGRADA, FOCE I ROGATICE OD 15. JANUARA 1942.
O SPORAZUMU SA NEMACKOM I ITALIJANSKOM KOMANDOM U VIŠEGRADU O MEDUSOBNOJ SARADNJI¹

TELEFONSKA DEPEŠA OD 15-1-1942 GODINE.

ČETNIČKOM ŠTABU

Rogatica

Obavijestite sve naše četnike i komandire četa, koji se nalaze na domaku Rogatice, da su danas 15 januara 1942 godine, delegati Srpskih četnika Bosne vodili pregovore sa Njemačkom i Italijanskom komandom u Višegradu.² Rezultati su povoljni. Četnici i Nijemci neće imati nikakva sukoba niti sukoba smebiti. Naši četnici imaju ostati na svojim dosadašnjim mestima i dužnostima ili tamo, gde se ukaže potreba. Naša borba protiv ustaša produžava se bez ikakove promene. Nemojte dozvoliti, da se u Vašoj blizini nalaze komunisti progonite ih i pokazujte ih Nijemcima. Pred njemačkom vojskom pojavit se kao srpski nacionalni četnici. Prema njemačkoj vojsci budite korektni. Nemojte dozvoliti, da se desi ma kakav incident sa njemačkom vojskom. Prolaz njemačkih trupa je sloboden nešteti interesima naše borbe. Detaljan izveštaj o toku pregovora o zajedničkim zaključcima dobijete ubrzo.

Delegati:

Poručnik Bulovan,³
P.poručnik Antonić,⁴
P.poručnik Jovanović,

Komandiru 6. čete bratu R. Pušonji.

Dostavlja se gornja depeša naših delegata na znanje i strogo pridržavanje.

Preporučite svima našim četnicima, kako na položaju, tako i u pozadini, a tako isto i svim Srbima i Srpskinjama, da u

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 232, reg. br. 1/1 (BH-X-230). Postoji i tekst na nemačkom jeziku (Arhiv VII, Ca, k. 231, reg. br. 9/6).

² Pregovori su vodeni po naredenju majora J. Dangića (vidi dok. br. 40, 41 i 48).

³ Milorad.

⁴ Stanoje.

svakom susretu sa njemačkim vojnicima pokažu dostojanstvenost srpskog imena, t.j. da budu korektni, ljubazni i da im izadu u susret u svakom pogledu, jer će se samo na taj način moći sačuvati srpski narod i domovi. Naša sveta borba protiv ustaša nastavlja se i dalje bez ikakove promene, do konačne pobede.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
ŽIVIO KRALJ PETAR II.
ŽIVIO SRPSKI NAROD!
ŽIVELI ČETNICI!

ŠTAB
ROGATIČKOG ČETNIČKOG
ODREDA

Br. _____
____ 194 ____ god.
ROGATICA

Za četnički štab
četnik poručnik,
Bran.⁵ V. Tomašević

⁵ Branislav.

BR. 43

INSTRUKCIJA KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 16. JANUARA 1942.
ČETNIČKIM PREDSTAVNICIMA ZA PREGOVORE SA KO-
MANDOM ITALIJANSKOG 6. ARMJSKOG KORPUSA O
MEĐUSOBNOJ SARADNJI¹

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O. Br. Službeno
16—1—1942
FOJNICA

INSTRUKCIJE:

Za rez. pešad. poručnika Milana Šantića
i rez. art. pporučnika Mutimira Petkovića,

Koji su ovlašćeni da pregovaraju sa predstavnicima Italijanske Vojske u cilju postizanja sporazuma za zajedničku zaštitu srpskog življa od ustaškog i svakog drugog nasilja.²

1. Određeni ste da u ime Bosansko-Hercegovačkih četničkih odreda postižete glavni cilj tih odreda — zaštitu srpskog življa. Sporazum koji će te u tom cilju potpisati sa italijanskim vojnim predstavnicima ne angažuje našu vladu i našu vojsku, koje su u ime naše Kraljevine, i pored toga što je teritorija okupirana, i dalje u ratu sa Kraljevinom Italijom.

2. Nastojte da tim sporazumom postignete za srpski narod sledeće koristi:

a). Uspostavljanje srpske civilne vlasti u svima krajevima gde su Srbi, u većini, a učešće srpskih predstavnika u civilnoj vlasti tamo

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 13/6 (BH-X-33).

² U četničkim dokumentima se stalno naglašava da je cilj pregovora sa italijanskim okupatorom »zaštita i spašavanje srpskog naroda«, a i u ranijim njihovim sporazumevanjima sa okupatorom iznose se takve tvrdnje (vidi dok. br. 40—41). Stvarni cilj te saradnje bila je zajednička borba protiv partizanskih jedinica, odnosno protiv NOP-a u celini. Takvo objašnjenje cilja sporazumevanja sa okupatorom isticali su radi propagande da samo četnici štite srpski narod, a i kao protivpropagandu NOP-u koji je stalno ukazivao na pravi cilj njihovog povezivanja sa okupatorima i kvizlinzima.

gde su Srbi u manjini. Muslimane kao plemenki neopredeljene ne računati pri sračunavanju procenata Srba i Hrvata ili tražiti da se oni izjasne.

- b). Razoružanje ili evakuaciju svih vojnih ili poluvojnih formacija sem četničkih, koje će zajedno sa italijanskim vojnim jedinicama obezbedivati red i zaštitu srpskog življa.
- c). Puštanje na slobodu svih Srba iz Bosne i Hercegovine, koji su internirani u Pavelićevim logorima.
- d). Razmenu privrednih dobara između Italijanskog okupiranog područja u Bosni i Hercegovini i drugih oblasti sa kojih se italijanska vojska snabdeva, tako da se obezbedi dobra ishrana i u opšte snabdevanje srpskog stanovništva ovih krajeva.

3. U zamenu možete obećati Italijanskoj vojsci sledeće kompenzacije:

- a). Nenapadanje od strane četnika, sve dok četnici od strane italijanske vojske ne budu napadnuti.
- b). Pristup italijanskih vojnih jedinica bez četničkog otpora u sve bosansko-hercegovačke krajeve koje su oslobodili četnici.³

Artiljeriski Major
Boško P. Todorović
Komandant Operativnih Jedinica
Istočne Bosne i Hercegovine

³ O daljem toku i rezultatima pregovora, vidi dok. br. 39, 44, 45, 49, 55 i 57.

BR. 44

ODOBRENJE KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE MILANU ŠANTICU OD 16. JANUARA 1942. DA PRODUŽI PREGOVORE SA KOMANDOM ITALIJANSKOG 6. ARMIIJSKOG KORPUSA O MEĐUSOBNOJ SARADNJI¹

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O. Br. Službeno
16-1-1942 g.
FOJNICA

REZERVNOM PORUČNIKU MILANU ŠANTICU

Odobravam, da u ime Bosansko-Hercegovačkih srpskih dobrovoljačkih četničkih odreda, produžite zajedno sa rez. pporučnikom Mutimirom Petkovićem, pregovore, koje je u ime komande Bosansko-Hercegovačkih četničkih odreda, ovaj već otpočeo.² Cilj ovih pregovora ima da bude zaštita srpskoga življa putem jednog Italijansko-srpskog (četničkog) sporazuma u duhu preliminarnih predloga³ upućenih Komandi Italijanskog VI armijskog korpusa od strane pporučnika Petkovića.

**Komandant Major
Boško P. Todorović**

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231,
reg. br. 11/6, (BH-X-39).
- i ³ Vidi dok. br. 39 i 43.

BR. 45

OBAVEŠTENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA IS-
TOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 17. JANUARA 1942.
ČETNIČKIM ODREDIMA I SRPSKOM STANOVNIŠTVU
GACKA I NEVESINJA O ODNOSU PREMA ITALIJANSKOM
OKUPATORU I O PREGOVORIMA O MEĐUSOBNOJ SA-
RADNJI¹

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
17 januara 1942 godine
selo NADINICI

O B A V J E Š T E N J E

Na učinjena pitanja kakav je naš odnos prema Italijanima i kako će se ko ophoditi prema okupacionim jedinicama Italijanske vojske na našoj državnoj teritoriji okupiranoj od neprijatelja.

OBJAŠNJAVAM

1. Naša država je u ratu sa kraljevinom Italijom od kada smo 6 aprila ove godine² napadnuti i tako će biti sve dok se između Kraljevine Italije i Kraljevine Jugoslavije ne zaključi mir. Ali je jedan deo naše državne teritorije okupiran od nadmoćne Italijanske vojske i stanovništvo okupirane teritorije privremeno je povereno od strane naše vlade i vojske na čuvanje vojsci Kraljevine Italije. Stanovništvo prema tome treba da se ophodi prema okupatoru mirno i dostojanstveno, čekajući čas svoga oslobođenja, koje će doći možda kroz tri nedelje, a možda tek posle tri godine, kao što je bilo u prošlom ratu sa stanovništvom kraljevine Srbije. (Ovo važi samo za neboračko stanovništvo).

2. Za zaštitu stanovništva od raznih nasilja i za ostale zadatke koje će određivati naša Vrhovna komanda postoji dobrovoljna organizacija srpskih četnika³ u koju mogu stupiti svi vojni obveznici od 18 do 55 godine starosti, izuzetno i mlađi, odnosno stariji, ukoliko trenutno nisu potrebni jedinicama naše redovne vojske,⁴ koja se posle lažnog primirja i nezakonito pot-

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 14/6 (BH-X-40).

² Treba: 6. aprila 1941. godine.

³ i ⁴ O stavu B. Todorovića koji sve četnici postoje i kako treba da dejstvuju, vidi dok. br. 3, nap. 10.

pisane okupacije, nalazi u defanzivi, delom na savezničkoj teritoriji, a delom u slobodnim srpskim planinama i oslobođenim delovima Otadžbine, gde se nalazi i naš Ministar vojske deneralštabni brigadni general Dragoljub (Draža) Mihailović kao član Vlade⁵ priznat od svih saveznika pa i od bratske Rusije.

3. Radi izvršenja svog sadašnjeg zadatka — zaštite srpskog življa od svakog nasilja, odobreno je srpskim četnicima snabdevenim četničkom legitimacijom koje će se u najskorije vreme izdati četnicima u Hercegovini, da saraduju u neophodno potrebnoj meri sa Italijanskim vojnim jedinicama. U tom smislu Komanda Bosansko-Hercegovačkih četničkih odreda potpisće i pismeni sporazum sa komandom VI arm. korpusa italijanske vojske u Dubrovniku po pregovorima koje u tom cilju vodi u ime pomenute četničke komande rezervni artiljerijski potporučnik brat Mutimir Petković.⁶

4. Posebno se razumije da ovi pregovori kao i sporazum ne angažuju našu Vrhovnu komandu, našu Vladu i našu redovnu vojsku, usled čega oficiri, podoficiri, kaplari i redovi naše vojske, koji nisu četnici, ne mogu dolaziti u dodir sa vojnim licima Kraljevine Italije, sem u borbi ili kada su kao parlamentari upućeni od strane više komande po pravilima međunarodnog ratnog prava i odgovarajućim vojnim propisima.⁷

Ovo obavještenje saopštiti svim četnicima radi znanja i upravljanja.

Komandant, major
Boško Todorović (s.r.)

Dostavljeno: Svima K-tima odreda
svima srpskim opštinama, sreza
gatačkog i nevesinjskog

⁵ Vidi dok. br. 1, nap. 13.

⁶ O tim pregovorima, vidi dok. br. 39.

⁷ O tim pregovorima B. Todorović je obavestio Dražu Mihailovića (dok. br. 49).

BR. 46

IZVEŠTAJ MAJORA MIODRAGA PALOSEVICA OD 18. JANAURA 1942. DRAŽI MIHAILOVICU O SITUACIJI U TOPLICI JABLNICII ORGANIZACIJI ČETNIKA NA PODRUČJU KRALJEVA, KRUŠEVCA I CACKA¹

Datum 18. januara 1942 god.
POLOŽAJ

Gospodine Ministre²

Zahvaljujemo moji ljudi i ja na Vašoj čestitci za praznike.

Od sveg srca Vam čestitamo na novom položaju i činu, kojim smo mi svi Vaši saradnici odlikovani od strane našeg Vrhovnog Komandanta NJ. V. Kralja Petra II.

Od lica upućenog da izvidi prilike i stanje u Toplici i Jablanici imam sledeći izveštaj :

Do dolaska Bugara 11 o.m. u Prokuplje,³ ista varoš kao i sva okolna sela su bili u rukama partizana,⁴ a vojvoda »Medvedski« Arsić,⁵ koji je tražio naš dolazak, sa ciglo 30 ljudi je sve vreme saradivao sa partizanima i lažno nas čak u s. Ba izvestio kako on drži Lebane, Medvedu, Sijer-insku Banju itd. a u stvari imali su u rukama partizani, jedini gospodari u tome kraju.

Sada je u Toplicu i Jablanicu upućena »kaznena ekspedicija«⁶ od strane četnika Koste Pećanca i sa njima sadejstvuje pop Mika⁷ sa Jastrebca koji nas simpatiše.

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 3/2 (VK-V-13).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Prokuplje su bugarske okupacione trupe zauzele na osnovu odluke nemačkog opunomoćenog komandanta u Srbiji, da jedinice bugarskog 1. okupacionog korpusa smene nemačke snage i da preduzmu napad na partizanske snage na teritoriji istočne i jugoistočne Srbije. Time je nemački okupator obezbedio da svoju 342. diviziju upotrebi protiv partizana u istočnoj Bosni, a 113. diviziju prebací na Istočni front (tom XII, knj. 1, dok. br. 289—292, knj. 2, dok. br. 31, 36).

⁴ Prokuplje su 9. oktobra 1941. oslobođili Toplički NOPO i delovi Kukavičkog NOPO. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 94; dr Milivoje Perović, Srbija u narodnooslobodilačkom ratu, Južna Srbija, Beograd 1961, str. 86—111.

⁵ Vojvoda Koste Pećanca.

⁶ To je zajednička akcija Nedićevih odreda, odreda Koste Pećanca i jedinica bugarskog okupacionog korpusa protiv Topličkog, Jablaničkog i Babičkog NOPO. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 3, dok. br. 9, 13, 16, 19, 20 i 22; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 223—225.

⁷ Mihailo Popović, zvani Mika Jastrebački, pravoslavni sveštenik iz Blaca, tada komandant četničkog odreda Koste Pećanca. Njegov odred i odred Niku Kuštrimirovića su, januara i februara 1942, stalno napadali debove Topličkog NOPO (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 3, dok. br. 16 i 124).

Moj odlazak u Jablanicu sada je nemoguć.

Našim dolaskom u ovaj kraj izvršena je u dva maha blokada Trstenika i dok B.⁸ čini sve da nam olakša boravak, prodane duše na suprot čine razne smicalice, tako da ima mnogo zaplašenih, što smo mi prisutni u ovom kraju, gde nije izvršena ni od koga naša organizacija.

Vladika Nikolaj⁹ je obavešten od Aćimovića i Nedića, da će biti interniran od strane Nemaca zbog našeg boravka u ovom kraju. Da su čak u Beogradu čuli da nas ovde ima tušta i tma, ma da smo sve učinili sa naše strane, da to niko od nas ne sazna. Nemačka špijunaža radi punom parom te je Aćimović i Nedić o tome obavešten.

Ponovo se uspostavljaju žandarm.[erijske] stanice u ovom kraju a na Gordićeve¹⁰ četnike ne gleda se u Beogradu rado.

Molim Vas da mi radi svega izloženog tačno izdate dalje instrukcije za rad.

Sve moje ljudstvo je iz srezova Ljubićkog i Takovskog, sem kapetana G. Dodića¹¹ koji je iz ovog kraja. Poruč. Cvetković je iz Valjeva a p.poruč. Vojin¹² iz Crne Gore.

Poštuje Vas i pozdravlja uvek Vama
odani Vaš mladi major Palošević¹³

⁸ Tj. Beograd, odnosno srpska kvislinška vlada Milana Nedića

⁹ Nikolaj Velimirović, episkop Zički.

¹⁰ Bogdan Gordić, komandant Ibarskog četničkog odreda Kos'„e Pećanca.

¹¹ Vladimir Vlada.

¹² Popović.

¹³ Miodrag, tada je bio organizator četničkih jedinica na području koje danas obuhvata predeo Kraljevo, Kruševac, Čačak.

BR. 47

**ZAHTEV MUTIMIRA PETKOVICA OD 20. JANUARA 1942.
MAJORU BOŠKU TODOROVICU DA I ON UČESTVUJE U
PREGOVORIMA O SARADNJI ČETNIKA SA ITALIJANSKIM
OKUPATOROM¹**

MAJOR TODOROVIĆ

Fojnica

Šaljemo Vam slijedeći brzjav nama došao od naše komande u Mostaru.²

Talijanske trupe predlažu za zajedničku saradnju, nešto slično Višegradu³ stop Mislim da bi bilo potrebno da dodete Vi lično stop. U slučaju da dolazite molim da mi javite stop u tom slučaju išli bi do Nevesinja gde bi Vas sačekao s autom stop molim za instrukcije ako ne možete doći stop potporučnik Petković stop.

Primljeno na 20 januara 1942 g. sati 15,10

M.P.
Italijanska komanda.

Potpis.

Za tačan prepis tvrdi

Zast. načelnika štaba
Konjički kapetan I klase:
Rad.⁴ Rončević

⁵Po ovome treba Dangić da pregovara — ne mogu ja, koji treba da produžim borbu.⁶

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 18/6 (BH-X-42).

² U Mostaru se tada nalazila komanda italijanske alpinske divizije »Taurinenze« — Taurinense (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 1, dok. br. 18).

³ Vidi dok. br. 19 i 31.

⁴ Radojica.

⁵ Tekst do kraja je, olovkom, dopisao B. Todorović.

⁶ U to vreme je B. Todorović planirao napad na ustaško uporište Borač (vidi dok. br. 36, nap. 3).

BR. 48

NAREDBA KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 22. JANUARA 1942. SRPSKOM STANOVNIŠTVU ISTOČNE BOSNE DA SARADUJE SA NEMACKIM JEDINICAMA U AKCIJI PROTIV PARTIZANA¹

GORSKI STAB
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
22. januara 1942
NEGDE U BOSNI.

NAREDBA BR. 1

SRPSKOM NARODU U BOSNI.

Nečuveni zločini Hrvata i ustaša izazvali su naš narod da se digne na ustanak, kako bi sprečio svoje sopstveno istrebljenje.²

Pet meseci naše svete borbe bilo je dovoljno da pokaže svima koliko su naši razlozi opravdani i koliko smo umeli da cenimo krvavo izvođevanu slobodu.

Danas tu slobodu hoće ponovo da nam oduzmu Hrvati i ustaše i da nastave sa našim dstrebljenjem. Uspeli su da nam dovedu nemačku vojsku,³ verujući da će se i ona saglasiti sa njihovim zverstvima.

Do ovoga trenutka vi ste videli da Nemci mirno prolaze po svome poslu našim drumovima i da naš nesrećni i napaćeni narod ne diraju. Ako je to istina, to će služiti na čast nemačkom oružju.

Ali opasnost još nije prošla. Nju mogu izazvati neobavesteni pojedinci pripucavanjem na nemačke vojnike, što se ni u kom slučaju ne bi smelo dogoditi, jer je moje naredenje u tom pogledu potpuno jasno: treba ih pustiti da prođu kroz Bosnu.⁴

Druga i mnogo veća opasnost nam preti od dolaska naših zakletih neprijatelja, ustaša i Hrvata, ne dajte im da se prikupe i organizuju. Udrite ih gde god se pojave. Ne dajte im da u našim srpskim selima i planinama postavljaju svoju vlast. U tome ih naročito ometajte na svakom koraku. Ako ne dejstvujete kao organizovane jedinice, dejstvujte samostalno, okupljeni u manje grupe, pod vodstvom najboljih između vas. Čuvajte svoje domove, decu i žene.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII ,Ca, k. 222, reg. br. 2/5.

² Vidi dok. br. 1, nap. 3 i dok. br. 6, nap. 4).

³ Vidi dok. br. 38, nap. 3.

⁴ Vidi dok. br. 42 i 56.

Naši neprijatelji, među kojima i komunisti, koji su nam poslednjih dana pobili mnoge naše drugove, šire lažne vesti i stvaraju zabunu. Ne verujte im, nego takve propagatore prijavljujte svojim starešinama ili ih sami uništavajte.

Sve što se događa, to vam je opomena da ubuduće svi budete pametniji, složniji i organizovani i da izvršavate naredenja svojih starešina. Ne borimo se za blago i imanje, nego za bolji život i čast i obraz srpskog naroda.

Ja sam među vama. Uskoro ćete primite ostala moja naredenja.

Komandant, major
Jezd. S. Dangić

M.P.⁵

⁵ Okrugli pečat: »Gorski štab Bosanskih četničkih ©dreda«,

BR. 49

**IZVEŠTAJ KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE
BOSNE I HERCEGOVINE OD 26. JANUARA 1942. DRAŽI
MIHAILOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U ISTOČ-
NOJ HERCEGOVINI I O PREGOVORIMA O SARADNJI SA
ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹**

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O. br. službeno
26 januara 1942 godine
s. BRAJCEVICI (GACKO)

**Izveštaji o stanju u
Hercegovini i Crnoj Gori**

**GOSPODINU MINISTRU
VOJSKE I MORNARICE**

negde u Srbiji²

U vremenu kada sam uveliko spremao »severnu ofanzivu« za ovladivanje okolinom Tuzle i žitorodnom Posavinom, između reke Drine i reke Bosne iz koje bi se 8 oslobođenih srezova naše državne teritorije snabdevale solju, naftom i žitom,³ važna obaveštenja i hitni pozivi od naših boraca iz Hercegovine izazvali su donošenje nove odluke, da se težište naših zimskih operacija prenese odmah u Hercegovinu. Lično sam otišao iz Vlasenice, preko Rogatice i Foče dolinom Sutješke u okolini Gacka⁴ gde sam zatekao sledeće stanje:

**1. Naš narod u gatačkom i nevesinjskom srezu obmanut,
nepoverljiv izmučen letošnjim borbama (bore se od polovine**

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 16/4 (BH-V-1896).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića. Gde se on nalazio od 6 decembra 1941 (kada je, sa najблиžim saradnicima, sa Ravne gore pobegao ispred Nemaca) do marta 1942, u raspoloživim dokumentima Arhiva VII nema podataka, osim da se 18. marta 1942. nalazio u takovskom srezu (dok. br. 105).

³ Tu operaciju B. Todorović je samo nagovestio »avizo zapovešću« 23. decembra 1941, ali je nije realizovao (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 11/3).

⁴ B. Todorović je 3. januara 1942. došao u s. Vrba (Gacko) »poslan od Draže Mihailovića u cilju izvršenja kontrole nad dotadašnjim radom četničkih odreda i produbljavanja organizacije« (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 23/4).

meseca juna)⁵ izložen defetističkoj, antidržavnoj, antisocijalnoj, antimonalističkoj, antibritanskoj i antičetničkoj propagandi komunista koji milom ili silom traže pristupanje u partizanske jedinice, preteći ubistvom narodnih prvaka, te pretanje sve više i više ostvarujući (npr. -ubistvo Cede Milića u novembru 41. g., kod Nikšića u klancu Duga) gurajući narod u gradanski rat, a pojedince i u zagrljav neprijatelju — okupatora. U bilečkom srežu stanje je isto, što se vidi i iz prepiske sa komandantom graničnog bataljona bilečkog odreda, koja se u prepisu prilaže/l.⁶ A da stanje u ostalim djelovima Hercegovine nije bolje, vidi se iz izveštaja kapetana Branislava Soškića, koji je još u oktobru upućen od strane majora Dangića u Hercegovinu, a čiji se izveštaj prilaže takođe u prepisu pod 2.⁷

2. Turci su agresivno raspoloženi — u decembru napadali su dolinu Sutješke⁸ i Drine ka Foči do Broda.⁹ A baš na dan moga dolaska na Sedlo Čemerno, jedna gomila od 1000 Turaka napada i spaljuje srpsko selo Bodežišta,¹⁰ preteći javno, da će za Božić popaliti i niz drugih sela.

Odmah sam naredio protivnapad na Turke i poveo protivpropagandu za spašavanje ovoga kraja od denacionalizacije i građanskog rata, a upućivanjem svoga adutanta da u ime srpskih dobromoljačkih četnika pregovara sa Italijanima,¹¹ neu-

⁵ Borbe u Hercegovini (juna 1941) počele su oružanim otporom srpskog stanovništva u gatačkom i nevesinjskom srežu protiv zverskog ubijanja Srba od strane ustaša NDH. U početku mestimičan i nepozvan, posle napada Nemačke na SSSR otpor je prerastao u masovni ustank srpskog naroda tih srezova i proširio se na bilečki, stolački i trebinjski srez. Opširnije o tome, vidi: Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 15; tom IV, knj. 1, dok. br. 98, 204, 228, 230—234, 236, 278, 292, 303, 314; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 93—96; Branko Kovačević, Savo Skoko, Junska ustanak u Hercegovini 1941, Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova I, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1965, str. 108.

⁶ U izveštaju od 16. januara 1942, Milorad Bjeletić, komandant Graničnog (Bilečkog) četničkog bataljona, javlja o partizanskim akcijama na području Bileće i Trebinja, ističe opasnost koja preti od partizana i traži pomoć da bi sprečio partizanske akcije (Arhiv VII, Ča, k. 196, reg. br. 7/4).

⁷ Branislav Šoškić, žandarm. kapetan, u izveštaju od 30. decembra 1941. B. Todoroviću piše o svom radu od julskog ustanka u Crnoj Gori do dolaska u Hercegovinu i o tadašnjoj situaciji u istočnoj Hercegovini (Arhiv VII, Ča, k. 201, reg. br. 6/2).

⁸ Radi se o napadima ustaša iz Borča na srpska sela u dolini r. Sutjeske (vidi dok. br. 37, nap. 3).

⁹ Na karti 1:100.000: Brod na Drini.

¹⁰ Vidi dok. br. 37, nap. 6.

¹¹ Vidi dok. br. 37—39, 43—45 i 47.

tralisao sam štetno mešanje Italijana u vojne i političke operacije odlažući do povoljnoga trenutka borbu redovne vojske protiv njih.

Dalji događaji su tekli ovim redom:¹²

4. januara, dok još gori naše selo Bodežiće, bacam oko 150 na brzu ruku prikupljenih Srba i četnika i partizana u protivnapade na turska sela Bahori i Mrđenovići, koja posle slabe odbrane bukte, što prekida još iste noći tursku ofanzivu i inicijativa prelazi u naše ruke.

6 januara u zoru suzbijam neodlučnost i zaplašenost naših gatačkih boraca koji oklevaju sa napadom na selo Ravno i vodim oko 70 boraca na to selo, iz koga Turci beže i selo gori na očigled sve većega broja naših boraca koji pridolaze sa svim stranama.

Na dan Božića zahtevam da Srbi slave Božić u pokretima, na straži i u pripremama daljega napada na turke u Borču, a kako zbog snega i velikog prostranstva bojišta sve to ide sporo bez telefonske veze, odlučujem da ostanem u Hercegovini nekoliko nedelja i zbog toga operativnom zapovešću od 5 januara tg. vršim centralizaciju komandovanjem, grupisanjem odreda u grupe po 2—4 odreda sa većom samostalnošću dejstva (prilog prepis te zapovesti pod 3).

9 i 10 januara osvojena su i zapaljena turska sela oko Uloga (energičnim radom tu se istakao komandant te kolone rezervni potporučnik četnik — vojvoda brat Radivoje Kosorić)¹³ a 11 januara posle osmočasovne borbe zauzeta su i spaljena turska sela Tobić i Cerova, gde se naročito istakao Komandant Gornio-Nevesinjskog odreda pešadijski narednik Tomo Gužina,¹⁴ koga bi trebalo što pre unaprediti u čin potporučnika.

12 i 13 januara zapalili smo još neka turska sela, ali su ovih dana turci mestimično prešli u protivnapad, a partizani odrekli svoju pomoć, tako da su zapaljena dva srpska sela.

¹² četničke akcije u rejonu Borča od 4. do 17. januara opisane su, sa mnogo detalja, u izveštaju kapetana Danila Salatića (Arhiv VII, Ča, k. 201, reg. br. 8/2). Međutim, sve te njihove akcije nisu bile organizovane radi likvidacije ustaškog uporišta Borač i završavale su se napadima na nezaštićena muslimanska sela. ubijanjem nevinog stanovništva i spaljivanjem njihove imovine. B. Todorović je 6. januara lično Dosmatrao spaljivanje više sela na tom području, i svojom naredbom br. 15 od 6. januara odao »pohvalu i priznanje borcima za narodnu slobodu, koji učestvovaše u toj akciji« (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 42/3). Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ča, dokumenta u k. 170 i 201; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 141.

¹³ Tada je bio komandant Rogatičkog četničkog odreda; u rejon Borča došao je, sa delom odreda, po naredenju B. Todorovića.

¹⁴ Narednik vojske Kraljevine Jugoslavije, od 1942. do jeseni 1944. načelnik Štaba Nevesinjskog korpusa.

Od 15 do 18 januara prešao sam u odbranu na levome krilu, a nastojao da pokrenem jaču desnokrilnu kolonu koja je dejstvovala od sedla Čemerno. No ova kolona rasturenata je usled teških vremenskih prilika i slabe ishrane kao i pretrpljenih gubitaka, a naročito usled defetističke propagande komunističkih voda, koji su proturili glas o mojoj pogibiji.

19 januara, dok sam u selu Vrbi pisao naređenja i uputstva za pregrupisavanje trupa i produženje boja, opkoljen sam od strane jedne partizanske čete iz Crne Gore, ubijena su mi dva pratioca i nešto na prevaru, a nešto na silu, odveden sam u Crnu Goru.¹⁵ Ali već 23 januara oslobođen sam iz ovoga neobičnoga ropstva od strane hrabre čete popa Radojice Perišića¹⁶ (opis ovoga događaja vidi se iz obaveštajnog biltena za 23 januar broj 4).¹⁷

Od 21 januara¹⁸ do danas produžavam prikupljanje i pregrupisavanje trupa za produženje započetog boja posle koga bi odmah imao da sledi boj kod Fazlagića kule i možda još jedan boj kod Stoca čime bi bitka za Hercegovinu — istočno od Neretve — bila završena.

Paralelno sa ovom vojnom akcijom vodio sam spoljnopolitičku akciju pregovore sa Italijanima; preko delegata koji je govorio ne u ime naše Vlade i redovne vojske, niti moje, već u ime srpskih dobromoljačkih četnika (prilog pod 5, objašnjenje koje sam izdao o tome,¹⁹ kao i instrukcija koju sam dao delegatima, predloži koje su delegati uputili Italijanima i prvi odgovor — usmen i neodređen — Italijana na te predloge).²⁰

Na polju unutrašnje politike — socijalnom polju, u širem smislu i na polju narodne privrede, izdao sam niz naređenja, proglosa i obaveštenja, od kojih se nekoliko važnijih u prepisu prilaže, prilog pod 6.²¹

Za dalju borbu na vojnom, diplomatskom, socijalnom i privrednom polju u ovom kraju i susednim oblastima, namestan sam:

¹⁵ B. Todorovića, kapetana Radojicu Rončevića, poručnika Viđaka Kovačevića i 15 četnika zarobio je (19. januara u s. Vrbi — Gačko) crnogorsko-hercegovački partizanski vod. Prilikom spro vodenja u Štab Nikšićkog NOPO zarobljene je u s. Krstaču (Avtovac) oslobođila četnička četa pod komandom popa Radojice Perišića (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 2, dok. br. 47, knj. 4, dok. br. 28, knj. 9, dok. br. 34).

¹⁶ Pravoslavni sveštenik (pop) u s. Kazancima (Avtovac) 1941. organizator četnika na području pl. Goli je i komandant Golijskog četničkog bataljona; 1942. komandant Golijiske brigade.

¹⁷ Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 1/9.

¹⁸ Tako u dokumentu.

¹⁹ Vidi dok. br. 45.

²⁰ Vidi dok. br. 39, 43 i 45.

²¹ Ti dokumenti se nalaze u Arhivu VII, Ča, k. 170 i 222.

I Na polju vojnih operacija

Sasrediti što pre sve trupe koje nisu neophodno potrebne za odbranu do sada oslobođene državne teritorije na prostoriji Nevesinje—Gacko—sedlo Čemerno—selo Ulog (sve isključno) i pojačavši time sa 2—3000 ljudi, nekoliko topova i bacača mina, naše odrede u Hercegovini (koje za to vreme reorganizovati, prikupiti, učiniti pokretnijim i sposobnijim za brze operacije gerilskog i manevarskog tipa), tući prvo turke u Borču, Fazlagića Kuli i oko Stoca, po tom iste ili druge protivnike u Hercegovini, Crnoj Gori i Južnoj Dalmaciji sa ciljem:

1. da se ovaj kraj oslobođodi od turaka i time omogući upotreba odličnih boraca iz ovoga kraja za operacije protiv ostalih protivnika u Hercegovini, odnosno za operacije van Hercegovine;
2. da se ovlada delom jadranske obale zbog lakše veze sa našom zagraničnom vojskom i saveznicima.
3. da se vidnim vojničkim uspesima, kao najboljim sredstvom propagande, suzbije svaka neprijateljska i pogrešna propaganda koja slabiti otpornost naroda u ratu ili gura narod u građanski rat.

II Na diplomatskom polju

Posredstvom srpskih dobromisljenih četnika odvojiti Italiju Jane od Pavelića i njemu odanih hrvatskih renegata, odnosno turaka, a postići da se naši četnički odredi mogu što slobodnije kretati na celoj teritoriji okupiranoj od Italijana, čime bi bilo upola rešeno ne samo srpsko pitanje u ovim krajevima (preuzimanje civilne vlasti od strane Srba, evakuacija, istrebljenje, prinudno iselenje znatnog broja muslimana i katolika) već i neobično olakšano kretanje naših odreda redovne vojske za dalje operacije u duhu direktiva naše Vrhovne komande (npr. čitavi pukovi mogli bi se pod zaštitom dobromisljenih četnika koji prividno saraduju sa Italijanima, tajno i po ešelonima prebacivati duž Dinarskih planina iz Srbije u Liku ili kroz Sandžak i Crnu Goru u oblast Skadra, Drača, Tetova, Bitolja i Lerina).

III Na privrednom polju

Obezbeđivati ishranu srpskog življa u Hercegovini, pa i u Crnoj Gori, pre svega oduzimanjem srpske upljačkane imovine od turaka, kao što je već učinjeno u osam do sada oslobođenih srezova istočne Bosne, a po tom upućivanje tovarne

komore iz Hercegovine i Crne Gore u severnu Bosnu sa potrebnom vojničkom pratnjom, koja bi zajedno sa bosanskim odredima, milom ili silom, rekvirirala tursku i suvišnu srpsku hranu tamošnjeg življa, dok bi se ostali artikli, kao gas, so, pirinač i td. dobivali preko srpskih dobrovoljačkih četnika od Italijana u zamenu za stoku²² koje ovde ima dosta, i nešto bi se dobilo morskim putem, ako se uspostavi naš prekomorski tajni saobraćaj.

IV Na socijalnom polju

Izgladiti društvene razlike koliko se to može postići za vreme rata i bez prolivene krvi, izmiriti zavadenu braću Srbe i suzbiti svaku propagandu koja Srbe razdvaja, a prinuditi sve da odlože ispoljavanje svojih političkih ubedjenja i svaku partijsku borbu do svršetka rata pod gesлом: »politika posle pobjede«.

Ostvarenje tih dosta smelih i opsežnih namera znatno bi mi bilo olakšano sledećim merama koje su izvan moje nadležnosti.

1. Ako bi iz Srbije došlo makar koliko energičnih i hrabrih mladih Srbijanaca, oficira, podoficira, kaplara i redova, po mogućству dobro naoružanih (kretanje kroz planine do Bosanske Jagodinje i Višegrada), dalje sa objavom i putovodama koje bi dao komandant VCO²³ poručnik Kamenko Jeftić.

2. Ako bi u moj štab došao jedan naš oficir za vezu sa Vama i jedan oficir Britanski za vezu sa Maltom.

3. Ako bih dobio koju radiostanicu primopreda jnu sistema »četnik«, ili drugi sa potrebnim stručnim osobljem.

4. Ako bi se kooi avion, naš ili saveznički, kadgod pojavi nad Vlasenicom, Rogaticom, Goraždom, Fočom ili Hercegovačkom Fojnicom (između Gacka i Nevesinia na drumu) da baci koji pištolj, mitraljez sa municijom ili bar koju knjigu i letak.

5. Ako bi se preko radio Londona i Moskve uputile nekolike reči četnicima, vojiicima i partizanima, koji se bore u Bosni i Hercegovini, za srpski narod pre svega (jer su u ogromnoj većini Srbi) za Jugoslovenstvo (srpsku misiju okupljanja Južnih Slovena) za slovenstvo i čovečanstvo.

²² U »Obaveštenju br. 9« B. Todorović piše da će se hrana od okupatora dobiti »u zamenu za mirno držanje prema okupatoru« (Arhiv VII, Ca, k. 222, reg. br. 12/5).

²³ Višegradska četnička odred.

6. Ako bi se sa partizanskim glavnim štabom za Jugoslaviju potpisao sporazum u sledećem: [a] priznanje Kralja kao vrhovnog komandanta od strane komunističke stranke;

b) izjednačenje komunističke partije sa ostalim našim strankama u pravima i dužnostima;

v) Stavljanje partizanskih jedinica u onaj odnos prema jedinicama redovne vojske, koji i sada važi za četničke jedinice (izvesna samostalnost, ali obavezna saradnja i izvršivanje naredjenja starijih odnosno prepostavljenih vojnih starešina).

Molim da se uradi koliko se može u tom smislu.

**Komandant,
artiljerijski major,
BT,²⁴ s.r.**

Napomena: Omaškom su izostavljane u izlaganju potreba tačke 7, 8, 9 i 10 koje glase: 7) ako bi se poslalo bar dva vojna uniformisana lekara, 8) ako bi mi se poslalo što više telefonskog materijala, 9) ako bi se neki naš (ne Engleski i ne Ruski) padobranac spustio kod jednog od naseljenih mesta navedenih pod tač. 4, koja su sva u našoj vlasti, 10) ako bi se jedan avion spustio na aerodrom između Vidrića i Košutice kraj puta Han-Pijesak—Romanija. Trebalo bi da avion nosi srpsku kardu, sa četničkim znakom, pa kao takav ne bi bio napadan od Nemačke i Italijanske avijacije, kao što se ne diraju četnički topovi i drugo naoružanje koji bi se broj mogao uvećati.

Sem toga, radi okoline, kao i za slučaj da nemate pregled ranijih petomesecnih operacija u Istočnoj Bosni, dostavlja se takav hronološki pregled u prilogu pod 7).²⁵

²⁴ Boško Todorović.

²⁵ Taj pregled redakcija nije pronašla.

BR. 50

**IZVEŠTAJ ČETNIČKOG PREDSTAVNIKA ZA PREGOVORE
O SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM OD 28.
JANUARA 1942. MAJORU BOŠKU TODOROVICU O TOKU
PREGOVORA¹**

Gospodine majore,²

Nalazim se u selu Brataču kod Petra Samardžića³ odakle vam šaljem izveštaj. Kad smo se rastali desilo je se mnogo novih stvari pa ne znam odakle da počnem.⁴ Kako su Talijani najvažniji faktor u svemu, to će početi od njih.

Talijana ima momentalno u Mostaru oko 30000 i stalno pristižu. Pre tri dana sam putovao za Dubrovnik video sam u Metkoviću i Dubrovniku grdna iskrcavanja Talijana. U Dubrovniku su iskrcavanja velika a odatle ih upućuje prema Crnoj Gori i Mostaru. Auto kojim sam ja išao jedva je se prolazio kroz duge kolone talijanske vojske. To su nove trupe koje su došle direktno iz Italije. Njih ima u Mostaru 2 divizije, Trebinju 1 divizija, u Dubrovniku 2 divizije, ali još stalno pristižu.⁵ Dobro su opremljeni. To su Alpinci. Video sam usput puk topova 75/28 Skoda.

Iz razgovora sa Talijanima video sam da se oni nalaze na prekretnici raspoloženja prema Srbima i to pred pritiskom Nemaca kojih se užasno plaše i koji ih momentalno bombarduju novim zahtevima. Na ovim novim razgovorima na koje je došao jedan generalstabni pukovnik načelnik štaba armije iz Splita⁶ talijani su izišli sa sledećim zahtevima po pritisku nemaca, hrvata oni moraju da likvidiraju četničko pitanje u

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 22/6 (BH-X-44).

² Odnosi se na B. Todorovića.

³ Seljak iz Gornjeg Bratača (Nevesinje) pre rata član Zemljoradničke stranke. Juna 1941. voda ustanka protiv ustaškog terora u ponutom selu; od 1942. do jeseni 1944. komandant četničkog odreda, Nevesinjske četarčke brigade i nevesinjskog četničkog sreza. Posle rata ubijen kao odmetnik.

⁴ M. Petković se, verovatno, sa B. Todorovićem rastao 16. januara (vidi dok. br. 43 i Arhiv VII, Ča, k. 201, reg. br. 8/2).

⁵ Ti podaci o italijanskim jedinicama mogu, uslovno, biti tačni s obzirom da se, u to vreme, 2. italijanska armija pregrupisavala radi učešća u nemačkoj operaciji protiv partizanskih snaga u istočnoj Bosni (dok. br. 38, nap. 3, Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 1, dok. br. 203, knj. 2, dok. br. 9 i 16).

⁶ U Splitu se tada nalazio štab italijanskog 6. armijskog korpusa (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 18).

istočnoj Bosni i Hercegovini. Upravo ima da se likvidira pitanje svih naoružanih ljudi i svih sukoba i da se na njinoj okupacionoj zoni zavede red i mir. Talijani su kako oni tvrde voljni da ne razoružavaju četnike ali od njih traže zajedničku saradnju kako bi pred svojim saveznicima nemcima i hrvatima mogli da se pokriju za naoružane četnike. Dakle neka vrsta Nedić—Pećanac četnika. Oni su ultimativno tražili od mene da na to pristanem i da se to unese u onaj preliminar.⁷ Oni navaljuju na to jer tvrde da do 31. om. moraju da znaju na čemu su. Ja sam u onaj tekst preliminara uneo 1. Da četnici neće davati oružanog otpora prilikom nastupanja italijanskih trupa u krajeve koje oni treba da posednu. 2. Da su srpski četnici kao nacionalna organizacija u suprotnosti sa komunistima i da sa njima vodi borbu na terenu, ali da o pravoj borbi ima da odluči četnička komanda kada ona to nade za shodno, a ne kad bi joj to naredila italijanska komanda i 3. Da će četnici na ovim teritorijama na kojima se sada nalaze održavati red i mir. Talijani su time bili zadovoljni i resili su da čekaju Vaš dolazak, jer sam ja pre toga uputio poziv vama⁸ da vi dodete da raspravite sva ta pitanja, a taj pukovnik došao je iz Splita specijalno da se nađe s vama.

Druga stvar je sa Dangićem. Onoga dana kad sam ja došao u Mostar talijani su me izvestili da su izvešteni od nemaca da je jedna grupa od navodno 4000 četnika ponudila da se predala nemcima u Višegradu. Pošto su se ti četnici nalazili u zoni oko Foče to su ih nemci uputili da se predaju italijanima jer je to talijanska zona. Docnije sam obavešten od talijana da je to bio Dangić i pitali su me da li ja znam nešto

o tome. Odgovorio sam im da o tome ne znam ništa dok ne dodem u vezu sa svojom komandom. Međutim nemci su talijane obasuli pitanjima da li je se Dangić predao, jer je kako oni vele dao nemcima časnu reč da će se predati italijanima. Ja sam napisao jedno pismo Dangiću⁹ u kome sam mu izložio situaciju i pozvao ga ako se nalazi u Foči da side do Nevesinja

1 da se zajedno sa Vama objasni o tom slučaju u italijanskoj komandi. To su pismo talijani bacili iz aviona u Foči a u isto vreme i u Fojnici. Talijani su zbog ovog slučaja pretili prekidom pregovora a ja da bi ih umirio rekao sam im neka mene zadrže za taoca dok Dangić ne dođe da se objasni taj slučaj. Ja sam sada poslat da vidim hoće li četnička komanda da prihvati talijanske uslove ili ne. Hoće li da saraduje s talija-

⁷ Vidi dok. br. 39.

⁸ Vidi dok. br. 47.

⁹ To pismo redakcija nije pronašla.

nima ili će da se bije s njima. Do moga povratka u Mostar ostali su kao taoci Milo¹⁰ Šantić, Radmilo Grdić i još dva ugledna gradanina.¹¹

Ne znam da li imate kakva detaljnija obaveštenja iz Bosne ali ono što ja imam od italijana i Srba iz Mostara uli va mi veliko nespokojsvo da se to isto ne desi i u Hercegovini. Saznao sam da su u Sarajevo došle nemačke trupe, ima ih do 10.000 a italijani tvrde da su nemci za Bosnu angažovali 4 divizije. Te su trupe krenule već napred i ja prepostavljam da su prošle prugom Sarajevo—Višegrad, jer su pre nekoliko dana došle iz Rogatice u Mostar oni talijanski zarobljenici koji su bili u Rogatici. Juče sam čuo sa dosta pouzdanih strana da je Sokolac popaljen i da hrvati i muslimani pale i ubijaju sve živo. Mnogi srbi koji su došli iz Sarajeva u Mostar pričaju o toj mešovitoj hrvatskonemačkoj kaznenoj ekspediciji.¹²

Imajući u vidu da su sve te mere pod pritiskom nemaca da se desi i ovde u Hercegovini, ja Vas molim da ipak dodete, a ja znam da Vam se ne dolazi, ovamo u Bratač,¹³ odakle biste zajedno otišli do Nevesinja i Mostara da pokušamo da spasemo što se spasiti može. Ja sam u nemogućnosti da dodem do vas, jer su me nešto zaokupili moji bubrezi pa ne mogu da maknem, a moram da se vratim najdalje do 1 februara u Mostar do koga mi je vremena dat rok da stupim u vezu sa svojom komandom.

Ja vas molim g. majore da neizostavno dodete jer je situacija jako ozbiljna. Možda ćete mi prebaciti da sam pesimista. Možda i jesam. Ja sam daleko od komande ali kako mi je situacija u Mostaru predstavljena od talijana ne mogu da je gledam optimistički za srpski narod u ovim krajevima.

Do vašeg dolaska ja ću se nalaziti u kući Petra Samardžića. Talijani su me bih obavestili da ste vi zarobljeni istog dana kad se to dogodilo.¹⁴ Oni su mi dali reč da vi idete kod njih kao parlamentar da se ne bi plašili.

Bratač 28 januara 1942
u 16,15

poručnik
Mutimir Petković, s.r.

¹⁰ i ¹¹ Milan Šantić, Radmilo Grdić, Veselin Sola i Risto Tuta su 27. januara dali pismenu izjavu italijanskim vojnim vlastima u Mostaru kojom su garantovali da će se M. Petković »do noći 1 (prvi) februara ... vratiti i donijeti definitivan odgovor od g. majora Todorovića ili njegovog zamenika« (Arhiv VII, Ča, k. 231, reg. br. 21/6).

¹² Vidi dok. br. 38, nap. 3.

¹³ Iz tog mesta je M. Petković od B. Todorovića dobio pismeno ovlašćenje da dà pristanak na sporazum sa italijanskim trupama, kao što je to izneto u tekstu preliminara (Arhiv VII, Ča, k. 231, reg. br. 7/6).

¹⁴ Vidi dok. br. 49, nap. 15.

BR. 51

**OBAVEŠTENJE KOMANDE ČETNIČKOG PUKA »PETAR
MRKONJIC« OD 30. JANUARA 1942. O IMENOVANJU POVE-
RENIKA U KNINSKOM SREZU¹**

STAB PUKA
»PETRA MRKONICA«²
NARODNO OSLOBODILAČKIH
ČETNIČKIH ODREDA
30 januara 1942 god.
U PLANINI

Braći:

Mili Sinobadu, Branku Jeliću, Stevi Kesiću, Milanu Bje-
dovu, Stevi Martiću, Đuri Dobriću, Budi Joviću, Petru Kesiću
— Knin.

Ovim vas imenujemo glavnim povjerenicima našeg šta-
ba u Dinari te smo uvjereni da će predano i ispravno
snama saradivati. Mi smo u Dinari. Upozorite svu našu braću
Srbe neka dobro paze šta rade i zakim se povode i neka budu
uvjereni da će biti ugušen u krvi svaki pokret koji bude sta-
jao izvan naše oslobođilačke akcije i Organizacije. Svak je
obavezan da radi u duhu naših naredenja. Mi stojimo pod
komandom Draže Mihailovića. Mi smo vojska Kralja Petra i
zaloga za slobodu našega naroda. Zato radite nikoga se ne-
bojte mi smo ovamo u Dinari vaša garancija i vaša zaštita.
Mi nevodimo narod putem avantura već sigurnim putevima
ka konačnoj slobodi. Bratski pozdrav svima od vaših bjelih
orlova sa Dinare.³

K o m a n d a n t :
Momčilo R. Đujić⁴

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 151,
reg. br. 1/3 (H-V-56).

² četničke jedinice u Dalmaciji, Lici i u zapadnoj Bosni nazivane
su imenima poznatih ličnosti iz istorije borbe srpskog naroda za slobodu.
U ovom slučaju uzeto je ime Petra I Karadordevića, kralja Srbije od
1903., koji je kao Petar Mrkonjić komandovao jednim ustaničkim od-
redom u bosansko-hercegovačkom ustanku 1875—78. Međutim, iako su
nosile nazive pukova, njihova jačina i sastav nisu odgovarali tom na-
zivu. U ostalim krajevima jedina četnička jedinica kao puk pojavila se
početkom septembra 1941. u istočnoj Bosni — »Planinski četnički puk«
(Arhiv VII, Ča, k. 174, reg. br. 3/3).

³ Vidi: Đuro Stanisljević, Pojava i razvitak četničkog pokreta
u Hrvatskoj 1941—1942. godine, Istorija XX veka, Zbornik radova, Be-
ograd, 4/1943. i J. Marjanović, Draža Mihailović između Britanaca i Ne-
maca, Beograd, 1979, str. 205—212.

⁴ Pravoslavni sveštenik (pop) iz s. Topolja (Knin). Avgusta 1941.
jedan od voda ustanika u Kninskoj krajini. Još za vreme kratkotrajne
saradnje sa partizanima (u toku leta 1941) u borbama protiv ustaša, bio

BR. 52

**PISMO KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTO-
ČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 31. JANUARA 1942. ILIJI
TRIFUNOVICU BIRCANINU¹**

Dragi i poštovani gospodine Trifunoviću,²

sa najvećim zadovoljstvom i priyatnim uzbudenjem slušao sam izveštaj natporučnika Petkovića o Vašem dosadanjem radu za srpstvo i Jugoslaviju u ovom ratu, kao i o tome, koliko ste spremni da i dalje služite našem zajedničkom idealu. Pisaću o tome generalu Mihailoviću i tražiti instrukcije za Vas,[®] a dotle molim Vas ostanite u vezi sa mnom preko Grdića i Šantića i po mogućnosti svršite poslove o kojima će vam govoriti moj raniji adutant, sadanji četnički izaslanik kod italijanske komande, potporučnik Petković.

Izvolite primiti dragi i poštovani gospodine Trifunoviću uverenje o mom osobitom poštovanju i moj srdačni bratski pozdrav.

**Artiljeriski major
Komandant operativnih jedinica
istočne Bosne i Hercegovine⁴**

**31 januara 1942
selo Bratač**

je povezan sa italijanskim okupatorom sa kojim je saradivao sve do kapitulacije Italije. Saradnju nastavio sa nemačkim okupatorom posle kapitulacije Italije. Do kraja rata bio komandant Dinarske četničke divizije. Počinio mnoge zločine nad hrvatskim narodom, naročito nad simpatizerima i pripadnicima NOP-a. Pred kraj rata, sa delom jedinica, pobegao u inostranstvo i našao utočište kod zapadnih saveznika.

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca. k. 170, reg. br. 19/4 (BH-V-1898).

² Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina (1887, Topola — 1943, Split). Učesnik balkanskih ratova i I svetskog rata. Od 1932. predsednik »Narodne odbrane«. Po kapitulaciji aprila 1941. sklonio se u s. Lipovo (Kolašin), odakle početkom jeseni odlazi u Split gde, u saradnji sa italijanskim okupatorom, organizuje četničke jedinice u Dalmaciji, delom u Hercegovini i zapadnoj Bosni. U tim krajevima bio je idejni i organizacioni tvorac saradnje između četnika i italijanskog okupatora u borbi protiv NOP-a. Umro je od srčanog udara 3. februara 1943. u Splitu.

³ Detaljne instrukcije za rad Ilija Trifunović je od Draže Mihailovića dobio aprila 1942 (vidi dok. br.77).

⁴ Boško Todorović.

BR. 53

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE POČETKOM FEBRUARA 1942. O CILJU I TOKU PREGOVORA O SARADNJI ČETNIKA I ITALIJANSKOG OKUPATORA¹

OBAVEŠTENJE broj 6 o toku pregovora sa Italij anima

Da nebi politički agitatori prestavili četničke pregovore sa Italij anima kao petokolonaški i nerodolj ubivi rad, kao i da nebi srpsko stanovništvo mnogo očekivalo od tih pregovora, izdaje se o sadanjem stanju ovih pregovora sledeće:

OBAVEŠTENJE

1. Cilj pregovora je sa četničke strane da se očuva srpsko stanovništvo srezova fočanskog, gatačkog, bilečkog, trebinjskog, ljubinjskog, stolačkog, nevesinjskog, mostarskog i konjičkog (na levoj obali Neretve) od svakog nasilja i gladi kao i da se vrate srpske porodice internirane u Pavelićevim logorima.

2. U zamjenu Italij ani traže samo red i mir, koji je trenutno potreban i srpskom življu ovih krajeva i ovaj red i mir nama će omogućiti oslobođilačku borbu u drugim krajevima gde Srbi još trpe zulume Ustaša. Nikakve druge obaveze Italij ani ne traže od četnika, niti su oni voljni da ih prime. Nema dakle opasnosti da će Italijani pozvati naše mladiće u svoju vojsku ili da će se četnici pod njihovom komandom boriti protiv svoje braće Srba iz partizanskih jedinica.²

3. Zasada su i četnici i Italij ani samo izložili jedni drugima svoje želje u smislu prednjeg. Ostaje da prepostavljene starješine i drugi odobre ovaj prethodni sporazum.³

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 8/7 (BH-V-29/l). Dokument je bez datuma, ali se iz njegovog sadržaja vidi da je pisan pre nego što su okončani pregovori sa italijanskim okupatorom, tj. pre 7. februara 1942 (vidi dok. br. 57).

² U izveštaju komandanta italijanskog 6. armijskog korpusa od 17. januara 1942. komandantu 2. armije, između ostalog, piše da je glavni cilj pregovora bio da se obezbedi »učešće, bar delimično, četničkih snaga u borbi protiv komunista« (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 10).

■ Vidi dok. br. 39.

4. Pešadiski kapetan II kl. Salatić Danilo,⁴ odreden je od strane potписаног, da kao oficir na službi u dobrovoljačkim srpskim četničkim odredima i kao zastupnik Komandanta 6 grupe četničkih odreda održava u najpotrebnijem obimu vezu sa italijanskom diviziskom komandom u Mostaru u cilju postizanja što većih koristi za srpski narod ovih krajeva.

5. Stoga neka se niko ne prevari i neka se neda prevariti da je rad kapetana Salatića i njegovih potčinjenih četničkih vojvoda komandanata bataljona, komandira četa, vodnika, desetara, voda trojke i četnika, petokolonaški i nerodoljubiv. Jer taj rad je očigledno koristan za srpski narod ovih krajeva. Omogućava pojačanu oslobođilačku borbu u drugim srpskim zemljama i uz to prestavi ja samo izvršenje zakonitog naredjenja. A to naređenje izdaje potpisati u svojstvu zamjenika Komandanta Bosansko hercegovačkih četničkih odreda čiji je glavni zadatak čuvanje srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine od svakoga nasilja.

I to naređenje odobriće naša Vrhovna komanda a složiće se s time naši saveznici a najviše bratska Rusija. Jer niko od njih ne želi propast srpskog naroda već njegovo čuvanje za odsudne borbe, koje će tek na proleće ili na leto ili na jesen ili iduće godine početi. I to naređenje primiče kao olakšanje svi domaćini i dobri Srbi ovih krajeva a mladi Srbi željni borbe i osvete mogu odmah poći samnom u dalje borbe tamo gde su one korisne za srpski narod i oslobođenje.

Komandant—maj or
Boško P. Todorović, s.r.

⁴ Jedan od organizatora četnika u nevesinjskom srežu, tada komandant Nevesinjskog četničkog odreda. Od avgusta 1942. načelnik Štaba četničke Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Poginuo prilikom povlačenja četničkih jedinica iz Hercegovine u jesen 1944.

BR. 54

NAREĐENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTO- ČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 6. FEBRUARA 1942. ČET- NIČKIM ODREDIMA ISTOČNE HERCEGOVINE ZA SPRE- ČAVANJE PARTIZANSKIH AKCIJA¹

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O. broj službeno
6 februara 1942 g.
Selo: Bratac

Komandantu.....

Neprijatelj se znatno ojačao, time što su mu se partizani pridružili, otpočevši borbu sa četnicima i ušavši u Foču,² Goražde³, Čaj niče,⁴ Rogaticu i druga mesta jednovremeno sa Nemcima i Turcima, koji su probili naš front u Istočnoj Bosni na više mesta.⁵

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 170, reg. br. 32/4 (BH-V-1904).

², ^{3 i 4} Posle skoro dvomesečne četničke terorističke vladavine na području Foče, Goražde i Cajniča partizanske snage su 20. januara 1942. oslobodile Foču, a 27. januara Goražde i Cajniče. Po preuzimanju vlasti od italijanskog okupatora (vidi dok. br. 31), četnici su na tom delu istočne Bosne masovno ubijali nedužno muslimansko stanovništvo, pljačkali i uništavali njihovu imovinu pod parolom osvete za ustaške zločine nad srpskim narodom identificujući sve Muslimane sa ustašama. Istovremeno je četničko rukovodstvo preduzelo niz vojnih i političkih akcija protiv NOP-a na tom području i šire, s ciljem da razbije njegove jedinice i pozadinu, četnički razbijачki rad odrazio se u osipanju partizanskih redova, tako da su neki partizanski odredi bili pred rasulom. Da bi sprečio dalje osipanje jedinica i zaštitio muslimansko stanovništvo na tom području, VS NOPOJ je naredio likvidiranje četničkog uporišta u zahvatu Foča, Goražde, Cajniče. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 2, tom III, knj. 1 i 9, tom IV, knj. 2 i 3; Oslobođilački rat, I str. 150 i 151; R. Colaković, Zapisi, III, str. 51, 58, 69—71; V. Dedijer, Dnevnik I, str. 88 i 91.

⁵ Partizani su Foču, Goražde i Cajniče oslobodili sopstvenim snagama u jeku neprijateljske ofanzive protiv snaga NOP-a u istočnoj Bosni (vidi dok. br. 38, nap. 3). Tvrđnje da partizani sarađuju sa okupatorom i kvislinzima, četnički pokret DM ističe sa ciljem da ih prikaže kao neprijatelja srpskog naroda i pridobije ga za borbu protiv NOP-a.

Naše trupe bore se hrabro u mešavini, a preduzete su mere, da im stignu pojačanja u ljudstvu i materijalu iz Srbije.⁶

Naši odredi u Hercegovini imaju zadatak, da borbom dobiju potrebno vreme do dolaska pojačanja.

U tom cilju Komandant odreda preduzeće između ostalog sledeće mere:

1) pozvati narod ne samo da uskrati svoju moralnu i materijalnu podršku već da pruži otpor svima onima, koji postupaju kao ustaše pa makar to bili partizani ili četnici;

2) obrazovati leteće čete, za odbranu srpskih sela od svakog neizazvanog nasilja turskog, italijanskog ili internacionalno-ustaškog ;

3) pomoći organizovanje novih četa, koje će nositi naziv »Srpske hajdučke čete« po uzoru na stare hajduke iz petovekovnog robovanja. Ove će čete u buduće vraćati svakome oko za oko, Zub za Zub ko neizazvano proliva srpsku krv;

4) umnožiti i rasturiti priloženi propagandni materijal.⁷

Obzirom na karakter novog protivnika, koji se služi svim sredstvima, pa ne preza čak ni od saradnje sa neprijateljem (Turcima), komandanti četničkih odreda biće u buduće manje skrupulozni u biranju sredstava za borbu i služiće se sa lukavstvom imajući u vidu, da im je dozvoljena i saradnja sa najmanje opasnim protivnikom, da bi se savladao onaj koji je trenutno opasniji, a naročito da bi se sačuvao srpski živalj, što je glavni zadatak srpskih dobrovoljačkih četničkih jedinica, kako sam to objavio svojim objašnjenjem od 10 januara t.g.⁸

Ja ču se nalaziti u Brataču, dok prilike ne budu zahtjevale moje približenje crnogorskoj granici o čemu čete me obavjestiti.

Komandant—maj or
Boško Todorović

⁶ U to vreme je major J. Dangić u Beogradu pregovarao sa predstvincima nemačkog okupatora o saradnji u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni. Opširnije o tome, vidi dok. br. 56; Prilog II, dok. br. 1—7; A. Miletić, n.č., VIG. Istovremeno je Nedićeva vlada, od izbeglica iz Bosne formirala Samostalni dobrovoljački odred 2agubica (nazivan je i Krajiški odred i Odred kapetana Dakića) i uputila u istočnu Bosnu.

O formiranju, dolasku i akcijama tog odreda u istočnoj Bosni, vidi Arhiv VII, Ca, k. 175, reg. br. 24/4 i A NDH, k. 62, reg. br. 12/2.

⁷ Ti propagandni materijali ne nalaze se u prilogu dokumenta, verovatno su to dokumenti o kojima B. Todorović piše u izveštaju D. Mihailoviću od 26. januara 1942 (vidi dok. br. 49).

⁸ Taj dokumenat se ne nalazi u Arhivu VII.

Dostavljeno:

K-tu 6 grupe odreda kapetanu Salatiću
donjo-nevesinjskih četničkih odreda bratu Petru Sa-
mardžiću
gornjo-nevesinjskih " " " naredni-
ku T. Guzini⁹
gatačkih odreda bratu poručniku Miloradu Popoviću
donjo-gatačkog bataljona bratu Milanu Zirojeviću
gornjo-gatačkog bataljona bratu Radojici Perišiću
graničnog bataljona bratu Anti Bjeletiću
Ijbomirskog bataljona bratu Savi Kovaču

BR. 55

**OBAVEŠTENJE KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 7. FEBRUARA 1942.
KOMANDANTU ITALIJANSKIH TRUPA U NEVESINJU O
PRIHVATANJU USLOVA SARADNJE¹**

KOMANDANTU ITALIJANSKIH TRUPA

U Nevesinju²

1.) U vezi sa preliminarima utvrđenim između p.por. Muttimira Petkovića i kapetana Andela de Mateisa (Angelo de Matteis) 11. januara 1942. u Mostaru,³ primam na znanje sva uveravanja koja je dala Komanda četničkih trupa istočne Bosne i Hercegovine⁴ o miroljubivim namerama prijateljskih⁵ četničkih trupa prema italijanskim trupama koje se nalaze na tom području radi obezbeđenja rada i pokreta.

⁹ Tomo.

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, na francuskom jeziku) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 4/14. Na dokumentu je B. Todorović ispravljao i dopisivao pojedine reči i rečenice na srpskohrvatskom jeziku.

² U Nevesinju su se tada nalazili jedan bataljon 3. alpinskog puka i jedna baterija 1. alpinskog artiljerijskog puka divizije »Taurinenze« — Taurinense (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 18).

³ Vidi dok. br. 39.

⁴ Reč »Hercegovine« je dopisano rukom.

⁵ Reč »prijateljskih« je precrtana.

Major Todorović, privremeni⁶ komandant četničkih trupa istočne Bosne, potvrđuje svojim potpisom odredbe sadržane, u vezi s tim, u preliminarima koje je potpisao p. por. Mutimir Petković.

2.) U vezi sa preliminarima potpisanim 22. januara 1942. od strane p. por. Mutimira Petkovića, major Todorović utvrđuje u priloženoj noti mogućnosti svojih trupa,⁷ sredstva kojima raspolaze, za saradnju sa italijanskim trupama u održavanju reda na području istočne Bosne uz granicu Crne Gore,⁸ u srezovima (okruzima) Foča, Goražde, Čaj niče, Gacko, Nevesinje, Bileća, Trebinje, Ljubinje, Stolac, Mostar i Konjic i, u vezi sa dogовором sa Nemcima, u srezovima Rogatica i Višegrad.

**7. II. 1942.
kod Nevesinja**

**Artiljerijski major
Boško P. Todorović
priv. komandant četnika
ist. Bosne i Hercegovine**

Primljeno 7. II. 1942—XX»

... 10

⁸ Reč »privremeni« je dopisana rukom.

⁷ Redakcija ne raspolaze tom notom.

⁸ Dalji tekst, do beleške o datumu prijema, dopisan je mastilom.

⁹ Beleška o datumu prijema je napisana na italijanskom jeziku.

¹⁰ Nečitak potpis.

BR. 56

**IZVEŠTAJ SLOBODANA VRANIĆA OD 8. FEBRUARA 1942.
O PREGOVORIMA MAJORA JEZDIMIRA DANGICA SA NE-
MAČKIM OPUNOMOĆENIM KOMANDANTOM U SRBIJI O
SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a U ISTOČNOJ BOSNI¹**

IZVEŠTAJ

0 izvršenom mom službenom putu u međuvremenu od 27 januara do 8 februara 1942 godine, a prema naređenju Komandanta bosanskih vojno-četn. odr.²

27 januar: Od punomoćnika-kapetana brata Dakića Bogdana,³ primio sam usmeno naređenje da putujem za Cačak deneralštabncem kapetanu bratu Siniši Pazarcu⁴ od koga sam imao da primim izveštaj i isti da prenesem Komandantu — lično.

28 januar u 6,7 časova brzim vozom prebacio sam se za Cačak. Odmah sam po dobivenim podacima potražio imenovanog.

28, 29 i 30 bio sam u Čačku na prikupljanju podataka, dok je kapetan Pazarac bio na putu, prema dobivenom naređenju.

•31 januar: brzim vozom u 7,48 časova prebacio sam se u Beograd, gde sam i stigao istog dana u 15,30 časova. Kao što mi je bilo naređeno oko 17 časova stigao sam u Presedništvo Srpske Vlade i predao bratu kapetanu Bogdanu Dakiću izveštaj. Tom prilikom od strane kapetana Dakića izvešten sam da je sa njim skupa doputovao u Beograd i komandant brat major Jezdimir Dangić.⁵

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 24/6 (BH-X-60).

² Major J. Dangić.

³ Rezervni kapetan (trgovac iz Doboja); tada bio komandant Samostalnog dobrovoljačkog odreda Zagubica (vidi dok. br. 54, nap. 6).

⁴ Ocokoljić Simeun Siniša (u dokumentima se pojavljuje i kao Siniša Pazarac), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. U 1942 (legalizovan u Nedićevim jedinicama u Zaječaru) radio na organizaciji četničkih jedinica DM. Od kraja 1942. do marta 1945. komandant Mlavskog četničkog korpusa. Pred kraj II svetskog rata pobegao u inostranstvo.

⁵ i ⁷ J. Dangić je u Beograd doputovala sa puk. Erhom Kevišem (Erich Kewdsch), načelnikom Operativnog štaba nemačkog opunomoćenog komandanta u Srbiji, i Perom Đukanovićem, članom četničke Pripomene uprave istočne Bosne. Dolasku Dangića u Beograd prethodio je njegov sastanak sa Kevišem u Bajinoj Bašti, koji je organizovao kape-

1 februara: U međuvremenu od 10—14 časova u Ministarstvu Unutrašnjih poslova u kancelariji pomoćnika ministra g. Đorđevića,⁶ zasednuta je sednica gde je rešavano pitanje o Bosni.⁷

Na tom skupu bili su prisutni 3 člana iz Pri-vremene uprave Istočne Bosne, kao i dva delegata oficira iz Bosne i 5 lica od Predsedništva Srpske vlade. — Njihova saglasnost bila je potpuna.

Primljeni su uslovi okupatora — Vojnog zapovednika u Srbiji, na koje su naši povoljno odgovorili. Teritorija istočne Bosne od granice prema Srbiji pa do r. Bosne i Drine skupa sa Sarajevom, gde spadaju 17 srezova, smatrano je kao već dobiveno.

Tom prilikom meni je naređeno da u Beogradu ostanem sve dottle dok ova stvar ne bude potpuno likvidirana tj. do 5 februara.

2 i 3 febr. Prema naređenju kapetana brata Bogdana Dakića svršavao sam stvari lokalne prirode u samom Beogradu koje mi je on davao.

4 februara Oko 12 časova komandant major brat Jezdimir Dangić napustio je Beograd.⁸ Isti je oputovao u Bosnu.

tan Jozef Mati. (Joseph Mati), oficir Abvera (Abwehr), posle više Dangićeve ponuda nemačkom okupatoru za zajedničku borbu protiv NOP-a u istočnoj Bosni. Na tom sastanku su definisani preliminarni uslovi saradnje koji je trebalo da se ozvaniče u neposrednim pregovorima J. Dangića sa nemačkim opunomoćenim komandantom u Srbiji generalom Paulom Baderom i predsednikom srpske kvizlinške vlade Milanom Nedićem. Međutim, iako je bio veoma zainteresovan za saradnju četničkih jedinica u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni, opunomoćeni komandant u Srbiji nije želeo da prihvati sporazum sa Dangićem bez saglasnosti vlade NDH, s obzirom da se radilo o tome da u istočnoj Bosni svu vlast preuzmu četnici. Opširnije o tome vidi A. Milićić, n. č., VIG.

U elaboratu o četničkom pokretu DM, koji su polovinom 1944. godine sačinili organi britanske obaveštajne službe za potrebe vojnog i političkog rukovodstva, piše da je Dangićev plan bio da četnici posednu istočnu Bosnu »sklapanjem neke vrste ugovora sa Nemcima, po kome bi on bio priznat kao šef mesne organizacije na isti način kao što je bio Nedić u Srbiji i docnije general Đukanović u Crnoj Gori« i da ti pregovori nisu uspeli »zbog toga što su Nemci verovatno shvatili da će mnogo korisnije biti ako istočna Bosna i dalje ostane deo Pavelićeve Hrvatske države. Zbog toga je Dangić u to vreme bio suvišan« (Arhiv VII, k. 240, reg. br. 4/1).

⁶ Cvetan Đorđević Ceka.

⁸ Za vreme boravka u Beogradu J. Dangić je stanovao kod puk. F. Keviša (Arhiv VII, Nacionalni arhiv Vašington) dalje: NAV-N-T-501, film (dalje: f) 256, snimak (dalje: sn.) 1087—1097.

Oko 17,30 časova u Ministarstvu unutrašnjih poslova od strane kapetana brata Dakića Bogdana izvešten sam o sledećem:

— Nemačka vojna sila prihvatile je naše uslove, ali Hrvati i Madari iste ne prihvacaju. Pitanje o dodeljivanju teritorije (17 srezova) zasada je ne izvršivo.

— ovo pitanje za izvesno vreme, a najdalje za mesec dana ponovo će se staviti na dnevni red.

— okupator odobrava našu borbu, koja će se 1 dalje nastaviti,

— naša borba neće se voditi kao do sada frontalna, već će se obrazovati glavni front, a potom voditi gerilsko ratovanje.

— iz Srbije dobijamo pomoć u ljudstvu i materijalu.

— preorganizacija će se izvršiti kod jedinica u Bosni,⁹ najdalje za to odobren je rok od 20 om.

— u najkraćem roku sazvće se konferencija komandnog osoblja na kojoj će se rešiti definitivno 0 svim pitanjima.

— svima komandantima sa ljudstvom naređeno je da ostanu na svojim položajima. Sa ljudstvom izvršiti osiguranje terena.

— Odmah ustrojiti jedinične spiskove i u isto upisati svoje ljudstvo. *Ovo je naređeno da komandanti učine najhitnije.*

5 februara: u 9,30 časova otpustovao sam u Čačak, gde mi je naređeno da ponovo dodem u vezu sa generalštabnim kapetanom bratom Sinišom Pazarcem, gde sam 1 došao i izveštaj podneo. Tom prilikom imenovani mi je naredio da otputujem u Gornji Milanovac.

6 februara: u 7,48 iz Čačka otpustovao sam u Gornji Milanovac, gde sam u toku ovog dana potrebne službene stvari i obavio.

7 februara: u 2,30 u jutru otpustovao sam u Čačak — izveštaj predao, a potom i sam stigao sa zadocnjenjem tek oko 22 časa. Iz Užica specijalnim vozom u 23 časa otpustovao sam na Bosansku teritoriju.

⁹ O reorganizaciji četničkih jedinica, vidi Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 33/4 i k. 175, reg. br. 8/2).

NZ. Ovaj moj izveštaj dostavljam u granicama dozvoljenim od strane naših starešina, a podrobniji i potpuniji dostavice naš glavni komandant u potpunosti.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

8 februara 1942 god.
VARDISTE

OFICIR ZA VEZU
poručnik
Slobodan Vranić,¹⁰ s.r.

BR. 57

IZVEŠTAJ KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 10. FEBRUARA 1942.
DRAŽI MIHAJOVIĆU O SPORAZUMU O SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

KOMANDANT
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O. broj. službeno
10 febr. 1942. —
BRATAC

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE I MORNARICE.²

U subotu 7-og. ov. mj. sastao sam se u svojstvu zastupnika komandanta bosansko-hercegovačkih četničkih odreda majora Dangića,³ koji nije mogao doći na sastanak sa italijanskim ko-

¹⁰ Prema pismu koje je 26. avgusta 1942. uputio majoru Petru Baćoviću, Slobodan Vranić je dugo bio podoficir u kraljevoj gardi, a pred rat je postao oficir — potporučnik. Kod D. Mihailovića došao jula 1941., »kao 57. oficir po redu javljanja«. Do kraja godine radio na okupljanju podoficira oko četničke organizacije u Beogradu i na organizaciji četnika u višegradskom srežu. Od kraja 1941. do avgusta 1942. legalizovan u Užicu (Arhiv VII, Ča, k. 238, reg. br. 3/10).

¹ Izveštaj citiran u letku Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu od 23. februara 1942 (Arhiv VII, A NOR, k. 1708, reg. br. 9/1—3) na osnovu originala nadenog u zaplenjenoj četničkoj arhivi prilikom napada partizanskih jedinica na štab B. Todorovića 19/20. februara 1942 (Kifino Selo, Nevesinje).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Dangić je tada u Beogradu pregovarao sa nemačkim opunomoćenim komandantom u Srbiji o saradnji četnika i nemačkih okupacionih trupa u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni (vidi dok. br. 56, nap 5 i 7).

mandantom Nevesinja i sa obaveštajnim oficirom njihove divizijske komande u Mostaru.⁴

Cilj i rezultat pregovora vidi se iz priloženog obaveštenja br. 6.⁵ Tom prilikom sam imao sastanak sa Dobrosavom Jevđevićem, koji živi u Splitu i nedavno je putovao po sjevernoj Italiji. Tražio sam od njega da ide među svoje birače iz ranijeg političkog života oko Prače i Rogatice, pa je obećao da će ići samo moli da se preko radio Londona radi olakšanja njegove misije saopšti našem stanovništvu otprilike sledeće: »Vijesti iz otadžbine: Dobroslav Jevđević naš poznati nacionalni radnik upućen je od strane ministra vojske i mornarice Đeneralu Draže Mihajloviću da među srpskim stanovništvom Istočne Bosne radi na pojačanju srpske slove toliko potrebne našem napačenom narodu. Želimo mu puno uspjeha.«

Takođe ugledni član zemljoradničke stranke četnički vojvoda brat Petar Samardžić želio bi da zemljoradnički šef i ministar pravde Milan Gavrilović kaže preko radia otprilike ovo: »Braćo Srbi složite se i izvršujte naredenja naše vrhovne komande koja vodi operacije u skladu sa svim operacijama Saveznika. S tim se slaže i bratska Rusija. Naredenja Vrhovne komande doći će vam preko Draže Mihajlovića i oficira koje je on poslao u sve srpske zemlje i u druge jugoslovenske krajeve. Budite strpljivi. Rad ide svojim tokom. Mi ćemo po'bjetiti. A poslije pobjede doći će na red politika i narod će slobodno reći što želi pa će biti po demokratskim načelima onako kako želi većina naroda. To vam svečano obećavamo u ime kraljevske vlade. Uopšte da doktor Milan Gavrilović govori preko radia česće, jer ga srpski narod želi da čuje s obzirom da je do skoro bio u Moskvi.⁶

Saznao sam iz pouzdanih izvora sledeće:

1) Da Italijani spremaju armiju od 500.000 za proljetnu operaciju preko južne Francuske u Spaniju i dalje preko Gibraltar. Ova armija prikuplja se na prostoru Bolonja, Milano,

⁴ U Mostaru se tada nalazila Komanda aitalijanske alpinske divizije »Taurinense« — Taurinense (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 18). Sastanak je održan na poljoprivrednom imanju u blizini Nevesinja. Sa četničke strane prisustvovali su: B. Todorović, D. Jevđević, M. Petković, kapetan D. Salatić, P. Samardžić i nekoliko lokalnih četničkih voda (Arhiv VII, A NOR, k. 1708, reg. br. 23/4).

⁵ Vidi dok. br. 53.

⁶ Dr Milan Gavrilović je pre aprilske rata bio poslanik Kraljevine Jugoslavije u SSSR-u. Status zvaničnog jugoslovenskog predstavnika prestao mu je 8. maja 1941, kada ga je sovjetska vlada proglašila običnim građaninom. Krajem jula je imenovan za otpovjednika poslova jugoslovenske izbegličke vlade u Moskvi. Po dolasku u London (januara 1942) imenovan je za ministra pravde u vladi prof. Slobodana Jovanovića.

Parma. Osim toga dvije nove divizije bornih kola pripremljene su u Firenci (provincija Parma). Dobar cilj za vazduhoplovstvo.

2) Da je naša podmornica Nebojša potopila prije deset dana pred Splitom italijanski teretni brod od 7.000 tona.

3) Da je grof Cano prilikom svoga poslednjeg boravka u Pešti potpisao tajni ugovor o personalnoj Uniji Mađarske i Italije pod kraljem Viktorom Emanuelom. Po ugovoru Hrvatska bi potpala pod Madarskom.

S molbom na nadležnost.

Komandant—maj or
Todorović

BR. 58

IZVEŠTAJ KAPETANA ŽARKA MILUROViCA OD 13. FEBRUARA 1942. MAJORU BOŠKU TODOROVICU O POKUŠAJU ORGANIZOVANJA ČETNIČKIH JEDINICA U SLAVONIJI¹

**KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA
JUGOSLOVENSKIH ČETNIČKIH ODREDA**

MAJORU
GOSPODINU BOSKU TODOROVICU

Položaj

Gospodine majore,

U vezi sa oslobodilačkom akcijom u Bosni, za proleće ove godine, predviđa se preduzimanje najšire akcije i u ostalim našim pokrajinama: U zap. delu Bosne, Lici i Kordunu, Slavoniji i Hrvatskoj, Slovenačkoj, Sremu, a ako situacija dozvoli i u Vojvodini.

Po povratku iz nemačkog ropstva, odakle sam pušten koncem oktobra prošle godine i oporavljenju, — uzeo sam na sebe dužnost, da povedem navedenu akciju u Slavoniji i Hrvatskoj; da objedinim rad manjih gerilskih jedinica koje tamo bez

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 151, reg. br. 1/1 (H-V-I).

plana i veze već dejstvuju,² a od proleća 1942 godine, da sa-dejstvujem akciji u Bosni, Kordunu, Lici i Sremu, a po moguć-stvu i onoj u Sloveniji, a presecanjem veza u zapadnoj Slavo-niji da olakšam naročito akciju u istočnoj Bosni i Sremu.

U tom cilju, uz pripomoć patriotskih elemenata iz tih krajeva u Beogradu (izbeglica), formirao sam »Slavonski čet-nički odred«,³ jačine oko 300 ljudi (izbeglica, koji su mučeni i čiji su roditelji poubijani), od prilike po 30 četnika iz Sre-zova: Osek,⁴ Našice, Slatina, Brod, Slav. Požega, Pakrac, N. Gradiška, Daruvar, Novska, Grubišno Polje—Garešnica.

Polazak polovinom marta, neposredno iz Beograda, iz jednog sremskog sela, s večera, kamionima.

Operaciska prostorija: Papuk—Psunj, Dilj Gora—Požeš-ka Gora—Hrvatska do r. Ilove—Bilo Gorje.⁵

Pitanje opreme i naoružanja, rešeno je samo delomično. Naime gro odreda vrbovan je iz reda Nedićevih dobrovoljaca, žandarma, policajaca i četnika — rođeni u navedenim srezovi-ma, a koji će u određeno vreme doći obučeni i naoružani. — Ja lično, zbog ovog svog plana, pri dolasku u Beograd, javio sam se kao izbeglica, a kao oficir se krijem, jer bi se morao javiti ili u Nedićeve odrede ili bi bio oteran nazad u ropstvo,

² Od jula 1941. u Slavoniji su dejstvovale brojne partizanske grupe koje su organizovala mesna rukovodstva KPJ uglavnom od članova KPJ i SKOJ-a (Brodska-Istočna i zapadna — Osječka, Novogradiška, Požeška i dr.). Brojčano tada male (15—25 boraca), ubrzo su se te grupe povezale i već oktobra 1941. prerasle u odrede (Psunjski NOPO, a zatim Papučko-krndijski NOPO) koji kasnije narastaju u veće vojne jedinice. Opsirnije o tome, Mr Slavica Hrečkovski, Komunistička partija Hrvatske u borbi za jedinstvo i izgradnju osnove NOP-a u Slavoniji 1941. godine; Zbornik br. 13, 1976, Historijski institut Slavonije i Baranje, str. 278—285.

³ U raspoloživim četničkim dokumentima taj se odred nigde ne pojavljuje; to je bila zamisao koja nije ostvarena. U dogovoru sa nemackim okupatorom, četnički pokret DM je (krajem 1942. i u toku 1943) pokušavao da ubacivanjem četnika iz Srbije u Slavoniju mobilise srpsko stanovništvo na tom području i tako formira četničke jedinice. Jedna grupa od oko 30 četnika prebacila se u okolinu Novske, pod komandom majora Dušana Janjića, s tim ciljem. Međutim, Štab 6. korpusa NOVJ je na to brzo reagovao: 25. avgusta 1943. formiran je Protivčetnički bataljon »Hajduk Veljko«, razbio tu četničku grupu, i sprečio dalje pokušaje četničkog pokreta DM da na području Slavonije formira svoje jedinice. No, iako plan četničkog pokreta DM o formiranju vojnih jedinica u Slavoniji nije u praksi realizovan, postojala je četnička Komanda Slavonije (komandant Aleksandar Nikolić »Devis«), koja se do oktobra 1944. nalazila na području četničkih jedinica na teritoriji severozapadne Srbije i na teritoriji Majevičkog i Ozrenskog četničkog korpusa. Brojno stanje Komande bilo je, 13. maja 1944, 13 oficira, 11 pod-oficira i 90 vojnika sa 72 puške i 1 mitraljezom.

⁴ Treba: Osijek (prema karti 1:100.000).

⁵ Takode i: Bilo-gora.

te nemam mogućnosti, da ostatak odreda naoružam, niti pak verujem, da bi Srpska vlada ovu akciju smela bilo čim pomoći.

— S toga ovo pitanje moram resiti na terenu.

Dok akcija u Bosni ima čisto Srpski karakter, akcija moga odreda imaće Jugoslovenski karakter, iz sledećih razloga: u krajevima gde će operisati žive pretežno Hrvati (jedva ima 30% Srba, od kojih su mnogi u izbeglištvu i internaciji); u navedenim planinama, krije se velik broj Hrvata, vojnika, koji nisu hteli ići u Rusiju, a koje mislim iskoristiti; u izgledu je, da se 2 oficira Hrvata, Jugoslovenski orjentisana, iz Osečkog garnizona jave u odred sa artilerijom, kako su se jednoj mojoj rođakini nudili, t.j. poručivali mi, ako bi se na terenu pojavio; u slučaju kakvih represalija nad Srpskim življem, u mogućnosti smo, da to duplo učinimo nad Hrvatskim, a ako bi pak bilo ovo preduzeto od strane okupatora, opet smo u mogućnosti da i njemu vratimo, jer u Slavoniji živi oko 10.000 Nemaca; ako bi se ovlađalo Požeškom kotlinom i navedenim srezovima, odnosno ako uspemo, kako nam je u planu, da presečemo Hrvatsku na liniji Virovitica—Jasenovac, ili u idealnijem slučaju još zapadnije, — onda se ne može zamisliti organizovanje pozadine i civilnih vlasti bez učešća Hrvata Jugoslovenski orjentisanih (zbog ovoga u odredu imam već nekoliko Hrvata, koji su takođe ispred ustaša kao Jugosloveni izbegli).

Osveta i pokolj biće izvršen nad ustašama — krivcima i oficirima — izdajnicima, za ovo će u najvećoj meri da koristim Hrvate-četnike; ustaške vlasti smenjivati sa ispravnim Hrvatima i Srbima i spolja stvar prestaviti kao čisto »Hrvatsku unutrašnju stvar«.

Prema okupatorima, u početku, bićemo pasivni i sa njima prečutno imati jedan »Džeteleman-agreman«, a ako pak oni okrenu drukčije, ili njihova situacija bude loša, onda sa njima učiniti što i sa ustašama.

Svakako, da bi sve akcije u zemlji trebale objediniti u rukama jednog lica, jer bi uspeh bio mnogo veći, a naše moralno stanje jače. I Vi i ja u ovom momentu mislimo na to lice, na Njega,⁶ ali ne bi li bilo korisnije, kada bi sa njime imali i tehničku—ličnu vezu? — Da li mi ovako, radeći po ličnoj inicijativi, delujemo u smislu njegove ideje i planova? Nije li ovo možda rasipanje snaga.

Još pre odlaska, uhvatiću vezu sa ličnostima, koje će ovu akciju voditi u Kordunu, zapadnom delu Bosne, Slavoniji i Sremu, a kasnije na terenu pronaćiće se kanali za istu, a sa ovima u zapadnoj Bosni, Kordunu i Lici imaće se verovatno i nepo-

⁶ Tj. na Dražu Mihailovića.

sredna. — Ali pre svega osećam preku potrebu, da ovu vezu i kasnije kanale za istu, uspostavim sa Vama. — Ja sam Vam zbog toga i suviše otvoreno i opširno izneo svoje ciljeve i plan rada, pa Vas molim, ako je moguće, da u ovom pogledu sa Vaše strane dobijem bilo kakve direktive. — Ja lično toliko polažem na ovo pažnje, da bih najradije hteo lično doći do Vas, ali nažalost, ja nemam isprava i dokumenata, da bih mogao krenuti na taj put. Mislim, da bi bilo vrlo dobro, ako bi mi Vi poslali legitimaciju ili objavu, s kojom bi ja odavde u uniformi krenuo k Vama na sastanak. — Tako isto molim Vas, ako bi mi Vi mogli pomoći, da naoružam i ostatak odreda.—

Na kraju, ne mogu a da ne pomenem, da će naše geslo u borbi biti: »*S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu*«. — U dalju politiku i o tome kako će biti uredena naša Otadžbina, neću kao oficir da mislim. To će odrediti Kralj i Narod. —

Molim Vas odgovorite mi što hitnije, da bih do 1 marta došao do Vas, pošaljite kurirom na adresu koju će Vam dati donosioč.

Primite Gospodine majore izraz mog osobitog poštovanja,
uz pozdrav

Vaš odani
Žarko P. Milurović
peš. kapet. I kl.

13. februara 1942. god.
BEOGRAD

BR. 59

UPUTSTVO BR. 5 DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 14. FEBRUARA 1942. O ORGANIZACIJI I ZADACIMA VOJNIH JEDINICA¹

Lično strogo poverljivo.

U P U T S T V O Broj 5.

Izvršenom proverom na terenu, uverio sam se da nije svugde sprovedena organizacija u duhu datih upustava i naredenja.² Najveća se pažnja obraća na treće (operativne) čete, dok su tako-reći prve i druge čete potpuno zanemarene. Ovo je pogrešno, jer uspeh trećih četa ovisi od rada prvih i drugih.

Tako isto nisu svugde odredeni sreski komandanti,³ nisu odredene četovode prvih i drugih četa niti su tačno predviđene uloge i zadatak.

S obzirom na momentalnu situaciju, organizacija i podela uloga mora biti izvršena do detalja, te da se izbegne nespremnost i svako iznenadenje koje može imati loših posledica.

Da bi se izbeglo svako ponovno objašnjenje, a organizacija izvela u potpunosti,

N A R E Đ U J E M :

I — Formiranje pojedinih jedinica:

- 1) U svakom selu imaju se odmah formirati tri čete i to: prva, druga i treća četa,
- 2) Prve čete popuniti sa ljudstvom od četrdeset do pedeset godina, druge od 30—40 god. starosti a treće čete od 20—30 god. starosti. Dobrovoljci za treće čete mogu se primati bez obzira na godine starosti.
- 3) Prve čete imaju zadatak zaštite svoga sela — opština od opasnosti i za održavanje reda. Druge čete vrše rušenja, prave prepreke na putevima i brane da se navedena mesta oprave. Treće čete ulaze u sastav operativnih jedinica i odlaze prema dobivenom zadatku.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141, reg. br. 4/6 (CG-V-1586/1).

² D. Mihailović je 1941. izdao više uputstava i naredenja za formiranje vojnih jedinica (vidi dok. br. 2 i 4 i Arhiv VII, Ča, k. 164, reg. br. 21/5).

³ O zadacima sreskih komandanata, vidi Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 6/5.

4) Raspoloživo oružje u načelu podeliti tako, da polovina služi za naoružanje prvih i drugih četa, a druga polovina za naoružanje trećih četa. Automatska oružja starijih tipova deljivati drugim četama.

5) Treće čete (dve—četiri) formiraju bataljon,⁴ a dva do pet bataljona formiraju brigadu.⁵ Oim broj bataljona prede pet, formiraju se dve brigade.

6) Za operativnu jedinicu (brigadu—odred) odmah formirati štabnu četu u čiji sastav ima da uđu telefonisti, kuriri, radiotelegrafisti, i ordonansi.

7) U svakom bataljonu formirati odeljenje za vezu u čiji sastav ulaze: telefonisti, kuriri i ordonansi.

8) Za svaki bataljon formirati laku komoru-kolsku, u čijem sastavu treba da imaju brdske kuhinje ili kazan. U koliko se bude raspolagalo sa automobilima iste upotrebiti za brigadu u sastavu štabne čete.

9) U svakoj brigadi formirati propagandno obaveštajni odsek, u svakom bataljonu propagandno-obaveštajnu sekciju. Svaki odsek, odnosno sekcija treba da ima prijemni radio aparat, u koliko im se ne dodeli primo-predaj na stanica.

II. — Podela uloga i zadataka:

1) Odmah izvršiti izbor i odrediti sreske komandante. Pri izboru obratiti pažnju na umešnost i hrabrost dotičnih lica.

2) Pod sreskim komandantom stoje sve prve i druge čete.

3) Prve čete služe za odbranu svojih sela. Pri izvršenju ovoga zadatka, polovina ljudstva ima biti stalno na položaju (brdima koja brane selo) a druga polovina na odmoru u selu. U slučaju opasnosti na položaju se pale vatre na koji znak i druga polovina iz sela izlazi na položaj.⁶

Četovoda prve čete je ujedno i komandant mesta dotičnog sela odnosno opštine, te prema tome i najstariji od sve trojice četovoda. Zbog toga obratiti pažnju na izbor istoga, da je od najuglednijih ljudi u selu. Sva naredenja imaju se slati isključivo preko četovode ove čete.

4) Druge čete imaju zadatak da naprave što više prepreka na svima putevima i železničkim prugama u svome reonu i da ova mesta brane vatrom da se ne može izvršiti opravka.⁷

⁴ i ⁵ O formiranju bataljona i brigada, vidi dok. br. 68. Detaljnija uiputstva i naredenja o formiranju vojnih jedinica četnički pokret DM je izdao u drugoj polovini 1942, pošto je sa okupatorima i kvislinzima zaključio sporazum o saradnji u borbi protiv NOP-a (vidi dok. br. 68).

⁶ i ⁷ Prve i druge čete nisu nikada formirane, one su postojale samo u mobilizacijskim spiskovima.

Prepreke se imaju praviti: nabacivanjem velikog kamenja na većoj dužini puta, kopanjem rovova preko celog puta dužine pet metara a dubine tri metra, obaranjem velikog drveća, rasšrafljivanjem i odnošenjem šina železndčke pruge i kidanjem telefonskih linija. Prepreke raditi na onim mestima, koja se ne mogu lako obići. Izbor mesta izrade prepreka izvršće još sada sreski komandanti i sa istima upoznati četovode drugih četa. Za izradu prepreka u danom momentu mobilisati svo okolno stanovništvo. Imati u vidu, prepreka ako nije branjena vatrom nema nikakvog značenja.

5) Sreski komandant ima se nalaziti u mestu gde mu je najjača druga četa. Prema situaciji i potrebi ima pravo da vrši koncentraciju (priključivanje) drugih četa.

Na veća mesta—gradove obratiti naročitu pažnju i u istima držati posadu dovoljne jačine.

III— Ostale odredbe:

1) Kompromitovane sreske načelnike i opštinske uprave u danom momentu odmah smeniti. Za ovo još sada izvršiti izbor pogodnih lica, ali ništa ne saopštavati im. Izbor će izvršiti komandant brigade u zajednici sa sreskim komandantom.

2) Naoružane odrede koji sada ne pripadaju nama, bušiti i pridobijati za sebe. U danom momentu ako pridu nama dobrovoljno, ulaze u sastav brigade, u protivnom razoružati ih, oružje podeliti prema potrebi, a njihovo ljudstvo predati sreskome komandantu.

3) Predvideti zborište pojedinih bataljona i način održavanja veze.

4) Propagandni odsek sekcije, odmah će, u koliko to do sada nisu, pristupiti izdavanju radio dnevnika »Vidovdan« i izdavati ga samo četovodama koji će dalje usmeno saopštavati pouzdanim lidima.

5) U većim gradovima organizaciju sprovesti po sistemu Kopči (jedan nađe dvojicu, od njih svaki sledeći dvojicu i t.d., ali samo se trojke poznavaju). U sistemu kopče ima se sprovesti: budenje nacionalne ideje za uspostavljanje nove Jugoslavije, onemogućavanje komunista i fašista, preziranjem narodnih izdajnika (Nedića, Ljotića, Koste Pećanca) i njihovih sluga. Preziranjem i izbacivanjem iz društva svih onih koji služe neprijatelju. Propaganda putem narodnih pesama i priповедaka.

6) Ceo posao na organizaciji po ovome upustvu ima se završiti odmah, o čemu podneti pismeni — šifrovan izveštaj najdalje do.....⁸ 1942 godine.—

⁸ Tačke u originalu.

7) Po uzimanju potrebnih podataka, ovo upustvo unišiti spaljivanjem.

14 februara 1942 god. KOMANDANT JUGOSLOVENSKE VOJSKE
POLOŽAJ MINISTAR VOJSKE I MORNARICE
divizijski đeneral,
M.P. Draža Mihailović, s.r.

Da je prepis veran originalu, tvrdi i overava:

M.P.⁹

Komandant — poručnik
Jovan R. Jelovac

BR. 60

PISMO KOMANDANTA ROGATIČKOG ČETNIČKOG ODDERA OD 16. FEBRUARA 1942. NOVICI DZIDU O SPORAZUMU O SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM U BORBI PROTIV NOP-a U ISTOČNOJ BOSNI¹

Dragi brate Novica,²

Borike,³ 16 februara 42

Tvoj izveštaj primio sam ovog momenta i na isti dajem ti sledeći odgovor:

Ja sam se danas vratio iz Višegrada, gde sam bio na sednici kod komandanta italijanskih trupa.⁴ Postignuta je potpuna saglasnost sa njima u pogledu saradnje i dalnjih akcija u Bosni protiv partizana.⁵ Celokupnu pomoć u hrani, u municiji i u artiljeriji dobićemo od istih. Neophodno je potrebno da Ti odmah stupiš u vezu sa njihovim starešinom koji se nalazi na

⁹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 32« (Štab Pljevaljske četničke brigade).

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 3/1 (BH-X-233).

² Džido, tada komandir čete u Semećko-boričkom bataljonu Rogatičkog četničkog odreda.

³ Na karti 1:100.000: Ergele Borike (Višegrad).

⁴ i ⁵ Odnosi se na pukovnika Enrika Picia (Enrico Pizzi) komandanta 10. alpinske grupe »Valek« (Valle), koja se tada nalazila u Višegradi. O sklopljenom sporazumu, vidi dok. br. 19, 42 i 62 i Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 21/1.

Mededi, a koji je takođe dobio potrebna uputstva za zajednički rad od svoje komande iz Višegrada. Kroz dan dva uputiću Ti pojačanje od jednog oficira i manjeg odreda sa zadatkom da sve partizane proteraš, zarobiš i celokupan teren očistiš do Ustiprače. U tom će Te pomagati i i talijanska artiljerija. Dotle pod svaku cenu života i pod odgovornošću četničkog prekog suda,⁶ imaš zadatak da održiš sadašnji položaj, kao i očuvaš sve mostove na limu i na Mededi.

Municiju Ti šaljem u količini od 800 metaka, no znaj da svaki metak moraš da iskoristiš korisno protiv našeg mrskog neprijatelja — partizana, koji žele da se prebace u našu Bosnu⁷ ponosnu i da nas opljačkaju, da nam unište veru, Kralja i Otadžbinu i da služe svojim vodama čivutima. Znaj, dragi brate Novica, da mi sa velikim teškoćama dolazimo do munićije, pa zato poduci naše hrabre borce četnike da ne troše metkove uzalud, jer mi ovde skupo plaćamo svaki metak koji dobavljamo iz Srbije.

Dragi brate Novica, ja Te uveravam da ćeš uvideti sa kolikim poteškoćama se borimo, samo da očuvamo naš krst časti i slobodu zlatnu, pa Te molim da objasniš i svojim ljudima, da je za nas neprijatelj partizan kao i Nemac odnosno kao i Ustaše i Hrvati. Kad dođe naš oficir tamo, uverićeš se i shvatiti celokupnu sadašnju situaciju.

Naredio sam bratu Mladi da ti da soli i govedine za ishranu. Imaj u vidu da ćeš ovih dana imati potpuno reguliranu ishranu, vezu i snabdevanje po svim našim vojno-četničkim propisima,⁸ pa prema tome povedi računa da održiš položaj i most do dolaska pojačanja.

Vezu sa Višegradom imaćemo telefonsku. Prolaz za Višegrad uspio sam da uspostavim pomoći mojih legitimacija,⁹ a tako isto i upućivanje ranjenika težih zbog lečenja.¹⁰ Kako vidiš situacija i [de] s Božjom pomoći u naš prilog. Obećana mi je

⁶ Vidi četničku »Uredbu o prekim ratnim sudovima koja će važiti na teritoriji oslobođenog dela Bosne« od 12. februara 1942 (Arhiv VII, Ča. k. 170, reg. br. 42/4).

⁷ Reč je o dejstvima Romanjorskog, Birčanskog i Durmitorskog NOPO i delova 1. proleterske NOU brigade protiv četnika severno od r. Prače. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 2, dok. br. 153, 154, 156, 159 i 170; tom V, knj. 3, dok. br. 55—58, 66, 67; knj. 4, dok. br. 13 i 16; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 200—202.

⁸ i ¹⁰ Intendantsko i sanitetsko-medicinsko obezbedenje četničkih jedinica na području Višegrada vršeno je od strane italijanskih okupacionih jedinica (vidi dok. br. 62 i Arhiv VII, Ča. k. 232, reg. br. 21/1).

⁹ Te »Legitimacije nacionalnog četnika... koji vrši stražarsku službu za odbranu od komunista« (pisane na srpskohrvatskom, italijanskom i nemačkom jeziku) izdavala je »Komanda četničkih odreda — Višegrad« (Arhiv VII, Ča. k. 165, reg. br. 9/1).

pomoć u municiji i hrani iz Višegrada, samo budite pravi četnici i borite se protiv ustaša, Hrvata i partizana, a posle ovoga i protiv svih onih neprijatelja koji su porobili naš narod srpski.

Sve izveštaje o situaciji šaljite na Boriku gde će biti moj privremeni štab bez obzira da li će se ja ovde nalaziti ili na položaju.

Odmah po kuriru pošalji mi spisak svih četnika sa sledećim rubrikama: 1) Redni broj, 2) prezime i ime sa početnim slovima očevog imena, 3) odakle je rodom, 4) godina starosti, 5) kada je stupio u četnike za našu borbu. Naročito povedi računa o svojim ljudima da se nebi među njima nalazio koji partizanski špijun.

Italijanski komandant tamo na Mededi već je dobio uputstvo da Tebe i Tvoje ljude ne dira i da saradujete zajedno, pa zato čim dobiješ moje legitimacije stupi u vezu sa njima dok ne dode naš oficir¹¹ da tamo preduzme zajedničku akciju protiv partizana. Ako partizani zatraže neki pregovor sa nama šaljite ih ovamo u štab samo nemojte objavljivati moje ime.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Komandant kapetan I kl.¹²

¹¹ Oficir za vezu je bio poručnik Zivko Đorđević (Arhiv VII, Ca, k. 232, reg. br. 21/1).

¹² Bogdan Marjanović.

BR. 61

SPORAZUM IZMEĐU ČETNIČKE KOMANDE CRNE GORE
I HERCEGOVINE I KOMANDE ITALIJANSKE DIVIZIJE
»TARO« OD 17. FEBRUARA 1942. O SARADNJI ČETNIČKIH
JEDINICA U DEBLOKADI ITALIJANSKOG GARNIZONA U
NIKŠICU¹

SPORAZUM IZMEĐU KOMANDE DIVIZIJE TARO I PREDSTAVNIKA
KOMANDE CRNOGORSKIH NACIONALISTA POD ITALIJANSKIM
PROTEKTORATOM

- 1°) — Za sada se mogu kretati između Orja Luka i Drenovštica, a znak raspoznavanja biće vojnički pozdrav danju, a lozinka noću.
- 2°) — Vrše obezbedenje mosta na Slapu i oružjem sprečavaju komuniste da preko njega prolaze u cilju vršenja napada na trupe,² diverzija na cesti i telefonskim vodovima na deonici Orja Luka — Drenovštica.
- 3°) — Primaće namirnice za stanovništvo sela, koja njihova komanda bude naznačila.
- 4°) — Komandant i njegov poverenik, kao i komandant divizije, obavezuju se da će poštovati dogovore iz ovog akta.
- 5°) — Za eventualne zahteve i izmene koje budu unete u ovaj pakt sporazumno između komande garnizona Danilograd i komande nacionalista, tražiti odobrenje komande divizije Taro kada ova ne bude u zoni.

¹ Original (na italijanskom jeziku, pisan na mašini) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 5/1 (CG-X-272). Dokumentat je na više mesta oštećen. U Arhivu VII (Ča, k. 148, reg. br. 4/1) nalazi se i primerak sporazuma (pisan na srpskohrvatskom jeziku) koji je potpisani samo od četničkog predstavnika. U tom dokumentu su tačke sporazuma nešto šire formulisane ali suštinske razlike nema.

² Reč je o italijanskim jedinicama koje su 14. februara 1942. preduzele napad iz Danilograđa sa ciljem da oslobole jedinice koje su od decembra 1941. bile blokirane u Nikšiću. Zahvaljujući sadejstvu četničkih jedinica, italijanske jedinice su 19. februara prodrele u Nikšić. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 2, dok. br. 75, 87, 93, 95, 98 i ICO; knj. 9, dok. br. 64 i 66.

**6°) — Ovi sporazumi su privremeni i ne obezvreduju odluke
italijanske više komande.**

Danilovgrad, 17-II-942³

PREDSTAVNIK GRUPE NACIONALISTA
CRNE GORE
(Bogdan Pavićević)
Bogdan Pavićević

KOMANDANT
DIVIZIJSKI GENERAL
(G. Pedracoli)
G. Pedrazzoli⁴

KOMANDA NARODNE VOJSKE
CRNE GORE I HERCEGOVINE
GLAVNI STAB
Pov. Broj. 408
25. aprila 1942. god.

Straševina

U akta
Komandant pukovnik⁵

³ Mesto i datum su dopisani mastilom.

⁴ Dino Pedracoli (Gino Pedrazzoli).

⁵ Bajo Stanišić (1891—1943) pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu komandant puka na jugoslovensko-albanskom frontu. U julskom ustanku 1941. u Crnoj Gori savetodavni član Privremene vrhovne komande nacionalnooslobodilačkih trupa Crne Gore, a krajem jeseni u istom svojstvu u Štabu Vražegrmsko-pakovičko-petušinskog NOP-a (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 3, dok. br. 70, knj. 4, dok. br. 60). Skriven iza tih funkcija radio na organizaciji četničkih jedinica i podrivanju NOP-a. U dogovoru sa italijanskim okupatorom, 11. februara 1942. u s. Rsojevićima (Danilovgrad) otvoreno istupio protiv NOP-a Crne Gore i stavio se u službu okupatoru. Poginuo prilikom napada crnogorskih partizana na četnički štab u manastiru Ostrogu (Nikšić) oktobra 1943.

BR. 62

DOPIS ŠTABA ROGATICKOG ČETNIČKOG ODREDA OD
18. FEBRUARA 1942. KOMANDANTU ITALIJANSKÖG GAR-
NIZONA U VIŠEGRADU POVODOM SPORAZUMA O SA-
RADNJI I MATERIJALNOM I SANITETSKOM OBEZBEDE-
NJU ČETNIČKIH JEDINICA¹

STAB
ROGATICKOG ČETNIČKOG ODREDA
O. Br. Službeno
BORIKE, 18. februara 1942. god.

KOMANDANTU ITALIJANSKIH ORUŽANIH SNAGA

Višegrad²

Upućujem Vam zahvalnicu na pažnji i predusretljivosti
koju ste ukazali preko mene našem narodu u ovom delu Bosne.

Po datom obećanju, šaljem Vam kurira sa konjima i vo-
lovima, uveren da ćeće nam pomoći u ishrani koju ste poslednji
put usmeno obećali.³ Mi ovde oskudevamo mnogo u *soli*, *šećeru*,
kafi, *pirinču* i *makaronama*. Na položajima, prema komunisti-
ma, imamo dosta ljudi, pa ishrana i njihovo snabdevanje mno-
go je otežano zbog pomanjkanja u pomenutim namirnicama. Ja
sam potpuno uveren da mi nećete ovoj mojoj skromnoj molbi
dati negativan odgovor; za svaki revanš ja ću Vam se dvojako
odužiti.

Kod Vais u civilnoj bolnici nema mesta za moje teške ranjenike, o čemu sam se poslednji put i lično uverio. Osim toga tamo leži mnogo tifusnih muslimana, pa bi usled toga moji ljudi vrlo lako preneli zarazu na ovaj deo Bosne. Ja sam prema tome odlučio da sve moje ranjenike zadržim na Pešurićima u improvizovanoj ambulanti. Jedino mi je potrebno da odobrite civilnom lekaru iz Višegrada g. Ovadiu da svake nedelje može dolaziti na Pešuriće zbog pregleda, lečenja i previjanja ranjenika. On je i sam dao svoj pristanak, samo je potrebno da Vi njemu izdate jednu Vašu permanentnu dozvolu, a ja ću odavde slati za njega prevozno sredstvo.

Molim Vas za doktora da što pre izdate dozvolu jer mi je potreban zbog previjanja ranjenika.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, crilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 232, reg. br. 14/1 (BH-X-244). Dokumentat je na više mesta oštećen.

² U Višegradu se tada nalazila italijanska 10. alpinska grupa »Vale« (Valle) pod komandom pukovnika Enrika Picia.

* Vidi dok. br. 60.

Ja mislim da ćeće sa poslata Vam 2 vola biti zadovoljni, dok za konje ne mogu da garantujem, jer su zbog pomanjkanja hrane u vrlo lošoj kondiciji. Ipak konji su od bolje rase. Konjska oprema, koju Vam šaljem, pokidana je ali opravkom možete je usposobiti.

Molim Vas da izadete u susret kuriru da može smestiti kod Vas na prenoćištu moje konje i sanke, a isto tako i regulisati da mu se ne prave neprilike.

Slobodan sam Vas zamoliti da mi pošaljete mašinskog retkog zejtina za mitraljeze. Posudu za ovo šaljem Vam. Isto tako umoljavam Vas da mi pošaljete nekoliko pari cipela i veša, jer imam još nekoliko ljudi — starešina potpuno bosih. Ako ste pronašli cipele za mene, molim Vas da mi pošaljete. Ja nosim civil, broj 40, dok je po Vašem broj 27.

U ovom mesecu, po našim verskim obredima, je post, pa se narod pričešće. Za ovo je potrebno da naš sveštenik—pop ima vina. Molim Vas da mi za ovo pošaljete koju flašu vina; svakako da bih i za svoj lični pričest kao kod Vas na ručku ja iskoristio barem jednu flašu.

Gospodine majore, ja mislim da sam dosta postao i dosadan, no ipak shvatićete i moj položaj odnosno položaj mojih hrabrih boraca koji se svakodnevno nalaze na položajima bez srestava, štiteći naša sela od komunista. Ipak, za sve usluge koje mi budete učinili, moji borci i ja nećemo Vam zaboraviti. Opet Vam pripremam u volovima da pošaljem jednu partiju.⁴

Izvolite primiti, Gospodine majore, uverenje o mome poštovanju.

Komandant, kapetan I klase,®
[Marjanović Bogdan]

⁴ Pukovnik Enriko Pici je 19. februara 1942. B. Marjanoviću odgovorio sledeće:

»Kapitano Marjanoviću

Mnogo vam zahvaljujem na onome što ste mi poslali, i vaše prijazne izraze u našem pažnju.

Odmah sam odlučio da dr Ovada dođe lečiti vaše ranjenike i bolesne.

Ne mogu vam poslati ulje za oružje jer i mi ga očekujemo iz Italije.

Tako vas molimo da sačekate za cipele i veš i obećajem vam ih dati čim ih budemo primili, naši vozovi su u zakašnjenju, jer u Srbiji nema ugljena.

Oružje iz D. Licske su bile povraćene bez moga znanja, bataljon ih odasla po zapovesti.

Mi možemo izmeniti volove za pirinač (rižu), makarone, ili brašno, ili so i nešto šećera.

Kafe prave nemamo, ali zato nešto surogata.

BR. 63

OBAVEŠTENJE ŠTABA ROGATIČKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 5. MARTA 1942. KOMANDANTU 1. BATALJONA O SADEJSTVU ODREDA SA ITALIJANSKIM TRUPAMA U BORBI PROTIV PARTIZANA I PREDUZETIM MERAMA PROTIV PRIPADNIKA NOP-a¹

STAB
ROGATIČKOG ČETNIČKOG ODREDA
O. br. službeno
BORIKE, 5 marta 1942 godine

Dragi brate Zdravko,²

Čestitam Ti na hrabrom držanju i bratskoj saradnji i iskrenoj, a ne kao izdajica Radomir Nešković,³ koji, kako meni tako ii Tebi, šalje poruke i pretnje i ne smatra nas ničim.

Situacija je kod mene odlična. I talijanski odredi kreću iz Višegrada u više pravaca da očiste partizane od Duba ka Ustiprači. Ja idem ovog časa njima u susret. Ti vodi računa

Mi ćemo platiti meso po tekućoj ceni a vi možete odmah kupiti brašno ili rižu ili makarone ili so ili šećer, iz magacina.

Nama je potrebno 5—6 životinja dnevno.

Saliem vam vino za Blagdan i pričesti kod kojeg će biti i za vas.

Medutim vam šaliem nešto namirnica u napred.

Mnogo vam preporučam oficira za vezu naše Akcije. — Pukovnik komandant Enriko Picić (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 15/5). Odgovor je pisan na srpskohrvatskom jeziku i na mašini koja nema slova, š, č, ž, d.

⁵ Bogdan Marjanović.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 175, reg. br. 19/4 (BH-V-2717).

² Stjepanović, komandant 1. bataljona Rogatičkog četničkog odreda.

³ Narednik vojske Kraljevine Jugoslavije (do marta 1942. pomoćnik komandanta Rogatičkog četničkog odreda), tada je bio komandant Rogatičkog narodnoslobodilačkog dobrovoljačkog odreda (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 34). Aprila se vratio u četnike i u proljeće 1945. poginuo u borbi protiv partizana kao komandant četničke brigade.

Narodnooslobodilačke dobrovoljačke jedinice formirane su od rođoljuba koji su bili spremni da se bore protiv okupatora i kvislinga a nisu pristajali da udu ni u partizanske ni u četničke jedinice. Odluku o njihovom formiranju i ustrojstvu doneo je VŠ NOPOJ. Formiranje tih jedinica bilo je obavezno na teritoriji Bosne i Hercegovine, dok je rukovodstvima na drugim područjima data mogućnost da o tom'e odluče prema potrebama i uslovima. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 115 i 116, knj. 2, dok. br. 120 i 128; tom IV, knj. 3, dok. br. 27. U istočnoj Bosni je, februara i marta 1942, formirano sedam dobrovoljačkih odreda (Oslobodilački rat, I, str. 189).

o sebi, jer sve, ako Bog da, biće u našu korist, samo organizuj hvatanje partizanskih voda i istaknutijih partizana seljaka, a zalutale puštaj.

Nameravam da formiram specijalni odred za borbu protiv partizana i za uništavanje svih onih koji sa njima šuruju ili koji se neće da bore protiv njih.⁴ Na Borikama kod sebe držim 250 odličnih četnika sa 6 oficira i stupiću tek u akciju kad rasčistim sa lopužama u odredu i kad mi Radomir Nešković vratи sve one partizane koje si Ti bio zarobio.⁵

Kod mene je brat Bulovan, Bosnić, Koprivica, Milojević, Stojanović, Zečević, Brkić, Perendija, Škobić i mnogi drugi. Raspoloženje kao nikada. Nikoga se ne bojimo, do jedinoga Boga.^{fi}

Imam izveštaj da nam još pristiže pojačanje.

Brate Zdravko, samo hrabro napred. Smrt ustašama, Hrvatima, partizanima, dvoličnim ljudima i svima onima koji su protiv Kralja i Otadžbine.

Primi pozdrav od svih gore navedenih oficira i celog odreda.

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu.

Komandant, kapetan I klase⁷

⁴ U čajničkom i višegradskom srezu je takođe bilo naređeno formiranje takvih odreda koji su imali zadatak »da u potpunosti do detalja po primljenim naredenjima unište sve ono što se nalazi ili se je nalazilo i saradivalo u komunističkim redovima« (Arhiv VII, Ča, k. 165, reg. br. 42/1 i k. 237, reg. br. 2/1).

⁵ Reč je o zarobljavanju dela Štaba Romanjskog NOPO, koji je oslobođio R. Nešković u momentu kada je Z. Stjepanović zarobljene uputio Miljanu Aćimoviću, ministru unutrašnjih poslova srpske kvislinške vlade (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 26/1; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 46).

⁶ četničku grupaciju na Borikama razbila je (7/8. marta 1942) 2. proleterska NOU brigada. Tada je zarobljeno više četničkih oficira i 126 četnika i zaplenjeno više oružja, municije, hrane i sanitetskog materijala, kao i veliki broj stoke opljačkane od Muslimana i dokumenata o saradnji četnika sa okupatorom. Deo zarobljenih četnika je stupio u dobrovoljačke jedinice, dok su ostali pušteni kućama. Oficirima je sudeno, neki od njih su streljani. Opširnije, vidi Arhiv VII, Ča, k. 261, reg. br. 27/1 ; Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 34 i 36; tom IV, knj. 3, dok. br. 99 i 104; Oslobođilački rat, I, str. 200 i 201; R. Čolaković, Zapisi, III, str. 87—93.

⁷ Bogdan Marjanović,

BR. 64

**SPORAZUM IZMEĐU ČETNIČKE ORGANIZACIJE NA PODRUČJU PODGORICE (SADA: TITOGRAD) I DOLINE ZETE
I GLAVNE KOMANDE ITALIJANSKIH TRUPA U CRNOJ GORI OD 6. MARTA 1942. O SARADNJI U BORBI PROTIV
NOP-a¹**

**ODBOR CRNOGORSKIH NACIONALISTA IZ PODGORICE
I DOLINE ZETE²**

sa svoje strane obavezuje se:

- 1) — Da će voditi beskompromisnu borbu protiv komunizma i komunista u Crnoj Gori — tog najvećeg međunarodnog neprijatelja;**
- 2) — Da će voda Odreda Crnogorskih Nacionalista iz Podgorice i Doline Zete, Pukovnik Bajo J. Stanišić, bilo lično ili preko osoba koje on delegira, biti u stalnom kontaktu sa Glavnom Komandom Italijanskih Trupa u Cmoj Gori za sve sporazume o izvođenju zajedničke akcije u borbi protiv komunizma u Crnoj Gori;³**
- 3) — Da će iz pokreta potpuno isključiti svaku politiku a jedino ostaje borba protiv komunizma u Crnoj Gori;**

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 7/1 (CG-X-275). Postoji i primerak sporazuma na italijanskom jeziku (Arhiv VII, Ča, k. 148, reg. br. 8/1). Sporazum se, u stvari, sastoji iz dva dokumenta: u jednom su precizirane obaveze četničke strane (to je dokumenat koji se objavljuje u ovoj knjizi) a u drugom su obaveze Glavne komande italijanskih trupa u Crnoj Gori, i on je objavljen u Zborniku NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 201.

² Četnički nacionalni odbor u Damlovgradu obrazovan je 21. februara, a u Podgorici 3. marta 1942. obrazovana je Crnogorska nacionalna organizacija. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 232. I R. Pajović, n.d., str. 209—213.

³ Zainteresovan da u borbi protiv NOP-a u Crnoj Gori obezbedi trajno učešće četničkih snaga pod komandom Baja Stanišića, komandant italijanskih trupa u Crnoj Gori general Luidi Mentasti (Luigi Mentasti) lično se angažovao da sporazum o saradnji sklopi neposredno sa Bajom Stanišićem. S tim ciljem je komandant italijanske divizije »Taro« 22. februara 1942. iz Danilovgrada uputio sledeće pismo: »Molim gospodina pukovnika Baja Stanišića, komandanta nacionalnog pokreta, da dode kod moje komande da pregovaramo o vojničkim stvarima. Mnogo pozdrava od generala« (Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića, knj. I, Beograd 1945, dok. br. 34). S tim u vezi je četnička delegacija iz Podgorice 26. februara posetila Baja Stanišića u njegovom štabu u s. Kujavi (Danilovgrad) i prenela mu zahteve italijanskog komandanta u Crnoj Gori (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 195).

- 4) — Italijanske Trupe održavat će red i poredak u varošima,
 a po selima ovaj zadatak ostavlja se crnogorskim nacio-
 nalistima. Što se tiče sigurnosti komunikacionih arterija,
 sporazumno će se podjeliti zadatke;
- 5) — Crnogorski nacionalisti bez obzira na konačni ishod rata,
 neće upotrebi ti nikad oružje protiv italijanskih trupa.

Uz uzajamno poštovanje, povjerenje i lojalnost striktno će mo se
 pridržavati primljenih obaveza,

PODGORICA, 6. ožujka 1942.

Bajo J. Stanišić
 pukovnik

IL COLONNELLO
 CAPO DI STATO MAGGIORE
 (G. Boglione)
 Gabriele Boglione⁴

BR. 65

IZVEŠTAJ MAJORA RADOSLAVA ĐURICA OD 26. MARTA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O VOJNO-POLITIČKOJ SITU- ACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I STANJU ČETNIČKIH JEDI- NICA¹

Poštovani gosp. pukovniče,²

U vezi Vašeg naređenja,³ želja mi je da Vam iznesem faktičko stanje u Bosni, pošto je i cilj moga odlaska bio da se isto utvrdi i bez ikakvog preterivanja i ulepšavanja ono je sledeće:

⁴ Gabriele Boljone.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 15a, reg. br. 25/3 (BH-W-31).

² i ⁸ Odnosi se na Dražu Mihailovića, koji je tada već bio divizijski general. Zašto se Draži Mihailoviću u ovom dokumentu obratio kao pukovniku, R. Đurić nije objasnio kada ga je, 23. maja 1973, redakcija konsultovala u vezi sa ovim dokumentom. Tada je Đurić izjavio da je on, početkom marta 1942, od Draže dobio naređenje i pismeno ovlašćenje da sa radio-stanicom ode u istočnu Bosnu i da, kao njegov lični inspektor, izvidi tamošnju situaciju i o tome podnese izveštaj. Sa istim zadatkom tada je Draža Mihailović u istočnu Bosnu uputio i Lazara Trklju (vidi dok. br. 66 i 69).

Čim sam došao u Užice i sastao se sa majorom Matićem⁴ i kapetanom Božovićem,⁵ oni su mi rekli da je u Bosni formalno haos. Potpuno sam ih saslušao, ali nisam pridavao neki značaj njihovim izjavama računajući na lične ambicije a eventualno i pakost pojedinaca. Stoga sam sebi stavio u zadatku da u Bosni što dublje uđem u pojedine stvari, da sa što više njih razgovaram i dođem do prave slike i stanja.

Zaista, čim sam stigao u Bratunac kod Dangića razočarao sam se, jer sam mislio da cela stvar prestavlja bar donekle jedan organizovan aparat. Nažalost, već u samom štabu⁶ ako se tako može nazvati, ne zna se ni ko pije ni ko plača. Na prvo moje traženje, da mi iznesu brojno stanje naoružanih odreda, nije bio niko u stanju. Dangić mi je napomenuo neke astronomske cifre, ali njegov načelnik štaba⁷ i dr. rekli su mi da nije tačno. Daljim ispitivanjem došao sam do približnih podataka: oko Rogatice 2000, kod Han-Pijeska oko 1500 i kod Zvornika oko 800, dakle ukupno oko 4500 ljudi. To su snage sa kojima je neposredno komandovao.⁸ No i reč komandovati, ne može se primeniti, jer na svakom sektoru (sem kod Han-Pijeska gde je bio Račić⁹) komandanti su više samostalni i retko da su kada izvršavali naredenja. Pored toga ima izvestan broj vojvoda, koje je Dangić postavljao naredbom i sa njima je sada najte-

⁴ Momčilo, major vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Nedićeve »Drinske grupe srpskih oružanih snaga«.

⁵ Andrija.

⁶ Reč je o Operativnom štabu bosanskih četničkih odreda pod komandom J. Dangića.

⁷ Slavoljub Vranješević, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije (1905, Kravica, Tuzla). TJ aprilskom ratu komandant bataljona kod Virovitice. Od oktobra 1941. u Nedićevoj žandarmeriji u Beogradu do kraja februara 1942, kada je došao u istočnu Bosnu u sastav Samostalnog dobrovoljačkog odreda Zagubica. Od kraja 1943. komandant zapadne Bosne. Posle rata osuden na vremensku kaznu.

⁸ O organizaciji četničkih jedinica u istočnoj Bosni u to vreme, vidi dok. br. 56, nap. 9.

⁹ Dragoslav, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, avgusta 1941. komandant Cerskog četničkog odreda. Sa partizanskim jedinicama saradivao do kraja oktobra 1941 (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 52, 61 i 70). Protiv partizana poveo oružanu borbu 7/8. novembra 1941. kao komandant četničkih jedinica u drugom napadu na Užice (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 73). U drugoj polovini decembra 1941. sa odredom prešao u istočnu Bosnu (u dokumentima iz tog vremena i kasnije pojavljuje se kao kapetan Milić), odakle se u Srbiju vratio polovinom januara 1942 (u vreme prve neprijateljske ofanzive protiv partizanskih snaga u istočnoj Bosni). Marta 1942. ponovo došao u istočnu Bosnu. Od tada do kraja rata jedan od istaknutih četničkih komandanata (komandant brigade, grupe brigada, korpusa i 4. grupe jurišnih korpusa). Posle rata poginuo u borbi kao odmetnik. O dejstvu njegovog odreda marta 1942. vidi Arhiv VII, Ca, k, 175, reg. br. 24/4.

že.¹⁰ Uglavnom nikakvog autoriteta kod potčinjenih nema, a ni popularnosti što najbolje dokazuje slučaj pni nailasku partizana,¹¹ koji će docnije izneti.

Po materijalnom pitanju, takođe je jedan haos i niko nikome ne polaže računa. Od mnogobrojnih lica koja su primila novac, i to zamašne sume, niko nije predao Dangiću, već je svaki po svom nahodenju trošio i delio svome ljudstvu, tako da je u blagajni kod Dangića bilo svega 2—300.000.— din, a izgleda da je ukupno poslato u Bosnu oko 5.000.000.— din, kojima niko ne može da uhvati kraja.

Kad sam došao u Bosnu već su partizani izbili u pozadinu Rogatičkog fronta čiji je štab bio na Borikama. Deo štaba su pohvalali¹² i odmah ubili 14 četnika između kojih 6 oficira a među njima i poručnika Buiovana¹³ koga Vi poznajete. Oficiri sa tog fronta sa kap. Marjanovićem pobegli su u Višegrad, a četnici su i dalje ostali oko Rogatice pod komandom narednika Neškovića, ali bez ikakve veze sa Dangićem. Potom su partizani krenuli — dalje u pozadinu sa parolom »da raščiste Nedjećevce kojih ima dosta u Bosni«. Pri polasku i dolasku partizana nijedan čovek nije se našao da o tome izvesti štab, tako da su partizani postigli iznenadenje i ovladivali pojedinim mestima i vezama sa frontom bez ikakvog otpora.

Pojedini komandanti oficiri čim su saznali za prisustvo partizana pitali su svoje ljudstvo hoće li se boriti protiv njih i svi bez razlike, sem Račićevih, izjavili su da se neće boriti jer su i partizani Srbi, a oni su pošli da se bore samo protiv ustaša. Oficirima su rekli da se sklone, a pojedincima su nudili da ih oni sakriju. Kod ovakvog stanja, oficiri su morali napustiti položaj i sami bez ljudstva povući se u Srbiju. Partizani su u daljem pokretu prvo upali u Miliće gde je bio štab i rezerva hrane. Zatim su produžili u Vlasenicu sa jednim delom. U Vlasenici su odmah objavili da su je oslobodili od petokolonaša, a pored toga pozvali su muslimanski svet da im javi imena oficira koji su ih maltretirali i ubijali.

Račić je bio kdant opsade kod Han-Pijeska. Čim je saznao za partizane povukao je svoj odred (oko 100 lj.) ka Sre-

¹⁰ Vidi naredbu J. Dangića od 6. februara 1942. o postavljenju starešina četničkih jedinica na području Zvornika, Kladnja, Olove, Rogatice, Glasinca i Vlasenice (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 33/4).

¹¹ Reč je o dejstvima jedinica Proleterske udarne grupe marta 1942. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 8, 13, 15, 21, 41, 42, 47 i 51; tom IV, knj. 3, dok. br. 128, knj. 4, dok. br. 33 i 38; Oslobođilački rat, I, str. 200 i 201; R. Čolaković, Zapis, III, str. 80—93.

¹² O likvidaciji četničkog štaba na Borikama, vidi dok. br. 63, nap. 6.

¹³ Milorad, tada komandant četničkog 2. udarnog odreda »Dušan Savić«.

brenici i pozvao i druge u borbu protiv partizana. Njegovom pozivu odazvao se samo Dakićev odred (oko 100 l.j.) i oni su posebili položaj kod s. Dervente. Račić mi je rekao, da je imao namenu da prve nastupaj uće noći sa svojim i Dakićevim odredom napadne partizane u Milićima. Ali taj plan mu je propao, jer iste noći oko 1 čas Dakićev odred napustio je položaj na levom krilu Račića i otišao u Miliće, gde je sutra dan imao zajednički ručak sa partizanima. O napuštanju položaja Račić nije bio izvešten tako da su partizani iznenadili konjički eskadron Račića i zarobili mu 14 ljudi i 2 oficira. Oficire su odmah pobili na putu, a ljude odveli. Dakić nije bio kod svog odreda, već je otišao u Koviljaču na sastanak sa nekim Nemcem — navodno načelnik štaba komandanta Srbije. Zastupao ga je neki kap. Marković,¹⁴ koji je bio ranjen u desnu butinu i kada su partizani došli on je bio sam u Vlasenici. On je naredio Dakićevom odredu kod Dervente da napusti položaj i dode kod partizana u Miliće. Prema izjavi Dangića, kap. Marković je vrlo hrabar i energičan oficir, ali po svojim gledištima mnogo simpatiše partizane tako da mnogi a i Račić tvrdi da je on komunista. Kap. Marković je od ranije bio u Homolju kod Piletića¹⁵ i njega je Piletić upotrebljavao za pregovore sa partizanima dok su oni bili jači i da stvarne podatke o Markoviću može najbolje da pruži Velja Piletić. Ja lično mislim, da je potrebno utvrditi pod kojim je okolnostima kap. Marković naredio odredu da prede partizanima, jer treba imati u vidu da je on sam bio u Vlasenici u njihovim rukama, te je ovo učinio ili pod pritiskom da spase svoj život ili zaista iz ubedenja. Samo je jedna stvar karakteristična, a to je da su svi Dakićevi oficiri ostali sa ljudima i da ih partizani nisu dirali — najverovatnije zato što su im svi prišli.¹⁶

¹⁴ Predrag, Alimpije tada se odvojio od Samostalnog dobrovoljačkog odreda i stupio u partizanske redove. U istočnu Bosnu nije ni došao kao četnik, već je tu mogućnost samo iskoristio radi prebacivanja iz Homolja na poprište borbe protiv neprijatelja NOP-a. Poginuo je na Konjahu krajem 1943. kao komandant 1. južnomoravske brigade (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 5, dok. br. 2, nap. 6; vidi i Arhiv VII, Ča, k. 175, reg. br. 24/4).

¹⁵ Velimir, Velja, major vojske Kraljevine Jugoslavije, 1941. organizator četnika na području Homolja. Od 1942. komandant Krajinskog četničkog korpusa. Septembra 1944, po prelasku jedinica Crvene armije preko Dunava, našao se u njihovom zarobljeništvu. Trebalo je da bude izručen jugoslovenskim vlastima ali je, navodno, pobegao prilikom transporta.

¹⁶ Po ulasku jedinica Proleterske udarne grupe u Vlasenicu, od pripadnika Samostalnog dobrovoljačkog odreda Zagubica formiran je Krajiski narodnoslobodilački odred (Arhiv VII, Ča, k. 175, reg. br. 24/4; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 35, 38 i 71).

Do mog odlaska Dakić se nije vraćao, a u Užicu sam saznao da je u Beogradu. Da je njegov odred prišao partizanima, Ljotićevec Lautner¹⁷ iz Bajine Bašte izvestio je telefonom Nedića, navodeći da je u Gornjaku komunističko gnjezdo. Ja sam odmah iz Užica poslao jednog Dakićevog oficira u Beograd da o svemu obavesti Dakića, ukoliko nije već uhapšen, i da pošalje kurira u Gornjak Ocokoljiću, da bude na oprezi i skloni se na vreme, ako bi im neka opasnost zapretila.¹⁸ Taj poručnik trebao se vratiti jučer, ali kako nije došao, očekujemo ga danas, da nam donese podatke: šta je sa Dakićem, da li imaju nameru Nemci ili Nedić da intervenišu u Bosni. Taj podatak nam je vrlo važan te da možemo Vašu odluku o upućivanju odreda u Bosnu sprovesti u delo ili ne.

Kako sam Vas preko Zareta¹⁹ obavestio, partizani drže sve do Drine, a mi smo se u poslednjem času (na 10 km ispred njih) prebacili u Srbiju. Dangić sa oficirima već je bio u Srbiji. Čelom teritorij om su ovladali bez ikakvog otpora, sem manje čarke Račića kod Bratunca. I Račić je sa svojim ljudima prešao u Srbiju i nalazi se negde oko Rogačice.

Major Matić iz Užica, prvo je dobio odobrenje od Nedića da prede u Bosnu, međutim posle je dobio drugo naređenje da ni jedan odred ne prelazi, već -da se blokira Drina i spreči im se prelaz u Srbiju. Pri povratku bio sam ponovo sa Matićem i on mi reče da ide u Beograd (već je otišao) da ponovo traži odobrenje za intervenciju u Bosni i smatra da će biti odobreno. U tom slučaju i naši odredi išli bi pod njegovom firmom te bi se mogli prevoziti železnicom i bili bi snabđeveni od »vlade

¹⁷ Henrich (Henrich), odnosno Miloš Vojnović, komandant Nedićevog 10. dobrovoljačkog odreda u Bajinoj Bašti.

¹⁸ Vidi dok. br. 56.

¹⁹ Zaharije Ostojić Žare, vazduhoplovni generalstabni major vojske Kraljevine Jugoslavije (1907, Gluhi Do — Bar, 1945). Učesnik puča 27. marta 1941. kao bliski saradnik generala Borivoja Mirkovića. Iz zemlje avionom pobegao nekoliko dana pre kapitulacije. U Jugoslaviju došao kao član jugoslovensko-britanske obaveštajne grupe koja se 20/21. septembra 1941. iz podmornice iskrcala u blizini Petrovca n/m (vidi Prilog I, dok. br. 1). Po dolasku u štab Draže Mihailovića postao načelnik Operativnog odseka, a od kraja 1942. komandant Istaknutog dela Vrhovne komande (IDVK) JVUO. Rukovodio je svim većim četničkim operacijama protiv NOPO i NOVJ (u proleće i leto 1942. u Crnoj Gori, na Neretvi i Drini marta i aprila 1943. i na Limu početkom 1944). Oktobra 1944. došao u sukob sa Dražom Mihailovićem, okrivljujući ga za sve neuspehe četničkog pokreta na vojnem i političkom planu. Aprila 1945. pokušao da se, sa delom potčinjenih jedinica a u dogовору sa više poznatih četničkih komandanata, prebaci do zapadnih saveznika. U tome nije uspeo; smatra se da je ubijen od ustaša u Lijevču polju (Banjaluka) krajem aprila 1945.

spasa«.²⁰ Do ovog časa još nemam nikakvih detaljnih podataka o rešenju vlade, sem što nam reče sinoć Maksim²¹ da je čuo u Beogradu, da u Bosnu ide Matić, kap. Dakić i oko 2000 Kostinih četnika. Iz ovog se može zaključiti da Dakić nije uhapšen, već naprotiv da u njega imaju poverenja, bez obzira na njegov odred.

Lično Dakić i njegov rad pobuduju naročitu pažnju. Taj čovek ima veze sa svima, pa čak izgleda i sa komunistima. Jedino je veliki protivnik Ljotićevecaca. Uživa veliko poverenje Nedića i Aćimovića,²² a i Nemaca. Pre rata pripadao je JRZ²³ 1 zna se da je Aćimovićev čovek. Inače je vrlo sposoban i okretan. Nabavio je za Bosnu mnoge stvari i u Užicu ima magacin sa odelom, opancima, hranom, oružjem i t.s.l. Takođe, navodno ima veće količine soli i pšenice u Bogatiću. Sve ove stvari namenio je za snabdevanje Dangićevih odreda. Prema nekim podacima koje je dobio Dangić, Dakić radi sa Aćimovićem za svoju političku partiju i da mu je glavna tendencija da kompromituje Dangića, da eventualno on dode na njegovo mesto i narod u Bosni pripremi za Stojadinovića, koji bi došao na čelo naše nove države kao predsednik republike. Ova kombinacija sa Stojadinovićem izgleda mi malo verovatna. Inače Dakić se potpuno izdaje za našeg čoveka, sve naše ljude u Homolju je spasio i prikrio, a šta mu je krajnja namera definitivno se još ne može prozreti. Pošto ima mnogo veza i smisla za konspirativan rad i u radu ima mnogo uspeha, mišljenja sam da ga treba iskoristiti do poslednjeg momenta.

U vezi sa akcijom u Bosni postoje mnoge ambicije kako lične pojedinaca, tako i pojedinih političkih partija²⁴ i to: zem-

²⁰ Tako se često u četničkim dokumentima naziva kvislinška srpska vlada sa Milanom Nedićem na čelu.

²¹ Nije utvrđeno o kom se licu radi.

²² Milan, tada ministar unutrašnjih poslova srpske kvislinške vlade. Pre formiranja Nedićeve vlade predsednik Komesarske uprave Srbije koja je nazivana i vladom (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 2, dok. br. 89). Skoro od samog formiranja Štaba Draže Mihailovića na Ravnoj gori saradivao sa četničkim pokretom. U izveštaj u o razgovoru Dražinih predstavnika sa njim, između ostalog, piše da je Milan Aćimović izjavio: »Ja sam stajao na stanovištu da Dražin cilj mora biti i naš cilj. Naš rad treba da koordinira a nikako da se sukobljava. Izmedu Draže, odnosno njegovih ljudi i mene bio je stalno kontakt. Trebalo je da dode između nas do jednog sastanka u blizini Valjeva, ali do tog sastanka nije došlo, jer su komunisti bili presekli put. Sve je ovo takođe bilo pre obrazovanja Nedićeve vlade« (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 49/7).

²³ Skraćenica od Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ — odnosno Jereza), čiji je šef bio dr Milan Stojadinović (1935—1939. predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije).

²⁴ O pretenzijama pojedinaca i grupa za rukovodeću ulogu u istočnoj Bosni, vidi dok. br. 101.

Ijoradnika (kdant pozadine kod Dangića vojvoda Botić,²⁵ vojvoda Risto Đukanović), JRZ i Ljotićevaca. Ljotićevci rade preko komandanta njihovog odreda u B. Bašti — Lautnera. On je uspeo da postane intiman prijatelj Dangića, vrlo često su zajedno, pa čak i neki Nikić²⁶ inspektor Ljotićevih odreda dolazi često u Dangićevo štab. Sada je došao u Bosnu Dakić kao predstavnik JRZ, te su ove partie ukrstile koplja preko Dangićevih leđa, te izgleda, ako se ovako produži, da će naša akcija imati najveće štete.

Dangić održava veze i sa Nemcima i pri mom prolasku kroz Bajinu Baštu bio je na sastanku i ručku sa nekim nemačkim kapetanom doktorom Matlom iz Beograda.²⁷ Sve ove veze Dangića, mnogo ga kompromituju i daje materijala komunistima za propagandu u njihovu korist, jer zaista uvek raspolažu sa faktima. Njihova nekompromisna akcija protiv Dangića i njegovih oficira, samo je posledica tih svih veza Dangićevih. Po mom mišljenju on je mogao izvesne veze da odražava i iskoristi ali isključivo preko svojih poverljivih lica, a nikako on lično da se pojavljuje. Izgleda da su komunisti uspeli kod Dangićevih ljudi da ga kompromituju, jer pri nailasku partizana on nije mogao naći ni 100 ljudi koji bi hteli da brane njega i štab. Ipak mislim, da jedan voda ustanka mora imati potpuno ljudstvo za sobom pa da uspe, inače je sve to samo fiktivno. Uopšte sam stekao utisak, da je Dangić u Srbiji mnogo popularniji no u Bosni, gde je zaista bio popularan pok. Boško.²⁸ Kod Bosanaca Dangić je samo težio sebe da populariše, dok se Vaše ime retko čuje. Ja sam sada prvi put video Dangića i njegov rad. Ja sam stekao sledeći utisak: čovek bez ikakve konцепцијe u radu, vojnički bez najosnovnijih znanja, vrlo povoljiv i svaki predlog usvaja što i unosi u ceo rad haos, neodlučan, a inače po duši i kao čovek dobar.

Gosp. pukovniče, pri ovom izlaganju želim da Vam napomenem, da ovo ne primite kao intrige s moje strane, jer Vas molim da imate u vidu, da ja lično nemam nikakvih ambicija, niti sam ikada pomislio na neke pretenzije u Bosni. Meni je samo cilj da Vam zaista predočim pravo stanje stvari, a sve ostalo bez ikakvih sugestija, pripada Vašoj nadležnosti. Ja uvek

²⁵ Stevan (Osječani, Doboј), agronom, član Zemljoradničke stranke.

²⁶ Bajo, kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Nedijelevih jedinica na tzv. limskom odseku. Od avgusta 1942. komandant Drinskog četničkog korpusa do početka maja 1943, kada je poginuo u borbi protiv partizana kod Šekovića.

²⁷ O pregovorima J. Dangića sa nemačkim okupatorom, vidi dok. br. 54, nap. 6 i dok. br. 56, nap. 5 i 7.

²⁸ Todorović.

ostajem spremam da izvršim svaku dužnost koju mi dodelite i to savesno i potpuno objektivno.

Zaista sada Bosna za nas pretstavlja problem. Naši planovi za rad iz Bosne u opštoj akciji, posle ovakvog stanja samo su lepa zamisao, ali daleko su od ostvarenja.

Iz razgovora sa majorom Matićem u Užicu vidim, da on ima ambiciju za Bosnu i to da sada kao Nedićev komandant rasčisti situaciju, a posle toga da se odmetne od Nedića i da primi vodstvo u Bosni. To je jedna grupa iz Užica iskombinirala. U stvari mislim da to nije rešenje, jer bi onaj svet teško primio novog čoveka, Srbinaca i iz Nedićeve vojske. Za tu ulogu bi bio najpogodniji major g. Kalabić,²⁹ jer je vrlo energičan, Bosanac i verujem da bi uspeo bosanski svet da osvoji. Sad je samo pitanje ostvarenja ovakve jedne kombinacije.

U Majevici kod Tuzle neki poruč. Damjanović³⁰ rasčistio je još pre 10—15 dana partizane, pobio im vode i zarobio arhivu.³¹ Iz njihove arhive koju sam čitao vidi se da imaju plan da u Bosni likvidiraju četnike i to odvajajući ih od oficira, a sa seljakom će lako. Njihova poslednja akcija potvrdila je to i bar privremeno uspela. Sve četnike teraju na položaj protiv ustaša, a oni su po starom u pozadini. Verovatno je, da će sve muslimane koji su u selima kod kuća mobilisati i primiti u svoje redove, a ukoliko im nedostaje oružja razoružaće neke naše odrede koji su ostali sa njima.

Ja bi došao kod Vas da lično iznesem još detaljnije stvari, ali smatram da je potrebna što brža intervencija u Bosni, te da sa Matićem regulišem pitanja oko prebacivanja naših odreda pod njegovom firmom. Ja ću lično kao narednik ići sa Matićem i posle u Bosni prema potrebi raditi na jednom od pravaca sa našim odredima i Paloševićem.³² Mislim da naše odrede ne bi trebalo mešati sa Ljotićevcima i Pećančevim.

U Užicu sam ostavio jednog našeg kapetana Božovića Andriju, koji je još letos radio u Kraljevu sa Radovanovićem, a ni sada nije htio da se legalizuje. On će tamo biti naš obaveštajni oficir i za njega нико ne zna. On će pratiti rad Matića, Dakića, u Bosni i dr., jer prema nekim podacima i major Matić

²⁹ Milan, žandarmerijski major, tada načelnik kragujevačkog okruga.

³⁰ i ³¹ Stevo Leka, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Pod njegovim rukovodstvom je 20. februara 1942. izvršen napad na Štab Majevičkog NOPO. Opširnije o tom napadu, vidi Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. bri 15/2; Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 20, tom IV, knj. 3, dok. br. 87 i 166.

³² Miodrag.

je veliki privrženik Aćimovića. No sve to se mora primiti sa rezervom, jer bojazan je i malodušnost pojedinaca tera ih da se prihvate momentalno nečeg sigurnog, bez obzira na kompromitovanost tih lica.

Sve tri r. stanice su prebačene opet u Srbiju, dve su sklonjene na sigurno mesto, a jedna je sa Lazom,³³ za vezu sa Mirkom.³⁴

Dakićev odred, koji je trebao da [ide] na Grmeč (onaj što je bio kod nas na trlu), takode je otišao sa partizanima, a on sam je prešao u Srbiju. Zato i njegov odlazak zasad je propao, te mu stanicu nisam ni predavao.

Zaboravio sam napomenuti, da su partizani pozvali pomenuotog vojvodu Ristu Đukanovića³⁵ na pregovore i izgleda da je on sa njima sklopio sporazum.³⁶ On kod njih ima poverenja jer je spasio iz Račićevih ruku preko Dangića vodu svih partizana za B. i H. zvanog Ročka. To je ubica pok. Draškovića 1920 g. Mislim da je tu Dangić pogrešio jer ovakav lov nema se svaki dan.³⁷

³³ Trklja (vidi dok. br. 66).

³⁴ Latalović, generalštabni vazduhoplovni major (pilot) vojske Kraljevine Jugoslavije (1904, Straševina, Nikšić — 1945, Lijevče polje). Pre aprilskog rata na službi u operativnom odseku Generalštaba vazduhoplovstva vojske Kraljevine Jugoslavije; nekoliko dana pre kapitulacije avionom pobegao u inostranstvo. U Jugoslaviju došao kao član jugoslovensko-britanske obaveštajne grupe koja se 20/21. septembra 1941. iz podmornice iskreala u blizini Petrovca n/m (vidi Prilog I, dok. br. 1). Po dolasku u štab Draže Mihailovića, sve do kraja aprila 1945. bio šef 2. odseka Operativnog odeljenja VK JVUO (tokom proleća 1942. rukovodio radio-vezom sa inostranstvom). Pridružio se tada komandantima koji su napustili Dražu Mihailovića, optuživši ga za poraz četničkog pokreta, i u pokušaju probaja ka zapadnim saveznicima sa njima ubijen od ustaša u Lijevču polju krajem aprila 1945.

³⁵ i ³⁸ Odnosi se na Pera (a ne Rista) Đukanovića. Do pristupanja NOP-u uvek je bio za saradnju partizanskih i četničkih jedinica u borbi protiv okupatora i kvislinga, ali nikakve separatile sporazume nije sklapao sa partizanima.

³⁷ Rodoljuba Čolakovića Ročka je, 13. januara 1942, Dragoslav Račić, komandant Cerskog četničkog odreda, zadržao u partizansko-četničkoj komandi u Olovu kao taoca, navodno zbog zarobljavanja poručnika Jovana Miroića od strane partizana (Miroić je tada dobrovoljno stupio u partizane). Zahvaljujući energičnoj intervenciji Pera Đukanovića, komandanta Srebreničkog četničkog odreda, R. Čolaković je bio oslobođen (R. Čolaković, Zapis, II, str. 280—284). R. Čolaković je od marta 1919. član Socijalističke partije BiH. Kao student i član organizacije »Crvena pravda« učestvovao je 1921. u atentatu na M. Draškovića, ministra unutrašnjih poslova, zbog čega je bio osuden na 12 godina robije. Jedan je od organizatora ustanka 1941, politički komesar GS NOPO BiH (septembar 1941 — januar 1942), član GS NOPO BiH i PK KPJ BiH; narodni heroj.

Morao sam biti ovako opširan, da Vam bar donekle iznsem sliku stanja u Bosni koju ču dopuniti čim mognem lično doći na referisanje.

Mnogo Vas pozdravlja i poštuje
Vaš mladi

Herman³⁸

26/111 1942 g.

BR. 66

IZVEŠTAJ LAZARA TRKLJE IZ DRUGE POLOVINE MARTA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI¹

2

Javljeno
1002³ da obavesti
505⁴ o našem planu⁵
kao i da on ostane
uz Novaka⁶

Gospodine pukovniče,⁷

Stigli smo u Bosnu sasvim iznenadeni naglim razvojem situacije koju nismo predviđali kada smo pošli. Mislim da Vam je pred naš polazak bilo poznato da su partizanski odredi iz

³⁸ Pseudonim majora R. Đurića. U četničkim dokumentima komandanti jedinica, štabovi, obaveštajni organi i politički i drugi funkcioneri četničkog pokreta označavani su šiframa (brojčana oznaka ili pseudonim). Svaki dešifrovani naziv biće objašnjen u napomeni uz dokument u kome se prvi put šifrovani naziv pojavi, dok će se u svim ostalim slučajevima potrebna objašnjenja moći naći u Registru imena i pseudonima u prilogu knjige.

¹ Original (pisan na mašini cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 173, reg. br. 17/5 (BH-V-2302). Dokument je bez datuma, ali se na osnovu njegovog sadržaja i dok. br. 69 može zaključiti da je pisan u drugoj polovini marta 1942.

² Belešku do naslova dopisao je, olovkom, Draža Mihailović.

³ Major Zaharije Ostojić.

⁴ Trkla. Pod tim brojem u telegramima se pojavljuje i Operativni štab bosanskih četničkih odreda (vidi dok. br. 69 i 72). Lazar Lazo Trkla je bio sekretar Zemljoradničke stranke.

⁵ Reč je o planu uništenja NOP-a u istočnoj Bosni i pripajanja te teritorije kvislinškoj Srbiji (vidi dok. br. 56 i 69).

⁶ Redakcija nije utvrdila ko je Novak.

⁷ Odnosi se na Dražu Mihailovića (vidi dok. br. 65, nap. 2. i 3).

Sandžaka sastavljeni u glavnom od Srbijanaca. Iz Sandžaka su prešli u Bosnu, zašli iza leđa rogatičkom frontu, razoružali pozadinu i počeli da zavode svoju vlast.⁸ Na Borikama pohapsili četnički štab i pobili oficire, njih 14 na broju.⁹ Pred naš dolazak upali su, njih oko 600 na broju, u selo Milice, nedaleko Vlasenice, a odatke ušli u Vlasenicu. Tako su došli i iza leđa fronta na Han Pijesku i Kladnju. Dalje su pošli ka Drinjači, Bratuncu i Srebrenici i tako došli iza leđa zvorničkom frontu.¹⁰

Četnički odredi u pozadini bili su skoro nikakvi, jer su bili na frontu prema ustašama i bilo je nemoguće davati im otpora.¹¹ Seljaci smatraju front prema Hrvatima glavnim i nisu imali kuraži da pomišljaju i na otvaranje borbi prema njima. Sem toga partizani do sada u ova dva tri sreza nisu imali veći broj pristalica pa im je njihova krajnja namera i posledice nepoznata. Ono što su imali bili su uvučeni u četničke odrede i pomogli su da se u pozadini napravi haos, a na frontu suzbiju svaki otpor prema partizanima.

Partizani su nastupali sa parolom likvidiranja oficira pravdujući da im je stalo do Nedićevih oficira. Seljaci nisu hteli zbog ovoga otvarati borbu protiv partizana, iako su to oficiri od njih tražili, ako su željeli da sa njima i dalje ostanu na položajima. Zato je jedan deo oficira morao da napusti položaje radi obezbedenja života.¹²

Posledice ovoga su da su partizani ovladali celom pozadinom frontova prema ustašama i komunikacionim arterijama i mestima u srezovima Rogatičkom, Vlašeničkom i Srebreničkom koji su služili kao glavna uporišta prema ustašama. Seljaci su u glavnom ostali na frontovima. Račićev odred¹³ se povukao, zarobili su mu 16 ljudi sa dva oficira i verovatno su

^{8, 9} i io vjedj dok. br. 63, nap. 6 i dok. br. 65, nap. 11.

¹¹ Odnosi se na napad ustaško-domobranskih snaga 26. februara 1942. na pravcu Sokolac — Han-Pijesak — Vlašeneca. Opširnije o tome, vidi dok. br. 101; Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 15 i 35; tom IV, knj. 3, dok. br. 152, 155 i 157; Arhiv VII, A NDH, k. 62, reg. br. 12/2, Ča, k. 175, reg. br. 24/4.

¹² Predrag Marković Alimpije (vidi dok. br. 65, nap. 14) u izveštaj u komandantu Samostalnog dobrovoljačkog odreda Zagubica od 23. marta 1942, između ostalog, piše: »Po prelazu Drine prikupljaо sam podatke o broju partizana i raspoloženju naroda ovdašnjeg i četnika seljačkih bataljona, četa i odreda i svuda dobio ovakav odgovor: Jedan kočijaš koji me je vozio rekao je: Gospodine, partizani to su vam bolan naši ljudi, oni se bore protiv ustaša, medu njima su naši ljudi, naši seljaci i mi protiv njih ne vodimo borbu. Samo neki oficiri koji su prešli iz Srbije vode neku politiku, te se grde i hoće da se biju a bome naš Bosanski četnik neće da se bije. To je otprilike gledište svih Bosanskih Srba« (Arhiv VII, Ča, k. 175, reg. br. 24/4).

¹³ Odnosi se na Cerski četnički odred, pod komandom kapetana Dragoslava Račića (vidi dok. br. 65, nap. 9).

streljani. Jedino što je Račić sa svojim odredom bio raspoložen da se bori protiv partizana ali su mu snage bile slabe da ulazi u borbe. Zato su se delovi sa Račićem i ostali povukli uzvodno Drine, a delom prešli na srbijansku stranu.

Za kratko vreme moga boravka, uz pomoć velikog broja poznanika, imao sam prilike da delimično udem u suštinu razvoja bosanske četničke akcije. Pre svega Dangić je bio prinuđen da bi mogao držati frontove da traži pomoć od svakoga. Od zvaničnih iz Beograda¹⁴ izgleda da je prilično pomagan, ali je samo jedan delić od toga opšta stvar imala vajde, jer su to pojedinci za sebe grabili. Nemoguća je bila kontrola Novaka nad tim. Sem toga svi oni koji su pomagali želeli su da u tu akciju unesu svoje političke boje i vežu ga za sebe. To je dalo povoda neprijateljima, naročito komunistima, da ga napadaju.

Veliku teškoću čine i mnogi ljudi u akciji koji bi želeli da se što više afirmišu, tako da to stvara u organizaciji i načinu vodenja akcije velike štete. U poslednje vreme najvišu pažnju izazvao je kapetan Dakić, ranije u Homolju. On je naglo počeo da prebacuje ljudstvo u Bosnu. Njegovi odredi čim su došli partizani kompletni su im se pridružili.¹⁵ Njegovo ponašanje više je nego zagonetno. Svi se slažu da može da služi svakome. Ubijstvo Pipana¹⁶ možda je u suštini delo komunista koji su bili u Homoljskom odredu, jer kapetan Marković kao glavni akter ubijstva prešao je u Bosnu i ceo odred preveo partizanima. Dok se jedni slažu da radi za komuniste, dotle sam ja više sklon da radi po intencijama Nemaca, odnosno za Nedića i Aćimovića. To daje mogućnosti verovanju da je želja sa te strane likvidacija Dangićeve četničke akcije. To tim više daje razloga verovanju što Dangić svakim danom nailazi na slabiju podršku sa te strane.

Dalji razvoj situacije mogao bi se kretati u sledećem:

1.— Ako Nemci budu mirovali na frontovima koje držimo prema Hrvatima ljudima će nestati municije, neće biti pomoći iz Srbije, front će prsnuti, ustaše provaliti i nastati pokolji.

1.— Ako je Nemačka stvar doći će kaznena ekspedicija, narod oglasiti partizanima i napraviti pokolje naroda, bilo oni,

¹⁴ Tj. od srpske kvislinške vlade.

¹⁵ Vidi dok. br. 65, nap. 16.

¹⁶ Slavko, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, sa žandarmerijskim potpukovnikom Markom Olujevićem (pomoćnik komandanta Nedićeve žandarmerije) bio je 8. septembra 1941. zarobljen u Belanovici od partizana Valjevskog NOPO. Tom prilikom kod njih je nadjen plan za jedničkih oružanih dejstava Nedićevih odreda i odreda Draže Mihailovića protiv partizanskih jedinica u zapadnoj Srbiji. Olujević je streljan, a Pipan je uspeo da pobegne (V. Dedijer, Dnevnik, I, str. 32 i 33).

bilo da puste ustaše protiv nas. Nije isključena mogućnost da Nemci ne puste ustaše, nego za sobom povedu Dakića i nametnu ga kao svog sigurnog čoveka, u što ima isto verovatnoće.

Svakako da je ova još veća gužva među Srbima u volji i Nemcima i ustašama. Sigurno je da su sve mogućnosti teške.

Ono što se može brzo učiniti i eventualno izbeći ove teškoće jeste da se ova komunistička akcija likvidira. Teško pada na dušu ovome narodu da je međusobni obračun u ove krajeve prenešen iz Srbije, a to će se naročito potencirati sutra kada nastupe teške posledice koje seljak ne vidi još. Skoro svi partizanski odredi koji učestvuju u ovoj akciji su iz Srbije i Crne Gore. I taj momenat potencira moralnu obavezu Srbije da se pritekne u pomoć. Matić je dobio dozvolu od Nemačkih vlasti da pode sa odredima. On se usteže. Postoje od mnogih intrige da ne polazi, možda od nekih maskiranih, da je to i Vaša sugestija. O tim ljudima doći će vreme da se kaže više, a ja ću reći onda kada budem verovao da je njihova akcija štetna, makar ispaо u Vašim očima intrigant.

Mišljenja sam da Vi u ovoj stvari možete dosta da pomognete. Ako je tačno da Matić radi po Vašim instrukcijama potrebno je da mu hitno narediti da potrebne oružane snage stavi Novaku na raspoloženje. Čak bi ga na tome i probao. Uveren sam da bi sa 500—600 dobrih boraca iz Srbije za kratko vreme likvidirali komunističku akciju u ovim krajevima, naravno sa pomoći Račića i ostalih snaga koje bi se ovamo stvorile.

Nije potrebno da Vam ovo ističem s obzirom na potrebe naše opšte stvari. Momentano je najglavnije da se radeći ovako očuvaju od pokolja životi ovoga naroda koji je već sada dobro proreden. Vučković¹⁷ i Janković¹⁸ n.pr. sa po 200 ljudi digli bi moral svega ovde.

Ja spadam među one ljude koji stalno dajem sugestije. U novcu i oružju treba našu akciju osloboditi od ovisnosti spekulata i šićeardžija. Naročito to ovde vredi za Novaka. Preduzmite nešto bilo u jednom bilo u drugom pravcu što sam Vam govorio. Možda će to posle biti kasno. Vi niste u mogućnosti da vidite kako naša stvar organizaciono ipak vrlo slabo стоји. U radu se mora grešiti. Ako se radi može da se dosta dobrog učini, pored svih grešaka, ali ako se ne radi neće biti ništa. Ja ovako profesorski?

¹⁷ Zvonimir Zvonko, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, 1941. komandant Takovskog četničkog odreda (vidi dok. br. 18, nap. 14); 1942. komandant Takovske četničke brigade i komandant četničkog 1. ravnogorskog korpusa. Jula 1944. pobegao u Italiju.

¹⁸ Milutin.

Ja Vas najlepše molim da po stvari bosanske akcije preduzmete sve što možete. Mislim da možete toliko da bez ičije pomoći ovu stvar likvidiramo na vreme, dok ne dodu posledice koje mogu biti vrlo teške za opštu stvar.

Mislim da ova stvar treba da ostane ovde uz Novaka i da ja ostanem i sa njim do daljeg razvoja dogadaja.

Poštujte Vas i pozdravlja,
505
Trklja Lazar

BR. 67

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČETNIČKOG PUKA »PETAR MRKONJIC« OD 12. APRILA 1942. ILIJI TRIFUNOVIĆU BIRČANINU O BORBAMA PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA U OKOLINI KNINA U SARADNJI SA JEDINICAMA ITALIJANSKOG OKUPATORA¹

*Ilijia*²

12. IV—1942.

I. Sutra u toku celog dana bezuvetno bombardovati u Kaldrmu samo selo i još više položaje između Kaldrme i Gornjeg Tiškovca i to od kote 1132 de piše »Poljane« pa preko Šipadove pruge pravac od označene kote položaj sa desne strane pruge de piše Gorica od »Poljane« dakle do »Gorice« presecajući prugu tući od te linije prema Kaldrmi i samu Kaldrmu. Paziti da nebi pala koja bomba na kuće G. Tiškovca de piše Bursaći.

II. Bezuvetno prodirati T.[alijanskom] vojskom preko Trubara u pravcu Dugopolja i Kaldrme. Između Kaldrme i G. Tiškovca sve su svoje snage oni skupili i tu se utvrđuju da nas dočekaju ima ih oko 400 i to četa N. Kotle,³ M. Morače,⁴ V. Mi-

¹ Fotokopija originala (pisanog rukom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 4/2 (H-X-6).

² Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina.

³ Nikola Kotle, tada zamenik političkog komesara 5. krajiškog NOPO.

⁴ Milutin Morača, tada komandant 5. krajiškog NOPO.

leusnića,⁵ M.⁶ Tankosića, i bataljon »Marka Oreškovića« i bataljon »Velebit«. Zato bi bilo važno da se sutra bombarduju kako sam označio i da im T.[alijanska] vojska dođe sa leđa.⁷ Tu bi ih bezuvetno sve pomlatili. Ako tako ne bude mi dalje nećemo moći produžiti. Pred nama se danas povlače u manjim grupama. Ima puškaranja. Dosad od našije nije niko poginuo niti je teže ranjen. Imamo samo jednog lakše ranjenog. Šaljite bombe i municiju. Zarobili smo 27 pušaka.

Sutra rano šaljite 25 hlebova. Ljudi imam 260.

Put je otvoren do Gornjeg Tiškovca de se mi utvrđujemo na položaju prema komunistima.

Pozdrav
M. Đ.⁸

BR. 68

UPUTSTVO KOMANDANTA RASINSKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 15. APRILA 1942. ZA RAD NA ORGANIZACI- JI I FORMIRANJU JEDINICA PRE OBJAVE MOBILIZA- CIJE¹

UPUTSTVO STR. POV. BR. 1

Za rad na organizaciji i formiranju jedinica pre objave mobilizacije²

I.

OPŠTA PRAVILA:

1.— Svi poslovi na organizaciji i formiranju jedinica imaju se izvoditi u najvećoj tajnosti.

⁵ Vojo.

⁸ Milan.

⁷ Početkom aprila 1942. jače italijanske snage preduzele su operaciju protiv partizanskih jedinica na pravcu Knin — Grahovo — Drvar — Petrovac protiv Grupe NOPO za Liku i 5. krajiškog NOPO. U operaciji su učestvovali i četničke jedinice: puk »Petar Mrkčenjić« i puk »Gavrilo Princip«. One su sa dejstvima otpočele 13. aprila i uspele da uzmu s. Tiškovac iz koga su se bile povukle još krajem marta. Opširnije: Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 60, 62 i 74, tom V, knj. 4, dok. br. 15, 27 i 46.

⁸ Momčilo Đujić.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 79, reg. br. 4/5 (S-V-11689/1).

² Postoji i Uputstvo pov. br. 2 od 20. 4. 1942. za rad komandanta rezervne vojske (sreskog komandanta) posle primljenog naredenja za mobilizaciju (Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 6/5). Pod rezervnom vojskom podrazumevaju se 1. i 2. četa (vidi dok. br. 59).

2.— Starešine kojima je poverena organizacija i formiranje jedinica imaju sami lično raditi na ovim poslovima. Po potrebi mogu u ovaj posao uvesti po jednog do dva pomoćnika, no za ovaj posao birati najpoverljivije, najumešnije i najagilnije lude.

3.— U prepisci biti vrlo obazriv i ovu voditi u šiframa i ugovorenim znacima.³ Sve što se može svršavati usmeno, izuzev onih poslova koji se moraju obavljati pismenim putem.

4. — Mobilizacijski materijal i ovu prepisku trajne vrednosti čuvati na sigurno mesto; Prepisku trenutne vrednosti odmah uništavati spaljivanjem.

5. — Organi obaveštajno-propagandne službe obavljaće svoju službu vrlo pažljivo i smišljeno. Na ovim poslovima raditi tačno po uputstvima izdatim za otpravljanje ove službe.⁴

6. — Za kraće i bliže razgovore upotrebljavati dobro uvezane ordonanse za usmena saopštenja.

II.

FORMIRANJE JEDINICA:

A.

Rad komandanta brigade na organizovanju brigade — priprema mobilizacije.

1.— Formira štab brigade, štabnu četu i potreban broj bataljona u svojoj brigadi, a na osnovi izdatih uputstava od strane Komandanta Korpusa.

2. — Uz pripomoć najpoverljivijih svojih saradnika izrađuje sav potreban mobilizacijski materijal; jedinične spiskove, preglede i dr.

3. — Lično čuva sam mobilizacijski materijal i sa ovim materijalom upoznava svoje komandante bataljona.

4. — Kontroliše rad svojih propagandno-obaveštajnih organa, prikuplja sve podatke od ovih, sreduje ih i dostavlja komandantu Korpusa. Radi obavljanja ovih poslova formira i to:

a) Obaveštajni otsek za brigadu koji se sastoji od 1 šefa i najmanje 2 pomoćnika.

³ Sve do kraja II svetskog rata četničke jedinice, štabovi i komande, kao i funkcioneri četničkog pokreta DM (vidi dok. br. 65, nap. 38), označavane su šiframa (brojčane oznake). Prve šifre za jedinice odredio je lično Draža Mihailović (Arhiv VII, Ca, k. 1, reg. br. 17/3: beležnica Draže Mihailovića).

⁴ Vidi Uputstvo Draže Mihailovića br. 3 od 7. novembra 1941. za organizaciju i rad obaveštajno-propagandnih odseka (Arhiv VII, Ca, k. 12, reg. br. 3/1).

Za ovu službu upotrebiti ljudе sa dovoljnom inteligencijom. Šef da bude po mogućству oficir. Ljudi treba da su pošteni i da su kod naroda omiljeni — videni.

b) — U sporazumu sa svojim komandantima bataljona formira bataljonske propagandno-obaveštajne otseke, koji stoje neposredno pod komandom komandanta bataljona i pod komandom šefa propagandno-obaveštajnog otseka za brigadu.

v) Nareduje komandantima bataljona da formiraju obaveštajno propagandne sekcije za svaku opštinu-selo, ove sekcije su pod neposrednom komandom komandanta bataljona, odnosno šefa propagandno-obaveštajnog otseka za bataljon.

4. — Sav propagandni materijal primljen od komandanta Korpusa odmah pomoći svojih propagandno obaveštajnih organa, rastura po svome reonu, ili predaje licima kojima je upućen ovaj materijal.

5. — Najmanje jedanput mesečno obilazi svoj reon i tom prilikom uverava se, da li komandanti bataljona i ostale starešine vrše svoje dužnosti kako treba. Da li su komandanti bataljona izabrali dobra bataljonska zborišta, a tako isto da li su određena četna zborišta i da li ova odgovaraju svima potrebnim uslovima. Ako bude bilo potrebno čini potrebne izmene.

6. — Prilikom obilaska svoga reona obaveštava narod o situaciji i ovaj upućuje na dužnosti i vršenje službe odgovarajuće obavezama prema Kralju i Otadžbini.

KOMANDA BR. 23⁵
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
STR. POV. BR. 20

15 aprila 1942 godine
POLOŽAJ.

Komandant, major,
Drag.⁶ Keserović

M.P.⁷

⁵ Rasinski četnički korpus (teritorija župskog, kopaoničkog, kruševačkog, rasinskog i trsteničkog sreza).

Jačina četničkih korpusa nije odgovarala nazivu i bila je veoma različita (nekada pojedini korpsi nisu imali ni 100 ljudi). Najčešće su ih sačinjavali samo štab korpusa i štabovi brigada sa jedinicama za obezbeđenje, a u jačem sastavu pojavljivali su se u vreme zajedničkih akcija ea okupatorima i kvislinzima protiv partizanskih jedinica. No ni tada se njihova jačina ne može pouzdano utvrditi na osnovu postojećih dokumenata, s obzirom da se u tim dokumentima stanje prikazuje prema mobilizacijskim spiskovima i uveličano, a ne prema stvarnom stanju.

⁶ Dragutin, major vojske Kraljevine Jugoslavije, jula 1941. komandant Rasinskog četničkog odreda Koste Pečanca. Januara 1942. sa odredom prešao pod komandu Draže Mihailovića. Do maja 1944. komandant Rasinskog četničkog korpusa, a od tada komandant Rasinsko-topličke grupe korpusa. Po završetku rata osuden na smrt i streljan.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 23«.

BR. 69

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 19 MARTA DO 18. APRILA 1942. GODINE¹

PRIMLJENI TELEGRAMI

KNJIGA BR. 1

primljenih i otpravljenih telegrama (prepisi ove knjige sačinjeni u po tri primerka *posebno za primljene, a posebno za otpravljene telegrame po datumima*).

PRIMLJENI TELEGRAMI

*Od Hermana:*² Odstupamo ispred partizana³ i nalazimo se u visini Rogačice. Javićemo. Herman.
⁴

*Od Jozefa:*⁵ Mogućnost je da jedan naš čovek otpuće u London.⁶ Razgovarao bi sa komandantom⁷ što se od nas preporučuje. Odgovorite o njegovom dolasku nama. (Odgovoreno da dode).

¹ Prepis (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 299, reg. br. 1/1. Prepis je četnički a sačinjen je na osnovu knjige primljenih i poslatih telegrama, koja se (pod istom signaturom) nalazi u Arhivu VII. U knjizi su primljeni i poslati telegrami izmešani i pisani bez hronološkog reda, a u prepisu su odvojeni i hronološki pisani. Sadržaj telegrama u prepisu identičan je sadržaju koji se nalazi u knjizi. Zbog bolje preglednosti i lakšeg korišćenja, redakcija objavljuje prepis. Telegrami poslati iz Štaba Draže Mihailovića u tom periodu objavljaju se kao dok. br. 72.

² O njegovoj misiji u istočnoj Bosni, vidi dok. br. 65.

³ i ¹² Reč je o dejstvima Proleterske udarne grupe (vidi dok. br. 65 i 66 i Arhiv VII, Ca, k. 175, reg. br. 24/4).

⁴ Trima tačkama je obeležen tekst telegrama koje redakcija ne objavljuje s obzirom da se u njima daju uputstva o prikupljanju i podeli materijalno-finansijskih sredstava, kritike i ocene rada pojedinih četničkih komandanata, predloži za odlikovanja i unapređenja, saopštenja o tome i slično. I u narednim izvodima iz knjiga telegrama koji se objavljaju u ovoj knjizi, trima tačkama će biti označeni ti telegrami. Tamo gde u dokumentu stvarno stoje tačke, biće na to ukazano.

⁵ Radio-centar četničke organizacije u Beogradu, takođe i Aleksandar Mihailović Saša, kapetan (tada komandant četničkog štaba u Beogradu), dr Mladen Zujović i dr Vojislav Andrić. A. Mihailović se javljuje, takođe, i kao »Saša«.

⁶ Nije poznato o kom se licu radi. Nešto više o tom odlasku u London govori se u dok. br. 72.

⁷ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

Primljeni telegrami 19-111

Lazo nije otišao dalje,⁸ zadržati ga još koji dan jer k Vama dolazi Vidak Kovačević.⁹ Materijal će početi da šaljem — 506.¹⁰

Iz Bosne 19-III: Situacija ozbiljna. Partizani drže Vlase-nicu i Milinje¹¹ a opsadju Rogaticu i Han Pijesak.¹² Srebrenica i Drinjača u našim rukama. Prema Zvomiku samo naši odredi. Bosanci neće da se bore protiv partizana. Gde su partizani sa našim odredima, oficiri su morali napustiti odrede jer partizani ubijaju sve (odreda) oficire koje uhvate. Račićev odred¹³ hoće da se bori ali je slab brojno. Partizani jaki 2000 ljudi. Iz Užica krenuo Matić sa 1000 ljudi ka Rogatici. Po odobrenju Nedića, Dangić danas na sastanku sa Koraćem.¹⁴ Dakićev odred prišao partizanima.¹⁵ Dangić uopšte nema svojih snaga za borbu. Doći će i Ljotićevci¹⁶ iz Bajine Bašte u pojačanje.

20-111. Pred partizanima napušten Bratunac, Srebrenica i Drinjača. Nalazimo se u Fakoviću. Potrebno pojačanje od 1000 ljudi. Herman.

*Od Johana:*¹⁷ 3-IV. — Dangić nije došao iz Beograda.

Botić¹⁸ — Partizani su napustili Srebrenicu, vlasenički rez. Ustaše 1. IV zauzele Vlasenicu. Pomoć potrebna u ljudstvu i municipiji. Odgovoreno 1. IV.

Dangić u Beogradu radi.¹⁹ Pomoć u svemu spremu se i stiže uskoro. Laza otpovodao juče i objasniće usmeno. Čića.²⁰

⁸ Lazar Trkla je tih dana došao u istočnu Bosnu (vidi dok. br. 66).

⁹ Reč je o dolasku rezervnog potporučnika Vidaka Kovačevića (kura Ilije Trifunovića Birčanina) kod Draže Mihailovića (vidi dok. br. 76 i 77).

¹⁰ Rade Tomašević, inženjer, na službi u Ministarstvu pošta srpske kvislinške vlade. Tada je bio organizator i nosilac poslova na izradi radio-stanica za potrebe četničkog pokreta DM.

¹¹ Treba: Miliće.

¹³ Odnosi se na Cerski četnički odred.

¹⁴ Manojlo, major vojske Kraljevine Jugoslavije, okružni načelnik u Užiou.

¹⁵ Vidi dok. br. 65, nap. 16.

¹⁶ Reč je o dolasku 10. dobrovoljačkog odreda pod komandom Henriha Lautnera.

¹⁷ Nije utvrđeno ko je Johan.

¹⁸ Stevan.

¹⁹ J. Dangić je u Beogradu boravio februara i od 30. marta do 2. aprila 1942. radi dogovora o saradnji sa nemačkim okupatorom i vladom Milana Nedića u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni (vidi dok. br. 56, nap. 5 i 7).

²⁰ Draža Mihailović. Prema podacima koje pružaju sačuvani telegrami Štaba Draže Mihailovića, njegov štab je od marta do početka juna 1942. delovao u tri grupe i svaka od njih je imala svoj radio-centar. Jed-

Bez oznake: Danas stigao iz Nove Varoši. Pronašao Markovu²¹ radio stanicu. Pošaljite čoveka sa Čičinim ovlašćenjem i potpisom u Novu Varoš da se javi poruč. Kalaj ito viću²² i primi stanicu. Sva sreska nač.[elstva] už.[ičkog] okruga primila depešu Min. unutr. dela: saopštiti svima pretdsednicima opština da u roku od 5 dana organiz.[uju] potere i uhvate Dražu Mihailovića i njegove ljude u protivnom, po svim opština postaviće se odredi koji će ovo učiniti. Istim putem odgovorite Srđanović. — Odgovoreno 6-IV.

Ranije primljene depeše:

— Za Beograd (tranzit): Partizani napustili srez Srebrnički i Vlasenički. Javite šta ima novoga. Iz Srbije slaba pomoć pristigla. Lazo — preneto Beogradu 10. IV.

— Novak javlja da je otklonjena intervencija Nemaca i da su već sada počeli nezvanično u municipiji da pomažu četničku stvar. Od vlade i Nemaca izdejstvovao slobodno prebacivanje oružanih snaga iz Srbije. (Detaljan izveštaj pismen poslat²³ br. 2).

Od 506—9-IV-42 g. Dangić tražio novčanu pomoć i dobio 2 mil. Pomoć u ljudima i oružju radi suzbijanja partizana

nom je on rukovodio, drugom Z. Ostojić, a trećom M. Lalatović. Kretnanje i boravak u tom periodu nisu utvrđeni, ali je sigurno da su Ostojićeva i Lalatovićeva grupa bile isturene ka Sandžaku (vidi dok. br. 72, 81, 83, 84 i 88).

²¹ Hadson (D. T. Hudson) britanski kapetan, u Kraljevini Jugoslaviji vile godina radio kao inženjer u rudniku antimona Zajača (Krupanj). U Jugoslaviju došao kao član obaveštajne grupe koja se 20/21. septembra 1941. iz podmornice iskrcaла u blizini Petrovca n/m, sa Z. Ostojićem, M. Lalatovićem i Veljkom Dragićevićem. U štab Draže Mihailovića došao je 25. oktobra 1941, i od tada do kraja decembra 1942. bio zvanični vojni predstavnik britanske vlade. Nakon bekstva Draže Mihailovića sa Ravne gore (početkom decembra 1941) skrivaо se kojekuda, da bi početkom juna 1942. došao u njegov stat. Njegovu funkciju kod četnika preuzeo je (decembra 1942) britanski pukovnik S. V. Bejli (S. W. Bailey). Iz Štaba Draže Mihailovića otiašo je u proleće 1944.

²² Vuk Kalajitović Kalait, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Sandžačkog četničkog odreda.

²³ Redakcija nije pronašla taj izveštaj.

obećana. Nemci mu stavili do znanja da će sav teren očišćen od partizana imati u potpunoj vlasti. Ovo za naše ravnjanje. Odgovoreno 10. V.

Opasnost od Nemaca za ljudstvo za sada ne postoji. Oružje je hitno. Da li je učinjena priprema za sruštanje oružja i materijala. Da naredite. Odgovoreno 10. IV.

Od 505 (verov. tranzit) Dangić se složio sa gledištem tajnog odbora ovde te veza s Čičom odnosno prema muslimanima i partizanima, vladi i okupatoru. Treba ga stalno podržavati u pravcu našeg nastojanja. Moli Čiču da mu pošalje dobrog i energetičnog oficira za šefa štaba. Botića obavestiti o našoj koncepciji i reći mu da po ovim pitanjima drži sa nama. Pozdrav Jovan.²⁴ Dangić već dva dana konferiše ovde. Sastao se sa našim ljudima Perom Slijepčevićem²⁵ i Jovom Popovićem.²⁶ Rezultat ovog u Laz. telegramu. Odgovoreno 10—IV. 42.

Od 505—11-IV 42.: Ustaše zauzele Vlasenicu, Drinjaču i Bratunac. Partizani su se i sa ova dva sreza povukli. U ova dva sreza ima oko 2000 četnika. Iz Srbije nema nikog još sem Račićevih ljudi i X. dobr. odreda iz Bajine Baštice; oni su na Drini. Nalazim se sa Račićem. Sve će biti po traženju. Javićemo znake Račićeve stанице nadalje da materijal odmah prebace čim zatražimo kroz koji dan. Molim da uputite Gavriloviću²⁷ i Čubriloviću²⁸ depešu koja sutra sledi od Dangića, Botića i mene. O drugom sutra obaveštenje. Odgovoreno 12. IV. 42.

— Englez Milovan²⁹ danas uhvaćen, optužen za špijunažu i sproveden u Gestapo. Saša. Primljeno znanju.

Od Rudolf a³⁰—II-IV-42 — Donosilac prednjeg izveštaja je [iz] klerik.[alnih] krugova i izražava pohvalno mišljenje o radu

²⁴ Nije utvrđeno ko je ta ličnost.

²⁵ Profesor univerziteta, član Republikanske stranke.

²⁶ Član Zemljoradničke stranke.

²⁷ Milan.

²⁸ Dr Branko, tada ministar u izbegličkoj jugoslovenskoj vladi.

²⁹ Nepoznato o kom se licu radi.

³⁰ Verovatno Rudolf Perhinek (Rade Perišin), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, tada delegat Draže Mihailovića za operacije protiv partizanskih jedinica u Sandžaku i Crnoj Gori.

Novaka³¹ nač. štaba 40; uspeo izbeći hapšenje. Za komandanta³² još ne zna. Izjave Londona i Slovenije odgovaraju potrebama; treba još govoriti o potrebi mirnog držanja do datog znaka.³³ Lukman Lipovec uhapšen, Ljubljana potpuno opasana bodljikavom žicom, ukop.[ana] mitraljezima i malim bunkerima. Ulagazak, odlazak kao i posete zabranjene. Dozvoljene samo [sa] spec, dozvolama i na određeno vreme. Ima više hapšenja. Oko 2000 ljudi i žena odvedeno u Kalabriju. 20. III. počeo skoro svi akt. oficiri i većina rezervnih i odvedeni u logor Telmanovu kod Ankone. Upotreba smuč[ki] i bicikla zabranjena.³⁴ Sasvim su sravnili sela: Kuršlek,³⁵ Gorenje kolo,³⁶ Krv. Peč i Zapotok dok je okolina Šmarja i Javora delimično popaljeno. Veliki požari oko Biroke³⁷ i Minraci.³⁸ Nasilja su nastala usled lokalnih borbi. Streljano oko 100 građana čekam odgovor. Odgovoreno 12-IV-42. god.

Od 505—14-IV-42.: Nemci uhvatili i odveli Dangića.³⁹ Botić preuzima njegovu dužnost. Ostalo po javljenom. Depeše razumeo L.⁴⁰

Od 32⁴¹—14-IV-42. Prvih kurira još nema Šaljem Lazarevića ako niste poslali rad. stanice pošaljite da Vas uvek oba-

³¹ Karei Novak Karlo, generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije, tada načelnik Štaba četničke Komande Slovenije d organizator četnika u Sloveniji. Pomenutim izveštajem redakcija ne raspolaže.

³² Novembra 1941. u Štab Draže Mihailovića došli su Karlo Novak i Jakob Avšič. Tada je Avšič imenovan za komandanta, a Novak za načelnika Štaba Komande Slovenije. Avšič je ubrzo osudio Dražinu politiku, povezao se sa Osvobodilnom frontom i postao član Glavnog štaba NOPO Slovenije (Zbornik NOR-a, tom VI, knj. 1, dok. br. 67).

³³ Vidi dok. br. 2, nap. 2.

³⁴ Bile su to represivne mere italijanskog okupatora protiv građana Ljubljane radi ugušivanja NOP-a (Zbornik NOR-a, tom VI, knj. 1, dok. br. 34 i 143).

³⁵,³⁶,³⁸ Ta mesta nisu nadena na karti 1:100.000, postoje Ku-rešček i G. i D. Golo (Cerknica); verovatno netačno dešifrovano.

³⁹ ^j ⁴⁴ prema njegovoj izjavi na sastanju 1945. godine, Dangića je 9. aprila 1942. uhvatila nemačka zaseda na putu između Rogačice i Bajine Bašte. Prema nemačkim dokumentima, uhapšen je 11/12. aprila 1942 (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 60, nap. 13; A. Miletić, n.č., VIG, br. 2/1972).

⁴⁰ Lazar Trklja Lazo.

⁴¹ Jovan Jelovac, potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Pljevaljske četničke brigade.

veštavamo. Nastojte da mi pošaljete bar 5 puškomitraljeza pošto šaljem svoje trojke u partizansku pozadinu koju razbijam sa uspehom; i bombe šaljite što više kao i novac u koliko ga niste poslali. Potreban za propagandu i kurire. Ja sam kod Pljevalja u Šumanima; radimo brzo. Narod nas u svemu pomaze. Jelovac Jovan poruč.

*Od Žarka:*⁴² 18-IV-42. Stigao izveštaj iz Carigrada; pošaljite pouzdanog kurira da sproveđe posrednika kod komandanta.⁴³ Mene u buduće tražite kao Popovića preko Grujićeve ili Lekovića na nov telefon 30-310.

Neproverena vest: Dangić uhapšen.⁴⁴ Potkazao nešto Banjalučki advokat Kostić. Nedić naredio da se Kostić stoga uhapsi. Očekuje se Dangićevo puštanje.

*Veinović*⁴⁵ javlja: Ganibeg,⁴⁶ vođa alb. emigranata koji je izgleda u vezi sa Meitorom Cokuom nalazi se u Beogradu. Molim za direktive.⁴⁷ Nemci su saznali za zatvaranje Dunava. Povećati opreznost, pošto je više agenata ubačeno. Opširan izveštaj sledi.⁴⁸

⁴² Todorović.

⁴³ Odnosi se na Dražu Mihailovića; izveštajam iz Carigrada redakcija ne raspolaže.

⁴⁵ Predrag.

⁴⁶ i ⁴⁷ Krieziu Gani — Kryeziu (vidi dok. br. 72, telegram br. 5 od 27. marta 1942).

⁴⁸ Taj izveštaj nije pronađen.

BR. 70

**PISMO DR STEVANA MOLJEVICA OD 23. APRILA 1942.
DRAŽI MIHAJLOVICU O STVARANJU POSLERATNE »VE-
LIKE SRBIJE«¹**

Gospodine generale,²

Pre četiri meseca sam Vam uputio pismo sa memoarom o srpskoj državi i razgraničenju sa Hrvatima,³ uveren da će Vas uskoro videti i o svemu još i usmeno razgovarati i s Vama i Vašim prijateljima i saradnicima, a u prvom redu sa mojim prijateljem g. Dragišom.⁴ Ali pored svih mojih nastojanja to mi ne bi moguće, stalno su se isprečavale neke poteškoće čas na jednoj čas na drugoj strani, pa Vam se, evo, opet pismeno obraćam. Ranije sam Vam pisao i u memoaru izložio mišljenje moje 1 mojih prijatelja o srpskoj državi, što je, držim, glavni naš problem. Dodirnuo sam još dva-tri pitanja: pitanje o granicama, društvenom uređenju i odnosu prema drugim balkanskim državama. To sam izneo na osnovu razgovora mojih i mojih prijatelja sa mnogim videnijim nacionalnim ljudima koje sam našao za deset meseci stalnog putovanja od Primorja pa do Sandžaka, a kuda ih je bilo mnogo rasutih iz svih srpskih krajeva. Ja sam tu, kako rekoh, izneo glavni naš problem — stvaranje homogene srpske države,⁵ a ona sam druga dva-tri, od mnogo njih što se nameću, samo uzgred izneo, svestan da niti sam u stanju da ih sve iznesem i raspravljam, niti bi to smelo biti, sve kad bih ja to po svojim intelektualnim sposobnostima i bio u stanju, kao što nisam, pošto za to ima ljudi daleko pozvanijih i po svom znanju, i po svom iskustvu, i po svojim žrtvama, davanim za opšte dobro, za stvaranje države, kako one što smo je imali, tako i ove što je hoćemo nanovo da stvorimo — ima Srbija i toliki njeni sinovi, koji su u svoj našoj prošlosti znali da u odlučnim časovima narodne i državne prošlosti kažu i odlučnu reč. I ta je reč uvek bila odraz narodnog osećanja i raspoloženja, koje je, nepogrešivo, ali koje valja znati i umeti u pravom času osetiti i otkriti.

Ja sam onaj svoj memoar posle upotpunio sa dalnjim traktatima: Današnji položaj i uloga pojedinih srpskih krajeva, zna-

¹ Original (pisan mašinom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 12, reg. br. 4/2 (VK-P-12).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića

³ i ⁵ Vidi dok. br. 1, 35 i 85.

⁴ Vasić.

čaj Jugosl. Grčke Unije po Srbe i Srbiju, Primedbe na napis »Državni kontinuitet poslije rata« i Muslimani i stvaranje srpske države,⁶ koje sam Vam poslao preko prijatelja u Beogradu, jer direktnе veze nisam imao, ali koje, kako mi kaže g. Dragiša, niste primili, pa Vam ih preko njega, kao i ovo pismo, ponovo šaljem. Ali ovo su samo sporedna, iako može biti vrlo važna pitanja kojima sam se mnogo vremena zanimalo, a tek sam sad, posle razgovora sa g. Dragišom, doznao da najglavnije pitanje — pitanje ljudi, bez kojih će, ako se na vreme ne nađu, sva naša raspravljanja biti uzaludna, još nije u potpunosti raspravljeno, a kamo li rešeno.

Nije, kako vidim, rešeno ni to koju ulogu pojedini ljudi imaju da uzmuh i u ovim istorijskim časovima po naš državni život odigraju. A vreme ne čeka i dogadaji mogu da nas zateku nespremne i primoraju da sudbinu države prepustimo slučaju.

Ja ēu, poštovani gospodine generale, da se ovaj put sa nekoliko reči osvrnem samo na jednog čoveka i njegovu ulogu, na onoga koji je u početku bio preuzeo samo jednu dužnost — da spase vojničku čast nacije, ali kome su prilike i dogadaji nametali i druge, daleko veće dužnosti, za koje se on po svoj prilici nije spremao, o kojima valjda nije ni saniao — dužnosti političara, pa i državnika. Ja ēu da Vam govorim o Vama. Govoriću Vam slobodno i otvoreno, pa bilo Vam pravo ili ne, pa bilo to pravo mome prijatelju g. Dragiši ili ne, govoriću jer ne smem da šutim, jer su oči svega naroda danas unrte u Vas. I Vi ne smete da se o njegove želje oglušite, Vi morate da tu ulogu koju Vam je sudbina nametala odignite, hteli ne hteli. A 0 tome kako ēete Vi tu ulogu shvatiti i odigrati zavisće umnogom i rešenje glavnog našeg pitanja — stvaranja naše srpske države i njenog uređenja. To je danas jedina težnja, jedina nada 1 i jedina vera srpsko? naroda. Vi ne smete da ga u toi težnji i toi nadi razočarate. Vi ne smete da ga u niegovi veri iznevjerite. Oprostite mi što ovako govorim, ali ja rekoh da hoću da budem otvoren i iskren, a ia imam i razloga što ovako govorim.

Jer ja, evo, godinu dana putujem sa svojim prijateljima, ali ne zavezanih očiju ni zatvorenih ušiju, već slušamo, oosmatramo i razgovaramo. I dok na iednoj strani slušamo želje srpsko? narodfl od Solita Dreko Boke Kotorske, Hercegovine. Crne Gore i Sandžaka do Srbije, jer sad i tu imamo vezu od Užica na do Beograda, dotle s druge strane čuiemo iz Londona posve drupe glasove, protivne tim narodnim željama i težnjama. I već se u narodu oseća ogorčenje protiv tih londonskih lakrdija. Ovih

⁶ Vidi »Današnji položaj i uloga pojedinih srpskih oblasti u stvaranju homogene srpske države« (Arhiv VII, Ča, k. 12, reg. br. 1/2).

dana čusmo i Vaš proglaš.⁷ I kad ne bismo znali da je to nevešt falsifikat, kad ne bismo znali da ste ne samo do krajnosti požrtvovan već i vrlo ozbiljan i pametan čovek, onda bi prema londonskom radi-u o Vama stvorili sliku jednog neozbiljnog avanturiste, da ne kažem hohštaplera.

Može biti da ste Vi skroman čovek, a verujem svakako da ste disciplinovan vojnik. Ali zar i kao takav da trpite da se Vaše ime tako i na takav način spominje? Zar Vi ne vidite da ste Vi danas jedini autoritet u zemlji, i da sav narod upire oči u Vas? Zar ne znate da u zemlji nemate zamene? I ako izgubimo i taj autoritet, bilo da, radi ovakvog postupka londonskog radi-a, izgubite glavu, ili da narod radi nekog posumnja u Vašu ozbiljnost, šta nas onda očekuje? Ono, gospodine generale, što je Rusija preživela 1917. god., ali šta je Rusija i mogla da preživi, jer ju je štitio njen bezgranični prostor i broj njenog žiteljstva. I šta će onda biti s našim planovima o srpskoj državi? Zar da propadnu tekovine tolikih naših pokolenja i snovi svih naših naraštaja od Kosova pa do danas? Ne! To ne sme biti. Vi se morate žrtvovati, Vi se morate prineti na oltar otadžbine. Jer da Vi tu ulogu niste preuzeli, narod bi može biti tražio i našao neki drugi put, a ovako on mora da ide putem kojim ste ga poveli, on niti može stati nasred puta, niti sme natrag. Vi ste ga poveli, vi ga morate i izvesti.

Vi morate stoga našoj gospodi u Londonu,⁸ tome tako šarolikom društvu koje ni danas kao da nije prešlo preko svojih starih razmirica, otvoreno reći: da ova zemlja nije više ona koju su ostavili, da je narod otvorio oči i da više ne govori jekom kojim je govorio onda kad su ga oni napustili, da stoga ta gospoda moraju da se povinjavaju narodnoj volji, njegovim željama i težnjama, a Vi imate da budete tumač tih žejava i tih težnji i njihov prvi branilac.

Vi imate da govorite našoj gospodi u Londonu, a ne oni Vama, i ispred Vas a bez Vas, Vi imate da ispred naroda, a u smislu njegovih težnja, donosite odluke, a oni da im se prilagođuju i povinjavaju, a to će biti i u njihovu interesu, barem onih koji iskreno srpski misle i osećaju, inače će imati pravo oni u Beogradu što govore da će primiti iz Londona samo Kralja, a gospoda što su s njime otišla da ne treba ni da se vraćaju.

Presecite muški i jednom za svagda, ovakav način rada preko londonskog radi-a, i to odmah dok nije bilo kasno!

⁷ Reči »Vaš proglaš« su, olovkom, podvučene a na margini dopisana dva upitnika.

⁸ Odnosi se na jugoslovensku izbegličku vladu.

I samo tako, gospodine generale, diktirajući narodnu volju gospodi u Londonu, držim da ćete poslužiti svome narodu, svojemu Kralju i svojoj otadžbini u ovim teškim časovima, a u danom momentu sve okupiti oko sebe, i opravdati nade koje narod u vas polaže.

Oprostite mi, gospodine generale, na oštini reči i izraza koje sam morao da upotrebim i izvolite primiti izraze moga dubokog poštovanja i iskrene pažnje.

23. aprila 1942

St. Moljević

BR. 71

IZVEŠTAJ DELEGATA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA ZA ŠUMADIJU OD 25. APRILA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O ORGANIZACIJI I STANJU ČETNIČKIH JEDINICA NA TOM PODRUČJU¹

UVAŽENI I DRAGI GOSPODINE ĐENERALE,

Pored radio veze koju imamo, smatram za potrebno da Vas i ovim putem obavestim o sledećem:

Kapetan Smiljanić² i Marko Muzikravić³ prinuđeni su i dalje da se kriju. Oni su sa jednim malim delom ljudstva u šumi. Jedan veći deo pušten je kućama i sklonio oružje, a treći najveći i dalje je ostao na dužnosti. Komandu je preuzeo jedan kapetan u koga Smiljanić ima puno poverenje i koji je naš. Sve se malo primirilo, bar prividno.

Poručnik Sotirović odveden je u zarobljeništvo, kao i komandant Lepeničke brigade.⁴ Ovaj poslednji ništa nije ni radio jer ne zna ni koliko bataljona ima, ni koje oficire ima, ni koja

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 19, reg. br. 1/1 (VK-W-1). Dokumentat nije pisan 5. aprila već 25. aprila 1942, što se vidi iz njegovog sadržaja.

² Dušan Dujo, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, od septembra do kraja 1941. komandant Gružanskog četničkog odreda. Od januara do kraja aprila 1942. legalizovan kod Nedićevih vlasti (Arhiv VII, Ča, k. 48, reg. br. 15/1).

³ Poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, od novembra 1942. do februara 1944. komandant 1. gružanske brigade, od tada komandant 1. šumadijskog korpusa.

⁴ Aleksandar Milošević, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije.

sela koje čete obrazuju. Jednom rečju: ništa. Preduzeo sam potrebno da se ovo popravi odmah, jer mislim da su Kragujevac kao i Lepenica važni a i da ni jedan kraj ne sme ostati ne obrađen.

Netačno sam bio obavešten preko Smiljanića o razoružanju u Požarevcu i, znajući da Vi imate radio vezu, ja sam Vas odmah obavestio, da biste mogli da proverite.

Pećanca i njegove ljudi izgleda najviše toleriraju, obzirom na nekakav skoro sklopljeni sporazum. Govori se da bi on trebao da nosi srpsku Zastavu i da diktira ko može a ko ne može da iz Londona dođe. Ovo su pričanja.

Nemci se mnogo interesuju kako će držanje Srbi imati u slučaju rata sa Turcima, kao i šta bi bilo sa »Dražom« i njegovom organizacijom.

U Kragujevcu nema mnogo Nemaca, oko dve čete, ali ima mnogo Bugara i Ljotićevaca.

Ovde naročito ometaju rad Tadija Pantović biv. narodni poslanik, neki Miodrag Vasić — takođe biv. narodni poslanik, kapetan Prodanović i major Mirko Stanković⁵ iz Kragujevca. Ovaj poslednji održao je jedan govor vojnicima pporučnika 2. Pavlovića,⁶ otvoreno psova majku Kralju i kazao da nam On ne treba, a za Vas da ste pronestili državi 7.000.000 dinara, kao i da ste nepošten čovek uopšte. Druži se sa Nemcima i Bugarima. Kleveta sve naše ljudi i pokušava da uhapsi ppor. Žiku Pavlovića koji sada mora da se krije.

Poručnik Nikola K.⁷ pisao je jedno pismo ovdašnjem jednom čoveku, gde kaže: »Ja i čiča nalazimo se . . . tu i tu . . .⁸ i dobro smo.« Kuriri pričaju gde ste i hvališu se.

⁵ Uz to ime Draža Mihailović je na margini, olovkom, napisao:
»Mirko Stanković ranije kukavica, a sada običan izdajnik. DM«.

⁶ Zivorad Zika, potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije.

⁷ Kalabić, pre rata geometar na službi u Katastarskoj upravi u Valjevu, rez. poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Posle aprilske rata vojvoda K. Pećanca u Valjevu. U letu 1941. stavio se pod komandu Draže Mihailovića i imenovan za komandira njegove Prateće čete. Od novembra komandir čete Gorske garde, koja tokom rata postaje brigada, korpus i Grupa korpusa Gorske garde čiji je on komandant bio sve do maja 1945, kada su poslednji ostaci četničkih jedinica razbijeni na Zelenogori. Značajnu ulogu odigrao prilikom bekstva Draže Mihailovića sa Ravne gore (početkom decembra 1941), kada je preko svog oca Milana (žand. majora, komandanta 11. odreda K. Pećanca) omogućio Draži i njegovom štabu prebacivanje u Sandžak i povratak kasnije u zapadnu Srbiju. Kao komandant pomenutih četničkih jedinica, lično i preko potčinjenih, izvršio velike zločine nad pripadnicima NOP-a, pa čak i nad svojim bliskim saradnicima i saborcima. Do kraja ostao veran Draži Mihailoviću, a posle izvlačenja iz Zelengore ostao sa njim kao odmetnik do marta 1946. kada je Draža Mihailović uhvaćen.

⁸ Tako u originalu.

Jednom kuriru Dača⁹ je pričao kako je on u ličnom i stalnom prijateljstvu sa Dražom i kako Vi ne možete bez njega i t.d. Ovo je Dača govorio kod kurira Marka Muzikravića, a mene obavestio lično Marko. Između ostalog kazao je Dača da Vi njemu saopštavate i mnoge druge tajne, koje ne govorite ni jednom drugom oficiru.

Vučkoviću¹⁰ bi trebalo što pre doturiti oružje, on bi mogao bez smetnji da primi odmah. Njemu je vrlo žao i teško mu pada što je njegova brigada podeljena, pa bi voleo da dobije bar za preostalo ljudstvo oružje. Naročito bi mu bilo potrebno lako automatsko oružje.

Sinoć (4-og, u 19,30 časova po sr. evr. vremenu), sa slobodne hrvatske stanice »Zrinjski« — verovatno iz Kaira, između ostalog rečeno je Hrvatima: »Hrvatske majke, ne šaljite svoje čerke u tu javnu kuću koja se zove nacistička Nemačka, i svoje sinove da kao radnici gladuju i trpe engleska bombardovanja, zbog Nemaca. Bežite, Hrvati, otuda u zeleni kadar, a ako nemate gde onda idite makar i u Mihaljevićevu vojsku.« — Dakle, za njih Vi niste ni Ministar ni general, pa čak ni gospodin, d Vaša vojska treba da bude poslednje pribedište Hrvata. Čak ni Vaše ime ne kaže pravilno, a koje izgovaraju pravilno i Englez i Amerikanci i svako.

Ja sam proturio vest da ste u Bugarskoj, a da pojedine naše grupe pronose vest da ste tu i tamo ...

Ovde izdajemo bilten »Vidovdan«.¹¹ Šaljem jedan primerak na uvidaj.

. . .¹² u Kraljevu. Ne znam kome je poverio rad u dodeljena mu tri sreza. Preduzeo sam potrebno da se odmah i tamo intenzivno radi.

Kolubara i valjevski kraj izgleda da su potpuno napušteni. I ovde sam preduzeo potrebno, jer napuštanje pojedinih krajeva od nas, moglo bi biti teren za rad komunista i nesmetan rad Ljotićevaca.

Da li ste dobili moje pismo od 21 aprila?¹³ Ja sam Vas u njemu detaljno izvestio o svemu.

⁹ David Simović Dača, rezervni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, 1941. organizator četnika u dragačevskom srezu, 1942. komandant četničke brigade.

¹⁰ Zvonko, tada komandant Takovske četničke brigade.

¹¹ Na primerku »Vidovdana« koji se nalazi u Arhivu VII, Ča, k. 240, reg. br. 1/5, piše da je prvi broj izdat »na Blagovest 1942.g.«, što znači 7. aprila.

¹² Na tom mestu je isečen deo dokumenta.

¹³ To pismo redakcija nije pronašla.

Molim Vas da mi date jedan štambilj i potrebna uputstva, ma da ja i sam znam kako treba raditi na opšte dobro Kralja i Otadžbine, a u duhu Vaše ideje, s kojom sam dobro upoznat i istomislen.

Molim Vas da isporučite moje pozdrave Ostojiću, Lalatoviću, kap. Uzelcu,¹⁴ Marku, Kalabiću i svima ostalim koji su sa Vama.

Poštuje Vas, želi Vam sve najbolje i pozdravlja uvek Vam odani

5 aprila 1942 godine

Vaš pukov.
Drag. Pavlović,¹⁵

BR. 72

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 21. MARTA DO 26. APRILA 1942. GO- DINE¹

OTPRAVLJENI TELEGRAMI

KNJIGA BR. 1

Primljenih i otpravljenih telegrama (prepisi ove knjige sačinjeni u po tri primerka *posebno* za primljene, a *posebno* za *otpravljene* telegrame po *datumima*).

Depeše koje mi je predao major Lalatović

21-111. — Neka Dangić stupi u vazu sa p.puk. Jovandarićem u Bajinoj Bašti da mu da prvu pomoć.² Pripremamo slanje

¹⁴ Milojko Taras, žandarm, kapetan I klase, pre aprilskog rata komandir žandarmerijske stanice u Vinkovcima. U istočnoj Bosni se aprila 1941. našao sa Dražom Mihailovićem i sa njim otišao na Ravnu goru. Sve vreme rata bio u njegovom štabu kao komandant stana i intendant.

¹⁵ Dragoslav Pavlović je tada bio delegat Štaba Draže Mihailovića za Šumadiju.

¹ Prepis (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 1/1. Vidi nap. br. 1 uz dok. br. 69.

² Odnosi se na pomoć od srpske kvizlinške vlade (vidi dok. br. 65 i 66).

pomoći radi podizanja morala. Šifrovano Herman 5 — za Novaka br. 8—23-111.

21-III:- Neka Račić prikupi sa svog najboljeg terena u Srbiji ljudstvo i privuče sebi za rad u Bosni. Pošaljite ljudi Panteliću³ u Krupanj za pojačanje. Stupiti u vezu sa p. puk. Jovandar.ficem] u B. Bašti. Naredite svima u ime moje. Poslato Novaku br. 8. 23. III.

...⁴

Br. 4: Žarko treba da podnese izveštaj o Bosni i drugom. Šta je sa upućivanjem oficira koje Serafim⁵ obeća? Trebaju nam podaci što pre. Nemamo para. Proučite način dobijanja istih i javite sa predlogom. Proventi da li Kalabić ide u Bosnu.⁶ Ovo bi mi dobro primili i pomogli, ali treba što više izvući novaca, municije i obuće od vlade.⁷ Šaljite nam što više podataka i javljajte se. Pomagati svim silama hapšenje komunista. Moja šifra u buduće 222 — maior Ostojić.

Br. 5—27-111 — Za Veinovića: Sa Ganibegom⁸ stupiti u vezu i videti šta želi obećavajući mnogo. Pripremite ga za dolazak do mene. Prikupiti što više podataka za orijentaciju pre njegovog dolaska. Proveriti sve podatke pre polaska kao i za Dunav.

Br. 6—27-111 — Vučeliću:⁹ Ako je tamo, poručite da javi imena ekipe koja se spremi za London. Prikupiti podatke o dosadanju radu pilota Lufthanze Zlatka Dimčevića.¹⁰ Neka vas u ovome pomogne i Saša. Kako ide sa nabavkom radio aparata i akumulatora? Treba žuriti i biti oprezan jer su Nemci i ljotićeveci u Milanovcu. Major Ostojić.

...

³ Vojislav Voja, major vojske Kraljevine Jugoslavije, tada legalizovan radno na organizaciji četnika na području Krupnja i Loznice.

⁴ O trima tačkama vidi dok. br. 69, nap. 4.

⁵ Negotinac, tada član četničkog štaba u Beogradu.

⁶ O planu da Milan Kalabić ide u istočnu Bosnu, vidi dok. br. 65 i 101.

⁷ Odnosi se na kvislinšku vladu Milana Nedića.

⁸ Vidi dok. br. 69, nap. 46 i 47.

⁹ Radoš, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, tada opunomoćenik štaba Draže Mihailovića za kosmajski srez.

¹⁰ U depeši od Vujića (nije utvrđeno ko je on) od 20. aprila 1942. piše »da je stvar sa ekipom u zastoju jer je Zlatko Dimčević »u vezi sa Gestapoom« (Arhiv VII, Ca, k. 275, reg. br. 1/1, tei. br. 7). U raspoloživim dokumentima Arhiva VII, nema podataka o ishodu kombinacije sa pilotom Dimčevićem.

Br. 1. Za 505, key 2, 3.—IO-IV-942: Javi detaljnije o komunistima. Treba obavestiti našeg oficira na Majevici¹¹ da nastupaju komunisti¹² ka njemu od Sekovića.

Teren za prijem materijala neka se pripremi ali samo na Račićevom pravcu. Sve što bi došlo odmah da primi Račić i naši pod njim ti i Račić da sastavite spisak dobivenog materijala i odmah nas izvestite. Da li si dao Račiću stanicu i šifru.

- Javi nam karakteristike stanice i ostalo za rad.

Primljeni novac neka Dangić stavi u kasu i počne gazdovanje po vojnički i to kao do sada. Čim se isuše tereni zauzmi spremati organizaciju po našim uputstvima zajedno sa Račićem.

Starom četniku iz sreza Račanskog dajte uputstvo za rad Račić i ti obzirom na to što može da da i što je do sada uradio.

Javi šta je sa Matićem i da li mu je Đurić dao uputstva. Mi ga slušamo, a on se javlja. Je li Dangić otišao tamo. Gde se sad ti nalaziš. Javljam uvek mesto. Depeše za Beograd predate.

Mi smo na odličnom mestu,¹³ izvršili organizaciju i danas očekujemo ptice.¹⁴

Moja šifra u buduće za Račića i tebe broj dvesta dvadeset dva.

Za sada dolaze u obzir samo ugovorene snage, a rezerva će biti upućena kada saznamo koliko imaju Račić, Mitić¹⁵ i Matić. Javi sa čim se kada raspolaže i potraži Mitića, a i mi ćemo.

Ostojić

Br. 9 za Jozefa, key 2, 11-IV-942 god. —

Javite hitno pilotu Dimčeviću da može poći na zadatak s tim da dolazi u obzir jedino mesto Corlu pozicija severno četrdeset i jedan stepen i trinaest minuta, a istočno dvadeset sedam stepeni i četrdeset osam minuta. Treba da javi polazak preko vas bar šest dana ranije. 222.

¹¹ Odnosi se na Stevu Damjanovića Leku, kapetana vojske Kraljevine Jugoslavije. O njegovom dolasku i radu na području Majevice od polovine septembra 1941. do jula 1942, vidi izveštaj koji je on 12. jula 1942. poslao Draži Mihailoviću (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 15/2).

¹² Odnosi se na 1. istočnobosanski proleterski bataljon (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 59; tom IV, knj. 4, dok. br. 29 i 38).

¹³ Na pl. Goliji (vidi dok. br. 105, telegram br. 136).

¹⁴ Misli se na britanske avione.

¹⁵ Milorad.

Br. 4 za 509¹⁶ key. I, 12-IV-942. g.

Čića naredio da se gotovi otpremnici predaju na čuvanje poručniku Simoviću, a sav ostali materijal da se prebaci ovamo po njegovim uputstvima.

Vi ćete ovamo doći zajedno sa Franjom i materijalom jer imate prvo da primite nagradu za dosadašnji rad i sem toga u B.feograd] sad ne smete jer bi vas uhapsili. 506 na ovo skrenuo pažnju. Za vas sve regulisano u B-[eogra]du.

Major Ostojić

Br. 6 za Rudolfa, key 8, 12-IV-942. god.

Kreni odmah ovamo preko Ivanjice. Ako nosiš materijal iskrcaj se u Jelendo nađi pporučnika Jankovića¹⁷ i produži dalje preko Đaće Simovića. Ako je tamo pporučnik Veinović dodite zajedno sa materijalom.

Br. 13 za Glišića;¹⁸ key 7.

Nisi mi odgovorio. Uskoro ću doći blizu radi ličnog viđenja. Tomašević ne može ostati u Sjeničkom srežu jer ga narod neće. Sa mašinom ćemo uraditi potrebno. Tamo treba podržavati popa Selimira¹⁹ i dati mu legitimacije.

Imaš' li veze sa Jelovcem i Kalaitom. Kroz 10 dana poslaćemo tamo jednu radio stanicu. Treba mi hitno izveštaj o komunistima u Sandžaku i Crnoj Gori. Nameravamo da ih u maju potpuno likvidiramo. Mislimo da ćemo zato dobiti sva potrebna sredstva i ljudi će biti kod Tebe i suseda. Naredili smo svima da paze da Vas ne kompromituju. Naše stvari su na najboljem putu, uskoro ćeš se uveriti. Pošalji preko Selimira i Voje²⁰ de-

¹⁶ Grbec Josip Jože, radio-tegrafista.

¹⁷ Milutin.

¹⁸ Miloš, major vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Sandžačkih četničkih odreda koji su kao Nedićeve jedinice izvodili akcije protiv partizanskih snaga u Sandžaku (vidi dok. br. 98).

¹⁹ Popović (pravoslavni pop), tada komandant Štavaljskog četničkog odreda.

²⁰ Vojislav Lukačević (1908, Beograd — 1945, Beograd), privatni činovnik gradevinskog društva »Batinjol«, rez. kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U letu 1941. prišao četničkom pokretu DM. Do jeseni 1944.

pešom izveštaj o svemu. Jesi li dobio radio stanicu. Pozdrav tebi. Vučku²¹ i svima.

Major Ostojić

Br. 14 Jelovcu key 8, 2; 14-IV-42 god.

Tvoji kuriri čekaju na dolazak r. telegraf iste, pa će sa radio stanicom i parama doći zajedno sa kap. Perhinekom. Po-moć očekujemo svakog dana. Ja ću uskoro doći bliže tebi i regulisati sve potrebno.²² Kalait treba da nam preko Voje Mrkače-vića²³ pošalje onu r. stanicu²⁴ na pregled i opravku, pa ćemo mu je vratiti ako može da radi iz Nove Varoši pošto je na struju ili poslati drugu. Moraš pronaći nekog radiotelegrafistu za tvoje ljude i Kalaitove uzmi potrebne legitimacije od Glišića.

Radite svi bratski na našoj stvari. Sad je najzgodnije da se istrebe komunisti. Kalait će dobiti punomoć je. Budite opreznici i vredni, a sve će biti dobro. Pošalji izveštaj o svemu a naročito o komunistima.

major Ostojić

Br. 15 za 505, key 3, 15-IV-942 god.

Javite da li je Dangić odveden. Potrebne snage uzeti od Račića, Mitića, Jovandarića i Matića. Svi su vam bliži i stupite sa njima u vezu. Čim nadete siguran teren, po datim uputstvi-

na visokim vojnim dužnostima (komandant »Starog Rasa«, komandant Hercegovine, komandant korpusa). Kao komandant četničkih snaga u tom periodu rukovodio borbama protiv snaga NOP-a u Ornoj Cori i Sandžaku. Saradivao je sa neprijateljem u operacijama na Neretvi, Drini, kod Glavatićeva i Kalinovika (1943). Februara 1944. otisao u Kairo, a zatim u London. U zemlju se vratio krajem maja posle više kontakata i dogovora sa izbegličkom jugoslovenskom kraljevskom vladom i zvaničnim predstavnicima britanskih vojnih i političkih funkcionera. S njima u dogovoru, po dolasku organizovao tzv. Nezavisnu grupu nacionalnog otpora JVUO koja je trebalo da obezbedi povratak kralja Petra II u zemlju i obnovu monarhije u posleratnoj Jugoslaviji. U jesen je bio zarobljen od partizanskih jedinica. Zbog niza zločina nad muslimanskim stanovništvom i pripadnicima NOP-a koje su izvršile jedinice pod njegovom komandom, osuden je na smrt i streljan 1945. u Beogradu.

²¹ Ignjatović, tada komandant Požeškog četničkog odreda koji je dejstvovao u sastavu poznatih sandžačkih četničkih odreda kao jedinica srpske kvislinške vlade.

²² Reč je o pripremama za napad na partizanske snage u Crnoj Gori i Sandžaku (vidi dok. br. 98).

²³ Treba: Lukačevića.

²⁴ Vidi dok. br. 69 (depeša »Bez oznake«).

ma Laze baciće Vam se iz vazduha oružje, municija i ostalo. Učinite sve da se narod sačuva. Pošaljite detaljnije izveštaje o Hercegovini i odgovorite na ranije postavljena pitanja. — 222.

Br. 18 za Dragoslava²⁵ (po Veinoviću) 17-IV-942 god.

Put odložen na neodređeno vreme. Čiča naredio da budeš sa Vučkovićem, kome je upućena radio stanica. Prikupljaj sve izveštaje koji dodu tamo i izveštavaj nas radiom i kuririma, koje upućivati na Daču u Kotraži. Služi se Vučkovićevom šifrom.

Javi novosti i raditi po uputstvima datim Vučkoviću. Paloša²⁶ ne upućivati ovamo.

Zare.

Br. 19 za Žarka (preko Veinovića) 17-IV-942 god.

Simonović može da pomaže rad u srezu Ražanskom kapetanu Vesiću.²⁷ Za Boškovu porodicu šaljemo pet hiljada.²⁸ Sada o penziji ne može se ništa. Za partizane javićemo Londonu.²⁹ Novakoviću³⁰ javite da stupi u vezu sa Birčaninom koji je dobio uputstvo za rad.³¹ Od Lorenca³² nije primljeno ništa. Kapetana Jovanovića treba poslati na sedam nada u Srem da vidi stanje i spreči akciju dok se ne naredi.

Matić treba da stupi u vezu sa nama preko poručnika Simovića u Kotraži, sa kapetanom Račićem i Matićem³³ na Ribaševini. Rad Račićev u Bosni neka pomogne. Sa Lukačevićem sam u vezi. Javi detaljnije o rešenju u Berlinu za Bosnu i namerama Nedićevim. Kalabić bi bio najpopularniji za rad u Bosni.

Cvetića³⁴ iskoristiti ako možeš. Vidi sa Ignatijem po pruci Prekoršekovoj.³⁵ Onima u Upravi grada³⁶ reći da nemilosrdno raščišćavaju sa komunistima. 222.

²⁵ Pavlović (vidi dok. br. 71).

²⁶ Palošević Miodrag.

²⁷ Vlastimir.

²⁸ Odnosi se na porodicu Boška Todorovića.

²⁹ Vidi dok. br. 111, telegram br. 162.

³⁰ Dr Nikola Niko Longo.

³¹ Vidi dok. br. 76.

³² Petar Milićević, inženjer u Beogradu.

³³ Milorad Mitić (ne Matić).

³⁴ Radomir.

³⁵ Tugomir Prekoršek, potporučnik.

³⁶ Odnosi se na odeljenje specijalne policije tadašnje Uprave grada Beograda.

Br. 20 Za Glišića key 7,10, 18-IV-942 g.

Molim te primi lepo Lazarevića³⁷ i Bojovića³⁸ i izadi im u svakom pogledu u susret. Poslaćemo za 3 dana jednu radio stanicu koja će služiti za naš centar u Novoj Varoši. Za njeno mesto znati Ti, Bojović, Lazarević i niko više. Naš centar obrazuju Lazarević i Bojović. Lule ili neki drugi radio telegrafista neka radi sa nama, dok mi ne pošaljemo drugog. Mesto stанице neka bude van varoši i potpuno obezbedeno.

Treba ovih dana da se vidimo. To bi bilo noću kod Selimira. Dan ču ti javiti blagovremeno. Uskoro ćemo dobiti sve što treba. Javi preko Selimira. Pozdrav Ostojić.

*Br. 21 Za Pavla Đurišića »Mandušić« key 6, 7, 3, 8;
18-IV-42 g.*

Čuo sam za Vaš rad. Veoma sam srećan što tako jučki. Cilj mi je da Vas što pre pomognem. Uslov za ovo je sigurna veza. Šaljem Vam preko Lazarevića radio stanicu sa karakteristikama i uputom za rad. Sada nemam radio telegrafistu ali ču vam ga poslati naknadno.

Veoma je važno da Vi svim silama nastanete i nadete privremeno jednog čoveka sigurnog radio telegrafistu. Čim dobijete stanicu odmah javite. Ako se veza uspostavi moći ču vam odmah avionom (javiti) — baciti svo potrebno naoružanje i ostalo za rad. Zato nadite i obezbedite potrebne terene za prijem materijala koji će se baciti padobranima.

Nadam se da ču Vam uskoro uputiti i jednog mog oficira za rešenje svih potrebnih pitanja u vezi akcije u Crnoj Gori. Važno je da ostanete u nacionalnoj liniji potpuno kao i dosada. Komuniste čistite gde možete a izbegavajte Talijane i posredno iskoristite ako se što može izvući od njih. Javite nam što pre tačnu situaciju kod Vas i uopšte u Crnoj Gori. Važno je da Vam bude obezbedeno desno krilo Mojkovac — Kolašin. Pripremamo Vam uputiti jednu pomoć pravcem Brodare vo — Barica. Prvi cilj akcije u Crnoj Gori oslobođiti od komunista i sigurno obezbediti prostoriju Šavnik, Sinjajevina i sredstva za našu vojsku u Crnoj Gori.

Prema ovome podesite Vaš sadašnji rad.

Pozdrav deneral Mihailović.

³⁷ Branislav, kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije.

³⁸ Nikola, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije.

Br. 32. Za Jelovca »Uskok« key 8, 3. 18-IV-942 god.

Šaljemo ti deset napoleona i radio stanicu sa uputom za rad i karakteristikama. Gledaj na svaki način da pronađeš radio telegrafistu, a mi ćemo ti poslati čim ga nađemo.

Za petnaest dana nadam se da ćemo se videti negde u blizini Sjenice. Zatim produži rad po uputstvima, a automatsko oružje poslaćemo ti preko Voje Lukačevića odnosno Kalaitovića uskoro.

Izaberi hitno pogodno i sigurno mesto za prijem materijala i uredi sve za prijem, ti ćeš primati sam čim ti proradi radio stanica. Javi se preko Lukačevića.

major Ostojić

Br. 26; Za Milenkaz³⁹ key 3—31-IV-42.

Preko treće pogodne ličnosti stupite što pre u vezu sa pukovnikom Marinovom⁴⁰ koga Čiča poznaje. Vidite šta želi u duhu ideja Velčevista.⁴¹ Čiča se interesuje šta je sa njegovim prijateljem generalom Svetom Popovim. Naše planove ne otkrivate i hitno izvestiti o rezultatu razgovora.

Br. 21 — Za Jozefa;⁴² key 4 — 21-IV-942.

Sad je nemoguć sastanak sa Vama i Zujovićem.⁴³ Javite sve što imate depešom. Podite u savez zemljoradničkih zadruga i pitajte Savu Delića⁴⁴ da li ima pošte za 1001⁴⁵ i izvestite.

Br. 43 Za 505 key 3, 4 23-IV-942 god.

Bilo bi možda najbolje da ceo štab sa stanicom pređe kod Račića i da se odmah kod njega organizuje prijem materijala. Odredi da se podele u trojke od 50—100 ljudi i drže se planina

³⁹ iSimeun Ocockoljić (Siniša Pazarac).

⁴⁰ Ivan, pukovnik bugarskih okupacionih trupa (vidi dok. br.

81, tei. 18).

⁴¹ Pristalice Damjana Velčeva.

⁴² Aleksandar Saša Mihajlović, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, komandant četničkog štaba u Beogradu.

⁴³ Mladen Mlada (takođe i »potpukovnik Aćimović«), advokat iz Beograda, član Republikanske stranke. Za vreme rata član četničkog CNK. Do 10. septembra 1943. delegat VK JVUO za Dalmaciju, zapadnu Bosnu i Liku. Tada se prebacio u Italiju, a odatle u Kairo.

⁴⁴ Tada predsednik tog saveza.

⁴⁵ Draža Mihailović.

dok ne prođe kaznena ekspedicija.⁴⁶ Račić bi imao u dogovoru sa štabom da reši vreme ulaska u Bosnu. Usput da se javljaš. Proučite ovo i javite odmah. »222«.

Za Pazar ca. — Stojanoviću sprečiti po svaku cenu kvaranje Vaše organizacije. Na pogodan način preko najpoverljivijih ljudi smaći ga. Dotle mu ništa ne govorite i koristiti ga vešto. Nikakvu šifru mu ne davati. Od njegovog radio telegrafiste Saše Teodorovića⁴⁷ koji je pobegao od nas uzeti na pogodan način šifru za rad sa inostranstvom.

Za rad sa nama, koristiti svoje telegrafiste. Šifru apsolutno nikome ne saopštavati već sve lično šifrovati i dešifrovati. Pošalji nam staru radio stanicu i višak telegrafista. Pripremite teren za prijem materijala na sigurnom terenu.

Upotrebi svu veštinu da se što bolje iskoriste Kalabić⁴⁸ i ostali ali se čuvati svih.

Javi sve po Veinoviću koji je potpuno siguran. Major Ostojić: key 7 i 10 (Po Veinoviću 17. IV).

⁴⁶ Odnosi se na nemačko-italijansko-domobransko-ustaške operacije protiv NOPO i DVJ u istočnoj Bosni i Hercegovini (tzv. treća neprijateljska ofanziva). Plan operacija je utvrđen na konferenciji vojnih predstavnika Nemačke, Italije i NDH 2. i 3. marta 1942. u Opatiji, i trebalo je da otpočnu 15. aprila u istočnoj Bosni, s tim da se izvedu u tri etape (»Trio I«, »Trio II« i »Trio III«), Operacije su, međutim, počele 31. marta napadom jedinica ustaške »Crne Legije« iz Han-Pijeska ka Vlasenici. Usledila su, zatim, dejstva nemačke 718. divizije, italijanskih divizija »Pusterija« (Pusteria), »Taurinenze« (Taurinense) i »Kačatori dele Alpi« (Cacciatori delle Alpi) i ustaško-domobranskih jedinica, koja su izvodena od 22. aprila do 15. maja. Neprijatelj je uspeo da zauzme područje u zahvatu Foča — Goražde — Kalinovik — Trnovo — Ulog i da deblokira Praču i Rogaticu. Protiv neprijateljskih snaga borbe su vodile jedinice pod komandom Operativnih štabova NOPO i DV za istočnu Bosnu i Sandžak, kao i 1. i 2. proleterska NOU brigada. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 164—168, 171 i 175; tom IV, knj. 4, dok. br. 40, 44, 115, 131—136; knj. 5, dok. br. 8, 15, 132—136; tom XII, knj. 2, dok. br. 39, 48, 52, 54, 58, 60—63; tom XIII, knj. 2, dok. br. 25. Prilikom planiranja ovih operacija bilo je razmatrano i učešće četničkih jedinica. Međutim, iako je, zbog protivljenja NDH zauzet načelan stav da oni ne učestvuju, komandant italijanske 2. armije (general Roata) uspeo je da za četničko učešće dobije saglasnost nemačkog opunomoćenog komandanta u Srbiji i predstavnika NDH, ali je kasnije ona stavljena van snage. Italijanski okupator se toga nije pridržavao i sa četničkim jedinicama sklopio je sporazum, naoružao ih i snabdeo ratnim materijalom, i one su učestvovali u operaciji protiv snaga NOP-a u Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku. Opširnije, Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, str. 272, tom VI, knj. 2, dok. br. 34; tom XIII, knj. 2, dok. br. 25, 33 i 39.

⁴⁷ Aleksandar.

⁴⁸ Milan.

Br. 37 Za 505-25-IV-942 god. key 1, 2.-

Sve potrebno dobićeš čim javiš sigurno mesto. Pravac po vlačenja na Taru dobar. Potrebno da znamo koji bi odred osigurao prijem materijala i kome bi se isti dodelio. To moraju biti naši najsigurniji ljudi tamo, odnosno Račić.

Zašto nam se on još ne javlja. Sta rade Nemci. Čuli smo da je Dangić pušten.⁴⁹ Kako se drži Matić. Sta je uradio Đurić⁵⁰ u Užicu. Javi najnovije stanje tačno i tvoje mesto. »222«

Br. 38 za Cvetića⁵¹ 25-IV-942 god. —

Mi smo na Repušatici. Brana⁵² se nije vratio sa terena. Prikupljen materijal bačen drugi put. On će biti u Karalićima. Vi ostajete na starom mestu ali morate nekoga imati na Odvraćenici i Seremetovici. Detalj kad odu Nemci. Javite sve o nama i Mašanu.⁵³ Sada su Nemci u Brusniku, a možda i na Odvraćenici po saznanju ostaju 5 dana i ne sme ju u šumu. čika Branko.⁵⁴

Br. 40 za 505 key 3 26-IV-942 god. —

Bacanje materijala navući će Vam Nemce na leđa. Mislim da ne dolazi u obzir borba sa Nemcima prvo jer ste slabi a drugo jer bi moglo imati štetnih posledica po sve ostale krajeve.

Prati tok rada Nemaca, Italijana i komunista i javljaj ko sačinjava štab i gde se nalazi. Imate li veze sa Račićem. »222«⁵⁵

⁴⁸ Vidi dok. br. 69, nap. 39, i 44.

⁵⁰ Radoslav (vidi dok. br. 65).

⁵¹ Radomir, kapetan II klase vojske Kraljevine Jugoslavije, od maja 1942. komandant Javorštakog četničkog korpusa.

⁵² Petrović Branislav, kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije, tada komandant Javorštakog četničkog korpusa.

⁵³ Đurović, kapetan II klase vojske Kraljevine Jugoslavije, komandant Suhoplanskog četničkog odreda Koste Pećanca. Tada je bio u sukobu sa četnicima Draže Mihailovića (vidi njegovo pismo Draži od 10. marta 1942. u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 2/5).

⁵⁴ i ⁵⁵ Zaharije Ostojić.

BR. 73

**IZVEŠTAJ ŠTABA JAVORSKOG KORPUSA OD 26. APRILA
1942. O POMOĆI DOBIJENOJ VAZDUŠNIM PUTEM, SA DO-
PISANIM IZVEŠTAJEM MAJORA ZAHARIJA OSTOJICA O
PRIPREMAMA ZA NAPAD NA SNAGE NOP-a U CRNOJ GO-
RI I SANDŽAKU¹**

ŠTAB
JAVORSKOG KORPUSA²
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
Br. SI.
26 aprila 1942 g.
POLOŽAJ

Izveštaj o pronađenom materijalu

**VRHOVNOJ KOMANDI JUGOSLOVENSKE VOJSKE U
OTADŽBINI**

Položaj

Prema usmenom naredenju od 21 o.m. izvršio sam pretres terena, na kome je bila skupljena iz aviona sprema za potrebe vojske i našao sledeće:

1. (6) mitraljeza švarcloze sa priborom i municijom.—
2. (10) mitraljeta.— (koji su svi u deformisanom stanju i neupotrebljivi)
3. (2) bale šinjela
4. (2225) malih zlatnika
5. (244) velikih zlatnika od po 20 dolara i
6. (1500) novčanica u papiru od po 5 dolara, svega 7500 golara.

Izveštaj se završava sa rednim brojem 7.

NAPOMENA: Nađeni mitraljezi nalaze se u deformisanom stanju sem jednoga koji je upotrebljiv, veći broj municije je isto deformisan.

¹ Original (pisan na mašini i olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 5/2 (VK-Y-704).

² Javorski četnički korpus je obuhvatao teritoriju moravičkog, studeničkog i deževskog sreza (od januara 1944. i teritoriju štavičkog sreza). Postojao je do januara 1945, kada je razbijen od jedinica NOVJ prilikom povlačenja iz Srbije u istočnu Bosnu.

Prednje se dostavlja s molbom na nadležnost.

M. P.³

Komandant, kapetan I kl.
Bran.⁴ Petrović

Dragi Cika Đoko,⁵

Kao što vidite dosta je prikupljeno. Verujemo da ima još i na drugom mestu. Brana je danas otišao ponovo na teren. Boža je uspeo da od raznih delova oposobi još tri teška mitraljeza. Tako sam naredio odmah formiranje mitraljeskog voda od 4 t. mitraljeza. Sem toga naredio sam Nikoli⁶ da formira ukupno 4 voda po 30 ljudi. Svi bi trebali da imaju automatska oružja. Tako ćemo imati jednu jaku udarnu snagu za svaki slučaj. Na ovome mestu, koje je bolje od ranijih, ostajemo i dalje. Cvetić će držati Šeremetovac, Cesta Vrela i Odvraćenicu; Brana, Karaliće i Jankov Kamen a mi od Sanca dovde. Na taj način smo svuda. Pozivam viđenje ljudi i razgovaram. Računam za 7—10 dana da će ovi ljudi biti skuvani i odani. Sve plaćamo i svuda se javljamo kao zaštitnici. Nadam se da ćemo ispraviti sve greške kojih je bilo mnogo Braninom nesmotrenošću i netaktičnošću. Za Đurdev-dan mislim da pozovem sreskog načelnika i sve pretdsednike opština i da ga upotrebimo za jednu jaču propagandu. Za četiri mitraljeza kupićemo 4 konja, jer se inače teško prenose.

Nemci su se vratili juče u Rašku.⁷ Ja sam ubacio vest da ie Golija puna četnika i da se može desiti da napadamo Nemce. Ovo ie strašno delovalo i na njih i na naše petokolonaše. Nemci su išli samo putem a u šumu ni koraka. Celu noć su pucali i pitali seljake gde su četnici. Verujem da drugi put neće skoro doći. Za sad ovde nemamo nameru da primamo da bi se malo smirili. Za to vreme primaćemo na drugim stranama (Homolje, Kopaonik, Bosna) i odvući pažnju.

Vezu smo uspostavili sa »M«.⁸ Javili su da je u prvom slučaju bačeno 5 hiljada zlatnika. Videćemo što se može još izvući. Danas je uhvaćena veza sa Likotom.⁹ Sa 505 imamo neprekid-

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 17« (Javorski četnički korpus).

⁴ Branislav Brana.

⁵ Draža Mihailović. Naslov d tekst do kraja dokumenta dopisao je (olovkom, cirilicom) Zaharije Ostojić.

⁶ Kalabić.

⁷ Delovi 717. nemačke divizije (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 64 i 72).

⁸ Mirko Lalatović (vidi dok. br. 69, nap. 20).

⁹ Nije utvrđeno o kom se licu radi.

nu vezu i po svaku cenu traži materijal. Resili smo da im se nešto pošalje zbog naroda. Inače tamo su upućene dve nemačke i dve italijanske divizije¹⁰ i verujem da će se povući, kako 505 reče na Taru i Zvezdu. — Uredili smo vezu sa Ivanjicom. Materijal očekujemo svakog dana.

Ja ču morati sutra ili prekosutra do NV.¹¹ a potom Sj.¹² da uredimo sve tamo. O tom mislim da razgovaram sa svima iz Raške te da jednom stvari podu pravim putem. Još uvek sam ubeden da će moći sve da se uredi diplomatski.¹³ Činim sve da se tim putem uradi, a da oni dodu na poklonjenje, jer moramo čuvati Vaš ugled.

Ja bih se vratio ovde za 6/V a tada bi imali pravu sliku šta se može uraditi za Sandžak i Crnu Goru te bi prema tome doneli dalje odluke. Ma da osećam potrebu mog bržeg rada tamo, i ma da me vuče lokalni patriotizam ipak ne pomisljam da ma šta uradim bez Vašeg naređenja. Zeleo bih da se dobro odmorite i osvežite za dalje velike odluke koje Vas očekuju. Za nas ne brinite. Mi smo mladi i uvek kadri stići i uteći i na teškom mestu počekati. Uglavnom radimo punom parom i svakom prilikom.

Šaljem Vam pismo Dragosavljevo.¹⁴ On je kao i uvek kad je sam plahovit i dobromameran. Ono sa Palošem nije dobro rešenje, jer defakto opet ostaje po starom. Bolje da je otisao u Svetin¹⁵ kraj. Dragoslav i ne zna da je Sveta na Banjici. Ja nisam htio ništa da odgovaram dok ne čujem Vaše mišljenje, jer ne želim da to Dragoslav pogrešno shvati.

Naredio sam »Z«¹⁶ za one najopasnije izdajnike.

Zadržali smo za potrebe ovde 499 dolara.

¹⁰ Reč je o nemačkim i italijanskim jedinicama koje su izvodile operacije protiv jedinica NOP-a u istočnoj Bosni (vidi dok. br. 72, nap. 46).

¹¹ Nova Varoš.

¹² Sjenica.

¹³ Radi se o dobijanju saglasnosti od italijanskog okupatora za prebacivanje četničkih snaga sa desne na levu obalu r. Lima radi zajedničkih dejstava protiv partizanskih jedinica. Italijanski guverner Crne Gore armijski general Pircio Biroli dao je saglasnost i četničke snage (udružene sa crnogorskim separatistima) sa italijanskim okupatorom preduzele su početkom maja napad na partizansku slobodnu teritoriju Crne Gore i Sandžaka. Posle neprekidnih borbi tokom maja i prve polovine juna partizanske snage su bile prinudene na povlačenje.

¹⁴ Verovatno, izveštaj Dragoslava Pavlovića (vidi dok. br. 71).

¹⁵ Svetislav Pantić.

¹⁶ Šifra za presudu na smrt klanjem koja je izricana pripadnicima NOP-a, čiji je idejni tvorac i glavni šef bio Draža Mihailović. Imena lica stavljениh pod slovo »Z« 1942. godine su objavljivana preko Radio-Londona (vidi dok. br. 105, tei. br. 142 i Stenografske beleške sa sudenja Draži Mihailoviću, str. 349—354).

' Naredićemo sutra svima vatre za 6/V ukoliko to već nije naređeno. Molim da primite od svih iskrene pozdrave i najljepše želje za dug život uz poštovanje

26-IV-1942. g.
P.[oložaj]

Čika Branko¹⁷

P.S. Marko je sa nama. Upoznao sam ga načelno sa našim radom. On je sad veliki prijatelj i priznao je svoje greške. Radovan¹⁸ mu je očitao bukvicu po mome sa vetu. Mek je kao pamuk i ne smeta.

Č. B.¹⁹

BR. 74

ZAPISNIK O SPORAZUMU PREDSTAVNIKA ČETNIČKOG ODREDA »KOČIĆ« I NDH OD 27. APRILA 1942. O PRIZNAVANJU VLASTI NDH I SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a¹

ZAPISNIK

sastavljen u kotarskom predstojništvu u Varcar Vakufu² dana 27/IV. 1942. g. u svrhu smirenja i pacificiranja cijelog područja, a u smislu postojećih odredaba danas su se sastali u kotarskom predstojništvu ispred hrvatskih vlasti g. Emil Rataj — bojnik, kao predstavnik domobranstva, g. Marko Jungić — kotarski predstojnik, kao predstavnik upravnih vlasti i g. Konstantin Urumović, kao predstojnik kotarskog suda, kao politički predstavnik, a sa srpske strane odnosno četničke komande »Kočić« g.

¹⁷ Zaharije Ostojić.

¹⁸ Ronald Džons (Ronald Houghton Jones), australijski oficir, kapetan, zarobljen od Nemaca u proljeće 1941. u Grčkoj. Prilikom transporta britanskih zarobljenika u letu 1941. preko Srbije pobegao i sklonio se kod četnika, gde se nalazio do kraja jula 1942, kada su ga uhapsili Italijani (vidi dok. br. 132).

¹⁹ Čika Branko.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 234, reg. br. 2/2 (BH-X-661). Tekst zapisnika objavio je Obaveštajni biro Operativnog štaba za Bosansku krajinu u svom saopštenju juna 1942 (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 55).

² Mrkonjić-Grad.

Uroš Drenović,³ komandant četničke organizacije, i g. Tode Mi-trović, kao predstavnik političkih četničkih organizacija.⁴

Na sastanku je zaključeno slijedeće:

I.

Na obim stranama pokazana je volja i spremnost za likvidiranje uzajamnog neprijateljstva.³

³ Učitelj, rezervni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U letu 1941. jedan od voda dela Srba koji su se suprotstavili ustaškom teroru na području Mrkonjić-Grada. Do decembra 1941. kao komandant bataljona »Kočić« u sastavu 3. krajiskog NOPO saradivao u borbi protiv ustaško-domobranksih i italijanskih snaga. Desetog decembra bataljon proglašio četničkim (na odredskoj konferenciji u s. Gerzovu) i sa Štabom odreda sklopio sporazum o saradnji. Marta 1942. prešao na stranu neprijatelja i vodio borbu protiv NOP-a do kraja marta 1944, kada je poginuo prilikom savezničkog bombardovanja (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 84 i 93; knj. 5, dok. br. 12 i 76).

⁴ U 1942. godini i sve ostale četničke jedinice sa područja istočne i zapadne Bosne sklopile su pismene sporazume o priznavanju suvereniteta NDH i o saradnji u borbi protiv NOP-a. Originalni dokumenti o tome nalaze se u Arhivu VII, ali ih redakcija ne objavljuje zbog toga što su identični, već daje samo sledeće podatke:

- 15. maj 1942 (Banja Luka) sporazum četničkog odreda »Manjača« i predstavnika NDH (Arhiv VII, C;i, k. 234, reg. br. 3/2);
- 22. maj 1942 (s. Lipac) sporazum Ozrenskog četničkog odreda (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 1/13);
- 23. maj 1942 (Banja Luka) sporazum četničkih bataljona »Obilić« i »Mrkonjić« (Arhiv VII, Ca, k. 235, reg. br. 5/4);
- 30. maja 1942 (s. Lopare) sporazum Majevičke četničke grupe (dok. br. 91);
- 9. jun 1942 (Prnjavor) sporazum četničkog odreda »Borje« (dok. br. 108);
- 14. jun 1942 (Zenica) sporazum Zeničkog četničkog odreda (Arhiv VII, Ca, k. 232, reg. br. 1/6);
- 15. jun 1942 (s. Lopare) sporazum Majevičke četničke grupe (Arhiv VII, Ca, k. 233, reg. br. 12/2);
- 31. avgust 1942 (s. Vraci) sporazum Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 6/6);
- 12. oktobar 1942 (s. Crnjevo) sporazum Bijeljinskog četničkog bataljona (Arhiv VII, Ča, k. 233, reg. br. 43/2).

U svim ovim sporazumima četničke jedinice priznaju vlast NDH i obavezuju se da neće voditi nikakvu borbu protiv njenih oružanih snaga i da će saradivati u borbama protiv snaga NOP-a, a vlasti NDH će im za to obezbediti potrebljano naoružanje i materijalnu pomoć.

⁵ Uroš Drenović je 27. aprila 1942. pred vlastima NDH u Varcar Vakufu dao sledeću pismenu izjavu: »Potpisati izjavljujem, da sam uvijek priznavao Nezavisnu državu Hrvatsku, ali da sam otisao u šumu, da spasim goli život naroda u ovom kraju, kao i sebe, koje su neodgovorni elementi počeli nemilice ubijati i pljačkati. Ujedno izjavljujem, da ću zajedno sa svojim naoružanim ljudima, kada očistimo zajedno sa hrvatskom vojskom, prema narednjima vojnog zapovjedništva čitav ovaj teritorij od komunističkih band', staviti se na potpuno raspoloženje sa svojim naoružanim ljudima domobranstvu« (Arhiv VII, Ča, k. 234, reg. br. 1/2).

i u Zajedničkim saradnjama ima se odmah nakon ovoga sa-
stanka poraditi na pomoći svih stanovnika kako u gradu tako
selu. Time se podrazumjeva uzajamni saobraćaj i zamjena
svih dobara, a u tu svrhu omogućiti nesmetani dolazak d odlazak
seljaka bez razlike u grad. Državne vlasti će svojim autorite-
tom kao i materijalnom pomoći obnavljanje porušenih ili po-
paljenih domova.

II.

Hrvatske oružane snage će svojom snagom zaštitivati srpska sela u zajednici sa četnicima od napada komunista odnosno t.zv. »partizana«.

III.

Hrvatske oružane snage će svojom snagom zaštitivati srpska sela u zajednici sa četnicima od napada komunista odnosno t.zv. »partizana«.

IV.

Ima se odmah ustanoviti i imenovati općinski povjerenik za sela Podbrdo, Podrašnica, Medna, Baraći i Gerzovo, koji će saradivati sa kotarskom oblasti.

V.

Hrvatske oružane snage zajedno sa četnicima u gradu kao i na terenu suzbijati će i uništavati komunističke bande.

VI.

Obitelji čiji su hranioci u zarobljeništvu, a koji ne pripadaju komunističkoj partiji dobivati će odmah podporu u smislu postojećih odredaba i to za ženu 16 Kn, a za djete po 10 kn dnevno.

VII.

Isto tako sve udovice koje su stradale prilikom akcija oko suzbijanja pobuna a čiji hranilac nije bio komunista, dobit će odmah podporu od strane države.

VIII.

Svim stanovnicima pravoslavne vjeroispovjesti garantuj e se apsolutno slobodno ispjedanje svoje vjere, slavljenje svojih vjerskih praznika i slave, kao i jednakost pred zakonima. U tu svrhu svećenici pravoslavne vjere mogu slobodno vršiti svoju dužnost. Državne i vojne vlasti materijalno će pomoći okoopravljanja porušenih crkava.

IX.

Sve akcije oko uništenja komunističkih bandi vršit će sporazumno zapovjednik hrvatskih oružanih snaga i zapovjednik četničkih organizacija.

Pročitali smo i saglasni smo:

Komandant četničkih organizacija: »Kočić« — Drenović v.r.
Predstavnik političkih organa T. Mitrović v.r.

Zapovjednik bojnik: Emil Rataj v.r.
Predstojnik kot. suda: Konstantin Urumović v.r.
Kotarski predstojnik: Marko Jungić

M.P.
Velika župa Pliva i Rama
Jajce

Za točnost prepisa:
Pročelnik operativnog odjela
glavnostožerni pukovnik
(Dragojlov)
Dragoj lov⁷

M.P.®

⁶ Okrugli pečat: »Nezavisna Država Hrvatska — Glavni stožer domobranstva — Operativni odjel«.
⁷ Todor.

BR. 75

IZVEŠTAJ ŠTABA VOJNOČETNIČKIH ODREDA ZA SREZ
NEVESINJSKI OD 28. APRILA 1942. ČETNIČKOM PRED-
STAVNIKU PRI KOMANDI 2. ITALIJANSKE ARMije O
VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA PODRUČJU SREZA¹

Š T A B
VOJNOČETNIČKIH ODR.
ZA SREZ NEVESINJSKI
BR. 35
DNE 28/I V 1942 g o d .
POLOŽAJ

Dragi Rađmilo!²

Da vam javim o prilikama danas u Nevesinju. Italijani vrše akciju desnom stranom rijeke Zalomke t.j. preko Koleška, Slivalja, Dubljevića, Jugovića i Fojnice. Sela, odakle nije davan otpor poštovana su. Sela, iz kojih je davan otpor popaljena su.³

Narod dolazi svaki dan i javlja se četničkoj organizaciji. Izbjegaju iz njihovih redova i javljaju se nama. Imamo danas oko 700 ljudi. Oružje imamo vrlo malo. Još nemamo punih 200 pušaka, a imamo 4 puško-mitraljeza. Sa municijom ne stojimo dobro. Svaki dana vršimo pokrete u manje opasnija mjesta. Rezultati su zadovoljavajući u onim mjestima kuda se mi možemo kretati. Razumije se da se mi ne možemo kretati u ona mjesta, gdje su njihove snage kud i kamo jače od naših sve do tle dok se potpuno ne spremimo i ne naoružamo. Radi toga hitno poradite kod generala Luzijana⁴ i uputite nam oružje i municiju. On je nama obećao 200 pušaka, 6 mitraljeza i 2 bacača mina te 20.000 komada metaka. Još od toga nije ništa dato.

Poradite na tome da se oružje još sutra ako ne danas donese u Nevesinje tako da se ne bi gubilo dragocjeno vrijeme. Partizani vide šta im se dogada i nemilosrdno kažnjavaju naša sela u njihovoј zoni. Ubijaju ljude, žene pa i djecu. Pljačkaju sav imetak. Ono što ne ubiju od familija to nagone da bježe u Nevesinje sa izgovorom: »Idite Talijanima da vas oni hrane-«.

Italijani nam davaju hranu redovno kao i njihovim vojnicima. Hljeb davaju oni sami gotov a drugo mi kuvamo.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 5/14 (BH-X-367).

² Grdić.

³ Reč je o zajedničkoj akciji četnika i delova italijanske divizije »Taurinenze«. Opširnije vidi, Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 109, 119, 129, 132 i 133.

⁴ Alessandro Luzana (Alessandro Lusana).

Molimo vas da ne oklijevate nego odmah stupite energično na posao, pošto je akcija kako se vidi iz prednje izloženog hitne prirode. Potrebno je da dode ovamo Jevđević i general Luzijani da se o svemu uvjere na licu mjesta.

Nevesinje, 28/4. 1942. g.

BRATSKI VAS POZDRAVLJAMO,
Jovan Draganić

BR. 76

IZVEŠTAJ ILIJE TRIFUNOVIĆA BIRCANINA OD APRILA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI U BOSNI, HERCEGOVINI, CRNOJ GORI, LICI I DALMACIJI I O SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Odgovoreno
9/V 1942²

Dragi brate,

Ako bih Vas oslovio onim zvaničnim »Gospodine Ministre ili Gospodine Generale« čini mi se da ne bih izrazio svo poštovanje i divljenje koje osećam za Vas i za Vaše ispolinsko delo u službi Kralja i Otadžbine. S toga Vas oslovjavam ovako prisno, narodski uveren da će i Vama to biti milije.

A sad da predem na stvar.

Pre svega izveščavam Vas da sam sa radosnim uzbudenjem pročitao Vaše pismo³ i Punomoćije za rad,⁴ koje mi je moj ku-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 157, reg. br. 11/1 (H-P-8). Dokumenat je bez datuma. Na osnovu podataka koje pruža sam dokumenat i podataka iz drugih dokumenata (vidi dok. br. 77 i Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3; beležnica Draže Mihailovića) može se zaključiti da je pisan u drugoj polovini aprila 1942.

² Tu belešku je, olovkom, dopisao Draža Mihailović.

³ i ⁴ Pismo i punomoćje redakcija nije pronašla. Međutim, u ličnoj beležnici Draže Mihailovića je zapisano: »Dalmacija — Ilijii Birčaninu dato punomoćje za organizaciju Dalmacije, komande drinske (treba: Di-narske — prim, red.) i potpomaganje organizacije u Lici i zapadnoj Bosni« (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3). Ni u beležnici nije naznačen datum izdavanja punomoćja, ali se približan datum može utvrditi na osnovu podataka koje sadrži dok. br. 77, kao i napomene uz taj dokument. Prve instrukcije za rad i saradnju sa italijanskim okupatorom Ilija Birčanin je od Draže Mihailovića dobio preko majora Boška Todorovića (vidi dok. br. 52).

rir g. Kovačević Vidak pre izvesnog vremena doneo. Možete biti uvereni da će ja uložiti i poslednji atom snage da se naša mučenička Otadžbina što pre oslobodi svih onih paklenih sila, koje skrnave njene svagdašnje svetinje i ideale.

Međutim prilike za rad ovamo ne samo da nisu povoljne, nego su čak veoma nepovoljne.

Talas marksističkog socijalizma pod firmom komunizma ili socijalne demokratije, zahtavio je široke narodne slojeve Bosne, Hercegovine, Crne Gore, Like i Dalmacije. Političko i duhovno vodstvo komunističke partije Jugoslavije, veštom propagandom, a naročito terorom i zločinima u masi uspelo je: da narod ovih krajeva zavede na duhovnu stranputicu, da mu tragično pomrači vidike, dovodeći ga u sutan one legendarne vidovitosti, koja je uvek prestavljala jasnu odliku našeg naroda. Rezultat ovakvog njihova rada poznat Vam je: dvostruko ropstvo i tiranija od strane okupatora i crvenih, snošenje teških udaraca i nanošenje ogromnih gubitaka, a iznad svega pojavila se strašna vizija gladi u ovim inače pasivnim krajevima.

Pa ipak u poslednjem dvanajestom času narod kao da se trgao i počeo da se vraća: od internacionalizma—nacionalizmu, od ateizma i bezdožništva etici i veri, od razbuktalog nemoralia i strasti ka porodici i moralu, od kolektivizma ka slobodi i individualizmu, dakle našoj vekovnoj tradiciji: svemu onom što je prestavljalo žarište i ideje vodilje nacionalne svesti i misli.

U Lici i sev. Dalmaciji narod je ustao pod oružje još u doba Ustaškog terora. Ta akcija dovela je postepeno do obrazovanja Dinarske divizije.⁵ Međutim, dosta slabo je izvedena organizacija u vojničkom smislu, zbog čega sam preuzeo niz mera da obrazujem jedinice dobro komandovane i međusobno povezane. Oskudica u naoružanju, hrani i ostalim sredstvima zadaje mi velike poteškoće.

U Bosni situacija za sada je nejasna. Manji delovi četnika i partizana još uvek saraduju, dok se organizovani partizanski odredi sa planom i sistematski bore protiv Dangića.⁶ Izgleda da partizane pomažu u ovome ustaške vlasti (izvidaju avijacijom za račun partizana i kroz svoje linije propuštaju partizane radi napada na četnike).⁷

U Hercegovini postoje za sada dve grupe četnika: u reonu Nevesinja (oko 250 boraca) pod komandom Petra Samardžića i u

⁵ Vidi Elaborat o stvaranju četničke Dinarske divizije (Arhiv VII, Ča, k. 151, reg. br. 5/3).

⁶ O situaciji u istočnoj Bosni, vidi dok. br. 65 i 66.

⁷ Tokom aprila i maja 1942. četnički pokret DM u istočnoj i srednjoj Bosni sklopio je pismene sporazume sa ustaško-domobranskim snagama o saradnji u borbi protiv partizanskih jedinica i NOP-a u celi ni (vidi dok. br. 74).

reonu Gackog (oko 600 boraca) pod komandom popa Perišića. Na ostaloj teritoriji (sem italijanskih garnizona) suvereni gospodari situacije su komunisti.⁸

Prema podacima sa kojima raspolaćem, o čemu ste i Vi uostalom već obavešteni, u Crnoj Gori stanje je počelo da se popravlja. Uzbuđeni mnogim zločinima Crnogorci su se okupili oko ljudi kojima veruju i pregli da spasu nacionalni obraz Crne Gore i da njen nacionalni lik vrate u prvobitno stanje. Međutim, jedna stvar me ipak brine. Ne mogu još da verujem u pun uspeh nacionalnih Crnogoraca zbog jednog čudnog paradoksa. Taj paradoks se sastoji u činjenici da potrebu nacionalnog okupljanja propagira kroz svoje stupce list crnogorskih separatista »Glas Crnogorca«,⁹ koji ujedno veliča i pobeđe Osovinskih sila. Mislim da bi bilo dobro da Vi naj glavnij em među Crnogorcima, kome ste već ranije pisali, skrenete još jedared pažnju na potrebu krajnje obazrivosti i nepoverenje prema tim separatističkim nastrojenim Crnogorcima.

U Splitu, celoj Dalmaciji, pa i Hrvatskoj a naročito u ovom glavnom mestu na primorju kao da je 95% komunista, ali ne iz ubedenja, već iz straha od komunističkog terora i ukorjenjenog verovanja da Italijani nisu u stanju da ih od tog terora zaštite. Ovo u mnogome otežava moj posao, ali se ipak nadam da će nešto učiniti.

Najzad desio mi se i jedan veliki maler, koji je još više otežao moju misiju. O tome će Vam g. Kovačević usmeno referisati, kao uostalom i o mnogim drugim stvarima, koje iz puno razloga nisam našao za oportuno stavljati na hartiju.¹⁰

Od neprocenjive je važnosti da znate mišljenje ovdašnjeg naroda, specijalno Srba iz svih ovih krajeva o kojima je reč, o shvatanju situacije u odnosu na Italijane. Opšte je mišljenje u narodu da protiv njih ne treba otpočinjati borbu, jer bi u tom slučaju, kako narod misli, Ustaši došli u mogućnost da se ponovo late svog krvavog posla i da istrebe Srbe do kraja. Cet-

⁸ Krajem marta 1942, partizanske snage u Hercegovini su protiv neprijatelja dejstvovali kao teritorijalni bataljoni pod komandom Štaba Sjevernohercegovačkog i Štaba Južnohercegovačkog NOPO. Sredinom aprila formirani su i udarni bataljoni. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 36; Oslobođilački rat, knj. I, str. 202—205; Hercegovina u NOB, str. 230.

⁹ Više primeraka tog lista nalazi se u Arhivu VII.

¹⁰ Vidak Kovačević (rezervni pporučnik) nije Draži Mihailoviću podneo usmeni, već pismeni izveštaj u kome je, pored nekih detalja 0 vojno-političkoj i ekonomskoj situaciji u Bosni i Hercegovini, Lici i Dalmaciji, izneo šire podatke o situaciji u Crnoj Gori, saradnji Blaža Đukanovića sa italijanskim okupatorom i o odnosima između četnika 1 tzv. zelenoga (Arhiv VII, Ča, k. 160, reg. br. 40/4).

nici, kako bar meni izgleda, donekle uvažavaju i dele i sami ovo mišljenje, što je uostalom i logično. Međutim Komunisti, koji žele pobedu Rusije, pa ma Srba i ne bilo, ovo gledište naroda iskorišćuju u propagandističke svrhe, optužujući i narod i četnike da su u doslugu sa Italijanima. Potrebno mi je radi lične orientacije da saznam kako Vi gledate na ovo pitanje t.j. trebali i do koje mere uvažavati ovo mišljenje naroda, sa gledišta opštih interesa.

Podatke o jačini, kretanju i eventualnim namerama Italijanskih trupa, kao uostalom i druge neke detalje, šalje Vam u svom izveštaju moj prijatelj Dobrosav Jevdević,¹¹ koji je po mom nalogu tom pitanju bio posvetio svu svoju pažnju.

Nema sumnje da su sadanje prilike stavile na probu više nego ikad u našoj teškoj ali slavnoj prošlosti, ne samo našu životnu snagu i mudrost, već naročito naš istoriski smisao za realno određivanje i učvršćivanje naše budućnosti.

Srpski narod, a uz njega i jugoslovenski orijentisani Hrvati i Slovenci, koji veruju u državotvorni smisao Srba, ne može izčeznuti u ovog krvavoj svetskoj kataklizmi. Jer nasuprot sadašnjoj pomenenosti duhova u našem narodu, ja ipak tvrdо verujem i u Boga se uzdam da će taj narod umeti ubrzo da preboli tu opasnu krizu i produži svoj časni put do kraja.

Mi smo, dragi brate, više puta do sada gubili svoju državu. Ali njen prestanak kao organizacije nije nikad ujedno označavao i prekid borbe sa neprijateljem. Srbi su i dalje kroz džeferdare hajdučke i uskočke pružali svetu nesumljiv dokaz da su sposobni za samostalan državni život. Tu našu slavnu tradiciju, Vi ste, dragi brate, legendarno osvežili. Neka Vas zato čuva Bog i neka puške Vaših četnika i vojnika vazda ubojito pucaju.

Vaš odani
I. 2. Trifunović

PS Teško obnevideo zbog jednog slučaja o kome će Vam govoriti g. Kovačević, nisam mogao lično da Vam napišem pismo, već sam ga izdiktirao svome prijatelju i saradniku g. Radovanu Ivaniševiću generalštabnom kapetanu, koji će biti načelnik štaba Dinarske četničke divizije.

L

¹¹ Vidi dok. br. 77.

BR. 77

**IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD APRILA 1942.
DRAŽI MIHAJOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ I EKONOM-
SKOJ SITUACIJI U BOSNI, HERCEGOVINI I DALMACIJI I
O SARADNJI ČETNIKA SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM
U BORBI PROTIV NOP-a¹**

Odgovoreno 9/V
da radi sve u vezi sa
Birč[animon]

Iz Splita Dobrfosav] Jevđević-

Gospodine denerale,

Dostavljam Vam kratak izveštaj o vojničkim, političkim i privrednim prilikama u krajevima, na koje se proteže moja aktivnost. Ima masa pozitivnih dokaza, da se od strane Osovine na Balkanu spremaju operacije velikog stila.³ Vrhovna komanda nemačkih balkanskih snaga premeštena je u Sarajevo.⁴ Određeno je, da se sa nemačkim i italijanskim vojnim snagama obezbedi 7 paralelnih komunikacionih linija sa Bugarskom od Elbasana do rumunske Dobrudže. Kao najvažniju specijalno za italijansku vojsku smatraju liniju Metković — Mostar — Sarajevo — Višegrad — Stalać. Zato je pored nemačkih trupa stavljeno u pokret 8 italijanskih divizija i to Murde, Mesina, Emilia, Sassari, Pusterija, Perudija, Taurinense, Caciatori, sa tri tenkovske brigade i poljskom i lakovom artiljerijom, te dva puka ženijskih trupa koje imaju da izgrađuju bunkere duž cele te linije. Sabirni su centri italijanske vojske Alipašin most u Nevesinje a operativni pravci Sarajevo — Višegrad i Nevesinje — Foča — Ustiprača — Višegrad. Celokupno snabdevanje vrši se preko luke Metković. Luka je primitivna, bez kontraavion-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 24/8 (VK-X-6). Dokument nije datiran, ali se na osnovu podataka iz njegovog sadržaja i iz drugih dokumenata vidi da je pisan u drugoj polovini aprila 1942 (vidi dok. br. 76, nap. 1). Na njemu su pojedinačne reči i delovi teksta podvučeni plavom i crvenom olovkom. Tekst podvučen plavom olovkom Draža Mihailović je uneo u ličnu beležnicu u koju je zapisao da je izveštaj primio 9. maja 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3). Redakcija nije utvrđila čija su podvlačenja crvenom olovkom.

² Tu belešku je napisao Draža Mihailović.

³ Vidi dok. br. 72, nap. 46.

⁴ U Sarajevu su se tada nalazili Štab nemačke 718. divizije i komanda nemačke Borbene grupe »General Bader«. O njenom formiranju i dejstvima, vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 46, 48, 49, 52, 55, 62 i 63, Prilog II.

ske artiljerije, a njeno uništenje paralisalo bi ishranu cele armije. Postoje tri verzije o ovim masovnim pokretima trupa. Prva govori o spremaju napada na Tursku u njen prilog ide fakat da su Italijani formirali osmu novu armiju i dali joj za komandanta Đeneralu Garabolta,⁵ da pozivaju u Rim muslimanske pravake iz svih krajeva da ih tamo preparira poznati anglofob vrhovni jerusalimski muftija El Husein,⁶ te da se hapse mnogi Muslimani. Druga je verzija da su to preventivne mere protiv pokušaja engleske invazije na Balkan, a treća je da se radi o integralnoj pacifikaciji pobunjeničkih sektora u Hrvatskoj. Italijanske trupe su odlično opremljene, relativno dobro hranjene, ali nemaju uopšte borbenog duha, osim oficira, koji ne vode rat iz ubedenja da će ga dobiti nego samo iz razloga profesionalnih i karijemih. I Nemci pokazuju neobično interesovanje za te vojne pokrete i za umirenje Bosne. U vezi sa tim dolazio mi je šef nemačke vojne političke službe iz njihovog glavnog štaba, da pita može li se umiriti Bosna i saradivati sa njima u borbi protiv komunista, kao što su izvešteni da se sarađuje sa Italijanima. Ja sam mu odgovorio da zato nedostaju psihološki preduslovi, da je Italija ispunila naš zahtev i iz svih krajeva u kojima operišu četnici odstranila sve ustaške i druge hrvatske trupe. A dok postoje hrvatske trupe u nekom srpskom kraju stanovništvo se ne diferencira nikako drugčije nego samo antiustaški. Savetovao sam mu, da taj kraj predaju đeneralu Nediću ili Italiji, a da drugčije nikada neće imati mira. Nezavisno od ovoga njihov glavni komandant general Bader⁷ pozvao je iz Istočne Bosne Srbe da se vrate kućama garantujući im život i imetak, bez obzira na hrvatske vlasti, ali sumnjam da će imati uspeha. Želim da vam svakako stavim na srce to pitanje Istočne Bosne. Poslije smrti pokojnog majora Todorovića njen najistočniji deo pao je u ruke partizanima, a sada poslije Dangićeva poraza sva je u rukama partizana i ustaša, a sada se još na nju sručuju tolike divizije. Narod je patrijarhalan i nacionalan do srži. Komunisti koji su imali inteligentnije vodstvo i školovanije agitatore preveli su ga žedna preko vode u partizane pod firmom narodne vojske⁸ čuvajući se da mu nameću zvezde i druge komunističke ambleme. Ostao je bez hrane, bez semena i bez vojne zaštite na milost i nemilost dušmanina. Radi se o četvrt mili ona najčestitijih srpskih duša, pa činite šta znate i možete. Mi smo imali namjeru da posle likvidacije partizanske kuge u Hercegovini krenemo sa svim raspoloživim snagama

⁵ Gariboli Italo.

⁶ Emin.

⁷ Paul (vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 1, nap. 4).

⁸ Odnosi se na narodnooslobodilačke dobrovoljačke jedinice (vidi dok. br. 63, nap. 3).

preko Foče, na Bosnu, ali još [ne] stižu najavljeni odredi Đukanovića,⁹ niti odredi iz Srbije, a u Hercegovinu su navalili komunisti iz Crne Gore¹⁰ i njihove snage zajedno sa nasilno mobilisanim domaćim stanovništvom cene se na 8 hiljada ljudi.¹¹ Nasuprot tome mi imamo poslije razbijanja četničkih bataliona samo četiri centra u kojima vršimo pregrupisavanje, a to su Jasen i Poljice za Trebinje i Bileće za Avtovac i Gacko, Šehovina za Nevesinje i Ulog za Foču. Svega imamo oko 2000 ljudi sa 1000 pušaka i petnaestak puškomitrailjeza. Usled nemilosrdnog partizanskog terora prisiljeni smo bili na razgovore i kolaboraciju sa italijanskim trupama koje su to jedva dočekale, da izbegnu borbi izlagaju svojih vojnika, nadajući se da ćemo mi sami likvidirati komuniste. Talijanska vojska nam je dala u više mahova oružje zatim oko 250.000 metaka, 10 mitraljeza i daje na revers i veće količine hrane za odrede koju upotrebljujemo za prehranu stanovništva koje direktno skapava od gladi. Svi ti odredi su isključivo pod komandom naših aktivnih oficira i spremni u svakom času da izvrše svaku zapovijest protiv Italijana ili koga god želite. O ovom sam smatrao za dužnost da Vas izvestim! U vezi sa situacijom u Istočnoj Bosni primičujem da i Hrvati strahuju da će je da izgube, jer svakodnevno daju deklaracije, kako je ponovno u njihovim rukama, kako je tamo uspostavljen red i mir pa su čak dovodili i nemачkog generala u Zvornik da ga o tome uvere. Od Sarajeva idući prema Bosanskom Brodu ima mnogo gnijezda otpora, ali su sva nepovezana i ideološki neodredena. Najbrojniji su odredi između Maglaja i Doboja koji su dali Nemcima nekoliko

⁸ Blažo (1883, Lukovo, Nikšić — oktobra 1943, man. Oštrog, Nikšić), divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije u penziji, pre aprila 1941. divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije u penziji, pre aprila 1941. skog rata ban Zetske banovine. Od marta 1942. komandant tzv. Komande crnogorskog nacionalnog pokreta koja je, u saradnji sa italijanskim okupatorom, rukovodila dejstvima četničkih jedinica protiv NOP-a u Crnoj Gori. Oktobra 1943. zarobljen je od partizanskih jedinica u man. Ostrogu i streљan kao zločinac i saradnik okupatora.

¹⁰ Odnosi se na 1. hercegovački partizanski bataljon, koji je formiran 28. januara 1942. od boraca iz južne Hercegovine i Nikšićkog NOPO (po formiranju nazvan je Hercegovačko-cmogorski udarni bataljon). Pored ostalih, njegov zadatak je bio likvidacija četničkih jedinica koje su, u saradnji sa italijanskim okupatorom, povele oružanu borbu radi uništenja NOP-a u Hercegovini. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 46, 51, 79, 89; knj. 4, dok. br. 22, 23, 45; Hercegovina u NOB, str. 267.

¹¹ Krajem marta 1942. u Hercegovini je bilo 14 teritorijalnih partizanskih bataljona pod komandom Štaba Sjevemohercegovačkog i Štaba Južnohercegovačkog NOPO. Kasnije su formirani i udarni bataljoni. Dejstvima pomenutih partizanskih snaga rukovodio je Operativni štab NOPO za Hercegovinu (Oslobodilački rat, knj. 1, str. 202—205; Hercegovina u NOB, str. 230).

regularnih bitaka, ali i opet pod komunističkim vodstvom, a sa nacionalnim snagama.¹² Drugi sektor otpora je kod Dervente, gde Nemci radi osiguranja pruge pored hrvatske vojske drže i svoja dva bataliona. Ravni krajevi Posavine nisu ni dizali kolektivnog ustanka, nego su nastojali da se spasu taktiziranjem, masovnim prelaskom u katoličanstvo itd. Jedino je predeo oko Majevice imao organizovane odrede.¹³ Prema izveštaju talijanske vojske u tom kraju u martu (krajem marta) našli 18 padobrana, ali im ne znaju provenijenciju. Bosanska Kralina je sva u ustanku,¹⁴ ali ni tu nema povezanosti. Krajevi koji graniče sa teritorijem četničke divizije Dinara naročito Bos. Grahovo izrazito su nacionalističko-četnički, dok je industrijski predel oko Drvara pod komunističkim vodstvom. Oko Gerzova su ponovo jaki četnički odredi pa do Jajca,¹⁵ ali između Ključa i Bihaća opet partizanski. Otsustvo veza je tako da su u Lici oko Gospića pa sve do Gline bili sami četnici, ali kako su Hrvati pobili svu inteligenciju nametnuli su im se za vode stranci pa je i to sada sve pod komunističkom zastavom.¹⁶ To je vrlo nezgodno jer je taj kraj zajedno sa severnom Dalmacijom i divizijom Dinara najpogodniji da se u danom času i u najbržem roku spusti prema potrebi bilo prema Zagrebu bilo prema Splitu. Bilo bi neophodno u Vaše ime pozvati¹⁷ sve te sektore pomoću stalnih kurira i malih radiotelegrafskih stanica. Oko vaše ličnosti ispreda se veličanstveni nimbus, ali kako niko ne može da uhvati kontakt sa Vama smatraju Vas već legendarnom ličnošću, pa ima ozbiljnih ljudi koji sumnjaju u Vaše postojanje uopšte. Vojvoda¹⁸ koga ste opunomoćili najidealnija je figura da tu akciju ostvari, ali mu je neophodno potrebno da dobije potreban broj radiostanica te sredstva za akciju. Ako se

¹² Reč je o akcijama Ozrenskog NOPO (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 117, 122, 125).

¹³ Odnosi se na Majevičku četničku grupu (vidi Arhiv VII, Ca, k. 210, reg. br. 3/2).

¹⁴ U proleće 1942. na području Bosanske krajine dejstvovalo je pet NOPO. O njihovim dejstvima, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3 i 4; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 232—238.

¹⁵ Aprila 1942. na području južno od Banjaluke postojala su tri četnička odreda (»Manjača«, »Borje« i »Kočić«) i dva bataljona (»Obilić« i »Mrkonjić«). Sve su te jedinice tokom aprila i maja sa predstavnicima NDH sklopile pismene sporazume o saradnji u borbi protiv NOP-a (vidi dok. br. 74).

¹⁶ U proleće 1942. u Lici su partizanske jedinice dejstvovalo objedinjeno pod komandom Ličke grupe NOPO. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 3, dok. br. 81—83, 91, 95, 96, 105, 106, 113, 125 i 131—133; knj. 4, dok. br. 128.

¹⁷ Tako u originalu, verovatno treba »povezati«.

¹⁸ Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina (vidi dok. br. 76).

duž cele naše zemlje uspostavi veza, onda na jedan Vaš poziv može istodobno da plane cela Jugoslavija. O pokušajima hrvatskih ministara da uspostave kontakt sa Srbima¹⁹ izvesti će Vas donosioc usmeno a isto tako o groznim zločinima koje nad nama vrše komunisti. Italijanski stav uopšte prema Srbima je sledeći: Dok Hrvate organski mrze, prema Srbima nemaju ni ljubavi ni neraspoloženja, već ih smatraju jednim faktorom u svojim kombinacijama. Zato u krajevima na koje nemaju direktnih pretenzija oni favorizuju Srbe protiv Hrvata, dok u anektiranim područjima na primer u Boki čine najdrakonske mere da assimiliraju srpski živalj, uguše jezik i cirilicu i nacionalne tradicije, hapse i deportiraju sumnjive olakšavaju emigraciju za Srbiju. Samo s obzirom na svoj pitomi mentalitet u svojim progonima nisu krvoločni. Širom dalmatinskih gradova predominantan je komunistički upliv, nigde nema ni jedne manifestacije nacionalnih stranaka. Postoji organizovana pasivna rezistencija protiv okupatora, ali nažalost ona je dirigovana momentima kolektivne mržnje hrvatskog naroda protiv Italijana i jednak je i u Zagrebu kao i u Splitu, te da je u Dalmaciji Nemac okupator ne bi bilo traga tome otporu. U času sloma bilo bi najpreče dirigovati u ovaj kraj nacionalne trupe sa Bliskog Istoka, jer Centralni izvršni komitet Komun. partie bazira svu svoju akciju na ovom sektoru Dalmacije, Hercegovine i Crne Gore. Os-kudica i beda u ovim krajevima uzima sve veći mah. Dobro organizovana Italija daje još uvek onaj propisani minimum, samo je obrok brašna reducirao ovih dana na 10 dekagrama dnevno, a u Hrvatskoj nema ni toga. Dubrovnik na primer već mesec dana nije dobio hleba. Plaća se brašno 200 dinara kilogram, mast 500 kilogram, pasulja 120 dinara itd. Hrvatska pati i od potpune nestašice tkanina dok Italija fabriku je iste u massama iz veštačkih prerađevina. U Makarskoj je bilo prošle nedelje 4 smrtna slučaja od gladi. Brodskoga saobraćaja uopšte nema, vrši se samo obalska plovidba sa prastarim brodićima, za snabdevanje otoka nema mogućnosti a Sumareni se spuštaju vrlo često do Dubrovnika i Splita. Neki dan su potopili dva broda sa soli ali o tome nije dao izveštaj ni Englez ni Talijan. O očajnoj gladi našega sveta u Hercegovini izvestiće Vas donosioc usmeno. Molim da mi pismeno potvrdite prijem ovoga izveštaja i izvolite dati upute za rad. Najodaniji Vama

Za Kralja, Srpstvo i Otadžbinu

¹⁸ Reč je o razgovorima koje je Vjekoslav Vrančić, upravni povernik NDH za obalni pojas (sa sedištem na Sušaku), vodio sa Dobrosavom Jevdevićem (23. marta 1942. u Splitu i 29. marta u Dubrovniku) i sa Radmilom Grdićem (23. marta u Splitu). Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 48, 73; tom XIII, knj. 2, dok. br. 2.

BR. 78

IZVEŠTAJ KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 1. MAJA 1942. ŠTABU DIVIZIJE O BORBAMA PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA NA TROMEĐI LIKA — BOSNA — DALMACIJA¹

— GORSKI ŠTAB —
DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
Pov. O.Br. službeno
1 maja 1942
DINARA

ŠTABU DINARSKE DIVIZIJE

Strmica

Juče smo imali borbu sa komunistima na Srbskom klancu kojega smo bez žrtava zauzeli i tako postali gospodari nad srbskom kotlinom.² Naše operacije u opšte u Lici razvijaju se vrlo povoljno. Zauzeli smo sva sela opštine zrmanjske i veći deo Gračačke. Osim toga bio sam u svim selima srbskim ispod Velebita počinjući od Obrovca do Padena. Svuđe sam sproveo organizaciju i čišćenje te tako izvršio blokadu Velebita da je sada uopšte nemoguće preko njega krstariti jer je u četničkim rukama od Obrovca do vrela Zrmanje.³ Tako sam osigurao pozadinu, zauzeo glavne kote za ofanzivu preko Like. Sad vršim potrebne pripreme za tu ofanzivu.

Zato je potrebno da odmah učiniš sledeće:

- 1) Da Bogunović odmah dode sa najmanje 100-odabranih i dobro naoružanih ljudi.—
- 2) Poslati iz Strmice još 20 najboljih boraca ovamo ih ima 33 to bi značilo 53 — onda bi ja 13 reduciro a ostavio 40 naj-

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 6/2 (H-X-9).

² Reč je o borbama protiv partizanskog bataljona, »Marko Oreškovd«. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 4, dok. br. 62.

³ četničke jedinice iz severne Dalmacije i dela zapadne Bosne su, u saradnji sa italijanskim jedinicama, krajem marta 1942. kontrolisale područje južnog dela Velebita i tako odvojile slobodnu teritoriju Like i Dalmacije. Radi razbijanja četničkih snaga na tom području, Glavni štab NOPO Hrvatske formirao je Kombinovan odred. Opširnije o tadašnjoj situaciji na tom području i dejstvima Kombinovanog Odreda, vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 4, dok. br. 69—71, 75, 78—80, 82—84, 96, 147 i 171; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 244—258; Petar Kleut. Dejstva Kombinovanog partizanskog odreda u severnoj Dalmaciji maja 1942. godine, VIG br. 30/1950, str. 69.

boljih. Pošalji mi Savu U. Radoša za puško-mitraljez. Iz Kovrlija⁴ mi uračunaj 4—5 boraca — Ovi što dolaze neka ponesu preoblačilo za ove koji su ovamo da se mogu presvući. Neka dodu sa Bogunovićevim odredom ako ovaj odmah dolazi. Ako ne onda neka idu na stanicu Stare Straže ili Plavno pak neka dodu sa vozom.

Neka ponesu sobom hrane za jedan dan. Sutra će i iz drugih sela vozom doći ovamo.

Ako dodu oficiri sviju ih ovamo uputi a ja će ih onda rasporediti. Tražite od K. Maura hrane brašna i pošte za štabsku gardu koja tamo treba da bude najmanje 10 naoružanih ljudi po noći 5 po danu. Može 5 stalno a 5 da dolaze od kuća uveče a ujutro da ide. Kući ne puštati uopšte da dolaze sumnjiva lica, i td.

Kdt:
M. Đujić

BR. 79

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH I PRIMLJENIH TELEGRAMA Štaba draže mihailovića od 25. aprila do 3. maja 1942. GODINE¹

BLOK BR. III

UZ KNJIGU BR. 2 OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

I) Za 1002²

Nula časova četvrtak petak³ prošao kroz Ivanjicu. Na čelom pravcu nema ničeg sumnjivog. Golija u ovom pravcu ogromne šume. Tri mangupa treba uništiti Mašan,⁴ Mojsilović,⁵ Boža⁶ i sve bi bilo u redu što pre.

⁴ To mesto nije nadeno na karti 1:100.000.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 299, reg. br. 2/1. Sve telegrame pisao je Draža Mihailović.

² Major Zaharije Ostojić.

³ Tj. 23/24. aprila.

⁴ Đurović, komandant četničkog odreda Koste Pećanca.

⁵ Miloje.

⁸ Božidar Čosić (pojavljuje se i kao: Čosović, Boža Javorški, Javorac i vojvoda Javorški), seljak iz s. Brezove (Ivanjica), posle apriličkog rata organizator grupe koja je pljačkala i vršila nasilja nad stanovni-

Za 1003⁷

II) Za L.fondon] sledeće: Bacanje letaka i oružja silno krepi i ujedinjuje narod. U buduće novac dobaciti samo gde budem naročito tražio. Automatsko oružje i municiju sanitet, materijal i odeću samo na mesta pripremljena i označena za prijem. Municiju za našu pušku sedam devet dva i obične puške sa municijom zajedno sa letcima na cele prostorije koje označimo ali dalje od većih naselja.

III) Za 1003

Za L. sledeće: Letke [i] municiju za našu pušku sedam devet dva i obične puške sa municijom dobaciti na sledeće prostorije: Homolje, Veljkova krajina, Rudnik planina, Gruža, oko Brusa, severni deo Kopaonika Ovčar i Jelica planina, Dragačevo, oko Kosjerića, između Užica i Nove Varoši, između Kosmaja i Avale, oko Berana.

IV) Za 1002

Subota veče stigao na cilj.⁸ U Požezi, malo Nemaca i deset ljetićevecaca. Javite vašu situaciju. Ne mogu dugo ovde toliko daleko od vas. Oko Čačka pletu žicu.

⁹

for 1003 3/V

Izvesti te M[arka] o prijemu onog što je stiglo.¹⁰ Tražite detalje šta je poslato. Novac da ne šalju dok ne tražimo. Materijal neka se dotura kako smo tražili i to hitno. To je najbolja propaganda pored radia.

for 1003 3/V

Javite sledeće: predlog finansiranja u zemlji vrlo povoljan. Ispitujem pouzdanost predloženih lica. Potom javiću ime svog predstavnika.

štrom na teritoriji moravičkog sreza. Prema tome kako mu je odgovaralo, iskazivao se kao vojvoda Koste Pećanca i kao vojvoda Draže Mihailovića, a najviše je dejstvovao u sopstveno ime, samostalno (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 2, dok. br. 52 i 69). Ubijen je jula 1943. od četnika Draže Mihailovića.

⁷ Mirko Lalatović.

⁸ Tj. 25. aprila (na planinu Goldju),

¹¹ Trima tačkama je obeležen tekst telegrama koji redakcija ne objavljuje (vidi dok. br. 69, nap. 4).

¹⁰ Vidi dok. br. 73.

for 1003 3/V

Da L.[ondon] objavi sledeće: šef trojki¹¹ u Jugosl. naređuje da se što više radi a ništa ne priča jer neprijatelj sluša i mnogo doznaće zbog lakovernosti našeg sveta.

primljeno 25/IV

Juče oko podne zbog Nemaca od Duge Poljane povukli se na Repušticu kod s. Daića. Sve spaljeno i sklonjeno. Još nisu došli u Karaliće i Strugaru. Od Ostatije stigli u Brusnik. Idu grupama jačine četa sa dvadeset konja. Izgleda da su orijentirani ka Odvraćevnici. Šiljem kurire po generatore i baterije.

1003

[30. IV.]

Posle legalizacije raspoređeni: kapetan Komarčević,¹² poručnik Radosavljević¹³ i ja u Zaječar. Poručnik Obradović¹⁴ u Knjaževac. Poručnik Aleksić¹⁵ u Zlot. Kapetan Marić u Žagubicu. Cika Sveta još nije pušten. Rad u Valjevu poveren odboru na bazi lančanog sistema. Vojničku stranu obraduju u Valjevu major Vojteh i kapetan Selimir Popović, u Lazarevcu kapetan Voj¹⁶ Marković, na Ubu poručnik Ilija Lukić, u Mionici poručnik Kolarić. O svemu vodimo računa i održavamo veze. Komandant okružne straže u Zaječaru major Ljuba Jovanović radi dobro. Planove o fortifikaciji državne straže u opšte poslaćemo uskoro. Za sad Nemci dodelili graničnoj straži ovog okruga 32 mitraljeza sa po 1000 metaka i osam stotina pušaka sa po 100 metaka — sve englesko oružje. Molimo instrukcije i imena naših ljudi na ovom terenu kao i centar najlakše i najbrže veze sa vama.

Mateja¹⁷ — Voj¹⁸

¹¹ Odnosi se na četničke grupe od tri člana koje su bile izvršiocim smrtne kazne klanjem nad svim pripadnicima NOP-a. Šef tih trojki bio je Draža Mihailović (Stenografske beleške, str. 349—454). Vidi i dok. br. 105, tei. br. 142 i dok. br. 112, tei. br. 37.

¹² Vladimir.

¹³ Miloš.

¹⁴ Tomo.

¹⁵ Borivoje Bora.

¹⁶ Vojislav.

¹⁷ Neško Nedić.

¹⁸ Vojislav Popović Voja, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije.

2/V Finansiranje ovako: u Beogradu stavlju dinare na raspoloženje našem pretstavniku. Oni će kreditirati platiocu Sterlinge u inostranstvu. Ovo bi se izvršilo preko našeg pretstavnika u Carigradu, Vukosavljevića u Rakovici industrijalca Teokarevića. Pitaju da li se slažemo i da li su pouzdana ova tri lica pa da im javimo adresu našeg čoveka u Beogradu kome bi se novac predao.

1003

primljeno 3/V

od 1002 (29. IV)

Juče stigao u Novu Varoš. Video Glišića, Vučka, Bojovića, Kalaita i Lazarevića. Danas ću videti šta se može učiniti. Ovaj predeo odličan za centar veze i prijem materijala. Glišić gotov da primi. Ima mesta i za vas. Na Žlataru za pet dana biće gotove barake za 300 ljudi. Mirko¹⁹ bi mogao odmah preći ovde. Perhinek²⁰ dolazi sutra i donosi izveštaj e iz Carigrada. Poslaću Vam ih. Ja odavde idem za Sjenicu.

Od 1002 (od 30/IV)

Stanica za Centar ovde stigla i odličan telegrafista. Sutra se nadamo uhvatiti vezu sa Mirkom. Naši ovde rade odlično. Mislim da bi trebalo na Žlataru primiti što veću količinu materijala. Mnogo je sigurnije nego na Goliji. Glišić i Vučko sigurno naši.

¹⁹ Lalatović.

²⁰ Rudolf Rudi.

BR. 80

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČETNIČKE GRUPE ODREDA OD 6. MAJA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O AKCIJAMA PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA NA ŠIREM PODRUČJU VIŠE- GRADA I STANJU ČETNIČKIH JEDINICA¹

STAB
■GRUPE ODREDA
6. maj 1942 g.

IZVEŠTAJ: O STANJU ČETNIČKE AKCIJE NA TERITORIJI BOSNE

Po dolasku partizana u Bosnu u toku meseca marta o.g. Operativni štab pod komandom majora Dangića morao se prebaciti kod Bajine Bašte sa vrlo malim brojem četnika. Partizani su uspeli da svojom veštom akcijom pridobiju u početku ne samo jedan deo četnika, već i seljaka Srba. Pokolj koji su izvršili nad četnicima 8. III. o.g. u Borikama,² gde su ubili 54, među kojima su bili oficiri, poručnik Bulovan,³ Đorđević,⁴ p.poručnik Brkić i Panjković. Ovim klanjem došli su u sukob sa četnicima i srpskim življem.

Prema mišljenju Operativnog štaba trebalo je izvršiti koncentraciju svih četničkih snaga i napasti partizane, koji su se u velikom broju nalazili na teritoriji Rogatičkog četničkog odreda. Ovaj napad poverio mi je Operativni štab s tim da izradim zapovest i napadnem partizane t.j. 1 i 2 proletersku brigadu. Zapovest je izrađena u štabu odreda u Bos. Jagodini.⁵ Naše snage kretale su se u dve kolone. Desna kolona se kretala preko St. Broda — Borika — Pešurića — Duba — Ustiprače, pod komandom poručnika Vidačića Milorada k-ta 2 udarnog odreda.⁶ Leva kolona kretala se preko Gor. Lijeske — Štavnja — Klisure — Hadrovića — Duba — Ustiprače pod komandom kapetana 1. kl. Marjanovića Bogdana, koji je u to vreme bio k-t Rogatičkog četničkog odreda. Kapetan Marjanović nije izvršio za-

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 171, reg. br. 39/1 (BH-V-1936).

² Vidi dok. br. 63, nap. 6.

³ Milorad.

⁴ Zivko.

⁵ Na karti 1:100.000: Jagodinja. Pomenuta zapovest nije pronadena.

⁶ Od avgusta 1942. do kraja 1944. Vidačić je bio komandant Trebinjskog četničkog korpusa. Posle rata poginuo kao odmetnik.

povest, već je ostao u Višegradu pod zaštitom talijanskih trupa sa kojima je odavno saradivao.⁷ Ljudstvo koje je prešlo preko Lijeske odreklo mu je poslušnost i izvršilo svoj zadatak.

8. aprila o.g. grupisani četnički odredi sukobili su se sa partizanima na planini Šaran kod Duba. — Partizanske snage i ako u jačem broju bile su razbijene i u neredu povukle se preko Ustiprače. Na obe strani bilo je gubitaka. Zarobljeno je 36 partizana, većinom Srbijanaca.⁸—

Na Dubu nas je zatekla vest da nam iza leda dolazi nemачka kaznena ekspedicija, koja ima za zadatak da likvidira četničku akciju u Bosni i preda Ustašama vlast.⁹ Ova neizlazna situacija primorala nas je da na St. Brodu obezbedimo i omogućimo prelaz srpskog robija s ovu stranu Drine, koji je bežao panično od ustaša i muslimana.

Nastupanje ustaša pod zaštitom Nemaca pustošilo je sve što je srpsko. Selo Kusače i Jelovac kod Han-Pjeska uništeno je, a srpski živalj poklat. Selo Sjeversko takođe sve popaljeno. U ovom selu ubijeno je 75 žena i dece. Pre nego što su ih pobili svu odraslu žensku decu silovali su u prisustvu svojih roditelja, a potom pobili. Očevidec ovog groznog zločina Pavelićevih ustaša bila je Vojka Suka devojka od 20 god. koja je pobegla da bi sačuvala svoju čast i ranjena je na dva mesta. Prilikom tog zločina ustaše su pekli Vidojević Miloša iz Sokolovića koji je u poslednjem momentu uspeo da unakažen pobegne i leži danas u bolnici u Užicama.¹⁰

Ovo je samo nekoliko detalja o zločinima krvoloka Pavelića i njegove bande.

Pod borbom sa ustašama uspeli smo da preko St. Broda prebacimo oko 7.000 srpskog življa iz Bosne, golih, bosih i bez ikakvih sretstava za život.

U tom vremenu uhapšen je i major Dangić.¹¹ Operativni štab prema novo stvorenoj situaciji postavio me je za K-ta Rogatičkog, Višegradske i Glasinačkog odreda. Cetnici koji se nisu mogli prebaciti preko Drine po mom naredenju sklonili su se u bosanske šume. Od prilike njihovo brojno stanje iznosi oko 2000 ljudi.

⁷ O saradnji Bogdana Marjanovića sa italijanskim okupatorom, vidi dok. br. 60, 62 i 63.

⁸ Reč je o napadu na delove 1. proleterske NOU brigade u vreme kada su dva bataljona 2. proleterske NOU brigade i jedna četa Drinskog NO dobrotoljčkog bataljona napadali blokirano Rogaticu. Opsirnije o tome, Zbornik NOR-a, tom II, knj. 3, dok. br. 150; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 208.

⁹ Vidi dok. br. 72, nap. 46.

¹⁰ Sada: Titovo Užice.

¹¹ Vidi dok. br. 69, nap. 39 i 44.

Četnici koji su se prebacili s ovu stranu Drine zauzimaju položaj pod mojom komandom Belo brdo — Bos. Jagodina — Banja — Str. Brod — Rog. — Zemljice — Derventa, u jačini 700—800 ljudi. Momentalna situacija zahteva da ostanemo na ovom delu, jer prema tačnim informacijama Nemci se povlače za par dana. Povlačenjem Nemaca predstoji nova borba u Bosni.

Nemam reči, a niti mi je moguće prikazati bednu sliku i tragediju prelaza Srba preko Drine. Bilo je slučajeva da je malo dete umiralo na ovoj strani Drine bez roditelja, a njegovi roditelji pred ustaškim mitraljezima za navek su isčezavali. Po blatnjavim putevima deca mala i nejaka ostajala su na putu, prepustena samima sebi bez ikakve zaštite.

Moram se povratiti na slučaj kapetana Marjanovića. Operativni štab naredio mi je da ga uhapsim i sprovedeni. To nisam mogao uraditi zato što je sa talijanskim oficirima otiašao navodno u pravcu Sandžaka. Postoji sumnja da su po njegovom nagovoru Talijani uhapsili p.poručnika Ratka Vukovića i njegovog pratnoga, koga su streljali u Višegradu. Vuković je živio u hrđavim odnosima sa Marjanovićem.

Poručnik Vidačić koji je bio na pregovorima i doveden u Višegrad na traženje kap. Marjanovića bio je uhapšen od strane Talijana. Na moju intervenciju pušten je, jer sam predočio pukovniku Pici-u da će 2 udarni odred, čiji je k-t Vidačić napasti Talijane i da ne bi došlo do sukoba pod tim pritiskom Vidačić je pušten. Da ova intervencija nije bila odmah, Vidačića bi snašla sudbina pok. Vukovića.

Operativni štab izvestio me i ovlastio me da sve zaključke bez njihovog daljeg odobrenja mogu prema svojoj uviđavosti donositi. Hapšenjem Dangića nalaže potreba izvršiti brzu organizaciju Bosanskih četnika.

Današnja naša situacija vrlo je teška. Četnici su resili boriti se do kraja, protiv svakoga ko je neprijatelj srpstva.

Muslim da je borba bosanskih četnika najteža. Borba se mora voditi sa ustašama i partizanima. Nemci i Italijani nastoje i nastojaće da po svaku cenu likvidiraju akciju bosanskih četnika.

Prema mom naređenju kap. Bajo Nikić koji je k-t Limskog otseka povukao se sa svojim četnicima u Novu Varoš. Sa njime je isto tako došao i kapetan Bojović¹² sa svoja 34 četnika.

Kuriri koji su poslati iz Nove Varoši zatekli su me u Zljebu, na teritoriji Višegradskega sreza i saopštili mi da na-

¹² Nikola.

laže potreba da pošaljem 300—350 četnika, radi akcije koja se predviđala u ovim krajevima, a da ja sa poručnikom Vidačićem što pre dodem u Novu Varoš. Preko planina uspeli smo da dodemo i momentano se nalazimo ovde.

Profesor Trklja¹³ izvestio me da će dobiti nove instrukcije za dalji rad.

Zelja bosanskih četnika, a i moja ispunila nam se da možemo doći u vezu sa čovekom koga najviše cenimo i koji nam je u današnjim teškim prilikama ideal i čija ćemo naredenja slepo izvršavati.

Za mene i moje saradnike biće najveća radost kad nam se pruži prilika da stisnemo ruku čoveku koga volimo iznad svega a koji ceni našu tešku ali časnu borbu. Od ovoga momenta jedina naredenja i upustva dobivaćemo od čoveka koji vodi Srbe u borbi za svoju slobodu.

Ja mislim da neću preterati ako kažem da je jedini ideal i čovek koji postoji za bosanske četnike, naš voda, naš ministar vojske u Otadžbinu, general Draža Mihailović.

Najsvečaniji dan imaće bosanski četnici kad svoga vođu mogu pozdraviti u svojim redovima.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.-

Zand. poručnik
MiJorad R. Vidačić

Komandant, major:
Baćović Petar¹⁴

pešad. kapetan I kl
Bajo V. Nikić

¹³ Lazar Lazo.

¹⁴ Pre rata advokat, rez. major. Do dolaska u istočnu Bosnu, šef kabineta ministra unutrašnjih poslova srpske kvizlinške vlade (Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 6/11). Od avgusta 1942. do kraja rata komandant Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Od januara do juna 1944. sa majorom Lukačevićem boravio u specijalnoj misiji Draže Mihailovića u Kairu. Aprila 1945. pridružio se grupi komandanata koji su Draži Mihailoviću otkazali poslušnost. U pokušaju da se sa njima prebacu na teritoriju pod kontrolom zapadnih saveznika, uhvaćen od ustaša i ubijen (Lijevče polje, Banja Luka).

BR. 81

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 20. APRILA DO 10. MAJA 1942. GODINE¹

KNJIGA BR. 2

PRIMLJENIH TELEGRAMA

8. — *Od Jozefa 20.-IV.-42. g. — br. 4*

Oko Suvobora radi se obruč od poternih trupa. Od Vajeva upućeni su Rusi,² ispred svih odreda idu agenti. Nemci hoće da Vas na svaki način uhvate. Nem. konzuli evakuišu se iz Turske. Javite nam se odmah.

13. — *Od Jozefa — 20. IV. 42. g.*

Radi hitnih i važnih stvari potreban je lični sastanak samnom i Mladom Zujevićem. Javite kako i kada da dođemo.³ — Saša.

15. — *Od Rudolfa⁴ — 20. IV. 42. g.*

Sticajem okolnosti morao sam kod Nedića.⁵ Koristimo i to za C. Goru u našem duhu. Moraćemo na put. Javite gde moramo doći radi referata i ostalog za C. Goru.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg. br. 1/1. Telegrami su primljeni u delu Štaba Draže Mihailovića kojim je rukovodio major Mirko Lalatović (vidi dok. br. 69, nap. 20).

² Odnosi se na jedinice Ruskog korpusa za zaštitu privrednih objekata, koji su nemačke okupacione vlasti formirale od ruskih emigranata — belogardejaca (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 1, strana 637, 674, 707, 736, 810—812, 897).

³ Vidi dok. br. 72, tei. br. 27.

⁴ Perhinek.

⁵ Milan.

18.—*Od Milenka 20. IV. 42. g.*

Komandant 7. Rilske divizije u Ćupriji pukovnik Mari-
nov⁶ želi da razgovara samnom. Izjavljuje da Čiću poznaje. Da
li mu verovati? Siniša.

21.—*Od 505 21. IV. 42. g. br. 3*

Bio sam u Beogradu. Vlada šalje delegata u Berlin da
traži autonomiju Srbije i pripajanje istočne Bosne, Srema i
Sandžaka. Vode za to Novaka tamo. Nemci se skupljaju kod
Višegrada za čišćenje partizana ali mislim i svih ostalih snaga.
Ako Nedićeve trupe idu sa njima, onda je moguće ono prvo
zašto ima malo verovatnoće. Civilne vlasti u Višgradu srpske.
Ako Nemci podu četnicima naredeno da se povuku u planine.
Možda samo blokiraju Drinu. Naši dok ne vide namere Ne-
maca, neće napadati ustaše, samo drže položaje. Zasada sa par-
tizanima opala borba i snage iz Srbije nepotrebne.

‘Račić na Srbijanskoj strani, stalno smo u kontaktu. Sta-
nica mu ne može raditi dok ne nabavi telegraf istu, kada se
oružje bude bacalo, on će doći. Ako mi što brže oružje ne
bacite obrukaću se i zato će Vas pobiti iz livora. Moja stanica
danasa slušala pet stanica i najbolje preselite se i vi ovamo.
Dobra je gužva. Lazo.

Telegrafistu u Beogradu oslobođiti svakog drugog rada
i platiti ga .. ? hiljadu dinara a ja još bar 5 et stotina.
506 napravio stanicu od 60 vati. Za rad napolju trebalo bi je
isprobati za svaki slučaj i za davanje vesti pod kontrolom.
Pozvati ga na referisanje. On to voli, stidljiv je, a nema para
kao ja. Da li su Vas ptice pogodile. Ja sam u Užicu čuo zujanje.
Lazo

23.—*Od Pavlovića⁸ 21. od 15.*

a. Nemci koncentrišu prema Turskoj oko 200000 U Bgd.
i Zemunu ima još oko 100 000 koji se već prevoze. U Zemunu
ima 60 štuka. Nedić bio u Berlinu. Ponudena autonomija s tim
da da 40.000 za front. Odbio je ali obećao da Nemcima neće
ovde biti ništa. U Bugarskoj uhapšeni svi smenjeni čl. vlade i
50 ofic. od kojih 17 viših. U Bug. i Rumuniji bile manje po-
bune.

■■II "1 i

⁶ Ivan (vidi dok. br. 72, tei. br. 26 i dok. br. 83).

⁷ Tačke u originalu.

⁸ Dragoslav (vidi dok. br. 72, tei. br. 18).

Nemci iz Valjeva već svi otišli za front samo ima ih tamo još oko 2 čete. Tamo došli 360 Ljotićevaca koji treba da idu za Bosnu. Major Jov.⁹ premešten za Zaječar a Neško¹⁰ i Voja¹¹ za Kučevo. Nemci iz čačka idu za Bosnu, neki već otišli. Moral popustio. U takovskom srežu vršlja Terzić, mnogi naši pohapšeni. Selo Rajac Nemci hteli spaliti ali Raković¹² sprečio i njega Nemci saslušavali. Raković registrovao svoj odred. On je smršio konce Dikoviću koji je pokušao da uzme vlast u okrugu. Major Pantelić u Kraljevu. — Pavl.[ović]

b. Vaša pratnja treba da ide suprotno od Vas. Više lica treba da se izdaju za Vas da se Nemci zavedu. Ne primajte nikog za ime Boga. Zare¹³ ne može sam i mnoge stvari u zadržanju. Ja bih mogao da primim veću oblast i dirigovao svim poslovima. Rado bih primio oblast između Morave i Drine i od Zap. Morave do Save. Garantovao bih da stvorim vojsku. Vi bi onda primali izveštaje samo od mene. Majoru Paloševiću mogao bih dati korpus od oko 5 brigada. On bi bio pod mojom komandom. Ovako i on i ja sedimo neaktivno a Vi ste preopterećeni dok je veza sa Vama teška.

25. — *Od Mladenovića¹⁴ preko Toni?*¹⁵

Dangić je izbegao da primi moje postavljenje i time izvrši naredenje k-ta. Zbog toga je otišao i u opšte se nije obazirao na moje prisustvo. U Bgdu je vodio pregovore¹⁶ sa Ljotićem, Nedićem i Nemcima a i pisao je pismo Hitleru ne dajući nikome obaveštenje o svom radu u Bgdu. Poslednji moj zaključak je da je on (drug) i Ljotića i Nedića te je prihvatio da Ljotić uređuje pozadinu. Prema izvesnim znacima počeo je da izdaje k-tovu organizaciju i ljude pa svakom preti opasnost

Jovanović Ljuba zvani Patak. Po dolasku u Zaječar primio je dužnost komandanta Srpske državne straže. Od kraja 1942. do marta 1945. bio je komandant Timočkog četničkog korpusa.

¹⁰ Nedić.

¹¹ Popović Vojislav Voj.

¹² Predrag, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, od decembra 1941. do decembra 1942. komandant legalizovanog Ljubičkog četničkog odreda. Od tada do kraja rata komandant 2. ravnogorskog četničkog korpusa. O njegovom radu u periodu legalizacije, vidi dok. br. 209.

¹³ Zaharije Ostojić.

¹⁴ Mladen.

¹⁵ Nije utvrđeno o kom se licu radi (pojavljuje se samo u nekoliko telegrama).

¹⁶ Vidi dok. br. 56.

hapšenja. Sada je cela akcija u Bosni propala i ustaše su posele celu Bosnu do Drine. Prema mom izveštaju Dangić nije povukao konzekvence za svoj rad i dvoličnu ulogu te je zaslužio najtežu kaznu.

26. IV.

42. — *Od 505*

Južni front u povlačenju. Nemci i Talijani uspostavljaju hrvatsku vlast. Razoružavaju četnike a ustaše uništavaju sve. Nejač će se prebaciti u Srbiju ako bude moguće dok opet hiljade boraca rešeno da ostanu i da se biju sa svakim ako im kroz tri četiri dana doturimo oružje. Dangić nije pošten. Matić i Đurić ništa. Naši zauzeli i zapalili Srebrnicu a oko Bratunca borbi sada [nema].

Za tri do četiri dana moralo bi se doturiti oružje da bi borci mogli ostati u Bosni i produžiti borbu jer će u Srbiji biti razoružani i internirani. Posle možda se neće imati kome dati. Sad hitno potrebno oko 100 mitraljeza, nekoliko hiljada bombi sa što više municije. Molim da se po svaku cenu i da me odmah obavestite je li moguće.¹⁷ Teren da je označen. Lazo.

27. [IV]

44. — *Od Đurića:*

Dakića¹⁸ u Užicu nisam našao. U Mladenovcu bio sam sa poreznikom Đurićem koji je dobio taj srez. On još ništa nije uradio na formiranju jer mu Vučelić nije dao veze i podatke. U Nišu je odlično naročito doktor¹⁹ je mnogo uradio. Reljić²⁰ odlazi na S. Planinu. Dosada u radu bio neoprezan. Crvenić²¹ potpuno konspirativno radi.

Uhvatio sam vezu sa J. Srbijancima u Nišu i Leskovcu. Oni su već radili na terenu i imaju kanale. Još nema uslova

¹⁷ Ta rečenica tako u originalu.

¹⁸ Bogdan.

¹⁹ Dr Milan Šijački.

^{*1} Milenko, kapetan, komandant Gorskog štaba 43 (niški centar koji je obuhvatao biće niški okrug).

²¹ Dragoljub, bankar iz Niša.

za prelazak. U Leskovcu postoje neki odbori — Traže konkretno da uđe u program ono što će Vam dati Crvenić. Legalizovali su lišenog čina poruč. Kimića²¹, koji je sada vojvoda i njega treba pridobiti jer drži sadanju granicu. Sta njegovi ljudi traže za njega, reći će Vam Crvenić. Mislim da je teško nešto u napred dati, ali je to jedini način da se pridobiće.. Zbog Bugara na terenu se mora strogo konspirativno raditi i zbog toga i ja moram biti sam i oprezan. Zemljoradnici imaju pristalica i ovde ih smatraju naklonjenim komunistima. Zato mi Vučelić neće trebati a potrebno je da svoj reon obradi potpuno jer još nije obraden: on do danas nije došao i ja bi lutao da nije bilo Crvenića.

Sada se vrši organizac.[ija] po uputu 5 u srezu Leskovac, Vlasotince i Vranje. Srez Surdulica i Vladičin Han organizovani. U Lebanima Kimić a dosadašnji organizator Arsić uhapšen. Radi se na oslobođenju. Prodiranje na jug vršiće desnom obalom Morave i uslovi su povoljni do Kumanova a dalje će se moći samo bušiti. Za uspešno sprovodenje organizacije, osnovni je uslov novac i to što veća suma pošto će od prvog moći da se formira odred s oružjem oko 100 ljudi. Postoje preko granice manje grupe komunista ali je narod obavešten da im ne prilazi. Sto veću sumu novaca i stanicu sa karakteristikama posaljite mi po Crveniću. Molim odgovorite za Kimića, novac i ostalo. Ja ću se nalaziti na terenu i sve što trebate, slati Crveniću u Niš.

28. [IV.]

48. — *Od Benita:*²³

1. Nula časova .. ²⁴

30. [IV.]

51. — *Od Mate je:*

Posle legalizacije .. ²⁵

²² Jordan.

²³ Milutin Janković, poručnik.

²⁴ Dalji tekst vidi u dok. br. 79, telegram »I za 1002«.

²⁵ Dalji tekst vidi u dok. br. 79, telegram sa potpisom »Mateja — Voja«.

4. [V. 1942.]

67. — *Od Feliksa.*^{2e}—

Gružanski odred delom se vratio posle pogodbe sa Nemcima. Smiljanić²⁷ u šumi. Novi komandant naš je čovek. Kum.

69. — *Od Feliksa:*

U Srežu bez promene. Pećanac formirao odred kojim će ja komandovati. Pozdrav Vučković.

5 [V. 1942.]

74. — *Od 1001*

- a. — Izvesti te Marka o prijemu . . ²⁸
- b. — javite sledeće: predlog finansiranje.. ²⁹
- g. — Da London objavi sledeće: šef trojki.. ³⁰

8. [V.]

85. — *Od Đoke.*³¹—

Za London: poseban izveštaj o komunistima... ³²
Za London sledeće: Zaseban izveštaj za Nedića: . . ,³³
Javite Londonu sledeće: Muslimani sve do sada . . ,³⁴
Za London sledeće: Poseban izveštaj za Pećanca: . .³⁵

9 [V. 1942.]

89. — *Od Đoke.*—

Prekinućemo prijem .. ,³⁶

²⁹ Zvonimir Zvonko Vučković.

²⁷ Dušan Dujo.

²⁸, as j 30 Tekst obeležen trima tačkama objavljen je u dokumentu br. 79.

³¹ Draža Mihailović.

³² 8s, 34, s5, *6 Dalji tekst tih telegrama objavljuje se u dok. br. 83.

91. — Od Saše.—

Br. 7: Kalabić³⁷ je obezbedio 100% Vašu bezbednost na ovoj teritoriji pa moli da dodete ovamo.³⁸ Mene možete tražiti preko ove stanioe.

BR. 82

**PREDLOG ŠTABA OZRENSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD
10. MAJA 1942. KOMANDANTU 4. DOMOBRANSKE DIVI-
ZIJE ZA SASTANAK RADI SKLAPANJA SPORAZUMA O
SARADNJI U BORBI PROTIV NOP¹**

ŠTAB
OZRENSKOG ČETNIČKOG ODREDA
Br. 24
10. maja 1942.
OZREN

KOMANDANTU IV DOMOBRANSKE DIVIZIJE

Doboj

Gospodine Komandante,

Vi ste bili ljubazni da mojim delegatima saopštite 20. u Lipcu uslove za koje bi hrvatske državne vlasti bile voljne da na miran način likvidiraju ustanak na sektoru Ozren planine.²

³⁷ Milan.

³⁸ Tj. na područje Homolja.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 235, reg. br. 1/9 (BH-X-903).

² O razgovoru sa delegatima Ozrenskog četničkog odreda komandanat 4. domobranske divizije je 6. aprila 1942. telegramom obavestio Glavni stožer domobranstva i predložio da se prihvate ponudeni pregovori (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 118 i Arhiv VII, ANDH, k. 174, reg. br. 6015). Za pregovore o saradnji sa četnicima bio je zainteresiran i poglavnik NDH Ante Pavelić. (Arhiv VII, ANDH, k. 55, reg. br. 41/3: Uputstvo Glavnog stana poglavnika od 13. maja 1942. za pregovore sa četnicima.)

Ja kao komandant četnika na tome sektoru a po saslušanju svojih saradnika slobodan sam ovim podneti Vam ovaj odgovor na to saopštenje:

U prvom redu izričem zahvalnost kako hrv. državnoj vlasti, za njenu inicijativu u pravcu mirnog rešenja našeg spora tako i Vama, Gospodine Komandante, kao i Vašim saradnicima na trudu što ga ulažete da bi se ova akcija smirenja na obostranu korist uspješno izvela.

Moja i mojih ljudi je želja da što prije nastanu među nama takvi odnosi, da možemo pristupiti ublaženju neprilika koje donosi ovaj svjetski rat, sam po sebi, svima stanovnicima ove zemlje i da prestanemo pogoršavati još te neprilike našim gradanskim ratom.

I u koliko naidemo na razumjevanje kod hrv. drž. vlasti za naše životne interese, i to svedene na najmanju mjeru, ograničenu na održavanje golog života, ja sam uvjeren, da ćemo naći jedan sretan izlaz iz ove za obje strane neželjene situacije.

Da Vam ukratko izložim naše stanovište i naše mišljenje:

Ustanak u Bosni podigli su u velikoj većini komunisti. A olakšano im je to nečuvenim do sada u istoriji mjerama poduzetim od strane organa hrv. države protiv srpskog naroda u Bosni, Hercegovini, Hrvatskoj i Slavoniji. Poznato je i odviše sve što se učinilo da se istrijebi taj narod, koji je tu vijekovima živio uglavnom mirno.

Nikakvo nije čudo, sasvim je razumljivo, da su komunisti našli plodno tlo među neukim seljacima, kad se uzme u obzir, da je gotovo sva inteligencija odstranjena odnosno emigrirala, kad su gotovo sve crkve, ne zatvorene nego otvorene pa u njima činjene sve moguće ružne stvari, svi sveštenici otjerani i time pripravljen, dakle od strane hrv. države, najbolji teren za komunističku propagandu. Ako se ko usudio protivstati komunističkoj propagandi, bio je proganjan i ubijan od strane komunista. Naposletku je došao čas otrežnjenja srpskog naroda i spontano i skoro jednovremeno, bez naročitih veza i akcije sa strane, seljaci su otjerali komuniste⁸ i sada se na četničkim, t.j. nacionalno svjesnim, teritorijama nalaze samo ostaci komunista, koji će, nadamo se, uskoro biti likvidirani.

Promjenom u komandama, dolaskom na površinu nacionalno opredeljenih ljudi, promjenilo se mnogo toga. Dok su ko-

³ Okupivši četnički nastrojeno ljudstvo iz Ozrenskog NOPO, Cvjetin Todić je 18. aprila 1942. napao 1. istočnobosanski udarni bataljon i razbio jednu njegovu četu. Nakon toga su se Bataljon i Štab Ozrenskog NOPO povukli na teritoriju Zeničkog NOPO. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 122, knj. 6, dok. br. 92; Rudi Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, VII, 1951, str. 20 i 21.

unisti sebe smatrali i prema tome radili kao prethodnica crvene armije, mi četnici nismo to, i nismo uopće ratujuća stranka. Mi ne vodimo rat ni s kim, *mi samo branimo svoje živote, branimo srpski narod a na to imamo pravo po prirodnom zakonu, primljenom u sve zakonike od postanka svijeta, po pravu samoodbrane.*

Iz toga i takvog našeg stava slijedi da mi ne pravimo никакve akte sabotaže, ne rušimo pruge i mostove i t.d. ne napadamo u koliko ne vršimo reparacije načinjenih nam nepravdi.

Vi tražite od nas razoružanje, a nudite nam da nećete dirati u živote i naš imetak. Ali mi imamo vrlo loše iskustvo, nećemo reći sa hrv. domobranima, koje izuzimamo i odajemo im priznanje da su se uglavnom ponašali korektno i propisno vojnički, ali ustašama a naročito miliciji ne vjerujemo. Toliko su se, osobito muslimanska milicija, pokazali krvožedni i pljačkaši da bi za nas dati oružje, značilo počiniti samoubistvo.

A imamo i jednog zajedničkog neprijatelja, koji nije ništa bolji od musi. milicije a to su komunisti. Oni su u toku namestanja svoje vlasti nad srpskim seljacima, a osobito u zadnjim pokušajima da je održe, počinili toliko zločina da nama svima, koji smo njihov jaram zbacili, prijeti potpuno istrebljenje, ako se ne mognemo od njih odbraniti.

Ko da nas brani od tih mnogih razularenih, ostrvljenih i na pljačku i ubistva naučeni elemenata? Niko osim nas samih, a to bez oružja ne možemo.

Mi, koji se [za] razliku od komunista nazivamo četnici, hoćemo da budemo elemenat reda i mira, u koliko se može o redu i miru govoriti u ovome ratnom haosu, hoćemo da na najmanju mjeru svedemo neprilike, koje dolaze kao posljedica ovako vodenog rata. Nismo ratoborni ni ofanzivni, nego samo zaštitnici svoga naroda, a da to možemo biti potrebno nam je zadržati oružje.

Kraj ovakvog našeg stava, mi se sa vojnim organima hrv. države na terenu borbe protiv komunista nalazimo ne kažemo saveznici, ali kao neki slučajni saradnici. Iz toga može za obje strane nastati dosta dobrih posljedica.

I kad bi mi htjeli oduzimati oružje od naših ljudi ne bi to mogli u potpunosti izvesti, nego bi gore zlo izazvali. Masa bi njih otisla sa oružjem u pljačkaške bande t.zv. proleterske brigade koje lutaju po našim krajevima, time bi ojačali komuniste, koji bi nas razoružane popljačkali i pobili, a i vama bi, pojачani sa ovim našim oružjem, zadavali more neprilika. Jer držim da je to i Vama poznato, da komunizam istjeran od nas Srba, nalazi i naći će sve više podrške među drugim vjerama i budemo li se mi među se, mi nacionalno opredeljeni i dalje pro-

gonili, komunisti će nas nadobiti i poništiti. Puno će lakši biti i Vaš položaj, ako nam ostavite oružje stim, da mi preuzmemmo jedan dio odbrane od komunista na se.

Zato Vam mi predlažemo, da u koliko ste u principu za miroljubivo rješenje, kao što smo mi, da upriličimo jedan sastanak obostranih delegata, na kome bi usmenom izmjenom misli našli najpovoljnije riješen je i bude i vuk sit i koza čitava. Budite uvjereni takvo riješen je je uvijek najbolje riješenje.⁴

Mi bi i to želeli, da na ovaj sastanak, ako dođe do njega, budu pozvani osim delegata našeg Ozrenskog odreda i delegati ostalih četničkih odreda kod Trebavskog, Majevičkog i četničkih formacija između Bosne i Vrbasa sa kojih su terena komunisti uglavnom protjerani. Ako ste stim sporazumni mi [bi] te delegate mogli pozvati.

Primite, Gospodine Komandante, uvjerenje o mome
odličnom poštovanju

Komandant Ozrenskog Četničkog Odreda
Cvijetin Todić,⁵ s.r.

M.P⁶

U akta
Komandant
...⁷

⁴ Vidi dok. br. 89.

⁶ Seljak iz Striježovice (Doboj), član JRZ, u letu 1941. komandant bataljona srpskih ustanika protiv ustaškog terora na području Ozrena.
⁶ Četvrtasti pečat Ozrenskog četničkog odreda.
⁷ Potpis nečitak.

BR. 83

**IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH I POSLATIH TELEGRAMA
Štaba draže mihailovića od 5. do 14. maja 1942.
GODINE¹**

BLOK BR. I

UZ KNJIGU BR. 2 PRIMLJENIH TELEGRAMA

for 1003 5/V

Prekinućemo prijem u opšte kod nas a dirigovati ga u druge krajeve kao što sam naredio.² Naš centar treba da se preseli ka N.[ovoj] Varoši pod zaštitu i pokriće Marsa.³ Selidba nevidljiva u više malih grupa raznim pravcima sa dobrim putovodama. Pokret samo noću danju skriveni. U oblasti Nove Varoši prikazivati se kao smena od Požege Glišićevih ljudi. Na Goliji pustiti lažne glasove o odlasku na Kopaonik. U isto vreme nestati. Javite mi hitno vaše rešenje.

for 1003 (6.V)

Javite L.[ondonu] sledeće: Muslimani sve do sada najšire korišćeni od ustaša i okupatora. Naš živalj spremam i vršim odmazdu. Angažovanjem Turske momenat preorientacije u izgledu kod Muslimana. Angažujem se u tome pravcu u Sandžaku da ih ne prigrabe komunisti. Molim hitnu propagandu putem radia i letaka Muslimanima za saradnju a Srbima da ih u saradnju prime.⁴ Za one u Arbaniji govoriti o balkanskoj uniji da bi ih privukli nama jer mrze italijane.

for 1003 (6/V)

Za Lon. sledeće: toplo zahvaljujem Gospodinu podeljniku vlade na čestitci povodom visokog odlikovanja Karadorđevom zvezdom sa mačevima III reda. Ponosan sam da ovo od-

¹ Originali (pisani olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k 275, reg. br. 1/1. Sve depeše je pisao Draža Mihailović.

² Reč je o prijemu pomoći vazdušnim putem.

³ Miloš Glišić, kapetan, komandant Sandžačkih četničkih odreda koji su, u to vreme, kao Nedićeve jedinice, vodili borbe protiv partizanskih snaga u Sandžaku.

^{*} O stavu četničkog pokreta DM prema Muslimanima, vidi dok. br. 6, nap. 7 i dok. br. 130.

likovanje nosim kao vidan znak priznanja hrabrim borcima za kralja i veliku Jugoslaviju i molim Vas da na najvišem mestu budete tumač naše odlučnosti da istrajemo do pobeđe.

for 1003 (7/V)

Za London sledeće: poseban izveštaj za Nedića. On svoje vojske nema. Sve je tajno uz nas. Na žalost ima oficira koji mu služe kao i Nemcima. On unapreduje oficire i obasipa ih parma. Imam dosta svojih oficira ubačenih u njegove redove. Nedić verno služi Nemcima. Svoje štampane govore vagonima ubacuje u narod no bez uspeha. Čak ih i Nemci raznose automobilima. U narod šalje agente da drže govore da su Nemci naši prijatelji, budimo mirni, radimo u polju. Nedić plače pred svakim, narod uvida prevaru i prezire ga po gradovima naročito.⁵

for 1003 (7/V)

Za Lond. sledeće: Poseban izveštaj za Pećanca. To je notorna pijanica. Skupio ološ. Stvorio stotine vojvoda među kojima i robijaši. Daje i oficirske činove. Poziva se na neko ovlašćenje dato mu pred rat.⁶ Treba mu ga javno opovrgnuti. Novac krade on i sve njegove vojvode. Haraju, piju, pljačkaju i terorišu narod. Terorom i novcem stvara svoje odrede. Ima poštenih vojvoda koji nam tajno prilaze. Pećanac deli Karad.[ordeve] zvezde i druge medalje za hrabrost.

for 1003 (7/V)

Za London: Poseban izveštaj o komunistima. Sudeno da ceo narod preživi ovu napast. Pod firmom borbe za slobodu ulaze u narod. Terorom odmah sprovode svoje ideje. Narod ih tek onda upozna ali dockan. Vrše masovna ubijanja istaknutih nacionalista. Glavna im tvrdava oblast Savnika Crna Gora. Srbija ih preživela prošle jeseni.⁷ Narod ih goni i listom je uz nas. Bosna ih preživela ovog proleća. U Crnoj Gori sada borbe sa njima.⁸ Kraj oko Berana i Vasojevići ustali protiv njih. Niko ih neće ali se terorom održavaju i тамо. Oni su glavna smetnja ujedinjenja svih nacionalnih snaga. Pobili su mi mnogo hrabrih oficira među njima najboljeg majora Boška Todorovića.

⁵ O odnosu četničkog pokreta DM prema Milanu Nediću i njegovoj vladi, vidi dok. br. 3, nap. 13.

⁶ Taj dokumenat redakcija nije pronašla.

⁷ Vidi dok. br. 32, nap. 3.

⁸ Vidi dok. br. 93.

Očekuju pomoć u oružju iz Rusije. Voda im je pukovnik Mahin⁹ i neki pod lažnim imenom Tito. Ne biraju sretstva u opšte.

for Milenko (12/V)

Pukovnika M.farinova] poznajem lično ali ne znam šta sada hoće. Treba ga saslušati i kazati da ste u stanju njegove želje doturiti meni. Sa ovim požurite jer nečeg ima trulog u B.[ugarskoj].

Od 1002 (2.V) primlj. 5/V

Oni idioci opet bacili materijal i ljudе u tursko selo i sve uhvaćeno i predato Nemcima.³⁰ Zbog ovoga pala sumnja na sve i dovedeno u pitanje primanje u ovom kraju. Danas poslali Bojovića kod Italijana u Berane da izdejstvuje prelaz Lima¹¹ i stupi u vezu sa Lašićem¹² i Pavlom¹³ koji se još ne javlja. Muslimani dejstvuju da se napusti N. Varoš. Činimo sve da ovo sprečimo. Veze sa Mirkom¹⁴ još nemam.

Od 1002 (I/V) prim. 5/V

Juče dolazila tri Nemca sa deneralom Ivkovićem.¹⁵ Ovde jedan Vaš poznanik iz Divaca.¹⁶ Tok razgovora vidi se iz priloga. Čulo se o padu Nedića i dolasku Ljotića. Ovi legalni gotovi da postanu ilegalni. Cilj ove promene razoružanje četnika. Napisano pismo Nediću po mome uputstvu.¹⁷ U Pazar i Mitrovicu ušle srpske trupe. Sastanak sa Žvizdićem¹⁸ imam trećeg. Glišić napisao pismo Žvizdiću za sastanak. Nedić radi da dobije Sjenicu. Nemci podržavaju.

⁸ Verovatno se odnosi na Mahina Fjodora Jevdokimovića, člana KPJ od 1939, učesnika NOP-a od 1941. Da je on »voda komunista« koji vode borbu u Jugoslaviji, tvrdi se i u izveštaju koji je Gradimir Mihajlović Bajloni novembra 1941. podneo izbegličkoj jugoslovenskoj vlasti (Arhiv VII, Ča, k. 20, reg. br. 1/13).

¹⁰ To su bili narednici Bakić i Semiz, koji su se 29. aprila 1942. spustili padobranom, upućeni od SOE u Kairu (Arhiv VII, NAV-I-T-821, f. 347, sn. 803 i 804).

¹¹ Odnosi se na prelaz sandžačkih četničkih odreda, koji je po odobrenju komandanta italijanske divizije »Pusteria« izvršen 9. maja 1942. radi napada na partizanske jedinice u rejonu Mojkovca (Arhiv VII, mf. Lok. muz. br. 1/627 i 628).

¹² Đorđe, Đordije.

¹³ Đurišić.

¹⁴ Lalatović.

¹⁵ Dr Ljubinko, brigadni general.

¹⁶ Dr Jozef Mati (vidi Prilog II, dok. br. 1—7).

¹⁷ To pismo nije pronađeno.

¹⁸ Hasan, trgovac iz Sjenice.

od 1003 (12/V)

Situacija kod nas odlična. Još nemamo radio veze sa Ostojićem. Ne znam šta je. Ovde ostajemo još neko vreme da ne bi prekidali veze. Javio sam dotur oružja Milenku i Orelu.¹⁹ Sve veze odlično rade javio se i Orel. Svada je uglavnom izgladjen samo se Brana po malo joguni. Došli su mi juče kuriri od Ostojića a ja sam njemu danas uputio kurire sa pismom i javio mu moju odluku. Budite bez brige.

1003

od Milenka (poslao mi 1002)

odgovoreno 12/V

Da li da se veruje pukovniku M.....²⁰ koji izjavljuje da Čiću poznaje a želi razgovor samnom. Dolazak spreme blagovremeno avizirajte. Veza uobičajena svetlost na terenu po poslatim skicama sigurna. Očekujem njihov dolazak.

od 1003 (13/V)

Pismo²¹ za koje niste znali, od koga je dao mi je Dr. 35115232231341114173524334522213325653.²² On je razgovarao sa čika Vašom.²³ Videćete kada dobijete čika Vasin elaborat koji Vam je poslat.

od 1003 (14/V)

Lazi 505 sam javio sledeće: sada se vode borbe protiv komunista] u C. Gori i Sandžaku. Vaš je zadatak nedozvoliti povratak u Bosnu i odmah produžiti rad na terenu u duhu naše osnovne zamisli — organizacija i čišćenje terena. Izaberite sigurno mesto za prijem oružja i tačno javite. Nadam se da ćemo Vam doturiti oružje u najskorijem vremenu.

1003

¹⁸ Dragutin Keserović.

²⁰ Tačke u originalu; verovatno je reč o Ivanu Marinovu, bugarskom pukovniku.

²¹ Vidi dok. br. 70.

²² Stevan Moljević.

²³ Dragiša Vasić.

BR. 84

**IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH I POSLATIH TELEGRAMA
ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 11. DO 16. MAJA 1942.
GODINE¹**

**BLOK BR. II
UZ KNJIGU BR. 3 PRIMLJENIH
TELEGRAMA**

od 1003 (15/V)

Jeste li primili i razumeli opširan izveštaj o sadržini primljenih depeša. Milenko javlja da razvijaju propagandu u južnom delu rumunskog Banata i da Gvozdena Garda želi vezu sa nama. Moje mišljenje moramo biti oprezni zbog naših aspiracija na jedan deo Banata. Javite mi.

od 1002 (15/V)

Po jučerašnjim podacima komunisti napadaju Pavla svim snagama ka frontu Kolašin — Bijelo Polje.² Pavle kod Mojkovca počeo da popušta i traži hitno pojačanje. Zbog ovoga Mars iz Prijepolja tražio da ja hitno idem tamo. Bez Vašeg naređenja nisam mogao jer bih se neizbežno morao sresti sa I. [tali j anima]³ Poslao Rudia⁴ i Bene-a⁵ da na licu mesta vide situaciju i jave. Svetovao glavni pritisak od Brodareva na Kovrena istovremen pritisak od Prijepolja i Plevalja ka Kamenoj Gori. Mars dobio pojačanje u oružju i municiji i nameravao juče kamionima da se prebaci do Bijelog Polja. Na moju poruku nije još odgovorio. Danas očekujem izveštaj o situaciji. Narediće potrebno. Tražili smo pomoć Mašana i Javorca.

Juče (10/V) došao kapetan Nedeljković član misije koja se iskrcala 4. februara i bila u partizanskom ropolju do 15. aprila

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg, br. 2/1. Depeše je pisao Draža Mihailović.

² Reč je o napadu jedinica Sinjajevinskog sektora i 1. bataljona 1. proleterske NOU brigade na Limsko-sandžačke četničke odrede (9. maja 1942. u rejonu Mojkovca). Posle dvodnevnih borbi partizanske snage su povratile Mojkovac. Opširnije o tome, vidi dok. br. 93; Zbornik NOR-a, tom III, knj. 3, dok. br. 64, 74, 85, 88, 95 i 98; knj. 4, dok. br. 100; tom XIII, knj. 2, dok. br. 51; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 212—214.

³ Na tom području su tada dejstvovalе jedinice italijanske divizije »Venecija« (Venezia) (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 51).

⁴ Rudolf Perhinek.

⁵ Lazarević Ljubomir, inženjer iz Kolašina.

la.⁶ Oslobođio je Ljubo Novaković koji upućuje pokajničko pismo. Engleski major Aterton⁷ još gori od Marka i tražio pomoć za komuniste ali nije dobio vezu sa Maltom. On želi da Vas vidi i piše pismo.⁸ Sada je negde u Bosni. Ima od svoje komande uputstvo da svim silama muti i podržava borbu protiv okupatora bez obzira na gubitke našeg naroda. Politički želi da obrazuje neku šumsku vladu na koju bi on imao uticaj kao Englezi u Londonu na našu vladu tamo. Po svemu želi grobnicu našeg naroda za račun Engleza. Jednom rečju trgovac ljudskih života. On je šef četiri ili pet misija u Jugoslaviji upućenih bez našeg znanja. Sve imaju isti mračni zadatak.

Mesto misija: Crna Gora, Hrvatska, Dalmacija, Južna Srbija i Bosna. Aterton dao komunistima 250.000 lira. Ovome džentlmenu treba sprečiti vršljanje i objasniti da mi nismo Crnici i da ne prodajemo naš narod, već ginemo za njegovo dobro. Vesti o našoj vojsci na srednjem istoku nisu bile tačne bar do januara. Neki inženjer begunac iz Zemuna javio našoj vladi da su celu zemlju zauzeli komunisti te se vlada uzortirala zbog sebe.

Nedeljkovića sam zadržao i naredio da podnese detaljan izveštaj koji će dostaviti ovih dana.® Po njegovoj izjavi komunisti nemaju više od 6000 ljudi, svuda kuda je prošao narod je protiv njih pa čak i njihov saradnik Ljubo Novaković. Molim za odgovor istim putem jer ništa još ne dobih od Vas. Da li mogu za Cr.[nu] G.[oru] i kada.

⁶ i ⁷ Radoje Nedeljković kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, Terens Aterton (Terence Atherton), britanski major, i telegrafista Patrik O'Donovan (Patrick O'Donovan) bili su upućeni od strane SOE iz Kaira i 4. februara 1942. iskricali se iz podmornice »Torn« (»Thorn«) u zalivu Perazića do (Petrovac n/m). Odatile su, uz pomoć partizanskih jedinica, prebačeni u Glavni štab NOPO Crne Gore i Boke, a zatim u VŠ NOPO i DVJ u Foči, gde su boravili do 15. aprila. Noću 15/16. aprila, sa generalom vojske Kraljevine Jugoslavije Ljubom Novakovićem, uz pomoć četničkih elemenata krišom su napustili Foču sa ciljem da se povežu sa Dražom Mihailovićem. Na tom putu, Aterton i O'Donovan su nestali, odnosno ubijeni su od četničkog komandira Spasoja Dakića, što je utvrđeno istragom koju je kasnije sproveo VŠ NOV i POJ. Detaljnije o tome, vidi Mišo Leković, Boravak britanske misije na oslobođenoj teritoriji Crne Gore i jugoistočne Bosne (februar—april 1942), Istoriski zapisi, knj. XXVIII, br. 1—2, Titograd 1971, str. 301—328.

— »Terens Aterton je pre rata, bio deset godina novinar u Beogradu. Izdavao je list 'Souti Slaw Herald'. Oženio se jednom Muslimankom iz Sarajeva« (V. Dedijer, Dnevnik I, str. 117). Misija je imala konspirativni naziv »Hydra« (»Hydra«).

⁸ To pismo nalazi se u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 4/2.

⁹ Postoji izveštaj kapetana Nedeljkovića od 26. maja 1942. Draži Mihailoviću (vidi dok. br. 87).

od 1002 (16/V)

Kod mene su Moljević, Majer,¹⁰ Matić,¹¹ Manie.¹² Sa Moljevićem raspravljam vrlo interesantna i važna pitanja. Trebalо bi da ga lično primite. Majer radi dobro dao sam mu uputstva. Treba još da se obradi račanski srez. Matić je naš ali je vrlo obazriv. Mi se znamo od ranije. Ima apetite za Bosnu ali sam uspeo da se njegov rad svede na čisto vojnički deo. Žalio se na političare i tvrdi da su oni upropastili Dangića. Ima dve stanice ali nema telegrafiste. Hrvati su izbili na Drinu. Matić ima svojih 600 ljudi na otseku Tara pl. — Višegrad. Sa njim je major Vranješević sa Bosancima majora Baćovića. Izgleda da Matić nema takta jer ga mnogi ne trpe. Mitić tvrdi da za 10.000 može dobiti mašinu iz fabrike oružja izbacuje nedeljno 10.000 metaka. Baruta i zrna ima trebaju samo čaure koje ima Matić. Naredio sam da se mašina odmah izvuče i prenese u Matićev reon pa da rad otpočne kad se bude moglo. Ovo će njih dvojica urediti sporazumno. Matića jure Ljotićevci i Nemci on hoće da bude odmah ilegalan. Rekao sam da dovede ljude na Zlat.[ibor] te ćemo videti dalje. Perh.[inek] javlja da je stanje na frontu po ranije javljenom. *Pavlova stanica čuje nas ali ne dobija potvrdu da Mirko čuje njega.* Mars još nije počeo operacije jer I.[talijani] spremaju širi obuhvat k-ta¹³ od pravca Šavnika sa trupama Stanišića i al.fpinske] diviz.fije] uz učešće avijacije. Mirko javlja da neće još ovamo zbog prijema materijala.

for 1003 16/V

Nemci koncentrišu u Čačku, Kraljevu, Raškoj, Užicu, Požezi i u Bosni ukupno nekoliko divizija za pretres celog ovog terena u najkraćem vremenu. Cilj razoružanje svih četnika i teranje na rad u Nemačku. Hvataće i seljake. Preduzmite sve potrebno za ljudstvo i materijal, pripremite zakopavanje. Narod da sakrije vunu sve vuneno, namirnice, stoku. Javite svima preko svih veza.

for 1003(16/V)

Javite Milenku neka hvata vezu i to hitno sa Rumunima preko granice. Iako je za naše aspiracije. To je posle. Teodorović i ostali neka čekaju dalje naređenje radiom. Sad nije zgodno prebacivanje.

¹⁰ Milorad Mitić.

¹¹ Momčilo.

¹² Borivoje.

¹³ Komunista.

for 1003 (16/V)

Za Čika L. sledeće: zimus razgovarano sa pukov. Zaharijevim iz vojne lige i zveno.¹⁴ Sada vezu traži d.št. p. I. M. k.d. u: Čup.¹⁵ Poznajem ga bio v. i u p. slavenofil.¹⁶ Ipak obazrivi smo da se ne poture Borisovi agenti.

for 1003 (16/V)

Čika Pera¹⁷ piše otvoreno pismo gde se ko nalazi. Naši ljudi nijednu tajnu ne mogu sačuvati. Za 1002 polazi 17/V ispravna stanica. Ja će se nekoliko dana udaljiti od stanice. Sve šaljite 1002.

for 1003 (16/V)

Mandušić čuje našu stanicu ali ne dobij a potvrdu da ga Dejan čuje. Dobite vezu sa njim. Nemci će da pretresu teren od Morave, Ibra i od Bosne u pravcu Golije. U krajnjem slučaju ljudi po trojkama u šumama.

BR. 85

PISMO DRAGIŠE VASIČA IZ PRVE POLOVINE MAJA 1942.
DRAŽI MIHAJLOVIČU SA PRIMEDBAMA NA PROGRAM
POSLERATNOG UREĐENJA JUGOSLAVIJE¹

Dragi gospodine đenerale,

Gospodin major Ostojić dostavio mi je, prema Vašem na-ređenju, pismo naših prijatelja iz Beograda,² koje nam je, kao što vidim, prilično davno upućeno, zajedno s njihovim Mišljenjem o našoj državi, njenim granicama, društvenom uredenju

¹⁴ Radi se o političkoj stranci kojoj su pripadali tzv. zvenari.

is i i6 Te dve rečenice treba da glase: »Sada vezu traži đeneral-štabni pukovnik Ivan Marinov, komandant divizije u Čupriji. Poznajem ga, bio vojni izaslanik u Parizu, slovenofil.«

¹⁷ Nikola Kalabić.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 12, reg. br. 31/2 (VK-P-40). Dokumenat je bez datuma, ali raspoloživi podaci upućuju na zaključak da je pisan u prvoj polovini maja 1942 (vidi dok. br. 83, tei. »Od 1003 13/V«).

² i 5 Vidi dok. br. 35.

i odnosu prema ostalim balkanskim zemljama, a gde su ubeležene i Vaše primedbe na ovo Mišljenje.

Žurim da Vam po ovome odmah odgovorim, te Vam dostavljam svoje niže navedene primedbe:

Tamo gde se govori o akciji hrvatskih i slovenačkih ministara, u Londonu i Vašingtonu, za Hrvatsku i Vel. Sloveniju i gde naši prijatelji, koji su nam uputili svoj memorandum, konstatuju da se u emigraciji nastavlja stara pesma na račun srpske krvi, Vi ste umesno primetili da je to potpuno tačno. Svakome onome koji se upoznao sa radom i intrigama emigracije za vreme prošlog rata, sa svima onim čudima i pokorima, nije teško da zamisli još razorniju akciju koja se danas preduzima i to sa pozicijom mnogo zgodnijih nego što su bile one u kojima su se nalazili pok. Šupilo³ i ostali. Čovek bi mogao da svise od bola kad samo pomisli na sadašnju londonsku vladu, iz koje smo doživeli da Hrvati ponovo rade Srbima o glavi, i to dok zajedno s našima sede za istim stolom, i dok smo mi tamo i jedino tamo naše oči i naše nade uprli.

Ovo, međutim, mi samo možemo da konstatujemo, jer protiv svega toga odavde mi ne možemo ništa, niti smo to u stanju. Ali ono što mi možemo i moramo to je da ovde preduzmemo sve kako bi njihove paklene račune, tamo pravljene, pokvarili. Šta u tom pogledu može da se uradi pokušaću niže da izložim. Memorandum naših prijatelja ja sam pažljivo proučio. On je na mene ostavio sasvim dobar utisak. On je svakako izašao iz ruku onih istih naših ljudi koji su nam ranije bili poslali i Srpski Program,⁴ jer između njih nema velike razlike. Rukopis u pismu vrlo mi je poznat, ali, pored svega napora da se setim čiji je, nisam mogao. U svakom slučaju Mišljenje izneto u ovom memorandumu zaslužuje našu najveću pažnju, jer je doneseno posle konsultovanja Srba iz svih naših pokrajina i jer potiče svakako od naših najboljih i najspasobnijih ljudi. Proučio sam i kartu o razgraničavanju sa Hrvatima i video i Vaše primedbe. Ja će Vam odmah reći svoje mišljenje koje Vam dostavljam ovim pismom. Ali ako je Vaša namera bila da napišem odgovor našim prijateljima ja će to učiniti čim Vi to naredite. Za to sam sad i požurio i pre ostavljenog roka od strane g. majora Ostojića dostavljam Vam ove svoje primedbe.

Moje mišljenje je i prosto i jasno:

I). Srbi imaju dužnost, oni treba sve da učine, da po slomu Nemačke i njenih saveznika, ponova i što je moguće pre

³ Frano.

⁴ Vidi dok. br. 6.

zauzmu celokupnu svoju ratom izgubljenu teritoriju t.j. Jugoslaviju u njenoj celokupnosti, više ono što smo prošlog rata našom neumešnošću propustili da uzmemo, a što nam nužno pripada kao uslov državne celine.

To je skoro isto ono što i naši prijatelji misle u tačci 1 i 2 pod a) svoga memoranduma,⁵ gde predlažu da se učini sve te da se dode do svršenog čina pre nego mirovni pregovori i počnu i gde dodaju da nam za to nedostaje vojničke snage koja je ludo utrošena. Kod ove tačke pročitao sam Vašu primedbu koju sam pravilno razumeo. Vi ste tako kazali: ako se reši pitanje komunista i pomoći stigne blagovremeno bilo bi snage.

Ovde se, dakle, pre svega postavlja pitanje komunista.

Po mome mišljenju, a na osnovu svega što vidim i znam da je u tom pogledu do sad uradeno, pitanje komunista ostaće i na proleće otvoreno. Komunistička akcija, koliko ja mogu da predvidim, ni blizu neće biti onako opasna ni snažna kao što je to bila prošle godine, ali neće biti ni ugušena. Ono od čega se najviše plašim to je: da nam se u zemlju ne ubaci nekoliko jačih odreda iz susednih država, što nije isključeno, i što se može planski s proleća pripremiti u cilju oživljjenja akcije u Srbiji, na koju se svakako naročito polaze.

Kao što čujem i vidim iz novina borbe se s njima vode na mnogim stranama, a proleće je na pragu i vremena je ostalo vrlo malo. S druge strane preuveličavajući još sad Sovjetske uspehe na njihovom frontu, oni će, ako ovi uspesi budu nastavljeni i značajniji, dobiti nove snage za požrtvovanja, koja i do sad zasluzuju svako divljenje.

Jednom reči, ne vidim da će njihovo pitanje u proleće biti skinuto s dnevног reda.

Druge pitanje od osobite važnosti jeste pitanje četničkih trupa, stanje kod njih, raspoloženja i vrednosti naših narodnih masa u zemlji, u opšte.

Zadatak posedanja Jugoslavije, u danom trenutku, mogle bi da izvrše naše narodne mase, ako bi se uspelo da se naša vojnička snaga ludo upropošćena, kako se kaže u onom pismu, ponova ozbiljno prikupi, dode k sebi i postane⁶ što je više moguće vojska. Ne znam da li će to biti moguće. Ja sam se za ovo vreme od kako sam se od Vas rastao, mnogo trudio da proučim što bolje mogu našeg čoveka od danas. Već tri meseca nalazim se, kao što znate, u jednom od naših planinskih krajeva, ponaj-

⁶ Tekst do kraja te rečenice Dragiša Vasić je podvukao zelenim mastilom.

bolje moralno očuvanom i tu i u tom kraju moje razočarenje nije malo. Naš čovek je mnogo moralno izgubio i postao vrlo nesiguran. On je izgubio onu osnovnu crtu karaktera kojom se naročito odlikovao u prošlim ratovima, a to je vera u pobjedu Dobra. Nije retko naići na ljudе koji govore da se Nemačkoj ne može ništa, dakle na one koji veruju u mogućnost pobjede Zla. On neće više da se žrtvuje za najsvetiju od svih stvari, on se mora podsećati na najosnovnije dužnosti, pa čak i na to da je Srbin. Imao sam čak slučajeva gde se pojedinci pitaju kako treba da se drže u slučaju da Nedić naredi naše gonjenje. U njemu danas ima i suviše mnogo kvasca za anarhiju i sve moguće podvige u njoj. I ja se od toga strašno plašim Obišao sam svu okolinu u glavnom. Pre neki dan bio sam u Jelen Dolu⁷ i tamo govorio sa predsednikom opštine i drugima, danas će doći do mene predsednici opština gornje dobrinjske⁸ i ježevacke.⁹ Ne bih Vam mogao navesti sve nemile i strašne pojave na koje sam nailazio. Eto zašto sam se u prošlom pismu¹⁰ trudio da Vam naglasim prvu od svih potreba: preduzimanje nužnih mera za uspostavljanje discipline. Ova disciplina može se još i povratiti do nekog kod vojnih obveznika, ali naša nesretna omladina do srži nevalja, ne znam da li će se ikada moći dovesti u red.

Pitanje discipline od najveće važnosti je i zato: što bi razuzdane i nedisciplinovane mase mogle da izazovu preuranjeni ustank *od čega se treba čuvati kao od žive va tre*.¹¹ Postavlja se, daklen, ovo važnije od svih pitanja, pitanje naše stvarne¹² vojničke snage s kojom treba da raspolažemo i na koju se može računati u onom danom trenutku. Eto tu ja sam pesimista.

Sta možemo učiniti da se u tome snađemo, da tu dodemo do pozitivnih rezultata. U ovom kraju ja činim sve i neumorno se zauzimam da dodemo do jedne prave vojničke jedinice, koja bi poslužila za primer i ostalima, ali to treba preuzeti svuda. Ostaje da na ovom mestu dodirnem i pitanje, koga ste se i Vi dotakli u svojoj primedbi, t.j. onoga drugoga uslova uspeha. Taj uslov jeste pomoći naših koja bi imala da stigne blagovremeno. Ali tu je svakako i težište uspeha. Dode li ova pomoć na vreme sve će biti u redu. Red u zemlji 1918. god. mogao je biti očuvan zato što se u njoj očekivao dolazak proslavljenе srps-

^{7, 8 i 9} Jelen Do, Ježevica (V. i M.) i Dobrinje (G., D. i Sr.) tada opštine užičkog sreza.

¹⁰ To pismo nije pronadeno.

¹¹ Tekst tog stava Dragiša Vasić je (zelenim mastilom) dopisao na margini i označio da ga treba dopisati kao integralni tekst dokumenta.

¹² Tu reč je Dragiša Vasić podvukao zelenim mastilom.

ske vojske. Ta vojska imponovala je onima koji su u zemlji bili ostali i njeno postojanje ugušivalo je u korenu sve mogućnosti anarhije. Da li će sadašnje trupe naše vlade odigrati istu važnu ulogu, to mi ne znamo. U svakom slučaju u tom smislu naša propaganda treba sve da učini.

Ovde mi pada na um još nešto. Ta vladina vojska, koju očekujemo, biće pored Srba regrutovana svakako i od Hrvata i Slovenaca koje će pokupiti po Evropi i Americi, ali čije će učešće i komplikovati naš položaj. Svi se dobro sećamo kako je ona šaka Hrvata što je učestvovala u proboru solunskog fronta, pravila kapital od uloga koji je onda dala, tvrdeći čak da nas je oslobodila i na taj način preuveličavajući svoju ulogu. Uloga njihova ovoga puta može biti još značajnija, te nije isključeno da će se oni truditi da nam pokvare mnoge račune prilikom posedanja teritorije i odmazde koja bi imala na njoj da se preduzme.

II.) Pitanje homogene srpske države, koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome danas Srbi žive, jeste van diskusije. U tome se slažu svi Srbi.

Što se razgraničenja sa Hrvatima tiče, potrebno je svakako da primimo k znanju i da uzmemo u obzir Mišljenje koje su nam naši prijatelji iz Beograda izložili na osnovu opsežnog i, verujem, pažljivog i savesnog konsultovanja viđenih Srba iz svih naših pokrajina, ali ovo pretežno vojničko pitanje pozvani su da rešavaju na prvom mestu vojnici. Ja kažem pretežno vojničko jer pretpostavljam, da vojnik koji rešava pitanje strategiskih granica, mora, isto tako, da vodi računa i o saobraćajnim linijskim i čvorovima potrebnim za osiguranje života i opstanak države, kao i privrednim područjima radi obezbeđenja slobodnog, političkog, privrednog i kulturnog života za sva vremena. Ja mislim, Vi to uostalom najbolje znate, da je ovo pitanje odavno prečišćeno i da se o njemu mislilo i rešavalo još onda kada su nas Hrvati postavljali pred dilemu: s njima i dalje, ili bez njih. Sećam se vrlo dobro da mi je, još pre nekoliko godina, general Simović, prilikom jedne posete koju sam mu učinio u njegovoj kancelariji i povodom aktuelnog razgovora o Hrvatima, dok je bio načelnik Glavnog Generalštaba, na karti koja je visila na zidu iza njegovog pisaćeg stola, pokazivao strategiske granice koje bi mi morali zauzeti u slučaju njihovog odvajanja od nas. Naravno da ih se ja ne mogu sada setiti, ali ih Vi, uveren sam, znate napamet. U svakom slučaju o ovom čisto vojničkom pitanju zna se, dakle, ko je pozvan da se pozabavi.

U pogledu tačke 2 pod b), gde se govori o tome da je potrebno zaposeđnutu teritoriju odmah, i pre nego što se iko pribere, očis-

tit od stranog elementa, mislim da nam ovo pitanje nemora zadavati mnogo brige. Pamtim vrlo dobro stanje u kome se Evropa nalazila posle prošlog rata. Ratujuće države bile su toliko zauzete svojim brigama, da nijedna takoreći nije mogla voditi računa o tome šta druge u svojim granicama rade i preduzimaju. U prvoj godini iza prošlog rata moglo se prosti istrebiti jedan dobar deo svoga neželjenog stanovništva a da niko zbog toga i ne okrene glave. Dakle, ako budemo pametni, ovo pitanje čišćenja odnosno preseljavanja i izmene stanovništva, neće nam biti naročito teško.¹³

III. Odnos prema ostalim jugoslovenskim i balkanskim državama.

U Mišljenju stoji da bi Jugoslavija imala biti uređena na federalnoj osnovi sa tri federalne jedinice: srpskom, hrvatskom i slovenačkom. Tu se dalje govori o postepenom zbliženju s Bugarima. Na ovome mestu video sam Vaše primedbe. One se sastoje iz čuđenja i pitanja.

Iz više razloga ne bih nikako želeo da se ovde upuštam u raspravu ovog važnog pitanja. Nadam se, ako Bog da, da će mo se uskoro sastati i tada o ovom pitanju svestrano raspravljati. O njemu razgovarali smo i u s.k. klubu¹⁴ godinama zajedno s g. Slobodanom Jovanovićem, čije mišljenje je poznato, a poklapa se u svemu s ovim u memorandumu naših prijatelja iz Beograda. Ovom prilikom želim samo da Vam iznesem sećanje na jedan dokumenat koji je na mene ostavio veoma dubok utisak neposredno posle prošlog rata. To je bio jedan vrlo značajan, vrlo poučan i interesantan ekspoze Mileranov, koji je odmah posle rata bio postavljen za izvanrednog komesara vladinog u Elzas Lorenu, a koji je on bio uputio svojoj vradi jedno izvesno vreme posle toga. U njemu je on tvrdio da ovde, od Nemaca osvojene provincije, nije moguće administratirati iz Pariza a da se ne počine fatalne pogreške. Mileran je podsetio da su ove provincije bile odvojene od majke otadžbine nekoliko decenija, da je za to vreme tamo upravljano drugim društvenim zakonima, i da je to učinilo da se kod tamošnjih stanovnika stvorio jedan poseban partikularistički mentalitet, koji se razlikuje od mentaliteta Francuza, te da, prema tome, ne bi bilo veće pogreške od one koja bi se učinila ako bi se ove provincije jednostavno, bez postupnog prelaza, prisajedinile Francuskoj. Taj ekspoze Mileranov bio je, sećam se, neobično dokumentovan i u pogledu onog postupnog prelaza preporučivao je najopreznije mere.

¹³ O stavu četničkog pokreta prema narodima i narodnostima u Jugoslaviji, vidi dok. br. 200.

¹⁴ Srpski kulturni klub (skraćenica).

последњег стопа, иако званично о проглашењу које ће им да датиме у складу са споразумом о којем је речено да ће имати посебног статуса, али да им, уз то, и да им ће бити у складу са којим споразумом о свим посебним привилегијама, које су им дате, које ће бити дате им.

У јединујућем сајту [www.sajam-koza.com](#) ће се остварити укупно 200 аукција и 100 изложби артефаката и предмета из историје и културе, али и издаваштво које ће објавити 1000 страних и домаћих издавача. У склопу овога ће бити организовано и велико симпозијумско програмирање које ће се одвијати у склопу изложби и аукција. Поред тога, у склопу овога је и организација првог симпозијума о археологији и археолошкој архивистици, који ће се одржати у склопу изложби и аукција.

III. Членство в Союзе югославских и балканских

У највећу стрељу је био Јулијановић који је имао улогу на фронтима у Србији и Југославији, а у овој војницији је уједно био чланом, хардкорном словеначком. Ту се десило да ће овог посебног подразделјења у другим најважнијим местима у свету ради симболичких мисија, као што су турбонави и китови.

ијево учеље је и јон снажније.
И у ово веће не мора да је неко послушајући да ће се у њему увршти
тако да ће у коју то од учеља, узимајући се с њим да даде
сваком училишту истога града, а Јеремија једном, у време свога
дечјег учеља, коју су отварају сајам-штандовима, у којима је било

Сада је већа систем тела узима, усоди и да је унапређен, као што је већ
поменуто у име паренталне племенске генотипске.

Следует, что гравирование герба на многоступенчатых б. таких зразах, включая

Este Colegio se fundó siendo Director de la Escuela y Maestro de los
Hijos de la Iglesia, don José María Gómez, en el año de 1860, y ha sido
dirigido por el Colegio de los Hermanos de la Compañía de Jesús hasta el año
de 1900.

From you I am always in receipt of large & varied information. The
latter are not used for any purpose & are not even copied. They are
to be given only partly with others & not wholly.

Zar nam ovo poređenje nije moglo dragoceno poslužiti da ne padnemo u neoprostivu pogrešku u koju smo se uvalili, udružujući se s Hrvatima i Slovincima, s kojima nikad u prošlosti nismo živeli pod jednim krovom, u jednu centralističku državu, koju su oni od početka zbog toga negirali i najzad, pošto su je dve decenije sistematski rušili, uspeli i da je unište. Ali, kao što rekoh, o tome ćemo u ime Boga imati prilike da govorimo.

Sto se ostalih dveju tačaka u Mišljenju tiče, u kojima se govori o društvenom uredenju i narodnom preporodu i gde ima puno odličnih mesta, smatram da u ovom trenutku nije preko potrebno da se naročito zadržavam. Povodom ovih tačaka ja sam Vam u jednom od prošlih pisama naglasio da imam već gotovih planova o kojima ćemo govoriti usmeno.

Primitе, dragi gospodine generale, mnogo srdačnih i bratskih pozdrava od Vašeg odanog
čika Vase

¹⁵P.S. Odavde mnogi seljaci odlaze za žito u Zabare kod Topole. Pričaju mi da je tamo veliko oduševljenje za nas, ah da sve do sad još нико с наše strane nije bio da vrši organizaciju.

Memorandum sam zadržao do Vašeg odgovora. Poslaću ga čim zatražite. Da li je moguće poručiti našim priateljima da bar jedan od njih dode sada lično ovamo radi videnja, kao što su i obećali.

Za Arhivu
D. Mih.¹⁶

¹⁵ Dalji tekst je Dragiša Vasić dopisao zelenim mastilom.

¹⁶ Belešku je (crvenom olovkom) Draža Mihailović dopisao na posledini zadnje strane dokumenta.

BR. 86

**IZVEŠTAJ DELEGATA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA ZA
ISTOČNI SEKTOR OD 19. MAJA 1942. DRAŽI MIHAJOVI-
ĆU O RADU NA ORGANIZACIJI ČETNIČKIH JEDINICA I
SARADNJI SA JEDINICAMA KOSTE PECANCA¹**

STAB XII²
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
U OTADŽBINI
Str. Pov. Br ...
19 maja 1942 godine,
POLOŽAJ.

Izveštaj o radu³ od
19. V. 1942 god.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE. MOR-
NARICE I VAZDUHOPLOVSTVA ĐENE-
RALU GOSPODINU DRAG. MIHAJO-
VICU.—

U vezi uputstva br. 5 od 22 februara 1942 god,⁴ izveštavam:

I.

RAD NA ORGANIZACIJI VOJSKE.

Prema odredbama napred navedenog uputstva, rad na organizaciji sproveden je od strane ovoga štaba u sledećim srezovima:

1. — Srez Rasinski: Organizacija sprovedena pre javljanja novo određenog komandanta kapetana Aleksandra Petkovića, koji je primio srez i dalje vodi organizaciju.

Za zaštitu rada u ovom srezu postoje dva pokretna legalna odreda i to Ribarski i Jasički četnički odred, koji se ovih dana premešta sa sedištem u Ribarsku Banju.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca. k 99, reg. br. 8/1 (S-V-16550/2).

² četnički štab tzv. Istočni sektor; ranije nazivan Niški četnički centar.

³ Tekst do kraja te rečenice dopisan je olovkom.

⁴ Vidi dok. br. 59.

2. — Srez Moravski: Pod komandom je inžinjeriskog poručnika Petrovića Dragoslava koji sprovodi organizaciju još od meseca novembra, a sada je samo dopunjena u smislu prednjeg uputstva.

Kao pokretni odred za zaštitu organizacije, služi Trnavski četnički odred, u čijem se sastavu nalazi i sam komandant sreza. Sem toga, u ovom srezu štab je uspeo da u svim selima formira seosku miliciju, koju je štab uspeo da naoruža, negde potpuno, a negde delimi čno.⁵

3.— Srez Aleksinački: Organizaciju ovoga sreza izvodi i završio je rezervni potpukovnik Potić,⁶ koji već od kraja Decembra 1941. god. vodi Aleksinački srez. Za zaštitu rada ovoga sreza postoji Leskovački četnički odred vojvode Nikodije leskovačkog, koji u potpunosti pomaže rad organizacije.—

4. — Srez Soko-Banjski: Organizacija je sprovedena pod rukovodstvom rezervnog konjičkog poručnika Predraga Hadžipavlovića advokata, koji na tom polju radi od meseca Decembra 1941 godine. Štab 43⁷ aprila meseca postavio je komandanta Soko-Banjske brigade, koji je odmah stupio u vezu sa ovim štabom i rad je produžen u potpunoj •saglasnosti sa dotadanjim organizatorom.— U ovom srezu ovaj štab je uspeo da formira jedan bataljon u selu Vrbovcu, pod imenom Vrbovački bataljon, koji ima 300 ljudi podpuno naoružani pod vidom milicije i raspolaže sa 15 puško mitraljeza. Bataljon je pod komandom Ljubomira Marjanovića iz istog sreza, a naoružan je sredstvima ovoga štaba.—

5. — Ražanjski: Iz priloženog izveštaj a⁸ komandanta sreza vidi se da je organizacija potpuno završena. Ovaj srez raspolaže sa pokretnim odredom pod komandom samog komandanta sreza i broji pedeset naoružanih ljudi legalizovanih.

6. — Srez Dobrički: Organizacija ovoga sreza u toku je i u najskorije vreme biće završena. Štab je uspeo da u ovom srezu organizuje jedan naoružani bataljon pod vidom četnika, za zaštitu kraja od komunizma. Bataljon raspolaže sa dvesta pušaka i pet puškemitrailjeza, a naoružan je sredstvima ovoga štaba. U toku je formiranje Džigoljske brigade, čiji će razvoj otpočeti od pomenutog bataljona, samo se čeka na nabavku oružja.—

7. — Srez Prokupački: Organizacija je u toku i u najskorije vreme biće završena. Radi se na formiranju Veliko-Planskog bataljona pod vidom milicije, a pod rukovodstvom vojvode

⁵ Nema dokumenata o formiranju četničke seoske milicije.

⁶ Milorad.

⁷ Niški četnički centar.

⁸ i ¹² Ne nalaze se uz dokumenat.

Nikole Koštrimovića. Do sada je naoružano četrdeset ljudi sa puškama, koji su još prikriveni usled malog broja oružja a blizine jake partizanske grupe.—

8. — Ispostava sreza Zaplanjskog: Organizacija je poverenia vojnom svešteniku g. Petroniju Miljkoviću i naređeno je da se stavi pod komandu štaba 43. Rezultat rada treba očekivati od štaba 43.

II.

RAD NA PRI DOB IJ AN JU ORUŽANIH ODREDA.

1. — Od četničkih odreda pod komandom Koste Pećanca, stavili su se pod komandom ovoga štaba sledeći odredi:

a) Rasinski četnički odred vojvode Drljevića u Kruševcu;

b) Jasički četnički odred vojvode Petkovića, koji je sada i komandant sreza Rasinskog sa sedištem u Ribarskoj Banji na naše traženje, kako bi nam rad bio slobodniji, pošto odred Par naveje⁹ nije registrovan.

v) Trnavski četnički odred vojvode Dimitrija Tmavskog sa sedištem u Zitkovcu, a sada privremeno u selu Azbresnici sreza Dobričkog pod čijom se zaštitom ovaj štab i kreće, kao njegovo odeleđe.

g) Leskovački četnički odred vojvode Nikodija Leskovačkog, sa sedištem u Aleksincu.

d) Korvinski četnički odred poručnika Bogosava Stojanovića, sa sedištem u selu Belotincu a sada u Leskovcu.

d) Bovanski četnički odred pod komandom vodnika Nikole Popovića, sa sedištem u selu Bovanu sreza Rasinskog.

2. — Veza je uhvaćena sa sledećim vojvodama, a pregovori za stavljanje pod našu komandu vodiče se ovih dana i to:

a) Vojvodom Pukovačkim Dragutinom;

b) Vojvodom Topličkim Vukojem Pećancem; rodak Koste Pećanca;

v) Vojvodom Istočkim;

g) Vojvodom Nikolom Koštrimovićem;

3. — Od Ljoticevih odreda u ovoj okolini se nalaze i to:

a) XII dobrovolački odred sa sedištem u Aleksincu, pod komandom bivšeg kaplara Jugoslovenske vojske a sada potpukovnika Vučovića Nikole. Ljudstvo toga odreda pripada ovoj organizaciji, što se ima zahvaliti radu narednika Jovana Mandića, koji je sa 15 naoružanih ljudi i dva puškomitraljeza prebegao u sastav štabnog odreda ovog štaba. U ovom odredu ima vrlo mali broj mladića, koji su vezani za Ljoticev pokret. Sva-

* Milan, komandant Ribarskog četničkog odreda Koste Pećanca.

koga dana dobivamo molbe naših ljudi iz toga odreda da predu, no za sada im je naređeno da i dalje ostanu na svom mestu, a da vrše snabdevanje oružjem i municijom članove naše organizacije i šire propagandu.

b) Četvrta četa pomenutog odreda sa sedištem u Soko-Banji stavila se je pod komandu ovog štaba sa celokupnim ljudstvom i starešinama.

v) U Prokuplju se nalazi 1. jurišna četa petog Ljotićevog odreda pod komandom nekog kapetana Filipovića,¹⁰ bivšeg aktivnog oficira naše vojske. U razgovoru vodenom između pomenutog komandira i načelnika ovoga štaba, izjasnio se kao okoreli protivnik naše organizacije, dok ljudstvo te čete saznavši od vojnika ko smo, želi da pređe u naš odred, čim to budemo naredili.

Mohm za naredenje da li da se ovo ljudstvo već sada prikupi po našim ilegalnim odredima.

4. — Nedićevih odreda u ovoj okolini, nema, sem poljske Državne straže u Ribarskoj Banji i Aleksincu, koja je pod komandom ovoga štaba.

III. OMLADINSKA ORGANIZACIJA

1. — Omladinska organizacija u Aleksincu, formirala je svoj naoružani odred, pod nazivom odred Smrti, naoružan sa dva teška mitraljeza, osam puškomitraljeza, 70 pušaka, 100 bombi i 50000 metaka.

Ova organizacija broji 150 članova, od kojih su 20 devojaka.

Pored toga ova organizacija osnovala i svoje sekcije u Soko-Banji i Ražnju, sa po trideset članova, ali se naoružanje sekcija za sada ne zna.

2. — Inicijativom komandanta 12. Ljotićevog odreda, na dan 9 aprila uhapšeni su: Voda omladinske organizacije Vladeta Jovanović i članovi Dimitrijević Božidar, Stojanović Petar, Stevanović Radivoje i Milosavljević Borisav sveštenik i član organizacije. U toku vodene istrage i pored primena batina nisu uspeli ništa da saznaju o organizaciji niti da iznude ma i najmanje priznanja.

Imenovani su pušteni iz zatvora intervencijom ovoga štaba.

3. — Ovaj štab sa svoje strane izdao je naredenje komandantu odreda smrti da sa odredom ostane u mestu prikrenut i da u danom momentu preduzme vlast u samom Aleksin-

¹⁰ Verovatno Stojko.

cu. Ovo naređenje ostaje na snazi dok taj štab drukčije ne naredi. Obzirom da iste proganjaju Ljotićevci, molim za naređenje u pogledu daljeg postupka sa njima.

IV. PRIPREMA AERODROMA.

1. — Aerodrom je pripremljen na prostoru selo Zebica i sela Krurinca, gde je vrlo pogodan za namenjenu svrhu, a moguće je potpuno obezbeđenje od neželjenih gosti.

U koliko pak taj štab nalazi da bi aerodrom trebalo da bude na samom Jastrebcu onda molim za naređenje kako bi se isti obezbedio na Jastrebačkoj Ravnoj gori.

2. — Štab raspolaže sa vazduhoplovnom grupom od 15 pilota i mehaničara na terenu, a isto toliko organizovanih i po varošima u okolini.

Molim za naređenje za postupak sa ovim vazduhoplovnim ljudstvom.

V. PRELAZAK ŠTABA U TOPLICU.

1. — Prema već ranije postojećem naređenju ovaj štab je prešao u Toplici i sprovodi organizaciju na tome delu. Uspeh u radu u ovom delu je vrlo zadovoljavajući, a odziv naroda je 100%. Šta je i koliko uradeno vidi se [u] tač. I. —

2. — Za sada je organizacija sprovedena na levoj obali reke Toplice, stvaraju se kanali za prelaz na desnu obalu, čim se ovde završi rad u potpunosti. —

3. — U toku rada došlo je do borbi između partizana i naših odreda.¹¹ Tok i rezultat borbe vidi se iz priloženog izveštaj a.¹²

Za sada štab sa štabnim odredom je stalno u pokretu i nema određeno mesto stalnog stanovanja, usled potrebe rada.

VI. TEŠKOĆE U RADU.

1. — Slab odziv aktivnih oficira, koji kada se odazovu, postaju nevešti i neumešni u radu, tako da posle kratkog vre-

¹¹ Reč je o borbama protiv Jastrebačkog, Topličkog i Rasinskog NOPO krajem aprila 1942. na području V. i M. Jastrepcu, koje su četničke snage vodile zajedno sa delovima 17. divizije 1. okupacionog bugarskog korpusa. Pred nadmoćnim neprijateljskim snagama, partizanske jedinice su se povukle na pl. Kopaonik. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 3, dok. br. 71, 72, 177 i 180; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 223—226; dr Milivoje Perović, Južna Srbija, Nolit — Prosveta, Beograd 1961, str. 182—189 (dalje M. Perović, n.d.).

mena kompromituju sebi ceo rad. Kod aktivnih oficira zapaža se želja za vlašću i položajima, a rad ostaje kao sporedna stvar. Naročito se pokazuju nezgodni za rad na terenu, jer slabo podnose terenske teškoće. Svaki skoro od [njih] traži da mu se prvo pruže garancije za život i posle ratne nagrade, i ako ništa u radu nije pokazao. Zbog toga je štab primoran da radi više sa rezervnim oficirima i gradanima, koji pokazuju mnogo više smisla i razumevanja za ovaj posao.

2. — Susedi ovoga štaba vrlo malo obraćaju pažnju na održavanje veze i ako je to naročito preporučeno od strane toga štaba. Ovaj štab sa svoje strane nastoji da ta veza bude što tešnja, ali do sada bez naročitog rezultata. Molim da se u ovom smislu izdaju potrebna naredenja.

3. — Naročite teškoće čini Glavni štab svih četnika u Nišu,¹³ prema naredenju bivšeg majora naše vojske Trifuna Mikića i kapetana Milutina Bukvića, koji svim silama nastoje da što energičnije progone naše privrženike. Kao primer navodim da je ovih dana uhapšen vojvoda Korvinski aktivni poručnik Bogosav Stojanović, vojvoda Bilješki rezer. major Ljubomir Jovanović i poručnik Mašan Đurović.

Štab je mišljenja da bi Trifuna Mikića trebalo smeniti sa tog položaja, u koliko za to postoje mogućnosti.

VII. MATERIJALNO SNABDEVANJE.

1. — Materijalno snabdevanje štaba i postojećih pokretnih odreda vrši se na terenu putem rekvizicionih priznanica, kako je to preporučeno od strane toga štaba. Za sada se prikuplja novac i žitarice koje narod daje svojevoljno. Sve potrebne knjige u pogledu utroška materijalnih sredstava vode se uredno.

Utrošak novčanih sredstava vrši se na izdržavanje Ribarskog i štabnog odreda i na nabavku oružja. Do danas je izdato samo za nabavku oružja oko 100.000 dinara.

2. — Sem napred navedenog načela snabdevanja, primaju se i razni pokloni bez priznanica u manjim količinama u hrani i odelu, koje šalju razni simpatizeri naše organizacije, a ne traže priznanice, niti pak primaju kada im se iste pošalju.

3. — Štab oskudeva sa stručnim licima za vodenje intendantskih poslova, koje je neophodno usled obimnih drugih poslova i malog broja oficira.

¹³ Odnosi se na četnike Koste Pećanca.

VIII. POTREBE OVOG ŠTABA.

1. — Kao što je napred navedeno, štab oskudeva sa jednim dobrim i sigurnim intendantskim oficirom, jer raspolaže samo sa komandantom, načelnikom i jednim potporučnikom.

2. — Neophodna je jedna radio stanica, koja bi uspostavila trajnu vezu između ovog i tog štaba. Stručno lice za nju štab ima.

3. — Od dolaska kapetana Dodića¹⁴ do danas, ovaj štab nema nikakve veze sa tim štabom, a češće se čuje da je neko od delegata dolazio iz tog štaba do Kruševca, međutim do nas nije doprlo nikakvo obaveštenje.

S toga molim da se uputi jedan oficir, koji će izvršiti pregled i kontrolu celokupnog dosadašnjeg rada i postojećih materijalnih knjiga, kako bi se uverio o stvarnom stanju kod ovog štaba. Ova se potreba svakim danom sve više povećava, jer se situacija na terenu naglo menja.

4. — Obzirom da mnogi ispravni gradani žele da se sklone iz dosadašnjih mesta stanovanja, a legalni četnički odredi imaju ograničen broj četnika, potrebno je da se odredi stav štaba u pogledu postupka sa istima, kako bi se sprečio priliv u partizanske odrede.

5. — Molim za opširne i detaljne instrukcije za dalji rad, pošto je veza sa tim štabom vrlo teška i spora.

6. — Ovaj štab je dostavio izveštaj o borbi na dan 12/11 t.g.¹⁵ no do sada nije poznato da li je isti primljen u tom štabu.

7. — Molim za odobrenje da ovaj štab može unapredovati kaplare u čin podnarednika, radi podizanja morala kod ljudi koji to zaslužuju.

M. P.¹⁶

Načelnik štaba
džstabni kapetan I kl
Blag. P. Đurković

KOMANDANT ŠTABA XII
Major D.¹⁷ P. Marinković

¹⁴ Vladimir, organizator četnika u mladenovačkom, kosmajskom, orašačkom i oprenačkom srežu.

¹⁵ Toga dana je Toplički NOPO napao Ribarski četnički odred u Ribarskoj Banji (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 3, dok. br. 119).

¹⁶ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 12«.

¹⁷ Dob rivo je.

BR. 87

**IZVEŠTAJ KAPETANA RADOJA NEDELJKOVIĆA OD 26..
MAJA 1942. DRAŽI MIHAJLOVICU O RAZGOVORU SA BRI-
TANSKIM OFICIRIMA¹**

NEDELJKOVIĆ L. RADOJE
Vazduhoplovni kapetan II klase
26 maja 1942 god.
Položaj

**NA LIČNOST
GOSPODINU MINISTRU VOJSKE I MORNARICE**

Izveštaj o razgovorima
sa Englezima.—

Na dan 24 maja 1942 godine prišla su mi dva Engleska oficira koja se nalaze kod nas i zapitali su me da li sam ja taj koji sam sad došao iz Engleske.² Odgovorio sam da jesam. Zatim je Hadson pitao sa kime sam došao, da li sam došao sam, ili sa još nekim Englezima. Rekao sam mu da nisam sam već sa još dva Engleza i to majorom Terensom Atertonom³ i još jednim radiotelegrafistom Englezom. Pitali su me gde su sada i zašto nisu došli ovde sa mnom. Ja sam im odgovorio da su se oni odvojili od mene i otišli u pravcu Srbije preko svojih poznanika da što pre dodu do denerala g. Draže Mihailovića da se preko njegove radio stanice jave svojoj komandi da traže novu radio stanicu pošto im stanica koju su doneli neispravna i nisu mogli da uhvate vezu. Kada se budu javili preko stanice denerala g. Mihailovića svojoj komandi i kad dobiju novu stanicu da se vrate na produženje svoga zadatka. Hadson me je upitao koji je njegov zadatak. Na ovo sam mu odgovorio onako kako mi je to major g. Aterton izneo tj. da njegov reon rada bude Bosna, Hercegovina i Crna Gora i da saraduje sa onom stranom koja se bori protiv okupatora, a dobio je naređenje od svoje komande da bude i saraduje sa partizanima u Jugoslaviji. Kada sam mu ovo rekao kapetan g. Hadson je malo višim uzrujanim glasom rekao:⁴ »da ja znam da stvarno i par-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 6/2 (VK-Y-705/1).

² i ³ O dolasku R. Nedeljkovića u Jugoslaviju i majora Atertona, vidi dok. br. 84, nap. 6 i 7.

⁴ Tekst do kraja stava je, olovkom, podvukao major Zaharije-Ostojić.

tizani jedino vode borbu sa Nemcima i Italijanima, dok četnici sarađuju sa okupatorima a da se jedino bore protiv partizana. Dobre je što dolazi još jedan Englez da vidi kakvo je ovde stanje u propaloj Srbiji. Objasnio sam mu da je sada građanski rat u Jugoslaviji i da mi gledamo da sredimo svoje unutrašnje stanje pa tek da se borimo protiv glavnog neprijatelja. Na to mi je Hadson rekao: »partizani nisu neprijatelji a borba sa njima ide na štetu Engleske. Zato mi Englezi nemožemo ni da pomažemo one koji ne rade u korist Engleske. Kada je to video general g. Mihailović oterao me je od radio stanice, ja sam izgubio svaku vezu sa mojom komandom i prelazim iz ruke u ruku pojedinih odreda i smatraju me kao zarobljenika. Pitao sam ga kakva je bila njegova dužnost kada je došao u Jugoslaviju i kome je bio upućen. Kapetan g. Hadson mi je odgovorio: »Ja sam određen kao oficir za vezu sa većim ovlašćenjem i to kod onih koji se bore protiv okupatora. Ovde ja nisam ništa.«

Drugi Engleski oficir čije pravo ime neznam ali ga ovde zovu Radovan⁵ a koji je bio s nama u društvu rekao je:⁶ »jedva čekam da dode avion da odem u Englesku, Srbija ništa ne valja.« On mi je takođe izneo da Engleska ne može da pomaže one koji ne rade u njenom interesu. Pored toga nastavili smo još razgovor o pojedinim stvarima manje važnim i iz njihovog izlaganja uvideo sam da su sve Engleske misije upućene manje više sa istim zadatkom u našu državu, a u vezi moga ranije dostavljenog izveštaja.⁷

Vazduhoplovni kapetan
II klase,
Rad. L. Nedeljković

Za arhivu. Karakteristično za trgovacko shvatanje Engleza za ljudske živote drugih nacija, koji treba da odigraju crnačku ulogu za njihovu »plemenitu rasu«.⁸

⁵ Džons Roland

⁶ Tekst do kraja rečenice je, olovkom, podukao major Zaharije Ostojić.

⁷ Taj izveštaj nije pronaden.

⁸ Tu belešku je, olovkom, dopisao major Z. Ostojić na poledini dokumenta.

BR. 88

**IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAILOVIĆA OD 12. DO 27. MAJA 1942. GODINE¹**

KNJIŽICA Br. III

ZA UPISIVANJE PRIMLJENIH DEPESA

12. V. [1942.]

Br. 3 od Đoke, key 5/217

Javite mi sledeće: Vašu situaciju,² ima li radio veze sa Ostojićem, šta je sa pripremom za put ka Ostojiću. Koje sve veze imate. Nikonor lupa o nekoj svadi. Umirite, to je izlišno jer se sve radi sa dubokim razmišljanjem.

14. V.

Br. 13. Od Đoke, key 3/169

Vrlo je nezgodno što nemamo veze sa Ostojićem. Preduzmite sve da je dobijete. Imate li mnogo rada preko bare.³ Honomlje traži da mu se blagovremeno javi dolazak aviona. Č.[iča]

15. V.

23. — Od Milenka:

— Veza sa pukovnikom Marinovom došla je preko našeg saradnika vojvode Blaška Mihajlovića, koji je vojvoda iz pro-

¹ Originali (pisani olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg. br. 2/1).

² Vidi dok. br. 83 (telegram »Od 1003—12/V*).

³ Misli se na radio-vezu sa britanskom i jugoslovenskom izbegličkom vladom.

šlog rata. Kroz četiri dana, Marinov se vraća sa osustva i tada će otići na ugovorenog mesto na tajni sastanak. Rezultat će hitno javiti. Sin.[iša]

16. V.

25. — *Od Orela.* —

— Izveštaj p.pukovnika Radojevića⁴ iz Toplice. Košta Pećanac i njegov sin Milan kao i manji broj njegovih vojvoda sprečavaju rad Dražinih ljudi u Toplici i osuduju ih na smrt.

— Košta Pećanac lansira vesti po narodu da se sporazumeo sa Dražom. Avioni koji dolaze za nas, lansira da njemu donose oružje. Poziva se na naredenje Ministra vojske i Marinarice pre rata izdatog, da je njemu poverena glavna organizacija naroda u otadžbini i da je Draža potvrdio istinitost tog naredenja.⁵

— Radojević radi energično, narod je sav za Dražu. Toplica je Dražina.⁶ Kostu i njegovog sina treba lišiti čina. Orel.

— Avioni nisu došli. Dugim loženjem vatri otkrivamo se i neprijatelj saznaje za naše namere. Situacija može da se promeni. Dobro bi bilo da znamo siguran dolazak aviona. Molim urgirajte. Maj. Keserović.

18. V.

30. — *Od Đoke.* —

— Za London sledeće: Zimus razgovaramo . . . ?

— Čika Pera piše . . .⁸

— Pavle Đurišić čuje . . .⁹

23. V.

⁴ Milutin.

⁵ Vidi dok. br. 83, telegram "for 1003-7/V".

⁶ Iako su četnički pokret DM i četnici Koste Pećanca u Toplici imali izvesna uporišta, NOP, pod rukovodstvom KPJ, na tom području je od 1941. kontinuirano rastao i predstavljao jedinu snagu u borbi protiv okupatora i kvislinga. Opširnije o tome, M. Perović, n.d.

^{7, 8} i "Izostavljeni tekst tih telegrama nalazi se u dok. br. 84.

40. — *Od 506.—*

Primljeno 1000 dolara u novčanicama od po 5 dolara. Danas ćemo pokušati da ih promenimo pa će Vas o svemu izvestiti.

42. — *Od Hermana.—*

— Nalazim se zapadno od Vladičinog Hana 20 km na granici, zajedno sa vojvodom Kimićem¹⁰ koji ima ovde odred od 3000 naoružanih ljudi spremljenih za prelaz kad bude vreme. Bio je u južnoj Srbiji¹¹ i usled potrebe prebacio se ovamo. Godinu dana radio preko kurira na organizaciji dole. Prilazi potpuno nama sa svim ljudstvom ali traži da ostanem sa njim kao načelnik štaba i zajedno da predemo kada mu se vrati patrola koju je poslao pre dva dana ako budu uslovi za opstanak tamo povoljni, u protivnom, radiće se sa granice.

— Kraj je pasivan. Na Srpskoj strani reoni podeljeni na dva dela, granica Morava. U svakom dalu organizovan prihvati koji beže u Srbiju. Istočni deo vodi Radojičić sa p. por. Mitićem,¹² zapadni poručnik Ćirić. Za dalje izdržavanje prihvaćenih potrebno više novaca. Zbog toga treba poslati Radojičiću 40 a Ćiriću 30 napoleona. Kuririma možete dati novac. Molim da im se da po jedna r. stanica za vezu samnom i docnije za akciju. Njima prvenstveno treba dati zbog udaljenosti od Vas i od mene. Imaju telegrafiste. Na terenu opšte raspoređenje za nas. Svi odredi i žandarmerija pridobijeni i izbušeni a rad po uputu pet u toku u srežu Lebane, Leskovac, Vlasotince, Surdulica i Vladičin Han. U Lebanu radio odlično Arsić koji upućujući oficire iz tih krajeva da odu povremeno i daju uputstva za rad.¹³ Oficiri neće kod Kimića jer je lišen čina zbog tuče svog komandanta Frankovca. Inače je Kimić u ovim krajevima vrlo popularan i svi ljudi idu samo s njim. Moj predlog: da se Kimiću da ovlašćenje za Južnu Srbiju; da ja sa štabom budem sa njim kao Vaš istaknuti štab za granične srezove u Srbiji i Južnu Srbiju i da sa njim radim na organizaciji.¹⁴ Ako smatrate pogodnije, onda će biti kod Kimića načelnik štaba. Konkretno naredite a Kimića držite u strogoj tajnosti.

¹⁰ Jordan, vojvoda Koste Pećanca.

¹¹ Tako se u četničkim dokumentima naziva današnja teritorija SR Makedonije.

¹² Zivojin Žika.

¹³ Ta rečenica tako u originalu.

¹⁴ Draža Mihailović je 28. juna 1942. naredio i opunomoćio R. Đurića da preuzme rukovodjenje svim akcijama na tom području u njegovu ime. Jordanu Kimiću je 14. juna kraljevim ukazom vraćen čin poručnika i unapreden je u čin kapetana (Arhiv VII, Ča, k. 275, reg. br. 2/1, tei. br. 79 i 741).

27. V.

68. — *Od Hermana.* —

— Kanal koji je stvorio Crvenić u stvari ide preko Kimćevih ljudi. Kimić se bio legalizovao da bi se održao, ali već dugo ne priznaje Kostu a i Košta njega tako da je sada ilegalan. Njegovi ljudi tražili su preko Crvenića [vezu] sa nama. U pitanju je samo njegova ambicija da bi se mogao rehabilitovati. Ovde su i njegovi ljudi i sva sela su uz njega jer je strog a pravičan. Drži nas u tajnosti i već je saopštio ljudima da su naši.

— Za Južnu Srbiju spremio sam proglose da su avioni naši jer je Košta izdajica. Obzirom na stanje na terenu svaki rad na terenu bez njega je težak, tada bi on mogao biti opasan. Zbog toga mislim da je ovde u pitanju titula i ja ću u stvari raditi i propagirati našu stvar i nalazio bih se stalno uz njega. Proverio sam, veliki je Srbin i vrlo pošten. Arsić je bio u partizanima i Dragović ga je udesio. Bez njegove pomoći i zasluga prelaz je nemoguć.

BR. 89

ZAPISNIK O SPORAZUMU IZMEĐU PREDSTAVNIKA OZRENSKOG, TREBAVSKOG I ODREDA »KRALJ PETAR II« I NDH OD 28. MAJA 1942. O SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a U ISTOČNOJ BOSNI¹

ZAPISNIK

Sastavljen dne 28 svibnja 1942 u s. Lipcu između predstavnika državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske: Velikog Župana pri predsjedništvu Vlade Dr Milana Badovinca, pješačkog pukovnika Bogdana Majetića zapovjednika IV. pješačke divizije i ustaškog podpukovnika Ivana Sojate s jedne strane i zapovjednika Ozrenskog četničkog odreda Cvjetina Todića, na-

¹ Prepis originala (pisan latinicom i umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 235, reg. br. 1/13 (BH-X-926).

čelnika štaba Cvjetina Djurića i Branka Stakića, te predstavnika Trebavskog četničkog odreda zapovjednika Save Božića (svećenika), Petra Arnautovića načelnika štaba i Đoke Miloševića kao i opunomoćenika četničkog odreda Kralja Petra II. svećenika Save Božića, Petra Arnautovića i Đoke Miloševića s druge strane.²

Na sastanku zaključeno je slijedeće:

I.

Pripadnici Ozrenских četničkih postrojbi sa područja koje je ograničeno sa zapada: r. Bosnom od utoka r. Spreče, do utoka r. Krivaje; sa sjevera: r. Sprečom do granice općine Puračić; sa juga: r. Krivajom od utoka u r. Bosnu do s. Podvolujak i zatim uključivo sela: Trnići, Podstoga, Hadžići, Miljevići, Cvijanovići, Bare do r. Krivaje; sa istoka: uključivo s. Vukovina, Pribitković, Lozna, Orahovica, Musi. Milino Selo, Sižje do r. Spreče;

Pripadnici Trebavskih četničkih postrojbi sa područja koje je ograničeno sa zapada: r. Bosnom od utoka r. Spreče do r. Tarevci; sa sjevera: isključivo s. Tarevci, a uključivo sela: Simići, Skugrić, Gornji Skugrić, Skugrić Donji, Krečane; sa istoka: uključivo sela: Rajska, Srbska Zelinja, Skipovac, Lukavica; sa juga: uključivo sela: Kostajnica, Stanić Rijeka i Lukavica.

Pripadnici četničkog odreda Kralja Petra II. sa područja koje gornji opunomoćenici ne mogu sada ograničiti (ovo će naknadno učiniti zapovjednik tog odreda);

Priznaju vrhovničtvu Nezavisne Države Hrvatske i kao njeni državljanini izrazuju lojalnost i odanost njenom poglavaru, poglavniku i privrženost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

II.

Predstavnici gore pomenutih četničkih postrojbi sa svim svojim postrojbama prekidaju današnjim danom sva neprijateljstva prema vojnim i gradanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

III.

Na gore opisanom području Hrvatskog državnog vrhovničtva, Hrvatska državna vlast uspostavlja svoju redovitu vlast

² Sastanak je predložio štab Ozrenskog četničkog odreda (vidi dok. br. 82).

i upravu, a četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obvezuju se u svakom pravcu pomagati državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske u sređivanju općih prilika na ovom dielu Hrvatskog Državnog područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć.

IV.

Obje ugovaraajuće strane sporazumne su:

1. — Da za vrieme trajanja iznimnog stanja samoupravnu vlast na opisanom području vrše zapovjednici četničkih odreda, odnosno po njima imenovane općinske vlasti, pod kontrolom vlasti Nezavisne Države Hrvatske.
2. — Da dok postoji opasnost od partizanskih oružanih bandi četničke postoj be suraduju dobровoljno sa Hrvatskom oružanom snagom na suzbijanju i uništavanju partizana i da u tu svrhu zadrže oružje pod kontrolom Hrvatskih vojnih vlasti.
3. — Zapovjednici četničkih postrojbi obvezuju se u što kraćem roku, a najdalje za mjesec dana dostaviti zapovjedniku
4. — pješačke divizije u Dobo ju iskaz svojih postrojbi sa podacima navedenim u dva obrasca u prigibu³ (ljudstva i naoružanja).
4. — Svaki onaj koji se zatekne sa oružjem, a nije naveden u izkazima smatrati će se za obje strane kao odmetnik.
5. — Kada prestane potreba za držanje oružja kod četničkih postrojbi ove će ga predati Hrvatskim državnim vlastima uz nagradu koje će se odrediti.
6. — Streljivo u koliko to situacija bude zahtjevala izdavat će Hrvatske državne vlasti četničkim postrojbama.
7. — Četnici, koji budu ranjeni u borbi sa partizanima mogu se liječiti u bolnicama i ambulantama kao i ostali priпадnici oružane snage Nezavisne Države Hrvatske.⁴
8. — Pripadnicima četničkih postrojbi priznaće se nagrada i odlikovanje u koliko se istaknu u borbi protiv partizana.
9. — Da se udovicama i siročadi čiji bi hranioci pali u borbi protiv partizana dodjeli podpora od strane države u smislu postojećih zakonskih propisa koji vriede za sve državljanе Nezavisne Države Hrvatske.
10. — Žitelji pomenutih područja u pogledu prehrane uživaju ista prava kao i ostali državljanini.

³ Obrasci br. 1 d 2 nalaze se u Arhivu VII, ANDH, lk. 55, reg. br. 44/2).

⁴ Vidi dok. br. 96.

11. — Obiteljima čiji su hranioci u Njemačkom zarobljeničtvu, a ne pripadaju partizanima isplaćuju podporu u smislu postojećih zakonskih propisa; da se izplaćuju mirovine i rente radničkog osiguranja svima onima, koji na to imaju zakonsko pravo, a lojalni su građani.

12. — Žiteljstvu navedenih područja u koliko budu imali preporuku od četničkih zapovjednika dozvoli zaposlenje na državnim i drugim javnim radovima.

13. — Da se po mogućnosti vrate ljudi koji su odvedeni u logore, a po preporuci i iskazu zapovjednika. Dok se ne vrate, da se izda potpora njihovim porodicama, ako su siromašnog stanja, kao obiteljima onih, čiji se hranioci nalaze u Njemačkom zarobljeništvu.

14. — Da se svima izbjeglicama dozvoli nesmetan povratak svojim kućama, a u koliko su stradali, da im se dodjeli pomoć, kao i svima ostalim postradalim državljanima Nezavse Države Hrvatske.

15. — Da se dozvoli kretanje i izmjena dobara, kao i ostalim građanima Nezavse Države Hrvatske u smislu postojećih propisa.

16. — Da se po mogućnosti omogući izmjena postojećih jugoslovenskih novčanica sa ovih četničkih područja, a po izkazu koje će predložiti četnički zapovjednici.

V.

Četničke postrojbe sudjelovat će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi zajedno sa ostalom oružanom snagom Nezavse Države Hrvatske, pod općom zapoviedi zapovjednika ove oružane snage, pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapovjedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalne potrebne akcije protiv partizana, no o ovome će na vrieme izvjestiti zapovjednika Hrvatske oružane snage.

VI.

Obe stranke se obvezuju da će sve tačke ovog ugovora točno ispunjavati i da će sa svoje strane učiniti sve da svi organi kako jednih tako i drugih uglavnika ovog sporazuma se pridržavaju.⁵

⁵ Isti takav sporazum su sa NDH (14. juna 1942. u Zenici) sklopili predstavnici Zeničkog četničkog odreda (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 2/6) Vidi i dok. br. 74.

VII.

Gornje odredbe ovog ugovora stupaju odmah na snagu.⁶

LIPAC, dne 28. SVIBNJA 1942.

ZA OZRENSKI ČETNIČKI ODRED
ZAPOVJEDNIK,
Cvjetin Todić, v.r.

NAČELNIK ŠTABA
Cvjetin Đurić v.r.

SAVJETNIK ŠTABA :
Branko Stakić v.r.

VELIKI ŽUPAN PRI PREDSJEDNIŠTVU
VLADE
Dr. Milan Badovinac, v.r.

ZAPOVJEDNIK 4. PJEŠADIJSKE DIVIZIJE
PUKOVNICK
Bogdan Majetić v.r.

ZA TREBAVSKI ČETNIČKI ODRED:
ZAPOVJEDNIK
Savo Božić v.r.

NAČELNIK ŠTABA
Petar Arnautović v.r.

USTASKI PODPUKOVNICK

Ivan Soj at v.r.

SAVJETNIK ŠTABA
Đoko Milošević v.r.

OPUNOMOĆENICI ČETNIČKOG ODREDA KRALJA PETRA II.
DELEGATI TREBAVSKOG ODREDA:

Sava Božić v.r. Petar Arnautović v.r. Doka Milošević v.r.

ZA TOČNOST PRIEPISA JAMCI:

GLAVAR STOŽERA 4.
DIVIZIJE, Glst. bojnik

M. P.

27/V. Kadić

* Vidi dopune sporazuma (dok. br. 117).

BR. 90

PISMO JAKOVA JOVOVIĆA OD 29. MAJA 1942. ITALIJANSKOM GUVERNERU CRNE GORE O LIČNOM I OPŠTEM STAVU ČETNIKA PREMA ITALIJANSKOM OKUPATORU¹

*1939/P
29. 5. 1942*

Predato lično od strane Kapetana Jovovića²

**EKSELENCIJI GUVERNERU CRNE GORE
Arm. Generalu A. PIRCIJU-BIROLI-U**

Cetinje

Prilikom našeg današnjeg susreta Vaša Ekselencija mi se izvoljela obratiti sljedećim pitanjem: »Jeste li bili vi onaj što je u svome govoru uzviknuo: živio Kralj Petar?«. Ne znam da li ste se i Vi ubijedili, Vaša Ekselencijo, da je i ovo jedna od mnogih laži koje Vam dostavljaju sa ciljem da omalo-važe nacionalni pokret³ kojemu ja pripadam, ili pak da umanje važnost izvjesnim osobama koje su na čelo toga pokreta.

Stalo mi je na prvom mjestu da Vas, Vaša Ekselencijo, obavijestim o pravoj situaciji stvari, da ne biste imali jedno pogrešno mišljenje o ličnostima koje upravljaju ovim pokretom sa toliko volje i ljubavi.

Nije istina da sam ja ikada i na ijednom mjestu rekao ono što mi se imputira. Naprotiv, istina je da sam dao uhapsiti jednu osobu neuračunljivu, koja je u pijanom stanju izgovorila na javnom mjestu pomenute riječi. O tome je obaviještena od moje strane italijanska vlast u Nikšiću.

Prilikom pogreba jednoga nacionaliste u Nikšiću, u mome govoru rekao sam ovo:

»Nije istina da smo mi crnogorski nacionalisti plaćeni i od koga, kao što nam to pripisuju komunisti i njihovi simpatizeri. Mi ne pomažemo ni Italiju, ni Njemačku, ni Rusiju ni Englesku. A inače i da pomažemo nekoga, ta pomoć bi bila sasvim mala. Mi se samo borimo za slobodu svoga naroda. Uzeli

* Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII., Ca, k. 148, reg. br. 16/1 (CG-X-284).

² Ta beleška je dopisana mastilom.

³ Tj. četnički pokret DM (vidi dok. br. 61 i 64).

.smo oružje ne da riješimo međunarodne probleme niti da politiziramo — jer i kad bi to radili, to bi bilo bez ikakvog rezultata kao do sada, budući smo potpuno ubij edeni da mi ne možemo imati nikakvog uticaja pri rešavanju svjetskih događaja. Uzeli smo oružje da oslobođimo naš narod od strašnog terora jedne pljačkaške bande i bandita kao što su Moša Pijade i drugovi. Mi smo se podigli da spasemo narod od jednog velikog zla koje je izniklo iz najstrašnije vojske na svijetu, od učenika avanturista čitavog svijeta.

Ovaj rat se mora završiti. Sve ima svoj kraj, pa će ga imati i ovaj rat. Jedna strana mora pobijediti i koja kog pobijedi od nas će napraviti jedan narod i jednu naciju. I naša je sveta i neophodna dužnost da se borimo da bi mogli predati našoj budućoj državi i našem budućem kralju moralno i fizički zdravi narod.«

Mogu pretpostaviti da je ovaj poslednji stav preokrenut i saopšten Vama, Ekselencijo, kao što ste mi Vi rekli.

Ponovo danas, i to sa većim autoritetom izjavljujem: pošto sam primio komandu Bjelopavličke brigade, koja se sastoji od devet bataljona nacionalista, ostajem vjeran obavezama primljenim i utanačenim sa italijanskim vlastima, t.j. sa komandantom Trupa u Crnoj Gori, u ime moga šefa pukovnika Stanišića, i da ću poštovati i izvršavati sve obaveze sa čašcu i oficirskim dostojanstvom.

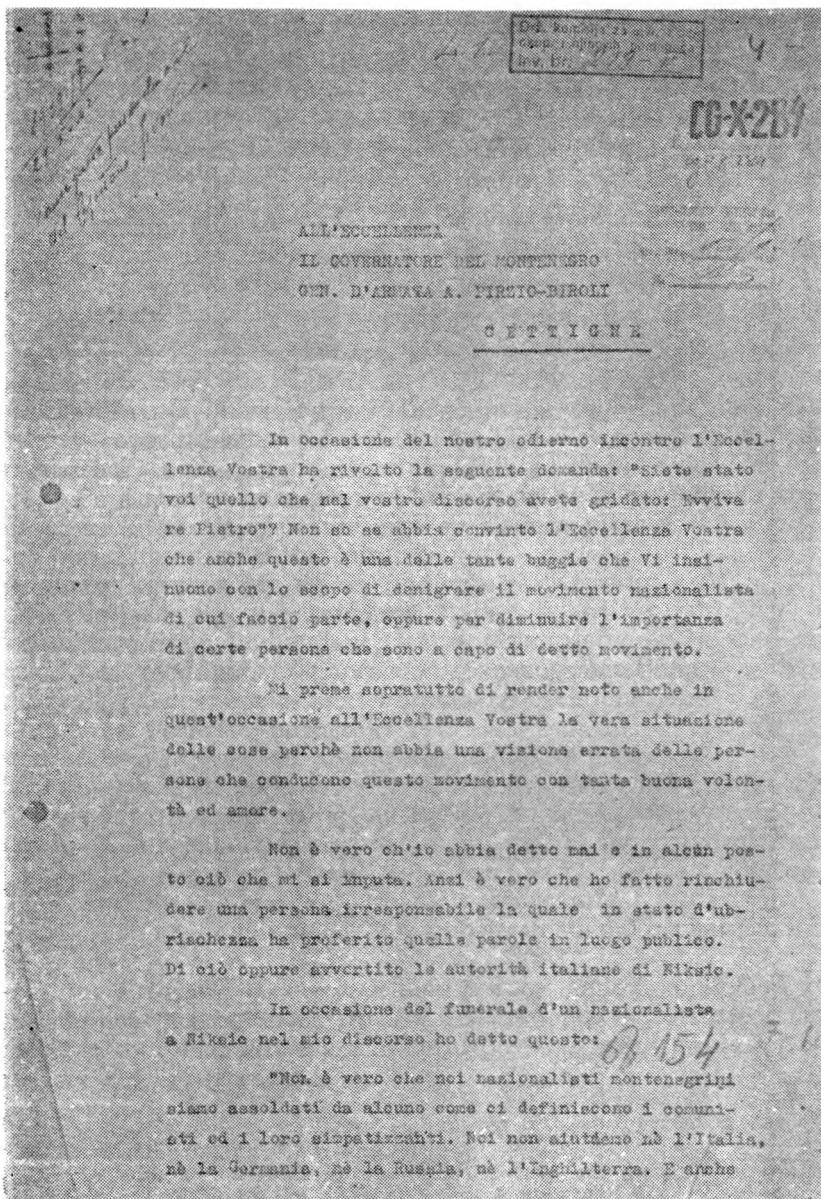
Moj govor, koji sam držao na italijanskom jeziku pred pukovnikom Rošolijem u Danilovgradu najbolje bi demantovao možda to što mi se sada imputira.

S druge strane kao oficir mislim da mogu reći i ovo, a to je da niko nema pravo zahtijevati od mene da se veselim tome što je moja otadžbina rasparčana i da pjevam na njenim ruševinama. Ovo niko niti može niti smije od mene zahtijevati. Može se i treba od mene zahtijevati da ostanem lojalan italijanskim oružanim snagama, koje su omogućile meni i mome narodu da se bori i oslobödi od nametnutog zla jedne grupe bandita — razbojnika i lupeža. Ja i svi moji drugovi nacionalisti zahvalujemo Italijanskoj Vojnoj Sili za veličanstvenu pomoć koja nam je ukazana u najčernjem momentu naše nacionalne istorije.

Molim Vas, Ekselencijo, da izvolite i ovom prilikom primiti moju najdublju zahvalnost za pažnju više puta ukazanu mi, kao i izraze moga visokog poštovanja i naklonosti.

(Marinski kapetan Jakov N. Jovović)

M.P.

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 90

BR. 91

ZAPISNIK O PREGOVORIMA PREDSTAVNIKA MAJEVICKE ČETNIČKE GRUPE I KOMANDANTA 3. DOMOBRANSKE DIVIZIJE OD 30. MAJA 1942. O PRIZNAVANJU NDHI SARADNJI SA VLASTIMA NDH¹

Bojetiću, da razradi
i fotografije na Mecu-knjigu² 20/VI
Opšte odelenje zaistoriju
deneral, Nedić³

ZAPISNIK
O toku pregovora

Održanih 30. svibnja 1942 godine u selu Loparama oko 10 km. severozapadno od Gor. Tuzle, između zapovjednika treće pješačke divizije i predstavnika četnika iz Majevice.

Po sastanku gore pomenutih, od strane zapovjednika treće pješačke divizije, postavljena su sledeća pitanja:

a) Tko su prisutni četnici?

Odgovor Vojvoda Majevički Radivoje B. Kerović,
Vukašin Subotić, načelnik štaba,⁴
Duro Bižić, komandant Drinskog bataljona,
Aco Medunić, komandant Brčanskog bataljona,
Ilija Gajić, komandant Planinskog bataljona,
Ivan Petrović, poručnik
Mirko Đukanović, adutant komandanta grupe,
b) Da li su gore navedeni stvarno prestavnici četnika na četverokutu Zvornik, Bijeljina Brčko, Tuzla.
Odgovor. Mi smo stvarno prestavnici navedenog četverokuta.
c) Da li su Vas ovlastili svi četnici na pomenutom četverokutu da vodite pregovore i imate li punomoć?

Odgovor. Pismene punomoći nemamo ali imademo pristanak svih za pregovore.

d) Pročitan je gore navedenim dopis zapovjedništva drugog domobranskog zbora Op. Br. 1037 / tajno i postavljeno im je pitanje da li imadu iskrenu želju postati lojalni građani Nezavisne države Hrvatske.

¹ Original (pisan cirilicom i umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 233, reg. br. 7/2 (BH-X-480).

² i ³ Te dve beleške (prva dopisana crvenom olovkom, a druga mastilom) nečitke su, pa imena (osim imena Nedić) prihvatići sa rezervom.

⁴ Vukašin Subotić, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, u jesen 1942. pristupio NOP-u i 1943. postao član KPJ. U toku rata bio načelnik Štaba 15. majevičke d 6. istočnobosanske NOU brigade, načelnik Štaba 17. NOU divizije, pom. načelnika Štaba 1. korpusa, načelnika GS Vojvodine i Štabe 3. korpusa. Sada general-potpukovnik u penziji.

Odgovor Imamo najiskreniju volju da postanemo lojalni građani Nezavisne države Hrvatske, ali da dobijemo svoja građanska i politička prava, a isto tako i imademo najiskreniju volju za pregovore.

e) Pročitani su uslovi predaje navedenih u dopisu drugog domobranskog zbora op. br. 1002/tajno od 14 svibnja o.g.⁵ jedan primerak im je uručen.

Prestavnici četnika, po izvesnom rasmatranju predočenih uslova, podnijeli su sledeće kao dopunu gornjih uslova.

1 Četnici Majevičke Grupe nalaze se u svojem već oslobođenom kraju za sada nemaju potrebu da im ma ko drugi jamči slobodu i sigurnost, osobnu kao i njihove imovine jer su pri-nudeni da se sami o tome staraju.

2 U koliko bi se sa Hrvatskom vojskom postigao sporazum, mi četnici ostajemo i dalje pod oružjem, i ni u kom ga slučaju nećemo za sada odložiti s tim, da ga nećemo i ne namjeravamo upotrebiti protiv regularne Hrvatske vojske, ni protiv okupatorskih vlasti, ako se sporazum u potpunosti bude postigao. Činjenicu, da oružje i dalje zadržimo, smatramo kao jedinu mogućnu garanciju da će se ravnopravnost koja je Srpskom narodu nagovještena u istinu ostvariti.

Sto se tiče borbe protiv partizana četnici Majevičke grupe i do sada su je beskompromisno vodili i voditi će je i dalje.

Sigurnosnu službu u našim selima vršiti ćemo sami jer smo u mogućnosti da zavedemo potpuni red i poredak u svim krajevima koje držimo što je već i zavedeno.

3 je već sadržano u gornjoj tačci.

4 da bismo mogli pokazati svoju potpunu lojalnost prema državi tražimo sledeće:

a) Da se od strane hrvatske vojske odmah razoružaju legija⁶ i milicija t.j. naoružani muslimani u gore navedenom delu Bosne jer smatramo da su oni glavni kriveći za sva zla koja su Srpskom narodu u Bosni nanijeta, kao da se i regularna vojska iz svih muslimanskih sela izvuče.

b) Tražimo da se odmah puste na slobodu svi Srbi Bosanci koji se nalaze u zatvorima, zatočeništву i zarobljeništву bilo u zemlji ili u inostranstvu.

c) Da u redove upravnih i sudskih vlasti u Tuzli, Brčkom, Bijeljini i Zvorniku budu odmah uvršteni i Srbi u onom broju, koji odgovara njihovoj brojnoj jačini za dotično mjesto.

⁵ Arhiv VII, ANDH, k. 55, reg. br. 41/2.

⁶ Odnosi se na Domobransku dobrovoljačku pukovniju formiranu od dela Muslimana (početkom januara 1942) na području severoistočne Bosne. Njen osnivač i komandant bio je Muhamed Hadžiefendić, trgovac iz Doboja.

d) Kada budu svi ovi uslovi ispunjeni, tek onda čemo* moći predati oružje, jer smatramo da čemo tek u tom slučaju uživati punu ravnopravnost a mi čemo onda pokazati svoju pot-punu lojalnost prema Nezav. Državi Hrvat.

5 Naša borba protiv partizana lično je naša stvar i za nju nismo tražili niti čemo tražiti bilo kakvu nagradu niti priznanje.

2 Na pitanje, da li na temelju predočenih uslova i obzirom na njihov dati odgovor (naveden od prvog do petog) pristaju povesti konačne pregovore sa određenim povjerenstvom, koje je jedino ovlašteno da doneše konačnu odluku po pojedinim gore iznijetim tačkama?

Pristajemo s tim da što prije dode do sastanka a najdaje za petnajest dana."

3) Do konačnog rešenja po pitanju pregovora ustanovljuju se obe strane primirje na prostoru koji je ograničen crtom, na istoku rijekom Drinom na severu r. Savom do Brčkog. Selo G. Žabari, na zapadu s. g. Zabari s. Bijela s. Srebrnik — s. Tinja—s. Bistarac, na jugu s. Bistarac—g. Tuzla—put Tuzla—Zvornik isključivo sa Zvornikom zaključno.

Na gore spomenutom prostoru ni jedna strana ne smije vršiti napadne akcije. U slučaju da bilo sa koje strane odkazi [do] samovoljnog napada [i] pljačka reakcije će se izvršiti samo na dotično mjesto odakle su samovoljnici.

Dosadašnji putevi, na gore označenom prostoru, sa kojima se do sada služile i jedna i druga strana, ostaju i dalje u važnosti za iskorišćavanje saobraćaja. Na gore određenom prostoru ne smiju se vršiti ni sa jedne strane pokreti naoružanih dijelova u svrhu posjedovanja novih uporišta. Ovim se ne smatraju ograničenje pokreta postrojba hrvatskog domobranstva i dobrovoljaca, koji vrše svoju redovnu dužnost na određenom prostoru.

Primirje nastupa 30 svibnja 1942 godine.

Prisutni pretstavnici četnika:

Vojvoda Majevički Radivoje Kerović, Vukašin Subotić, načelnik štaba, Đuro Božić, koman. drinskog bataljona

Aco Medunić, kom. Brčanskog bataljona Ilija Gajić kom. Plavinskog bataljona, Ivan Petrović, poručnik i Mirko Đukanović

Taj sastanak je održan 15. juna 1942. u s. Lopari. Obe strane su tada izrazile spremnost da se reše svi sporovi, ali do sporazuma nije došlo zbog neslaganja oko tačke 4, pod »a« i »c« ovog dokumenta (Arhiv VII, Ca, k. 233, reg. br. 12/2).

Adutant komandanta grupe. U Loparama dne 30 svibnja 1942 godine.

**Zastupa zapovjednika divizije pukovnik
Grgić s.r.**

Da je prepis veran originalu tvrdi i overava:

**Po zapovesti komandanta
ADUTANT
M.P.⁸ Stan.⁹ T. Todorović
zvani Vujadin**

**PRETSEDNIŠTVO MINISTARSKOG SAVETA
Opšte odeljenje
Pov. op. Br. 19
23. VII 1942 god.
u Beogradu**

BR. 92

**RELACIJA O BORBAMA ČETNIČKIH JEDINICA PROTIV
PARTIZANSKIH SNAGA U HERCEGOVINI MAJA 1942. U
ITALIJANSKOJ OPERACIJI »STOLAC«¹**

**RELACIJA O BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE
HERCEGOVINE.**

Pošto smo izvršili najhitniju prethodnu organizaciju, organizovali trupu i pripremili oružje, resili smo da počnemo sa čišćenjem Hercegovine od partizanskih zlikovaca, koji već pet meseci vrše najstrašniji teror nad našom sirotinjom. Sa obzirom na prilike, koje će kasnije izložiti akcija je vodena u sporazumu sa italijanskim vojskom.² Za akciju smo imali:

1345 ljudi sa puškama
650 ljudi komore nosača municije, kurira i saniteta
75 ljudi sa 25 puško mitraljeza.

⁸ Okrugli pečat: »Drinski četn. bataljon — Komanda«.
⁹ Stanko.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 27/2. Dokument je bez datuma i potpisa. Podaci sadržani u njemu upućuju na zaključak da je pisan krajem maja 1942. i da je njegov autor Dobrosav Jevdević.

² Vidi dok. br. 75—77.

Tokom dosadanjih operacija³ pridružilo nam se je 348 ljudi, koji su pod terorom bili u partizanskim redovima sa 152 puške, a u borbama smo zarobili dva teška miteraljeza, jedan Breda, drugi Švarcloze i 26 pušaka. Naši gubici do danas iznose četrnaest mrtvih, 38 ranjenih i 18 bolesnih, te sedam zarobljenih, koji su sva sedmorica streljani. Komunistički gubici su koliko smo našli na terenu 52 mrtva, broj je ranjenih srazmeran, ali ga ne možemo da utvrđimo, jer ranjenike prenose dalje u planine. Utrošili smo stotinu i pet hiljada metaka. Prilikom naših operacija cestama su nastupale talijanske motorizirane divizije, koje nisu nigde dolazile u direktan sukob sa partizanima, koji su izbegavali sa njima borbu napadajući isključivo na naše odrede. Na terenima gde su nastupale talijanske divizije sve je zapaljeno, gde su nastupali naši odredi uništena je samo imovina partizanskih pojedinih zlikovaca. Izgorelo je dvadeset i pet sela sa oko hiljadu domova, staja, koliba i pojata. Talijanska vojska je oduzela oko tri hiljade konja, goveda, ovaca i koza, a partizani, su oterali u Sniježnicu planinu preko 5 hiljada a u Sitnicu preko petnaest hiljada grla stoke. Apsolutno nikog živa nisu ostavili na terenima, koje smo zauzimali, nego je sve terano puškom pred sobom i zbijeno u planine. Na reonu, koji smo zauzeli utvrdili smo da su streljali za pet meseci vladavine preko sedam stotina lica.

Naše snage bile su podeljene u dve kolone. Jedna je kretala iz Gacka pod komandom konjičkog poručnika Milorada Popovića, a druga iz Nevesinja pod komandom poručnika Miloja Lazarovića. U sastavu gatačke kolone bio je odred popa Radojice Perišića i odred Popovića, a u nevesinjskoj bosanski zagorski bataljon pod Urošem Govedaricom, koji je kompletno napustio partizane, zatim moj bosanski odred⁴ sa Trebevića i jedan i po bataljon nevesinjskih četnika. Nevesinjski odred kretao je u dve kolone jedna sa Plužinom na Bratač Crnče Drežanj Lukavac Zovi do, a drugi sa Nevesinja na Bukovicu Udrežnje Biograd Ponor. Po ostvarenju tih ciljeva i jedna i druga kolona trebale su da se sastanu na Trusini i zajednički spuste u stolački srez u Dabar. Gatačka kolona imala je izbiti na Fojnici Sipašno Lukavac Dabar. Operacije su počele 21. maja. Plan se je razvijao nor-

³ Reč je o učešću četničkih jedinica u italijanskom napadu na jedinice Južnohercegovačkog NOPO (operacija »Stolac«) koji je počeo 23. maja i trajao do kraja meseca. Opširnije, vidi dok. br. 114; Arhiv VII, Ca, k. 196, reg. br. 17/4, 21/4 i 24/4; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 215 i Slobodan Šakota i Radomir Petković, Dejstva partizanskih jedinica protiv okupatora, ustaša i četnika (novembar 1941 — maj 1942), VIG, br. 3/1961.

⁴ O formiranju tog odreda, vidi dok. br. 114.

maino dok 22. nije Vlada Šegrt³ kom. partizanskog herc. sek-tora doveo pojačanje i potisnuo iz Bratača naše odrede. Tek u dva krvava protujuriša uspelo je povratiti Bratač i nastaviti ope-racije. Posle pada Bratača razbijeni komunisti su se povukli u neredu, pa je komandant kolone mogao da odvoji zagorski bataljon i četu Koleško da se vrati na Plužine jer smo izvešteni, da se forsirano kreće u pomoć partizanima proleterska brig-a-da⁸ od 800 ljudi preko Kalinovika iz Bosne a pod vodstvom majora Đokića⁷ i dr. Vlade Jokanovića. Druga kolona je posle uspešnih borbi ostvarila sve ciljeve i 26. uveče sastale su se obadve i gatačka kolona na Trusini. U tom času dobili smo vi-jest, da je proleterska brigada već napala Plužine da je zapalila sela Gaj, Balabane i Koleško i da je naše potisla prema Kifinom selu. Ta brigada raspolaže sa 34 puškomitrailjeza. Istodobno komandant partizanskog bišinskog bataljona,⁸ koji je bio razbijen i preko Bišine prebačen u Zijemlje usled toga, što talijanska vojska nije čuvala Bišinu doveo je pojačanja sa Zijemlja i Veleža, većinom muslimane partizane, povratio Ud-režnje tamo strijeljao naših pet četnika, koje smo ostavili kao stražu i krenuo da nas napadne sa leda na Trusini. Ja sam se sa Berkovića prebacio u Stolac a zatim u Mostar da odmah pro-dužim u Nevesinje i tamo naoružam daljih pet stotina ljudi, koje imamo u rezervi i pošaljem u pomoć kako našoj glavnini u Trusini, tako i odredu na Plužinama i nemam nikakve mo-gućnosti da dodem sad u Split osim da izložim propasti i naše planove i naše odrede i naše ljude na položajima. Prilikom ope-racija utvrdio sam da komandant odreda Samardžić Petar ne-ma inicijative, da se bavi lokalnim momentima da ne da proga-njati zlikovce ako su mu kumovi ili seljani i da tim mnogo škodi našoj stvari. Radi toga čemo ga, ako vojvoda prisrtaje smeniti i komandu vojske dati kapetanu Salatiću a Petru ostaviti po-

⁵ Tada komandant Sjevernohercegovačkog NOPO.

⁶ Početkom druge polovine maja 1942. VS NOPO i DVJ uputio je tri bataljona 1. proleterske NOU brigade u istočnu Hercegovinu sa za-datkom da tamošnjim jedinicama i rukovodstvu pomognu u sprečavanju osipanja koje je usledilo zbog četničkog delovanja u saradnji sa itali-janskim okupatorom. Željeni cilj nije »postignut pa je, početkom juna, brigada prebačena u rejon pl. Golije. Sa istim zadatkom bili su upućeni i delovi 2. proleterske NOU brigade. Opširnije o tome i situaciji u Her-cegovini u to vreme, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 4, dok. br. 49, 100, 106, 135, 155, 156 i 161; tom III, knj. 3, dok. br. 149, 160, 162, 179, 180 i 186; tom IV, knj. 5, dok. br. 8, 16, 18, 33, 39, 40 i 59; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 212—218.

⁷ Vojislav, major vojske Kraljevine Jugoslavije, tada na službi u Štabu 2. proleterske NOU brigade. Poginuo je 10. maja 1943. kao načelnik Štaba 7. divizije NOVJ.

⁸ O dejstvima partizanskog bataljona »Bišina«, vidi Dušan Brs-tina, Partizanski bataljon »Bišina«, VIG, br. 6/1960, str. 72—77.

litičku vlast u tom sektoru. Naši se ljudi dobro bore ali nemaju stručne komande jer sve čete vode žandarmeriski i četni narednici. Skandal je da ne mogu da dobijem pet šest pešadiskih oficira iz Splita. Situaciju mi spasavaju bosanski odredi koji su daleko od kuće i zato disciplinovaniji. Njih upotrebljavamo i za egzekucije. Streljali smo samo prvake i sve one, koji su učestvovali u ubistvu majora Todorovića. Narod naš dolazak smatra istinskim oslobođenjem. Teror je bio toliki da je ceo svet podivljao i da se otac boji denuncijacije svog sina. Razarah su naročito sistematski moral i religiju te propagirali uništenje svega starijeg od 25 godina. Pre osam dana kako smo našli u arhivama zabranili su psovanje Kralja i Engleske. Iz zaplenjenih arhiva utvrdili smo, da imaju odličnu obavještajnu službu i radio-telegrafske stanice u svim sektorima. Generalne naredbe izdali su, da se sve snage imaju koncentrisati u hercegovačkoj Crnoj gori i istočnoj Hercegovini. Vode su im u operacijama major Đokić, Petar Ilić, Vlado Šegrt, Života Neimarović, Dušan Grk, profesor Vušović i profesor Kovačević, te dva brata Jokanovića. U štabu imaju 24 žene, većinom jevrejke. Poslijednjih dana su obligatno uvrštavali seoske djevojke u udarne bataljone i terali ih u prve položaje. Našli smo dve mrtve i nekoliko ranjenih. Zarobljenici tvrde da se u sektoru Foče nalazi i vrhovni Komandant drug Tito. Niko nezna njegovo pravo ime. U narodu su besmrtno kompromitovali svoj režim i ako bi imali snage da sve to osiguramo dva mjeseca slobode, dok ga organizujemo i naoružamo oni bi bili definitivno eliminisani. Ni oni ni narod nemaju hrane u opšte. Svet je jeo pomalo trave sa mlijekom, ali kako su sada partizani i talijani uništili stoku neminovno je masovno umiranje od gladi. U uništenom Dabarском polju obradili su kolektivno hiljadu petstotina zemlje a gotovo isto toliko ima zasejano ozimog usjeva u 17 uništenih turskih sela u Borču. Ako ih do žetve likvidiramo mogli bi našrom snagom tu hranu pribратi i izvjesne rezerve osigurati. Sada bi bila najpotrebnija akcija odakle bilo dobaviti koncentrične hrane, da se narodu samo održi duša do žetve. Naročito su u strahovitom stanju djeca. Mi prema sporazumu sa Italijom imamo da dobijemo naoružanje za jednu diviziju sa 4.800 pušaka 150 lakih mitraljeza i 20 teških te dve brdske baterije. — Divizija⁹ bi bila dislocirana od Čajni ča do Bišine više Mostara i od Nevesinja preko Trebinja do mora. Iz gore pomenutih razloga prehrane, divizija nerože vršiti nikakvu samostalnu akciju ni snabdijevanje do početka avgusta, kada ovim krajevima sazrijeva žito. Italijani pristaju da u pomenutim krajevima gar-

⁹ Odnosi se na Dinarsku četničku diviziju. O njenoj ulozi i zadacima, vidi Arhiv VII, Ca, k. 151, reg. br. 5/1.

xiizoniraju naši odredi i da civilnu vlast vrše naši ljudi. Svim ovim sporazumima Italija prečutno negira suverenitet države Hrvatske i sa tog gledišta treba ocjenjivati važnost naše akcije. Divizija može biti formirana najkasnije za pet nedelja od danas, i preko Čajniča imati vezu sa Srbijom na Sandžak a isto tako preko Međede na Višegrad. — Njen bišinski garnizon za šest sati marša može sići u Mostar, a zagorski bataljoni za jedan dan preko Trnova u Sarajevo, odnosno paketa¹⁰ izvršiću naređenje vojvode i dostaviti ga u Split čim krenem tamo, ali ponovno naglašujem da to smatram pogreškom a to će Mile¹¹ usmeno objasniti tim pre što će za deset dana imati absolutno sigurne terene za sijanje između Uloga i Nevesinja. Naprotiv mislim u koliko zdravlje dopušta vojvodi¹² da bi nam njegovo prisustvo kao parče ljeba trebalo u ovim krajevima. Isto tako ako nebude neophodno da Vidak¹³ ponovo posjeti moga rođaka Dragicu i on bi morao odmah da ostane u ovim krajevima i da preuzme komandu jednog odreda jer poznaje i teren i ljudе. Ako su vojvodi potrebni oni dokumenti privatne prirode, koje mi je dao da mu ih svršim kad god zaželi, može ih imati [u roku] od 2 dana. — Danas sam ponovo uputio proglase u ime našeg komiteta Srbima srezova Ljubinje, Bileća i Trebinje jer okupator sprema ogromnu akciju protiv tih srezova. Italiјani ne ubijaju kao Njemci ali opuste sve, pa kasnije poumre sve od gladi. Tamo gdje nađemo mi, a nadam se da će uspeti da naši odredi, operišu u Ljubinju neće niko prav stradati, ali bojim se za ona druga dva sreza. Uspeo sam da sve talijanske kolone uzimaju po deset četnika koji obeležavaju četničke kuće, ti ljudi spasavaju sve što mogu, ali od vojske se nemože sve spasti tim pre što nailazi na svoje izmasakrirane zarobljenike. Najstrašnije je, što komunisti te leševe ostavljaju u četničkim selima i time ih izlažu punoj propasti i ognju. Dali su mi obećanje da će zaustaviti akciju pet dana a verujem da će u tom roku moji kuriri skloniti svet da pristupi četničkom pokretu. Ako likvidiramo komunističku glavninu u istočnoj Hercegovini prebacíemo dva do tri bataljona da operišu u zoni Zijemlje, Boračko jezero, Konjic gdje se nalazi oko dve hiljade partizana. Ovim postizavamo da ulazimo na čisto hrvatski teren neokupiranog od Talijana, a isto dobno se preko Bjelašnice približujemo Sarajevu gdje operišu naši izolovani odredi. — U Ravnoj planini između Jahorine i Romanija imaju još dva naša bataljona koji su izbegli od ustaša i partizana, a u zoni Ja-

¹⁰ Tako piše u dokumentu.

¹¹ Milan Šantić.

¹² Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina.

¹³ Kovačević.

buka—Korjen dva drinska bataljona sve čisti četnici silom prevedeni u partizane razaslašao sam i tamo kurire da se prebace u Kalinovnik i Zagorje. Svi ovi razlozi nedopuštaju mi da i jedan sekund napustim teren pa molim vojvodu da to uvaži i da mi odobri da dođem u Split, u koliko budem živ od 10—12 juna. Molim Boga da vojvodi vrati zdravlje i da sačeka ono što želi i što je krvavo i časno zasluzio da doživi.—

BR. 93

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BACOVIĆA S KRAJA MAJA 1942. DRAŽI MIHAILOVICU O BORBAMA ČETNIČKIH, ITALIJANSKIH I NEDICEVIH JEDINICA PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U CRNOJ GORI I SANDŽAKU MAJA 1942.
GODINE¹

MINISTRU JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GOSPODINU GENERALU DRAŽI MIHAILOVICU

Čast mi je, Gospodine ministre, podneti sledeći izveštaj:

Odred koji stoji pod mojom komandom,² čim je stigao u Prijepolje, stavljen je odmah u pokret radi ovlađivanja položaja- ma Kama Gora, Kovren, Pavino Polje i hvatanja veza sa odredom majora Glišića.³ U sastavu tog odreda u ovim operacija- ma nalaze se manji odredi kapetana Ignjatovića,⁴ u jačini 80 lju- di, i kapetana Bojovića⁵ u jačini 40 ljudi. Operacije teku vrlo povoljno i partizanski odredi su u punom povlačenju i bekstvu.⁶ Ja se nadam da će odredi koji stoje pod mojom komandom i komandom majora Glišića za dva-tri dana ovladati celim sek- torom s desne strane reke Tare, između Plevalja i Bijelog Polja.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 18/8 (VK-X-16). Dokument je bez datuma, ali se iz njegovog sadr- žaja vidi da je pisan krajem maja 1942.

² O formiranju tog odreda, vidi dok. br. 80.

³ Miloš.

⁴ Vučko.

⁵ Nikola.

⁶ Odnosi se na jedinice pod komandom Glavnog štaba NOPO i DVJ za Sandžak, koje su od 16. maja do kraja meseca vodile borbe i pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja (četničke, italijanske i Nedićeve je- dinice) bile prisiljene na povlačenje. Opsirnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 16, dok. br. 25—28; tom II, knj. 4, dok. br. 32 i 69.

Četnički odredi kapetana Pavla Đurišića već petnaest dana imali su teške i krvave borbe sa partizanima na položajima oko Mojkovca i oko Kolašina. Ta borba je potpuno uspešno završena i kapetan Đurišić nalazi se sad u gonjenju razbijenih partizana u pravcu Šavnika i Zabljaka. Po poslednjim obaveštenjima on je Šavnik već i zauzeo.⁷ U najkritičnijoj fazi borbe kapetana Đurišića sa partizanskim trupama oko naznačenih položaja stigli su srpski četnički odredi koji su u mnogome spasli situaciju i podigli moral. Uopšte dolazak četničkih odreda sa desne na levu obalu Lima⁸ kod ovamošnjeg našeg sveta smatra se vrlo krupnim dogadajem i rušenjem svih pregrada između dve srpske pokrajine.

Po obaveštenjima koje sam dobio od pouzdanih ljudi, stvari sa formiranjem četničkih odreda na ovoj strani stoje ovako:

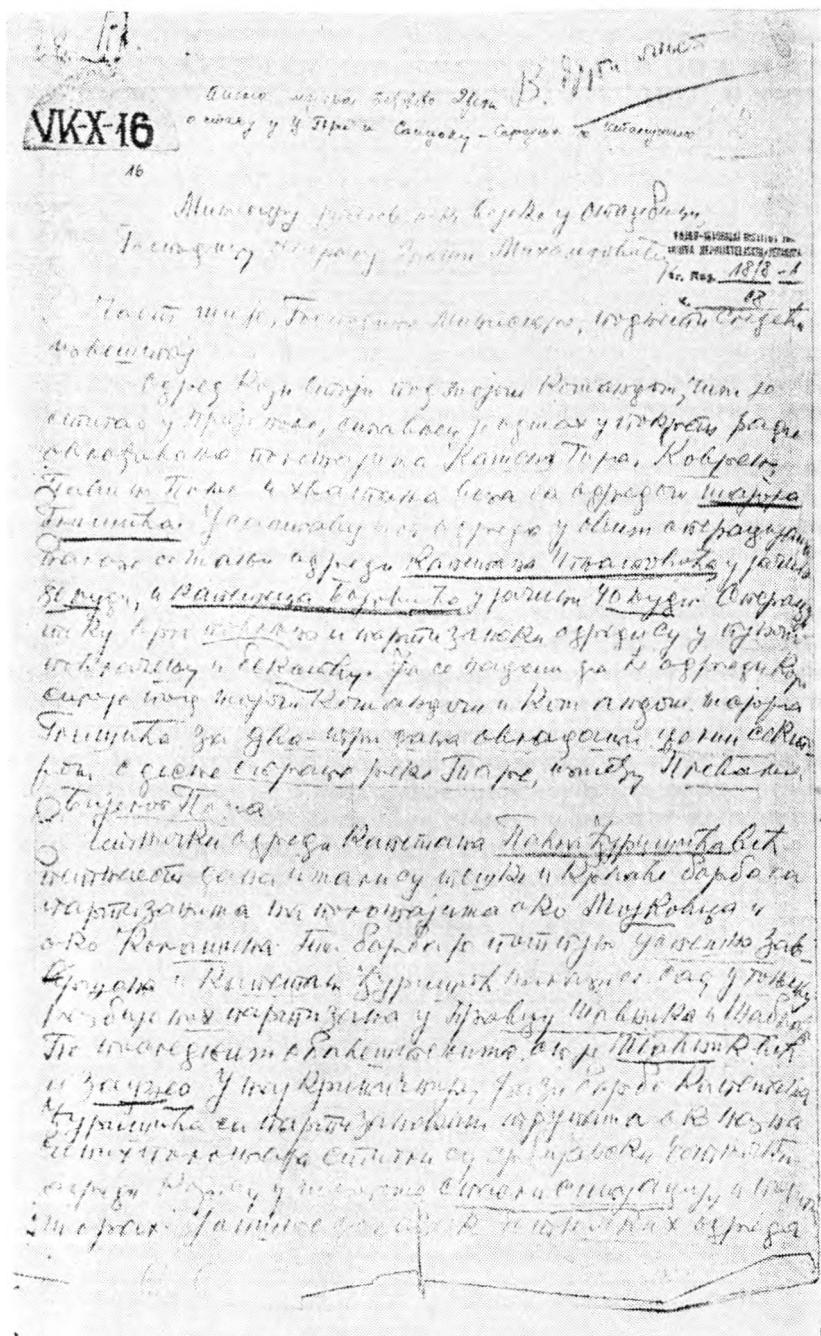
Kapetan Pavle Đurišić raspolaže sad sa 2000 stalnih četnika i dva puta toliko rezervnih trupa. Njegovi stalni četnici dobro su naoružani i dobro snabdeveni. Pored velikog broja automatskog oružja imaju veći broj bacača i četiri brdska topa. Naoružanje je Đurišić dobio od italijanskih vojnih vlasti. Pored naoružanja njegovi stalni četnički odredi dobijaju od talijanskih vlasti hranu u naturi i stalnu novčanu nagradu. O uslovima pod kojim je kapetan Đurišić dobio sve ovo od talijanskih vojnih vlasti, ne mogu ništa pozitivno reći. Smatram da bi trebalo, Gospodine Ministru, i radi njega i radi uređenja svih drugih pitanja na teritoriji Crne Gore i Sandžaka, da što pre uputite ovamo majora Ostojića da se ispita situacija i dode u dodir s ljudima. Smatram za dužnost da napomenem, da je major Glišić i Ignjatović tražili od kapetana Đurišića da ovaj dadne pismenu izjavu o stavljanju svojih odreda pod komandu generala Nedića, a da je Đurišić odbio da to učini.

Inače koliko sam mogao za ovo vreme da se obavestim, prilike i uslovi za našu akciju više su nego povoljni.

Major Baćović

⁷ Šavnik su 27. maja 1942. zauzele četničke i talijanske jedinice; istog dana su četničke jedinice zauzele Zabljak (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 3, dok. br. 157, knj. 4, dok. br. 119).

⁸ Vidi dok. br. 83, nap. 11.

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 93

BR. 94

IZVEŠTAJ KAPETANA RUDOLFA PERHINEKA OD 4. JUNA
1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O SITUACIJI U SAN-
DŽAKU¹

4-VI-42 g
s. Kosanica
u 14h

Dragi č. Branko,²

Izvestio sam već da je major Glišić otisao za Novu Varoš i da je Novovaroške trupe povukao sa položaja.³ Najgore je što trupe koje su ostale na položaju nisu obaveštene o tom povlačenju Srbijanaca i što nije izvršeno objedinjenje komandovanja. Pošao je ceo Stab. Pošto sam se baš u to vreme našao ovde, a trupe su počele da se osipaju sa položaja pa sam inicijativno primio na sebe ulogu vodenja operacija na desnoj obali Tare do povratak Glišićevog.⁴

Naredio sam: 1. majoru Baćeviću da primi pod k-du sve trupe koje su još ostale na položaju a to su: aktivni bjelopoljski bataljon (Kasalović⁵) Odred Bojovića, odred majora Baćevića, rezervni Bjelopoljski, novoformirani Sahovićki i da sa svim ovim trupama produži aktivno dejstva u pravcu Huma.

2) Da vojvoda Irić⁶ (za koga sam saznao da se sa Plevajljskim odredom nalazi u oblasti s. Bukovice) izvrši napad pravcem s. Čelebić — Hum, čime bi se pojavio u pozadini kom.[uništih] snaga na desnoj obali Tare⁷ i produženjem ka Humu otsecao i one koje bi htele da se izvuku preko Sćepan Polja.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141., reg. br. 3/6 (CG-V-1585/1).

² Čika Branko (Zaharije Ostojić). On je, početkom juna, od Rudolfa Perhineka preuzeo rukovodjenje četničkim jedinicama u borbi protiv partizanskih snaga u Sandžaku.

³ Reč je o povlačenju Samostalnog požeškog četničkog odreda u Novu Varoš. Opširnije o tome, vidi u Arhivu VII, Ča, k. 127, reg. br. 16/10.

⁴ U pismu od 5. juna 1942. majoru Baćoviću, major Glišić piše, između ostalog, da je u Novu Varoš morao otići po naredenju Italijana (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 15/10).

⁵ Zdravko.

⁶ Bogoljub, žandarm, četnički vojvoda.

⁷ To su bile jedinice pod komandom Glavnog štaba NOPO za Sandžak koje su, pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga, bile prisiljene da se povuku. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 4, dok. br. 92, 94, 101 i 132; tom III, knj. 3, dok. br. 150; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 212—218.

Od majora Baćevića dobio sam izveštaj da je primećeno nagomilavanje nekih kom. snaga kod G. i D. Meštrovca a ovo verovatno da bi obrazovali zaštitnicu za svoje delove koje (sa magacinima) pokušavaju (zbog Pavlovog pritiska) da izvuku preko Šćepan Polja.⁸

3) Top sa poruč. Lahovićem naredio sam da se vrati na položaj i uđe u sastav batalj. majora Kasalovića mada mu je Glišić naredio da stalno bude u sastavu odreda Kalajitovog koji se vraća za N. Varoš (svakako zato da i ovo pode put Srbije).

4) Odredu Kalaj ita i Lukačevića naredio sam da se zadreže u s. Kosanici sa napomenom da će zato dobiti od tebe naređenje. Trupe Lukačevića su se razvukle napr. : kap. Obradović koji je sa bataljonom bio pod njegovom komandom, napustio je bez naredenja položaj i povukao sobom još jedan Lukačevićev batalj on koji je privremeno (dok je Lukačević bio u Višnjici) stavljen bio pod njegovu k-du. Prilažem prepis Baćevićevog izveštaj^a o tome a original upućujem Pavlu za preki sud. Kapetan Čira¹⁰ Dimitrijević pošao je sa Sjeničkim bataljonom ka Kovrenu (po prvobit. Glišićevom naređenju). Kuriri su pošli da ga vrate.

Sam Lukačević sa 30 ljudi došao je u Kosanici posle pretresanja terena i čini sve da svoje trupe prikupi.

Potrebno je da se zato izda naređenje da se sve te trupe (iz sastava Lukačevićevog odreda) vrate otuda u Kosanicu.

5) Naredio sam poruč. Vojinoviću (iz Prenčana) hitno formiranje novog odreda od ljudstva iz Prenčanske i kosaničke opštine. Smatram da bi najpovoljnije rešenje za ovaj kraj bilo da Lukačević ostane kao k-t trupa Plevaljskog sreza, jer ga je ljudstvo za ovo kratko vreme zavoljelo, o čemu će Pavle biti obavešten.

6) Od Italijana sam tražio da upute na položaj jednu svoju kolonu sa dosta artillerije (do majora Baćevića) i da iz vazduha tuku Mešterovac i Šćepan Polje, našta je odgovorenio da u načelu pristaju.

Hitno naredite slanje potrebnih namirnica i municije za sve trupe na d. obali Tare za br. stanje oko 1800 ljudi. Moći ovako hitnog dotura jedino je stvorena ako kamion proguraju preko Plevalja, a ovo samo u slučaju da je razrušeni put iza Vrulje opravljen (a mora se opraviti) ih do Vrulje pa

⁸ Reč je o povlačenju dela Intendanture VS NOPO i DVJ pod zaštitom delova jedinica Štaba Durmitorskih trupa (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 4, dok. br. 118 i 131; tom III, knj. 3, dok. br. 164).

⁹ Ne nalazi se u prilogu dokumenta.

¹⁰ Ćirilo.

odavde tovarnom stokom na Kosanicu i dalje. Pokušaćemo snabdevanje tih trupa iz Plevalja, zašto se upućuje Lukačević u Plevlje.

Najbolnije pitanje je besprimerna pljačka koja je izvršena među ovim narodom. Ne može se ničim opisati, a što je najžalosnije to je želja i pojedinih k-danata da od ovdašnjeg naroda izvuku oružje, stoku, konje, vunu, hranu, pokrivače, kreverte i sve što se može. Pojedini odredi imaju uza se čitave mrvene depo-e. Primeri: jednom četniku meštaninu (Vukomanu Vukoviću iz Glibača) oduzeto je 450 kg. vune, Kalajitov odred (svega 350 ljudi) zaklao je samo jedne večeri 90 brava.

Molim te, učini sve da se spreći odnošenje cele ove pljačke za Srbiju, da se narodu sve to vrati i povrati mu vera u našu organizaciju.

O situaciji kod Pavla nikakvih novih vesti.

Glišića očekujem večeras u N. Varoši.

Prilažem Baćevićeve pismo i šifr.[ovani] izveštaj, kao i Jelovčev izveštaj.¹¹

pozdr.
kap. Rade¹²

¹¹ Baćevićeve pismo, šifrovan izveštaj i izveštaj poručnika Jovana JeJovca nisu pronađeni.

¹² Rudolf Perhinek (takođe i Rade Perišin) do dolaska majora Ostejića rukovodio je borbama četničkih jedinica protiv partizana u Sandžaku.

BR. 95

**IZVEŠTAJ KAPETANA PAVLA ĐURIŠIĆA OD 5. JUNA
1942. DRAŽI MIHAJLOVICU O PRIMLJENIM NAREĐENJI-
MA ZA RAD I POMOĆI U ZLATNICIMA¹**

Most na Tari, 5. VI-1942 god.

Gospodine Ministre,

Sretan sam što sam opet preko prestavnika Vašega štaba primio Vaše pozdrave i naredenja, i koristim ovu priliku da Vam istaknem da će i dalje nepokolebljivo uz Vas svim silama svojim i naroda koga vodim boriti se za ostvarenje naših svetih ciljeva i idea.

Potvrđujem Vam da sam ovom prilikom, primio od kapetana Perhineka Vašu pomoć od 50 zlatnika, a nekoliko dana i pre toga od kapetana Lukačevića još 30 komada — dakle svega 80 komada.

Zahvaljujući Vam na ovome šaljem puno pozdrava od mene, mojih oficira, podoficira i četnika.

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu.

**Poz.
kapetan Đurišić**

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 18/1 (CG-V-13).

Pukovnik
PASALIĆ TOMISLAV

BR. 96

molba Štaba četničkog odreda »KOCIC« od 5. ju-
na 1942. DOMOBRANSKOM GARNIZONU MRKONJIC-GRAD
ZA REDOVNO SNABDEVANJE HRANOM RANJENIH I BO-
LESNIH ČETNIKA¹

Voj. čet. štab »KOCIC«

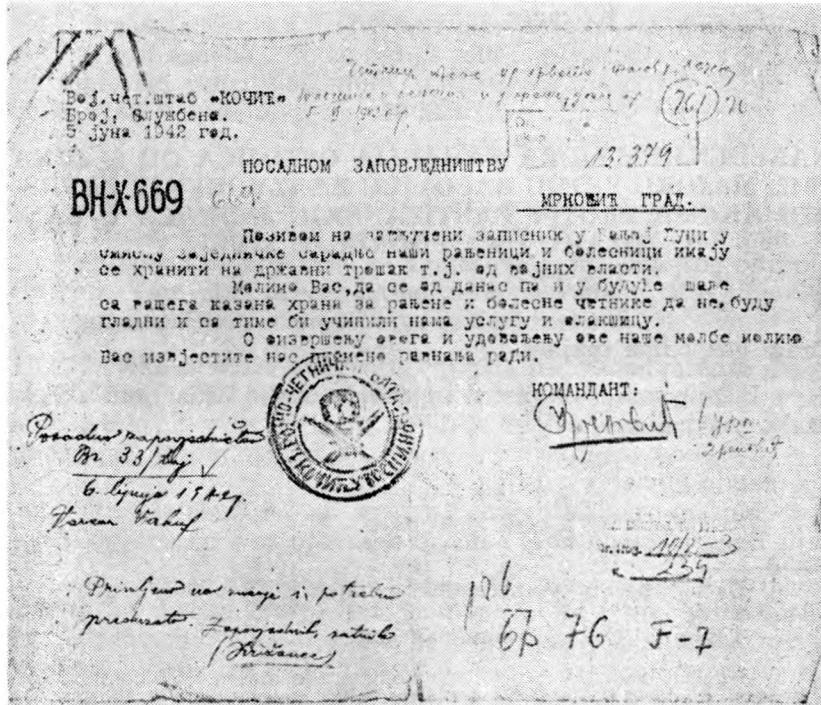
Broj: Službeno.

5 juna 1942 god.

POSAĐNOM ZAPOVJEDNIŠTVU

MRKONJIĆ GRAD,

Pozivom na zaključeni zapisnik u Banjoj Luci² u smislu zajedničke saradnje naši ranjenici i bolesnici imaju se hraniti na državni trošak t.j. od vojnih vlasti.

Fotokopija dokumenta br. 96

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 234, reg. br. 10 2 (RH-X-660).

² Vidi dok. br. 74.

Molimo Vas, da se od danas pa i u buduće šalje sa vašega kazana hrana za ranjene i bolesne četnike da ne budu gladni i sa time bi učinili nama uslugu i olakšicu.

O izvršenju ovoga i udovoljenju ove naše molbe molimo Vas izvjestite nas pismeno ravnjanja radi.

M.P.³

KOMANDANT:
U.⁴ Drenović

⁵Posadno zapovjedničto
Br. 33/taj.
6. lipnja 1942 g.
Varcar Vakuf

Primaljeno na znanje i potrebno preuzeto
Zapovjednik, satnik
Križanec

BR. 97

NAREĐENJE MAJORA ZAHARIJA OSTOJICA OD 6. JUNA
1942. MAJORU PETRU BACOVICU ZA IZVOĐENJE ZAVRŠ-
NIH AKCIJA PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA U SAN-
DŽAKU I NA PODRUČJU PIVE¹

Baćoviću,

Dragi gospodine majore,

Primio sam Vaše pismo i upoznat sam sa situacijom u Sandžaku zaključno sa 4/VI-42.²

Potpuno vas razumem i znam šta ste sve morali da u toku ove akcije gledate i trpite.

Moram nažalost da konstatujem, da ovi »legalni«³ više slušaju Beograd nego nas. Zato se dešavaju ove užasne vojničke

¹ Okrugli pečat: »Vojnočetnički bataljon Kočić u Bosni«.

² Uroš.

³ Tekst do kraja napisan mastilom.

¹ Kopija originala (pisana olovkom, preko indiga, cirilicom), u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 3/1 (BH-X-3). Ostojić je praktikovao da borbene dokumente piše u dva primerka, ostavljajući sebi po jednu kopiju.

² Vidi dok. br. 93 i 94.

³ Odnosi se na sandžačke četničke odrede koji su tada dejstvovali kao Nedićeve jedinice (vidi dok. br. 93 i 94).

greške, kao: nedovršenje operacija, napuštanje položaja, ne obaveštavanje drugih, odlazak u N V,⁴ pljačke itd. Nemam dovoljno reči da ovo osudim, ali nisam u stanju ni da javno reagiram. Ali budite ubedeni da ja sve pamtim i beležim i da će doći vreme polaganja računa.

Pošto moramo gledati *realno* to čemo učiniti ovako:

1) Vi ćete biti k-t svih snaga koje će dalje voditi akciju do njenog završetka u Sandžaku, a kap. Perhinek će biti vaš načelnik štaba u tom periodu. Glišić se više u akciju neće ni mешati.

Pod vašu komandu biće Vaši ljudi, Kasalovićevi, Bojovićevi i Lukačevičevi, a ako se bude htelo priključiti Vama i Kailaitović.

Bilo bi dobro da se rad produži *što pre*, ali u svakom slučaju ne dok ne prikupite dovoljno ljudi da možete uspešno završiti rad.

Preko Perhineka prikupite što više ljudi *rez.* poruč. Vojnovića, koji izgleda odlično radi, a sem toga naredio sam da Vam se upute što pre i Vaši ljudi, koji su još uvek u N.V.Njih je bolje uputiti kraćim pravcem od Prijepolja — preko Jabuke — pravo kod Vas, da se ne gubi u vremenu prebacivanjem preko Sahovića.

Od Italijana treba tražiti samo oružje, municiju i hranu, a ne i *trupe*, kako bi bili slobodni u radu. Za vezu sa njima ne upotrebljavati ni Bojovića, ni Lukačevića, niti ma kog od potčinjenih Vam oficira, već najbolje neko pogodno lice iz civila koje pripada Pavlu. Ovo udesite sa Perhinekom.

2) Ako se može iskoristiti vojvoda Irić za zatvaranje pravca od Šćepan Polja — ka Hercegovini, kako je to pokušao Perhinek, bilo bi vrlo korisno. Poradite u ovom pravcu.

Pri akciji čišćenja mora se zahvatiti cela zona između Čehotine i Tare. Izgleda mi po karti da bi bilo zgodno da Vaša jača kolona ide pravcem: Ljubišnja—Konjsko Polje — V. Ravan—Hum.

Vaš rad je vrlo značajan po uspeh Pavlove akcije od Durmitora ka Šćepan Polju, jer je manevarski i mnogo će olakšati Pavlov rad. Komunistima se nesme dozvoliti prebacivanje na desnu obalu Tare, ako bi to pokušali zato prema mestima na kojima bi se mogao izvršiti prelaz, treba od meštana odmah organizovati mesne odrede za zatvaranje ovih pravaca, kojih nema mnogo.

⁴ Nova Varoš.

Ako bi se uspelo da se zatvori prolaz u Herc. kod Vaših snaga, *pre* nego Pavle izbjije u Crkvicu, to bi komunistima oko Donje Crkvice pretstojalo potpuno uništenje. U ovom pravcu trebalo bi ostvariti sa Pavlom vezu putem kurira i svetlosnih signala. Perhinek neka po ovome preduzme potrebno pre nego što dode na položaj.

Bojović, koga traži Pavle za sreskog k-ta za Žabljak, neka ostane sa Vama do završetka akcije, a potom prede na Žabljak. U pogledu oslobođenja komunista mora biti *objektivan*, jer se ne smiju činiti greške na štetu opšte stvari, a on bar zna da komunisti nisu tako sentimentalni prema njegovoj familiji.

Nastojaću preko Vučka⁵ i Glišića da Vam pomognu u pogledu snabdevanja, ali Vi preduzmite sve kao da od njih nećete dobiti ništa.

Nemojte dozvoliti da Vam usled mešanja *Italijana* ili drugih propadne akcija i nikako ne napuštajte trupe. Neka Vam greške iz bliske prošlosti budu nauka.

Saopštite potrebno svoj ... koji će raditi sa Vama, a izveštaje šaljite što češće preko Kosanića na Manića u Sahovićima.

Pozdrav svima prijateljima i puno uspeha u radu,⁶

Uz poštovanje Vama

Vaš čika Branko

6/VI 42
u 5 č.

⁵ Ignjatović.

⁶ Radi izvršenja te akcije, major Zaharije Ostojić je izdao niz uputstava i naredenja, i ona se nalaze u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 10/2.

BR. 98

NAREĐENJE MAJORA ZAHARIJA OSTOJICA OD 6. JUNA 1942. KAPETANU PAVLU ĐURIŠIĆU ZA IZVOĐENJE ZA- VRŠNIH AKCIJA PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA U SANDŽAKU I NA PODRUČJU PIVE¹

Dragi Pavle,²

Bio sam vam uputio Rudolfa i Kuklića³ sa pismom, a trebali su da stignu do puk. g-na Stanišića.⁴ Zbog iznenadnog napuštanja akcije Glišićeve, zbog N.V.⁵ situacija se izmenila na djesnoj obali Tare.⁶ Da bi se komunisti tukli i akcija završila, odredio sam majora g. Baćovića za k.ta, a Perh.[ineka] za nač. štaba da rukovode operacijama na desnoj obali Tare do zavrsitka. Šaljem Vam Kuklića koji će Vam sve uručiti i izložiti. Naredio sam Bać.joviću i Perh.[ineku] da se sporazumeju u pogledu rada sa Vama i da se postaraju da izbjiju na teren pre nego vi na Donje Crkvice. Ako se u ovome uspe, onda bi komunisti bili potpuno opkoljeni i tučeni. Puk. Bajo⁷ treba da dejstvuje levom obalom Pive ka Gackom i spreči odlazak k.ta⁸ u Herc.[egovinu] a takode da se *izbegne dolazak Italijana na Sinjajevinu*, što je vrlo važno za naš budući rad. Vi gledajte da posednete stalnim garnizonom Šavnik i Žabljak i ne dozvolite Ital.[ijanima] da se tu nastane.

Vrlo je važno da izdejstvujete od Italijana dobijanje N.V. i Prijepolje, a ako možete i Sjenice i Brodareva, jer je to od velikog značaja za dobijanje pomoći iz Srbije, koja je već na putu kao i naše veze sa Srbijom. Upotrebite za ovo sve snage da uspete ali lično ne odlazite kod Ital.[ijana] već samo pišite i radite preko posrednika.

Čim se izbjije na Pivu, uputite lake leteće odrede ka Hercegovini, razume se ako komunisti umaknu, a potom ćemo gledati da se sastanemo ili kod mene ili na Sinjajevini, jer je i to važno, ali se sada za vreme akcije vi ne odvajajte.

Sa Baćovićem i Perhinekom udesite svetlosne signale za održavanje međusobne veze, a ustanovite i kurirsku vezu preko Lever Tare i Kosanice, kojim putem šaljite i meni izveštaje.

¹ Kopija originala (pisana olovkom, preko indiga, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 1/1 (BH-X-1).

² Đurišić.

³ Mirko, poručnik.

⁴ i ⁷ Bajo Stanišić.

⁵ Nova Varoš.

⁶ Vidi dok. br. 93, 94, 95 i 97.

⁸ Komunista.

Naredio sam da vaša stanica pređe u Mojkovac, a najbolje bi bilo da bude stalno uz vas, kako bi nas hitno mogli izveštavati o toku akcije.

Bojović, koga ste dobro predvideli za srez Šavnik, treba da ostane uz Baćovića dok se ne izbjije na Hum, a posle može doći na određeno mesto.

Uredite pitanje veze sa puk. Bajom.

Šta je sa Dokom?⁹ Čuo sam da je već na frontu.

Zauzeti deo teritorije hitno organizujte da se spreči povratak komunista.

Javite se opširnije.

Sve ostalo po ranijem pismu.

Vaše heroje i vas srdačno pozdravlja i želi vam puno uspeha.

6/VI 42
POLOŽAJ

vaš
Čika Branko

⁹ Draža Mihailović.

BR. 99

**IZVEŠTAJ KOMANDE ČETNIČKIH ODREDA ZA JUGOIS-
TOČNU HERCEGOVINU OD 7. JUNA 1942. NACIONALNOM
KOMITETU U MOSTARU O AKCIJAMA PROTIV PARTI-
ZANA KRAJEM MAJA I POČETKOM JUNA 1942. GODINE¹**

**KOMANDA
ČETNIČKIH ODREDA
za Jugo-Ist.
HERCEGOVINU
Broj 65/42
7 juna 1942 god.
NA POLOŽAJU**

NACIONALNOM KOMITETU

Mostar?

Izveštaj ove komande broj 39, 43 i 44/42 godinu,³ o našem nacionalnom pokretu i borbama sa partizanskim vojskom u jugoistoč. Hercegovini, sa ovim izveštaj em nastavljam, podnoseći sledeći izveštaj :

U toku 30-tog i 31-og maja, 1 i 2-og juna tekuće godine, uspeo je komandant Šumskog bataljona svojim taktičkim i pendantnim radom u svakom pogledu žandarmeriski poručnik g. Pejanović T. Piadovan, da osloboди cijelu Šumu ispod partizanske vlasti, uspostavi red na oslobođenoj teritoriji Šumskog bataljona, pa potom je prešao u srez Ljubinjski, gde je dao informacije nacionalnim ljudima u pogledu izvodenja četničkih organizacija. Ovom prilikom isti je imao sa partizanima sukoba na jednom mestu u ovome srežu, ali bez žrtava na našoj strani. Na dan 3-eg juna tek. god. komandant Šumskog bataljona poručnik g. Pejanović, prešao je sa svojim odeljenjem iz sreza Ljubinjskog u srez Trebinjski u predeo zvani Bobani i tom prilikom pri dolasku u selo Šćenicu naišao je na iednu italijansku kolonu u jačini od dva bataljona, koju su kolonu predvodili šest ustaša. Ovo selo dosta je nastradalo,

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 2/10 (BH-X-340).

² Četnički Nacionalni komitet u Mostaru je osnovan krajem 1941. godine. O njegovoj ulozi i zadacima, vidi u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 39/9.

³ Izveštaji br. 39 i 43 nalaze se u Arhivu VII, Ča, k. 196, reg. br. 21/4 i 24/4; izveštaj br. 44 nije pronađen.

razume se, samom inicijativom samih ustaša, ali posle toga, kada je italijanskim vojnim predstavnicima komandant dotičnog bataljona — poručnik g. Pejanović, predočio i izložio logično nacionalnu svijest Hercegovine, prestalo se sa dalnjim ovakvim radom, pošto su italijanski vojni prestavnici primili k sreću umesne razloge poručnika g. Pejanovića, pa su posle toga ustaše odmah vratili natrag. Posle toga italijanska kolona prošla je kroz mnoga sela, ne čineći nikakvu štetu, jer su sami četnici prešli prethodno taj kraj i izložili narodu do čega su sve doveli partizani i do čega bi ga sve još dovelo. Sada u predelu Šume stalno boravi jedno odelenje Zubčana,⁴ tako da bi narodu podigli nacionalnu svijest i iz istog iskorjenili ono, što su mu partizani ulili u dušu, jer zaista narod u Šumi je bio zaveden više nego i u jednom mestu sreza Trebinjskog od strane partizanske propagande.

Na Dan, 1-og juna tek. god. naše četničke jedinice ušle su u Bileću pod komandom hrabrog komandanta Zavodskog bataljona Radovana M. Janićića, aktivnog vodnika 3. klase. Sutra dan po izrađenom planu gore navedeni pokojnik imao je sa novo formiranim snagama Bilećkog bataljona i njegovim dotadanjim snagama produžiti ovaj rad na oslobođenju teritorije od partizanske vojske sa rasporedom i zadatkom ovladivanja Planom, Preracama, Ladevićima i drugim mestima. Ovaj komandant po ovladivanju Bileće i formiranju Bilećkog bataljona istoga dana—1-oga juna vratio se u sjedište svoga ■—Zavodskog bataljona gde je gore pomenuti plan i sastavio, a potom uhvatio vezu sa ovom komandom gde je dobio upustva i naredenja za kordiniranje rada za ovaj napad analogno njegovom izrađenom planu. Posle ovoga u ranu zoru — 2-oga juna pošao je službenim poslom u pravcu Bileće za izvršenje gore navedenog zadatka — u borbu protiv partizana i na drumu Trebinje—Bileća na mestu zvanom Panik—Podbrajlovci smrtno je ranjen oko 7.30 časova pre podne od naglog naleta jednog teretnog italijanskog kamiona, kod koga je kamiona pukla brenza i u istom momentu ovaj kamion naletio je na pokojnika i tim svojim teškim ranama noću 5/6 juna tekuće godine herojski podlegao. Sahrana pokojnika je izvršena na dan 6-oga ov.mj. u 15 časova u njegovom rodnom mestu u selu Broćancu, srez Nikšićki. Pokojnik jeiza sebe ostavio neopskrbljenu suprugu sa dvoje nejake dječice.

Jedinice Zavodskog bataljona, kojim je komandovao gore navedeni pokojnik, pod vodstvom dotadanjeg zastupnika komandanta bataljona a sadanjeg komandanta — Doka Mišeljića,

⁴ Odnosi se na četnike Zubačkog četničkog bataljona.

koje su potpomognute jedinicama novo osnovanog Bilećkog bataljona u toku 3, 4 i 5-og juna nastavile su od Bileće sa napadom u pravcu Gacka, tako da su okupirale sela: Planu, Prerace, Ladeviće i zaključno sa 5-tim junom tek. god. doprle su do Meke Grude. Partizanske bande natjerane od strane Ljubomirskog bataljona povukle su se i sada drže sela: Fatnicu, Divin i Davidoviće.⁵ Ove bande sada se nalaze u klještima četnika i za 2-3 dana biće potpunoma uništene. Prema izjavama izbeglica koje stižu iz njihovih redova ovde su se skupili partizani iz svih krajeva jugo-ist. Hercegovine⁶ i da među njima ima oko 100 žena i djevojaka.

Do ovoga časa, pored pre osnovanih bataljona: Zubačkog, Šumskog, Zavodskog i Ljubomirskog bataljona, osnovani su još i sledeći bataljoni: Bobanski, Bilečki, Pilatovski i Sitnički.

U borbama vođenim protiv partizanske vojske u toku 1, 2, 3, 4 i 5-oga juna tekuće godine, sa naše strane bila su dva mrtva među kojima i hrabri borac Mirko Komnenić kao i četiri ranjena. Broj žrtava na strani protivničkoj bio je veliki.

Među partizanima koji se sada nalaze oko Fatnice i Divina nalaze se: Miro Popara,⁷ Petar Ilić,⁸ Vlado Tomanović,⁹ kao i mnoge druge vode i čuveni zlikovci. U našim zatvorima nalaze se oko 150 partizanskih zlikovaca, među kojima Rade

⁵ Na tom terenu su se nalazili Štab i dva bataljona 1. proleterske NOU brigade koji su 4. juna na drumu Bileća — Meka Gruda razbili četnički tzv. »Čoravi bataljon«; nakon toga su se povukli ka Gacku (dok. br. 92, nap. 6; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 59).

⁶ Početkom juna 1942. u Divinu (Bileća) nalazio se Operativni štab NOPO za Hercegovinu pod čijom komandom su se tada nalazili! 1., 2. i 3. udarni bataljon, Konjički partizanski bataljon i nekoliko teritorijalnih četa. Ostale jedinice Južnohercegovačkog i Sjevernohercegovačkog odreda bile su razbijene od nadmoćnijih italijansko-četničkih snaga i osule se zbog unutrašnjih previranja pod uticajem četničke propagande i njihove saradnje sa italijanskim okupatorom. Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu je tada reorganizovao preostale snage i stavio ih pod neposrednu komandu Operativnog štaba. Nakon toga (5. juna 1942) Operativni štab se sa tri bataljona i pratećom četom povukao iz rejona Divina (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 59 i 74; Arhiv CK BiH, tom III, knj. 2, str. 195; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 215).

⁷ Tada politički komesar Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu i južnu Dalmaciju, narodni heroj, streljan od Italijana 22. jula 1942. u Nevesinju.

⁸ Petar Ilić Drapš-in, tada komandant Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu i južnu Dalmaciju, narodni heroj, poginuo nesrećnim slučajem 1945. godine.

⁹ Tada komandant Južnohercegovačkog NOPO.

Pravica,¹⁰ Spasoje Spaić¹¹ sa svojom ženom jevrejkom, a tako i mnoge druge partizanske vode.

Na Dan 5-oga juna tek. god. došlo je u Bileću šest aktivnih oficira iz Crne Gore, koji su uhvatili vezu sa našim komandantom—kapetanom g. Uljarevićem. I sa jedne i sa druge strane postignuta je puna saradnja za dalji rad.

Kako smo to i ranije tražili, da bi se dobilo oružje molim Vas ako je to moguće naslovu isposlovati od italijanske vojne vlasti oružje, da se isposluje i dodeli ovoj komandi. U ovome naročito oskudjeva Šumski bataljon.

Molimo naslov, u koliko isti imade na raspoloženju četničkih kokardi, da se iste dodele.

Narod u ovim krajevima, koji su oslobođeni izložen je glađu, jer su od istoga opljačkale partizanske horde. Ako bi se moglo kod italijanske komande isposlovati što hrane u žitu i tome slično molim, da se ova hrana isposluje i dodeli radi podele narodu, jer se zaista nalazi u teškom stanju.

Tražene podatke, o ljudstvu i oružju dostavićemo što pre, pošto uslijed neprestanih akcija još ne raspolažemo sa tačnim brojem stanja ljudi i oružja, pošto komandanti bataljona uslijed velikog posla ni jesu dostavili ove podatke.

Novac u iznosu od 25.000 — Kuna primili smo, koji ćemo verodostojno podeliti, kako ste to i naznačili.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

ZA KOMANDANTA
pomoćnik poručnik
Ivan M. Janićić

¹⁰ Tada politički komesar Sitničkog partizanskog NOPO. Bio je zarobljen prilikom četničkog napada na partizansku bolnicu u Zvijerini i predat Italijanima koji su ga, jula 1942, streljali. O napadu na bolnicu u Zvijerini, vidi tom IV, knj. 5, dok. br. 59; Hercegovina u NOB, str. 415.

¹¹ Tada politički komesar bataljona »Luka Vukalović«. Streljan od Italijana jula 1942, pošto su ga četnici predali Italijanima.

BR. 100

ZAPISNIK SA KONFERENCIJE ČETNIČKIH ODREDA SA PODRUČJA DOLINE VRBASA OD 7. JUNA 1942. O ORGANI- ZACIJI ODREDA, SADEJSTVU U AKCIJAMA PROTIV NOP-A I SARADNJI SA NDH¹

Z A P I S N I K

konferencije prestavnika vojno-četničkih odreda, sa leve i desne strane reke Vrbasa, održane 7 juna 1942 u selu Javoranima, srez kotor-varoški.

Konferenciji su prisutni:

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Borja Rade Radić,² sa načelnikom štaba Svetom Mitrovićem, Vidom Vido- vićem, Milanom Stankovićem za bataljon »Petar Mrkonjić«, Dragoljubom Šatorom, za bataljon »Karadordje« i Stankom Gva- bovcem za bataljon »Tankosić«;

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Čemernica³ Lazo Tešanović, sa Mladenom Milanovićem, Simeunom Obra- dovićem i Filipom Đukanovićem;

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Manjača Vukašin Marčetić, sa Jovanom Mišićem komandantom bataljo- na, Branislavom Lazičićem i Vojinom Jovićem;

Komandant bataljona »Kočić« Uroš Drenović i komandant »Gvozdenog bataljona«⁴ Mitar Trivunčić sa sektora Lisina.

Konferenciju otvara Lazo Tešanović kao domaćin i poz- dravlja prisutne dobrodošlicom. Istiće da su inicijativu za ovu konferenciju dali predstavnici Manjače, a on je istu rado prihvatio, jer je nastala neodloživa potreba da se sastanemo i upoznamo, da rešimo neka pitanja organizacije i stvaranja bo-

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 233, reg. br. 1/8 (BH-X-511).

² Trgovac iz s. Jošavke (Banjaluka). U letu 1941. predvodio grupu seljaka iz tog sela u borbi protiv ustaša. Bio je član Štaba 4. krajiškog NOPO Krajem februara 1942. obrazovao četnički odred »Borje« i stupio u borbu protiv NOP-a. Suden i streljan 1946. godine.

³ četnički odred »Obilić«.

⁴ »Gvozdeni bataljon« je formiran od ljudstva 2. bataljona (bata- ljon »Iskra«) 3. krajiškog NOPO, koji je bio pod jakim uticajem četničke propagande kojom je rukovodio Mitar Trivunčić, žandarm, član Štaba bataljona. Proces njegovog formiranja trajao je od kraja marta do 17. maja 1942, kada je izvršen puč u bataljonu »Iskra«. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 76, knj. 5, dok. br. 22; Arhiv VII, Ča, k. 206, reg. br. 5/5.

ljih veza, da utvrdimo daljnje smernice rada i najzad da odredimo i svoj stav prema nezavisnoj državi Hrvatskoj, pri čemu treba da radimo sporazumno i da smo svi solidarni.

Zatim daje reč Bran.[islavu] Lazičiću, adv. pripravniku, koji u poduzećem referatu izlaže događaje od početka borbe do danas. Naročito naglašava da su se Srbi digli na ustank, jer su bili napadnuti samo zato što su Srbi, i kao Srbi hteli su da se brane, da bi sačuvali svoje živote, svoje ime, svoju čast svoju veru i svoje nacionalne tradicije. Međutim, sticajem prilika u redove Srpskih boraca uvukli su se sumnjivi ljudi, kojima narod nije znao ni poreklo ni prošlost, a koji su se pod lažnim imenima nametali za vode Srbima borcima. Ti ljudi hteli su da Srpsku narodnu borbu skrenu sa njenog pravog puta i da je potčine interesima jedne partije. U tom cilju oni su počeli razoružavati i ubijati najistaknutije borce, a da i ne govorimo o pljački i svim mogućim vrstama nasilja koja su oni počinili prema Srpskom narodu. Usled toga moralno je neminovno da dođe do cepanja jedinstvenosti narodne borbe. Nastala je potreba da se Srpski narod brani od nasilja proleterskih udarnih bataljona jednakom kao i od ustaša. Jer, kud god su prolazili ti udarni bataljoni, svoj trag obeležavali su mnogobrojnim grobovima nevinih Srba. Otvorena je brato-ubilačka borba i novo krvarenje, pri čemu su proleterske jedinice uvek bile napadači, a četnici su se uvek nalazili u stavu odbrane svojih i narodnih života. Mnogi od nas nastojali smo svim silama da se do konca rata potpuno očuva jedinstvo borbenih redova, da se ne postavljuju nikakva stranačko politička pitanja, nego najpre da očistimo zemlju od neprijatelja, da srpski narod izvojuje svoju slobodu, pa da onda, tako sloboden, i sa oružjem u ruci traži sebi vlast i upravu kakvu želi da ima. Komunisti nisu to hteli, nego su, pošto su Srbi suzbili Hrvate, mislili da je vreme da »prečiste pozadinu«, da uzmu svuda komandu u svoje ruke i da se na koncu rata proglose isključivim gospodarima Srpske zemlje, ne vodeći ni malo računa o istinskim težnjama i stvarnim životnim potrebama srpskog naroda.⁵

Ovaj otvoren sukob u redovima Srba boraca, koji su izazvali komunisti, prisilio je vode vojno-četničkih odreda da se osiguraju bar prema Hrvatima i da na taj način zaštite narod od daljnog klanja i uništavanja narodne imovine pljačkom i pa-

⁵ O ustanku u Bosanskoj krajini u 1941. godini, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, str. 28, 29, 52, 102, 123 i 124; tom IV, knj. 1, dok. br. 7, 14, 22, 26, 162, 182, 222, 236, 240 i 250; knj. 2, dok. br. 20, 22, 66, 68; knj. 3, dok. br. 2, 4, 6, 25 i 93; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 82—88, 140—144 i dr Dušan Lukač, Ustanak u Bosanskoj krajini, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1967 (dalje: dr D. Lukač, n.d.).

ljevinom. Tako su sklopljeni izvesni sporazumi sa Hrvatskim vlastima u Mrkonjić gradu od strane Uroša Drenovića, u Banjoj Luci od strane Drenovića i Marčetića, te je i Tešanović naknadno načinio takav sporazum za svoj sektor.⁶ Tekstualna ti sporazumi nisu mi poznati, ali koliko sam obavešten, u njima je priznata Nezavisna država Hrvatska. To je ono, što po mome mišljenju, nije trebalo učiniti posle svega šta su Hrvati počinili prema srpskom narodu, posle tolikih borbi i žrtava, i gotovo pred slomom te tobožnje države koja još ne priznaje srpskog naroda, i koji se u njoj nalazi van zakona, ali bila je nevolja i zato su krivi komunisti. Međutim, mi ne možemo tako olako preći preko svih zločinstava koja su ustaše izvršile nad Srbima. Oni to moraju platiti kad-tad. U potpise i obećanja prestavnika N.D.H. mi ne možemo imati nikakva poverenja, jer prema informacijama koje imamo, oni žele da najpre uz našu saradnju razbiju partizane, a posle da se okrenu protiv nas. Toj njihovoj namjeri mi ne smemo nasesti, pa moramo prema njima biti stalno na oprezi. U sukobima sa partizanima treba štedeti živote Srba boraca, nastojati da se oni propagandom pridobiju u naše redove i tako pojačamo svoje snage za konačni obračun sa Hrvatima.

Pred nama je Vidov dan. To je dan koji je Srbe uvek opominjao da treba da mobilišu sve svoje snage u borbi za slobodu. Treba da pregledamo svoje snage, pa da za taj dan spremimo opšti napad na ustaše, ili ako to nebi bilo moguće iz bilo kojih razloga, da bar toga dana izvršimo što snažniju propagandu svojih ideja i ciljeva u narodu.

Najzad Br. Lazić ističe potpuno pomanjkanje veza između naših pojedinih odreda, a onda i veza sa Srbijom, što je upravo greh; sudbina Srbije je i naša sudbina, jer je i ovo srpska zemљa na kojoj mi živimo. To su pitanja o kojima uglavnom treba danas da se porazgovorimo i sporazumemo.

Komandant Marčetić objašnjava zašto je došlo do sporazuma sa Hrvatima. Proletos su komunisti napustili položaj koji su držali tokom zime i pošli da teraju naše četničke jedinice, a Hrvati su pošli da pale i pljačkaju naša srpska sela. Prva potreba je bila da se zaštitи narod. Prelsednik vlade u Londonu g. Slobodan Jovanović je rekao preko radia da treba čuvati živote naših ljudi. Drugi cilj bio nam je da izvučemo one mnogobrojne Srbe koji su trunuli po hrvatskim tamnicama. Treći razlog bio je pitanje hrane, i najzad pored svega toga sada je za nas najvažnije pitanje dobavljanja municije. Ja sam do sada od Hrvata izvukao veliku količinu municije, a ta će nam izgleda trebati baš za njih. Sada možemo upoznati njihove snage i na-

⁶ O četničkim sporazumima sa NDH, vidi dok. br. 74, 82, 89, 91 i 96.

čin borbe. Oni više nemaju stare taktike. Treba upoznati njihove položaje i kretanje, te uhvatiti naročite veze sa Jugoslovenskim oficirima u Hrvatskoj vojsci. Poštene muslimane i Hrvate treba pridobiti za nas, jer su komunisti uspeli svojom propagandom kod muslimana, tako da nas oni smatraju za zverove, pa su zato i mnogi njihovi ljudi bežali u komuniste, a danas to treba da otpadne. Ministar Bešlagić⁷ vodi sada neku nacionalnu akciju među muslimanima,

Borbu sa Kozarom i Grmečom, gde su sada grupisani komunisti,⁸ ne treba shvatiti kao borbu protiv ustaša. Njih treba da radimo da one ljudi koji su zavedeni privučemo u svoje redove. Mislim da treba ići dalje za onim za čim smo pošli.

Što se tiče Vidov dana, treba preduzeti akciju, ako nam to dozvole prilike spolja i iznutra. Mi Hrvatima ne možemo vjerovati, jer nam oni već postavljaju pitanja koja mi nećemo moći prihvatići. Oni hoće da mi svoje četničke organizacije pretvorimo u dobrovoljačke bojne i da položimo zakletvu Paveliću, što mi nećemo nikada učiniti. Mi treba da iskoristimo jedino što više oružja i municije. Veliki Župan u Banja Luci tražio je od mene predračun za plate našim vojnicima i ja sam to odbio.

Smatram da su Bosna i Srbija jedna zemlja i nadam se da će se iz Bosne očistiti sve što nije srpsko. Treba što pre uspostaviti veze sa Istočnom Bosnom i Srbijom i saznati za namere naše vlade u Londonu.

Komandant Tešanović čita tekst sporazuma koji je on zaključio sa vrhatskim vlastima u ime svoga sektora, a koji se u prepisu prilaže ovome zapisniku. Zatim kaže da je to nezgodno što je potpisano — jer znači da smo nakon 10 mjeseci borbe priznali N.D.H Težište čitave ove stvari je u tome što mi nismo mogli da se borimo na dve strane. Što se tiče moga sektora, imao sam jedanaest sela koja su bila izbačena iz svojih domova, a sve su to sela koja su nas hranila. Taj narod trebalo je spasiti, a kavgu su zametnuli komunisti. Ovim potpisom sav je taj narod vraćen na svoje mesto i time se to može pravdati. Ako smo se borili, borili smo se za narod, i ja ni ovo nisam učinio protiv volje naroda, nego baš zato što je to bilo narodna potreba i što je to narod hteo.⁹

⁷ Inž. Hilmija, tada ministar prometa javnih radova u vladu NDH.

⁸ Na tom području su tada dejstvovali 1. i 2. krajiski NOPO. O njihovim dejstvima, vidi dr. D. Lukač, n.d.

⁹ Četničko rukovodstvo je pred javnošću skrivalo da je priznalo suverenitet NDH i da je sklopilo sporazume o saradnji protiv NOP-a, iako je o tome pisala ustaška štampa. Srpski nacionalni četnički komitet u Mostaru je početkom juna 1942. čak izdao i proglaš »Srbima Bosne i Hercegovine« u kome je tvrdio da to nije tačno (Arhiv VII, Ča, k. 225, reg. br. 13/5).

Zatim uzima reč komandant Uroš Drenović, koji između ostalog kaže: Ja sam odmah u početku i prvi slao svoje kuriре u Srbiju. Pošto su na mome sektoru bili Italijani, moja komanda mi je naredila da radim sporazumno sa fašistima, ja sam to i radio jer sam dobio takva upustva. Mi svoja dela imamo da pravdamo sa narodom i zato ja kažem da se uvek treba obazirati na narod i njegove potrebe. Narod treba što više čuvati ja sam tako i radio. Zato su partizani naročito o meni pisali da sam talijanski plaćenik i t.d. Bilo je došlo dotele da je Mrkonjić grad trebao da se preda meni u ruke.¹⁰ Komunisti su došli i zato, i kad sam ja ležao ranjen bili su došli da me ubiju i morao sam da se sklonim. Narod i vojska naučili su na mene. Kao ranjen, ja sam prepustio komandu drugima, a oni nisu znali, pa je vojska bila razjurenata. Kad sam ozdravio okupio sam opet vojsku i počeo čistiti. Italijani su pošli da napuštaju Mrkonjić grad. Ja sam morao naći načina da sačuvam i pozadinu i vojsku. I Draža Mihailović je 1 marta napravio sporazum sa Hrvatima i Slovencima. Taj zapisnik nije daleko od ovoga našega. Verujte, da nije u Mrkonjić gradu nekoliko Hrvata koji su dobri ljudi, ni ja net: potpisao zapisnik. Mi smo se sporazumeli da Ustaški tabor u Mrkonjić Gradu razbijemo. Sad, razno se komentariše: Ustaše kažu da smo se mi predali, a partizani kažu da smo mi izdali narodnu borbu i da smo srpske ustaše. Partizani su nabili zvezde da mogu što više da ubijaju i pljačkaju. Mi nismo pošli da otimamo da poubijamo partizane. Ima tu ljudi koji su zavedeni, neki su tamo od straha, a neki plaćenici i potkuljeni. One koje smo do sada povatili puštali smo, ako za njih nije bilo bar dokaza da su vršili zločine. U pogledu akcije protiv Hrvata prosta je stvar — dokle je jak vanjski front, mi ne možemo ništa, jer će im njihovi saveznici pomoći i mi moramo biti oprezni. Da smo nastavili borbu, sada bi ovuda šetali avioni i tukli naš svet. Sada je vreme kad narod treba nešto da radi, jer ja ne mogu lagati narodu da će nešto doći i da će neko poslati, i ja računam samo sa onim što mi imamo. Već radi toga ovaj naš postupak u odnosu prema Hrvatima može se opravdati. Mi moramo što dalje izigravati ovu politiku, dok ne pukne front, a onda ...

¹⁰ Bilo je dogovorenog da u napadu 3. krajiskog NOPO na ustaško-italijanski garnizon u Mrkonjić-Gradu 27. februara 1842. učestvuje i bataljon »Kočić«, kojim je komandovao Uroš Drenović. Napad nije uspeo zbog toga što je Drenović dozvolio italijanskim jedinicama da sa položaja koje je on trebalo da drži tuku partizanske snage (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 3, dok. br. 84, 90 i 93). Posle toga se Drenović odvojio sa bataljom i poveo otvorenu borbu protiv NOP-a. Kasnije je protiv njegovih snaga borbe vodio Grmečki udarni partizanski bataljon (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 76).

Mi sve svoje odrede treba da što čvršće povežemo i da pomažemo jedni drugima gde to treba. Kad bude došlo pitanje predaje oružja doći će do loma, pa kad jedan dode u opasnost treba svi da krenemo zajednički. Pojedini naši odredi ne moraju da priznaju ove naše sporazume. Sto se tiče novca, ja stojim na stanovištu da sada od Hrvata treba uzeti sve što se može.

Kod ovih reči većina učesnika ističe suprotno mišljenje, jer da bi to stvarno značilo biti plaćenik, te se zaključuje da se novac ne može primati od Pavelićeve države.

Dalje ističe da bi Istočna Bosna morala imati vezu sa Srbijom pa bi naše stanje što pre trebalo referisati Srbiji. Treba ih obavestiti, da je akcija čišćenja komunista sada došla u Bosansku kрајину gde su se zbili ostatci njihovih razbijenih jedinica. Treba tražiti da iz Srbije pošalju ljude da se upoznaju sa stanjem u našim krajevima. Propagande nema uopšte kod nas. Partizani govore da je njihova čitava Bosna. Narodu se može izložiti i lepo kazati sve što je na stvari. Pozadina mora razumevati naš rad, a rad u pozadini mora da bude organizovan. Dalje referiše o stanju partizana koji su se sada grupisali u Kozari i Grmeču. Na njih će napasti, prema obaveštenjima koja on ima biti izvršena ofanziva 14. ov. mj. Hrvati će biti naročito opreznici oko Vidov dana, a i iz Londona putem radija poručuju da borba za sad stane. Mislim da je narod jedino na taj način spašen, što smo zaključili ovaj sporazum.

Sveta Mitrović ističe da je video nacrt sporazuma koji je trebalo da se zaključi sa »Ozrenom«.¹¹ Poglavnik je tražio da se četnici razoružaju.

Komandant Rade Radić kaže: da se mi nismo digli protiv komunista, došle bi u pitanje i naše glave. Oni su kod nas u Jošavki doveli proletere i počeli praviti nečuvena bezakonja. Za kratko vreme ubili su petnaestak ljudi, i to ubili bez ikakva pitanja naroda, pa su činili i druga bezakonja. Najzad su počeli da rade i protiv nas i odreda. Doktor Stojanović je govorio da treba ubiti više od 10% ljudi dok sve ne dode na pravu liniju, a jedan njihov odrpanac mi je rekao da će on sve to udesiti. Kad smo pohvatili neke njihove tajne stvari videli smo o čemu se radi. Vojnici su sami bacali crvene zvezde, a ja sam ih nagovarao da ih nose, da se oni nebi setili. Omladinski časovi bili su leglo nemoralia. Izlaza drugog nije bilo, i mi smo izvršili udar, pa ih rasterali i pobili. Oni mene lažno optužuju da sam pobio njihove ranjenike. Ne, to nisu bili ranjenici nego zdravi proletari, a doktor Stojanović je bio potpuno ozdravio i primio komandu.

¹¹ Odnosi se na Ozrenski četnički odred.

Sto se tiče odnosa prema N.D.H., neki moji ljudi su bili i nešto ugovarali, ali ja nisam bio, već sam izbegavao, i ako me stalno traže. Ozrenski odred jak i ima preko 70 mitraljeza. Mi smo sa njima ustanovili neku vrstu više komande. Njihov pravni savetnik je rekao da je priznanje N.D.H. pitanje više formalne naravi i da će to za kratko vreme otpasti. Ja sam se do sada držao Branina pisma, da ne treba priznavati Hrvatske države, jer Hrvati ne priznaju Srpskog naroda.

Mi smo stupili u vezu sa Ozrenom, Trebavom i Majevicom i imali smo dogovore, pa smo se sporazumeli da naši odredi i vaši sa druge strane Vrbasa održe jednu zajedničku konferenciju. Sto se tiče komunista njih sada ima kod Biočana u srežu Prnjavorском oko 200 do 250, ali oni su u raspadanju. Na njih su baš jučer krenule naše čete, oko 800 ljudi, i ja računam da ozbiljne borbe neće ni biti. Dalje Rade Radić ističe da se naša vojska mora disciplinovati. Trebalо bi stvoriti pravu vojsku, sposobnu i za najteže zadatke, jer vojska koja ide u pljačku, i kojoj treba tri sata da se skupi, nije za to sposobna, što se tiče hrane, naš odred ima je dosta.

Marčetić ističe da je greška u pogledu discipline što nemamo više komande koja može da primeni i stroge kazne.

Vid Vidović kaže da treba rešiti pitanje da li njihov odred može da potpiše sporazum sa Hrvatskim vlastima da bi mogao iskorištavati municipalnu a eventualno i oružje. Odlučuje se da postupi kao i ostali susedni odredi.

Posle ovoga napravljen je duži odmor za vreme kojega su učesnici konferencije održali mnogobrojnom okupljenom narodu govore o političkoj situaciji i upoznali ga sa stanjem stvari. Narod je pažljivo saslušao i srdačno pozdravio govornike i klicao Kralju Petru Drugom i srpskoj slozi.

U nastavku rada, posle odmora, na konferenciji su jednoglasno donešeni sledeći zaključci:

- 1) Po predlogu Rade Radića treba da se održi zajednička konferencija sa Ozrenom i Majevicom na dan 21 juna o.g. u Jošavci, s tim da odrede s desne strane reke Bosne pozove Rade Radić, a sa Glamočkog sektora Drenović i Trivunčić;
- 2) Da se održava svakodnevna veza između pojedinih odreda Borja, Čemernica, Lisina, Manjača i nazad;
- 3) U slučaju traženja pomoći dužan je jedan odred da se drugome odazove;
- 4) Da se prepis zapisnika pošalje Vrhovnoj četničkoj komandi u Srbiju sa referatom o našim prilikama, a ujedno da se zatraže iz Srbije ljudi sposobni za vojne instrukcije, i to prvenstveno po rodu iz Bosanske Krajine; i

5) Predlog Trivunčića zaključuje se da odredi na levoj strani Vrbasa osnuju zajedničku višu komandu za svoj sektor i da se na konferenciji od 21 juna istupi kao jedinstven odred.
Zaključeno i potpisano.

Zapisničar:

Pretsednik:

BR. 101

IZVEŠTAJ KAPETANA MILORADA MOMCILOVICA OD 7. JUNA 1942. MAJORU PETRU BACOVICU O DOGAĐAJIMA U ISTOČNOJ BOSNI OD JUNA 1941 DO JUNA 1942 GODINE¹

Momčilović J. Milorad²
peš. kap. II klase
7 juna 1942 god.
Nanje

**KOMANDANTU GRUPE ODREDA —
majoru g. Baćoviću.—**

Bosanski ustankak

Iz govora članova štaba Gospodina Ministra Vojske i Marinarice video sam da nisu tačno obavešteni o bosanskom ustanku kao ni o njegovom razvoju i delimičnoj propasti. Kako sam ja proveo punih osam meseci u Bosni, prvo kao komandant bataljona a docnije odreda i sektora to sam mogao stvari posmatrati neposredno i potpuno sam upoznat sa celim tokom ustanka.

Da bi G. Ministar bio tačno obavešten izneću u ovom izveštaju meni poznate stvari a od oficira koji su bili na drugim sektorima treba tražiti takođe izveštaj e te kako bi slika bila potpuna.

1. — Uzroci ustanka — Posle sloma Jugoslavije i posedanja Bosne od t. zv. Nezavisne Države Hrvatske po svim mestima Bosne nikli su ustaški logori i tabori. Na njihovim

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 175, reg. br. 28/4 (BH-V-2728).

² Od avgusta 1942. do aprila 1945. komandant Romanijskog četničkog korpusa. Ubijen od ustaša u Lijevču polju (Banja Luka) krajem aprila 1945.

čelima bili su oni koji su Srbe najviše mrzili. Ustaše su sačinjavali svi Hrvati i najveći deo turskog ološa. Hrvati su u ustaše otišli najvećim delom iz mržnje prema Srbima dok je kod Turaka pretežniji razlog bio obećanje begluka i srpske zemlje. Po instrukcijama iz Zagreba izrađen je plan za potpuno uništene Srba. Počelo se sa razoružavanjem, a zatim se pristupilo izvođenju plana.

Prvenstveno je poče to sa uništavanjem gradske i seoske inteligencije a zatim i videnijih seljaka. Dok je uništavano gradsko stanovništvo, selo uopšte nije reagovalo čak je delom i zlurado posmatralo što se dešava. Kad se je prešlo na selo još nije bilo otpora jer su ustaše fingirali transport uhapšenika iz Vlasenice za Tuzlu dok su ih stvarno noću klali u Rašića Gaju kod Vlasenice.³

Stvari su tako tekle dok dvojica od onih koji su trebali biti zaklati nisu srećnim slučajem utekli sa same rake. Onda je pukao glas po svom narodu i oni koji su se osećali ugroženim utekli su u šume. Oni su vremenom silom ili milom a i prevarom nagnali i ostale na ustank ali je on u Istočnoj Bosni ostao ograničen na srez Srebrenički i Vlasenički i planine Majevicu i Ozren.

Iz ovoga se vidi da ustank nije podignut ni iz kakvih drugih razloga nego jedino u *cilju spasavanja života*.⁴

2. — Razvoj ustanka. — Rad na podizanju ustanka nije mogao biti trajan niti konspirativan jer je pretilo brzo i potpuno uništenje svega što je srpsko. Organizacija nije mogla biti unapred sprovedena jer je nedostajalo vremena za to. Uostalom nije bilo nikog ko bi tu organizaciju mogao sprovesti jer su oficiri i ostala inteligencija bili ili u Srbiji ili pobijeni. Selo je bilo ostalo samo sebi i nije mu preostalo ništa drugo nego puška i šuma.

Ugroženi kao i slobodniji i buntovniji pojedinci su počeli obrazovati čete. Narod se je sporo rešavao na podizanje jer je ustaški pritisak, od straha od onih iz šume, malo popustio. Da bi se narod podigao širene su vesti da su prešli Srbijanci,

³ U Rašića Gaju ustaše su od 22. juna do 8. jula 1941. na zverski način ubile oko 80 Isrba. Opširnije o tome i kasnijim dogadajima, vidi R. Čolaković, Zapisi, II, str. 59—65.

⁴ U istočnoj Bosni je samo deo srpskog stanovništva podigao ustank radi spasavanja vlastitog života, u celini ustank je bio smisljeno organizovan od strane KPJ. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, tom IV, knj. 1; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 88—93; dr Z. Antonić, n.d.

Crnogorci, spustili se padobranci. Ovakvim i nasilnim postupcima narod je podignut. Počelo se sa rušenjem svih vrsta komunikacija i napadima na žandarmeriske stanice i pojedina sela.

Na sam glas o postojanju četnika kao i o prelju Srbijanca i Crnogoraca među Hrvatima i Turcima zavlaao je takav strah da su prosto bih paralizovani. Kada je zauzeta Srebrenica,⁵ hrvatska vojska iako mnogo nadmoćnija, iz nervoze i straha napustila je Vlasenice⁶ i Han Pijesak. Hrvati su se ograničili na odbranu Zvornika, Romanije, Rogatice i Višegrada dok su ostalo prepustili Turcima. Ustanici su bez velikih borbi zavladali teritorijom od Romanije do Drine i od Višegrada do Zvornika izuzev nekoliko turskih sela. Takvo je stanje bilo u mesecu septembru.

Vodstvo i komandovanje. — Kao što sam ranije naveo ustanak nije bio organizovan pa dignut nego je prvo dignut pa se organizacija izvodila docnije. Ustanak je planuo odjednom na više mesta te je otuda bilo i više voda. U mesecu septembru isticala su se naročito četvorica.

Kada je major g. Dangić prešao u Bosnu narod sreza Srebreničkog primio ga je za vodu. Njegova operativna naredenja izvršavale su jedinice na zvorničkom položaju. Pozadinska naredenja izvršavao je srez Srebrenički i deo Vlaseničkog. Kada su ta naredenja išla na uštrb istaknutijih ovi nisu mnogo polagali na striktno sprovodenje istih.

U srezu Vlaseničkom (front kod Kladnja i Zepe) najjači je bio uticaj Aćima Babića. Smatram za potrebno da ga u nekoliko reči opišem. To je »beli seljak« sa moralnim kvalifikacijama ispod nule. Ima odrasle sinove i kćeri (do 40 godina) a ima metresu. Pije po 7 litara rakije dnevno i kad god se ne trezni nedeljama i tad je potpuno neuračunljiv. Jednom ga je žena pijanog kod metrese istukla. Inteligencija nikakva. Prvi je počeo da pljačka sa sinovima zajedno. Iz njegove porodice niko nije u borbi učestvovao. Za vodu se nametnuo kao bogat čovek i bivši istaknuti zemljoradnički partijaš. Kod ljudi mu je išlo u prilog što je odobravao osustvo i pljačku. Kukavica kakav se može zamisliti. Nikad nije bio bliže položaju od 30 km.

Na Glasincu i u Mulaluku (deo sreza Rogatičkog i Sarajevskog) najjači je bio uticaj »Čičin« (poč. Franc Vajner⁷ ing. iz Sarajeva). Bili su tu partizani ali još ne komunisti.

⁵ i ⁶ O oslobođenju tih mesta avgusta 1941, vidi R. Colaković, Zapisi, II, str. 43—50, 73 i 74.

⁷ Slaviša (ne Franc) Vajner Ciča, tada komandant Romanijskog NOPO.

Na južnom (Višegradskom) frontu komandovao je poč. major Boško Todorović. Na taj front je došao oko 15 septembra sa Romaniјe.⁸ Priznanje je stekao svojom ličnom vrednošću.

Osim ove četvorice postojao je još veliki broj većih i manjih voda po raznim mestima i krajevima. Svaki od njih smatrao se za nekog vladara u svom kraju i tako se i ponašao. Svaki je imao svoju ličnu gardu (razbojničku bandu) i nezajažljive ambicije i želju za bogaćenjem.

Ranije, dok se gornja četvorica nisu pojavila ili istakla svaki četovoda ili komandant bataljona dejstvovao je samostalno u okolini svoga sela. — Dejstvo se uglavnom svodilo na manje prepade i čuvanje sela. Vremenom su osetili potrebu za nekom organizacijom i vezom i potrudili su se da do toga dode ali samo u onoj meri koja je konvenirala njihovim ličnim interesima.

Ipak krajem septembra skoro sve jedinice priznavale su vlast jednog od gornje četvorice. Dešavalo se ipak da ako jedan od te četvorice naredi nešto jednoj jedinici a njoj se to ne svida, ona odrekne poslušnost. Tako ako bi major g. Dangić naredio da se jedan bataljon prebaci na drugi front, bataljon to ne izvrši nego ide kod Aćima Babića i izjavi mu da samo njega priznaje te mu ovaj da nedređeno osustvo.

Svemu ovome treba dodati razoran rad komunista pa se onda može zamisliti haos koji je vladao.

U drugoj polovini meseca septembra došla je u Bosnu prva partija oficira sa Ravne Gore. Bilo nas je svega osmorica. Sa još nekolicinom oficira bosanaca koji su došli iz Srbije major g. Dangić ih je rasporedio po jedinicama Srebreničkog i Vlaseničkog odreda. Kako je major g. Dangić iz ranije imao simpatizera u svim jedinicama to se je njegov uticaj preko ovih oficira počeo sve više širiti. Pojedini bataljoni su svojim držanjem prema oficirima uspeli da ove prosto oteraju. Razlog je bio huškanje komunista a još više ambicija mesnih narodnih voda koji su hteli da budu komandanti.

Pored svega ovoga stanje se očigledno popravljalo. Počelo je da se zavodi ono što je ličilo na red i pomalo je sve dobijalo vojničko obeležje. Neprestane smicalice Aćima Babića i njemu sličnih ometale su pravilan razvoj ali se sa naporom ipak išlo napred.

⁸ Majori Jezdimir Dangić i Boško Todorović su početkom septembra 1941. došli na Romaniju sa četom vojnika i vodom pionira. Sa njima su se povezali predstavnici Štaba Sarajevske oblasti i vodili više razgovora o saradnji i četničkim planovima. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 1, dok. br. 185 i Arhiv VII, A NOR, k. 1701, reg. br. 20—7.

Da bih bolje prikazao sa čime se je sve imao da bori major g. Dangić sa svojim saradnicima izneću izvesne stvari u sledećem odeljku.

Mentalitet boraca i naroda. — Ranije sam naveo da usta nač nije podignut iz idealnih pobuda nego jedino u cilju da se sačuva goli život. Sama ta činjenica ne bi ustanku dala negativno obeležje da se ranije nije pojavila pljačka

U samom početku pljačke nije bilo, šta više bilo je i svetlih primera poštenja. Jednom »hrvatskom oficiru« ostavljeno je preko 100.000 dinara državnog novca i pušten je. Pljačkano nije ništa. Sve dотле dok »narodne vođe« kao Aćim Babić i Miloš i Rajko Čelonja i dr. nisu počeli da pljačkaju. Kada su oni počeli to se prenelo prvo na njihovu okolinu, sastavljenu iz kriminalnih tipova, a zatim i na sve ostalo.

Dugogodišnjom krađom državne šume (u ovom kraju se stim bavilo 99% ljudi) narod je bio potpuno izgubio pojам о tuđoj svojini i sada je trebalo samo dati povoda pa da nastane opšta pljačka. Signal je dao Aćim Babić sa društвom opljačkавши Vlasenicu i Han Pijesak

Pljačka je docnije uzela takve razmere da su se pojedini bataljoni pretvorili u prave pljačkaške i razbojničke bande. Derventski bataljon kojim je komandovao poznati razbojnik i švercer još iz mirnog doba, Rajko Čelonja je pred Božić upao u Srebrenicu i opljačkao i Srbe i Turke a naš komandant mesta morao je da se sakrije i čuti.

Pojedina sela i krajevi inorali su po nekoliko puta bili zauzimati jer je prvi put svako nosio pljačku kući a Turci se ponova vraćali.

U početku ustanka nije bilo ubijanja Turaka u masama. Ubijane su samo ustaše i oni koji su stvarno nanosili zla. Na-protiv, Srbi komšije čuvali su svoje Turke komšije a vođe Turske vođe. Svako se je osiguravao za svaku eventualnost i čuvao svoga agu. Stara navika još iz Turskog ropsstva. To je išlo tako daleko da je Aćim Babić pod 'svojim krevetom u Vlase-nicama krio jednog od najvećih srpskih krvnika, nekog Zajciju. Mnogi su to isto činili i za novac; Dakle svaki je čuvao svog komšiju ali zato nije čuvao tuđeg. Zbog pljačke a i iz mržnje : svaki-je u kraju gde ga nisu poznavali pljačkao i ubijao Turke na buljuke. Pojedinci su imali na rang listi i po nekoliko stotina. Tako je došlo do opштег istrebljenja Turaka ukoliko ih komšije za novac ili ljubav nisu propratili do Tur zone.

Bosanci, iz ovog kraja o kome je, reč su, po svojoj prirodi anarhisti i nikakvu vlast ne priznaju rado osim one, koja im je silom i batinom nametnuta. Svim silama su radili na tom

da spreće svaku čvršću organizaciju. Pojedine jedinice nisu uopšte htеле да prime oficire (tražili su ih samo u slučaju velike opasnosti). Izmeđу sebe su birali starešine ili su im se nametali ali samo oni oprobani šverceri i robijaši i pečeni pljačkaši. Slučaj Stojana Popovića koji je formalno odrao na Starom Brodu oficire i vojnike koji su se prevozili za vreme sloma a sada i izbeglice a bio je komandir čete. Drugi su birali ljude meke i bez volje kod kojih su mogli da rade što hoće. Svako, kome je to pao napamet, mogao je za sebe obrazovati četu. Karakterističan je slučaj Srebreničkog bataljona. Imao je 110 pušaka a 4 čete, jedna od njih brojala je 68 pušaka a ostalo je bilo podeljeno na 3 čete. Komandant bataljona rezervni poručnik nije bio u stanju niti da smanji broj četa, niti da ih izjednači. Na svaku intervenciju starešina ljudi su ponavljali jedno te isto: »A gde si ti bio kad je moja prva pukla?« Ovo je redovno bilo u pijanom stanju i sa naperenom puškom.

Pojedini bataljoni su tražili i imali oficire. Ali on im je bio samo kao savetnik a svim silama su se trudili da ometu svako zavođenje discipline. Kod 2. planinskog bataljona, kada su traženi podoficiri i oficiri kaplari, nije se javio niko. Docnije je utvrđeno da je to bilo dogovorenog, jer su u tome predviđali jednu od mera za zavođenje discipline. Mali je uopšte bio broj jedinica koje su iskreno voleli svoje oficire i u svemu ih slušali.

Kad bi neki od starešina preduzeo oštije mere za zavođenje discipline i sprečavanje pljačke čitave desetine i čete prelazile su u druge jedinice ili u partizane i obratno, ili su se jednostavno gubile i lutale po pozadini. Jednog od najboljih komandira čete ubili su njegovi ljudi kad je sprečavao pljačku u Rogatici a na počivšeg majora Todorovića su potezali nož kad je stao na vrata jedne radnje da spreči pljačku. Morao se je ukloniti.

Najveći deo je bio bez nacionalne svesti i nepristupačan ma kakvoj ideologiji niti idealima. Rado bi išao sa svakim samo kad bi mu život bio zagarantovan.

Kada je projektovana kakva ofanzivna akcija jedinice iz sela koja su bila oslobođena nisu uopšte htеле da učestvuju ili su bezvoljno dolazile i iskoristivši prvu zgodnu priliku i našavši ma kakav izgovor odlazili su kućama. Izgovor im je bio : »Mi smo se oslobodili, pa neka se i svako drugo selo samo oslobodi«.

Gerilska akcija i borba u pozadini neprijatelja bila je nemoguća iz prostog razloga što se za to nisu mogli naći ljudi. Nijedna jedinica nije htela napustiti svoje Selo. Smatralo se da

je dovoljno da se ono brani. Bezbroj puta je bilo naređeno da svaki borac mora imati uza se po 2 para veša. Niko to nije htio izvršiti. Prvo, što im do čistoće nije stalo a što je još važnije da se ne bi izgubio razlog da se svake nedelje ide kući »na presvlačenje«. Usled ovog presvlačenja na položaju je bilo uvek tek 1/2 ljudstva dok su ostali bili kod kuće na presvlačenju.

Pojedini bataljoni su nedeljama i mesecima sedeli kod svojih kuća a drugi planinski bataljon, kad mu je posle jednog takvog samovoljnog dana naređeno da ide na položaj, prethodno je nedelju dana konferisao pa je tek onda uputio zahtev kojim uslovjava svoj izlazak na položaj sa 4 vagona brašna i po 1 vagon masti i šećera.

Kada je vršen kakav napad, u zapovestima je uvek bilo predviđeno da se u slučaju neuspeha ima zadržati na polaznom položaju. Međutim, na polaznom položaju su se zadržavale samo starešine dok su ljudi bežali pravo kućama na 2-3 dana hoda.

Početak ustanka bio je takoreći herojsko doba. Ljudi su sa kočevima i kosama jurišali na neprijatelja. Nečuvena su se junaštva dogadala. Svaka četa imala je po nekoliko ljudi koji su pretstavljali vučnu snagu i vukli cele jedinice napred. Tokom borbi većina takvih je izginula. Iz Srbije je stalno obećavana pomoć. Došli su nekoliko odreda (2 Dakićeva od kojih je prvi prešao u komuniste i 1 Ličko-Krajiški — kap. Lapčevića) pokazali su se ispod svake kritike i unosili su samo paniku među ostale jedinice.⁹ Sve to, a kod pojedinaca i zasićenost novcem i borbom, prouzrokovalo je opadanje morala tako da je u martu mesecu bilo dosta i kukavičluka.

Još dva velika zla su bila u Bosni. Lažni oficiri i narodne vođe.

Razne propalice, ražalovani podoficiri (Lazar Elez) nesvršeni podoficir (Branko Kujača) rez. bolničar-podnarednici (Orozović, Prasulj, Božović) i masa drugih, odjednom su postali potporučnici, poručnici i kapetani. Teško je bilo ovo proveravati a nicali su svakog dana kao pečurke i posle nekog vremena isto tako isčezavali.

Narodne vođe, većinom »beli seljaci« stekli su ubrzo komandantske ambicije a naravno i želje za bogaćenjem. Na svakom koraku su pravili smetnje i isticali sebe. Stvorili su čitave zavere i svim silama hteli da onemoguće oficire kako bi oni nesmetano mogli raditi. O pojedinim od njih biće reči još docnije.

⁹ O dolasku i akcijama tih odreda, vidi Arhiv VII, Ča, k. 175, »reg. br. 24/4 i A NDH, k. 62, reg. br. 12/2.

Sto i pored svega ovoga cela akcija nije još ranije propala ima se zahvaliti naporima nekolicine a još više inertnosti Turaka i apsolutnoj nesposobnosti i nikakvoj vrednosti tzv. Hrvatskog domobranstva.

SPORAZUM SA PARTIZANIMA.—

U prvo vreme između partizana i četnika nije bilo sporazuma ali ni jačeg trvenja. Mestimično se je osećala njihova podmukla propaganda ali se nisu još pojavljivali sa komunističkim parolama. Svako se je na svome otseku borio za svoj račun. Partizana je bilo u s. Šekovićima i na Romaniji,¹⁰ ali to su bili meštani seljaci a samo vodstvo je bilo komunističko ali je to krilo od naroda. Potpisatom je njihov tadanji šef »Ciča« tvrdio da nisu komunisti a čak je o sebi potajno širio glasove da je on princ Đorđe i dosta naroda je u to verovaio.

1. oktobra došao je u Bosnu komunistički štab za Bosnu i Hercegovinu »B.H« određen od strane štaba za Jugoslaviju. Sačinjavali su ga: 1) Rodoljub Čolaković »Ročko« koji je sa još nekim čivutom preveo »Kapital«. On je bio mozak za B.H.; 2) Slobodan Princip »Seljo« koji je bio firma zbog svoga prezimena i porekla i 3) Svetozar Vukmanović »Tempo« koji je bio zmija.¹¹

Sa njima je major g. Dangić sklopio sporazum o saradnji.¹² Kako je Aćim Babić u to vreme bio u svadi sa Čičom zbog 1,800.000 din. opljačkanih u Rogatici koje je Čiča zadržao za sebe nehtevši Babicu da da polovinu i kako je Aćim vikao na Čiču na sav glas, to su partizani pokušali da onemoguće Babića jer im se činilo da će majoru Dangiću lakše podvaliti.

Sporazum su počeli na frontu sprovoditi u potpunosti, tj. njihove jedinice su učestvovali sa našim u borbama ali to su bili seljaci meštani do kojih njima nije bilo stalo a koji su im bili nesigurni. Uglavnom tu je sporazum u potpunosti sproveden i potpisati je u operacijama oko Olova komandovan sa 3 partizanska bataljona pored četničkih.¹³

¹⁰ Na području Romanije i Birča tada su dejstvovali Romanijski i Birčanski NOPO. O njihovom formiranju i dejstvima, vidi Abdulah Sarajlić, Ustanak na Romaniji, VIG, br. 1/1952 i Miloš Zekić, Stvaranje i razvoj Birčanskog partizanskog odreda 1941. godine, VIG, br. 2/1950.

¹¹ O sastavu, formiranju Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine i dolasku pojedinih njegovih članova u istočnu Bosnu, vidi R. Čolaković, Zapisi, II, str. 7—14, i 17—83.

¹² Vidi dok. br. 7.

¹³ U neuspelom napadu na Oovo (1/2. novembra 1941) bilo je predviđeno učešće Vlaseničkog četničkog odreda, Derventskog četničkog bataljona i delova Romanijskog i NOPO »Zvijezda«, uz sadejstvo Ozren-skog NOPO (Arhiv VII, Ča, k. 174, reg. br. 38/3 i 4/5).

U pozadini je stvar tekla sasvim drukčije. Po svim mjestima koja su držali četnici počeli su nicati obaveštajni birovi i razni odbori za propagandu. Počeli su se priređivati mitinzi a po bolnicama je vođena otvorena propaganda, -preko bolničarki.

Major g. Dangić suprotstavio se je ovome i zabranio mitinge. Partizani su tad dali veću sumu novaca Aćimu Babicu i docnije ga stalno plaćali da rovari protiv Dangića. Ovaj je na to sazvao šиру konferenciju u Vlasenicama. Na toj konferenciji je sporazum poništen i izabrana privremena uprava Istočne Bosne.¹⁴

Ljudi u toj upravi nisu bili na visini zadatka. Prota Milan Petković bivši političar bio je bez, ikakve osnove, isuviše ambiciozan, Pera Đukanović neuk i pokvaren seljak a pri tome rože,¹⁵ Aćim Babić pijanica i običan lopov. Najveći uspeh te konferencije bio je uspostavljanje jedinstvene komande, jer je počivši major Boško Todorović izabrat za komandanta Operativnih jedinica. Major Todorović je bio tako veliki čovek da je na ovom mestu nepotrebno o tome govoriti. Jedina mana mu je bila što je bio isuviše vojnik i pošten i verovao komunistima. Za kratko vreme on je postao u masama omiljen i sve je pošlo nabolje. Zauzeti su: Foča, Goražde, Čajniče,¹⁶ Oovo i pripremala se ofanziva u dolini Save.¹⁷

Baš u to vreme dešava se i raspad partizanskih jedinica i prelaz u četnike. Razlog ovome je bio pojačana i otvoreno komunistička propaganda, odricanje Boga, vere, slave, zabrana opela, primanje Turaka i Hrvata u redove partizana kao i revizija. Osem toga se desilo i nekoliko ubistava viđenijih ljudi. Mi smo to iskoristili i ubacivanjem pogodnih ljudi i raznih letaka rasturili njihove jedinice ili su nam celi bataljoni prilazili. Tako je krajem decembra Romaniski partizanski odred koji je brojio preko 1.500 ljudi stao Jia oko 250, a Sekovićima je trebao još samo mali napor pa da spadne na desetak ljudi. Do otvorenog sukoba još nije došlo, ali je vladala velika napetost.¹⁸

¹⁴ Vidi dok. br. 29.

¹⁵ Tako su četnici nazivali sve one koji su bili za saradnju sa partizanima ili na bilo koji način ispoljavali simpatije prema NOP-u.

¹⁶ Ta tri mesta su italijanske trupe ustupile četnicima (vidi dok. br. 31).

¹⁷ Vidi dok. br. 49, nap. 3.

¹⁸ O odnosima između četnika i partizana u istočnoj Bosni novembar i decembar 1941, vidi Zbornik NOR-a, tom. II., knj. 2, dok. br. 93, tom IV, knj. 2, dok. br. 58, 87, 91 i 94, knj. 3, dok. br. 1. i Oslobodilački rat, knj. 1, str. 178.

Pred sam Božić, u Bosni,, dolazeći iz Sandžaka pojavljuje se proleterska brigada. Noću između Badnjeg dana i Božića ta brigada je razoružala nekoliko naših, četa prema Mokrom i. na Romaniji. a vođe : streljala. Nekoliko dana docnije ponovio se isti slučaj kod Vareša.... Vođe su delom pobili a neke dresirali za komuniste (poručnik Dušan Mirić komandant Vareškog bataljona).¹⁹

U to vreme, major, Dangić je ležao bolestan ,u Bajinoj Bašti a major Todorović je bio prema Hercegovini i sa njim nije bilo veze.²⁰ Ostali članovi uprave su bili nesposobni da donesu makakvo rešenje. Kapetan Račić i potpisati su tada u Olovu na svoju ruku doneli odluku i stvorili plan za napad na proletere kod Vareša ali je akciju onemogućila pojava Nemaca.

I nemačka kaznena ekspedicija.²¹ — 11 januara dobivene su prve vesti o koncentraciji Nemaca u Zvorniku, Tuzli, Palama i Višegradi i o nameri da napadnu Istočnu Bosnu. Ova vest je u privremenu upravu unela krajnu pomenost i paniku. Svakog časa su se izdavala obaveštenja i naredjenja u kojima se ogledala nesposobnost i strah. Najzad je uprava izdav naredenje da se ne prima borba utekla u Srbiju prepustivši komandante odreda samima sebi. U pojedinim naredjenjima davana je nada da četnicima neće ništa. Ovo je imalo za posledicu da nam je zarobljeno oko 600—700 ljudi i nekoliko oficira.

Nemci su se zadržali u Bosni svega nekoliko dana a posle njihova, prolaska Hrvati su se takođe povukli ne smejući se zadržavati. Izgubili smo samo Oovo, Sokolac i Rogaticu koje su poseli Turci i Hrvati i Foču, Goražde i Čajniče koje su zauzeli komunisti.". .

Posle prolaska Nemaca mi smo se brzo snašli poseli iste položaje koje smo ranije držali i uspostavili stare frontove. U izvesnim stvarima od prolaska Nemaca imali smo i koristi. Narod se malo trgao i oberučke prihvatio oficire. Naredjenja su bolje i preciznije izvršavana. Ukinuta je privremena uprava i ustanovljen samo operativni štab i komanda pozadine.²³ Cerska brigada²⁴-4 dobila je zadatak da uredi pozadinu. Ona je drastičnim merama i idući od mesta do mesta zavodila red. Na položaje su došli i oni koji to nikad nisu pomicali. Jednom rečju. stanje se je u svakom pogledu popravilo.

¹⁹ O dolasku 1. proleterske NOUbrigade u istočnu Bosnu, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 2. dok. br. 71, 74, 75, 78 i 87, tom IV, knj. 2. d:k. fer. 87, 89 i 94.

Vidi dok. br. 49.

Vidi dok. br. 38, nap. 3.

** Vidi dok. br. 54, nap'2, 3 i 4.

²³ Naredba o tome nalazi se u Arhivu VII. Ca, k. 170, reg. br. 35/4.

²⁴ Tako je nazivan Cerski četnički odred.

Spletke u Bosni. — Posle prolaska Nemaca i kada je major g. Dangić ukinuo Privremenu upravu nastale su različite spletke. Komunisti (proleteri) su pri nailasku Nemaca utekli a mesni su bili ošamućeni i trenutno se nisu pojavljivali. AćimBabić je bio uklonjen te je u Vlasenicama uglavnom bivši komandant učinjen bez vlasti. No nastale su spletke sa druge strane.

Prota Milan Petković bivši pretsednik privremene uprave,

bivši narodni poslanik a inače pokvaren čovek kao i većina političara, čovek sa nezajažljivim ambicijama bez osnove i nekakvim ubeđenjem da je on predodređen za pretsednika bosanske vlade uhvatio je u svoje mreže kapetana Ristu Ćukovića komandanta Zvorničkog sektora, inače sklonog piću u velikoj meri, vojvodu Peru Đukanovića, Ljelju Petkovića graničara inače njegovog rođaka. Sa njima i još nekolicinom počeo je rovariti protiv majora g. Dangića tražeći obrazovanje narodne vlade. Sa njima je bio i nekakav Branko Kujača koji je 1-X-1939 god. stupio u vazduhoplovnu podoficirsku školu a u Bosni se obreo kao p. poručnik a sad je već kapetan. Svi su oni vodili pregovore sa vladom u Beogradu i dobili oko 2.000.000 dinara koji su najvećim delom nestali neznam kud. Ta veza ih je još najviše spajala. Kada bi major g. Dangić pokušao da jednog od njih pozove na odgovornost nastala bi čitava uzbuna kod jedinica i rođaka. Najzad se je uspelo da se kapetan Ćuković (koji je u pijanstvu 1 čoveka ubio a 1 izbo nožem) i Kujača uhapse. Izgledalo je da će se stvar najzad urediti ali su se pojavili komunisti te su se tako spasli osude. I sada posle napuštanja Bosne ova grupa radi za svoj račun. Njihov štab je u Culinama između Ljubovije i Banje Koviljače. Kapetana Ćukovića su Nemci uhapsili a potom pustili. Ova grupa će ubuduće ometati svaku akciju u Bosni te bi je po svaku cenu trebalo onemogućiti.

Spletke iz Srbije. Posle prolaska Nemaca kroz Istočnu

Bosnu i kada je izgledalo da se oni neće više mešati u bosanske stvari odjednom se kod mnogih ljudi u Srbiji (bosanaca a i drugih) pojavila čudna ambicija da preuzmu vodstvo u Bosni.

Jedan od njih je bio advokat Dr Slobodan Subotić. On je

na izgled pomagao majora g. Dangića a iza leđa je radio protiv njega. On je inače Aćimovićev čovek i jednom je u ministarstvu zvanično primio zahvalnost od bosanaca u Beogradu zbog spasavanja Bosne. Stvar se po pričanju odigrala u frakovima.

Njegov ortak bio je nekakav tajanstveni »kapetan« Da-

kić. On je sa punom potporom vlade organizovao dva odreda (od po 160 ljudi) za svakog čoveka pored kokarde imao je pripremljenu i crvenu zvezdu. Njegove veze sa komunistima

bile su nesumnjive. Prvi njegov odred kojim je komandovao-kapetan g. Predrag Marković odmah po prelasku u Bosnu prišao je komunistima.

I ova dvojica su uzeli od vlade nekoliko miliona koji su iščezli. Prema nekim vestima za njima je izdata poternica. Postoji opravdana sumnja da su ovih dvojica sa Lautnerom umešani u hapšenje majora g. Dangića.

Osim ovih bilo je u Srbiji još mnogo ljudi koji su hteli da postanu vode. Usled toga su činjene razne sabotaže. Ljudi koji su pošli za Bosnu upućivani su na drugu stranu a muničija zadržavana itd.

Sve ovo imalo je loših posledica po Bosnu i ogledalo se na čelom radu.

Ustaška ofanziva:²⁵ Kroz svo ovo vreme ustaše nisu mirovali. Pripremili su se, po njihovom mišljenju, za konačan obraćun. Od Hrvata ustaša i muslimana koji su izbegli od svojih kuća Jure Francetić (emigrant) obrazovao je Crnu legiju sa crnom uniformom. U njoj su sakupljeni najveći zlikovci i činili su takva zverstva da ih se gnušaju čak i ostali delovi ustaša. Obrazovana je i železnička vojnica. Oni su izvanredno naoružani tako da svaka desetina ima 2 puškomitrailjeza sa masom teških mitraljeza i nešto bacača i topova.

Krajem februara ovi specijalno opremljeni delovi (imali su i krplje) preduzeli su ofanzivu od Sokolca ka Han Pijesku. Baš u to vreme mi nismo imali municije. Vodene su ogorčene borbe oko Žljebova, Krama i Han Pijeska i ustaše su uspeli da prođu na Han Pijesak. Sa njima je lično bio Francetić (poglavar za Bosnu i Hercegovinu). Oni su upali u Pijesak ali nisu mogli držati ceo put od Romanijske do Pijeska te smo ga na nekoliko mesta presekli a Pijesak opkolili sa nadmoćnom snagom.

U nekoliko borbi ustaše su istrošili municipiju i bilo je pitanje samo topljenja snega pa da Pijesak sa ogromnim plenom ponovo padne u naše ruke. U to vreme — 16 marta u našoj pozadini pojavili su se komunisti te je nastalo rasulo.

Komunistička opasnost. Kao što sam naveo, posle prelaska prve kaznene ekspedicije mi smo se brže snašli nego komunisti. Proleteri su utekli, a ono malo bosanskih komunista bilo je zbijeno između Knežine, Olova i Vareša. Bili su apsolutno neaktivni u prvo vreme. Oko 15 februara počeli su da se pojavljuju njihovi letci u kojima su napadali oficire i u kojima su iznošene tako krupne laži da je efekat bio sasvim supro-

²⁵ Vidi dok. br. 72, nap. 46.

tan. **Jedan deo četnika** (oni koji su već bili partizani i znali s kim imaju posla) kao i oni krajevi koje su još držali komunisti počeo se spremati na otpor.

Potpisati je tada komandovao Kladanjsko-Olovskim sektorom i jedinicama koje su opsedale Sokolac. Bio je na terenu na kome se osećalo komunističko rovarenje. Jedne noći je jedna komunistička četa prešla preko Glasinca idući, ka Prači, Sa njima je bio jedan deo voda.

Potpisati je jasno predosetio opasnost. Još ranije je tražio da mu se uputi jedan deo Cerske Brigade da posluži kao pokretačka snaga pri uništavanju bosanskih komunista. Mesni četnici su bili protiv komunista ali se nisu usudivali da počnu. Trebalo je samo 50 ljudi da počnu. Međutim Operativni-štab je mislio da su izveštaji potpisatog isuviše pesimistički.

Komunisti su tada držali Foču, Goražde i Cajniče i držali položaje u neposrednoj blizini Prače i Rogatice. Pozadi tih položaja su bili proleteri. Komunističke vođe u Bosni jasno su uviđale svoju propast. Očigledno je bilo da će pokušati sve da še spasu ili bar da upropaste i četničku akciju.

U februaru smo uhvatili 2—3 komunistička kurira i strengali. Jasno je bilo da je ona četa preko. Glasinca bila eskarta za vođe koje su išle da traže pomoć od Glavnog štaba. U tome su i uspeli. Tek početkom marta, upućeno je dvadesetak ljudi iz Gerske Brigade na Han Pijesak. U to vreme je počela ustашka Ofanziva i ovi su se ljudi morali upotrebiti za hvatanje begunaca. Cilj je bio promašen. Mesni, komunisti su ostali i oni su sastavili plan i dobivši pomoć i izveli ga. Da su oni bili blagovremeno uništeni, proleteri ne bi bili u stanju da izvedu ono što su izveli.

Oko 8. marta, dok smo mi vodili borbe oko Pijeska i Krama, pojavile su se 2 proleterske brigade koje su izmanevrovali naše položaje i napali na štab na Borikama.²⁰ Platilo je glavom oko 54 čoveka a među njima oko 6 oficira, naravno, u najstrašnijim mukama.

Slom: U to vreme bili smo potpuno angažovani u borbi sa ustasha. Situacija se taman počela poboljšavati. Svi su oficiri svim silama radili na pripremanju. Ljudi za borbu protiv komunista. Ljudi bi se zaista i tukli da su naišli na naše položaje. Oni su bili mnogo pametniji. Privukavši se, okolnim putevima a vođeni mesnim komunistima, sa celom masom od dve proleterske -brigade pojavili su se; 16 marta u s. Derventi (iz-

** Vidi dok. br. 63, nap. 6.

među Milica i Srebrnice). Naš operativni štab, koji se nalazio u Milićima, jedva se spasao bekstvom u poslednjem. minutu prema Vlasenicama.-

Ove proleterske brigade bile su sastavljene od Srbičana, Crnogoraca i Sandžaklja sa dosta muslimana i cigana. Gde god su naišli svuda su objavljuvali da četnicima neće ništa, samo će da pobiju oficire, podoficire i žandarme. To su zaista i sprovodili.

17 marta u zoru-ove jedinice su zauzele i Vlasenice. Komandant sreza u Vlasenicama rezervni potporučnik Mićić Momčilo htio je da brani Vlasenice ali su, ljudi (Grmečki i Srem-sko-Slavonski odred kao i nešto meštana — svega oko 100 ljudi) odbili da se bore sa »braćom«. Oni su se razbegli i jedan deo komunisti su pohvatili i neke streljali.

16 marta po podne, na izveštaj o pojavi komunista kod Milića, kapetan Račić u sporazumu sa potpisatim doneo je odluku da sa Cerskom Brigadom, Krajiškim odredom (kapetan Marković u to vreme bio u bolnici u Vlasenicama), i 2 čete iz Milićkog bataljona obide komuniste i napadne ih sa leđa u Milićima, Po tadanjim podacima ovih je bilo 2—300 a docnije je utvrđeno da ih je bilo preko 1000. Potpisati je ostao sa 1 i 2. Planinskim, Olovskim, Zalukovačkim, Vlaseničkim, Mibcskim i Derventskim bataljonom [da] opsađuje Pijesak.

. Kada je kapetan Račić 17 u zoru stigao u Derventu saznao je da komunista ima oko 1000. Nije izvršio napad nego je zatvorio put: Milići—Srebrnica. U toku toga dana i sledeće noći Krajiški odred, koji je držao put, prišao je komunistima, a obe Miličke čete, koje su bile na levom krilu, razbegle su se. To je imalo za posledicu da je jedan deo Cerske Brigade, koji se nalazio između njih, opkoljen, poručnici Milović i Rao-savljević poginuli, a 16 ljudi uhvaćeno i streljano.

Potpisati se nalazio kod Pijeska u s. Čađavici.²⁷ Pošto od kapetana Račića nije dobio vesti 17 do 11 časova a jedinice su izjavile da se sa partizanima neće boriti, a oficirima su nudili da ih sakriju te je ižđato naređenje da se svi bataljoni povuku na liniju: Viogor—Stublić te da se na toj liniji obrazuje front i sačuva bar srez Srebrenički. Pošto su se iza leđa bataljona nalazila njihova sela to bataljoni nisu hteli da se povuku osim Milićkog i Derventskog; I ova dva kad su došli do svojih sela otisli su kućama te su oficiri ostali sami.

Za nekoliko dana komunisti su bez borbe zauzeli još Drinjaču, Srebrnicu i Bratunac a oficiri sa izvesnim brojem is-taknutijih četnika morali su preći u Srbiju.

²⁷ i ²⁸ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000.

Komunisti su izvestan broj oficira i četnika streljali a da kod ostalih nisu naišli na otpor. Sada je narodu bilo jasno da komunisti nisu braća ali, osim pojedinaca, niko nije htio sa njima borbu i to samo iz praktičnih razloga.

Izvestan broj četnika se je razbegao a neki bataljoni su napustili položaje i razišli se kućama.

Kada su ustaše sa Pijeska izvršili napad prema Vlasenica komunisti su se uklonili a četnici, nemajući čvrste komande, razbegli i tako su ustaše zauzeli sva veća mesta zaključno sa Bratuncem i Srebrnicom.

Konačni slom. — Ponovnim prelaskom oficira sa malim brojem ljudi uspelo je se da se obrazuje front: Bjelovac²⁸—Viogor—Zagrade — Batura—Stublić. U to vreme pada i hapšenje majora g. Dangića od strane Nemaca, pred sam polazak u Bosnu. Komandu je primio vojvoda Stevan Botić. Ljudstvo je na položajima bilo dovoljno. Sa malom pomoći u ljudstvu (kao moralna podrška) i materijalu uspeh je bio još uvek moguć. Čak su vršeni i napadi na Srebrnicu i Bratunac ali moral boraca je bio ispod nule. Sve je bilo sito borbe a oni kojim su kuće pogorele otvoreno su izjavljivali da neće više da se bore jer nemaju zašta. 95% drugih ideala stvarno nije ni imalo.

Uzaludni su bili svi naporci oficira. Sve oči, a naročito »narodnih voda« bile su okrenute ka Drini. Bilo je jasno da će pri prvom ustaškom napadu nastati katastrofa. Naredena je evakuacija neboračkog stanovništva. Iz Srbije ovo je ometano i čak su od strane Nemaca nazad vraćeni žene i deca koji su već prešli.

Noću 2/3 maja neki su bataljoni napustili položaje a ustaše su zorom napali baš na tome mestu. Nastalo je opšte bekstvo prema Drini. Pokušaji operativnog štaba i nekolicine oficira da obrazuju zaštitnice propali su u opštoj panici. Prvim čamcem noću 3/4 prevezli su se narodne vode vojvode, komandanti bataljona i k-diri četa, na čelu sa Čedom Filipovićem vojvodom osatskim čiji je greh prema srpsству toliki da ga ovde moram izložiti.

Trgovac iz Osata i milioner, u početku ustanka pokazao se valjan i postao komandant bataljona a docnije vojvoda. Ima imanje u Srbiji. U kritičnim danima krajem aprila najveći deo imanja (hranu, novac i stoku) prebacio je u Srbiju, a dućansku robu i zemlju podelio Turcima komšijama na čuvanje. Od Operativnog štaba je najenergičnije tražio da se vojska raspusti i ide u Srbiju. Kad je to odbijeno učinio je to sam.

Neposredan povod za potpunu katastrofu bio je baš on.

Usled neorganizovanog povlačenja i bezglavog bekstva masa žena i dece kao i izvestan broj boraca stignuti su na Drini i poklati od strane ustaša.

Noću između 4/5 prešao je Operativni štab u Srbiju a 6 u jutru i poslednji naoružani četnici. Prilikom ovog prelaska izvestan broj oficira je pohapšen a četnika razoružan. Dobar deo sklonio se u sela pokraj Drine i u Višegradski srez.

U Bosni je između linije: Vlasenice—Han Pijesak i Drine, oko Knežine, u planini Devetaku i između Kladnja i Olova i Vareša ostalo oko 3.000 naoružanih ljudi po šumama.

Ovim je ugušen organizovani ustank u Istočnoj Bosni.

Po mišljenju potpisatog uzroci za nepovoljan razvoj ustanka su sledeći:

- 1.) Mentalitet naroda;
- 2) Nedovoljan broj oficira, a naročito nedostatak u prvo vreme.
- 3) Nedovoljan autoritet vodstva (posledica ono pod 1).
- 4) Narodne vode, koji su bili ili pokvarenjaci i . . .²⁹ ili obični razbojnici i lopovi;
- 5.) Postupanje prema Turcima;
- 6.) Opšta pljačka i želja za bogaćenjem;
- 7.) Razne spletke i ambicije u Srbiji i Bosni; i
- 8.) Komunisti.

Pored svega gore izloženog da nije bilo komunista nikada Hrvati ne bi ugledali Drinu. Oni su namerno izazvali slom da bi od Bosanaca stvorili proletere.

Ovde je u glavnim linijama iznet tok ustanka u Bosni. U koliko su potrebni detalji pojedinih momenata ili rad pojedinih lica, potpisati može po naredenju dostaviti.

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu.

Pešad. kapetan II klase
Mil. J. Momčilović

²⁰ Nečitka reč.

BR. 102

PISMO MAJORA PETRA BACOVICA OD 9. JUNA 1942. KOMANDANTU ITALIJANSKOG GARNIZONA U FOCI POVODOM NJIHOVE NAMERE DA VLAST U GRADU PREDAJU USTAŠAMA¹

KOMANDANTU ITALIJSKIH VOJNIH SNAGA

Foča

Nacionalni četnički odredi nalaze se već mesec dana u borbi protiv komunista u Sandžaku. Ovi četnički odredi uspeli su da očiste ceo Sandžak i izbjiju na Drinu i Foču južno od Foče.²

U toku borbi u kojima svakodnevno pada nekoliko srpskih života izvešten sam da će Vaše snage u toku 9. juna napustiti Foču i predati je hrvatskim ustašima.³

Ovakav gest potpuno opravdano izazvao je revolt i gnjev kod svih četnika, jer dok oni giri u borbi protiv komunista dotle se iza antikomunističkog fronta puštaju Hrvati čiji je stav prema Srbima jasno poznat i pored svih obratnih tvrđenja. Usled ovoga velike nacionalne snage koje su se dosada borile protiv komunista napustile su ovu borbu i u toku današnjeg dana grupisale se oko Foče.

Budući da nisam bio u stariju da se suprotstavim narodu a želeći da se na ovoj prostoriji garanituje mir i red, molim da na svaki način ne dozvolite dolazak Hrvata u Foču, i da nju, ako Vaše snage moraju ići, predate -četničkim vlastima koje se već nalaze oko varoši. Mi pak garantujemo ličnu i imovnu bezbednost svih građana bez obzira na veru. Ovo je neophodno potrebno bar za vreme dok se akcija protiv komunista ne svrši.

U koliko budete smatrali da prednjem ne treba pokloniti zasluženu pažnju, unapred skidam svaku odgovornost za eventualne neželjene sukobe do kojih bi moglo doći mimo moje volje.⁴

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 23! rog. br. 30. 6 (BH-X-52).

² Dokumenti o borbama u Sandžaku u maju 1942, objavljeni u Zborniku NOR-a, tomu I, knj. 16, tomu II, knj. 4 i tomu III, knj. 3 i 4. Pored navedenog o tome, vidi u ovoj knjizi dok. br. 93, 94, 97 i 98 i Danilo Jauković, Sandžak u NOB, VIG, br. 31961, str. 29—49.

³ O tome je Baćović obavestio Dobrosav Jevđević na osnovu izveštaja komandanta kalinovičkog sreza od 8. juna 1942 (Arhiv VII, Ca, k. 232, reg. br. 32/1).

⁴ O daljem razvoju situacije, vidi dok. br. 106, 107 i 109.

Molina da me o prednjem izvestite po donosiocu ovoga pisma danas do 16 časova.

9-VI-42 g.

12h

POLOŽAJ

Komandant, major,
Petar Baćović

BR. 103

ZAPISNIK O SPORAZUMU IZMEĐU PREDSTAVNIKA ČETNIČKOG ODREDA »BORJE« I NDH OD !). JUNA 1942. O PRIZNAVANJU SUVERENITETA NDH I () SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a'

Z A P I S N I K

sastavljen u velikoj župi Sana i Luka. između predstavnika državnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske: velikog župana Dr. Petra Gvoždića, vojnog zapovjednika pješačkog pučkovnika Brozovića Ivana i stožernika Beljana Mirka s jedne strane i zapovjednika četničkih postrojbi Radoslava Radića, s druge strane.-

Na sastanku je zaključeno sledeće:

Toc. 1.

Pripadnici četničkih postrojbi (vojno četničkog odreda «Borja») sa prostorije: rieka Vrbas od Štrbca do Gumjere—Jaružani—Crni Vrh—Štrbe—Opsječko—Marjanovo Gnjezdo³—Dabovci—Latkovi⁴—Imljani—sjeverna strana Vlašića do rieke Bosne, — Komušina—Vlajići—Čećava—Gajakovac—Bukovica—Rudanka—Pojezna—Ljubić—Vijačani—Gradina—Motajica (do ceste Prnjavor—Derventa), priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao pripadnici. Nezavisne Države Hrvatske izjavljuju privrženost i odanost državi Hrvatskoj.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII. Ča, k. 233, Teg. hr. 5/H (BII-X-512).

² I sve ostalo četničke jedinice su zaključile slične sporazume (vidi dok. br. 74).

³ i ⁴ Ta mosta nisu nadena na karti 1:100,000: postoji mesto Vlatkovići

Toč. 2.

Radi toga, obavezuju se predstavnici četničkih postrojbi -sa svojim postrojbama, sa današnjim danom prekinuti sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

Toč. 3.

U tu svrhu na gore opisanom području Hrvatskog državnog vrhovništva, hrvatske državne vlasti uspostavljaju i faktično svoju redovitu vlast i upravu.

Toč. 4.

Predstavnici četničkih postrojbi stavlju sliedeće primjedbe:

a) Da se očituje privrženost i odanost, koja je spomenuta u toč. 1 zapisnika, žitelji sa označenog područja žele imati upravu svojih občina.

Radi toga, pri imenovanju občinskih uprava žele da budu saslušavani i predstavnici gornjih žitelja, a njihovi priedlozi uvaženi pod pretpostavkom, da predloženi ljudi budu ispravni državljeni Nezavisne Države Hrvatske.

Odgovornost u prednjem pravcu nosit će lično gornji predstavnik.

b) Da u vezi sa hrvatskom oružanom snagom sudjeluju dobrovoljno na suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi, te da u tu svrhu zadrže oružje.

c) Da se vraćenom pučanstvu, koje pokaže privrženost prema državi i državnim vlastima, pruži državna potpora, kao i naknadi šteta učinjena u toku operacije, a napose da se onim udovicama i siročadi, čiji hranioc pogine prilikom akcija oko suzbijanja komunističko-boljševičkih bandi dodijeli odmah potpora sa strane države, a sve u smislu postojećih zakonskih propisa, koji vrijeđe za sve državljanе.

d) Da obitelj čiji su hranioci u zarobljeništvu, a koji ne pripadaju komunističkoj partiji, dobivaju potporu u smislu postojećih odredaba i to na ženu po 16 kn.⁵ a za dijete po 10 kn. dnevno.

e) Da se i dosadanjim pripadnicima četničkih postrojbi prizna pravo na odlikovanje i nagradu, u koliko se osobito istaknu u borbama protiv komunista.

⁵ Kuna (novčana jedinica NDH).

f) Da se omogući pravoslavnom življu prednjeg područja, u koliko bude ispravnog vladanja, zaposlenje i zarada na državnim i drugim javnim radovima.

g) Da se stanovnicima pravoslavne vjere zajamči potpuno slobodno isповједanje njihove vjere u smislu postojećih zakona.⁶

h) da se dozvoli ulazak u grad žiteljima pravoslavne vjere radi podmirenja svojih životnih potreba.

Toč. 5.

Gore imenovani predstavnici hrvatske državne vlasti prihvaćaju gornje primjedbe navedenog predstavnika četničkih postrojba, s tim, da će hrvatska oružana snaga kao i građanske vlasti pružiti pravoslavnom življu punu zaštitu osobne slobode, sigurnosti i njihove imovine.

Četničke postrojbe sudjelovat će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko boljševičkih banda zajedno sa ostatkom oružanom snagom, pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapovjedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalno neophodno potrebne akcije mjestnog značaja, no o svemu će na vrieme izvestiti zapovjednika oružanih snaga.

Dolazak u grad dozvoljava se samo potpuno lojalnim građanima sa dozvolama, koje će izdavati redovite upravne vlasti prema postojećim propisima, a na temelju svjedožbe o ispravnosti pojedinih lica izdatih od strane dotične občinske uprave.

Toč. 6.

Četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obavezuju se u svakom pravcu pomagati državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske u sredivanju občih prilika na ovome dielu državnog područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć, dok se vojne vlasti obavezuju pružati oružje i streljivo kao i ostalim vojnim jedinicama.

* O stavu NDH prema pojedinim veroispovestima, vidi Fikreta Burić — Ivan Jelić, Prilozi za proučavanje historije NDH u razdoblju 1942—1943. godine. Putovi revolucije 1—2, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1963.

Toč. 7.

Prednje odredbe stupaju na snagu odmah po potpisivanju.

U Banjoj Luci, dne 9. lipnja 1942. godine.

ZAPOVJEDNIK ČET. POSTROJBI »BORJE« VELIKI 2 UP AN ŽUPE

Radoslav Radić, v.r.

SANA I LUKA:

Dr. Gvozdić v.r.

ZAPOVJEDNIK BANJALUČKOG ZDRUGA:

Brozović Ivan v.r.

USTAŠKI STOŽERNIK:

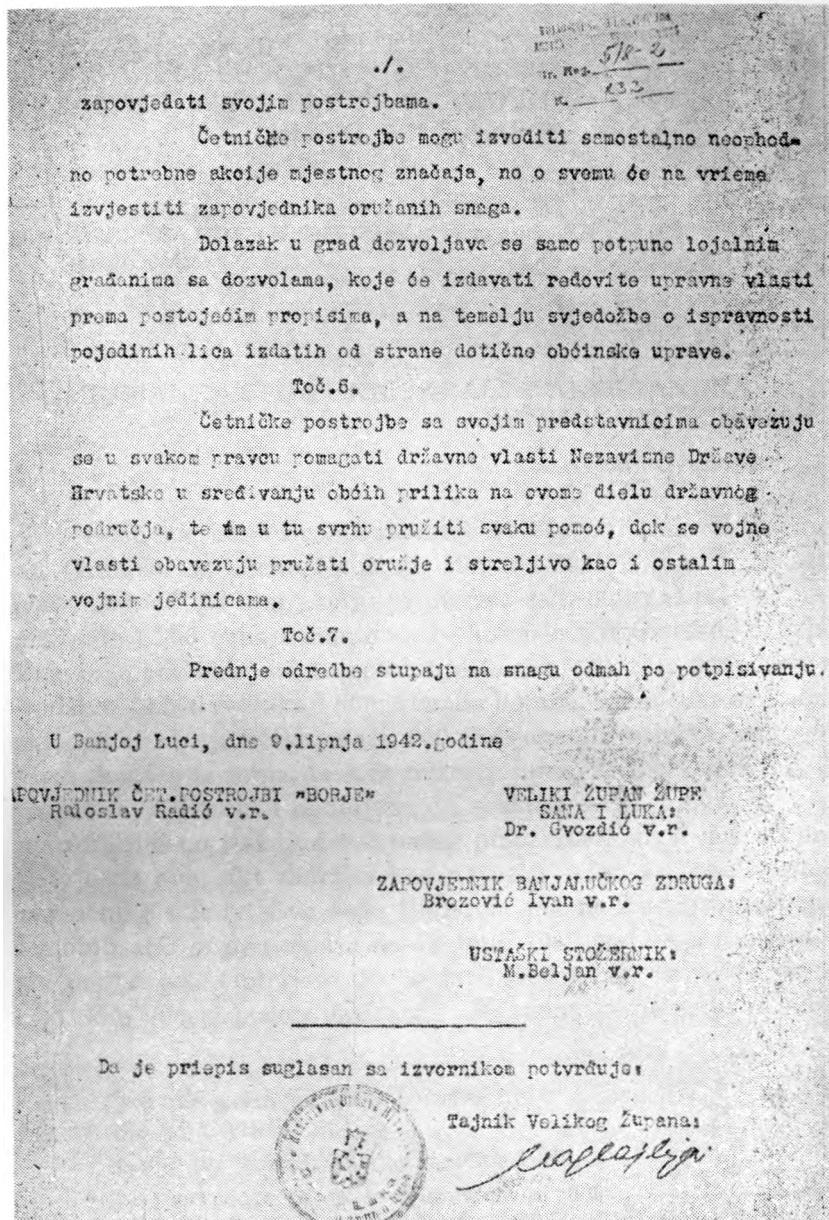
M. Beljan v.r.

Da je priepis suglasan sa izvornikom potvrđuje:

Tajnik Velikog Župana:
Maglaj lij a

M.P.⁷

⁷ Okrugli pečat: »Nezavisna Država Hrvatska. — Velika župa
Sana i Luka. — Banja Luka«.

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 103

BR. 104

**NAREĐENJE ŠTABA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD
10. JUNA 1942. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA
PARTIZANE NA PRAVCU GRAHOVO — LIVNO I GRA-
HOVO — GLAMOČ¹**

GORSKI ŠTAB
DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
Strogo Pov. O. Br. si.
10 VI 1942
DINARA

**KOMANDANTU PUKA »KRALJA ALEKSANDRA«
»GAVRILA PRINCIPA«²**

B. Grahovo

Naše operacije širokih razmera na pravcu Grahovo — Livno, Grahovo — Glamoč počinju 12. juna 1942. godine u 10 sati posle podne.³ Za ovu akciju pripremio sam 800 naših ljudi naoružanih i 200 nenaoružanih sa 20 komada automatskog oružja. Biće nam stavljeni na raspoloženje suva hrana za 4 dana za sve ljudstvo 40.000 metaka i 800 komada bomba. Osim toga sa nama zajedno u akciji učestvovaće 500 Talijanskih vojnika sa topovima, bacačima mina, teškim mitraljezima i aviacijom. Plan je razrađen u detalje i dodeljena je svakom svoja uloga. U ovaj plan uključeno je i ljudstvo vašeg puka. Radi toga vam se na-ređuje da ovaj akt zadržite kao najveću tajnu za sebe i svoje pomoćnike oficire. Sve vaše ljudstvo ima da bude spremljeno i mobilisano za ovu akciju do 12. juna 1942. godine u 6 sati posle podne pod Obijaj em de će biti razdeljena hrana i municija. Iste večeri počeće operacije. Potrebno je da u ovim ope-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 8/2 (H-X-12).

² Nazivi tih jedinica su dopisani mastilom.

³ Na tom području su tada dejstvovali delovi 3. i 5. krajiškog NOPO i NOP bataljoni »Vojin Zirojević« i »Starac Vujadin«. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 95; tom V, knj. 5, dok. br. 63.

racijama učestvuje lično i Komandant sa ostalim pomoćnim osobljem.

Na znanje i izvršenje.⁴

Napred za narod, Kralja i otadžbinu.

Po Zapovesti Komandanta Divizije
M.P.- P o m o č n i k ,
M. Dujić

BR. 105

IZVOD IZ ZBIRKE TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJLOVIĆA POSLATIH IZBEGLIČKOJ JUGOSLOVENSKOJ VLADE OD 4. NOVEMBRA 1941. DO 11. JUNA 1942. GODINE¹

D E P E Š E

KOJE JE ĐENERAL MIHAJLOVIĆ UPUTIO PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE PREKO ENGLEZA:²

Broj 5 od 4 novembra 1941:³ Pretdsedniku jugoslovenske Vlade.—

Situacija zahteva najhitniju pomoć.⁴ Mesta za bacanje potreba parašitom Suvobor. Položaj dvadeset osam kilometara

¹ Navedene četničke jedinice su se na toj teritoriji zadržale do 20. juna 1942, kada su se prebacile u rejon Knina. Pre toga one su (14. juna) u s. Vidimlje (Glamoč) iznenada napale jednu četu bataljona »Vojin Zirojević«, koja se, uz osetne gubitke, uspela povući. (Arhiv VII, Ca, k. 151, reg. br. 16/4). Po prebacivanju u rejon Knina usledio je četnički napad na jedinice NOPO za sjevernu Dalmaciju (Zbornik NOR-a, tem V, knj. 5, dok. br. 74 i 76; Arhiv VII, Ca, k. 159, reg. br. 2/1).

² Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 302, reg. br. 2/1. Zbirka je sačinjena u Predsedništvu izbegličke jugoslovenske vlade na osnovu telegrama dobijenih od britanskih organa. Mnoge telegrame oni nisu predavali vlasti, pa otuda neslaganje u rednim brojevima.

³ O uspostavljanju i održavanju radio-veze između Štaba Draže Mihailovića i izbegličke jugoslovenske vlade u Londonu, vidi dok. br. 8, nap. 4.

⁴ Redakcija nije pronašla telegramu koje je, pre tog datuma, Štab Draže Mihailovića slao izbegličkoj jugoslovenskoj vladi u Londonu, izuzev nekoliko primeraka s početka oktobra 1941 (vidi dok. br. 8). Takođe, nisu pronađeni ni telegrami koje je Draža Mihailović u 1941. godini primio od vlade.

⁴ Reč je o situaciji u zapadnoj Srbiji koja se, od početka novembra 1941., odvija u znaku oružane borbe između četnika i partizana. Opširnije o tome, vidi dok. br. 13, 15—18, 21—27.

severo-zapadno od Čačka dvadeset devet kilometara jugoistočno od Valjeva koordinate A jedna kosesti rodjednako nula.⁵ Sve je spremno kako ste tražili i obezbedeno. Meteorološke podatke davačemo od pet i sedamnaest časova. Javite dan i čas dolaska aviona.

Broj 6 od 5 novembra 1941: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Veza telegrama broj jedanaest. Po kome kapetan Hadson treba da se obrati svima vodama otpora u Srbiji i Crnoj Gori. Voda komunista u Srbiji pod lažnim imenom Tito ne može se smatrati kao voda otpora. Borba komunista protiv Nemaca je prividna.

Broj 8 od 5 novembra 1941: Pretsedniku jugoslovenske vlade.—

(Nastavak depeše br. 6 od 5 novembra): I snabdeli ih oružjem iz fabrike u Užicu napali su moje trupe u Ivanjici, Požezi, Arilju, Užicu, Ražanima, Kosjeriću i drugim mestima. Borbu sam primio i verujem da će njen ishod biti u moju korist Ponavljam komunisti nemaju vode otpora prema

Broj 9 od 5. novembra 1941: Pretsedniku jugoslovenske Vlade —

(Nastavak depeše br. 8 od 5. novembra): Nemcima. Budu li potpomognuti od Engleske ja pomoć odbijam. Partizani su otimah oružje od naroda. Ja tim putem nisam mogao ići. Imaju fabriku oružja u Užicu odakle mi nisu dali ništa.⁶ Još treba da im i vi dobavite englesko oružje pa smo gotovi za uvek.

Broj 11 od 6 novembra:...⁷
Lalatović i Dragičević stigli.

Broj 12 od 6 novembra 1941:...

Broj 14 od 7 novembra 1941:...

Broj 15 od 7 novembra 1941: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Očekujemo pošiljke sigurno noću sedmog na osmi. Sada ili nikad. Situacija to zahteva najhitnije. Sve je spremno na

⁵ Tako u originalu.

* Na osnovu sporazuma u Brajićima, krajem oktobra 1941, četnici su dobili deo naoružanja (vidi dok. br. 18, nap. 15 i 17).

⁷ Trima tačkama je obeležen tekst telegrama koje redakcija ne objavljuje, jer se odnose na meteorološke i druge podatke u vezi sa dočuram pomoći vazdušnim putem, predloge za unapredjenje i odlikovanje, obaveštajne podatke, čestitke i slično. U svim slučajevima kada se tačkice nalaze u originalu redakcija će na to ukazati.

Suvoboru. Vremenske prilike povoljne. Sve spremno danju i noću. Vremenske podatke davaćemo. Danas sjajno vreme...

Broj 20 od 9 novembra 1941: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Situacija zahteva najhitniju pomoć prvenstveno u automatskom oružju i municiji. Još noćas treba da stignu avioni a takođe i svake sledeće noći. Samo najbrža pomoć može da popravi situaciju. Molim javite dolazak aviona. Vremenske prilike povoljne oblačno pet desetina visina četiri hiljade vidljivost odlična.

Broj 21 od 10 novembra 1941: ...

Broj 22 od 10 novembra: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.

Danas očekujemo veći broj aviona. Od presudnog značaja ove nedelje. Hitna je pomoć u municiji, automatskom oružju i novcu: Ako pomoć stigne na vreme inicijativa za veće akcije je naša. Hiljade organizovanih ljudi stoje bez oružja i očekuju momenat kada će im se omogućiti stupanje u borbu protiv krvoločnih okupatora.

Broj 24 od 11 novembra 1941: ...

Broj 24 od 12 novembra 1941: ...

Broj 25 od 12 novembra: Pretsedniku jugosloven. Vlade.—

Obećana pomoć nije došla zbog čega smo sada u vrlo teškoj situaciji. Pomoć ne slati dok vam se ponovo javimo. Za sada prekidamo vezu. Čim budemo mogli javićemo se.

Broj 34 od 24 novembra 1941: ... Pretsedniku jugosloven. Vlade.—

Teren za spuštanje potreba ostaje za sada Suvobor kao najsigurniji i najpogodniji... .

Broj 35 od 24 novembra 1941: ...

Broj 35 od 20 novembra 1941. — Pretsedniku Kraljevske jugoslovenske Vlade London.

Šaljem naš odgovor na čestitku branioca Tobruka. Molim da im se isti predala preko radia. Jugoslovenska vojska u Otdžbinu pozdravlja hrabre branioce Tobruka ponosna što se pod sličnim teškim prilikama bore protiv zajedničkog neprijatelja. Uvereni smo u krajnju pobedu savezničkog oružja. Pozdravljamo stare engleske druge po oružju i braću Poljake i Čehe sa Ziveli branioci Tobruka. Mihailović.

Dvadeset drugi. — Učinio sve i uspeo da prekinem bratobilačku borbu koju izazvala druga strana.⁸ U dosadašnjim borbama protiv jednih i drugih utrošio sam skoro svu municiju. Ulažem najviše napore da udružim sve narodne snage i izvršim reorganizaciju za odlučnu borbu protiv Nemaca. Potrebno najhitnije da dobijem oružje, municiju, zimsko odelo, obuću a zatim i ostalo.⁹ Mihailović.

Broj 36 od 25 novembra 1941: ...

Broj 37 od 26 novembra: Jugoslovenskoj Vladi u Londonu.—

Novac obećan preko radia za slovenačke izbeglice u Hrvatskoj i Sleziji poslati u italijanskim lirama i dolarima preko pukovnika Draže sa oznakom za slovenački Crveni Krst Beograd.

Broj 38 (nastavak).—

Molim da se odlikovanja, unapređenja i lišenja čina objavljuju preko Londonskog radia. Mihailović.

⁸ Reč je o prekidu oružane borbe između NOP odreda i četničkih jedinica Draže Mihailovića u zapadnoj Srbiji. Inicijativa za prekid neprijateljstava je potekla od Vrhovnog štaba NOPOJ, i to u vreme (polovina novembra 1941) kada su četničke jedinice bile vojnički razbijene, a Štab Draže Mihailovića na Ravnoj gori opkoljen od partizanskih snaga. »U takvoj situaciji, vrhovni štab je u interesu učvršćenja oslobođilačke borbe srpskog naroda još jednom ponudio Draži Mihailoviću sporazum na sledećoj osnovi: 1. Da čete Draže Mihailovića stvarno i odmah stupe u borbu protiv okupatora; 2. da se partizani i četnici bore svako na svom sektoru protiv okupatora; 3. da se Draža Mihailović odrekne nemogućeg zahteva o uključenju partizanskih odreda u četničke grupe i pod komandom oficira Draže Mihailovića, jer to ne bi značilo likvidaciju partizanskih odreda već i oslobođilačke borbe protiv okupatora u Srbiji uopšte; 4. da će se o pitanju jedinstvenog operativnog vojnog vodstva i drugim problemima rešavati sporazumno odmah posle uspostavljanja mira« (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, dok. br. 94, str. 159).

Pregovore oko sklapanja sporazuma (na osnovu citiranih predloga Vrhovnog štaba) vodile su delegacije Vrhovnog štaba (Aleksandar Ranković, Ivo Lola Ribar i Petar Stambolić) i Štaba Draže Mihailovića (majori Radoslav Đurić i Mirko Lalatović) 18. i 20. novembra 1941. u čačku. Na prvom sastanku su četnički predstavnici zahtevali da se prihvate njihovi uslovi, tj. da se sve oružane snage stave pod komandu Draže Mihailovića, što je partizanska delegacija odbila. Na sastanku 20. novembra 1941. četnička delegacija je, po nalogu Draže Mihailovića, prihvatile partizanske uslove i sklopljen je pismani sporazum (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 85). O sporazumu u čačku, pored navedenog, vidi J. Marjanović, Ustanak, str. 367—371.

⁹ Sadržaj te depeše je citiran u noti izbegličke jugoslovenske vlade od 26. novembra 1941. britanskom ministru inostranih poslova u kojoj se traži hitan dotur naoružanja i opreme Draži Mihailoviću (Arhiv VII-AEV, k. 163, reg. br. 53/4).

Broj 42 od 30 novembra. Generalu Simoviću.—

U odgovoru na vaše telegrame od dvadeset trećeg i tri desetog novembra. Zahvaljujemo na aktu priznanja koje ste ukazali našem komandantu. Major Vasić sa ostalim komandan-tima saradnicima.

Broj 43 od 30 novembra. Generalu Simoviću.—

Nesretno vodeni uz to malobrojni komunisti su na svojim pravcima za ciglo dva dana razbijeni. Neprijatelj ovladao Užicem, Požegom i Čačkom. U vezi telegrama trideset devet u kome sam izložio svoj raspored nastavljam četničko ratovanje. Odgovara stvarnoj situaciji — Nastavak.

Broj 45 od 1 decembra.

Njegovom Veličanstvu Kralju Petru Drugom. Oficiri, podoficiri, kaplari i redovi jugoslovenske vojske u Otadžbini na dan narodnog ujedinjenja pozdravljaju svog Vrhovnog Komandan-ta sa željom za skori Vaš povratak u Jugoslaviju. Ziveo Nj.V. Kralj Petar Drugi. Mihailović.

Broj 47 od 2 decembra. ...

Broj 49 od 4 decembra. ...

Broj 50 od 5 decembra. ...

Broj 52 od 2 decembra. Generalu Simoviću.—

Blagovremeno prešao na četničko ratovanje. Nemci izvršili dva uzastopna udara na Ravnu Goru velikim snagama sa sviju strana ali oba u vetar.¹⁰ Za sada još nesposoban za prijem materijala. Odmah potreban novac, dve stanice za vezu s vama dometa do trista Km Bacite na staro mesto. Mihailović.

Broj 53 od 2 decembra. Komunista zasad na terenu nema. Zbog nestručnog vodenja [b]ili su razbijeni jačim nemačkim snagama. Njihovo voćevo otstupilo ka Crnoj Gori.¹¹ Mihailović.

Broj 54 od 2 decembra. Generalu Simoviću. Narod je u masama uz nas. Naročito posle Kraljevog govora¹² pored jake

¹⁰ U okviru nemačke operacije čišćenja teritorije zapadne Srbije od četnika Draže Mihailovića (početkom decembra 1941) Borbena grupa »Rot« (delovi nemačke 342. pešadijske divizije) 6. decembra ujutro opkolila je selo Struganik (kod Valjeva) pošto je raspolagala podacima da se u tom mestu nalazi Stab Draže Mihailovića.

Sutradan, 7. decembra, Grupa »Štraus« je upala u Stab Draže Mihailovića na Ravnoj gori ne našavši tamo nikog. Opširnije o tzv. po-duhvatu Mihailović, vidi tom XII, knj. 1, dok. br. 266—270.

¹¹ Vidi dok. br. 32, nap. 3.

¹² Verovatno je reč o govoru kralja Petra održanom 1. decembra

1942. na Radio-Londonu u kome je, između ostalog, pozivao sve one koji se u zemlji bore protiv neprijatelja da se stave pod komandu pukovnika Draže Mihailovića. Objavljen je u »Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije« br. 3 od decembra 1941 (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 3/1).

propagande Nedićeve a naročito Ljotićeve. Služe se svim lažima i novcem radi zavodenja naroda. Razvijte propagandu Ljotić i Nedić spremaju se da šalju Srbe na ruski front. Molim da sve depeše šiljete na srpskom jeziku. Mihailović.

Broj 55 od 7 januara. 6 decembra opkoljeni i zarobljeni od Nemaca u okolini Mionice major Aleksandar Mišić sin vojvode Mišića i njegov načelnik štaba major Ivan Fregi obojica u propisnoj oficirskoj uniformi. Obojica osudeni na smrt i streljani 17 decembra. Molim da se major Mišić odlikuje Karadorđevom Zvezdom III reda sa mačevima kao jedan od prvih saradnika i major Fregi istim ordenom četničkog reda. Za ovaj slučaj kao narodni izdajnici da se javno ožigošu Jovan Škava¹³ samozvani vojvoda Kolubarski, Njegovan Papje, iz Mionice i Petar Branjević svi saradnici izdajnika Koste Pećanca kao i da se liše svih vojničkih zvanja. Ja ucenjen od Nemaca omalovažavajućom sumom.¹⁴ Mihailović.

Broj 63 (Nastavak)

Kod Nemaca ima znakova popuštanja morala. Slušaju radio London. Pojedini oficiri javno govore o gubitku rata. Vojnici se plaše odlaska na ruski front. Sad u Srbiji ima oko osam nemačkih divizija. Trupe su dovedene sa ruskog fronta i iz Francuske. Pukovnik Mihailović.

Broj 64 od 23. januara. Pretdsedniku jugoslovenske Vlade.—

Nemci preduzimaju sve da nas likvidiraju. Preduzeo sam potrebno da to sprečim. Sad smo u periodu pune reorganizacije koja odlično uspeva na celoj državnoj teritoriji. Svuda se nailazi na odličan odziv. Relativno zatišje. Trojka Ljotić, Nedić, Pećanac najviše nas smetaju naročito Ljotić koga treba da žigošete kao izdajnika. Lišavanjem činova i našom propagandom pokolebani su njihovi redovi. Sa mnogo strana dobijam izjave lojalnosti. Za Ljotića smo banditi. Njegova štampa puna pogrdnih izraza. Svoje ljudstvo obasipaju parama. Novac se štampa nemilice. Komunisti i ako razbijeni, ponovo se delimično pojavljaju i ometaju rad. Preko Moskve treba ih pozvati na . . .¹⁵ Po selima su omrznuti. Narod ih neće zbog

¹³ Jovan Škava (vojvoda Koste Pećanca) 1941. je saradivao sa četnicima Draže Mihailovića. Štab Draže Mihailovića je, novembra 1941, Škavi predao oko 350 partizana zarobljenih od četnika u Gornjem Milanovcu i Mionici. Zarobljene partizane Škava je izručio Nemcima u Valjevu, koji su ih, skoro sve, kasnije postreljali (tom I, knj. 1, dok. br 82; Stenografske beleške, str. 127 i 128).

¹⁴ Prema izveštaju Operativnog odeljenja komandanta nemačkih oružanih snaga na Jugoistoku od 8. decembra 1941, Draža Mihailović je bio ucenjen sa 200.000 dinara (tom XII, knj. 1, dok. br. 208, nap. 2 i 3).

¹⁵ Tačke u originalu, verovatno poslušnost.

njihovog terora. Pozvati narod da bude jedinstven nedeljiv i da prezre izdajnike. Pukovnik Mihailović.

Broj 65 od 22 januara: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Ima verovatnoće da se tamo prebace preko Carigrada nemacki agenti (.....)¹⁸ Zika Ranković, bivši ataše za štampu u inostranstvu, Petar Zorkić nastavak.

Broj 66 od 22 januara: (nastavak depeše br. 65).

žurnalista. Obratite pažnju na Andelka Božinovića, policijskog komesara po kome je poslat jedan naš izveštaj od majora Žarka Todorovića za Carigrad. Izgleda da ga je Uprava Grada Beograda poslala sa nekom specijalnom misijom za račun Gestapa. Pukovnik Mihailović.

Broj 70 (stigao preko Kaira 15 aprila 1942).

Iskoristićemo neraspoloženje Bugara prema Nemcima eksplatišući neslogu u bugarskoj vojsci. Doktor Đorđe Dimitrov i Košta Todorov treba da uzmu učešća u propagandi putem radia. U vezi nedavno zaključenog pakta sa Grčkom,¹⁷ potrebno je reći Grcima da stupe u kontakt sa nama iz Grčke. Čekam instrukcije po tome (Informacija o Grcima primljena je od strane pukovnika Mihailovića).

Broj 71 od 25 januara: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Sa Slovenijom sam u vezi još od letos. Postignuta čvrsta organizacija. Postavio sam komandanta i načelnika štaba.¹⁸ Imaju radio stanicu ali veza nije još uvedena. Odziv naroda posle progona vrlo dobar. Sabotaža svih vrsta u toku a delom i oružana akcija. Slovenci očekuju povratak Istre, Gorice, Štajerske i Koruške. Kod njih rad na organizaciji temeljan. General Rupnik sa grupom oficira i banom Natlačenom ometa rad služeći okupatorima. Na Rupnika izvršen atentat i ranjen. Pukovnik Mihailović.

Broj 72 od 24 januara: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Imao sam prvi dodir sa jednim bugarskim pukovnikom¹⁹ i njemu sam naložio da stvorimo sebi za dejstvo u odlučnom

¹⁶ Tačke u originalu.

¹⁷ Reč je o sporazumu o stvaranju balkanske unije između Kraljevine Jugoslavije i Grčke potpisanim 15. januara 1942. u Londonu. Tekst sporazuma objavljen je u »Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije« br. 5, London, 31. januara 1942 (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 5/1).

¹⁸ Vidi dok. br. 69, nap. 32.

¹⁹ Ivan Marinov.

momentu ja sam dodao da organizaciju.....²⁰ kako Bugari misle da dokažu svoju saradnju. Bio sam vojni izaslanik u Bugarskoj i poznajem prilike i ljude koji sa nama mogu saradivati u koliko su na slobodi (Nastaviće se).

Broj 78 od 29 januara. U vezi vaše depeše sad doturite samo radio stanice i novac. Mesto bacanja kod Suvobora gde i ranije. Ljude i ostali materijal sad ne doturati. Ponavljamо ljude i ostali materijal sad ne doturati. Za ovo čemo javiti docnije. Javite nam tačno dan dolaska i pristizanja. Zbog nemackih kaznenih ekspedicija neophodno je da se pojavi više aviona iznad raznih mesta u Srbiji i bacaju letke ili jedan avion iznad više mesta da baca letke.

Broj 85 od 9 februara:...

Broj 89 od 17 februara (primljen preko Kaira 26 marta).

Za pukovnika Žarka Popovića, Kairo. Žarko, Milo i Draža nazivali su jedan drugoga pobratime. Ime kobasičarevog psa je Gajda. Poznaje li svoga gospodara? Pukovnik Mihailović.

Broj 95 od.....²¹ Pretsedniku jugoslovenske vlade. —

Imamo nepotvrđena obaveštenja da je deneralštabni major Vladimir Perić²² sada u Carigradu, — u službi Nemaca. Treba ga osmatrati. Moguće je da je ovu vest raširio Gestapo, za koje Perić predstavlja smetnju. Đeneral Mihailović.

Broj 98 od 24 februara (primljen u Londonu 28 marta).

Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

U buduće adresovaćemo skraćeno P.J.V. Potrebno je u emisijama na slovenačkom pozivati Slovence da se odazivaju pozivu samo legalnih pretstavnika jugoslovenske vojske u Otažđбинu. Bojazan od prerane štetne akcije ekstremnih elemenata vojnički neupućenih. Đeneral Mihailović.

Broj 99 od [2]4 februara: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Iz krugova bliskih slovenačkim članovima vlade Doktor Gosar (?)²³ Jasolarja (?)²⁴ i drugih poručuju da se preko radio-emisija na slovenačkom odbace svi strankaški nastupi. Do sad se nastupalo u očiglednoj suprotnosti sa drugovima i raspoloženjem u zemlji. Posvetiti najveću pažnju razvoju osećaja

²⁰ i ²¹ Tačke u originalu.

²² Generalni konzul.

²³ i ²⁴ Upitnici na originalu, verovatno je reč o dr Andreju Gosaru, profesoru univerziteta.

u zemlji gde je volja za povratak Jugoslavije jača no ikada ali je isto tako jaka volja za novu a ne staru državu. Deneral Mihailović.

Broj 100 od 24 februara:...

Broj 102 od 18 marta: pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Ne bacajte materijal na Suvobor. Nemci vrše česte obilaske Suvobora. Javićemo vam gde ga treba baciti. Ja sam sad u Takovskom srezu.²⁵

Broj 103 od 18 marta: Prezsedniku jugoslovenske Vlade. —

Imamo dokaza da su potporučnik Crnjanski (?), podnarednik Miljković i dva čoveka, koji su čekali padobrance koji su spustili na Romaniju u Bosni sa velikom sumom novaca, zarobljeni od strane hrvatskih ustaša i nalaze se sad u Beogradu.²⁶

Broj 104 od 18 marta:...

Broj 105 od 22 marta:...

Broj 106 od 22 marta: . . .

Broj 107 od 22 marta: Prezsedniku jugoslovenske Vlade. —

Komunisti nas ometaju u radu. Imamo pozitivnih dokaza da im okupacione snage pružaju podršku, jer ove žele da s proleća obe strane budu zauzete medusobnom borbom. U Bosni oni su prišli Ustašama.²⁷ Učinite sve što možete da ih uputite na pravi put.

Broj 108 od 22 marta:...

Broj 109 od 22 marta: . . .

Broj 110 od . . . : Prezsedniku jugoslovenske Vlade. —

Proganjaju nas Nemci i saradnici Ljotića. Uskoro ćemo vam javiti gde i kad da nam bacite oružje, radio aparate i

²⁵ Vidi dok. br. 49, nap. 2.

²⁶ Reč je o jugoslovensko-britanskoj vojnoj misiji koju su sačinjavali: dva Engleza — Eliot Kaven (Elliot Kaven), major, i Čempen Robert William (Chapman Robert William), radio-telegrafista, i dva Jugoslovena — Pavle Crnjanski, potporučnik, i Petar Miljković, narednik. Misija se 4/5. februara 1942. spustila padobranima u rejonu Sokolca, na planini Romaniji. Upućena je od strane britanske službe SOE u Kairu sa zadatkom da izvidi zbijanja u Jugoslaviji i poveže se sa Dražom Mihailovićem, sa kojim je od 5. decembra 1941. radio-veza bila u prekidu. Šestog februara svi članovi misije su bili uhvaćeni od domobrana na Romaniji, severno od ceste koja vodi u Sokolac, i predati domobranskim vlastima u Sarajevu odakle su, na nemački zahtev, sprovedeni u Beograd. Sva četvorica su kasnije upućeni u zarobljeničke logore u Nemačku. Opširnije o tome, vidi M. Leković, Vojna misija koja to nije postala, Narodna armija od 15, 22. i 29. marta i 5. i 12. aprila 1973.

²⁷ Takve neosnovane i besmislene tvrdnje često se nalaze u četničkim dokumentima.

jednu anodsku bateriju. Oružje treba baciti na razna mesta. Dolazak aviona treba da bude maskiran bacanjem veće količine letaka na obližnja mesta. Znak za bacanje materijla biće dat kao i ranije. Đeneral Mihailović.

Broj 112 od 26 marta:...

Broj 113 od 26 marta: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Narod u Hercegovini želi da čuje ministra Gavrilovića.

Lazo Trkla poručuje ministru Gavriloviću: izostaviti dalje apostrofiranje partizana. Đeneral Mihailović.

Broj 120 od 24 februara:...

D E P E Š E

ĐENERALA MIHAJOVIĆA KOJE JE BRITANSKI AMBASADOR NA
NAŠEM DVORU g. RENDEL PREDAO PRETSEDNIKU MINISTARSKOG
SAVETA g. SLOBODANU JOVANOVIĆU 30 JULIA 1942 GODINE.

Broj 122A od 28 marta (primljen od strane Engleza tek
30 jula): ..

Broj 123 od 29 marta: ...

Broj 124 od 29 marta: ..

Broj 125 od 29 marta: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Kapetan Hudson nalazi se kod nas i sklonjen je na sigurno mesto. Nemci vrše specijalne potere za Englezima. Ima još nekoliko Engleza koje smo sklonili na sigurna mesta čija ćemo imena naknadno javiti. Za neke smo već javili. Đeneral Mihailović.

Broj 126 od 30 marta: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Nemci u Bugarskoj skoncentrisali oko trideset divizija.

Napad na Tursku predviđa se za peti april. Đeneral Mihailović.

Broj 127 od 30 marta:...

Broj 128 od 30 marta: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Potreban nam je eksploziv onaj isti koji je pronađen u engleskom poslanstvu u Beogradu.²⁸ Nemci mnogo strahuju za Đerdap jer nemaju dovoljno vagon-cisterni za prevoz nafte železnicom. Đeneral Mihailović.

²⁸ U dvorištu Engleske ambasade u Beogradu Gestapo je, 6. septembra 1941, otkopao 2.250 komada raznih mina, 165 fitilja i 220 raznih upaljača. Eksplozivna sredstva su, pre aprilskog rata, dopremljena tajnim diplomatskim kanalima za potrebe ilegalne organizacije koju je formirala engleska obaveštajna služba iz redova Zemljoradničke stranke radi organizovanja puča protiv pronemačke vlade Cvetković—Maček. Organizacija je raspolagala i oružjem dobijenim na isti način. Potpunije o tome, vidi J. Marjanović, Beograd u NOB, str. 152 i 153.

Bez Broja od 2 aprila: . . .

Bez broja od 1 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Govori hrvatskih političara u Londonu nisu dobro primjeni u Hrvatskoj, jer su i suviše oprezni.

Bez broja od 1 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Ljotić nastoji da odstrani Nedića. Nedić može lako biti oboren. Od jeseni Ljotić ima ideju da obrazuje namesništvo. Ljotić bi oglasio Kralja za engleskog zarobljenika.

Broj 129 od 3 aprila: ...

Broj 130 od 3 aprila: . . .

Broj 131 od 5 aprila: . . .

Broj 132 od 1 aprila: . . .

Broj 133 od 5 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Sa svojim štabom stigao na planinu Čemerno. Zbog Nemaca i Ljotićevaca Čemerno nije najsigurnije za prijem materijala. Južno na planini Goliji imam sigurnije mesto. Organizovaću teren za prijem materijala na planini Goliji i javiti za dva do tri dana. Molim da se dotle ništa ne dotura. Đeneral Mihailović.

Broj 136 od 9 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Ja i moj štab stigli smo na planinu Goliju.²⁹ Od 10. pa na dalje biću spremna da primim materijal na Goliji na tačci 210 ponavljam 210 od Kraljeva 22 ponavljam 22 km severo-zapadno od Novog Pazara 30 ponavljam 30 km istočno od Sjenice. Najviša tačka u radiusu od 10 km je 1833. Cela površina oko 50 km. Pošaljite hitno anodne baterije za radio aparate. Novac. Automatsko oružje i municiju. Đeneral Mihailović.

Broj 137 od 10 aprila: . . .

Broj 138 od 11 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Nemamo anodne baterije i akumulatore. Prema tome primorani smo da prekinemo komuniciranje na neodredeno vreme. I pored ovoga očekujemo dotur materijala na Goliji. Prvenstveno anodne baterije. Vreme vedro vetar sever-jug. Đeneral Mihailović.

Broj 139 od 19 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Veza vaš broj 91. Municija potrebna za našu pušku model 24. Lako-automatsko oružje i municija. Protiv tenkovske puške i municije. Dalje neizostavno potrebne anodne baterije i akumulatori kao i novac. Telegram hitan 1799 ključ 1597 od 11 og nije dešifrovan kao i veliki broj drugih telegrama. Molim obraćajte najveću pažnju na šifrovanje i ključ. Svake noći očekujemo dolazak aviona na Goliji. Đeneral Mihailović.

2» i 33 vidi dok. br. 73.

Broj 140 od 20 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Imajte u vidu da operišemo pod veoma teškim okolnostima. Tri noći čekali smo dolazak aviona. Morali smo se povući zbog Nemaca. Četvrte noći materijal je spušten u nekim selima blizu Sjenice. Seljaci su prigrabili materijal. Sav radio materijal je uništen. Našli smo 140 napoleona i četiri mitraljeza. Šta ste poslali? U buduće čuvajte materijal koji ste spremili i pošaljite ga kada vam javimo. Nemojte šiljati dokle vam ne kažemo ponavljam nemojte šiljati dokle vam ne kažemo. Đeneral Mihailović.

Broj 141 od 20 aprila: ...

Broj 142 od 7 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Molim objavite više puta preko radia iz Londona »sr. . kom dva«.⁸⁰ Sef trojki u Jugoslaviji izdao je naredbu da se počne sa radom protiv izdajnika. Izdajnici su se odali sami svojim dosadašnjim radom. Znak slovo Z, ponoviti slovo Z. Đeneral Mihailović.

Broj 144 od 22 aprila: ...³¹

Broj 145 od 22 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

U vezi sa stavom Turske treba vršiti propagandu među našim muslimanima kako bi se oni pridobili i pripremili za borbu protiv okupatorskih sila i ustaša. Do sada su muslimani saradivali i još intimno saraduju sa okupatorskim silama i us-tašima u borbi protiv Srba. Đeneral Mihailović.

Broj 146 od 22 aprila: ...

Broj 147 od 22 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Organizovali smo novo mesto za prijem materijala u Honomlju koje se nalazi 6 kilometara zapadno od Zagubice, jugo-istočno od Petrovca na Mlavi 31 km a na liniji 44 stepeni od Ćuprije. Mesto će biti označeno sa 9 vatri u vidu krsta sa razmakom od 25 metara između svake vatre. Znak raspoznavanja je slovo Z i zelena raketa koju treba prvo da dade avion. Bacite samo oružje, municiju i sanitetski materijal. Avioni treba da dođu noću 25/26 aprila. U isto vreme Borski Rudnik (nejasna grupa) treba bombardovati. On radi za Nemce. Đeneral Mihailović.

Broj 149 od 28 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Nedić je lično potpisao naredbu za napad na Goliju radi

³⁰ Tako u originalu, verovatno treba: »svim komandantima«. Vidi u Prilogu I, dok. br. 6, telegram br. 27.

³¹ U izostavljenoj depeši se govori o represivnim merama Italija u Sloveniji marta 1942. koje su opisane u telegramu »Rudolfa« od 11. aprila 1942 (vidi dok. br. 69).

rasturanja pobunjeničkih četa. Napad će izvesti Nemci,³² Ljoticevci i Nedićeve trupe sa četiri strane. Napad će voditi nemacki potpukovnik Frike. Povučićemo se i javiti se docnije. Molim bacite pamflete u okrugu Raška, Ivanjica, Čačak nadajući izdajnički rad Nedića i bombardujte Goliju i Novi Pazar sledećih noći. Đeneral Mihailović.

Broj 150 od 29 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Materijal bačen noću devetnaestog, dvadesetog pored Ivanjice jedan deo pronašli.³³ Javite tačno šta je poslato. Doturite automatsko oružje i municiju i bez novca na označeno mesto u vezi našeg broja sto četrdeset jedan za noć prvi i drugi maj i sledeće dve noći. Znak obeležavanja kako smo javili. Đeneral Mihailović.

Broj 151 od 29 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Bacanje letaka avionima silno krepi..³⁴

Broj 152 od 29 aprila: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. — Letke, municiju za našu pušku ..³⁵

Broj 153 od 5 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Imamo podataka da su se dvadeset osmoga aprila spustila dva naša oficira padobranca u jednom muslimanskom selu kod Novog Pazara. Muslimani su ih uhvatili i predali Nemcima. Jesu li se spustili neki naši padobranci? i ko.³⁶ Molim da se naši ljudi ne bacaju na nesiguran teren nego tamo gde budem javio. Đeneral Mihailović.

Broj 155 od 6 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Novac ne slati dok naročito ne tražim. Materijal hitno doturiti kako sam javio broj sto pedeset jedan i sto pedeset

³² Reč je o nemačkoj akciji hvatanja Draže Mihailovića (šifrovani naziv »Forstrat«). Akciju je, od 15. maja do 3. juna 1942, bez uspeha izvodila 7. četa za specijalnu namenu 800. puka »Brandenburg« pod komandom kapetana Milera. Uporedo sa tom akcijom, delovi nemačke 704, 714. i 717. pešadijske divizije su izveli i nekoliko manjih akcija protiv četnika u rejonu Požege, Užica, Bajine Bašte, Ivanjice, čačka, Gornjeg Milanovca i na teritoriji istočne Srbije. Potpunije o tome, vidi dok. br. 83, telegram »Od 1002 (I/V) prim. 5/V«; /tom XII, knj. 2, dok. br. 89; Arhiv VII, NAV-T-501, r. 248, sn. 1—19, 93, 94, 142, 215—219, 230—231, 233, 446.

³⁴ i ³⁵ Sadržaj tih telegrama se nalazi u dok. br. 79.

³⁶ To su bili jugoslovenski narednici Bakić i Semiz. Prema zabeležici vojnoobavestajne službe italijanske Vrhovne komande od 23. jula 1942 (sačinjenoj na osnovu rezultata saslušanja nemačkih vlasti) nakon spuštanja padobranom 29. aprila 1942, oni su bili uhvaćeni od mesne milicije i predati Nemcima. U Jugoslaviju ih je uputio britanski kapetan Benet iz Centra SOE u Kairu, koji im je — kako stoji u izveštaju »objasnio zadatke i to: da stupe u vezu sa oružanim organizacijama koje postoje na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji, da sakupljaju podatke o položaju, broju i snagama četničkih i partizanskih formacija i o pristalicama Draže Mihailovića...« (Arhiv VII, NAV-I-T-821, r. 347, sn. 803—4).

dva. To je najbolja propaganda pored radia. Javite tačno šta je sve poslato. Obratite veću pažnju na bacanje materijala i mesto koja označimo. Đeneral Mihailović.

Broj 156 od 6 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. — Predlog finansiranja ..³⁷

Broj 157 od 7 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Pripremite nam za dotur najbolji eksploziv sa uputom za rukovanje na srpskom jeziku. Mesto gde treba doturiti ja- viću. Đeneral Mihailović.

Broj 158 od 7 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Molim da se hitno više puta objavi na radiu London. Sef trojki u Jugoslaviji naređuje da se što više radi a ništa ne priča jer neprijatelj sluša i mnogo doznaće zbog lakovernosti našeg sveta. Sta je sa objavom naše depše broj 142. Đeneral Mihailović.

Broj 159 od 7 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Ovih dana naši odredi vodili su ogorčene borbe u istočnoj Bosni protiv Nemaca i Ustaša i hrvatske vojske.³⁸ Naši odredi povukli se u planine. Ustaše uništavaju sve što je srpsko. Đeneral Mihailović.

Broj 162 od 9 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Posebni izveštaj o komunistima. ..³⁹

Komunistima glavni cilj socijalna revolucija. Sve drugo sporedno. Raspolažu vrlo velikim sumama zaplenjenog novca u Užicu, a možda i dobijenog. Đeneral Mihailović.

Broj 163 od 9 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Lako bismo s Nemcima da nemamo ogromne smetnje Ljotića, Nedića i Pećanca. Narod ih sve prezire. Novac se štampa nemilice. Nemci uzimaju koliko hoće a Nedić, Ljotić i Pećanac dobijaj u ogromne sume. Nemci nas se mnogo plaše, više nego komunista. Imam izveštaj iz Slovenske da Gestapo preko Bečke komunističke centrale potstiče komuniste u borbi protiv nas. Potrebno hitno bombardovati vojne ciljeve ovam. U prvom redu Savski most kod Beograda, Borski rudnik, Trepču sem električne centrale, pristanište Metković i električnu centralu Omiš. U mnogome bi diglo moral naših ljudi u narodu. Narod očekuje to. Treba izvršiti narodnu želju. Đeneral Mihailović.

Broj 164 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Toplo zahvaljujem Pretsedniku Vlade na čestitci povodom visokog odlikovanja Karadorđevom Zvezdom sa mačevima III

³⁷ Sadržaj tog telegrama nalazi se u dok. br. 79.

³⁸ Reč je o borbama protiv partizana (vidi dok. br. 80).

³⁹, ⁴⁰, ⁴² i ⁴³ Sadržaj tih depša nalazi se u dok. br. 83.

reda. Ponosan sam da ovo odlikovanje nosim kao vidan znak hrabrim borcima za Kralja i veliku Jugoslaviju i molim Vas da na Najvišem Mestu budete tumač naše dužnosti da istražemo do naše pobede. Đeneral Mihailović.

Broj 165 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —
Zaseban izveštaj za Nedića: ...⁴⁰

Broj 166 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Poseban izveštaj o Ljotiću:⁴¹ stvarno naoružane bande. Komandanti nose oficirske činove a nisu ni vojsku služili. Najveći nemački saradnici. Sa njima zajedno vrše pljačke životnih namirnica. Novac ove bande dobijaju u ogromnim sumama. U Kraljevu ove bande hvatale, a Nemci vršili streljanja daka čitavih razreda gimnazije sa nastavnicima. Kragujevac Ljotićovo delo. Nažalost ima tamo i oficira i popova. Čuveni izdajnik pop Bulić u Čačku. Ljotić baca brošure u masama. Najomrznutiji u narodu sinonim izdajstva. Đeneral Mihailović.

Broj 167 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —
Poseban izveštaj za Pećanca: ...⁴²

Broj 168 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —
Muslimani sve do sada ..⁴³

Onima na Kosovu zapretiti i bombardovanjem. Đeneral Mihailović.

Broj 170 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.

Nedić i Aćimović s jedne Ljotić s druge strane u stalnoj borbi za vlast. Obe strane takmiče se u služenju Nemcima. Nemci pljačkaju sve. Diris njihovo glavno slagalište. Zabranjena kupoprodaja svega. Crna berza jedini način za snabdevanje gradova. Po gradovima glad i beda, Nemci i Ljotićevci naoružane bande pljačkaju sve pod izgovorom gonjenja crne berze. Putnike po vozovima pretresaju i sve za jelo oduzimaju. Nemci kradu sve pakete zarobljenicima. Đeneral Mihailović.

Broj 171 od 10 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Ovid dana Nemci bacaju letke iz aviona nad Homoljem u kojima pozivaju Srbe da budu mirni i obrađuju zemlju. Kažu da su Englezi bacali letke i pozivali nas na ustanak. Đeneral Mihailović.

Broj 172 od 11 maja:...

Broj 173 od 11 maja:...

Broj 174 od 11 maja:...

Broj 175 od 11 maja:...

Broj 177 od 12 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

⁴¹ Dimitrije.

Moj štab nalazi se blizu planine Goli je a ja u blizini štaba. Nemački maršal List sa jednim bugarskim generalom i zato ne dolazi u Beograd. Sprema se stan u Belom Dvoru na Desdinju. Đeneral Mihailović.

Broj 179 od 12 maja:...

Broj 180 od 12 maja: ...

Broj 187 od 14 maja: ...

Broj 189 od 14 maja: ...

Broj 190 od 14 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.

U Beogradu i unutrašnjosti mnogi prikupljaju novac za nas i vrše zloupotrebe. Pomenite preko radia sve izdajnike i skrenite pažnju dobronamemom svetu da ne naseda. Đeneral Mihailović.

Broj 192 od 15 maja: ...

Broj 193 od 15 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Veza vaš V.K. sto deset. Padobranci pali u muslimansko selo Zabret kod N. Pazara uhvaćeni i predati Nemcima. Interesuju nas imena. Preko radia što pre osuditi ovaj izdajnički gest i zapretiti represalijama. — Đeneral Mihailović.

Broj 194 od 16 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Sa pouzdane strane obavešteni smo Nemci spremaju napad na Goli ju sa nekoliko divizija. Grupisani u Raški, Kraljevu, Čačku, Požezi i Užicu i od Bosne. U napadu učestvovaće samo Nemci. Molim hitno objavite preko radia ovu nameru uz slovo Z i skrenite pažnju da se narod čuva i skloni jer će ga odvesti na rad u Nemačku. Privremeno prekinućemo vezu. — Đeneral Mihailović.

Broj 195 od 23 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Zimus razgovarano ...⁴⁴

Broj 196 od 24 maja: ...

Broj 199 od 24 maja: ...

Broj 200 od 24 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Ovih dana uhvatio sam vezu sa Gvozdenom Gardom i data su im potrebna uputstva za organizaciju ustaničke garde u Rumuniji.⁴⁵ Zivalj do Turn Severina potpuno za nas. U izgledu je i sastanak Horija Sime sa mojim pretstavnikom. Pored svega toga ipak smo obazrivi. Đeneral Mihailović.

Broj 201 od 25 maja: ...

Broj 202 od 25 maja ...

⁴⁴ Sadržaj te depeše se nalazi u dok. br. 84.

« Vidi dok. br. 84 i 88.

Broj 203 od 25 maja:...

Broj 204 od 25 maja: ...

Broj 205 od 25 maja: ...

Broj 206 od 25 maja: ...

Broj 207 od 25 maja: ...

Broj 208 od 26 maja: ...

Broj 209 od 26 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade. —

Prošle jeseni primio sam znanju saopštenje britanske Vlade da Jugosloveni ima da se bore za Jugoslaviju, a ne da se borba pretvori u pobunu komunista za Sovjetsku Rusiju. Ponavljam komunisti su omrznuti u narodu zbog užasnog terora. Zapamtite: narod ih neće i uskoro im je kraj. Srbija, Sandžak i Istočna Bosna potpuno slobodni od njih. U Crnoj Gori sam se narod digao listom protiv njih. Ponavljam sam narod i sad se i Crna Gora čisti. Kapetan Hadson prošle jeseni omeo mi je dolazak pomoći u naoružanju i time doveo tada do velike krize. Bojazan je da usled nerazumevanja naše situacije i sad to ne učini kad je najpotrebnije i kad se bliži slom Nacizma i Fašizma i pobeda demokratije. Ozbiljan udar prema neprijatelju ne može se preuzeti bez oružja i municije. Ne zavaravajte se. Ceo narod je uz jugoslovensku vojsku. — Đeneral Mihailović.

Broj 211 od 26 maja: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Radio emisije kojima se apostrofiraju partizani jako škode u narodu ugledu Engleske i naše Vlade. Nigde se oni ne bore protiv okupatora. Oni ubijaju samo naše istaknute nacionaliste u svima redovima. Njihova je borba u pozadini a ne na frontu. Njih Nemci i ne gone. — Đeneral Mihailović.

Broj 212 od 27 maja:...

Broj 217 od 4 juna:...

Broj 218 od 4 juna: ...

Broj 219 od 6 juna: ...

Broj 220 od 6 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Srbija potpuno organizovana. Svi komandanti na svojim¹ mestimä. Razvijena sopstvena radio mreža za vezu. Iz oblasti Leskovca i Vrànja naše organizacije prodiru u Južnu Srbiju odakle regrutti beže od Bugara i stupaju u naše odrede. — Đeneral Mihailović.

Broj 221 od 6 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

U Bosni na Majevici naši odredi potukli Ustaše i oteli im četiri topa. Ustaše prebegli delom u Srbiju prihváćeni od

Nemaca. U ostalom delu Bosne četnička akcija.⁴⁶ Hercegovina sad preživljuje komunistički teror. Sudeno da ovaj teror prežive svi naši krajevi posle čega nastupa revolt i čišćenje. Za od-sudni čas bićemo ujedinjeni ali nam svuda treba oružja i mu-nicije. — Đeneral Mihailović.

Broj 222 od 6 juna:...

Broj 223 od 6 juna:...

Broj 224 od 6 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Za hrabro držanje u borbama protiv neprijatelja u sa-stavu četničkih odreda jugoslovenske vojske predlažem da se engleski kapetan Christie Lawrence odlikuje Ordenom Belog Orla petog reda sa mačevima. — Đeneral Mihailović.

Broj 226 od 6 juna:...

Broj 227 od 6 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Obećali naročite usluge neprijatelju i došli iz ropstva ge-neral Milutin Nedić Pretsednik komisije za razgraničenje Beo-gradskog pašaluka, general Žarko Majstorović pokušava na Drini da za račun Nedića zameni Dangića koji je prevarom Ne-dića i Ljotića dopao ropstva. Pukovnik Jovan Sokolović koji treba da se upotrebi u specijalnoj nemačkoj misiji protiv jugo-slovenske vojske. Pukovnik Petar Simić oblasni komandant u Beogradu u vezi sa Nemcima promenio sve moguće farbe. — Đeneral Mihailović.

Broj 228 od 8 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.

Poslednja masovna bombardovanja Nemačke imala su veliko moralno dejstvo na Nemce u Jugoslaviji. Potrebno vršiti bombardovanje vojnih objekata u Jugoslaviji a naročito u Bugarskoj da se kod Jugoslovena podigne moral do vrhunca a kod Bugara potstakne borba protiv Nemaca. Da li će i u kojoj meri jugoslovensko vazduhoplovstvo biti u mogućnosti da pot-pomogne u otsudnom momentu koji može brzo i iznenadno doći.— Đeneral Mihailović.

Broj 230 od 8 juna:.. .

Broj 231 od 9 juna:.. .

Broj 232 od 9 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Englez sa broja 11.971 živ je i nalazi se kod Valjeva. Ka-dar služi u Sarafandu pionirski bataljon. Moli da mu se oba-vesti porodica.— Đeneral Mihailović.

,

i

;3 • r i

⁴⁶ Osim lokalnih čarki nikakvu borbu četnici protiv ustaša u Bosni nisu tada vodili, već su saradivali sa njima i domobranima u borbi protiv partizana (vidi dok. br. 74, 82, 89 i 91).

Broj 233 od 9 juna: ...

Broj 235 od 11 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Južno Srbijanci⁴⁷ nisu zadovoljni sa današnjim stanjem. Bugari udarili porez na sve zemlju, zaradu, stoku, kola, žvinu, pčele i td. Uveden monopol na žito, oduzima se vuna i mast. Oduzete sve mogućnosti zarade. Činovništvo pljačka narod i to pretsednici opština. Korupcija Borisovih ljudi ogromnih razmera. Uvatiло sve da se obogati. Moral bugarskih vojnika slab. Bugari pokušali dva puta mobilizaciju prvi put pobeglo oko trideset dva procenta a drugi put oko šezdeset od sto. Odustali od mobilizacije i ne preduzimaju nikakve represalije. Mržnja između Bugara i Makedonaca sve veća. Bugske vlasti zbranile naziv Makedonac. Narod uvida da je za vreme Jugoslavije bilo bolje. Na žalosno stanje baca krivicu na Bugare a naročito na Borisove ljude. Povoljni uslovi za našu stvar. Potrebno razviti propagandu da pristupe pokretu jugoslovenske vojske i da ne budu zavedeni strampoticom. Važno je istaći Južno Srbijanci nisu izdali Jugoslaviju u ovome ratu. Izneti teško materijalno stanje i uporediti sa ranijim. U novoj Jugoslaviji neće biti nikakve osvete i biće zarade mnogo bolje nego što je sada i što je bilo pre u Jugoslaviji. — Đeneral Mihailović.

Broj 237 od 11 juna:...

Broj 239 od 11 juna: Pretsedniku jugoslovenske Vlade.—

Generalu Kenigu Bir Hakem. Jugoslovenska vojska u Otadžbini iz slobodnih planina divi se herojskom otporu slobodnih Francuza pod vašom komandom u odbrani Bir Hakema. Pobeda je naša. — Đeneral Mihailović.

⁴⁷ Odnosi se na Makedonce, koje četnici nazivaju Južnosrbijancima.

BR. 106

**IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA OD 13. JUNA 1942.
KOMANDANTU ITALIJANSKE ALPINSKE DIVIZIJE »PUT
TERIJA« U VEZI SA NAREĐENJEM DA ĆETNICI NAPUS
TE FOČU I GRAD PREDAJU USTAŠAMA¹**

STAB
SANDZACKIH ĆETNIČKIH ODREDA
Str. pov. Br. 137
13 juna 1942 godine
POLOŽAJ

U vezi Vašeg naredenja Br. 3630/op² a poslatog nam preko Komande Mesta Cajniče, koje sam primio 12 juna 1942 godine u 23 časa, izveštavam Vas;

1) Linija koja je bila određena majoru g. Glišiću t.j. s. vičkoč—Ušće Tare i Pive kod Huma, morala je biti predena iz čisto taktičkih razloga, jer su se borbe sa Komunistima vodile neprekidno.³ Cim bi naše trupe stale, komunisti su to odmah iskorišćavali, vršili pregrupisavanje svojih snaga sa stalom težnjom za izvršenje protivnapada, kako bi se zadržali na teritoriji Sandžaka po ceni najvećih žrtava, koji je za komuniste od najvećeg značaja kako vojničkog, tako moralnog i privrednog.

2) Da bi se komunistima oduzela svaka mogućnost povratka u Sandžak, bilo je potrebno Nacionalnim četničkim snagama dopreći do jedne prirodne prepreke na kojoj se može postaviti straža i onemogućiti više povratak komunista u Sandžak. Tu liniju pretstavljava je samo reka Drina i Piva. I samo zbog toga, da bi se jednom za svagda likvidiralo sa komunistima u Sandžaku i Crnoj Gori produžen je pokret trupa do r. Drine stim, da se po begstvu komunističkih bandi na levu obalu r. Drine, četničke trupe vrate na liniju Vikoč—Hum, na samoj Drini ostave samo manje posade kao straže na pojedinim prelazima.

3) U tom gonjenju komunista preko r. Drine stiglo se je jednom kolonom i do Foče, kada se je saznalo da su Italijanske trupe napustile Foču, a da koncentrisani komunisti na levoj obali Drine oko sela Trbušće, nameravaju da zauzmu od

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča k 231 reg. br. 34/6 (BH-X-54).

² To naredenje redakcija nije pronašla.

³ Vidi dok. br. 93, nap. 6.

Italijanski trupa već napuštenu Varoš. Zauzimanje Foče od komunista moralo se je bezuslovno sprečiti jer bi sve do sada žrtve Nacionalista u borbi protiv komunista bile uzaludne (a palo je nekoliko stotina života naših najboljih ljudi) u toj borbi. Ako bi se dozvolio ulazak komunista u Foču značilo bi dozvoliti im vezu njihovih ljudi u Hercegovini, Bosni i Sandžaku i neometan rad komunista u ovoj oblasti, baziranjem na Foču.

Iz ovih razloga naređen je ulazak u varoš manje posade koja se je sastojala samo iz patrola i koje su imale za zadatku, da se uvere dali je Foča zaista napuštena od Italijanskih trupa, i da u njoj ima komunista. Patrole su podnеле izveštaj da se u varoši nalazi manja posada Ustaša pod komandom nadporučnika Štimca i da u varoši vlada nered što je i sam nadporučnik Štimac priznao kada je izjavio da nije u stanju, sa malom posadom koju ima da uspostavi red, a da veće snage Ustaša u varoš neće ulaziti.

Da bi se sprečilo ulazak komunista u Foču, kao i nered u samoj varoši, odnosno da se red uspostavi, jer je pljačka i progon već otpočeo, pristupljeno je sa predstavnicima Ustaša pregovorima i sa istima postignut sporazum,⁴ da se pod komandom nadporučnika Štimeca stavi 100 četnika, radi održavanja reda i sprečavanja eventualnog upada komunista koji su sa one strane imali osam bataljona jer je uhvaćeno pismo koje je jedan Komunistički komandant uputio narodu pozivajući ga da se bori protiv okupatora. Ovo pismo u originalu je dostavljeno i toj Diviziji, preko Komandanta Italijanskih trupa u Čajniču.

Četničke trupe zadržane su na liniji na koju su stigle jer je sporazumom sa predstavnicima Hrvatskih vlasti utvrđeno da

⁴ Sporazum su (9. juna 1942) sklopili: major Petar Baćović (sa četničke strane) i domobranički pukovnik Stjepan Jakovljević i nadporučnik Milan Štimec (bio je prisutan i ustaški nadporučnik Franjo Tarčuk). Sporazum glasi:

- »1.) Prevoz trupa obustavlja se.—
- 2.) Ustaške i oružničke snage koje su tu ostaju do daljeg u Foči.—
- 3.) Demarkaciona linija odredena sporazumom vredi do daljeg. Liniju će odrediti Štimec i Milojević na 10.—
- 4.) Izvršnu vlast u Foči vršiće nadporučnik Štimec (u dokumentu piše Štimac, a treba Štimec — prim, red) kojemu se pridodaje pod komandu 1 mladi četnik i 100 četnika radi održavanja reda i sigurnosti.—
- 5.) Pukovnik Jakovljević se umoljava da izvesti nadležne da nacionalisti četnici nisu došli u Foču kao neprijatelji NHD, već po odbrenju Italijana sa kojima zajedno saraduju u borbi protiv partizana.—
- 6.) Ovakvo stanje ima da ostane sve dotle dok se ne doneše precizno rešenje o granici N.D.H. i Crne Gore kojemu rešenju saveznika će se obje strane pokoriti.—
- 7.) Ustaške jedinice nemaju nikakve egzekutive, već da funkcionišu samo kao vojne jedinice« (Arhiv VII, mf. Lok. muz. 2/409).

se ovako stanje u Foči i okolini održi sve dok po ovome ne doneće odluku Guverner na Cetinju pod čijom se zaštitom i nalaze sve četničke snage Pavla Đurišića, Komandanta Svih četnika u Crnoj Gori i Sandžaku. Četnici su naročito insistirali da odluku po pitanju Foče doneše sam Italijanski Guverner, jer je pretstavnik Hrvatske vojske Pukovnik g. Jakovljević pred delegatima sa potcenjivanjem i omalovažavanjem govorio
0 kompetenciji Gospodina Guvernera i Italijanskih trupa za rešavanje ovog pitanja.

4) Četnici su potpisani sporazum striktno ispunjavali i nije se desio nikakav Incident niti se sa trupama ulazilo u Foču. Naredenje Vaše o povlačenju primio sam i odmah sam izdao naredenje da se trupe povuku. Čim sam dao znak za povlačenje trupa Hrvati su odmah izvršili napad, jer su verovatno saznali za Vaše naredenje o našem povlačenju. Napad je bio popraćen vrlo jakom vatrom automatskih oruđa, bacača i artilerije, što je bio dokaz da je taj napad od ranije pripreman. Ipak sam pokušao i pored toga što sam napadnut da pismenim putem sprečim sukob, te sam zato poslao po kuriru Ustaši molbu⁵

1 to pismenu Komandantu mesta i molio ga da obustavi vatu pošto se ja povlačim po naredenju Italijanske komande. Na žalost ovo je bilo bezuspeha jer su Hrvati produžili još žešći napad, tako da su mi naneli gubitke: 80 ljudi što mrtvih što ranjenih.

Jasno je svakom vojniku da sam dalje povlačenje svojih trupa u cilju izvršenja Vašeg naredenja mogao izvršiti pod borbom.

5) Čim su trupe bile izvučene iz borbe, povukao sam ih na određenu liniju s. Vikoč — s. Hum, dok su sve trupe iz Nove Varoši upućene sa položaja još 11 o.m. u 18 časova pravcem s. Čelebić—Kosanica — Nova Varoš, što znači da su ove skinute sa položaja na 30 časova pre početka napada Ustaša na naše trupe kod Foče. I sam Komandant ovih trupa major Glišić sa svojim Štabom povukao se u pravcu Nove Varoši još 11 o.m.⁶

Sve trupe koje se 13 o.m. u 15 časova nalaze na određenoj liniji, jesu trupe iz Sastava Sandžačkih odreda kapetana Pavla Đurišića, a stavljene su pod moju Komandu.

Hrvatski vojnici koji su se nalazili kod nas pušteni su svi i upućeni za Foču.

Gospodine Denerale,⁷ Nacionalne četničke snage koje rade po Vašim naredenjima i koje su u toj borbi za uništenje Ko-

⁵ Taj dokumenat nije pronađen.

⁶ Vidi dok. br. 107.

⁷ Odnosi se na generala Đovania Espozita (Giovani Espozito), komandanta italijanske alpinske divizije »Pusterija«.

munista na teritoriji Vaše divizije dale do sada nebrojene [žrtve] nisu zaslužile da ovako mučki budu napadnute od Hrvata i da se izvuku kao disciplinovane, na određenu liniju, a da prethodno dostoјno ne kazne neizazvanog napadača. Verujte, da smo ovo teška srca učinili poštjući samo Vaš autoritet.

6) Pošto su Sandžački četnički odredi sa majorom Glišićem napustili ovu teritoriju i njegov se Stab povukao, verovatno je da je i dosadanji njegov Oficir za vezu dobio naređenje da se povuče, to ostajemo bez veze sa Vama. Pošto je prisustvo jačih trupa na određenoj liniji neophodno potrebno, jer bi svako njihovo dalje povlaчењe neminovno izazvalo ponovno ulazak komunista na teritoriji ove divizije, a bez veze sa Vama ne smemo biti, to Vam upućujemo potporučnika Tomovića Ljubomira s molbom da ga primite kao našeg oficira za vezu pri Vašem Stabu, a koji raspolaže sa znanjem Italijanskog jezika.

Opstanak ovih trupa na terenu, koje su isključivo sa teritorije Crne Gore i Sandžaka, moguć je samo pod uslovom da redovno budu snabdevane potrebama iz te divizije. Zato Vas molim u interesu potpune zaštite ovog kraja od komunista i u interesu reda i mira, da nam i dalje budete naklonjeni i da snabdevanje svih trupa primite na sebe.

Brojno stanje mojih trupa na ovoj teritoriji trenutno iznosi 1800 ljudi.

Molim da se snabdevanje odmah produži jer smo u protivnom prinudeni raspustiti trupe, napustiti teren, što će odmah iskoristiti komunisti koji su sa one strane Drine, samo u okolini s. Trbušće koncentrisali već svojih deset bataljona spremnih da upadnu na ovu teritoriju, čim se mi povučemo.

Komandant major,
Petar Baćović

BR. 107

PISMO MAJORA MILOŠA GLIŠICA OD 14. JUNA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O AKCIJAMA SANDZACKOG ČETNIČKOG ODREDA I SITUACIJI U REJONU FOCE¹

Dragi čika Branko,

Kao što ti je poznato izbili smo na liniju Foča—Drina Piva.² Gro komunista ostupio je pravcem Volujak—Gacko. Slabije snage povukle su se levom obalom Drine i sada se nalaze u selu Trbušće (10 km. južno od Foče na levoj obali Drine). U Trbušću nalazi se Šahovićki bataljon. Kod Foče došao sam u dodir sa ustašama. Smatrao sam da se nesme izazivati sukob. Usled ovoga Foča je ostala opkoljena od naših trupa. Sa ustašama sklopljen je sporazum kojim je određena demarkaciona linija, obustavljenje dalje pre voženje njihovih trupa na desnu obalu Drine, regulisano vršenje izvršne vlasti koja je zajednička i ostavljeno da se pitanje Foče diplomatski reši i da se rešenju povezuju obe strane.³ Na pregovore između ostalih je dolazio i pukovnik Jakovljević. Dobio sam utisak da ma na koji način želi da popravi svoj očajan položaj u očima Srba. Izjavio je da će raditi da dode do sukoba između ustaša i Hrvatske vojske. On lično veruje da je ovaj sukob neminovan. Jedan ustaški poručnik izjavio je da Nemci naoružavaju Francuze za napad na Italiju a da ustaši jedva čekaju da se napiju Italijanske krv. Ovoposlednje rekao sam Italijanskom komandantu divizije u Pije viju. Odgovorio mi je da su osećanja jedno a politika drugo i da je stav Hrvata njima dobro poznat. Kod Foče je ostao Baćević.

Sastao sam se sa Đurišićem kod Sćepan Polja.⁴ Dobio sam vrlo rđav utisak da se na drugoj strani vodi neka separatistička akcija čiji je izraziti prestavnik Bakić,⁵ koji je u Pljevlju psovao majku i meni i Ignjatoviću pred italijanskim oficirima i kazao da smo im sve popljačkali. Po pitanju Foče Đurišić je otišao u Cetinje.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 127, reg. br. 17/10 (S-X-140).

² Odnosi se na četničke akcije protiv partizanskih jedinica (vidi dok. br. 94, 97, 98, 102 i 106 i Arhiv VII, Ca, k. 231, reg. br. 2/1).

³ Vidi dok. br. 106, nap. 4.

⁴ O tom sastanku Glišić je 10. juna 1942. telegramom obavestio predsednika srpske kvizlinške vlade, zatraživši da se i u Beogradu preduzmu mere sa ciljem da Foča pripadne četnicima (Arhiv VII, Ča, k. 50, reg. br. 29/2). Vidi dok. br. 109.

⁵ Vuksan.

Nedić je slao nekoliko telegrama⁶ da se naše trupe vrate jer su u toku vrlo značajni pregovori povoljni po našu srpsku stvar. Verujem da je ovo tačno. I bez ovoga a po dostizanju navedene linije, Sandžački odred je u pokretu za Novu Varoš. Odlazim 15 ov.m. u Beograd sa Vučkom po pozivu Nedića.

Nemci blokirali liniju Golija—Javor do Jasenove, kako bi spreobili prolaz Dražinih četnika za Crnu Goru. Iz jednog italijanskog dokumenta sa kojim raspolažemo proizilazi da Draža smatra kao jedne od svojih najboljih odreda crnogorske oddrede kapetana Đurišića.

Pročitao sam pismo koje si pisao Rudiju⁷ za produženje operacija sa linije Pljevlje Kosanica Đurđevića Tara. Mnogo mi je žao da za sada nisam lično u mogućnosti da dodem da mnoge stvari objasnim i postavimo na pravo mesto. Video sam iz pisma da se isključujem iz daljih operacija koje je trebalo da produži Rudi, koga sam sretnuo tek kada sam se vraćao sa Drine. Smatram da je ovo tvoje pismo potpuno deplasirano i o svemu ostalom govorićemo docnije.

Moje akcije smatram da slabo stoje kod Nemaca i da bi za dalji rad bilo neophodno potrebno da me London liši čina ili na neki drugi način žigoše kao odanog saradnika Nedićevog. Smatrajte da je ovo od ogromne važnosti. Za Lula ste učinili strahovitu grešku, što može da dovede do teških posledica kako za mene tako i za ceo odred.

O svemu ostalom Vučko će usmeno izneti.

Sve vas mnogo pozdravlja Vaš

14. juna 1942. godine
Nova Varoš

M. Glišić

⁶ Ti telegrami nisu pronađeni.

⁷ Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 2/1.

BR. 108

ZAPISNIK SA SASTANKA IZMEĐU PREDSTAVNIKA CET-NICKOG ODREDA »BORJE« I NDH OD 14. JUNA 1942. O DOPUNI SPORAZUMA O SARADNJI OD 9. JUNA 1942. GODINE¹

Z A P I S N I K

Između prestavnika oružane sile Nezavisne Države Hrvatske i Borjanskog četničkog odreda sastavljen na dan 14 lipnja 1942 godine u Prnjavoru.

Prisutni od strane oružane sile Nezavisne Države Hrvatske: glavno-stožerni p.pukovnik Janković Janko, satnik Ceranić Dean, natporučnik Co ja Ivan, poručnici Kovačić Franjo, Mustafa Porobić i zrakoplovni natporučnik Maks Jurić kao i ustaški logornik Jurić Hrvoje.

Prisutni od strane Borjanskog četničkog odreda: Komandant Radić Rade, načelnik štaba Kitić Jovo, adutant, Mirko Janković, Cakeljić Ljubomir, Arsenić K. Teodor, Đurić Miloš.

Na sastanku zaključeno je sledeće:

1) Utvrđene su granice na teritoriji Derventskog zdruga koje su u glavnom obeležene na karti.

2) Obje ugovorene strane sporazumele su se u pogledu postupka, ako se desi eventualni incident sa jedne ili druge strane. Izveštaji o eventualnim incidentima imaju se slati Zapovjedniku posade Derventa preko Prnjavora odnosno Zapovjedniku Borjanskog odreda Jošavka preko Vijačana.

3) Obje ugovorene strane obavezuju se da će sve incidente likvidirati, a pri tome pridržavati se točno zapisnika koji je sastavljen u Velikoj Župi Sana i Luka između prestavnika Državnih vlasti Nezavisne države Hrvatske i zapovjednika četničkih postrojbi Radoslava Radića.²

4) Za međusobni saobraćaj propisuju se sledeće odredbe:

a) prolaz četnika u pravcu Derventa — Prnjavor i svih žitelja sa njihovog područja regulira se ovako: svaki žitelj mora imati ovjerovljenu propustnicu stim da bude potpisana od sledećih osoba:

— za put Kobaš Derventa i tromeda Derventa i Šibovska Prnjavor potpisuje propusnice isključivo Nikola Forkapa komandant bataljona »Knez Arsen«. —

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 233,.. reg. br. 2/8 (BH-V-513).

² Vidi dok. br. 103.

— za put Banja-Luka — Prnjavor propusnice potpisuje
Rajko Mileusnić trgovac Lišnja naseobina.

— za put Vijačani — Prnjavor potpisuje propusnice Jevto
Voćar trgovac iz Vijačana.

— za put Doboј — Teslić — Prnjavor preko Vučijaka Tri-
vun Dakić lugar iz sela Popovića.

Svaka osoba mora imati propisnu propusnicu previdenu
prema napred pomenutim uslovima. Inače će biti zadržana uhi-
ćena i predata zapovjedništvu Borjanskog vojno-četničkog
odreda.

U koliko neko od ovlašćenih za potpisivanje propusnica
umre ili bude otsutan odrediće se nova osoba u sporazumu
sa Zapovjednikom posadnog zapovjedništva Prnjavor odnosno
Derventa.

b) U koliko će imati potrebe prelaza pripadnici oružane
sile kao i ostali žitelji područja Derventskog zdruga sve pro-
pusnice ima da budu potpisane od strane Zapovjednika posade
Derventa i Prnjavor i to: p.pukovnika Jankovića i satnika Ce-
ranića, svaka izmena potpisa izvestiti će se blagovremeno drugi
potpisnik ugovora.

5) U svemu ostalom obje ugovorne strane imaju se pri-
državati zapisnika sastavljenog u Velikoj župi Sana i Luka i za-
povjednika četničke postrojbe Radoslava Radića.

U Prnjavoru 14 lipnja 1942 g-odine

Zaključeno i potpisano!
1) g. stožer, p.pukov. Janković
Janković

Zapovjednik Borjanskog voj. čet. odreda
Radoslav Radić

BR. 109

PISMO MAJORA PETRA BAĆOVIČA I KAPETANA RUDOLFA PERHINEKA OD 15. JUNA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O SITUACIJI U REJONU FOCE¹

Dragi čika Branko!

**15-V-10,30
Čelebić**

**Tvoja pisma od 10. i 11. ov.m.² primili smo 14. ov.m. u
21. čas u s. Čelebiću.**

Situacija:

1. — Kao što sam ti javio u pismu od 12 ov.m.³ naše kolone izbile su na liniju r. Drina — Piva od Foče pa uzvodno od Huma (ne znam tačno mesto) — ali prepostavljam do utoka r. Vrbniče u Pivu, jer bi to bila 1. Pavlova kolona.

2. — Sve trupe na d. obali Tare nalaze se sada pod k-ndom majora g. Baćovića. Na d. obali Pive od Huma južno nalazi se major Vesković⁴ i Bojović.

3. — Dogadaji kod Foče: kada je Baćović stigao do Foče u njoj nije bilo Italijana, već svega 40 hrvatskih oružnika pod K-dom nadpor. Štimeca i 1 četa od 270 ustaša. Baćović je ušao i načinjen je sporazum⁵ o očekivanju odluke sa Cetinja i Zagreba o pripadnosti Foče, što je trebalo svršiti diplom. putem. Zato je, po dogovoru na Šćepan polju⁶ između Baćovića, Miloša⁷ i Pavla, Pavle otputovao da preko svojih ljudi urgira na Cetinju da Foča pripadne njemu, odnosno njegovim odredima. Glišić je otputovao za Beograd da bi, po njegovim rečima, i tamo što učinio za tu stvar. Ali ja u taj uspeh ne verujem jer je stigla Glišiću Nedićeva depeša, neka prekine sve operacije — da ne ulazi u Foču — jer bi to po njihovu stvar imalo vrlo neprijatnih posledica i to baš sada, kada se vode neki diplomatski pregovori o tim pitanjima granica.

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 132, reg. br. 16/5 (CG-V-128). Pojedine reči i delove teksta podvačio je, olovkom, Draža Mihailović i na margine uneo primedbe.

² i ³ Ta pisma redakcija nije pronašla.

⁴ Andrija, major.

⁵ Vidi dok. br. 106, nap. 4.

⁶ Vidi dok. br. 107.

⁷ Glišić.

Glišićevi ljudi kod Foče nisu u opšte učestvovali; kod Foče bili su samo Baćovićevi ljudi i bataljon Mila Radovića iz okoline Goražda, koga je Baćović pozvao da mu se pridruži za sadašnje operacije — a već je od ranije u njegovom odredu. Sadašnje brojno stanje Bosanaca i Hercegovaca iznosi oko 700 pušaka sa 22 automata, oruđa.

12. ov.m. Baćović je dobio naredenje od K-nta divizije Pusterija iz Pljevalja da se odmah povuče na liniju s. Vikoč (na Čehotini) — utok Tare u Drinu (Hum).⁸

Da nebi sada komplikovao odnose sa Italijanima smatrao je da je najbolje da se povuče. — Izdao je naredenje za povlačenje računajući s time, da je pala odluka Ital. — Nemaca da se Foča predala Hrvatima i svaka bi borba prema tome bila uzaludna. Videlo se, da su Hrvati pripremali napad koncentracijom trupa — izvlačenjem artil. na položaj i obistinio se napad baš u trenutku prijema ital. naredenja o našem povlačenju. Napad je otpočeo 12 ov.m. u 22.15h. Borbu smo odmah primili, — jer se bez nje ne bi mogli povući. Borba je trajala punih 10 čas., jer su se glavne naše snage povukle 13. ov.m. oko 9 čas. dok su se por. Vidačić sa 1. svojom četom i kapetan Dangić⁹ na desnoj obali Čehotina borili kao zaštitnica sve do 11 čas. kada su se i oni povukli.

Gubici: Potpor. Filipović Vlada poginuo je hrabro se boreći sa svojim ljudima. Poginulo je još 5 četnika — a ranjeno

8. Svi su dali od sebe sve — i pokazali su skoro besprimernu hrabrost i požrtvovanje — ali se je naročito istakla četa kap. Vojina Dangića (Jezdimirovog brata).

Da je borba bila teška i krvava vidi se i iz ustaških gubitaka koji su: 60 poginulih i ranjenih i 18 zarobljenih..

Zaplenili smo 4 automatska oruđa.

Naši su gubici mahom od artiljerije i bacača, kojih mi nismo imali.

Zarobljenici su pušteni na slobodu — na kategorički zahtev Italijana. Već po puštanju zarobljenih primljen je 14 ov. m. u 20 č. i zahtev samih ustaša.

Zarobljeni su pušteni zato da bi time zaštitili pravoslavni živalj u Foču i okolini.

Foča je mogla biti zauzeta — jer je samo ljudstvo to tražilo — ali je major bio mišljenja da bi žrtve bile uzaludne — jer bi i zauzetu Foču — morali opet napustiti po zahtevu Nemaca i Italijana.

⁸ Vidi odgovor majora Baćovića na to naredenje (dok. br. 106).

⁹ Vojin.

Delovi Bosan. odreda, koji su ostali na 1. obali Drine kod Pešurića — Borike — Duba pod k-ndom Radivoja Neškovića i Draga Mitrovića — vode i dalje borbe sa molbom da i Baćović prede tamo. Ti su odredi tamo radi zatvaranja pravca kod Ustiprače i sprečavanja prelaza partizana u Bosnu.

A i Glišić usmeno i pismeno moli da Bos. odred prede u N. Varoš — verovatno zato da bi mogao njegove ljudi¹⁰ pustiti kućama.

Sada se nalazimo na liniji: s. Vikoč — s. Zavajit — s. Hum sa sledećim rasporedom:

- 1.— U s. Vikoču 2 čete batalj. kap. Momčilovića.
- 2.— U Zavajitu štab i ostatak bataljona Momčilović.
- 3.— U s. Mirićima i Pribinićima bataljoni Mil. Radovića i Petra Miletića.
- 4.— Batalj. por. Vidačića u Zavajitu.
- 5.— Rez.[ervni] B.[jelo]Poljski bataljon kap. Mil. Obrađovića — Zeleno Borje — Hum.

Svi imaju posednute položaje na liniji ispred napred ponenuhit sela.

6. — Čelebićka četa i Šahovićki bataljon sa štabom Baćovića u Čelebiću.

7. — Baza Čelebić.

Naređeno je vojvodi Iriću da dovede 400¹¹ svojih ljudi. Bio sam, ja Rade i sa njim. I od njega sam napravio našeg čoveka i primat će sva naša naredenja, a i izvršavati ih. On je naš.

Ćim pristigne Irić — vratićemo Šahovčane. Ljudi Bos. odreda bosi su i goli. Brojno stanje 700. Obećano im je, da će po završetku ovoga perioda operacija biti upućeni na odmor, a po mogućству i odeveni, ovo je zaista i po mojim opažanjima neophodna potreba, a i zaslužili su.¹²

Zdravstveno stanje samog komandanta majora Baćovića nije dobro — jer mokri već krv. Potreban mu je odmor i lečenje. Živi samo na mleku.

Nedić je preko Glišića molio Baćovića da isti dođe u Beograd — ili da mu barem¹³ napiše pismo — pa da mu pošalje novac i mater, sredstva, a želeo bi da razgovara s njim i o prilikama u Bosni.

¹⁰ Sledеće dve reči su podvučene, a na margini dopisano: »Ovo ne!«

¹¹ Taj broj je podvučen, a na margini dopisano: »Dobro«.

¹² Uz taj stav je na margini napisano: »Samo kod Pavla, ne kod Glišića«.

¹³ Sledеće dve reči su podvučene, a na margini napisano: »Opet Nedić«.

Baćović nije pristao ni na jedno ni drugo, jer zato nije imao Miletovo¹⁴ odobrenje.

Hrvat, pukovnik Jakovljević pozvao je Baćovića da sami razgovaraju, bez prisustva drugih hrvat, oficira i tom prilikom mu je rekao:¹⁵

U centru¹⁶ Hrvatske postoji veliko trvenje između ustaša i domobranaca. To ide tako daleko — da se može očekivati čak i otvoreni sukob.

2.) Raniji Jugosl. oficiri jedva čekaju da se reše ustaša i zato misle, da će u danom momentu učiniti svoje. Žele saznati šta mislimo mi o njima.¹⁷

3.) Iz domobranaca beži veliki broj — u komuniste i zato se plaše revolucije.

Baćović mu je odgovorio:¹⁸ svi biv. Jug. oficiri koji su sada u Hrv. vojsci — osuđeni su na smrt zbog izdaje zakletve.

Ko želi raditi na Jugoslovenstvu mora to učiniti još sada i tome dati vidni znak.

Da ne bi pogoršali — zbog Foče odnos četnika sa Ital. upućen je k-ndtu ital. divizije izveštaj¹⁹ kojeg prilažemo. Napisan je tako da bi i dalje mogli od njih izvlačiti hranu i municiju i zameniti sve Glišićeve ljude sa našima.

Prilažemo i izjavu koju su zarobljeni i pušteni ustaše potpisali.²⁰

Neophodan je avizirani sastanak s tobom i Pavlom — što pre. Ako je Pavle negde oko Zabljaka — najbolje na mostu kod Trešnjice.

Svoje prisustvo ovde koristimo za našu organizaciju.

Sada smo u očekivanju odgovora iz Plevlja — pa da eventualno preduzmem opet pokret na Drinu.

Na 1. obali Drine čuju se borbe. Verovatno su komunisti u borbi sa Ital. i ustašama.²¹

Ustaše su se zadržale u samoj Foči. Nisu kretale u napred. Predpostavljamo i da neće.

¹⁴ Nije utvrđeno o kome se licu radi.

¹⁵ Uz prvu rečenicu tog stava na margini je dopisano: »Nikako«.

¹⁶ Ta reč je podvučena.

¹⁷ Tekst tog stava je podvučen.

¹⁸ Tekst do kraja tog stava je podvučen.

¹⁹ Vidi dok. br. 102.

²⁰ U izjavi, koju je potpisalo 13 ustaša, piše da su se četnici prema njima korektno ponašali za vreme dok su bili u zarobljeništvu (Arhiv VII, Ca, k. 231, reg. br. 35/6).

²¹ Tekst tog stava je podvučen.

Narod pravoslavni ponovo je u zbegu — jer se boji ustaških »milovanja«. Ustanovljena je »ubičevom«²² odredbom autokefalna pravoslavna hrvatska crkva, kao ravnopravna katočkoj.²³

Pri prolazu kroz Plevlja²⁴ pri odlasku na položaj pozvao sam na konferenciju Grig.²⁵ Božovića, Voju Nenadića²⁶ i sav. min. spolj. pos. Lisičića Nićifora.

Konferisali smo punih 6 sati.

I pridobio sam ih da i oni pomažu naše ljudе. Izjavili su da stoje na istoj liniji, kao i mi.

Iznosim mišljenje Gligorija Božovića:

Jugoslavija — monarhija — dinastija Karadordevića.

Konfederacija —

u Srbiji samo pravoslavni i Slovenci.

Arnauti se isključuju iz drž. zajednice.

Granice kao i naše.

Sa Bugarskom ujedinjena crkva sa zajedničkim patrijarhom u Beogradu. Patrijarsi naizmenično — prvo 2 Srba pa onda Bugarin, pa Srbin i t.d.

Striktna konfederacija sa zajedničkom spolj. politikom i zajed. vojskom — vojska svaka na svojoj teritoriji sa svojim ministrom.

Uz kralja: Tajni krunski savet od 5 članova, koji bi bri nuo da se svi poslovi u državi vode isključivo u pravcu opštег držav. dobra. —

U nacion. odboru u Plevljima²⁷ pored njih trojice su još: Pavle Đurović²⁸ i muslimani:

Serif-Šećer Kadić²⁹

Safet beg Mušović³⁰

Avdo Karametović³¹

Ahmed Čaušević.—³²

²² Odnosi se na Antu Pavelića, pogлавnika NDH.

²³ Vidi dok. br. 103, nap. 6.

²⁴ Treba: Pljevlja.

²⁵ Grigori je.

²⁶ U Kraljevini Jugoslaviji predsednik četničkog udruženja pljevaljskog sreza.

²⁷ Taj odbor je formiran 27. maja 1942. na konferenciji u Pljevljima, koju je otvorio komandant italijanske divizije »Pusteria« general Dovani Espozito (Mirko Ćuković, Srbija u narodnooslobodilačkom ratu, Beograd 1964, str. 325—330). Bio je povezan sa srpskom kvislinskrom vladom (Arhiv VII, Ča, k. 147, reg. br. 8/1).

²⁸ Bivši sreski načelnik, tada predsednik pomenutog odbora.

²⁹ Serijatski sudija, tada potpredsednik pomenutog odbora. Njegovo ime je Derviš.

^{30, 31 i 32} safet beg Mušović i Ahmed su bili trgovci, a Avdo Karametović predsednik vakufskog odbora.

Uloga: Pomoćni organ okupat. vlasti u sređivanju prilika
u srežu i likvidacija komunista.
ekonomsko ozdravljenje, prosvetna propaganda, nacion.
propaganda. — odbrana vere.
Politička uloga: administrativna, uspostaviti sresku vlast.
Ne zabranjuju propagandu za Nj. V. Kralja Petra II
Sto pre nam odgovorite. Pošaljite nam »Vidovdane« jer
nemamo nikakvih vesti. Javite nam gde je Pavle.
Puno toplih želja za lično zdravlje č. Mileta.
S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Pozdrav Tvoj Rade
Poz. Baćović

Prilog: Ultimatum Baćovića Ital. u Foči.³³

P.S.

Zborne stanice:

1. —u Koselici kod čet. vođe Grubača.³⁴
- 2.— u Višnjici (op. Meljak) kod por. Jov. Jelovca.
3. — u Celebiću kod čet. vođe Spasoje Dakić
4. — u Humu kod naše straže na mostu.

Vidi dok. br. 102.

³⁴ Pavle.

BR. 110

RELACIJA TAKOVSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 17. JU- NA 1942. O DEJSTVIMA ODREDA PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U REJONU G. MILANOVCA OD 4. DO 10. NOVEM- BRA 1941. GODINE¹

P R E G L E D

Borbi koje je odred poručnika Vučkovića² vodio sa komunistima³ u G. Milanovcu i okolini u vremenu od 4 do 10 novembra 1941. godine.

4 novembra 1941 godine u 16 čas. kada sam se nalazio na sastanku povodom pitanja odbrane Milanovca sa komunističkim komandantom bataljona Rakićem⁴ pozvat sam na telefon iz Brajića od Načelnika Gorskega štaba potpukovnika Pavlovića⁵ koji mi je tada kratko naredio da odmah napadnem komuniste i da ih razoružam. Kapetan Reljić⁶ komandant mesta i komandant odreda koji je tada stigao u Milanovac kapetan Stojanović⁷ (iz S. Ljuljaka) resili su da ja odem u Brajiće i lično obavestim potpukovnika Pavlovića da je njegovo naredenje sada nemoguće izvršiti jer nije kod vojnika stvoreno potrebno raspoloženje jer smo baš tih dana u Milanovcu uspeli da uspostavimo relativno dobre odnose. Potpukovnik Pavlović odbio je ove moje razloge i naredio da mi u Milanovcu postupimo odmah po izdatom naredenju. Po povratku u Milanovac našao sam kapetana Reljića, Stojanovića sa odredom i ostale oficire (desetina) izvučene iz Milanovca u S. Brusnicu (Ponjevića kuće) objasnili su mi da su tako uradili da bi se gore pripremili za napad. Kako niko od njih nije htio da se vrati u Milanovac ja sam odmah sa pratiocima produžio za varoš i našao тамо 40 naših vojnika razoružanih (pozadnji delovi štaba i odreda koji se izvukao). Komunisti su pored toga pohvatali i osudili na smrt veći broj gradana naših pristalica. U kasarni spreman za borbu moj odred čekao je pod komandom narednika Krste Kljajića. Na ulazu u Milanovac komunisti su pokušali da mene i pratioce razoružaju što sam ja energično

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 21, reg. br. 4/5 (S-V-103).

² Tada komandant Takovskog četničkog odreda.

³ Delovi Cačanskog i 1. šumadijskog NOPO.

⁴ Branko, komandant Takovskog bataljona Cačanskog NOPO.

⁵ Dragoslav.

^{*} Milenko.

⁷ Radovan.

odbio tražeći da me odmah odvedu njihovom komandantu. Sa Rakićem sam posle kratkog sporazume van ja uspeo u sledećem: oružje je odmah vraćeno razoružanim vojnicima, svi po-hapšeni gradani pušteni su, odred kapetana Stojanovića i ostali oficiri mogli su se vratiti u Milanovac gde sam ih ja posle pola sata i doveo. Kapetan Reljić je u međuvremenu otišao u Brajiće. Sve ovo koštalo me je časne reči da neću komuniste napasti, koju je od mene tražio Rakić kao garanciju.

Odmah sutradan sa Stojanovićem doneo sam odluku da napadnem komuniste no s tim da se ja privremeno sklonim kako bih održao časnu reč u koju su komunisti čvrsto verovali.

Komunisti: Takovski odred nalazio se je u Zdravstvenom domu i šumadijski odred u bolnici. Stojanovićev odred sa delom Smiljanićevog odreda⁸ koji je tada stigao iz Gruže bio je u Krsmanovićevoj kafani i okolnim kućama a moj odred u kasarni. Podelili smo uloge tako da moj odred napadne bolnicu a Stojanovićev Zdravstveni dom. Izdao sam potrebne instrukcije i predao odred naredniku Kljajiću naročito mu naglašavajući da izbegne žrtve, u kom smo cilju već ranije veći broj komunista (zemljoradnika) preveli u naše redove.

Noću 6—7 novembra Kljajić je sa odredom iznenadno opkolio bolnicu napao komuniste i punih šest časova primoravao ih na predaju držeći prizemlje dok su komunisti bili na prvom spratu. Stvarna borba bila je ipak kratka. Komunisti su se predali skoro svi (125 ljudi). Prilikom ove borbe poginuo je iz mog odreda redov Miljan Molerović. Zarobljeni komunisti sprovedeni su u Brajiće.⁹ U isto vreme Stojanović je sa odredom napao Zdravstveni dom isterao komuniste iz varoši u pravcu s. Vrbanja i zarobio deset.

Pošto su naši odredi čvrsto ovladali Milanovcem ista je predata odredu majora Savovića. Smiljanićev, Stojanovićev i moj odred dobili su zadatak da krenu za Takovo i dalje za Breznu gde će obrazovati glavnu rezervu. 7 novembra 1941. god. u 12 čas. narednik Kljajić predao mi je odred u s. Takovu.

17 juni 1942 god.
POLOŽAJ

KOMANDANT PORUČNIK
Zvonimir A. Vučković

⁸ Gružanski četnički odred pod komandom kapetana Dušana Smiljanića Duje.

⁹ Vidi dok. br. 105, nap. 13.

BR. 111

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 31. MAJA DO 26. JUNA 1942.
GODINE¹

31-V-1942 »Ljutica«² key 5.

2—VI—42

broj 121 od 30 maja

Broj stodvadeset dva od tridesetog maja³ veza vaš sto devet sedam⁴ od dvadesetčetvrtoz maja. Stop. Aterton⁵ je naš čovek poslat vama u januaru. Stop. Pomognite njemu i pazite na njegov savet.

6. VI. 1942

Od 509, key 3.

Telegram za London možete slati preko 509 ako je potrebno.

Od 505, key 3.

Laza nije došao. Sa njim nemamo vezu. U Novu Varoš upućeno 200 ljudi. Baćović da primi ljude. U Bosni naši vode manje gerilske borbe.⁶ Ima ih oko 2000. Imamo s njima vezu. Javite da li imate vezu sa Lazom i gde se nalazi.

7. V/. 1942. g.

Od Hermana, key 5.

— Advokat Dušan Ilić iz Beograda, naš stari saradnik došao kod Crveniča i traži hitno sastanak sa komandantom kao delegat Nedića preko Cede Marjanovića⁷ sada ministra. Na-

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg. br. 2/1. Vidi izvod iz knjige posla tih telegrama iz tog perioda — dok. br. 112.

² David Simović Daća, komandant Dragačevske brigade.

³ i ⁴ Telegrami br. 122 i 197 ne nalaze se u zbirci telegrama posla — tih od strane izbegličke vlade Draži Mihailoviću (vidi dok. br. 105).

⁵ Vidi dok. br. 84, nap. 6 i 7.

⁶ U raspoloživim dokumentima nema podataka o »gerilskim borbama« četnika u Bosni, izuzev manjih lokalnih sukoba sa delovima usataških jedinica i milicijom.

⁷ Dr Čedomir, tada ministar privrede u srpskoj kvislinškoj vladi.

goveštena skora propast Nemaca i sadanja vlada bez ikakvih uslova želi da utvrdi blagovremeno preuzimanje vlasti od naše strane. Oni da pomognu u svemu a da se samo spreči svaka akcija komunista i drugih. Najveća diskrecija i hitnost.

Od 505, key 5.

Sve hitne depeše za Beograd slati preko Račića⁸ a mi ćemo kuririma 506 na putu. Sigurna kurira poslati u Beograd za materijal. Svim stanicama narediti da ne govore o stanicu u Beogradu a Homolje da zabrani Sekuliću odlaženje u Beograd. Za malo da otkriju stanicu u Beogradu. Pozdrav Laza.

Od Hermana, key 1.

Advokata Ilića poznajem iz rada u Beogradu. Išao je sa mnom kod advokata Trifunca. On je iz 46. klase koja je dala ostavku a kao komandir čete kod Vojvode Vuka izgubio je oko. zjrmadostap⁹ ide. Izgleda da je govorio sa sadanjim ministrom Marjanovićem iza koga стоји Nedić. On je u Leskovcu a kod mene je sam Crvenić koga ću poslati po Ilića i slušati ga.

8. VI. 1942.

9. VI. 1942

Od Hermana, key 7.

Ilić je kod mene. Pozvao ga Marjanović, Masalović¹⁰ i Jaša Ljotić brat Ljotića i izjavili da simpatišu naš pokret. Iza Marjanovića стоји Nedić. Boje se ranijeg ustanka, i to da neko ne digne u naše ime. S tога pružaju svoju saradnju u tri kombinacije:

1. — Da uđete u vladu ili da budete komandant Srpske straže. Za ovo im je Ilić rekao da otpada.

2. — Da Vam mogu omogućiti prelaz sa Vašim ljudima u koju hoćete stranu zemlju i

3. — Da odredite varoš gde bi živeli, gde će se garantovati život i da ubede Nemoe da ste se povukli ili da kažete jedan kraj u Srbiji koji bi oni obezbedili da mirno radite a da Vas Nemci ne progone.

Ovo je sve toliko providno i vodi samo Vašoj likvidaciji. Dalje traže da Vi date šta zahtevate od njih da urade u mo-

⁸ Dragoslav.

¹¹ Tako u originalu.

¹⁹ Miloš, pukovnik, šef Kabineta Milana Nedića.

mentu akcije. Nemci imaju namjeru da izazovu ustanak kako nebi išli na frot. Mole da se vodi računa o svakoj Srpskoj glavi jer će Nemci i u odstupanju biti jači od nas i da će usput vršiti najveće represalije te su mišljenja da procenimo da li je korisno napadati ih pri povlačenju. On čeka ovde na odgovor koji pošaljite što pre da ga ekspedujem. Meni sad cela stvar izgleda neozbiljna i nameštena. Primio sam ga na udaljenom mestu i ništa nije tražio ni interesovao se. Mislim da treba dati »samo Vaše zahteve.

10. VI. 1942. g.

Od Ilieva¹¹ key 7.

Na sastanku sa vazduhoplovnim pukovnikom Marino vom izjavio da u slozi Srba i Bugara leži zajednički spas. Predlaže da se inteligencija prikupi, vaspita i njoj postavi jasan zadatak. Sto nevalja, da se uništi. Kaže, da se ne veruje ni Nemcima ni Englezima, zato tesna veza Srba i Bugara. Jednom licu koje ga je pitalo o budućoj granici Srba i Bugara kaže da je htEO da zavme šiju. Konstatuje da Nedić nije dorastao za sadanju ulogu a ni đenerali oko njega. Za p.pukovnika Pavlovića kaže da nije konstruktivan i da je neradan. Naročito se interesuje o zdravlju Čiče, pita kako je sa stomakom, da li je na sigurnom mestu, imali hrane i šta mu treba. Pita zašto se trpi Ceka Đorđević i Dragiša Cvetković kao i ostali Srpski izrodi. Želi da naš budući susret bude u slobodnom Beogradu zajedničkoj prestonici.

Pukovnik Marinov žali što nije sa nama u šumi. Kaže da je to posao za nas. Žali što je premešten za Bitolj. Ovo zbog sumnje Nemaca da radi sa Srbima.

Zaključak o Marinovu. Revolucionaran duh, visoke vojničke kulture, slavenofil i želi iskrenu saradnju sa nama. On ne simpatiše Nemce nego Engleze. Naročito ne voli ni jedne ni druge. Mogao bi da nam mnogo koristi ako bi mu se uputio Vaš pogodan čovek za akciju na jugu. Siniša.

Od Feliksa, key 2

Kej 5.

Pećančevo naređenje Br. 30 staviti van snage.¹² Treba bombardovati fabriku vagona i klanicu u Kruševcu. Ljotićevci iz Milanovca i Preljine beže u šumu. Pozdrav Zvonko.

¹¹ Siniša Ocokoljić.

¹² To naredenje redakcija nije pronašla.

11. 6. 1942.

Od Mandušića, key 3.

Neki Vaši ljudi kojima ste se poverili, nesmotrenošću odali su Vas. Veći broj lica zna za Vas. Mogu nastupiti komplikacije ako to okupator sazna. Molim vas, do mog povratka povucite se u Sokolac. Najpouzdaniji moj čovek komandant Bandović.¹³ Oslonite se na njega i poverite mu sve poslove, on će svršavati. Mandušić.

Key 6.—

Danas produžavam napad na Pivu. Uspeo sam da pokrenem pukovnika Stanišića levom obalom Pive no to ide vrlo teško. U Hercegovini pop Perišić¹⁴ poveo borbu protiv partizana i traži hitno našu pomoć. Pod oružjem ima oko 600 ljudi. Nadam se da će Pivu likvidirati za dva dana. Naredio sam prebacivanje r. stanice kod mene. Mandušić.

Od Valtera,¹⁵ key 10.

Major Novak¹⁶ došao iz Ljubljane, vreme ograničeno. Moli hitan sastanak. Odgovorite još danas. Pratioća do Jankovića¹⁷ daćemo. Putuje kao Milan Cosić pošaljite mu Prekoršeka¹⁸ u susret.

Od Jozefa, key 4.

Key 5.

Imamo mogućnosti da od Nemaca kupujemo municiju na vagone. Sadržina vagona: 240000 puščanih i 60000 bombi. Cena 230000 dinara. Molim odobrenje kupovine i zaduženje ovde dok od Vas dobijem novac. Hitno. Rok nam je 15. juni.

12. 6. 1942.

Od Đorda,¹⁹ key 4.

Trklja svim silama teži da na važnim mestima našeg pokreta dovede svoje političke jednomišljenike;²⁰ u tom cilju

¹³ Milan.

¹⁴ Radojica, pravoslavni sveštenik iz Kazanaca (Gacko).

¹⁵ Žarko Todorović

¹⁶* Kairlo, major.

¹⁷ Milutin.

¹⁸ Tugomir.

Dragoslav Račić.

” Tj. pripadnike Zemljoradničke stranke (vidi dok. br. 122, 124, 127 i 139).

predlaže za Valjevo Dr Stefanovića a za Bosnu Botića i Kerovića. Da nebi naoružavali i stvorili političku vojsku, stavljamo (Vam ovo) na znanje i molim strogo vodite računa kome dajete oružje i novac. Na Majevici gužva i borba za vodeće mesto. Trklja hoće Kerović ili Botića. Pokvarenjak Dakić kaže da je Vaš i traži to mesto. Nedić šalje glupog lopova Aćima Babića. Aćimović²¹ pijanicu i lopova Cukovića²² a pojavio se i neki general Majstorović. Dok tamo ne bude naš pošteni i vanpartiski čovek, nedajte ni puške, ni metka ni dinara.

Od 509, key 9.

Sve depše Londonu predate. Veza sada prekinuta, dinama u kvaru, slomio se šraf za osovinu, još predratna sabotaža. Javiću. Pevec Ratko²³ (došao) je kod mene.

13. VI. 1942. god.—

Od Bruna,²⁴ key 1.

Stigao sam danas. Bio sa Vasićem koji pozdravlja. Prekoršek još nije došao. Major Vasić, Raković,²⁵ Vučković i svi oficiri mole komandanta da se što pre vrati. Ima mnogo za referisanje. Pozdrav Pavlović.

15. VI. 1942. g.

Od Valtera, key 10.

U pregovorima smo za nabavku municije iz Smedereva. Zahtevaju isplatu na Utovamoj stanici. Mi tražimo na istovamu. Ako ne pristanu, mogli bismo izvršiti jednu probu sa najmanjom pošiljkom. Jedan vagon 330000. Od koga da uzmem novac. Javite moguće istovame stanice i adresante na pruzi normalnog koloseka. Od Novaka čućete o stanju u Sloveniji. Mislim da Avšić treba da bude lišen čina preko radija.

Od Radeta, key 1.— 11. VI. 42. god.

Odred Baćovića ušao u Foču.²⁶ Pavle s one strane a ostali s ove. Stigli na Šćepan Polje. Ogroman plen u svemu. Komunisti potpuno razbijeni. Ostaci ka Hercegovini sele.

²¹ Milan.

²² Risto.

²³ Pevec Jože.

²⁴ Milorad Mitić, kapetan, tada komandant Zlatiborskog četničkog korpusa.

“ Predrag.

« Vidi dok. br. 102, 106, 107 i 109.

Od Rodriga,²⁷ key 1.

Imam pismen Pećančev dokumenat u kome u glavnom i kaže da je okupatoru dao časnu reč koju će držati, da je lako onim u Londonu da nareduju i guraju narod u propast i da će on i dalje progoniti fatalnog Dražu. Kum²⁸

16. VI. 1942. god.

17. VI. 1942. god.

Od Rodriga, key 7.

— Predlažem Engleza Radovana za komandanta brigade i da mu se da naš počasni čin; pomoćnik Mojsilović, načelnik štaba Đorić. Ovo bi svi rado primili. Radovan omiljen a Dračevcima bi laskalo. Mislim da bi i u Engleskoj lepo primili. Brigada bi bila jednodušna P.pukovnik Pavlović Dragoslav.

... ^
Od 509, key 6.

Ako je veza s Njujorkom potrebna javite. Pokušaću stupiti u vezu s njim sa Vašim odobrenjem.

Od Volterà, key 10.

Bogoljub i Mile Vuković deneralštabni majori u Nürnbergu pitaju šta da rade. Upotrebljivi su za duplu službu. Njihova sestra Seka Timotić hrđavo se vladala u Užicu i Sapcu a sada je primila službu u Gestapou. Mole odgovor da li da ostanu i dalje u logoru i u kom smislu tamo da rade ili da se vraćaju.

Od Valtera key 10.

Iz logora Averza pobeglo 10 naših oficira od kojih jedan, poručnik Hadži Ilić došao ovamo da Vam se stavi na raspoloženje. U Rimu živi sakriveno sin Andelinovića²⁹ koji poručuje doslovno da Vam je poslato što ste tražili i da samo i dalje tražite. Natlačen³⁰ kaže Novak, bacio poruku od Slobodana³¹ da je veza sa Vama u Engleskim rukama te da Vlada nastoji da uspostavi i svoju. Vlada poručuje da se ne zameramo Ruji.³²

²⁷ j ss Dragoslav Pavlović.

²⁹ Grga, bivši ministar.

³⁰ Marko, bivši ban Dravske banovine.

³¹ Jovanović.

³² Tj. Rusima.

Od Volterà, key 10.

Oficiri iz lorora traže instrukcije. Mislim da im javim neka se svi ispravni organizuju pa pola vraća na sve moguće načine-a druga polovina spremi za preuzimanje zagraničnih krajeva. F r i s e o m u³³ sem toga, da spreme podatke kako se ko držao a za one koji su se diskvalifikovali potpuno, da nam odmah jave. Između starijih i mlađih je veliki rascep. Generali su se poneli kao ovde Ljotićeveći. Ucenjuju i optužuju Nemcima-ispravne.

18. VI. 1942. god.

19—VI—42

Od 505, key 3. Str. Pov.

Dobio sam fizičku vezu sa Gavrilovićem.³⁴ Ovih dana imam mogućnost da ga opširno obavestim o situaciji ovde. To će biti kroz nedelju dana. Predhodno mi je bio potreban razgovor sa Vama. Dobio sam izvesne programske stvari potrebne za krajnji cilj o čemu sam Vam ranije nagoveštavao. Žalim da su prepreke dolasku nepremostive.

22.VI.1942. god.

Od Ilieva, key 3.

Naredite da štab br. 2³⁵ preduzme hitno čišćenje izdajica u Beogradu. Ja ću gledati da angažujem pojedine sokolske trojke i žandarme koji su sigurni za taj cilj. Pozdrav Siniša.

Od Ilieva, key 7.

Javite da li imate neko naređenje za rad Sokola u Beogradu. Kod mene je načelnik Sokola sa Čukarice. Oni su dobro organizovani. 700 žandarma iz Beograda traže instrukcije od mene. Sta radi štab broj 2. Naredite im da budu malo aktivniji Siniša.

23.VI.1942. god.

Od 505 key 3.

— Po izveštaju koji imamo, oružane snage u Istočnoj Bosni danas su ove: na Gračaničkom odseku _____ oko»

³³ Tako u originalu, moguće »pristaju«.

³⁴ Dr Milan.

³⁵ Komanda Beograda (vidi dok. br. 112, tei. br. 62a).

.2000 pušaka i 50 mitraljeza, na planini Trebević (stajalo Trebovac) srezovi: Dobojski, Gračanica, Gradačac oko 1800 pušaka i 20 mitraljeza. Na Majevici oko 2000 pušaka i 18 mitraljeza. Kod manastira Poplače oko 500 pušaka i 15 mitraljeza.

U Rašića Gaju oko 600 pušaka i 4 mitraljeza. U planini Baturi oko 800 i 10 mitraljeza, u Milan planini oko 150 pušaka i 2 mitraljeza. U Knežini oko 200 pušaka bez mitraljeza. Poslednjih pet brojki su u srežu Vlaseničkom. U Zvijezdi planini kod Vareša oko 900 pušaka i mitraljeza neznamo. Kod sarajevskog Nikšića oko 200 pušaka bez mitraljeza. U Romaniji oko 600 pušaka ali broj nije proveren. U planini Devetak srez Rogatica oko 190 pušaka. Ovde nisu ubrojane snage koje su otišle sa majorom Baćevićem i one koje se nalaze u srezovima Foča, Čajniče, Goražde kao i u okolini Sarajeva gde ih ima veći broj. Na Srbijanskoj strani na sektoru Višegrad ima oko 500 pušaka.

— Boraca bez pušaka ima oko 2000, priličan je broj onih koji su puške sakrili i vratili se svojim kućama na rad jer je režim hrvatskih vlasti delimično snošljiv. Oko 100 četnika u srezu Rogatici primili su se da sa Hrvatima održavaju red a prema našim podacima u delu Istočne Bosne može da ima pod oružjem od 13—15000 ljudi sa 150—200 mitraljeza.

Od Hermana key 3.

Preduzeo mere da uhvatim vezu sa major Vidanovićem³⁶ i Reljićem. Dosada formirano 12 brigada. Organizacija se potpuno raširila do Skoplja. Sad šaljemo organizatore u prilepski kraj Poreč. U gnjilanskom srezu Arnauti se pridobijaju a prema Prištini se buši. U južnoj Srbiji vrlo težak rad zbog stalnih poterà od Bugara. Potrebna bi bila r. stanica da imam vezu sa Kozjakom gde je sve spremljeno za smeštaj i rad.

Od Hermana key 3.

Bugari svirepo postupaju sa našim narodom, muče i ubijaju; mnoge odvode i ne zna se šta je sa njima. Srušili su našu crkvu Sv. Trojice u Kumanovu i spomenik na Zebnjaku.

Potrebno da se Bugarska bombarduje a preko Londona u emisijama staviti do znanja da je to odmazda i da ne progone naš narod jer su svi Srbi spremni da upadnu u Bugarsku kada bude vreme, i za svaku srpsku [glavu] skinuće 1000 bugarskih. Ovo je potrebno što pre.

³⁶ Aleksandar.

24.VI.1942. god.

Od Saše key 1.

Nemci sa oružanim odredima ne zalaze kod mene, ali hapse sve naoružane ljude u Požarevcu. Očekujem da pošalju trupe da me uhapse zbog govora u Gornjaku. Ako ovo pokušaju, odlazim u šumu a akciju počinjem po Vašem naredenju. Ovde stigao pop ili kaluder Nikanor iz Vraćevnice. Da li ga Vi šaljete. Pozdrav kap. Stojanović.

25. VI.942. god.

Rodrigo, key 10, Br. 35.

Kapetan Mincić izveštava da je organizaciju srezova: Porečkog, Galičkog i Tetovskog izvršio akt. poruč. Đorđević koji se stavlja pod komandu i moli uputstva preko apotekara u Peći, gde je zaposlen. Pavlović.

BR. 112

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 10. MAJA DO 27. JUNA 1942. GODINE¹

KNJIGA BR. 2 OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

14. Za 505 key 5—10.V.42. g

Potporučnik Janković je u selu Lučanima kod Jelendola. On će sve objaviti. Hitno pošalji sigurna čoveka. Lalačević.

17.—For Jozef key 5—210 si.—10-V-42 g.—

Javite Žarku²: Hrvati žele da stupe u vežu sa Čičom i traže da dođe delegat u Zagreb i javi se pod imenom »požar« te-

¹ Originalni (pisani olovkom, čirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 2/1. Vidi izvod iz knjige primljenih telegrama iz tog perioda — dok. br. 111.

² Todorović.

lefon 22—441 gospodinu Lukičiću. Depešu sa Zarkovim pseudonimom nismo dešifrovali. Major Lalačović.

20.— *For 509 For Doka key 05—12—V—942.—*
Situacija kod nas...³

21.— *For 505 key 3—285 si. 12—V—942.—*
Sad se vode borbe...⁴

26—*For 509, For Doka key 4—360—13—V—*
Lazi Trkliji sam javio: Sad se vode borbe...⁵

27—*For 509 For Doka key 4—160—13—V—942 g.—*
Pismo za koje...⁶

28—*For 509 for Doka key 4—270 si— 14—V—942.—*
Jeste li primili.. ?

33.—*For 505 key 3— 171—14—V—942 g —*

Vrlo je važno što pre sprovesti organizaciju po našem uputstvu broj 5⁸ i pripremiti duhove za prestojeće borbe. Izabерite sigurno mesto za prijem oružja. Javite kakva je sad situacija tamo. Major Lalačović.

37. *For 509 For 1001 key 5 — 283—15—V—942.—*

Juče u 17 časova objavljena na radio London naredenja Sefa trojki⁹ za čišćenje izdajnika i čutanje. Objavljeno je i odlikovanje Boška Todorovića i 4 poginulih u Homolju. Ovo je posiate prethodnog dana. Govorio je uveče o Nediću, Ljotiću i Pećancu u duhu naših depeša.¹⁰ Mirko 1003.

39.—*For 509 — 1001 — key 06—233—16.V.*

U vezi nove situacije moja odluka. Pojačaćemo obaveštajnu službu. Od sutra prekinuću rad stanica. Prema situaciji ostaćemo ovde gde ima odličnih šuma ili eventualno poći ka Ostojiću. Tražiću da London objavi nemačku nameru. Mirko.

42.—*For 509 — For Doka — 17.V.942 —*
Nemci koncentrišu .. ,¹¹

43.—*For 509 — For Doka — 17.V.942 g.—*
Javite Milenkou ..¹²

^{8, 4 5 6} i ⁷ Tekst obeležen trima tačkama nalazi se u dok. br. 83 i 84.

⁸ Vidi dok. br. 59.

⁹ Sef tih trojki bio je Draža Mihailović (vidi dok. br. 79, nap. 11).

¹⁰ Sadržaj tih telegrama nalazi se u dokumentu br. 83.

¹¹ i ¹² Tekst obeležen trima tačkama nalazi se u dok. br. 84.

49.—For 506 — key 05—80—— 22.V.942.g.—

Javite hitno Savi Deliću da dolare promeni najmanje po 400 dinara. Čiča.

56.—For 505 key 01—130—24.V.942 g.—

Bosansko vodstvo treba da se emancipuje zvaničnih u Beogradu. Za sve me prethodno obavestiti i tražiti odobrenje. Sa Ljotićem nikakve veze Ćiča.

58.—For Milenko key 5—24.V.942 g.— Majte u vidu da je Horia Simo doveo Nemce u Rumuniju zbog toga budite veoma oprezni. Ne otkrivajte naše namere a tražiti njihov ustank. Major Lalatović.

62a.—For Jozef, key 8—25.V.942 g.—

Vaš rad na organizaciji ima da bude u Beogradu i srežovima: Vračarskom i Gročanskom. Organizacija je baš u vašem reonu nepotpuno izvedena. Plan za zauzimanje Beograda izradićemo mi a Vi radite na organizaciji. Komandante brigada nemojte Vi da određujete već samo predložite. Dodeljivanje položaja biće isključivo prema zaslugama u radu. Ovlašćenje za rad imate Vi a za Vaše saradnike izdajte ga sami. Interesantno je da u okolini Beograda uspeva komunistička organizacija bolje nego naša. Mi ne primamo nikoga te nema opasnosti od ubacivanja zlonamernih ljudi. Pitanje nadležnosti mora Vam biti jasno. Nikad Vam rad nismo sputavali. Oficire zaposlene ne dirati već ih iskoristiti. Oficire nezaposlene upućivati p.puk. Dragoslavu¹³ sa kojim prethodno uhvatiti vezu. On je u Takovskom srežu. Oficiri iz unutrašnjosti neka pronadu naše ljude na terenu. Vaš dolazak nije potreban. Plan rada dostaviće Vam se blagovremeno. Telegrafiste slati na Jelendo, na p.por. Jankovića. Za letke upravljamte se prema prilikama tamo. Sa likvidiranjem izdajnika može da se počne. Dostavljeni elaborat ide drugim putem. Pitanje finansiranja uredeno. Uručite Žarku poruku sa šifrom Valter. Učinite sve da se oslobodi zatvora Komadinić. Radite preko Kovačevića. U Beogradu obrazovan je lančani sistem trojki nezavisno od Vas. Budite krajnje oprezni ali razvij te punu akciju u radu. Javljamte redovno novosti. Za slučaj iznenadnih dogadaja, postupak po situaciji. 222.

62b.—For Jozef, for Valter, key 06—25.V.942. g.—

Odavno se ne javljaš. Javi novosti. Imamo podataka da je u Hrvatskoj veliki broj ljudi za nas. Čak i ustaški officiri.

¹³ Pavlović.

Muslimani su vrlo nezadovoljni u Nezavisnoj Hrvatskoj. Trebalo bi uticati na Hrvate da se likvidiraju komunisti i zametne kavga između Hrvata i Muslimana. Hrvatima predočiti poraz Nemačke i njihovu dužnost da likvidiraju sami sa svojim izdajnicima ako misle na budućnost i zajednicu sa nama.

Javi razgovor sa Radakovićem. On želi da dode do nas. Mislim da je ovo nepotrebno. U dogovoru sa Sašom rasmotriti pitanje kupovine i skrivanja oružja i municije koje nudi Radaković. Mladenovića uputi za načelnika štaba Matiću. Ja sam sa njim o tome govorio. 222.

77.— *For 505, key 03—27.V.942 g.—*
Pisma dobio. Ceo dosadašnji rad u Bosni poznat mi je kao i težnja vlade spasa.¹⁴

Obzirom na teškoće pod kojima radimo i nove momente u držanju Muslimana i Hrvata, rad u Bosni mora se sprovesti po uputstvima datim od Ostojića. U svakom srežu treba stvoriti pokretne odrede od 100 do 200 ljudi i oni tu da vrše organizaciju po uputstvu pet uzimajući samo čisto srpski elemenat. Borbu voditi jedino protiv komunista ako bi se pojavili inače rad sprovesti potpuno konspirativno. Svi dosađanji (podaci) poroci starešina i ljudi moraju se apsolutno sprečiti najrigoroznijim merama. Vodstvo može prividno da ostane ali neka se svi ne mešaju u rad na terenu.

Dobijenim novcem rukovodićete lično vi a njegova upotreba ima da bude isključivo za ishranu i snabdevanje pokretnih odreda. Naši ljudi moraju prekinuti svaku vezu sa Beogradom. Ako Beograd želi da pomaže ta pomoć neka se ukaže stanovništvu preko posrednika koji treba da budu pošteni bez političkih tendencija. Račić neka radi na svome i Pantelićevom terenu u Zapadnoj Srbiji a po mogućству neka formira 2—3 pokretna odreda za rad na organizaciji na Srebrenici i hvatanju veze sa odredima na Majevici. On mora da spreči krade koje su ranije vršili njegovi ljudi. Njemu pružiti pomoć u novcu za snabdevanje. Naš rad u Sandžaku i Crnoj Gori odlično napreduje i nadamo se da će komunisti biti likvidirani i potučeni za nekoliko dana. Posle ovoga uputićemo Baćevića u reon Rogačice. Za prijem iz vazduha treba organizovati više sigurnih terena. Veštom propagandom treba se starati da se zavade Muslimani i Hrvati da bi mi bili posmatrači i lakše vršili organizaciju. Baćović u Sandžaku radi odlična Sve ostalo po vašem traženju preduzeto. Javite se. Čića.

¹⁴ Odnosi se na srpsku kvislinšku vladu Milana Nedića.

91.— Za Jozefa, key 2,3.VI.942.—

Vučelić pošao za Beograd pre 7 dana. Javite svim našim saradnicima da se jednom prestane sa razmiricama i intrigama. Ako ima ko šta protiv koga, neka se to nama dostavi. Oficiri da se ne mešaju u politiku pri radu sa građanima nego samo rade vojničke stvari. Pitanja oko uređenja države rešavaće samo nadležni. 222.

102.— Za Daću,¹⁵ key 01—5.VI.942.—

Javite Vasiću preko Benita¹⁶ da je nared. Sima stigao. Vasić neka ostane tamo gde je ili u Dragačevu kod Vas. Neka sa Moljevićem i Popovićem spremi gradivo za emisionu stanicu koja uskoro treba da otpočne rad. Čiča.

109.— Za 509, key 05—6.Vi.942 g.—

Sada nema potrebe da radimo preko Vas sa Londonom.¹⁷ Služićeće nam kao rezervna stanica za ovaj posao kad nam treba.

9.VI.1942.

131.— Za Ilieva — key nared. Vujičić.—

Marinovu poručili pre odlaska da je Čiča sa zadovoljstvom primio njegovu poruku i da želi saradnju još sada. Naročito je važno da se Bugarski narod organizuje na nacionalnom polju na suprot komunizmu i okupatoru. Lozinka za vezu sa nama »prijatelj sp. Union klub«. Major Ostojić.

18.VI.1942.

181.— Za 509. — key 7—114.—kap. Dodić.—

Nemamo šifru sa Njujorkom¹⁸ a usporen saobraćaj nemoguć. Mi direktno sem naših predstavnika ne smemo opštiti niskim.

25.VI.1942.

224.— Za Valtera, key 10—100.—Dodić

Valter Rapotecu¹⁹ dajte 10 imena Vaše šifre. Pokažite mu šifrovanje . . .²⁰ Početak rada u 6 č. po GMT počev od da~

¹⁵ David Simović Dača.

¹⁶ Milutin Janković.

¹⁷ Vidi dok. br. Ili, tei, »Od 509, key 2« od 6. juna 1942.

¹⁸ Vidi dok. br. Ili, tei, »Od 509, key 6« od 17. juna 1942.

¹⁹ Stanislav.

²⁰ Trima tačkama je obeležen tekst uputstva za upotrebu lažnih grupa i radio-karakteristike.

nas koji označi Rapotec pre polaska. Stanje u zemlji on već zna. Šifru neka predala našoj komandi u Kairu da bismo preko nje dobili nekontrolisanu vezu sa vladom.

Kad stigne i predala šifru da nam se javi preko r. Londona više puta sa lozinkom: »555 pozdravlja prijatelje«. Kad njihova stanica bude spremna za početak rada, javiti preko r. Londona: »555 javlja: tog i tog dana prošle godine počeli smo akciju.« Označeni dan biće dan početka rada. I ovo ponoviti više puta.

225 — *Rodrigo key 3 — 26.VI.1942 g.—*

Mnogi komandanti dostavljaju mi predloge za odlikovanje i unapređenje. Ovo je i suviše rano. Raditi a nagrada neće izostati. Prvo predlagati poginule zaključno sa redovima. Ciča.

27.VI.1942.

233.— *Za Hermana key 1—180.— Dodić*

Ne dozvoljavati Bugarskim komunistima nikakvu akciju. Uništavati ih. Na raspoloženju sva sredstva. Dobro je napisati bez potpisa letak Bugarima da je ovo podvala, Borisovo maslo, da to nisu komunisti već Bugari. Ovo će se i preko Londona objaviti.

BR. 113

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA DURMITORSKOG ČETNIČKOG
ODREDA OD 29. JUNA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O SI-
TUACIJI U SANDŽAKU I DURMITORSKOM SREZU¹**

**GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDU-
HOPLOVSTVA JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI.—**

SITUACIJA U SANDŽAKU :

Na Kamenoj gori bila je glavna partizanska snaga, prema kojoj je bio moj odred jačine 400 četnika.²

Kapetani Kijanović³ i Đoković, pobegli su sa položaja bez ikakvih razloga i moga znanja, zbog čega je Đoković razoružan i pritvoren u Novoj Varoši, a Kijanović je izbačen iz akcije.

Prilikom drugog begstva sa položaja kapetan Kijanović izvestio me je tek sa Kolovrata, da vojnici neće ni da čuju da se više bore, i da ja računam samo sa onim što imam. Požeški odred koji je bio na tom pravcu, nije u prvo vreme takođe htio da se bori, navodeći razlog begstva kapetana Kijanovića i Đokovića.

Ovo je sve učinilo da je do borbe na Kamenoj gori došlo malo docnije, ali ni jedan četnički odred u Sandžaku nije ni jedne stope kročio sve dotle, dok Kamena gora nije pala.

Po broju žrtava i veličine borbe smatram i mogu i aktima dokumentovati, da je to bila glavna i skoro jedina borba u Sandžaku, posle koje n[a] četnike nije nigde skoro ni puške opaljeno.

Pored svega navedenog, saznao sam, da je podnet izveštaj da u opšte mi koji smo operisali preko Kamene gore nismo bili ni potrebbni.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, ča, k. 140, reg. br. 2/3 (CG-V-1397).

² Prvi napad na Kamenu Goru (koju su branili 2. zlatarski NOP bataljon i jedna desetina iz Mileševskog NOP bataljona) četnici su izvršili 16. maja 1942. i uspeli da je zauzmu. Sutradan su pomenute partizanske snage, uz pomoć 4. pljevaljskog NOP bataljona, izvršile protivnapad, razbile četnike i povratile izgubljene položaje. Sledеći četnički napad na Kamenu Goru izveden je 21. maja kada su je zauzeli bez otpora. U rejonu Kamene Gore tada su se nalazili 2. zlatarski i 2. i 4. pljevaljski NOP bataljon. Pod uticajem neprijateljske propagande i demoralizacije boraca, 4. pljevaljski bataljon se posle tih borbi raspao. Potpunije o tome, M. Ćuković, n.d., str. 314—324. Vidi dok. br. 93, 94, 97 i 98.

³ Nikola.

Iz depesa majora g. Glišića, koje glase: »po ceni ma kakvih žrtava ovladajte Kamenom gorom, jer je zbog Kame- ne gore ukočena sva akcija,« vidi se, da je izveštaj koji je podnešen Gospodinu Ministru netačan.

Saznao sam, da je podnet od nadležnih tačan izveštaj o pljački po Sandžaku.

Prema narodu nije se ponelo onako kako sam ja očekivao. U Sandžaku je narod miran, i sa lepom rečju moglo se je sve postići, i ovaj zastrašeni narod nije trebalo maltretirati. Ja sam od ranije poznavao skoro svakoga četnika i stanovnika, te sam sve one za koje sam siguran bio da su silom okolnosti bili u partizanima puštao svojim kućama, a one koji su po mom odobrenju bili u partizanskim redovima, kao moji dostavljači, odmah primio u moje redove. Cilj mi je da povećam broj ispravnih nacionalista, a to sam mogao postići samo ako na lep način povučem sve sigurne i poštene ljudе u Sandžaku, koje sam lično poznavao.

Narod je bio prestrašen, i bilo je ljudi da se po nedelju dana probija dok dode do mene da se prijavi, jer kažu nisu zbog rđavog postupanja imali poverenja u najbližu četničku komandu. To je dovelo do vrlo velikog zastoja u organizaciji, do konfiskovanja imanja i ispravnih gradana, a to sve do negodovanja i uporedenja, četnika i sa partizanima. Slučaj u Bobovu.

Ovakav moj postupak učinio je, da sam dobio opomenu da mnogo štitim partizane. Svaki koji je samnom borio se na život i smrt, pa ako su bili komunisti, smatram da sam postigao uspeh 100%.

Veliko negodovanje kod naroda je bilo predavanje partizana i onih koji su se javljali Italijanima, što je činila pljevaljska milicija, zbog toga i danas imam kod sebe 50 četnika iz Sandžaka koji nesmeju da se vraćaju kod Milicije.

Veliko negodovanje kod mojih četnika iz Mei jaka nastalo je zbog toga što je poručnik Jelovac postavio za starešinski kadar sve one koji su do juče starešine partizana, a četnike koji su bili samnom, i koji su većinom aktivni podoficiri, zapostavio i ako su bili prilikom organizacije nacionalisti, i po sposobnosti garantujem da ih nema sposobnijih niti kuražnijih u toj opštini. Jelovca sam pozivao nekoliko puta da dode te da mu skrenem pažnju na tu činjenicu ali on u opšte nije došao. Slično je bilo i na Kamenoj gori, pozivao sam ga da uredi kao intendant pozadinu, jer sa sobom nije imao samo 6 četnika, te ga za borbu nisam mogao računati, ali on ni to nije izvršio nego otisao kod Plevala i tu za sve vreme borbe na Kamenoj gori bio kod jednog vodnika Brašanca.

Trebalo bi mu naređiti da za starešine postavi četnike,, bez obzira na ranije činove u vojsci, jer ako ostane ovako, biće u Ljubišnji više nego 120 partizana koliko izveštavaju da ih danas ima.

Pala mi je primedba manje sa Italijan[ima].

Ja sam bijo određen od strane majora g. Glišića da pregovaram sa Italijanima, zašta mi je dao i pismeno punomoćstvo. Kao takav išao sam nekoliko puta radi dozvole prelaza preko r. Lima⁴ kao i uzimanje municije i regulisanja hrane.

U svim tim konferencijama razgovarao sam na ravnoj nozi, a opšta stvar imala je vidne koristi, naročito u pogledu puštanja iz zatvora mase zatvorenika iz Plevalja koji su zatvoreni na intervenciju Milicije i Muslimana.

Situacija u srežu durmitorskog:

Organizavao sam Planino pivsku i Crkvičku opštinu.

Postoje dva bataljona po 70 četnika i u svakom batalj onu po 1 četa pozadinska jačine 100 četnika.

Od ovih ima naoružanih svega 250 četnika, a ostali su bez oružja za sada.

Starešinski kadar popunjene je mojim četnicima od ranije i onim koji su bili u šumi sakriveni od partizana ili onim koji su bili u nemilosti kod partizana, bez obzira na starešinske činove koji pojedini imaju.

Batalj oni i čete su teritorijalni.

Teritorija 1. bataljona je: Južno lokvište — Bavani, na severu Sumorova gora — s. Vojvodići — s. Nedajno, na istoku Durmitor — vel. Stulac, na zapadu r. Piva.

Teritorija 2. bataljona: od seveme granice ovoga bataljona do r. Tare i Pive.

Čete su takođe teritorijalne, po selima, a pozadinska četa ima 3 voda i svaki vod popunjene je sa teritorije pojedine čete pa sam ih tako i nazvao, sa teritorije 1. čete 1. vod i t.d. Čete nose naziv »pozadinska četa« 1. bataljona i pozadinska četa 2. bataljona».

(Sedište bataljona): 1. u s. Pišču a 2. u s. Rudine.

(Sedište komandanta odreda):⁵ u s. Trsa.

Na teritoriji svake opštine postoji žandarmerija i to u s. Rudine, jačine 20 četnika (17 sa oružjem), a u s. Trsi 15 četnika. Zadatak je ovih Zandarma — četnika čisto policijski.

Na teritoriji obad ve opštine postavio sam tajne patrole i to u s. Rudine od 6 a u s. Trsi od 5 četnika. Ove patrole snab-

⁴ Vidi dok. br. 83, nap. 11.

⁵ Odnosi se na Durmitorski četnički odred.

de vene su sa petokrakim zvezdama, i imaju zadatak da se kao partizani pojavljuju kod svih onih za koje se veru je da održavaju vezu sa partizanima. Imaju moje objave sa naznačenjem da prilikom izvršenja zadatka mogu nositi petokrake zvezde. Ovo su mi najsigurniji četnici koje sam mogao imati. U svim drugim prilikama ovi nose četničke značke.

Pored napred navedenih tajnih patrola, imam iste patrole, bez oružja sa istim zadatkom. Niko od četnika, izuzev komandant Pivskog odreda, nezna za ove patrole.

Narod u ove dve opštine je nacionalan, vojnički prvočlan, no ne disciplinovan, i najveći protivnik ustaša i muslimana. Protiv partizana borili su se prilikom mog prelaska r. Pive odlično, i u toj borbi uvideo sam da su veliki njihovi protivnici. Iz ove dve opštine nije se bilo javilo do pre dana⁶ 25 partizana, od kojih je jedan ludak, jedan na silu odveden — sveštenik 60 godina i 5 čobana. Idejnih komunista ima u ove dve opštine svega 3.

U aktivne bataljone uzeo sam one koji se nisu nigde istakli u partizanskim akcijama. One koji su bili sa partizanima i istakli se u njihovim akcijama, da nebi sedeli kod kuća, formirao sam u radničke čete i takva jedna nalazi se na Rudinama, popravlja školu i crkvu a jedna u Žabi jaku radi na podizanju Zabljaka.

SITUACIJA U ŠARANCIMA:

Prilikom prolaska četnika formirane su na brzu ruku dve čete od prvih prijavljenih i žandarmeriska stanica na Njegovuđu.

U četnike su ušli mnogi koji to ne zaslužuju obzirom na ulogu i položaje koje su zauzimali kod partizana, pa često dobij am prigovore od mojih najboljih četnika: »Ne možemo da nam komanduju partizanske vode«. Ovo je sve dok se ova opština ne formira. Narod u ovoj opštini je nacionalan i iz nje su skoro sve žrtve poubijane na Zabljaku, te je protiv partizana -gorčen, i protiv njih će se u većini boriti. Obzirom kako je do sada ovde bila i suviše mala snaga, nekoliko žandarma, to su partizani koji se još nalaze u šumi širili propagandu, a i danas je šire da će četnici skoro da pobegnu jer o[vde] dolazi 20.000 partizana iz Srbije i Bugarske, pa narod zastrašen strahovitim terorom, još se pribjava i ima ih još na dve stolice.

1. jula 1942 godine, pristupiću organizovanju Šaranske opštine na isti način kao i Planino-pivske i Crkvičke.

⁶ Tako u originalu.

SITUACIJA U DURMITORSKOJ OPŠTINI:

Kod ove opštine situacija je najgora.

Sve zlo što je poteklo, sva nedela koja su počinjeli, svidžela[ti] su sa teritorije ove opštine.

Iz nje se nije javilo do sada 130 partizana, idu u grupama od 30 do 50 ljudi. Vrše agitaciju, prete, čine nasilja nad porodicama ubijenih četnika i druga nedela.

Do sada protiv njih nisam mogao ništa preduzeti, jer sam na položaju i zauzet organizacijom Pive, sada smatram da je neophodno da Pivu za neko vreme ostavim dok ove dve opštine ne organizujem, pa ču stoga 3. ovog meseca vratiti se u Pivu i dovesti ostatak Durmitorskog odreda i štabске čete, kako bi mogao uređiti Durmitorsku opštinu, u kojoj se obzirom na stanje koje u njoj vlada moram najviše zadržati.

SITUACIJA NA GRANICI SREZA:

Na r. Pivi uhvaćena veza sa Bjelopavlićima, koji se smatraju kao četnici Baja Stanišića. Poslati kuriri sa pismom po usmenom naredenju.

Poslati kuriri kod popa Perišića po usmenom naredenju.

Prebacuju se pojedine trojke i petorke i predaju se četnici[ma].

Na svim gazovima i prelazima nalaze se četnici a na mostu Tari 1 četa, 1 četa na mostu na r. Pivi, 1 četa kod s. Martinja 1 bataljon kao rezerva u s. Rudike, i u s. Rudine 1 četa. Ovo je sve od Planino Pivskog odreda bez delova Durmitorskog odreda i štabске čete, koji se takođe kao rezerva nalaze u s. Rudinama do 5 ili 6 idućeg meseca, kada ču ih povući u Durmitorsku opštinu.

SITUACIJA r. TAROM OD UTOKA r. SUŠICE PA UZVODNO JE SLEDECA:

Straže su vrlo slabe, po nekoliko ljudi, i imam obaveštenje da se partizani prebacuju iz Sandžaka i obratno. Odmah po formiranju Šaranske opštine (organizaciji) postaviće se jedan vod na Tepcima a jedna četa na skeli kod Đurđevića Tare i Lever Tare. Jedan vod mora biti na prelazima kod Poda, Kozila i Rudanačkih Stena, sve prema s. Brajkovači.

Iz priložene naredbe vidi se podela dužnosti.⁷

Dinamo-mašina je donešena na Njegovudu. Nameravam da stavim u pogon pilanu na Njegovudu, od koje bi imali neocenjive koristi, pa nam je dinamo mašina preko potrebna, a na

⁷ Prilog nije nadjen.

drugo se mesto nebi mogao ni montirati, po izjavi stručnjaka, jer nema pogonskog materijala. Pavle Đurišić tražio je, da se ta mašina montira na Zabljaku. Od nje na Zabljaku ne bi bilo nikakve koristi jer nema kabla-sprovodnika ni da se sproveđe u jednu zgradu, a kamoli da se povežu te dve zgrade koje su ostale. Na Njegovude služila bi kod pilane, a pored toga mogla bi tu puniti akumulatore, instalirati jedan radio aparat za davanje vesti i t.d.

Ako je Vama neophodna, ja će Vam je odmah poslati, ako je imate gde montirati.

Osećao se veliki zastoj, a naročito u suđenju, šta mi je dalo povoda da odredim svakome uloge i izdam priloženu naredbu.

Naredbu sa porodicama ne prijavljenih partizana objasnio sam usmeno.

Molim da mi se dodeli najmanje 5 do 10 mitraljeza i puško-mitraljeza i 200 pušaka i nešto novaca, sa kojim bih mogao staviti što pre u pogon pilanu u Njegovudu.

Bilo bi mi potrebno oko 200.000 dinara.

Ovaj novac predao bi se ekonomskoj sekciji koja se bavi svim materijalnim pitanjima na ovoj teritoriji.

S molbom na nadležnost.

29 juna 1942. g.

Položaj

M.P.⁸

KOMANDANT
kapetan,
Nikola Š. Bojović

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 121« (tada Durmitorski četnički odred, kasnije Durmitorska četnička brigada).

BR. 114

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA IZ DRUGE POLOVINE JUNA 1942. ILIJI TRIFUNOVICU BIRCANINU O ORGANIZACIJI ČETNIKA U HERCEGOVINI I SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM U BORBI PROTIV NOP-a¹

VOJVODI ILIJI TRIFUNOVICU BIRCANINU

Split²

Na osnovu ovlaštenja i naređenja koja si mi dao za organizaciju nacionalnog otpora, nacionalne vojske i naroda u Hercegovini i Istočnoj Bosni po završenoj prvoj fazi rada podnosim ti sledeći izveštaj³ s molbom da sa istim upoznaš i šefa pokreta i vrhovnog komandanta vojske u otadžbini.

Polovinom marta sva se je Hercegovina nalazila u rukama partizana,⁴ osim junačkog sektora između Gacka, Vrbe i Kazanaca, gde je od Vidovdana prošle godine ostala svetla i neugašena akcija pet stotina neustrašivih boraca pod vodstvom popa Radojice Perišića, poručnika Milorada Popovića i Steva Starovića, te grupe od stotinjak četnika u srežu nevesinjskom između Koleška i Ivice. Partizani su suvereno gospodarili čelom Hercegovinom. Zaveli su integralno komunistički sistem uz najteže žrtve seljačkog stanovništva streljavši preko osam stotina ljudi i žena, koji su i malo bili sumnjivi da su nacionalni. Proveli su opštu mobilizaciju i raspolagali sa oko pet hiljada pušaka i potrebnim brojem automatskog oružja, te bacačima i sa dva topa. Tri talijanske divizije stacionirane u Hercegovini⁵ bile su savršeno nemoćne, da ma što poduzmu protiv njih, sedeći samo u utvrđenim sreskim mestima, a tek

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 6/10 (BH-V-129). Dokumenat je bez datuma i potpisa. Podaci u dokumentu ukazuju da je pisan krajem druge polovine juna 1942. i da je Dobrosav Jevđević njegov autor.

² Naslov je precrтан mastilom

³ Tekst do kraja rečenice je precrtan mastilom.

⁴ Vidi dok. br. 76, nap. 8.

⁵ »Marke« (»Marche« — štab u Trebinju), alpinska divizija »Taurinense« (»Taurinense« — štab u Mostaru) d delovi alpinske divizije »Cacciatori delle Alpi« (»Cacciatori delle Alpi« — štab u Dubrovniku). O dislokaciji jedinica tih divizija, vidi Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 18.

svaka tri meseca uz teške žrtve i mobilizaciju motoriziranih divizija uspevalo im je, da uspostave jednodnevnu vezu između opkoljenih garnizona i dobace im hranu. Bok im je bio osiguran od Crne Gore koja je također bila u njihovoj vlasti, a u Bosni su držali suvereno srezove Rogaticu, Foču, Cajniče, te deo sreza sarajevskog i višegradskog. Sama okupacija ne bi bila opasna, da nisu uspeli odličnom propagandom, da infiltraju i dobar deo seljaštva komunističkom ideologijom, tako da je četvrtina srpskog seljačkog sveta u Hercegovini idejno prihvatile komunizam i regrutovala iz svoje sredine najgore dželate i krvnike, bilo je mnogo primera da su komunistički zlikovci hladno-krvno ubijali najbliže krvne rodake. U tom pogledu situacija u patrijarhalnoj planinskoj istočnoj Bosni je bila puno povoljnija. Tamošnje četničke jedinice su se ugrožene od Nemaca i ustaša povinovale pritisku proleterskih brigada i prihvatile komunističku komandu, ali su ostale savršeno kompaktne, nisu ni u jednom slučaju dale izmeniti svoje komandire, ni metnuti petokrake zvezde, te su prisilile komuniste da ih proglaše narodnom oslobođilačkom vojskom.⁶ Ceo april i prvu polovinu maja proveli smo u prikupljanju snaga, u obaveštavanju pojedinaca u okupiranom terenu preko kurira, da budu pripravni, te da nastoje da sve što je naše izbegne i koncentriše se u Nevesinju, gde smo izradili od okupatora dozvolu da formiramo naš štab.⁷ Istodobno smo sve poduzimali da dodemo do oružja, dobivši jedan deo od okupatora, a drugi se je otkopavao iz skrovišta i donosile su ga prebeglice. Početkom maja imali smo već tri stotine boraca naoružanih u slobodnoj okolini oko Nevesinja, a za opkoljenu jedinicu popa Perišića izradili smo, da dobije od okupatora avionima trideset hiljada metaka. Ja sam poslao svoje kurire u Istočnu Bosnu, da mi prijatelji iz mog kraja prebacе bar jedan bataljon i dodu u Hercegovinu. Istodobno smo hitno tražili pomoć i iz Crne Gore i preko tebe pomoć četnika iz Srbije. U to je selo Grabovica u srežu Nevesinjskom po sporazumu prvo izvršilo prepad, ubilo političkog komesara⁸ i noću se sa oružjem prebacilo nama sa šesdeset pušaka. Isto tako trnovska četa iz Bosne poubijala je komunističke delegate i komesare⁹ i prebacila se na moj poziv kroz talijanske linije u Nevesinje sa stotinu i dvadeset pušaka. Sela su bila opljačkana i uništena, živežnih sretstava za vojsku nije ni u kom slučaju bilo, a narod je umirao od gladi i u pojedinim krajevima po dva meseca nije video

⁶ Vidi dok. br. 63, nap. 3, drugi stav.

⁷ Reč je o formiranju Štaba hercegovačke grupe vojnočetničkih odreda (Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 38/1).

⁸ i ⁹ Imena pobijenih nisu utvrđena.

hleba. U takvoj situaciji intervenisao sam kod okupatora da nam predujmi hranu za vojsku, analogno onom što je urađeno u Crnoj Gori sa tom razlikom da smo odbili bilo kakva novčana sretstva koja Italija plaća četnicima u Crnoj Gori i sa još većom razlikom, što smo sa okupatorom pregovarali na teritoriji jedne državno-pravno tude teritorije, Hrvatske.¹⁰ Uspeo sam da napravim sporazum i da ga objavim, a tekst u prilogu dostavljam,¹¹ po kom nas okupator tretira kao ravno-pravnog kontrahenta u pregovorima, negližirajući uopšte egzistenciju hrvatske države. Isto tako uspeo sam, da okupator iz svih krajeva koje zauzimamo ima da uopšte udalji hrvatsku jurisdikciju i da oružanu snagu prepusti četničkim odredima. U takvoj situaciji početkom maja imali smo u Nevesinju šest stotina nevesinjskih četnika i dve stotine Bosanaca, te u Gacku šest stotina četnika, a u Trebinju kod Jasena od razbijenih četničkih bataljona stvorili smo odličnu jedinicu od stotinu i dvadeset ljudi. Pozvao sam još iz Bosne jedan bataljon iz Zagonjera od tri sto i pedeset pušaka, tako da je naša snaga pred prvu ofanzivu¹² iznosila oko hiljadu i osam stotina ljudi i dvadesetak puškomitrailjeza. Cilj prve ofanzive bio nam je razbiti partizanske snage u sektoru Nevesinja i uspostaviti vezu sa odredom popa Perišića i sa snagama u Istočnoj Bosni od Uloga do Kalinovika. Za tu akciju okupator nam je dao saradnju svoje artiljerije. Vojska je kretala pod srpskim i četničkim zastavama sa parolama »Za Kralja i Otadžbinu«. Cilj ofanzive ostvaren je u roku od pet dana, isti cilj koji talijanske divizije u dva maha ranije nisu mogle da ostvare. Kod sela Bratača nevesinjski i bosanski četnici razbili su glavninu neprijatelju nanevši mu gubitke od preko stotinu mrtvih i dve stotine ranjenih, posle toga imali smo manje čarke, dok je gatački odred izdržao najtežu borbu kod Slata i sastanak naših svih četnika izvršen je povrh Stoca na Trusini uz ogromno oduševljenje naroda. Karakteristično je da su za vreme operacija deneralštabci pojedinih talijanskih divizija dovodili sve svoje oficire na osmatračnice, da im prikazuju operacije naše vojske kao klasičan primer diveći se hrabrosti i izdržljivosti četnika. Jednu tamnu notu u celu akciju unosila je svest kod svih četnika da se moraju da biju sa krvnicima koji su braća po krvu i konstatovao sam da ni mnogi četnici nisu svesni ideo-

¹⁰ O načinu plaćanja četnika od strane italijanskog okupatora, vidi dok. br. 191.

¹¹ Taj sporazum ne nalazi se u prilogu dokumenta, ali postoji, objavljen je u Zborniku NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 141. Njegov tekst stampan je kao letak pod naslovom »Srpskim četnicima« i nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 254, reg. br. 14/1.

¹² i u vidi dok. br. 92.

loških ciljeva borbe, jer je mnoge vodio instinkt lične i krvne osvete nad onim koji su im poubijali porodice i zapalili domove, tako da su mnogo puta mnogi odredi molili da ne moraju oni streljati i one najgore krvnike, jer su Srbi. Naprotiv partizani izgleda da su izgubili i u potsvesti nacionalni osećaj, jer su krvničke uništavali naše, nego što su ikada napadali Talijane i Nemce proglašivši četnike neprijateljima broj jedan ispred fašista i Hitlerovaca. Od zarobljenih i predanih protivnika iz svih zavedenih seljaka formirani su odmah naši odredi, dok su likvidirani samo stranci profesionalni komunisti. Konstativali smo, da je jedan deo partizana muslimanskog porekla i veliki broj izbeglica iz hrvatske vojske katolika Hrvata. Rezultat operacija je bio da se je vojska povećala za sedam stotina pušaka, te da je zarobljeno dva teška mitraljeza i šest puško mitraljeza. Sa svim snagama smo se povratili u nevesinjsko polje pripremajući veliki pokret prema crnogorskoj granici da bi očistili Hercegovinu, uspostavili vezu sa crnogorskim trupama i otsekli komunističke snage u Južnoj Hercegovini. Od vojničkog uspeha daleko je veći bio politički i moralni uspeh jer je bila pokolebana vera u nepobedivost partizana i jer su se seljaci počeli da osvećuju. Gde god smo dolazili odmah sam obaveštavao narod o ciljevima naše borbe, o razlozima taktičke saradnje sa okupatorom i o tom ko je naš vrhovni komandant. Njegovo ime toliko omraženo od partizana činilo je najveći efekat na maše, koje ovde nisu nikako izgubile ni za čas osećaj jedinstva. Šef partizanskih snaga Tito pritešnjen nemačko-talijansko-hrvatskom ofanzivom iz Bosne i operacijama crnogorskih trupa iz Crne Gore smatrao je, da je naš hercegovačko-bosanski četnički front mesto najmanjeg otpora i prebacio svoje obe proleterske brigade¹³ u naš sektor sa planom da se probije kroz naše redove, da se opet dohvati Bosne i jednu grupu dolinom Neretve uputi u Konjičku župu da uhvati vezu sa jakim partizanskim snagama koje još drže pozicije više Konjica na granici Bosne i Hercegovine, te da prema izjavama svih zarobljenika uspostave vezu sa jedinicom hrvatske vojske, koje su spremne da saraduju sa njima. Isto smo tako nepobitno utvrdili da su proleterske brigade redovno snabdevane municijom od strane hrvatske vojske i muslimana ustaša, da su im mnogi komandanti hrvatski aktivni oficiri. Proleterske brigade sastavljene su od bataljona Arilje, Užice, Kraljevo, jednog bosanskog i dva crnogorska bataljona te mnogo Jevreja, Cigana i Muslimana. Među ubijenim našli smo veliki broj žena većinom iz okoline Užica, te što je još karakteristični je mnogo nesretne zavedene srpske dece iz Istočne Srbije od petnaest do osamnaest godina. Dalje su

zarobljenici svi solidarno iskazali, da im je glavni cilj kreirati slobodnu zjonu] u Bosni, gde im mogu dobaciti iz Londona hranu i municiju. Zarobljena im je i jedna moderna elektromotorna stanica engleskog tipa, a proverili smo da su u Foči držali zarobljena dva engleska padobranca¹⁴ za čiju sudbinu ne znamo. Četvrtog juna počeo je naš veliki pokret iz Nevesinja preko Gacka na C[rnu] Goru i na naš izričiti zahtev bez kolaboracije italijanskih trupa, osim jednog italijanskog generala koji je pratio operacije. Prvi susret sa proleterskom brigadom bio je između Dubljevića i Jugovića, gde je ostalo mrtvih pedeset većinom Užičana i muslimana, drugi na planini Zivnju i na Lebršniku, a svi su se završili sa uspehom.¹⁵ Jedanaestog juna na brdu Čurilu sa one strane crnogorske granice uspostavili smo kontakt sa crnogorskim trupama, na žalost su to bile zeleničke trupe Krsta Popovića. Potpisani je o sastanku sastavio zapisnik¹⁶ koji je sa naše strane potpisana od mene, kapetana Danila Salatića, poručnika Mila Lazarevića, a sa crnogorske od kapetana Draganića i poručnika Komnenića. Dvanaestog u jutro proleterske brigade pokušale su očajnički [napad] na poziciji Gat¹⁷ utvrđenoj od Austrijanaca. Došlo je do borbe prsa u prsa [gde] smo mi imali stotinu mrtvih i ranjenih, a oni preko tri stotine. Posle toga su brigade u panici begu nastojale da izbegnu zaokružavanje probijajući se preko Čemerna i Sutjeske Popovom Mostu Zelengori i Dobrom Polju. Petnaestog stige su i nacionalne crnogorske trupe te se sastale sa našim Vidakom Kovačevićem, kapetanom Salatićem i ostalim. Utvrđeno je, da odnesu poruku komandantu Pukovniku Stanišiću, da se održi jedan istoriski sastanak na Šćepan polju, gde bi se sakupili bosanski, srbijanski, crnogorski i hercegovački četnici, a na koji bi došao i glavni predstavnik šefa za zapadni deo države Vojvoda Birčanin. Naše trupe ostale su na pozicijama duž granice, dok drugu stranu drže crnogorski nacionalisti na planini Volujaku. Za vreme ovih operacija psihološki je pripremljen slom komunista u Hercegovini i naši ljudi u srezovima Trebinje, Bileće i Stolac izvršili su spontano bez borbi hapšenje i ubijanje političkih komesara i zliko-

¹⁴ Vidi dok. br. 84, nap. 6 i 7.

¹⁵ Reč je o borbama koje su vodili 1. proleterska NOU brigada i delovi 1. udarnog hercegovačkog NOP bataljona. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, knj. 5, dok. br. 74, 77 i 161, knj. 6, dok. br. 143; tom III, knj. 4, dok. br. 142.

¹⁶ Taj zapisnik nije pronađen.

¹⁷ Napad na veoma utvrđeni Gat (k. 1120, Gacko) izvršili su (11. a ne 12. juna 1942) delovi 1. i 2. proleterske NOU brigade, kojom prilikom su pretrpeli osetne gubitke. Opširnije o tome, Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 74 i 77, knj. 6, dok. br. 143.

vaca najavivši predaju i prilazak našim vojnočetničkim odredima. Istodobno naši nevesinjski bataljoni ušli su u grad Ljubinje, koji je napustila talijanska i hrvatska vojska i radi demonstracije su prošli kroz grad Stolac, gde nema nijednog Srbinu, jer su do poslednjeg lane pobijeni od ustaša. Za to vreme pogoršala se je situacija u trećoj zoni od Foče do pod Sarajevo i do Drine. Pod presi jom Berlina italijanska vojska je napustila te krajeve, a iskoristili su to ustaše, da ih okupiraju i unište naš narod. Po privremenom sporazumu¹⁸ sa Italijom mi toleriramo hrvatsku regularnu vojsku u zatvorenim garnizonima u trećoj zoni, ali smo otklonili dolazak ustaša i u drugu i u treću zonu i na naš zahtev italijanske trupe su ih silom otstranile iz druge zone, a u trećoj zoni naredili smo našim bataljonima, da prime borbu i oni su kod Dobrog Polja zauzeli pozicije i odbacili ustaše. U isto vreme je stigao u Foču četnički odred kapetana Baćovića, te pokušao da razoruža hrvatsku vojsku. Došlo je do diplomatskog spora, mene je posetio na terenu avionom komandant talijanske armije, te izgleda da će se pristati da Foču okupiraju naše četničke trupe iz Bosne.¹⁹ U međuvremenu četiri naša bataljona iz Istočne Bosne zatvorili su prolaze od Uloga do Miljevine, da spreče uzmak proleterskim potućenim brigadama. Konstatujem da je oslobođenje Hercegovine izvršeno domaćim hercegovačkim bosanskim snagama bez ikakve pomoći i iz Crne Gore i otkuda. U Bosni po izveštajima mojih kurira naše čete su u sektoru Ravne Planine, Jahorine i Romanije, ima ih oko pet hiljada a pod glavnom komandom su Plemića.²⁰ On je napravio nekakav aranžman sa nemačkim generalom, da jedan drugog ne napadaju i da se ustaše ne puštaju u zonu Romanije. Naoružani su odlično, ali je pitanje ishrane očajno, te nedostaje komandni elemenat. Sa druge strane nezgodno je slati oficire sa strane, pošto, je taj ceo svet godinu dana u šumi, komandiri su postali ljudi, koji su to jednogodišnjom borbom zaslužili, uživaju puno povjerenje i bez obzira na čin trebalo bi za četne jedinice ostaviti te narodne komandire, a bataljonima dati oficire. Ovo će biti jedno od najtežih pitanja organizacije vojske. Po dovršetku većih vojnih operacija pristupilo se je organizaciji pozadine. Osnovani su srpski narodni odbori za prehranu,

¹⁸ Sporazum između vlade NDH i italijanske Više komande oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« o postepenom povlačenju italijanskih posada iz 3. zone i delimično iz 2. zone i o odnosima između italijanskih i ustaških vlasti na području ovih zona potpisani je 19. juna 1942. u Zagrebu. Vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 32, dok. br. 116, tom XII, knj. 2, dok. br. 95 i tom XIII, knj. 2, dok. br. 67.

¹⁹ O dogadjima u vezi sa Fočom, vidi dok. br. 102, 106, 107 i 109.

²⁰ Božidar Boža.

organizaciju sela i komandanti vojnih odreda. Pod komandu vojnih komandanata stavljeni su i srpski narodni odbori. Pitanje je prehrane naj očaj nije. Ljudi direktno umiru od gladi i jedu neslanu travu sa malo mleka. Uspeo sam da im do turim par stotina kvintala soli i osigurao sam trideset vagona hrane iz Italije za sirotinju. Isto tako sam uspeo da Italija pristane da Srbija može poslati na adresu italijanske armije hranu, koja bi se dala nama na raspolaganje da je razdelimo sirotinji. Ako ta pomoć iz Srbije ne dode onda će sedamdeset postotaka našeg sveta u Istočnoj Bosni i Hercegovini skapati od gladi. U operacijama od lane popaljeno je preko deset hiljada domova, kako će svet prezimeti, niko ne može predvideti. Italijani trebaju mnogo furaži za komoru. Napravio sam sa njima sporazum da se zamenjuje seno za kukuruz. Ako dopuste vojne operacije upotrebićemo vojsku za košenje sena, da bi tako došli do hrane. Isto tako ima mnogo parcela kolektivno obrađenih od strane partizana i ima oko dvadeset sela muslimanskih, koja su prošle godine zasejala ozim, gde ima petnaest vagona žita, sve čemo to da obradimo sa vojskom. Problem je ishrane jedini, koji je nemoguće rešiti vlastitim sretstvima, niti smo u stanju hraniti vojsku bez okupatora sve do nove žetve u avgustu. Oružja i municije imamo dovoljno. U toku poslednjih operacija smo zaplenili još šest bacača jugoslovenskog tipa 81 i još četiri teška mitraljeza. U Hercegovini raspolažemo sada sa preko šest hiljada pušaka i potrebnim brojem lakog automatskog oružja, te sa osamdeset do sto metaka po čoveku. Od tog je okupator dao 1100 pušaka i deset puškomitraljeza. Prema poverljivim obaveštenjima Italija će osim Mostara i još jednog garnizona da isprazni celu Hercegovinu ostavljajući vlast našim četničkim odredima. Mogu sa pozitivnom sigurnošću da tvrdim, da bi sa hrvatskim vlastima u slučaju potrebe i sa njihovom vojskom svršili u roku od dvadeset i četiri sata. Ali u vezi sa sektorom, koji si mi poverio primećujem drugu opasnu pojavu. Kako Srbi iz dana u dan čiste svoju zonu od komunista, oni se prebacuju u Hrvatsku, Dalmaciju i deo Slovenci, njihove će formacije postepeno poprimiti hrvatski karakter i tim automatski antisrpski i postoji direktna opasnost, da te formacije u slučaju popuštanja okupatora krenu u srpske krajeve pod firmom komunističke invazije a sa antisrpskim mentalitetom u potsvesti. O ovom naročito moramo da vodimo računa u pogledu našeg budućeg rada. U pitanju muslimana izveštavam, da su intelektualci u većim centrima već uvideli, kako su naopaku politiku vodili i solidarišu se u svemu sa Srbima. Tako su uputili jednu pretstavku okupatorskoj vlasti u kojoj izjavljuju, da je

njihova sudbina povezana sa srpskom i da se izjašnuju sporazumni sa svim što Srbi poduzmu. Posve je drugi slučaj sa širokim masama i srpskim i muslimanskim, koje se infemalno mrze i kod kojih je stoprocentno formirana svest da im nikad više nema zajedničkog života. Iz razloga opšte politike mi podržavamo politiku tolerancije, da izbegnemo stvaranje novih frontova — ²¹i da bi imali jače zalede u agitaciji naših zahteva prema Italiji. Konstatujem, da je u operacijama učestvovalo oko desetak aktivnih oficira, a vodio ih je u prvom redu peš. kap. Danilo Salatić. I kao oficiri i kao ljudi su se odličnim pokazali kapetan Salatić, poručnik Lazarević i poručnik Milorad Popović. Svoju dužnost vršili su potporučnici Goljanin, Gutić, Grahovac, Pejanović, Vukčević i kapetan Uljarević. Od ljudi, koji su se odlično pokazali i u saradnji sa pokojnim majorom Todorovićem su bili u svakom pogledu odlični nadnici vodnici Stevo Starović, Tomo Guzina i Krsto Rudan.

Prvu dvojicu je pokojni Todorović predložio za unapredjenje u viši čin. Dvadesetak četnika dalo je klasične primere junaštva i požrtvovnosti, njihova imena i zasluge dostaviću u posebnom izveštaju, spominjući sada samo komandira Četka Petkovića. — ²²S obzirom na novostvorenu situaciju izveštavam Te da imamo raspoloživih snaga i da bi se moglo odvojiti bosanskih i hercegovačkih četnika dve hiljade ljudi da ih se prebaci u hrvatsku i dalmatinsku zonu. Obrazloženje za to lako bih našao, a to bi bilo u smislu Tvojih planova o povezivanju svih krajeva u Tvojoj zoni.

No pre svega absolutno je nužan tvoj dolazak ovamo.²³ Tvoj autoritet je neprikosnoven i mogao bi da urediš mnoge stvari, koje se još ne vide, a koje je opasno pustiti da sazru. To je u prvom redu pitanje eventualnih zeleničkih pretenzija na Hercegovinu, a u drugom i lična pitanja prestiža i ambicija. U zoni mojih bosanskih prijatelja nalazi se i general Ljubo Novaković, koji se je do sad krio kod mog čoveka u Čelebiću. O njemu imam izjave četničkih komandanata, da je prošle godine predlagao u Kalinoviku da se obrazuje posebna bosansko-hercegovačka vojska — ²⁴koja bi kao ravnopravna imala da pregovara i sa trupama đeneralja Draže ak* se pojave u tom kraju. Moje je mišljenje, da ti dodeš, da obideš trupe i narod, da vidiš situaciju na terenu a u isto vreme da Vidak²⁵

²¹ Tekst do kraja rečenice je precrтан mastilom.

²² Tekst do kraja tog stava dopisan je mastilom.

²³ O dolasku Ilike Trifunovića Birčanina u Hercegovinu, vidi u Arhivu VII, ANDH, k. 226, reg. br. 40/6 i 52/6.

²⁴ Tekst do kraja rečenice je precrtan mastilom.

²⁵ Kovačević.

odnese Tvoje predloge i izveštaj šefu. Vidak mora da neophodno u Beogradu svrši pitanje hrane, da svrši pitanje prijema sirotinje od bar dve hiljade dece i žena, a ja sam postigao pristanak Italije da ih u svom vozu i sa svojim vojnicima dobaci u Beograd. — ²⁶Isto tako da predložiš šefu, što treba da se zaključi na sastanku u Šćepanpolju. Mišljenja sam da se taj sastanak nikako ne održi dok se vas dva ne sporazumete o akciji daljnoj i ne postavite stvari na svoje mesto. Vidak može otići i doći za 15 dana. Očekujući tvoja naredenja srdačno te pozdravlja.

Koncept²⁷

BR. 115

ZAPISNIK SA KONFERENCIJE DELEGATA ČETNIČKIH ODREDA ISTOČNE I ZAPADNE BOSNE ODRŽANE 1. i 2. JULA 1942. O OSNIVANJU GLAVNOG ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA I ODNOSIMA PREMA NDH¹

Z A P I S N I K

konferencije delegata četničkih odreda istočne Bosne i zapadne održane 1 i 2 jula 1942 godine u selu Grabskoj (teritorij Trebavskog odreda)

P R I S U T N I :

Za Trebavski četnički odred k-dant Savo Božić, delegati Vasili je Lalić, Đoko Milošević.

Za Ozrenski četnički odred: k-dant Cvijetin Todić, delegat Cvijetin Đurić, Branko Stakić, Đorđe Cvijanović, Đokan Sarčević.

Za Zenički četnički odred: k-dant Golub Mitrović, delegati: Vojislav M. Balić, Dušan Josipović, Jovan Iličić.

Za Vojno-četnički odred »Borje«: k-dant Radoslav Radić, delegat Malić Ilija,

Za četnički puk »Manjača«: k-dant Vukašin Marčetić, delegati: Jovo Mišić, Branko Lazičić,

²⁶ Tekst do kraja stava je precrtan mastilom.

²⁷ Dopisano mastilom.

¹ Prepis originala (umnožen na šapirografu, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k, 204, reg. br. 4/6 (BH-V-9518).

Za vojno-četnički bataljon »Obilić«: Lazo Tešanović, delegat Mirko Džombić.

Početak 1-VII. 1942 god. u 18,30 časova.

Brat Savo Božić, domaćin pozdravlja svu prisutnu braću i govori o značaju današnje konferencije vidno obilježavajući važnost osnivanja Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda.

Zali što nisu ovde prisutni delegati svih odreda, ali smatra da će svi ostali odredi naknadno prihvati zaključke ove konferencije.

Ustanovljuje se dnevni red koji glasi:

1. Konstituisanje: izbor predsednika i sekretara konferencije,
2. Odredivanje mesta za stalno sedište Glavnog štaba,
3. Konstituisanje užeg i šireg Glavnog štaba,
4. Formiranje odreda za zaštitu Glavnog štaba
5. Opseg nadležnosti Glavnog štaba (koliko prava ustupaju odredi Glavnom štabu a) vojnički: sa kolikim brojem raspolaže Glavni štab, b) civilno: direktive, kontrola
6. Preciziranje odnosa prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: srpska narodnost, porez, vojska, tranzit, osiguranje pruga, željeznička policija, šume, rude i uređenje svih spornih pitanja po tumačenju sporazuma,
7. Preciziranje stava prema aktuelnim političkim pitanjima,
8. Pitanje ishrane vojske i stanovništva,
9. Prihodi i rashodi Glavnog štaba.

Pošto je utvrđen dnevni red, rešeno je da se konferencija prekine i da se povedu razgovori, u toku večeri neobavezno, o pitanjima koja su stavljena na dnevni red a da se konferencija nastavi sutra u 8 sati.

Konferencija prekinuta u 20 sati.

Konferencija nastavljena 2. VII 1942. u 8 sati.

1. Izvršeno je konstituisanje: za predsednika konferencije izabran je domaćin k-dant Trebavskog odreda Savo Božić, a za sekretara Vojislav Balić.
2. Na predlog predsednika brata Božića, a u vezi sa ranijim razgovorima, jednoglasno se zaključuje, da sedište Glavnog štaba četničkih odreda Bosne, bude na teritoriji Vojno-četničkog odreda »Borje« s tim da se ovo sedište prema potrebi može i menjati.

3. Pitanje konstituisanja Glavnog užeg i šireg štaba odlaže se s tim da se reši na koncu konferencije.

4. Pitanje formiranja odreda za zaštitu Glavnog štaba odlaže se da se reši na koncu konferencije.

5. Pošto je pitanje nadležnosti Glavnog štaba usko vezano sa organizacijom samog štaba i ono se odlaže da se reši na koncu konferencije.

6. U odnosu prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj jednoglasno se zaključuje, da se priznaju svi ugovori zaključeni između pojedinih četničkih odreda i N.D.H.² s tim da će pojedini odredi u spornim pitanjima oko tumačenja sporazuma pitati Glavni štab i tražiti od njega merodavno mišljenje o tumačenju.

7. Pod ovom tačkom dnevnog reda uzeto je u razmatranje pitanja našeg stava prema muslimanima. Razvila se diskusija u kojoj je istaknuto da ima veliki broj muslimana, koji nisu vršili nikakvog nasilja prema Srbima, pa prema tome da pitanje odgovornosti muslimana ne treba generalisati, nego da treba stati na stanovište, da se pronadu i kazne samo oni muslimani, čija se krivica nesumnjivo može dokazati, a svi ostali da se poštode bilo kakvih represalija sa strane četnika, a u svakom slučaju da se poštode muslimanska deca i žene, jer svi učesnici smatraju da se moramo rukovoditi najosnovnijim principima humaniteta i pravičnosti pa, prema tome, da onaj koji nije kriv, ne treba ni da strada.

Kako je pod ovom tačkom dnevnog reda istaknuto pitanje odnosa prema četničkim organizacijama u Bosni koje još nisu sklopile sporazum sa N.D.H., i da li takve četničke organizacije, u slučaju da žele da potpadnu pod komandu našeg Glavnog štaba, treba da budu primljeni ili ne, odlučuje se da ih treba primiti, ali da im se preporuči od strane Glavnog štaba da sklope sporazum sa predstavnicima N.D.H.

U pogledu odnosa prema partizanima, koji je takođe uzet u razmatranje, brat Lazić ističe, da se u partizanskim redovima nalazi veliki procenat Srba zavedenih komunističkom propagandom, koji stvarno nisu komunisti, pa bi ih bilo moguće povratiti, pa radi toga u koliko bi koji od takvih bio zatravljen prilikom sukoba sa partizanima, treba mu poštovati život, a ukoliko protiv kojega od njih postoji dokaz, da je počinio zločine prema Srpskom narodu, treba ga uputiti u Glavni štab, koji će ga predati sudu, a ovaj će rešiti kakvu kaznu zaslužuje prema počinjenoj krivici.

² Vidi dok. br. 74, 89 i 103.

8. Pod ovom tačkom dnevnog reda konstatuje se da narod i vojska na sektoru četničkog odreda Ozren i Zenica nemaju dovoljno hrane, pa brat Rade Radić izjavljuje da će primiti izvestan broj žena i dece sa sektora ovih odreda na ishranu u sektor »Borja«. Ovi ljudi biće raspoređeni po težačkim kućama, gde će biti obavezni da prema mogućnostima obavljaju težačke poslove.

9. U pogledu prihoda i rashoda Glavnog štaba ostavljaju se odrešene ruke Glavnom štabu da ovo pitanje reši sporazumno sa pojedinim odredima na taj način da svaki odred doprinese srazmerno svojoj snazi dio za izdržavanje Glavnog štaba.

Prema predhodnom zaključku konferencije pristupa se izboru Glavnog štaba četničkih odreda Bosne, pa se nakon diskusije biraju:

- a) Za komandanta Glavnog štaba brat Rade Radić, komandant vojno-četničkog odreda »Borje«,
- b) Za pomoćnika komandanta brat Vasilije Lazić, komandant 3. bat. Trebavskog četničkog odreda,
- v) Za načelnika štaba brat Vukašin Marčetić, komandant četničkog puka »Manjača«,
- g) Za adutanta štaba brat Mirko Topić, sekretar Ozren-skog četničkog odreda.

Pored ovoga kao članovi užega štaba biće Komandant pozadine i referent za odnose prema N.D.H. kao i referent za propagandu. Za popunu jednog od prvih dvaju mesta daće delegata iz svog odreda brat Uroš Drenović, a za drugo mesto bira se brat Đoko Milošević iz Trebavskog odreda, koji će privremeno obavljati obe ove dužnosti, dok brat Drenović ne pošalje lice, koje će zauzeti jedno od ovih mesta. Za referenta za propagandu izabran je brat Branislav Lazičić.

Pored sekretara, prema potrebama Glavni štab će sam uzeti onoliko lica, koliko je potrebno za obavljanje svih poslova štaba.

Radi održavanja discipline medu četnicima pojedinih odreda odlučuje se, da se pri Glavnom štabu obrazuje sud za krivice članova četničkih odreda kao i za političke krivice, u koji ulaze: jedan kvalifikovani sudija sa potrebnom praksom, jedan od vojnih članova štaba i jedan težak kojega će odrediti sam štab prema prilikama onoga mesta u kojem se bude štab nalazio. Pojedini odredi će upućivati Glavnom štabu na sudenje sve one četnike, koji su teško povredili propise svoje četničke dužnosti, kao i one političke krivce, koji su se ogrešili o interesu četničkih organizacija. Ni jedan odred ne može

u buduće da izreče smrtnu kaznu jer to spada u nadležnost suda pri Glavnom štabu. Svaku smrtnu osudu mora da potvrdi Komandant bosanskih četničkih odreda.

U cilju zaštite Glavnog štaba odlučuje se da Ozrenski četnički odred ima staviti Glavnom štabu na raspolaganje potreban broj ljudi. U koliko ovaj broj ne bi bio dovoljan, dopuniće ga četnički odred »Borje«. Ishranu glavnog štaba kao i straže davaće četnički odred »Borje«. Svaki odred za održavanje veze sa Glavnim štabom daće po 2 stalna kurira, koji će biti naoružani revolverom i bombom.

U pogledu nadležnosti Glavnog štaba odlučuje se da Glavni štab u najkraćem vremenu izradi pravilnik, koji će biti upućen svima odredima na razmatranje, a prema učinjenim primedbama Glavni štab će izraditi definitivan pravilnik o svom delovanju i svojoj nadležnosti koji će biti obavezan za sve četničke odrede pod komandom Glavnog štaba četničkih odreda Bosne.³ Do izrade ovoga pravilnika predstavnici svih četničkih odreda predstavljeni na ovoj konferenciji obavezuju se da će izvršavati sva naređenja Glavnog štaba.

Ovim je iscrpljen dnevni red, pa predsednik brat Savo Božić zaključuje konferenciju. — Konferencija je završena u 18 sati.

SEKRETAR
Vojislav M. Balić, s. r.

PREDSEDNIK KONFERENCIJE,
Savo Božić, s.r.

PRISUTNI KOMANDANTI ODREDA:
Vuk. J. Marčetić, s.r.[^]
Lazo Tešanović, s.r.
Cvijetin Todić, s.r.
Golub Mitrović, s.r.
R. Radić, s.r.

Da je prepis ver an svome originalu tvrdi:

KOMANDANT GLAVNOG ŠTABA,
Radoslav Radić

³ Vidi »Pravilnik o organizaciji i nadležtu Komande bosanskih četničkih odreda i vojnočetničkih jedinica« od 12. septembra 1942. u Arhivu VII, Ca, k. 204, reg. br. 31/6.

BR. 116

PROGLAS ŠTABA BILECKOG VOJNOSETNICKOG ODREDA OD 5. JULIA 1942. O MERAMA PROTIV PRIPADNIKA NOP-a¹

Shodno naredenju Komandanta Hercegovačke grupe vojnočetničkih odreda Pov. Br. 53 od 2. jula og.²

PROGLASU JE SE:

1. — Svako lice, koje napusti mesto stanovanja, a to mu bude zabranjeno od četničkih vlasti iz bilo kojih razloga biće odmah streljano čim se uhvati.
2. — Svako, ono lice, koje bude vodilo propagandu protivnu četničkoj vlasti i četničkoj organizaciji biće odmah streljano.
3. — Svaki agent, kurir ili lice koje raznosi propagandistički materijal protivan četničkoj organizaciji biće na licu mesta streljan.
4. — Onaj, kod koga se pronade propagandistički materijal, biće odmah ubijen.
5. — Svaki onaj domaćin koji primi na hranu, stan ili ukaže ma kakvu pomoć partizanskim agentima, partizanskim kuririma i tsl. biće odmah streljan, njegova porodica internirana, a imanje konfiskованo.
6. — Svako ono lice, koje primi partizane, agitatore i uopšte sumnjive ljude, dužno je odmah stvar prijaviti najblžoj četničkoj vlasti.
7. — Svaka četnička jedinica, svaka strana, svaka patrola i svaki četnik dužni su odmah stupiti u borbu protiv partizana čim ih primijete. Odmah obaveštavaju susedne četničke čete, straže i posade, a ove su dužne priteći odmah i najhitnije u pomoć.

Ko postupi protivno biće kažnen smrću.

Prednje odredbe stupaju odmah na snagu.

Starešine četničkih jedinica upoznaće o prednjim odredbama sve borce, a starešine sela narod.

¹ Original (umnožen na šapirografu, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 197, reg. br. 15/2 (BH-V-7632).

² Jedan primerak te naredbe nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 171, reg. br. 22/2.

IZ ŠTABA BILEĆKOG VOJNO ČETNIČKOG ODREDA Br. 244—
— 5 - VII - 1942. god. —

M. P.³

ZAVODSKI
VOJ. ČETNIČKI BATALJON
Pov. Br. 29
7. VII 1942. god.
U Mosku

⁴ Komandiru Moštanske voj. čet. čete
Na postupak i izvršenje

Za komandanta
Ađutant
vod. III kl.
Nov.⁵ T. Vitković

BR. 117

DODATAK ZAPISNIKU O SPORAZUMU IZMEĐU OZREN-
SKOG I TREBAVSKOG ČETNIČKOG ODREDA I PREDSTAV-
NIKA NDH OD 28. MAJA 1942. SACINJEN 9. JULIA 1942.
GODINE¹

D O D A T A K

k zapisniku od 28. svibnja 1942. god.² — sastavljenom u s.
Lipeu između predstavnika državne vlasti Nezavine Države
Hrvatske i predstavnika Ozrenskog i Trebavskog četničkog
odreda — uglavljen u stožeru 4. pješačke divizije u Doboju,
dne 9. srpnja 1942.

P R I S U T N I :

Od strane Hrvatskog domobranstva: zapovjednik II. do-
mobranskog sbora general g. Iser, zapovjednik 4. pješačke

³ Okrugli pečat: »Bilečki vojnočetnički odred«.

⁴ Tekst do kraja dokumenta dopisan je mastilom.

⁵ Novica.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 235,
reg. br. 7/13 (BH-X-931).
² Vidi dok. br. 89.

divizije pukovnik g. Majetić Bogdan, glavar stožera II. D.S. Gist, podpukovnik g. Helbich i glavar stožera 4. pješ. divizije glst. bojnik Kadić.

Predstavnici četničkih odreda: 1) Ozrenskog četničkog odreda, Đokan Šarčević, Cvijetin Đurić i Branko Stakić; 2) Trebavskog četničkog odreda, zapovjednik Savo Božić, načelnik štaba Petar Arnautović i Đoko Milošević.

I.

Predstavnici gore označenih četničkih odreda izjavljuju:
»Samo se po sebi razumije da se trenutkom prekida neprijateljstva sa hrvatskim domobranstvom prekidaju i neprijateljstva protiv savezničkih njemačkih i talijanskih četa. —

II.

Ovaj dodatak zapisniku čini sastavni dio zapisnika od 28. svibnja o.g. danog u Lipcu, te se ima k njemu priključiti dodatno k točci II. istog zapisnika.

U DOBOJU, dne 9. SRPNJA 1942.

PREDSTAVNIK ČETNIČKIH ODREDA:

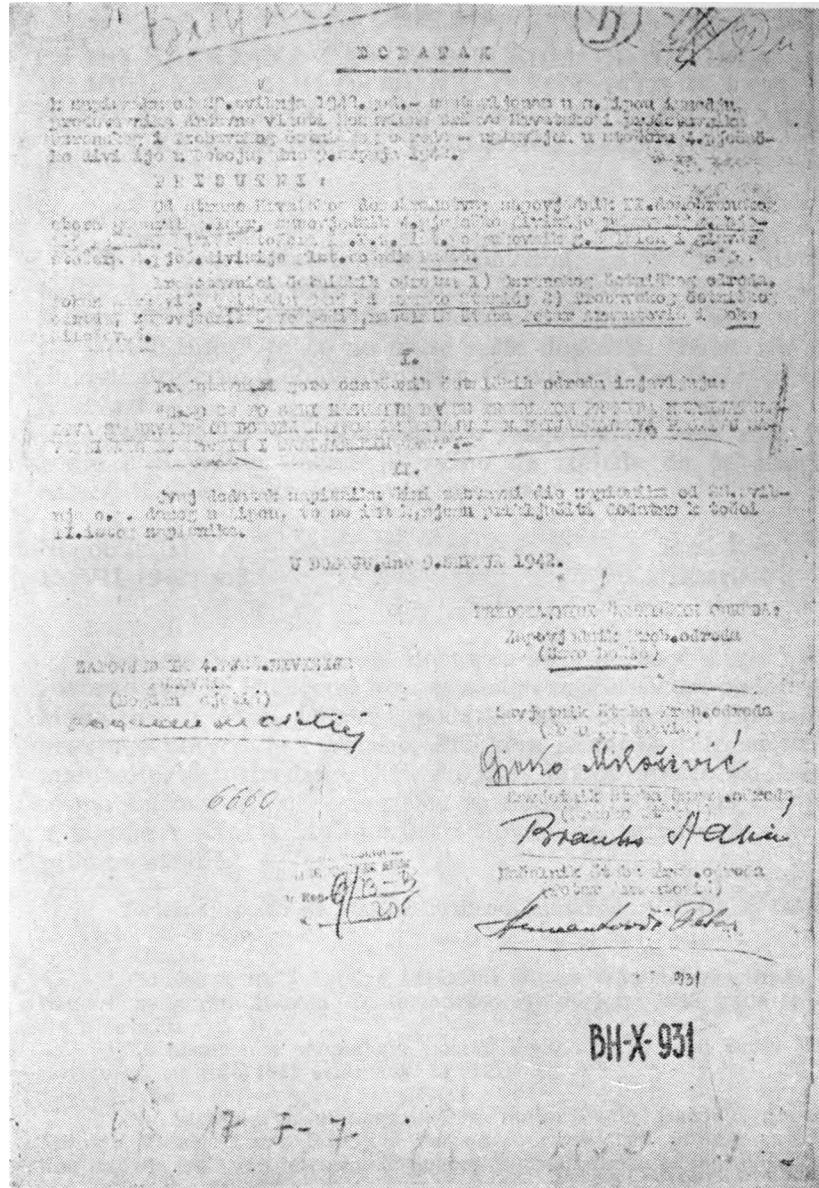
Zapovjednik Treb. odreda
(Savo Božić)
Savo Božić

ZAPOVJEDNIK 4. PJEŠ. DIVIZIJE
pukovnik
(Bogdan Majetić)
Bogdan Majetić

Savjetnik štaba Treb. odreda
(Djoko Milošević)
Đoko Milošević

Savjetnik štaba Ozren. odreda,
(Branko Stakić)
Branko Stakić

Načelnik štaba Treb. odreda
(Petar Arnautović)
Arnautović Petar

Fotokopija dokumenta br. 117

BR. 118

PISMO KAPETANA PAVLA ĐURIŠIĆA OD 15. JULIA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O SITUACIJI U VEZI ŽABLJAKA I SAVNIKA I PRIPREMAMA ZA NAPAD NA PARTIZANSKE SNAGE U REJONU ZELENGORE¹

Dragi Branko,

Kod Negobuda stigao me Bojović² i obavestio me da Italijani u raznim pravcima nadiru od Bukovice ka Žabljaku. Moram se vratiti natrag da se nadem u Žabljaku. Ostanite gde ste i ne brinite,³ tu se ne može ništa dogoditi. Mislim da je i Bojović preterao u obaveštenjima. Obavestiću Vas tačno u čemu je stvari.

Doći će da Vas obavestim o razgovorima koje sam juče vodio u Savniku. Jedno je važno da izgleda da će Italijani napustiti Šavnik krajem ovog meseca.

Negob.[uđa]
15/VII-1942 god.

Poz. Kap.
Đurišić

Šaljem Vam pismo od Baćovića koje je sinoć stiglo.⁴ Razgovarao sam sa Ružićem⁵ koji se sastao sa Perišićem popom kod Manastira u Pivi. Onakve podatke kakve sam Vam izložio prekuće potvrđuje i Perišić. Prilikom sastanka bile su velike manifestacije priređene Čiči. Ja sam jutros uputio po kuriru pismo Baćoviću, Voji i Perišiću za napad 21.-VII- na Čurevo,⁶ a takođe i Ktu iz Kalinovika i Jovan da zatvore pravce od njihove strane.⁷

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 15/4 (CG-X-406).

² Nikola.

³ Odnosi se na s. Lipovo (Kolašin) gde se tada nalazio Draža Mihailović sa svojim štabom. Tu se zadržao sve do juna 1943, kada se vratio u Srbiju.

⁴ To pismo nije pronadeno, postoji Baćovićev izveštaj Draži Mihailoviću od 16. jula 1942 (vidi dok. br. 121).

⁵ Ivan.

⁶ Na sastanku u manastiru Pivi major Petar Baćović, poručnik Milorad Vidačić i pop Radojica Perišić su razmatrali pitanje zajedničkog napada na 5. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 58/1).

⁷ Ta pisma majoru Petru Baćoviću, Vojislavu Lukačeviću Voji i popu Radojici Perišiću nisu pronadena. Inače, radi se o napadu na 5. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu sa kojom su se nalazili Centralna bolnica i Hercegovački NOPO. Opširnije o tome, vidi dok. br. 131 i 133.

BR. 119

NAREĐENJE ČETNIČKE KOMANDE CRNE GORE I HERCEGOVINE OD 16. JULIA 1942. POTČINJENIM KOMANDAMA I USTANOVAMA O ZABRANI HAPŠENJA BEZ SAGLASNOSTI KARABINIJERA¹

KOMANDA NARODNE VOJSKE
Crne Gore i Hercegovine
GLAVNI ŠTAB
Broj 1417

Kopija

16-VII 1942 god.

Straševina

U cilju bolje organizacije službe bezbjednosti, bržeg i uspješnijeg svršavanja službenih i javnih poslova i održavanja korektnih odnosa između Nacionalnih i okupatorskih vlasti, a shodno postignutom sporazumu, —

NAREĐUJEM:

da se po gradovima, varošima i varošicama ne vrše никакva hapšenja od strane Nacionalnih vlasti bez prethodnog sporazuma sa nadležnom Komandom karabinijera.

**KOMANDANT, PUKOVNIK
B. J. Stanišić**

Dostavljen:

K-tu Nacionalne komande, Nikšić;
K-tu Nacionalne komande, Danilov Grad;
V-nom Referenu, Podgorica;
P-ku Narodnog suda: Nikšić, Danilov Grad i Podgorica.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 23/1 (CG-X-291).

BR. 120

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZAPADNOBOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOČETNIČKIH ODREDA OD 16. JULIA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O ČETNIČKIM JEDINICAMA U HERCEGOVINI, DALMACIJI, LICI I ZAPADNOJ BOSNI¹

**ŠTAB
ZAPADNOBOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH
I HERCEGOVAČKIH VOJNOČETNIČKIH
ODREDA
O Br. 38**

**16 jula 1942 godine
Gacko**

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA I KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA U OTADŽBINI.

Situacija vojnočetničkih odreda u pojedinim pokrajina-ma poverene mi teritorije, sledeća je:

A. —U HERCEGOVINI.

Kao prirodna posledica zločina koje su ustaške vlasti vršile u masama nad srpskim življem Hercegovine, došlo je do neorganizovanog ustanka pojedinih grupa videnijih seljaka u nevesinjskom i gatačkom srežu meseca juna 1941. godine.² Pokret koji je imao za cilj da spasi sela od uništenja i požara, širio se naglo i spontano po ostalim srezovima Hercegovine do te mere, da su ustaške vlasti i bande bile primorane da se definitivno povuku iz ove oblasti, ustupajući je italijanskim okupatorskim trupama.

Na ovaj način završena je prva faza hercegovačkog ustanka, potpunim porazom ustaške vlasti, koja se do današnjeg dana više ne priznaje.

Druga faza pokreta karakteriše se krvavom borbom između četnika i partizana, koja je započeta u januaru, a završila se krajem juna ove god. potpunim porazom ovih poslednjih. U momentu kada su partizani ubili majora pok. Bošku Todorovića, četnici su bili u najkritičnijoj situaciji, a ceo čet-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 157, reg. br. 20/1 (H-P-17).

² O ustanku u Hercegovini juna 1941, vidi dok. br. 49, nap. 5.

nički pokret bio je doveden u pitanje, jer su raspolagali sa svega 350 boraca, dok su partizani bili absolutni gospodari situacije u Hercegovini držeći je čvrsto sa dve proleterske brigade, ukupne jačine preko 4000 boraca.³

U ovako teškoj situaciji, bio mi je potreban čovek izvanrednih političkih i vojničkih sposobnosti, agilan, neumoran i velike energije. Ja sam ga pronašao u ličnosti moga saradnika i prijatelja g. Dobrosava Jevdevića, koji je samom još novembra i decembra meseca prošle godine, u dva maha obilazio Hercegovinu, pošto se još tada predvidala partizanska invazija. Za to sam ga krajem februara uputio na teren, davši mu najšira ovlaštenja kao glavnom pretstavniku istočne Bosne i Hercegovine.⁴ Zahvaljujući ogromnim naporima g. Jevdevića i nekolicine njihovih oficira, koji su sprovodili akciju na terenu, u roku od nepuna dva meseca Hercegovina je radikalno očišćena od partizana.⁵ U sukobima koji su se razvili poubijano je preko 800 partizana, dok su se proleterske brigade raspale. Najveći deo njihovih boraca predao se četnicima, dok je prišličan broj partizana, predvođen seljacima ovoga kraja, okrenuo oružje protiv svojih dotadašnjih voda, čim je osjetio približavanje četnika. Vode partizana sa preostalim razbijenim delovima povukle su se u reon Konjica i na desnu obalu r. Neretve.

Ovih dana, posjetivši po peti put Hercegovinu, izvršio sam smotru četnika po srezovima® i tom prilikom konstatovao sa ogromnim zadovoljstvom jednu, za sadašnje prilike izuzetno snagu, od preko 8000 dobro naoružanih, dobro koman-

³ O partizanskim jedinicama u Hercegovini u proleće 1942, vidi dok. br. 76, nap. 8. Proleterske brigade tada u Hercegovini nisu postojale, verovatno se to odnosi na Sjevernohercegovački i Južnohercegovački NOP odred. Delovi 1. proleterske brigade vodili su borbe u Hercegovini krajem maja i u prvoj polovini juna 1942.

⁴ i ⁵ O organizaciji četničkih jedinica u Hercegovini i njihovim dejstvima protiv partizanskih snaga u proleće 1942, vidi dok. br. 75, 92 i 114 i Arhiv VII, Ca, k. 171, reg. br. 38/1; k. 196, reg. br. 17/4.

⁶ Ilija Birčanin je tada obišao četničke jedinice u nevesinjskom, gatačkom i bilečkom srezu. Pratili su ga i talijanski general Luzana (Lusana), Dobrosav Jevdević i izvrsni četnički komandanti iz pomenuтиh srezova. Četnicima u Bileći održao je sledeći govor: »Zahvaljujem vam se junaci, što ste u ovim krajevima slomili komunizam i uništili te krvave bande. Pozivam vas, da se pokoravate zakonima i ne nasjedate lažnim vijestima, te da se i dalje borite protiv komunizma, jer su boljičke armije već na umoru. Danas je glavna borba uperena protiv komunizma, u kojoj se osim ostalih naroda Evrope bore i svi južni Sloveni, jednako Srbi, Hrvati i Slovenci, a iz koje će borbe izići nova Evropa, gdje nas očekuje novi život, koji će sigurno biti bolji, te čemo u miru moći podizati svoje razrušene domove i orati naša polja« {Arhiv VII, A NDH, k. 266, reg. br. 40/6 i 52/6}.

dovanih i disciplinovanih četnika, koji su sa najvećim oduševljenjem klicali Nj. V. Kralju Petru II.

Formacija je izvedena u duhu instrukcija koje sam dao g. Jevđeviću, s tim, da je najveća vojna jedinica odred, kojeg sačinjavaju 2 — 6 četničkih bataljona. Jačina, organizacija komandovanja i dislokacija četničkih odreda izvedena je po sledećem:

— Privremeni komandant grupe odreda i zastupnik komandanta za Hercegovinu, je aktivni pešadijski kapetan II klase, g. Danilo N. Salatić, sa sedištem u Nevesinju, pod mom neposrednom komandom.

— *Nevesinjski vojnočetnički odred* od 6 bataljona, ukupno 2000 boraca, 2 bacača, dva teška mitraljeza, 21 puškomitraljez, sa oko 40 metaka na svaku pušku, raspoređen je po selima nevesinjskog sreza. Komandant odreda je aktivni pešadijski poručnik g. Miloje Lazarević.

— *Gatački vojnočetnički odred* od 3 bataljona, ukupne jačine 1300 boraca, sa 20 puškomitraljeza i sa prosečno 40 metaka na svaku pušku, raspoređen po selima gatačkog sreza. Komandant odreda je aktivni konjički poručnik g. Milorad Popović.

— *Bilečki vojnočetnički odred* od 5 bataljona, ukupne jačine 1800 boraca, sa 3 mitraljeza i 15 puškomitraljeza i sa prosečno oko 30 metaka na pušku, raspoređen po selima bilečkog sreza. Komandant odreda je aktivni pešadijski poručnik g. Miloš Kureš.

— *Trebinjski vojnočetnički odred* od 3 bataljona, ukupne jačine 1700 boraca, sa 2 mitraljeza, 12 puškomitraljeza i sa oko 30 metaka na svaku pušku, raspoređen po selima trebinjskog sreza. Komandant odreda je aktivni žandarmerijski potporučnik g. Radovan Pejanović.

— *Ljubinjski vojnočetnički odred* od 2 bataljona, ukupne jačine 600 boraca i 8 puškomitraljeza, sa prosečno 30 metaka na pušku, raspoređen po selima ljubinjskog sreza. Komandant odreda je seljak Savo Kovač.

— *Stolački vojnočetnički odred* od 2 bataljona, ukupne jačine 500 boraca, 1 mitraljez i 10 puškomitraljeza, sa oko 20 metaka na svaku pušku, raspoređen je po selima stolačkog sreza. Komandant odreda je aktivni poručnik bojnog broda I klase, g. Ilija Ilić.

— *Kalinovački vojnočetnički odred* od 2 bataljona, sa ukupno 400 boraca, 3 puškomitraljeza i sa oko 40 metaka na pušku. Raspoređen po selima okoline Kalinovika. Komandant odreda je pešadijski kapetan II klase g. Slobodan Nešić, sa višom školom Vojne akademije.

— *Fočanski vojnočetnički odred* od 4 bataljona, sa ukupno 800 boraca, 2 mitraljeza, 10 puškomitraljeza i sa prosečno 30 metaka na pušku, raspoređen po selima fočanskog sreza. Komandant odreda je rezervni narednik Vasilije Bodiroga.

Kao što se iz napred iznetog vidi, glavnu ulogu pri čišćenju Hercegovine i istočne Bosne od partizana igrao je g. Dobrosav Jevđević, kome pripada u prvom redu i zasluga za ovako snažan razvoj četničke organizacije u Hercegovini, te sam ga za izvanredne zasluge na političkom i vojničkom polju, unapredio u čin četničkog vojvode. Pored Jevđevića, kao najglavnije njegove saradnike unapredio sam u isti čin popa Radojiču Perišića, koji je izdržao opsadu od 100 dana i nije kapitulirao pred komunistima, a zatim seljake: Savu Kovača i Petra Samardžića.⁷

B. —U SEVERNOJ DALMACIJI I DELU ZAPADNE BOSNE.

Pod istim okolnostima kao i u Hercegovini, najprije zbog ustaškog, a potom komunističkog terora, narod ovog kraja preduzeo je ustank već početkom juna prošle godine.⁸ Duhovni voda i komandant ustanika je pop Momčilo Đujić, prvak severne Dalmacije, inače čovek visokih umnih i fizičkih sposobnosti.

Odmah po dolasku u Split počeo sam aktivno učestvovati u organizaciji i akcijama Đujićeve narodne vojske u težnji da tom pokretu dam vojnički karakter. Već u januaru ove godine, pomoću aktivnih oficira koje sam odasao na teren, formirano je 5 četničkih pukova od po dva bataljona i 2 četnička odreda, što je sve obrazovalo Dinarsku četničku diviziju.

Komandanti pukova i odreda, izuzev popa Dujića i učitelja Drenovića,⁹ su ljudi iz naroda, bez školskih kvalifikacija, ali su se istakli svojom hrabrošću, junaštvoom i veštinom komandovanja u toku borbi protiv ustaša i partizana za vreme proteklih 14 meseci do te mere, da im se zaista mora odati svako priznanje. Zbog ovoga sam ih potvrđio na njihovim položajima, unapredujući ih u čin četničkih vojvoda, s tim što sam im za pomoćnike postavio aktivne oficire.

Već u januaru, čim je obrazovana divizija, komandanti pukova i odreda, na zboru svih svojih starešina i boraca izabrali su me za komandanta divizije i uputili mi pretstavku

⁷Naredba o dodeli zvanja vojvode pomenutim licima nalazi se u Arhivu VII, Ca, k. 171, reg. br. 36/2.

⁸ O ustanku u Dalmaciji i zapadnoj Bosni vidi dokumenta objavljenih u Zborniku NOR-a, tom II, knj. 1, tom IV, knj. 1 i 2 i tom V, knj. 1, 30 i 39. Pored toga, vidi Oslobođilački rat, knj. 1.

⁹Uroš, učitelj, komandant četničkog odreda »Kočić«.

da se primim ove dužnosti. Ja sam preko mojih oficira u stvari komandovao ovom divizijom počev od njenog formiranja, ali sam se definitivno rešio da primim dužnost, tek kad sam od Vas zvanično naimenovan.¹⁰

Jačina i sastav jedinica Dinarske četničke divizije, dislokacija i organizacija komandovanja izvedeni su na sledeći način:

— Komandant divizije je potpisati. Moj pomoćnik i za-stupnik je peš. pukovnik g. Dimitrije Uzunčević, koji rukovodi sa operacijama na terenu uz pripomoć 14 aktivnih nižih oficira, ravnomerno raspoređenih po jedinicama. Načelnik štaba poverene mi komande je deneralstabni kapetan I klase g. Radovan Ivanišević. Moji neposredni saradnici su vazduhoplovni kapetan I klase g. Tomašević Mihajlo i artiljerijski kapetan I klase g. Kostić Mladen. Svi ovi oficiri su ljudi mog punog poverenja, moji stalni saradnici, koji su predano i naj-savesnije izvršili poverene im zadatke, ne prezajući ni pred najvećim opasnostima.

— Četnički puk »Petra Mrkonjića«¹¹ od 2 bataljona, sa ukupno 700 boraca, 6 mitraljeza, 12 puškomitraljeza i sa prosečno 90 metaka na pušku. Komandant puka je vojvoda Momčilo Đujić — sveštenik, sa sedištem u selu Strmici (22 km. severno od Knina).

— četnički puk »Gavrila Principa« od 2 bataljona, sa ukupno 800 boraca, 4 mitraljeza, 8 puškomitraljeza i sa oko 70 metaka na svaku pušku. Komandant puka je vojvoda Brana Bogunović (po zanimanju lugar), sa sedištem u Bosanskom Grahovu.

— Četnički puk »Kralja Aleksandra« od 2 bataljona, sa ukupno 600 boraca, 2 mitraljeza i 6 puškomitraljeza i sa oko 80 metaka na svaku pušku. Komandant puka je vojvoda Mane Rokvić (po zanimanju mehaničar) sa sedištem u Drvaru.

— Četnički puk »Kralja Petra II« od 2 bataljona, sa ukupno 500 boraca, 2 mitraljeza i 6 puškomitraljeza i sa oko 70 metaka na pušku. Komandant puka je vojvoda Mirko Marić (trgovac po zanimanju) sa sedištem u Srbu.

— Četnički puk »Onisima Popovića« od 2 bataljona sa ukupno 600 boraca, 2 mitraljeza i 6 puškomitraljeza i sa oko 70 metaka na pušku. Komandant puka bio je veleposednik Pajo Popović, sin poznatog prvaka ovog kraja pokojnog Onisima, koji je obešen od strane Austro-ugarskih vlasti zbog nacionalnog rada. Sedište puka je u s. Biskupiji na Kosovu Polju.

¹⁰ Vidi dok. br. 76, nap. 3 i

4.

¹¹ Vidi dok. br. 51, nap. 2.

Komandant ovog odreda nije bio dorastao teškoj ulozi koju je vršio. Stalno se kolebao da li da pride uz partizane ili da ostane veran četničkim idealima, ne upuštajući se nikako u borbu protiv partizana. Zbog svoje neodlučnosti i lakovislosti platio je glavom, jer su ga 18. juna o.g. ubili partizani, čime su u neku ruku učinili uslugu četnicima, jer bi ga oni zbog takvog držanja nesumnjivo ubili. Ipak iz političkih razloga naredio sam da se sahrani uz sve počasti, što je od strane četnika i učinjeno.

Za komandanta ovog puka odredio sam vojvodu Vlada Novakovića, nekadašnjeg Tankosićevog četnika.

— *Vojnočetnički odred Drenovića* od 2 bataljona, sa ukupno 1000 boraca, sa 8 mitraljeza, 22 puškomitraljeza i sa oko 100 metaka na pušku. Komandant odreda je vojvoda Uroš Drenović, učitelj, sa sedištem u Mrkonjić Gradu.

— *Bukovički četnički odred* od 1 bataljona, sa ukupno 200 boraca, 1 mitraljezom i 3 puškomitraljeza, sa prosečno 70 metaka na pušku. Zastupnik komandanta odreda je aktivni pešadijski kapetan II klase g. Marko Crljenica, sa sedištem u selu Pađenima (zapadno od Knina). Komandant odreda bio je vojvoda Vlada Novaković, koji je posle pogibije Popovića određen za komandanta puka »Onisima Popovića«.

Ovako formirana Dinarska četnička divizija ima zadatok da operiše protiv ustaša i partizana u zoni: Livno — Bugojno — Jajce — Banja Luka — Lapac — Gračac — Knin — Kistanje — r. Krka. Ona je ove operacije otpočela u januaru po mome naređenju i vodila ih stalno sa uspehom, nanoseći osetne gubitke partizanima. Samo u međuvremenu od 25. maja do 15. juna u borbama koje je ova divizija vodila protiv partizana, izbrojano je preko 500 partizanskih leševa, većinom Hrvata.¹²

Obzirom na to da je na prostoriji: Bos. Petrovac — Ključ — Krupa na Vrbasu — Prijedor — Bos. Krupa — Bihać — Plitvička jezera — Otočac — Kosinj — Perušić — Udbina — Lapac — Petrovac, obrazovana Sovjetska socijalistička republika još pre 7 meseci i da partizani na tom prostoru raspolažu sa preko 12000 vrlo dobro naoružanih boraca, sa velikom rezervom u ljudstvu i hrani, ova divizija sa Ličkim četničkim odredima, koji operišu ulevo od nje, stoji pred izvanredno teškim zadacima. U poslednjim borbama protiv partizana zarobljena je puščana municija fabrikovana od strane partizana,

¹² O borbama četničkih jedinica protiv snaga NOP-a u zapadnoj Bosni, Lici i Dalmaciji u prvoj polovini 1942., vidi dokumenta objavljene u Zborniku NOR-a, tom IV, knj. 3, 4, i 5 i tom V, knj. 3, 4, 5, 30 i 32; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 231—238, 243, 255—258.

inače vrlo dobrog kvaliteta. Sama »republika« organizovana je na sovjetski način, počev od sprovodenja kolektivizacije i kolhoza, do pojedinih prosvetno-kulturnih ustanova. Stanovništvo tog područja trpi strahoviti teror i jedva čeka da se oslobođe ropstva. Međutim samo oslobođavanje ići će vrlo teško, jer se poslednjih dana na ovu prostoriju koncentrišu svi partizani razbijeni u Srbiji, Crnoj Gori i Hercegovini.¹³ Inače u borba-ma koje je ova »republika« izdržala, već im je [divizija] nanela i zna|ie gubitke.

B.—U LICI I ZAPADNOJ BOSNI.

Ulevo od Dinarske četničke divizije, a u zoni: Sušak, Karlovac — Zagreb — r. Sava — r. Vrbas od Banje Luke, zatim:

— Banja Luka — Lapac — Gračac — Knin — Kistanja — r. Krka, operišu Lički četnički odredi, pod komandom đeneral-štabnog potpukovnika g. Ilije Mihića.

Potpukovniku Mihiću, koji se nalazio kao ratni zarobljenik na Sušaku, ponudile su italijanske vlasti, da sa njima saraduju u borbi protiv komunista, želeći ga iskoristiti, pošto su saznali da je on vrlo popularan u Lici, odakle je inače i rodom. Potpukovnik je pristao na saradnju pod uslovom da na terenu nema vidljive veze sa italijanskim trupama i da može slobodno da radi u ime Kralja, našto su Italijani pristali. Odmah su mu dozvolili da pošalje jednog oficira na teren, radi prikupljanja podataka na licu mesta. Ovom oficiru Mihić je stavio u dužnost da po svaku cenu dode u dodir samnom pošto je saznao od jednog oficira, koji je prolazeći kroz Sušak za internaciju saopštio potpukovniku Mihiću da se ja nalazim u Splitu.

Pre dva meseca primio sam Mihićevog delegata konjičkog kapetana I klase g. Davida Šoškića, kome sam uručio pis-meno ovlaštenje, instrukcije za rad i 20000 lira, s tim da sve to preda potpukovniku g. Mihiću, što je ovaj izvršio sa uspehom. Pomenuto ovlaštenje dato potpukovniku Mihiću sadrži i klauzulu, da za potrebe četničkih odreda može uzimati novac, hranu i drugi materijal od bogatijih ljudi na terenu, uz propisne priznanice — potvrde.

Potpukovniku g. Mihiću odobrio sam da može koristiti okupatora u cilju naoružanja i ishrane četnika do granica mogućnosti, pazeći da niukom slučaju ne okrnji nacionalnu čast,

¹³ Reč je o dolasku Grupe proleterskih brigada (1, 2, 3. i 4. proleterska NOU brigada) sa područja u zahvatu medurečja Pive i Tare i planine Zelengore na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni. Odluku o tome doneo je VŠ NOPO i DVJ 19. juna 1942. Opširnije, vidi Mišo Leković, Ofanziva proleterskih brigada, VII, Beograd 1965 (dalje: M. Leković, n.d.), str. 7—30.

dostojanstvo i ugled našeg naroda. Prema podatcima sa kojima raspolažem, o ovom oficiru, smatram da će on biti u stanju da izvrši poverenu mu misiju.

Za sada potpukovnik Mihić i deneralštabni major Slavko Belajac,¹⁴ ostali su na Sušaku da bi izvukli iz ropstva što veći broj oficira i regulisali pitanje naoružanja i ishrane četnika, a na teren su odaslali deneralštabnog majora g. Miloša Radojlovića,¹⁵ sa 10 aktivnih nižih oficira, sa zadatkom, da stvore potrebne preduslove za Mihićevo dolazak.

Major Radojlović je uspeo da objedini rad izvesnih manjih grupa četnika koji su od ranije dejstvovali u reonu Gračaca, Medaka i Plitvičkih jezera i da udvostruči njihov broj tako, da sada raspolaze sa oko 1500 četnika, 4 bacača, 6 mitraljeza, 24 puškomitraljeza, sa prosečno 100 metaka na pušku i sa po 2 bombe na svakog borca. Kod njega se ne oseća nedostatak u oružju, municiji i hrani, ali se oseća nedostatak u borcima, jer se pred frontom ovih odreda nalazi pomenuta republika, koja je apsorbovala sve za vojsku sposobno ljudstvo, zbog čega se do ljudi dolazi samo uz krvave okršaje, pošto su na terenu gde se on nalazi, Hrvati u svoje vrijeme pobijali gotovo sve Srbe.¹⁶ Preduzeo sam mere da se sa teritorije, koju drže četnički pukovi Dinarske divizije prebaci u Liku nekoliko stotina nenaoružanih četnika, pošto je inače ljudski rezervoar na području divizije ogroman (oko 20000 nenaoružanih četnika). Majoru Radojloviću posao sam naknadno kao pripomoć 15000 lira.

G.—U DALMACIJI.

Na organizaciji Jugoslavenske vojske duž primorja od Dubrovnika do Šibenika i na ostrvima duž naše obale, rade po mojim instrukcijama sledeći jugoslovenski oficiri, Hrvati: artilerijski major g. Marin Stude, vazduhoplovni kapetan I klase g. Krešimir Boras, poručnik bojnog broda I klase Šušlić Branko, pešadijski kapetani II klase g.g. Vojimir Alfirević i Drago Laurić, i intendantski poručnik mornarice g. Mate Amat.

Svi ovi oficiri, za vreme od kapitulacije do danas pokazali su se dostojni časti oficira, ostajući verni zakletvi Kralju i Otadžbini, kao vrlo valjani i vredni službenici. Osećaju se više Srbi nego Hrvati, te sam im poverio ovu misiju duboko uveren da se neću razočarati.

¹⁴ Slavko Bjelajac (alias Milan Dekić).

¹⁵ Alias Mihajlo Jovanović.

¹⁶ Zločine nad srpskim stanovništvom vršile su ustaške jedinice a ne Hrvati.

Major Stude, kapetan Boras i poručnik Amat, imaju veštim pregovorima, pored ovog zadatka, da pripreme komandante pojedinih jedinica hrvatske domobranske vojske, da se datog momenta, kad to naredim, odmetnu u šumu sa svojim kompletnim jedinicama, kao jugoslovenska vojska, otvarajući odmah neprijateljstva protiv nemačkih, italijanskih, ustaških i komunističkih jedinica.

Na propagandi i organizaciji jugoslavenske vojske na ostrvima radi od ranije po mojim instrukcijama Dr. Juraj Arnerić advokat sa Korčule, vrlo ugledan nacionalni radnik i veliki patriota.

Na delu Dalmacije koji je Italija već anektirala, a u reonu: Zadar — Obrovac — Benkovac — Kistanje — Skradin — Šibenik, radi se tajno na četničkoj organizaciji, u duhu instrukcija koje su u moje ime izdali na licu mesta pukovnik Uzunčević i kapetan Ivanišević.¹⁷ Tom akcijom koja za okupatora pretstavlja samo dobro maskiranu borbu protiv komunista, a u suštini ima cilj ostvarenje nacionalnih ideja, rukovodi štab Dinarske četničke divizije, do dolaska potpukovnika Mihića na teren, a potom će se cela akcija potčiniti potpukovniku Mihiću, pošto i inače ova prostorija potпадa pod zonu dejstva, koja je poverena potpukovniku Mihiću. Kao nacionalno politički pretstavnici tog kraja i ljudi koji će se brinuti o zaštiti srpskog življa, naoružanju i ishrani, određeno je i to: narodni poslanik Stevo Rađenović¹⁸ iz Srbije, dr. medicine g. Rajko Tauzović iz Skradina, školski nadzornik g. Vlado Koralija iz Kistanja i dr. prava advokat g. Desnica sa trgovcem g. Vašom Miljušem iz Obrovca.

Ma da nisam načelno za unapredivanje i odlikovanje starašina, vojnika i političkih prvaka, koji sada vrše dužnost, boreći se protiv neprijatelja Otadžbine, ipak smatram da je apsolutna potreba, da se izvestan broj najzaslužnijih ljudi unapredi i odlikuje, kako bi im se tim putem dalo zaslужeno priznanje, što će nesumnjivo vrlo povoljno uticati na njihovo duševno raspoloženje, a daće potstrek ostalima da ulože i udvostruče napore u službi svome narodu. Prilikom predlaganja za unapredanje vodio sam računa da se za sada uzmu u obzir

¹⁷ Radovan Ivanišević (alias Katanić).
is pre rađata poslanik za kninski rez na listi JRZ.

samo oni oficiri koji su većinom stekli zakonsko pravo na unapređenje. Predlog za unapređenje dostavljam u prilogu pod /L.¹⁹

U prilogu pod /2,²⁰ dostavljam predlog za odlikovanje starešina, političkih prvaka i vojnika sa područja poverene mi teritorije.

Iz razloga koji su Vam Gospodine Ministre, dobro poznati, imena unapredenih i odlikovanih lica ne smeju se za sada objavljivati preko londonske radio stanice, radi čega molim da se o usvajanju ili odbijanju predloga izvestim na način koji Vi budete izabrali.

Najzad govori se, da u Nedićevoj vojsci ima izvestan broj oficira koji su tamo stupili sa Vašim znanjem i odobrenjem, pa ih Nedić u ime Nj. V. Kralja unapreduje u više činove. U koliko je to tačno sloboden sam da Vam obratim pažnju na nepravičnost i neravnopravnost položaja u kojem će se naći u oslobođenoj Otadžbini Vaši oficiri i oficiri koje je Nedić unapredio, a za koje i Vi znate. Jer dok Vaši oficiri u raznim pokrajinama vrše službu pod najtežim okolnostima, bez plate, bez hrane, često gladni, goli i bosi, dotle Nedićevi oficiri primaju platu i ostalo, što se ni-u-kom pogledu ne može sravniti jedno s drugim. Bilo bi strašno, da Vaše oficire preteknu ti oficiri, naročito ako su i po klasama mlađi, a to bi moglo imati za posledicu i trajno neraspoloženje Vaše grupe, koja u svakom pogledu pretstavlja najelitnije i najzaslužnije oficire naše vojske.

U prilogu pod /3,²¹ dostavljam spisak oficira koje bi trebalo lišiti čina, objavljajući njihova imena preko londonske radio stanice. Razlog zbog kojeg se predlažu za lišenje čina, naznačen je u samom spisku.

Odnos četnika prema italijanskim trupama na poverenoj mi teritoriji izložiće Vam usmeno donosilac ovog izveštaj a major g. Baćović.

Približuje se čas kada ću morati da se definitivno povučem u šumu, jer se okolnosti pod kojima radim rapidno pagar-

li 20 i 21 Ti prilozi ne nalaze se uz ovaj dokumenat.

šavaju, te verujem da će, ako se blagovremeno ne sklonim, pasti u ropstvo okupatora, koji kontroliše svaki moj pokret i dodir sa ljudima.

Moja je težnja, da sklanjajući se u šumu, po potrebi mogu da primim borbu sa okupatorom, no tako, da moje snage ne budu odsečene i uništene, već da me neprijatelj u najgorem slučaju potisne i nabaci na Vaše snage, što će reći da imam terensku vezu. Ovaj presudan uslov za sada ispunjava samo Hercegovina, jer preko Crne Gore ili istočne Bosne, mogu imati čvrst naslon, radi čega će verovatno uskoro preći definitivno u Hercegovinu. U tom slučaju nimenovaću za komandanta Dinarske četničke divizije pešadiskog pukovnika g. Uzunčevića, a za njegovog načelnika štaba generalštabnog majora g. Slavka Bjelajca, dok će me kapetan Ivanišević slediti kao moj načelnik štaba.

KOMANDANT
ČETNIČKI VOJVODA,
I. Ž. Trifunović

BR. 121

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA OD 16. JULIA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O VOJNOPOLITIČKOJ SITUACIJI U HERCEGOVINI I SARADNJI SA I1ALIJANSKIM OKU- PATOROM¹

Dragi čića,²

Posle sastanka sa popom Perišićem i poručnikom Miloradom Popovićem u Pivskom manastiru,³ o čemu sam Vas već izvestio preko kapetana Ružića morao sam odmah krenuti u pravcu Hercegovine. Putem kurira odmah sam uhvatio vezu sa Dobrosavom Jevđevićem, kapetanom Salatićem koji su se nalazili u Nevesinju. Jevđević i Salatić na sastanku izvestili su me da se u Nevesinju nalazi vojvoda Ilija Birčanin koji obilazi trupe⁴ i želi da se odmah sastane sa mnom. Sa automobilom

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 12/7 (BH-X-70).

² Jedan od više pseudonima Draže Mihailovića.

³ Vidi dok. br. 118, nap. 6.

⁴ Vidi dok. br. 120, nap. 6.

u društvu Jevdevića i Salatića oputovao sam u Nevesinje i sastao se sa vojvodom Birčaninom. Vest da dolazim u ime Vaše vojvodu je mnogo obradovalo i traži da se sa Vama što pre sastane. S obzirom na prilike koje vladaju u Hercegovini i Dalmaciji sve do Knina potrebitno bi bilo da se Vi sa Birčaninom što pre sastanete. Vojvoda Birčanin teško je bolestan od srčane mane i prema mišljenju lekara njegovo je kretanje ograničeno. Sastanak ako Vi to želite a po mome mišljenju potreban je, trebate obaviti na granici Cr. Gore i Hercegovine u blizini Ravnoga.⁵ Vojvoda je izradio dozvolu od italijanske komande da se na ovoj teritoriji može zadržavati 6 do 7 dana. Zamolio me da Vas o svima stvarima koje sam zapazio na terenu obavestim.

Svi četnički odredi na teritoriji Hercegovine legalizovani su kod Talijana, dobijaju hranu, oružje i municiju. Platu ne primaju samo im se po neki put u vidu pomoći dodeljuju manje svote novca. Brojno stanje organizovanih četnika na teritoriji Hercegovine iznosi od 6 do 7 hiljada.⁶ Naoružanje pušaka oko 6000 kom. sa dosta automatskog oružja. Disciplina i duh dosta добри. Ovi četnici većinom su formirani od jučerašnjih partizana⁷ izuzev odreda popa Radojice Perišića, poručnika Popovića Milorada i kapetana Danila Salatića. Pop Pe rišić u ovome kraju a i u celoj Hercegovini smatra se kao istinski borac i četnik, koji je sa svojim ljudima u društvu sa poručnikom Popovićem vodio borbu protiv ustaša, Talijana i

⁵ Ilija Birčanin se sa Dražom Mihailovićem sastao 22. jula 1942. u Zimonjića Kuli (Pusto Polje, južno od Avtovca). Sastanku su prisustvovali i major Zaharije Ostojić, kapetan Pavle Đurišić i veći broj četničkih komandanata i voda iz Hercegovine. U izveštaj u italijanske Više komande oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 7. avgusta 1942. o tom sastanku, između ostalog, piše: »... U toku razgovora vode Hercegovine razmatrali su delatnost italijanskih trupa na područjima Hrvatske nastanjениh pravoslavnim stanovništvom, navodno, zaključili da je potrebno nastaviti postojeću lojalnu saradnju u borbi protiv komunista i za normalizaciju prilika. — Na interpelaciju Trifunovića o njegovim operativnim planovima, general Mihailović je, navodno, izjavio da je vlada iz Londona vršila pritisak na njega da ponovo raspali gerilski rat protiv trupa Osovine na Balkanu. On je, navodno, odgovorio da učeće Srba u borbi, može da bude razmatrano tek kada Rusi budu u Budimpešti a Englezzi u Sofiji. — Ovo zbog toga što se, s obzirom na već pretrpljene gubitke srpskog stanovništva u ratu, u ustaškim protagonistima i u partizanskom ustanku, tom stanovništvu ne mogu nametati nove žrtve i novi rizici...« (Arhiv VII, NAW-I-T-821, r. 403, sn. 55—57).

⁶ Vidi brojno stanje četnika u Hercegovini dato u dok. br. 120.

⁷ Odnosi se na pripadnike partizanskih jedinica koji su se, pod uticajem četničko-italijanske propagande, delatnosti pročetničkih elemenata unutar samih jedinica i zajedničkih oružanih dejstava četnika i italijanskih jedinica u proleće 1942., demoralisali i napustili svoje jedinice.

komunista. Ovaj odred Gatački najbolji je odred u Hercegovini, jer ga sačinjavaju ljudi popa Perišića koji su se borili i od svakoga progonjeni.

Po želji vojvode Birčanina obišao sam Kalinovik i Bićevo. Prilikom ovog obilaska vojvoda Birčanin svaki put vojnike je pozdravio sa patriotskim govorima a nekoliko puta spomenio je i Vaše ime. Po želji Birčanina govorio sam i ja ali uvek kao Vaš izaslanik. Ovo je potrebno bilo a to je i moja želja bila da se ljudi obaveste o pravom stanju stvari. Svi pitaju i traže vezu sa Vama. Nemojte misliti da smo mi to ljudima javno i na sva zvona rekli nego smo uvek našli neku zavijenu formu. Među četnicima ima političkih korteša koji su većinom komandiri četa i bataljona. Prema izjavi vojvode Birčanina a i mome zapažanju ovde zemljoradnici prednjače. U Nevesinju nalazi se Petar Samardžić koji je bio jedan od lidera Zemljoradničke partije a koji je u akciji protiv partizana igra dvoličnu ulogu. Prema izjavi vojvode Birčanina, kapetana Salatića i Dobrosava Jevđevića ovaj Samardžić štiti oko sebe najveće komunističke zlikovce. Po mojoj želji posetio sam grob pok. majora Todorovića u Kifinom selu u društvu vojvode Birčanina, Jevđevića i drugih četnika. Tom prilikom bila je vrlo interesantna scena. Građani (četnici) ovoga sela uhvatili su ubojicu Boška Todorovića i hteli su ga linčovati. Kada smo ga uzeli u zaštitu celo je selo protestovalo i počelo da javno negoduje sa rečima: »Boško Todorović zajedno sa našim četnicima ubijen je od komunista a koji se nalaze pod zaštitom Petra Samardžića«. Tražio sam da se po cenu glave pronađu ubojice i učesnici u ubistvu Boška Todorovića i odmah streljaju.

Vidak Kovačević izjavio je želju da Vas obavestim i traži da u ovaj kraj Hercegovine pošljete profesora Lazara Trklju bar 10 dana. Napad koji smo pripremali na komuniste koji su bili u Curevu⁸ a prema predlogu i planu čika Branka odmah sam tražio da to učinimo. Četnici koji su se nalazili na Mo-

⁸ Na prostoriji Trbušće, Zakmur, Zelengora, Čurevo, Tjentište tada su se nalazili 5. proleterska (crnogorska) NOU brigada i Hercegovački NOPO sa Centralnom bolnicom (oko 170 ranjenika) i zbog naroda iz Crne Gore. Njihov zadatak je bio da obezbede Bolnicu i zbeg, da u zahvatu tromede Bosne, Crne Gore i Hercegovine ožive NOP i stvore uslove za ofanzivna dejstva ka Hercegovini i Crnoj Gori. Međutim, pod pritiskom nadmoćnijih četničkih snaga Brigada i Odred su, krajem jula 1942, bili prisiljeni da napuste pomenutu prostoriju. Opširnije o tome, vidi dok. br. 124, 131 i 133; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 83; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 269—272; Milivoje Grozdanić, Mars 5. proleterske brigade i Hercegovačkog partizanskog odreda u zapadnu Bosnu, VIG, br. 3/1951.

rinama i Kalinoviku pod komandom kapetana Nešića⁹ koji je doskora bio u partizanima mogli su napasti komuniste i imati velikog uspeha. Komunisti su se povukli iz Cureva 11 o.m. tako da mi ni u kom slučaju nismo mogli stići na vreme da ih napadnemo. Prebacio sam starešinama hercegovačkih četnika s tim da su oni mogli napasti komuniste u Curevu. Razlog zašto to nisu učinili nepoznat mi je, ali mislim da je bio javašluk. Komunisti su otstupili u pravcu Bosne. Prema izjavi zarobljenika i onih koji su se predali oni nameravaju da idu preko Kupresa za Dinaru. Komunisti su zauzeli Konjic i Prozor i porušili prugu na 6 mesta kao i tunel kod Ivan pl. tako da po izjavi stručnjaka ova pruga može biti opra vijena za tri meseca dana.¹⁰ Prema svima izgledima a i informacijama koje sam dobio komunisti se povlače u pravcu Dinare i navodno za Sloveniju.

Komandant italijanske armije u Dubrovniku Dalmaco¹¹ pozvao je Dobrosava Jevđevića radi važnih razgovora. Prilikom toga sastanka saopštio mu je da je Foča pripala Crnoj Gori. Nadalje mu je rekao da su obavešteni da se čića nalazi u Crnoj Gori u blizini Zabljaka. Hrvatski ministri Artuković¹² i Košak¹³ sastali su se danas sa Dobrosavom Jevđevićem i saopštili mu da će hrvatska vojska u jačini od 2 divizije zauzeti celu Hercegovinu po cenu sukoba sa četnicima. Traže pregovore sa pretstavnicima četničkih organizacija u Hercegovini s tim da se u svemu sporazumeju. Prema mome mišljenju hrvatskim ministrima stalo je da se hrvatska država stabilizuje i očisti od četnika. Ako Hrvati uspeju u tome da u Hercegovini uspostave svoju vlast s time bi faktički stabilizovali hrvatsku državu i očistili četnike. S obzirom na dobru organizaciju četnika u ovom kraju ne bi trebalo ni po koju cenu dozvoliti da Hrvati uspostave svoju vlast u Hercegovini, a naročito u onom delu gde žive čisto Srbi. Mislim da bi trebalo što pre u Hercegovini i Bosni organizovati napad na Hrvate s tim da taj napad bude u isto vreme u Hercegovini i Bosni. Neop-

⁹ iSlobodan.

¹⁰ Nastupajući ka zapadnoj Bosni, Grupa proleterskih brigada (vidi dok. br. 120, nap. 13), u prvoj polovini jula 1942, postigla je značajne uspehe u borbi protiv neprijatelja: porušila je oko 60 km žel. pruge Blažuj — Konjic, uništila više žel. stanica i objekata, oslobođila Konjic (8. jula), Gornji Vakuf (11/12. jula) i Prozor (13. jula). Opširnije, Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1 (str. 175 i 176), knj. 5, dok. br. 3, 4, 9, 18, 19, 21 i 26; tom IV, knj. 6, dok. br. 27, 134, 137, 141, 143, 152 i 159, knj. 7, dok. br. 178 i 180; M. Leković, n.d., str. 45—205.

¹¹ Renco Dalmaco (Renzo Dalmazzo), komandant 6. korpusa 2. italijanske armije.

¹² Andrija.

¹³ Vladimir.

hodno je potrebno što pre izvršiti organizaciju u Bosni i pripraviti ljude za tu borbu. Hrvatima ne smemo i ne možemo dozvoliti da stabilizuju svoju državu i očiste od srpskih četnika. Za ovu akciju najvažniji je problem ishrane. Prema izjavi Dobrosava Jevđevića mi možemo nabaviti dovoljno hrane od Talijana. Talijani p rodače nam hrane koliko nam treba samo je problem novac. Privatno sam saznao da su Jevđević i Kovačević¹⁴ dobili od Srba iz Mostara oko 4,000.000 dinara kao prilog za četničku akciju navodno da su priznanice za novac koje su izdate pojedinim ljudima snabdevene sa Vašim potpisom, koje ste Vi Kovačeviću dali u svoje vreme nepotpunjene. Kako je ovaj novac utrošen i u kakve svrhe ne znam. Dobrosav Jevđević koji je u nacionalnom pogledu potpuno ispravan, dobar organizator, vešt čovek uspeo je da se kod Talijana dobro plasira ali ni u kom slučaju na štetu naših nacionalnih interesa. Sposoban je i jedino [može] on da za hercegovačke četnike nabavi sve što je potrebno.

Pored samog Gacka nalazi se Fazlagića kula u kojoj se nalazi oko 1000 naoružanih muslimana. Prema mome mišljenju bez ičije dozvole trebalo bi ovo selo napasti, kako bismo u ovom delu Hercegovine imali čistu situaciju, a s obzirom na nameru Hrvata da okupiraju celu Hercegovinu.

U Nevesinju, Kalinoviku, Gacku, Bileći i Trebinju kao i u drugim gradovima Hercegovine nalazi se hrvatska vojska, koja je neaktivna i ne udaljuje se nikuda iz varoši. Kada sam bio u Kalinoviku našao sam nekoliko Hrvata koji putuju za Dubrovnik automobilom zato što je pokvarena pruga kod Konjica i tom prilikom rekao mi je u razgovoru Gržac Andrija da u Hrvatskoj odakle on sada dolazi odnosno beži vlasti haos. Pruga od Pakraca do Daruvara potpuno je razrušena.¹⁵ Haos u Hrvatskoj dostigao je vrhunac i svi koji se pozivaju u hrvatsku vojsku beže u šumu, zato i njih nekoliko beže za Dubrovnik da ne bi išli u vojsku.

Dobrosav Jevđević putem Talijana ima siguran kanal da prebaci naše ljude za Sloveniju. Talijani mu nude ako ima neku vezu sa Slovencima da povede akciju protiv komunista.

Stalno ispitujem prilike na terenu. Obilazim pojedine krajeve kako bi se uverio o pravom stanju stvari. Punomoći koje se nalaze kod mene nisam nikome još izdao a niti ću izdati dok se ne uverim koji su ljudi najzgodniji i najzaslužniji a naravno i najpopularniji da vode brigade i srezove. Bolna je tačka ambicija pojedinih ljudi koja se pojavljuje ovde kao i

¹⁴ Vidak.

¹⁵ Radi se o akcijama jedinica 1. slavonskog NOPO (Zbornik NOR-a, tom V, knj. 6, dok. br. 61, knj. 8, dok. br. 18).

u drugim krajevima. Postoji bolesna ambicija pojedinih ljudi a naročito političara koji bi hteli putem čičinog autoriteta da stvaraju neku političku karijeru.

Moj odred koji se nalazi blizu Mratinja nepotrebno je da prelazi hercegovačku granicu, prvo što se ne mogu snabdeti hranom, drugo nema komunista, osim po neka trojka koju meštani sami mogu likvidirati. Organizacija koja se sprovodi u dobrom je početku samo se treba raditi sa puno takta. Ram-pini¹⁶ je bolestan i ostao je u Nevesinju. Nalazi se pored stanice ne znam da li je uhvatio vezu sa Vama o tome me nije ništa izvestio. Ne znam kako se moj odred snabdeva sa hranom, to sam ostavio u dužnost kapetanu Ružiću i kapetanu Pejoviću koji su obećali da će hranu koju će poslati Bajo Stanišić dobaciti odredu. U ostalom čika Branko obećao je da će o tome voditi računa. Pisao sam kapetanu Momčiloviću¹⁷ da odmah stupi u vezu sa Vama i da Vi odredite kuda odred treba da ide pošto prema mome mišljenju nepotrebno je da dalje ostane kod Mratinja. Ako je tačno da će Foča pripasti nama u koje ja verujem treba Momčilović da sa odredom uđe u Foči kao četnici Pavla Đurišića ili za Novu Varoš kako Vi nadete za potrebno odrediće. Nemoguće mi je a i želja je vojvode Birčanina, popa Perišića, Jevdevića i drugih da napustim Hercegovinu i ne izvršim povereni mi zadatak. Birčanin želi, preklinje i moli čiču da se sastane sa njime. Kapetan Kovačević dolazi kod Vas sa ovim izveštajem i objasniće Vam detaljno situaciju.

Ovde se prijavio kod mene biv. senator Marko Vujačić i advokat Jefto Pavić a za koje pop Perišić tvrdi da nisu ništa učinili što im se ne bi moglo oprostiti. Žele da se stave na raspoloženje. Ja im nisam ništa rekao i obećao. Molim da mi po ovome pitanju odredite držanje prema njima.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

16. jula 1942. god.
Slobodne srpske planine

M A J O R,
Petar Baćović

¹⁶ Vojislav Voja Lukačević.

¹⁷ Milorad Momčilović.

BR. 122

OBAVEŠTENJE GORSKOG ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 17. JULIA 1942. KAPETANU MILIVOJU KOVACEVICU O RAZLOZIMA NESLAGANJA SA POLITIKOM DRAŽE MIHAJOVIĆA PREMA ČETNICIMA U IS TOČNOJ BOSNI¹

GORSKI STAB
Bosanskih četničkih odreda
Broj službeno
17 jula 1942 god.
POLOŽAJ

MILIVOJU KOVAČEVICU
kapetanu I klase

Položaj

Koristimo odlazak Ratkov² da ti napišemo ovo pismo. Od tvog odlaska ovamo su se odigrale izvesne stvari u vezi sa Čićom koje ti možda nisu poznate.

Ljudstvo koje je tamo poslato poslato je sa našim odborenjem jer smo znali da je to želja Čićina.³ Istina rečeno je da ono ima da bude iz Nove Varoši upućeno u Bosnu sa zatvorkom da se zatvori put ulaska partizana iz Crne Gore i Hercegovine u Istočnu Bosnu. Međutim stvar se odigrava drukčije i od nas se traži da sa drugim snagama zatvorimo prelazak i da su otuda gonjeni i od naših snaga. Ako je ovo bio prvašnji plan mi smo morali biti o tome na neki način obavešteni odmah jer nemamo drugih snaga pošto je ljudstvo koje je tamo otišlo u glavnom sa rogatičkog sektora. Ako je i ovako moralno biti u interesu opšte stvari mi i da razumemo i ovu nezgodu pored mnogih u istočnoj Bosni da podnesemo.

Ali ovo nije razlog. Došle su vesti od Čića koje nismo mogli do kraja proveriti dali su od njega da se od njegove strane više ne računa sa celinom bosanske akcije i da se sve veze sa zvaničnom Srbijom prekinu. Otuda je traženo da se sankcioniše postavljanje ljudi za rad po pojedinim sektorima koji

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 2/9 (BH-W-32).

² Savo Elez, žandarmerijski kaplar.

³ Reč je o odredu koji je, kao Bosanski četnički odred, pod komandom majora Petra Baćovića vodio borbe protiv partizanskih snaga na području Višegrada i u Sandžaku (vidi dok. br. 80, 93 i 97).

ili nisu imali nikakvog učešća u ustanku ili su bili štetni po isti. Samo da ti napomenemo da je traženo da se narednik Nešković postavi za organizatora i komandanta brigada u srezovima goraždanskom i Čajničkom, a da ti ne napominjemo da za srezove višegradske i fočanske lice nisu imala udela u ustanku.

Mi smo se odovuda usprotivili prvo da mi ne možemo javno da prekinemo veze sa Srbijom time što bi se javno deklarišali za tu akciju gde smo svi zato što bi nam bio onemogućen svaki azil u Srbiju i kupovina municije i oružja, a da ne govorimo o nejači koja svakim danom otuda beži. S druge strane bili smo protivni da se razbija celina akcije, jer u tom slučaju došlo bi do stvarnog rascpa u redovima, iskoristili bi to beogradski čankolisci da dobiju podršku i stvarno uspeju, s obzirom da se od snaga u šumi iz Bosne kao i ranije traži oružje i municija. Tražili smo mi da celina naše akcije uđe u sastav pokreta, da se primi platforma organizacije i komanda ali da se prividnost akcije očuva po strani.

Dalji razlog je bio što mi ne treba da dozvolimo da se celina razbije s obzirom na krajnji momenat jer samo ljudi koji su u borbi bili znaju tragediju ovog naroda i oni mogu radikalno da ovaj problem u odlučnom momentu reše za svagda.⁴ Ako dodu drugi ljudi to niti će razumeti, niti će eventualno Čića moći to da učini s obzirom da je on organ jedne vlade čiju će politiku morati izvršiti, a za koju nemamo do sada nikakvih dokaza da će postupiti po želji naroda.

Došli smo do ubedenja da je g. Baćović jedan od glavnih krivaca da je kod Čića ovamošnja situacija presta vijena kako nije i počeo da čepa jedinstvo akcije uputili smo Čići saopštenje⁵ gde mu jejavljeno da smo g. Baćovića smenili kao komandanta poverenog mu odreda i da smo za istoga postavili tebe, a za zamenika Momčilovića s tim da se odred odmah vrati u Bosnu čim bude od Čića povereni zadatak izvršen.

Ovo ti saopštavamo radi znanja i ravnjanja. Tražimo od tebe da odred čim ovo bude svršeno sa zadatkom vratiš u Bosnu po mogućnosti pravcem prema Foči i Goraždi ka Rogatici, a ako nije moguće ovim pravcem što je teže s obzirom na razvoj situacije u ovom sredu jer kroz koji dan mi odlazimo

⁴ Tekst do kraja stava je podvučen olovkom, a na margini dopisano: »Rade«.

⁵ To saopštenje nije pronadeno.

preko vode.[®] Jedan deo štaba biće na Rogatici ili sarajevskom Ozrenu gde će tražiti vezu.

S verom u boga za Kralja i otadžbinu!

M.P.⁷

P. NAČELNIKA
operativnog štaba,
kapetan
Bora Mitranović

KOMANDANT
Bosanskih četničkih odreda
vojvoda,
Stevan Botić

BR. 123

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAISOVIĆA OD 29. JUNA DO 18. JULIA 1942.
GODINE¹

KNJIGA BR. 4

PRIMLJENIH TELEGRAMA

29.-VI.-942. god.

²

Od Mate ja:

Obišao sam Valjevo, Mionicu, Lazarevac, Ub i Obrenovac. Stanje svuda dobro. Formacija brigada biće uskoro završena.³ Nadam se da će naš teren dati najmanje 17 brigada a pored posadnih jedinica. Spiskove starešinskog kadra za ceo

⁶ Tj. preko Drine (vidi dok. br. 127).

⁷ Okrugli pečat: »Gorski štab Bosanskih četničkih odreda«.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 275, reg. br. 3/1. Vidi izvod iz knjige poslatih depesa iz tog perioda — dok. br. 134.

² Vidi dok. br. 69, nap. 4.

³ Odnosi se na brigade od kojih je, oktobra 1942, formiran Valjevski četnički korpus koji je obuhvatao teritoriju tadašnjeg posavskog, tamnavskog, kolubarskog, valjevskog i podgorskog sreza. Taj korpus, kao i svi ostali četnički korpsi, nije postojao kao stalna vojna formacija, postojali su štab korpusa, štabovi brigada i štabovi bataljona, a ljudstvo je bilo evidentirano u mobilizacijskim spiskovima i mobilisano s vremena na vreme radi akcija protiv partizana. Brojno stanje i naoružanje skoro nijednog četničkog korpusa nisu odgovarali snazi korpusa i bili su tako raznoliki da je bilo korpusa sa oko 150 ljudi a i onih preko 1.500. Najjači korpsi nalazili su se na područjima gde su dejstva partizanskih snaga bila jača.

teren dobiću za desetak dana. Instrukcije u pogledu naimenovanja komandanata brigada i bataljona očekujem a mi ćemo dostaviti predloge. Komandant Beogradske oblasti u koju spadaju: Sabački, Valjevski, Beogradski i Požarevački okrug⁴ postao p.puk. Živojin Đurić sa kojim sam lično razgovarao. On radi za nas, treba mu dati vezu sa našima u Beogradu uz potrebnu opreznost. Okružni vojvoda u Arandelovcu postao major Milovanović. Njegov adutant kapetan Voja Marković koji je organizovao Lazarevac. Major Smuda dobro se plasirao u Valjevu, a u Sapcu k-dt Okružne straže naš čovek. U Podgorini radi sin Sveti Protića dosta dobro. Sleduje nastavak. Voja Popović.

Od Ilieva:

Srpska državna straža popunjena sa 15000 ljudi. Nemci žele da razoružaju sve četnike van organizacije Pećanca. Traže mi objašnjenje da li da se uzima Pećančeva firma da bi se održali pojedini odredi. Pozdrav Siniša.

Od Ilieva:

U Beogradu organizacija nepovezana. Neprijatelj radi punom parom da stvori razdor među odredima. Dao sam sugestiju da se to spreči. Poz. Sin.fiša]

Od Ilieva:

Đurić⁵ javlja da u Sabačkom okrugu ima lutanja naroda prema našoj organizaciji. Preduzmite potrebno. U Beogradu postoji neka organizacija sa profesorom Vulićem koji ima crvenu zastavu u vidu trougla sa Krunom Nemanjića. Ko je to. Siniša.

Od 509: Sve depeše inostranstvu najbrže i tačno predate. Radi zlatnika sam pitao zato jer se Dača interesovao da li sam primio nagradu za juni.

Od 506: Javite majoru Piletiću da mu je žena puštena iz logora i pozdravlja ga. Mladen Žujović pušten takođe i biće u Sopotu.

Od 509: Kelerove⁶ depeše za inostranstvo zadržao Rodrigo. Da li da ih predam Vama. Rodrigo ima šifru ali nema novi dodatni broj. Uvek javite svaku promenu radnog vremena.

⁴ Reč je o administrativnoj podeli Nedićeve Srbije.

⁵ Živojin.

⁶ Tugomir Prekoršek, potporučnik, tada rukovodilac centra veze u zapadnoj Srbiji, kasnije u Sloveniji i Italiji.

Od 505: Kod mene se nalaze spremljeni iscrpni referati o granicama srpske jedinice.⁷ O amautskom problemu kao celina, o naseljima na Kosovu, o Metohiji, o maćedonskom problemu, o Bunjevcima i Sokcima u Bačkoj, o ishrani stanovništva posle rata i o ekonomskoj organizaciji. Za Vas[ića]

506: Mladen Žujović moli za hitan odgovor po referatima za kurira za Švajcarsku koji putuje kroz desetak dana. Poslati trebovanje za sanitetski materijal po ranijem zahtevu. Nije dobio odgovor za nabavku dvesta italijanskih pušaka. Hitno.

506: Mladen daljejavlja da su stupili u vezu sa predstnikom vojne organizacije u zarobljeništvu i da oni žele počinjanje Vama. Kojim putem da Vam se dostavi njihov elaborat. Vesti od strane Žujovića potpisivaču u buduće sa XX Mladen XX.

30.-VI.-1942. god.

Od Mateje: U Tamnavi radi kapetan Sima Lukić. Po mom povratku u Zaječar, uputićemo poručnika Boru Aleksića za Smudinog adutanta u Valjevo i on će voditi računa o svemu. Radimo i dalje na oslobođenju Svete Protića i našem prebacivanju bliže svome reonu. Fabrika Vistad u Valjevu proizvodi automobilske i tenkovske delove i upaljače za bombe. Fabrika kod Obrenovca i Sapca ekrazit i bombe a fabrika u Rakovici avionske motore. Zasad nemoguće ubijati osudene preko radia, inače će stradati naši ljudi na terenu i njihove porodice. Ključ 9 i 10 šifre Mateja dao sam učitelju Dragiši Vidiću i kapetanu Voji Markoviću. Voja Popović.

Od Đovania:⁸ Našu organizaciju za Bačku vode Dr Momir Milojević, Sava Albijanić, Jovo Kapor i Dr Vlada Milićev. Veza preko Dr Milojevića. Kumanovska 2.

Od Đovania: Kapetana Jovanovića, po predlogu iz Gornjaka ne mogu uputiti na rad u Srem jer je nepouzdan i neispravan. Ne upućujte nikog za Srem, Banat i Bačku.

Od 505: Ceo ovaj deo Bosne za akciju u odlučnom momentu treba podeliti na dva sektora. Sevemi sa Majevicom,

⁷ Te referate redakcija nije pronašla.

⁸ Radio-centar u kosmajskom i mladenovačkom srežu. Pod tim pseudonimom pojavljuju se i major Dodić Vladimir i kapetan Vučelić Radoš, četnički organizatori u pomenutim srezovima.

Ozrenom i Trebavom i južni sa centrom Romanije. Prvi centar na Majevici a drugi na Romaniji ili u blizini. Na oba sektora, stanice su bezuvetno potrebne a ovo iz razloga što na ovom prostoru ima oko 600000 nepoželjnog elementa. Došao je momenat da se sada privede u delo priprema.

Od Orela: 1. juna Mašan⁹ uhvatio kurire p.puk. Radojevića¹⁰ sa njegovim i mojim izveštajem, poruč. Cvetkovića i engl. kapetana Hristifora Lorenc¹¹ i ove predao Nemcima u Beograd. (Ranije predao još 3 Engleza).

Od Orela: Od strane Bugara i Srpske straže vrše [se] jake potere protiv komunista u Jastrebcu.¹² U selima V. Plane, Pridvorica, Jošanica i Pretresi, Bugari su ubili 700 Srba. Pohvataju nevino stanovništvo sa vilama i motikama, slikaju ih i onda streljaju pod izgovorom da su napali Bugarsku vojsku. Za vreme ove potere, grom je ubio 10 Bugara i usled panike Bugari se pobili između sebe. Ima dosta mrtvih i ranjenih. Na mome reonu vlada potpuni red i mir. Maj. Kes[erović].

Od Orela: Za prijem materijala spremam sam u svako doba. Kapetan Krsta Lorenc,¹³ Englez i poručnik Cvetković predati su u Beogradu nemačkim vlastima. Dodatak ranijeg izveštaja.

Od 505: Organizacija po uputstvu 5 što znači određivanje komandnog osoblja za naše krajnje ciljeve. Prema nastaloj potrebi, odlučili smo i tražimo saglasnost da Stevan Botić sa stanicom ide na Majevicu a kap. Mitranović sa drugom u pravcu Romanije. Sa ovim bi se složio i Baćović. Major Vra-

⁹ Đurović.

¹⁰ Milutin, potpukovnik, tada komandant Topličkog korpusa (kosanički, toplički, dobrički, jablanički i rasinski srez).

¹¹ i ¹³ Laurens Kristi (Christie Lawrence), britanski komandos, zatriven u Grčkoj juna 1941. Prilikom transporta zarobljenika iz Grčke, na teritoriji Srbije pobegao i nakon toga se nalazio kod raznih četničkih grupa.

¹² Radi se o koncentričnom napadu jedinica 1. bugarskog okupacionog korpusa i Nedićevih jedinica na Jastrebački i Rasinski NOPO od 19. juna do početka jula 1942. Odredi su, veštim manevrima, uspeli da izbegnu udare nadmoćnijeg neprijatelja a svoja dejstva su zatim usmerili na žel. prugu Niš — Stalač i Stalač — Kraljevo. Nakon neuspeha u pokušaju da uništi partizanske snage, bugarski okupator je izvršio masovna ubijanja nedužnog stanovništva po selima na području Jastrepca (Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije, VII, Beograd 1964 — dalje: Hronologija — str. 295).

nješević¹⁴ u planu je da sa Dukićem ide u Krajinu¹⁵ u koliko nebi, ostao bi na jednom sektoru.

Od 505: Sa ovih centara odredilo bi se komandno osoblje u dogovoru sa brojem 505. Za Krajinu ima siguran kanal. Stanica je neophodno potrebna. Ako je nemate naručite kod 506. Tražimo mišljenje za zadatak Vranješeviću. Najveća oskudica je u puščanoj municiji i aut. oružju sa municijom. Javiti da li se spol ja može dobiti municija za naše puške. Ako nemože, poslati novac.

Od 505: Jedna jaka grupa partizana je u Salkovicama¹⁶ što je u planu da se razbije. Majevica, Trebava, Ozren potpuno su očišćeni. Verovatno da ih ima oko Sarajeva. Čišćenje oko Sarajeva i njegovo blokiranje za odlučan momenat u prvom je planu. Podaci iokrasine¹⁷ su potpuno neprovereni da se sa uspehom vrši obračun sa partizanima. Zna se da je njihov voda Dr Stefanović¹⁸ ubijen u Krnini planini.

Od 505: Naglašavamo da ovaj prostor ima sve uslove da posluži kao odlična baza za akciju u datom momentu. Zadatak će biti težak ako se želi, zašto su ovamo svi rešeni, da se stvori čista etnička veza Srbija sa srpskim blokovima u Krajini i Lici kao i Crnoj Gori i Hercegovini. Molimo da se pri ukazivanju svih vrsta pomoći i razumevanja ovo ima u vidu radi opšte srpske stvari. Za ovo, vi ste naša nada.

Od 505: Veza sa zvaničnim Beogradom sve je manja a i on nas se odriče.¹⁹ Račić je izjavio spremnost da po Vašoj narandi sa većim snagama kreće na Majevicu ako opšta akcija nije na pomolu. Kod hrvatskih vlasti oseća se demoralisanje. Ustaške snage su malene i beže u šume da ne idu na istočni front. Molimo hitan odgovor i saglasnost po svemu pošto mislimo odmah po prednjem postupiti. Pozdrav Štab i Laza.²⁰

1.-VII.-1942. god.

Od 505: Stvari u Bosni ne mogu se sprovoditi u pogledu organizacije i priprema za krajnji cilj preko ljudi u koje narod

¹⁴ Slavoljub.

¹⁵ Odnosi se na Bosansku krajinu.

¹⁶ Tako u originalu, treba »u Šekovićima« (Birač), gde se tada nalazila Grupa istočnobosanskih udarnih bataljona od kojih 1942. formirana 6. istočnobosanska NOU brigada.

¹⁷ Tako u originalu, verovatno treba »iz Krajine«.

¹⁸ Radi se o ubistvu dr Mladena Stojanovića, a ne dr Stefanovića

¹⁹ Vidi dok. br. 122.

²⁰ Lazar Trklja.

na terenu nema poverenja makar koliko Vaš ugled među njima bio veliki. Ako se nema dovoljno vere u moja obaveštenja, pošaljite mi čoveka kome više verujete da upozna stanje na terenu jer narod neće da primi one u depeši označene. Kod mene za Vas protest protiv Damjanovića od 11 komandanata bataljona sa Majevice.²¹

Od 506: Stalna najavljenja kurirska veza sa Carigradom uspostavljena od strane zvaničnih u našem poslanstvu. Želi se u ime Vlade kurirska veza sa Vama. Treba javiti vlasti u Londonu da potvrdi konzulu Đorđeviću u Carigradu i poslaniku Sumenkoviću²² u Ankari da su u Beogradu: Jovo Popović, ing. Tomašević i Laza Trkla Vaši sigurni (saradnici) ljudi preko kojih za Vas mogu dostavljati sve. Ova imena послата su po kuriru pod šifrom koje su u Carigradu od naših ljudi već od ranije poznate.

2. VII-942. god.

Od Ilieva: Pronose se glasovi da Palošević²³ sa Pavlovićem²⁴ hoće da obrazuju nov Ravnogorski pokret. Ne dozovite takve avanture.

Od Ilieva: Preko Londona održati neko predavanje ili reći neku reč o Srbima u Rumuniji koji slušaju emisije na srpskom. Nagovestiti im skoro ujedinjenje svih Srba. Ovo će imati velikog uticaja. Siniša.

²¹ Kapetan Stevo Damjanović je, početkom marta 1942, od strane Draže Mihailovića bio određen da objedini dejstva i rukovodi svim četničkim jedinicama na području istočne Bosne. Došavši na to područje, naišao je na jedinstven otpor svih četničkih komandanata i voda, koji su priznavali Dražu Mihailovića kao vrhovnog komandanta, ali nisu dozvoljavali da na njihove položaje dodu oficiri. Naročito su bili protiv Damjanovića, koga su u dopisu od 20. juna 1942. ocenili kao nesposobnog za četničko-vojničke akcije, kao slabog organizatora, spletkarosa, zabušanta i sl. Dopis je potpisalo 14 četničkih komandanata (Arhiv VII, Ca, k. 210, reg. br. 12/2). Damjanović je na te optužbe odgovorio 20. jula, uputivši Dražu Mihailoviću veoma opširan izveštaj (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 15/2). Otpor lokalnih četničkih voda u istočnoj (takođe i zapadnoj) Bosni potpunom potčinjavanju oficirima Draže Mihailovića trajao je sve do polovine 1943, kada su na komandne položaje najzad došli oficiri.

²² Dr Ilija.

²³ Miodrag.

²⁴ Dragoslav.

Od Ilieva: Suzbibe bolesne ambicije pojedinaca. Pukovnik Pavlović zahteva da se poruč. Nedić²⁵ vratи u Valj evo где su raspisane poternice. Ovo je slučaj i sa drugim starešinama koji su u nedoumici šta da rade. Centrališite komandovanje, javite da li da Nedić ide ili ne. Siniša.

3.VII. 1942. god.

Od Hermana: Nenad Mitrović²⁶ dobio od Matla²⁷ zadatak da se preko pogodnog lica utvrdi u Albaniji da li postoji ustanak protiv Talijana. Koje su nacionalne grupe u akciji, koja ih ličnost Albanska ili Engleska vodi; Jačina i naoružanje grupa, da li i u kojoj meri postoji potpora Engleza u toj akciji. Da li u okolini Skadra postoji Riza Toto nac. prvak Albanski i u kojoj je mjeri angažovan u akciji; raspoloženje prema Talijanima i Englezima.

Od Hermana: Da li i u kojoj meri postoji saradnja ustanika sa Crnogorcima. Za ovo se podmetnuo Nenad i sa Ivezicem, bio kod mene i otišli su u Kosovsku Mitrovicu da nadu lica i pošalju. Potrebno da Vi date odgovore po prednjim pitanjima koja konveniraju nama bez obzira na stvarno stanje koje će se dati Matlu. Nemcima to treba da utvrde opravdanost izgovora Talijana da nemogu više poslati na istočni front. Odgovorite što pre.²⁸

Od Hermana: Bio sam tri dana na terenu. Sastao se u Kosaničkom srezu s Radojevićem i Rajčevićem. Na Jastrebu 400 partizana. Bugari formalno u poteri za nama spalili više sela između kojih u Plani 500 domova. Pobili 670 ljudi pokupljenih sa njiva potpuno nevini. Potrebne hitne represalije i objava da su zbog zverstava.

Od 505: Oružane snage u Bosni smatraju Vašu komandu prirodnom i spremni su da sleduju vašim uputstvima i narednjima. Dosada je akcija u Bosni vodena kao jedna celina sa svojim pokrajinskim vodstvom. U borbi za životni opstanak, narod se medusobno povezao i stvorio svoje vode i ljude i nije voljan da mu se drugi nepoznat nameće pa makar to bili i od Vaše strane. Narod ovde smatra da Bosansko hercegovački gorski .. ,²⁹

²⁵ Neško.

²⁶ Kapetan, saradnik Abvera (Abwehr).

²⁷ Josef (Jozefph Mati), profesor slavistike u Gracu, tada oficir Ab vera. Organizator je sastanka Draže Mihailovića sa nemačkim predstavnicima u s. Divcu (Valjevo). O tom sastanku vidi Prilog I, dok. br. 1 do 7.

²⁸ Vidi dok. br. 134, tei. br. 69.

²⁹ Tačke u originalu.

4.-VII.-1942. god.

Od Saše: Gospodine ministre. Danas je godina dana kako sam u Vašim redovima, sarađujem iako onemogućen od ne-ljudi. Radio sam i dalje radim kao sin ove zemlje sa najvećom odanošću za dobro Kralja i Otadžbine. Danas ležeći operisan, dobih slobodu da Vam uputim ovu molbu sa sledećim pitanjima: 1. — Da li uživam i dalje Vaše poverenje. 2. — Da li biste mi odobrili venčanje sa čerkom čika Uroša. 3. — Da li biste mi ukazali čast da mi budete kum preko zastupnika koga Vi hoćete na venčanju koje će obaviti u nadi.³⁰ Vama odani Saša.

5. VII. 1942. god.

Od Valtera: General Stojčev, bugarski delegat kod Vojnog zapovednika Srbije traži kontakt sa komandantom³¹ koga zna iz ranije. Južna Srbija traži vezu, kakve instrukcije da im se dadu.³² U Beogradu živi pukovnik Todor Arsić iz Tetova. Ako nemamo nikog u Juž. Srbiji mogli bi mu predložiti da on ode kao komandantov delegat. Saopšteno mi je da se poznati germanofil Danilo Gregorić vratio iz Nemačke sa uverenjem da je Nemačka rat izgubila.

Od Valtera: Radaković mi doslovno rekao pred dva svedoka: Kalabić³³ mi poverio da između Draže i Nedića postoji sporazum i ako Engleska pobedi, Nedić ostaje predsednik vlaste, Draža postaje njegov Ministar Vojske i K-dt. oružanih snaga. Prvo se stvara Srbija sa svim krajevima gde ima Srba, potom, eventualno Jugoslavija. U zemlju se pušta samo Kralj. Molim obaveštenje po ovome. V. [alter]

Od Valtera: Radaković tvrdi još da Kalabić uređuje za nas tajnu fabriku municije u koju svrhu ima od londonske vlade otvoren kredit od 100.000 dinara. Da li je tačno. V.

³⁰ Vidi dok. br. 134, tei. br. 74.

³¹ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³² Vidi dok. br. 134, tei. br. 83 i 84.

³³ Milan.

6.-VII.-1942. god.

Od Hermana: Obavestite Vasića³⁴ da je Nenad³⁵ u vezi sa njegovom crkrom. Dete prebolelo upalu pluća. Supruga i Tatjana još u logoru. Čini se sve da budu puštene. Nemac Dr Mati poznaće Dragišu od pre i preko Nenada izjavio želju da bi htio on sam da se privatno sastane sa Vasićem gde on želi. Prethodno da se sastane sa Nenadom.

7. VII.—1942. god.

Od Ljutice: Italijani došli do Nove Varoši. Četnička komanda mora se povući do 13. jula a četnici do 23. Italijani ne trpe četnike, stvaraju svoju miliciju. Narod napušta varoš. Pavle Đurišić da učini da varoš ostane naša. Nemci došli u Kokin Brod. Glišić će biti u selu Amziću.

8.—VII —1942. god.

Od Jozefa: U Beogradu postojao je poslednji izvršni štab postavljen od Vas. Formiran je od 4 lica shodno Vašem usmenom nalogu. Ovaj štab bio je još od početka skučen u svojoj inicijativi pa zbog toga i u svojoj delatnosti. Ovo naročito zbog toga što granice i sadržina njegovih zadataka nisu bile precizirane a i zato što je nailazio na pojedince i tela sa specijalnim ovlašćenjima o kojima nije bio obavešten. Kanali i metodi rada drugih ukrstali su se sa nastojanjima štaba. Postojala je opasnost da se napravi haos. Nezgode su dolazile i zbog toga što su vojna lica zadirala u gradanski domen. Oficiri iz štaba dolazili su u vezu sa političkim ličnostima po nevojničkim problemima a civilna lica svuda su nailazila na druge pojedince i tela. Kad je otpočeto formiranje odreda u Sopotu nedostaci su izbili na videlo. Ukažala se potreba da se sve ovo uskladi i vodstvo ovdašnjeg grada poveri jednom komandantu od autoriteta. U nedostatku starijeg višeg oficira, izvršni štab četvorice uvidajući prednost te organizacije štaba, izrično me pozvao nisam.³⁶ Oni aktivno saraduju. Većina vodstava u štabu sa komandantskim zvanjem. Ovom prilikom

³⁴ Dragiša.

³⁵ Mitrović.

³⁶ Tako u originalu.

pozvao je u štab još jedno lice i štab tako je organizovan, otpočeo je da dela. Poslovi su podeljeni na dve grane. Na čelu vojnog dela štaba ostao je kapetan Saša. Ustanovljeno je 6 odeljenja: Operativno, adutantsko, obaveštajno, propagandno, materijalno i organizaciono. Posao je nastavljen ali su isti problemi i dalje pritiskivali štab. Nailazilo se na lica sa specijalnim ovlašćenjima i sa velikim obimom i vrstom poslova a štab ^je i dalje ostao nemoćan da nesmetano preduzme totalnu akciju da se razmane po širini i po dubini. Zbog toga, tražili smo u više mahova lični kontakt koji na žalost nije mogao biti ostvaren. Vaša i naša situacija pogoršavala se i bilo je sve manje izgleda da ćemo usmeno raspraviti goruće probleme. Nastali su progoni i bekstva i to se završilo mojim hapšenjem. Po mom izlasku iz Gestapoa, zatičem još nepovoljniju situaciju. Gestapo preko specijalne policije izdao je poternice za oficirima iz štaba i oni su bili prinudeni da napuste mesto. Ovde je danas samo civilni deo štaba. Vojni poslovi zbog toga trpe a svi ostali zahtevaju brzi rad. Stojim na gledištu da su ovdašnji poslovi i zadaci izuzetno važni. Ovo je centar zemlje u kome se nalaze predstavnici: politike, privrede i kulture i baš zbog toga što ima još tela i lica koji su tražili i dobijali ovlašćenja, preti opasnost nesuglasica, sudara pa čak i jačih potresa.³⁷ Krajnje je vreme da se izvrši centralizacija i koordinacija građanskih poslova iz svih ovih razloga i naročito zbog nemogućnosti ličnog dodira što povećava potrebu potpuno preciznih ovlašćenja, obraćam Vam se sa sledećim predlogom i molim hitan odgovor. Pošaljite mi izričito ovlašćenje za preformiranje štaba. Obzirom na moj mali čin u vojsci, postavite me za svog delegata ili punomoćnika sa pravima šefa. Stab bih podelio na vojni i civilni deo i ti poslovi bili bi formalno odvojeni. Jedinstvo rada osiguravao bih ja kao šef. Zbog progona oficira i opasnosti da oni ovde dalje ostanu, predlažem da se u vojni deo štaba sada uvede kapetan Milenko Maksimović čije bi sedište ostalo ovde. Sastav civilnog dela štaba ostao bi kao i dosada. Lica iz vojnog dela štaba ostaju i dalje u sastavu štaba ali sa sedištem izvan mesta. Prema tome, vojni deo štaba radiće vojne poslove u sporazumu samnom a civilni, građanske takođe u sporazumu samnom. Poznato Vam je, da vojna lica u štabu imaju precizne zadatke pa prema tome, i jasna ovlašćenja dok civilna lica u štabu uopšte nemaju nikakvih preciznih ni punomoćje ni zadataka. Masa poslova koje su civilna lica dosada svršavala ili su imala karakter pomaganja izvršenja vojnih zadataka ili u koliko su bili samostalni, a gde nisu, na ličnu

³⁷ O odnosima u Beogradskom četničkom štabu Aleksandar Saša Mihailović je 28. avgusta 1943. podneo Draži Mihailoviću detaljan izveštaj (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 1/12).

odgovornost bi sve ono što je civilni deo štaba dosada učinio.³⁸ Pokriva se isključivo odgovornost u samih članova štaba a nema autoritet nikakvog formalnog punomoćstva od Vas kao vrhovnog Komandanta. — ³⁹Podvajanje vojnih i civilnih poslova koji će se jednog trenutka stopiti radi se za tim opet razdvoje nalaze precizna ovlašćenja za civilni deo štaba, naročito i možda isključivo za civilni deo štaba jer vojna organizacija počiva i dalje na principu subordinacije mlađeg starijem i na jedinstvu vodstva. A u civilnim poslovima, odnosno među civilnim licima svako uživa ..⁴⁰ nast. u dep. od 10.

9. VII. 1942. god.

10. VII. 1942. god.

Od Jozefa: ..⁴¹ Inicijativa bi loša bila bez ovlaštenja, nepomišljajući da unosi haos u postojeći red stvari. Ovde se došlo dotle da će razna lica i tela sa ovlašćenjima početi medusobno da se satiru. Netreba naročito napominjati da ovako stanje stvari omogućava komunistima zloupotrebe a policiji provale. U takvoj situaciji, da bi ovaj štab u potpunosti mogao da koristi cilj [u] i da posvršava potrebne poslove na vreme i kako valja, neophodno je Vaše punomoćje štabu sa sledećim pravima:

— pravo osnivanja jednog privrednog štaba sa sedištem ovde koji će po utvrđenom planu pripremiti izvršenje sledećih poslova: izrada detaljnog plana za privrednu obnovu zemlje. Organizacija snabdevanja u prvim danima, nabavka i raspodela u regulisanju cena. Prikupljanje podataka o nacionalnosti svih privrednih preduzeća na celokupnoj teritoriji zemlje. Obaveštajna služba o poslovanju preduzeća u prošlosti i sada. Sprečavanje prelaska preduzeća iz ruku neprijateljskih u ruke savezničkih podanika. Onemogućavanje prenosa akcija naredbom o prijavi ukidanjem akcije na donosioca i uvodefnjem akcija samo na ime. Priprema mera i plana za brzo i efikasno sprovođenje nacionalizacije celokupne privrede prelaženjem preduzeća u ruke domaćih privrednika pod kontrolom, uz učešće države. Preuzimanje svih preduzeća neprijateljskih podanika u cilju obezbeđenja naknade ratne štete nacionalnoj privredi. Stavljanje celokupne privrede pod upravu i kontrolu privrednog štaba do demobilizacije. U momentu mobilizacije

³⁸ j ss Te dve rečenice tako napisane u originalu.

⁴⁰ i ⁴¹ Tačke u originalu.

preuzimanje, zaplena uz plaćanje i raspodela svih postojećih stokova gotovih produkata polufabrikata i sirovina u cilju snabdevanja vojne sile i opustošenih krajeva. Priprema plana i mera za sprečavanje devizne špekulacije u momentu mobilizacije.

11. VII.—1942. god.

Od Hermana: Posle jakih poterà, nalazimo se među Arnautima gde je potpuno sigurno. Oni su uz nas u velikom broju i potpuno su odani. U vezi sam sa svim ljudima. Kuriri za novac: rez. poruč. Vlada Jovanović i Dragoslav Milošević.

Od Jozefa: Nastavak. Ako svim narodnim slojevima učešćem države u svim granama privrede kroz jedno ili više »Holding« društava. Ne misli se na etatizaciju već isključivo na učešće i kontrolu države u privredi. Pravo određivanja organa izvršnih i drugih vlasti. Ono obuhvata izvršne organe od Up-ravnika grada do članova i osoblja kvartova; zatim, osoblje od predsednika opština do šefova i osoblja samoupravnih ustanova. Pravo određivanja osoblja u državnim ustanovama sa pravom organizacije ovog osoblja. Isto tako pravo isključivog organizovanja građanstva po staleškim organizacijama. Građanstvo će se upotrebti u dogovoru sa vojnim delom štaba i za civilne i za vojne poslove. Za sve položaje i funkcije poslaćemo Vama imena, pošto se prethodno podvrgnu reviziji. Postoje i spiskovi te vrste. Pravo isključivog opštenja sa Vama. Ovo pravo u tom smislu, da niko ne može u okviru ovlašćenja dati ovom štabu opštit.

Od Hermana: U Beogradu preko Nenada nude se dva sigurna čoveka i to: Boško Manojlović podstarešina i Života Rajčević starešina kvarta u Sarajevskoj ulici da organizuju celu policiju i da se u momentu akcije dovedu u vezu sa ostalim delovima organizacije u Beogradu i preduzimanja vlasti. Trebaju ovlašćenja koja će im predati Nenad, ako neko drugi ovo nema i ako treba, ja ću poslati.

Od 505: Istina je da su četnici na Ozrenu i Trebavi napravili sporazum sa Hrvatima na pitanju zajedničke borbe protiv komunista.⁴² Razlog, što su se svojim teškim položajem bojali uništenja posle slabe situacije u Istočnoj Bosni. Borci su protiv sporazuma i Botić ide tamo. Na Majevici, pregovori nisu završeni.⁴³ U srežu Rogatičkom, preko 100 četnika sa Hrva-

⁴² i ⁴³ yidi dok. br. 74>82j 89 i 91.

tim održavaju red. Odvedeni su ka Sarajevu. Svi izjavljuju⁴⁴ da je cilj da se dobije u vremenu, ali je ovo vrlo opasno i rezultat toga je slikanje. Za lek prvo i jedino pomoć u oružju.

12. VII. 1942. god.

Od Jozefa: ..⁴⁴ opštiti sa Vama mimo svega. Sva lica, koja su dobila ovlašćenja pa se ta ovlašćenja ma u kojoj tačci dodiruju sa ovim ovlašćenjima koja tražim za štab, treba Vašom naredbom da budu subordinirana štabu. Dosadašnja šifra služiće potrebama vojnog dela štaba i nosiće oznaku Jozef I. Za civilni deo štaba, molim dostavite šifru koja će imati oznaku Jozef II. Pravo da štab odredi i upotrebi svoje kurire, koji će u izuzetno važnim slučajevima nositi obilnije i poverljivije stvari. Za poslove koji nisu obuhvaćeni ovim ovlašćenjima a iskrsku kao važni i hitni, štab će tražiti posebna i pojedinačna ovlašćenja. Finansiranje izdataka skopčanih sa radom, moguće na dva načina. Time što bi štab sam sebi nabavljaо sredstva ili time što bi nam Vi sredstva slali. Javite koji način usvajate. Ovaj referat primljen je na sednici na kojoj su bili prisutni članovi vojnog i civilnog dela štaba. Kapetan Masniković i jedan predstavnik privredne organizacije. Izveštavam, da je od danas moje sedište u Sopotu.

Od Jozef a: U izgledu je rasturanje samostalnih četničkih odreda. Naredite im šta da rade. Ljotić i Masalović⁴⁵ spremili ubistvo Vučkovo.⁴⁶ Pećanac usmeno naredio da naše ljude progone i ubijaju. Elisić da se spremi jer se i njemu spremi. Određen je za K-ta Drinske grupe odreda.

Od Jozefa: Ceka Đorđević⁴⁷ ima ove podatke: Ciča se sa Jastrepca preko Čačka, Dragačeva i Javora prebacio na Zlatar kod Nove Varoši, od 23. do 29. juna sa 15 ljudi prebacio se preko Lima u okolinu Bijelog polja kod sela Komarana. Posle se vraća na Zlatar.

Od 506: Kanal sa Carigradom uspostavlja se za Vas i radiće samo po Vašem odobrenju. Kroz moje ruke neće proći nikad ništa što Vi nebi videli ili odobrili. Zato primam svaku odgovornost. Detalje o kanalu nemogu ovim putem da Vam dostavim. Lazi Trklju je sve poznato. Pozovite ga i on će Vam sve reći.

⁴⁴ Tačke u originalu.

⁴⁵ Miloš.

⁴⁶ Vučko Ignjatović.

⁴⁷ Cvetan Ceka Đorđević.

13. VII.—1942. god.

Od 506: Boško Kostić lični sekretar Ljotića otišao za Carrigrad. Treba da dode u vezu sa Kraljem kome nosi naročite predloge i poruke. Ovo javlja Bane.⁴⁸ Javite da li inženjer Duka Radojković i puškar Milošević po Vašim uputstvima rade ovde i u opšte.

14. VII.—1942. god

Od Hermana: Nemci su preko Nenada tražili podatke o Stanišiću i Pavlu Đurišiću u N. Varoši, kakve imaju veze s Talijanima, njihove namere i kome pripadaju. Rekao sam da odgovori Nemcima da su organizovani protiv komunista, nikom ne pripadaju a u vezi s Talijanima samo u pogledu suszajanja komunizma.⁴⁹ Misle da je ta veza usmerena protiv Nemačaca. Treba ih obavestiti, Nemci prate.

Od Hermana: Došao sam u vezu sa Arnautima preko granice. Oni imaju vezu za četiri dana sa vodom nacionalista Bislimom⁵⁰ u šumi u Albaniji. On je u šumi od dolaska Talića i želi da uhvati vezu sa nama i dobije instrukcije. Hitno pošaljite poruku još danas jer oni su kod mene do večeras, u protivnom, ja mogu za dan doći u vezu.

Od Hermana: Da li je Ing. Mladenović doneo radio materijal iz Beograda što je poslao Ivezic i što je doneo. O onome što Mladenović bude izveštavao o Nenadu ne pridavati značaj jer nije niti sme biti upoznat s Nenadovom ulogom. Pozdrav.

15. VII.—1942. god.

Od Valtera: Vanča Mihajlov je u Štipu. Bugarska vlada pustila ga je pod pritiskom Nemaca. Ima sličan zadatak kao i Pavelić. Izbeglica ima već u Leskovcu, treba ga hitno ubiti.

Od Ilieva: U Sremu, naša organizacija slaba. Komunisti tamo uzeli maha. Naredite da se tamo sa radom ubrza.

⁴⁸ Taj pseudonim su imali: poručnik Branivoje Urošević (komandant Levačke brigade) i četnik Branko Radovanović (u štabu Smerevskog korpusa).

⁴⁹ Vidi dok. br. 134, tei. br. 152.

⁵⁰ i sa Verovatno je reč o Mislimu Pezi (Myslim Peza).

IVi

Od 505: Gospodine ministre prenosim Vam mišljenja štaba.⁵¹ Ako iole imate vere mojim recima, uveravam Vas da su Vaša obaveštenja o situaciji ovamo u najvećoj meri netačna i štetna za opštu stvar. Uputili ste me da ovamo radim sa celinom a ovamo nema drugih ljudi za rad, a ovi su isto toliko na liniji opšte stvari kao i svi mi. Tim putem, razbićemo snage, neće se postići željeni cilj a možda sve ovo nekome treba i želi. Greškama će trpeti cela akcija a ne pojedinci. Pozdrav Lazo.

16. VII. —1942. god.

17.—VII.—1942. god.

Od Hermana: Bislim⁵² je voda Arnauta u Albaniji i to je struja Zogua.⁵³ Sastanak je bio s Arnautima iz Gnjilanskog sreza. Oni samo imaju mogućnost da dodu u vezu sa Bislimom i neće Arnaute na našoj teritoriji, slično organizuju protiv Bugara koje strašno mrze zbog nedela i prisajedinjuju se našoj akciji. Mi smo njih našli i nema bojazni da je podmetanje, ali ipak smo vrlo oprezni. Po sadašnjim podacima cilj je oslobođenje Albanije i dovodenje Zogua. Povlače ljude od Bislima i kroz 10 dana biće odgovor koji će poslati.

Od Rodriga: Br. 110: Đeneral Trifunović⁵⁴ stavlja se na raspoloženje. Mogao bi primiti teritorijalnu komandu Srbije. Ako se komandant složi, mogao bi ga uvesti u dužnost u organizaciju. Ako se primi predlog za Bosnu, moju sadanju dužnost mogao bi primiti kapetan Smiljanić.⁵⁵

Od Rodriga: br. 109: Akciju u Bosni treba što pre objediniti, uzeti situaciju u naše ruke. Mogu nadvladati komunisti ili ustaše. Mislim, najbolje preći odavde sa jednim odredom od 1000 ljudi dobro opremljenih i tako okupiti sve odrede. Želim primiti ovaj zadatak. Samnom bi išli: Major Mirić⁵⁶ i Feliks.⁵⁷ Iz Bosne, preneo bih rad i na Hrvatsku gde su sada meteži.

⁵¹ Odnosi se na Gorski štab bosanskih četničkih odreda.

⁵³ Ahmet Zogu, albanski kralj do okupacije od strane Italije.

⁵⁴ Miroslav, brigadni general.

⁵⁵ Dušan Duja.

⁵⁶ Dušan.

⁵⁷ Zvonimir Zvonko Vučković, poručnik.

18.—VII.—1942. godine

Od Ilieva: Lješević javlja o vrlo slabom moralu oficira i vojnika Bosanskih četničkih odreda. Većina je neraspoložena za Ćiću, pije, kocka se i ništa ne radi. Naročito ne radi Stevan Botić, major Vranješević, kap. Damjanović i drugi koji su uzeli novac od Nedića. P.puk. Matić kaže da hoće da likvidira Bosanske četnike. Javite šta da se radi. Pozdrav Siniša.

BR. 124

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BACOVIĆA OD 18. JULIA 1942. MAJORU ZAHARIJU OŠTOJIČU O VOJNO-POLITIČKOJ SI- TUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I HERCEGOVINI¹

Dragi čika Branko

Do sada sam Vam poslao dva izveštaja.² Stalno sam na terenu, dan i noć trčim da bi Vaše naređenje u celosti izvršio. Ovde je pojava kao i u drugim krajevima bolesna ambicija pojedinih ljudi. Trudio sam se da stvari uredim i svršim onako kako ste mi izdali usmeno uputstvo. Izvestio sam Vas da su se partizani povukli iz Cureva³ to je bilo po izveštaj u kapetana Nešića. Doznao sam putem kurira da partizana ima u Curevu zato sam tražio hitno da se napadnu. Obišao sam Kalinovik i došao u vezu sa Komandantom Jahorinskog bataljona, Obaljskog bataljona, Zagorskog bataljona i Fočanskog odreda. Izradio sam zapovest za napad na Curevo koju Vam prilažem.⁴ Prva i sveta dužnost bila mi je to da svakoga obavestim da je jedini nadležan čiča da izdaje sva naređenja i uputstva. Danas je ceo srpski narod sa čičom i pored čiče i svi drugi autoriteti ravni su nuli. Bila mi je sveta dužnost kako u Bosni tako i u Hercegovini da javno govorim i izložim smernice čičine. Danas

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 171, reg. br. 33/2 (BH-V-1974).

² Te izveštaje redakcija nije pronašla.

³ Vidi dok. br. 121, nap. 8.

⁴ Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 171, reg. br. 33/2. Njome su regulisani napadni zadaci Jahorinskog, Obaljskog i Zagorskog bataljona, Fočanskog i Gatačkog odreda i odreda majora Petra Baćovića i kapetana Ivana Ružica — oko 2.300 ljudi.

vidim i konstatujem da su se ljudi pojavili da putem čičinog; autoriteta pred očima imaju neke bolesne ambicije. Vidim da i bosanski četnici u osustvu mome napadaju me, ali je to za mene sve sitno.⁵ Danas je vreme gde se treba brzo raditi. Izvestio sam Vas o namerama Hrvata da učine u Hercegovini ono što su učinili u Bosni, ako bi se to desilo četnička akcija u Bosni i Hercegovini bila bi uništena. Mi moramo Hrvatima sprečiti ulazak u Hercegovinu po svaku cenu.

Došao sam u vezu sa Hrvatima gde nam se nude neki od njihovih voda da će razoružati miliciju, staviti nam oružje na raspoloženje, provera vam da li je to tačno, a i potrebno je da na vešt način putem njih razoružamo miliciju. Ako ne bi sprečili Hrvate u Hercegovini ljudi bi izgubili veru u nas. Ovi bosanski bataljoni sa kojima sam došao u vezu a i hercegovački raspoloženi su po cenu glave da spreče ulazak Hrvata u Hercegovinu. Prilažem Vam pismo g. Botića koje je upućeno meni i kapetanu Kovačeviću iz koga čete videti stav bosanskih četnika, odnosno operativnog štaba na čelu sa Botićem.⁶ Prebacuje mi se da sam odveo ljudi i da ih upotrebim i borbi protiv komunista u Cr. Gori, dok za njih ima mesta u borbi u Bosni. Vi znate a to se i pokazalo na terenu da taj Bosanski štab nije htio borbu protiv komunista nego je bežao preko Drine radi spasavanja svojih glava. Izlišno je da Vam pišem da su ti ljudi došli po odobrenju Botića. Vi to najbolje znate i čiča kada ste govorili sa ljudima. U ostalom čiča Branko je sam ovo sve radio i došao sa ljudima po Vašem naredenju. Moje držanje i rad ostavljam Vama da ceni te. Ja nisam ni protiv koga, ali sam protiv onih koji hoće putem čiče da stvaraju neki politički kapital. Vojvoda Birčanin i Jevđević kažu da je ista pojавa u Hercegovini kao u Bosni nesretna politika. Pismo koje je upućeno od strane Birčanina saznao sam naknadno da u njemu postoje neki predloži za odlikovanje i unapredjenje.⁷ Mislim da bi sa time trebalo stati dok se ne uverite na licu mesta. Ponovno naglašavam da je ovamo istinski borac i čovek koji [se] najviše borio pop Perišić. Kao merodavnog i najmerodavnijeg koji sa nikim neće da razgovara i nikoga neće da sluša samo čiču. Potrebno je da njegovo mišljenje čujete za celu Hercegovinu. Potrebno je da odmah organizujemo jednu leteću brigadu na čelu sa poručnikom Vidačićem, koji je hercegovački sin i poznat kao odličan i nekompromisan borac i čovek koji će izvršiti bez pogovora sva naređenja. Ovde ima ljudstva dosta. Kod mene se javilo dovoljan broj mladića iz moga kraja i Hercegovine. Birčanin i Jevđević i pop Perišić ovaj moj predlog za

⁵ i ⁶ Vidi dok. br. 122.

⁷ Vidi dok. br. 120.

leteću brigadu primaju i smatraju da je to stvar hitna, ah ja neću bez Vašega naređenja i odobrenja ništa da uradim. Komunisti koji se nalaze kod Konjica i Prozora⁸ još se tamo nalaze i na moj izrican zahtev tražio sam da odmah budu napadnuti. To sam učinio jer po ovome pitanju znam Vaše mišljenje. Nevesinjski, Stolački i drugi potrebnii odredi odmah su se uputili u pravcu Konjica. Jučer sam bio u Nevesinju i dobio vest da su se naši četnički odredi približili Konjicu i da se očekuje pad Konjica u toku današnjeg dana. Ovo sam uradio i u ime Vaše zahtevao jer nesmemo dozvoliti da komunisti ostanu dalje u Konjicu.⁹

S obzirom na situaciju u Hercegovini i Bosni potrebno je da dodete i da se sastanete sa ljudima iz ovih krajeva i da se uverite o stvarnoj situaciji. Ne bih želeo a i teško mi je da donosim neke odluke bez Vašeg prisustva. Molim Vas čika Branko da sa ččom dodete. To bi potrebno bilo i mislim da je sada to najvažnija stvar.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

18 juli 1942 god.

Položaj.

Ištván¹⁰

⁸ i ⁹ Odnos-i se na jedinice Grupe proleterskih brigada (vidi dok. br. 121, nap. 10). One su 14. jula 1942. napustile Konjic. Opširnije vidi M. Leković, n.d., str. 130—138.

¹⁰ Petar Baćović.

BR. 125

**OBAVEŠTENJE ŠTABA MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE
OD 18. JULIA 1942. POTČINJENIM JEDINICAMA O PREGO-
VORIMA SA NEMACKOM KOMANDOM U TUZLI¹**

STAB MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE
Str. Pov. Br. 38
18 jula 1942 g.
POLOŽAJ

KOMANDANTU DRINSKOG² ČETNIČKOG BATALJONA

Položaj

Na dan 18 o.m. od strane ove grupe određeni delegati* odazvali su se pozivu pretstavnika njemačke vojske u Tuzli i posetili ga, a on im je tom prilikom pored ostalog izjavio:

Da Njemačka Vojska ima od svojih prepostavljenih starešina naređenje da u svakom slučaju pomogne hrvatsku državu i da je po svaku cenu i svim raspoloživim sredstvima održi, takođe ima naređenje da u hrvatskoj državi po svaku cenu održi red i mir, što da će njemačka vojska da ga sproveđe sa Hrvatskim Domobranstvom.

Nemačka Vojska da će svakog onog uništiti, koji misli i želi da razbije Hrvatsku Državu. Do sada se imalo dosta razumevanja i strpljenja prema svima takovim, ali će se u slučaju ne pokoravanja preduzeti najstrožije mere i da će se svaki onaj uništiti koji želi nered u Hrvatskoj Državi. Dalje je izjavio da Hrvati stoje u najtešnjim odnosima sa Njemačkom Vladom i Njemačkom Vojskom i da je od Vlade dobio naređenje, da Hrvatsku Državu u svakom slučaju brani. Prema tome da svakome mora biti jasno, da Njemci neće trpiti nikoga ko radi protiv Hrvatske Države, da više neće trpiti ni najmanji nered; prošle godine da se trpilo, ali da se to više nikako neće trpiti.

Posle toga pitao je pretstavnik Njemačke Vojske Izaslanača Četnika, da li su Četnici voljni, i pod kojim uslovima da

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 233., reg. br. 17/2 (BH-X-487).

² Ta reč je dopisana mastilom.

³ Delegati su bili Mirko Đukanović, adutant komandanta Majevičke četničke grupe, Ljubamir Petrović, komandant Brčanskog bataljona i Branko Jeremić, komandant pozadine (Arhiv VII, Ča, k. 233, reg. br. 19/2).

saradjuju sa Njemačkom Vojskom i Hrvatskim Domobranstvom, na što su predstavnici Četnika posle dužeg većanja nasamo podneli svoje uslove:

1. Da Četnici ostaju kod onih uslova koji su podneseni predstavnicima Hrvatske Vlade u pregovorima u Loparama dana 15. juna o.g.⁴ dajući još i slijedeću rezoluciju koja doslovce glasi:

2. Priznajemo Njemačku okupaciju Jugoslavije. Izjavljemo da smo spremni lojalno saradivati sa Njemačkim Vlastima pod sledećim uslovima:

a. Da se na teritoriji Bosne i Hercegovine potpuno ukinu sve ustaške postrojbe i svi razni dobrovoljački zdrugovi te da Hrvatsko Domobranstvo bude direktno podvrgnuto Njemačkoj Komandi.

b. Da se puste na slobodu svi politički zatočenici Srbi koji su pod bilo kakvom političkom formom lišeni slobode. Konstatujemo, da je većina Srba samo radi svoje Srpske nacionalnosti proganjana, iako je to sasvim drukčije pretstavljanu. Dopushteno ispitivanje izvesnih sumnjivih slučajeva, ali to ispitivanje imaju da vrše Njemačke Vlasti.

c. Tražimo, da se u svoj unutrašnjoj upravi kao i svim državnim i samoupravnim preduzećima uposle Srbi, ne prema svojoj brojčanoj zastupljenosti, jer ta je u poslednje vreme silom poremećena, nego prema kulturnom i ekonomskom položaju koji su Srbi zauzimali u momentu kapitulacije Jugoslavije. Da se Srbima koji su raznim Hrvatskim mahinacijama ekonomski oštećeni ili koji su morali da napuste teritoriju danasne NDH. omogući obeštećenje odnosno povratak na svoja imanja. Da im se zagarantruje lična imovinska bezbednost i omogući nesmetan sav kulturni, verski i ekonomski rad u našoj sredini. Tražimo da se ispita poreklo kapitala onih ljudi koji su se koristili ratnom konjukturom i političkom potlačenošću Srba i da im se imetak oduzme u korist države. Da se svima Srbima kojima su razne ustaške, dobrovoljačke pa i vojničke formacije opljačkale, uništile ili popalile njihova dobra ista iz sredstava države odmah nadoknade. Konstatujemo, da su mnoga Srpska preduzeća morala likvidirati, ili su na putu da likvidiraju, samo zahvaljujući raznim hrvatskim mahinacijama. Tražimo da se takvom stanju jednom za uvek učini kraj, i da se oštećenim Srbima iz sredstava države nadoknadi šteta. Da se onemogući moralno i duhovno mrvarenje Srba, i da se Srbi prestanu smatrati nekim nižim podređenim bićima te da im se

⁴ Vidi dok. br. 91, nap. 7.

zagaranjuje ono mesto koje po njihovim prirodnim intelektualnim i ekonomskim sposobnostima pripada.

Pod takvim uslovima pristajemo na lojalnu i korektnu saradnju sa Njemačkim Vlastima i Hrvatskim Domobranstvom i garantujemo, da ćemo na teritoriji koju smatramo svojom zavesti potpuni red i mir i da ćemo svaki pokušaj stvaranja nereda, ma od koga on dolazio, oružjem sprečiti.

Nadamo se, da će Njemačke Vlasti uvideti opravdanost ovih naših zahteva i da neće dozvoliti suvišno prolevanje krvi, nego da će nam omogućiti da nastavimo miran i radni život na svojim imanjima na korist Narodu i Državi i čitavoj Evropskoj zajednici.

U nevezanom razgovoru prikazali smo prilike pod kojima su živjeli Srbi posle stvaranja Hrvatske Države, da su proganjani i ubijani bez ikakve krivice i suda što nas je potaklo da smo se morali dići na oružje.

Pretstavnik Njemačke vojske izjavio je na to, da sve pojedine slučajeve, gde su Srbi bili proganjani, zlostavljeni i ubijani po bilo kome bez ikakvog suda, ispitamo i prijavimo, a počinitelji da će biti pozvani na odgovornost.

Prednje dostavljamo komandantima Bataljona na znanje, s tim da će Komandanti biti pozvani na sednicu,⁵ gde će im sve biti u detaljima saopšteno.

M.P.«

Str. Pov. br. 49/42 god.
u akta

Komandant
Vojvoda Majevički
Rad.⁷ B. Kerović

M. P.⁸

ADUTANT
Stan.⁹ Todorović

⁵ Sednica je održana 20. jula 1942. Na njoj je delegat Mirko Dušanović podneo usmeni izveštaj o toku razgovora sa nemačkom komandom u Tuzli. Na sednici je donet zaključak da niko ne srne izdavati nikakve letke niti voditi posebne pregovore sa predstavnicima NDH, nemačke vojske i Muslimana bez odobrenja Štaba grupe, odredena su lica koja će nastaviti pregovore sa nemačkom komandom kao i zaključci organizacionog i ekonomskog karaktera (Arhiv VII, Ca, k. 233, reg. br. 19/2). Odgovor nemačkoj komandi u Tuzli upućen je 10. avgusta 1942 (vidi dok. br. 142).

⁶ Okrugli pečat: »Četnički odred vojvode majevičkog. S verom u Boga za kralja i otadžbinu.«

⁷ Radivoje.

⁸ Okrugli pečat: »Drinski četnički bataljon. Komanda.«

⁹ Stanko.

BR. 126

PISMO DR ISMETA POPOVCA OD 21. JULIA 1942. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STAVU MUSLIMANA PREMA NDH I ČETNIČKOM POKRETU I MERAMA ZA NJIHOVO PRIDOBILJAJE¹

Uvaženi gospodine Ministre²

Koristim ovu priliku, da Vam se preko g..³ obratim sa slijedećim pismom:

Drago će mi biti ako nisam ja prvi od Muslimana koji sam s Vama direktno stupio u kontakt. U koliko ja budem prvi, to je vjerovatno zato, što drugi nisu imali ove mogućnosti.

Iz Vašeg stava prema Muslimanima⁴ kao i iz stava kr. Vlade koji je višekratno objavljen putem radia, vidim da ste i Vi i kr. Vlada stali u pogledu Muslimana na jedno ispravno stanovište, što zaključujem da je posledica dobrog informisanja o stanju stvari i brige za nas na čemu će Vam svi ispravni Muslimani biti zahvalni.

Ovom prilikom hoću da Vam podvučem jednu važnu činjenicu, a ta je, da Muslimani nikada nisu kao cjelina i putem nekog svog kvalifikovanog foruma priznali hrvatsku državu. Što su učinili pojedinci pa i neki istaknuti, učinili su to na svoju ruku, i bez konsultovanja bilo naroda, bilo svojih političkih istaknutih istomišljenika. To priznanje i ta saradnja, makar i pojedinaca, uskoro su izgubili svaki stvarni dublji značaj, jer je demantovano poznatim rezolucijama istaknutih Muslimana iz gotovo svih mjesta Bosne i Hercegovine, koji potpisale rezoluciju ne samo istaknuti Srbi Muslimani, već i velika većina onih Muslimana koji su se u Jugoslaviji isticali kao Hrvati

— Muslimani. Značaj ovih rezolucija može se ocijeniti istom onda, ako se uzmu u obzir sve okolnosti pod kojima su one

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 171, reg. br. 26/2 (BH-V-2046).

* Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Trima tačkama je obeleženo ime lica koje se izbrisalo pod uticajem lepila sa nalepnice sa ranjom signaturom dokumenta.

⁴ O stavu četničkog pokreta DM prema Muslimanima, vidi dok. br. 6, nap. 7, br. 34, 130, 161 i 175. Pored navedenog, vidi Proglas majora Dangića Muslimanima od 1. septembra 1941 (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 3/4) i Proglas Dobrosava Jevdevića s kraja avgusta 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 54/5).

pisane, a te su nepostojane ikakve političke slobode, niti kakve* lične i druge sigurnosti u državi Hrvatskoj.⁵

Na ovome, što ste kr. Vlada odnosno Vi objavili svoj stav prema Muslimanima, držim da ne treba stati, već rad među Muslimanima treba nastaviti u željenom pravcu, jer druga strana ne miruje, već se svim dozvoljenim i nedozvoljenim srestvima trudi, da Muslimane održi u svojim rukama i upotrebi u svoje paklene ciljeve.

Meni, i kao Srbinu i kao Muslimanu, stalo je do toga, da se što više Muslimana za koje sam osvjedočen da su ispravni, privede našoj nacionalnoj zajednici, i upotrebi za naše nacionalno ozdravljenje i vaskrs naše države i slobode.

U tome pravcu trebalo bi da se učini dosta predradnja, od kojih je ona dobrog postupka četnika prema Muslimanima u novije vrijeme već pokazala dobre rezultate i dobar odjek u našem svijetu. Potrebno bi bilo gdje to ide, a ja vjerujem da bi pored svega već sada išlo na nekim mjestima, uzimati Muslimane u bilo zajedničke bilo posebne četničke odrede,⁶ što bi poslije prvih slučajeva išlo u mnogo većem broju. Stvar s ovim naime iznosim s rezervom zato što su se postupcima četnika, odnosno možda tudi provokatora među njima, po mnogim mjestima u Bosni, a naročito u Foči i Goraždu,⁷ odnosi između pravoslavnih i Muslimana dosta poremetili. U početku hrvatske države, a naročito poslije poznatih rezolucija Muslimana, osobito one sarajevske i mostarske, raspoloženje muslimanskih masa, izuzimajući jedan mali broj ustaša, protiv hrvatske države a za potpunu slogu sa Pravoslavnim bilo je jako napredovalo. Međutim gornji incidenti i propaganda Hrvata i komunista, stvorile su među Muslimanima dosta mučnu situaciju i nepovjerenje prema Srbima (četnicima), koja se ipak dobrom voljom i planskim radom može ukloniti.

Jedna važna stvar u pogledu povjerenje Muslimana u ovu našu akciju, a obzirom, da na našu nesreću nema muslimanskog pretstavnika u kr. Vladi, bilo bi i to, da bi ste Vi uzeli sebi jednog istaknutijeg Muslimana, koji ima dobar glas i političkog korjena u narodu, davši mu odgovarajući rang

⁵ U jesen 1941. u mnogim većim gradovima Bosne i Hercegovine održani su skupovi »videnijih« Muslimana na kojima su donošene rezolucije protiv ustaškog terora i pokolja nad srpskim stanovništvom. Organizator tih skupova bila je muslimanska buržoazija.

⁶ Četničke jedinice sastavljene od Muslimana nisu postojale, bilo je 1942. samo pokušaja od strane dr Ismeta Popovca da takve jedinice formira na području stolačkog sreza u Hercegovini (vidi dok. br. 194).

⁷ Odnosi se na pokolj Muslimana u Foči i Goraždu od strane četnika za vreme njihove vladavine u tim mestima (vidi dok. br. 54, nap. 2, 3 i 4).

prestavnika Muslimana i savjetnika po svim pitanjima koja se odnose na krajeve u kojima Muslimani žive.⁸

Ovu stvar smatram za najvažniju, i ukoliko bi se prihvatala trebalo bi joj dati najveći popularitet, zato što se neprijateljska propaganda služi svim mogućim podvalama, kao na primjer onom o namjeri Srba da potpuno iskorijene Muslimane i slično. Kada u kr. Vladi u Londonu mogu da sjede dva Hrvata⁹ i to u vrlo važnim funkcijama, čija su sabraća i jučerašnje političke pristaše skoro kolektivno dejstvovala u pljačkama i zločinima nad Srbima, a da se ni jedan od njihovih ranijih pristaša nije javno ogradio od tih zločina i pljačka, onda je moj gornji zahtjev odnosno prijedlog potpuno razumljiv i opravdan, ne samo sa gledišta Muslimana, nego još više sa gledišta srpskog, odnosno sa gledišta cjeline.

Izlažući Vam i predlažući gornje, i ja i svi ispravni Muslimani priznajemo s bolom u duši i gnušanjem, da su se mnogi Muslimani odrekli ne samo svojih bratskih nego i čovječanskih obzira, i počinili zločine koje mi najodlučnije osuđujemo. Mi smo svi za to jednodušno, da se svi ovi zločinci privedu zasluženoj kazni kad za to dođe momenat. Mi idemo još i dalje i kažemo, da ćemo privesti kazni i one koji su u momentu srpske tragedije bili pasivni, a mogli su nešto pomoći.

Verujem gospodine ministre, da sam s ovim pismom, odnosno sa izloženim u njemu, pogodio i Vaša intimna osjećanja i raspoloženja, pa Vas molim da i ovom prilikom primite moje iskreno poštovanje i vjerujte u moju odanost. —

Vaš
Dr Ismet Popovac

Nevesinje, dne 21. jula¹⁰ 1942.

Naređeno Baćoviću
da preduzme potrebno.¹¹
DMih.

⁸ U nedatiranom pismu (verovatno s jeseni 1942) dr Ismet Popovac je predložio Draži Mihailoviću da se založi da u izbegličkoj jugoslovenskoj vladi Muslimani dobiju zvaničnog predstavnika. To lice bi se nalazilo u zemlji, uz Dražu Mihailovića, a radio bi na terenu gde žive Muslimani, a u Londonu bi ga zamjenjivao jedan od vladinih ministara koji je poznat među Muslimanima (predložio je Srdana Budisavljevića, Mića Trifunovića i Milana Grola). Istakao je da je to potrebno da bi se »rad sa više autoriteta sprovodio u narodu« i da bi se suzbila komunistička propaganda da izbeglička vlada i Draža Mihailović nisu prijatelji Muslimana (Arhiv VII, Ca, k. 226, reg. br. 2/8).

⁹ Odnosi se na dr Juraja Kmjevića (potpredsednik vlade i ministar pošta, telegrafa i telefona) i dr Juraja Šute ja (ministar finansija i zastupnik ministra trgovine i industrije).

¹⁰ Umesto »jula« bilo napisano »avgusta« pa precrtano.

¹¹ Tu belešku je, crvenom olovkom, dopisao Draža Mihailović.

BR. 127

IZVEŠTAJ KAPETANA PAVLA GRUBAČA OD 23. JULIA
1942. MAJORU PETRU BACOVIĆU O RADU GORSKOG ŠTA-
BA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA I SITUACIJI U IS-
TOČNOJ BOSNI¹

23. 7. 1942

Gospodine majore,

juče na 22. jula o.g. prebacio se preko Drine vojvoda Botić sa svojim ljudima. Sa njim je prešlo oko 200 ljudi. Od toga imalo je oružja oko 60 ljudi. Pre samog prelaza došlo je do cepanja između ljudstva i blagodareći samo slučaju što nije došlo do borbe među njima. Sa njima je otislo većinom ljudstvo koje želi da se prebaci i da ide svojim kućama da radi. Verujem da sa njima od svih ljudi koji su prešli neće ostati ni 20 ljudi. Još pre nego su se krenuli odavde uspeo sam da sve oficire odvojim od njih i da ih vežem za našu stvar. Sa njime je otisao jedino kapetan Pejić² koji mi je pi[sa]o i molio da mu oprostим jer je morao da ide pošto ga progone ovdašnje vlasti. On je obećao da će o svemu podnositi izveštaj i da našem pokretu pripada i dušnom i telom. Major Vranješević³ govori da će ići za Krajinu, i da će [se] sa Botićem rastati na Majevici. Kapetan Mitranović⁴ odvaja se od njih po prelasku preko Drine i ide za Romaniju. Na njega možemo računati sigurno jer mi je dao časnu oficirsku reč. On će sve izveštaje podnositi meni. Oba brata Bulatovića ostala su kod mene kao i Botićevi najprisniji prijatelji koji su ga napustili čim sam im objasnio smernice Lazara Trkla i Stevana Botića.⁵ Vode iz Majevice bile su kod mene i sa njima sam celu stvar uredio onako kako se moglo očekivati. Oni su ga napustili i ja sam im dao objave te su otisli preko Užica da bi stvar na Majevici uredili pre nego oni dodu. Dakle unapred imaju da naidu gde se god pojave na trnovite staze. Smatram da će u tome uspeti ako ne sto po sto ono bar 95 od sto. Na Romaniju šaljem za dva dana naše ljudi koji će uređiti celu stvar i onemogućiti sprovodenje u delo Zemljoradničke stranke i njenog programa preko krvi naših najboljih sinova. Dakle sve sam preduzeo tako da oni unapred nemogu nigde naići na polje rada gde se

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 3/9 (BH-W-33).

² Manojlo.

³ Slavoljub.

⁴ Borivoje Bora.

⁵ O stavu Lazara Trkla i Stevana Botića prema Draži Mihailoviću, vidi dok. br. 122, 123 (telegrami od 505) i 124.

naša akcija nije osetila. Ja sam se držao onoga gesla »Ko prvi devojci, devojka je njegova«. Smatram da je tako i sa seljakom. Botić je preko svojih ljudi uspeo da je iz odreda potpukovnika Matića⁶ otišlo 36 ljudi sa oružjem i sada neznam da Matić neće imati neugodnosti kod Nemaca pošto su puške registrirane. Botić je sa time prekinuo svaku vezu sa Matićem koji mu je dao 11 sanduka municije i hrane, pre odlaska.

Od ljudi sa našeg sektora računajući tu Rogatički srez nije otisao nijedan čovek.

Ja ču sada sve ljude koji su bili sa njima raspoređiti na sektoru koji Vam je određen,⁷ tako da će se rad početi intenzivno za koji dan. Pored svih teškoća i prepreka na koje se nailazi nadam se da će se uspeti i da će ceo rad biti krunisan uspehom koji ima da se vidi onoga momenta kad to zatreba. U koliko ne dobijem upustva u pogledu oficira koji se nalaze kao suvišni u pojedinim komandama ja ću im dati dužnosti tako da nijedan ne ostane bez posla. Nadam se da će oficira biti, samo intelektualaca ima veoma malo a oni bi nam bili sada veoma potrebni jer ne možemo uvek samo grudima dobijati bitku već moramo i glavom sada da radimo. Neke već sada imam i nadam se da će ceo njihov rad uroditи plodom. Lica koja sam angažovao nemogu sada kazati a prilikom sastanka to će te dozнати.

Sa Drinskom grupom stojim odlično. Oni mi izlaze u susret u svemu jer inače bez srestava ne bi mogao izlaziti na kraj niti raditi.

Molim Vas pismo od 51⁸ predajte Komandantu. Ono je trebalo da se otkuca ali Trklja je tražio da mu se da ključ pa da ga otkuca inače nije drukčije hteo da ga predá. Ja mu nisam htio dati ključ radi toga moram da ga šaljem ovim putem. On se plašio da nije što protivu njega upereno.

Novosti nema koje se tiču Vas osim onoga što sam Vam javio. Trebate se čuvati.

U Hrvatskoj je još uvek veliko vrenje. Razgovarao sam sa jednim narednikom koji je u Hrvatskoj vojsci. On mi je pričao da komunisti prave mnoge štete i nerede po Hrvatskoj. Kaže da su svi Hrvati osim jednog malog broja pristalice Mačeka. Priča da se zeleni kadar pojačava svaki dan i da se oni

⁶ Momčilo, tada komandant Nedićeve »Drinske grupe srpskih oružanih snaga«.

⁷ Petru Baćoviću kao komandantu, Dobrosavu Jevdeviću kao nacionalno-političkom povereniku i Danilu Salatiću kao načelniku štaba Draža Mihailović je, u drugoj polovini jula 1942, poverio komandovanje i rad na daljoj organizaciji četničkih jedinica u Hercegovini i u srezovima Rogatica, Cajniče, Foča, Višegrad, Sarajevo i u gradu Sarajevo (Arhiv VII, Ča, k. 229, reg. br. 55/5).

⁸ Javorski četnički korpus.

nadaju da će ubrzo neprijatelj propasti. Kaže da su dobro organizovani i da žele saradnju sa Srbima. Molio je da se kaže ljudstvu da ne ubijaju domobrance već da se sa njima stupi u dodir i da nijedan od njih neće otvarati vatu. Mačekovci strašno mrze ustaše i sami im prete da će se sa njima obračunati. Vidi se da postoji trenje između te dve struje. Kaže da su ustaše veoma slabe ali ih drže Nemci i Italijani. Mnogo se žale na Muslimane i žele obračun sa njima. Svi mlađi oficiri su protivni današnjem poretku u Hrvatskoj i žele uspostavljanje Jugoslavije. Pričao mi je da komunisti prave najviše nereda po Zagrebu i okolini.

Javio mi je jedan prestavnik odreda Kalabićevog da se isti odred odmetnuo i da želi da se prebaci u Bosnu. Tražio sam da komandant toga odreda dode kod mene i nadam se da će uspeti da sa njim načinim sporazum da se to ljudstvo upotrebi na našem sektoru. Nadam se da će ljudstvo doći do

27 o.m. O rezultatu izvestiti ћu Vas.

Da bi imali bolju vezu neophodno bi bilo potrebno da se dodeli ovde jedna radio stanica.

Molim Vas interesujte se dali je primljena jedna depeša koju sam poslao a odnosila se na rad Bike⁹ i Šerifa.¹⁰ Poslao sam je pod potpisom 139. Naime saznao sam od pouzdanog lica da su se Bika i Šerif odmetnuli po predhodnom sporazumu sa neprijateljem u namjeri da ubiju G. Ministra V.M. i Vazduhoplovstva. Radi toga treba obratiti pažnju da se oni nebi nudili da stupe pod njegovu Komandu, ili da nebi koji od njihovih ljudi stupio u naš odred.

O pismima koja je Botić pisao kapetanu Kovačeviću¹¹ sigurno Vam je kazao Zečević.¹² Oni su postavili kapetana Kovačevića za komandanta odreda i naredili mu da se krene u Bosnu. Napada[ju] nas sve iz reda a sada su i Vas zaboravili prema meni. Jer sam im sada bio najveći neprijatelj pošto nisu mogli nijednu zamisao privesti u delo. Otišli su a da mi nisu kazali ni zbogom niti su kazali hvala bar za hranu što sam ih hranio tri meseca dana.

Drugih novosti za sada nema.

Pozdravite sve. Pozdravlja Vas Vaš

kapetan

Pavle¹³

23. VII. 1942 g.

Planina¹⁴

⁹ Drešević, komandant kvislinske Muslimanske milicije na području Tutin, Sjenica, Nova Varoš.

¹⁰ Nije utvrđeno o kome se radi.

¹¹ Vidi dok. br. 122.

¹² Inž. Vladimir.

¹³ Grubač, žandarmerijski kapetan.

¹⁴ Dopisano mastilom.

BR. 128

DOPIS GLAVNOG ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 27. JULIA 1942. ŽUPANU VELIKE ŽUPE SANA I LUKA U VEZI DOGOVORA O SASTANKU¹

GLAVNI STAB
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
Broj: 28/42
27.jula 1942. godine
U BOSNI
P.n.

VELIKOM ŽUPANU VELIKE ŽUPE SANA I LUKA

Banja Luka

Na Vaš dopis V.T. br. 57 od 24.VII.- t.g.² izveštavam sledeće:

1. Odmah po obrazovanju Glavnog štaba Bosanskih četničkih odreda³ obaveštene su o tome hrvatske vojne vlasti preko zapovjednika Banjalučkog zdruga G. Brozovića, te smatramo da je on o tome obavestio i ostale vlasti Nezavisne Države Hrvatske.
2. Glavni štab Bos. četn. odreda nema stalnog mesta i lica koja taj štab sačinjavaju nisu stalno na okupu.
3. Potpisani je ovlašten da odredi dan i mjesto sastanka te prema potrebi saziva članove, koji budu na okupu samo dok ne riješe pitanja koja su stavljena na dnevni red.
4. Prema tome, kad se obraćate na Glavni štab, izvolite se obratiti preko Borjanskog vojno-četničkog odreda, koji će

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 234, reg. br. 44/2.

² Pomenut dopis glasi:

»Čast mi je potvrditi primitak vašeg dopisa od 24. VII 1942. dostavljenog mi osobno po Vašem izaslaniku.

Pošto sam iz ovog Vašeg dopisa saznao, da je s Vaše strane obrazovan Glavni Štab Bosansko-četničkih odreda za kog velite sami da je jedini ovlašten i nadležan za raspravu svih pitanja nastalih u vezi sa sklopljenim sporazumom, to Vas umoljavam da izvestite Vaš Glavni Štab, da mi javi mjesto svoga rada, da bih i ja mogao sa svoje strane odrediti sve što je potrebno.

Dok od Vas ne dobijem odgovor u toj stvari izjavljujem da ne mogu poslati zatraženo izaslanstvo na mjesto kog ste Vi odredili, pa molim da to izvolite uzeti do znanja« (Arhiv VII, Ča, k. 233, reg. br. 15/8).

³ O obrazovanju tog štaba, vidi dok. br. 115.

pismo dostaviti na ono mesto, gde će se sastati članovi Glavnoga štaba.

5. Našim pismom od 24. jula smo zakazali sastanak zato, što je tada Gl. štab bio na okupu u Jošavki, te pošto se tada nismo sastali, izvolite odredite vi jedan dan između 29. jula i 1. avgusta o.g. po mogućstvu na istom mjestu, jer će tih dana članovi štaba biti na okupu.

Odgovor izvolite poslati po kuriru-donosiocu ovoga pisma.

KOMANDANT,
R. R.⁴

BR. 129

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČETNIČKOG PUKA »KRALJ PETAR II« OD 28. JULIA 1942. KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE O NAPĀDU NA PARTIZANSKE SNA- GE NA PODRUČJU GRAČACA¹

ŠTAB ČETNIČKOG PUKA
»Kralja Petra II«
Pov. Br. 35
28. jula 1942 god.

Izveštaj o operacijama.

KOMANDANTU ČETNIČKE DINARSKE DIVIZIJE

Prema utvrđenom programu, shodno datim naredenjima od strane Italijanske komande, krenuli smo u akciju 17. jula o.g. u 0630 časova iz Otrića sa 210 potpuno naoružanih boraca.² Prema datom naredenju ostavili smo stalnu stražu u jačini od 35 ljudi, radi obezbeđenja Otrića sa strane »Ljubine Poljane«. Posle zauzimanja kote »Veliki Ljut« južno od »Vojle« (k. 875) krenule su naše patrole u jačini 30 ljudi prema

⁴ Radoslav Rade Radić.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 16/2 (H-X-21).

^{*} Radi se o četničko-italijanskom napadu na jedinice Sjevemodalmatinskog i 3. ličkog NOPO u sevemoj Dalmaciji i južnoj Ldci. U borbama od 16. do 24. jula neprijatelj je uspeo da potisne partizanske snage u rejon Srba, a zatim se povukao u Gračac. Opširnije, Zbornik NOR-a, tom V, knj. 5, dok. br. 109, 115, 119 i 188; knj. 6, dok. br. 15 i 76.

:»Vršku« (k. 725). Prvi pokušaj odbijen, je žestokom vatrom utvrđenih partizana na pomenutoj koti, a naročito bočnom vatrom sa »Kurozeba« (k. 786).³ Tučene jakom vatrom naše patrole su se povlačile na prvobitni položaj, te tom prilikom poginuo je jedan naš borac (Dane Novaković). Druga trojica su lakše povređeni. Ranjeno je više partizana. Posle ovog prvog pokušaja Italijanski oficir potporučnik Puizina dodeljen ovom puku za vezu insistirao je naročito da napad bude odmah ponovljen. Komandant Mirko Marić odbio je da izvrši napad, pre nego pomenute kote budu tučene jakom artiljerijskom vatrom. Radio veza bila je vrlo slaba, tako da se nije moglo da komanduje artiljerijom, čija su mnoga zrma bila uzalud bačena, tako da do mraka toga dana, nije moglo biti ni govora

O ponovljenom napadu. Zanoćilo se na položaju. Sutra dan posle žestoke artiljeriske vatre kao i vatre iz bacača krenule su naše patrole ovaj put ne prema vršku kote 725, već prema dominirajućoj kote »Kurozeb« (768). Sat kasnije pala je kota Kurozeb, a sa padom iste i »Vršak«. Po zauzeću pomenutih kota naše patrole prokrstarile su ceo teren, zapalivši štab partizana u Cerovom dolu i druge partizanske kuće u Mrkićima, Kukićima i Paripovcu. Nedaleko od mesta gde im se nalazio štab, pronađen je u kukuruzu radio aparat marke Philips sa jednim akumulatorom. Osim ovoga zaplenjeno je iz štaba i pomenutih kuća manje količine kukuruza, pasulja, žita, vune i nešto seljačke robe. Sto je sve upućeno po spisku štabu u Otrić. Posle kratkog odmora, naši odredi krenuli su u pravcu »Lipača« gde se i zanoćilo. Sutra dan po kišovitom vremenu, krenuli smo u pravcu Turovca, gde smo se sastali sa komandantom četničkog puka »Petra Mrkonjića«, vojvodom Dujićem. Posle kratkog dogovora i dobivenih instrukcija od Italijanskih komandanata krenuli smo u pravcu Duboki Dol »Vučjak« gde se je ručalo kod Smiljanića bunara. U 15,00 časova stigli smo u Malovan, gde smo očekujući nova naređenja i zanoćili. Ujutro sledećeg dana krenuh smo u pravcu Gola Mila (k. 985) zatim Ljut, Mila voda (1187) i izbili na Crni vrh. Prema novom naređenju Italijanskog komandanta, vratili smo se sa Crnog vrha u Jakšiće gde smo trebali da osiguramo i onemogućimo prolaz partizana iz Glogova. Opet smo dugo čekah na nova naređenja. Komandant se nervira ovakvim sporim radom i stalnim čekanjem naređenja pa je htio da ide okupirati Veliku Popinu 1 Ljubovo. Italijanski komandant ne odobrava, već traži putem radia odobrenje od svojih pretpostavljenih. Isto stiže tek

³ Na tim položajima su se nalazili bataljoni »Branko Vladušić« i »Bude Borjan« Sjevernodalmatinskog NOPO sa zadatkom da neprija-telju spreče prodor u južnu Liku. O njihovim dejstvima od 17. do 24. jula, vidi Zbornik NÖR-a, tom V, knj. 5, dok. br. 162.

oko 18,00 časova s tim da se odobrava odlazak u Popinu odnosno Ljubovo, pod uslovom da se mora vratiti sa celokupnim ljudstvom još iste večeri. Kako je predlog bio neizvodljiv radi kratkog vremena to je komandant odbio odlazak u Popinu i Ljubovo. Zanoćili smo na položaju u Jakšićima. Sledеćeg dana krenuli smo prema Borju zatim k. 1144. Odatle na kotu 1132 gde smo zauzeli položaj. Uskoro počinje jak otpor partizana koji su utvrđeni na Liscu (k. 1336). Napad na Lisac vršili smo skupno t.j. Italijanski vojnici bili su na levom a mi na desnom krilu. U toku ogorčene borbe koja je trajala više od 3 časa naši i Italijanski odredi izbijaju na vrh Liscu, čisteći bombama poslednje ostatke partizana, koji se u neredu povlače. U ovom sukobu imali smo jednog teže ranjenog. Partizani su imali četiri mrtva preko dvadeset ranjenih⁴ i zarobljen je jedan partizan, koji je posle saslušanja ubijen na mestu, zbog nemogućnosti da bude čuvan, odnosno sproveden, jer su svi borci bili zauzeti borbom. U ovom sukobu zarobljeno je pet pušaka partizanskih. Zanoćili smo na novo oslojenim položajima.

Sutra dan (22-og) rano u jutro krenuli smo prema Sedlu (k. 1210). U nepristupačnom terenu bili su partizani jako utvrđeni, te smo bili prinudeni da se povučemo i zauzmemo nove položaje na susednoj koti. Borba je nastavljena u toku celoga dana sa nepromenljivim rezultatom. Na položaju se i zanoćilo. Sutra dan borba je otpočela žestokom mitraljeskom vatrom od strane partizana, smeštenih u jakim prirodnim utvrdenjima. Posle prve vatre nastaje zatišje, da se odmah zatim počne sa napadom sa naše strane. Posle višečasovne zajedničke borbe slomljen je otpor neprijatelja koji se je u rasulu bez ikakvog reda naglo povlačio. U toku ove borbe gubitci na našoj strani su sledeći: tri teže ranjena od kojih su dvojica u toku noći po prenosu u bolnicu umrli i tri lakše ranjena. Na strani Italijana bili su tri mrtva od kojih jedan oficir i dvadeset i devet teže i lakše ranjenih. Na strani partizana poginulo je 26 ljudi na čije smo leševe naišli na mestu borbe, a ranjenih oko 60 prema izjavi jednog živog zarobljenog partizana, koji je bio teško ranjen.⁵ Ovaj je saslušan i izjavio je sledeće:

Da se zove Vlahov Lino, rodom iz Sepurina kraj Šibenika, da je u redove partizana stupio pre 6 meseci, i snjima se od tada celo vreme borio. Da je na položaju Sedla juče bilo ljudi u jačini jednog bataljona (250) da su bili naoružani jednim teškim Italijanskim mitraljezom i svaka desetina jednim puškomitraljezom. Karakteristična je napomena da je tog jutra došlo do rascepa među partizanima iz razloga što je Srpski

⁴ i ⁵ Partizanski gubici na Liscu bili su 3 mrtva i 4 ranjena, a na Sedlu 10 mrtvih i 13 ranjenih (isto).

deo partizana otkazao učešće u borbi,⁶ motivišući ovo povlačenjem na novi položaj. Ranjenik je završio svoju izjavu rečima: »izdadoše nas Srbici. Molio je da ne bude streljan, jer nije mogao niti smeо da odstupi pošto bi od svojih bio streljan. Izjavio je takođe da je komandant ovog bataljona bio Stevo Perić,⁷ rodom iz okoline Skradina. Iza saslušanja pošto je bio teško ranjen, a nije bilo mogućnosti za transportovanje ubijen je na mestu.

Sedla smo se krenuli u pravcu Dabašnice, pošto smo prethodno zapalili jednu veliku praznu drvenu baraku, koja je verovatno bila namenjena za sanitetske svrhe. Bila je dugačka preko stotinu metara. Zatim preko Paleža, Plećaša, Radakovića izbili na Bruvno. U Bruvnu nije bilo niti jedne porodice, a većim delom kuće su bile porušene od bombardovanja, neke spaljene. Za vreme odmora pred crkvom, koja je takođe bila u veoma jadnom stanju, sa obližnje kote začula se brza puščana paljba, koja je bila uperena protiv nadolazeće Italijanske vojske i mnogobrojnih četnika, četničkih pukova »Petra Mrkonjića« i »Kralja Petra II«. Na ovaj napad odgovoren je efičasnom mitraljeskom vatrom i napadači učutkani. Posle tročasnog odmora naši odredi krenuli su u pravcu Gračaca, gde su posle defilea glavnim ulicama i prenoćili. Sutra dan prvim prevoznim srestvom borci su vraćeni u Otrić, gde je istoga dana posle podne oko 17,00 časova izvršena sahrana dvojice poginulih četnika i to: aktivnog pešadijskog podnarednika Sime Lukića i borca Tome Krlića. Pogreb je izvršen sa svima vojničkim počastima. Pogrebu su prisustvovali i oba komandanta četničkih pukova »Petra Mrkonjića« i »Kralja Petra II« koji su se sa poginulim borcima vrlo prikladnim govorom oprostili. Ispred boraca sa poginulim se je oprostio borac Iso Lukić, koji je vrlo lepim rečima prikazao junashtvo poginulih i njihove žrtve za opštu stvar.

S molbom na nadležnost.—

M. P.

KOMANDANT VOJVODA:
Mirko Marić, s.r.

⁶ Ne radi se o rascepnu, već o pometnji nastaloj kada je četnicima uspelo da, veštim manevrom, razdvaje krila bataljona »Bude Borjan« i jakim snagama udare na njegove bokove. Partizanima je, uz to, bilo ponestalo municije, a i komandovanje se u toj situaciji nije najbolje snašlo. Opširnije, Zbornik NOR-a, tom V, knj. 5, dok. br. 126.

⁷ On je bio operativni oficir Bataljona »Bude Borjan« (Zbornik NOR-a, tom V, knj. 5, dok. br. 19).

BR. 130

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA IZ DRUGE POLOVINE JULIA 1942. MAJORU PETRU BACOVICU O VOJNO-POLITICKOJ I EKONOMSKOJ SITUACIJI U HERCEGOVINI I SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Dragi majore,²

Da bi mogao tačno obavestiti Gospodina Ministra o situaciji u Hercegovini i istočnoj Bosni, dostavljam ti nekoliko detaljnijih podataka.

POLITIČKA SITUACIJA

Na teritoriji Hercegovine ne postoji više nikakva organizovana komunistička vojna snaga. Ima tu i tamo hajdučkih grupica od 3 do 5 lica, ali ih naše patrole svakodnevno hvataju i uništavaju. Pošto usled oslobođenja Crne Gore ni sa strane nema vojnog ni propagandističkog pritiska sa absolutnom sigurnošću mogu tvrditi da iz same Hercegovine ne može nikada doći do obnove komunističkog pokreta.³ Sasvim bi drugačije bilo, ako bi nastupila infiltracija sa strane jakih oružanih komunističkih snaga. Lavovski deo borbe protiv komunističke

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 274, reg. br. 12/2 (BH-V-2416).

² Odnosi se na majora Petra Baćovića koji je tada bio izaslanik Draže Mihailovića u Hercegovini (Arhiv VII, Ca, k. 159, reg. br. 13/2).

³ Nakon povlačenja partizanskih snaga iz Hercegovine juna 1942. NOP na tom području se, do jula 1943., razvijao u veoma teškim uslovima četničke vladavine. Nosioci svih aktivnosti NOP-a u tom periodu bili su Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu, sreska partijska rukovodstva i ilegalni partijski radnici koji su se tu zatekli ili su kasnije došli u Hercegovinu. Od vojnih snaga dejstvovali su bataljoni »Sloboda« (od kraja avgusta 1942) i »Iskra« (od januara 1943). Opsirnije o tome, vidi Arhiv SK BiH, tom III, knj. 2, str. 240, 241, 248—250, 268, 269, 274, 279 i 304; Hercegovina u NOB, str. 407—545.

Četničko rukovodstvo je ubrzo uočilo ozivljavanje NOP-a u Hercegovini. U izveštaju od 25. septembra 1942. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, dr Noviku Kraljević, šef propagande četničkog Trebinjskog korpusa, pošto je obišao nekoliko srezova, između ostalog, piše: »... Najvažnije od svega je to da su komunisti uspeli da se održe i da se afirmiraju kao socijalni čimilac koji se ne može uništiti i s kojim treba voditi računa. Nemojte se varati i gledati na pitanje komunizma mnogo drukčije nego ovako kako sam rezimirao ovaj problem... Komunisti su se pribrali. Imaju radio, piše mašine i prete... Sto se tiče četničke organizacije ona je silom prilika labava. Nemamo ljudi... Ambicije su nesrazmeme sposobnostima... Ne potkreće na rad svest o vrhovnom zadatku nego pre svega sitne lične ambicije...« (Arhiv VII, Ca, k. 237, reg. br. 43/8).

armije izvršio je centar Hercegovine, to jest srezovi Nevesinjski i Gatački. U tim borbama palo je više stotina naših ljudi mrtvih i ranjenih, ideološke razlike zaoštrenе su do maksimuma, i tu imamo izradenu antikomunističku vojsku koja ne zna kompromisa. Isti je slučaj sa Bosanskim i Zagorskim odredima, koje sam sistematski gurao u borbu, da bi prosuta krv produbila razliku između njih i partizana. Ostali Hercegovački srezovi, izveli su beskrvnu revoluciju onoga časa, kada je Crvena vojska bila uništena. Preko noći kompletne jedinice promenile su kokarde i od komunista postali četnici. Kao i u svima ostalim gradanskim ratovima to su još uvek flotantne mase, koje prilaze jačemu, koje su šest meseci bile pod krutim partizanskim režimom i gde ima i među seljacima dosta izrađenih i ubedenih komunista. Zemljoradnička stranka na kojoj leži istoriski greh da je svojom demagoškom predratnom agitacijom pripremila komuniziranje srpskog seljaka, odigrala je tu svoju ulogu i u Hercegovini i u istočnoj Bosni. Svi politički komesari i partizanski komandiri regrutovani su isključivo iz redova te stranke.⁴ I sada posle oslobođenja, kada su svi drugi bacili u nepovrat partijsko opredeljenje, oni se grupišu ponovo u tom pravcu. Radi svega ovoga za održavanje punog nacionalističkog poretku u Hercegovini, potrebna je pored naših oružanih snaga i mog bosanskog odreda, jedna pokretna jedinica regrutovana od stranaca koja bi stalno krstarila Hercegovinom i ujedno jedna propagandistička sekција pri našem Glavnom štabu, čiji bi članovi redovno obilazili sve vojne jedinice i nacionalno ih vaspitali. Na žalost gro Hercegovačkih intelektualaca sedi po Beogradu i Splitu a svega su nam se četvorica stavila na raspolažanje. U istočnoj Bosni osim grupe u Čurevu,⁵ koja treba da bude likvidirana ovih dana partizani imaju samo tri-četiri grupice od 50–60 ljudi, koje vode bivši komandanti sektora Hamović,⁶ Đokić⁷ i Kovačević.⁸ Oni su radikalno izmenili taktiku i opasniji su politički nego vojnički, jer svugde tvrde da su napravili sporazum sa četničkom komandom, izmenili su pozdrav, odaju poštovanje Vladaru i nazivaju se Dražinom vojskom. U ovom smislu dela i gro komunističkih snaga, koga smo potisnuli iz Hercegovine, koji broji 3.500 ljudi većinom Srbiyanaca, te koji je zauzeo Ramu, Pro-

⁴ Komandanti i politički komesari partizanskih jedinica su, uglavnom, bili članovi KPJ. Pripadnost KPJ, međutim, nije bila odlučujući uslov za sticanje komandnog položaja, već sposobnost i spremnost pojedinaca da aktivno radi na realizaciji ciljeva NOP-a.

⁵ Vidi dok. br. 121, nap. 8.

⁶, ⁷ i ⁸ Rade Hamović je tada bio komandant, Vojislav Bokić načelnik štaba a Borisa Kovačević politički komesar Kalinovičkog NOP-a.

zor i Bugojno i preko Glamoča nadire Kninu.⁹ Dok propagandu ovih u istočnoj Bosni radi Beogradske blizine možemo uspešno suzbijati, ova akcija u zapadnoj Bosni vrlo je opasna, jer je narod neobavešten, a partizani mu dolaze direktno posle ustaške vladavine.

Odnos prema muslimanima u Hercegovini u širokim narodnim masama nije pretrpio nikakvih izmena. I ako mi iz razloga političke taktike propagiramo u ovom momentu politiku snošljivih odnosa, u naradnoj duši postoji neizmenjiva svest, da više nema zajedničkog života sa njima i treba mnogo napora i autoriteta, da ne dode do erupcije tih raspoloženja. U srpskom delu Hercegovine na levoj obali Neretve postoje još tri muslimanske baze, Fazlagića Kula, Nevesinjsko polje i Konjička župa. Ja sam sa njima vodio pregovore da se u slučaju našeg sukoba sa Hrvatima drže po strani i oni bi to i pristali, ali teško da naša vojska to usvoji. U Mostaru i drugim većim centrima postoje grupice muslimana intelektualaca, čistih Srba, koji su se vrlo korektno držali, i koji su nam mnogo pomogli u političkoj taktici, izjavivši u više mahova rezolucijama, da se identifikuju sa Srbima i solidarišu sa svakim njihovim zahtevom.¹⁰ U odnosu prema katoličkim Hrvatima može se govoriti samo o pretstavnicima Hrvatske Državne vlasti i vojske, jer katoličkog stanovništva u ovim krajevima i nema. Te pretstavnike narod direktno omalovažava i ne obraća im se ni po kakvom pitanju. Hrvatska ima u Hercegovini pet garnizona regularne vojske sa svega hiljadu ljudi i desetak žandarmerijskih stanica. Ta trupa nikada ne napušta kasarnski krug i predaće se prvome ko to od nje zatraži. Mogu da rekapituliram, da su iščezli svi autoriteti državnih vlasti, i da se svet povratio patrijarhalnom sistemu seoskih upravnih jedinica. Od partizanskog režima negativne strane ostale su duboko usećene u pogledu opadanja seksualnog morala, religioznih osećanja, porodičnih osećanja, dok su imali nekih rezultata u pitanju narodne higijene i prisilnog obradivanja celokupnih površina ziratne zemlje.

POLITIKA ITALIJE:

Pre osam meseci, kada sam u ime četničkih organizacija prvi put tražio kontakt sa pretstavnicima Italijanske vojske,¹¹

⁸ Odnosi se na Grupu proleterskih brigada (vidi dok. br. 121, nap. 10).

¹⁰ Vidi dok. br. 126.

¹¹ O radu Dobrosava Jevđevića na organizovanju saradnje četnika sa italijanskim okupatorom u prvoj polovini 1942, vidi dok. br. 77.

konstatovao sam da je Italija strahovito nezadovoljna granica-ma Hrvatske države i da se spremo po svojim političkim tradicijama, da ovaj put počne izigravati protiv Hrvata Srbe, kao što je ranije obratno činila. Kako je u danom momentu u toj igri bilo mogućnosti, da se izvuku koristi za Srpski narod, mi smo je prihvatali. Italijanski plan je jednostavan. U slučaju pobjede Osovine u koju još po neko u Italiji veruje, ona je htela da u severnoj Dalmaciji i zapadnoj Bosni favorizira Srbe i da po završetku rata u tim krajevima provocira plebiscit za prisajedinjenje Italiji. U ostalom delu Bosne i Hercegovine htela je prvenstveno da ujedini Srbe i Muslimane i da takva većina od 80% stanovništva traži nekakvu autonomnu Bosnu pod Italijanskim protektoratom. Za Crnogorske federaliste imala je opet drugu alternativu pripojenja Hercegovine velikoj Crnoj Gori. Ako bi pak izgubila rat, ova politika naklonosti prema Srbima mogla je da umanji težinu njene odgovornosti na konferenciji mira. Za nas Srbe taktiziranje sa Italijom donosilo je spas od Ustaških pokolja, preuzimanja srpskog oružja u srpske ruke, dobivanje hrane izglađneloj srpskoj sirotinji i stvaranje jedne prostrane poluslobodne zone u kojoj bi se mogla nesmetano vršiti politička i vojna organizacija Srpskoga naroda. I ako je komunistički val naneo mnogo nesreće srpskom narodu, učinio nam je jedno veliko dobro, jer je prisilio Italiju da nam dade daleko veći broj oružja i živeža nego što je to ranije predviđala. Kako je naša snaga rasla mi smo bili čvršći u našim zahtevima i prečutno sve više otimali uzde iz ruku. U odnosu prema nacionalnom idealu, bili smo daleko u boljem položaju od Crnogoraca, jer dok su Crnu Goru Italijani smatrali anektiranim područjem, mi smo sa Italijom na teritoriji treće, Hrvatske države, pregovarali kao dva ravнопravna faktora. U više mahova podsticali smo Italiju da ostvari svoje pretenzije i okupira celu Bosnu, kako bi mogli mi imati veći prostor za našu aktivnost, ali svaki takav italijanski pokušaj Nemci su vrlo brzo suzbijali, suzbijajući italijanske divizije preko njene demarkacione linije. Konačno je Hrvatska uspela, da izigra Italiju i da je prisili da 10. jula ove godine evakuise sa svojim trupama ceo teritorij Hrvatske države i da preda svu vojnu i civilnu vlast Hrvatima.¹² Taj akt stavio je nas pred vrlo teške probleme. Italijani sami bili su ogorčeni radi tog događaja i uoči samog dana doturili ponovo našim formacijama četvrt miliona puščanih metaka. Iz njihovih aluzija sam video, da bi im drago bilo da dode do incidenata sa Hrvatskom vojskom, kako bi oni imali pretekst da ostanu i daљe u ovim krajevima. Hrvati sa svoje strane nudili su sve

¹² Vidi dok. br. 114, nap. 18.

moguće da bi to preuzimanje vlasti proteklo u miru; ostavljali su nam oružje, nudili hranu za stanovništvo, nisu tražili nikakvog svečanog priznavanja države i t.d. — Ako bi primili hrvatske predloge, poznajući naš seljački svet, koji bi videvši da se i pod Hrvatima može žive ti, potpuno razvodnio svoju otpornu snagu, mi smo se izlagali opasnosti da srpski seljaci kroz mesec dana počnu govoriti kako ni Hrvatska država nije tako loša. Ako li bi primili borbu sigurno je da bi je mogli uspešno voditi, ali ne znamo sa jedne strane da li se to slaže sa generalnim planom Vrhovne Komande, a sa druge strane došlo bi do teških posledica po Srbe u Mostaru i drugim krajevima gde nema četničkih jedinica, koji bi jednostavno bili poklani. Taj problem odgodjen je usled toga što su baš kada su Hrvati trebali preuzeti vlast, komunisti započeli svoju veliku ofanzivu u zoni Konjica i prisilili Hrvate, da sami mole intervenciju talijanskih divizija. No iz razgovora koje sam imao pre nekohko dana sa Hrvatskim ministrom finansija¹³ vidim, da će ta stvar postati aktuelna opet početkom septembra, pa joj treba pokloniti mnogo pažnje. Primećujem da Hrvati misle da dovedu u Hercegovinu 5000 vojnika, jedinu trupu koja im vredi, a koja se sada tuče sa komunistima uz pomoć jedne nemačke divizije između Bosanske Dubice i Banja Luke.

PRIVREDNA SITUACIJA:

Mi imamo dve formacije A i B naših vojnih jedinica, jedna manja koja je poznata Italiji i druga stvarna. Italija nam hrani u Hercegovini oko 4000 vojnika. Za osam naših bataljona, koje imamo od Foče do Trnova nemamo rezervne hrane, ah sa vremena na vreme izvučem po neki kvantum brašna, do sada u svemu oko dve stotine kvintala. Narod je strahovito patio, naročito u mesecu julu pred žetvu kada su sve rezerve bile iscrpene, pa je bilo dosta slučajeva direktnog umiranja od gladi. Naročito stradaju izbeglice iz Vojvodine, dobrevoljci i kolonisti, koji nemaju ni zemlje ni domova. Na bazi zamene za seno doбавио сам из Italije oko hiljadu kvintala kukuruza i zobi i podelio narodu i isto tako oko 30 kvintala ulja. Za prehranu vojske, talijanske vojne vlasti mi obećavaju da će i u slučaju da moradnu evakuisati Hrvatsku u svakom slučaju davati hranu našim jedinicama do Nove godine. Ali poznavajući talijansku neiskrenost ne verujem u to 100%. — Radi toga postoji opasnost da u momentu, kada talijanske trupe napuste ovu teritoriju, vojsci isti dan bude nametnuta borba, a oduzet hleb. Da bi se to sprečilo pomisljamo, da putem rekvizicije

¹³ Košak Vladimir.

od imućnijih stvorimo izvesne rezerve za vojsku. Sa druge strane imamo dva do tri imanja, koja su partizani kolektivno obradili i koja će vojska ubrati u korist svojih rezervi. Posle toga u zamenu za platno, koga možemo nabaviti u Italiji mogli bi nabaviti 5 — 6 vagona žita. U Italiji možemo kupiti do 50.000 konzervi i isto toliko konzervi tunjevine i sardina, te neograničene količine marmelade i suvog voća. Razume se za ovo su potrebna novčana sredstva koja mi nemamo. Puno je teža situacija celokupnog stanovništva, a naročito onog u istočnoj Bosni i Gatačkom srežu. Pošto su sve rezerve iscrpljene prosečno uzevši cela Hercegovina i istočna Bosna u januaru će ostati bez hrane. Učinio sam sugestije Italijanskoj armiji, da od nemačke komande u Srbiji zatraži dozvolu da za potrebe svoje vojske mogu kupiti u Srbiji stotinu vagona hrane i da to predaju nama. Postupili su tako, ali ne znam kakav će odgovor dobiti. Ako to ne uspe, neophodno je potrebno osloboditi sektor Foča, Goražde, Ustiprača, Višegrad, kako bi mogli dobiti hranu iz Srbije i Sandžaka. Hrvatska nudi hranu, ali ta alternativa otpada, jer joj je preduslov moralna kapitulacija.

VOJNA SITUACIJA:

I po mentalitetu i sa gledišta geografske celine i sa gledišta vojnih interesa, istočna Bosna i Hercegovina čine jednu celinu. To su čisto srpski srezovi: Višegrad, Rogatica, Cajniče, Foča, Sarajevo grad i srez, Vlasenica i Srebrenica, Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje, Stolac i delovi Konjičkog i Mostarskog sreza sa ove strane Neretve. Na tom teritoriju imamo deset hiljada pušaka, od čega sedam hiljada organizovanih i razvrstanih po jedinicama. Toj vojsci predstoje idealni operativni ciljevi: naš najistureniji bataljon nalazi se 16 km. od Mostara, 20 km. od Dubrovnika i 30 km. od Sarajeva. Mišljenja sam da bi u koliko se to ne protivi pogledima Gospodina Ministra u toj zoni trebalo stvoriti jedinstvenu političku i jedinstvenu vojnu komandu. Molim Te razgovaraj u tom smislu sa Gospodinom Ministrom, čija ćemo naređenja najspremnije izvršiti.

Dob. Jevdević

BR. 131

IZVEŠTAJ KAPETANA VOJISLAVA LUKACEVICA S KRAJA JULIA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O NAPADU NA 5. PROLETERSKU CRNOGORSKU BRIGADU I HERCEGOVAČKI NOPO¹

IZVEŠTAJ O OPERACIJAMA PROTIV KOMUNISTA NA TROUGLU CUREVO — KALINOVIK — FOCA

17 jula došao je kod mene gospodin Dobrosav Jevđević i saopštio mi da je zakazan napad na komuniste u okolini Čureva² te da bi dobro bilo kad bi se prihvatio zadatka da objedinim komandu nad četničkim snagama koje bi imale operisati sa severa (Fočanski odred, Jahorinski bataljon, Obaljski bataljon i Zagorski bataljon). Ja sam se tada nalazio u Nevesinju sam, pošto je major Baćović bio otisao u Gacko sa Vojvodom Birčaninom.³ Shvatajući važnost ovih operacija, smesta sam krenuo za Kalinovik, gde sam u dogovoru sa Komandantom Kalinovačkog Odreda, i komandantima ostalih bataljona regulisao kretanje, podelu municije i hrane pre napada. Ovog sam se zadatka primio i radi toga, što sam bio obavešten, da ovi odredi i bataljoni kao i ceo kraj stoje još uvek pod uticajem komunističke propagande pa se moglo očekivati u odlučnom trenutku labav rad a eventualno i potpuna neaktivnost.

U Kalinovik sam stigao 19 jula i otpočeo rad u gornjem pravcu. Kalinovik sam napustio zajedno sa jedinicama i vratio se po završetku operacija 25 jula.

Tok operacija. Prema zapovesti od 18 jula⁴ i naknadnim zapovestima⁵ koje sam, usled prilika i po izvršenom izviđanju na terenu, izdao pojedinim odredima Fočanski odred jačine 300 ljudi pod komandom Vasilija Bodiroge trebalo je da drži liniju Bojište — Kmur — Zakmur. Jahorinski — bataljon pod komandom Slobodana Trifkovića jačine 250 ljudi Zakmur — Ruda. Oba ova odreda trebala su da izadu na ove položaje tajnim noćnim kretanjem 21 i 22 i da na ovim položajima ostanu i sačekaju partizanske odrede koji bi bili potisnuti sa juga i zapada. Njihov je zadatak bio isključivo defanzivan.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 142, reg. br. 52/1 (CG-V-1565/3). Na dokumentu su, mastilom, ispravljane štamparske greške i dopisivane neke ispuštene reči.

² Odnosi se na 5. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu i Hercegovački NOPO (vidi dok. br. 121, nap. 8).

³ O tom putu Petra Baćovića i Ilije Trifunovića, vidi dok. br. 121.

⁴ i ⁵ Vidi dok. br. 124, nap. 4.

Kolona kapetana Slobodana Nešića (Zagorski bataljon 250, — Obaljski bataljon 150) imao je zadatku da se prikupi kod Jelašca, brzim kretanjem da izbije na Konjske Vode u toku 21, a 22 da krene u energično nastupanje preko Mrčine planine na Mrčinske kolibe i izbije kod sela Ljubina.

Gatački odred pod komandom poručnika Popovića⁶ jačine 400 ljudi trebao je krenuti sa polaznog položaja Ulješina — Gornje Bare — pravac preko Trebove planine i da izbije severozapadno od Vrbniče.

Ostali odredi (kapetan Momčilović 600, kapetan Bojović 300, kapetan Ružić 300), trebali su svaki u svom pravcu prema zapovesti da napadnu neprijateljske snage frontalno.

Očekujući da će glavne neprijateljske snage potisnute od Vrbniče krenuti preko Mrčin planine za Konjske Vode u Jelašca, jer se na tom pravcu poslednjih nekoliko dana zapažava jača izviđačka delatnost partizanskih odreda, a i radi toga što su ovim pravcem prošle i glavne partizanske snage⁷ na čelu sa Titom i Mošom, ja sam pošao sa ovom kolonom očekujući glavnu susretну borbu u ovom pravcu.

22 kolona kapetana Nešića krenula je sa Konjskih Voda na Mrčin Planinu, pošto je 21 potisla slabe izviđačke partizanske delove, prvi jači sukob bio je na Mrčini planini gde je ova kolona posle nekoliko časova borbe odbacila partizanske delove i preko Mrčinskih koliba zauzela selo Ljubinu. Povodom ove kolone više sela Ljubine prestao je svaki otpor partizana na liniji Oštra Glava — Slog kuda je nastupala kolona kapetana Momčilovića. Zahvaljujući samo jakoj magli i sumraku glavne partizanske snage koje su branile Vrbnicu uspele su da se izvuku i da u toku noći odstupu na Zakmur.

23 u jutru potražio sam majora Baćovića računajući da se on nalazi kod kapetana Momčilovića ili da ide sa Gatačkom kolonom, koja je takođe, tek 23, izbila na Stružinsko Brdo. Pošto majora Baćevića nije bilo ni sa jednom od ovih kolona, a komandanti su bih postigli zadatke određene im zapovešću od 18. jula, to sam u svojstvu delegata Vrhovne Komande preuzeo komandu nad svim kolonama i naredio energično gonjenje partizana.

Oko 10 sati 23 naredio sam pokret ovim rasporedom:

1) Gatačka kolona pravcem Vrbnica — Luče — Govza — Jeleč — Poljice sa zadatkom da što pre i najhitnije izbije kod Govze i Jeleča i spreči odstupanje partizanskih snaga prema

⁶ Milorad.

⁷ Odnosi se na jednice Grupe proleterskih brigada (vidi dok. br. 120, nap. 15).

Kalinoviku. Ja i kapetan Nešić sa glavnim snagama (Zagorski bataljon, Obaljski bataljon, Momčilovića odred) krenuli smo preko Zakkura pravcem otstupanja glavnih partizanskih snaga.

3)⁸ Odredima Bojović — Ružić naredio sam da, sa Tisovca dokle su bili doprli 22, krenu preko Trbušča za Đedovo gde da se zadrže i čekaju daljna naredjenja.

Pošto Vasilije Bodiroga nije mogao da prebaci sve svoje snage preko Drine to određeni mu zadatak nije izvršio i partizanske glavne snage prošle su preko Zakkura i uspele da se iz obruča izvuku. Jedino Jahorinski bataljon imao sukob sa njihovom levom podbočnicom.

Nastupajući za partizanima kod Kmurice i Trebičine stigli smo partizansku zaštitnicu jačine 2 bataljona⁹ koja se upustila sa nama u otsudnu borbu, kako bi dala vremena svojim i glavnim snagama da blagovremeno odstupe. Borba na Trebičini bila je vrlo žestoka i može se smatrati da su ova dva bataljona potpuno uništена.¹⁰

U ovoj borbi zarobljeno je 7 partizana a ubijeno preko 20 (tačan broj nije mogao biti utvrđen jer je izvestan broj nateran da skače sa stena visokih preko 100 metara te su mnogi ostali viseći po stenju i potocima). Zarobljena su tri teška mitraljeza, dva puškomitraljeza, sedam konja i mnogo druge spreme. Ostatci ovih bataljona razbegli su se u manjim grupama na sve strane i nisu uspele da se priključe svojim glavnim snagama.

Dok se vodila borba na Trebičini glavne partizanske snage pokušale su da preko Poljica krenu za Borija ali osetivši Gatački odred skrenuli su na Izbično i krenuli pravcem selo Osi ja — Varoš.

24-og produžio sam gonjenje ovim pravcima: sa glavnom kolonom krenuo sam preko Poljica pored Šivolje — Siljevca na Krbljine i Vratio. Ovu kolonu sačinjavali su Zagorski i Obaljski bataljon. Zadatak ove kolone bio je, da što pre izbije na Vratio i Veliki Lopoč i odbaci partizane na Trnovo.

Druga kolona pod komandom kapetana Momčilovića (Gatački odred i Momčilovića odred) jačine 1000 ljudi krenula je preko Miljevine, Selišta, Mrežice da izbije na liniju Vučija Glava — Rudnik.

Noćno kretanje od Krbljina za Vratio, usiljeni marš kojim se ova kolona kretala u toku 24-og, kao i usled slabe i

⁸ Tako u originalu, nema tač. 2.

⁹ Ulogu zaštitnice imali su 1. i Kombinovani (Dragačevsko-čelibički) bataljon 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade.

¹⁰ O borbi na Trebičini, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 83.

neredovne ishrane, potpuno je iserpeo ljude, pa pošto smo zaposeli Vratio i odbacili neprijateljsku pobočnicu, vojnici ove kolone bili su potpuno iscrpljeni i samo se moglo krenuti desetak ljudi radi posedanja Velikog Lopoča, međutim partizani su već poseli Lopoč i uspeli da ga održe.

Kolona kapetana Momčilovića preko Varoši — Dobrog Polja — Boljanovića i Turova imala je zadatak da spreči kretanje partizanskih snaga prema Bosni i da ih nabaci na Treskavicom gde ih je očekivala kolona sa kojom smo se nalazili ja i kapetan Nešić. Posle borbe koja je trajala sve do 15 časova ovaj zadatak je u potpunosti izvršen i partizani su posle velikih gubitaka u neredu pobegli ka planini Bjelašnici.

Partizanske snage na trougлу Curevo — Kalinovik — Foča: V proleterska brigada jačine pet bataljona, kombinovani bataljon, i Hercegovački odred. Sve partizanske boračke snage vrlo su dobro naoružane, svaka desetina ima puškomitraljez, a svaki bataljon dva do četiri teška mitraljeza. Municipije su imah prosečno po 50 metaka na pešaka, po 300 do 500 metaka na puškomitraljez, a po dve hiljade metaka na teški mitraljez. Ova je municipija iz Štaba brigade popunjavana posle svake borbe.

Zaplenjeno oružje i sprema: Po dosad prispelim izveštajima komandanta bataljona i odreda zaplenjeno je 6 teških mitraljeza (Breda i Švarcloze), 4 puškomi trai jeza, 2 laka bačača mina, u svemu oko 5 do 6000 municipije, oko 100 pušaka, 30 konja, 10 goveda kao i razne spreme i materijala (brdskih kujni, radio aparata, zavojnog materijala, kože, brašna i t.d.)

Gubici partizana: Njihovi se gubici nemogu tačno utvrditi jer je veliki broj poginulih i ranjenih partizana ostao po šumama, potocima i jarugama, a mi nismo imali vremena da ih prikupljamo već smo u stopu gonili njihove preostale jedinice. Do sada je nadeno 54 leša a zarobljeno 17 partizana.¹¹ Od njihovih starešina uhvaćen je jedan politički komesar bataljona — Vuković,¹² a politički komesar bataljona Bogavac¹³ iz Kraljeva poginuo je.

ii, i4 ^ is prema izveštaju Štaba 5. proleterske brigade od 4. avgusta 1942, partizanski gubici (računajući zbeg i bolnicu) bili su: 30 mrtvih, 17 ranjenih i 64 nestalo. Osim toga, oko 150 boraca iz 3. bataljona i oko 20 boraca iz Hercegovačkog NOPO bilo je odsećeno ali su oni, posle mesec dana, uspeli da se probiju u Bosansku krajinu. Ne računajući ljudstvo u štabovima, brigada je posle tih borbi imala 503, a Hercegovački NOPO 300 boraca. Od toga je ranjenih bilo 63 i bolesnih 20 (u bolnicu); u zbegu je bilo 137 ljudi (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6. dok. br. 83).

¹² Nije utvrđeno o kome se radi.

¹³ Dragoslav Bogavac je tada bio zamenik političkog komesara Kombinovanog bataljona, poginuo je kod s. Rataja (Foča); narodni heroj.

Jedan deo bolnice, 22 ranjena zarobljena u Vrbnici.¹⁴

Stanje partizanskih snaga posle završene akcije: Komandan partizanskih snaga bio je Savo Kovačević i može se smatrati kao sigurno da je uspeo sa sobom da izvede na planinu Bjelašnicu 200 a najviše 250 boraca.¹⁵ Na prostoru gde su se vodile borbe ostalo je dosta partizanskih snaga koje u manjim grupicama po pet do 15 ljudi lutaju po šumama-planinama, i koji se svakog dana predaju četničkim vlastima i nepomišljaju uopšte na borbu ili kakvu akciju. Tako da se samo u toku 25 jula predalo 5 partizana samo jednom četničkom bataljonu.

Predaju partizana ometa mnogo činjenica da su ovdašnje četničke vlasti sve partizane predavali Italijanskim vlastima.

Naši gubitci: Na osnovu izveštaj a komandanata bataljona, naši gubici iznose 6 mrtvih od kojih 1 komandir čete i 11 ranjenih.

Kada sam bio na Vratlu 25-og oko 10 časova primio sam izveštaj da se major Baćović i g. Jevđević nalaze u selu Krbljine i da traže da im podnesem izveštaj o borbama. Pošto su tada vodene oštore borbe to izveštaj momentalno nisam mogao napisati, već sam se po završetku borbe i prekidu akcije uputio u selo Krbljine gde sam stigao u 19 časova. Međutim major Baćović i Jevđević su automobilima otišli za Kalinovik, a odavde za Nevesinje.

U Krbljinama sam zatekao kapetana Kovačevića,¹⁶ koji mi je kazao da podnesem izveštaj Jevđeviću i Baćoviću i predao mi naređenje da se javim Čika-Branku.

Ja sam se odmah uputio u Kalinovik gde sam 25 noću stigao ali su Baćović i Jevđević već bili otišli.

Ovaj izveštaj sastavljen na brzu ruku šaljem Vam preko Drine jer smatram da će Vam tim putem najbrže stići. U toku današnjeg dana krećem za Nevesinje nebih li uspeo da oslobođim Babovića i Radovana¹⁷ pošto su oni uhapšeni u Avtovcu, zatim najkraćim putem krećem u Štab radi prijema novoga zadatka.

Ja i kapetan Nešić koji je bio samnom uložili smo svoje znanje i energiju u izvođenju ovih operacija kako bi uništili i za uvek prognali iz ovih krajeva partizane, što smo, prema gornjim podacima i uspeli.

S verom u Boga za Kralja i otadžbinu!

Voj. S. Lukačević
peš. kap. II kl.

¹⁶ Vidak.

¹⁷ Džons (Jones) Roland, britanski kapetan (vidi dok. br. 73, nap. 18, dok. br. 132 i 133).

BR. 132

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 19. JULIA DO 3. AVGUSTA 1942.
GODINE¹

KNJIGA BR. 5
PRIMLJENIH TELEGRAMA

19. juli 1942 god.

1. Od Jozefa:

Saša je momentalno na terenu a ja ga zastupam. Naredili ste da Str. Pov. depeše dešifruje lično komandant. Ovde nije određen komandant, već štab² koji sebe smatra za jedno lice. U štabu ima i civila a svaki civil je političar. Sašu smatramo za komandanta, što molimo da i Vi potvrdite. Odgovorite nam ko je Ivezić za koga smo pitali.

kap. Masniković

2. Od Jozefa:

3. Od Valtera:

Br. 555³ pozdravio je 11. jula prijatelje. Karakteristiku i šifru odneo je kako je naređeno, s tim da je za ključ uzeo samo 5 mojih imena: 1, 5, 8, 9, 10.

4. Od Valtera:

Boško Kostić sekretar Ljotićev otpustovao preko u Kairu. Reklo bi se bez znanja Nemaca sa poverljivim pismima Ljotićeza našu vladu, verovatno i disidente. U Kairu su od nedavna, navodno i Petar Zivković i Boža Maksimović predstavnici Srpske grupe. Molim da se ovo nikom ne saopštava u zemlji zbog konfidenata.

5. — Od Valtera:

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg. br. 4/1. Vidi izvod iz knjige poslatih telegrama iz tog perioda, dok. br. 134.

² Reč je o Beogradskom četničkom štabu.

³ Stanislav Rapotec.

9. — *Od Marsa:* preko: Bgd.

Major Ignjatović poginuo 26. juna. Sahranjen 28. u Vajevu. Tajna smrti još nije potpuno rasvetljena. Došlo je do netrpeljivosti između Ignjatovića i kap. Ilića Slavka, Đurića Radojka, Radulovića Manojla i narednika Milutina Lazovića. Kritičnog dana prednja četvorica pozvala Ignjatovića u štab na razgovor i tom prilikom saopštili mu tobožnje naređenje predsednika vlade da je lišen slobode. Došlo je do gužve i upotrebe pištolja. Izgleda da je neko od zaverenika ubio Ignjatovića. Istraga se vodi. Zaverenici su svojim jedinicama blokirali komandu i opseli varoš. Ilić je izjavio da su za sprovođenje svoje odluke u deio bili spremni da i život dadu. Detaljan izveštaj sa elaboratom istrage dostaviće se kod Đorda Lašića u Lijevu Rijeku. Želim da napustim sve i pridem Vama. Glišić.

10. — *Od Jozefa:*

13. — *Od 505:*

Za Ejot 15. — Ne primamo zbogom⁴ jer Vam je data dužnost, delovanja u krugu cele otadžbine a treba da znate da će te u Bosni imati najbolje i najsigurnije Vaše borbe i ako sahni u Vama ovog momenta Bosna. Bosna nema razumevanja. Iz Srbije svi hoće da komanduju a niko da pomaže. Ja verujem da je prvo kralj Petar prijatelj Srpskog naroda pa onda nas pojedinaca. Stevan Botić.

Za E.J.O.T. 16. — Gospodine Ministre, depešu, ako je Vaša primio i čudi me. U Bosni je dignut ustank za spašavanje Srpskog naroda od potpunog uništenja, bez ičije pomoći. Ne borimo se da bi docnije tražili ma čije priznanje i odlikovanja, ali više ne trpimo ničiji apsolutizam i ne dozvoljavamo da se ma ko bacu blatom na stotine hiljada palih žrtava i na borce koji se još bore za slobodu i čast otadžbine i dalje ćemo kritikovati sve što smatramo da ne valja. Nastavak. Botić

Za E.J.O.T. 17. — Gospodine Ministre, stekli smo uverenje da je Baćović kao politički eksponent svojim intrigama glavni krivac nesporazuma između nas i Vas i zato je Bosanski štab na osnovu toga doneo odluku da se isti smenuje kao komandant poslatog vam Bosanskog četničkog odreda i za K-ta tog odreda

* Vidi dok. br. 134, tei. br. 114.

postavlja se kap. Milivoje Kovačević a za zamenika kap. Milorad Momčilović, stim, da po izvršenom zadatku dobivenom odmah vrate odred u Bosnu.⁵ Botić Stevan.

Za E.J.O.T. — Ovih dana prelazi se preko Drine. Botić da ide na Majevicu i Trebavu a Vranješević i Dukić za Krajinu. Mislim da bi ovaj centar trebao da bude prebačen, a Vi ste ranije rekli da se ostane ovde još. Najavite ako ovde nema interesa hitnosti, ja bih otišao do Majevice, Trebave i Ozrena dok bi Mitranović sa stanicom otišao na Romaniju gde bih ja došao. Lazo Trklja

Za E.J.O.T. 19. — Gospodine Ministre, svojim radom rešeni smo da živote damo za otadžbinu a posle osude u Vašoj depeši vojnička i oficirska čast nam nalaže da Vam kao svom predpostavljenom starešini stavimo svoje činove na raspoloženje što ovim činimo. Kao obični redovi nastavićemo borbu sa narodom u Bosni za slobodu i čast Kralja i otadžbine. Major Slavko Vranješević i kap. Borislav Mitranović.

21. — Od Hermana:

20. juli 1942. godine:

31. — Major Đurić izveštava da su naši ljudi upućeni u Poreč, Tetovo i Galičnik i da rade punom parom, pa moli da se od te komande izvesti po Todorčeviću Peci da uhvati vezu s Trbićem koji se nalazi u Poreču oko južnog Broda. Maj. Kesferović]

32. — Od Đorda:

35. — Od Hermana:

Nenad⁶ javlja: Nemci uhvatili i dešifrovali depešu gde sam javio za sastanak Vasića i onog prijatelja.⁷ Moramo biti oprezniji i duplo šifrovati ili menjati šifru i nazive. Ovo bi bilo sigurnije. U buduće, Nenad je Gustav. Dr Mati Hans. Uspeli su da ih razuvere i steknu ponovo poverenje. Hans moli i dalje sastanak.

⁵ O sukobu između Draže Mihailovića i četničkih voda u istočnoj Bosni, vidi dok. br. 122 i 139.

⁶ Mitrović.

⁷ Josef Mati (vidi dok. br. 123, tei. »Od Hermana« od 6. jula 1942).

24. —juli 1942. godine

61. —Od 505.

Prešli u Bosnu. Idemo danas ja i Mitranović na Romaniju, Botić za Trebavu i Ozren a Vranješević i Dukić za Krajinu. Otuda stigli kuriri. Partizani tamo u glavnom likvidirani, ali, četnici udesili da se ne tuku sa Hrvatima, a znate o čemu se radi.⁸

27. juli 1942. godine

101. — Od Pantića.⁹

Saznao sam, da su Talijani nanjušili nešto o Cičinom dolasku i sastancima¹⁰ i u tom pravcu vode istragu. Sumnja se da je poručnik Vujović zelenički talijanski plaćenik. Budite oprezni. Bilo bi dobro da promenite mesto boravka. Čim budem više o tome saznao, javiće Vam. Pantić

102. — Od Pantića.

Nalazimo se u Jaseniku, dva sata od Avtovca. Uzeo sam 60 Baćovićevih vojnika koji su ostali bez starešina. Saznao sam da su kod Radovana nađene nekoliko legitimacija i jedna partizanska. Talijani su mirni. Baćović je u Kalinoviku. Molim za instrukcije za dalji rad ako Baćović ne dode. Pantić

103. — Od Pantića.

Juče su Talijani uhapsili Radovana, Babovića i Gredu. Sprovedeni su za Mostar. Tražili su Baćovića i Vidačića. Skrenuta im je pažnja da se čuvaju. Sa stanicom, povukao sam se u brda. Osmatram kretanje Talijana. Pantić.

28. juli 1942. godine

105. — Od Jozefa:

Legitimacije žandarmeriske sada više ne važe. Nove imamo od 20og. Pošaljite spisak tih za koje treba.

⁸ Radi se o sporazumima o saradnji u dok. br. 74, 89, 91, 100, 103, 108, 115 i 117.

⁹ Jovan, vazduhoplovni major, tada na tivnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

¹⁰ Radi se o dolasku Draže Mihailovića u gatački srez i o sastancima koje je tada održavao. O sastanku u Zimonjića Kuli, vidi dok. br. 121, nap. 5.

106. — Od Jozefa:

U preko 20 suksesivnih telegrama, molio sam iscrpne instrukcije, do danas nemam nikakvog odgovora. Rad je pod ovim okolnostima potpuno nemoguć. Pošaljite najhitnije odgovor i tražena ovlašćenja jer postoji opasnost potpune obustave rada. Mladen Žujović

107. — Od Rampinia

108. — Stanicu namenjenu Splitu, Kovačević nije mogao preneti. Nju će koristiti dok ne pošljete drugu. Sastali smo se sa popom Perišićem, Popovićem, Salatićem i Jevđevićem.

109. — 16. jula imao sam dug razgovor sa dva muslimanska prvaka iz Mostara.¹¹ Nude saradnju, žele da pokrenu Muslimane na borbu s Hrvatima. Samo mole da i mi kod Srpskih masa utičemo da stišavaju duhove. Molim za odobrenje i rad a u ovom pravcu kao i za instrukcije.

110. — Glavna veza sa Italijanima ide preko Jevđevića, kome do sada u svemu izlaze u susret. Tvrdi da može nabaviti iz Italije veću količinu namirnica, žita, konzervi kao i štofa ako bi imao na raspoloženju novaca.

113. — 12. jula sastali smo se sa Vojvodom Birčaninom u Nevesinju. Vojvoda kao Vaš punomoćnik za zapadnu Bosnu, Liku, Dalmaciju i Hercegovinu, u pratinji celog štaba baš je vršio inspekciju četničkih odreda po Hercegovini.¹² Svi četnici na ovoj teritoriji su legalizovani i dejstvuju u tesnoj saradnji sa Italijanima te im predaju i sve zarobljenike i krivce.

114. — Držanje Muslimana pokajničko. Kod inteligencije oseća se želja za rehabilitacijom. Uviđaju nemoć hrvatske države, žele naslon na Srbe i ako Hrvati čine sve da ih zadrže uz sebe jer bi im Muslimani bili jedina stvarna snaga koju bi u datom momentu mogli suprotstaviti Srbima.

29. juli 1942. godine.

117. — *Od Rampinia:* Na teritoriji Hercegovine, i to samo u varošima postoje slabiji delovi Hrvatske vojske koji su nemogući ma šta da urade. To u ostalom i ne pokušavaju. Stvarnu vlast vrše Italijani i četnici. Ustaša nema. Hrvatska država je nemoćna da uspostavi svoju vlast.

¹¹ Jedan od njih je dr Ismet Popovac (vidi dok. br. 126).

¹² Vidi dok. br. 120, nap. 6.

127. — Od Đorda:¹³

Sretno stigao na Majevicu. Nadam se da će sve dobro biti. Stigao sam u pravi čas. Ovde se pronela vest da ste Botića i Trklju razrešili svake dužnosti. Ako je tačno, javite mi da se znam ravnati. Pozdrav Račić.

31. juli 1942. godine.

M. 144. — Od Etora:¹⁴

Otpočeо sam rad na organizaciji, ide dosta teško. Sporazum još nije postignut, očekujemo ga svaki dan.¹⁵ Divizija Arto¹⁶ odlazi a na njeno mesto dolazi Ferudia.¹⁷ Obala od Bara do Petrovca je zatvorena bodljikavom žicom. Čuvaju je na tom prostoru tri bataljona. Počeo se osećati i Ljotićev pokret medu oficirima, stoga radim oprezno da se ne odam. U Crmnici malo oficira, naročito za više položaje. Svi su zdravo. Pozdrav svima Blažo.

2. Avgusta 1942. godine

187. — Od Đorda:

Botić je na Majevici. Moje je mišljenje da treba bezuslovno da dode do sastanka ili jednog razgovora između Vas i Botića posle čega verujem da Botić može biti Vaš predstavnik za celu Bosnu. On želi sastanak. Javite mesto i način. Sastanak je neophodno potreban. Pozdrav Račić.

3. Avgusta 1942. god.

209. — Od Ištvana: Nadam se da će Jevdević biti pušten.¹⁸ Situacija se popravila. Nemojte prihvatići Jevdevićev predlog

¹³ Dragoslav Račić.

¹⁴ Blažo Đukanović.

¹⁵ Radi se o sporazumu između predsednika »Crnogorskog nacionalnog pokreta« (Blažo Đukanović) i italijanskog guvernera Crne Gore o zajedničkoj borbi protiv NOP-a i formiranju »letećih odreda«. Sklopljen je 24. jula 1942 (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 219).

¹⁶ Treba Taro (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 84).

¹⁷ »Peruda« (Perugia)

¹⁸ Posle sastanka sa Dražom Mihailovićem u Zimonijića Kuli. Dobrosav Jevdević i Ilija Birčanin su, nakratko, bili uhapšeni od Italijana. Opširnije o tome, vidi dok. br. 133.

za pregovore sa Italijom. Jevđević i Birčanin priznali Talijani ma da su bili sa Vama. Sumnjaju u mene i Pavla. Po izjavi Jevđevića da ćemo podignuti ustanak u Crnoj Gori i Hercegovini.

211. — *Od Ištvana:* Trojica došli iz Engleske. Sve stvari spašene. Jedan pokušao da se preda Italijanima. Streljali smo ga. Naredite kuda ovu dvojicu da uputimo.

BR. 133

IZVEŠTAJ MAJORA BAĆOVICA POČETKOM AVGUSTA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O NAPADU NA 5. PROLETERSKU CRNOGORSKU BRIGADU I HERCEGOVACKI NOPO, SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I ODНОСИМА SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Dragi čika Branko!

Prema zapovesti od 18. jula 1942 godine² naređene operacije protiv partizanskih snaga na trouglu Foča — Kalinovik — Ćurevo³ izvedene su prema utvrđenom planu sa tom razlikom što je Fočanski odred dejstvovao od sela Štovića preko Kmura ka selu Zakmur i što je izvršeno jače grupisanje snaga na Videžu, jer se iz prikupljenih podataka i izvidanjem u početku same borbe, ocrtaла namera partizana da se preko Konjskih voda izvuku u pravcu Zelengore.

Sve predviđene jedinice izvršile su dodeljene im uloge, no Gatački odred nešto sporije nastupao nego što je bilo predviđeno, a Fočanski odred samo delimično učestvovao jer se u toku borbe sa partizanima razvila borba i sa ustašama iz Foče, te je ovaj odred bio prinuđen da se povrati i spreči dalje nadiranje ustaša ka Miljevini. Operacije su počele 22. jula u 0400 sati i završene 26. jula u 1500 sati.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 47/5 (BH-X-601). Major Ostojić je, olovkom, podvlačio pojedine delove teksta, na margini pisao primedbe i ispravljaо neke cifre o gubicima, plenu i brojnom stanju.

² Vidi dok. br. 124, nap. 4.

³ Radi se o 5. proleterskoj (crnogorskoj) NOU brigadi i Hercegovačkom NOPO (vidi dok. br. 121, nap. 8).

U toku 22. jula razvile su se borbe na frontu svih jedinica i u toku tih borbi naše jedinice uspele su da suzbiju partizane, koji su na kraju tog dana većim delom bile rastrojene i odstupile u neredu u pravcu Miljevine. Samo zahvaljujući neangažovanju potpuno Fočanskog odreda neprijatelj je ipak uspeo da znatne snage izvuče na tom jedino otvorenom delu fronta i da organizuje za odbranu položaj u reonu sela Trebićina na desnoj obali reke Bistrice. Jedinice četničke zanoćile su na postignutim određenim ciljevima prema zapovesti sa obezbeđenjem, a uputivši patrole za neprijateljem da se nebi izgubio kontakt sa njima.

23. jula počelo je gonjenje, kojom prilikom se razvila borba na označenim položajima kod sela Trebićina, kojom prilikom je neprijatelj do noge potučen i tu su mu nane ti veliki gubici (potpuno su mu uništeni: Nikšićki bataljon i kombinovani bataljon).⁴

24. jula produženo je gonjenje neprijatelja u stopu, koji je odstupao u manjim delovima prema Mrežici ka Varoši i Dobrom polju. U toku tog gonjenja razvile su se omanje borbe kod sela Sokola i sela Osi je. Jedna jača kolona upućena je za neprijateljem preko sela Poljica ka Samaru da bi se neprijatelju izbilo na odstupni pravac. Neprijatelj je ipak uspeo da se provuče i odstupi ka Dobrom polju a kolona koja je bila u poteri za njima pošla i dalje u gonjenje noćnim maršem između 24. i 25. jula i stigla da neprijatelju preseće odstupnicu na planini Treskavici. Za taj dan bio je određen Kalinovački odred da drži položaj na Treskavici kuda je imao neprijatelj da odstupa a ostale snage da ga napadnu sa leda i da se tako uništi. To je uglavnom i postignuto i neprijatelj je razbijen uspeo jedva da izvuče nešto oko 100⁵ boraca blagodareći kako pošumljenom terenu šume Meždre gde se je borba vodila. Neprijatelj je imao sledeće jedinice: 5. proleterska brigada, hercegovački odred i kombinovani bataljon; svega oko 1.500 ljudi. U toku borbe zarobljen je jedan bacač koga je zarobio moj odred, 4@ teška mitraljeza, 6 puškomitraljeza, veći broj pušaka i municije. Gubici neprijatelja u ljudstvu su vrlo veliki, samo u toku borbe skočilo je sa stena oko 45 partizana gde su našli smrt usled velike visine. Naši gubitci u ljudstvu 5⁷ mrtvih i 9⁸ lakše ranjenih. Moj odred zadržao sam blizu Kalinovika radi odmora. Sa kapetanom Bojovićem i Ružićem stupio sam u vezu radi čiš—

⁴ O partizanskim gubicima, vidi dok. br. 131, nap. 11, 14 i 15.

⁵ Cifra 100 je precrta, a iznad dopisano 200.

⁶ ⁷ i ⁸ Te cifre su precrte, a iznad njih dopisano: 6 iznad cifra 4 i 5 i 11 iznad cifre 9.

ćenja terena. Prilažem zapovest koju je izdala 5. proleterska brigada prilikom borbe u Čurevu.⁹

Ono jutro kada smo se rastali ja sam odmah rano u jutro otputovao za Kalinovik u društvu Jevđevića kako bih mogao pratiti tok operacija, gde sam stalno i ostao.¹⁰ Sutridan izvestili su me na položaju da je uhapšen Radovan potporučnik Babović i Kovačević. Odmah sam se vratio da proverim stvar kako je došlo do hapšenja.

Prema svim znacima po sredi je bila špijunaža od prilike da je u toj špijunaži umešana neka devojka koja je priateljica jednog talijanskog oficira. Jevđeviću sam naredio da Vas odmah pismeno obavesti o toku razgovora Vojvode Trifunovića i njega sa đeneralom Luzanom o čemu ste dobili iscrpan izveštaj.¹¹ Mislim da do ovoga hapšenja nebi došlo da se Radovan i drugovi nisu oslobođili pored Štaba Vojvode Birčanina koji sve javno radi i kreće se u društvu Talijana. Predviđao sam hrđave posledice zbog ovakvog ponašanja i zato sam upozorio Vojvodu na to. Vojvoda mi je u razgovoru rekao da se nemamo čega plašiti da on za sve garantuje, pored svega toga ja sam bio oprezan i da nisam bio oprezan snašla bi me sudbina Radovanova.

Naredio sam svim oficirima i vojnicima da se povuku na položaje a što manji broj da ostane u varošima. Ovde su ljudi neobazrivi a naročito Stab¹² koji se javno hvali o zadatcima koji su dobili od Čiće. Rekao sam manje parade više rada. Potporučnik Vaso Gutić iz Nevesinja u društvu nekih četnika napisao se je u jednoj kafani u samom Nevesinju i javno govorio o Čičinom dolasku i namerama Čičinim šta treba sve uraditi za Hercegovinu. Pojedini oficiri negoduju protiv Štaba Vojvodinog s tim da taj Stab ništa ne radi nego u Splitu kupa se i juri kurve. Mišljenja sam da biste trebali narediti da taj Stab što pre ode za Dinaru i sa ljudima radi na terenu. Kurire koje sam dobio iz Bosne ovoga momenta i to iz Romanijske i Zlijeba od kapetana Grubača. Tamo vrlo malo ko što radi osim kapetana Grubača koji zaista ozbiljno radi u Višegradskom srezu. Izveštaj koji sam dobio od kapetana Grubača¹³ glasi doslovno: Major Vranješević nešto se nečka da ide u Krajinu ali još nije doneo odluku. Borbu vodi sam sa sobom. Ovaj mu je

⁹ Zapovest se ne nalazi u prilogu.

¹⁰ Reći »stalno i ostao« u originalu podvučene, a na margini napisano: »Netačno«.

¹¹ Izveštaj o razgovoru Ilije Birčanina sa italijanskim generalom Luzanom redakcija nije pronašla.

¹² Radi se o Štabu Hercegovačke grupe vojnočetničkih odreda.

¹³ Vidi dok. br. 127 i Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 25/2: pismo Gorskog štaba bosanskih četničkih odreda od 10. jula 1&42. majoru Petru Baćoviću.

položaj bio masniji dobro se pilo i jelo a nije se ništa radilo a što je najglavnije nije se nikome odgovaralo za nerad. U Štabu su odlučili da kapetan Mitranović ne ide na određeno mesto,
ii Zlijebu operativni Stab¹⁴ neradi pod jakim Bogom ništa samo piye. Nestalo im je novaca o kojima nitko ne vodi računa i navodno da je otisao neki Kureš¹⁵ za Beograd da im traži novaca. Neće ni da priznaju Damjanovića¹⁶ u Majevici koji nije sa njihovom saglasnošću postavljen. Najglavniju ulogu igra u svemu ovome profesor Trkla¹⁷ koji od svih tih jedino zna što hoće i koji će po mom mišljenju odigrati jednu od najkobnijih uloga u Bosanskom ustanku. On žeh da preko Bosanskog ustanka provede program zemljoradničke stranke, a kao najbolji oslonac služi mu sam Botić koji je jednomišljenjak sa njim. Profesor Trkla nosi u džepu i čita program buduće državne organizacije koja se zasniva na zemljoradničkim načelima. Uloga njegova u poslu koji mu je poveren neodgovara njegovoj ličnosti jer se stranačke stvari nemogu danas provoditi niti propagirati u danima najteže borbe po srpski narod. Druga radio stanica koja je poverena potporučniku Dušanu Dukiću takođe jednom od izrazitih pristalica zemljoradničke stranke koji sa profesorem Trkljom žeh da ostvaruje svoj plan. Mišljenja sam da bi ovu stanicu trebalo predati nekom od oficira a poverljivom Čičinom čoveku. Profesor Trkla koji je sa Štabom u Zlijebu a mesecima motrim i pazim njihov rad. Sa dokazima raspolaćem da za ovo vreme ništa nisu uradili a niti će uraditi. Trkla sve stvari koje želi servira Bosanskom Štabu¹⁸ i sve što uradi Bosanski Štab to je Trkljino delo. On igra glavnu ulogu u ime Čiče a svi ostali su samo oružje u njegovim rukama. Ovo mora biti svakome jasno ko jedanput dođe u ovaj Štab. Ovo je doslovno prepisano iz izveštaja koji je Grubač po kuriru dostavio. Na Romaniji nalazi se oko 700 ljudi pod komandom Plemića Boža. Za sada ih nitko ne napada. Plemića su zvali Nemci na pregovore i tražili od njega da prizna hrvatsku državu i da saraduje sa ustašama zajedno ali je ovo Plemić odbio. Po Romaniji su sve kuće popaljene tako da je ostalo svega 5—10% čitavih. U srežu Rogatičkom nalaze se manje grupice četnika među kojima radi Draga Mitrović. U Rogatičkom srežu nalazi se nešto i partizana pod komandom zloglasnog Muja Hodžića.¹⁹ U Baturi nalazi se Rajko i Miloš

¹⁴ i ¹⁸ Odnosi se na Gorski štab bosanskih četničkih odreda (vidi dok. br. 127).

¹⁵ Miloš.

¹⁶ O akciji protiv Steve Damjanovića, vidi dok. br. 123, nap. 21.

¹⁷ Lazar Lazo.

¹⁹ Mujo Hodžić je tada bio komandir Muslimanske čete Udarnog bataljona Romanjskog NOPO.

Čelonja sa oko 400 ljudi koji pljačkaju okolna turska sela.²⁰ Pre osam dana organizovali su se turci²¹ i ustaše i napali Baturu i tom prilikom stradalo je oko 250 žena i dece koji su poklani od strane ustaša. U Šekovićima nalaze se Branko Savić i Toša Vučasinović sa III proleterskom brigadom²² u jačini od 700 ljudi. Pre neki dan napali su ih hrvati²³ ali ishod borbe još nam nije poznat.

U Majevici je nastao razdor među vodama, a za ovo je kriv famozni Bosanski Štab koji izgleda ima samo zadatok da pravi razdor i intrige među ljudima. Kerović se odvojio i sklopio sa ustašama sporazum²⁴ i ustupio im Lopare i pustio slobodan saobraćaj na putu Tuzla — Brčko. Na drugoj strani nalazi se narednik Bižić koga potpomaže major Radaković Ignjatićevi koji se nalazi na službi u Komandi srpske državne straže i kapetan Đačić koji se nalazi na službi u Šabcu. Oni žele da preko ovoga odreda formiraju Slavonski odred. Na trećoj strani nalazi se kapetan Damjanović sa svojim ljudima koga ne simpatiše Bosanski Štab koji mu je stvorio ovu intrigu na Majevici. Na IV strani nalazi se narednik Gajić koga potpomaže Bosanski Štab i poručio mu je da dode sa nekoliko ljudi da ih otprati na Majevicu jer misle da će im tamo biti najsigurnije. Jednica naše sa Ozrena i Trebave koji su smatrani kao Botičevi ljudi sklopili su sporazum²⁵ sa komandantom hrvatske divizije iz Doboja pukovnikom Matejićem. Ovaj sporazum obuhvata priznanje nezavisne države hrvatske i poglavnika, zajednička saradnja na uništenju partizana a po likvidaciji partizana predaja oružja. Prema izveštajima koji stižu iz Srema u Slavoniju i Zagorju svuda vlada nered. Upućene su kazne ekspedicije radi uspostavljanja reda. Bilo je incidenata i u pojedinim garnizonima hrvatskim. Prema svemu izloženom vidi se da u Bosni treba što pre raditi da nebi Hrvati svojim lukavstvom uspeli da stabilizuju granice svoje države ako bi u tome uspeli to bi značilo likvidiranje četničke akcije. Potrebno je najhitnije da se u onom delu Bosne što nije nama dodeljen postavi komandant jedan energičan aktivni oficir, pored vojničke spreme mora biti dobar organizator i energičan kako

²⁰ Braća Rajko i Miloš Čelonja su imali svoju manju grupu sa kojom su pljačkali muslimanska i druga sela.

²¹ Odnosi se na naoružane jedinice formirane od muslimanskog stanovništva. Inače, imenom Turci u četničkim dokumentima skoro redovno su nazivani Muslimani.

²² Treća proleterska (sandžačka) NOU brigada je u to vreme dejstvovala na području Šujice i Duvna. U širem rejonu Sekovića tada se nalazila Grupa istočnobosanskih udarnih bataljona.

²³ Odnosi se na ustaško-domobranske snage NDH.

²⁴ Vidi dok. br. 91 i 125.

²⁵ Vidi dok. br. 89 i 117.

bi ovome svemu stao na put, a na vreme osujetio lukavu hrvatsku politiku koja ima za zadatku da likvidira četničku akciju. Prema podatcima koje sam dobio za ovo nekoliko dana tačno vidim da je poslednje vreme za likvidaciju Bosanskog Štaba. Ja zato nisam bio do sada ali kada sam vidio rezultat njihovog rada to je potrebno. Pored mene i Jevdević je istoga mišljenja kao i ostali koji saraduju na terenu. Svi repovi koji se vežu za Čiću i putem njega hoće da postanu neke političke veličine a da nerade ništa to na vreme treba šeći. Hitno sam preduzeo mere za organizaciju svih srezova u Hercegovini kao i u srezove Bosne koje ste mi dodelili.²⁶ Odred koji je sa mnom i oficiri prinuden sam da nekoliko oficira iz mog odreda sa izvesnim brojem vojnika pošaljem odmah u Bosnu da rade na organizaciji dok ja tamo ne stignem. Javio mi se kapetan Nikić, Kosorić²⁷ i Matović²⁸ oni sva trojica rade zajedno. Ja sam im dao uputstvo da budu pripravljeni da uđu u Foču kad je napuste Hrvati. Konstatovao sam da su naši oficiri u ovim krajevima većinom živeli po varošima. Ovo njihovo držanje naš narod a naročito četnici ne gledaju dobro. Ovako njihovo držanje izgleda mi da je uzet primer od Štaba koji se nalazi stalno u Splitu. Naredio sam da se oficiri što više povuku iz varoši.

U vezi hapšenja Radovanovog Vojvoda Birčanin bio je pozvat od generala Luzane, koji mu je saopštio da zna i da je obavešten da je imao razgovor on i Jevdević sa Engleskim oficirom koji se nalazio u Avtovcu. Štab Vojvode Birčanina međutim bio je otputovao za Dubrovnik. Postoji sumnja ali nije proverena da su Talijani izvršili premetačinu i našli važne dokumente t.j. punomoćja koje ste Vi izdali Vojvodi Birčaninu. Mislim da krivicu za hapšenje Radovanovo snosi Štab koji je garantovao Radovanu i uhapšenim da mogu komotno da sede u Avtovcu. Cela Hercegovina govori o Vašem boravku na ovoj teritoriji. Vojvoda Birčanin odmah je međutim pozvat od strane komandanta divizije u Dubrovnik gde se je nalazio i komandant armije. Posle odlaska Vojvode Birčanina pozvat je i Jevdević. Predviđao sam da ga mogu zadržati zato sam mu savetovao da ne ide nego da se skloni u šumu zajedno sa mnom i dočeka razvoj dogadaja. Nije me poslušao, jer je imao toliko sigurno ubedenje da mu se neće ništa desiti i da će kod Talijana izvrdati. Jevdević je negodovao i bacao krivicu za ovo sve na Štab. Ovoga momenta izvešten sam da Italijani hoće da interniraju Birčanina negde u Italiju. Gene-

²⁶ Vidi dok. br. 127, nap. 7.

²⁷ Radivoje.

²⁸ Milan.

ral Luzana saopšto nam je da će se Jevdević za sada nalaziti u Dubrovniku i da će mu biti ograničeno kretanje, a može doći i do internacije. Odmah sam uputio jedno protestno pismo²⁹ generalu Luzani u kojemu sam mu saopšto da četnici traže odmah da se Jevdević pusti i da je on jedini u stanju smiriti duhove. Po ovome čekam odgovor. General Luzana nastoji prema svemu da održi dobre odnose sa četnicima kako nebi došlo do neželjenih posledica. Upotrebiti će sve što stoji do mene kako bi se ovi sporovi i nesuglasice na miran način likvidirale sa Talijanima. Mislim da Jevdevića moramo izbaviti po svaku cenu, makar i generala³⁰ Luzanu zarobili i tražili razmenu sa Jevdevićem. Molim da mi po ovome što pre odgovorite kako držanje treba da zauzmem prema Talijanima. *Kretanje partizana.* Kuriri koji su stigli ovoga momenta izvestili su me o kretanju partizana. Partizani su zauzeli Prozor, Bugojno, Glamoč, Livno, Duvno, Gornji Vakuf, Donji Vakuf, i Posušje.³¹ Grupišu se pored same Neretve i prema informacijama namejavaju da se ponovo prebace preko Neretve. Muslimani u tome kraju prilaze im listom i u svemu ih pomažu. Preduzeo sam potrebne mere. Ova trojica koji su doputovali, putuju sa Vojom u pravcu k Vama. Stanicu još nisam dobio te Vas nemogu o novim momentima uvek izveštavati. Ako dobijemo stanicu koja je navodno kod majora koji je upućen ovamo a negde je usput zaostao iza Momčilovića odmah će mo Vam se javiti. Naredite neka se naročito pazi na naš pozivni znak jer će biti važnih saopštenja. Ja sam Vam u detaljima referisati stvarno stanje stvari koje se nalazi na ovome terenu. Voja i ja upotrebili smo sve da saznamo stvarnu istinu.

S verom u boga za kralja i Otadžbinu!

Ištvan

²⁹ To pismo redakcija nije pronašla.

³⁰ Od te reči tekst je do kraja rečenice u originalu podvučen, a na margini napisano: Ne.

³¹ Osim Bugojna i D. Vakufa, ostala mesta oslobodile su jedinice 1. i 3. proleterske NOU brigade i 3. i 5. krajiskog NOPO tokom jula i početkom avgusta 1942. Opširnije, vidi dok. br. 121, nap. 10; Zbornik NOR-a, tom II, knj. 5, dok. br. 47 i 87; tom IV, knj. 6, dok. br. 33, 36, 39, 47, 72, 84—86, 96, 154 i 160, knj. 7, dok. br. 175, 178 i 190; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 271—280; M. Leković, n.d., str. 212—419.

IZVOD IZ KNJIGE POSLATHI TELEGRAMA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAJOVIĆA OD 29. JUNA DO 5. AVGUSTA 1942. GO-
DINE¹

KNJIGA BR. 2/a

OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

29—VI—1942 g.

1 Raspis CQ key 9/120:

Izvestite što pre o brojevima i nazivima neprijateljskih jedinica i imena viših k-ta. U obzir dolaze divizije i veće. Važno je.²

2 za 505, 5/150

Veza sa nama neka ide preko Kotraže. Uput br. 5 obuhvata način naše organizacije na terenu.³ Ono Vi je poznato. Ako Vam je što nejasno, pitajte. Dolazak nemoguć. Javite šta imate.

Br. 15 za Feliksa, 2/295

Gde je Paloš.⁴ Izvešten sam da Paloš stvara neki novi Ravnogorski pokret. Proverite i izvestite. Javite Obradoviću i Miloševiću da se na Vas naslone u pogledu veza a kuriri za novac da se jave Dragoslavu. Obradović nek se služi šifrom Miloševića. Njegov nadimak Oto.

Br. 19 za Ilieva, 8/300

U cilju prikrivanja odreda i sprečavanja razoružanja dozvoljene sve prevare. U krajnjem slučaju uzimati Pećančevu firmu. P.puk. Đurić⁵ želi saradnju sa nama, primiti sa svom

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 299, reg. br. 3/1. Vidi izvode iz knjige primljenih telegrama iz tog perioda, dok. br. 123 i 132.

² Ti podaci su prikupljeni na zahtev izbegličke jugoslovenske vlaste (vidi Prilog I, dok. br. 6).

³ Vidi dok. br. 59.

⁴ Miodrag Palošević Paloš.

* Živoj in.

oprezom, Aćimović⁶ rođak. Ništa da ne dozna o našim rado-vima a kupujte od njega sve. Ko je Milutin Dragović i u kom kraju rastura naše odrede. Pazite se Đurića. On želi da što više sazna.

30—VI—1942. g.

Br. 27 za Rodriga, 6/220

Vaš bivši posilni Mijat Nikić arhivu koju ste mu nekad dali da sakrije prodao Nemcima za novac. Sada kao poruč. Ljotićevaca dobio naredenje da dode do mene i donese mi arhivu, u nameri da me ubije. Ubiti ga > svaku cenu. U buduće sami zatravajte arhivu.

Br. 30 za 505: 6/50

Sve elaborate pošaljite p.puk. Pavloviću preko Milutina Jankovića.

Br. 31 od Rodriga.— Lazo treba da pošalje više elabro-rata. Studija o budućem uredenju. Sve to dostavite Vasiću u rad. Starajte se da Vasić bude na sigurnom mestu, po potrebi u Vašem kraju.

Br. 34 za Raspis, QC, 9/240

Aćimović naredio izvesnom broju okruž. i sres. načelnika da budu blagonaklon] eni prema nama kako bi po padu Nemačke preko njih imao sve konce vlasti u svojim rukama.⁷

⁶ i ⁷ Milan Aćimović je tada bio ministar unutrašnjih poslova u srpskoj kvislinškoj vladi, četnički pokret pomagao je i sa njim saradivao od maja 1941. U izveštaju predstavnika Draže Mihailovića (bez datuma, verovatno s početka 1944) o razgovoru sa Milanom Aćimovićem, između ostalog, piše da je Aćimović izjavio:

»Što se tiče mog stava prema nacionalnim ljudima u šumi, navešću jedan slučaj: odmah u početku okupacije u toku meseca maja ili juna, Nemci su bili organizovali jednu veću akciju, da bi očistili naše šume od ostataka jugoslovenske vojske, kako su oni sami govorili. Tu se u prvom redu mislilo na Dražu i njegove ljude. Ja sam Nemcima isticao nekorisnost i čak štetnost te akcije, govoreći im da će za vreme okupacije biti uvek ljudi koji će odlaziti u šumu i bolje da tamо padnu pod uticaj jednog nacionalnog i trezvenog čoveka, nego li pod uticaj komunista. Nemci su te razloge primili i tako do te akcije nije došlo.

Ja sam stajao na stanovištu da Dražin cilj mora biti i naš cilj. Naš rad treba diskretno da koordiniramo a nikako da se sukobljava. Između Draže, odnosno njegovih ljudi, i mene bio je stalno kontakt. Trebalо je da dode između nas do jednog sastanka u blizini Valjeva, ali do toga sastanka nije došlo, jer su komunisti bili presekli put. Sve je ovo takođe bilo pre obrazovanja Nedićeve vlade...« (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 49/7).

Imati na umu ovo, koristiti policiske njuške a ništa ne otkrivi niti im verovati. Obavestite sve susedne komandante.

Br. 35 za Iljeva: 8/192

Aleks. Aksentijević⁸ naš odličan saradnik, Požarevac Juvovića 12 kod kapet. Jovanovića ili Pera Krstić Žabare. Stupite s njim u vezu. Ako imate dajte mu 10.000 din. Ja će Vam to nadoknaditi. Neka nas izveštava preko Vas.

Br. 40 za Đovania, via 506:

Dangića upropastili političari. Zabranjujem svaku politiku. Govori se da se kod Vas samo zemljoradnici uvode u organizaciju. To nesme da bude. Ne zaboravite da ste sada samo oficir. Izvešten sam da je Sišković sam kazao da je Dragoljubov⁹ čovek. Javite o njemu pošto je Vaš bliski saradnik. U okolini Piroti, Dragoljubovi ljudi smetaju nama. Pazite da se to ne desi i vama. Od koga ste dobili 100.000 din. i šta ste uradili s tim. Pomognite sa 5 hiljada dinara suprugu i dvoje dece poginulog poručnika Tome Mišića koja treba da je u Palanci.

1—VII—1942 g.

Br. 47 za Đovania. — Jako se mešate u stvari za koje niste pozvani. Sviše preporučujete ljudi iz zemljoradničke a kudite druge partije. Zapamtite Vi ste oficir i ako ovako produžite, gubim poverenje u Vas. Ovo nije politička partija. Vaši izveštaji često su kontradiktorni, kako Vam kada treba. Do skoro Srem potpuno naš, sad komunistički. Zašto ne valja kapet. Jovanović, sigurno što nije zemljoradnik. Činite čak i predloge višeg komandovanja. To ja bolje znam. Radite svoje stvari, ne mešajte se u tude. Nadležnost za Jasenički srez je Vaša s tim da budete na licu i da svesrdno primite sve, a ne samo zemljoradnike. Za Srem, Banat i Bačku uezeo sam Vas da me pomognete a ne rukovodite i stvarate razdor. Sta vi preporučujete da zovem Lazu kad je on živ i ima vezu.

Br. 49 za 505. — Nikakav Kostić iz Takovskog sreza nije Vam odavde javio. Tamo je poruč. Vučković. Kurirska veza pre-

⁸ Aleksandar Aca Aksentijević (1886—), penzioner, bivši narodni poslanik, član četničkog CNK. Avgusta 1945. osuden na 5 godina robije. Nakon dvadesetogodišnjeg mirovanja ponovo suden zbog neprijateljskog rada protiv SFRJ.

⁹ Dragoljub Jovanović, pre rata generalni sekretar Narodne seljačke stranke.

ko Milutina.¹⁰ Podela na sektore u Bosni već je izvršena.¹¹ Na Majevici imamo vodu kome nije potreban tutor. Svi su dobili zadatke, ne može da se menja. Svako neka radi svoj posao. Neka se radi po svima pripremama. Po upitu 5 određivanje komandanta je za stalno a ne samo za krajnji cilj i to komandante određujem ja po predlogu. Mitranović može da krene ka Romaniji i obradi po upitu 5 srez Sarajevski. Vranješević i Dukić sa stanicom odmah da krene ka Krajini. Svima skrenuti pažnju da ne padaju u grešku obrazovanja vlada u Bosni jer nas je to stalo žrtava. Samo vojnički i propagandni rad. Od koga bi kupovali municipiju dok je ne dobijemo sa strane i pošto. Partizane razbiti što pre. Za rad u Bosni imam puno realno razumevanje. Bušiti što više hrv. jedinice. Javiti Botiću da odmah oduzme punomoć je oficiru koga je uputio radi pregovora sa Nedićem i Aćimovićem. Veze s Beogradom prekinuti. Za kupovinu oružja staviću sumu na raspoloženje. Pozdrav svima Cića.

Br. 54 za 505.— Sadašnje mesto vaše r. stanice i Vas kao centra za vezu je vrlo važno. Zato je potrebno da još budete tu a vezu sa Majevicom za spuštanje materijala održavaćemo preko Račića. Baćović Vam nije podnosio izveštaje pošto je bio pod našom neposrednom komandom.

2—VII—1942 g.

Br. 56 za 505.— Dragi Lazo, imam puno poverenje u Vas, nikog ne šaljem da Vas kontroliše ali narod će morati da primi naznačene ljude jer naš pokret nije politički već vojnički, kad je Damjanović oslobodavao Majevicu, onda nije bilo protesta, sada bolesne ambicije progovorile ne samo na Majevicu već u celoj zemlji. Staviti im do znanja da se imaju potčiniti ili neka idu. Disciplina mora biti. Politikanstvo je upropastilo ceo Dančićev pokret. Tim tragom ne smemo ići.

Br. 57 za 506.— Izvestićećemo naše o kanalu koji ste stvorili.¹² Molim Vas povedite najozbiljnije računa da ništa tim kanalom ne ide što ne bih video, odobrio ili sam podneo. Zato primite na sebe punu moralnu odgovornost. Taj kanal može biti opasan ako se šalje nešifrovano.

Br. 61 za Valtera via 506.— Sve poslove u Sremu, Bačkoj i Banatu uzmite u svoje ruke. Odredite štab za svaku

¹⁰ Janković.

¹¹ Vidi dok. br. 123, tei. »Od 505« od 30. juna 1942.

¹² Vidi dok. br. 123, tei. »Od 506« od 1. jula 1942.

od ovih oblasti da bude mali. Od Vukelića prikupiti sve podatke i koristite ih. Potrebno je ubaciti ljudi u svaku od oblasti s tim da tamo rade i da pohvataju vezu sa našim ljudima na terenu. Zabranjujem svaku politiku, rad da bude čisto vojnički.

Br. 62 za Đovanija via 506. — Poslove u Vojvodini vodi Žarko Valter. U buduće sve podatke za Vojvodinu davati njemu koji celu mrežu već ima u rukama.

3—VII—1942 g.

Br. 64 za Ilieva: Novi Ravnogorski pokret obrazuje u svojoj glavi Stojanović.¹³ Nema ništa od toga. Komandovanje je centralisano. Pavlović obrazuje samo centar za prikupljanje izveštaj a kao moj delegat тамо. Kapetan Stevanović iz Jasnice počeo je borbu za položaj i dosada ništa nije dao. Meni trebaju radnici a ne bolesne ambicije. Neka radi što sam mu naredio. Stojanović razbio zimus naše delove i stvorio samozvanu Rudničku grupu. On ima šest svojih ljudi pa sa njima nek ostane briga nas. Topalović i ostali izvršuju naša naređenja a Stojanović zimus nije izvršio moje naređenje. Nedić¹⁴ i Voja¹⁵ da gledaju da dobiju premeštaj bliže svom kraju. Stricu¹⁶ Rudnička grupa ništa nije potrebna niti mu škodi njeno raspadanje.

4—VII—1942 g.

Br. 66 za 505. — Lica odredena od naše strane za organizaciju nisu ni nepoznata ni stranci, već većinom Bosanci, poznati narodu i zaslužni za naš pokret. Tvoja primedba o nametanju deplasirana. Primetili smo da pojedini zemljoradnici koriste naš pokret za politički rad. Ti znaš da smo mi iznad partija i da radimo čisto vojnički, tj. Komandantovo¹⁷ naređenje i ono mora biti svetinja za svakog našeg saradnika. Ko neće ovako sa nama, on je protiv nas. Svi izveštaji i rasporedi imaju se odmah izvršiti, a ti podnesi izveštaj o njihovom odlasku na teren. Major Ostojić.

Br. 67 za 505. — Kod Vas još ne funkcioniše dobro kuirirska veza za svima komandantima u Bosni da bi vi mogli poslužiti kao centar za sve. Neka se ovo odmah uradi i o svim našim naređenjima obaveštavajte sve komandante na terenu.

¹³ Radovan.

¹⁴ Neško.

¹⁵ Vojislav Voja Popović.

¹⁶ Milan Kalabić.

¹⁷ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

Rad na organizaciji po uputu pet ima se završiti u najkraćem roku. Major Ostojić.

Br. 68 za Đorda. — Bosanski štab izveštava da postoji nezadovoljstvo komandanata bataljona prema kapetanu Damjanoviću na Majevici. Izgleda mi da je ovde politika umešala prste. Proveri ovo i neka Damjanović preko tebe javi pravo stanje kod njega i da li mu je Trklja dao što novca.¹⁸

Pozdrav Ostojić

Br. 69 za Hermana. — Nenadu javiti da je naš interes da se stvori nepoverenje između Nemaca i Italijana. Italijani stvaraju sami lažne pobune da bi svoje trupe zadržali na Balkanu. Arnauti se sukobljavaju plemenski jer nisu povezani u celinu, a Talijani to predstavljaju kao borbu prema germanizmu. Naterajmo Talijane da oslabe Balkan, a i Nemci će to morati, tada ćemo mi raditi slobodno. U ovom smislu neka Nenad sastavi izveštaj, o čemu da nas izvesti preko tebe. Zare.¹⁹

Br. 74 za Sašu. — Uobrazio si da si uopšte onemogućen.²⁰ Ti znaš da si prvi stvorio vezu. Spremi stanicu za tranzit preko vode kao rezervu. Moje poverenje uživaš. Odobravam venčanje. Primam se kumstva preko Velje, i ako on ne može Siniša. Želim svaku sreću. Pozdrav svima, Čića.

5—VII—1942 g.

6—VII—1942 g.

Br. 83 za Valtera. — Đeneral Stojčev moj dobar prijatelj,²¹ mati mu Srpskinja, čovek Damljana Velčeva. Veza sa njim neobično važna. Sto pre ostvariti je. Za ovo koristiti Aleksandra Cvetkovića biv. podbana Skoplja koji je lični prijatelj Stojčeva. Cvetković je takođe intiman prijatelj sad turskog konzula. Preko njega stvoriti kanal za poštu. Adresu Cvetkovića uzeti od g-de Baćović. Prištinska 3/I. Lozinka za Cvetkovića. »Je li Vaš sin Branko.«

¹⁸ Vidi dok. br. 123, nap. 21 i dok. br. 139.

¹⁹ Zaharije Ostojić.

²⁰ Vidi dok. br. 123, tei. »Od Saše« od 4. jula 1942.

²¹ Vidi dok. br. 123, tei. »Od Valtera« od 5. jula 1942.

Br. 84 za Valtera. — Instrukcije za rad sa Stojoevom: Pozdrav u moje ime. Sto je sa generalom Slave Popovom. Da li Damnjan i Kimon nešto rade? Da li postoje organizacije u vojski i građanstvu? Sta misle da urade? Kakva je saradnja sa Plodnevcima? Kakav je odnos prema komunistima? Osećaju li opasnost od njih? Njihov plan za zajedničku akciju? Sta misle da urade pre početka glavne akcije? Da utiče na obustavu zverstava Bugara prema našem življu i progona mojih jedinica. U Toponici ubijeno 700 nevinih ljudi u toku jednog dana. Naše jure oko Leskoveca. Ja i moji saradnici smo za prijateljstvo sa Bugarima bez Borisa. Najhitnije odgovorite o sastanku.

7—VII—1942 g.

Br. 101 za 505. — Izveštavaju nas da četnici u Bosni se bratime i slikaju zajedno sa Hrvatskim vojnicima. Izvestite šta je na stvari.

Br. 102 za Rodriga. — Izvestite čika Vasića da je Nenad stupio u vezu sa njegovom udatom čerkom. Dete je bilo bolesno i prebolesno. Supruga i kći još u logoru, čini se sve da budu pušteni. Nemac Mati, prof, univerziteta želi sastanak sa njim preko Nenada. Ovo nikako da ne bude.

Br. 103 za 505. — Major Baćović i da je hteo nije mogao da Vam se javi. On je sada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba. Sa svojim ljudstvom učinio je mnogo i borbom stvorio najpovoljnije uslove za budući rad u Bosni. On i dalje ima da produži po specijalnom zadatku a njegovo ljudstvo neće od njega da se odvoji ma gde on išao. Vaše je da sprečite prelaz partizana u istočnu Bosnu jer on ih goni odovud. Pozdrav Čića.

8—VII—1942 g.

Br. 110 za Ljuticu. Javite Glišiću da će Pavle²² uputiti svoje odrede u N. Varoš. Dozvoljeno mu je. Italijani došli po traženju Nemaoa. Neka Glišić javi ko je došao na mesto Vučka²³ i podnese izveštaj o Vučkovoj smrti.

²² Đurišić.

²³ Vučko Ignjatović.

Br. 114 za 505. — Dok me Nj. V. Kralj naziva svojim vernim prijateljem i dok sa sviju strana dobij am čestitanja za čin²⁴ koji nisam tražio ali je znak najvišeg poverenja, a moji saradnici primaju to kao sopstvenu nagradu, dotle gospoda: Botić, Vranješević i Mitranović zameraju mi, ponavljam zameraju mi. Ovo je prva zamerka koju sam primio od početka zajedničkog rada do sada. Hvala im. Zbogom. Ćića.

9—VII—1942 g. *Zbog pokreta nije od./ržavana!*

10—VII—1942 g.

Br. 115 za Jozefa. — Javite Andriću²⁵ ako su ovo njegove depeše da sva ekonomski pitanja koja treba tamo da se rešavaju, spadaju u domen Vasića, kao i svaka druga pitanja gradanske prirode. Vasića neka nadu preko poručnika Vučkovića Zvonka.

Br. 116 za Feliksa. — Javite Vasiću Dragiši sledeće: Andrić u Beogradu rešava mnoge ekonomski zadatke koji idu u opseg astronomije. Bombarduje nas kilometarskim depešama; i tim putem ne mogu mu odgovoriti i molim da ga primite i uputite. Vodite računa da nac.[ionalni] centr.[alni] komitet je tajan i Andrić nezna članove. Neka Vama Andrić dostavlja svoje elaborate i Vi ih upotrebite, ili odbacite. Daleko sam, ali na vrlo korisnom poslu. Pozdr. Ćića.

Br. 122. za Đordja.²⁶ — Poverljivo samo za Vas: Bosanski štab ima ljude političkih ambicija. Taj štab imao je čak i Bosansku vladu,²⁷ težnja mi je da ih razjurim i od njega stvorim vojnički organ. Izuzimam Lazu. Ima da mi pomognete. Vi sa severa a ja sa juga. Majevicu da podržite što jače pod Vašim uticajem protiv njih ja upućujem ljude u oblast Foče i Romanije. Svaki politički rad u Bosni i svuda treba da se onemoći. Ponavljam onemogući. Pozdrav Ćića.

11—VII—1942 g.

Br. 126 za Or eia. — Dostavite ukratko podatke o zarobljeničkim logorima od kapet. Kolovića.

²⁴ Reč je o njegovom unapredenuju u čin armijskog generala (vidi Prilog I, dok. br. 6, tei. br. 46).

,25 £) r Vojin.

²⁶ Račić Dragoslav.

²⁷ Odnosi se na Privremenu upravu istočne Bosne (vidi dok. br. 29).

Činim sve da dobijemo materijal i opremu sa strane, ima velikih teškoća zbog stanja u Egiptu. Vodite računa o neprekidnoj r. vezi: o zverstvima Bugara dostaviti izveštaj Londonu.

*Br. 130 za Dulia.*²⁸ — via Feliks. — Izvestite o poslovima u toku. Regulisavajte stvari u Beogradu u pogledu centralnog komiteta da se ne otkrije ulaskom brbljivih ljudi. Osećam da Andnć dački gleda na stvari. Vi ste na čelu propagande novo formiranog štaba Vrhovne komande. Mnogo pozdrava Vama, Markusu²⁹ i Debelom.³⁰ Čića.

12—VII—1942 g.

Br. 137 za Jozefa. — Major Đurić javlja da se u Beogradu stavljuju na raspoloženje Života Rajčević stareš. kvarta i njegov pomoćnik Boško Manojlović u Sarajevskoj ulici. Preko svojih ljudi stupite s njima u vezu. Žele da organizuju policiju za naš račun. Budite obazrivi da nisu podmetnuti, od Aćimovića. Ne otkrivajte ništa.

13—VII—1942 g.

Br. 140 za Feliksa. — Dostavite Glišiću preko kap. Pavkovića u Požezi sledeće: da Masalović i Ljotić imaju udela u ubistvu Vučka, spremaju isto i Vama: likvidirajte ubice Vučkove. Vi se čuvajte. Koji položaj sada zauzimate. Sakrijte oružje Sandžačkog i Požeškog odreda.

Br. 141 za Feliksa. — Potrebno je da se odmah stvore moji dvojnici sa naočarima, obrijani, lulom i nekoliko pratioca. Podesiti sve da bi narod mogao da veruje da sam to ja. Taj mnogo da ne govori, tajanstvenost na prvom mestu. Jednoga spremite Vi u oblasti Maljena a drugog Tanasko³¹ na Čemernu ili u svom kraju.

Br. 148 za Ilieva. — U reonu Sokobanje stvorite mog dvojnika; da bude obrijan, sa naočarima, lulom i da ima neko-

²⁸ Dragiša Vasić.

^M Dr Stevan Moljević.

³⁰ Popović Milivoje, novinar.

³¹ Vasić Milorad, poručnik, četnički organizator u žičkom srezu.

liko pratioca. Podesite sve da bi narod mogao da poveruje da sam to ja. Taj mnogo da ne govori, tajanstvenost da bude na prvom mestu.

14—VII—1942 g.

Br. 152 za Hermana. — Za Nenada: O Stanišiću i Pavlu Đurišiću dajte podatke da su slabi u narodu jer se njihov ceo rad sveo samo na borbu protiv komunizma uz pomoć Talijana.³² Ne pripadaju nikome niti hoće da imaju veze zbog ambicija kao druga frakcija seperatista u C. Gori. Ipak, veze sa Talijanima nisu mnogo srdačne jer ne veruju jedan drugom.

15—VII 1942 g.

16—VII—1942 g.

Br. 159 za Valtera spojene sa 163. — Dajte podrobnije podatke o licu koje nosi Pavelićeve poruke. Da li je to Mitrvić.

Br. 161 za Jozefa. — Ko je to Stefanović koga treba uputiti Teokareviću³³ za čoju? Rado bi kupovao čoju, novac će imati u Beogradu. Javite koliko može da nam ustupa i po kojoj ceni.

Br. 162 za Iljeva. — Kad se ne javimo, ili je hitno pokret ili nemanje akumulatora. Bog je s nama i u njega se uzdamo. Ne brinite. Situacija vrlo povoljna. Nemačka će propasti. Kvatemik³⁴ je u Slovačkoj u poseti, na žalost živ. Topalović³⁵ neka još ostane do povoljnog momenta, komuniste uništavati bez milosti čim se i gde se god pojave ne birajući sredstva.

Br. 163 za Volterà, — Kakva je situacija u Sremu u pogledu komunista. Šta ste preduzeli za njihovo uništavanje.

Br. 166 za 505. — Dragi Lazo, imam puno poverenje u Vas i sve koji su na liniji, niko me nije krivo obavestio. Baćo-

³² Vidi dok. br. 123, tei. »Od Hermana« od 14. jula 1942.

³³ Vlasnik fabrike štofova u Paraćinu.

, ,

³⁴ Eugen.

³⁵ Dragomir, poručnik, Mlavski korpus.

vić je idealan saradnik i jednako moli da ga uputim u Vojvodinu kad svrši posao koji sam mu dodelio. Ne sumnjajte na njega. Štabu broj 5³⁶ nisam (ja) izjavio nepoverenje ali sam podelio poslove. Za organizaciju u svakom srežu može i treba da ima više ljudi za brz rad. Situacija nalaže najbrži rad. Brigu oko izbeglica poverite posebnom odboru, vojnički štabovi moraju biti slobodni. U Štabu Vrhovne komande je puna sloga i ozbiljnost i ništa se ne radi bez mog naredenja.

17—VII—1942 g.

Br. 170 za Valtera. — Za neko vreme, nemoguća kurirska veza, dok ne stvorimo kanal, izveštavajte kratkim depešama. Elaborate čuvajte.

Br. 173 za Ištvana. — Jevdević neka se upravlja prema prilikama. Bolje da izrazi želju da ostanu Italijani a da ne dolaze Hrvati. Sa hrvatskom vojskom razgovarati a sa ustasima ne. Preduzeti energično bušenje. Važno da se što pre oteraju komunisti i sprovede organizacija. Napad na Curevo određen za 21 juli.³⁷ Šaljemo Vam stanicu. Čuvajte je. Pozdravite naše tamo. Puno uspeha

Čika Branko.

18. VII—1942 g.

Br. 176 za Rodriga. —■ Bože Dragoslave, šta vam je? Vaš zadatak istaknutog dela štaba je vrlo važan, a Vi hoćete u Bosnu.³⁸ Niti Vi niti Feliks ne smete nikuda. Potrebe nema.. Situaciju u Bosni ne poznajete, ne slušajte begunce. Komandantima koji beže, ne davati novac. Bosanska akcija izdržava se preko Laze koji ima para. Radovića zadržite dok ne dobijemo podatke o njemu. Mirića takođe zadržite a on neka odgovori zašto je napustio Đurića kad mu je bilo naređeno da ostane kod njega. Generala Trifunovića uvedite u organizaciju. Položaj će mu se odrediti, potreban je. Pozdravite ga. Protiv Mojsilovića preduzmite akciju da se onemogući kao lopov i izdajnik a posle čemo ga likvidirati. Kuririma Đurića dajte šifru za Benita koja sleduje. Jeste li Vi primili novac i koliko.

³⁶ Gorski štab bosanskih četničkih odreda.

³⁷ Vidi dok. br. 121 i 131.

³⁸ Vidi dok. br. 123, tei. »Od Rodriga« od 17. jula 1942.

19—VII—1942 g.

Br. 185 za Rodriga. — Preko saveza nabavljačkih zadruga neka se angažuje hrana za rezove za naše potrebe. U ovom smislu učinite sve i izvestite.

Pomognite sa 5000 dinara preko Berna³⁹ Predraga Dordovića. Dolari promjenjeni kao što Bem javlja.

Javite mi intrigate koji ogovaraju Vučka i Rakovića⁴⁰ a njima reći da ih smatram za svoje najbolje oficire i da uživaju puno moje poverenje. Feliks primio novac. Pavloviću daće Feliks, neka mu se obrati. Ristović da ostane a Petrovića poslati.

Br. 186 za Đorda. — Uredite Majevicu što pre. Komandanti sa Majevice tuže Damjanovića kao hrđavog borca i da je ranije podneo molbi za Hrv. vojsku. Nedajte da Botić tamo vršlja. Jedini uslov da mi uredimo komandovanje tamo.

Br. 188 za raspis svima. — Bugari u mnogim garnizonima zamjenjuju Nemce. Podrivate njihove jedinice, propagandom protiv Nemaca i zajednicu sa nama u smislu Stamboliskovih ideja da li ćemo ih mi spasavati kad Nemačka propadne зависi, od njihovog sadanjeg držanja.

Br. 189 za Valtera. — Sa više strana imamo izveštaj a o velikim neredima u Hrvatskoj. Da li Vam se javlja Novak?⁴¹ Da li je u vezi sa Vama Anton Štroman koji je sada u Zagrebu i kažu radi za nas.

21—VII—1942 g.

Br. 203 za Đorđa. — Predite na Majevicu. Nastanite da što pre uredite Majevicu po datim upustvima.⁴² Sobom ponesite i radio stanicu dobro je čuvajte. Ostavite ljude da rade na većem terenu. Za oružje iz Sarajeva nije sigurno da ćete ga dobiti, pošto nas stalno izrađuju. Pozdrav Latalović.

³⁹* Isidor Isa Radovanović, učitelj, rezervni major, tada komandant Pećančevih rudničkih četničkih odreda.

⁴⁰ Predrag, tada legalizovan kod Nemaca (vidi dok. br. 209).

⁴¹ Karei Karlo.

⁴² O radu Dragoslava Račića na Majevici, vidi dok. br. 139.

25—VII—1942 g.

Br. 211 za Ilieva. — Imamo izvešaj da Bugarski komunisti nameravaju da se prebace u Srbiju u avgustu i da preduzmu akciju u mestima: Negotinu, Zaječaru, Knjaževcu, Nišu i Leskovcu. Preduzeti najenergičnije mere da se prednje osuđeti.

Br. 212 za Hermana. — ..,⁴³

26—VII—1942 g.

Br. 216 za 505. — Najhitnije me izvestite kakve su sve poruke upućene predsedniku vlade preko Tupanjanina⁴⁴ u Carrigrad. Ciča.

Br. 226 za Jozefa. — K-da štaba br. 2 je Saša. Stab nije jedno lice već mnogo lica. Svi imaju njemu da se povinuju a on da izvrši najkorisniju podelu poslova. Poslove upravne prirode dostavljati Dragiši Vasiću.

Br. 227 za Đulia. — via Feliks. — U Stabu Vrhovne komande imate položaj šefa propagande to smo javili Slobodanu.⁴⁵ Molim Vas da sva pitanja upravna i budućeg uredenja, koja dolaze sa sviju strana, proučavate dajete tačna uputstva i obaveštavate me. Mlada i Andrić obasipaju me mnogim stvarima, često i nemogućim. Uputio sam ih na Vas. Vi i Markus kako znate i umete. Daleko sam i u velikom poslu. Javljamte mi se preko Feliksa. Stanje svuda vrlo dobro. Veze na sve strane. Pozdrav Vama i Markusu.

Br. 242 za Ištvana. — Šaljemo ti milion lira da se upotrebe za odrede, obuću, odeću i stvaranje magacina hrane na tvojoj zoni. Ova suma nije za kupovinu dogovorenju sa Jevđićem. Javi detaljno o stanju na frontu i pošalji Voju⁴⁶ kod mene. Pantić da ostane kod tebe. Pozdrav Branko.

*Br. 243 za Mario.*⁴⁷ — Šaljemo Vam 300.000 lira za potrebe odreda s tim da se ova suma upotrebi za ishranu, obuću i odeću i stvaranje magacina hrane na Vašoj teritoriji. Ovo je namenjeno za srezove Nikšićki i Boko Kotorski.

Pozdrav Major Ostojić.

⁴³ Izostavljeni tekst je isti kao i u prethodnom telegramu, br. 211.

⁴⁴ Miloš.

⁴⁵ Jovanović.

⁴⁶ Vojislav Lukačević.

⁴⁷ Ilija Trifunović Birčanin.

Br. 244 za Gojnića,⁴⁸ — Šaljemo ti 400.000 lira da ih upotrebiš za potrebe odreda na teritoriji data ti četiri sreza. Treba nabaviti hranu, obuću i odeću i stvarati magacine hrane za docnije. Požuri sa radom i javi uspeh u radu kao i teškoće. Opšti neposredno sa nama preko Voje. Pozdrav Branko.

30 jula 1942 g.

Br. 246 za Raspis svima. — Naredenje navedenim u spisu. Prema sadanjoj situaciji potrebno je: završiti u potpunosti rad na organizaciji po uputu pet na dodeljenoj teritoriji. Svaka stopa zemljišta mora biti obradena. Razviti što jaču obaveštajnu službu prema svima i svakome. Sve se mora znati na svom reonu i o svemu važnjem javiti. Razviti što jaču propagandu usmenu i pismenu. Narod se mora uveriti da su mu jedini prijatelji Ravnogorci⁴⁹ i da od njih treba očekivati slobodu i srećan život. Uhvatiti vezu sa svim susedima i uvek se međusobno obaveštavati i potpomagati. Za ovo stvoriti potrebne kanale preko sigurnih ljudi. Za vezu utvrditi međusobnu šifru a samo putem njih javljati važnije stvari. Obrazovati više trojki od najsigurnijih ljudi i vođe istih uputiti kod kapetana Dodića i poručnika Manića radi svršavanja kursa za komandose i dobijanje uputstva za rad. Odmah potom preći na sistematski rad komandosa radi skidanja svih izdajnika na svojoj zoni i prvaka Ljotićevih. Otpočeti humanu sabotažu po dobivenim uputstvima. Komuniste trebite bez milosti svim sredstvima posredno i neposredno. Od Dodića i Manića uzeti usmena uputstva za rad. Preduzeti energično bušenje Ljotićevaca, Pećančevih i Bugara. Pomoći susede da završe organizaciju. Naučiti narod da sakriva stoku i hranu od okupatora i Dirisa.⁵⁰ Princip: ni jedan zalogaj neprijatelju i izdajnicima. Stvoriti ručne magacine hrane na svome reonu i obezbediti ih. Po svaku cenu sačuvati oružje i municiju. Izabrati terene za prijem materijala iz vazduha i javiti ih. Prikupiti radio telegrafiste. Izbegavati međusobne sukobe i svade i živeti i raditi u slozi. Samo se tako može postići jaka i jedinstvena organizacija. Sve starešine i svi naši ljudi moraju biti potpuno na visini svog teškog zadatka u svakom momentu i u svim prilikama. Raditi danju i noću i održati duh naroda. Čas slobode je blizu. Pomoći saveznika sigurna. Za Ravnogorce zna ceo svet i divi im se. Kralj i Otadžbina dostoјno će nagraditi sve svoje zaslужene sinove a kazniti izdajnike.

⁴⁸ Blažo, major.

⁴⁹ Pripadnici četničkog pokreta DM nazvanog po Ravnoj gori, prvom sedištu Štaba Draže Mihailovića.

⁵⁰ Diris — direkcija za ishranu, organ Nedićeve vlade.

Javljati sve značajnije novosti sa svoje zone preko najbliže r. stanice. Pozdrav major Ostojić.

31 juli 1942 g.

Br. 251 Raspis:

Razvite što jaču sabotažu skrivanja žita i namirnica. Neka narod upotrebi sva sredstva da se očuva svako zrno i grlo stoke od neprijatelja i Dirisa. Saopštite narodu da novac nemački ni Beogradske vlade neće važiti ni pare. Prodaja za taj novac znači čist gubitak. O ovome hitno izvestite susede.

Br. 253 za Đordā. —

Hvala na izveštaju. Producite najenergičnije na uredenju Majevice i okoline uz nju. O donetim odlukama izvestiti. Botića negiram kao da ne postoji. Lazu sam pozvao k sebi na objašnjenje. Obojicu smatram nevažećim. Saopštite svima. Ako nađete na r. stanicu uz Botića, Vranješevića ili Dukića oduzmete je silom i postavite je na Majevici kod našeg komandanta. Stanica uslov za prijem materijala koji mogu dobaciti čim veza bude čvrsta.

1—VIII—1942 g.

Br. 261 za Ljuticu. —

Ciča je naredio da Brana bez ikakvog izvora preda odmah Markovu⁵¹ r. stanicu Grbecu. On je i onako ne može upotrebiti a dobiće drugu koja radi na akumulatoru. Javi šta si uradio po ovome. Grbec ima da čuva stanicu kompletnu. Pozdrav Čika Branko.

2 avgusta 1942 g.

Br. 269 za Ljuticu. — Neka Vasić dode sa telegraf, i pratnjom za 1 stanicu, neka mu Grbec da pozivne znake i uput za rad. Neka ga veže prvo za sebe pa posle prebaci na nas.. Gde je Rodrigo.

⁵¹ Hadson.

Br. 282 za Valtera. — Prof. Grujić nek se naslanja na Iljeva u Homolju i preko njega šalje izveštaje. Nikakav sa stanak. Saše sa Zaharijem nije potreban i moguć On je komandant broj 2 i sve što mu smeta u štabu neka razjuri. Pis mene izveštaje ne mogu primiti dok ne ustalim kanal a i to će biti u roku za 20 dana. Nastanite da se preko Save i Drave ubace naši organizatori i odredi da bi se narod sačuvao od komunista.

Br. 286 za Iljeva: — Gledajte na svaki način da u oblasti Vidina i Belogradčika stvorite vezu sa Bugarima. Materijalna sredstva ne žalite tražene veze sa zemljoradnikom Georgom Dimitrova i Zvenarima Damjana Velčeva. Hitno je.

Br. 288 za Jozefa. — Saopštite Mladi: da sva pitanja upravne prirode rešava Vasić pa njemu i šaljite preko poruč. Vučkovića.

3 avgusta 1942 g.

Br. 289 za Ludviga.⁵² — Vaš izveštaj primljen.⁵³ Javite o novostima kod Vas i o neredima u Hrvatskoj. Pozdrav. Čića.

Br. 295 za 505. — Hrvatske jedinice bušiti. Od Hrv. oficira tražiti znatne usluge u obaveštajnoj službi, oružju i municiji, hrani, odeći i obući kao dokaz njihove iskrenosti. Na slučaj prelaska njihovih celih jedinica ne mešati ih sa našim i čuvati ih za specijalne zadatke dok se ne pokažu kakvi su.

Br. 296 za 505. — Ljudi moje okoline ne postoje već samo ja. Vi ste moj delegat. Kritika nije moguća u vojnim operacijama. Svaki vaš predlog koji odgovara potrebi organizacije primiće. Dodeljeni reoni i dalje važe, za sva postavljenja šaljite predloge. Stupite u direktnu vezu sa Baćovićem. Svi nesporazumi moraju se izgладiti u interesu opšte stvari. Stab broj pet nema prava da postavlja nikakve komandante sektora niti da smenuje Baćovića. Mitranović da ide na dužnost koju sam mu odredio.

Br. 299 za Đorda. — Prestavnik za Bosnu nepotreban i štetan. Vojničke operacije organizuju se po zonama pod mojom komandom. Botić je dobio za rad dovoljnu prostoriju. Stab

⁵² Karlo Karei Novak.

⁵³ Tim izveštajem redakcija ne raspolaže.

kome se on samovoljno stavio na čelo počeo je sa kritikom i samovoljnim postupcima. Pored stranačkog politiziranja taj štab zloupotrebio je novac. Ovo poverljivo za vas. Nije potrebno da sa potčinjenim komandantima sklapamo sporazume već moraju da slušaju. Botić nije vojnik od zanata što i sami znate te nezna ni da rukovodi operacijama većih jedinica.

Br. 301 za Rodriga. — Javite Dr. Onji⁵⁴ da on treba da primi celu funkciju Rodrigovu, pošto će ovoga, kad ozdravi poslati na važnu funkciju u Bosnu. Neka se upozna sa poslovima koje je Rodrigo vodio. Rodrigo da ga upozna sa svim našim planovima kao i vezama sa centralnim komitetom računajući i Dragišu Vasića za novac izdaču ponovo naređenje Benitu preko Vas.

5 avgusta 1942 g.

⁵⁴ Miroslav Trifunović, brigadni general.

BR. 135

NAREĐENJE KOMANDANTA MAJEVIČKE ČETNIČKE BRI-GADE S POČETKA AVGUSTA 1942. KOMANDANTU DRINSKOG BATALJONA DA NE NAPADA NEMAČKE OKUPACIONE TRUPE¹

NAJHITNIJE!

KOMANDANTU DRINSKOG BATALJONA

Položaj

Već nekoliko dana taj bataljon je u akciji i zauzeo je neke nove položaje a da ova grupa² ni jednim slovom ni jednom rečju o tome nije izveštena.

Juče je njemačka komanda pozivala komandanta brigade³ i preko svoga izaslanika saopštila da su četnici presjekli put Bijeljina — Zvomik i da su porušili neke objekte na putu kao i da su napali na Njemačke kamione i ranili jednog njemačkog vojnika.⁴ Kao reakciju na sve to, Njemci su naredili da se u Bijeljini, Zvorniku i Tuzli odmah uhapsi 150 najuglednijih Srba, koji će odmah biti streljani ako se hitno taj put ne oslobodi i most ne popravi. Osim toga Njemci su spremni da pošalju i kaznenu ekspediciju protiv četnika. Za sve ovo dat je rok ponедeljak 10 ovog meseca.⁵

Do sada Vam je više puta skretana pažnja na opasnost koja nam preti od Njemaca ako ih budemo izazivali ali i pored svega toga Vi ste bez znanja i odobrenja ove komande preuzeli nerazmišljene akcije s čim dovodite u pitanje kako živote' 150 Srba tako i cijelu našu akciju na Majevici. Trebate imati na umu, a to znamo iz iskustva, da Njemci, kada se izazovu ne biraju sredstva da unište svakoga onoga koji radi protiv njihovih interesa. I Vi možda sami znate da Njemci ne prežu ni od čega i ako pošalju kaznenu ekspediciju na Majevicu možemo sa sigurnošću računati da ni jedno selo neće ostati čitavo a od Srba možda će ostati samo deseti deo žena i djece i to bez krova nad glavom i bez zrnke hrane. Njemac višeratuje protiv civilnog stanovništva nego protiv boraca.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 210, reg. br. 35/2 (BH-V-10990).

² i ³ Radi se o istoj jedinici, o Majevičkoj četničkoj grupi, odnosno Majevičkoj brigadi. Grupa je preimenovana u brigadu 31. jula 1942. (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 18/2).

⁴ Napad je 3. avgusta 1942, kod s. Branjeva izvršila grupa od oko 20 četnika (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 172).

⁵ Tj. avgusta 1942.

Mi se nismo digli na oružje samo da bi spasli svoje gole živote nego u prvom redu da zaštitimo i spasemo ovaj jadni narod u Majevici a ovakvim svojim delima mi možemo samo da ga upropastimo.

I sam naš vrhovni komandant Ministar vojske u Otadžbini Draža Mihailović koji je neosporno najveći neprijatelj Njemaca, naređuje da svakako držimo primirje dok ne dode odlučan momenat⁶ kada će se u isti čas povesti borba u cijeloj Jugoslaviji a možda i' na cijelom Balkanu. Budemo li nepromišljeni, radili svako na svoju ruku zanešeni ličnim ambicijama i ne misleći o posledicama svega toga, može se desiti samo to da u tom odlučnom momentu Majevica bude onemogućena za svaku akciju i da u tom času na njoj možda [ne] bude Srpske glave. Dok se drugi, iskorišćujući ovo primirje koriste za naoružanje, organizaciju i potpuno pripremanje za opšti ustank, mi svojim nepromišljenim postupcima možemo samo da srljamo u očitu propast.

Ja vas molim da ovo ne shvatite kao znak malodušnosti i bojazni od neprijatelja, jer i sami znate da za ovu godinu dana borbe, nikada nisam pokazao strah ni pred kakvim neprijateljem ali je danas u pitanju ne naša, četnička glava, nego spas celog Srpskog naroda u Majevici. Treba da imate na umu da je hrvatska vojska pod direktnom komandom Njemaca i da danas iza Hrvata stoje Njemci koji su nam već stavili do znanja da neće birati sredstva da unište svakog onog koji je protiv njih.

Pod tim izrazom »svakog onog« treba razumeti sav civilni narod, žene i djecu a ne nas Četnike, jer mi Četnici sklanajući se u šume i planine možemo da se spasemo i sačuvamo ali narod to nije u stanju.

Danas sam isto dobio akt sa kojim nam Njemci garantuju da kasnije, kad sporazum postignemo, daju puteve: Celie—Površnice, Busija—Požarnica, Kalesija—Snagovo, Janja—Branjevo, i Bijeljina—Brezovo polje.⁷

Imajući sve ovo u vidu, mišljenja sam da bi hitno trebalo, za sada osloboditi put, Bijeljina—Zvornik i opraviti porušeni most jer taj je put potreban Njemicima i koji kategorički traže da se to u interesu mira odmah učini.

Radi toga pozivam Vas da mi najdalje do nedelje 9. o.m. podnesete izveštaj o učinjenom kako bi mogli blagovremeno izvestiti njemačku komandu.

Svako mora biti svestan toga da je nama cilj jedini da zaštitimo i sačuvamo naš Srpski narod u Bosni. Pametan čovek

⁶ Vidi dok. br. 2, nap. 2.

⁷ Taj akt redakcija nije pronašla.

mora znati da mi nismo u stanju odlučiti ratom, nego će to da učine veliki frontovi, a mi ćemo pametnim taktiziranjem sačuvati ovaj narod, našu snagu i naše oružje do odlučnog momenta kada ćemo jedanput za svagda riješiti pitanje Bosne. Budemo li do sada, kada prilike još nisu svršene, izgubili svoje položaje i ovaj teren i upropastili cijeli Srpski narod u Majevici onda nam to oslobođenje može doneti samo štetu jer će tada Turci i Hrvati biti u apsolutnoj brojnoj nadmoćnosti u Bosni koja je ostala bez Srba. Desi li se to onda grijeh i odgovornost za upropašteni Srpski narod pada na one, koji su svojim nepromišljenim aktima i akcijama doveli do toga.

Nikome ne dozvoljavam da više mrzi Hrvate, Ustaše i Nemce od mene a dosadašnjim svojim radom i svojom borbom to sam i dokazao ali svestan nove situacije, ja sam uvideo kao i mnogi drugi da je došlo vreme kada se mora raditi više glavom, politikom, lukavstvom nego oružjem, koje će nam trebatи tek onda kada se zato da znak od strane naše vrhovne komande.

⁸Naredba Br. 26/42»

Akt, za nevršenje akcija

M. P.¹⁰

Duro Bižić

⁸ Tekst u nastavku je dopisan na poledini originala.

⁸ To je naredba komandanta Drinskog četničkog bataljona od 8. avgusta 1942. izdata povodom slučaja četnika Miodraga Majstorovića koji je »pravio greške i tom prilikom trebao je biti razoružan«. Uspeo je da pobegne sa 4 četnika, ali se ističe da će takva sudska snaći sve one koji pokušaju »ma kakav bunt u bataljonu« (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 21/2).

¹⁰ Okrugli pečat: »Drinski četnički bataljon — Komanda«.

BR. 136

IZVEŠTAJ ŠTABA ČETNIČKOG PUKA »KRALJ ALEKSANDAR I« OD 5. AVGUSTA 1942. KOMANDANTU DINARSKE DIVIZIJE O NAPADU NA PARTIZANSKE SNAGE U REJONU SRBSKOG KLANCA¹

STAB ČETNIČKOG PUKA
»Kralja Aleksandra I«
Str. Pov. Br. 59
5 — VIII. 1942 god.
Na položaju
Izveštaj o toku započetih
operacija,² dostavlja

KOMANDANTU DINARSKE DIVIZIJE. — Strmica. —

Po zauzetom položaju na koti Bilek i Čulum,³ zadatak je bio ovog Puka da pojača četu Stožišta i da s njima održava vezu zajedničkom radu protiv neprijatelja, kao i to da onemogući partizanskim hordama napad na sela Stožišta, Mračaj, Zaselak 1 Strmicu, te svako prebacivanje tih hordi bilo iz Dinare u Borovaču i obratno ili Borovača—Tiškovac—Crni vrh i t.d.

Ovaj puk držao je položaje sve od početka ove akcije koja je još u toku. U saglasnosti bratom poručnikom Božovićem Žarkom predviđeno je da se u opšte nije moglo po zapovijesti Komandanta Divizije za operacije ništa preuzeti zbog toga što je po planu bilo predviđeno, da će za ovu akciju biti grupisano 300. četnika i da će biti potpomognuta artiljerijom iz Strmice i Grahova. Međutim, ovaj puk raspolagao je u to vreme sa 70. boraca uključivo i rashod. Puk Gavrila Principa pod komandom brata poručnika Šućura Milutina dao je svega 8. boraca, Mračaj i Kninsko polje doveli su 26. i Zaselak 13. a Stožišta 30. boraca. Što bi značilo svega 147. boraca. — Od ovog broja trebalo je ostaviti jednu desetinu sa puškomitraljezom koja bi štitila u pozadini Štab i kuhinju, drugu desetinu sa puško-mitraljezom trebalo je da ostane na koti Bilek, koji bi štitila naše levo krilo i održavala vezu sa komandirom čete Zaselak, za koga se u ono vreme uopšte nije znalo gde se sa svojim borcima nalazi pa i

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 151, reg. br. 38/4 (H-V-130).

² Reč je o četničkoj akciji u rejonom Otrića (Arhiv VII, Ča, k. 151, reg. br. 26/4). Akcija nije postigla željene rezultate. Opširnije, vidi dok. br. 129; Zbornik NOR-a, tom V, knj. 6, dok. br. 41, 55 i 56.

³ i * Ta mesta nisu nadena na karti 1:100.000.

ako je Komandir prve čete ovoga puka više puta urgirao izveštajima kao i usmeno kod te Komande, da se uspostavi stalna veza bar patrolama, što je jedva poslednjih dana uspjelo. — Jedna jaka desetina trebala je da ostane više Trivan-Dola i to sa teškim mitraljezom, koja bi štitila naše desno krilo i otežavala neprijatelju napad sa boka i prebacivanje u pozadinu. Kada se oduzme ovaj broj znači: Ostaje za daljnju operaciju svega 107. boraca, to bi značilo jednu trećinu od predviđenog broja to je prva nemogućnost, predviđene akcije. Sto se tiče artiljeriske vatre ona se po onom može smatrati da uopšte nije bila. To je već druga nemogućnost. —

Drugi dan u jutro brat poručnik Sućur Milutin sa svojom desetinom napustio je položaj uzevši sa sobom 4. sanduka municije i 1/2 sanduk bombi, 700. konzervi i toliko hljebova i dvopeka, ostavivši Mračajčane i Kninane bez svakog sledovanja. —

Što se tiče neprijateljskih i terenskih prepreka, koje su stajale suprotno nama neprijatelj je skoncentrisan uzduž od Borovače preko Tavana i Vrlinc-a,⁴ preko Bata-Tiškovac u jačini od 500. boraca, 2. teška i 6. puškomitraljeza, što znači 5:1 plus teren koji je prirodno neosvojiv usled naglog nagiba i kamenovitih klisura, tako da su konačno nepristupačni, što mislim da je to poznato većini stručnjaka onih koji su plan za operacije predviđali.

Neprijatelj nas je primorao sa svojom svako-trenutnom vatrom i prepadima, da smo morali ostati u defanzivi sve do telen dok ta Komanda nije predviđila da se prvi plan koji se je odnosio na nas kao desno krilo delomično izmeni, —

Drugi fm] izmenjenim planom došla su dva talijanska topa i 35. boraca od puka Gavrila Principa pod Komandom brata Vojvode Bogunovića Brane i kao operativnih oficira, braće poručnika Cvetićanina Milana i Šućura Milutina. 3. VIII. o.g. pod zaštitom artiljeriske vatre, naše desno krilo preduzelo je ofanzivu preko sela Trivan-dola da bi izravnali i zauzeli položaj čukama ivice Tavana, ali u ovoj akciji bili smo suzbijeni jakom neprijateljskom vatrom i tako reći jurišnom borbom izgubili smo borca brata pok. Bilića Uroša iz puka »Gavrila Principa«, te tako u prvi sumrak naše desno krilo primorano je bilo da se povuče na svoj prvobitni položaj. Posle ovog neuspeha moral među borcima, a naročito kod puka Gavrila Principa opao je i sami njihovi Komandanti saopštili su svojim borcima da se vraćaju svojim kućama odnosno u Grahovo. —

Komandir Kninsko Polje brat Dešić Niko sa svojom desetinom boraca nije ni učestvovao u ovim borbama, pošto je pri-

mio za tri dana suhu hranu — pa istrošivši hranu i zatc vreme dok je bio tobože u sastavu ovog puka, nalazio se je u selu i u Grahovu pijući i pucajući preko naših boraca, a po noći u pojatama, nakon tri dana otisao je sa svojim borcima za Knin ne javivši se ni Komandantu ni njegovom Zamjeniku.

Prema napred izloženom smatram da je ovaj puk do poslednje tačke po predviđenom planu izvršio ili pokušao izvršiti svoj zadatak, usled toga molim Komandanta da naš rad nesmatra kao delo sabotaže i da sve napred navedene teškoće uzme u obzir i krivice do kog postoje da se onome i pripisuju. U koliko Komandant smatra da je ovaj izveštaj izmišljen ili netačan, da se odredi jedna stručna komisija u koju će ući objektivni ljudi da stvar konačno ispitaju i da se prema krivcima po vojno-četničkim propisima po nadležnosti postupi.

Naš cilj borbe je jedini zadatak ne samo u ovoj borbi već u svim operacijama bio je taj: da u svim mogućim sredstvima moralno i materijalno pomognemo brata Vojvodu Momčila Đujića i Mirka Marića kao i sve ostale četničke organizacije, što smatramo i u buduće na pravednoj bazi činiti, jer jedino na ovaj način možemo potpomoći našu opštu stvar i našu četničku organizaciju. Nakon izgubljenog svega što smo imali pa i same živote zalažemo za Kralja i Otdažbinu, gubeći naše hrabre borce i najbolje sinove ove zemlje u borbama, kao što je slučaj Tićevo, Peulje, Sajkovići, Kozjak, Promina, Kosovo i Uljica, onaj ko bi nas nazvao saboterima, pljačkarima i izdajnicima naše svete četničke organizacije, smatramo da bi taj učinio najveći greh koji može da počini jedan čovjek. Ovde neiznoseći žrtve kojim smo platili u borbama protiv krvoloka Ustaša i Pavelića hordi, započetim od 14. VI. 1941. g. Nema onoga kobi nas mogao omraziti i zavesti da napustimo našu svetu misao, koja nam je jedina da potpomognemo našeg Kralja, Vrhovnog Komandanta Dražu Mihailovića i Srpski narod.

Zao mi je u koliko sam obavešten da su se u čisto naše vojno-četničke poverljive i obične prirode stvari umešala nenadležna lica, kojima se je dalo povjerovati da boriči puka »Kralja Aleksandra I«, na položaju u Stožistima, pale kuće, pljačkaju imovinu i čine sve što nije dostojno i što se zabranjuje jednom vojniku, jer do danas nijedna kuća od strane naših starešina i boraca nije zapaljena. Goveda zbog kojih je nastala prepiska, morao sam napustiti glavne i neodložene poslove, da se u ovom izveštaju što činim protivno postojećih propisa, dotaknem i tog pitanja, smatram da se uopšte nemože nazvati pljačkom, jer goveda su oterana ispred straže partizana i od kuća iz kojih su partizani pucali na naše borce koji su se spuštali šumama blizu partizanskog sela u cilju izvi-

danja i kretanja neprijatelja, pa kada je na njih pripučalo, — zagrabili su goveda o kojima je reč, a po ovlašćenju Komandanta puka. U koliko se ovo smatra pljačkom i otimačinom, molim da se odredi stručna komisija i da izade na lice mesta o čemu će se moći lično uvjeriti.—

Nadam se da će Komandant naći za shodno da se sa ovim jednom likvidira, a za ubuduće molim da izda stroga naredenja kojih se moramo bez razlike svi i po svima pukovima striktno pridržavati, ko protivno bude radio protivu njega po vojno-četničkim propisima i u interesu organizacije najstrožije po nadležnosti postupiti.

Prednji izveštaj dostavljam Komandantu s molbom na daljnju nadležnost.

**Po ovlašćenju Komandanta
Komandir I. čete.
Bran. S. Torbica**

M.P.⁵

⁵ Okrugli pečat: »Stab četničkog puka Kralja Aleksandra I.«.

BR. 137

**NAREĐENJA KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA IS-
TOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 6. AVGUSTA 1942.
KOMANDANTIMA KORPUSA I BRIGADA ZA FORMIRA-
NJE »CRNIH TROJKI« RADI PRIMENE »SLOVA Z«¹**

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE²
Pov. br. 3
6. avgusta 1942. godine
Položaj

KOMANDANTU VOJNOČETNIČKOG KORPUSA.

Medu našim ljudima nalazi se izvestan broj onih koji su se kompromitovali bilo kao pristalice ranijih režima, bilo kao odane pristalice okupatora, bilo kao bolesno-ambiciozni, koji teže da se istaknu. Sve ovo ide na štetu opšteg pokreta i naše slike.

Da bi se ovim ljudima jednom stalo na put i da bi se od istih oslobodili komandanti brigada dostaviće spiskove iz kojih da se vidi, ime i prezime, greške koje imenovani čini, kakav ugled uživa u narodu, mišljenje komandantovo kakav bi utisak ostao u narodu ako bi imenovani jednog dana nestao.

Ova komanda kad dobije sve potrebne podatke donosiće rešenje da se prema pojedincima primeni slovo »Z«.

Komandant brigade po prijemu naređenja da se izvesno lice stavi pod slovo »Z« dužan je u roku od 24 sata pomoći trojki istog likvidirati — ubiti. Ovo likvi diran je-u bi janje imati isključivo klanje kamom.

DOSTAVLJENO:
K-tima svih korpusa i brigada

Komandant-major
Petar Baćović, s.r.

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 236, reg. br. 4/9 (BH-W-34).

² Ta komanda je formirana krajem decembra 1941. kao Komanda operativnih jedinica istočne Bosne (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 22/3). Prestala je da postoji krajem februara 1942. i ponovo formirana 1. avgusta 1942 (Arhiv VII, Ca, k. 171, reg. br. 38/2). Do kraja aprila 1945. njen komandant je bio major Petar Baćović.

³ U sastavu Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine nalazili su se Ozrenski, Romanjski, Drinski, Nevesinjski i Trebinjski korpus (Arhiv VII, k. 175, reg. br. 41/4, k. 197, reg. br. 39/3 i k. 231, reg. br. 41/6).

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
br. 4.
6. avgusta 1942. godine
POLOŽAJ.

KOMANDANTU

VOJNOSETNIČKOG KORPUSA

Komandanti brigada odmah po prijemu ovoga naredenja obrazovaće potreban broj trojki za izvršenje specijalnih zadataka. Trojke se međusobno ne smiju znati tako da svaka misli da je ona jedina.

Ljudstvo za trojke birati od onoga koje se dobровoljno javi. Vrbovanje ne smije biti javno već tajno da niko ne zna. Ljudstvo mora biti sposobno da izvrši sve moguće zadatke koje mu se stave u dužnost.

Trojka koja ne izvrši zadatak svoj osudena je na smrt i odmah se mora sa njom likvidirati.

Trojke polazu zakletvu pred komandantom brigade u kojoj se obavezuje pored ostalog, da će i život svoj dati za izvršenje zadatka a da tajnu neće nikad izdati.⁴

Da se među ostalim ljudstvom ne bi izdvajali članovi trojki isti se redaju na sve službe kao i ostali četnici a kad im se dodeljuje izvestan zadatak to mora biti neopaženo.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

DOSTAVLJENO:
Svim komandantima korpusa i brigada.

Komendant-maj or,
Petar Baćović, s.r.

⁴ Primerak zakletve koju je, u duhu tih uputstava, sačinio poručnik Ivan Janićić, komandant Ljubinjske brigade Trebinjskog korpusa, nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 171, reg. br. 45/2.

КОМАНДА
ОПЕРАТИВНИХ ЈЕЗНИЦА
ІСТОМКЕ ВОСКЕ У ЧЕРЧЕГОВИНЕ
Лен., бр. 3
6. августа 1942. године
Полонці]

1949-1950

BIH-34

著者名

BOJAKI 2000 350P 1000000

Маду Кадим Аудема, најавио је да ће стат врх српских дојаја су су комерцијализацији било која креативна радијална радња, ако ће српске инсталације скучавати, али да ће бити искључиво амбицијом, која ће увек да ће постепено. Све ово ће да ће стату открадају креативне снаге.

Да би се овој изглед јаком стечењем бут и да ће се овој посмртној комаданти бригада додавана свакога ко би се да се подигне, ико и највећи гробни који изнапада чини, каква утока узима у народ, чинеши његовим бројним саби-цима утицај овога у народу као да именован јаког здрава место.

Ова команда је једна од највећих у Србији, али и у Европи.

који је усвојен на првом заседању Скупштине Србије, који је у складу са чланом 11. ставом 1. тога закона, усвојен на првом заседању Скупштине Србије, да се новчанско лице стави под

ДОСТАВЛЕННО:

エコノミクス研究会編著『日本と世界の
競争力』(エコノミクス、2003)

К С К И Д А
ОПЕРАТИВНИХ ЈЕЛЕНИЦА
ИСТОЧНЕ БОШНА И ХЕРЦОГВИНЕ
Бр. 4.
6. априла 1942. године
[подпись].

数口械 4 部式高精度

BR. J. MATH. & STAT. LOGIC 10(2) 2010

Командантите приведат останките покривачу на снага највећег обрадованца јединице број тријаде са извршеним смештавањем настала. Трећи је извршено на снаги снаге број 10, која је укупно имала 100 људи.

— ДУШОВНО ВА ТРОЈСИ ОБРАЗОДА ОД СВЕГА КОЈЕ СЕ ДОБИЈАВАНО ЈАВЛЯЕ. ВУДОВАЧ НЕ ОДМЕНА БИЋЕ ЗВЕЗДА ЈАВЛЯЕ ВЕЋ ТАКО МА СВИМ. ДУШОВНО МОРА БИТИ СВЕСТНИ И ПОДСУПИ СВЕ ЧУВСТВЕ ВРЕДНОСТИ КОЈА МУ СЕ СТАВЛЯ У ДУХНОВСТ.

Исполнение этого указа оставляется правоохранительными органами.

Да се мозује истакнутију вредност која је уважавајући члановима грађана вест да ће имати на тој служби као и осталим члановима вако им ће донети је извесник било која веста подношена.

С ВЕРОМЪ И ВОЛѢЮ КРАСА У ОДНОИМЪ

ДОСТАВЛЕННО:
Сын коменданта хорунжа И. Бирбюса.

Fotokopija dokumenta br. 137

BR. 138

**IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BACOVICA I DOBROSAVA
JEVĐEVICA OD 6. AVGUSTA 1942. KOMANDANTU BOSAN-
SKIH, LICKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH OD-
REDA O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI U ISTOČNOJ
BOSNI I HERCEGOVINI I SARADNJI SA ITALIJANSKIM
OKUPATOROM¹**

**Komandantu bosanskih, ličkodalmatinskih i hercegovačkih
odreda²**

S p l i t

Dostavljamo izveštaj o situaciji u poverenoj nam zoni: Do današnjeg dana ne opažaju se neke naročite reperkusije od strane italijanskih vlasti povodom dogadaja u Pustopolju.³ Načelnik štaba 2. armije obišao je lično u prisustvu Jevđevića Hercegovinu i ostao posve zadovoljan sa četničkim jedinicama, obećao pojačanje efektiva za pet hiljada, dao garancije za davanje šatora i čebadi itd. U vezi sa tim nagovestio je da imaju nameru da zavedu za četnike isti status, kao i u Crnoj Gori.⁴ O čemu smo poslali izveštaj vrhovnom komandantu, da on u načelu odobri ili zabaci prihvaćanje tog projekta. Vaš nalog za vojnu akciju u pravcu zapadne Bosne⁵ nije mogao da bude izvršen, jer je komandant šeste armije⁶ odbio da dade saglasnost za tu akciju u strahu, da ne dođe do sukoba sa ustašama i Nemcima, koji u toj zoni operišu. Pošto je tom operacijom zainteresovan direktno komandant osamnaeste armije u Splitu,⁷ potrebno je njemu sugerirati da isforsira saglasnost šeste armije⁸ i onda čemo meritorno pristupiti tom problemu. Verujemo da će znati izdejstvovati tu saglas-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 171, reg. br. 17/5 (BH-X-61).

² Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina.

³ Misli se na sastanak u Pustom polju (vidi dok. br. 121, nap. 5).

⁴ Vidi »Sporazum predsednika Crnogorskog nacionalnog pokreta 1 guvernera Crne Gore od 24. jula 1942. o zajedničkoj borbi protiv komunizma i formiranju letećih odreda« — Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 219.

⁵ Odnosi se na plan Draže Mihailovića za uništenje partizanskih snaga u zapadnoj Bosni (vidi dok. br. 140 i 172 i Mišo Leković, Planovi Draže Mihailovića za uništenje »partizanske države« u zapadnoj Bosni u drugoj polovini 1942, Jugoslovenski istorijski časopis br. 1—2/1966, dalje: M. Leković, n.č.).

⁶, ⁷ i ⁸ Pogrešno, radi se o 2. italijanskoj armiji sa sedištem u Sušaku, i o 6. italijanskom armijskom korpusu sa sedištem u Splitu (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 18).

nost. Da bi do tog vremena rasterali vaše jedinice u zoni Zapadne Bosne komandant major u sporazumu sa Jevđevićem naredio je da se naše jedinice krenu ponovo protiv komunista u zoni Konjic — Prozor, do one linije dokle se proteže zona šeste armije i dokle imamo slobodu akcije. U ovoj zoni se povratila jedna prol. brigada iz Bugojna.⁹

Organizacija u Istočnoj Bosni razvija se po planu.¹⁰ Postavljeni su i već upućeni na teren sreski komandanti i komandanti brigada, kao što su bilo potvrđeni, bilo postavljeni novi komandanti u zoni Hercegovine.

O slučaju Radovanovih drugova izvestio je vas Jevđević usmeno, a i završetak i te afere do sad je povoljan po nas.

Pristupamo organizaciji nabavke i smeštaju hrane za zimu za potrebe i vojske i stanovništva. U direktnoj i stalnoj smo vezi sa svim susednim zonama, sa kojima imamo puni vojnički kontinuitet. Molimo da se prema uputama, koje je Jevđević dao kapariše sva količina konzervi i tunjevine u Splitu, dok Jevđević tamo dode. Jevđević je kupio od osamnaeste armije hiljadu kila marmelate i tu je kupnju njihov komesarijat odobrio. Molimo da se za to plati sedam hiljada dinara i da se ta količina pošalje diviziji Murde Mostar za naše četnike.

Raspitajte se do Jevđevićeva dolaska o mogućnosti nabavke jakog štofa za vojne uniforme, to ćemo platiti iz naših sretstava. Komunističke aktivnosti u vidljivoj i organizovanoj formi u Hercegovini nema,¹¹ ima je nešto više u Istočnoj Bosni, gde također ima akcija nekih disidenata i nezadovoljnika, ali će biti skoro likvidirana.

Štab vojnočetničkih odreda Hercegovine i Istočne Bosne. 6. avgusta 1942.

Petar Baćović
Dob. Jevđević

⁹ Posle drugog neuspelog napada na Bugojno (20/21. jula 1942) težiće dejstava Grupe proleterskih brigada VŠ NOP i DVJ usmerio je ka Duvnu i Livnu, a radi obezbedenja slobodne teritorije na prostoru Prozora i G. Vakufa ostavio je 4. proletersku brigadu sa Konjičkim NOP bataljonom i Prozorskom partizanskom četom. Opširnije, Zbornik NOR-a, tom II, knj. 5, dok. br. 43; M. Leković, n.d., str. 285—291.

¹⁰ Vidi dok. br. 127, nap. 7.

¹¹ Vidi dok. br. 130, nap. 3.

ВН-Х-Б1 ВН-Х-Б1

Команданту босанских, личиодалматинских и херцеговачких зреда.

С п л и т
В. Ког

Достављамо извештај о ситуацији у повезеној нам зони: Да данашњег дана не спајају се неке народите реперкусије од стране италијанских власти поводом догађаја у Пустополу. Изачелник штаба 21 армије обилази је лично у присуству Јевђевине Херцеговину и остале пољске заузетије са четничким јединицама, обећајући појачање ефектива да пет хиљада двоје гардија ће да даде потпора и небета итд. У вези са тим неговестно је да имају намеру да звезду за четнике ће статус, ако и у Приједору, чemu смо послали извештај врховном команданту.

У начелу одбори или зебени прихватају тај пројекат. Вам налог за војну акцију у правцу западне Босне није могао да буде извршен, јер је командант шесте армије здобио да даде сагласност за ту акцију у стражу, да не доле до склопа са усташама и Немцима, који су у тој зони оперишу. Пошто је том операцијом заинтересован директно дојандант осамнаесте армије у Сплиту, потребно је њему сугерирати да искористи сагласност шесте армије и онда немо мери торније приступити том проблему. Верујемо да ћете знати издејствовати ту сагласност. Да би до тог времена расперетили веће јединице у зони Западне Босне командант мајор у споразуму са Јевђевином наредио је да се између јединице крену појединачно против комуниста у зони Крајин - Прозор, да они докле се протеже већа шеста армија и докле имама слободу акције. У овој зони се повратила једма прсл.brigада из Бугојна.

Организација у Источној Босни развија се по плану. Постављени су и дејствији на терен српских команданти и команданти бригада, као што су била потврђена, било постављени нови команданти у зони Херцеговине. О случају Радованових другова известио је јас Јевђевин усмено, а и завршетак и те среће до сад је повезан по нас. Поступамо организацији набавке и смештаја хране за зону за потребе и војске и становништва. У директној и сталној смо вези са свим судружним зонама, са којима имамо пуни војнички континуитет. Молимо да се према упутству, које је Јевђевин дао капараше сва количина конзерви и тујевине у Сплиту, до Јевђевин тиме довоље. Јевђевин је кукко од осамнаесте армије хиљаду кило мармеладе и ту је купљу више комисаријат Шкодраво. Јакимо да се за то плати седам хиљада динара и да се та количина пошаље дивизији Мурђе Мостар за наше четнике. Распитајте се до Јевђевинева доласка у могућности набавке јаког штоба за војне униформе, то немо плаћати из наших средстава.

Комунистичке активности у виду војне и организоване форми у Херцеговини нема, има је нешто више у Источној Босни, где такође има акција неких дисидената и незадовољника, али не бити слободници уничтожени.

Штаб војночетничких зреда Херцеговине и Источне Босне. 6. августа 1942.

+ Младо Ђоковић
+ Јо. Габријел

Desno br. 1-A-1 41482
Sdu br. 21
Streng br. 1

Fotokopija dokumenta br. 138

PISMO STEVANA BOTIĆA OD 7. AVGUSTA 1942. LAZARU
TRKLJI I BORI MITRANOVICU O SUKOBU SA DRAŽOM
MIHAIRO VICEM¹

Dragi Lazo i Boro,

Po rastanku, prošli smo kroz Cikote, Papraću i Osmake, preko Spreče i došli na Majevicu. Svugde smo, kao što iz naredbi vidite, postavili starešine,² koje su nas svugde najodusjevljenije dočekali i sve je bilo u najboljem redu.

Ostaci proleterske brigade, koji su bili u Šejkovićima, po pričanju meštana, otišli su prema Ivan planini.³

Zakazani izbor komandanta majevičke brigade, kome su bili prisutni svi komandanti bataljona,⁴ održan je i na tome zboru jednoglasno je izabran za komandanta vojvoda Radi voj e Kerović. Isti dan i na istu sjednicu stigao je i kapetan Račić sa kapetanom Damjanovićem i svojih 30 pratileaca.

Na ovoj sjednici odmah je izjavio, da ga je poslao Ciča i da Čica nepriznaje ni komandanta bosanskih četničkih odreda ni njegov gorski štab, nazivajući nas da smo autonomaši, separatiste i da vodimo neku političku stranku, nastojeći da za komandanta brigade bude izabran Stevo Damjanović, a kad je video da to nije moguće, onda i dalje nastojeći da budu izabrani drugi, a naročito oficiri, koji bi slepo izvršavali njegova a naročito Čičina naredenja.

Ja sam mu protumačio da mi nismo nikakvi separatisti, ali da hoćemo da sačuvamo celinu bosanske četničke akcije i da nedozvoljavamo da se u naše bosanske probleme upleću ljudi koji nisu učestvovali u bosanskom ustanku, niti poznaju

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 17/6 (BH-V-9531/1). Na drugoj stranici originala, u gornjem desnom uglu, Draža Mihailović je crvenom olovkom dopisao sledeće: »Vrlo važan dokumenat — D. Mih.« Istom olovkom on je podvlačio pojedine delove teksta, najviše one delove u kojima se o njemu negativno govorii, kao i one gde se ističe specifičan položaj istočne Bosne.

² Naredbe o postavljenju redakcija nije pronašla. Postoji naredba Stevana Botića od 30. jula 1942. kojom se propisuju organizacija i formacija četničkih jedinica i rad prekih sudova i ukazuje na nedostatke i aktuelne zadatke četničkih jedinica (Arhiv VII, Ča, k. 229, reg. br. 2/9).

³ U Šekovićima (ne Šejkovići) nalazila se 6. istočnobosanska NOU brigada. Ona je 14. avgusta 1942. pokušala da se preko pl. Konjuha prebací na pl. Majevicu. Opširnije, Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 172; Rudi Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, Beograd 1951 (dalje: R. Petovar, n.d.), str. 33—44.

⁴ Vidi zapisnik sa sastanka starešina Majevičke četničke grupe održanog 31. jula 1942 — Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 18/2.

stanje u Bosni. On kategorički tvrdi da ima neograničena ovlašćenja Ciće da razbije gorski štab i bosansku cjelinu, navodeći kako mu je Čiča javio, da je istom uspjelo da nas već razbije⁵ iz razloga što je Mitranović otisao na Romaniju zajedno stobom, a ja u Srednju Bosnu a major Vranješević za Krajinu. Stevu Damjanoviću netrpi ni jedan ovdašnji komandant bataljona⁶ i svi su ogorčeni protiv Račićevih postupaka i njegovog držanja. Pojedini komandanti bataljona bili su doneli zaključak da ga razoružaju i prebace preko Drine, ali ja to nisam dozvolio. Ja sam pokušao da ga urazumim da Bosna ima svoje specijalne probleme i da ni jedan bosanac ne želi da mu se ma ko nameće za tutora, kao što ni mi ne želimo, Srbi u Bosni, da stvaramo neku srpsku jedinicu sami za se, kao što oni to misle, — ali Račić je čovek sirov, politički nevaspitan i Ciču slabo prestavlja, nego za opštu stvar je štetan. On misli i rezonuje, da se nama Bosancima može naturiti ko hoće. Sa njim se čovek apsolutno nemože sporazumeti.

Noći između 5/6 o.m. napao me je u stanu gde sam sa štabom, sa svojih 30 naoružanih ljudi i odneo mi je radiostanicu⁷ onu, koju je doktor Dukić⁸ iz Beograda doneo i još tražio je da mu dam 30 dukata koje je Dukić doneo. Ja sam to sve odbio.

Ona druga stanica, koja je samnom donešena, bila je kod njega radi opravke, pošto je bila neispravna, pa je i nju sa sobom odneo. Napao me je na gangsterski način. Ja nemam mogućnosti ovog momenta da stupim u vezu sa Cičom i da mu objasnim, da ovakvi postupci imaju samo rđave posledice.

Do ovoga incidenta, što je došlo, moralno je kriv Čiča, jer on potпадa pod uticaj raznih neozbiljnih ljudi, koji ni malo nepoznaju prilike.

Zečević je, izgleda, do njega dopro i stvari mu prestavio naopako.⁹

Potrebno je da staviš do znanja Čiči, da se ovakva politika u Bosni sprovoditi nemože, kao što misli on da čini, pod uticajem neodgovornih ličnosti, ala Zečević, Baćović i ostali. Nastoj da uhvatiš fizičku vezu sa Londonom, jer ako ovako reagiranje bude nastavljeno, na pojedine ličnosti, iz našeg ustanka, mora doći do rđavih posledica po opštu stvar.

Sa Račićem još nisam likvidirao otmicu radiostanica.

Poslao sam po kuriru naredenje, da se javi iz Beograda: kakvo je stanje u Bosni i kakav je Račićev rad.

⁵ i ⁷ Vidi dok. br. 134, tei. br. 67 i 122.

⁶ Vidi dok. br. 123, nap. 21.

⁸ Milan.

⁹ Vidi dok. br. 151.

U Srednjoj Bosni tri odreda: Trebavski, Ozrenski i Borje planina, formirali su sebi zajednički štab¹⁰ i komandu, pa su izabrali za komandanta Radu Radića, trgovca iz sela Jošavke, kod Banja Luke, — koji je do meseca februara bio partizan.

Ovde se nalaze kuriri od toga štaba, koji su poslati da uhvate vezu sa Čičom, pa je jedan poručnik Mikašinović,¹¹ neki bankarski činovnik, koji je bio proletos u četi Grmečkoj kod Dušana Dukića a koji je kod partizana i od proletera bio uhvaćen nekoliko puta, pa svaki put bio pušten, a kao što znate ubijani su i mnogi obični četnici, a on ostajao uvek živ i ako je oficir, potporučnik. On se je prilepio uz Račića i prestavljujući, da je Jovo Radić komandant svih bosanskih četničkih odreda, za koga Račić pristaje da bude i ako je čitavo vreme bio partizan.

Iz svega do sada izloženoga vidite da se je kod Čiče okupila klika, koja bi htela da razbije celinu bosanskih četničkih odreda i da ukloni sve ljude od vrednosti — vodeće, koji su učestvovali u ustanku.

Ovo ti javljam, da bi se znao ravnati i odmah preduzeti potrebne mjere.

Ja sam tražio od Račića, da javi Čiči da je potrebno da se ja i on sastanemo. Dali je on to javio, kao što je obećavao, neznam. I ovo proveri.

Ja se krećem prema Trebavi i Srednjoj Bosni, da povem sve odrede, a ti nastoj da me izvestiš u Trebavu o rezultatu preduzetih mera i o stanju četničkih jedinica i to što pre.

Ako se dočepam radiostanice, ja će ti se javiti.

Doku sam poslao u Beograd, da donese generatore, ali se još nije vratio.

Budi na oprezi i prestavi stanje Čiči, kao što od prilike zastupaš: da mi nećemo dozvoliti da se nama natura ma ko bio u naše probleme, kao što oni zamišljaju. Dosta je njihova tutorisanja, to se više dozvoliti nemože.

Doka kad se vrati, biće upućen najkraćim putem do Tebe.

Račić priča kako si dobio milion dinara i to sa tendencijom, kao da si ti te pare primio i nekuda upropastio, a ne navodi da si i njemu dao.

Ponaša se drsko i nametljivo. Rezultat njegovog rada na Majevici u koliko ga ne proteraju i razoružaju, jeste negativan za Dražu, i naše jedinstvo, pa prema tome i za predstojeću borbu.

¹⁰ Vidi dok. br. 115.

¹¹ Ilija.

Kad dodem u Trebavu, pozvaću sve komandante odreda iz Srednje Bosne i nastojati da ih uputim u jednu zajedničku komandu i gorski štab, da bi mogli akciju pokrenuti jednoobrazno na svima frontovima, a ne da pojedini odredi vode borbe, a drugi da miruju i vode pregovore. Ovu našu neorganizovanost iskorišćavaju samo ustaše, što se vidi iz njihovih pregovora samo sa pojedinim odredima i na razne načine.

Sad Hrvati, kako se saznaće, vode borbe sa zelenim kadrom oko Fruške Gore i po raznim delovima Srema, a mi im to omogućujemo time, što pojedini odredi s njima vode pregovore i primirje.

Još jednom i suma sumarum jeste: kampanja protiv nas, koja se po svaku cijenu mora razbiti i stvari postaviti na svoje pravo mjesto.

Potreban je sastanak moj ili Tvoj sa Dražom, a dobro bi bilo kad bi Dražo prešao na Romaniju, da bi se i ja mogao s njim sastati i s nama bi mogao da ostane, pa bi tada najbolje video stvari onakve kakve jesu, a ovo bi bilo i pravo, jer borbe vode jedino bosanski četnici, na čijim kostima počivaju sve reklame naše vlade, pa i samog Draže.

Sto prije mi odgovori o rezultatu preduzetih mera i razjašnjenja po svemu, u Trebavu.

Pozdravlja Vas Vaš
St. Botić

M.P.¹²

7—VIII—42
MAJEVICA¹³»

¹² Okrugli pečat »Gorski štab Bosanskih četničkih odreda«.

¹³ Ta reč je dopisana mastilom.

BR. 140

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA I DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 8. AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O PRIPREMAMA ZA NAPAD NA FOČU, SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Za arhiv ili uništiti.²

Dragi čika Đoko, dostavljamo sledeći izveštaj:

Pitanje Foče.³

Očekujemo vaše naređenje u pitanju napada na Foču. U okolini imamo dovoljan broj domaćih bataljona, učestvovale bi i jedinice iz Zagorja i jedan deo mog odreda, koji nije otisao za Bosnu, ali bi bilo neophodno da nam Pavle⁴ pošalje bacače. Italijane pripremamo za taj napad, oni mu u duši nisu protivni, ali se boje komplikacija. Za psihološku pripremu i za Italijane dobro je, što su ustaši poslednjih dana opet poklali nekoliko žena i dece u okolini grada.

Pitanje Botićeve akcije.

U prilogu šaljem pismo Grubačevu⁵ o Botićevoj izdajničkoj akciji i njegovim namerama. Kurir je doneo pismo izvestio me je, da je pre odlaska Botić zapretio smrtnom kaznom svima, koji ga ne poslušaju, ali da sa njim nije otislo ni dvadeset ljudi. Njegov načelnik štaba Bora Mitranović također ga je ostavio i poslao pismo Jevđeviću,⁶ koje vam priklučujemo. Karakteristično je da Plemić⁷ Mitranovića nije htEO da primi u Romaniju, dok se ne iskaže kao vaš pretstavnik. Ovde imamo delegate i kurire iz svih krajeva istočne Bosne, sve smo ih oba-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 57/2 (BH-V-1986).

² Dopisao Draža Mihailović, olovkom.

³ O prethodnim događajima u vezi sa Fočom, vidi dok. br. 102, 106, 107 i 109.

⁴ Durđić.

⁵ Vidi dok. br. 127.

⁶ U pismu od 13. jula 1942. Bora Mitranović piše Dobrosavu Jevđeviću, između ostalog, da radi na organizaciji četnika u rejonu Sarajeva, da je u radu nastupilo zatišje zbog pregovora sa predstavnicima NDH o saradnji u borbi protiv NOP-a i da je potrebno obezbediti stalnu i sigurnu vezu (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 3/6).

⁷ Božidar Boža.

vestili o Botiću, nigde on nema nikakva oslonca i uvereni smo, da će čak i u svom srežu u Srebrenici i Vlasenici gde odlazi kapetan Dangić⁸ sa sto ljudi kao komandant brigade,⁹ doživeti neuspeh. Pošto se u srebrenički srez kreće preko vlaseničkog koji takođe pripada istočnoj Bosni, molimo vas, da nam se punomoć protegne na Vlasenicu i Srebrenicu, a ovo smo uradili u nadi, da dobijemo naknadno odobrenje, jer naši ljudi pritešnjeni šuruju sa ustašama a Botić ne radi ništa protiv toga. U vezi toga potrebno je da nam se dodeli u našu nadležnost i cela centralna Bosna sa srezovima Visoko, Zenica i Dobojski tuzlanski kraj, jer se u tim krajevima napravio fatalan sporazum lokalnih četničkih jedinica sa ustašama,¹⁰ čija je posledica obrazovanje nekakvih hrvatskih četnika i žigova četničkih stožera sa hrvatskim grbom¹¹ o čemu prilažemo jedan dokumenat. Koliko to koristi hrvatskoj državi u borbi protiv nas, a naročito komunističkoj agitaciji, vidi se iz priloženog letka hrvatske države, koji diskredituje ceo četnički pokret. Radi vašeg umirenja izveštavamo da se radi samo o jednom uskom sektoru između Zenice i Ozrena. Molimo za odobrenje, da u tim krajevima postavimo komandante brigada i korpusa, jer se sada govori tamo o nekom bosanskom pokretu, a vas i ne spominju. Nas dvojica krećemo ovih dana preko Romanije za Bosnu, da na licu mesta izvidimo i uredimo te stvari. Danas su već krenuli sa potrebnim ljudstvom komandanti brigada rogatičke, višegradske, fočanske, čajničke i sarajevske na svoje teritorije. Za komandanta sarajevske brigade postavio sam vazduhoplovнog kapetana Radmilovića, koji je danas krenuo za Trnovo. Mi smo na levoj obali Drine u sektoru Foče. Fočanski srez radi prostornosti i obilja ljudstva moramo da podelimo na dve brigade, fočansku i kalinovačku. Ako se slažete, mogli bi da za komandanta bosanskog korpusa postavimo kapetana Grubača u Istočnoj Bosni, a da Momčilovića koji je sad taj komandant pošaljemo kao komandanta korpusa u ugroženi ju zonu centralne Bosne. Ovo sve ne predlažemo radi nekih ličnih ambicija već radi jedinstvenosti tere na i prihka i jer osećamo snage da to izvršimo i ljudi uz vaš pokret vežemo.

Za svu ovu akciju kao i za nabavku hrane za zimu za vojsku i za narod, potrebno nam je što više novaca, pa vas molimo da nam doznačite ugovorenih pet miliona lira. Mislimo da je akcija u Lici i Dinari slabo povezana i da bi tamo bilo

⁸ i ⁹ Vojin, tada komandant Srebreničke brigade.

¹⁰ Vidi dok. br. 74, 82, 89, 91, 96, 103, 108 i 117.

¹¹ Pored ostalih, takav pečat je upotrebljavao Zenički četnički odred (Arhiv VII, ča, k. 195, reg. br. 21/5).

štetno davati veće sume, jer se bojimo da ne odu u tude ruke, a isto tako strahujemo zbog javljenih vam mera oko Mljeta, da može i iskrcavanje da ne uspe.

Onaj predlog naše akcije protiv Zapadne Bosne,¹² nije došlo ni do pravljenja plana jer je ustala protiv toga talijanska armija da se mi ne bi sukobili sa Nemcima i ustašama koji tamo operišu. Isto tako akcija je vrlo riskantna, pošto se izdužuje linija napredovanja na blizu dve sto kilometara često u neprijateljski raspoloženim hrvatskim i muslimanskim krajevima i pošto ne znamo kakve nam snage mogu da izadu u susret od strane dinarskih naših jedinica. Važnije je u ovom času održati apsolutno sigurno u rukama slobodnu Hercegovinu i Istočnu Bosnu i što ranije prebaciti se u Istočnu Bosnu, da tamo spričimo prilaženje Hrvatima. Konačno su nas talijanske vlasti opomenule da ćemo nakon operacije taj teren morati predati hrvatskoj vojsci. Razlog zašto požurujemo novac je u tom što možemo sada nabavati soli i platna da zamenujemo za žito, a osim toga je većina vojske gola i bosa.

Odnosi sa Italijanima.

Naši odnosi su se posle slovenačkog slučaja mnogo poboljšali. Italijani iz nepoznatih razloga spremaju da povećaju efektive u Hercegovini i istočnoj Bosni za daljnih pet hiljada legalizovanih četnika i da ih sistematizuju po crnogorskom načinu¹³ te da plate vojnicima deset lira dnevno, komandirima četa 1800 a komandantima bataljona 2500 lira na mesec. Ovo je nož sa dve oštice. Ako odbijemo¹⁴ dolazi do otvorenog sukoba sa njima, ako primimo može se desiti da neki oportunisti i malodušnici u ugodnom životu zaborave obaveze prema Otadžbini i postanu zaista njihova milicija. U svakom slučaju molimo da o tom razmislite i donešete obaveznu odluku.

Predložio sam vam da se slovenčev novac dadne nama za potrebe Bosne i Hercegovine. Iako još nije stiglo rešenje morali smo ga uzeti, naročito sa obzirom da smo morah opremiti sve komandante brigade, koji su bez ikakvih sredstava a i radi moralnog efekta da ljudi vide da taj novac od vas dolazi.

Armija talijanska je pristala da uputimo one Slovence u Ljubljani, pa ih odmah uputite nama. Pravac Kalinovik.

Utvrđili smo ko su dostavljači slučaja Radovanova, te će se postupiti po zakonu.

¹² Vidi dok. br. 138, nap. 5 i br. 178.

¹³ Vidi dok. br. 132, nap. 15.

¹⁴ četničko rukovodstvo u Hercegovini nije odbilo primanje piata od italijanskog okupatora (vidi dok. br. 191).

Babović i Greda upućeni su u Crnu Goru, držali su se odlično nisu rekli ništa, treba odmah narediti Pavlu da ih oslobođi jer su se prikazali kao njegovi oficiri.¹⁵ Rečeno je.¹⁶

Nema nikakvih novih momenata o pitanju ulaska u ove krajeve, ali budno pratimo sve događaje i bićete na vreme o svemu izvešteni.

Ako bi situacija za vas postala tamo opasna treba da nas izvestite prethodno, pa možemo naći apsolutno sigurna sklopnista.

Stanica naša ne valja ništa i neophodno je potrebno da zadržimo ovu englesku jer su ovde u toku važni događaji o kojima morate redovno biti obaveštavani.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu
odani

Petar
Vojvoda Dobrosav

¹⁷Dragi čika Đoko,

Ova dvojica vojvoda su počeli da veslaju. Teže da uzmu celu istočnu Bosnu. Ne treba zaboraviti da su obojica političari, samo drugog tipa nego Laza i Botić. Baš zato je dobro da ostane naše rešenje sa Momčilovićem i Račićem neposredno pod njima. Na račun Birčaninove stanice hoće da zgrabe ovu englesku.

Za Foču nisu dobro obavešteni, jer Nakić,¹⁸ koji je u neposrednoj blizini, kaže da su Italijani (1 bataljon) od pre 6 dana u Foči. Poslao sam kurire čim sam stigao ovde. Ja sam ostao da regulišem potrebne stvari sa Pavlom, a sutra zorom krećem na teren da vidim Baćovića i izvidim pitanje rešenja Foče na licu mesta.

Sve će urediti kako smo se dogovorili.

Zadržaću se po potrebi, a pitanje Foče urediću prema mogućnostima. Vrlo mi je krivo što nam Zabari¹⁹ poremetiše plan, odnosno odložiše izvršenje.

Moja knjižica za šifre ostala je tamo, pa će se služiti Pavlovom šifrom.

Vratiću se preko Sandžaka.

Voja je juče ujutru otisao na teren.

8/VIII—42
POLOŽAJ

Pozdrav
Cika Branko

¹⁵ Vidi dok. br. 132, tei. br. 103.

¹⁶ Tu rečenicu je, olovkom, dopisao major Zaharije Ostojić.

¹⁷ Tekst do kraja dokumenta dopisao je, olovkom, major Zaharije Ostojić.

¹⁸ Bajo Nikić (ne Nakić).

* Tako su u narodu nazivani Italijani.

BR. 141

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE IZ PRVE POLOVINE AVGUSTA 1942. O TOKU PRIPREMA ZA NAPAD NA FOČU, KADROVSKIM PROBLEMIMA I SARADNJI SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Dragi Čika Đoko

Danas sam dobio pismo od Branka i zove me na sastanak.²:

Depešu koju ste mi uputili za Foču kasno sam dobio tj. tačno 8. ov. mes. u 11 časova pre podne.³ Komunisti⁴ su pokušali da pređu reku Neretvu, zato sam prinuđen bio da uputim Nevesinjsku i Kalinovičku brigadu gde se i sada nalaze u akciji. Borba se i sada vodi, ali nema velikih žrtava. Blizu Trnova pojavio se Rade Hamović i major Đokić sa jednom većom grupom partizana⁵ sa namerom da se prebace u pravcu Kalinovika. Uputio sam kapetana Radmilovića sa jednom jačom grupom četnika da napadne Đokića i Hamovića.

0 Foči ću se dogovoriti sa Čića Brankom. Mislim da ne treba prenaglići. Foču možemo napasti samo onda kad će moći siguran uspeh. Jevdević je protiv napada na Foču jer predviđa hrdaye posledice. Jevdevića sam pozvao hitno da se sastanemo sa Čika Brankom i da se dogovorimo o svemu. Jevdeviću, i meni nezgodno je da za pojedine srezove postavljate ljude a nas o tome ne obaveštavate na vreme, nego u isto vreme i mi postavimo tako da dođe do čitave zabune. Kapetan Ambrozić koga ste postavili za Čajnički srez predao se Hrvatima i stupio u Hrvatsku vojsku. U Čajničkom srezu postavili smo potporučnika Đukića® i poručnika Voju⁷ Zečevića. Potrebno je bilo kada ste postavili Ambrozića da nas o tome izvestite. Mislim kad ljude postavljate na tako važne položaje treba stvar proveriti.

Neki Bodiroga, koji Vam se prestavio kao komandant odreda postavili ste ga kao oficira za vezu kod Talijanske komande u Plevljima, i predložili ga za unapređenje u čin potporučnika. Jevdević koji ima vrlo hrđavo iskustvo sa njime, protiv

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222_r, reg. br. 49/5 (BH-V-2285).

² To pismo redakcija nije pronašla.

³ Vidi dok. br. 149, tei. br. 320, 336, 414 i 431.

⁴ i ⁵ Odnosi se na borce iz 3. bataljona 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade i Hercegovačkog NOPO (vidi dok. br. 131, nap. 11, 14 i 15 i dok. br. 133).

• Miladin.

⁷ Vojislav Voja.

njega je i nije zato da mu se da ma kakav važan položaj a naročito kod Talijana. Pre nekoliko dana taj isti Bodiroga slagao je da mu je General Luzana kazao da se treba napasti Foča, dok sa generalom Luzanom uopšte nije govorio. Za Fočanski srez postavili smo za Komandanta brigade potporučnika Milana Matovića koji u Fočanskom srezu radi već godinu dana. Matović je naš čovek, ispravan i pošten a narod ga voli, naročito je Jevdević nastojao da on bude postavljen za komandanta brigade. Kapetan Nikić koji je odličan oficir postavljen je od Vaše strane isto za Foču a da mi o tome ništa nismo bili obavešteni. Jevdević i ja dogovorili smo se da ne vršimo nikakva postavljenja dottle dok od Vas ne dobijemo naročito odobrenje za svako pojedino lice. Nema smisla da ispadamo smešni u očima pojedinih ljudi. Molimo da nas putem stanice obavestite da li postoje slični slučajevi u drugim srezovima na poverenoj nam teritoriji kako bi mi naša punomoćija povukli. Kada se završi akcija oko Foče sa Jevdevićem putujem zajedno u Bosnu gde ćemo ostati na terenu. Ing. g. Zečević je stigao i predao mi je 50 komada zlatnika. Pored toga doneo je i onaj materijal koji ste nam poslali. Radujemo se da je ing. Zečević ovde koji će prema njegovim sposobnostima mnogo doprineti našoj zajedničkoj stvari.⁸ Kapetan Pejović predao mi je 1,000.000 lira koje ste mi poslali preko Pavla. Padobrance sam uputio sa kapetanom Pejovićem. Stanicu sam zadržao jer druge nemam a tako mi je javio i Čiča Branko da stanica ostane kod nas. Stanica koju ste mi uputili uopšte je neupotrebljiva. Mislim pošto se na ovome terenu odigravaju vrlo važni dogadaji to nam je nemoguće da ostanemo bez stanice jer Vas nebi mogli izveštavati o svim važnim promenama koje su ovde vrlo česte.

Slovenčev novac u zlatu zadržao sam kod mene. Jevdeviću sam predao 100 komada zlatnika i 320 dolara. Priznanicu će Vam prikazati Naumović. Kod mene se nalazi još 169 zlatnika, ako Vam trebaju ja će Vam ih odmah poslati. Zlatnike koje ste meni lično predali u svoje vreme od njih sam potrošio 5 komada.

Sa Talijanima razgovorao sam u prisustvu Jevdevića. Sporazum koji su mi ponudili da potpišem odbio sam. Talijani su u tom sporazumu smatrali nas kao neku njihovu miliciju. Ja sam im predložio da sporazum mogu sa njima napraviti samo u onome duhu kao što ste me Vi putem depeše ovlastili. Ja mi-

⁸ Inž. Vladimir Vlado Zečević je upućen u Hercegovinu radi angažovanja za četnički pokret pristalica Zemljoradničke stranke, čiji je član i sam bio. Radi što uspešnijeg izvršenja tog zadatka, za nekoliko meseci je, iako nije bio rezervni oficir ni podoficir, postao kapetan I klase i komandant Nevesinjske četničke brigade (Arhiv VII, Ča, k. 236, reg. br. 6/11).

slim sa ovim ne treba žuriti, to sam rekao i Jevdeviću, treba sačekati razvoj događaja. Birčanin se nalazi u Splitu sa svojim Štabom. Poručnik Jovanović-adutant Birčaninov koji je Vama prestavljen saznao sam da je Jevrejin, njegova je uloga slična Hanafu. Govori se da njihov Stab troši mnogo novaca tako da po jedan ručak plaćaju po 300 dinara po osobi. Mislim da bi trebalo dati jedan opšti raspis da se u naše redove ne uvlače Jevreji jer sa njima imamo hrđavo iskustvo, pored toga treba kontrolisati kuda se troše sve pare koje se dobiju od naroda i od Vas.

Kod nas se stvari razvijaju vrlo dobro sa svih strana dolaze kuriri i radimo i danju i noću. Nama je rad olakšan kad narod zna da radimo u Vaše ime. Srpski je narod s Vama i svi drugi autoriteti prema Vama otpadaju. Narod traži Vas i svaki onaj koji hoće da radi u Vaše ime uspeh mu je siguran.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Išvan

BR. 142

OBAVEŠTENJE ŠTABA MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE OD 10. AVGUSTA 1942. NEMAČKOJ KOMANDI U TUZLI O USLOVIMA ČETNIČKO-NEMACKE SARADNJE¹

STAB MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE

Pov. Broj službeno

10. Avgusta 1942 godine

POLOŽAJ

ZAPOVJEDNIKU IV. BOJNE 8 PJEŠAČKE PUKOVNIJE (ZA NJEMAČKU KOMANDU)

Gor. Tuzla.—

U vezi vašeg izvještaja broj, 753 /Taj. od 9. VIII. 1942. godine izvještavamo vas, da smo da pristanemo na sve postavljene uslove.² i da nas raduje što je Njemačka vojna sila preuzela zapovjedništvo nad hrvatskim domobranstvom, legijom,

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, ča, k. 233, reg. br. 29/2 (BH-X-488/2).

² Pomenuti izveštaj redakcija nije pronašla, ali se uslovi vide iz dok. br. 125.

oružništvom, ustašama i građanskim vlastima, jer to je najbolji znak da će se poći jednim boljim i pravednijim putem.—

Mi želimo da sačuvamo svoju teritoriju od uništenja, i da u njoj održimo red i mir, ali oružje za sada niukom slučaju ne možemo predati, jer je ono jedina garancija za naše živote i srestvo pomoću koga možemo zaštititi našu srpsku nejač i našu imovinu. Pod ovakovim prilikama mi ćemo radije izginuti svi do jednog s oružjem u ruci, nego dozvoliti da nas muslimani³ goloruke hvataju, kolju i pljačkaju.—

Oružje bi mogli jedino u tom slučaju predati ako bi sve »divlje« ustaše i muslimane bili razoružani. Mi smo uvjereni, da bi nas muslimani napali istoga dana kada bi oružje predali i dok bi Njemačka ili domobraska zaštita stigla nigdje nijednog Srbina ne bi bilo niti bi se znalo za srpska sela. Sa njima imamo vrlo rđavo iskustvo i mi im više ne možemo vjerovati ni jednog časa.

Sto se tiče Hrvatske vojske, ona je do danas prema nama bila korektna i u nju ima povjerenja.

U Njemačku vojnu silu imamo potpuno povjerenje i spremni smo sa njom potpuno lojalno saradivati, samo ako su naši životi i imovina obezbedena.

Do danas nije zabilježen nijedan slučaj napada sa naše strane na Njemačku vojsku ne samo na Majevici, nego i u cijeloj Bosni, a garantujemo da se to ni u buduće neće desiti.⁴—

Komandant:
Vojvoda Majevički:⁵

³ Odnosi se na Muslimansku miliciju i na Muslimane pripadnike ustaških jedinica ili proustaški orijentisane.

⁴ O daljem zbivanju u vezi sa četničko-nemačkom saradnjom, vidi dok. br. 144 i Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 22/2: Zapisnik sa sednice komandanata bataljona Majevičke četničke grupe od 13. avgusta 1942.

⁵ Radivoje Kerović.

BR. 143

**PISMO JOVANA KONTICA OD 12. AVGUSTA 1942. DRA2I
MIHAJOVICU POVODOM SPORAZUMA ČETNIČKE NA-
CIONALNE KOMANDE CRNE GORE I ITALIJANSKOG GU-
VERNERA CRNE GORE O SARADNJI U BORBI PROTIV**

NOP-a¹

Gospodine Ministre,

Pošto mi se i ovoga puta nije ispunila davnašnja želja da Vas lično posetim, sloboden sam da Vam izložim ovim putem neke impresije koje mi je Gospodin Đeneral² naredio da Vam izložim.

Postignuti sporazum³ prošao je kroz neopisane smetnje i teškoće. Mi smo želeli da pred istorijom ne crvenimo. Zato su naši uslovi, s obzirom na prilike bili teški. Najveće smetnje dolazile su zbog tačke druge u kojoj se oblik državne uprave ostavlja do kraja rata. Naši politički protivnici⁴ u borbi su bili bezobzirni. Služili su se najstrašnjim sredstvima, koja ledi srce. Mi smo bili uporni, jer smo svesni da je sa nama narod. Ipak u samom toku pregovora došlo je do zastoja, pa čak za malo i do prekida. Zamalo pa da dode da se narod i zemlja preda u ruke neodgovornih, a u tom slučaju posledice bi bile nedogledne. Najčestitiji sinovi ovoga dela srpskog naroda bili bi izloženi nečuvenim progonima, kad dode sloboda — ko bi je sačekao i ko hi i ovaj ostatak naroda sačuvao od haosa. Naši protivnici u toj nebratskoj borbi nisu imah nikakvih uslova. Oni su podneli čistu hartiju s molbom: »Naredite šta da radimo!«

Sve što je bitno u našim zahtevima ostalo je i mi smo savladah prepreke. Sa teškim srcem prihvatali su ga i ako su njihove simpatije stoprocentno na njihovoj strani. »Narod je

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 144, reg. br. 20/1 (CG-P-9).

² Odnosi se na Blaža Đukanovića.

³ O tom sporazumu vidi dok. br. 132, nap. 15.

⁴ Odnosi se na tzv. zeleniče, koji su bili politička struja u Crnoj Gori iz vremena ujedinjenja 1918. godine. Sledbenid. su tzv. pravašakojii su se u periodu političkih borbi u Crnoj Gori s početka XX veka konstituisali u zasebnu političku struju, nasuprot tzv. klubaša, protivnika apsolutističkog režima kralja Nikole. Zeleniči su za protivnike imali tzv. bjelašce, pristalice bezuslovnog ujedinjenja (i jedni i drugi dobili su ime po boji letaka koje su izdavali). Kasnije su se od zeleniča formirale dve zasebne struje: separatistička i federalistička. Četnici su separatiste najčešće nazivali zeleničima.

Vaš, a vode bez naroda sa jednim malim izuzetkom oko Cetinja — to je naše« priznali su lojalno na kraju pregovora.

Mi i dalje od njih nećemo ostati pošteđeni, jer su u službi okupatora, ali naša borba sad će biti olakšana. Da ta šačica bednika neće ni dalje mirovati svedoči i ovaj letak koji podgurkuju jedan drugome, (prilog)⁵

Gospodine Ministre,

Ako ima sreće u nesreći, to je što je u ovim strašnim trenucima medu Crnogorcima deneral Blažo Đukanović. Zar nije sreća da Crnu Goru vodi čovjek koji je viteški vodio 1918 godine. Za nas njegove vojnike, to je najveća garancija da idemo i da ćemo ići pravim putem u susret srećnoj budućnosti. On i jedna znatna grupa beskompromisnih patriota nije žalila u borbi protiv trostrukog zla koje je pritiskalo naš narod ni život ni imanja. Žrtvovali su sve da su mnogi zaboravili na svoje porodice koje grcaju u materijalnoj bedi.

Gospodine Ministre,

Imam nalog da Vas zamohm da uložite svoj veliki autoritet i gde god je to potrebno da izgladite nesuglasice u koliko bi se pojavile kod pojedinaca na našoj strani, jer nam nikad nije potrebnija sloga nego danas. Sa svoje strane mogu napomenuti da to niko ne može bolje učiniti od Vas i Gospodina Đeneralu Đukanovića. Naši protivnici i to iskorisćavaju u borbi protiv nas.

Mi mladi bićemo srećni da primamo i izvršavamo Vaše naredbe, pa ako je potrebno i izvršujući ih i živote da položimo, jer smo svesni da ih dajemo za Otadžbinu.

Gospodine Ministre,

Zato što me lično ne poznajete, dozvolite mi da Vam kažem o sebi samo nekoliko reči. Proveo sam sa službom u Srbiji 20 godina. Bio sam dve godine referent Ministr. prosvete 1939. g. postavljen sam za banskog školskog nadzornika na Cetinju. Sticajem prilika bio sam jedan od voda demonstracija protiv Trojnog pakta. Govorio sam, pa sam bio pomenut i iz Londona. To mi je mnogo škodilo. Posle okupacije napustio

⁵ Taj letak redakcija nije pronašla. Međutim, o njemu se govori u naredenju Blaža Đukanovića od 15. avgusta 1942. za suzbijanje svih akcija protivnika sporazuma o saradnji četnika i italijanskog okupatora. Letak je izdao tzv. Crnogorski patriotski front, zeleni (Arhiv VII, Ča, k. 134, reg. br. 21/3).

sam dužnost i otiašao u selo. Za svoj rad osuđen od partizana na smrt; bio napadnut i u napadu ubijen jedan od napadača; komandir čete od 11-II-42 a kad je potreban vojnik i tu sam. Ovo samo zbog toga što Vam piše jedan nepoznat Vaš vojnik.

Molim Vas izvolite
primiti uverenje moje odanosti
i poštovanja

12—VIII—1942 g.
ZABLJAK

Jovan M. Kontić,
banski školski nadzornik

BR. 144

OBAVEŠTENJE ŠTABA MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE OD 14. AVGUSTA 1942. KOMANDANTIMA BATALJONA O PREGOVORIMA SA PREDSTAVNIKOM NEMAČKIM TRU- PA¹

STAB MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE
Str. Pov. br. službeno

14 avgusta 1942 god
POLOŽAJ

SVIMA KOMANDANTIMA BATALJONA

Danas prije podne, došao je u Lopare Komandant Njemačke vojne sile za istočnu Bosnu i pozvao pretstavnike četnika radi zdogovora.² Od strane ovoga štaba tim razgovorima su prisustvovali: Vojvoda, načelnik štaba Jovan Đ. Đorđević, i adutant Mirko Đukanović i Komandant Majevičkog bataljona Rado Tominčević.

Pretstavnik Njemačke vojne vlasti, saopštio je da se,, naročito u poslednje vrijeme dešavaju od strane četnika razni napadi na Hrvatsku vojsku, saobraćajne objekte i sl. a bio je jedan slučaj i napada na njemački sanitetski auto, te se iz svega toga jasno vidi da četnici ne održavaju ugovoreno primirje,³

¹ Original (umnožen na šapirografu, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 210, reg. br. 23/2 (BH-V-10973).

² Radi se o pregovorima povodom zahteva da četnici predaju oružje (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 22/2).

³ Vidi dok. br. 125.

te radi toga je Njemačka Vojna sila prinudena da četnicima postavi slijedeće uslove:

1) Ako četnici žele da sačuvaju svoju teritoriju od uništenja, i da na istoj sačuvaju narod, red i mir, moraju bezuslovno da predaju oružje, i to samo Njemačkoj vlasti, jer su Nijemci u Istočnoj Bosni preuzeli svu vojnu vlast, i pod njihovom Komandom stoji Hrvat, domobranstvo, ustaše, milicija i legija.

2) U onim selima, koja graniče sa muslimanskim ili onim gdje ima partizana, ostaviće se potreban broj oružja za odbranu naših sela, naroda i imetka.

I kako su pretstavnici četnika izjavili da na ove uslove nikako ni pod koju cijenu ne mogu pristati, i iznijeli im sve razloge zbog kojih se to ne može učiniti, ipak je prestavnik Njemačke vojske tvrdo ostao pri svojim zahtjevima, navodeći da se nikakav drugi sporazum ne može napraviti.

Posle dužeg dokazivanja ipak je postignuto slijedeće:

Ako četnici do 20 avgusta u 24 čas. ne dadu nikakav odgovor za predaju oružja, onda će se smatrati da pripreme za predaju oružja još nisu izvršene, te će ostati i dalje stanje primirja, i Njemačka, kao ni Hrvatska vojska neće pucati na četnike.⁴ Ali ako ma ko od četnika samo jedan metak opali na Nijemca, Hrvata, Muslimana ili legiju, onda će njemačka vojska odmah preduzeti opšti napad na cijelu Majevicu, t.j. poslaće kaznenu ekspediciju, i u tom slučaju bićemo sami krivi za propast srpskog naroda na Majevici. Milosti neće biti nikakve i ni prema kome.

Isto tako će se preduzeti opšti napad, ako se desi da bude napadnut ili oštećen ma kakav vojni, saobraćajni i dr. objekat.

Dostavlja Vam se prednje, sa naređenjem, da od danas nikakve akcije, ma i najmanje, ne preuzimate bez znanja i odobrenja ovoga štaba.

Odmah svima borcima saopštite važnost ovoga naredjenja i upozorite ga na posledice, ako se ne budemo striktno pridržavali ovoga naredjenja.

⁴ U odgovoru Štaba Majevičke četničke brigade od 19. avgusta 1942. »Komandantu nemačke vojske — na ruke potpukovniku Vistu — Tuzla« piše da se nemački zahtev za predaju oružja ne može prihvati, pored ostalog, zato što bi srpsko stanovništvo bez oružja bilo izloženo opasnosti da bude uništeno od strane muslimanske legije i što brigadi preti neposredna opasnost od napada 6.istočnobosanske NOU brigade (Arhiv VII, Ca, k. 233, reg. br. 36/2); vidi i dok. br. 147.

Svaki napad od strane legije i Muslimana odmah, najhitnije dostavljajte ovome štabu, kako bi se blagovremeno moglo preduzeti sve potrebne mjere kod Njemačke komande.

Isto tako odmah izvještavajte sve što budete doznali o kretanju partizana.

Svima borcima saopštite, da će svaki onaj, koji samovoljno izvrši ma kakvu akciju, biti najstrožije kažnen.

Komandant,
Vojvoda Majevički,⁵

M. P.⁶

⁷Zapisnik održanih pregovora na sednici u Loparama na dan 14 - VIII.

Po prijemu i postupku u
akta

M. P.⁸

Ađutant
Stan. T. Todorović

⁵ Radivoje Kerović.

⁶ i ⁸ Okrugli pečat: »Četnički odred vojvode Majevičkog«.

⁷ Tekst do kraja dopisan, na mašini, na poledini dokumenta.

BR. 145

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 3. DO 18. AVGUSTA 1942. GO-
DINE¹

KNJIGA BR. 6
PRIMLJENIH TELEGRAMA

1. — br. 7 [3. VIII]
(212) *Od Ištvana key 7 — 220: Birčanin i Jevđević potpu-
no su obezbedeni. Ja treba da krenem u pravcu
Foče. Potrebno je da stanica iz inostranstva ostane
kod nas. Novac koji je doneo Slovenac 100 zlatnika
da li možemo zadržati. Stanica koju ste nam poslali
ne valja. G 1340JJIIINNNKKN²*
- br. 5. — Od Hermana K.7.— 340 — 3. VIII. Da li znate šta
je sa mojim kuririma. Tri nedelje kako su otišli a
dve kako su kod Dragoslava.³ Rad sa Arnautima u
Labu i Prištini NEMIGNI⁴ neprijateljski raspoloženi.
Zbog poterā Kimić⁵ se sklonio, ali imam vezu sa njim.
Peš. por. Stojan Kostić kod Velesa radi dobro u reo-
nu Skoplje, Veles, Đevđelija. Čekam novac da mu
pošaljem i detaljnije instrukcije. Kurir kod mene.
Šta je sa maj. Mirićem. Je li otišao od Dragoslava.
- br. 9. — *Od Ljutice key 10. — Vasiću⁶ treba r. stanica sa poz.
znakom i uputstvom za rad. Rodrigo je u srezu Lju-
bićkom, bolestan je. Saznajem da je kapet. Reljić⁷
ubijen od partizana. —*

6. VIII. 42

- br. 21. — *Od Ludviga:* Vašu depešu primio, imali smo više us-
(231) pešnih borbi sa partizanima. Italijani počeli davati

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275, reg. br. 5/1. Vidi izvod iz knjige poslatih telegrama od 5. do 21. avgusta 1942. — dok. br. 149.

² Tako u originalu.

³ Pavlović.

⁴ Tako u originalu.

⁵ Jordan.

⁶ Dragiša.

⁷ Milenko.

**seljacima oružje. Nadam se uspehu. U Hrvatskoj ni-
šta naročito.**

br. 25 Od *Duljija*: kapetan Micić javlja da sigurno može
(235) da ode u Kairo, da bez kontrole može da prenese
sve što želimo i bez kontrole vrati odgovor. Garan-
tuje se sigurnost veze. Markus ima sastanak sa njim
da proveri ozbiljnost predloga. Javite da li ovo odo-
bravate i dostavite instrukcije ili nas ovlastite da
izradimo memorandum koji neće biti potpisani ni
od koga. Čika Vasa —

br. 37 *Od Ištvana* key 8. — 205: Nevesinjska i Kalinovačka brigada učestvuju u operacijama protiv komunista⁸ koji su nameravali da prodru s desne strane Neretve prema Konjicu. Borbe se razvijaju povoljno. Pošaljite 30 potpisanih praznih punomoć ja. Veza —

br. 251. *Od 506.* — Doznao sam da je Čeh koji je ranije do-
šao kao kurir od naših iz Čarigrada doneo i novac
za porodicu Šumenković. Radovan Šumenković je po
njemu poslao svome bratu Iliju jedno pismo. Sadrži-
na pisma je nepoznata, pa postoji mogućnost da je
ovim putem i od ove grupe ljudi otisla kakva poruka
za pretsednika vlade. Međutim i ljudi iz grupe ze-
mljoradnika uputili su pismo¹⁰ lično za Tupanjanina.
Po saznanju kopiju ovog pisma poneo je Lazo¹¹ da
Vam pokaže. Ako on to nije uradio a ovo Vam je
potrebno, javite i ja će pokušati da Vam pribavim
jednu kopiju. Javite kojoj stanici da dajemo kada Vi
ne radite. Pozdrav —

9. VIII. 42. *Od Ištvana br 3 key 5 — Talijanski pukovnik traži
br. 252 da govorim s njim u subotu u pogledu slobode kre-
tanja. Kakav stav da zauzmem. Na prvom razgovoru
rekao sam da ne tražim ništa samo se trpimo.
KAV,¹²—*

⁸ Vidi dok. br. 141, nap. 4 i 5.

9 Mirko Lalatović.

¹⁰ To pismo redakcija nije pronašla.

11 Lazar Lazo Trklja.

12 Tako u originalu.

br. 255. *Od Ištvana* br. 6 key 1. — Depeša primljena u 10 časova 8-mog.¹³ Talijani zabranjuju napad na Foču zbog kratkoće vremena. Traženo ljudstvo ne mogu skupiti, odlazim u Miljevinu gde će se o svemu dogovoriti sa prisutnim. O novoj situaciji hitno me izvestite. —

br. 260 *Od Ištvana* br. 8. — Da omogućimo Baćoviću slobodno kretanje po Hercegovini, kod Talijana ponudili smo im sporazum sa našim trupama u Trećoj zoni. Oni usvajaju jedino uz uslov da primimo status herceg.-četničkih jedinica koje oni smatraju dobrom vojnicom, pod svojom kontrolom. Ja i Jevđević mislimo da odgadamo definitivno rešenje dok od Vas ne dobijemo.

10.VIH.42 *Od Đorda* key 1 — Botić namerava da hvata vezu

br. 265. neposredno i sa Londonom i uz pomoć nekog njegovog tamo ministra. Ustanak u Bosni odvoji od ustanka u Srbiji. Neophodno je potrebno da sie više puta iz Londona objavi da mu narod i četnici ništa ne veruju i da je izdajnik. Ovde sam ga onemogućio ali ako iz aeroplana padnu bar dve puške stvar je rešena potpuno. Šaljite oružje što pre. Za Krajinu¹⁴ otišao por. Mikašinović sa zadatkom da pripremi teren protiv Botića i ne dozvoli mu prelazak u Krajinu. — Račić —

br. 277 *Od Or eia* — Kapetan Petrović Brana ubija ni krive ni dužne ljude, ubio je jednog mog odličnog vojnika i njegova četiri od kojih 3 brata što su bili partizani. Hteo da ubije još četiri da nisu pobegli. Ranije ubijen Vukašin Protić. Njegov narednik Jezdimir pljačka narod i siluje devojke i žene. Glavni krivac za ubistva je on. U narodu strah i pobuna. Molim da se hitno uputi islednik inače će doći do oružanog sukoba. Kapetan Cvetić.

12—VIII—42 ...

Br. 291 *Od Ištvana*. — Sa čika Brankom sam uhvatio vezu. Sutra ćemo se sastati. Nevesinjska i Kalinovička bri-

¹³ Vidi dok. br. 149, tei. »Od Ištvana«.

¹⁴ Odnosi se na Bosansku krajinu.

gada još uvek u akciji. Protiv komunista. Padobran—ce sam uputio po Pejoviću. Stanicu sam zadržao jer druge nemam. Pare od Slovenca sam zadržao sve kod mene. Zečević i Pejović stigli i predali novac. Po svršenoj akciji kod Foče putujem za Romaniju. Situacija dobra. Ištvan.

Br. 298. *Od 505.* — S obzirom da dalji razvoj situacije ova-mo može da ide u raskorak i dalje, time moja želja i nastojanje neuspela smatram moj dalji rad na ovom terenu štetnim za opštu stvar i želim da odem. Javite hitno kome da uručim aparat. Za uloge Jevdevića i Baćovića za organizaciju vojne i civilne vlasti za istočnu Bosnu i Hercegovinu trebao sam biti obavešten. Pre odlaska sa terena tražim još jednom mogućnost usmenog obaveštenja.

13—VIII—1942

br. 309 *Od Đorđa.* — Odredi u srednjoj Bosni izabrali novog komandanta svih četničkih odreda.¹⁵ U Bosni Radoslava Radića trgovca iz okoline Banja Luke. Njegov načelnik štaba poručnik Marčetić Vukašin; Izbor vršen bez Majevice. Botić se sa ovim ne slaže. Ovde su dva delegata iz srednje Bosne sa pismom i opširnim izveštajem za Vas. U glavnom taj izveštaj sadrži — nastavak Da se oni stavljaju pod Vašu absolutnu komandu. Mislim da se radio stanica preda njihovim delegatima i njihovu izjavu šaljem. Ceo narod i četnici su za Vas. pozdrav Račić.

15—VIII—42 ...

br. 361 *Iljev* — Gomjak je stekao renome Ravne Gore ali je navučena i mržnja neprijatelja i njegove trupe. Bombardujte Bor podignite samopouzdanje naroda koji zbog momentalnih neuspeha saveznika gubi veru u sebe. Bor hitno bombardovati znači pomoći narodu-i sebi u 12 času.

¹⁵ Vidi dok. br. 115.

br. 369 *Od Ilijeva* — Kapetan Ivanović Bogdan došao iz Srema i javlja da тамо нико ништа nije uradio. Komunistička organizacija potpuno sprovedena. U Beogradu i Šapcu ima više lica sa Cičnim ovlaštenjem za rad u Sremu. Oni sede u Beogradu i ništa ne rade. Narod Srema hitno traži naše ljude. poz. Siniša.

br. 370 *Ilijev*. — Saznaje se da Dragi Jovanović želi preko određenog lica da javi Čiči važna saopštenja. Molim da se za to odredi pogodno lice. Siniša.

br. 391 *Ištvan*. Naredenje za napad na Foču izvršićemo ali skidamo sa sebe svaku odgovornost jer će isti imati rđavih posledica za narod. Molimo odložite napad dok primite naš pismeni izveštaj. Molimo odgovorite još danas. Jevđević Baćović.

br. 396 *Od 1002*. — Sinoć došao ovde danas se vraćam na položaj. Čudno je da Ištvan i Dobrosav nisu primili nijedno moje pismo ni depešu, kako kažu i ako sam 5 puta pisao i slao Voju.¹⁶ Ja im neverujem oni su odlučni protiv napada na Foču. Prave mi velike teškoće. Pristali su da daju 1200 ljudi ali traže pismeno da skidam sa njih svaku odgovornost.

Na sve načine pokušali da utiču da obustavim napad, pa čak podneli ostavke kada sam bio odlučan legli na rudu. Stanicu mi nedaju a za staru tvrde da je neispravna. Napad је zbog ovoga morati da odložim do utorka ili srede te tako mnogo gubim u vremenu. Ustašama može doći za to vreme pomoć. Pored svega ovoga verujem u uspeh. Ali se bojim da će brbljivošću njihovom saznati sve Italijani i da bi mogli dovodenjem trupa da mi ometu napad. Ja odlučno ostajem pri odluci za napad i upravljaču se prema prilikama. Ubeden sam u uspeh. Položaj sam obišao i izdao sva pripremna naredenja. Sad samo čekam trupe. Svi vojnici su spremni za napad. Ustaši po celu noć pucaju i prete imai ih svega oko 1000 ljudi. Drže 4 utvrđene tačke. U samoj varoši ih je malo. Polazni položaj za napad je odličan. Verujem da će mo ih sve pohvatati. Sve pripreme savesno izvedene. Hrane ima i na terenu

¹⁴ Vojislav Lukačević.

dovoljno od Turaka Ustaša koji pobegli. Molim da mi javite Vaše mišljenje po ovom preko Išvanove stanice preko koje će i ja javljati mada nije daleko.
Poz. Branko.

18—VIII—42. Od *Išvana*. — Talijanski pukovnik razgovarao sa br. 402 Jevđevićem i samnom. Duhovno pripremljen za na-

pad na Foču. Poklonili smo mu jedan tepih.¹⁷ Vojska za napad na Foču prikupljena i hranom snabdevena. Po svršenoj operaciji sledi opširan izveštaj o toku dogadaja.

br. 405 1002. — Juče sam se vratio iz Kalinovika u Ravne njive ispod Crnog vrha. Juče su ustaše napale na Voju na Javor a ovoga momenta se vodi borba na 100 m. od mog štaba jer su jutros napali na Crni vrh, odbićemo ih a ovo je dobro jer će Jevđević imati pokriće pred Italij anima. I sve će biti dobro samo čekam da se trupe prikupe. Duh boraca odličan. Branko.

br. 406 1002. — U Foči ima svega i svačega pa se nadamo dobrom plenu jedva čekam da mi se ljudi prikupe. Zao mi je samo što će mi potrošiti municiju jer po ceo dan i celu noć pucaju a ja polažem pravo na tu municiju. Izvešten sam da će im ovih dana doći

¹⁷ O poklonima datim italijanskim oficirima u »Spisku poklona« piše:

»Komandantu armije Dalmacu persiski čilim	
generalu Morgari Fiume	persiski čilim
generalu Lozana	tri persiska čilima, dva srebr. pasa
pukovniku Ruso	srebrno antikno oružje
pukovniku Karla, Fiume	persiski čilim
pukovniku Celebrano,	jedan čilim i jedna zlatna funta
majoru de Matteisu	tri čilima, zlatni sat, ogrlica za gospodu, jedna zlatna funta
kapetanu Zilioto	jedan čilim i 10.000 lira
Pasali kapetan	četiri čilima, jedan srebrn pas
poručnik Vid jak	jedan čilim
poručnik Fanezi	jedan čilim
kapetan Fortunata	dve zlatne funte, jedan serviz srebr.
kapetanu Rosa	dva čilima, srebrni pojaz ženski
pukovniku Domiani	jedan čilim
kapetanu Bentivoglio	jedan srebrni servis«

(Arhiv VII, reg. br. 7/10, k. 231). Vidi dok. br. 175, tač. 6 i dok. br. 161.

pojačanje što bi bilo dobro jer će biti veći plen —
16 avgust — Branko. Nastavak 1002

br. 407 Molim da Pavlu¹⁸ naredite da se hrana redovno šalje za 800 ljudi i da komora dobro funkcioniše jer su Bojovićevi ljudi već 5 dana bez hrane. Stanicu sam ostavio Baćoviću a ja izveštaje šaljem po kuriru do staniće. On očekuje bacanje materijala za 20 — i sada radi sa obe stanice sa novom sluša a sa gedžom daje. Birčaninovu šaljem Vama na opravku. Posle Foče moraću da ostanem 10 dana radi uređenja ostalog. Branko.

BR. 146

PISMO KAPETANA RADOVANA IVANIŠEVIĆA OD 19. AVGUSTA 1942. MAJORU SLAVKU BJELAJCU SA UPUTSTVIMA ZA RAD NA ORGANIZACIJI ČETNIKA U ZAPADNOJ BOSNI¹

Gospodine Majore,²

Ovlašćen da Vam usmeno izdam potrebna uputstva za rad u smislu Naredenja O.B. 42 Komande Bosanskih, Ličko-Dalmatinskih i Hercegovačkih Odreda j.v.³ čekao sam Vas ovde 17, 18, i 19 avgusta.

Međutim po naredenju Komandanta Vojvode Birčanina morao sam se hitno vratiti u Split, odakle ću dalje na put po neodložnom poslu. Zbog ovoga sam primoran da Vam ovim putem ostavim potrebna upustva, koja sam u smislu ovlašćenja dužan da dam.

Na predlog Vojvode g. Birčanina, Gospodin Ministar Vas je lično odredio za Komandanta označene prostorije.⁴ Major g. Vranješević, koji je mnogo pre Vas u službi na terenu, odre-

¹⁸ Đurišić.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 22/2 (H-X-29).

² Odnosi se na majora Slavka Bjelajca.

³ To naredenje redakcija nije pronašla, »j.v.« je skraćenica od »Jugoslovenske vojske«.

⁴ Reč je o području zapadne Bosne.

den je za Vašeg Pomoćnika i upućen sa radiostanicom i šifrom na teren iz pravca od Doboja preko Borja Pl. Major g. Vranješević dovodi odred četnika Dražinih i donosi upustva koja mu je izdao Načelnik štaba Vrhovne Komande.

Vaša je dužnost da se sa 200 četnika, koje će Vam staviti na raspolaganje pukovnik g. Uzunčević⁵, do kraja ovog meseča prebacite na označeni reon i otpočnete rad.

Kao Komandant brigade »Vojvode Vuka« neposredno ste potčinjeni Vojvodi Birčaninu. Zadatak Vam je: *Da označenu prostoriju organizujete u smislu naredenja O. Br. 42/42*, zbog čega zahtevajte da Vam se to naređenje prekuca na mašini, dok ste još u Strmici, i da se isto ozvaniči štambiljem i pravim potpisom pukovnika Uzunčevića. Po završenoj mobilizaciji, organizaciji i formaciji, *izvodićete operacije* saobrazno prilikama. U tom pogledu nije mi naređeno da Vam skrećem pažnju, a u ostalom smatram da kao starijem od sebe i iskusnjem oficiru iz struke, nemam razloga da dajem ma kakva upustva. Važno je da znate da imate da vodite borbu protiv okupatora, komunista i ustaša na isti način kao što to čini i Gospodin Ministar, samo po redu hitnosti i važnosti. Ne smete otvarati neprijateljstva pre vremena sa okupatorom dok ne likvidirate komuniste. Vi, pre nego bi se upustili u ma kakve kompromisne pregovore sa Hrvatima, morate predhodno izdejstvovati odobrenje od g. vojvode Birčanina. Veza sa Ministrom biće Vam stalna, svakodnevna i neposredna pomoću radiostanice, kojom ćete raspolagati. Kad stigne naša radiostanica, koja nam je na putu, onda ćete imati svakodnevnu vezu i sa nama.

Sa okupatorom ne možete stupati uopšte u ma kakve pregovore, sem onih koji se odnose na razmenu zarobljenika, pokopavanje mrtvih i dr. (Međunarodno ratno pravo).

Sa sobom treba da povedete 2 oficira (komandire tih dveju četa sa kojima treba da se probijete) i to poručnika g. Đorda Nikolića i potporučnika g. Šućura Milutina oba iz puka »Gavrila Principa«. Prvac pokreta proučite. Mislim da je najbolji Bos. Grahovo — Mrkonjić-Grad i dalje.

Dočnije po meri povećavanja Vaših četnika, formirajte nove jedinice (brigade) i obrazujte korpuze.

Odmah po dolasku na teren javite se Ministru. Potom označite pogodan teren za spuštanje ili za bacanje iz aviona i dostavite ga depešom g. Ministru tražeći da Vam se dostave potrebna sredstva koja oni mogu da Vam pošalju. Za potrebe naše Komande tražite radiostanice i to: Jednu za vojvodu g.

⁵ Dimitrije.

Birčanina, jednu za Dinarski Korpus i jednu za Mihića.⁶ Pored toga za vojvodu tražite i novčana sredstva.

Vojvoda g. Birčanin preduzeo je mere da se očiste partizani koji odvajaju Vaš teren od terena četnika pukovnika Uzunčevića i od četnika u Hercegovini, tako da se stvori jedna neprekidna slobodna četnička zona od Hercegovine i Crne Gore do leve granice zone dejstva p. pukovnika Mihića.

Ako postoji neka poteškoća zbog Italijana koji znaju za Vas, pa bi eventualno pravili pitanje, lako je da im se kaže da ste u jednom okršaju n.pr. »poginuli«, naravno pošto predhodno objasnite Vašoj gospodi u čemu se sastoji taj manevar. U tom slučaju treba da dejstvujete pod drugim imenom do kraja rata. Vaše pravo ime kao i manevar sa »pogibijom« nebi smeо da zna niko uopšte, pa čak ni Vaši oficiri. Tek kad se Vi probijete na Vaš reon, ovde bi se lansirala vest o »pogibiji« tako da bi u istu bili uvereni čak i starešine Komande dosađnje Dinarske Divizije.

Dozvolite najzad da Vam skrenem pažnju na četnike učitelja Drenovića koji dejstvuje u reonu Mrkonjić Grad—Jajce. Vi prolazite tim pravcem i treba da ih iskoristite da Vam pomognu i olakšaju izlazak na Vaš reon, da Vas snabdeju hranom i municijom i da Vas orijentisu o situaciji na terenu. Ali treba da znate da Drenović izgleda ima nekakve sporazume sa Ustašama⁷ i njihovom Komandom kao i sa Nemcima, koji su ga ne samo kompromitovali lično, nego su bacili na ceo naš četnički pokret rđavu sliku. Zbog ovoga Vojvoda Birčanin, koji mu je prvopredpostavljeni, pisao mu je ovih dana oštropismo⁸ kao opomenu, jer ako ne ispuni uslove prema njemu da će ga isključiti iz četničke organizacije. Pošto Vi idete tamo tražite to pismo i pročitajte ga. Treba da ga je tamo doneo major u penziji g. Zvicer,⁹ kao opunomoćen od g. Vojvode da na licu mesta raspravi i uravnoteži čelu stvar. Prema ovome šta vidite na licu mesta odredite i Vaše držanje prema Dreno viću. Ako on nije odstupio od naše linije i ako se nije kompromitovao, mogao bi Vam, kao prvi sused u mnogome da pomogne a naročito u municiji, oružju i hrani te da kad je on već u nekom sporazumu ne morate Vi da budete, a on da Vas pomaže. Učitelj Drenović koji je hrabro istrajavao u borbi najpre protiv ustaša, a potom protiv partizana, više od godinu dana, nagraden je od strane Komandanta i unapređen u čin četničkog vojvode, čime mu je dato vidno priznanje za stečene

⁶ Ilija.

⁷ Vidi dok. br. 74.

⁸ To pismo redakcija nije pronašla.

⁹ Stevan.

zasluge. Ako je međutim otišao — zabrazdio, toliko daleko da je kompromitovao celu stvar onda treba da ga savetujete kako da se izvuče i rehabilituje.

Sve detalje koji se budu morali da reše pre Vašeg od-laska rešite sa pukovnikom g. Uzunčevićem, kome je naređeno da Vam izade u susret u svakom pogledu.

Molim Vas da izvolite primiti moj srdačni pozdrav

Đeneralštabni kapetan I klase
Rad. St. Ivanišević

P. S.

Iz naredenja O. Br. 42/42 vidi se formacija, ali omaškom nije označeno koliko treba da bude jaka streljačka četa. Unificirano je u Hercegovini, Lici, Dalmaciji pa treba i kod Vas da bude četa jaka 100 ljudi — od 3 voda.

Uzmite prepis formac. sastava jedinica (desetine, voda, čete i bataljona).

BR. 147

OBAVEŠTENJE ŠTABA MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE
OD 20. AVGUSTA 1942. KOMANDANTIMA BATALJONA O
PREGOVORIMA SA PREDSTAVNIKOM NEMAČKOG OKU-
PATORA SA NAREĐENJEM ZA SPROVOĐENJE SPORAZU-
MA O „PRIMIRJU”¹

ŠTAB
MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE
Br. službeno
20 avgusta 1942
POLOŽAJ

Dostavlja prepis odgo-
vora predat Komandantu Nje-
mačke vojske u Tuzli.

KOMANDA

ČETNIČKOG BATALJONA,

Položaj.

U prilogu se dostavlja prepis odgovora, koji je predat Komandantu Njemačke vojske iz Tuzle, a prilikom sastanka, koji je održat u Loparama 20 tek. mj. na kojem su bili predstavnici četnika sa Komandantom vojvodom Kerovićem, Komandant Njemačke vojske i prestavnici Hrvatske vojske.²

Tom prilikom, Komandant Njemačke vojske, a pošto je pročitao naš odgovor i pošto su mu objasniti razlozi zbog kojih oružje ne može odložiti, odgovorio je da će naš odgovor dostaviti višoj Njemačkoj Komandi i da ćemo dobiti odgovor za 10 dana.

Za to vrijeme ponovo je utvrđeno da se primirje i dalje strogo održaje i da se patrole jedna drugoj ne smiju bliže da približuju od 500 koraka.

Dostavljajući Vam ovo, naređuje Vam se da se uslova primirja najstrožije pridržavate i ne dozvolite nikome da mir naruši. Onaj, koji bude svojim radom ili najmanjim djelom mir narušio, biće najstrožije kažnen, jer time svjesno radi protiv interesa Srpskog naroda.

U slučaju da bi neprijatelj sa svoje strane narušio uslove primirja, odmah da najhitnije o svakom takvom slučaju pis-meno izvestite, kako bi o tome mogli izvestiti Komandanta Njemačke vojske u Tuzli i, poduzeti potrebne mјere.

¹ Original (umnožen na šapirografu, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 210, reg. br. 25/2 (BH-V-10977).

² Vidi dok. br. 144, nap. 4.

Pošto su mnoge porodice četnika, koji se nalaze kod nas, internirane ovih dana iz Bijeljine, a u Brčkom najavljeno interniranje i oduzimanje imovine od strane Hrvatske vlasti, to smo molili Njemačkog Komandanta da se porodice četnika puste kućama, a imovina da im se povrati.

Stoga odmah po prijemu ovoga sačinite spiskove porodica, onih četnika, kojima su porodice internirane ili najavljeno interniranje i dostaviti nam što prije. U spisak unijeti pojedinačno sve članove koje treba pustiti i to: ime, prezime, zanimanje i odakle je i ako je odveden naznačiti gde je odveden, od koga i kada. Ovo se odnosi samo na interniranje onih porodica, koje je vršeno ovih dana.

Da bi svaki naš borac bio tačno obavješten o pregovorima, koji su vodenici sa Nijemcima, nareduje Vam se da se naš odgovor, predat Nijemcima, pročita pred strojem, kao i ovo naše naređenje. Tom prilikom da se svim borcima objasni važnost zaključenog primirja za Srpski narod i četnike, kojeg moramo pametno da iskoristimo.

S vjerom u Boga za Kralja i otadžbinu!

NAČELNIK ŠTABA
Kapetan I kl.
Jovan Đ. Đorđević

M. P³

KOMANDANT
Vojvoda
Radivoje Kerović, s.r.⁴

³ Okrugli pečat: »Četnički odred vojvode majevičkog«.

⁴ Ime i »s.r.« dopisao je mastilom, načelnik štaba Jovan Đorđević.

BR. 148

**ZAPISNIK SA ZAJEDNIČKE KONFERENCIJE GLAVNOG
ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA I GORSKOG
ŠTABA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 21. AVGUS-
TA 1942. O STVARANJU JEDINSTVENE KOMANDE, STAVU
PREMA DRAŽI MIHAJOVIĆU I NEPOSREDNIM ZADACI-
MA¹**

Z A P I S N I K

Zajedničke konferencije glavnog štaba bosanskih četničkih odreda² i gorskog štaba bosanskih četničkih odreda, održane 21-VIII-1942. g. u selu Liplju, srez Kotor Varoš.

U cilju ispitivanja i pretresa potrebe, uslova i mogućnosti daljeg povezivanja četničkih odreda u Bosni i stvaranja jedinstvene komande svih odreda, sastali su se na zajedničku konferenciju prestavnici glavnog štaba bosanskih četničkih odreda i gorskog štaba bosanskih četničkih odreda iz Istočne Bosne i to:

a) U ime Glavnog štaba bos. četničkih odreda: Radoslav Radić komandant, Vasilije Lalić pomoćnik komandanta, Vukan Marčetić načelnik štaba, Mirko Topić adutant, Luka Radić komandant pozadine, Đoko Milošević, Branislav Lazić, Mirko Džombić i Miloš Vidaček, članovi štaba, te brat Savo Božić komandant trebavskog četničkog odreda,

b) u ime Gorskog štaba bosanskih četničkih odreda: Stevan Botić komandant štaba, major Slavoljub Vranješević načelnik štaba, te dr. Milan Dukić i Nikola Knežić,

v) Manojlo Pejić, kapetan I kl. kao posmatrač.

Nakon iscrpne diskusije o ideoškim pogledima i shvatanju zadataka bosanskih četničkih organizacija, koja je vodena u prijateljskom duhu, i u kojoj su obe strane izložile potpuno jednaka shvatanja, jednoglasno su donešeni sledeći zaključci:

1) Obe strane uvidaju neophodnu potrebu daljeg povezivanja svih četničkih odreda u Bosni i stvaranje jedinstvene komande bosanskih četničkih organizacija, smatrajući to važnim za što uspešnije ostvarenje budućih četničkih ciljeva.

2) Obe strane priznaju za svoga vrhovnog komandanta brata Dražu Mihailovića, ministra vojske i mornarice, koji je od strane Nj. V. Kralja Petra II i Kraljevske vlade do sada

¹ Prepis originala (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 24/6 (BH-V-9536).

² O formiranju i nadležnosti tog štaba, vidi dok. br. 115.-

jedini ovlašteni da rukovodi celokupnom narodnom borbom za oslobođenje porobljene otadžbine. Buduća jedinstvena četnička komanda u Bosni treba i mora da stoji u naj neposredniji joj vezi sa bratom Dražom Mihajlovićem na taj način, što bi u sastav njegovog štaba uputila svoja dva prestavnika, kao informatore o stvarnom stanju prilika u Bosni, a ujedno bi se na taj način onemogućilo postavljanje za komandante četničkih jedinica onih ljudi, koje ne žele ni borci ni narod, jer do sada nisu učestvovah u borbi, pa bi to imalo vrlo nezgodnih posledica po interesu srpskog naroda i jedinstvo i solidarnost naših četničkih organizacija.

3) Pošto nesređenost prilika u četničkim odredima u Istočnoj Bosni i neobaveštenost glavnog štaba bosanskih četničkih odreda, da donose bilo kakve bitne promene bez saglasnosti svojih odreda, sprečavajući da se odmah obrazuje zajednička komanda, to se stavlja u dužnost:

- a) bratu Stevanu Botiću, komandantu Gorskog štaba, da što pre sredi prilike u četničkim redovima Istočne Bosne, i
- b) Glavnom štabu bosanskih četničkih odreda da odmah pristupi obaveštavanju svojih odreda o ovoj stvari i traženju njihove saglasnosti.

4) Kad ovo bude izvršeno biće sazvana konferencija od ovlaštenih pretstavnika obeju strana, koja će imati ovo pitanje da definitivno reši.

5) U međuvremenu glavni štab bosanskih četničkih odreda nastojaće da stupi u dodir sa prestavnicima Dinarske divizije, da izmenja sa njima misli o svemu ovome i da ih pozove na buduću zajedničku konferenciju.

6) Do konačnog rešenja svih ovih pitanja na zajedničkoj konferenciji, prestavnici obeju strana obavezuju se, da se klonne svega, što bi izazivalo međusobne nesporazume i kočilo rad na stvaranju što veće povezanosti i jedinstvene komande u Bosni.

7)³ Ako bi, u međuvremenu, do stvaranja jedinstvene komande četničkih odreda u [Bos]ni, hrvatske oružane snage (domobrani, ustaše ili milicija) izvršile organizovani [nap]ad na području četničkih odreda, bilo da su ovi odredi sklopiti ugovore sa [hrva]tskim vlastima ili ne, svi četnički odredi dužni su da odmah stupe u protivna[pad] protiv hrvatskih oružanih snaga, smatrajući to pravom samoodbrane srpskog na[roda]. Pod organizovanim oružanim napadom podrazumeva se sve ono, što se ne može [sma]trati običnim slučajem ili neodgovor-

³ U daljem tekstu nedostaju delovi pojedinih reči zbog oštećenja ivice dokumenta.

nom delatnošću pojedinaca sa hrvatske strane, u kom slučaju četničke organizacije pridržavaju pravo, da svakog takvog pojedinca kazne po svojim propisima. O zaključku pod ovom tačkom Glavni štab bosanskih četničkih odreda odmah će obavestiti nadležne hrvatske vlasti.

S verom u Boga — Za Kralja i Otadžbinu!

[Ljiplje, 21—VIII—1942 god.

ZA GORSKI ŠTAB BOS.
ČETN. ODREDA:

Stevan Botić, s.r.
Slav. D. Vranješević, s.r.,
Dr. Milan Dukić, s.r.
Nikola Knežić, s.r.

ZA GLAVNI ŠTAB BOS.
CETN. ODREDA:

Radoslav Radić, s.r.
Vuk. J. Marčetić, s.r.,
Savo Božić, s.r.,
Vas. Lalić, s.r.,
Mirko M. Topić, s.r.,
Luka Radić, s.r.,
Bran. Lazić, s.r.,
Milos Vidaček, s.r.,
Đoko Milošević, s.r.,

Kapetan I klase Manojlo S. Pejić, s.r.

OVERAVA:
Kapetan I kl.,
Manojlo S. Pejić

M.P.⁴

...5

⁴ Okrugli pečat: »Glavni štab bosanskih četničkih odreda«.

⁵ Trima tačkama je obeležen izostavljeni tekst dopisa (pisan na poledini) Komande bosanskih četničkih odreda od 24. avgusta 1942. kojim se zapisnik prosleduje komandantu četničkog odreda »Manjača« i naredenje iste komande od 25. avgusta komandantima odreda za upućivanje ljudstva za stražarsku službu i održavanje veze.

BR. 149

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAJOVIĆA OD 5. DO 21. AVGUSTA 1942. GODINE¹

k

KNJIGA BR. 3
OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

f5.VIII.42]...

Br. 312.— Za Hermana key 3.— Na reonu Reljića² preduzmite što hitnije uništavanje komunista. Hitno mu odrediti zamenika. Komuniste naročito goniti u srezovima svrljiškom, bjelopalanačkom i pirotskom.—

Br. 314.— Za Ilieva key 3 — Komunisti su na reonu kapet. Reljića preduzeli jaku aktivnost. Preduzmite sa svoje strane najenergičnije mere da se suzbiju i unište. Naročito su aktivni u Svrljiškom srežu. Saznajemo da je težnja k-nista da prenesu akciju u ist. Srb. radi veze sa bug. i rumunskim k-stima.

B. 317.— Za Ulmana key 1,6-VIII-1942 g.— ...

Br. 332.— Za Hermana 4 — Zadovoljan sam sa radom u Juž. Srbiji.— produžite. Pokušajte vezu sa Bugarima i to sa zemljoradnicima isključite k-[omu]niste. Kredit za Bugare — na slučaj uspeh a daću Vam.—

Br. 323.— Ludvigu: Najenergičnije produžite rad protiv k-[omu] ništa. Ovde su svuda očišćeni sem u oblasti s.z. Bosne. Koristite sve da dodete do oružja, ali pazite da se pokret ne kompromituje. Izveštavajte o svemu. Naredio sam da Vam se pošalje 5.000.000 lira na Vas ili preko Vlajka,³ ako niste u mestu. Taj novac dolazi sa strane.—

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 4/1. Vidi izvod iz knjige primljenih telegrama od 3. do 18. avgusta 1942 — dok. br. 145.

² Milenko.

³ Vauhnik Vladimir, pukovnik.

7.VIII.42

Br. 320.—*Za Ištvana.* U vezi Vašeg pism.jenog] izvešta.[ja]⁴ slažem se sa onim što odlučite Vi i Jevđević. Puno-moć ja poslaću.

9.VIII.42

Br. 336.—*Za Ištvana:* Napad na Foču vodi Branko i on je tamo. Verujem da će ga izvesti bez obzira na Italijane.⁵ Znak za obeležavanje terena kao i dolazak aviona javiće Vam. U pogledu napada na Foču stupite u direktnu vezu sa Brankom. U Hercegovini moglo bi se urediti slično kao i u C. Gori. Uslov je da Hrvati ne dolaze. Potrebni legalni naši odredi za bazu mira i reda i za prikrivanje naših organizacija i brigada. Nikakva vlada niti uprava izvan četničkih organiza-cija. Pomoć u oružju i hrani.—

10.VIII 42

Br. 339

Br. 340.— *Dorde 3* — Izvestio sam London za Botića i Trklju, ali nećemo objavljivati preko radia, jer ne vrede toliko. Energično ih onemogućite, političari nam ne trebaju.—

11.VIII. 42

Br. 346.— *Herman k-4.* Naš kanal iz Soluna želi vezu sa Juž-nom Srbijom⁶ preko Vas. Javite hitno naše povere-nike na pravcu Skoplje Đevđelija i Skoplje Bitolj. Javite mesto za spuštanje materijala iz vazduha.

Br. 347.— *Ludvig K-6* Javite ima li mogućnosti da na Istru ili na koji drugi deo obale pristane podmornica sa po-verenicima i materijalom.

⁴ Vidi dok. br. 141.

⁵ O napadu na Foču vidi dok. br. 141, 145 i 161; Arhiv VII, Ča, k. 161, reg. br. 48/6: zapovest majora Zaharija Ostojića od 18. avgusta 1942. za napad; k. 161, reg. br. 1/1: naredba pomenutog od 18. avgusta 1942. upućena pripadnicima četničkih jedinica; k. 171, reg. br. 713: objašnjenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 20. av-gusta 1942. o razlozima napada na Foču i k. 165, reg. br. 50/1: relacija srednje kolone grupe četničkih odreda od 20. avgusta o napadu na Foču.

* Odnosi se na današnju teritoriju SR Makedonije.

17.VIII.42

Br. 414.— *For. 1002 via Ištvan.*— Napad na Foču kompromitovan razlozi prvo ustaše već znaju, pripreme duge. Drugo izvršioci znaju za raspravu umanjen elan. Treće neuspeh verovatan odjeknuo bi daleko kao prvi neuspeh. Napad zakasnio neizvršavati ga.

Br. 415.— *Za Hermana.*— Hiljadu i jedan to je Čića, 1002 Ostojić, 1003 Mirko.

Br. 431.— *Ištvan.*— Odugovlačenjem napada na Foču stvar kompromitovana. Naredio sam potrebno Ostojiću.

Br. 437.— *Za Or eia.*— Budite spremni za prijem u vremenu od 20—31. ov. meseca.⁷ Javljeno je da će doći stop. Ako doznam tačan dan javiće. Slušajte radio emisije. Pošaljite trojke u blizini turskih sela da odšrafljuju šine na krivinama da bi došlo do pre-vrtanja vozova sve pod firmom komunista.

Br. 438.—*Za Hermana.*— Šaljite trojke da na bugarskoj teritoriji a u blizini sela koja nisu srpska skidaju šrafove na krivinama i izazivaju iskliznuće vozova to važi sve pod firmom komunista za Vaš i Reljićev reon.

Br. 439 za Iljeva — Neka Dragi Jovanović javi šta želi preko svoga šuraka inžinjera Bojovića a Vi odredite pogodno lice kome će Bojović javiti što hoće Dragi Jovanović. Budite oprezni jer Dragi je lopov.

Br. 441.— *Rodrigo.* — Trklja i Botić su već izbačeni iz sedla.

Stop. Sve je bilo preduzeto na vreme ne brinite ništa pozdrav Čića.

18.VIII.42

Br. 456 Rodrigo:

Ne dozvoliti da se komunisti ustale ma u kom srezu. Prenesite naređenje da se sa komunistima raščisti u Rasinskom i Kruševačkom srezu. Pomoću legalizovanih odreda a koji su naši.

⁷ Reč je o prijemu pomoći vazdušnim putem.

Br. 458 Jozef

Ne mogu da shvatim da ne razumete da nema kanala od mene do vas. U pokretu sam stalno a Jugoslavija velika. Zar vam nije dovoljna radio veza? Manje administracije a više rada preporučujem svima. Sve što je važno javite depešom. Kad bih vas izvestio da sam u Albaniji ili u Sloveniji da li biste mogli doći. Pozdrav Čića.

Br. 459 Valter⁸

Izvestite da li vam je što poznato o organizaciji Vakul ponavljam Vakul u Novom Sadu stop naši — preko mera obavešteni da je ovo neko društvo oficira protiv komunista. Pozdrav Čića.

Br. 460 Raspis svima.— Obzirom na sadašnju situaciju i skoro otvaranje 2 fronta preduzmite hitno dovršenje organizacije svuda stop. Neprijat. trupe kod nas smanjene rad olakšan stop Budimo spremni.

Br. 461 Raspis svima

U Jugoslaviji mora biti jedinstven front. Komuniste i ljetićeve uništavati bez milosti svuda gde se pojave, ne birati sretstva. Naročito u tome pogledu dati instrukcije teritorijalnim 1. i 2. četama⁹ koje u slučaju akcije ostaju po srezovima. Ovo saopštiti i susedima.

Br. 462 Valter

Brat gospode Bajloni predao je vradi vašu šifru i vaš izveštaj koji ste diktirah njemu 1. oktobra.¹⁰ Vlada pita da li je ovo tačno. Protivu gospode Bajloni postoje tužbe da je u službi Nemaca. Što zname i po tome javite hitno.

Br. 464 for 1002 via Ištvan

Nisam kazao da ne verujem vama no istakao sam kompromitovanje pripremnih radova za napad. Na licu vi možete sve bolje oceniti od mene. Pozdrav Čića.

⁸ Tu depešu, kao i naredne depeše br. 461, 462, 464 i 465 pisao je Draža Mihailović.

⁹ Vidi dok. br. 59.

¹⁰ Taj izveštaj je doneo Gradimir Bajloni (student prava i član poznate beogradske porodice) i preko Lisabona je uručen izbegličkoj jugoslovenskoj vradi. Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 1/13.

Br. 465 for 1002 via Išvan

Laza (Trklja-NP)¹¹ mi se ne javlja nekoliko dana. Pozvaću ga sebi preko vas. Sam je se javio za prijem sa gorkim žaljenjem da su Jevđević i Ištan određeni za istočnu Bosnu bez njegovog znanja. Želi da se povuče da ne bi smetao. Lepo od njega. Pzdrav Čića.

Br. 466 21.VIII. Raspis: Herman, Ilijev, Orel, Rodrigo Feliks: Razvite što jaču propagandu među bugarskim vojnicima za balkansku uniju. Pozovite ih da pomažu četnike u šumi kao i da sa oružjem beže svojim kućama i da slično nama obrazuju u Bugarskoj oružane čete za oslobođenje od Germana i Borisa. Čas oslobođenja je blizu a propast Bugarske siguran ako ostanu na strani Germana.—

Br. 467. 21.VIII Jozefu: Organizujte odmah obaveštajnu službu na železničkoj stanici Beograd. Uzeti železničare za dobru nagradu ali tako da se medusobno ne znaju. Sravnjujte njihove dnevne izveštaje stop. Dnevno dostavljajte meni izveštaje o svima vojnim vozovima odakle i koga dana i u kom pravcu idu i šta nose kao trupe, topove, municiju hranu i koliko svega toga po broju i po vagonima. Ovaj posao veoma važan i hitan.

Br. 469 Herman: Organizujte odmah obaveštajnu službu na železničkoj stanici Niš i još nekoj stanici u pravcu Vranje. Uzeti železničare . . .¹² Ne žalite niti truda niti novca.

Br. 470 21.VIII Rodrigo: Organizujte odmah obaveštajnu službu na železničkoj stanici Kraljevo. Uzeti železničare . . .¹⁴ Ne žalite niti truda niti novca.

Br. 471 21.VIII Raspis svima: Saopštite svima legalizovanim odredima sledeće: Mnogi legalizovani odredi zaboravili su da je sada rat i da je njihova legalizacija samo maska za podzemni rad. Novac i ugordan život raznežio je mnoge koji misle da tako sačekaju kraj rata pa da posle samo izvlače koristi. Neka se zna da se o svakom vodi računa. Naredujem da svi legalizovani odredi najenergičnije unište komuniste na svojim prostorijama. Dalje da naše šum-

¹¹ Tako u originalu.

^{12, 18 i 14} Trima tačkama obeležen je izostavljeni tekst pošto se nalazi u tei. br. 467.

ske odrede pomažu na svakom koraku novcem, hranom, municijom, oružjem kao i u izvođenju organizacije i tajne propagande.

Br. 472 21.VIII Feliks Organizujte odmah obaveštajnu službu na železničkoj stanici Milanovac. Uzeti žezezničare..¹⁴ Ne žalite niti truda niti novca.

Br. 473 21.VIII Iljev: Sto je sa vezom sa Bugarima. Nastanite da do ove veze što pre dode u oblasti oko Zaječara i Vidina. Ne žalite za ovo niti srestva niti novca. Gde je sada Nešo Tumangelov. Staviću Vam na raspoloženje srestva kad mi ukažete na potrebu. Tražite vezu sa Stamboliskovim zemljoradnicima.

Br. 477 Herman

Dragoljub Jovanović od interesa je za nas za vezu sa Bugarima. Neka Gustav odmah stupa u vezu preko Dragoljuba sa Asenom Stamboliskim. Asen nije Bog zna šta pa neka se potraže i drugi. Poručiti Bugarima da nagovaraju vojнике da beže kućama sa oružjem i tamo po šumama da organizuju nacionalne zemljoradničke čete kao i mi našu vojsku, ali ne komunističke. Stavićemo novčana sredstva na raspoloženje ali ne Asenu nego nekom drugom koji je pametniji. Akciji da pristupe odmah. Za ovo nam Dragoljub može poslužiti odlično.

Čića

Br. 481 Jozef: Dobili sigurne izveštaje da se komunisti dobro organizuju u Beogradu kao i da imaju i oružje. Tajno organizujte sve u Beogradu protiv komunista a u prvom redu sokole i policiju. Sad ne birajte sredstva za borbu, a u danom momentu postupite bez milosti protiv njih. Beograd ne sme biti u njihovim rukama.

Br. 482 Raspis svima:

Vrlo česta je pojava među starešinama savađa. Ovo ostavlja vrlo težak utisak u narodu. Čest je slučaj da se ne čuva svoje dostojanstvo a naročito prema neprijatelju. Našom akcijom sprali smo mrlju sa oficirskog kadra od aprila prošle godine a sad treba svoju vrednost da potvrdimo. Nedostojnina nema mesta među nama. Sem lišenja čina neće biti druge kazne, a o svakom se vodi računa. Saopštiti svima kako onima u varoši tako i onima u šumi. Čića.

Br. 485 Ištvan: Primio izveštaj o Foči.¹⁵ Kapetan Mitrović da se javi Ostojiću za raspored a Lazo Trklja preko Ostojića da dode k meni za novi zadatak. Lazina stanica da ostane kod Vas sa radiotelegrafistom a sve ostale stanicu da se pošalju ovamo na upotrebu i reviziju računajući tu i stanicu iz Engleske. Čića.

Br. 489 za 506: Primaljen ključ broj 6. Lazo dolazi k meni kroz neki dan zato Tupanjaninovo pismo neka ostane još kod Vas. Počnite rad sa novom stanicom EJX1 pošto se bolje čuje. Pozdrav Čića.

BR. 150

IZVEŠTAJ ŠTABOVA BATALJONA »KARAĐORĐE« I »VOJA TANKOSIĆ« OD 24. AVGUSTA 1942. KOMANDANTU ODREDA »BORJE« O IZDVAJANJU U SAMOSTALNU JEDINICU ZBOG NESLAGANJA SA POLITIKOM ŠTABA ODREDA¹

ŠTABOVI:
VOJNO-CETNIČKIH BATALJONA
»KARAĐORĐE I VOJA TANKOSIĆ«
Broj službeno
24 avgusta 1942 godine
—POKRET—POLOŽAJ—

KOMANDANTU BORJANSKOG VOJNO-
ČETNIČKOG ODREDA —

Branešci.—

Uspostava Javorovskog vojno-četničkog
odreda, izveštaj dostavlja.—

Obzirom da je sektor današnjega odreda suviše veliki, a vodstvo toga odreda uzeli su u ruke ljudi, koji su meni nepoznati kao i vojsci. Na položaju starešinskog kadra nalaze se lica koje ova vojska nije vidila u borbi, a niti o njima ima

¹⁵ Vidi dok. br. 161.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 213, reg. br. 21/2 (BH-V-11617).

ma kakovih podataka. Ti isti ljudi koji su došli sa raznih strana trube po selima i raširuju požar gradanskog rata, negledajući u oči današnjici. Samo zato što možda neki od njih ima po koji razred više škole uzeli su preko noći vlast u ruke i zapostavili ljude koji su djelima dokazali da su pošteni i čestiti. Pojavilo se da je nekakvih »bradonja« za koje nemam najbolje podatke i od narodnog ustanka napravili su više političkih kombinacija, a ja se sjećam letaka koje ste nam Vi komandante slah u kojima je pisalo »kombinaciji političkih partija nema mesta u Srpskom narodu«. Nikakovi oficiri nisu pre vodili našu vojsku i upravljali borbom nego su sav teret nosili na njihovim plećima naši borci. Ilija Mikašinović rekao mi je da bi on u slučaju stvaranja nove države, koja bi imala i približno karakter ranije bio Srpski separatista, a sada taj isti Mikašinović nalazi se u štabu odreda. U štabu su odreda ljudi koji se voze sa automobilima i nastoje da sa ovog ustanka postanu možda bogati, dočim ispovedaju svoju namjeru: da vode računa o Srpskom narodu. Ni jedan vojnik iz tih komanda nije učestvovao u našoj borbi dočim danas su došli sa nekim raznim mišljenjima, te me je ovo kao i Komandanta bataljona »Karadorde« navelo da donešemo sledeći zaključak:

Dva bataljona i to: »Karadorde i Voja Tankosić« formiraju se u zaseban odred koji će nositi naziv »Javorovski voj. čet. odred« sa sedištem u selu Pribiniću.

Najmanje mislim da ovim aktom udovoljim možda nečijoj bolesnoj ambiciji odnosno da neko dode na položaj, nego me rukovodi stvarna potreba da stvar izvedem na čisto. Posle formiranja ovog odreda nastaviti ćemo saradnju isto onako kao i dosada sa razlikom, što ću gledati da idem pravim putem pa bar sa deset vojnika.

Naša dva odreda biće u svakom slučaju bratski i radit će na bratskoj osnovi, ali u mome odredu neću dozvoliti da mi neko sasvim deseti soli pamet jer ja ću da radim sa vojskom koju poznam i koja me pozna. »Bradonjama neće biti mjesta u mome odredu« jer sam uvjeren a imam i dokaza da im je glavno mjesto u sadanjem Borjanskem odredu i tu oni govore neke njihove lične stvari koje ovde nisu ni najmanje poželjne.

Da sam i dalje ostao u zajedničkom sastavu mislim da bi i ja jedne divne noći postao žrtva kao i Miloš Dujić, zato što ne želim da se vozim u automobilima i što nisam saglasan da mi sasvim deseta lica tumače sporazum.² Vama je dobro poznato da je u selu Pribiniću Mikašinović Ilija rekao prikupljenom zboru naroda da sve turke treba istrebiti, te smo imali muke sa muslimanskim selima a pre par dana u četi Pojezna

² Vidi dok. br. 103.

rekao je da se sav drugi narod sem Srpskog iz Bosne i Hercegovine ima da istrebi, ovo je Hitlerova lozinka i nikada joj ja neću biti vjeran. Čim su gospoda današnjega štaba došla na vlast počeli su sa izazivanjem, a uprava je povjerena onome tko nikada nije opalio metak, bar mi ga nismo vidjeli.

Sa kakovim pravom Branko Stakić dolazi da pregovara sa d.d.d.d. Teslić gde je bio taj Milošević³ kada smo se borili, zašto ranije nije uhvatio vezu sa nama, zašto nam ne posla traženu pomoć u borbi sa komunizmom. Zapitajte te ljudе zašto nisu proterani kao i ostali Srbi sa mnogo manjom inteligencijom? Zašto Cvjetin Todić nije došao na pregovore? Da li moramo nekome vjerovati samo zato što je Srbin, jeli ikada bilo Srba na stranputici i dah ih i dondanas ima? Smatram da me nemože nitko prevariti zato, jer su mi sve frakcije i trikovi dobro poznati.—

Protivu Vas nemam ništa, ali obzirom da su došli u odred ljudi sa kojima ni pod koju cjenu neću raditi to Vas molim da ovaj zaključak dostavite gl. štabu pod čijom će komandom ostati, ah pod uslovom da stvar ide pravim putem. Politika mi netreba zato jer ostajem na liniji Kralj Petar drugi i Draža Mihailović.—

MOLIM HITAN ODGOVOR.—

Komandanti
Jovo Kitić
Teodor Arsenić

³ Đorđe Doka.

Br. 151

**IZVEŠTAJ VLADIMIRA ZEĆEVICA OD 24. AVGUSTA 1942.
DRAŽI MIHAJLOVICU O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI
U HERCEGOVINI I POTREBI DA SE ONEMOGUĆI DELAT-
NOST ZEMLJORADNIČKE STRANKE¹**

**MINISTRU VOJSKE-MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA,
ARMISKOM ĐENERALU
GOSPODINU DRAŽI MIHAJLOVICU**

Položaj

Gospodine Ministre,

Dobro i sretno sam putovao. Gospodina majora Baćovića i Vojvodu Jevdevića našao sam, kod njih se nalazim i s njima saradujem. Zahvaljujem Vam, Gospodine Ministre, što ste me uputili na dužnost u kraj gde će moći najbolje da poslužim našoj stvari.²

Sa gospodinom Baćovićem i Jevdevićem, koje od prepoznam, saradujem najtešnje.

Gospodin Ostojić će Vas o radu ovde obavestiti. Verujem da je on sa ovdašnjim radom zadovoljan i da će te i Vi biti zadovoljni obzirom na prilike koje su ovde do skoro vladale.

Danas polazimo na put da obidemo Nevesinje, Stolac, Trebinje, Bileća i Gacko. Na ovaj put kreće Baćović, kapetan Salatić, kapetan Risto Kovačević i ja. Potrebno je da se obidu mnoge jedinice i da se dode u lični kontakt sa najuglednijim i najuticajnijim nacionalnim radnicima ovoga kraja, koji mogu u narodu danas da učine mnogo i pomognu našoj opštoj stvari. Treba rešiti na terenu mnoga pitanja i dati detaljna uputstva za organizaciju i t.d. Treba da se i vojska i narod upozna sa komandantom Baćovićem, jer njegov lični kontakt sa njima — neophodno je potreban.

Kao što znate svi srezovi u Hercegovini dali su veliki broj partizana.³ Partizani su zaveli narod, jer se nacionalna inteligencija nije u to vreme zatekla u narodu, dok su partizani imali mnogo intelektualaca sa sobom. Posle užasnih zločina i nasilja koje su partizani počinili, narod je sada ogorčen protiv njih. Sada treba samo razviti jaku nacionalnu propagandu i sve će se brzo popraviti. Nedostaje i sada mnogo nacionalne

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 50/5 (BH-P-62/I).

² Vidi dok. br. 141, nap. 8.

³ Vidi dok. br. 76, nap. 8.

inteligencije a naročito lekara i sveštenstva, pa je potrebno činiti ponovno apel na njih da se vrate u narod i sa njim rade. Mislim da bi dobro bilo na zgodan način i preko Londonskog Radia skrenuti pažnju toj našoj, da se izrazim žalosnoj inteligenciji, da se stavi narodu na raspoloženje i da mu posluži u ovim najtežim danima koje je srpski narod ikada u svojoj istoriji i doživeo.

Pošto se u srezovima Hercegovine, kao i u Fočanskom srežu, koji se nalaze u rukama četnika, nalaze još ostaci opasnih partizana i njihovih ideologa, treba ove ljude što pre izvesti pred sud.⁴ Ovakve sudove treba što pre obrazovati i hitno raditi. Narod traži da se fizičke i intelektualne ubice naših najcestitijih ljudi kazne, naročito pokvareni intelektualci i narodna hološ. U tom pravcu trebala bi i Vrhovna komanda da da hitna naredenja podređenim komandantima. Trabaće zavesti što veću kontrolu o kretanju sumnjivih školovanih ljudi i žena po selima i gradovima.

Napad na Foču⁵ i njeno zauzimanje primljeno je kod naše vojske i naroda sa neopisivim oduševljenjem. Narod veruje u svoju pobedu, jer već sada vidi stvarne rezultate patriotskog, mudrog i smišljenog rada — Vrhovne Komande. Moram, na žalost, da naglasim, da je Foča ovog puta sva opljačkana i najveći broj zgrada demoliran. Bilo je slučajeva gde su i srpske porodice opljačkane. Pljačku su vršili i četnici i susedni seljaci, muško i žensko, staro i mlado. Mnogi Oficiri nisu bili na visini, jer nisu ništa preduzeli da pljačku spreče, naprotiv bilo ih je koji kažu da je to prirodna stvar i da ne treba sprečavati pljačku nad neprijateljem. Ova pojava baca vrlo lošu sliku na naš sveti zadatak i časno i viteško srpsko i četničko ime. To što se desilo u Foči, čini se i na svim drugim mestima kuda četnici prolaze, tako da izgleda da je glavni četnički zadatak pljačkanje. U pljački nisu se pokazale nikakve razlike između Crnogoraca i Hercegovaca. Molim Vas, Gospodine Ministre, da po ovom bolnom pitanju zauzmete potreban stav i naredite najstrožije kazne, pa i smrtne.

Na tužnoj svečanosti u Kifinom Selu, 19. o.m., koja je priređena na grobovima neumrlog narodnog heroja majora Todorovića i drugova, progovorila je prava srpska duša i svest narodna. Ova tužna svečanost doprinela je mnogo narodnom osvešćavanju. Vaš venac i mnogih ostalih položen je na grobove majora Todorovića i drugova. Raspoloženje i ljubav naroda za Kralja, Vašu ličnost i cilj kome neustrašivo gredite i služite ogroman je.

⁴ O aktivnosti NOP-a u Hercegovini posle povlačenja partizanskih snaga sa tog područja, vidi dok. br. 130, nap. 3.

⁵ O napadu na Foču, vidi dok. br. 141, 145 i 161.

Razgovarao sam sa doktorom Ismetom Popovcem, lekarom iz Nevesinja. On me je pitao da li što znam o njegovom pismu upućenom Vama.⁶ Ja sam rekao da neznam ništa. Iz dajeg razgovora sa njim došao sam do zaključka da je njegov glavni cilj da zaštitи muslimane, a ne borba za srpski narod i srpsku stvar. Mi ćemo sve učiniti da muslimane medusobno zavadimo i iskoristimo za našu stvar, ali izgledi nisu povoljni. Za doktora Popovca mnogi tvrde da je blizak komunistima. Njegov brat je vrlo sumnjiv. Zato ćemo biti vrlo oprezni. Ništa nećemo učiniti što bi kompromitovalo našu svetu borbu za Srpstvo.

Ovde se nalazi i Lazar Trklija. Kroz dan-dva polazi Vama. Ja sam Vama i gospodi Ostojiću i Lalatoviću o njemu, Botiću i njegovom užem društvu rekao što sam smatrao da sam dužan da kažem. Na časnu reč, nisam Vam rekao ni jednu jedinu reč koja nije istinita i za sve što sam rekao imam dokaza. To vam je, u ostalom, potvrđio i rekao i gospodin poručnik Ratko Popović, a verovatno i mnogi drugi ore nas. Imaćete prilike, Gospodine Ministre, da isto čujete od drugih ispravnih ljudi. Ponovo Vas molim. Gospodine Ministre, da Trklji onemogućite da provodi partijsku politiku i njegovo kretanje i zadržavanje u Bosni i Hercegovini, jer bi negov rad bio štetan po naše nacionalne interese. Mogli bi mu dati neku manje važnu dužnost u drugim krajevima, gde neće imati prilike da dolazi u kontakt sa ljudima — njegovim partijskim državima. Njegov uticaj na naš rad trebalo bi svesti na najmanju meru. Ovog mišljenja su i Baćović i Jevđević, kojiima se sigurno nemože poreći nacionalni rad kroz ceo njihov život, što kod gospodina Trklije nije slučaj.

Posle našeg povratka sa puta po Hercegovini idemo za Romaniju, gde se prilike svaki dan popravljuju u našu korist. Dolazak Jevđevića i Baćovića u Romaniju biće od velike moralne koristi. Narod stalno traži njihov dolazak u Rogatički i Sarajevski srez, gde je Jevđević najomiljenija i poznata ličnost kao bezkompromisni nacionalni rad.fnik]

Gospodine Ministre, molim Vas da ovo moje pismo i moje dosadašnje utiske uzmete u obzir.

POLOŽAJ
24 avgusta 1942 godine

Učtiv
Ldg. Vladimir Zečević

» Vidi dok. br. 126.

Fotokopija dokumenta br. 152

BR. 152

NAREĐENJE ČETNIČKE KOMANDE CRNE GORE I HERCEGOVINE OD 25. AVGUSTA 1942. POTČINJENIM JEDINICAMA O OBAVEZNOM PRIJAVLJIVANJU POKRETA ČETNIČKIH JEDINICA ITALIJANSKIM OKUPACIONIM VLASTIMA¹

KOMANDA NARODNE VOJSKE
CRNE GORE I HERCEGOVINE
GLAVNI STAB
Br. 1812

— 25. avgusta 1942. godine
MAN. OŠTROG

Kopija²

Svaki pokret četničkih
jedinica da se prijavi
italijanskim vlastima.—

Prema sporazumu postignutom sa NJ. E. Guvernerom,³
a da bi postojala saglasnost u radu između četničkih jedinica
i italijanske vojske, svaki pokret četničkih jedinica na terenu
treba predhodno prijaviti dotičnoj italijanskoj vlasti, sem slučaja
kada hitna operativna potreba drugačije nalaže, kada će
se pokret prijaviti docnije.

Prema napred navedenom komandanti će svaki pokret
prijavljivati dotičnim italijanskim vlastima, no stim što će to
komandanti lično činiti, da nebi pokret trupa bio otkriven.—

Dostavljen:

K-tima odreda
K-tima četničkih bataljona,

Komandant pukovnik,
B. Stanišić

M.P.⁴

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 36/1 (CG-X-298).

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 132, nap. 15.

⁴ Okrugli pečat: »Komanda narodne vojske Crne Gore i Hercegovine — Glavni štab«.

BR. 153

NAREĐENJE KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH
ODREDA OD 27. AVGUSTA 1942. NAČELNIKU ŠTABA ZA
ORGANIZACIJU SADEJSTVA NEMACKIM SNAGAMA U
SPREČAVANJU PRODORA PARTIZANA KA BANJALUCI¹

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
Br. 130
27-VIII-42 7 č.

NAČELNIKU ŠTABA OVE KOMANDE

Poručniku bratu Marčetiću

Ova komanda stavila ti je u dužnost, da odmah stupiš u vezu sa Nemačkim vojnim vlastima u B. Luci, povodom zauzimanja Mrkonjić-Grada od strane komunista² i njihovim daljim nadiranjem ka Manjači,³ a u cilju organizovanja zajedničke akcije protiv komunista.⁴

Kako iz primljenog izveštaj a⁵ ne vidimo, šta si po ovome do sada uradio, naređuje ti se, da se odmah vratiš u B. Luku, da stupiš u vezu sa komandantom Nemačkih trupa radi izvršenja zadatka koji ti je stavljen u dužnost.

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 233, reg. br. 26/8 (BH-X-531).

² Mrkonjić-Grad su 24. avgusta 1942, zauzele 1. krajiška i 2. proleterska NOU brigada. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom II, kn.i. 5, dok. br. 114, 116, 122, 126 i 127; tom IV, knj. 6, dok. br. 116 i 168; knj. 7, dok. br. 44; M. Leković, n.d., str. 514—531.

³ i ⁴ Reč je o dejstvima 2. krajiške NOU brigade. Po zauzimanju Sitnice, Čadavice i okolnih sela (24. avgusta 1942) koje je držao četnički puk »Maniac«, brigada je stupila u borbu protiv nemačke Borbene grupe »Putlic« (Putlitz). U toku dana ona je uspela da neprijatelja, koji je imao zadatak da spreči nadiranje partizana ka Banjaluci i povrati Mrkonjić-Grad, zadrži i nanese mu osetne gubitke (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 123 i 130 i knj. 7, dok. br. 12 i 44; tom XIII, knj. 2, dok. br. 123, 137 i 155; M. Leković, n.d., str. 531—603). Četničke snage koje su učestvovale u ovim borbama protiv partizana dejstvovali su pod neposrednom komandom nemačkih oficira i podoficira. Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ca, k. 234, reg. br. 24/3: obaveštenje komandanta Banjalučkog zdruga od 27. avgusta 1942. načelniku Štaba Bosanskih četničkih odreda i Arhiv VII, ANDH, k. 13, reg. br. 27/1: izveštaj domobranskog oficira za vezu sa nemačkom komandom u Banjaluci od 27. avgusta 1942. Glavnom stožeru.

⁵ Tim izveštajem redakcija ne raspolaže.

Komandantu Nemačke vojske izloži pravo stanje, a naročito ga upozoriti na činjenicu, da u sadašnjim borbama između komunista i Hrvatske vojske, Hrvati se redovno predaju sa naoružanjem bez otpora, što nam daje dokaza, da su oni u velikoj većini naklonjeni komunistima i da ih žele da potpomognu u uništenju srpskog naroda.

Ovakvi slučajevi desili su se već: u Istočnoj Bosni nekoliko puta, zatim u Ključu, Lijevču, Glamoču i sada, najnoviji slučaj u Mrkonjić-Gradu.

Nemačkog komandanta isto tako upozori na činjenicu, da se danas u Bos. Krajini nalaze komunisti, koji su proterani iz svih srpskih zemalja: Srbije, Crne Gore, Hercegovine, Istočne i srednje Bosne sa celokupnim vodstvom i naoružanjem.⁶

Krajina im služi kao glavno uporište.

Srpski narod u Krajini isto tako kao i u ostalim pokrajinama srpskog kraljevstva je u ogromnoj većini protiv komunistički raspoložen, ali ovaj srpski narod nije dovoljno naoružan, da bi suzbio ovu komunističku naježdu, za koju je izvršena, silom priroda, koncentracija komunističkih snaga.

Stoga traži oružje, kao što ti je i usmeno naređeno i sva potrebna sredstva da se Srbi naoružaju, jer u ovom slučaju, gde su naoružani samo Hrvati i muslimani, oni predaju oružje komunistima i njihovo naoružanje se sve više i više pojačava, a Hrvatske vlasti, kojekakvim besmislicama i namerno izazvanim incidentima, otežavaju položaj četnika i stavljuju nas u nemogućnost, da sve svoje snage bacimo u borbu protiv komunista, nego smo silom činjenica, koje se svakodnevno ponavljaju, sa strane hrvatskih vlasti a naročito ustaša, primorani, da najveći deo svojih snaga zadržimo na svojim sektorima, da bi zaštitili svoje domove, decu i žene od zločina ustaša.—

Na osnovu svega ovoga zahtevaj od Nemačkog komandanta, ako slučajno [ne] bi bilo dovoljno pušaka, municije a naročito automatskog oružja u njihovim magacinima, da se razoružaju Hrvatske jedinice, a naročito ustaške formacije i da se oružje preda u naše ruke, a mi ćemo naoružati svoje rezerve u ljudstvu i voditi uspešne borbe protiv komunista.

Napomeni komandantu Nemačkih trupa, da mi na pomoć Hrvata⁷ nemožemo računati i neka Nemci u tome u opšte ne insistiraju iz prostog razloga, što mi, na osnovu iskustva, ne možemo smatrati da bi Hrvati ozbiljno branili dodeljene im položaje, nego bi to bila najobičnija predaja oružja komunista bez borbe.

⁶ Odnosi se na Grupu proleterskih brigada.

⁷ Misli se na ustaško-domobranske jedinice.

Po Tvome izveštaj u, izdata su naredenja za koncentraciju čet. jedinica u pogledu pomoći Manjači.⁸

Zast. načelnika štaba
kapetan,

M.P⁹

KOMANDANT
R. Radić

BR. 154

NAREĐENJE KOMANDANTA MAJEVIČKE ČETNIČKE BRI-GADE OD 27. AVGUSTA 1942. KOMANDANTU DRINSKOG BATALJONA DA UPUTI 100 ČETNIKA RADI OBEZBEDE-NJA PROLAZA NEMAČKE KOLONE DRUMOM SAPNA — LOPARE¹

STAB MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE

Pov. br. službeno
27 avgusta 1942 god.
POLOŽAJ

KOMANDANTU DRINSKOG BATALJONA

Položaj

U subotu, 29. ov.mj. i nedelju 30. Njemačka vojska će da prode putem Sapna—Lopare i to, prema njihovom izvieštaju radi toga, da bi muslimanima pokazala da je doba njihove samovolje prošlo i da je Njemačka vojska spremna da svaku njihovu samovolju spriječi, a Srbima da dokaže, da je Njemačka vojska toliko jaka da zaštiti Srbe.

Nijemci su danas pozivali naše delegate i to im saooštili. Kazali su da sa glavnog puta nigdje neće skrenuti, niti će ići prema našim položajima. Takode se nigdje reče zadržavati, nego će samo u Rastošnici prenoći. Milicija i legija ni u kom

⁸ O daljim dejstvima četničkih snaga protiv partizana na tom području, vidi dok. br. 159.

⁹ Okrugli pečat: »Glavni štab bosanskih četničkih odreda«.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 210, reg. br. 26/2 (BH-V-10978).

slučaju neće ići sa njima, niti smije ići iza njih. Iz razgovora sa Nijemcima naši delegati mogli su steći utisak, da Muslimani nemaju nikakve podrške kod Nijemaca.

Radi toga, za nedelju u podne pošaljite u ovaj štab 100.— ljudi, koje ćemo raspoređiti duž puta na pojedinim položajima radi obezbjedenja. To ljudstvo neka se javi u ovaj štab.

Nijemci su dali garanciju da niukom slučaju neće pucati, ali ako bi oni slučajno bili napadnuti, onda će stupiti u borbu.

Ostalom ljudstvu saopštite da toga dana ne opaljuje ni-jedan metak, osim ako bi bili napadnuti.

M.P.²

»Po izdatom naredenju svim komandantima po prednjem,
u akta. SB⁴

MP³

Komandant,
Vojvoda Majevički,
Rad. B. Kerović

BR. 155

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 22. DO 28. AVGUSTA 1942. GODINE¹

KNJIGA BR. 4 OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

[22. VIII]

Br. 493 Đorđo.

Primili smo na znanje izveštaj sa Majevice.² Vrlo dobro ste uredili stvar. Držite i dalje Majevicu pod svojim utroajem. Sta je sa radio stanicom kod Dukića. Na Majevicu treba da je odavno stigla i jedna stanica iz Beograda šta je s njom.

Br. 497 Ulman via 506

² Okrugli pečat: »Četnički odred vojvode majevičkog«.

³ Tekst do kraja dopisan, mastilom, na poledini originala.

⁴ Sava Božić.

⁵ Okrugli pečat: »Drinski četnički bataljon — Komanda«.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k, 299, reg. br. 5/1.

² Tim izveštaj em redakcija ne raspolaže.

23 - VIII.

*Br. 499 for Hermann.*³ — Radi ostvarenja naših ciljeva potrebno stupiti u tešnju vezu sa nacionalistima albanske države koje vodi pukovnik Muharem Barjaktar. Pretstavnik Muharema za vezu sa nama je Šerif Lipa poručnik italijanske vojske sada sa službom u Prištini. Brat Šerifov je kapetan Zenel Lipa prvi saradnik Muharemov. Po ovome sleduju šifre od broja 500 do 503 zaključno.

Br. 500 for Hermann. — Sa poručnikom Šerifom Lipom stupite u vezu preko kurira po mogućству amautina koji će mu odneti od Vas pismo sa potpisom Žbu što znači živela balkanska unija. Ponavljam potpis Žbu. Isti potpis upotrebljavaće i Šerif. Šerifa pronaći u Prištini preko gospode Novaković supruge poručnika Novakovića sada u ropstvu. Kurira dobro platiti i tim putem obezbediti vezu sa Vama da vam on šalje svoja pisma i izveštaje.

Br. 501 for Hermann. — Šerifu Lipi dostavite pismom sledeću moju poruku da dostavi Muharemu moje pozdrave i čestitaju na hrabrom držanju u borbama protiv okupatora koji nam je zajednički neprijatelj. Muharemu ću pružiti svu potrebnu pomoć u novcu i oružju čim sa njime postignem uzajamjan bolji dodir i vezu. Neka Muharem odmah preduzme sve mere da arnauti na našoj teritoriji prestanu sa zulumima prema Srbima u Metohiji i na Kosovu i da posle Srbi i amanti se uzajamno pomažu u borbi na stvaranju idealna pod devizom Balkan Balkanskim narodima. Tražio sam da radio London podesi po njihovom traženju propagandu na albanskom jeziku.

Br. 503 for Hermann. — Uputite Šerifu Lipi moju poruku da odredi mesto za sastanak izmedu njega i mog delegata na kome sastanku bi se izložile obostrane želje za saradnju i uzajamjan rad. Taj sastanak treba da bude u pravcu ustaljenih prvih dodira on zna gde. Javite mu da preko Vas on može imati brze veze samnom¹ i stavite mu se na raspoloženje za ovo.

Br. 525 za Iljeva. — Naša propaganda preko r. Londona radi punom parom, komunisti gube pa imaju pravo da se ljute. Naša vlada održava savezničke veze sa Rusijom, a mi ima da ih u zemlji pomplatimo i uništimo gde god ih sretнемo, nastanite na tome u vašoj oblasti.

³ Taj telegram i tei. br. 500, 501 i 503 pisao je Draža Mihailović.

Br. 526 za Rodriga via Feliks. — Legalizovanim saopštiti da budu na oprezi jer će Nemci hapsiti sve. Neka zapaze trenutak i na vreme se bace u šumu. Neprijatelj treba da bude prevaren a ne oni. Naredite Kraljeve ambleme na sve strane, nek se rade od svačega. Po varošima neka ga nose tajno ispod revera.

Br. 533 za Sašu 25-VIII-1942. g. — ...

Br. 534 za Orela. — Ako odete na sastanak sa Bugarima pazite da Vas ne prevare. Neka oni dodu k Vama a ne Vi k njima. Sastanak odobravam. Producite najaktivnije propagandu medu Bugarima. Na sastanku kupujte, ništa ne prodajte.

543 Za Marina

26. VIII ...

Br. 549 za Jozefa. — Major Đurić ima potrebu za 15 ozbiljnih omladinaca intelektualaca za izvođenje propagande na terenu. Javite im li mogućnosti da ih da Soko ili Srpski klub. Ovaj poslednji izgleda da najviše voli Beograd.

353 Raspis: . . .

354 Rodrigo via Feliks

27. VIII 42. Ranije ste predložili da idete u Bosnu a Dr Onju⁴ da Vais zameni u Srbiji. Sad hoćete da mislite da ste time zapostavljeni i da je to stvar intrige. Da sam bio nezadovoljan sa Vama ja bih Vam otvoreno rekao. U Bosni je bio haos sada ga uređujem sa severa i sa juga. Dangićevi naslednici radili su svašta. Onemogućio sam¹ ih. Potreban mi je bio čovek da poveže isve a to ste bili Vi. Potrebno je da još duže vremena ostanete s Dr Onjom. On treba potpuno da uđe u posao. Posle toga ćete Vi doći k meni a odatle na novo mesto sa puno mog poverenja. Kad ozdravite otidite Dr Onji i radite složno. Kad sve uredite s njime, javite mi.

375 Ištvan

28-VIII 42

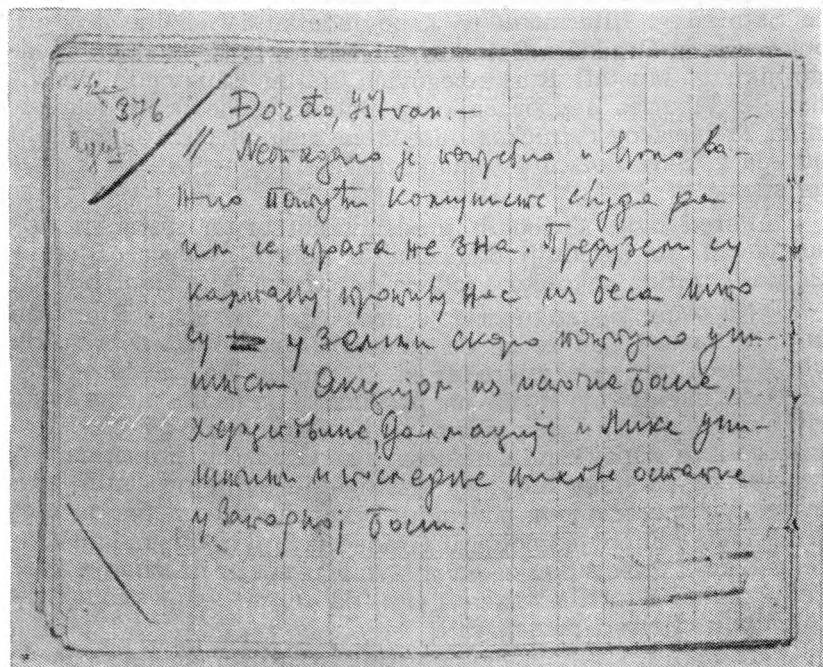
Br. 376 Đorđo, Ištvan. Neophodno je potrebno i vrlo važno potući komuniste svuda da im se traga ne zna. Preduzeli su kampanju protiv nas iz besa što su u zemlji skoro potpuno

⁴ Miroslav Trifunović, brigadni general; on se umesto »Dr Onja« pojavljuje i kao »Dronja«.

uništeni. Akcijom iz iistočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like uništiti i poslednje njihove ostatke u zapadnoj Bosni.⁵

Br. 381 za Valtera. Potrebno je da se naši odredi prebacuju u Srem radi povezivanja nacionalnog elementa i nacionalnih odreda. Sve što je u tom pogledu potrebno naredite u moje ime.

Br. 382 za Orela: Bugarski oficirski kadar lukav. Ne verovati niu ništa. Energično preobraćati njihovo ljudstvo, nagovarati ga da sa oružjem beži kući i tamo obrazuje čete kao i mi ovde. Energično napred. Pozd. Vama i Vašim. Ciča.

Fotokopija dokumenta br. 155, tei. br. 376

⁵ Taj telegram je pisao Draža Mihailović.

BR. 156

**ZAPISNIK SA SASTANKA PREDSTAVNIKA TREBAVSKOG
ČETNIČKOG ODREDA I VLASTI NDH OD 29. AVGUSTA
1942. POVODOM OBOSTRANOG NARUŠAVANJA »PRI-
MIRJA«¹**

**Z A P I S N I K
od 29. kolovoza 1942. god.**

sastavljen na Ilidži kod Gradačca prilikom održanja sastanka između predstavnika Domobranksih vlasti zastupanih po Zapovjedniku IV. bojne VI. pješačke pukovnije iz Modriće Satniku g. Ritermanu te Zapovjedniku IV. bojne 4. Pješ. pukovnije iz Gradačca Satniku g. Horkiju, te Kotarskom predstojniku g. Mustafi Rustanbegoviću, zatim Zapovjedniku Miličije iz Modrica nadporučniku g. Banu s jedne te predstavnicima Trebavskog četničkog odreda zastupanih po Komandantu odreda g. Savi Božiću i komandiru čete g. Savi Nikiću s druge strane.

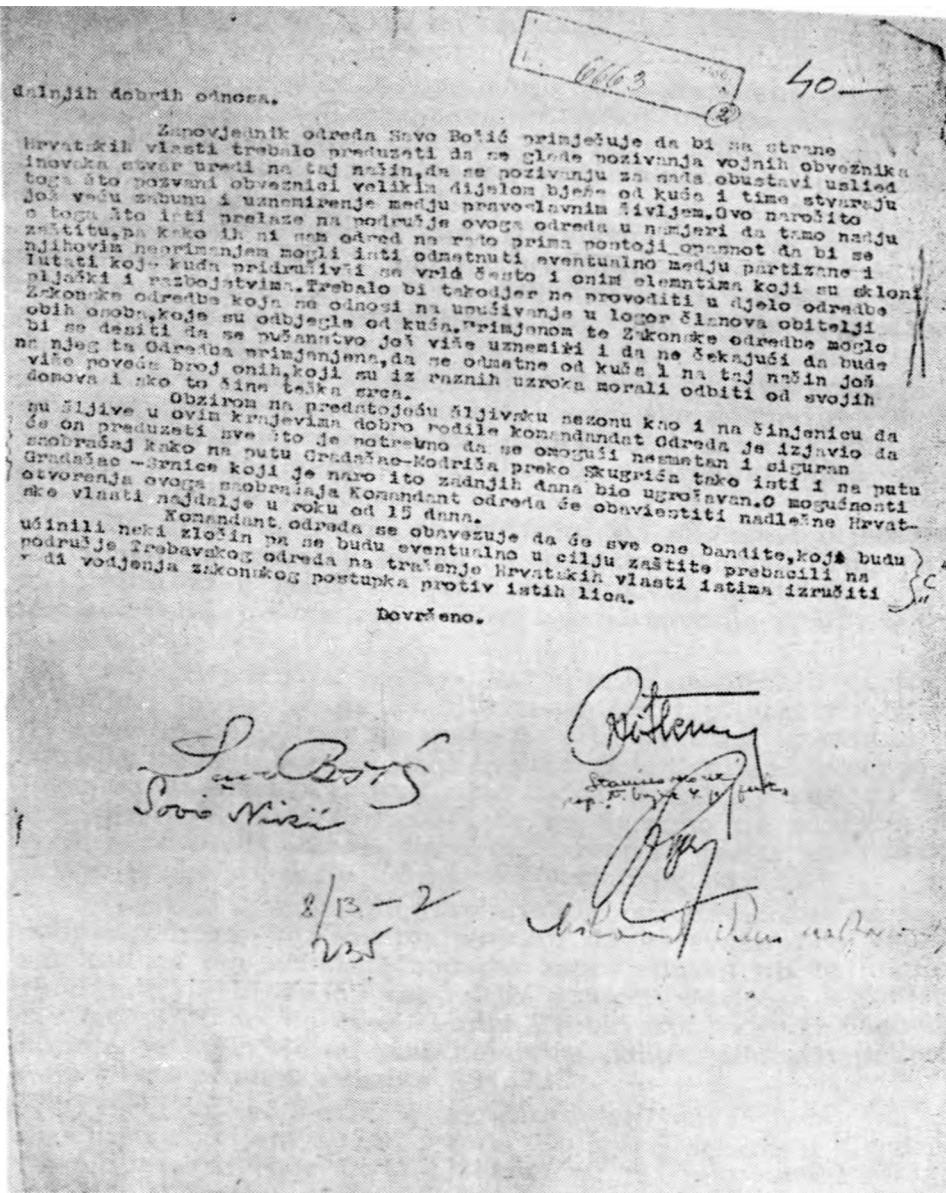
Pored ovih službenih predstavnika ovom sastanku prisustvovali su ugledniji domaćini iz sela Miloševca, Slatine, Batkuše, zatim nekoliko građana iz Gradačca i Modriča.

Na ovom sastanku prvi je uzeo riječ Satnik g. Riterman koji je naglasio da će se od strane Hrvatskih domobranksih vlasti preduzeti sve mjere da se u buduće svi incidenti koji se budu eventualno desili na područnim srpskim pučanstvom rješavati najbržim postupkom te je isti izjavio da osobno u zajednici sa zapovjednikom posade u Gradačcu preuzima garantiju za podpuni red i za nastupanje sviju oružanih postrojbi na operacionom području kako zapovjedničta u Modriču tako i Zapovjedničta u Gradačcu. Kako komandant Odreda tako i prisutni sa zadovoljstvom primaju na znanje izlaganje Satnika g. Ritermana s tim, da će ga u njegovom nas托janju u cijelosti pomagati.

U toku svojih izlaganja satnik g. Riterman zatražio je objašnjenje od komandanta odreda g. Save Božića u tom pogledu, da li su Trebavskom četničkom odredu poznate okolnosti, pod kojima se je desio napad četnika s lijeve strane rijeke Bosne u selima Botajici², i Dugom Polju, gdje su četnici i alko je vladalo primirje bez ikakvog razloga planski napali domobrane, razoružali jednu satniju a u Dugom Polju zaklali

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235, i reg. br. 8/13 (BH-X-933).

² O toj akciji vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 171.

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 156

preko 70 domobrana. Ovo ga začuduje tim više što su između domobrana i četnika na tom području vladali dobri odnosi.

Na ove primjedbe odgovorio je komandant odreda da četnici sa područja Trebavskog četničkog odreda nisu uzimali nikakvog učešća u ovoj akciji a niti im je bilo poznato da se prema bilo kakav napad na toj strani na Hrvatsko domobranstvo.

Od strane predstavnika Hrvatskih vlasti izneseni su i pojedinačni slučajevi napada i pljačkanja od strane naoružanih odmetnika a naročito na državnoj cesti Gradačac — Srnice, gdje je opljačkan priličan broj ljudi a isto tako u selu Tramošnici i Srnicama.

Na ove slučajeve komandant odreda je izjavio da to ne čine ljudi iz njegova odreda i da će on sve dostavljene slučajeve provjeriti i preduzeti sve mjere da se krivei kazne i opljačkane stvari povrate u koliko ih eventualno budu učinili ljudi iz Trebavskog odreda.

Da bi se za u buduće spriječili svi slučajevi pljačkanja, ubijstva i napadaji na mirno stanovništvo jedna i druga strana složna je u tome da svim raspoloživim sredstvima treba stati na kraj ovome zlu u interesu održavanja daljih dobrih odnosa.

Na sastanku je postavljeno pitanje apsolutnih garancija u pogledu sprečavanja dalnjih napadaja i pljački pa budući da komandant Odreda ne može na sebe preuzeti apsolutnu garantiju, da se u buduće neće desiti niti jedan incident to je izjavio da daje svoju častnu riječ da će uložiti sve sile, da se ti incidenti u buduće spriječe i da će naročito na izlaznim putevima postaviti straže, koje će zabraniti prelaz naoružanim licima izvan područja Trebavsko četničkog odreda.

Nadalje komandant Trebavskog odreda složio se je sa podpisanim zapovjednicima vojnim da se svako lice koje se zatekne na operacijskim zonama zapovjednika tih bojni može smaknuti da bi se na taj način spriječile pljačke i ubijstva tim više, što to ne čine četnici Trebavskog odreda nego lica kojima je stalo da se pomute dobri odnosi odnosno primirje koje vlada između četnika i N.D.H.

Sve do sada nastale incidente koji su se desili na području dostavljeni su od strane Kotarske oblasti u Gradačcu i po njima se vode izvidi. Delomično je i zapovjednik vojne posade u Gradačcu usmeno obaviestio komandanta odreda koji je u toj stvari uzeo zabilješku s tim da će poduzeti [sve što] je potrebno da se oni temeljito ispitaju.

Zapovjednik vojne satnik Riterman je naglasio da će on sa svoje [strane u] smislu Zakonske odredbe o ratnim sudo-

vima postupati bez obzirno [sa svim] onim licima koja se budu ogriješila o Zakon a naročito prema [svim onim] koja budu zlonamjerno činila predstupke da bi ometala uzdržanje daljih dobrih odnosa.

Zapovjednik odreda Savo Božić primjećuje da bi sa strane Hrvatskih vlasti trebalo preduzeti da se gleda pozivanja vojnih obveznika i novaka stvar uredi na taj način, da se pozivanje za sada obustavi uslijed toga što pozvani obveznici velikim dijelom bježe od kuća i time stvaraju još veću zabunu i uznemirenje među pravoslavnim življem. Ovo naročito s toga što isti prelaze na područje ovoga odreda u namjeri da tamu nađu zaštitu, pa kako ih ni sam odred ne rado prima postoji opasnost da bi se njihovim neprimanjem mogli isti odmetnuti eventualno m'edu partizane i lutati koje kuda pridruživši se vrlo često i onim elementima koji su skloni pljački i razbojstvima. Trebalо bi također ne provoditi u djelo odredbe Zakonske odredbe koja se odnosi na upućivanje u logor članova obitelji onih osoba, koje su odbjegle od kuće. Primjenom te Zakonske odredbe moglo bi se desiti da se pučanstvo još više uznemiri i da ne čekaj ući da bude na njегa ta Odredba primjenjena, da se odmetne od kuća i na »taj način još više poveća broj onih, koji su iz raznih uzroka morali odbiti od svojih domova i ako to čine teška srca.

Obzirom na predstojeću šljivsku sezonu kao i na činjenicu da su šljive u ovim krajevima dobro rodile komandant Odreda je izjavio da će on pireduzeti sve što je potrebno da se omogući nesmetan i siguran saobraćaj kako na putu Građačac — Modriča preko Skugrića tako isto i na putu Gradačac — Srnice koji je naročito zadnjih dana bio ugrožavan. O mogućnostima otvorenja ovoga saobraćaja Komandant odreda će obavestiti nadležne Hrvatske vlasti najdalje u roku od 15 dana.

Komandant odreda se obavezuje da će sve one bandite, koji budu učinili neki zločin pa se budu eventualno u cilju zaštite prebacili na područje Trebavskog odreda na traženje Hrvatskih vlasti istima izručiti radi vodenja zakonskog postupka protiv istih lica.

Dovršeno.

Savo Božić

Riterman

Savo Nikić

Stanislav Horki
zap. IV. bojne 4. p. puk.

R. M.

Mihovil Ban natporučnik

BR. 157

UPUTSTVO ŠTABA LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH
ODREDA OD 30. AVGUSTA 1942. KOMANDANTU NOVO-
VAROŠKOG SREZA ZA LOJALAN STAV PREMA OKUPA-
TORU I BESPOŠTEDNU BORBU PROTIV PRIPADNIKA
NOP-a¹

S T A B
LIMSKO-SANDŽAČKIH CETN. ODREDA
Pov. br. 369
30 avgusta 1942. g.
POLOŽAJ

KOMANDANTU SREZA NOVOVAROŠKOG — Poruč. Ka-
laj itoviću

P o l o ž a j
N. Varoš

Poslednjih dana po kuriru ovoga Štaba dostavljena su Vam razna naredenja i naredbe kojima se htelo objediniti rad, postići jednoobraznost organizacije Limsko-Sandžačkih četničkih odreda.

Po prijemu prednjih naredenja, ista prostudirajte sa težnjom da se srođite sa duhom istih, radeći inicijativno prema prilikama u kojima se nalazite. Važno je da duhovno budemo objedinjeni i komandno povezani.

Sporazumom, potpisanim sa NJ. E. Guvernerom Crne Gore,² pripala je pod komandu Limsko-Sandžačkih četn. odreda teritorija ovih srezova: šavničkog, durmitorskog, kolašinskog, andrijevačkog, beranskog, blejopoljskog, pljevaljskog, prijepoljskog, priboj skog, novaroškog i sjeničkog.

A prema naredenju Vrhovne Komande sve jedinice jugoslav. vojske u Otadžbini, u napred pomenutim srezovima, stoje pod komandom potписанog. O prednjem se ovim putem obaveštavate radi znanja i upravljanja u buduće. Naredenjem Vrhovne Komande, u sastavu Limsko-Sandžačkih jedinica, formiran je — pored ostalih — i Sandžački Korpus pod komandom kapetana Voje Lukačevića čiji je Načelnik Štaba kapetan Railić Radoman koji se već nalazi na tamošnjem terenu.

Da bi Vam se olakšao rad na terenu, aktom ove komande Pov. Br. 344 od 26 ov. m., traženo je od Komandanta divizije

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 26/1 (CG-V-20).

² Vidi dok. br. 132, nap. 15.

»Venecija« da Vas u područnom Vam srezu smatra legalnim, kao i Vaš rad, pošto ste pod komandom potpisatog.

Vaš stav prema okupatoru ima biti lojalan i upravljen tačno po naredenjima i direktivama ove Komande. Nikakvih akcija nesmete preduzeti da prethodno ne obavestite ovu Korriandu o njima.

Prema muslimanima krajnje odlučan stav, ne izazivajući incidente. Odnosi sa njima biće regulisani u potpunosti čim budem sa svojim bataljonima obišao Vaše srezove. Izvesne mere već su preduzete.

Prema komunistima nepoštедna borba do njihovog potpunog uništenja. Uhvaćene komuniste ili njihove jatake odmah stražarno sprovesti Komandi mesta Šahovići.

Vežu sa jedinicama naše organizacije iz Srbije održavajte kuririma i svu poštu najhitnije sprovodite dalje.

Svaku težnju nekih komandanata sa severa da Vas stave pod svoju komandu, kategorički odbij'te, jer se to protivi naredenjima naše Vrhovne Komande koja izdaje u ovom smislu.

Održavajte vezu sa susedima, bilo na poručnika Vukolu Tomića (preko s. Pribojska Banja) bilo na kapetana Nikolu Kijanovića (s. Vlake) ili preko Budeva na Daloviće.

O svemu što se dešava u Vašem reonu podnosite redovno izveštaje, rukovodeći se stalno nesebičnim i požrtvovanim radom za bolju budućnost naše nove države.

Neizostavno dodite na zakazanu konferenciju 15. sept. t.g. sa prikupljenim i ponetim traženim materijalom jer će se na ovoj konferenciji raspraviti sva aktuelna pitanja naše organizacije i budućeg rada kao i pomoći koja Vam se može pružiti.

Šaljem Vam po 10 formulara legitimacija (privremenih) za Vas i Vaše kurire a uskoro ćete primiti za svo Vaše ljudstvo, i to stalne legitimacije koje su sada u štampi.

Šaljem puno bratskih pozdrava Vama i želje za dobro našega napačenog naroda.

K O M A N D A N T ,
kapet. Pav. J. Đurišić

M. P.³

³ Okrugli pečat: »Gorski štab br. 15«.

BR. 158

PISMO ILIJE TRIFUNOVIĆA BIRČANINA OD 31. AVGUSTA
1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O ODLUCI DA POD-
NESE OSTAVKU NA POLOŽAJ KOMANDANTA ZAPADNO-
BOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH
VOJNOSETNIČKIH ODREDA¹

Poštovani gospodine majore,

Pre svega ja Vam najsrdičnije čestitani zauzeće Foče² i izražavam svoju radost što je sa naše strane pao malo žrtava. Mrtvima neka je slava a živima hvala.

A sada da predem na stvar.

Rastajući se sa Vama u Pustom Polju³ ja zaista nisam mogao očekivati da će između nas dvojice tako brzo doći do razmimoilaženja i da ćete baš Vi biti povod da se ja odvažim na jedan krupan korak. Ali razmimoilaženje je tu, ono je očigledno i treba ga u opštem interesu brzo likvidirati, bez obzira na žrtve. Suština razmimoilaženja je u tom što ste se Vi, gospodine majore, po mom mišljenju i bez potrebe i bez opravdanih razloga, umesali u jednu stvar koja je za sada m'ogla interesovati samo mene i moje potčinjene organe, i to tako neobjektivno da ste potpuno stali na stranu mojih organa, ne tražeći predhodno od mene nikakvih obaveštenja, što je mislim bio red. Tako su izvesne moje već donete odluke izmenjene po želji potčinjenih mi lica, čime sam ja stvarno dezavuijan u najvažnijim funkcijama komandanta.⁴

Pogrešili ste, gospodine majore, što ste to uradili, jer ćete se docnije pokajati, kao što se i ja gorko kajem što sam tu i tam progledao kroz prste Jevdeviću kad to nisam smeo činiti. Kad nedisciplina, udružena sa razobručenošću i sa nezdravom ambicijom bude počela sve više da osvaja teren Vi ćete tek tada osetiti svu veličinu i težinu te pogreške, a sada je, što je sasvim prirodno, ne možete čak ni prepostaviti. Ali računajte sa mojim bogatim iskustvom i dobrim poznavanjem ljudi, pa ćete videti da se neću ni ovoga puta prevariti.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 151, reg. br. 24/5 (H-V-162/1).

² Vidi dok. br. 141 i 161.

³ O sa&tanfeu u Pustom Boljiu, vidi dokl. br. 121, nap. 5.

⁴ Radi se o organizaciji komandovanja i postavljenju komandnoig kadra prti čemu je major Zaharije Ostojić, na osnovu ovlašćenja dobijenog od Draže Mihailovića, potpuno isključio Birčanina (vidi naredbu majora Zaharija Ostojića od 22. avgusta 1942. o postavljenju četničkih starešina na teritoriji istočne Bosne i Hercegovine, izdatu u ime Draže Mihailovića — Arhiv VII, Ča, k. 197, reg. br. 39/3).

No možda je ovako i bolje. Vaša pogreška mi je potpuno otkrila istinu (koju sam ja osetio još u Pustom Polju kad ste izvršili delimičnu decentralizaciju komandovanja), da sam ja komandant samlo po imenu i tituli a da moje potčinjene starešine mogu raditi na svoju ruku šta hoće i kako hoće. Svakako ni Jevdević ni Baćović ne bi pokazivali i ispoljavali takve pretenzije da ih Vi niste snabdeli posebnim punomoćima. No ja nemam pravo da kritikujem Ministrov rad, pa se zato ovde zaustavljam, uveren i ubeden da je ovo Ministar najdobronamernije učinio. Međutim moj položaj je time očigledno oslabljen. On je posle sastanka u Pustom Polju sličan položaju Crnogorskog vladike dok je tom našom zemljom vladao teokratski politički sistem: glavari su radili šta su hteli, a vladici je ostajalo pravo da ih prokune.

Kako ja, gospodine majore, nisam vladika i kako krstom nisam nikad uterivao disciplinu i zavodio red u poveravanim mi komandama, nego mnogo oporijim sredstvima i instrumentima, kako naposletku nisam naviknut da me vode moji mlađi nego da vodim ja njih, to ni pod kakvim u slovi ma ne želim da i dalje ostanem u ulozi nekakvog dekorativnog komandanta, pošto sam bez ikakvih tartarenskih osobina. Stoga sam rešen da najdalje do polovine septembra ove godine, po specijalnom 'kuriru, pošaljem Ministru ostavku na povereni mi položaj Komandanta Bosanskih, Ličko-dalmatinskih i Hercegovačkih odreda jugoslovenske vojske. Po sebi se razume da će ostavci priložiti punomoćiće koje mi je Ministar izdao za rad. Prilожeno pismo za Gospodina Ministra⁵ kojim ga obaveštavam o ovom svom koraku molim pošaljite odm'ah njemu lično, najkraćim putem. Kapetanu g. Kostiću⁶ izdaj te revers na to pismo. Uostalom činovi, titule i položaji nisu ni igrali nekakvu osobitu ulogu u mom životu. Plemenitiji su motivi mene vodili od najranije mladosti sve do poslednjih dana onim trnovitim i često puta krvavim putem.

Činim napora da pronađem jednog hirurga i da ga uputim Baćoviću. Taj posao nije tako jednostavan. Ipak nadam se da će uspeti.

Što se tiče stanice, ja sam zbog nje u svoje vreme htEO da oslepim, što zna Ministar. Neću više da ulazim u to pitanje, kad jse već našlo za potrebno da moje potčinjene starešine dobiju pre mene ne jednu nego dve stanice. *Potrebno je inače, u vezi sa pitanjem stanice, najhitnije javiti kome treba da niko od pratilaca izvesne pošiljke, koja treba da stigne meni, ne može ovde ostati, jer ga niko neće i ne sme primiti.*

⁵ Tim pismom redakcija ne raspolaže.

⁶ Mladen.

Rad tamošnjeg štaba,⁷ posle stava koji ste Vi zauzeli prema meni, manje m' e interesuje. Vi imate dobre informatore i pomoćnike u Jevdeviou i Baćoviću.

Ne slažem se sa postavljanjem kapetana g. Krste Kovačevića za komandanta Kalinovačke brigade, jer je baš tim postavljanjem netaktičko i grubo poništena jedna moja odluka.

Mihić mi se javio jednim pismom⁸ i to samo zato da mi objasni da Bjelajac ne može da ide tamo gde sam ga odredio.⁹ Sam¹ Bjelajac pak nije se uopšte javio 20. ovog meseca u selu Strmici, gde ga je očekivao moj načelnik štaba da bi mu lično izdao potrebna upustva.

Da se ne bi ponovio slučaj Jevđević — Baćović, molim Vas javite mi kakve mere treba da preduzmem prema ovom oficiru koji nije izvršio izdato mu naređenje.

Pripreme za otvaranje koridora¹⁰ o kome smo govorili privode se kraju, mada to umnogome zavisi od Italijana. Možda će zbog toga ići i u Armiju na Sušak.¹¹

Što se tiče oficira mog štaba niste morali o njima da usvojite mišljenje Jevđevića, jer on prema tim mladim ljudima ispoljava dozu najjače agresije, pa se čak i nepristojno ponaša prema njima. To su, uostalom, dobri oficiri i vrše svoje dužnosti kao što treba. Ne zaboravite ni Vi ni Jevđević da sam ja prvenstveno terenski čovek i da znam bar toliko kad (svoje) ljude treba da upućujem na teren. Ta za Boga ja bih vam svima u tom poslu mogao biti profesor. Umesto tih nepotrebnih saveta, Vi bi bolje učinili da ste nastali da se moj predlog o lišen j-u čina nekih oficira već realizuje.

Morate, gospodine majore, i sami priznati da je Vaša briga za moje zdravlje, iako izražena onako laskavim recima, ovog puta mogla izostati. Ta briga je u potpunoj disharmoniji sa ostalim tekstom. Ipak, hvala Vam.

31 avgusta 1942 godine
POLOŽAJ

S poštovanjem
I. Ž. Trifunović-Birčanin

⁷ Odnosi se na Komandu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine (vidi dok. br. 137, nap. 2).

⁸ Tim pismom Ilije Mihića redakcija ne raspolaže.

⁹ Majora Slavka Bjelajoa je Birčanin imenovao za komandanta zapadne Basne (vidi dok. br. 146).

¹⁰ Radi se o četničkom planu povezivanja teritorije Hercegovine i zapadne Bosne. Opširnije o tome, vidi dok. br. 172.

¹¹ O Birčaninovom odlasku na Sušak, vidi dok. br. 172.

P. S.

Zaboravih Vam reći jednu sitnicu: kapetani Tomašević i Ivanisević, valjda zbog neaktivnosti o kojoj Vi po želji Jevdevičevoj govorite, dobili su ovih dana od »druga« Tita smrtne presude preko pošte.

I. Ž. T¹²

BR. 159

IZVEŠTAJ KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 31. AVGUSTA 1942. GLAVNOM ŠTABU O SITUACIJI U REJONU BANJALUKE I PLANU UČEŠĆA ČETNIČKIH SNAGA U AKCIJI NEMAČKIH I DOMOBRANSKIH JEDINICA PROTIV PARTIZANA¹

**K O M A N D A
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
31-VIII-1942 g.**

GLAVNOM ŠTABU BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA

Pišemo u grmu u jednoj šumici, kod s. Dobrnje, gde smo primili izveštaj Staba² sa papirom na kom' su udareni štambilji, kako je traženo, kao i zapisnik zbora,³ koji je održala pozadina u Kulašima. — Raduje nas veličina zbora, a već znamo da su naša braća: čika Luka⁴ i Lalić⁵ umeli da kažu narodu šta je to srpstvo i zašto se borimo i kakav treba da je narod sada.

Neprijatelj se nalazi na liniji: Surjan — Lusići — Pavići, a naše snage raspoređene su prema njemu tako, da su istima zatvoreni pravci kuda bi mogao da prodre dalje.

Neprijatelj je jačine dve Brigade⁶ i veoma je drzak. Svaku noć se vode borbe, koje obično počinju oko 24 časa. Sa

¹² Paraf Ilike Trifuno vica Birčanina.

¹ Fotokopija originala Opisanog na mašini) u Arhivu VII, Ca, k. 233, reg. br. 31/8 (BH-X-535).

² i ³ Tim dokumentima redakcija ne raspolaže.

⁴ Radić.

⁵ Vasilije.

⁶ Odnoisi se na 1. i 2. krajišku brigadu.

stanovništvom postupaju najlepše tako da plaćaju sve, govoreći da oni nisu četnički banditi, da pljačkaju, mobiliju usput sve što je sposobno, ali kod naroda slab osećaj za njih, jer je narod svestan toga što oni donose sobom. Tako, zatekli smo Nemce u Kadinoj Vodi i oni mlate artilerijom njihove položaje i sela gde se nalaze.

Mi smo predvideli čisto četnički napad za čišćenje prostorije izm'edu Vrbasa i puta: Banja Luka — Sitnica u pravcu Mrkonjić Grada, a zatim, kao drugu fazu borbe, napad od puta B. Luka — Jajce do Sane, da bi time sprečili ofanzivne akcije Nemaca, kao nepotrebne pošto nije teško zamisliti kako bi se provelo stanovništvo i imovina kuda hi prošli Nemci a za njima Hrvati, pa eventualno i ustaše.

Hrvati, doznavši za ovo, t.j. general Brozović,⁷ taj pas, poslao je po dva nemačka oficira pismo nemačkom komandantru koji je u K. Vodi, da nam se ne da municija, pošto smo dobili ogromne količine i da mi traženjem municije stvaramo samo sebi rezerve za »onaj naš dan« — kako to oni kažu.

Ipak, uspeli smo i Hrvati će morati da pošalju municiju za 2000 četnika i sva automatska oruđa-baače. Razume se da ćemo od ovoga u prvom redu gledati da ostavimo nešto za onaj dan, koji nam je danas saopšten. Nemcima smo rekli, da nam za Hrvate nije potrebna municija, već samb motke, sa kojima smo im oteli i oružje kojim su danas naoružani svi četnički odredi.

Razume se, da nam sada Nemci, momentalno poklanjavaju više pažnje nego Hrvatima, kako se to jasno da primetiti, — ali znamo dokle bi nas dovela i njihova pažnja, ako bi, nedaj Bože, sa njima m'orali da produžimo poznanstvo i dodir.

Razgovarali smo sa Momčilom Regodićem i Nikolom Nikiđevićem koji su nam pružili podatke o raspoloženju u narodu u ovom momentu.

Za komandanta operacija u prvoj fazi borbe, predviđen je poručnik brat Mairčetić,⁸ za komandanta leve kolone poručnik Drenović, koji je ovde bez vojske, a za komandanta desne kolone brat Azarić.

Komandant sa kap. bratom Pejićem⁹ ostaje ovde dok operacije ne uđu u odlučnu fazu, pa kad sve sigurno kreće na bolje, onda ćemo nazad radi svršavanja drugih poslova i priprema za opšte čišćenje od komunista u Grrneču.

⁷ General Ivan Brozović je tada bio komandant domobranskog Banjalučkog zdruga.

⁸ Vukašin.

⁹ Manojlo.

Za sada nas najviše interesuje pomoć Trebave i Ozrena koju očekujemo željno. Veliki greh nose krivci za ono vraćanje ljudi koji su prvi put bili pošli u pomoć.¹⁰

U pretstojećim operacijama, ako bude čišćen teren pred Vrbasa, Tešanović će imati da prelazi Vrbas i da se priključuje levoj koloni.¹¹

Brat Marčetić moli da mu se pošalju lekovi koje mu je poslao komandir iz Maslovara i brijač, koji se nalazi u ormaru, a kapetan brat Pejić da mu Đokić sačuva stvari i da ozdravi.

Izveštaje slati pomoću relejnih stanica:

- Šnjegotina, preko Mitra Spasojevića
- Skatavica, preko logora Joševačkih četa
- s. Popovac, preko odbora
- Karanovac, preko komandira straže, i
- Štab manjačkog puka.

S verom u boga za kralja i otadžbinu.

31-VIII-1942.

KOMANDANT,
R. Radić

M. P.¹²

¹⁰ Tridesetog jula 1942. komandant četničkog odreda »Manjača« je izvestio Glavni štab bosanskih četničkih odreda da je sektor njegovog odreda sa tri strane ugrožen jekim partizanskim snagama i zatražio pomoć. Pomenuti štab je odlučio da uiputi: iz odreda »Borje« i »Obilić« po 150 ljudi, iz Trebavskog odreda 100 ljudi i iz Ozrenskog odreda 200 ljudi. Četnici iz Trebavskog odreda su se vratili i iz sela Liplja (kod Kotor-Varoša) gde su se samovoljno zadržali sa motivacijom da im je pri polasku rečeno da idu samo do tog sela — »na paradu«, a oni iz Ozrenskog odreda vratili su se po pristizanju na daanu obalu Vrbasa. Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ca, k. 204, reg. br. 6/2, 15/6, 19/6.

¹¹ U barbama protiv partizanskih snaga u rejonom Manjače od 31. avgusta do 10. septembra 1942. učestvovali su četnički odredi »Manjača«, »Borje« i »Obilić« (Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 32/6: naredba komandanta Bosanskih četničkih odreda od 12. septembra 1942. o pohvali starešina i ljudstva pomemutih odreda).

¹² Okrugli pečat: »Glavni štab bosanskih četničkih odreda«.

BR. 160

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA SANDŽAČKOG ČETNIČKOG
ODREDA OD 31. AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O
SITUACIJI U SANDŽAKU¹**

Poštovani g. Čića

Situacija u Sandžaku je očajna. Muslimani čine i dalje nezapamćena zverstva.² Muslimani naoružavaju komuniste a Italijanima prepostavljaju sasvim drugo.³ Komunisti se prebacuju iz Bosne na teritoriju Sandžaka. Smatruju da im je to najpovoljniji teren za njihov rad sa naslonom na Muslimane.

Odsečeni smo od svih. Ja sam ostavljen sam sebi da radim bez ikakve pomoći. Italijani su naredili da se svi srpski četnici udalje sa teritorije Sandžaka.⁴ Svi su srpski četnici sa njihovim vodama napustili ovu teritoriju. Jedino imam veze sa kapetanom Markovićem.⁵ Major Glišić⁶ je uhapšen, u Beogradu je sada.

Italijani su mi obećali dati nešto oružja ali su sve to Muslimani onemogućili. Ostao sam sa vrlo malo automatskih oruđa. Molim ako je moguće da mi date nešto automatskih oruđa, kako bi se mogao zaštititi od komunista i onemogućiti svaki njihov pokret i da se mogu suprostaviti svakoj akciji Muslimana. Narod u Sandžaku preživjava teške dane.

Narod u srezovima: novo varoškom, sjeničkom, Prijepolje (mileševskom) i priboj skom do r. Lima misli onako kao i ja. Zapovest Vaša biće dovoljna za mene i njih. Naša ideja je na dostoјnoj visini. Nade koje su gajene u mene mislim da se neće ni najmanje izmeniti. Narod je uz m'ene. Molim za naredenje kako se treba dalje raditi. Borba protiv komunista jasna mi je. Organizaciju u ova 4 sreza do r. Lima izvršio⁷ sam. Molim za jedno šire ovlašćenje za rad u ovim srezovima za dalji xad. Ako je moguće kao što Vam napomenuh molim

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 143, reg. br. 211 (CG-V-1742).

² Zločine nad srpskim stanovništvom u Sandžaku misu vršili Muslimani, već naoružana milicija obrazovana od jednog dela Muslimana.

³ Partizani su se od Muslimanske milicije naoružavali samo zaobljavanjem oružja i municije u borbi.

⁴ Odnosi se na Požeški i Užički četnički odred koji su protiv partizana u Sandžaku dejstvovali kao Nediceve jedinice pod nazivom »Limsko-sandžački četnički odredi« Opširnije o tome, vidi dok br 93, 94, 97, 98 i 107.

⁵ Miloš.

⁶ Miloš.

⁷ Iznad te reči major Zaharije Ostojić je olovkom napisao: »Laže«. I sve dalje napisane primedbe su njegove.

vas da bi dobio nešto oružja i municije. Italijani su mi obećali ali je to sprečeno. Utičite preko crnogorskih vodećih ličnosti da mi se to po svaku cenu izdejstvuje.

Situacija u Srbiji je očajna.⁸ Lotičevci čine nezapamćena zverstva protiv naših ljudi, no u ime Boga neće biti dugo. Žalim! što nisam imao prilike da se sastanem sa Vama i ako ste bili kod mojih roditelja jednom prilikom, kao i čika Branko.

Major Glišić, ima izgleda da će se u toku ovih dana pustiti. Optužen je od strane ubioa pak. Vučka da je on preveo Vas u Crnu Goru i zato je uhapšen. Ubice su internirane.

Ja se privremeno nalazim u Novoj Varoši gde su i Italijani.⁹ Morao sam ostati jer je bio uslov od Italijana ako mi neostanemo da će oni dovesti Muslimane iz Sjenice. Moj dogovor sa Majorom Glišićem bio je da ja ostanem u Novoj Varoši, kako nebi stradali Srbi. Molim da mi se ovo neuzme kao greška jer je tako moralno biti. Svako moje napuštanje ovoga kraja značilo je definitivno uništenje Srba.

Molim da mi se učini ovo što sam Vas molio.

Moj narod¹⁰ u ova četiri sreza spremam je za našu ideju koja nam će se u ime Boga uskoro ostvariti.

31.-VIII-1942. g.

Komandant Sandžačkog četničkog o.ⁿ

poručnik,

M. P.¹²

Vuk Kaajitović

¹³Situacija nije potpuno verna
u akta

D. Mih.

⁸ Iznad te rečenice napisano: »Pojma nema ni o čemu.«

⁹ Iznad tog dela rečenice napisano: »Kao talijanski milicionar.«

¹⁰ Iznad te dve reči napisano: »Kao da je kralj.«

¹¹ Iznad naziva funkcije napisano: »Ko mu je dao ovu titulu.«

¹² Okrugli pečat: »Štab Sandžačkog vojnočetničkog odreda.«

¹³ Tekst u nastavku je crvenom olovkom napisao i potpisao Draža Mihailović.

BR. 161

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA I DOBROSAVA JEV- ĐEVIĆA S KRAJA AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O NAPADU NA FOĆU¹

»

PITANJE FOCE.

Kada su prvi put trupe crnogorske po zahtevu talijanskim morale da napuste Foču,² rekli su italijanski generali da je to po zahtevu Nemaca ali da će Foča kasnije definitivno da pripadne Crnoj Gori. No usled hrvatskih intriga u Berlinu nastupio je preokret³ i Talijani ne samo da nisu mogli da uđu u Foču nego nisu smeli ni da predu kada je divizija Taurinense isla za Sandžak. Baš u to vreme došla je do ušiju vrhovne komande ona netačna vest narednika Bodiroge, da mu je talijanski general savetovao da se zauzme Foča. Talijanska vojska je saznala za to od žena kojima je Bodiroga pričao i talijanski pukovnik došao u Kalinovik i nama formalno saopštio da će napad na Foču smatrati napadom¹ na sebe i da će Foču zajedno sa Hrvatima da brane. U tom momentu došao je Čika Branko sa definitivnom naredbom da se Foča napadne. Bili smo u vrlo teškoj situaciji. Ako nemamo pristanak Italije postojala je sigurnost da naš napad provocira zajedničku akciju Nemaca, Talijana i ustaša i da bude uništen ceo narod ovog kraja koji je još jedini očuvan od cele Herceg-Bosne. Počeli smo politički pripremati teren kod Italije dostavljajući im preko njihovog oficira u Kalinoviku izveštaje o stalnim pokoljima našeg stanovništva od strane ustaša. Te smo izveštaj e potencirali iz dana u dan javljali sve veći broj ubijenih, a na mesta poubijanih srpskih žena i djece doveli smo talijanske oficire i konačno Jevđević otiašao armiji u Dubrovnik⁴ da predstavi stanje nesnosnim. Paralelno smo uhvatili kurire i dokumente o vezi hrvatskih oficira sa komunistima koje smo predali u ruke talijanskoj vojsci a posredno o tom obavestili i Nemce. Konačno je uspelo talijanskom generalu koga smo pridobili i drugim metodama⁵ sugerisati da se pravi ne-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 44/6 (BH-X-67). Dokumanat je bez datuma i naslova, ali s obzirom da je četnički napad na Foču izvršen 19. avgusta i da je Zaharije Ostojić isključen[^] kao primalac, najverovatnije da je piisan posle 20. avgusta 1942. i da je upućen Draži Mihailoviću. Original je ina više mesta podvučen olovkom.

² To je bilo u prvoj polovini juna 1942 (vidi dok. hr. 102 i 106).

³ Reč je o povlačenju talijanskih trupa iz 3. zone i delimično iz 2. zone (vidi dok. br. 114, nap. 18).

⁴ Sedište Štaba 2. talijanske armije je tada bilo na Sušaku, a u Dubrovniku se nalazio Stab talijanskog 6. armijskog korpusa pod komandom generala Renaa Dalmaca (Renzo Dalmazzo).

⁵ Reč je o poklonima (vidi dok. br. 145, map. 17).

vešt na tu našu akciju. Sve trupe potrebne za napad stavili smo na raspoloženje Čika Branku. Prvenstveno smo bili zadržali pokret trupa jer su nam komandanti bili doneli naredenja koja je mimo nas bio izjdao kapetan Lukačević, ali čim smo saznali da je to urađeno po odobrenju Brankovom vojska je krenula. Mi smo dali 8 bataljona sa 1700 ljudi.⁶ Crnogorske trupe su donele 1 top i 4 bacača. Kao što će Vas Brankoi izvestiti napad je potpuno uspeo i izведен je za 2 sata, veći eleo akcije izvršen je od strane četa sa našeg teritorija, kojima su i topovi pali u ruke ali je crnogorsko teško oružje izvršilo presudnu ulogu. Na žalost i ako je Branko izdao naredenje da se ne diraju žene i djeca jedan deo trupa nije to slušao pa je oko 300 žena i dece platilo glavom. Strahujemo od represalija za naše stanovništvo na hrvatsko nemačkoj zoni istočne Bosne. Svi tragovi masakra odmah su uklonjeni a formalno smo objavili streljanje vojnika koji su ubijali i pljačkali. Da bi izbegli kontra ofanzivu Nemaca i ustaša iz pravca Sarajeva i Goražda poduzete su sve mere obezbeđenja, a u isto doba pozvati su italijanski generali da uđu u Foču jer bi tako ona prišala crnogorskoj zoni a naš svet bio pošteden od represalija Ovaj čas smo dobili izveštaj iz Presenice u srežu sarajevskom da su ustaše bežeći iz Foče poklali 22 žena i dece u tom kraju. Talijanski delegati koji su posetili Foču utvrdili su komisiji da su ustaše poubijali preko 100 srpskih žena i dece, da naša vojska nije činila nikakva nasilja, da je stanovništvo bez razlike vere potpuno zadovoljno a sto je najvažnije sve je to pisrrieno potvrdio Italijanima zarobljeni hrvatski žandarmeriski poručnik Štimac. Od strane Hrvatske države još nema nikakve kontra akcije u pitanju Foče. Primećujemo da je osvajanje Foče u prkos eventualnih rđavih posledica na narod odjeknulo silno u narodu, sjajno podiglo moral trupe, oživilo borbenost nacionalnih elemenata u Sarajevu i što je najglavnije paralisalo jednom za uvek propagandu komunista da četnici saraduju sa ustašama.⁷

U vezi sa ovom operacijom smatramo za dužnost da nglasimo da je Čika Branko rukovodio istom savršeno, da je i duhovno bio povezan sa trupom, da je vojnički predvideo sve da pothvat uspe te konačno na naš zahtev unapred nam dao pismenu izjavu da lično snosi svu odgovornost za uspeh i neuspeh, te prema tome njegovoj moralnoj hrabrosti ima se prislati presudni deo ostvarenja ove operacije.

Dob. Jevđević

Petar Baćović

⁶ Taj podatak je podvučen olovkom, a na margini dopisano: »Laž« (čini se da je rukopis majora Ostojića).

⁷ O četničkoj-iustaškoj isairadnji, vidi dok. br. 74, 82, 89, 91, 96, 100, 103, 108, 115, 117, 142 i 144.

BR. 162

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAČOVIĆA I DOBROSAVA JEVĐEVIĆA S KRAJA AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAJLOVIĆU O POLITIČKOJ SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI I HERCEGOVINI¹

OPŠTA POLITIČKA SITUACIJA

U vezi sa dolaskom Trkљe i Mitranovića u ove krajeve i njihove želje da se sastanu sa Dokom ja sam opširnije razgovarao sa Trkljom.² Esencijalno je iz tog razgovora sledeće: Postoji po njihovom mnenju absolutna potreba da se od strane Bosanaca³ održavaju veze sa Nedićevom vladom, jer je zavojima Srbija sigurno zalede i azil za bosanske izbeglice i jer se bez nje ne može voditi akcija u Bosni. U vezi toga sam konstatovao da oni drugim očima gledaju na Nedićevu akciju nego mi. U vezi sa tim oni žele da pokret u Bosni javno ne treba da bude identifikovan sa Dražinim pokretom, nego da figurira kao samostalan.⁴ To obrazlažu i tim da je Draža član londonske vlade i kao takav ne može pristati na likvidaciju turskog eleminta i hrvatskog, ako neće da se zameri vlasti, a ako po želji vlade sprečava narodne želje, da će mu se autoritet, koji mora biti neprikosnoven okrnjiti u narodu. Osim toga primećuju da se na pozicije srpskih komandanata postavljaju stranci većinom Crnogorci koji nemaju ni poznavanja ni ljubavi za narod gde dolaze i da nemaju snage da zatalasaju ceo narod. Osim ove poslednje primedbe u kojoj ima izvesne tačnosti sve ostalo po našem mnenju je rezultat želje da se ta grupa dočepa vlasti i uticaja u Bosni i da to koristi u svoje svrhe. Poznajemo odlično prilike u Bosni znamo da u ovom kraju ti ljudi nemaju baš nikoga, pa to saopštavamo, kao elemenat, koji može da posluži pri oceni šta da se uradi prema njima. Da bi bili tačno obavešteni primećujemo samo, da smo i kod nekih bosanskih izbeglica iz naroda primetili izvesnu sentimentalnost prema Nediću. Na teritoriji Hercegovine imamo nekoliko lica, koja su se direktno stavila u izmeđarsku i špijunsku službu Italije. To je dr. Obrad Novaković iz Trebinja, koji je prešao u Hercegovini i otvoreno traži ulazak u

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 56/5 (BH-P-173). Dokument je bez darbuma, pisan, verovatno, krajem avgusta 1942 (posle četničkog napada na Foču 19. avgusta).

² Major Bačović je 20. avgusta 1942. obavestio Dražu Mihailovića da iše kod njega nalaze Borivoje Mitranović Bora i Lazar Trklijia (Arhiv VII, Ča, k. 280, reg. br. 1/1).

³ d⁴ Odnosi se na Gorski štab bosanskih četničkih odreda pod komandom Stevana Boffića. O odnosima između tog štaba i Draže Mihailovića, vidi dok. br. 122, 127, 133, 139 i 140.

fašističku sranku i koga bi trebalo dezavuisati preko Londona, zatim kapetan Uljarević⁵ koji petlja sa crnogorskim zelenasi-ma i Marko Popović u Gacku koji je dostavio Radovana⁶ i drugove. Poteškoća je u tom što ih ne možemo javno likvidirati jer bi to izazvalo sukob sa Italijom, a oni svojim radom i parama mogu da korumpiraju mnoge oportuniste i slabe karaktere. Pirobaćemo drugim diskretnim sredstvima. Postoje i sitne grupe pomirljivih lica prema partizanima, koje grupišu nezadovoljnike i nisu za integralan obračun sa komunistima, ovi najviše lansiraju vesti da je naš pokret u službi okupatora. Da bi presekli sve akcije resili smo da se obrazuje narodni revolucionarni sud koji sačinjava jedan aktivni sudija a članovi su u svakom srezu komandant brigade, komandant sreza, jedan seljak i jedan građanin.⁷ Sud je pokretan i sudi za dela izdaje Otadžbine. U svakom srezu ćemo iznenadno jedne noći pohapsiti sva sumnjiva lica onda im redovno suditi. U srezu Gacko to smo već izvršili. Sud bi morao ili da oslobodi ili da osuđuje na smrtnu kaznu. Nezgodno nam je šta da radimo sa manjim krivcima jer na našem teritoriju Italija ne dopušta da imamo svoje koncentracione logore, a u italijanske nećemo da ih predajemo. Bilo bi odlično kada bi takve mogao da Pavle⁸ prima u svoje logore, pa po tom niolitno odmah odgovor. Italijani po malo sa rezervom gledaju na našu snagu, pa su počeli da u Hercegovini u čisto muslimanskim i katoličkim krajevima da organizuju posebne muslimanske i katoličke dobrovoljačke jedinice, koje i naoružavaju sada već u Ljubuškom i Konjicu. Pratimo pažljivo ovu novu fazu njihove politike. Inače oni posle slučaja sa Radovanom vrlo su podozrivi i ne diraju nas samo od straha od sukoba i straha od iznenadenja na frontovima. Za ilustraciju prilika u njihovoj vojsci šaljerrio vam sledeće saopštenje: Trebalо nam je da u srezu konjičkom izvršimo akciju čišćenja u nekim muslimanskim ustaškim selima. Da bi to bilo legalizovano kapacitirali smo jednog talijanskog oficira koji je želeo unapredjenje, da napiše relaciju kako su u tim selima partizani. Mi smo uništili ustaška sela ubili pedeset i osam ustaša, a on se je zaderaо nožem po ruci, objavio da je ranjen u toj akciji, dobio odlikovanje i spremio sve represalije talijanske i hrvatske vojske u tom kraju. Problem hrvatske pravoslavne crkve

⁶ Kostadin Košta.

⁶ Džonis (Joines) Roland.

⁷ Komanda operativnih jedinica istočne Basne i Hercegovine je 6. septembra 1942. izdala »Uredbu o osnivanju i poslovanju vojnočetničkog suda«. Uredbom su predvidene najoštije kazne (većinom smrte) za lica koja aktivno rade, pomažu ili simpatišu NOP. Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 13/3.

⁸ Đurišić.

sve se razbistrava. Sad su domete naknadne odredbe po kojima svako ko zamoli mtože da bude primljen u tu veru. Prijavio se je veliki broj Hrvata i muslimana, a namera im je da se dokopaju vlasti u crkvenim opštinama i otude u korist Hrvatske ogromna imanja naše crkve. Sa druge strane ne mogu biti primljeni u tu veru oni Srbi koji su ranije zatražili prelaz u katoličanstvo. Pri organizaciji vojske nailazimo na velike poteškoće sa komandnim osobljem. Većina komandanta samo su oficiri a nemaju uslova da budu pravi narodni oficiri to jest i moralni i politički duhovni vode naroda u svojoj zoni. Osim toga je i Bajo⁹ poslao neke svoje oficire, koji se pozivaju na to da oni ne mogu da napuste svoje položaje bez sporazuma sa njim. No nezavisno od ovih sitnih neprilika hoćemo da konstatujemo, da mi na našoj teritoriji ¹⁰imamo i najorganizovaniju i najbrojniju i najdisciplinovaniju vojsku od svih sa kojima sada raspolaže naša akcija. Trupe su pokretne, dobro naoružane i u stanju su što je dokazala i Foča izvršiti svaki zadatok. Apsolutno naglašujemo potrebu da se nama koji nosimo odgovornost za te trupe ne šalje sa strane komandni elemenat osim delegata vrhovne komande, da se ne vrše operacije na našem terenu bez našeg pristanka i da jedinicama u operacijama komanduju njihovi stalni komandanti. Dok se završi organizacija u Istočnoj Bosni vi možete raspolagati kod nas sa apsolutno sigurnih dvanaest hiljada vojnika.¹¹

Hrvatska vojska je u rasulu, najveći deo koketira sa partizanima, a jedan manji deo spreman je da prede nama kad god zatražimo. Nezgodno je iz taktičkih razloga što su crnogorske trupe¹² u Foči pobile i domobrane, jer u slučaju da ih pustimo slobodnih deset idući put će se predati pet stotina a ubijanjem u njima stvaramo očajničku hrabrost samoodbrane. Pitanje muslimana vrlo je delikatno. Narod neće da čuje za saradnju sa njima i već je formirao uverenje u duši da njih mora da nestane. Sa druge strane politička taktika iziskuje prividnu saradnju u zonama gde su oni još jaci i gde ih Nemici favorizuju. Mi tim srpski orijentisanim muslimanima poručujemo da je jedini put da se izmeni raspoloženje naroda u tom, da oni sami za svoj račun formiraju muslimanske jedinice da se te jedinice upuštaju u borbu sa ustašama muslima-

⁹ Stainišić.

¹⁰ Tekst u nastavku, do kraja rečenice, major Zaharije Ostojić je, olovkom, na originalu podvukao i na margini dopisao: »To je apsolutna laž.«

¹¹ Taj podatak je, olovkom, na originalu podvučen, a u produžetku dopisano: »Sve tendenciozno i netačno! Pokretno najviše 2.000.«

¹² Reči »crnogorske itruipe« su na originalu podvučene, a ispod njih dapisano: »To su činile i hercegovačke.«

nima i katolicima, da ih uništavaju i tim daju uverenja svom pravom raspoloženju.¹³ Oportunizam i neutralnost ne mogu nikoga da ubede.

Ne stoje nam dobro pozicije kod takozvanih jugoslovenski orijentiranih Hrvata u dubrovačkom primorju i Hercegovini. Oni osećaju da je narodno raspoloženje ekskluzivno srpsko i orijentiraju se sve više prema partizanima. Pri tom je nezgodno za nas što oni Italijane smatraju svojim glavnim neprijateljima pa i iz taktičkih razloga ne razumevaju saradnju sa njima. Sam Maček¹⁴ preko svojih delegata drži se bolje i nekidan su njegovi emisari u Dubrovniku tražili da se ne napada Jevdević. Inače i kod njih postoji koncepcija o konfederaciji i izrneni stanovništva. Svi Jevreji sa ovog terena orijentirani su komunistički.

D. Jevdević

Petar Baćović

¹³ U ime četničke Vrhovne komande, Dob rosa v Jevdević je, krajem avgusta 1942, u odgovoru na pismo Muslimana izneo stav prema Muslimanima i istakao da se kolektivno raspoloženje Srba prema njima može izmeniti samo ako formiraju muslimanske jedinice i stupe u borbu protiv isvih onih protiv kojih i četnici vode borbu (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 54/5).

¹⁴ Dr Vladko, voda HSS.

BR. 163

**IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAJOVIĆA OD 29. AVGUSTA DO 2. SEPTEMBRA
1942. GODINE¹**

**KNJIGA BR. 5
OTPRAVLJENIH TELEGRAMA**

Br. 387

20—VIII—42.

Jozef. ...

Br. 341 for 506²

Izdat nalog Ulmanu³ da vam izda sedamdeset dve hiljade dinara stop. Pronadite tamo majora u penziji Velimira Vemića ponavljajam Velimira Vemića stop. Poručite mu pozdrave od sinovca Miše⁴ koji je došao kod nas stop. Dvadeset hiljada njemu lično stop trideset dve hiljade da uruči Mišinoj majci i deci u Nišu stop dvadeset hiljada da uruči ženi Mike Milosavljevića francuza u Nišu činovnika ureda stop. Izvestite o izvršenju Čića.

Br. 342 for Felix

Isplatite supruzi Milana Vemića sada u Belanovici deset napoleona i pomognite joj da novac promeni stop. Salje joj never Miša koji je došao iz daleka. Izvestite o izvršenju Čića.

Br. 343 for Orel

Isplatite supruzi kapetana Dimitrija Naumovića u Trsteniku deset napoleona u zlatu ili 40.000 dinara mesto napoleona. Ovu sumu će vam naknaditi pošto je deponovana kod mene. Isporučite pozdrave i kažite da je Mita⁵ zdrav stigao kod nas.⁶ Izvestite o izvršenju.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 299, reg. br. 6/1.

² Taj telegram i telegrame br. 342 i 343 pisao je Draža Mihailović.

³ Borivoje Radenković Bora, inženjer iz Beograda, član četničkog CNK.

⁴ Vemić.

⁵ i ⁶ Dimitrije Mita. On, Vemić i kaplar Parol su se 26/27. jula 1922. spustili padobranima kod Nevesinja (vidi: Prilog I, dok. br. 6. tei. br. 79).

Br. 349 Herman DDD

U noći između prvog i drugog septembra stiže kod vas jedan avion na javljeno mesto stop. Izvestite da li ste primili ovu depešu stop pored materijala stižu dva čoveka i radio stanicu stop. Ovi ljudi i stanica postaviće se u oblasti Skoplja pomognite im u ovom poslu. Pored spoljne veze neka se vežu i sa vairia stop ustalite vezu. Znak na zemlji trougao od šest vatri i sedma u centru trougla stop vatrica od vatri 100 metara.

Br. 352 Iliev

Pozdravite mnogo Srbakova.⁷ Sa njime što energičnije produžite na šiljamje ljudi u Bugarsku za rad u Bugarskoj dobićete poseban veliki kredit. Propagirajte da se u Bugarskoj preduzme akcija slična nama; sa odmetanjem u šumu. Bugarskim vojnici-m'a u letcima savetujte da beže kući sa oružjem i tamo u šumu. Neka me Srbakov hitno izvesti šta je sa Nešom Tumangelovom. Čuo sam iz sigurnih izvora da je u oblasti Pirotu u akciji. Ko je još sa Srbakovom od Bugara.

Br. 353 Herman

Doznao sam da se u oblasti Pirotu nalazi u akciji Nešo Tumangelov moj negdašnji prijatelj iz Bugarske. Ako je tačno stupite što pre sa njime u vezu i izvestite hitno. Kredit za rad u Bugarskoj daću veliki.

Br. 366 Rodrigo via Felix: Preko r. Londona bar 20 puta objavljeno da nemam nikakove veze sa izdajnikom Nedićem. Komuniste i ljotićeve likvidirati svuda bez čekanja odsudnog mom'enta.

Br. 368 Iljev: Imali kod Vas emisiona stanica, slažem se da je upotrebimo. Emisije bi se davale samo na srpskom i bugarskom jeziku a potreban je i rumunski. Stanica bi nosila naziv »Ravna Gora«. Na rumunskom i bugarskom pozivati narod da isu oružjem beži u šume i da organizuje čete. Na našem jeziku govoriti protiv komunista, i njihova zverstva u narodu, i mi ćemo Vani o njima javiti podatke. Dalje na srpskom govoriti protiv ustaša i njihovim zver-

⁷ Stefan, bugarski publicista, pre rata emigrirao u Jugoslaviju.

stvima. Govori protivu Nemaca i njihovim zversivima, a naročito o masovnim streljanjima. Poziv naroda na sakupljanje u Jugosl. vojsku preko našeg pokreta. Iisticati uverenje u sigurnu pobedu saveznika i propast Nemaoke.

Na bugarskom još da se Bugari dižu i stvaraju čete kao naši. Javite kada bi davali emisiju.

Br. 370 Za Ištvana. Važi za Pantića. Preterana obazrivost škodljiva. U koliko se neprijatelju više popušta sve je bezobrazniji. Neprijatelj nema računa da se pred komunista svada i sa nama. Davaće on još hrana a kad mu ne budemo trebali onda neće dati. Ako se Italijani kreću po terenu, šaljite trojke neka pucaju na njih pod firmom kom'unista. Javite to i Baćoviću. Čije stanovništvo evakuišu Nemci i gde iz Sarajeva i Bosne. Objasnite detaljnije kakvu ilegalnu organizaciju stvaraju Bajo preko Mitrovića saradnika »Pravde«.

2. IX 1942

Br. 381 Za Iljeva: Ako je Voja Popović⁸ naš Voja, koji je došao sa Neškom⁹ onda neka preduzme sav rad za obaveštajnu službu u Rumuniji a ja ću finansirati preduzeće i nije potrebna nikakva saglasnost Londona pošto novaca imamo.

Br. 382 Za Ištvana: Po izveštaju Račića, Botić potpuno je onemogućen jer čak niti u svojem kraju nije priznat za komandanta. Treba i dalje na tome produžiti i sa Vaše strane.

Br. 384 Za Ilieua: . . .

Valjevski kraj odlaskom Voje i Neška umrtvi jen. Legalizacija izgleda da je škodljiva za našu organizaciju, ljudi se uspavaju. U Valjevskom kraju Ljotić, Pečanac i Nemci vršljaju. Neka Neško i Voja preduzmu sve da se što pre bilo legalno ili ilegalno vrate na svoj teren. Novaca imam, nemtojte da plate Nedićeve vezuju rad.

⁸ Vojislav Voja.

⁹ Nedić.

Br. 385 Za Đorda: Javite mi mesta na Majevici i na Vašem reonu s druge strane, ukupna z mesta da uredim novu seriju šiljanja materijala.

Br. 386 Za Ištvana: ..¹⁰

Br. 387 Za Hermana: ..¹¹

Br. 388 Za Orela: ..¹²

Br- 390 Za Miloša:¹³ ..¹⁴

BR. 164

REFERAT MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 4. SEPTEMBRA 1942. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE O NEKIM AKTUELНИМ PROBLEMIMA RADA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE I POTČINJENIH SA PREDLOZIMA REŠENJA¹

Na službi u Štabu Vrhovne Komadne
Zaharije I. Ostojić
deneralštabni major
4. septembra 1942 g.
POLOŽAJ

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

Iznosi zapažanja i predlaže
da se uzmu aktuelna pitanja
po naš pokret u rasmatranje.

U interesu naše opšte stvari, slobodan sam da Vam ovim putem iznesem izvesna zapažanja na rad u Štabu Vrhovne Komande i na rad potčinjenih komandanata i jedinica, a u

^{10, 11, 12 i 14} Trima tačkama obeležen je tekst teleograma kojim se traže isti podaci kao u tei. br. 385, tj. pogodna mesta za sruštanje materijala vađušnim putem na području tih komandanata.

¹³ Branislav Petrović Brana, kapetan, Komandant Javorskog četničkog korpusa.

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, Jr. i. reg. br. 22/2 (VK-V-19/3).

vezi ovih zapažanja da Vam istaknem, po mom mišljenju, aktuelna pitanja u ovom momentu, koja bi Vi trebali da rešite na najcelishodniji način.

I ZAPAŽANJA

1) Stab Vrhovne Komande

Formiranje Štaba Vrhovne Komande izvršeno je nepotpuno.² Sa ovako malim brojem ljudi Štab Vrhovne Komande nije u stanju da uvek brzo i uspešno obavlja sve one mnogobrojne poslove, koje mora obavljati.

1) ako živimo i radimo pod najtežim mogućim okolnostima, ipak se može učiniti dosta da se služba otpravlja brže i potpunije.

2) Neposredno potčinjeni štabovi i jedinice

Pod neposrednom komandom Štaba Vrhovne Komande nalazi se ogroman broj jedinica. Većina je suviše udaljena prostorno i bez sredstava veze da bi se moglo uredno komandovati i vršiti neposredan uticaj na rad i sprovoditi kontrola rada.

Posledice ovoga su: lutanje u radu, nerad, slabo izvršena organizacija i.t.d.

3) Organizacija jedinica j.v.³ u Otadžbini

Organizacija po uputu pet⁴ sprovodi se slabo i nepotpuno. Ima krajeva gde se već radi mesecima, pa još nije ništa organizованo. Ovome ima više razloga, ali za Vrhovnu Komandu je važno da nade način da se ovo pitanje već jednom završi, a to se može.

4) Uticaj legalizacije

Legalizacijom smo spasli ljude i oružje. To je plus. Ali je i minus vrlo veliki. Dolaskom u varoš, ljudi su izgubili neposrednu vezu sa Vama, borbeni duh je opao, disciplina

² Draža Mihailović je 27. juna 1942. obavestio izbegličku jugoslovensku vladu da je njegov štab pretvoren u vrhovnu komandu i da ona ima sledeću podelu rada: operativne, organizacijske i obaveštajme poslove vodi major Zaharije Ostojić, unutrašnju službu veze i spoljnju (sa avijacijom) i prijem materijala vodi major Mirko Latalović, šef propagande je Dragiša Vasić sa dr Stevom Moljevićem, a komandant brigade Gorskog garde je rez. poručnik Nikola Kalabić; za vreme operacija u »datom momentu« za komandanta pozadine predviđen je potpukovnik Dragoslav Pavlović (Arhiv VII, Ča, k. 298, reg. br. 2/1, tei. br. 264).

³ Skraćenica od »Jugoslovenska vojska«.

⁴ Vidi dok. br. 59.

takode. Plate su donele kocku i pijančenje. Starešinama su se usladili Nedićevi činovi i plate, pa su čak počeli da Nedića stavljaju na ravnu nogu sa Vama. Vama se šalju s vremena na vreme lažni izveštaj i i čeka se svršetak rata, da bi se posle busali u prsa kao Ravnogorci.

Još veće zlo je prijateljstvo i lumperaji sa okupatorom i šlepa poslušnost istom od strane pojedinaca, dok ti isti uopšte ne izvršavaju naredjenja vaših organa.

Lično sam čuo da pojedini kapetani, a sada Nedićevi majori, kažu da su se oni privikli na Nedićeve činove i da ih više neće skidati, jer će te im Vi te činove priznati.

Jasno je da su ovi ljudi praktično za teren i našu organizaciju sada potpuno izgubljeni. Ovde su potrebne hitne mere.⁵

5) Nedostatak propagande

Od 6 decembra prošle godine⁶ do danas, mi nemamo naših novina. Leci i predavanja su dosta retki i nepotpuni. Narod je ostavljen sam sebi i vestima radio Londona, koje se slušaju vrlo nerado, jer su svi spikeri Hrvati. Posledica ovoga je začmalost i mrtvilo u narodu. Međutim naši neprijatelji su vrlo stalni u propagandi, koja često uspeva da izazove zabunu kod naših ljudi. Pitanje propagande mora se u najkraćem roku postaviti na zdravu osnovu.

6) Nemanje jedinica koje otvoreno rade kao jedinice j.v. u Otadžbini

Izuvez 2—3 manje više nepokretne, Vrhovna Komanda nema ni jednu jedinicu pokretnu, koja bi radila potpuno otvoreno kao jedinica j.v. u Otadžbini. Ovo je možda naš najveći nedostatak.

7) Slaba organizacija službi: obaveštajne, veze, snabdeva-nja i sanitetske

— Svima navedenim vrlo važnim službama naši potčinjeni komandanti ne pridaju dovoljan značaj i obavljaju ih većinom površno. Vrhovna Komanda nije dala pismeno za ove službe dovoljno precizna uputstva. To sad treba učiniti i unificirati u svim krajevima.

⁵ S tim u vezi, Draža Mihailović je uputio raspis svim četničkim komandantima (vidi dok. br. 166, tei. br. 467).

⁶ Tada se Stab Draže Mihailovića povukao sa Ravne @ore ispred nemačkih trupa (vidi dok. br. 105, naip. 10).

8) Nedostatak starešinskog i stručnog osoblja

Veliki broj starešinskog i stručnog osoblja ostao je po varošima, pa čak delom prepostavlja odlazak u ropsstvo, nego u šumu. Međutim kod nas u čitavim srezovima nema oficira. Popuna starešinama jednostavnim proizvodstvom nije radijalno rešenje ovoga pitanja. Obrazovanjem 2—3 mesečnih kurseva i školi, u kojim bi starešinsko i stručno osoblje dobilo samo najpotrebnija praktična znanja, dobilo bi se mnogo više. Kursevi i škole mogli bi se obrazovati po oblastima.

9) Slabo korišćenje intelektualaca i omladine

Nažalost nama se je stavio mali broj intelektualaca i omladine na raspoloženje. Ali i ono što imamo, mi do sada nismo dobro iskoristili. Ne treba zaboraviti da će svi ovi u novoj državi tražiti da vode, pa kada je tako, onda ih treba do maksimuma iskoristiti.

10) Politički rad pojedinaca

Desilo se je i dešava se da su pojedinci počeli da koriste naš pokret u političke svrhe, zaboravljajući prilike u kojima se nalaze i misleći samo na buduće fotelje, kao da je ovo predizboma kampanja. Vrhovna Komanda mora prema ovakvima preduzeti najenergičnije mere.

11) Nedovoljno poznavanje borbene obuke

U dosadašnjim borbama pokazalo se da većina boraca ne poznaje osnovne principe borbe, a takođe i starešine nisu na visini vođenja svojih jedinica. Posledica ovoga su izlišni gušići. Ovome pitanju mora se posvetiti naročita pažnja, a sa malim trudom postigli bi se dobri rezultati sa inače vrlo hramnim elementom.

12) Slabo korišćenje crkve i sveštenstva

Komunisti su uspeli svojom razornom propagandom da potpuno odvoje narod od crkve i unesu pometnju u religioznim shvatanjima naroda. Bilo je dosta popova koji su sa olтарa govorili protiv crkve i hulili sve svetinje. Tučenjem komunista, narod je očekivao da će ispravni sveštenici pohrliti crkvi i objasniti zabunu nastalu komunističkom propagandom. Međutim se dešava da posle 3 meseca još pojedine crkve ne rade, a popovi beže iz parohija. Neophodno je da se narod vratí crkvi, i da se sveštenici nateraju na vršenje službe predanije i savesnije nego ikad dosada.

13) Slab rad trojki⁷

Izdajnika ima dosta. Oni su u svome radu bezočni i oslanjaju se na okupatora. Naređeno je trojkama da počnu rad. Međutim, sa malim izuzetkom, rad trojki se skoro ne oseća. Za ovo su krive u prvom redu starešine, koje nemaju kuraži da naredi izvršenje i umešnosti da ovo dobro organizuju. I ovde je potrebna intervencija Vrhovne Komande.

14) Mane i poroci

Dosta je česta pojava kod naših starešina: bolesna ambicija, ogovaranja, razmetanja, svada, neposlušnosti, pa čak kod pojedinaca i hohšapleraj. Sve su ovo ostaci starog doba — mirnodopskog života. Kod vojnika ima slučajeva: pljačke, krade, nediscipline i krvološtva. Samo rigorozne mere preduzete od Vrhovne Komande, mogu ova zla da izleče i da naše jedinice pretstavljuju ne narodnu, nego pravu regularnu vojsku.

15) Bolećivost prema zarobljenim komunistima

Primetio sam u više prilika da se pojedini oficiri i ostali članovi naše organizacije zauzimaju čak kod članova suda, za komuniste zlikovce ili uticajne članove komun. partije. Ovo je vrlo rđava pojava kojoj se mora stati na put.

16) Nedovoljno nagradjivanje zaslужenih

Vrhovna Komanda nije do sada dovoljno nagradila načito zaslужene starešine. Mislim da je bolje biti u ovom pravcu široke ruke, nego škrt, jer bi se moglo desiti da naši najodaniji ljudi ostanu nezadovoljni.

Davanjem pravilnih nagrada ljudi se još jače vezuju za Vas, i pretstavljaće Vam u svim prilikama solidne stubove, preko kojih će bez teškoća savladati sve neprijatelje. Najzad, oni kapetani koji sada pod najtežim okolnostima vode korpuze i veće jedinice, zaslужuju i veće činove i odlikovanja, pa je pravo da se izvode i istaknu u odnosu na one, iz rostva, iz Afrike i iz Žica.

Ovome pitanju treba posvetiti naročitu pažnju.

17) Saveznička pomoć i njeno popularisanje

Do sada smo dobili vrlo malu pomoć od naših saveznika. Izgleda da će otsada dolaziti u većem obimu i redovnije. Na tome treba raditi svim sredstvima. Ali ne treba zaboraviti, da se ova pomoć mora koristiti još više u propagandne svrhe.

⁷ Odnosi se na trojke za primenu »slova Z« (vidi dok. br. 137).

Treba je uveličavati zbog dizanja morala naših ljudi, i bolje vere u što skoriju pobedu naše stvari. Samim tim, svima našim neprijateljima se usta zatvaraju.

II PREDLOŽI

Na osnovu izloženih zapažanja, sm'atram da bi trebalo uzeti u hitno razmatranje i rešiti sledeća pitanja:

- 1) Reorganizacija Štaba Vrhovne Komande⁸
- 2) Formiranje letečih brigada i korpusa j.v. u Otadžbini⁹
- 3) Nova organizacija službe veze
- 4) Organizacija propagande
- 5) Organizacija obaveštajne službe¹⁰
- 6) Hitna organizacija jedinica j.v. u Otadžbini tamo gde još nije izvršena
- 7) Poboljšanje borbene obuke
- 8) Uređenje pozadinske službe
- 9) Organizacija sanitetske službe¹¹
- 10) Obrazovanje raznih škola i stručnih kurseva¹²
- 11) Pravilnije finansiranje jedinica
- 12) Organizacija sabotaže i obrazovanje »trojčez«
- 13) Iskorišćenje intelektualaca i omladine¹³
- 14) Radikalne mere prema oficirima i podoficirima iz žica
- 15) Sistematsko skidanje izdajnika
- 16) Efikasna kontrola rada potčinjenih

⁸ Štab četničke VK je reorganizavan 4. septembra 1943, tako da je imao: operativno odeljenje, oibaveštajno odeljenje, adutanturu, sanitet, komandu stana, bataljon za oibeebedenje VK, centair za vezu i komandu potzadine (Arhiv VII, Ča, k. 2. reg. br. 29/3: nairedba Draže Mihailovića o reorganizaciji VK).

⁹ Formiranje letečih brigada Draža Mihailović je naredio 8. septembra 1942 (vidi dok. br. 166, tei. br. 467 i 468).

¹⁰ Draža Mihailović je 23. oktobra 1942. izdao Uputstvo za obaveštajnu službu (Arhiv VII, Ča, k. 236, reg. br. 14/9).

¹¹ Vidi Uputstvo Draže Mihailovića (bez datuma, verovatno oktobar 1942) za organizaciju sanitetske službe (Arhiv VII, Ča, k. 3, reg. br. 23/2).

¹² Rrvi kurs (za 25 oficira) održan je od 9. do 17. februara 1943. pri Oficirskoj školi VK u Kolašinu. Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 17/1: izveštaj komandanta kursa od 18. februara 1943. U 1944. godini škole i kursevi za osposobljavanje aktivnih i rezervnih četničkih starešina održavani su i pri štabovima pojedinih korpusa u Srbiji.

¹³ Vidi Uputstvo VK JVUO od 6. septembra 1942. za organizaciju i vaspitanje ravnogorske omladine: Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 7/5.

17) Organizacija komandovanja u svim krajevima naše države

18) Mere za suzbijanje poroka i mana kod naših ljudi

19) Preduzimam je akcija protiv unutrašnjih i spoljnih neprijatelja u pojedinim oblastima, a obzirom na sadašnju situaciju

20) Evidenciju svih poslova u Štabu Vrhovne Komande i potčinjenim¹⁴ štabovima i jedinicama.

Za pravilno rešenje ovih pitanja, potrebna je najsvestra-nija studija svakog posebno, a dometa rešenja treba energično sprovesti bez obzira na teškoće i specijalne prilike.

Moje je duboko uverenje, da se samo ovim putem može za najkraće vreme stvoriti jedna zaista čvrsta, solidna i grandiozna organizacija kakvu je želite Vi i svi Vaši saradnici.

Na kraju želim da napomenem sledeće:

a) Da Vam sve ovo iznosim bez ikakvih tendencija, objektivno i bez unošenja ličnog momenta, jer sam uvek imao i imam pred očima samo opšte dobro i

b) Ukoliko nalazite da Vam u ovom poslu mogu biti od koristi ja Vam se stavljam na raspoloženje, bez obzira na kojoj se dužnosti budem nalazio.

**Na službi u Štabu Vrhovne Komande
đeneralštabni major,
Zali. Iv. Ostojić**

¹⁴Uput za četničko ratovanje primena šifre.

Dragiši
Moljević,
Bojčević,
Laza,
Lazarević,
Tošković,
Šantić,
Grdić.

¹⁴ Tekst do kraja dopisao je, olovkom, Draža Mihailović.

BR 165

IZVEŠTAJ ŠEFA OBAVEŠTAJNE SLUŽBE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 4. SEPTEMBRA 1942. KOMANDANTU O SASTANKU DOBROSAVA JEVĐEVIĆA SA PREDSTAVNICIMA ŠTABA NEMAČKE 718. DIVIZIJE¹

SEF OBAVEŠTAJNE SLUŽBE
4. septembra 1942. god.
POLOŽAJ

Dostavlja vanredni ob.
izveštaj o sastanku sa
Njemačkim oficirima.
4. IX 1942 god.

KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU.

Danas, 4. septembra 1942. godine posle podne, održan je sastanak sa nemačkim oficirima u s. Dobro Polje (Sekcija Sarajevo 1:100000). Do toga sastanka došlo je po želji nemačkih organa. Veza je uspostavljena preko komandanta naše Kalinovačke Brigade artileriskog kapetana I. kl. g. Krsta Kovačevića.

Na sastanku sa nemačke strane bili su: iz nemačkog štaba u Sarajevu jedan mlad generalštabni niajor², jedan stariji major³ i iz Trnova komandant nemačkih trupa kapetan Šmit.⁴ U društvu nemačkih oficira bio je konjički kapetan hrvatske vojske Slavko Olševski.⁵

Sa naše strane na sastanku su bili: Vojvoda g. Dobrosav Jevđević, art. kapetan I. kl. g. Krsta Kovačević, rezervni pešadijski poručnik g. Nikola Vukasović i potpisati.

¹ Original (pisian na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 8/9 (BH-W-37).

² Streker (Strecker).

³ Gajtner (Geitner). On je tih dana predavao dužnost načelnika štaba nemačke 718. pešadijske divizije, majoru Strekeru (vidi Prilog IV, dok. br. 2). O tom sastanku vidi i Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 145.

⁴ Smit (Schmidt), tada komandant bataljona u 738. puku pomenute nemačke divizije (isto).

⁵ Oficir za vezu kod nemačke 718. pešadijske divizije (isto).

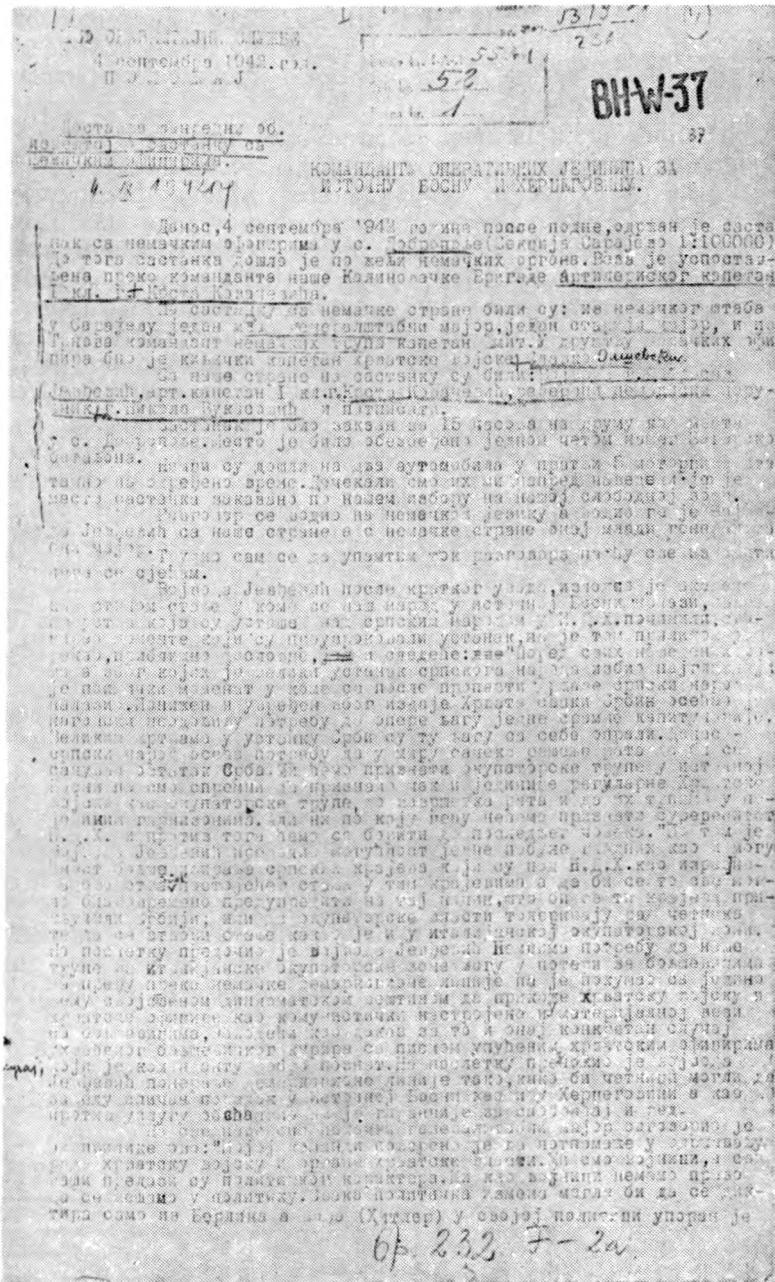
Sastanak je bio zakazan za 15 časova na drumu kod mesta u s. Dobropolje. Mesto je bilo obezbeđeno jednom četom našeg Zagorskog bataljona.

Nemci su došli na dva automobila u pratnji 5 motorčika tačno na određeno vreme. Dočekali smo ih mi napred navedeni jer je mesto sastanka zakazano po našem izboru na našoj slobodnoj zoni.

Razgovor se vodio na nemačkom jeziku a vodio ga je Vojvoda Jevđević sa naše strane a s nemačke strane onaj mladi generalštabni major.

Trudio sam se da upamtim tok razgovora pa će sve izložiti čega se sjećam.

Vojvoda Jevđević posle kratkog uvoda, izložio je akademskim stilom stanje u kome se naš narod u istočnoj Bosni nalazi, naveo zverstva koja su ustaše nad srpskim narodom u N.D.H. počinili, evocirao momente koji su prouzrokovali ustanak, pa je tom prilikom još rekao, približno doslovce, i sledeće: »Pored svih navedenih motiva zbog kojih je veliki ustanak srpskoga naroda izbio najglavniji je psihički m'omenat u kome se posle propasti države srpski narod nalazio. Ponižen i uvredjen zbog izdaje Hrvata svaki Srbin osećao je nagonski nedoljivu potrebu da opere ljudi jedne sramne kapitulacije. Velikim žrtvama u ustaniku Srbi su tu ljudi sa sebe oprali. Danas — srpski narod oseća potrebu da u miru sačeka rešenje rata da bi sačuvao ostatak Srba. Mi ćemo priznati okupatorske trupe u istočnoj Bosni pa smo spremni da priznamo čak i jedinice regularne hrvatske vojske kao okupatorske trupe, do završetka rata i da ih trpimo u pojedinim garnizonima. Ali ni po koju cenu nećemo priznati suverenitet N.D.H. i protiv toga ćemo se boriti do poslednjeg čoveka«. Po tom je Vojvoda Jevđević prediočio mogućnost jedne pobune gladnih kao i mogućnost boljševiziranja srpskih krajeva koji su pod N.D.H. kao izraz nezadovoljstva zbog postojećeg stanja u tim krajevima a da bi se to sve moglo blagovrem'eno preduprediti na taj način, što bi se ti krajevi priključili Srbiji; ili da okupatorske vlasti toleriraju rad četnika te da se stvari stanje kakvo je i u italijanskoj okupatorskoj zoni. Na posletku prediočio je Vojvoda Jevđević Nemcima potrebu da naše trupe iz italijanske okupatorske zone mogu u poteri za boljševicima da pređu preko nemačke demarkacione linije pa je pokušao sa jedino njemu svojstvenom diplomatskom veštinom da prikaže hrvatsku vojsku i hrvatske oficire kao komunistički nastrojene i u materijalnoj vezi sa boljševicima, navodeći kao dokaz za to i onaj konkretni slučaj uhvaćenog boljševičkog kurira sa pismom upućenim hrvatskim oficirima, slučaj, koji je komandantu dobro poznat. Na posletku predložio je vojvoda Jevde-

Fotokopija prve stranice dokumenta br 165

vic pomeranje demarkacione linije tako, kako bi četnici mogli da zavedu sličan poredak u Istočnoj Bosni kao i u Hercegovini a kao protiv uslugu obećavao im je garancije za saobraćaj i red.

Na sve navedeno nemački generalštabni major odgovorio je od prilike ovo: »Mojoj komandi povereno je da potpomaže u održavanju reda hrvatsku vojsku i organe hrvatske vlasti. Mi smo vojnici nemamo pravo da se mešamo u politiku. Svaka politička izmena mogla bi da se diktira samo iz Berlina a voda (Hitler) u svojoj politici uporan je i ja ne verujem' da bi on pristao na ma kakve izmene. Sto se tiče ishrane Nemci tvrde da će im uspeti da spreče katastrofu gladi kod naroda doturanjem sredstava za ishranu iz produktivnih krajeva severo-istočne Bosne.

Jedino u čemu Nemci pristaju i mogu da sa nama razgovaraju to je zajednička borba protiv komunizma no pod uslovom da naše trupe sa italijanske okupacione zone ne prekorače njihovu demarkacionu liniju, koja je povučena ovako: Dobropolje — Podnožje Jahorine — Jabuka — Ustikolina — Ustiprača. Iz celog izlaganja njihovog moglo se jasno zaključiti da bi Nemci pristali na sve na šta bi pristali Hrvati kada bi mi hteli da se sporazumemo sa ovim poslednjim: dakle prvi uslov da priznamo suverenitet N.D.H.

Nemci su se žalili na postupak komandanta Vučijeg bataljona iz Sarajevskog Ozrena, rezervnog pešadijskog podnarednika Save Derikonja, navodeći da je imenovani prekinuo jednu šumsku industrijsku prugu, da je pucao na nemačke vojнике i da je zaklao jednog nemačkog podoficira pa da se posle izvinjavao da je obavešten da su protiv njega ustaše u nemačkim uniformama.⁶ Ovom prilikom nemački generalštabni major kategorički je izjavio da Nemci neće nikada dozvoliti da se ustaše pojave u njihovim uniformama pa slična izvinjavanja u buduće neće primati već da će Derikonju likvidirati ako ovako nastavi. Interesantno je ovde napomenuti da Sava Derikonja ne stoji ni u kakvim odnosima prema Nemcima pa se može zaključiti da su oni iz nekih razloga prisiljeni da ga trpe i pored njegovih dosadašnjih grehova prema njima, ako ih samo u buduće ostavi na miru.

Na predlog vojvode Jevđevića da se Nemci barem jedno deset dana interesuju za oblast Istočne Bosne pa bi mi za to vreme naše odnose sa ustašama sami doveli u red, nemački

⁶ Za vreme operacije nemačke 718. pešadijske divizije protiv 6. istočnobosanske NOU brigade i Bičanskog NOPO (od 24. do 30. avgusta 1942) Sava Derikonja je sa svojom jedinicom sadejstvovao s nemačkim jedinicama. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 6, dok. br. 169 i 171; tom XII, knj. 2, dok. br. 128; R. Petovar, n.d., str. 45—52).

oficiri su se nasmejali a jedan od njih odgovorio je: »Kada bi se mi posle tih deset dana opet zainteresovali, našli bi u tom kraju samo mrtve!« po tom su ponovo uveravali da je to sve politika a da se oni kao vojnici u politiku nemogu mešati.

Jednog momenta umešao sam se ja u razgovor ovim recima: »Mi dobro vidimo da su gospoda vojnici ali znamo da vojnici imaju svoje instance preko kojih se političarim'a može prestaviti pravo stanje u oblasti Istočne Bosne a ovo vojnici, koji su na terenu, bolje poznaju nego političari.«

Na ovu moju primedbu dobili smo od starijeg majora sledeći interesantan odgovor: »Da, mi imamo instance, kao što ih i vi imate. I mi moramo voditi računa o našim instancama kao što ćete i vi izvršiti naređenje Gospodina Mihajlovića, kad vam naredi da nas napadnete.«

Vojvoda Jevđević odgovorio je na ovo uz osmeh: »Ni ja ni ma ko od nas ovde nije izjavio da imamo kakve odnose sa gospodinom¹ Mihailovićem. Bez obzira na to imamo li mi vezu sa pomenutim gospodinom ili ne, ja vam mogu kazati da je on obznanio srpskom narodu⁷ sve dotle dok Rusi ne zauzmu Sofiju a Englezzi Budimpeštu. Vi dobro poznajete koncepciju vaših snaga i znate da dotle još dugo neće doći.«

Na ovo je uzeo reč opet onaj stari major i rezignirano rekao: »Dotle nikada neće ni doći.«

Pri koncu razgovora mladi generalštabni major saopštio nam je da će o ovom sastanku i o toku razgovora izvestiti svoje prepostavljene starešine i da će o tome general Bader u Beogradu biti obavešten. Osim toga zamerio je vojvodi Jevđeviću zbog otmice mobilisanih Srba u hrvatsku vojsku, izvedene na Jahorini, sa rečima: »Ovog puta ova šala uspela vani je ali u buduće, ako se to ponovi, nećete se dobro provesti.«

Izložio sam ceo (razgovor u toku sastanka koliko mi to moja memorija dozvoljava. Mislim da sam sve uspeo dosta verno da izložim.

Nemački oficiri ponašali su se korektno; stari major zapisivao je nešto u svoj potsetnik.

Hrvatski oficir izjavio je da je »Častnik za vezu kod Nemaca«. On je stalno nešto zapisivao u svoj potsetnik. Ponašao se je korektno.

Vojvoda Jevđević razgovarao je sa neprijateljskim oficirima dostojanstveno, aludirajući radi efekta na naše oružane snage i na pobedu i plen u Foči.⁸

Sastanak je trajao nešto više od jednog časa.

⁷ Na margini dopisano »da ne napada« i strelicom označeno da to treba da stoji posle reči >xnarodu«.

⁸ Vidi dok. br. 161.

Na osnovu izloženog dajem svoj zaključak u sledećem: Nemci su rešeni da brane »status quo«⁹ u istočnoj Bosni. Oni žele mir i red ali se neosećaju dovoljno jaki da absolutno sigurno zagarantuju tako stanje. Priznaju egzistenciju četnika u njihovoj okupacionoj zoni kao i to da protiv njih ne preduzimaju za sada u glavnom ništa. Pristali bi na ponudene uslove, t.j. da četnici zavedu red i u tom pogledu preuzmu garancije ali na to pristati nemogu iz obzira prema Hrvatima. Prema njihovoj izjavi oni nemogu tolerirati rad protiv ustaša jer su ustaše stubovi N.D.H. a Nemci su zaštitnici te države i njeni saveznici.

Ja neverujem da će se sa njima ikada moći da postigne pregovorima ma kakav pozitivan rezultat a zasnivam svoje verovanje na iskustvu koje sam stekao prateći uzaludne napore majora Dangića.

O prednjem izveštavam s molbom na znanje i nadležnost.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!.

S e f,
Kapetan II kl.
Milivoje V. Kovačević

K O M A N D A
OPERATIVNIH JEDINICA ZA ISTOČNU
BOSNU I HERCEGOVINU
Ob. Broj Službeno
5 septembra 1942 godine
POLOŽAJ

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I
VAZDUHOPLOVSTVA.

Prednji izvetaj šefa obaveštajne službe ove komande kapetana Kovačevića V. Milivoja dostavljam s molbom na uviđaj sa sledećim komentarom:

Posle ovog sastanka ni meni ni vojvodi Jevđeviću nije sasvim jasno zbog čega su Nemci toliko insistirali na traženju sastanka. Bićemo oprezni i o svemu ćemo Gospodina Ministra obaveštavati.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!.

Komandant major,
Petar Baćović

⁹ »Status quo« dopisano mastilom.

BR. 166

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 3. DO 9. SEPTEMBRA 1942. GODINE

KNJIGA BROJ 6 OTPRAVLJENIH TELEGRAMA

3. septembar 1942. god.

Br. 405 za Iljeva: Izveštavajte sve što znate o političarima a u momentu glavne akcije ko digne glavu odmah čemo ga skratiti. Sudbina Nedića² zna se. Dajte konkretne podatke o teškoj situaciji u Bugarskoj. Na stranicu »Slobodna Jugoslavija« mi čemo reagirati našom stanicom »R.G.«³ u ozbiljnog tonu ističući teror komunista. Sov. Rusiju, kao saveznika naša r. stanica će uvažavati a naše komuniste napadati kao trockiste i protivnike sadašnje Rusije.

Rdavo ste obavešteni, uopšte nema komunistički niti jedan kraj. Srbija, J. Srbija, Sandžak, Crna Gora, Hercegovina, Ist. Bosna, Dalmacija, Lika, Slovenija, uništeni su rukama. Komunisti, ima samo još nešto u Z. Bosni pomešanih sa našim! delovima. Ovo su sigurni podaci jer imam radio veze i neposredni kontakt sa Ijudima. Za spikera Hvata smo preduzeli. Savetujte narodu da skriva hranu i neka beži ispred hvatanja. Odakle dolaze kod nas 1 bugarska i jedna nemačka divizija.

Br. 424 za Ištvana: Zadovoljan sam sa Vašim izveštajem o izbijanju na more.⁴ Iskoristite ovu akciju da se postavi siguran

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 7/1.

² Milan.

³ »Ravna Gora«.

⁴ Radi se o učešću četničkih jedinica u italijanskoj operaciji na području pl. Blokova (operacija »Albia«) protiv partizanskog bataljona »Jozo Jurčević« (o toj operaciji opširnije, vidli Zboimik NOR-a, tom V, knj. 6, dok. br. 66, 85 i 94; knj. 7, dok. br. 23, 63, 91—93; tom XIII, knj. 2, dok. br. 89 i 92). U operaciji je učestvovalo 680 četnika iz hercegovačkih četničkih jedinica u vremenu od 29. avgusta do 3. septembra 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 201, reg. br. 19/5). U izveštaju Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 6. septembra 1942. o četničkim dejstvima, između ostalog, piše:

»Pre nekoliko dana 5 bataljona naših četnika krenulo je od Stoca i preko Ljubuškog i Imotskog izbili su kod Makarske na Jadransko more. Ovaj pokret izvršen je za nepunih 17 časova. Ova kaznena ekspedicija zapalila je i potpuno uništila 17 ustaških selaca« (Arhiv VII, Ča, k. 222, reg. br. 29/5). A u izveštaju od 5. septembra 1942, major Petar Bačović o četničkim zločinima kaže:

kanal za vezu sa Dinarskom divizijom. Na ovome kanalu postaviti naše odrede a pored ovih i hrvatske odrede kojima na čelo staviti hrvate oficire koji su se ranije stavili vojvodi na raspoloženje. Posle ovoga za najkratće vreme Vi zajedno sa dinarcima treba da rasčistite prostoriju između: Mostar — Konjic — Visoko — Travnik — Jajce — Livno. Dinarce potaći na jači rad i što hitniju organizaciju i aktivnu borbu protiv komunista i ustaša.

5. septembra 1942. god.

Br. 446 za Đorda: Padobranci su poslati za instruktore i korigitite ih za izvođenje obuke, stvaranje trojki sa specijalnim zadatkom, rušenje pruga na hrvatskoj teritoriji, što sam vam već naredio. Stavljam ih pod Vašu k-du. Da li su oni doneli koju radio stanicu. Nedićeve bušite, i stvorite da budu naši, da se odreknu Nedića, u protivnom ih razjurite i otmite im oružje. Razjurite bosanske vode⁵ takođe i primenite si. »Z« na sve one koji love ribu u mutnoj vodi. Uzeo sam Jablanik u kombinaciju.⁶ Tufegdžićevu⁷ stanicu dovedi u vezu sa nama. Znake i sve ostalo narediću blagovremeno. 18. o.m. treba da se ustanovi veza između njega i nas.

Br. 449 za C. Q. Svima: Da bi se imali tačni podaci o neprijateljskim trupama i materijalu u zemlji, dostavite sledeće izveštaje:
⁸

Br. 453 za Jozefa: Đeneral Trifunović⁹ je moj delegat isto kao i Dragoslav.¹⁰ Dragoslav će mu predati dužnost pošto mi je potreban na drugo mesto. Nenad ima specijalnu dužnost,¹¹

»Naknadno dodajem, u vezi odlaska naše kaznene ekspedicije u Ljubuški i Imotski, da su naši četnici... između Ljubinja (treba Ljubuškog — prim. red.) i Vrgorca oderali živa tri katolička sveštenika. Naši četnici ubijali su sve muškarce od 15 godina na više. 2ene i deca ispod 15 godina nisu ubijana. 17 sela je potpuno spaljeno« (Arhiv VII, Ca. k. 170, reg. br. 51/3).

⁵ Odnosi se na Gorski štab bosanskih četničkih odreda (vidi dok. br. 122, 123 i 124).

⁶ Misli se na dotur materijala vazdušnim putem.

⁷ Vojislav Voja, poručnik, tada je radio na organizaciji četničkih jedinica na području planine Cera.

⁸ Trima tačkama obeležen je izostavljeni tekst uputstva za prikupljanje podataka o trupama, transportu (železnicom i brodovima), preprekama, skladističima opreme i materijala i aerodromima.

⁹ Miroslav.

¹⁰ Pavlović, tada delegat za zapadnu Srbiju.

¹¹ Nenad Mitrović je bio povezan sa Matlom, kapetanom Abvera (vidi dok. br. 134, tei. br. 69 i Prilog II, dok. br. 1—7).

neposredno podamnom. Preko Vas treba da mu se omogući veza samnom i ništa više. Zapamtite ništa više.

8. septembra 1942. g.

Br. 458 za Hermana: ...

Br. 460 za Iljeva: Ne dozvolite da Vas ikakva kaznena ekspedicija iznenadi. Oružje ne sme njima pasti u ruke. Ljudstvo ne sme biti zarobljeno. Legalni delavi po potrebi pretvaraju se u ilegalne. Legalni delovi služe za prevaru a ne za korist neprijatelja. Javite detalje o kaznenim divizijama sastav, naziv i jačinu.

Sta je do sada uradeno na sabotaži železnice. Vi samo predlažete bombardovanje a mi trebamo da sedimo skrštenih ruku. Do sada je trebalo stotine vagona biti oštećeno kao i lokomotiva. Kako treba da se radi javio sam Vam. Prolaz brodova i želj. transporta ne javljaju nam se. Javite o rezultatu na željeznicama. Postupajte tačno po našim naredenjima.

Sa Srbakovim¹² odmah organizujte vezu sa Vidinskom oblašću. Kažite Srbakovu da nam je Georgi Dimitrov¹³ predložio sledeća lica koja nas mugu staviti u vezu sa ostalim u Bugarskoj. To su sledeća lica iz Vidinske oblasti: Gruja Tomolski, Vidin ul. Baba Vide 69. Angel Kuranov adv. pripravnik Vidin, Mladen Kostov s. Trnjane, Asen Drundov Novo Selo. Preduzmite energične mere i Vi, da se što pre uspostavi veza sa Bugarskom, jer me ta veza vrlo mnogo interesuje. Novac za ovo davaču koliko treba.

Br. 467 Svakom zasebno: Iliev, Ljutica, Herman, Feliks, Frike,¹⁴ Miloš, Ludi,¹⁵ Karlo,¹⁶ Fric,¹⁷ Jozef, Đorđo, Ištvan, Mario via Ištvan, Ludvig, Orel:

U mnogim našim krajevima oseća se zastoj u aktivnom radu. Mnogi legalizovani delovi prešli u mirnodopski život. Mnogi zaboravili da je rat, i da neprijatelja ima mnogo i svuda. Naredujem da svi kom-danti brigada organizuju leteće jedinice iako će to biti za svakog naredeno. Ove jedinice ne mogu biti

¹² Stefan.

¹³ Dr Georgi Diimtrav — Gemeto, šef zemljoradničke stranke Bugarske u emigraciji.

¹⁴ Predrag Raković, poručnik.

¹⁵ Barivoje M.anić, kapetan, tada organizator četničkih jedinica u požeškom i užičkom srežu.

¹⁶ Miodrag Palošević, tada organizator četničkih jedinica Valjevskog korpusa.

¹⁷ Dušan Smiljanić Duja, kapetan, tada organizator četničkih jedinica u ikraguječkom okrugu.

legalne. Njihovo je intesto šuma i planina. Njihova akcija brza i odlučna, protiv svih i svakoga. Legalni delovi da im posluže kao baza za snabdevanje i prikrivanje, kao grom ove jedinice ima da uništavaju narodne izdajnike i sve unutrašnje neprijatelje, Ljotićeve, komuniste, Pećančeve. O formiranju ovih jedinica kao i o njihovom radu izveštavati. Pred dogadjima koji nastupaju, ovi leteći delovi poslužiće kao jezgro za mobilizaciju svih snaga brigada. Prednje saopštite svima susedima.

Br. 468 Svima u Srbiji: Iliev, Herman, Feliks, Frike, Miloš, Ljutica, Karlo, Fric, Luidi, Đorđe, Uskok, Orel. — U vezi depeše 467 formirajte leteću brigadu sastava: dva bataljona po tri čete i jedna štabna četa. Sve čete po 50 ljudi. Brigada da bude sposobna za izvršenje brzih pokreta i svih zadataka. Bataljoni mogu biti istureni i koncentrisati se za izvršenje zadatka posle toga bataljoni da se rasture po potrebi čak do četa. Štabna četa treba da bude od najboljih i najhrabrijih ljudi pod neposrednom Vašom komandom i uvek na raspoređenju. Izdajnike, Ljotićeve i komuniste i pećančeve i sve uništavati odmah nemilice. O izvršenju izvestiti.

Br. 469 za Maria via Ištvan: Pored postojećih jedinica Dinarske divizije potrebno je u vezi depeše 467 obrazovati leteću brigadu za celu oblast Dinare a ista takva i u Lici. Ovu brigadu treba da vodi neobično energičan oficir, za izvršenje brzih pokreta i za uništavanje svih i svakoga koji nam smeta. Brigada sastava 2 bataljona po tri čete i jedna štabna četa. Sve čete jačine po 50 ljudi. Štabna četa pod neposrednom komandom brigadira i uvek uz njega od najboljih i najhrabrijih ljudi. Bataljoni po potrebi mogu biti razdvojeni pa se koncentrisati za izvršenje zadatka, brzo izvršiti, a po potrebi po četama opet nestati. Izvestite o izvršenju.

Br. 470 za Đorda: Izvestite koji su delovi formirani na Majevici i formirajte jednu leteću brigadu pokretnu i sposobnu za koncentracije naših snaga u pravcu zapadne Bosne.

Br. 471 za Ištvana: Vaše leteće brigade obrazujte onako kako ste se sa Brankom dogovorili. One moraju biti sposobne za brze pokrete u svim pravcima i za ulazenje u sastav letećih korpusa za isvršenje svih zadataka. Izvestite o izvršenom formiranju. Sastav brigade treba da bude: 2 bataljona po 3 čete i 1 štabna četa. Čete jačine 59 ljudi. Štabna četa sastavljena od najhrabrijih vojnika. Komandanti letećih brigada izabrani od najboljih i najhrabrijih oficira.

Br. 437 za Rodriga via Feliks: Nameran sam da privučeni k sebi Dragišu Vasića, Moljevića, Bojčevića za pojačanje propagande. Uputite im' pitanje da li nemaju kakvih smetnji. Došli bi zajedno sa Vama kada Vi budete pošli, ali Vi ste još tamo potrebni dokle god Dronja ne uđe potpuno u posao. Naredio sam formiranje letećih brigada svuda, upoznajte se po tome od Vučkovića, da nebi ponavlja. Ovo su jedinice za čišćenje svih i svakoga kao i za budenje iz mrtvila. Dronju upoznajte takođe s time.

9. septembra 1942. g.

Br. 478 za Or ela: . . .

Br. 499 za Valtera: Javite Novaku¹⁸ i Vauhniku¹⁹, da što energičnije rade. Radio stanica mora da radi, tražio sam da mu se na označenu adresu pošalje novac iz Svajcarske. Perhinek ima specijalnu misiju ovde. Šaljite mu druge oficire Slovence. Slažem se sa svima Vašim predlozima za Srem, dobro ste sve to resili neka što pre uzmu situaciju u svoje ruke. Imate li novaca i koliko Vam treba.

Br. 502 za Valtera: Ako se utvrdi onaj Čeh trgovac kao naš, on je već jedan elaborat doneo, to onima u Carigradu poručiti sledeće: »Dobio sam iz Carigrada uput za nevidljivo mastilo i šifru, ali je šifra vrlo prosta i nesigurna. Javite potpukovniku Rakiću²⁰ u Kairu da sam do sada primio sve njegove šifre i to: od Naumovića²¹ od Laze Kankaraša i Plečaša. Ponavljam primio šifre od Naumovića, od Laže Kankaraša i Plečaša. Neka mi Rakić i Đonović²² preko Carigrada po tim šiframa pošalje obaveštenja. Neka se Rakiću javi da ga stalno slušamo no bez uspeha do sada.

¹⁸ Karlo.

¹⁹ Vladimir, pukovnik.

²⁰ Miodrag.

²¹ Dimitrije.

²² Dr Jovan, delegat izbegličke jugoslovenske vlade za Bliski i Srednji istok, sa sedištem u Carigradu. On je bio posrednik prilikom pokušaja Draže Mihailovića u letu 1941. da se poveže sa engleskom oibave'tajnom službom. Opširnije o tome vidi Donovićev izveštaj od 22. avgusta 1941. dr Slobodanu Jovanoviću, potpredsedniku kraljevske jugoslovenske vlade — Arhiv VII, mf. »Bileća 2«, sn. br. 623—627.

BR 167

IZVEŠTAJ KOMANDANTA BOKOKOTORSKO-DUBROVA- ĆKE BRIGADE OD 17. SEPTEMBRA 1942. MAJORU ZAHA- RIJU OSTOJIČU O OBAVEŠTAJNOM RADU¹

Dubrovnik 17 septembra 42

Za čika Branka

Prilažem izveštaj Dr. Nikole Rašeta iz kojeg se jasno vidi da u Dbk nema ni govora o nekoj vezi između tnas i Mačkovaca.²

Izvestio sam bušenje veze Mačkovaca i partizana i to uspešno.

Dr JNikola Rašeta je podneo ovaj izveštaj po mom naredenju. Sve sam proverio i sve je tačno.

Ponovno molim, da se dostavi ovlašćenje za Dr. Nikolu Rašetu³ i molim da se u ovlašćenju ne pomene moje ime nego samo k-nta brigade⁴ bezlično.

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 3/5 (BH-W-5).

² U nadatirajom izveštaju (verovatno iz prve polovine septembra 1942) dr Nikola Rašeta o delatnosti HSS u celini i u Dubrovniku, između ostalog, piše:

»Kako se izgledi u pobedu saveznika sve više povećavaju, tako i vodstvo HSS (mačekovci) počinje da radi i da organizuje svoje ranije članove, kojih svakim danom ima sve više, jer verujući u pobedu saveznika polagano napuštaju ustaše. Neki su prišli i komunistima, sa kojim članovi HSS sve više simpatišu, jer se nadaju da će tako uspeti da se lakše izvuku i afirmišu u momentu preuzimanja vlasti... Pre tri meseca doputovao je u Dubrovnik iz Zagreba delegat HSS u Dubrovniku dr Jančiković, koji je obišao celo Primorje i dao nalog vodstvu HSS u Dubrovniku da saraduje sa nacionalistima... ali, iz lokalnih razloga, predstavnici dubrovačkog odbora HSS nisu ništa preduzimali, naprotiv, oni nastoje Ida prikuće oko sebe sve one koji rade protiv češnjičkog pokreta, tako da bi u datom momentu bili jači i da se odupru, kako orni kažu, velikosrpskoj politici... U vezi promjena kursa njihove politike, kolji je u suprotnosti sa politikom vodstva iz Zagreba, tražili su da im odobre i rad sa komunistima, te su sada u nešto većoj saradnji sa komunistima iako nastoje da to sakriju. Ovu politiku odobrava i katolički kler, jer u Dubrovniku više strahuju od Srba nego od komunista...« (Arhiv VII, Ča, k. 225, reg. br. 4/12).

³ Punomoćje koje je, 10. oktobra 1942, Draža Mihailović izdao dr Nikoli Rašeti za organizaciju četnika u gradu i srežu Dubrovnik u svojstvu sreskog četničkog komandanta, nalazi se u Arhivu VII, Ča. k. 1, reg. br. 31/2.

⁴ Đorđe Radmilović je tada bio komandant Bokokotorsko-dubrovačke brigade.

Ostaću u Dubrovniku dok ne dobijem prve detaljnije podatke o rasporedu neprijatelja, a u međuvremenu izvršiću bušenje partizana.

Izveštaje sam dostavio 31 avgusta, 7 i 12. o.m.⁵

Do danas od Vas još ništa nisam primio.

10 o.m. bio je ovde Miloš Janković® iz Hercegnovog i vratio se u Hercegnovi 11. o.m. Dao sam mu potrebna upustva, naročito da mi podnese predlog pogodnih lica za Kotor i Risan. Za Hercegnovi, Tivat i Grbalj već imam ljudе i to oficire. Miloš Janković će sutra biti ovde.

Do kraja ovog meseca nadam se da ћu dostaviti raspored neprijatelja u Dubrovniku i okolini i prvi izveštaj o Boki Kotorskoj.

Moji lični rashodi jesu

doručak	10 lira
ručak	35 lira
večera	35 lira
soba	15 lira
cigarete	5 lira

Svega dnevno 100 lira

Za moje putne troškove kao i za lične i putne troškove kurira i poverenika biće mi potrebno oko 1000 lira mesečno. Dakle mesečno ukupno 4000 lira.

Uzgred pominjem, da pored svega toga što suma izgleda velika ipak sam gladan. Za 20 dana *oslabio sam* za 5 kila.

Mile⁷ Šantić je uhapšen u Mostaru i doveden je ovde. Vidak Kovačević je ^uhapšen 14. o.m. ovde pred polazak za Split. Obadvojica su optuženi radi javnog govora protiv Italije. Kod Vidaka su našli i neki letak. Dobra⁸ polazi jutros 17

⁵ Redakcija ne raspolaže izveštajima od 31. avgusta i 12. septembra 1942. U izveštaju od 7. septembra, po:ed obaveštajndh podaitaka, Radmilović iznosi da do njegovog dolaska u Dubrovnik (krajem avgusta) nije postojala nikakva četnička organizacija i da će rad u Boki Kotorskoj »dći poteže« ipošto za odlazak tamo ne sme koristiti Dobrosava Jevdevića zbog mogućnosti da ga kompromituje s obzirom da se on (Radmilović) bavi obaveštajnim radom (Arhiv VII, Ča, k. 236, reg. br. 2/5).

⁶ Tada komandant bokokoitorskog četničkog sreza. U izveštaju od oktobra 1942. Radmilović piše da se preko njega povezao s jednim »od šefova kontrašpijunaže«, kapetanom karabinijera Marenom, od koga dobjij a propusnice za putovanje u Baku Kotorsku. U tom izveštaju se nalaze podaci za lica koja je Radmilović angažovao lili ih manierava angažovati za obaveštajni rad (Arhiv VII, Ča, k. 236, reg. br. 4/5).

⁷ Milan.

⁸ i⁹ O odlasku Dobrosava Jevdevića u Fiumu (sada Rijeka) u Stab 2. italijanske armije, vidi dok. br. 169 i 172.

om. za Split i Fiume.⁹ On će sve preduzeti da se obojica oslobođe. Izgleda da je Dobra uspeo da se smeni general Lozana. Na njegovo mesto navodno postavljen je d-štabni major De Mateis šef obaveštajne službe VI korpusa iz Dubrovnika. De Mateisa lično poznajem. Inteligentan, lukav i dvoličan, ali vrlo ambiciozan i uobražen.

Dosadanji Knt VI korpusa u Dubrovniku general Dalmačo je premešten. Već je došao novi Komandant.¹⁰

Sa Santićem i Kovačevićem dobro postupaju, nisu u zatvoru nego u pritvoru u jednom hotelu.

Bratski pozdrav Alfonso¹¹

27 avgusta održana je u Dubrovniku konferencija predstavnika Italije i Hrvatske.

Italijanska delegacija:

Komandant 2 armije u Fiumi general Roata,¹² sa 2 generala iz njegovog štaba.

Komandant VI armiskog korpusa general Dalmačo sa komandantom inžinjerije korpusa, Dubrovnik. Komandant divizije Marke [Marche] u Dubrovniku general Amiko¹³

Italijanski poslanik u Zagrebu¹⁴

Italijanski generalni konzul u Dubrovniku.

Hrvatska delegacija:

Ministar spoljnih poslova Lorković¹⁵
bivši kapetan bojnog broda Dr Viliiri Bačić kao vojni stručnjak.

Hrvatski delegat kod 2 armije u Fiumi.¹⁶

Predmet razgovora bila je mogućnost invazije na našu obalu.

Postignut je sporazum, da u hrvatskom delu obale kao i 40 km vazdušne linije u unutrašnjosti mogu Italijani pojačavati svoje garnizone i graditi utvrđenja. Sve troškove snosi Hrvatska. U pomenutoj zoni Italijanske vojne snage dobivaju veću političku upravnu vlast.

Po novom planu pretstoji uz celu obalu gradnja bunke-ra i postavljanje obalskih baterija-

¹⁰ To je bio general Ugo Santovito.

¹¹ Đorđe Radmilović, kapetan I klase.

¹² Mario (Roatta).

¹³ Duizepe Amiko (Giuseppe Amico).

¹⁴ Antonio Kazertano (Casertano).

¹⁵ Mladen.

¹⁶ Vjekoslav Vrančić.

Radim na uspostavljanju obaveštajne službe u Dubrovniku, kako bi mogao dostaviti što tačnije podatke.

Mladen Kostić se je vratio u Split i javlja:

Novak se nalazi u Ljubljani. Ne može na teren, jer je Ljubljana blokirana.

Na terenu (Gorjanci) ima 350 do 400 njegovih ljudi sa 2 oficira.

Već 20 dana nema veze sa čika Dokom.

Moli da mu se što pre uputi kapetan Perhinek.

Situacija za borbu protiv partizana sazrela je.

Traženo je od Italijana 4—5000 pušaka sa odgovarajućim brojem automatskog oruđa i oficire iz ropsstva.

Jednu kopiju priloženih uputa¹⁷ dostavio sam i Vojvodi Birčaninu.

**Bratski pozdrav
Alfonso.**

¹⁷ Tim dokumentima redakcija ne raspolaže.

BR. 168

IZVEŠTAJ KAPETANA AĆIMA SLIJEPCHEVIĆA OD 20. SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O BEKSTVU JUGOSLOVENSKE KRALJEVSKE VLADE IZ ZEMLJE, PADU VLADE GENERALA SIMOVIĆA I KAIRSKOJ AFERI¹

Važno i stalno studirati!
D. Mih.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE I MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA

Početkom septembra tek. godine spustio se padobranom na Kopaoniku kapetan I klase g. Slijepčević² u pratnji jednog telegraf iste sa radio telegrafskom stanicom. Kapetan Slijepčević upućen je iz Kaira kao tajni kurir jugoslovenske vlade i njenih pretstavnika u Kairu.³

Kako je pri skoku sa aviona kapetan g. Slijepčević slomio nogu to je mesto njega upućen na referat kod gospodina Ministra majora Mirić.⁴

Kapetan g. Slijepčević podneo je sledeći referat:

»Posle kapitulacije odleteo sam sa avionom sa aerodromom u Nikšiću, gde sam bio prisutan odlasku jugoslovenske

¹ Prepis originala (jp&san na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 22/1 (VK-Y-267).

² Aćim.

³ O dolasku u Jugoslaviju i zadacima koje je dobio, Aćim Slijepčević je, ma saslušanju 12. juna 1946, izjavio:

»Na put za Dražim štab pošao sam avionom sa Sueckog kanala uoči 2. septembra 1942. godine. Iste noći spustio sam se padobranom na Kopaonik kod majora Keserovića. Sa mnom se spustio radio telegraftista Lazarević. Sobom srno done li jednu radiostanicu i dve šifre. Radio stanicu i jednu šifru dao mi je engleski major Benet u saglasnosti sa pukovnikom Miodragom Rakićem i Jovanom Đonovićem, delegatom izbegličke vlade za Srednji Istok. Ova stanica i ova šifra trebalo je da služi za vezu sa engleskom komandom Srednjeg Istoka, kojim bi putem obaveštavao o svome radu na terenu.

Nezavisno od ovoga, a da Benet ne zna, dobio sam od pukovnika Rakića u saglasnosti sa Jovanom Đonovićem jednu drugu šifru, koja je imala da služi za održavanje neposredne veze između Diraže Mihailovića i njih — Đonovića i Rakića — u Kairu.

Radi održavanja veze za šifru mi je data jedna knjižica koju sam ja trebao usmeno da objasnim Draži ili lično ili preko nekoga, ako ne mognem doći u Stab.

Sem toga pri polasku Rakić i Đonović su mi dali da objasnim Draži situaciju kod njih, sa porukom da Draža ne diže ustanak već vrši samo pripreme, dok ne dobije nalog za dizanje ustanka. Drugih poruka nisam dobio« (Arhiv VII, Ca, k. 261, reg. br. 8/1).

⁴ Dušan.

vlade.⁵ Članovi vlade izgledali su bednici, klika staraca koja beži da bi sačuvala samo svoj život, bez ponosa i dostojsanstva, nesvesna dogadaja koji su u toku. Među njima naročito se ističe ministar Jevtić,⁶ koji vuče sa sobom i svoju porodicu, što je činio i veći broj civilnih i vojnih visokih predstavnika.

U Nikšiću, tada vreme i posle kapitulacije sakupilo se mnogo oficira raznih rodova vojske i struka u nadi da se avionima prebaće u Grčku ili na bliski istok. Ministar vojske i mornarice g. Bogoljub Ilić pred skupljenim oficirima zvanično je saopštio da su dve divizije verovatno [i] treća prešle u Grčku, nareduju oficirima da se probijaju jer će se tamo obrazovati Solunski front. Ovo ise posle pokazalo kao potpuno netačno i bila je verovatno namera generala Ilića da na taj način odstrani oficire od begstva avionima na bliski istok kako bi se stvorilo više mesta za one koje je general Ilić smatrao da im je mesto u inostranstvu.

Njegovo Veličanstvo Kralj odletio je sa avionom potpuno neosiguranim, jer nije dat nijedan lovac za pratinju niti je traženo od Engleza da sačekaju sa svojim lovcima Kraljev avion.

Potpukovnik Radović upućen je u Bitolj da uhvati vezu sa našim trupama koje su navodno u povlačenju i prelasku u Grčku. Međutim to je netačno, već se potpukovnik Radović na jednom nalazi u Grčkoj gde organizuje ukrcavanje naših ljudi u brodove, gde je imao dobar uspeh zbog znanja engleskog jezika.

15 aprila Vrhovna Komanda naredila je da jugoslovenska flota kapitulira. Ovo naređenje odneo je kao specijalni kurir major Gligorijević⁷ i predao ga nadležnom komandantu umešto da po svojoj inicijativi naredi da flota isplovi. Protivno već izdatom naređenju floti za kapitulaciju 17 aprila izdaje floti naređenje pod potpisom Kraljevim da flota isplovi. Ovo poslednje naređenje verovatno nije uručeno nadležnim komandantima.

Vlada koja je izbegla iz Jugoslavije posle kapitulacije ima 17 ministara. Na sednici koja je održata negde na bliskom istoku odmah čim su se ministri prikupili, pokrenuto je od strane g. Đonovića pitanje ostavke vlade i njene rekonstrukcije saobrazno parlamentarnim običajima posle ovako velikih slomova u državnoj politici. Međutim desilo se obratno mesto ostavke vlade imenovani su još nekoji ministri kako bi mogli dobiti vizu pasoša za London. Na toj sednici predloženo je da

⁵ O bekstvu vlade Kraljevine Jugoslavije, vidi dok. br. 6, nap. 5.

⁶ Bogoljub, ministar saobraćaja.

⁷ Milovan, kasnije je bio načelnik obaveštajne službe Vrhovne komande i Vojnog kabineta u inostranstvu.

ostali političari obrazuju neki savetodavni odbor kao organ za kontrolu vlade, ali je i ovo pitanje odbijeno.⁸ Najbolja slika vrednosti ove vlade leži u broju godina ministara, tako da je ova vlada stara ukupno 1050 godina i pre se može nazvati klub staraca nego vlada. Niko od ovih gospode ministara nije htio ostati na bliskom istoku već su svi pohitili u London, pa čak ni delegata nisu ostavili. Karakteristično je beganje ovih staraca koje je izvršeno iz bojazni za život njihov, jer su se bojali da će Nemci napasti Tursku i dogurati čak do Egipta. Ministar g. Banjanin⁹ iako debeo i težak prispeo je na stanicu kad je voz kretao, te da ne bi ostao ugurao se kroz prozor, iz bojazni da ne ostane. To je onaj isti čovek koji je preko Radio Londona pretio da će svaki Srbin odgovarati ako ubije Hrvata i ako je znao tačno što Hrvati rade sa Srbima, a i on je navodno neki Srbin.

Pre nego što je Vrhovna komanda i vlada napustila zemlju pretsednik vlade đeneral Simović izdao je naredenje da đeneral g. Dragan Mirković¹⁰ ostarne u zemlji negde u šumi i da čuva Kraljevo „znamenje i dragocenosti. Zbog ovoga dolazi do sukoba između đenerala g. Simovića i đenerala g. Bore Mirkovića, [posle] đeneral g. Simović popušta i povlači izdato naredenje.

Porodica đeneralisa g. Simovića delom je izbegla zajedno sa njim a delom je ostala u zemlji. No on uspeva preko katoličke crkve da se njegova čerka i zet izvuku iz Jugoslavije i prebace u (London krajem 1941 ili početkom 1942 godine. Zna se pozitivno da je od vlade đeneral g. Simović tražio da mu ise za ovo priznaju putni troškovi.

U početku đeneral g. Bora Mirković i sam je radio na obaranju vlade đeneralisa g. vSimovića. Do pada vlade g. Simovića¹¹ došlo je zbog njegovog neumesnog laviranja između ministara Srba s jedne i Hrvata sa druge Istrane. U svojoj naklonosti Hrvatima đeneral g. Simović išao je tako daleko da

⁸ O tome general Dušan Simović u svojim Memoarima piše da se jedna grupa ljudi, koja se po odlasku iz zemlje prikupila u Jerusalimu, obratila vladi da i ona učeštuju u rešavanju pitanja u vezi sa daljom sudbinom zemlje. Na isednici vlade (29. maja 1941) predstavnici te grupe (Aindalinović, Jovan Đonavić i Boža Maksimović) predložili su da se obrazuje Narodni savet koji bi, umesto Parlamenta, saradivao sa vladom u donošenju odluka za vreme emigracije. Većina ministara je bila protiv, pa taj predlog nije prihvacen. Opširnije, vidi III deo Memoara, str. 13, Arhiv VII, otkupljena grada, k. 8.

⁹ Jovo.

¹⁰ Brigadni general, brat đeneralisa Bore Miirkovića.

¹¹ Vlada đeneralisa Dušana Simovića pala je 11. januara 1942, za predsednika vlade došao je dr Slobodan Jovanović, dotadašnji potpredsednik.

je Krnjevića¹² jhteo postaviti za Ministra spoljnih poslova. Ovakvo slabo vodenje poslova vlade došlo do podnošenja ostavke pojedinih ministara tako da su u toku noći svi ministri pojedinačno podneli ostavke, te je i on sam (prisiljen da podnese ostavku celog kabineta. O svemu ovome Englezi nisu bili obavešteni. Đeneral ig. Simović u svojoj naklonjenosti Hrvatima išao je tako daleko, da je pri čitanju memoranduma Svetog Sinoda¹³ o pokolju Srba koga je tu Englesku preneo Dr. Sekulić izjavio »Ko je to brojao, što to niste zvanično overili.«

Pred pad vlade denerala g. Simovića, denerali g.g. Ilić¹⁴ i Mirković¹⁵ složili su se da potpomažu g. Siinbvića u radu, ali kad je g. Slobodan Jovanović obrazovao novu vladu đeneral Mirković hita sa čestitkom novom pretdsedniku vlade. U novoj vladi đeneral g. Ilić ne postaje ministar vojske i monarice već samo kao Načelnik Štaba Vrhovne Komande.

Posle pada vlade denerala g. Simovića deneral g. Mirković postavljen je za prvog adutanta Njegovog Veličanstva Kralja što mu major g. Knežević saopštava depešom u ime dvora, ali đeneral g. Mirković poziv odbija verovatno u dogовору sa deneralom g. Simovićem sa kojim radi na obaranju novoosnovane vlade.

Ukazom đeneral g. Ilić smenjen je sa položaja Načelnika Vrhovne Komande, i upućuje se u specijalnu misiju u Ameriku. Međutim đeneral g. Ilić ovo odbija iz istih razloga kao i đeneral g. Mirković.

Mesto đenerala g. Ilića za načelnika štaba Vrhovne Komande postavljen je potpukovnik Lozić.¹⁶ Đeneral g. Ilić neće da mu predlaže dužnost izjavljujući da je ukaz falsifikat braće Kneževića,¹⁷ kao i neka druga dva ukaza koji su se odnosili na majora Vukotića¹⁸ (prvim ukazom postavljen je za šefa vojne misije na Malti što je ovaj odbio da izvrši i drugi ukaz kojim je major Vukotić penzionisan); zatim dva ukaza koji su se odnosili na majora g. Dinića¹⁹ (prvim ukazom smenjen je sa položaja komandanta bataljona Kraljeve Garde i postavljen za šefa vojne misije u Jerusalimu, što ovaj nije htio da

¹² Dr Juraj, potpredsednik vlade.

¹³ Reč je o Memorandumu Srpske pravoslavne crkve koji je, avgusta 1941, predat zapovedniku memačkih isnaga u Srbiji generalu Hajnribu Dankelmanu (Heinrich Danckelmann).

¹⁴ Bogoljub, armijski general, ministar vojake u Simovićevoj vladi.

¹⁵ Borivoje Bora, brigadni general, komandant vazduhoplovstva.

¹⁶ Miodrag.

¹⁷ Radoje, Zivan i Nikola. Radoje je bio ministar Dvora, Zivan šef Vojnog kabinetra Predsedništva lizbegioke vlade, a Nikola šef šifre u Ministarstvu inostranih poslova.

¹⁸ Miloje, potpukovnik, a ne major.

¹⁹ Vukašin.

izvrši po nagovoru denerala g.g. Ilica i Simovića i drugi ukaz kojim je major g. Dinić penzionisan). Smenjivanje majora g. Dinića sa položaja komandanta bataljona Kraljeve Garde usledilo je zbog raskalašnog života u batalj onu počev od komandanta pa do poslednjeg redova. Najbolja slika bataljona je u nazivu koji mu je pripisat »Koktel bataljon«.

Zbog stava kojeg je zauzeo deneral g. Ilić posle ukaza
0 smeni sa položaja načelnika Vrhovne Komande, vlada iz Londona nareduje da se smena odmah izvrši, ali i pored toga deneral g. Ilić odugovlači čak do februara. Ne verujući u autentičnost Ukaza odlazi kod engleskog denerala g. Okinleka 1 engleskog ambasadora da preko njih proveri tačnost Ukaza. Kad se uverio u tačnost Ukaza rešava da predstavlja dužnost i 10 februara izdaje naredbu ikojom objavljuje Ukaze. Drugom naredbom predaje dužnost deneralu g. Bori Mirkoviću umesto ppukovniku g. Loziću, navodeći u naredbi da se za kraće vreme povlači zbog bolesti. Dok deneral g. Ilić to radi u jednoj sobi dotle u drugoj sobi deneral g. Bora Mirković izdaje drugu naredbu kojom, pošto je primio dužnost od Ilića, stavlja van snage naredbu g. denerala Ilića kojom je ovaj obnarodovao Ukaze o smeni i postavljanju Načelnika Štaba Vrhovne Komande. Ceo taj posao deneral g. Mirković obavlja u društvu nekih bogatih lifieranata, ppukovnika g. Žarka Popovića²⁰ i majora Boška Stanojlovića. Za ovu poslednju dvojicu izvestaj iz Moskve od poslanika g. Gavrilovića da su pred osobljem poslanstva 25-111-1941. g. likovali zbog potpisa pakta, a 27-III — major g. Stanojlović je izjavio »veselte se, veselte se, videću kako će vam Nemci sukati creva.« Pored toga za majora g. Stanojlovića se tvrdi da se bavio crnom berzom (valutom) putujući češće iz Moskve u Helzinki.

Pri ovakovom stanju borbi koje se vode za položaje, Englez staju na stranu denerala g.g. Simovića i Mirkovića. Naša vlada iz Londona po treći put je intervenisala da se ukazi izvršavaju i moli Boru da dode u London na svoju dužnost a da potpukovniku g. Loziću predstavlja dužnost Načelnika Štaba Vrhovne Komande, ali to sve Bora odbija.

Većina naših oficira na bliskom istoku pristala je uz denerala g. Mirkovića, jer potpukovnika g. Lozića svi poznaju kao čoveka sa vrlo slabim karakternim osobinama i nepodesnog da tako visok položaj zauzme. Da bi ipak Ukaz bio izvršen vlada nareduje potpukovniku Loziću da upotrebi čak i silu a ako treba da se zato koristi engleskim vojnim snagama. Kad je to saznao deneral g. Mirković pristao je na predaju dužnosti, i ovu predaje u toku meseca marta. Potpukovnik

²⁰ Zarfeo Popović je bio pukovnik, pre drugog svetskog rata načelnik obaveštajnog odeljenja Generalštaba.

g. Ložić po prijemu dužnosti izdaje naredbu u ime kralja i odlazi sa ovom u Štab Komande vazduhoplovstva, da je pročita pred skupljenim oficirima i ove pozove na poslušnost i odanost Kralju. Kad je ušao u Štab (salu) niko nije htio ustati, a kad je uzviknuo »Živeo Kralj« nisu hteli da se dignu, sem nekih, a kapetan Maksimović i potporučnik Radulović rekli su i»pa neka živi«. Za vreme čitanja Ukaza neki oficiri su negodovali, neki tražili iz bifea kafu, kad je ovo sve video potpukovnik g. Ložić napustio je Komandu vazduhoplovstva.

Đeneral g. Mirković htio je [da] obrazuje vojsku »Slobodnih Jugoslovena« u sastavu engleskih i američkih trupa slično nešto kao De Gol. Kad je vlada u Londonu o ovome saznala uložila je protest kod engleske vlade što je uspeло, a na taj način je đeneral g. Mirković onemogućen u svojim planovima. Posle toga nastaje potpuno nepriznavanje vlade, tražilo se obrazovanje Vrhovnog Saveta uz Kralja, jer da je Kralj maloletan. Propaganda je bila tako velika da su oficiri počeli da psuju čak i Kralja, a fizičkim silama pretilo se svima onima koji budu izvršavali naređenja Kraljeva i vladina.

Iza sve ove nesretne borbe za vlast i položaje krila se a i danas još više stoji Ljotićevaca i Nedićevaca. Evo nekoliko dokaza:

1) 20 maja engleski pukovnik Miler koji je sarađnik đeneralu g. Mirkovića poslao je na padobranski kurs oficire koji pripadaju grupi đeneralu g. Mirkovića (kapetana Naumovića, poručnika Vemića, narednika Štulića i jednog radio-telegrafista)²¹ koji su se slučajno sastali sa kapetanom Slijepčevićem i poručnikom Plećašem. Cilj love grupe koju šalje đeneral g. Mirković je da se spusti kod Smederevske Palanke i javi se apotekaru Krstiću, koji bi ih poveo kod Aćimovića i Nedića u Beograd! Pri polasku za Jugoslaviju ovo je otkriveno po jednom pismu koje je nađeno pri pretresu kod kapetana Naumovića. Pismo je pisao đeneral g. Mirković Aćimoviću sa »dragi kume« u kome pismlu mu nudi saradnju.²² Kao do-

²¹ O dolasku tih lica u Jugoslaviju, vidi dok. br. 166.

²² Na traženje dr Slobodama Jovanovića, predsedniika izbegličke jugoslovenske vlade, da što hitnije izvesti o sadržaju pisma koje je nađeno kod Naumovića, kapetana, a koje je general Mirković uputio Ljotiću, Komanda jugoslovenskih trupa na Srednjem istoku je 30. jula telegramom odgovorila:

»Pismo je bilo upućeno Aćimoviću a ne Ljotiću, kako to stoji u Vašem telegramu.

Ja pismo nemam. Kapetan Miler uzeo je kopiju pisma, ali kaže da ga sada nema, jer je isto uništio prilikom evakuacije.

Znam da ministar Kezi ima kopiju, te je verovatno istu dostavio i Forenđ ofisu, pa odatle i tražim.

Pismo je bilo političkog karaktera i u njemu je đeneral Mirković obećavao svoju pomoć Aćimoviću« (Arhiv VII, AEV, k. 275, reg. br. 21/2).

kaz da je ovo pismo lično pisao deneral g. Mirković vidi se po fotografiji koja je nađena u pismu koja prikazuje denerala g. Mirkovića u tropskoj uniformi.

2) U svakoj prilici omalovažavaju denerala g. Mihailovića i javno iznose pred oficire i strance da on nema kod sebe u šumi više od 100—200 ljudi ukupno.

3) Pukovnik Žarko Popović i major Boško Stanojlović poznati su Ljotićeveći još od pre rata, jer -se zna da su sarađivali sa Ljotićem u »biltenu«.

Grupa oficira koja je uz denerala g. Mirkovića svojevoljno su potpisali izjavu kojom traže da se interniraju zato što nisu hteli priznati vladu g. Slobodana Jovanovića, a ova im nije (davala platu. To je bio u stvari trik kako bi oborili vladu pomoću denerala Okinleka, engleskog ambasadora i njegovog pomoćnika. Ovi oficiri ostali su u logoru dva meseca i tad su već počeli primati platu od engleske Vrhovne Komande. Sada su ovi oficiri potpisali izjave da stupaju u englesku vojsku. Englezi su tražili da im ostaju jugoslovenske uniforme navodno, kao znak da priznaju i dalje našeg kralja, iako u izjavu stoji da im Engleski kralj daje činove, i da mogu biti upotrebljeni u celoj Britanskoj Imperiji. Naša vlada je uložila protest kod Engleske vlade zbog ovakvog postupka navodeći da se oni ne drže savezničkih obaveza i da rade direktno protiv Kralja, zakonite vlade i porobljenog naroda. Ovaj protest nije uspeo. U poslednjem momentu nekoji oficiri su se trgli i dolaze kod pukovnika Rakića da ih primi ponova u našu vojsku. Da bi ponova prešli u našu vojsku potrebno je pisati raport Englezima da odustaju od date izjave, medutim Englezi to ne dozvoljavaju i oni koji ne ostaju kod date izjave uhapšeni su, tako da ih je pri polasku kapetana g. Slijepčevića ostalo 'u zatvoru 2 oficira i 10 podoficira. Ovo hapšenje ima više za cilj da zastraši sve one koji su potpisali izjave za englesku vojsku, da je ne napuštaju. Hapšenje motivišu Englezi izjavljajući da se oni već sada smatraju kao engleski dezerteri.

Poznato je pismo koje deneral g. Simović šalje g. Slobodanu Jovanoviću, kao kritiku odluke da se deneral g. Mirković penzioniše u kome se pismu kaže: »Ima dvadesetsedmomartovaca koji su dobili zavidne položaje, a sa tim i materijalne koristi. Ovo im je pomoglo da se što dalje udalje od opasnosti po život (rat), dok se Bora penzioniše kao štetan po vojsku i ako je on glavni organizator udara 27 marta«. Ovo je pismo dostavljeno Nediću i objavljeno u Donaucajtungu sa potpisom kapetana g. Naumovića.

Kad je Romelova ofanziva u toku ovog leta imala uspeha i Kairo izgledao ugrožen Englezi naređuju da se pukovnik

g. Rakić prenosti u Palestinu, a odmetnike na čelu sa deneralom g. Mirkovićem puštaju iz logora i raspoređuju u Kairo da čuvaju Kairsku pivovaru (svega 200 ljudi od kojih 70 oficira). Pukovnik g. Rakić izvršava englesko naređenje, ali ostavlja obavještajni otsek u Kairu na čelu sa majorom Gligorijevićem. Posle nekoliko dana i sam se pukovnik g. Rakić vratio u Kairo.

Za vreme bavljenja pukovnika g. Rakića u Palestini engleske vlasti ustupaju radio emisiju za Jugoslaviju deneralu g. Mirkoviću, koji hvata vezu preko istog sa Nedićem. Neki članak u Novom Vremenu od 12 ili 18 jula u tome smislu je objavljen, za kojeg je naša vlada uložila protest kod Engleske vlade, i tražila ko je to govorio.

Rezervni potpukovnik Blažić došao je iz Beograda za Kairo kao delegat Nedićev da tamo hvali Nedića među oficirima. Kad se vratio poneo je više pisama od oficira uz denerala g. Mirkovića. Kad je ovaj delegat Nedićev stigao do Palestine zabranjen mu je prolaz u Tursku po intervenciji naše vlade.

Odmah posle predaje dužnosti Načelnika štaba Vrhovne Komande potpukovniku g. Loziću deneral g. Mirković razvio je propagandu protiv oficira koji su ostali verni vlasti i Kralju a naročito kad je potpukovnik Lozić tražio da se pohapse vode odmetnutih oficira. Deneral g. Mirković sugerirao je Englezima potrebu preuzimanja komande od potpukovnika g. Lozića. Deneral Okinlek upućuje u tu svrhu denerala g. Stona koji najpre nareduje potpukovniku g. Loziću da bataljon uputi u Libiju na utvrđivanje, što ovaj odmah izvršava. Sutradan dolazi ponova deneral g. Ston da preuzme Komandu, bojeći se navodno oružane pobune. U njegovoj pratičnji bio je i pukovnik g. Žarko Popović u civilu. Potpukovnik g. Lozić predao je ključeve od kase i izjavio: »Putem sile oduzimate vlast od zvaničnih predstavnika Kraljevine Jugoslavije«.

Kad se Njegovo Veličanstvo Kralj u toku ovog leta spremao na put u Ameriku Englezi su sve činili da taj put ometu, što im ipak nije uspelo. Kad je Njegovo Veličanstvo Kralj zaključio pakt sa g. Ruzveltom o neograničenoj pomoći Jugoslaviji u engleskim političkim krugovima oseća se nezadovoljstvo. Slike Njegovog Veličanstva Kralja i Ruzvelta (zajednička) zabranjene su za rasturanje. Sad se te slike nalaze u Kairu i dostaviće se avionom.

Svoj plan o materijalnoj pomoći Jugoslaviji Amerikanci hoće odmah da stave na snagu. Jedan američki kapetan u zajednici sa g. Donovićem i kapetanom g. Slijepčevićem stavio je šifru za neposrenu i tajnu vezu sa Amerikancima. Kapetan američke vojske koji šifru šalje izjavljuje da želi od-

mah pomoć siati sa svima raspoloživim avionima i svaku vrstu materijala koju mi budemo zahtevali. Za sada ima 4 aviona »Liberator« a po potrebi da će njihov broj povećati. Piloti da budu američki ili naši, kako mi budemo želeli i zahtevali. Sada ima u Egiptu dosta materijala (na pr. odmah može poslati 30.000 kgr. konzervi, a u najkraćem 50 komada radiostanica itd.).

Naša vlada nemajući slobodne veze sa ministrom g. Drag. Mihailovićem u više mahova molila je Englesku vladu da pita da li je neki poručnik Rapotec²³ imao dodir sa njime i njegovim ljudima. Na ovo vlada nikad nije dobila odgovor. Rapotec je došao tri meseca posle kapitulacije u Kairo sa legalnim dokumentima. Englezzi su ga poslali 1 novembra u Split sa mnogo novca i radiostanicom, ali nije uspeo da se iskrca, tek u februaru ove godine uspeo je iskreći se negde u Dalmaciji na nekom ostrvu. Sa njime je narednik Šinko.²⁴ Oko polovine jula ove godine ponovo se vratio u Egipat. Rapotec je navodno imao sastanak sa majorom Žarkom Todorovićem, kapetanom Sret. Šantićem i majorom Bož. Otaševićem¹. Isto tako imao je sastanak sa nadbiskupom Stepincom.²⁵ Po povratku naročito je naglašavao da Stepinac i katolički popovi imaju odlično držanje.

U vremenu dok su nacionalne snage u Srbiji saradivale sa partizanima upućen je iz Egipta tajno u Sovjetsku Rusiju potpukovnik g. Radović sa zadatkom da uhvati vezu i obezbedi nama pomoć. Sovjeti su pomoć obećali, ali ta nije mogla biti upućena pošto je tadanji pretsednik vlade general g. Simović stvorio neke intrige, oglasio pukovnika g. Radovića, za begunca zbog čega je morao biti vraćen. Sada pukovnik g. Radović živi u Ankari sa nepoznatom ulogom, oglašavaju ga za agenta, što su Englezzi demantovali.

Sovjetska vlada uputila je protest zbog progonstva komunista u Jugoslaviji od strane denerala g. Mihailovića. Kakav je odgovor dat kapetanu g. Slijepčeviću nije to poznato.

Hrvati ministri u Londonu uputili su bili nekog Gaži-a kao atašea u Moskvu, ali mu Sovjetska vlada nije dala vizu za ulazak. Zbog ovog su Hrvati ministri protestovali preko g. Slobodana Jovanovića. Sovjeti su kratko odgovorili »ne primamo jer je Hrvat«.

Neki kapetan Robenson,²⁶ inače Srbin, koji je upućen u Stab u Jugoslaviji, upućen je bez znanja naše vlade.

²³/ Stanislav.

²⁴ Stevan Sink», zvani Jo vano vic.

²⁵ Alojzije.

²⁶ Robertson.

Sto se tiče stava Engleske prema nama tj. prema Kralju i vladu u Londonu oni nas tretiraju kao Egipat i čuje se češće da žele da tu ulogu dodele posle rata.

Gospodin Đonović, koji je sada u Kairu kao delegat vlade ima tajnu šifru sa pretsednikom vlade g. Slobodanom Jovanovićem i u stalnom su kontaktu i dogovoru.

Sto se tiče sadanje vlade i broja ministara koji sede u vlasti g. Đonović dostavlja preko kapetana Slijepčevića predlog, koji je svakako u vezi sa g. Slobodanom Jovanovićem:

Sadanju vladu svesti po broju ministara na mali ratni kabinet sa što manjim brojem ministara, s tim da nekoja ministarstva budu preneta u zemlju kao što je do sad slučaj sa Ministarstvom vojske.

[U] vladu da uđe po jedan Hrvat i Slovenac. Pretsednik vlade da ostane g. Jovanović.

U zemlju da se prenese Ministarstvo unutrašnjih poslova, privrede (ishrane), neki organ za finansiranje i dr. Za koordinaciju rada na bliskom istoku da ostane g. Đonović koji je već u vezi sa Amerikancima za snabdevanje.

Ministra vojske u Londonu zastupao bi pukovnik Putnik, dok bi Pretsednika vlade ovde zastupao đeneral g. Mihailović.

Ostali političari koji se nalaze u inostranstvu da obrazuju neki parlamentarni odbor za potpomaganje vlade i propagande, kako bi se na nekoji način zaposlili da ne prave smetnje.

Ovo je sve dostavljeno na rasmatranje, da Gospodin Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva reši ovaj krupan problem koji se ispostavlja, jer je on jedino pozvan da sada govori u ime naroda i predlaže Kralju potrebne odluke.

Sto se tiče sadanje pratnje Kraljeve ističe se da su zbog karakternih osobina nepodesni sadanji adutanti majori Vohoska i Roždalovski, a pored toga da su oni i Češkog porekla».

Đeneral g. Trifunović²⁷ dao je svoje mišljenje po izlaganjima kapetana g. Slijepčevića:

»Tamo postoje dve frakcije civilna i vojna, seni toga i plemen-ska. Sve što se tamo nalazi potpuno je tr[u]llo. Ovde treba stvarati vlast i sem jKralja tamo nikom ništa ne priznati u odlučnom času i posle njega a sada lavirati zbog materijalnih sredstava, pošto vlast bazira jedino na Tvoju ličnost, kao moralni oslonac.

Istupite energično kaó vojnik i kao jedini koji ima pravo govoriti u ime naroda. Zahtevati kao želju naroda da se obrazuje samo ratni kabinet sa malo lica, koji delom da bude u zemlji od lica koja Ti odabereš.

²⁷ Miroslav.

Čudno mi izgleda da republikanci najednom čuvaju autoritet Kralja. Ako je to stvar Srpskog Ipokreta dobro je, jer da nije Srpskog dela naroda kojeg Ti vodiš ne bi se za nas ni znalo.

Sto se tiče ponude Amerike za materijalnu pomoć primati je što više da se izazove ljubomora Engleza, koji će onda početi popuštati u svakom pogledu.

U narodu se češće pitaju da li ćeš jednom progovoriti o budućem uređenju zemlje. Verujem da ima stvari koje se ne mogu reći ali ono što može pusti u narod, a naročito o ekonomskom¹ uređenju. Često se kroz narod čuje želja i komentari da se etatizuje industrija, rudarstvo i šume. Istina da je to blizu političkoj levici ali mislim da nije rdavo. Ogromna je povika na advokatsku struku kao »trgovce ljudskim glavama«.

Prednji izveštaj sastavljen je prema izlaganju kapetana g. Slijepčevića.

Prilog šifra za rad sa Amerikancima, Englezima, pukovnikom g. Rakićem i g. Đonovićem.

20 septembra 1942. g.
MOJSiNJE

Specijalni kurir
major,
Duš. Mirić, s.r.

BR. 169

ZABELEŠKA O SPORAZUMU IZMEĐU POLITIČKOG DELEGATA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU I KOMANDANTA ITALIJANSKE 2. ARMije OD 29. SEPTEMBRA 1942. O LEGALIZACIJI ČETNIČKIH JEDINICA U BOSNI I HERCEGOVINI¹

REZULTAT RAZGOVORA VOĐENIH IZMEĐU VRHUVNOG KOMANDANTA ITALIJANSKIH BALKANSKIH SNAGA ARMISKOG GENERALA ROATE I DELEGATA VRHOVNE KOMANDE ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU VOJVODE DOBROSAVA JEVĐEVICA.

1) Talijanska Armija² pristaje da legalizuje i hrani još 3000 ljudi u Hercegovini i Istočnoj Bosni i to: U srežu Trebinjskom 500 ljudi, u srežu Bilećkom 500, u srežu Gatačkom 400, u srežu Ljubinjskom 400, Jahorinski bataljon 500, Nevesinjski srez 400 ljudi, te 300 ljudi za pojačanje bosanskog bataljona. Nigde nemogu biti formirani novi bataljoni, već se samo ovi četnici mogu upotrebiti za pojačanje starih bataljona. Kako s obzirom na Italijanske ugovore sa Hrvatima ne može biti govora o legalizaciji srezova Konjic i Mostar, toćemo ljudstvo tih srezova prijaviti kao nevesinjsko ljudstvo i legalizovati ih od ljudi svakog sreza.

2) Talijanska Armija pristaje da uputimo 3000 ljudi za pojačanje Dinarske Divizije, zatim da tom ljudstvu stavimo na raspolaganje artiljeriju, bacače, hranu i svakom vojniku šinjel i nove cipele, te da ih svojim sredstvima transportujem u Metković—Split—Knin.

3) Talijanska Armija pristaje da legalizuje 250 žandarma sa 4 žandarmeriska oficira na teritoriji Hercegovine.

4) Talijanska Armija pristaje da na ličnu odgovornost Vojvode Jevđevića oslobođi 100 lica iz Hercegovine iz svojih koncentracijskih logora,³ te da na zahtev istoga uhapsi i internira bez razlike vere 100 lica sa teritorije VI armije.⁴

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 22/10 (BH-X-42). Datum 29. septembra uzet je iz komentara dr Lj. Bjelobradića »O jednom sporazumu« pisanog septembra 1943. za potrebe Ministarstva vanjskih poslova NDH. U tom komentaru stoji da je sporazum postignut pomenutog datuma (vidi Arhiv VII, A NDH, k. 231, reg. bir. 13/7).

² Odnosi ise na italijansku 2. armiju.

³ Dobrosav Jevđević je, početkom oktobra 1942, zatražio od potčinjencih i od Srpskog nacionalnog komiteta u Mostaru da mu dostave spisak interniraca u italijanskih logorima i to samo za lica za koja se može garantovati »da će hiti nacionalno ispravna i da nisu ni u kakvoj vezi sa komunistima« (Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. hr. 42/3).

⁴ Treba: VI -armijskog korpusa.

5) Talijanska Armija pristaje da za sve četničke jedinice u domenu Vojvode Birčanina odobri 25.000 uniformi i to prvenstveno od zarobljenih Francuza.

6) Talijanska Armija daje Vojvodi Jevdeviću za bosanski bataljon 2 teška bacaca sa 200 granata, 300 pušaka sa 50.000 puščanih metaka.

7) Talijanska će armija oslobođiti danas Dr. Ninu Svilokosa i Vidaka Kovačevića i staviti ih na raspolaganje Vojvodi Birčaninu.

8) Talijanska je armija uputila danas 300 skija za naše planinske bataljone.

9) Talijanska armija ukida Hrvatski tekst na lekitimacijama koje služe za lektimisanje pred talijanskim vlastima i ostaje samo talijanski tekst.

10) Italijanska armija pristaje da u buduće plate vojnika prima lično Komandant svakog našeg odreda i da on lično isplaćuje vojnike.

11) Talijanska armija pristaje da četničke komande mogu kupiti u Italiji sve količine suhog voća i marmolade uz uslov da ih plaćamo u italijanskoj valuti.

12) Talijanska armija ne insistira da četnici moraju skinuti sa svojih kapa bele orlove.

13) Utviđeno je sporazumno da se smatra srpskom četničkom zonom u talijanskoj interesnoj zoni sva teritorija Istočno od linije Stolac — Nevesinje — Ulog — Kalinovik, te da u tu zonu ne mogu ulaziti ni ustaše ni domobrani.

14) Obroci koji se daju četnicima po odobrenju armije imaju se da povećaju na obroke ravne italijanskim vojnicima zajedno sa duvanom, marmoladom, sirom i konjakom.

BR. 170

PISMO KAPETANA RADOVANA IVANIŠEVIĆA OD 29. SEPTEMBRA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O SPORAZUMU IZMEĐU ILIJE TRIFUNOVIĆA BIRČANINA I KOMANDANTA 2. ITALIJANSKE ARMije O SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a¹

Dragi Zare,

Rezultati vojvodinog puta u Sušak su ogromni:

1) Dato je 2000 pušaka za Dinaru i 1000 pušaka za Liku (400 za južnu zonu — Medak, a 600 za severnu zonu Otočac. Kdt južne zone je dšt. major Radojlović,² a severne dšt. major Bjelajac).

2) Naturen im je plan za odlučnu bitku protiv komunista u Bosni i njegovo ostvarenje počeće 1. oktobra sa tzv. »malom operacijom³«, o čemu ste već izvešteni sa naše strane.

3) Mihić je zvanično i od strane samih italijana (arm. general Roata) potčinjen vojvodi, kome su izdati uredni dokumenti da može slobodno da se kreće po teritoriji V, VII i XVIII ital. arm. korpusa t.j. po celokupnoj teritoriji koja je od strane Italijana okupirana (Hercegovina, Dalmacija, Lika, deo Hrvatske i Slovenačka).

4) Iz Rima je odobreno 5000 pušaka za Ljubljani za naše ljudi i ovih dana je počela isporuka oružja. Ovaj posao po naredenju g. vojvode svršio je kapetan Kostić, na opšte zadovoljstvo.

5) U toku oktobra izliferovaće nam — po partijama — 6000 pušaka za Dinaru i još 3000 za Liku.

Uslov da sve ovo realizujemo je, da se obustavi akcija protiv Hrvata i Muslimana, jer oni protestuju preko Nemačke, koja opet vrši presiju na Rim. Visoki interesi opšte stvari nalažu da ne kidamo sada, *kad toliko očekujemo od njih*. Muslimani i ustaše odn. Hrvati platiće ceh pre ili posle, za njih ima vremena, jer nemaju gde, ostaju nam jednako pod ruku. Smatram da Ti gledaš na stvari ovako kao i ja.

Duboko sam uveren da ćeš znati da resiš ono krupno pitanje koje je pred tobom onako kako najviši interesi našeg

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 28/2 (H-X-38).

² Miloš.

³ »Mala operacija« je italijanska operacija »Alfa«. Opširnije, vidi dok. br. 172.

H-X-38

Span scope

19.975

29/IX 42

Погодните български съби в Сирия са отбранявани
от 1 листопад до 2000 година до 9 групни и 1000 грави-
ра за битки (400 за първи дюйм - багер, а 600 за всички дюйм
багери. Когато първите две групи са извеждани, а всички
остатки са извеждани)

2) Naugten ne je vane, in ogonyku dwiejsz goliels
kojarzące z tąca i lekko osciągające wrotę i okrągła
ca itd., "wane odepchnięte", o który zazwyczaj nazywamy
wane europe.

3) ment je Šamans u njegovom časniku nema-
njena (njeg. Šamana Šamana) vratilište bilo je, zato je
njegovoj godinovini počelo slobodno je da upute
na slobodnoj Š. B. u XVIII. neras. god. krajice v. i. u
njegovoj nepristojnosti uga je u njegovom slobodnom
slobodnici (Krugovima, Šamanskim, Šamanskim, Šamanskim a Šam-
anskim).

"4) když Přímo je upřímnosť 5000 řízenek se bývaly
zvádat doyle a tedy zákon je vzdala vzdálky vzdálenosti.

Dok. množ je významy i. hřeby zpráv je zavřen
koment na okruh zprávobrané.

5) y uoy ocanfa usancho obache 400. or uoy
pero - boro opanche ha jucuoy n jec 3000 x luy.

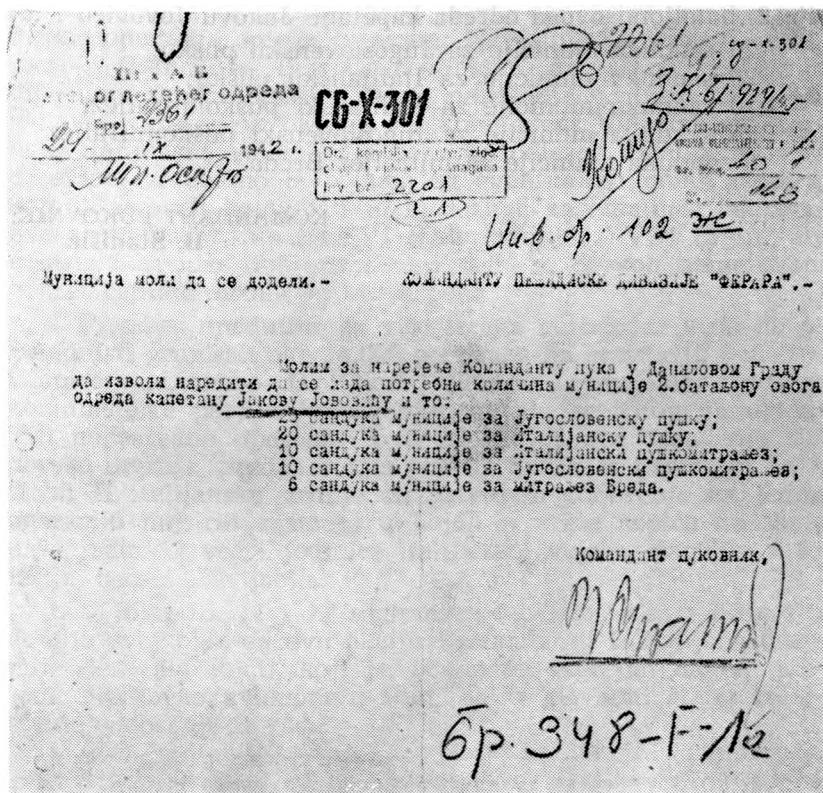
Yerch ga che obgromenjeno je, ja ee vy-
cvali zemlja sformi kplava i krasovana, ije vna
zelenitija, kao krasice, koje vredju kprin specijalne
pre. Brodovi ronjavci vrede celotu zemlju ga ne mogu-
te uza, koj zratis zvijezde uz zemlju. Krasovana
i zemlja u gornji deli zemlje uze je vna voda, a vod
voda lezena, ije vodici, ije, ronjiv, voda jezova u
gornji. Cimpon je tu vodica na celotu vredno vodo i

naroda nalažu. Vojvoda Birčanin mora po svaku cenu biti uz čika Doku, jer u protivnom gubitak bi bio strašan i nena-doknadin.

pozdrav tvoj Raša.⁴

BR. 171

MOLBA KOMANDANTA ZETSKOG LETEĆEG ODREDA OD
29. SEPTEMBRA 1942. KOMANDANTU ITALIJANSKE DI-
VIZIJE »FERARA« ZA DODELU MUNICIJE¹

Fotokopija dokumenta br. 171

⁴ Radovan Ivanišević.

¹ Kopija originala (pisana na mašini čirilicom) u Arhivu VII, Ča,
k. 148, reg. br. 40/1 (CG-X-301).

S T A B
ZETSKOG LETEĆEG ODREDA
Broj 2361
29. IX 1942 g.
MAN. OŠTROG

KOMANDANTU PEŠADIJSKE DIVIZIJE »FERARA«.

**Municija moli da se
dodeli. =**

**Molim za naredenje Komandantu puka u Danilovom
Gradu² da izvoli narediti da se izda potrebna količina muni-
cije 2. bataljonu ovoga odreda kapetanu Jakovu Jovoviću i to:**

**20 sanduka municije za Jugoslovensku pušku;
20 sanduka municije za Italijansku pušku;
10 sanduka municije za Italijanski puškomitraljez;
10 sanduka municije za Jugoslovenski puškomitraljez;
6 sanduka municije za mitraljez Breda.³**

**KOMANDANT PUKOVNIK,
B. Stanišić**

² Na karti 1:100.000: Dainilograd.

³ Traženu municiju je Zetski odred dobio (vidi dok. br. 195).

BR. 172

PISMO LIIJE TRIFUNOVIĆA BIRČANINA S KRAJA SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RAZGOVORIMA SA KOMANDANTOM ITALIJANSKE 2. ARMije O REALIZACIJI PLANA UNIŠTENJA PARTIZANSKIH SNAGA U ZAPADNOJ BOSNI¹

Gospodine Ministre i dragi brate,

U nameri da ostvarim terensku vezu sa Vama, a shodno Vašem naredenju za realizovanje koridora između Hercegovine i Zap. Bosne naredio sam, još za vreme svog bavljenja u Hercegovini, da jedan odred jačine oko 3.000 četnika predujme operacije opštim pravcem: Nevesinje — Prozor — Livno — Glamoč — Bos. Grahovo stin, da taj odred docnije dirigujem! shodno situaciji. Moje naredenje međutim nije moglo biti izvršeno iz razloga što komandant VI armiskog korpusa italijanske vojske nije dozvolio odlazak četnika iz Hercegovine, verovatno iz bojazni od eventualnih novih nemira, koji bi izazvali komunisti ili bi saznali za otsutnost četnika.² Sva moja nastojanja kod VI (Dubrovnik) i XVIII (Split) armiskog korpusa italijanske vojske da se dozvoli nameravani pokret četnika, ostala su bez uspeha.

Primivši, međutim, sa više strana autentične vesti da su komunisti grupisali oko 14.000 partizana na prostoriji: Jajce — Glamoč — Livno — D. Vakuf i da se u Livnu nalazi vodstvo komunističke partije Jugoslavije na čelu sa Titom, a uvidajući neposrednu opasnost za četničke jedinice dosadanje Dinarske divizije, preduzeo sam put na Sušak sa namerom da u štabu II italijanske armije izdejstvujeni odobrenje za jednu operaciju najširih razmera u kojoj bi uzele učešće ne samo naše jedinice, već i jedinice italijanske vojske, naročito artillerija, bacači i avijacija.

U toku 10. 11 i 12. septembra t.g. izložio sam lično i u detalju svoj plan za ovu akciju komandantu II italijanske armije generalu Roati, koji je, očigledno zagrejan mojom idejom, otputovalo avionom u Rim, da u glavnom štabu izdejstvuje odobrenje za rad.³

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 52/2 (H-X-30). Dokumemait je bez datuma, ali se na osnovu podataka koje sadrži može zaključiti da je pisan krajem septembra 1942.

² O italijanskoj zabrani izvođenja te četničke operacije, vidi dok. br. 138 i 140.

³ i ⁵ General Roata (Roatta) je 13. septembra odleteo u Rim, a 19. septembra 1942. u Zagrebu razgovarao sa Pavelićem. Pavelić nije dao saglasnost da se četničke jedinice zadrže u zoni predviđene operacije,

Osnovna ideja plana sastojala se u sledećem: koristeći povoljnu okolnost da su komunističke glavne snage grupisane na jednoj relativno suženoj prostoriji, treba ih napasti nadmoćnjim snagama, koncentričnom akcijom po svima raspoloživim pravcima, angažujući gro četničkih snaga i 2—3 italijanske divizije sa ciljem da se komunisti primoraju na odsudnu bitku i da im se po svaku cenu spreči eventualno izvlačenje. General Roata je insistirao da dopustim učešće i hrvatske vojske na izvesnim pravcima, kako bi pobeda bila bolje obezbedena iznoseći kao glavni razlog da te pravce nisu u stanju da pokriju ni italijanske ni četničke jedinice iz prostog razloga što se nalaze duboko u teritoriji Hrvatske države. Posle kraćih pregovora pristao sam na učešće domobranskih jedinica, ali ustaša ne, ni po koju cenu. Šta više zahtevao sam da se domobranske jedinice drže defanzive na fiksiranim položajima, izjavivši da ako u toku operacija dođe do sukoba Hrvata i četnika, ja neću moći to da sprečim niti će nositi zato odgovornost.

Sam plan akcije grubo je prikazat na priloženoj skici.⁴

ali je obećao poslati poruku sa odlukom ili predlozima. O tome je Roata 21. septembra telegramom obavestio svojtu Vrhovnu komandu istakavši da će, ukoliko ne bude bilo moguće izvesti kombinovanu operaciju većih razmara, on svojim snagama preduzeti operaciju radi rasterećenja zone rudnika (Arhiv VII, IA, k. 58, reg. br. 11/52).

Sutradan (22. septembra) komandant Glavnog stana poglavnika maršal Kvaternik izvestio je generala Roiatu da se vlada NDH u načelu slaže sa izvodenjem zajedničkih operacija protiv partizanskih snaga između gornjeg Vrbasa i pi. Dinare, ali da se sa učešćem snaga NDH ne može računati pre 15. oktobra, s obzirom da su one amgažovame u drugim akcijama, kao i da je za njihovo angažovanje van nemačke okupacione zorne potrebno odobrenje nemačke komande. O učešću četničkih snaga u operaciji, Kvaternik je istakao »da ne bi bilo umesno, sa hrvatske tačke gledišta, da se u ovaj aksiju angažuju četnici, s obzirom da je u tom kraju hrvatsko sitanovništvo u većini i s obzirom na njihovo teško iskustvo sa četnicima« (Arhiv VII, IA, k. 91, reg. br. 6/5).

O tom stavu vlade NDH Roata je 27. septembra telegramom obavestio Vrhovnu komandu naglasivši da će on, ipak, na nekim pravcima upotrebiti i četničke snage i da će preduzeti dejstva ka Prozoru kao prvu fazu operacije »Dinara« (Arhiv VII, IA, k. 91, reg. br. 5/5a).

Odluku o napadu na partizanske snage u rejonu Prozora (5. proleterska crnogorska i 10. hercegovačka NOU brigada) general Roata je sproveo u delo: 5. oktobra jedinice italijanske divizije »Mesina« (Messina), dva domobraska puka i jedinice četničkog Nevesinjskog i Trebinj-skog korpusa otpočeli sru sa operacijom »Alfa«. Do 13. oktobra neprijatelj je uspeo da potisne partizanske snage na područje između G. Vakufa, Travnika i Bugojna. Opširnije, vidi: Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 7, dok. br. 120, 142, 150, 169, 194 i 204; knj. 8, dok. br. 231; tom IX, knj. 2, dok. br. 30; tom XIII, knj. 2, dok. br. 104. O učešću četničkih jedinica u toj operaciji, vidi dok. br. 174.

⁴ Skice sa opširnom legendom nalaze se u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 40/10.

General Roata, po povratku iz Rima, gde je po svemu sudeći dobio potrebno ovlašćenje za rad, oputovao je za Zagreb da bi i тамо postigao potreban sporazum za nameravanu operaciju.⁵

Vrativši se iz Zagreba general Roata je odjednom promenio svoje dotadašnje raspoloženje i izneo je neke razloge koji ga primoravaju da plan akcije izmeni u toliko što bi se operacija podelila vremenski i terenski na dve akcije: jednu manju koja bi otpočela 1. oktobra i drugu veću, koja bi se preduzela tek onda kad Hrvati budu bili u mogućnosti da koncentrišu potrebne snage za odbranu na dodeljenom sektoru.

Pored ovoga general Roata, umesto da samnom raspravi aktuelna pitanja oko naoružanja i opreme četnika, radi čega sam¹ i došao u Fijumu, uzeo je da na dugo i široko tretira niz sasvim novih pitanja kao: moj stav prema Vama i italijanskoj vojsci (iako je to pitanje ranije bilo prečišćeno); odnos Italije prema Hrvatskoj i obaveze koje su Italijani primili u odnosu na Hrvate; zabrana antihitlerovskih manifestacija kao i naše javne propagande za stvaranjem slobodne nacionalne države, mešanje italijanske vojske u unutrašnju četničku organizaciju i td. Pošto sam video da se ubuduće ima da radi pod veoma teškim uslovima i pošto sam stekao utisak kao da od velike operacije neće ništa biti, ja sam se bio rešio da prekinem, ukoliko se mene lično tiče, sa daljom! kolaboracijom sa italijanskim vojskom i to putem pisma koje sam spremio za generala Roatu, a čiju Vam kopiju dostavljam u prilogu.⁶ Ali

⁶ Koncept tog pisma nalazi se u Arhivu VII, Ča. k. 152, reg. br. 24/2. Pisao ga je (mastilom, cirilicom), po diktatu Birčanina, kapetan Radovan Ivičević (načelnik njegovog štaba). Na poledini koncepta major Petar Baćović je, mastilom, dopisao sledeću belešku: »Pismo g. Trifunovića da se dostavi — Baćović«. Tekst koncepta glasi:

»Povodom razgovora vodenih poslednjih dana sa Nj. E. deneralom g. Roatom, komandantom II italijanske armije i sa višim oficirima njegovog štaba, prinuden sam da svoj lični stav u odnosu na saradnju četnika i Italijana precizirani na ovaj način:

1.) Ja sam u Fijumu došao sa željom da izdjestvujem odozvane i potražim sredstva od Nj. E. za radikalnu borbu četnika protiv glavnih komunističkih snaga na prostoriji: Glamoc — Livno — Tomislavgrad — D. Vakuf — Jajce i da sa svoje strane doprinesem koliko najviše mogu produbljenju kolaboracije između Italijana i četnika.

Medutim skorašnji sastanak moj i nekih četničkih voda sa deneralom Dražom Mihailovićem, šefom nacionalnog pokreta u zemlji očigledno je izazvao jaču dozu nepoverenja italijanskih vojnih vlasti prema četničkoj organizaciji. Ovaj zaklučak izvodim iz činjenice da sam ja u tri razgovora koje sam sa Nj. E. vodio, morao opširnije da tretiram odnos četničke organizacije ovih krajeva prema generalu Mihailoviću, tako da je za vreme svih tih razgovora to pitanje uglavnom dominiralo. Ovo me je prilično iznenadilo, jer sam ja još u Dubrovniku, neposredno posle održanog sastanka, prvo na saslušanju koje je vršio šef informativnog biroa VI

na molbu mojih saradnika i prijatelja Jevđevića, Grdića i Iva-
niševića odustao sam da prekid izvršim definitivno pre nego
o toj nameri Vas obavestim. Ipak sam im usmeno stavio do
znanja da mi možemo produžiti dalju kolaboraciju samo ako
se od strane italijanske vojske budu ispunila i respektovala

armijskog korpusa major Dematejis a potom u pismu, koje sam
uputio Nj. E. Daimaou, komandantu istog korpusa, izneo motive
koji su me na taj sastanak odveli i naglasio stav ovdašnjih čet-
ničkih odreda prema generalu Mihailoviću i utisak da su objaš-
njenja koja sam dao primljena i da je to pitanje likvidirano, što
mi je uostalom Nj. E. general Dalmaco i rekao.

2.) Stalno podvlačenje Nj. E. generala g. Roate da Italija
niukom slučaju neće da se ogreši o obaveze koje je primila pre-
ma Hrvatskoj kao saveznici i njegov imperativan zahtev da se
protiv Hrvata ne sme čuti čak ni jedan uzvik nezadovoljstva, sta-
vlja četničko vodstvo u jednu mučnu situaciju. Jer ma koliko da
bi se četničko vodstvo trudilo da toj želji izade u susret, ono ne
bi smelo da u tom pravcu da stvarne garancije, pošto su Hrvati
u isvoje vreme pobijali čitave porodice većeg broja četnika, na
čiju se miroljubivost sada apeluje.

3.) Težnja Nj. E. da se četnička organizacija potpuno pot-
čini italijanskoj vojsci i da čak ni protiv komunista ne sme pre-
duzeti nikakvu akciju, bez odobrenja italijanske komande, takođe
sputava ruke četničkom vodstvu, koje i pored najbolje volje neće
biti u stanju da takav način saradnje sa Italijanim dbjasni pred
narodom, pošto bi četnici, ako bi se ovaj zahtev u potpunosti usvo-
jio, prestavlјali u stvari dobrovoljnu italijansku antikomunističku
miliciju. U ovom pravcu najveća ograničenja su učinjena na ter-
itoriji V armijskog korpusa, gde su Italijani, nezavisno od četničke
organizacije, formirali izvesne grupe četnika, kojima neposredno
komanduju.

4.) Na pitanje Nj. E. generala g. Roate, imamo li mi, pored borbe
protiv komunista, još kakav cilj, ja sam iskreno i bez uvijanja
odgovorio, da je borba protiv komunista za nas u stvari od se-
kundarnog značaja, i da je krajnji cilj naše borbe povraćaj iz-
gubljene slobode, pošto Srpski narod ne može da se pomiri sa per-
spektivom većnog ropstva. Nj. E. general g. Roata ne samo da nije
mogao da nam pruži čak ni nadu za ostvarenje ovih naših aspira-
cija, nego se kategorički od toga ogradio, izjavivši da ga kao voj-
nika to pitanje ne interesuje. Sta više odlučno je podvukao da u
ovom pravcu neće da dopusti čak ni najmanju manifestaciju.

Varovatno su sve ovo uzroci, zbog kojih ja punih petnaest
dana, koliko se bavim u Fijumi, nisam uspeo da ostvarim misiju,
zbog koje sam došao.

Analizirajući dublje sve napred izneto, ja jasno vidim da od
ovakvog načina saradnje Srbi ne mogu gotovo ništa da očekuju,
jer im se ovakvim zahtevima italijanske komande nameću samo
dužnosti, a ne priznaju nikakva prava. Međutim, poslednji atom
moje snage pripada Srpskom narodu čiji sam sin, i o čije interese
i težnje ja ni jednog trenutka ne smem da se ogrešim. jer bih
time dezavuisao ne samo svoju ličnu prošlost nego i tradicionalnu
težnju mog naroda da bude slobodan.

Stoga izjavljujem, da iako stari protivnik komunističke dok-
trine, kao vod četničkog pokreta na jednom velikom području,
nisam u stanju da pod ovako teškim uslovima branim pred Srp-

sledeća *tri uslova*: ⁷slobodna propaganda u nacionalnom smislu, u četničkim redovima, vizavi komunističkoj ideji; potpuna autonomija unutrašnje organizacije naših jedinica i pokreta uopšte; apsolutno poverenje od strane italijanske vojske, a naročito njenih oficira kako viših tako i nižih.

Ukoliko napred označeni uslovi ne bi bili respektovani, ja nisam u mogućnosti da i dalje budem na čelu poverene teritorije i biće primoran da prekinem energično i za svagda sa Italijanima, zbog čega Vas Gospodine Ministre i dragi brate, molim da shvatite moj težak položaj i da odobrite takav moj ikorak, koji ima za cilj da po svaku cenu sačuva našu nacionalnu čast i dostojanstvo.⁸

Možda bi ipak, po planu za operaciju, koju sam napred dodirnuo, na nekakav način otpočeo rad da se nije desio jedan krupniji incident. Odmah po povratku iz Rima pozvao me je general Roata sebi i umesto da me izvesti o rezultatu svog puta po pitanju operacije, kako sam to očekivao, on mi je na moje veliko iznenadenje saopštio sledeće: »Imam izveštaj da je ovih dana održat nov sastanak sa generalom Mihajlovićem blizu Gacka,⁹ na kome su pored ostalih četničkih prvaka prisustvovali Jevđević i Bajo Stanišić. Na sastanku je odlučeno da se napadnu muslimanska naselja Gračanica i Fazlagića Kula, i da se, ako bi se italijanske trupe tome usprotivile, otvore i prema njima neprijateljstvo. Ovoj odluci usprotivio se samo jedan od prisutnih i to Marko Popović. Da li Vam je što od ovoga poznato i šta nameravate da preuzmete da do ovoga ne idode, pošto bi takav akt značio prekid odnosa između italijanske vojske i četnika?«

Tim povodom odgovorio sam generalu da sumnjam u verodostojnost izveštaj a naročito zbog toga, što su tu pojav-

sfeim narodom i njegovom istorijom kolaboraciju sa italijanskim vojskom.

Po sebi se razume da ovaj moj stav niukoliko ne obavezuje maje mlade prijatelje i saradnike iz četničke organizacije. Oni mogu, pod ličnom odgovornošću, bez ikakvog ometanja sa moje strane, produžiti saradnju iako nalaze da moj način gledanja na stvari, ne odgovara narodnim interesima.

22. septembra 1942. god.

Abacija^a

⁷ Uz tekst do kraja tog stava označena margina ii dopisano: »Dobro».

⁸ Taj stav je na margini označen i dopisano: »Tačno».

^a Prema dok. br. 214, taj sastanak je održan 18. septembra, dok u izveštaju policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u Zagrebu od 24. septembra 1942, između ostalog, piše: da je 16. septembra Draža Mihailović bio u rejonu Nevesinja i da je održao savetovanje sa svojim komandantima o uspostavljanju fronta u rejonu Prozora i Glamoča; da su Dobrosava Jevđevića zboig učešća na tom savetovanju Italijani odveli u komandu 2. italijanske armije i da je taj dogadaj izazvao uznenarenost kod Italijana (Arhiv VII, mf. London 19, sn. br. 311311-13).

Ijuje ime Marka Popovića, koji je po mom dubokom uverenju jedan nepouzdan čovek čije bi vesti Italijani trebali dobro da proveravaju. Naročito sam izrazio sumnju da ste Vi uopšte prisustvovali tom sastanku, žečeći da Italijanima prikazem da Vi radite samo ono što narod hoće, a da je opšte poznata stvar da Srbi ovih krajeva nisu u ovim trenucim'a uopšte ni za kakav sukob sa Italijanima. Da bi im dao dokaze da zaista tako i mislim, ja sam odmah poslao telegram Jevdeviću¹⁰ i tražio da se, ako zaista takva operacija pretstoji, odustane od njenog izvršenja. General je sve ovo primio sa zadovoljstvom, rekavši mi da je on već pozvao Jevdevića na Sušak¹¹ da ga lično ispita po ovoj stvari, zbog čega je Jevdević i došao ovamo. Posle toga smo prešli na razgovor o pretstajećoj operaciji protiv glavnih komunističkih snaga.

Svoje bavljenje na Sušaku i u Fijumi iskoristio sam da dodem u lični dodir sa komandantom ličkih četničkih odreda potpukovnikom Ilijom Mihićem i njegovim oficirima, koji su došli sa terena. Tom prilikom konstatovao sam da ova naša četnička grupa radi pod dosta teškim uslovima. Svi pokreti oficira i njihova akcija na terenu pažljivo se kontrolišu ne samo od strane Italijana, već i od Hrvata, koji koriste svaku priliku da denunciraju četnike i otežaju im rad na organizaciji. Pored toga u Lici, koja je poznata kao pasivan kraj, veliki broj izbeglica iz raznih krajeva otežao je ishranu stanovništva i četnika do te mere, da preti glad u punom smislu te reči. Moja pak novčana sredstva su na izmaku i nisam! u mogućnosti da ovo stanje popravim, zbog čega je velika potreba da nam za ovaj kraj u što kraćem roku stavite na raspoloženje jednu veću sumu novaca, kako bi se učinilo nešto pre početka zime.

Stekavši utisak da potpukovnik Mihić nije u svemu na visini poverenog mu zadatka, ja sam naimenovao za nacionalno-političkog poverenika na teritoriji koja je u vojničkom pogledu poverena ppuk. Mihiću brata Radmila Grdića sa namerom, da mu s jedne strane pomogne u akciji i olakša mu rad, a s druge strane da Grdić, kao iskusni i vešt čovek, budno prati njegov odnos prema Italijanima, pošto mi izgleda da je Mihić u odnosu na njih, pa čak i na Hrvate, prilično labav.

Kad sam upitao ppukovnika Mihića, da li je i u kakvoj nameri preko pukovnika Kukića¹² uhvatio kontakt sa Ned-

¹⁰ Taj telegram (na italijanskom jeziku) poslat je, 15. septembra 1942, preko italijanske radio-stanice u Kalinoviku; nalazi se u Arhivu VII, ča, k. 159, reg. br. 53/2.

¹¹ On je za Sušak i Rijeku otputovao 17. septembra iz Dubrovnika (vidi dok. br. 167).

¹² Ilija.

ćem, odlučno je izjavio da u tom pravcu nije preduzimao nikakve korake i da uopšte niti ima, niti želi sa Nedićem da ima ma kakvu vezu. Biće, međutim, potrebno da proverim o kom je Mihiću reč, pošto na mojoj teritoriji postoje još dva viša oficira sa istim prezimenom i to: m'ajor Momčilo Mihić u Šibeniku i intendantski potpukovnik — Hrvat — Ivan Mihić za koga neznam gde se sad nalazi. O rezultatu ove provere izvestiće naknadno, a na našeg Mihića će budno motriti.

Potpukovnik Mihić izvestio me je, međutim, da je preduzeo korake za ostvarenje veze sa našom vladom u Londonu sa namerom da od nje dobije 10 miliona lira za finansiranje pokreta. Ova veza ide preko izvesnih ljudi u Švajcarskoj, a konkretno se uspostavlja preko ministra Dvora g. Kneževića¹³ koji je kum đeneralštabnog majora Bjelajca,¹⁴ a kome je Bjelajac i pisao, po želji Mihićevoj.

Stavši na gledište da sa našom vladom¹ u Londonu ne može i ne sme neposredno da opšti niko drugi iz zemlje, sem Vas, naredio sam potpukovniku g. Mihiću da odmah obustavi tu akciju i prekine sve veze u tom pravcu, što će biti izvršeno. Ovo sam učinio zbog toga da sačuvam jedinstvenost celog pokreta kome ste Vi na čelu i da sprečim svaku eventualnu nezdravu ambiciju.

Šantić, koga sam Vam poslao kao specijalnog kurira, zatvoren je od strane italijanskih vlasti u Dubrovniku. Pretpostavljam da kod njega nije ništa nadeno. Preduzeo sam mere u štabu II italijanske armije da ga puste na slobodu, zajedno sa Vidakom, koji je takođe uhapšen¹⁵.

Primoran sam, Gospodine Ministre i dragi brate, da Vam i ovog puta ukazem na izvesne štetne pojave, koje u velikoj meri hude našoj organizaciji, te bi ih kao takve trebalo energetično suzbiti. Tako na pr.

Londonska radiostanica objavila je dva saopštenja koja se izgleda odnose na četničke jedinice i teritoriju koju ste meni poverili. U prvom saopštenju se kaže, da ima izvesnih grupacija koje saraduju sa okupatorom i zovu se četnici, ma da to u stvari nisu, već sluge okupatora i izdajnici. U drugom pak saopštenju skreće se pažnja četnicima Like, severne Dalmacije i Bosne da ne saraduju sa ustašama, već da rade pod Vašom komandom. Neznam' sa kakvim ciljem i po čijem naredenju se daju ovakva saopštenja preko Londonske radiostanice, ali nalazim da hude ugledu četničke organizacije i

¹³ Radoje.

¹⁴ Stavka) (alias Nikola Dekić).

¹⁵ O hapšenju Milana Santica i Viidaka Kovačevića, vidi dok. br. 167.

ubijaju ugled njenih voda u narodu pa čak i među samim borcima, zbog čega je neophodno da se izvrši potrebna korekcija. Meni lično potrebno je da znam da li se ova ta saopštenja odnose na mene i jedinice kojima komandujem, ili na koga drugog pošto sam ubeden da to nije učinjeno sa Vašim dopuštenjem.

Tu skoro je bivši Ministar Grga Andelinović napao preko Londonske radiostanice poznatog nacionalnog borca i plemenog pravoslavnog sveštenika, mog bliskog saradnika protu Sergija Urukala, označujući ga kao italijanskog plaćenika. Zbog svoga nacionalnog rada, m'edutim, protu Urukalo osuđen je od strane komunista na smrt još pre godinu dana, a ustaše ga love na sve strane da bi ga ubili, pa i pored svega toga Andelinović ga markira kao špijuna i plaćenika okupatorskog, dok prečutkuje činjenicu da katolički Splitski biskup uzima učešća u svima javnim manifestacijama, koje Italijani u Splitu prireduju.

Onako drzak napad na protu Urukala očigledno koristi samo komunistima i nikom više, zbog čega bi, baš povodom ovog slučaja trebalo sprečiti ovaku destruktivnu akciju (koja se vodi ne bez izvesnih skrivenih podlih namera) jednom za uvek. Gospodinu Andelinoviću, koji je, mada nije imao nikakvu zvaničnu funkciju pred našu katastrofu, ipak pobegao u Englesku, treba otvoreno reći, da je on najmanje pozvat da daje nacionalnu legitimaciju jednom proti Urukalu.

Nadam se, Gospodine Ministre i dragi brate, da ćete prilikom donošenja odluke o mojoj ostavci,¹⁶ koju će Vam Santić svakako doneti, sve ovo što sam izložio imati u vidu, jer s jedne strane posmatran razrokim okom od Italijana, s druge progonjen od komunista i Hrvata¹⁷ (ovi poslednji su ovih dana zahtevali od štaba II armije italij. vojske da me internira), a s treće nedovoljno shvaćen od nekih svojih značajnijih saradnika, ja se bojam da neću moći opravdati nade, koje Vi i Otadžbina u mene polažete. Nalazim piajjad da bih bio nepotpun čovek i da bih teško opteretio svoju savest, ako bih preko svih ovih teškoća prešao čutke i zataio Vam istinu. To uostalom nebi bilo u skladu ni sa mojom prošlošću, jer sam ja više puta u životu |muški priznavao svoju nemoć kad god sam nailazio na nesavladljive prepreke. Bolje je žrtvovati lični prestiž nego narodni interes.

Molim Vas da i ovom prilikom primite izraze moje odanosti i moje najsrdičnije pozdrave.

¹⁶ O razlozima podnošenja ostavke, vidi dok. br. 158.

¹⁷ Misli se na NDH.

P.S. Posle mog odlučnog koraka na pitanju saradnje sa Italijanima, o čemu sam Vam u pismu govorio, oni su mi pružili nove dokaze svoje gotovosti da omoguće preduzimanje velike operacije protiv komunista, pa su mi tom prilikom, pošto su ranije izbegavali da to učine potčinili potpukovnika Mihića sa svima ličkim odredima. Ovo mi je saopštено pred sam povratak u Split.¹⁸

Vaš,
I. Ž. Trifunović-Birčanin

BR. 173

IZVEŠTAJ ČETNIČKOG PREDSTAVNIKA PRI ITALIJANSKOJ VIŠOJ KOMANDI ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA—DALMACIJA« S KRAJA SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RAZLOZIMA SARADNJE SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Gospodine ministre,²

Pre svega blagodarim Vam na toplim rečima koje ste mi uputili povodom mog slučaja.³ Ja činim* svojim skromnim snagama sve da opravdam poverenje koje je, laskavo za mene, sadržano u Vašem, meni toliko dragom, pismu.⁴

Brat vojvoda Trifunović nači će mogućnost da Vas izvrsti o mojoj sadašnjoj aktivnosti na ovom mestu,⁵ koje je

¹⁸ Ilija Birčanin je 23. setptemebra hidroavionom defleteo u Split (Arhiv VII, IA, k. 149, reg. br. 26/5a).

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 51/2 (H-X-61). S obzirom na podatke koje sadržaj pruža, redakcija prepostavlja da je pisan krajem septembra 1942.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Varovatno se radi o neuspelom atentatu koji je nad njim izvršen

3. aprila 1942. u Mostaru. Atentat je jedna od niza akcija mostarske skojevske organizacije u okupiranom Mostaru. Opširnije o tome, vidi Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine, tom III, knj. 2, Istoriski odeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953, str. 157.

⁴ Tim pismom Redakcija ne raspolaže.

⁵ i ⁶ Radunilo Grdić je tada bio predstavnik Komande bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda pri italijanskog Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija — Dalmacija« (Comando Superiore FF. A A. Slovenia e Dalmazia — Supersloda).

vrlo važno i značajno za našu vojničku i nacionalno političku akciju i čije prednosti nastojim koristiti u punoj meri i koliko je god to moguće pod ovakvim prilikama. Odavde imam mogućnosti uvida u prilike i događaje u Hrvatskoj, Sloveniji i Dalmaciji, držeći stalne veze sa celim našim nacionalnim i vojničkim pokretom na području N.D.H. Ovde je komanda svih italijanskih vojnih snaga na području bivše Jugoslavije,[®] ali isto tako ovde i N.D.H. održava svoj komesarijat za vezu sa italijanskim vlastima vojnim i političkim. Ima posla i zadatka važnih po naše nacionalne interese za koje bi bile potrebne sile i sredstva daleko viša nego su ona kojima ja raspolažem. Ja, međutim, činim sve da iskoristim ovo što ja mogu da dadem nasuprot takvoj situaciji. O svemu što sam učinio, izvestio sam brata vojvodu Trifunovića, koga će ću otsad redovno izveštavati tako da biste i Vi mogli koristiti ona moja obaveštenja koja Vas budu interesovala.

Zasad, međutim, smatram za vrlo krupnu i vrlo hitnu nacionalnu dužnost da Vam izložim moje mišljenje po jednom pitanju od čijeg pravilnog posmatranja zavisi, bez imalo preterivanja, i sudbina celokupne naše nacionalne akcije i, još više, sudbina srpskog naroda na području Nezavisne Države Hrvatske. To je pitanje našeg odnosa prema Italijanima, pitanje koje je postalo do najveće mere akutno povodom vesti koje su ovamo stigle poslednjih dana, a prema kojima bi izvesni četnički komandanti u Hercegovini imali da napadnu italijansku vojsku u tim krajevima.⁷ Slobodan sam da Vam jasno i otvoreno izjavim da bi takav čin u ovom času pre-stavljaо početak katastrofe srpskog naroda na području N.D.H. i potpunog sloma naše četničke organizacije i celokupne naše nacionalne akcije na ovom području. Dopustite, G. ministre, da Vam iznesem' malo istorija ove naše taktike:

Ja sam jedan od onih koji su svesno zagovarali kolaboraciju sa Italijanima, iz krupnih nacionalnih razloga. Prvi, odlučan razlog jeste taj što je srpski narod u N.D.H. masakriran, ekonomski ruiniran, lišen vodstva i obezglavljen, stelan u ogromnim masama u zbegove po planinama i gudurama, iskrvario toliko da je već dospeo do onog biološkog minimuma bez koga nema mogućnosti sutrašnje uspešne regeneracije. Stajao je sam, neorganizovan, dovoljno nenaoružan, ekonomski iscrpljen prema nizu protivnika: ustašama, muslimanima, Nemcima i Italijanima. U tom času pojavljivao se iza leđa nov, najopasniji, protivnik — partizani. Nikakvih izgleda na uspeh u borbi protiv toliko brojnih i moćnih neprijatelja nije bilo, a sva su razmišljanja jasno pokazivala da bi takva borba dovela do nesumnjivog i potpunog uništenja srpskog naroda

⁷ Vidi odgovor Draže Mihailovića na te vesti u dok. br. 176 i 178.

u ovim krajevima. Kad je poč. Boško Todorović izbio u decembru 1941. god. u naše krajeve,⁸ ja sam mu uputio potpuno određeno pitanje: ima li on snage da *borbom i oružjem* dovede do oslobođenja srpski narod u ovim krajevima. On je odgovorio jasno i nedvosmisleno *da on te mogućnosti nema*. Ja sam to znao, uostalom, i bez njega. Baš u tom času, partizani su počeli sa lomljenjem naše organizacije; u redovima »četnika« (u stvari seljaka koje je krajnja nevolja oterala u planinu, a čije grupe nisu imale gotovo nijednog rezervista stare četničke organizacije) počela je da izbija borba za glavarstvo (odmetanje Brstine⁹ u Nevesinju prvi je početak ne sreće); kad je popustila opasnost ustaška, ti seljaci četnici izgubili su volju za borbu, a instinkti pljačke sve su više zamjenivali nacionalnu borbenu volju. Napadaj na Borač¹⁰ otkrio je svu unutrašnju slabost četničkog pokreta. Zbegovi su počeli da ostaju bez hrane a narod bez krova, hleba i sapuna, bio je izložen bolestima koje su počele da haraju. Moj šura g. Šantić, koji je u tom času obišao kraj od Nevesinja do Foče gde su imale biti naše glavne snage, potvrdio je, u nesumnjivoj formi, takva naša obaveštenja. Ostao je samo jedan put za spasavanje naroda — put kolaboracije sa Italijanima. Zahvaljujući činjenici da Italijani nisu bili obavešteni o očajničkom stanju naših odreda, a s druge strane i veštorn političkom aranžmanu od nas udešenom, mi smo mogli da pregovore sa Italijanimi vodimo u punoj časti i za naš narod i za četničke odrede, pregovarajući kao država sa državom, iako u stvari tako jadni. (Vidimo preliminare pregovora sa poč. Todorovićem!)¹¹ Sve je to bilo jasno i poč. Todoroviću koji je i pao kao žrtva takvog stanja.

Međutim, bio je još jedan razlog koji nam je diktovao saradnju sa Italijanima. U okupiranoj zoni od strane Italijana, ostao je velik broj Srba, a veliki broj se već povratio iz Srbije i izbeglištva. Nikad ustaše i muslimani nisu bili kivni na Srbe kao u ovom času kad su ti Srbi došli da im budu stalni potsetnik na zločine koje su izvršili i na kaznu kojoj neće izbeći. Italijani su uzeli Srbe u zaštitu, što je mržnju ustaša još više pojačalo. Nekoliko desetaka hiljada Srba bili su naprosti taoci koji su živeli samo zato, što su imali zaštitu

⁸ O dolasku majora Boška Todorovića u Hercegovinu, vidi dok. br. 37 i 49, nap. 4.

⁹ Dušan Brstina od kraja februara do početka juna 1942. bio komandant partizanskog bataljona »Bišinac«. Sada general-major JNA.

¹⁰ O četničkim akcijama na Borač, vidi dok. br. 37 i Arhiv VII, Ca, k. 201, reg. br. 8/2: izveštaj kapetana Danila Salatića o razvoju četnika u Hercegovini i napadu na Borač.

¹¹ O pregovorima majora Boška Todorovića sa predstavnicima italijanskog okupatora početkom 1942. godine, vidi dok. br. 39, 43 i 44.

Italijana. Trebalо je samo 24 časa otsutnosti te italijanske projekcije, па да зверска mržnja ustaša pridruži i taj ostatak Srba onom velikom broju bezdušno masakriranih.

Najzad, imali smo mi i jedan pozitivan plan u vezi sa ovom kolaboracijom. Od kapitulacije, najteže smo osećali težinu okolnosti što je srpski narod rasparčan i time stvorena nemogućnost povezivanja svih snaga u jedan pokret i pod jednu komandu, i jedan plan. To povezivanje svih delova srpskog naroda bio je prvi uslov za akciju oslobođenja i spašavanja. Taj pokušaj integracije otpočeli ste Vi i njegov jedan krak dosegao je do nas u misiji poč. Todorovića. Nažalost, okolnosti koje sam gore izložio i akcija partizana slomili su taj pokušaj reintegracije. Ostalo je da se to povezivanje ostvari drugim putem. Predloži Italijana, kojim su nam stavljali u izgled ostavljanje čitavih teritorija u istočnoj Hercegovini pod našom kontrolom, otvorili su nam mogućnosti takve integracije i povezivanja srpskih snaga i krajeva. I to je bio razlog da se izabere taj put koji, u ostalom, nije bilo teško izabrati, jer je, s obzirom na sve izloženo, ostao kao jedan i jedini.

Došla je partizanska akcija da potvrdi sve naše bojazni i sva naša predviđanja. Takozvani četnički pokret skrhaoo se preko noći. Doteralo se dotele da je od svih tih »deset hiljada četnika« sa kojima je prečeno Italijanima od strane Sergija Mihajlovića i Mutimira Petkovića ostalo desetak četnika u italijanskoj kasarni u Nevesinju, dok su se oficiri raspršali na sve strane. (Da nije bilo g. Jevđevića, ja ne znam n.pr. ko bi sahranio poč. Todorovića). Toliki je to bio moralni slom. Pred tako očiglednim dokazima naše slabosti, naša nastojanja kod Italijana da im dadnem objašnjenja koja bi prikrila ovaj poraz, bila su vrlo teška i mučna. Međutim, ne ulazeći u račune koje su Italijani pri tome imali, ja moram da zabeležim da (osim malih izuzetaka) Italijani nas nisu upuštali. Pristali su, i posle Samardžićevog poraza kod Bratača,¹² da pomognu organizovanje četničke organizacije na novoj, više vojničkoj, akciji.

Vama, gospodine ministre, moram da saopštim i tu činjenicu: da nije bilo te dobre volje i pomoći italijanske, ja ne znam kad bi se — i da li bi se uopšte — obnovila četnička organizacija, i kad bi se ovi krajevi oslobodili od partizana. Razume se, da su oni imali tu svoje interesa pred očima, ali je

¹² U rejonu Bratača i Kifinog Sela partizanski bataljon »Bišina« i 1. udarni hercegovački partizanski bataljon napali su (26. marta 1942) i zarobili tada najjaču četničku jedinicu u nevesinskom srezu (oko 250 ljudi) kojom je komandovao Petar Samardžić. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 4, dok. br. 45 i 119; Dušan BrstLna, Partizanski bataljon »Bišina«, VIG, br. 6/1960.

istina da je to bio jedini put da dođemo ponovo do svoje nacionalne oružane organizacije i do oslobođenja naših krajeva od partizana. Ostaće istorijska činjenica: *da je italijanska politika učinila strašan zločin prema srpskom narodu osnivajući, zajedno sa Nemcima, Pavelićevu Hrvatsku, — ali da je i italijanska vojska zaustavila klanje Srba od strane ustaša, a posle toga Srbima dala odlučnu pomoć da se oslobole partizana.*

Posle godinu dana ove kolaboracije mi imamo

obnovljenu četničku organizaciju, bolje oružanu nego ikad; uspostavljeno jedinstvo (srpskih zemalja i slobodan drum Beograd — Cetinje za sve srpske akcije i potrebe; neobično povoljan položaj srpskog naroda na italijanskoj zoni, upravo idealan u poređenju sa onim u N.D.H.; mogućnost veze sa našim saveznicima; italijanski politički pritisak u Zagrebu u cilju zaštite Srba u N.D.H. kojima mi ne možemo ni na koji način priteći u pomoć.

Međutim, iako je preden dobar deo puta, naš plan *u vezi sa ovom kolaboracijom* nije još ostvaren.

Pre svega, četnička organizacija nije još konsolidovana, ni proširena na sve krajeve italijanske okupacije. Treba da se učvrsti: snaženjem discipline, stabilizovanjem komandnog sistema, uklanjanjem anarhičnog elementa i utvrđivanjem autoriteta starešina. Ona se *nije ni politički pripremila* za zadatak koji je čeka u novoj državi. Nisu pripremljeni ni ljudi, ni program, ni mere. Sve to može da svršimo pod povoljnim uglovima, koje nam daje ova kolaboracija.

Ostaje da se oslobole ostali srpski krajevi od partizanske strahovlade.¹³ Tim više, što su tu skoncentrisani najborbeniji elementi i vodstvo koje bi moglo da povrati i u pročišćena područja stanje od marta o.g., ako se ne unište radikalno i definitivno.

Jedan težak problem je zima *koja je na pragu*. Srpski narod je čeka u žalosnim okolnostima: srpska sela opustošena, kuće porušene, sermija uništena, hrana dokrajčena! Ako se ne preduzme sve na vreme, narod vrati iz zbegova, osigura mu se kakav bilo krov i hrana — ova zima će nam biti teža od ustaša i partizana!

¹³ Odnosi se na zapadnu Bosnu gde se tada nalazio VŠ NOP i DVJ sa proleterskim brigadama i tamošnjim partizanskim snagama.

Još uvek preko milion Srba u N.D.H. živi od milosti ustaške i nemilo stradava. Mi im za sada ne možemo pomoći i samo, forsiranjem italijanskog pritiska u Zagrebu, možemo da olakšamo njihovu tešku sudbinu. Mi u tom pravcu radimo neprestano i neumorno i mislimo da imamo izvrsne uspehe.

I sad, hteti otpočeti u ovom času neprijateljstva, znači hteti sledeće:

slom naše četničke organizacije, zato što ona nije u stanju da se iznese sa italijanskom armijom i što velik deo te organizacije ne bi mogao biti privoljen da uđe u tu borbu;

baciti si'pski narod u treću nevolju, — posle one ustaške i one partizanske — i to: pred najstrašniju zimu naterati ga ponovo u planinske zbegove i raskući ostatke srpskih sela i naselja;

dizanjem italijanske zaštite, osuditi milion Srba u N.D.H. na gotovu smrt. Ustaše i muslimani čekaju kao krvožedni vukovi na takav momenat da dokrajče ostatke srpstva;

uneti razdor u srpsko voćstvo, jer mi politički vodi Srba iz ovih krajeva ne bi mogli nikako poneti odgovornost za 'takav jedan korak;

osujetiti sve napore za organizovanje svega što je potrebno za obnovu našeg novog nacionalnog i državnog života.

Dok su, dakle, katastrofalne posledice tako očigledne — koristi nisu nikakve. Srpski narod ne bi u toj borbi mogao da učini i da nikakav koristan doprinos savezničkoj strategiji, osim ako se ne traži od njega da učini bezumlje one majke koja je skočila u vulkanski krater da spase svoje dete!

Možda su vesti, koje su me potakle da Vam ovo pišem, i preterane, ali moguće posledice takvog jednog koraka tako su katastrofalne da sam morao da Vas uznemirim ovim mojim obrazloženjem, i da Vas zamblim da ovom poklonite najveću pažnju i da u tom pravcu izdate potrebna jasna uputstva komandantima.¹⁴

Srpski narod u N.D.H. iskrvavljen je i slomljen. On je, ipak, sposoban za još jedan napor i žrtvu, ali ona mora biti poslednja i mora dovesti do njegovog konačnog oslobođenja. Vi ćete znati odrediti taj čas, ali, svakako, on niti je nastupio, niti je sve spremno za njega.

¹⁴ Vidi dok. br. 176.

Ja Vas molim, gospodine ministre, da primite uveravanja o mom najdubljem poštovanju.

Radmilo Grdić

Pismo Radmila Grdića
da se dostavi
Baćović

BR. 174

IZVEŠTAJ KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 7. OKTOBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O UČEŠCU ČETNIČKIH SNAGA U ITALIJANSKOJ OPERACIJI »ALFA«, FORMIRANJU ČETNIČKIH MUSLIMANSKIH ORGANIZACIJA I PORUCI MILANA AČIMOVIĆA ZA TAJNI SASTANAK SA MAJOROM PETROM BAČOVIĆEM¹

K O M A N D A
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
Br. Služb.
7. oktobra 1942. g.
Položaj

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA

Prema Vašem odobrenju, izvršili smo mobilizaciju za predviđeni napad protiv partizana u pravcu Prozora.² Za ovu akciju pozvali smo 4000 boraca, a odazvala se 5.500. Na traženje Talijana zbog samih operacija morao sam se sastati sa komandantom VI armijskog korpusa.³ Ovaj sastanak obavljen je na putu između Bileće i Trebinja. Prilikom sastanka razgo

¹ Original (piisain na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 53/3 (BH-V-2Q14). Na originalu su mnoge delove teksta podvlačili Draža Mihailović (plavom olovkom) i Zaharije Otojić (običnom olovkom); zbog velikog broja podvlačenja, redakcija iz tehničkih razloga neće na njih ukazivati.

² Radi se o učeštu četničkih jedinica u i talijanskoj operaciji »Alfa«, odnosno u tzv. maloj operaciji, kako se u četničkim dokumentima naziiva ta operacija. Opširnije o tome, vidi dok. br. 172.

³ General Spigo Umberto.

vor se vodio samo o operacijama. Kategorički sam tražio da ovim operacijama sa našim trupama komandujem ja, što su pristali bez daljeg.⁴ Za ovu operaciju dao je pristanak vojvoda Birčanin i vojvoda Jevđević komandantu korpusa prilikom njihovih razgovora u Dubrovniku i komandantu armije prilikom razgovora u Fijumi.⁵ Naše su trupe u pokretu i do sada nisu 'došli u kontakt nigde sa partizanima, a prema tome mišljenju može biti malih okršaja oko Prozora. Prema podacima kojim raspolažemo partizani se povlače u pravcu Banje Luke. Zaslugom vojvode Jevđevića došli smo u kontakt sa nacionalnim muslimanima koji sebe smatraju Srbima i poveli razgovor za zajedničku saradnju. Muslimani koji vide da smo mi dovoljno jaki a pored toga poznato im je da između Srba i njih postoji tako veliki jaz i može svakog momenta doći do poklanja. Prilikom tih razgovora vojvoda Jevđević i ja predložili smo im da između nas može postojati saradnja samo u tom slučaju ako se muslimani organizuju u zasebne četničke muslimanske organizacije pod našom kontrolom a da javno sa nama zajedno napadaju Pavelića i njegove ustaše.⁶ -Muslimani su na ovo pristali. Vojvoda Jevđević o ovome podneo Vam je iscrpljeni izveštaj. Pokušavamo sve da sprečimo pljačku koja se kod naših četnika zacarila dalićemo u tome uspeti to je veliko pitanje. Nije taj slučaj samo kod nas nego i u drugim pokrajinama, neka nam služi kao primer Foča.

Prigovoreno nam je da kod nas nije u redu i da je svukuda bolje nego kod nas. Tvrdim da je kod nas najbolje. Naš je teren najteži. Mi vodimo borbu sa partizanima, muslimanima, sa ustašama, Talijanima i Nemcima čiji se interesi sukobljavaju. Sa sigurnošću tvrdim da u istočnoj Bosni i Hercegovini za Vas zna i najmanje dete, da se samo u ime Vaše govori, nareduje i radi. Svi pokušaji koji bi dolazili sa strane bili bi uzaludni. Mi smo uvideli pravu situaciju i narod smo putem proglaša i usmeno idući od sela do sela obavestili ko

⁴ Prema izveštaju italijanskog kapetana Vidaka (Vigiac) od 18. oktobra 1942. načelniku Obaveštajnog odeljenja italijanskog 6. armijskog korpusa majoru Andelu de Mateisu, od četničkih jedinica u operaciji »Alfa« učestvovali su delovi Nevesinjskog i Trebinjskog korpusa. Dejstvovali su kao brigada »Trebinje« i brigada »Gacko« pod neposrednom komandom italijanskih oficira potpomčnika FestLnia i poručnika Ogrizeka, uz asistenciju poručnika Milarada Popovića i poručnika Miloša Kureša. U izveštaju piše da je na pravcu dejatva četničkih jedinica (Drežnica — Prozor) od 6. do 10. oktobra nadeno preko 700 mrtvih »među borcima i stanovništvom raznih sela koji su davali otpor« (Arhiv VII, Ca, k. 231, reg. br. 47/6 i 49/6). Prikazani mrtvi bili su u najvećem broju nevino muslimansko i hrvatsko stanovništvo. Oni su, IZUZETO, još opljačkali ceo taj kraj i zapalili preko 650 domova.

⁵ Opširnije o tome, vidi dok. br. 169, 170 i 172.

⁶ U Hercegovini je četničke muslimanske jedinice bezuspešno pokušao da formira dr Ismet Popovac (vidi dok. br. 177 i 194).

je Draža Mihailović i šta je njegov cilj. Ja znam da se pred [njima] nije govorilo u ime Vaše a naročito u Bosni. Ljudi su vešto i programski krili Vaše ime i narod nije bio obavešten. Meni je žao i boli me jer Vi ne poznajete pravo stanje stvari na teritoriji istočne Bosne i Hercegovine. Mi koji radimo na terenu u Vaše ime znamo da ste Vi jedini autoritet, a svi drugi autoriteti prema Vama ravni su nuli. Potrebno bi bilo, a to je i želja naroda da se pojavite u ovome kraju. Nemojte mi zameriti što sam nekoliko puta putem depeše pozivao Vas da dodete ali verujte mi postoji stvarni razlog.

Moja je žena sa čerkom doputovala u Kalinovik. Njen je put od Mokre Gore do Kalinovika bio peške preko naših stanica. Kada je krenula iz Beograda pozvao je profesor Božidar Zečević koji je jedan od glavnih saradnika u tome Bosansko Hercegovačkom odboru u Beogradu koji radi za nas. Moja žena nije poznавала profesora Zečevića pre. Prilikom razgovora rekao joj je g. profesor Zečević: »Vi odlazite svoje mužu ali morate poneti jednu vrlo važnu poruku za koju niko nesme znati osim Vas i njega. Ministar Aćimović traži sastanak sa Vašim mužem negde na granici, za taj sastanak niko nesme znati.⁷ Tome sastanku prisustvovala bi jedna velika ličnost koja će imati presudnu ulogu u stvaranju naše države«. Tom prilikom rekao je mojoj ženi: »Draža Mihailović postavdće nekog aktivnog oficira za komandanta istočne Bosne i Hercegovine. Vaš je muž jedno veliko nacionalno ime treba da pazi šta radi«. Neznam šta ovo sve znači i dali je to sa Vašim znanjem ili bez znanja. Vi vrlo dobro znate da ja ništa ne uradim što prethodno Vas ne upitam. Aćimovića ne poznajem tako dobro niti postoji neko prijateljstvo između nas dvojice. Molim Vas da mi po ovome date upustvo.

Major Pantić, inžinjer Zečević i Mile Šantić dolaze kod Vas i obavestite vas o situaciji koja je kod nas.

S verom u boga za kralja i otadžbinu.

Odgovoriti
D. Mih.⁸

Komandant major
P. Baćović

⁷ Redakcija ne (raspolaze podacima da li je taj sastanak održan.

⁸ Beleška dopisana na poledini.

BR. 175

**UPUTSTVO DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 8. OKTOBRA 1942.
DOBROSAVU JEVĐEVIĆU ZA DALJE AKCIJE PROTIV
NOP-a, SARADNJU SA OKUPATOROM I RAD NA PRI-
DOBIJANJU HRVATSKOG NARODA I OMLADINE¹**

Dragi Vojvodo,

Primio sam Vaša dva opširna pisma² poslata po Trklji.³ Hvala Vam na pružanju detaljnih podataka sa Vaše zone. Mogu da Vam kažem da sam' sa Vašim radom, kao i radom Baćovića veoma zadovoljan i da se radujem zavidnim uspešima koje ste postigli od našeg poslednjeg viđenja do danas.⁴ Samo tako produžite, pa će biti sve dobro.

Baćoviću sam opširnije izneo svoje primedbe i dao potrebna uputstva.⁵

Radi Vaše orientacije, a u vezi Vaših pisama, primite na znanje sledeće:

1) Odlično ste postupili u vezi smene Luzane.

2) Sada je najvažniji zadatak, da se definitivno prečisti sa komunistima, i to kako na vašoj zoni, tako i sa onima van Vaše zone.⁶ Ovo drugo treba raditi dogovorno sa vojvodom Birčaninom. Koga što bolje podržavati u radu.

3) Za vreme dok se izvode operacije prem'a komunistima, što više taktizirati sa Muslimanima i Hrvatima.

4) Preko muslimanskih prvaka Jugoslovenski orij entisani, predočiti i Muslimanima da jedino organizovani pod komandom naših starešina i borbom protiv Ustaša i komunista, a potpuno lojalnim držanjem prema Srpskom življu, mogu da poprave onu sramnu ulogu koju su odigrali od kapitulacije Jugoslavije do danas. No stini, da su dužni da i sami učestvuju u likvidiranju onih muslimana, koji i danas rade protiv srpskog naroda. Skori otvoreni ulazak Turske u rat na

¹ Original (pisain na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 12, reg. br. 45/2 (VK-P-26). Dokument je bez potpisa, ali imajući u vidu značaj i karakter izdatih uputstava, atepen odnosa u pogledu komandovanja, nadležnost u određivanju stavova po tako važnim pitanjima, kao što je odnos prema partizanima, 'okupatorima i pojedinim narodima i narodnostima te, najzad, sam stil pisanja — redakcija smatra da je Draža Mihailović njegov autor.

² Tim pismima redakcija ne raspolaže.

³ Odnosi se na Kostu, brata Lazara Trklje.

⁴ Verovatno je reč o sastanku o kome se govori u dok. br. 172.

⁵ Reč je o uputstvima za akciju protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni i Dalmaciji.

⁶ Odnosi se na teritoriju Hercegovine, Dalmacije, Like i zapadne Basne.

stranu naših saveznika, treba što veštije iskoristiti u propagandi kod Muslimana u cilju njihovog odvajanja od ustaša, komunista i okupatora. U ovome pravcu naš saradnik na Kosovu postigao je znatne rezultate.

5) Preko pukovnika Bosnića i majora Srnetića, treba preduzeti što jače bušenje Hrvatske vojske, sa ciljem da se čitave jedinice stavlaju nama na raspoloženje, da nas pomazu u davanju oružja i spreme i da se upotrebe u borbi protiv komunista i ustaša. Svakome je jasno da će opet biti Jugoslavija, i da u toj Jugoslaviji moraju živeti i Hrvati, ali kakve će biti granice Hrvatske jedinice i kakva će prava imati u budućoj novoj državi, zavisće jedino od njih samih, tj. od toga da li će Hrvati jugoslovenski orijentisani stupiti u naše redove i sami pristupiti likvidiranju Hrvata izdajnika, koji su 23 godine radili protiv Jugoslavije i koji nam poklaše 600.000 Srba od aprila meseca prošle godine do danas. Moja je želja, a takođe i želja našeg Vrhovnog komandanta i želja naše vlade, da Hrvati Jugosloveni već jednom shvate da je dvanaesti čas da se oni dignu na oružje, i da tako i delom pokažu da su voljni da ulože svoj deo na stvaranju nove Jugoslavije. Ako Hrvati i dalje ostanu neaktivni, nema te sile koja će moći da ih spase od odmazde sprskog naroda, pa prema tome neka se i upravljaju. U opštenju Vašem! sa Hrvatima vesto iskoristite navedene direktive, a takođe u ovome pravcu podesite i vaš propagandni materijal namenjen Hrvatima. U ovome pravcu dao sam direktive mojim saradnicima koji rade sa Hrvatima i na drugim krajevima.

Preko komandanata brigada i poverenika sa terena, prikupiti što tačnije podatke o ustaškim jedinicama na Vašoj zoni i u Zapadnoj Bosni, kako bi posle likvidiranja komunista mogli pristupiti likvidiranju ustaša. U propagandi ustaše što više napadati i praviti što veći razdor između njih i domobranaca.

6) Okupatora iskoristiti do maksimuma, i izvlačiti od njega što više. Postarati se da se kupe starešine sa većim uticajem i na važnim položajima, pa ovo vešto preduzeti.⁷ Kredit za ove svrhe predvideću specijalno i staviti Vam ga na raspoloženje. Potrebno mi je da znam kakva bi se korist od ovo-ga mogla imati te me po tome što pre izvestiti.

7) Stalo mi je da Vam podvučem, da ćemo učiniti sve što možemo za prehranu visoko nacionalno Hercegovine iistočne Bosne, ali narodu objasnite da su naša sredstva i izvori za sada nedovoljni da bi ovo pitanje u potpunosti rešili. Tražio sam veću sumu novaca za ove svrhe, i nadam se da ću Vam

⁷ O jednom od više načina pridobijanja italijanskih starešina, vidi dok. br. 145, nap. 17.

je moći uskom vremenu staviti na raspoloženje. Zato sada preduzmite sve što možete u pogledu nabavke što veće količine životnih namirnica, jer se nadam da ćemo dobiti potrebne kredite za kupovinu životnih namirnica. Preduzeo sam potrebno, da se u Sandžaku kupi veća količina žita, koja bi bila namenjena za odrede i za najsiromašnije nacionalno ispravne porodice sa teritorije Hercegovine i Crne Gore. U ovome pravcu treba dati potrebna obaveštenja i upustva Grdiću, s tim¹ da on preduzme nabavku hrane za Birčaninovu zonu.

8) Kao naročito važno pitanje, ističem potrebu što brže organizacije omladine u duhu naredenja koje sam poslao Baćoviću.⁸ Mi moramo pokazati puno razumevanje za omladinu, što pre je zgrabiti u svoje ruke i vaspitati u nacionalnom duhu tako, da omladina bude sposobna za preuzimanje teških zadataka koji je očekuju u budućnosti. Omladini treba predočiti, da je ona dužna da se potpuno založi i da svojim radom dokaže da zaista prestavlja uzdanici i Zatočnike Otadžbine i da će biti na visini da produži nacionalni rad i vodenje državnih poslova, kada ise mi stariji budemo povukli na odmor. Naročitu pažnju treba posvetiti izboru starešinskog osoblja kod jedinica omladine i preduzeti potrebne mere za potpuno iskorisćenje svih intelektualaca, pošto je bilo dosta čučanj a po strani i posmatranja našeg rada. Po ovome se dogоворити са Baćovićem i preduzmite potrebno da se svi intelektualci pozovu na rad i da im se daju uloge, a u koliko se pojedinci ne budu hteli odazvati vašem pozivu, predložите ih da ih lišimo svih činovničkih prava za svagda u budućoj državi.

9) Vama i svima mojim saradnicima, vrlo dobro je poznato da mi sve sprske pokrajine potpuno podjednako leže na srcu i da činim sve što mogu da svima pomognem¹. Prema tome dužnost je svih mojih saradnika, a naročito onih na višim položajima da preduzmu najrigoroznije mere, kako bi se zapušila usta i kaznili svi oni zlonamerni ljudi, koji žele da prikažu drugačije stanje. U ovome pravcu učinite sve što možete. Sada, kada se ozbiljnije i potpunije nego ikada dosad u našoj Istoriji radi na stvaranju jedne potpuno homogene srpske jedinice, dužnost je svih pravih Ravnogoraca da nastanu da se jednom za svagda prestane sa lokalnim i uskim pogledima pojedinaca, koji samim ovim dokazuju da nisu na visini.

10) Sto se tiče Vaših primedaba na stanje i rad u Crnoj Gori, ja Vam odgovaram da se celokupan rad i od legalnih i od ilegalnih, izvodi tačno i u svemu u duhu mojih direktiva,

⁸ Odnosi se na uputstvo Draže Mihailovića za organizaciju jugoslovenske ravnogorske omladine od 6. septembra 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. bir. 7/5).

i da sam ja sa takvim radom i stanjem potpuno zadovoljan. Potpuno je bila izmišljena vest da Crnogorci spremaju upad u Hercegovinu i napad na Fazlagića kulu i Italijane. Vi znate, da se nijedna akcija ne može izvesti bez moga znanja i odbrenja, pa niste smeli ni da primite za gotovu ovu vest, koja je proizvod naših neprijatelja i najobičnija laž. Mogu da Vas uverim, da nikad ni jedan odred sa teritorije Crne Gore neće učiniti ništa što ide na štetu opšte stvari, kao i da su Crnogorci uvek spremni da svojoj braći pomognu svuda gde to zahteva naša opšta stvar, što su u ostalom¹ dokazali i dosadanjim svojim radom.

Moja je želja da Vi i Baćović sa svoje strane učinite sve da se saradnja i bratski osećaji Crnogoraca i Hercegovaca što više prodube, i da nastanete da se svaka suprotna tendencija u korenu suzbije.

11) U pogledu obaveštenja koja ste dobili za tobožnji pokolj 20.000 Srba od Vukovara do Mitrovice, obaveštavam Vas da je to netačno, kao i to da akcija prema Foči⁹ ne stoji ni u kakvoj uzročnoj vezi sa pokoljem kojega navodite. Tačno je da su Hrvati streljali na označenom prostoru oko 200 Srba, kao odmazdu za akciju oružanih odreda na Fruškoj Gori i ubistva pet Švaba u reonu Mitrovice.¹⁰ Vesti koje ste primili i koje primećate sa daljih zona, primajte uvek sa rezervom i ispitajte uvek izvor, njegovu pouzdanost i sposobnost da Vam pruži izvesne podatke. Od mojih organa iz Beograda i duž Save tačno sam obavešten o stanju u Sremu i Vojvodini.

12) U pogledu Goražda sada ne preuzimati nikakvu akciju. Docnije ćemo raditi prema prilikama.¹¹

13) Nastanite da što bolje pomažete kapetana Radmilovića i da se depeše njemu namenjene što pre uručuju.¹²

14) Veštim izbacivanjem vesti nastavite da što više zauštite odnose Talijana s jedne i ustaša i Nemaca s druge strane.

⁹ O četničkam napadu ina Foču, vidi dok. br. 141, 145 i 161.

¹⁰ Prema oglasima Ureda višeg redarstvenog povjerenika Velike župe Vuka, koji se nalaze (U Arhivu VII, ustaše su u avgustu i u prvoj polovini septembra 1942. u Sremu i Slavoniji streljale 525 ljudi, među kojima je bilo i rodoljuba koji nisu bili srpske narodnosti (Arhiv VII, A NDH, k. 197, reg. br. 4, 7, 8 i 10/9).

¹¹ Komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine je 15. septembra 1942. od Draže Mihailovića telegramom zatražila odobrjenje za napad na 600 ustaša u Goraždu, s obrazloženjem da se zauzimanjem tog mesta obezbeduje drum Foča — Goražde — čajniče — Pljevlja (Arhiv VII, Ča, k. 280, reg. br. 1/1). Stvarni cilj te akcije, međutim, nije bio kontrola pomenutog druma, već dalje akcije protiv Muslimana. Zbog prtiška vlade NDH, italijanske okupacione snage nisu tada odobrile tu četničku akciju; ona je izvedena tek u januaru 1943.

¹² O zadacima kapetana Đorda Radmilovića, vidi dok. br. 167.

Raduje me što se Vi i Baćović dobro slažete, a nadam se da ćete i dalje u punoj koordinaciji nastaviti posao za opšte dobro sa punim uspehom u radu. U moje ime izručite pozdrave videnijim ljudima našim saradnicima koje Vi poznajete.

Opšti razvoj situacije je povoljan za našu stvar, a posao na našoj organizaciji svakim danom gigantskim koracima napreduje, a naša snaga se sve više povećava, okupator oseća na svakom koraku našu snagu i strepi od nas. Pomoći od strane naših saveznika pristiže i pristizće u sve većem obimu, tako da se možemo nadati da ćemo uspeti u podmirivanju bar najosnovnijih potreba naših jedinica i našeg naroda.

Sve ovo potvrda je da smo na pravom putu, i da ćemo u potpunosti uspeti da ostvarimo one visoke i svetle ciljeve, koje smo sebi postavili.

Sve izneto iskoristite što bolje u Vašem radu.

Srdačno Vas pozdravlja sa željom za što bolji uspeh u radu i dobro zdravlje.

SLOBODNE SRPSKE PLANINE.

BR. 176

ODGOVOR DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 8. OKTOBRA 1942. NA PISMO ČETNIČKOG PREDSTAVNIKA PRI ITALIJANSKOJ KOMANDI »SUPERSLODE«¹

Dragi gospodine Grdiću,²

Primio sam Vaše pismo³ i razumeo Vaše želje.

Mogu da Vas izvestim, da su vesti na osnovu kojih ste Vi bazirali sadržinu vašeg pisma, potpuno tendenciozne i lažne i da potiču od naših neprijatelja.

Poznata mi je teška situacija srpskog naroda u N.D.H. i šta se od njega može tražiti.

Stalo mi je da Vas uverim, da i Vi i svi moji saradnici možete biti spokojni, da neće preuzeti ništa što bi išlo na štetu našeg napačenog naroda.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) <u Arhivu VII, Ca, k. 12, reg. br. 46/2 (VK-P-27).

² Radmilo.

³ Vidi dok. br. 173.

U svome radu uvek sam se rukovodio zdravim instiktom našeg naroda, i ubeden sam da svaki naš saradnik koji tim putem ide nikad neće pogrešiti u donošenju odluka.

U pogledu rada na zoni gde se Vi nalazite, dao sam! sva potrebna uputstva gospodinu vojvodi Birčaninu⁴ a verujem da će on umeti u svakoj situaciji da doneše celishodne odluke.

Dužnost koju Vam je dodelio vojvoda Birčanin puna je odgovornosti, ali sam uveren da ćete je Vi uvek otpravljati na opšte zadovoljstvo našeg naroda, a za dobro Kralja i Otačbine.

U cilju pomoći našim odredima i Srpskom življu u tim krajevima, stavio sam na raspoloženje potrebna finansijska sredstva vojvodi Birčaninu, a nadam se da će u budućnosti biti u stanju da Vam još više pomognem.

U pogledu nabavke životnih sredstava, dao sam uputstva Jevđeviću⁵ i stavio mu u dužnost da ih i Vama prenese za Vašu zonu. Iskoristite prvu priliku da sa Jevđevićem ovo pitanje što bolje proučite i da nađete načina da se pomogne što više odredima i narodu.

Zbog specijalnih prilika pod kojima živi Srpski narod u N.D.H., rad na organizaciji naših jedinica i povezivanje snaga na vašoj zoni je u zaostatku u odnosu na ostale srpske pokrajine. Ali činjenica da su sve ostale srpske pokrajine solidno organizovane i povezane, treba da Vam da potstrelka i snaže da posao koji ste preduzeli što uspešnije svršite.

Sa svoje strane činim i činiću sve da Vam posao olakšam, a nadam se da ćete Vi i u Vašem budućem radu postići dobre uspehe i pomoći napačenom srpskom narodu u N.D.H.

Vaše saradnike i Vas srdačno pozdravlja i želi uspeha.

8-X-1942 g.

SLOBODNE SRPSKE PLANINE

⁴ Vidi dok. br. 178.

⁵ Vidi dok. br. 175.

BR. 177

**IZVEŠTAJ DR ISMETA POPOVCA OD 8. OKTOBRA 1942.
DRAŽI MIHAJOVICU O RADU NA STVARANJU MUSLI-
MANSKE ČETNIČKE ORGANIZACIJE U HERCEGOVINI¹**

Uvaženi gospodine ministre,²

sve sam vaše usmene poiruke primio i držim ih se doslovno. I ja i m'oji prijatelji ne radimo ništa bez vaših pretstavnika. Kada sam tražio naoružanje, tražio sam prethodno pristanak Jevđevića, a sada sve radim sporazumno sa Baćovićem i Jevđevićem.³ Ovih dana po dogovoru sa svojini prijateljima i našim prvacima mi ćemo vam uputiti pretstavku⁴ u kojoj ćemo tačno iznijeti načrt i plan naše buduće akcije na uništenje zajedničkog neprijatelja. U gradu Mostaru, gradu Konjicu i Stocu već imamo svoje odbore, koji rade na organizaciji. Nezgodno nam je, što su Talijani osjetili naše namjere, pa sad zatežu sa pristankom' na našu legalizaciju. Muslimanima govorijno otvoreno, da su teško zgriješili i da je posljednji čas, da se oduže Otadžbini i da to mogu samo, ako se otvoreno sudare sa pavelićevom Hrvatskom.

u Nevesinju 8-oktobra 1942.

Sa veroni u Boga za Kralja i Otadžbinu

Dr I. Popovac

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, >k. 226, reg. br. 4/7 (BH-P-721).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Vidi dok. hr. 174.

⁴ Vidi dok. hr. 186.

BR. 178

PISMO DRAŽE MIHAJLOVIĆA IZ PRVE POLOVINE OKTOBRA 1942. ILIJI TRIFUNOVIĆU BIRČANINU POVODOM PREGOVORA SA KOMANDANTOM ITALIJANSKE 2. ARMIJE O SARADNJI U BORBI PROTIV NOP-a¹

Dragi brate Vojvodo,²

Primio sam Vaše pismo od 20 septembra tg.³ Iz pisma vidim da ste učinili suviše veliki napor za Vaše zdravlje i izložili se teškom putu radeći za dobro Kralja i Otadžbine. Što se tiče Vašeg držanja u toku razgovora koje ste vodili, Ja mogu samo da Vam čestitam na pravilnom gledanju naše opštete stvari i visokom¹ shvatanju nacionalne linije koje se držimo u toku našeg rada.

Niko ne bi mogao resiti ova pitanja bolje nego što ste ih Vi rešili. Pošto je Vaš put urođio plodom, to smatram da i pored svih teškoća sa kojima se borite, neće te nas napustiti jer je Vaš prilog našoj stvari tako dragocen, da Ja ne mogu zamisliti rad u vašoj zoni bez Vašeg rukovodstva.

Jednu molbu imam da Vam uputim da Vi svu pažnju obratite Vašem zdravlju a da Vaše saradnike iskoristite do maksimuma za rad na terenu. Molim Vas da se u buduće ne izlažete fizičkim¹ naporima, jer i onako su Vam umni napor i suviše veliki. Gledajte da organizujete službu tako, da se ona normalno obavlja a da se Vi fizički ne izlažete.

Vaš visoki autoritet biće dovoljan da se sve svrši, a da se Vi ne izlažete.

U pogledu akcije protiv komunista, slažem se sa Vašim planom, u koji treba uključiti i akciju koju izvodi Baćović od Konjica u pravcu Prozora.⁴ O rezultatima molim Vas da me izveštavate što češće preko Baćovića.

Vest o akciji protiv Muslimana i Italijana bila je lažna, i podmetnuta od strane naših neprijatelja.

Izgleda da Mihić i Bjelajac nisu na visini i ne mogu da se snadju u sadašnjim prilikama. Potrebno je dati sva potrebna uputstva i potčiniti, s tim što Bjelajac treba što pre da ode

¹ Kopija originala (pisama ma mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 22/3 (VK-V-41/3). Iako je doikuimanat bez potpisa i datuma, na osnovu njegovog sadržaja i podataka (vidi dok. br. 172 i 180), može se zaključiti da potiču od Draže Mihailovića i da je pisani u prvoj polovini oktobra 1942.

² Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina.

³ Birčaniinovim pismom sa Mm datatom redakcija ne raspolaže, no moguće je da je to dok. br. 172.

⁴ Vidi dok. br. 174.

u Zapadnu Bosnu. O informacijama koje sam prim'io tamo se već nalazi Vranješević i Dukić.

Naredio sam Baćoviću da što bolje pomogne rad na pozivanju naših snaga u Zapadnoj Bosni. Na ovaj način stvoriti će se mogućnosti za uspešniji i lakši rad Bjelajcu.

Obećanu sumu stavio sam Vam na raspoloženje preko Baćovića kod koga se već ona nalazi, a tražio sam još veće sume da mi se stave na raspoloženje za Vašu zonu.

U pogledu kanala⁵ o kome smo govorili, naredio sam potrebno Baćoviću i mislim da ćemo pomoći akcije koju sada Baćović izvodi uspeti da ga ostvarimo.

Čim se ovaj kanal uspostavi, poslaću Vam poručnika Plećaša sa novom i jakom stanicom i specijalnim zadatkom.

Povodom štetne propagande pojedinaca preko vode preduzeo sam najenergičnije mere.

Uskoro ćemo dobiti dve emisione stanice, a tada ćemo biti u stanju da upotpunimo našu propagandu i da je podesimo prema našim prilikama i potrebama.

Kao što vidite iz izloženog, situacija će se naglo popraviti i na Vašoj zoni, čime će se ubrzati uspeh u radu na organizaciji i lakše savladati ogromne teškoće sa kojima smo se mi dosada borili.

Vaš prilog za odlikovanje Šole,⁶ Nikšića i Ružića usvojio sam.

Potrebno je da mi dostavite šifrovano nazine i brojna stanja boraca i oružja za jedinice sa Vaše zone izuzev Baćovića.

Najnovija naredenja i instrukcije od opštег značaja koja je dobio Baćović, naredio sam da Vam se dostave za rad na ostaloj Vašoj zoni čim se uspostavi kanal.

Dobro bi bilo da se Mihić poštara da uhvati što čvršću vezu sa našim odredima u Slovenačkoj. Narediće Novaku da i on sa svoje strane hvata vezu sa Mihićem. Od ove neposredne veze imali bi velike koristi za naš sadašnji, a naročito budući rad.

Radi Vaše orientacije, mogu da Vam kažem da smo postigli zavidne uspehe u svim pokrajinama naše države i da se naš pokret sve bolje konsoliduje.

Pitanju nacionalnog vaspitanja omladine u duhu Ravne Gore na vojničkoj osnovi posvetili smo punu pažnju.⁷ Način organizacije i ostale mere preduzete u ovom pravcu, saopštiće Vam Baćović preko kurira čim se stvori kanal.

⁵ Misli se na tzv. koridor između Hercegovine i zapadne Bosne.

⁶ Veselin.

⁷ Vidi uputstvo Draže Mihailovića od 6. septembra 1942. za organizaciju jugoslovenske ravnogorske omladine — Arhiv VII, Ca, k. 18, reg. br. 7/5.

Opšta situacija povoljna je, a pomoć saveznika pristiže sve češće.

U propagandi treba iskoristiti sve ovo, kako bi se s jedne strane što više naškodilo našim neprijateljima, a s druge strane postigli što bolji rezultati na povezivanju i organizovanju naših jedinica.

Potrebno je da što bolje iskoristite sve intelektualce sa vaše zone, a one koji se ne budu hteli odazvati vašem pozivu predložite za lišenje čina odnosno izbacivanje iz državne službe za svagda. Pošto nalazim da [su] se svi uslovi za rad u vašoj zoni popravili, to sam ubeden da ćete Vi moći i dalje da istrajete na teškom poslu koji vodite, jer sam ubeden da će Vaša duhovna snaga nadjačati Vašu bolest i da ćete uspeti da i dalje vodite poverene Vam poslove za dobro Kralja i Otadžbine. Imam puno razurrievanje za velike teškoće sa kojima se borite, i uveravam Vas da ću sa svoje strane učiniti sve da Vam posao olakšam. Na kraju Vas molim da posvetite najozbiljniju pažnju svome zdravlju, jer je to interes ne samo Vaš, nego interes celog Ravnogorskog pokreta i našeg naroda.

BR. 179

OVLAŠČENJE DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 12. OKTOBRA 1942. KAPETANU ĐURU IVETIĆU ZA LEGALIZACIJU OD- REDA KOD OKUPATORSKIH VLASTI¹

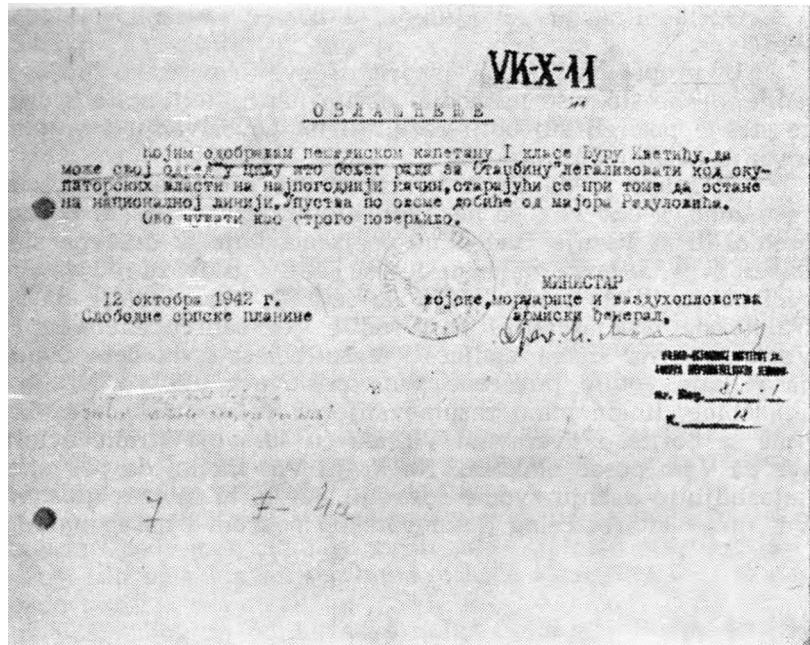
O V L A Š C E N J E

Kojim odobravam pešadijskom kapetanu I klase Đuru Ivetiću,² da može svoj odred u cilju što boljeg rada za Otadžbinu legalizovati kod okupatorskih vlasti na najpogodniji način, starajući se pri tome da ostane na nacionalnoj liniji. Upušta po ovome dobiće od majora Radulovića.³

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. hr. 8/5 (VK-X-11).

² Tada bio komandant sektora Kotorski zaliv — Grbalj — Luštica (Arhiv VII, Ča, k. 145, reg. br. 1/5).

³ Major Barivoje Radulović je od Draže Mihailovića bio određen za obaveštajni rad prema uputstvima koje je od njega usmeno dobio. Za izvršenje tog zadatka dao mu je na raspolaganje dva oficira, a svim četnicima komandantima i vlastima naredio »da mu u svakom pogledu izlaze u susret« (Arhiv VII, Ča, k. 19, reg. br. 12/1). Ovlastio ga je da za izvršenje zadatka može koristiti i kapetana Dura Ivetića (Arhiv VII, Ča, k. 19, reg. br. 14/1).

Fotokopija dokumenta br. 179

Ovo čuvati kao strogo poverljivo.

M. P.⁴

**12 oktobra 1942. г.
Слободне српске планине**

**MINISTAR
војске, морнарице и ваздухопловства
армијски денерал
Drag. M. Mihailović**

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1« (Štab Draže Mihailovića).

BR. 180

IZVEŠTAJ ILLJE TRIFUNOVIĆA BIRCANINA OD 20. OKTOBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O AKTUELНИМ ПИТАЊИМА ЧЕТНИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ¹

Gospodine Ministre i dragi brate,

Moj specijalni kurir kapetan gospodin Mladen Kostić, koga sam pre izvesnog vremena bio uputio Vama, vratio se i podneo mi izveštaj o svome putu. Iz toga izveštaja video sam da ste Vi zabrinuti zbog mog zdravlja, pa hoću pre svega da Vam se zahvalim na toj pažnji i da Vas uverim da tu pažnju, ma kako se stvari dalje razvijale (pošto pretpostavljam da je gospodin Santić kod Vas i da Vam je predao izvesna moja značajnija pisma), neću nikad zaboraviti, već će se iste uvek sećati sa zadovoljstvom i ponosom. Stanje mog zdravlja zaista nije dobro. Srčani mišić sve više popušta, vid slabi, jetra otećena, krvni pritisak 250. Opšte stanje labilno. Lekari preporučuju najpotpuniji mir, što ja, razume se, u sadašnjim prilikama ne mogu imati. Ipak Vi se ne brinite, jer se ja uzdam u svoju staru seljačku otpornost, pa će možda i ovu igru moći odigrati, ako ne do kraja, ono bar dotle, dok ne istrošim i ostatak snage.

Kapetan gospodin Kostić mi je od velike pošiljke² doneo već izvestan deo, a ostalo će se, onako kako ste Vi to naredili, postepeno prenositi. Pošiljka je stigla u pravi čas tako, da će zaista tu i tamo pasti kao melem na ranu. I sam inače razumem teškoće oko prenosa stanice, pa u tom pogledu ne bih imao da učinim nikakvu napomenu. Valjda će se i to jednog dana ostvariti. Kapetan gospodin Kostić mi je predao i tekst telegrama,³ koji ste meni lično uputili, a iz kog vidim da odbavljate moj stav po izvesnim važnim pitanjima, o kojima sam Vam referisao u ranijim pismima.⁴ To mi čini veliko zadovoljstvo, jer je priznanje Glavnog komandanta, naročito onog koji je na čelu jedne narodne revolucije, zaista najbolja nagrada jednom starom borcu. Staraću se, Gospodine Ministre i dragi brate, da to vaše lepo mišljenje ne dezavuišem u budućnosti.

Vi ste se, kako mi kapetan gospodin Kostić reče, interesovali kako živi doktor gospodin Jakša Račić, lekar splitski. Vrlo mi je priyatno da Vam javim, da je on moj stari prija-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 49/2 (H-X-40).

² Reč je o pošiljci novoa. Opširnije, vidi u Arhivu VII, ča, k. 280, reg. br. 1/1 d 2/1: knjiga primljenih i poslatih telegrama Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

³ Tim telegramom redakcija ne raspolaže.

⁴ Vidi dok. br. 172.

telj i da se nalazi na čelu lekara koji me lece. I uvaženi doktor i njegova vrlo poštovana gospoda, obzirom na godine u kojima su, osećaju se vrlo dobro, zdravi su i čili. Doktor radi u svom sanatorij umu i gde god je potrebno intervenisati za naše ljudе, on to čini vrlo savesno i energično, jer ga okupatorska vlast, kao uglednog lekara i gradanina splitskog, do izvesne mere respektuje. Dosta je naših ljudi pustio iz zatvora, a neke bogami i materijalno pomaže, mada sam nije bogat čovek.

Uveren da Vi tražite obaveštenje o njemu po želji naše Kraljevske Kuće iz Londona, čiji je on bio odani prijatelj godinama, pa je to i sada, uvaženi se doktor oduševio i zamolio me da Vam javim ovo: »Pozdravite mi mnogo Gospodina Ministra Vašeg Glavnog komandanta, koji je i moj Glavni komandant i isporučite mu moju najtopliju zahvalnost i naj-srdačnije želje za njega lično i za uspeh stvari koju vodi. Zamolite ga dalje, da izvesti Kraljevsku Kuću, da sam uspeo da sačuvam Marjan, kako od naših lopova, tako i od okupatorske vojske. Pored ovog molim da uveri Kraljevsku Kuću da se dva puta dnevno molim Bogu za sve Članove Uzvišene Kuće i za spas naše Otadžbine. Međutim, slike svih Članova Kraljevskog Doma čuvam kao najveću svetinju. Te slike se nalaze na onim istim mestima u mom stanu, gde sam ih obesio kad sam ih dobio. Nema sile koja bi me mogla nagnati da ih maknem sa tog mesta. Želeo bih da se naročito naglasi, da sam sačuvaо izvesnu malu sumu novca. Najveće mi je zadovoljstvo bilo da u svoje vreme snabdevam Kraljevsку Kuću svežom morskom ribom, zašto mi je Dvor stavio na raspoloženje izvesnu sumu novca. Posle naše katastrofe, zateklo se kod mene nešto neutrošenog novca (oko 1.800 dinara) koje ja još čuvam. Pored te sume ja čuvam i sve račune po kojima sam ribu kupovao, pa ču, ako me, pre nego što budem uspeo da vidim svetlelike Članova Kraljevske Kuće, Bog pozove k sebi, sve to predati jednoni ispravnom mladem čoveku, koji će izvršiti likvidaciju tog mog posla kad za to dode vreme. Najzad molim Gospodina Ministra da kod Kraljevske Kuće bude tumač mojih najtoplijih želja za sve njih, za naš mučenički narod i za našu zemlju.«⁵

A sad, dopustite mi, Gospodine Ministre i dragi brate, da predem na izlaganje situacije na poverenom mi području.

Jevđević mi se požalio da ima obaveštenje, da su Hrvati sprecili realizovanje predloga o njegovom odlikovanju. Zahtevao je od mene da Vas o tome obavestim i da Vas umolim da se on zadovolji. Mada mi nije priyatno da po ovoj stva-

⁵ Draža Mihailović je 7. novembra 1942. telegramom preneo poruku dr Jakšu Račiću kraljevskoj porodici (Arhiv VII, Ča, k. 302, tei. br. 934). Račića su likvidirali splitski omladinci 1943.

ri insistiram, ipak moram skrenuti Vašu pažnju na taj slučaj, a Vi ćete najbolje znati, šta se po toj stvari može učiniti. Ako ste medutim, dobili od gospodina Santića jedno moje pismo, koje sadrži moje oštре prekore i zamerke i Jevđeviću i Baćoviću, pa i Vašem načelniku štaba majoru gospodinu Ostojiću.⁶ Vi se možete upitati: »Pa šta hoće ovaj čovek, jednim! pismom optužuje Jevđevića, a drugim izražava želju da se odlikuje? Da objasnim. Za dela koja je izvršio u organizaciji otpora Hercegovine protiv komunista, on je zaista zasluzio odlikovanje i ja sam ga predložio. Za pogreške koje je posle toga učinio i koje nemaju nikakve veze sa njegovim radom, ja sam se o njemu nepovoljno izrazio. Prema ovome sloboden sam da unapred odgovorim da, u odnosu na njega ne postoji nikakva moja kontradiktornost.

Prepostavljam da Vas je gospodin Šantić već obavestio da Vidak još nije pušten, pa ipak smatram za dužnost da Vam i ja to kažem. Sa svoje strane ja sam šest puta intervenisao da se puste obojica. Uspeo sam, kao što vidite, samo upola. Radiću i na Vidakovom oslobođenju, ali Vam odmah moram reći da to, obzirom na izvesne događaje, koji su se poslednjih dana odigrali između nas i Italijana, a o kojima ću Vam u sledećim redcima govoriti, neće ići tako lako.

Ja sam Vas, Gospodie Ministre i dragi brate, u jednom od ranijih pisama obavestio o svom putu na Sušak i o poslu radi koga sam tamo išao.⁷ Iz tog pisma Vi ste mogli videti, da je bila predvidena jedna velika operacija protiv komunista na liniji: Livno — Glamoč — Jajce. Do ostvarenja te operacije nije došlo i vrlo verovatno neće ni doći, o čemu ste možda obavešteni od Jevđevića i Baćovića. Glavni razlog zbog čega je ta zamisao pala, leži u italijanskom insistiranju da u toj operaciji uzmu učešća i dve ustaške kolone, tako da jedna od njih po završetku posla, posedne Livno i ugarnizonira se, mada sam ja još u Sušaku isključio svaku kombinaciju sa ustašama. Obavešten o ovoj italijanskoj namjeri, ja sam, u nemogućnosti da to lično učinim (pošto sam tih dana bio teško bolestan), uputio svog načelnika štaba⁸ komandantu XVIII italijanskog armiskog korpusa sa nalogom, da u moje ime saopšti tom komandantu, da ja ne dopuštam saradnju četnika sa ustašama i da nema Srbina, koji bi takvu soluciju smeо da prihvati, a najmanje bih ja smeо biti taj Srbin. Komandant korpusa, primivši ovo saopštenje, odmah je dohvatio telefonsku slušalicu i razgovarao sa komandantom armije generalom Ratom, pa je posle završenog razgovora umolio mog načelnika

⁶ O Birčaninovim zamerkama Ostojiću, vidi u dok. br. 158.

⁷ Vidi dok. br. 172.

⁸ To je bio kapetan Radovan Ivanišević.

štaba da me izvesti, da shvataju potpuno moj stav i da će preraditi plan predviđene operacije, izbacujući obe ustaške kolone. Međutim, posle samo tri dana taj isti komandant je pozvao mog načelnika štaba i saopštio mu da se operacija uz učešće četnika uopšte neće izvoditi, pošto je to Rim izrično zabranio iz bojazni, da četnici ne izvrše pokolj Hrvata, kako se to već desilo, po njihovim obaveštenjima, u Biokovu i Omišu.⁹ Ipak, oni su i pored toga, što isključuju učešće četnika pod ovako teškom optužbom, zahtevali od Dinarske divizije da im stavi na raspoloženje 500 četnika radi osiguranja boka jedne od njihovih napadnih kolona. Taj zahtev nisam prihvatio. Verovatno uvreden zbog toga, komandant armije sa Sušaka uputio mi 'je preko XVIII korpusa telegram ove sadržine: »Br. 1/1841. Molim da se dade na znanje Vojvodi Trifunoviću da ako odmah ne prestanu sa strane četnika nasilja prema hrvatskom i muslimanskom pučanstvu, biće obustavljena prehrana i plaćanje nadnica onim formacijama, kojima pripadaju krivci tih nasilja. Ako bi ta ilegalna situacija i nap red trajala, preduzeće se strože mere. General Roata.« Na ovaj telegram ja sam istini putem poslao ovakav odgovor: »Telegram NJ.E. ne sadrži konkretnе optužbe protiv četnika. Za slučajeve u okolini Omiša i u Hercegovini (Dubrave) Vojvoda je skrenuo pažnju četnicima da to ne odobrava, što je XVIII korupusu poznato. Prema ovome neka se nova optužba potkrepi izvesnim faktima, pa će se preduzeti potrebne mere. Na slučaj da ovo objašnjenje ne bude dovoljno, stvar je italijanske komande kakav će stav zauzeti prema četničkoj organizaciji. Ako bi taj stav poremetio kolaboraciju, neće biti krivica Vojvodina, jer on ne može i nema prava da utiče na Ekselenciju da svoje već formulisano mišljenje o potrebi strožijih mera prema četnicima izmeni. Vojvoda u tom slučaju može samo da žali što je čitavu godinu dana radio na jednoj stvari, koja je Srbe koštala velikih žrtava bez nekakve osobite koristi. Uostalom Vojvoda je pogrešio što je u početku saradnje prevideo obaveze Italije prema Hrvatskoj, kao saveznici, jer je ta činjenica u stvari ometala i ometa kolaboraciju. Vojvodi će, ako ga komunisti i ustaše, koji su ga već osudili na smrt baš radi te kolaboracije, ranije ne ubiju, sigurno suditi njegovi Srbi za ovu nedovoljnu obazrivost. Šta će dalje biti, ja razume se, ne znam. Spreman sam inače na sve.

Iako prepostavljam da se moja ostavka nalazi pred Vama, iako ste je Vi možda i uvažili, ja sam ipak dužan da Vam izneseni niz aktuelnih stvari, koje duboko zadiru ne samo u interes organizacije jugoslovenske vojske, nego i u naš budući državni i narodni život. Da počнем:

⁹ Vidi dok. br. 166, nap. 4.

U poslednje vreme londonska radiostanica, ukoliko se njom služi naša vlada, daje strahovite emisije (Harison¹⁰ i drugi). Ona sve više i sve češće zloupotrebljava namenjenu joj ulogu i zadatak. Svakodnevno mi stižu izveštaj i sa raznih strana da ta stanica, prilikom tih svojih emisija na našem jeziku, snaži komunističku misao u našoj zemlji, glorifikujući akciju »rodoljuba«, ne vodeći pri tome ni najmanje računa, da ti isti »rodoljubi« još uvek planski i bez prekida ubijaju naše najnacionalnije ljude, da zbog njih svakodnevno, tu i тамо, plamte desetine srpskih sela i da se pustoše i uništavaju nekad plodni i pitomi predeli naše pačeničke zemlje.

Naša vlada u Londonu i njena propaganda kao da ne znaju da ti »rodoljubi« nisu niko drugi, nego komunisti-partizani, izraziti antisrpski i antijugoslovenski elementi. Dok Vi tražite borbu protiv komunista, vlada, čiji ste i Vi član, dopušta pojedincima da rade suprotno onome, što Vi želite, tj. vlada dopušta da se preko radia kao najefikasnijeg sredstva, slave pobjizi komunista, sa kojima mi vodimo borbu na život i smrt. Takvom negativnom propagandom, favorizirajući komuniste, vlada, svesno ili nesvesno, slabi naše redove i ubija duh i moral ne samo boraca, nego i starešina.

Takvu situaciju jugoslovenska vojska i narod ovih krajeva, a najmanje ja, ne možemo dalje da podnosimo. Krajnje je vreme da se zna, dali je (jugoslovenska vlada u Londonu sa nama, ili s njima. Ako je s nama, onda neka to delom do kaže osudujući komuniste i glorifikujući samo našu borbu.

Ovakav način iskorišćavanja radia, tog jedinog sredstva za propagandu, unosi opštu pometnju i razbija narodne redove tako, da je gotovo nemogućno objediniti ih i kanalizati njihove zajedničke napore, da se pod jedinstvenom komandom ubrza rad na našem konačnom oslobođenju. Koliko je ovo tačno, dokaz je, između mnogih drugih, i ova činjenica:

U cilju da se pokretu, kome ste na čelu, priključe i nacionalni „Hrvati, činio sam napore više od godinu dana, pa ipak nisam naišao s te strane na dovoljno razumevanja. U tom pravcu išao sam toliko daleko, da sam u svoje vreme, u tri maha, razgovarao i sa prestavnicima Dr. Mačeka, sugerujući im tom prilikom potrebu da formiraju zasebne hrvatske nacionalne čete, samo da izjave, da će te čete biti u sastavu jugoslovenske vojske, kojem Vi komandujete. Stavio sam im tada do znanja da ništa nećemo imati protiv, da ti njihovi odredi, pored jugoslovenske, nose čak i hrvatsku zastavu. Oni su bili oduševljeni i sva tri puta dali su svoju potpunu saglasnost, ali na tome je i ostalo. Do danas nisu dali nikakvih re-

¹⁰ H. D. Harison (Harrison), šef radio-službe i propagande Radio-Londona.

zultata. Medutim, sa više strana ja dobij am obaveštenja, da su Mačekovci u nekim krajevima već formirali izvesne jedinice, da ih u drugim formiraju i da se te jedinice nazivaju negde »Hrvatska gradanska zaštita«, negde »Vojska Matije Gubca«, negde »Uskoci« itd. Pored ovog sigurno znam da je priliv Hrvata iz svih ranijih gradanskih stranaka, a naročito iz HSS, u komunističke redove sve veći. Medutim, čak i veći deo Hrvata, koji su do sada važili kao jugoslovenski nacionalisti, potajno simpatišu komuniste, pa ih, tu i tamo, i pomazu.

Ovakva i slična strujanja kod Hrvata unose sve veću zabunu u redove ljudi, koji se bore za celinu državne teritorije i za ostvarenje svih nacionalnih težnji.

Ovih dana obavešten sam, naprimer, da izvesni Hrvati, naročito Mačekovci, rade sa penzionisanim generalom Radojkom Brkićem, koji duže vremena živi u Splitu, na ostvarenju neke zasebne organizacije, čiji bi cilj bio da obide i Vas i sve ostale istaknute faktore Vaše organizacije, pa da, udružena sa komunistima, koji su se inače ovih dana potpuno sporazumeli sa ustašama,¹¹ preduzme vodenje jednog novog pokreta, koji svakako nebi ni ličio na Vašu organizaciju.

Koliko je ovo tačno i koliko treba biti obazriv, najbolje ćete videti iz sledećih redova. Pod izgovorom da nisu zbog moje bolesti mogli samnom da govore, Mačekovci su ovih dana, iskoristivši tu moju bolest, našli načina da preko jednog kurira stave Vama do znanja, da jedan pretstavnik njihove stranke želi da Vas poseti i da sa Vama razgovara. Ja neznani dali je taj njihov pokušaj, čije je ostvarenje trebalo da ide preko Jevdevića, uspeo i dali je taj delegat već stigao kod Vas. Ako je stigao, onda Jevdević ne može nositi odgovornost, jer ga je on svakako dobronomerno Vama proveo, pošto je znao da sam ja ranije vodio izvesne razgovore sa pretstavnicima Mačekove stranke. Ali to nije važno, važno je da su Mačekovci, kojima je pre 10 meseci pružena mogućnost da afirmišu Hrvate ognjem iz nacionalnih, a ne iz internacionalnih pušaka, sa čime su se i oni saglasili, nisu dosad ništa učinili, već dolaze kod Vas da i sa Vama, kao i samnom ranije, razgovaraju bez namere da pristupe stvarnom poslu. Dužan sam da Vam na sve ovo skrenem pažnju i da Vas umolim, da prema tom delegatu Mačekovom, ako još nije stigao do Vas, ne budete i sviše otvoreni kad dođe. Po mom najdubljem uverenju ogroman broj Hrvata neće tamo gde su Srbi.

¹¹ U četničkim dokumentima često se naiilazi na tvrdnje o sporazumevanju partizana sa ustašama. Takve tvrdnje su bez ikakvog osnova a proturane su sa ciljem da se odvrati srpsko stanovništvo od NOP-a.

Ja mislim da nije teško sagledati pozadinu cele ove rabe. Ta pozadina je sigurno u hrvatskom delu londonske vlade, koji je, obzirom na stalno glorifikovanje komunističkih uspeha i na napade na istaknute Srbe preko raznih Grga,¹² Harisona i drugih, očigledno uspeo da srpskom delu vlade natari komunističko-hrvatsku ideologiju. Srpski deo vlade kao da je izgubio iz vida, da još ni do danas niko od Hrvata u zemlji nije ni pokušao ozbiljno da dezavuiše ustašku politiku Pavelićeve države, a još manje da osudi strašne pokolje Srba, ili da se bar od njih ogradi. Međutim, državni program Pavelićeve Hrvatske, kao što je dobro poznato, uslovljava stabilnost i egzistenciju te države, potpunim uništenjem Srba. Taj program se baš ovih dana efikasno ostvaruje i u Sremu.

Krajnje je vreme da se sve ovo uvidi i da se više pod protektoratom vlade ne vode akcije, koje umanjuju izglede za potpunu pobedu nacionalne misli nad internacionalnom. Stoga molim da se takvoj zločinačkoj akciji, koja se vodi preko londonskog radia, protiv najnacionalnijih elemenata u zemlji, učini kraj jednom za svagda. U protivnom ja ēu, po želji Srba ovih krajeva, pa i po želji izvesnih Hrvata, koji još nisu navukli crveni mantil, biti prinuden da povedem otvorenu borbu sa tom londonskom gospoštinom, ukoliko me Vi nebi razrešili dužnosti komandanta ovih krajeva. Ne učinim li tako, otkazaće mi poslušnost moji potčinjeni, čije glasno negodovanje od duže vremena zaglušuje moje uši. Kao tumač opštег neraspoloženja juče me je, naprimer, posetio najistaknutiji voda Srba ovih krajeva četnički vojvoda Momčilo Đujić, koji je u ime 8.000 naoružanih četnika energično zahtevao da se prekine sa tom nenarodnom kampanjom iz Londona.¹³ Tom prilikom mi je izjavio da nešme da se vrati, -a da svojim vojnicima neda obrazloženje, zašto se preko Londonske radiostanice slave partizani, a napadaju pojedini istaknuti nacionalni pravaci — Srbi ovih krajeva. Rekao sam mu da obavestim narod, da se to radi bez Vašeg znanja i odobrenja i da ēete Vi biti u stanju, da to sasećete u korenu.

Ja sam, Gospodine Ministre i dragi brate, potpuno svestan da bi otvorena borba, koju bih poveo sa našom vladom u ovom vremenu koristila najviše, pa možda i jedino okupatoru, ali i pored toga ja ne mogu dopustiti da se napadaju

¹² Grga Zlatoper je bio spiker emisija na srpskohrvatskom jeziku Radio-Landona.

¹³ Draža Mihailović je, 7. novembra 1942, opširnom depešom (u deset nastavaka) tražio od jugoslovenske vlade da interveniše da Radio-London prekine sa emisijama u kojima se hvale akcije rodoljuba, koji — kako piše u dešepi — »misi su niko drugi nego komunisti izraziti antisrpski i antijugoslovenski elementi sa kojima svi vadimo barbu na život i smrt« (Arhiv VII, reg. br. 11/1, k. 302, depeša br. 935).

boroi i njihove vode sa onog mesta, koje je najviše pozvato da ih podržava. Najmanje pak mogu dopustiti da se to čini za račun onih, koji teže da poruše osnove našeg društvenog i državnog uređenja, pre nego što se država i stvori. Ja sam, dakle, uz narod i državu, a ne uz vladu.

Obzirom na sve ovo ja, u ime svih onih kojima sam ßtaresina, molim da mi se da precizan odgovor po ovim pitanjima:

- 1) Borimo li se mi za Jugoslaviju ili za Srbiju?
- 2) Ako se borimo za Jugoslaviju, onda kako će ona biti uređena? Da li sporazum Cvetković — Maček neće biti uzet kao baza za to buduće uređenje, kako to tvrde gotovo svi Hrvati?
- 3) Koga pomaže vlada, nas ili komuniste?
- 4) Kako gledate Vi na ove probleme i na ovakav rad vlade?
- 5) Dali mi svojom današnjom borbom slučajno ne nivelišemo teren za buduće ustoličenje te iste vlade, koja danas slavi i veliča borbu komunista — partizana, ne vodeći ni najmanje računa o stvarnom stanju duhova i o žrtvama, koje Srbi podnose od komunista i od Hrvata u borbi za odbranu, ne samo ugroženih nacionalnih idea, nego i golih života.

Ja mislim da imam pravo i da mi je dužnost, obzirom na celu moju prošlost i na današnju moju ulogu, da ova pitanja ovako formulišem i da odgovor, koji na njih dobijem, dostavim onima, koji se bore pod najtežim prilikama protiv komunističko-hrvatske ideologije.

U očekivanju Vašeg odgovora, molim Vas, Gospodine Ministre i dragi brate, da i ovom prilikom izvolite primiti izraze mog poštovanja i moj najsrdičniji pozdrav.

20. oktobra 1942. godine
U SPLITU

Odani Vam,
I- Ž. Trifunović-Birčanin

BR. 181

NAREĐENJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 21. OKTOBRA 1942. POTČINJENIM KOMANDAMA ZA SPREČAVANJE PRODORĄ PARTIZANSKIH SNAGA U REJON PLANINE MANJAČE I MRKONJIĆ-GRADA¹

K O M A N D A
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA²
Br. *službeno*
21-X-42 g.
Javorani

Bratu Jovi Mišiću³

Po ukazanoj potrebi, imajući u vidu odlazak većeg dela vojske sa položaja ispred komunista na liniji: Crna Rijeka — Marcete, Čadavica⁴ i t.d., a shodno već usmeno utvrđenom sa majorom Vranješevićem.⁵

N A R E Đ U J E M

1) Da komandanti: Drenović, Azarić i Mišić, po sivaku cenu održe sadanje položaje i spreče prodiranje neprijatelja ka Trijebovu i Manjači⁶;

2) Da svi u ovome slušaju savete Drenovića i potpomažu ga u radu, kao komandanta sektora i jedinica, koje su ugrožene i opkoljene, poznavaca terena i održaca veze.

¹ Original (ipaisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 50/6 (BH-V-9561/1).

² Tako se u dokumentima često pojavljuje Glavni štab bosanskih četničkih odreda.

³ Naslov je dopisan mastilom.

⁴ Radi se o jedinicama 2. proleterske, 3. sandžačke i 4. proleterske (crnogorske) brigade. Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 7, dok. br. 123.

⁵ Slavoljuba Vranješevića je početkom septembra 1942. Draža Mihailović uputio u zapadnu Bosnu da između reka Bosne i Vrbasa organizuje tamošnje jedinice po Uputstvu br. 5. i potčini pod svoju komandu. Po dolasku u Glavni štab bosanskih četničkih odreda, određen je za komandanta grupe četničkih odreda za operacije protiv partizanskih snaga, i to samo dok traju operacije (Arhiv VII, Ča, k. 213, reg. br. 32/2). Proces portčimjavanja četničkih jedinica u istočnoj i zapadnoj Bosni pod komandu Dražinih oficira odvijao se dugo (sve do juna 1943) i u znaku stalnog otpora ranijih komandanata. Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 17/7: zapisnik sa konferencije četničkih odreda istočne i zapadne Bosne od 1. decembra 1942. i k. 196, reg. br. 1/7: izveštaj komandanta Ozrenskog četničkog korpusa od 10. oktobra 1942.

⁶ Drenović, Azarić i Mišić su bili komandanti kolona u napadu u rejonom Mrkanjlé-Grada (Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 48/6).

Komanda će nastati i uložiti sav svoj trud, da se što pre organizuje i uputi nova i efikasna pomoć, kako bi se moglo sigurno krenuti napred i neprijatelj proterati i uništiti.

Ova pomoć može se očekivati za vreme od oko 7 dana.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

Članovi Štaba
Luka St. Radić
Vas. D. Lalić
Mirko M. Topić

K O M A N D A N T ,
R. Radić

M. P.⁷

Dostavljeno:
bratu majoru Vranješeviću,
Bratu Urošu Drenoviću
bratu Jovi Mišiću, i
bratu Mići Azariću.

KOMANDA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA U BOSNI

Poslije bježanja Borjanskog, Ozrenskog i Trebavskog odreda iz borbe protiv komunista,⁸ nenadležnim putem »naredeno« je mojim potčinjenim organima mojim komandantima bataljona, mjesto da je ta komanda nepraveći pizdarije kakve je napravila u tamošnjim odredima, naredila nieni kao komandantu odreda koji sam dva meseca u borbi protiv komunista pa sam čak morao ići i u patrolu prethodnicu pred Borjanskim odredom, ono što se ima činiti.

Osim toga Drenović ne može ni u kome slučaju biti komandant sektora jer je već dva puta upropastio svoj odred koji mu ja sa svojim ljudima spasavam i osim toga on je komandant bataljona, a ja sam komandant puka i načelnik gl. štaba za Bosnu, pa prema tome ni u kome slučaju g. Drenović ne može komandovati meni niti mojim komandantima bataljona.

⁷ Okrugli pečat: »Glavni štab bosanskih četničkih odreda«.

⁸ U borbama protiv partizanskih snaga oktobra 1942. na području Mrkonjić-Grada iz četničkog odreda »Borje« bilo je organizovano 670 četnika a iz Trebavskog odreda 62 četnika (Arhiv VII, k. 204, reg. br. 27/6 i 'k. 213, reg. br. 35/2). O broju četnika iz Ozreaskog odreda u raspoloživim dokumentima nema podataka. Prilikom borbi protiv partizanskih jedinica te četničke snaige su se pri prvom ozbiljnijem sukobu povlačile ili bežale. O njihovoj borbenoj vrednosti pomoćnik komandanta Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda u izveštaju od 20. oktobra 1942. piše:

»Svakako ovaj put se pokazalo, da naša vojska još nije dorasla pitanjima koja joj se nameću, a isto tako i neki od njenih komandanata. Mislim da ovaj put nije bilo ozbiljnijih (razloga za povlačenje naših četnika iz sudbonosne borbe, koja je trebalo da donese pobeđcu nad komunistima« (Arhiv VII, Ča, k. 161, reg. br. 3/1).

Ta komanda ako uopšte može komandovati, ne treba slati pljačkaše u pomoć koji bježe ispred jedne opaljene puške, a osim svega toga pošto sam ja načelnik glav. štaba za Bosnu ovakva i slična naređenja nikako i ni u kome slučaju ne smiju se izdati bez moga potpisa, a po gotovo kad sam ja bez prekida i stalno na položaju u borbi protiv komunista.

Komandant puka »Manjača« i
načelnik štaba za Bosnu:
Vuk. J. Marčetić
M. P.

BR. 182

IZVEŠTAJ NAČELNIKA ŠTABA KOMANDE BOSANSKIH,
LIČKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOČET-
NIČKIH ODREDA OD 23. OKTOBRA 1942. DRAŽI MIHAI-
LOVIĆU O RAZGOVORU KOMANDANTA SA KOMAN-
DANTOM ITALIANSKOG 18. ARMJSKOG KORPUSA¹

Gospodine Ministre,²

Moj komandant g. vojvoda Trifunović-Birčanin, čije se zdravlje iznenada pogoršalo do te mere, da se svakog časa može očekivati i najgore, u nemogućnosti da Vas obavesti o jednom važnom dogadaju koji se odigrao ju toku 22 ov. meseca, naredio mi je da ja to učinim.

Dozvolite mi stoga da odmah predem na stvar.

Komandant ovdašnjeg XVIII italijanskog armiskog korpusa general g. Spigo, po naređenju prepostavljenog mu komandanta armije generala g. Roate, posle depeše koju je g. vojvoda poslao generalu g. Roati³ (a čiji Vam je prepis već dostavljen), zamolio je g. vojvodu da ga poseti, kako bi izgladili nastale incidente. Vojvoda, mada teško bolestan, prihvata taj poziv i odlazi na razgovor u italijansku komandu, bez znanja i odobrenja lekara, čime je naglo pogoršao stanje svog zdravlja. Komandant je bio doneo čvrstu odluku, da im

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. hr. 35/2 (H-X-43).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Depeša je citirana u Birčaninovom izveštaju od 20. oktobra 1942 (vidi dok. br. 180).

otvoreno i u lice kaže sve što misli, što je, kako će videti iz priloženog opisa razgovora,⁴ i učinio. Uzdržao se ipak da prekine dosadašnju kolaboraciju pre, nego to Vi naredite, a da bi dobio u vremenu dok dobije Vaš odgovor, on je prividno i privremeno likvidirao zategnute odnose.

Protivno savetima lekara koji <su naredili apsolutan mir i izolovanost, g. vojvoda je naredio da dodem, pa mi je ležeći, slabim glasom, tako da sam ga jedva razumeo, rekao: »Obavestite Gospodina Ministra o sastanku i zamolite ga u moje ime da mi objasni, da li da prekinem ili produžim kolaboraciju.«

Dostavljam u prilogu opis razgovora između g. vojvode i generala g. Spiga, kojem razgovoru sam imao čast da prisustvujem.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da izvolite primiti izraze moje bezgranične odanosti.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

23. oktobra 1942. godine
SPLIT,

Đeneralstabni kapetan I klase,
Rad. St. Ivanišević

»

⁴ Overen prapis detaljnog opisa razgovora pod naslovom »O jednom razgovoru« (pisao kapetan Radovan Ivanišević) nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 36/2.

BR. 183

UPUTSTVO KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 1. NOVEMBRA 1942. KOMANDANTIMA KORPUSA O POŠTUPKU POVODOM ZAHTEVA ITALIJANA DA U ČETNIČKE BATALJONE POSTAVE SVOJE OFICIRE I O NAČINU PRIMANJA PLATA OD ITALIJANSKIH VLASTI¹

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE

Pov. Br. 256
1 XI 1941²
POLOŽAJ

Na ličnost

KOMANDANTU TREBINJSKOG KORPUSA.

Talijani hoće da u svaki naš bataljon uvedu po jednog svog oficira, isto tako hoće da našim vojnicima isplaćuju neke plate preko tih oficira. Gospodin Ministar naredio je da ni jedan Talijan nesme da uđe u naša sela. Isto tako talijanski oficiri nesmeju deliti platu našim vojnicima. Da bi se znali ravnati dajem sledeće objašnjenje:

Talijanima na zgodan način predočiti da je nemoguće da njihovi oficiri budu u našim selima prvo što to narod ne gleda sa poverenjem, drugo da je rad komunista opet uzeo maha i da ti oficiri mogu i da poginu od trojki ili naročito spremljenih atentatora u kom bi slučaju talijanska komanda preduzela represalije protiv našeg naroda a mi nismo u stanju da im garantujemo život u svakom pojedinom slučaju. U koliko ostanu i dalje uporni da oni hoće po svaku cenu da dovedu oficire u naša sela onda odugovlačiti s tim da nema mogućnosti smeštaja dok se ne pripremi neka zgrada u kojoj bi se mogao smestiti. U tom slučaju zgradu nikada ne pronaći jer je stvarno i nema. Seljacima narediti da nesme ni jedan da primi talijanskog oficira u svoju kuću.

Sto se tiče davanja plate talijanski oficiri nesmeju deliti platu. Naši komandanti mogu primiti novac i čekati do daljeg naređenja da ga isplate kad im se naredi.³ Isto tako komandanti brigada mogu da prime hranu za svoje ljudstvo i da je smeste u svoje magacine i od toga dele svakodnevno sledovanje.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 6/5 (BH-X-73).

² Greška, treba: 1942.

³ Komandanti brigada su primljeni novac delili četnicima i njihovim starešinama (vidi dok. br. 191).

Još jednom napominjem nesme se ni u kom slučaju dozvoliti da Talijani uđu u naša sela.

U koliko se u svemu ne postupi po ovom naredenju nadležne starešine smatraću nesposobnim i prema njima preuzeti sve mere koje mi stoje na raspoloženju.

S verom u boga za kralj a i otadžbinu.

ŠTAB⁴
TREBINJSKOG KORPUSA
Str. pov. Br. 12
8. XI 1942. g.
POLOŽAJ

**Komandant major
P. Baćević**

Po izdatom naredenju svim brigadama ovoga korpusa, stavljeni u akta.

**Po ovlaš. komandanta
Vuko Glogovac**

BR. 184

IZVEŠTAJ KAPETANA PAVLA ĐURIŠIĆA OD 2. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O POSETI ITALIJANSKOM GUVERNERU CRNE GORE I STANJU U CRNOJ GORI¹

G. Ćika Đoko,

Noćas u 2h posle pola noći vratio sam se sa Cetinja. Cilj rrioga poziva na Cetinje bio je isključivo da dam uverenja da se na ovoj teritoriji ne priprema drugi front i da se zadovolji sujeta Guvernerova² — upravo da pokaže narodu da moram doći.

Razgovaralo se više o sitnicama nego o krupnim stvarima. Jedino što se vodio malo duži razgovor o Vama. Ništa nemaju protiv Vas samo da se ne stvori ovde drugi front i da ne uđemo u neku avanturu.

O Kolašinu, Sandžaku, Zelenšima i dr. važnim stvarima nije bilo govora, a ja opet nisam htio da pokrećem kada

⁴ Pečat i tekst su na poledini dokumenta.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 20/4 (CG-X-410).

² Odnosi se na italijanskog guvernera Orne Gore armijskog generala Pircia Birolia (Pirzio Alessandro Bitroli).

to oni nisu tražili. Guverner dolazi u nedelju u posetu ovde³
i kazao je da čemo sva pitanja ovde resiti. Kaže da mora doći
da bi razbio famu kod svih pa i kod Rima i Berlina da ovde
postoji republika.

Kt Armije⁴ sinoć pri povratku sa Cetinja, pošto je on
išao i vratio se sa mnom, kazao mi je da Kolašin ostaje za
nas definitivno. Prema tome to smo pitanje resili. Po svemu
stekao sam ubedenje da pretresa terena neće biti.

Ja sam dobro dočekan i u Podgorici i na Cetinju — sa
svima počastima, a dobro me dočekao i narod, naročito na Ce-
tinje. Kod Guvernera bio sam samo ja i niko više. Pri kraju
đeneral Đukanović⁵ ušao je 20 minuta.

Naši izgubili glavu — takva panika da prosto se ne može
verovati. U glavnom Nacionalnom odboru haos. Većina je pro-
vitu Blaža, ali to su sve izrodi. Ja se nadam da čemo ih ili
potpuno ukinuti ili zameniti. Ovo će se postići posle Kolaši-
na — posete. U Sandžaku promenili taktiku protivu pravo-
slavnih. Gone turke.

Italijani napustili Šavnik. Intervenisao sam za pokrete
prema Foči.

Jedino traže od mene red i mir. Našto sam im dao riječ
— svakako do naredenja.

Stekao sam ubedenje da čemo sve uspeti, ali onima na
Cetinju, pa i u celoj staroj Crnoj Gori treba više odlučnosti,
energije i samopregorenja.

Opširnije o toku razgovora pričaću Vam kada dodem.

Svima srdačan pozdrav

Vaš Pavle⁶

2/XI — 942. god.

Kol.[ašin]

O⁷

u akta

D. Mih[ailović]

³ Kolašin je italijanski guverner posetio 6. novembra 1942. Opšir-
nije o tome, vidi dok. br. 188.

⁴ Odnosi se na komandanta 9. italijanske armije.

⁵ Blažo.

⁶ Đurišić.

⁷ Belščka dopisana na poledini (»O« — kratica od »Operativno«).

BR. 185

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA SARAJEVSKEGA SREZA OD 2.
NOVEMBRA 1942. KOMANDANTU 1. SARAJEVSKE BRI-
GADE O POZIVU ŠTABA NEMAČKE 718. DIVIZIJE NA
PREGOVORE O SARADNJI¹**

KOMANDA
SREZA SARAJEVSKEGO
Pov. br. službeno
2 — novembra — 1942.
POLOŽAJ

KOMANDANTU I SARAJEVSKE BRIGADE

Prema dobivenom izveštaju od našeg kurira, koji ima vezu sa Nemcima² treba da dođemo u utorak u 10 sati prepodne na pregovore koje zahtevaju i mole nas Nemci da dođemo.

Bilo bi vrlo dobro ako bi ti brate Savo³ lično mogao doći, a ako ne možeš onda spremi svoga zamenika.

Na pregovore će sa Nemcima doći i ustaški nadporučnik Vukić, pa bi i zbog toga bilo potrebno da dođeš.

Ovo primi na znanje.

S Veroni u Boga za Kralja i Otadžbinu!

**Komandant
Sreza Sarajevskog
Božidar J. Plemič
s.r.⁴**

M. P.⁵

¹ Original (pisan mastilom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 34/1 (BH-X-260).

² Odnosi se na organe Štaba nemačke 718. pešadijske divizije sa sedištem u Sarajevu.

³ Derikonja.

⁴ Talko u originalu iako je potpis originalan.

⁵ Dva otiska okruglog pečata: »Štab 1 sarajevske brigade« na poleđini dokumenta.

BR. 186

IZVEŠTAJ DR ISMETA POPOVCA OD 3. NOVEMBRA 1942.
DRAŽI MIHAJOVIĆU O RADU NA ORGANIZACIJI MUS-
LIMANSKIH ČETNIČKIH JEDINICA¹

Uvaženi Gospodine Ministre!

U smislu Uputstava datih mi od Vas preko Gospodina Vojvode Jevđevića² moji prijatelji i ja u poslednjih mesec dana nastojali smo da uradimo što više za našu narodnu stvar kako bi s jedne strane opravdali Vaše povjerenje, a s druge strane aktivirali sve one elemente u Muslimanskom dijelu našega naroda koji imaju naše gledište na našu narodnu stvar, ali koji iz bilo kojih razloga nisu mogli ili smjeli za nju raditi. Ja sam obišao u posljednje vrijeme Konjic, Prozor, Mostar, Trebinje, Gacko i Stolac, Blagaj pored Nevesinja u kome sada stalno živim. U neka od ovih mjesta išao sam bilo sa našim priateljima Muslimanima, bilo sa G. G. Baćovićem ili Jevđevićem. Pored toga uspostavio sam vezu sa našim prijateljima Muslimanima iz Sarajeva, Tuzle i nekih krajeva ostale Bosne. Muslimani u gore spomenutim mestima Italijanskih zona po mojoj procjeni imadu nešto preko 3.000 pušaka, ali je nezgoda u tome što Muslimani nemaju ni od koga odobrenja za javno nošenje oružja, dok pravoslavni imaju za to odobrenje Italijanskih vlasti. Bila je potreba da se u tome pogledu postigne jedna ravnoteža pa smo u sporazumu sa G. Jevđevićem i mi ponudili saradnju Italijanima u antikomunističkoj akciji tražeći da se oružje kod naših prijatelja Muslimana legalizira pod istim onim uslovima kao što je legalizirano i kod pravoslavnih. Uslov je da ni jedan čovek koji je bio Ustaša ili blizak Ustašama pa bilo uopće ako je i malo saradivao sa Hrvatskom Državom ne može dobiti niti oružje niti legalizaciju putem naših organizacija. Ovaj uslov gotovo da i nije potreban, jer su gotovo sve Ustaše i njihovi saradnici iz ovih krajeva do sada već pobegli iz gore navedenih mjesta i srezova, dok još jedan malo preostali deo hrvatskih simpatizera gleda na ovu akciju sa njihovog gledišta ispravno t.j. antihrvatskom je smatraju i ne pristupaju joj. Sa našeg gledišta ova eventualna saradnja sa Italijanima, koja je svakako prividna kao i ona pravoslavnih može se još lakše pravdati jer mi na taj način Muslimane odvajamo od Hrvatske Države što je držim najvažnije, a zatim Muslimani u ovu saradnju sa Italijanima ulaze dugo vremena iza pravoslavnih, pa iz toga raz-

¹ Original (pisani na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 226, reg. br. 5/7 (BH-P-722).

² Vidi dok. br. 174.

loga ovaj posao je faktički jedno otvoreno pristupanje Muslimana u saradnju sa pravoslavnim. Do danas međutim Italijani ovu saradnju nisu potpunoma prihvatili i u odlučivanju na nju pokazuju se jako rezervisani. Mi međutim i ne čekajući na to pod vidom da pripremamo tu navodnu saradnju, organizovali smo svoje ljudе i naoružali ih u »rezovima Nevesinje, Stolac, planinski dio sreza Konjic (Glavatičevo, Homoljani), Blagaj, dok su se ponudili nama za saradnju Muslimani iz Gacka i Bjelimića (srez Konjic) koju saradnju mi nismo mogli prihvati uslovi j avaj uči im da moraju ono još nekoliko Ustaških zaostataka iz svojih krajeva likvidirati. Tu se ne radi o velikom broju ljudi, ali mi ne hitamo iz razloga toga u koliko ih i primimo želimo im odrediti za Komandante ljudе potpuno sigurne i sa strane, a takvih još u dovoljnom broju nemamo.

Kako sam u novije vrijeme izvješten od ljudi koji dolaze iz Bosne ovamo, za ovu našu akciju je veliki interes i simpatije među tamošnjim Muslimanima, dok na ovom užem terenu u kojem radimo imamo strašne smetnje i podmetanja od strane Hrvatskih vlasti, koji svaku pogrešku četnika nastoje iskoristiti da bi postavili jaz između Muslimana i pravoslavnih. U prilog tomu su im došli neki pojedinačni ispadи četnika kao i nekidašnji nepotrebni i više od Italijana inscenirani pokolj izvjesnih nedužnih i nevinih Muslimana u prozorskem srezu.³ Mi nastojimo da ovu propagandu suzbijemo kao i ove neke stvarne ispade svojom kontrapropagandom ublažimo. Sa naročitom pohvalom moram Vam istaći prisnu saradnju Muslimana i pravoslavnih u srezu Stolačkome iz kojega je zajedničkom borbom Muslimana i pravoslavnih izbačen vas hrvatski živalj, koji je dobrom dijelom bio ustaški raspoložen. Na taj je način od Gabele do Mostara očišćena cijela lijeva obala Neretve, a broj izbeglica cijeni se na 12.000 ljudi. U tome radu gotovo su se više istakli Muslimani nego pravoslavni, kojom prilikom su Muslimani imali nekoliko žrtava među kojima je vrijedni nacionalni radnik pravnik Mustafa Kapić iz sela Aladinića. U borbama se istakao jedan seljak Musliman prezimenom Rahić iz Sevaš Njiva, koji je u jednom danu ubio trojicu Ustaša. Tamo je saradnja pošla onako kako je mi želimo i zamišljamo i da nije bilo toga dogadjaji u Prozoru bi nam u mnogome omeli rad i radi njih bi mnogo više izgubili u narodu.

Rad mojih prijatelja i moj je u današnje vrijeme jako težak, otežan raznim elementima, dok je s druge strane i mnogostran. Mi smo rad počeli posle dosta međusobnih nezgoda između Muslimana i pravoslavnih kojom prilikom su kao za nesreću gotovo uvijek po pravilu stradali ionи koji su najne-

³ Vidi dok. br. 174, nap. 4.

dužniji i čije se stradanje ne da opravdati nikakovim niti razlozima pravde niti razlozima osvete. Na drugom mjestu kod Muslimanskog elementa zato što faktički nije vidljivo i direktno u cjelini progonjen od Hrvatske države nedostaje onaj elemenat samoodbrane koji je potreban za spontane pokrete širokih narodnih masa. Na trećem mjestu radi neobazrivog postupka četnika prema najnevinijim Muslimanima u mnogim krajevima postoji prosto strah od četnika. Trebalo je mnogo truda, objašnjenja i uvjerenja da se ovaj strah razbije, a on bi se još lakše razbijao kad bi se pojedini četnici malo humanije u svojim nastupima vladali. Bilo bi potrebno da se u tome smislu izdaju uputstva, a u pogledu zlikovaca i onih koje treba kazniti držim i uvjerenam Vas da u Muslimanskom svjetu postoji jednodušno mišljenje da je to potpuno opravданo, ali je te krivce potrebno odvojiti od nevinog svijeta. Držim da bi mnogo pripomogli i što češći propagandni govori preko Radi-a, a najviše bi pripomoglo kad bi u previše drastičnim slučajevima pljačke i grabeža pojedini izvršioci toga kako sa jedne tako i sa druge strane bili kažnjeni najstrožije i to naručuju objavljeni.

Naš rad u glavnom ide u dva pravca: na prvom mjestu je odvraćanje Muslimana od Hrvatske Države i propagiranje pune slike i saradnje Muslimana i pravoslavnih, na drugom mjestu je naoružavanje Muslimana koji su za ovu saradnju i formiranje Muslimanskih jedinica od takvih elemenata na čelu sa Komandantskim osobljem koje je potpuno naše orijentacije i koje je pripravno izvršiti sve naše zadatke. Ovako Komandantno osoblje će dalje nastaviti rad i propagandu po našim intencijama. Za ovo kratko vrijeme i pod danim okolnostima ja sam više nego zadovoljan sa postignutim rezultatima.

Nadam se Gospodine Ministre da će Vam u drugom izveštaju moći se pohvaliti sa mnogo konkretnijih uspjeha, a Vas molim da sa svoje strane pomognete me prema gornjem izveštaju u mome radu.

S vjerom u boga za kralja i otadžbinu!

Nevesinje, 3 novembra 1942. godine

Dr Ismet Popovac

BR. 187

IZVEŠTAJ MAJORA MIODRAGA PALOŠEVIĆA OD 5. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RADU NA ORGANIZOVANJU ĆETNIČKIH JEDINICA OD 21. MARTA DO 4. NOVEMBRA 1942. GODINE¹

MIODRAG P. PALOŠEVIĆ
konjički major
5 novembra 1942. god.
POLOŽAJ

Izveštaj o radu
od 21 marta do 4
novembra 1942. god.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA.

Prilikom prijema kod Gospodina Ministra 21 marta ove godine pitan sam bio da sa hiljadu ljudi predem u Bosnu, odmah sam pristao i čekao ljude kao i dan pokreta. Usled izdajničkih i okupatorskih potera i novih zadataka dobio sam 22 aprila u s. Trepči radiogram iz Štaba Vrhovne Komande od deneralstabnog majora gospodina Ostojića da je stvar sa Bosnom iza sada odložena,² a da shodno novoj situaciji po naredenju Gospodina Ministra odem u srez Kačerski i valjevski okrug, da bi održao našu organizaciju, jer nikoga od naših ljudi tamo nije bilo.

Shodno tom naredenju, otiašao sam u srez Kačerski i pomoću sreskog načelnika g. Lazara Uroševića, koga sam odredio za sreskog komandanta u smislu uputa pet,³ jer je komandant Kačerske brigade kapetan II klase g. Ninković⁴ bio kao legalizovan u okrugu Požarevačkom. Preduzeo sam sve, da se naša organizacija ne umrtvi i da narod ne klone, niti da oseti da je napušten od strane naše. Radi što bolje organizacije, tražio sam od g. kapetana Ninkovića da mi pošalje artileriskog potporučnika g. Nedeljkovića,⁵ koji [je] još u prošloj godini pod mojim rukovodstvom sprovodio organizaciju u mnogim srezovima, pa i u Kačerskom; međutim kapetan g. Ninković nije htio (da izvrši moje naredenje i nije pustio potporučnika g.

¹ Original (pisan na mašni, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg br. 34/2 (VK-V-24/2).

² Vidi dak. br. 72, ted. br. 18.

³ Vidi dok. br. 59.

⁴ Dragiša.

⁵ Milovan.

Nedeljkovića, to me je odmah navelo, da urgiram za pismeno ovlašćenje i pečat kako bi mogao u buduće, da sva potrebna naredenja izdajem u zvaničnoj formi, jer ljudi nisu drukče hteli bratsku isaradnju, ma da sam ja dobro poznat od sviju naših saradnika.

Komandant sreza Kačerskog na moje traženje svuda je po opština postavio naše ljude za predsednike i opštinske časnike, te je rad u toliko bio olakšan. Kada sam završio rad u Kačerskom -srezu, prešao sam u Valjevski i Lazarevački kraj, gde sam tada prvi put došao. Ja sam u prošloj godini najintenzivnije radio u Sumadiji i Kačeru gde sam apsolutno u narodu poznat. Kada sam dobio radiogram da je meni data mnogo veća prostorija nego srez Takovski, onda sam odgovorio ne tražim srez Takovski već zahtevam korpus u Sumadiji, gde sam apsolutno poznat radeći najintenzivnije od prošle godine, a shodno obećanju Gospodina Ministra, da će svaki oficir koji obradi koju oblast u njoj i ostati. Čim sam dobio naredenje da je teren u Sumadiji dat odličnim oficirima, a da ja imam da iradim samo gde je potreba bez ikakvog (odlaganja) sam otišao na novu oblast i morao sve iz osnova početi ponovo, što -se naše organizacije tiče, jer nije nikoga bilo od naših saradnika na terenu.

Kada sam izvršio u svemu organizaciju sreza Kačerskog i sve spiskove od svih pet bataljona prekontrolisao & sa potporučnikom g. Nedeljkovićem sam bio u Boljkovcima i sa kapetanom g. Milijanom Jovanovićem u s. Liplju, pa zbog toga i zahtevao da se kapetan g. Milijan Jovanović odredi za komandanta Kaeerske brigade, jer je ilegalan i nalazi se već na terenu u radu, nije se mojoj molbi izašlo u susret. Kapetan g. Ninković obavešten o tome u Žabarima Požarevačkim, gde je tada kao legalizovan bio, napisao mi je jedno skroz nevojničko i bezobrazno 'pismo, gde mi poručuje, da on mene kao starešinu ne smatra a da on ima ovlašćenje i pečat koje je dobio od (Gospodina Ministra i ako 'se ja interesujem za srez Kačerski, da se imam njemu obraćati, jer je samo on ovlašćen, ma da je (svoj srez napustio i bio čak u požarevačkom okrugu legalizovan kod Nedića. Ovo pismo me je opet nateralo da tražim ovlašćenje i pečat, te da ne liči moj rad kao privatno i neslužbeno kretanje po dodeljenom mi reonu.

Radi što boljeg i uspešnijeg rada bilo mi je potrebno materijalnih sredstava, zbog čega sam jedino i zamolio za ista, jer su naši ilegalni jofidri, koje sam angažovao za rad na terenu bili bez ikakvih materijalnih sredstava kao i kuriri koje sam morao slati. Obradovao sam se kada je Gospodin Ministar razumeo moj položaj na terenu i kada je po radio telegrafisti Likiću poslao 15 zlatnika za troškove organizacije. Potpukovnik gospodin Pavlović Dragoslav neovlašćeno je za-

držao 10 komada, a samo mi je 5 poslao negovoreći mi da mi je gospodin ministar poslao 15. Kada sam od Likića saznao za sumu koja mi je poslata izvestio sam o tome Gospodina Ministra i molio da naredi g. potpukovniku Pavloviću da ni i pošalje dodeljenu sumu, potpukovnik Pavlović mi je tek 3. 9. oktobra 1942. g. kada sam krenuo u Štab Vrhovne Komande dostavio određenu sumu.

Čim sam završio rad u sredu Kačerskom poslao sam izveštaj preko radio stanice koja je tada bila u s. Trepči. Odmah zatim otišao sam u Valjevski okrug, da bi mogao da uhvatim bilo kakvu vezu sa našim ljudima, jer su određeni komandanti brigada bili svi kao legalizovani van svojih oblasti, a njihovi zamenici ukoliko ih je bilo, nisu se ni živi čuli, niti su ma šta radili. Usled špijunaže od strane okružnog načelnika Lukića moje je prisustvo odmah bilo primećeno, te sam morao, da se od Jpotera povučem ka Kačeru i Šumadiji. Izdajnik Lukić je silom vlasti pozvao sve pretsednike opština pa tendenciozno i lažno im saopštio, ikako sam [ja pisao njemu i ponudio svoju predaju, a on da je moje pismo dostavio izdajniku Nediću i da je Nedić odobrio moju predaju s tim da odgovaram za zločine učinjene prema nemačkoj vojnoj sili. Sve ove laži su namerno puštene u narod da bi mi se rad one mogućio, u prkos svega ja sam produžio sa radom i svih pet srezova Valjevskog okruga kao i Lazarevački srez, koji pripada okrugu Beogradskom obradio tako da je sada svuda izvršena potpuna organizacija u smislu uputa pet i shodno svima naredenjima od strane Gospodina Ministra koja sam u toku rada primao.⁶

⁷Da bi garantovao stalni nadzor i neprekidan rad naše organizacije, kao i da se sve snage Jugoslovenske vojske u Otadžbini uvek mogu lodomah upotrebiti, odredio sam shodno naredenju Gospodina Ministra Str. \Pov. O. Br. 676 svuda komandante brigada, komandante srezova ili njihove zamenike i to:

U sredu Kolubarskom—Lazarevac za komandanta brigade akt. kapetana g. Branislava Burkovića a zamenik mu je art. poručnik Dragutin Valter. Za komandanta sreza sreskog načelnika g. Dragoljuba Mitrovića.

U sredu Posavskom—Obrenovac za komandanta brigade rez. majora g. Petronija Nikolića a zamenik mu je kapetan Nikola Joksimović. Za komandanta sreza rez. majora Voju Lazića.

⁶ Reč je o organizaciji Valjevskog četničkog korpusa koji je obuhvatao teritoriju posavskog, tamnавskog, kolubarskog, valjevskog i podgorskog sreza.

⁷ Uz taj i sledeća tri stava, a na margini dopisano : »O[perativnom] — Sreske prebacu u adminis.« [traciju].

ga ubije, naredio sam odmah akt. konjičkom naredniku Slobodanu Đokiću i rez. podnaredniku Živku Nedeljkoviću kao i redovu Dobrivoju Joksimoviću, da ga likvidiraju što su oni odmah i učinili, a potvrda da je Kamenica bio izdajnik i u službi Nemaca je ta da je svečano u Lazarevcu sahranjen od Nemaca, Ljotićeveca i Pećančevih pandura.

O svemu ovome sam poslao radiogramskim putem izveštaj i molio da se akt. konjički narednik g. Slobodan Đokić unapredi a ostali iz trojke odlikuju što i ovom prilikom moram za njih.

Radi likvidiranja izdajnika Lukića, Bože Matica i Anđelka Mihailovića kao i sreskog načelnika iz Mionice Popovića uputio sam u Valjevo žandarmeriskog narednika Aleksu Crnca sa svojom trojkom. O tome sam podneo radiogramski izveštaj.

15 oktobra 1942. g. kada sam imao nameiru da na molbu sveštenika predsednika opštine i aktivnog narednika radiotelegrafiste iz Kraljeve garde u Vladimircima srez Tamnavo Posavski Mačva odem u njihov srez i pokrenem rad naš sa mrtve tačke, dobio sam naredenje iz Vrhovne komande da odmah se uputim i podnesem referat o mome radu lično Gospodinu Ministru što ovom prilikom i činim. Sav rad sam naredio da produže odredene starešine napred navedene a ja sam se sa potporučnikom g. Nedeljkovićem krenuo na put i to preko mog reona na Ravnu Goru u Ježevicu tražeći poručnika g. Manića¹⁰ da mi da Kanal a potpukovniku g. Pavloviću sam poslao izveštaj da će sačekati ako ide istim putem njega i ostalu gospodu koja su pozvana, međutim od potpukovnika g. Pavlovića dobio sam izveštaj da je Gospodin Ministar naredio da se krenemo od sela Mijokovca i ja sam odmah preko Gojne Gore za 12 časova hoda stigao u selo Mijokovce gde mi je potpukovnik gospodin Pavlović kazao da se on sa gospodinom Vasićem¹¹ dogovorio da svi iz s. Subjela krenemo u Stab Vrhovne Komande, odmah sam se vratio i za 14 sati hoda bio u selu Subjelu, no g. Vasić nije htio odmah da krene a ja sam sa kapetanom g. Negotincem¹² i potporučnikom g. Nedeljkovićem odmah krenuo na put i stigao u Košarin 3 novembra 1942. g. gde sam našao generalstabnog majora g. Ostojića i sa njim stigao 4 novembra 1942. g. u Štab Vrhovne komande.¹³

U toku celog mog {rada zapazio sam da naš narod radije pristupa i radi sa ilegalnim oficirima a od legalizovanih se

¹⁰ Borivo je.

¹¹ Dragiša.

¹² Serafim.

¹³ Ona ise tada nalazila u s. Lipovu.

pribojava i naziva ih petokolonašima, pogotovu što [su] mnogi legalizovani naši oficiri širili laž, da naš komandant saraduje sa izdajnikom Nedićem.

Radi opšte i jednoobrazne formacije trebalo bi narediti da sve naše jedinice imaju osnovnu borbenu grupu-trojku, a ja sam na celom području na kojem sam radio dao priloženu formaciju za trojku, kolonu, četu, bataljon.¹⁴

Molim da se ceo moj izloženi rad u svih sedam srezova prekontroliše i da se na licu mesta konstatiše, da nije ništa rađeno do moga dolaska, a da je sada sve završeno, zato sam poveo potporučnika g. Nedeljkovića koji će moći određeno lice svuda provesti i na licu mesta utvrditi materijalnu istinu, jer su intrige i laži prestavili mene kao neradnika i čak izmislili negativan uspeh da sam postigao u radu što je ordinarna kleveta.

Prilog: Formacija.¹⁵

Konjički major,
Miodrag P. Palošević

BR. 188

IZVEŠTAJ KAPETANA PAVLA ĐURIŠIĆA OD 7. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O POSETI ITALIJANSKOG GUVERNERA CRNE GORE KOLAŠINU¹

Dragi čika Đoko,

Guverner sa celokupnom svojom svitom i dva knta divizije sa svojom svitom izvršili su posetu.² Sve je uspelo i poseta će imati čitavi preokret u politici Crne Gore što se tiče Italijanske strane.³

¹⁴ i ¹⁵ Formacija se ne nalazi u prilogu, ali postoji takva formacija koju je Palošević, kao komandant Valjevskog korpusa, 12. oktobra 1942. poslao komandantima brigada (Arhiv VII, Ča, k. 61, rag. br. 7/4).

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 22/4 (CG-X-412).

² Pre te posete kapetan Pavle Đurišić se 2. novembra 1942. sastao sa italijanskim guvernerom Ome Gore (vidi dok. br. 184).

³ Radi se o odustajanju Italijaina od zahteva da četnici napuste Kolašin i da Sandžak odvoje od Crne Gore kao zasebnu zornu. Opširnije o tome, vidi dok. br. 184 i Arhiv VII, Ča, k. 148, reg. br. 18/4: izveštaj Pavla Đurišića od 18. oktobra 1942.

Ja sam govorio i dostaviću Vam ili lično doneti moj govor.⁴ Ima vrlo važnih stvari i činjenica te će doći da Vam objasnim.

Jedan Italijanski bataljon u blizini Kolašina — na putu Mateševu — Kolašin ostaće da izvrši tri vežbe u roku od pet dana. Lično Guverner mi je rekao da neće ići nigde na teren bez mog znanja i da mu dam jednu četu za pratnju. Još mi je lično naglasio da će prva vežba biti do u Donje Lipovo. Jasno se vidi šta hoće sa ovim da kaže. Molim Vas nemojte se sa toga mesta⁵ pomerati. Ja će lično sa njima ići kada bude ova vežba u pravcu Lipova.

Ponovo kažem nemate potrebe jer ste tu potpuno sigurni a i radio stanice mogu da rade nesmetano.

Ja će doći lično gore da izvesne stvari objasnim koje su vrlo interesantne.

Sve poz. Vaš Pavle

7/XI-1942. god.
Kolašin

⁴ U tom govoru Pavle Đurišić je za sve nevolje crnogorskog naroda optužio komuniste i okrivio ih za ustank protiv italijanskog Okupatora 13. jula 1941, zatim osudio stav komunista ipo crnogorskog nacionalnog ipitanju i izrazio ipurnu lojalnost prema italijanskom okupatoru (Arhiv VII, Ča, k. 148, reg. br. 21/4).

U svom odgovoru general Birali je odao priznanje četnicima za njihovu borbu protiv partizana u Crnoj Gori i upozorio ih da se ne povedu ni za čim što bi došlo sa strane, već da slede i izvršavaju direktive i naredenja daljanskih vojnih i civilnih vlasti. Biroli je, istovremeno, podržao i separatističko vodstvo u Crnoj Gori sa Krstom Popovićem na čelu. Govor Biroljev je objavljen u »Glasu Crnogorca« 14. novembra 1942.

⁵ Odnosi se na Lipovo, sedište Draže Mihailovića i njegovo štaba.

CG-X-412

10-1-412

Пријава о преступцима који су учинили
неколико убијања и похиђања у Србији.

Године 1941. године

Бр. 104-1-412

Бр. 224

Пријаву са једног убийства узимајући
учешће у једном убијању које је учинило
неколико убийца који су учинили
једно убијање у селу Јаковићи
које је уврштено у највеће наше
убийства.

Јаковићи су село у североисточном делу
Србије, у близини града Крагујеваца, који је
укупно имао 1000 становника, али је
уједињен са селом Јаковићи под једним
именем Јаковићи.

У селу Јаковићи живије неколико
домаћинстава - свакога по
око десетак становника. У селу је
живео један човек који је био
племић и који је имао велику
имовину, али је умро пре неколико
година. Јаковићи су били
домаћини који су живели
уједињени у једну породицу.

Самојеље је било једно
самојеље које је било у селу
које је било у селу Јаковићи.
Самојеље је било у селу Јаковићи.

Самојеље је било у селу Јаковићи.

OP 89 F-14

BR. 189

**UPUTSTVO DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 8. NOVEMBRA
1942. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE
BOSNE I HERCEGOVINE ZA DALJE AKCIJE PROTIV
NOP-a I RAD NA ORGANIZACIJI JEDINICA¹**

Dragi Ištvanе,

Primio sam poštu poslatu po Jovoviću.²
U vezi učinjenih predloga i pitanja, dajem Vam sledeće uputstvo:

1) Predložili ste za odlikovanje i unapredjenje ogroman broj ljudi, što nemogu da primim. Moramo nastati da očuvamo važnost i značaj i odlikovanja i unapredjenja. Zato mogu doći u obzir samo najzaslužniji, a nesme se imati sentimentalnosti.

Radi jednoobraznosti na celioj teritoriji, postupiće po sledećem: Predložiti za odlikovanje po 10 kaplara i redova na rez (računajući tu i brigadu), i po 2 podoficira (podnarednici narednici i narednici vodnici). Ovi da budu od najboljih i najzaslužnijih boraca. U koliko se pojedini rezovi ističu po broju zasluženih boraca u odnosu na druge rezove, možete na račun ovih drugih predložiti veći (broj iz prvih. Prema tome ukupan broj za svih vaših 20 rezova može izneti po 200 kaplara i redova i 40 podoficira za odlikovanje.

Pri predlaganju za svakog pojedinca naznačiti u koliko je borbi i u kojim učestvovao.

Predložene za unapredjenje do čina narednika unapredio sam i šaljem Vam u /prilogu naredbu.³ I ako nam je potreban veliki broj starešina ipak nesmete preterivati u predlozima za unapredjenje.

Nemogu dozvoliti da se prenese pravo unapredjenja na komandante brigade i korpusa po vašem predlogu, jer je najbolji dokaz ogroman broj predloženih od Vaše strane, da ne bi bilo ravnomerno unapredjenja na celoj državnoj teritoriji.

Što se tiče odlikovanja i unapredjenja oficira, uradite ovako:

Za unapredjenje predložiti samo najzaslužnije sa stečenim zakonskim pravom, a samo izuzetno može doći u obzir pojedinac koji još nije stekao zakonsko pravo i to za izvanredne zasluge.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, „reg. br. 24/1 (VK-V-24/3). Doikuimenat je bez potpisa, ali se iz sadržaja vidi da je Draža Mihailović njegov autor.

² Jakov.

³ Tu naredbu redakcija nije pronašla.

Za odlikovanje predložiti samo najzaslužnije, i to specijalno za hrabrosti i umešno komandovanje, a ne sve od reda.

I za jedne i za druge naznačiti sledeće: Od kada je u našim redovima (datum i godina), u kojim je sve borbama učestvovao i na kom položaju i kako se pokazao i najzad, kada je unapređen u sadanji čin (naznačiti ukaz).

Sve starešine i svi borci, treba da znaju da će im biti najveće odlikovanje znak Ravnogorca i da nikо neće biti zaboravljen, ali nesme da bude preterivanja i bolesnih ambicija.

2) Izveštaj o situaciji sa podacima o neprijatelju vrlo dobar je, pa i u buduće ovakve izveštaje dostavljati sa naznačenjem promena o snagama neprijateljskim.⁴

3) Za bržu likvidaciju komunista, obrazovati sud⁵ koji ima najaktivnije da radi i prečisti naše redove. Oružje dati samo u 'sigurne ruke. Onemogućiti rad komunista iz Dubrovnika i Splita, zašto iskoristiti Jevdevića.

4) Povodom govora Harisona i navijanje radio Londona za partizane, učinio sam protest koji je imao uspeha.⁶

5) Operacije ka Bugojnu nisu dale željeni rezultat.⁷ Propuštena je izuzetno pogodna prilika da se stvori kanal sa Diniarcima. Ovo je trebalo uraditi ilegalno kako sam bio i radio, kada se već nije moglo raditi po predviđenom planu. Izvestite me ko se sada nalazi u Prozoru i Konjicu i dali se u tim krajevima radi na našoj organizaciji.

6) U vezi izveštaj a kapetana Mitranovića,⁸ stavljam Vam u dužnost kao najvažniji sadašnji zadatak: Povezivanje snaga u istočnoj i zapadnoj Bosni i rad na organizaciji po uputu 5. Nemogu prihvati Vaš predlog za dizanje ustanka u istočnoj Bosni, jer bi doveo do teških posledica po naš srpski živalj

⁴ Vemovatno se odnosi na izveštaj obaveštajnog karaktera od 1 novembra 1942 (Arhiv VII, Ca, k. 171, reg. br. 43/3).

⁵ Vidi dok. br. 162, nap. 7.

⁶ Vidi dok. br. 180, nap. 13.

⁷ Vidi dok. hr. 174.

⁸ U izveštaju od 10. oktobra 1942. kapetan Mitranović detaljno opisuje stanje četničkih jedinica na području istočno i zapadno od reke Bosne, komandni kadar, sastav Glavnoig štaba bosanskih četničkih odreda, otpor komandanata da se organizuju po tzv. Uputstvu br. 5 i da komandne položaje predaju oficirima koje je Draža Mihailović uputio. Njega prihvataju kao vrhovnog komandanta, ali smatraju da je, s obzirom na njihovu situaciju zbog ustaša i potrebu održavanja kontinuiteta ustanka od leta 1941, sadašnja organizacija četnika najpovoljnija. Kao neophodno, između ostalog, predlaže da se odredi stav prema Glavnom štabu bosanskih četničkih odreda, da se organizuje i obezbedi dorthur materijala vaizdušnim putem za njihove potrebe, da im se da veća suma novca, da se organizuje propaganda i raščisti situacija oko Birčanskog NOPO (Arhiv VII, Ca, k. 196, reg. br. 1/7).

tamo, a verovatno izazvao i otvaranje neprijateljstava sa Nemcima. Za rad u istočnoj Bosni i povezivanje snaga u zapadnoj Bosni, treba ubaciti više lakih i dobro naoružanih odreda iz Hercegovine, stim da se radi po čisto četničkom načinu ratovanja u cilju zaštite našeg življa, radu na organizaciji, otmjanju hrane od neprijatelja i tučenju manjih ustaških formacija.

Svi komandanti brigada u istočnoj Bosni moraju ostati na svojoj zoni i biti što aktivniji u radu i stalno u pokretu.

Sa komandantima odreda na levoj obali Bosne, stvoriti što čvršću vezu, pomagati ih u novcu i za sada tolerirati njihov glavni štab.⁹ Postarati se, da se prikupe što detaljniji podaci o svakom odredu, starešinskom osoblju, dosadašnjim njihovim borbama i da se prečiste od partizana. Sprečiti regrutaciju Srba za Hrvatsku vojsku. Odrede sačuvati od eventualnog pokušaja razoružanja od strane Hrvata i Nemaca.

7) Postarati se da se u Hercegovini po svim brigadama uvede što jača disciplina i sprečiti bolesne ambicije.

Od poslatog novca nabaviti što više hrane iz Sandžaka za prehranu odreda i stanovništva.

Dobro ste uradili za Vučedolsku brigadu,¹⁰ a Vašim prijateljima poručite da se obrate na pukovnika Stanišića, pod čijom su komandom i od koga će dobiti pomoć i uputstva za dalji rad.

Komandantima u Srbiji koji su susedi Vaših na levoj obali Drine, naredio sam da uhvate vezu sa Vašim komandantima.

Producite rad na bušenju muslimana i domobranaca.

Kapetana Černu¹¹ rasporedite na službu kod Mitranovića, a doktora Lukića također bi bilo dobro raspoređiti na isto mesto za propagandu. Ovo naročito u vezi rada na povezivanju odreda na levoj obali reke Bosne.

Po primeru kapetana Grubača,¹² aktivirajte popove i na celoj ostaloj oblasti.

Mitranović neka što pre uhvati vezu sa odredima na Majevici, i izvesti nas o stanju tamo.

Radio stanicu na Romaniji staviti odmah u službu.

⁹ Odnosi se na Glavni štab bosanskih četničkih odreda.

¹⁰ Ta brigada je formirana od ljudstva iz banjiske, vučedolske, grahovske i mdinske opštine, koje je bilo pod komandom Krsita Popovića, vode separatista. Opširnije, vidi Arhiv VII, Ča, k. 275, iring. br. 20/1, tei. br. 2430.

¹¹ Anton Černi, žand. kapetan, komandir žand. stanice u Užicu od avgusta do kraja septembra 1941 (Arhiv VII, Ča, k. 165, reg. br. 23/2).

¹² Pavle.

Na završetku, stalo mi je naročito da Vam naglasim, da upotrebite sve sile kako bi što bolje uspeo rad u istočnoj Bosni i stvorila se solidna veza Mitranovićevih brigada sa odredima na levoj obali Bosne.

Želeći Vam puno uspeha u radu, sve Vaše saradnike i Vas sručno pozdravlja

8. novembra 1942. god.
SLOBODNE SRPSKE PLANINE

BR. 190

PISMO PORUČNIKA JAKOVA JOVOVIĆA OD 11. NOVEMBRA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O SUSRETU SA DRAŽOM MIHAJOVIĆEM¹

Dragi čika Branko,

Danas napuštam ovaj kutak Slobodne Jugoslavije pun vjere i opravdane nade da će nam sunce Slobode brzo granuliti; presrećan sam što mi se pružila prilika da sve Vas, u koje Jugoslavija upire svoje oči, vidim da i na samom izvoru sredim svoje utiske i dobijem instrukcije za dalji nacionalni rad koji vršim sa svim patriotskim žarom sina ove namučene zemlje.

Vidio sam da su Vam poznati svi naši napori od početka zloglasnog komunističkog režima pa sve do današnjih dana. Cilj moga dolaska kod Vas bojam se da se loše ne shvati jer imam utisak, da se u mnoge slučajeve tu dolazi ne kao na mesto gde treba da se prime naredenja i upustva za nesebičan rad na obnovi Domovine naše, već se dolazi radi izgradivanja svoje karijere i svoje figure vode.

Ja sam doveo sobom grupu od 120 ljudi² prelazeći Slobodne Srpske Planine ne da paradiram, ne da lovim činove i položaje, već jedino i isključivo radi toga, da vidim, da se osvedočim, da pitam da li je moj rad u skladu sa intencijama onih koji vode poslove Otadžbine, ili taj moj rad ima izvesno otstupanje. Ukoliko tog otstupanja bude bilo, da popravim i da svoj rad usmerim onom linijom kojom treba da vode svi oni, kojima je u današnjim teškim danima povereno da vode

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 133, reg. br. 28/3 (CG-V-228).

² To ljudstvo je sačinjavalo legalizovani Bjelopavlički četnički odred.

narodne poslove. Došao sam bio i radi toga da svoj Staroj Crnoj Gori jasno pokažem, da u onom delu naše zemlje ne može i ne ~~©~~me da se vodi makakva politika koja bi bila različita od politike onih, koji su merodavni i određeni da vode Nacionalne Poslove. Sa svojim dolaskom htio sam da svakome jasno stavim do znanja, da sve što radimo, radimo po direktivama sa ove strane, ugledajući se na ljudе ovog kraja koji su već, valjda, svakako bez uvijanja dokazali, da nismo ničiji sluge i izmećari već ratnici i radnici na obnovi i uspostavi majke naše Jugoslavije.

Na moje veliko i ogromno zadovoljstvo, rekli ste mi da je sve dobro i da u tom pogledu treba i dalje nastaviti. Čiće i Vaše reci dale su mi sve razloge da budem zadovoljan, jer sam osetio da, iako nije bilo savršenog jedinstva komande, bilo je nešto ni malo gore, *jedinstvo misli, jedinstvo osećanja, jedinstvo želja* i jedinstvo volje i rešenosti da se po cenu najvećih žrtava ustraje na započetom poslu.

Divno li je raditi za Otadžbinu!

Sto je god rad teži, opasniji to je i sladi i miliji. To je časniji!

Dajem svoju časnu oficirsku i ljudsku reč da me nikakva sila neće spreciti, dok živ budem, da ne učinim sve ono što bude u interesu Otadžbine. A tako isto da ništa nema što će me naterati da radim ili učinim ono, što nije u skladu sa našim težnjama.

Našeg milog Ciču, Vas, Mirka i ostalu gospodu toplo pozdravljam

Vaš

11 nov. 1942.

KOLAŠIN³

Jakov N. Jovović

poruč. boj. broda I kl.

³ Datum i mesto dopisani mastilom.

BR. 191

**UPÜTSTVO KOMANDANTA BILEĆKE VOJNOČETNIČKE
BRIGADE OD 15. NOVEMBRA 1942. KOMANDANTIMA BA-
TALJONA O UTROŠKU NOVČANIH SREDSTAVA DOBIJE-
NIH OD ITALIJANSKOG OKUPATORA'**

Bilećka »Lj«²
VOJNOČETNICKA BRIGADA
Pov. Br.137
15. novembar 1942. god.
BILEĆA

KOMANDANTU GRANIČNOG VOJ. CET. BATALJONA³

Potpisati je primio 40.000 dinara od italijanske vojne vlasti kao nagrada za onih 390 četnika, koje nam isti hrane, kao legalizovane. Ta suma ima se upotrebiti zajedno sa svotom od 1.000.000 dinara za ishranu siromašnog stanovništva, a delom za uspostavljanje četničkih kancelarija ove brigade za nesmetano odpravljanje službenih poslova.

Zbog toga navedena svota predata je odboru za ishranu stanovništva ove brigade, i uneta u knjige. Suma je primljena u prisustvu svedoka uz propisnu priznanicu.

Od navedene sume dodelujem komandantima bataljona po 10.000 dinara, komandantu sreza 5.000 i ovome štabu 5.000 za nabavku najnužnijih potreba za kancelarije, sa kojima još ne raspolažu. Komandanti bataljona lično raspolažu sa ovim sumama, a o utrošku moraju imati dokumente. To važi za komandu sreza i pomoćnika potpisatog.

Komandanti bataljona dostaviće propisne priznanice, pozivom na ovo naredenje, tajniku odbora za ishranu Srpskog naroda u Bilećkom srezu bratu Doku Trklji, na isplatu; koje će imenovani odmah isplatiti.

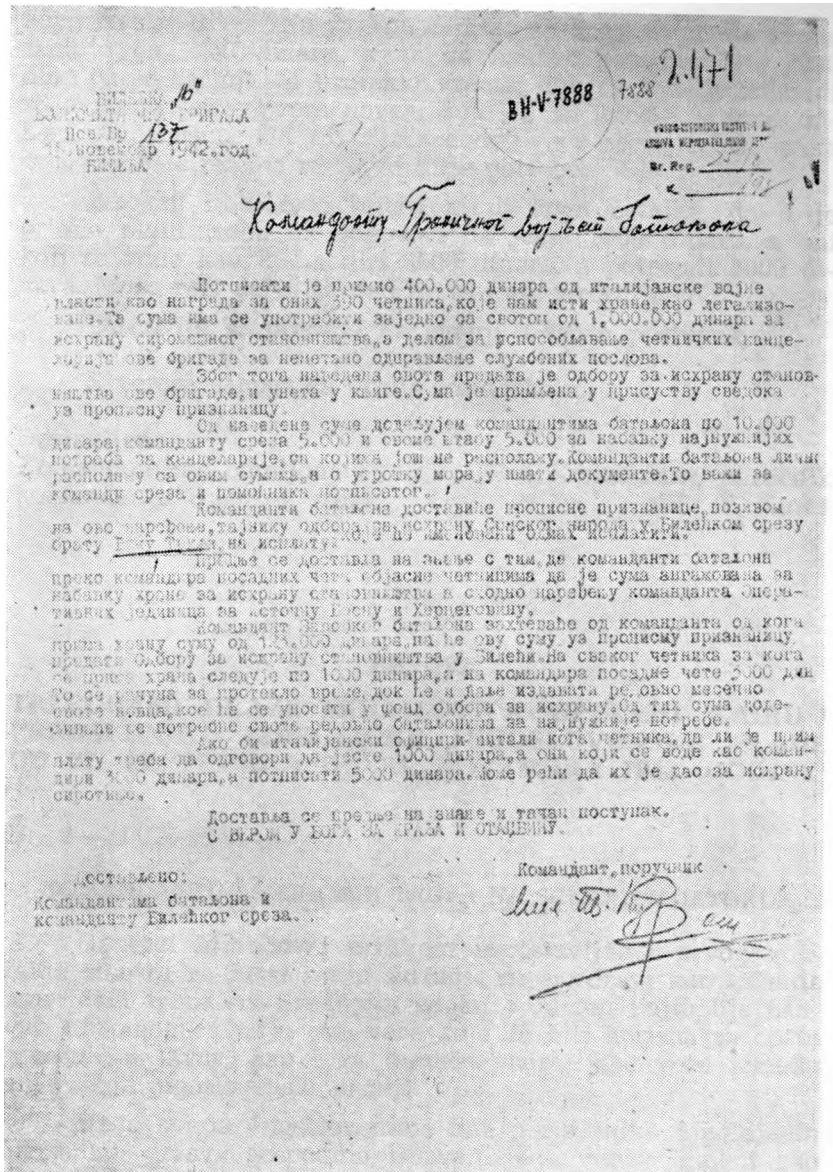
Prednje se dostavlja na znanje s tim, da komandanti bataljona preko komandira posadnih četa objasne četnicima da je suma angažovana za nabavku hrane za ishranu stanovništva a shodno naređenju komandanta Operativnih jedinica zaistočnu Bosnu i Hercegovinu.

Komandant Zavodskog bataljona zahtevaće od komandanta od koga prima hranu sumu od 123.000 dinara, pa će ovu sumu uz propisnu priznanicu predati Odboru za ishranu sta-

¹ Original (umnožen na šapirografu, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 198, reg. br. 25/2 (BH-V-7888).

² Slovo »Lj« je dopisano mastilom, njegovo značenje nije utvrđeno.

³ Naslov je dopisan mastilom.

Fotokopija dokumenta br. 191

novništva u Bileći. Na svakog četnika za koga se prima hrana sleduje po 1000 dinara, a na komandira posadne čete 3000 din. To se računa za proteklo vreme, dok će i dalje izdavati redovno mesečno svote novca, koje će se unositi u fond odbora za ishranu. Od tih suma dodeljivaće se potrebne svote redovno bataljonima za najnužnije potrebe.

Ako bi italijanski oficiri pitali koga četnika, da li je primio platu treba da odgovori da jeste 1000 dinara, a oni koji se vode kao komandiri 3000 dinara, a potpisati 5000 dinara. Može reći da ih je dao za ishranu sirotinje.

Dostavlja se prednje na znanje i tačan postupak.

S verom u boga za kralja i otadžbinu.

Dostavljeno:

Komandantima bataljona i
komandantu Bilećkog sreza.

Komandant, poručnik
Mil.⁴ T. Kureš

BR. 192

TELEGRAMI DRAŽE MIHAJOVIĆA UPUĆENI KAIRU I
PREDSEDNIKU IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE
OD 21. SEPTEMBRA DO 24. NOVEMBRA 1942. GODINE¹

Br. 1—21-IX-1942 g.

KOMANDANTU AMERIČKIH TRUPA NA SREDNJEM ISTOKU.²

General Mihailović prilikom uspostavljanja prvog kontakta smatra za prvu svoju dužnost da pozdravi komandanta američkih trupa na Srednjem istoku i da mu najtoplje zahvali na omogućavanju ove veze koja će biti korisna za opštu savezničku (stvar, kao i za buduće prijateljske veze između američke i jugoslovenske armije.

Medu svima Jugoslovenima ime pretdsednika Sjedinjenih američkih država gospodina Ruzvelta sija punim sjajem kao simbol slobode i demokratije.

⁴ Miloš.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 303,
reg. br. 1/1.

² U to vreme na Srednjem istoku nisu postojale američke trupe.

Srdačan prijem našeg Kralja u Americi duboko je urezan u našim srcima i vidan je dokaz simpatija koje prema nama gaji veliki američki narod.³

U teškoj borbi koju danas vodimo nedovoljno naoružani i opremljeni protiv mnogobrojnih neprijatelja američka armija uliva nam nadu i tvrdi veru u sigurnu i skoru pobjedu za koju ćemo i mi dati sve od sebe i u to ime kličemo.

Da živi pred.sed.nik Ruzvelt i nepobediva američka armija!

Br. 2—26-IX-1942 g.

PUKOVNIKU RAKICU⁴

Stanica koju je doneo kapetan Slijepčević daleko je od mene.⁵

Potrebno je da stupite neposredno u vezu sa mojom stanicom.

Naš pozivni znak BAN ponavljam BAN; vaš pozivni znak JUG, ponavljam JUG. Naš kristal za rad 7100, ponavljam 7100. Vreme rada 21 čas GMT kako je ugovoreno.

Đeneral Mihailović

Br. 3—26-IX-1942 g.

PREDSEĐNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

Imamo izveštaj iz Beograda da je Nedićeva nazovi vlada u ostavci. Uzroci: prvo rekvizicija brane od strane Nemaca preko odredene količine. Drugo Ministri traže izvesna prava. Treće zahtev da se puste svi zarobljenici. Povodom ovoga Turner⁶ otišao u Berlin.

Đeneral Mihailović

Br. 4—29-IX-1942 g.

PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

U Beogradu boravi već nekoliko dana italijanski general Graciani i princ Rafodi Kalabia, čiji je sin sekretar poslanstva

³ Odnosi se na jugoslavenskog kralja Petra II koji je u Isto 1942. bio u zvaničnoj poseti Sjedinjenim Američkim Državama.

⁴ Miodrag.

⁵ Radio-stanicu je doneo kapetan Aćim Slijepčević, koji se padobranom spustilo na Kopaonik. Zbog loma noge prilikom prizemljenja morao je ostati u Štabu generala Miroslava Trifunovića, delegata Štaba Draže Mihailovića za Srbiju. O njegovom zadatku opširnije vidi dok. 168.

⁶ Harold.

u Beogradu. Izrazili želju za kontakt sa većim brojem naših diplomata i političara. U društvu govore da Francuska i Poljska neće moći okupljati male narode protiv Italije. Sem toga Engleska posle rata neće moći da nas brani već treba da se sami pomognemo i sporazumemo po pitanju Jadrana i Balkana.

Đeneral Mihailović

Br 5—2-XI-1942 g.

PUKOVNIKU RAKIĆU

Danas sam slušao podnevnu emisiju Londona na srpskom koja je odlično primljena. Potpuno se slažem sa upućenom porukom američkoj oružanoj sili. Mišljenja sam da kod Amerikanaca treba tražiti najveći mogući naslon naše vojne i spoljne politike. Molim javite ovo pretdsedniku.

Đeneral Mihailović

Br. 6—11-XI-1942 g.

PUKOVNIKU RAKIĆU

Večeras smo uhvatili vezu. Vrlo dobro se čuje. Svakodnevno održavati vezu u zakazano vreme u 5 časova i 20 časova GMT bez obzira da li ima ili ne depeša. General Mihailović.

Br. 7—13-XI-1942 g.

PUKOVNIKU RAKIĆU

Danas sam ponovo javio pretdsedniku depešom 963 da interveniše kod Engleza zbog propagande koju vrše preko radio London za komuniste. Ne mogu Englezi da stave jugoslovensku vojsku i komuniste na ravnu nogu. Znam i uveren sam da to sve ide bez znanja i odobrenja pretdsednika vlade. Treba da znaju Englezi da to ide i na njihovu štetu kod našeg naroda a specijalno kod Srba. Brišite reč rodoljub, jer je to engleska kamuflaža za komuniste koju dobro razume ceo narod.

Đeneral Mihailović

Br. 8—13-XI-1942 g.

ZA RAKIĆA

Za radio emisije mi dostavljam svoje depeše Engleskom oficiru za vezu koji zna srpski. Drukčije ih dostaviti ne mo-

žemo jer ih direktno oni primaju. Možda ćemo uspeti da ih na srpskom ekspeduju.

Đeneral Mihailović

Br. 9—15-XI-1942 g.

PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

U vezi mog obaveštenja o Engleskim tajnim radnjama u Arbaniji molim za obaveštenje da li postoji naš oficir Vojo Kuvić za koga sam izvešten da je u oktobru ove godine ubijen u Tirani. Ako ovaj oficir postoji znači da je došao sa tim engleskim pukovnikom koji je u Arbaniji.

Đeneral Mihailović

Br. 10—15-XI-1942 g.

PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

Obavešten sam da će ovamo uskoro doći jedan britanski pukovnik koji je bio vojni izaslanik kod nas;⁷ ime ne znam, govori srpski poznaje ga Nj. V. Kralj. Doneće vojno-političku situaciju saveznika i potrebe za kolaboraciju naših snaga. Glavne osnove našeg rada znam kao i vreme kad treba sve da založim. Treba mi da znam da li ovaj pukovnik dolazi sa Vašim znanjem. Englezi od nas žele da činimo avanture. Neiskreni su u saradnji. Priznaju nas samo zato što smo potukli komuniste i držimo narod uz sebe. Saznao sam da se u Arbaniji nalazi jedan njihov pukovnik koji pravi sporazum između komunista i nacionalista. Njima je glavno da puca puška a represalije i istrebljenje našeg naroda ništa ih se ne tiče. Činim sve što mogu i angažujem naše snage gde treba. Naročito zapadno od Drine. Za glavnu akciju ostajem čvrst i odlučan da to ne sme biti avantura.

Đeneral Mihailović

Br. 11—23-XI-1942 g.

PUKOVNIKU RAKIĆU

Za šifru upotrebljavaćemo knjigu koju je doneo Slijepčević i to prvu polovicu na svakoj strani od početka knjige. Uzimaće se zaključno reč u kojoj je deseto slovo. Ključ će

⁷ Verovatno se radi o (pukovniku B ej liju, koji je krajem decembra 1942. došao u Stab Draže Mihailovića spustivši se padobranom. Od majora Hadsona preuzeo je ulogu šefa Britanske misije u Dražinom štabu.

biti strana knjige plus red uzet za šifru tome se doda dosadašnji tajni broj bez prenošenja desetica. Ovo je vama pozнато. Uvek stavljati broj i datum depeše.

Đeneral Mihailović

Br. 12—23-XI-1942 g.

PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

Ovim putem dostavljamo ono što Englezi ne treba da znaju. Moj pretstavnik vratio se sa sastanka sa Damjanom Velčevim i pretstavnikom zemljoradnika Ginevskim. Bugari poručili sledeće: traže federativnu Jugoslaviju, Srba, Bugara, Hrvata i Slovenaca sa radnom demokratijom. Svaki narod zasebnu vladu, po jedan pretstavnik u centralnoj vladu u Beogradu. Za sada predlažu balkanski komitet samnom na čelu koji bi u momentu ustanka istupio sa parolarria federalivne zajednice.

Dalje traže slobodno opredeljenje svakog naroda u pogledu unutrašnjeg uredenja. Zajedničko ministarstvo spoljnih poslova, vojske i finansijske. Potrebna ustavotvorna skupština, nemaju ništa protiv našeg Kralja u granicama sadašnje Jugoslavije a za sebe traže odrešene ruke da priznaju našeg Kralja za bugarski narod. Velčev i Ginevski formirali bi antikomunistički blok. Rešeni su „na borbu protiv Nemaca, komunista i Borisa.

Đeneral Mihailović

Br. 13—23-XI-1942 g.

PRETSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE

Veza br. 12.

Majoru Đuriću dao sam sledeća uputstva za dalje pregovore:

Velika Jugoslavija od Triglava do Crnog mora nam je ideal. Tome idealu možemo ići postupno. Dosadašnja Jugoslavija ima da reši velike unutrašnje probleme, i da se konsoliduje kao čvrsta zajednica. Dosadašnja Bugarska mora takođe da reši problem oblika vladavine i odgovornosti za stupanje na stranu Nemačke. Ona takođe mora još sad pre glavne akcije da da vidnog dokaza da se ne slaže sa Borisovom politikom, a to može učiniti samo borbom protiv Nemačke kad i mi.

U svom sopstvenom interesu Bugarske narodne mase moraju sprečiti komuniste, da ovaj momenat koriste za svoje političke ciljeve, a to će postići nacionalnom organizacijom protiv okupatora. Isto tako mora se povesti vidna akcija da se spreče zverstva prema Srbima, koje vrše bugarski oficiri, podoficiri i vojnici. Ta zverstva postigla su vrlo velike razmere u svima krajevima Srbije gde god su bugarski garnizoni. Zbog toga, srpski narod počinje ponovo da sumnja u ono što smo zajedničkim radom tek počeli da stvaramo. Jugoslovenska vlada u Londonu, proglašujući uniju sa Grčkom, otvorila je mogućnost ulaska i Bugarske u ovu uniju.

Ali, da bi smo zadovoljili Bugarske aspiracije na Belo more koje idu na račun Grčke, kroz Trakiju, potrebno je da Bugarska kao posebna jedinica učini mnogo pre sloma Nemačke, kako bi saveznici pristali da zadovolje Bugare na račun Grka, a Grcima da nadoknade u drugim krajevima (eventualno u kolonijama). Borisova politika dovela je Bugarsku u čor-sokak, i na nama je da je iz toga čor-sokaka izvedemo zajedničkim naporima. Pošto i mi Jugosloveni i Bugari imamo teške posebne unutrašnje probleme, smatram da krajnjem cilju moramo ići postupno po sledećem:

Da pred narod izademo sa zajedničkim parolama a da svoj rad saobrazimo po sledećem:

1) Borimo se za veliku Jugoslaviju od Triglava do Crnog mora. Prva etapa naše zajednice bio bi čvrst vojnički savez i carinska unija između Jugoslavije i Bugarske. Napominjem da je ovu etapu za ostvarenje našeg zajedničkog idealista gospodin Velčev imao i ranije u svom programu.

2) Mi Jugosloveni produžavamo borbu protiv Nemaca i Italijana na celoj teritoriji, a bugarski predstavnici se obavezuju da će po našem ugledu tu borbu organizovati i odmah otpočeti na svojoj teritoriji.

3) Predstavnici nacionalne Bugarske obavezuju se da propagandom u vojski i svima drugim sredstvima spreče zverstva bugarskih oficira, podoficira i vojnika prema Srbima u svima krajevima Jugoslavije.

4) Buduće uređenje naše zajednice baziramo na demokratiji. U interesu ove demokratije zajednički ćemo sprečiti komuniste da narodnu borbu upotrebe u svoje političke svrhe. Zbog toga ne priznajemo druge oružane organizacije za borbu i stvaranje svih ovih ciljeva osim nacionalnih.

5) U interesu bliske saradnje slažem se sa formiranjem Balkanskog komiteta i ponudu da budem na njegovom čelu

primam sa zahvalnošću kao priznanje Jugoslovenskoj vojsci na čijem sam čelu a koja produžava da se bori sa neprijateljem. U smislu izloženog može se zaključiti i protokol.

Molim da mi se ovim putem što pre dostavi mišljenje i eventualne primedbe gospodina pretsednika.

Đeneral Mihailović

Br. 14—24-XI-1942 g.

PUKOVNIKU RAKIČU

Rad sa vašom stanicom otežan zato što menjate kristale. Mi vas čujemo. Dok se ne učvrsti veza naša stanica UON zvaće na kristalu 7080 i 7100 naizmenično. Vaša stanica VAN da zove samo na kristalu 5586 ponavljam 5586.

Vreme rada i pozivanje ostaje kao i do sada.⁸

Đeneral Mihailović

⁸ Redakcija nije pronašla telegramu koje je Draža Mihailović do-bijao koristeći ovu radio-vezu.

BR. 193

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 25. NOVEMBRA
1942. KOMANDANTU ČETNIČKIH JEDINICA U CRNOJ
GORI I SANDŽAKU ZA UNIŠTAVANJE KOMUNISTA I
ZELENAŠA¹

KOMANDANTU TRUPA U CRNOJ GORI I SANDŽAKU²

Obzirom na pojavu komunističkih trojki i rad zelenića
u Crnoj Gori,³

N A R E Đ U J E M

da preduzmete najenergičnije mere za uništavanje komunista i zelenića — naročito komunista. Upotrebite nemilosrdno ista ona sredstva koja su oni upotrebljavali u borbi protiv svoga naroda.

25 novembra 1942. g.
POLOŽAJ.

P.Z. Vrhovnog Komandanta
Načelnik Štaba
Armiski Đeneral,
Drag. M. Mihailović

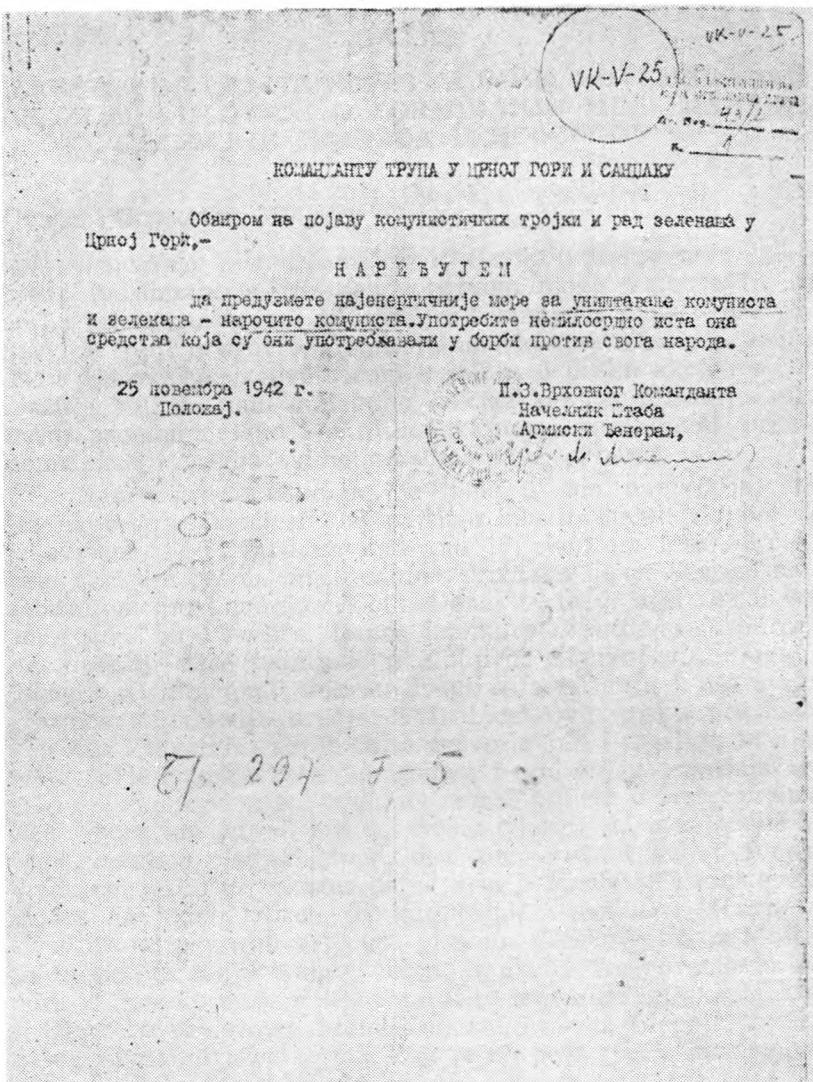
M. P.⁴

¹ Original (pisan na mašini, čirilicom) u Axivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 43/2 (VK-V-25).

² Odnosi se na kapetana Pavla Đurišića.

³ Od jeseni 1942. u Omoj Gori i Sandžaku počela je jača aktivnost ilegalnih partizanskih grupa i organizacija KPJ, naročito po dolasku partijskih radnika koje je VS NOPOJ i CK KPJ, početkom oktobra, iz zapadne Bosne uputio u Crnu Gartu. Opširnije o tome, vidi M. Leković, »Crna Gora u planovima Vrhovnog štaba NOVJ početkom 1943«, VIG, 2—3/1973.

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

Fotokopija dokumenta br. 193

BR. 194

**IZVEŠTAJ DR ISMETA POPOVCA OD 26. NOVEMBRA 1942.
DRAŽI MIHAJOVIĆU O FORMIRANJU MUSLIMANSKIH
ČETNIČKIH JEDINICA U HERCEGOVINI¹**

Uvaženi Gospodine Ministre

U prošlom pismu sam Vas izvijestio o stanju naše akcije među muslimanima.² Sa zadovoljstvom mogu Vam javiti, da se na terenu na kojem mi djelujemo stanje iz dana u dan pravavlja. Moji drugovi i ja smo stalno u kontaktu sa g.g. vojvodama Baćovićem i Jevđevićem koji nas u našim akcijama pomazu i koji su nam dali puno dokaza kako o razumijevanju naših problema, tako i o njihovoј punoj korektnosti prema nama, kao i prema svima muslimanima.

Naoružanje muslimana iz dana u dan napreduje, kao što napreduje i svijest kod najširih muslimanskih slojeva da je svršeno sa Hrvatskom državom i Pavelićem čije su paklene namjere prema muslimanima prozrene danas već i u najzabitnjem muslimanskom selu. Danas i mnogi naši izrodi već peru ruke od Pavelića. Danas imamo već potpuno formirane i u funkciji naše bataljone u Konjicu, Glavatičevu, Blagaju, Stocu i Aladinićima,³ dok su drugi u formiranju i naš svijet grozničavo nabavlja oružje. Vrijednost ovih naših organizacija kao i uopće saradnje Srba pravoslavnih i muslimana najbolje se je manifestovalo prigodom nekidašnjeg pokušaja ustaša da uđu preobučeni u domobransko odijelo u Hercegovinu. Naši naoružani odredi bili su čvrsto riješeni da u zajednici sa pravoslavnima dadnu otpor, dok nenaoružani svijet svojim držanjem jasno je pokazao da se Srbi pravoslavni i muslimani nalaze na jednoj strani. To su uostalom osjetili i Hrvati pa su u Mostaru pjevali slijedeću pjesmu: »Teško vama iz Mostara turci, eto idu Pavelića vuci«. U akciji oko spremanja otpora ustašama, moram Vam naročito istaknuti seljaka Mustafa Berberovića bivšeg pretsjednika opštine iz Blagaja, a sada našeg Komandira bataljona, koji je na prvi glas o mogućnosti

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 170, reg. br. 54/3 (BH-V-2047).

² Vidi dok. br. 186.

³ U Konjicu, Glavatičevu i Blagaju bilo je pokušaja da se formiraju četničke muslimanske jedinice. U Aladinićima (kad Stoca) bile su formirane »privremene čete« bataljona Aladinića — kako stoji u izveštaju Odbora Muslimanske vojne organizacije Stolac od 30. novembra 1942. Predvideno je da bataljon ima oko 500 ljudi (Arhiv VII, Oa, k. 170, reg. br. 55/3). Ta četnička jedinica nije se kasnije pojavljivala ni u jednoj akciji, a ni samo četničko rukovodstvo nije želelo da se Muslimani naoružavaju (vidi dok. br. 199).

dolaska ustaša pozvao narod, da bude pripravan na otpor, na što mu se je narod bio i odazvao.

Pored ranije izveštenih uspostavljenih veza sa Sarajevom i nekim krajevima Bosne, izvještavam Vas da smo uspostavili vezu i sa Banja Lukom preko ing. Sulfage Salihagića bivšeg narodnog poslanika, koji je uspio da dode do nas i da nas izvesti o stanju stvari u Banja Luci i Bosanskoj Krajini. Tamo je stanje relativno zadovoljavajuće, a ja vjerujem da će se mnogo bolje popraviti poslije njegovog povratka u Banja Luku kuda je već otpotovao i gdje će nastaviti rad po našim instrukcijama.

Osjećamo veliko pomanjkanje muslimana oficira, pa u koliko ste u mogućnosti, trebalo bi da nam se koji pošalje, a i mi smo sa naše strane poduzeli korake da nam neki prebjegnu.

Izvještavam Vas ujedno da smo prije šest dana uputili našeg potporučnika Čengića⁴ sa jednom desetinom naoružanih muslimana radi propagande u krajeve od Kalinovika do Sarajeva. Sada ćemo pripremiti jednu višu grupu, koju ćemo u istom pravcu uputiti. Seljaci muslimani gotovo se uopšte ne odazivaju u hrvatsku vojsku, dok gradani se odazivaju nešto više zato što su u ruci vlasti, koja smrtnom kaznom kažnjava neodazivanje u vojsku. Prije pet dana prebjegla je jedna grupa od preko dvije stotine vojnih obaveznika iz zapadnog dijela sreza Konjičkoga našem batalj onu u Glavatićovo zato da ne bi morali ići u hrvatsku vojsku. Kad bi nam materijalna i oružana sredstva dozvoljavala radi ishrane i naoružanja ovakvih ljudi, isti bi u mnogo većem broju nama prelazili.

Mi ćemo sa našom akcijom a po instrukcijama gore navedene G.G. i Vašim nastaviti i nadamo se da ćemo iz dana u dan imati bolji uspjeh.

Molim Vas Gospodine Ministre da i ovom prilikom vjerujete u moju iskrenu odanost i poštovanje.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

Nevesinje, 26 novembra 1942. godine

Dr Is. Popovac

⁴ Hamdiija.

BR. 195

OBAVEŠTENJE ČETNIČKE GLAVNE NACIONALNE KOMANDE CRNE GORE OD 29. NOVEMBRA 1942. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O AKCIJAMA PROTIV PRIPADNIKA NOP-a U CRNOJ GORI I SANDŽAKU I SNABDEVANJU MUNICIJOM OD STRANE ITALIJSKIH JEDINICA¹

GLAVNA NACIONALNA KOMANDA
Broj 379
Cetinje 29 XI 1942.

KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA

Manastir Oštrog

Primljen je izvještaj te komande Br. 2920 od 25 ov.mj.²

Akciju koju je komandant preduzeo potpuno odobravam.³ Naročito je ona od najvećeg značaja u pogledu saniranja prilika u Piperima. Radi ovoga Komandant će nastati da se ovoga puta akcija u Piperima u potpunosti okonča. Sve što je *sumnjičivo* razoružati, pa ma se borbi pribeglo. Biti kategoričan, beskompromisno i neumoljiv. Od ovoga zavisi naš dalji uspjeh.

Od kapetana g. Đurišića dobio sam takođe izvještaj.⁴ Na njegovom terenu stanje je dobro. Prve potjere po novom snijegu urodile su plodom.⁵ Do sada je uništeno 24 opasna komunista, dok ih je oko 15 na dva mesta opkoljeno i drže ih opsednute već tri dana. Vitlaju ih kao gladne zvjeri sa jednog kraja na drugi. G. Đurišić u izvještaju dalje navodi da je dobio podatke da će da bježe na teritoriju sreza nikšićkog, te da bi ih *trebalo otuda potjerati*.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 5/2 (CG-X-313).

² Tim izveštajem redakcija ne raspolaže.

³ Reč je o akcijama za uništenje ilegalnih partizanskih grupa, komunista i simpatizera NOP-a. Opširnije, vidi dok. br. 196; Zbornik NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 228.

⁴ Tim izveštajem redakcija ne raspolaže.

⁵ U naredbi komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 25. novembra 1942. piše da je žand. podnarednik Jaćimović Dragutin, kao voda patrole, 18. novembra u selu Tustu uhvatio »iz sreza bjelopoljskog komuniste Zižića Novaka i Miraša i Dacića Vuka«. Zbog toga je Jaćimović (povaljen i predložen za unapredjenje, a obećana mu je d materijalna pomoć (Arhiv VII, Ča, k. 132, reg. br. 7/2 i k. 133, reg. br. 8/2).

U selu Kruščici (na ograncima pl. Volujka) bilo je opkoljeno 12 dlegalaca, od kojih je 10 uhvaćeno, dok su Jovan čorović i Bogdan Kotlića izvršili samoubistvo (Arhiv VII, Ča, k. 140, reg. br. 11/3: izveštaj Štaba Šavničkog četničkog odreda od 20. novembra 1942).

U vezi sa ovim posljednjim podacima Komandant će nastati da se svi prebačeni komunisti najenergičnije protjeraju i hvataju, dok traje povoljno sniježno vrijeme za takvu akciju.

U razgovoru sa Nj. E. Guvernerom izložio sam mu da će odmah po završenoj akciji u Piperima preuzeti dalju akciju i u Banjanima. Ovo je Nj. E. Guverner prečutno odobrio. Stoga će Komandant po završetku operacija kroz Bjelopavliće i Pipre prebaciti do dva bataljona na ostalu teritoriju sreza nikšićkog, koja je pripadala g. Krstu Popoviću, i tamo preuzeti akcije u cilju hvatanja i protjerivanja tamošnjih komunista.

Po završetku operacija u Piperima podneti mi izveštaj.

U vezi traženja municije od strane te komande, Komandant armije u Podgorici⁸ sa Br. 11526 od 27 ov.mj. naredio je komandantu mjesta u Podgorici i komandantu divizije »Ferara«⁷ da izdadu traženu municiju. Stoga će komandant narediti potčinjenim komandantima bataljona da se, s pozivom na gornje naređenje, obrate odgovarajućim komandama za snabdijevanje municije.

KOMANDA NARODNE VOJSKE
CRNE GORE I HERCEGOVINE

GLAVNI STAB

Broj 3007 M. P

24 XII 1942. god.

Man. Oštrog

KOMANDANT, ĐENERAL
Blažo M. Đukanović

Raspisano po konceptu
u akta

KOMANDANT PUKOVNIK
B. Stanišić

⁸ Vidi dok. br. 171.

⁷ U Podgorici (sada Titograd) tada se nalazio Stab italijanske divizije »Ferara« (Ferrara).

BR. 196

NAREDENJE ČETNIČKE GLAVNE NACIONALNE KOMANDE CRNE GORE OD 30. NOVEMBRA 1942. KOMANDANTU ZETSKOG LETEĆEG ODREDA ZA MAKSIMALNO ANGAZOVANJE ODREDA U UNIŠTENJU KOMUNISTA I PRIPADNIKA NOP-a¹

**GLAVNA NACIONALNA KOMANDA
Pov Broj 148
Cetinje 30. XI 1942.**

KOMANDANTU ZETSKOG LETEĆEG ODREDA

**Pukovniku gospodinu
BAJU STANISIĆU**

Manastir Oštrog

Komunistička akcija ponovo se pojavljuje na mnogim mjestima.² Akcija kapetana g. Pavla Đurišića u tako je jakim razmjerama da je i svoju štabsku četu poslao u akciju. Rezultat te akcije do nazad šest dana bila je tako jaka da je poubijano 25 komunista, 15 opkoljeno kod Polja Kolašinskih da im je nemoguće izbjegći. Kapetan Ružić i Bojović do sada su poubijali i pohvatili na njihovoj teritoriji 17 opasnih komunista, od kojih su pohvatani predati sudu u Kolašin. Izjavljuju da bježe na teritoriju te komande. Naredite najenergičniju potjeru za komunistima koje po svaku cijenu uništiti i onemogućiti im dalju akciju na reonu te komande. Sve jedinice uputiti na teren. Biti nemilosrdan prema komunistima i onima koji ih pomažu.³ *Pipere bez razlike sve razoružati a poslije će se provjeravanjem utvrditi kome se može dati oružje. Prema njima ne imati obzira jer je njihov postupak takav da to dovodi do ponizavanja čitav nacionalni pokret i onemoćava nam da izvršimo zadatak.* Ovo naredenje smatrati be-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 144, reg. br. 24/1 (CG-P-130).

² Posle povlačenja partizanskih snaga juna 1942, u drugoj polovini godine u Crnoj Gori i Sandžaku četnici su zaveli svirepi obračun sa ostatima partizana, komunistima i pripadnicima i simpatizerima NOP-a. No, i u takvim uslovima Pokrajinski komitet KPJ za Crnu Goru i Sandžak, deo partijskog aktiva i ilegalne partizanske grupe intenzivno su radili na obnavljaju partijskih i skojevskih organizacija, povezivali pripadnike i simpatizere NOP-a i razvijali intenzivan politički rad u narodu (Oslobodilački rat, knj. 1, str. 330 i 331).

³ Vidi Uredbu o kažnjavanju partizana i saradnika NOP-a u Zborniku NOR-a, tom III, knj. 4, dok. br. 230.

zuslovnim i hitno ovo izvršiti. Naredio sam kapetanu Ružicu da opkoli kuću popa Jova Radovića u kojoj se kriju Marko Vujačić i Jefto Pavić i da ih preda sudu u Kolašin ili Nikšić. Formirani sudovi neka odmah otpočnu rad.

Energičan rad protiv komunista i njihovo uništenje mora se izvršiti u što kraćem vremenu. Odlaganja nema. Sentimentalnosti (ne smije da bude. Kapetan Đurišić javlja da se to mora uporedno izvršiti sa njegovom akcijom. Ako prebjegnu na teritoriju komandira Popovića dobićete naredenje da predete i na njegovu teritoriju.

Prijem naredenja potvrditi, (prijem naredenja potvrđen)

M. P.⁵

KOMANDANT, ĐENERAL
Blažo M. Đukanović

BR. 197

OBAVEŠTENJE DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 30. NOVEMBRA 1942. KOMANDI OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O SAGLASNOSTI KOMANDE 2. ITALIJANSKE ARMIJE SA ČETNIČKOM OPERACIJOM PROTIV NOV I POJ U ZAPADNOJ BOSNI I DALJOJ LEGALIZACIJI ČETNIČKIH JEDINICA¹

Majoru Pantiću, kapetanu Zečeviću, Petru Samardžiću i Tomi Guzini

Nevesinje

Ponovno sam proverio stvar i dobio najsigurnije garancije da ustaši ne samo da neće doći u Hercegovinu nego da moraju da napuste² Mostar, prvi bataljon u četvrtak a drugi u nedelju. Ima izgleda da neće smeti da idu ni u Stolac, kako smo ranije govorili. Postoji mogućnost da ustaši napadnu Italijane, ali to bi nam bilo od Boga poslatko i onda bi išli do Zagreba i definitivno likvidirali Hrvatsko pitanje. Prema tome sa naše strane puna opreznost i pripravnost, ali ni u kom slu-

⁴ Nečitak paraf.

⁵ Okrugli pečat: »Glavna nacionalna komanda Cetinje«.

¹ Fotokopija prepisa originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 26/14.

¹ Reči »da napuste« napisane su u levom gornjem uglu sa znakom da se ubace na to mesto.

čaju nikakav akt nasilja. Stolačka brigada nije još dobila instrukcije da se mirno drži, prema tome i njoj najstrožija na-ređenja da ni po koju cenu ne izazove sukob. Mogu Vam javiti još jednu radosnu vest. Odobrili su Talijani da mogu povesti brodovima 3000 ljudi u Knin.³ Prema tome ostvariće se vruća Čićina želja, a tom prilikom možemo preneti i to-pove a ne samo stanice. Ove priložene depeše⁴ odmah najhitni-jim putem treba da se pošalju do stanice i to automobilom do Uloga a dalje brzim konjima. Ovo je najhitnije. Neće biti zahvaljujući hrvatskoj gluposti nikakvih posledica radi naših nasilja u Bišini.⁵ isto tako zatekao sam ovde radiogram da druga armija pristaje da mi legalizuje i dade hranu za još 6000 četnika u Hercegovini. Samo je nezgoda što oni smatraju našom zonom liniju Nevesinje—Ulog—Kalinovik—Stolac, a sa druge strane te linije da ne možemo držati naše bataljone. Prema tome moći ćemo samo Konjic da legalizujemo, mostarski srez nikako.⁶ Oni traže da se povuče odmah i bataljon iz Blagaja, pa treba na neki formalni način ukloniti te ljude privremeno dok ja svršim posao i u isti mali izvestiti diviziju Murde u Mostaru, da je dislociran bataljon iz Blagaja. Mislim da će doneti i skije i sve ostalo što treba. Potsećam ponovo da se trupama javi da ostave 10% uniformi za Bosnu. Potsećam da bez obzira na ove velike stvari treba goniti komuniste i izvr-šiti onaj razmeštaj trupa u Udrežnje kao i postaviti oficira u Bišinu. Treba dok se ja vratim već početi propagandu za odla-zak u pomoć braći u Dinari, da se stvar može brzo završiti, jer ja će tražiti čim se vratim da se trupe pokrenu. Treba požuriti telefonsku liniju do Nevesinja. Treba saslušati i na muke udariti one iz Biograda, koje Vlado⁷ pozna, da odaju sa-učesnike. Treba da Tomo svrši onu stvar sa Videnom.⁸ Treba

³ Radi se o prebacivanju četničkih snaga radi operacije pnoitiv partizanskih jedinica u zapadnoj Bosni. Opširnije o tome, vidi dok. br. 198, 203, 204, 206, 211, 212 i 215—218.

⁴ Tim depešama redakcija ne raspolaže.

⁵ Odnosi se na nasilje jedinica Nevesinjske četničke brigade nad srpskim i muslimanskim stanovništvom izvršenim novembra 1942. u Bišini i Blagaju. Jevđević je 29. novembra 1942. naredio komandantu po-menute brigade i komandi nevesinjskog sreza da prekinu sa daljim akcijama nasilja zbog pretnje italijanskih vojnih vlasti da će zbog toga po-vući naredbu o odlasku ustaša iz Hercegovine. Te četničke akcije izvo-dene su upravo u vreme kada je Jevđević privodio kraju pregovore sa komandom italijanske 2. armije o legalizaciji četničkih jedinica u re-jonu Konjica, Uloga, Kalinovika i Trnova i o isporuci hrane i opreme za te jedinice i za još 3.500 četnika u Hercegovini (Arhiv VII, Oa, k. 231, reg. br. 15/7; u ovoj knjizi vidi dok. br. 198).

⁶ četničke jedinice su kasnije u oba sraza legalizovane (vidi dok. br. 208).

⁷ Vladimir Zečević.

⁸ Verovatno se odnosi na italijanskog poručnika Vidaka (vidi dok. br. 174, nap. 4).

kontrolisati otpremu hrane sa Plužina u Ulog. Imam impresiju da nema dovoljno kuraži kapetan Milutinović⁹ za akciju u Hodbini, treba ga pritegnuti da se to izvrši.

Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

30 novembra 1942. god.

Vojvoda Jevđević

Ako Baćović dođe pre mene a ja javim radiogramom iz Sušaka da se priprema mobilizacija za Knin, recite majoru da uzme snaga iz Rogatice, Srebrenice, Foče i Čajniča, iz sarajevskih i Icalinovačke brigade 1000 ljudi, a ostatak iz Crne Gore i Hercegovine.

Nemojte da Vam u Nevesinju Talijani viđaju ovu vojsku što smo je pripremili za Hodbinu. Može vojska da odlazi do Buska i da se vraća u selo a ako trećeg decembra ode bataljon ustaša onda je povući.

Tomo,
Šaljem ti prepis pisma
Jevđevićevog. Dodi ujutro
da se po ovome razgovorimo
Vladimir¹⁰

⁹ Vladimir, žand. kapetan, komandant Mostarske četničke brigade.
¹⁰ Belešku je dopisao Vladimir Zečević.

BR. 198

PROMEMORIA POLITIČKOG DELEGATA ŠTABA DRAŽE MIHAJLOVIĆA ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU OD NOVEMBRA 1942. KOMANDANTU 2. ITALIJANSKE ARMIJE O AKTUELНИМ ПИТАЊИМА САРАДЊЕ И МЕРАМА ЗА НЈЕНО ПРОДУБЉИВАЊЕ¹

Pro memoria Ekselenciji Komandantu Druge Armije. — Sušak.

Predloži za ojačanje i produbljenje saradnje četnika sa italijanskim armijom, za puno i konačno smirenje i red u Hercegovini i Istočnoj Bosni.

PITANJE NARODNE PREHRANE

Kako sam ranije izvestio, Hercegovina i Istočna Bosna u onom delu, koji je pod vašom kontrolom i u najsredenija vremena pasivne su za hiljade vagona hrane. Uprkos svim obećanjima hrvatska vlada ne šalje ni jednog grama hrane u rezove, koji su okupirani od vaših trupa sa očitom namerom, da usled gladi izazove u tim krajevima anarhiju i revoluciju i tim diskutuje² Vas. Potrebno je svim sredstvima prisiliti Hrvatsku da i u te rezove pošalje bar one količine hrane, koje daje stanovništvo u ostalim krajevima, premda je svugde stanovništvo bogatije od našeg.

Mi smo od naših sunarodnika u zoni Višegrad, Rudo i Plevlje kupili za našu sirotinju dvadeset vagona hrane. Svakog je prodao samo višak i zbog toga ishrana Crne Gore neće stradati. Potrebno je izraditi odobrenje od guvernera Crne Gore, da se ta hrana može izvesti u naše krajeve i da se može transportovati kao vlasništvo talijanske vojske željeznicom, gde željeznice ima (Višegrad—Foča).

Bataljonima u Istočnoj Bosni koji su legalizovani, šalje se hrana u razmacima od petnaest dana. Čitava ta zona ne-pristupačna je svakom transportnom sredству od decembra do marta i potrebno je narediti, da se do marta pošalju odmah potrebne rezerve, jer će vojska u sred zime ostati bez hrane, što može da ima neugodnih posledica. Prošle godine cele zime armija je talijanske garnizone hranila pomoću avijona. Radi se o bataljonima Ulog, Kalinovik, Miljevina i Jahorina.³

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 10/6 (BH-X-38). Dokumenat je bez datuma i potpisa, ali se iz podataka koje sadrži može zaključiti da potiče iz druge polovine novembra 1942. i da je Dobrosav Jevđević njegov autor.

² Tako u originalu, verovatno: diskredituje.

³ Ti bataljoni su sačinjavali Kalinovičku brigadu Romanijskog korpusa.

Potrebno je odobriti nam, da možemo za svoj novac nabaviti u Italiji i izvesti u većoj količini marmolade i suhog voća.

PITANJE STRATEŠKOG OSIGURANJA I SMIRENJA U NESIGURNIM SREZOVIMA

Najvažnije su tačke za obezbedenje Hercegovine Kalinovik i Konjic. Ko drži Kalinovik gospodari saobraćajnimvezama Crne Gore, jBosne i Hercegovine, pa su i prošle godine tim putem komunisti zarazili Hercegovinu. U Kalinoviku imamo odličnu trupu, samo jedan od najvažnijih bataljona »Jahorina« koji drži pozicije na planini Jahorini nije legalizovan i ne dobiva hranu i ako je u sastavu talijanskih trupa učestvovao u svima borbama od aprila do danas i izgubio u Hercegovini devetnaest ljudi (mrtvih).⁴ Sve spiskove oficira toga bataljona ima na raspolaganju, kao i spiskove vojnika armiski šesti korpus, i pošto se radi samo o tristotine ljudi, molim da se odmah izvrši legalizacija toga bataljona. Druga je važna tačka koja brani Hercegovinu Konjic. U srezu Konjic legalizovan u proljeće jedan bataljon muslimana. Međutim, Srbi koji imaju hiljadu pušaka i koji su u proljeće ove godine pobili sve komuniste na svom terenu,⁵ nisu još legalizovani i ako su svi spiskovi davno već dostavljeni armiji, te premda nam je to mnogo puta obećano. Srez Konjic nastanjen je od Muslimana i Srba čije su zone podeljene. Dok postoji samo Muslimanski bataljon, nelegalizovani Srbi su nezadovoljni i mogu biti povoljan materijal za komunističku propagandu, jer komuništici iz zone oko Prozora svakodnevno nasrću.⁶ Naprotiv sa legalizacijom tristotine ljudi stvorice se odlična brana svakom njihovom pokušaju i psihološki smiriti duhovi između Srba i Muslimana, jer su najmirniji, kada su obe strane naoružane. Isti slučaj kao sa Konjicom je i u srezu Mostaru, gde

⁴ O učešću Jahorinskog bataljona u borbama protiv partizana u Hercegovini (učestvovao je kao Bosanski odred) u proljeće 1942, vidi dok. br. 92 i 114.

⁵ Četnici su, 6. juna 1942, izveli puč u Konjičkom batalj onu Severnohercegovačkog NOPO i tada u Dramiševu i okolnim selima (kod Nevesinja) ubili 27 partizana. Pučevi su nastavljeni 14. juna i u trodnevnim borbama u selima Glavatičevu, Zimlju, Bijeloj i Blacama (kod Konjica), poginulo je preko 30 partizana, oko 10 ranjeno i 12 zarobljeno. Ipak, bataljon se održao. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 5, dok. br. 68; Hercegovina u NOB, str. 365—369.

⁶ Na području Donji Vakuf, Bugojno, Prozor u to vreme je dejstvovala Operativna grupa koju su sačinjavale 5. proleterska (crnogorska) i 10. hercegovačka NOU brigada. Formirana je po naredenju VS NOPOJ sa zadatkom da izvodi ofanzivne akcije na neprijateljske garnizone i komunikacije (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 6, dok. br. 44; tom IV, knj. 7, dok. br. 3).

imamo preko hiljadu pušaka i gde bi također trebalo legalizovati u Srpskoj zoni sreza jedan bataljon, kao što postoji Muslimanski u njihovoј zoni toga sreza. Konačno u srežu Ljubinje—Ravno, gde imamo hiljadu i dvesto pušaka i gde je čisti Srpski elemenat, nemamo ni jednog kontrolisanog i legalizovanog vojnika. Spiskove za jedan bataljon u tom srežu, kao i za gore pomenute, nalaze se takođe u šestom Korpusu. Za svega hiljadu dvesta novolegalizovanih i hranjenih ljudi možemo da postignemo punu političku i vojnu sigurnost u celoj Hercegovini, te molim Ekselenciju da to uvaži i izda shodna naredenja, ovo je apsolutna potreba i od svih mojih predloga najvažnije.⁷

PITANJE UNUTRAŠNJIH ODNOŠA ČETNIKA PREMA VOJNIM ITALIJSKIM VLASTIMA

Prema sporazumu sa Vašom Ekselencijom⁸ utvrđeno je, da se sve naredbe italijanske vojske našim jedinicama imaju isključivo prenositi preko naših oficira. Tako isto odobreno nam je, da u jedinicama možemo kultivisati nacionalne naše ideale jer se inače nemože (zamisliti) ideološka borba protiv komunizma. Ranije je naša organizacija spadala direktno pod Komandu Korpusa, a sad je to preneto na divizije od kojih svaka na svom teritoriju saraduje sa našim jedinicama istoga teritorija. Usled toga se ineke Divizije tačno pridržavaju sporazuma, dok druge vrše neugovorene akte presije. Na primer divizija Mesina u Pribilovcima naredila je da četnici skinu svoje orlove sa mrtvačkim glavama, dala im štambilj sa isključivo talijanskim natpisom, prisilila ih da se služe lektimacijama sa čisto hrvatskom terminologijom i ja sam sa teškom mukom prisiljio četnike da se tome privremeno pokore, dok stvar ne izvidim sa Vašom Ekselencijom. U istoj diviziji uhapšeni su naši oficiri Gojko Nadaždin® i Vidoje Šarić¹⁰ i bačeni u logor na Mamuli, a sve moje intervencije da je to nepolitički akt ostale su uzaludne. U mnogim slučajevima razoružavaju pojedince i grupe četnika bez stvarnog razloga, a to sve ide u račun komunistima, koji miniraju tim moju situaciju, sileći me ili da kao i oni uzimam stav protiv okupatora ili da mase prepustim njima. Zabranjeno je kod mnogih divizija da se naša unutrašnja korespondencija piše cirilskim pismenima i ako je i sama armija ranije u svojim proglašima Srbima upotrebljavala ta slova, i ako i sad njemačka komanda ja-

⁷ Mostarska i Konjička brigada su legalizovane polovinom decembra 1942 (vidi dok. br. 208).

⁸ Vidi doik. br. 169.

⁹ i ¹⁰ Prema izveštaju Velike župe Hum od 17. novembra 1942, Gojko Nadaždin je uhapšen 26., a Vidoje Šarić 25. oktobra 1942 (Arhiv VII, A NDH, k. 229, reg. br. 33/7).

vno u sred Sarajeva, obraća se nepravoslavnim, nego Srbima, ne latinicom nego cirilicom, kako prilažem dokumenat vrhovnog njemačkog komandanta generala Fortnera.¹¹ Čirilica je naše i nacionalno i crkvenoreligijozno pismo i nema nikakve veze sa nekakvom iridentom. Dalje talijanske vojne vlasti priznuju od naših oficira samo komandante bataljona i nikoga više. Mi međutim imamo naše štabove, naše oficire za inspekciju koji obilaze trupe, naše itendante, koji se brinu o prehrani i bez svih tih oficira koji istodobno vrše antikomunističku propagandu mi bi davno propali. Kada vlasti nekog od tih oficira vide, oni ga zaustavljaju, u nekim slučajevima i hapse, te se provocira veliko nezadovoljstvo. Konačno mi imamo u Hercegovini preko trideset bataljona od kojih je samo trećina legalizovana, pa i svi ti oficiri zajedno sa vojnicima služe redu i poretku.¹² Radi toga je apsolutno potrebno, da se saopšti šestom korpusu daćemo mi prijaviti oko dvadeset oficira, koji su na raznim položajima i da oni imaju biti smatrani legalizovani, kao i ostali. U vezi sa ovim treba ispitati pitanje piata vojnicima i oficirima. Mi niukom slučaju radi prestiža ne možemo pristati da italijanski oficiri direktno vrše isplatu novca vojnicima, nego smo tražili da se novac plaća našim komandantima, a ovi da isplaćuju vojsci, jer mi dajemo novac i onim koji nisu legalizovani a u istoj jedinici služe sa legalizovanima.¹³ Neke su divizije uvidele, da je naše traženje opravdano i tako postupile, dok su druge uskratile i tamo niko nije htio da novac primi. Molim da se i ovo pitanje reši. Ovde se postavlja i pitanje komunista koje uhvatimo i zarobimo u borbi. Vrlo neugodno deluje na narod, ako ih predajemo Italiji i to komunisti iskorisćavaju i mi želimo da takve zlikovce mi sami streljamo, pa molimo da se u tom smislu izdaju potrebna naredenja. Konačno mi smo tražili da osnujemo u zoni od bivših žandarma naše žandarmeriske stanice, čiji se organi u progonu komunista mogu slobodno da kreću po celoj zoni. Oni najbolje znaju svakog sumljivca lično, a ne treba ni spominjati da hrvatska žandarmerija u ovim krajevima ne postoji i da se ni jedan živ nebi vratio, ako bi i pošto izvan grada. Pošto se preko zime talijanske čete ne kreću po planinama, ovi naši žandarmi su jedini garancija reda i sigurnosti, pa molimo da se odobri njihovo slobodno kretanje po zoni i da

¹¹ Johan Fortner (Johann) general-major, komandant nemačke 718. pešadijske divizije.

¹² Decembra 1942. u Hercegovini su postojali Nevesinjski i Trebinjski četnički korpus, koji su imali ukupno 28 bataljona (oba po 14 bataljona). Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 24/4; k. 173, reg. br. 6/2 i k. 198, reg. br. 46/3: pregledi brojnog stanja i naoružanja pomenutih korpusa.

¹³ O načinu isplate novca, dobij enog od italijanskog okupatora, vidi dok. br. 191.

6e za te žandarme, kojih će u svemu biti u celoj Hercegovini dvestotine i pedeset odobri hrana. Isto tako da se odobri da iz svih bataljona formiramo jednu leteću trupu od dvesto ljudi koja će se u zimu moći da kreće po celoj Hercegovini progoneći partizanske agente i eventualne njihove grupe, koje uspeju da se ubace u našu zonu preko jataka.

PITANJE OPREME NAŠIH BATALJONA

Uprkos mnogobrojnim obećanjima dosada nismo dobili nikakva odela. Armata nam je obećala odela kaki boje ali nisu stigla. Isto tako nismo nikada mi za posadne čete dobili šatore i deke i ako se vojnici smrzavaju na položajima. Za sad je najpotrebnije, danam se bar za legalizovane trupe dade zimskih šinjela četiri hiljade. Napominjemo da je vrlo teško prisiliti trupe da ih uzmu u talijanskoj boji, paćemo ih morati obojiti u crno, ako drugih nemate. Isto tako nam se treba odobriti potreban broj cipela za vojsku. Za potrebe naših zimskih odreda apsolutno je potrebno da dobijemo tristotine skija, koje su nam već u nadležnim komandama obećane. Mi bez tih odreda nemožemo obilaziti ni trećinu zone, one će nam omogućiti punu kontrolu svih prelaza i svih granica a mi imamo potrebno obučeno ljudstvo. Napominjemo da u poslednjim borbama sa komunistima imamo veliku potrošnju municije a da je niko nismo primali. Za dve hiljade ljudi u trećoj zoni koji čuvaju granice potrebno je dati po pedeset metaka, ukupno stohiljada metaka, jer se preko zime nemože dostaviti municija. Tako isto za naših osam bacača 81 mm po pedeset granata i za četiri mala bacača po sto granata, jer ih nemamo ni po dvadeset po oruđu.

PITANJE INTERNIRANIH PO LOGORIMA

Komandantu šestog korpusa dostavio sam spisak lica, koia se nalaze internirana na Mamuli, a za koje mi garantujemo da su posve ispravni u nacionalnom pogledu. Ova lica su najvećim delom zatvorena prilikom proletnijih operacija kada su ih nastupajuće trupe našle kod kuće u tadašnjoj psihozi smatrali za komuniste i deportirali. Drugi su opet internirani na osnovu neprovjerenih denuncijacija. Mi se borimo protiv komunista na Šivot i smrt i nismo zatražili oslobođenje ni jednog lica za koga nismo sigurni da je politički ispravno. Akt oslobođenje učvrstio bi kod naroda veru u Italijansku pravdu, porodice oslobođenih bile bi najbolji saradnici, i osetilo bi se da postoji prava razlika između komunista i nevino zatvorenih. Za ovu svar naročito molimo da se Ekselencija zainteresuje, jer je to pitanje humanosti i pravde.

PITANJE NAŠE POMOCI ČETNIČKIM ODREDIMA U DINARI

Ekselenciji je poznato kakve gubitke i neprilike nanose i nama i talijanskoj armiji skoncentrisane partizanske bande u zoni Like i Severne Dalmacije, te Primorja. Naš je vitalni interes da definitivno uništimo te razbojnike, jer će nam inače na završetku rata još više jada zadavati kao i Vašim trupama. U tu svrhu mi smo voljni da pošaljemo u Dinaru dve hiljade naših najboljih boraca, koji bi im zadali smrtni udarac. Te trupe bi trebalo transportovati, željeznicom do Metkovića a brodom do Splita i opet željeznicom do Knina. Za njih bi tražili samo svi da dobiju cipele šinjele i dovoljno municije. Čim bi se sastali sa našim odredima oni bi jednim ofenzivnim zamahom likvidirali famozne brigade proleteraca. Za ovo su Vam se obračali odredi Vojvode Pukovnika Trifunovića,¹⁴ a i mi činimo to sa naše strane. Za ceo Balkan imalo bi ogromno značenje uništenje ovih bandi.

PITANJE DOKTORA SVILOKOSA

Po nalogu druge armije uhapšen je naš poručnik Dr. Nino Svilokos¹⁵ rodom iz Dubrovnika. To ne samo da je antikomunista par eccellenze nego jedan od najubedenijih prijatelja Italije. Njegovo hapšenje ne samo da je nezasluženo, nego je i velika (taktička) greška baš po talijanske interese. Mi uzimamo punu garanciju za njegovu političku ispravnost i molimo Ekselenciju, da ga na svaki način oslobode zašto će imati punu zahvalnost naših odreda.

PITANJE NAŠIH ODNOSA PREMA HRVATIMA I NJEMCIMA

Pojedine niže talijanske komande pokušavaju da nađu platformu pomirenja ili čak i saradnju između nas i odreda Hrvatskih i Njemačkih. Mi poštujemo obaveze prema njenim saveznicima.¹⁶ Ali kategorički izjavljujemo da nikada i niukom slučaju nemožemo zajedno istupati ni sa jednim ni sa drugima. Svaki takav pokušaj doveo bi do napada na te jedi-

¹⁴ U italijanskim dokumentima Ilija Trifunović Birčanin se javljuje kao pukovnik (Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 10), dok je u četničkim dokumentima oin vojvoda.

¹⁵ Poručnik dr Nino Svilokos je od strane Baćovića bio upućen u Dubrovnik »sa ovlašćenjem da putem Dubrovčana Hrvata izazove sukob u Dubrovniku a na osnovu toga da Italijani isteraju Hrvate iz Dubrovnika« — kako stoji u tei. majora Petra Baćovića od 18. septembra 1942. Draži Mihailoviću (Arhiv VII, Ča, k. 280, reg. br. 1/1).

¹⁶ Vidi obaveštenje talijanske komande »Superslode« od 18. oktobra 1942. o sadržaju sporazuma sa poglavnikom NDH u vezi sa četničkim formacijama — Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 114.

nice. Naši legalizovani odredi držače se lojalno obaveza da se ne mešaju u te stvari ali mi nismo u stanju zabraniti deset hiljada naših nezavisnih četnika u njemačko-hrvatskoj zoni da brane svoje kuće i porodice od krvnika i zločina. Jedini put da se smiri Bosna, jeste da se iz nje odstrane Ustaše i predla upravu talijanskoj vojsci.¹⁷

BR. 199

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVDEVIĆA I MAJORA BAĆOVIĆA OD NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O PROBLEMIMA ISHRANE, ORGANIZACIJI PROPAGANDE PROTIV NOP-a I O ODNOSU PREMA MUSLIMANIMA I ITALIJANIMA¹

Uvaženi Gospodine Ministre,

čast mi je zajedno sa majorom Baćovićem dostaviti Vam sledeći detaljan izveštaj iz svih oblasti naše aktivnosti u ovoj zoni:

Pitanje prehrane.

Ono je najvitalnije i od njegovog pravilnog rešenja, u koliko se rat ranije ne svrši, zavisi i uspeh naše akcije na spasavanju srpskog naroda. Radi njega gutamo i mnoge pilule u našem odnosu sa Italijanima. Kako smo ranije izvestili prvenstveno smo pokušali, da manjak na hrani nadoknadimo kupovinom u Italiji.² Do sada smo uspeli uzeti jedan vagon graha, te jedan vagon marmelade, jedan vagon konzerviranog mesa i sardina, te oko deset hiljada kila graška i povrća druge vrste u konzerviranom stanju. Osim toga oko dva vagona brašna, ali brašno mnogo trošimo na hranu letećih brigada i nelegalizovanih odreda. Sada sam poduzeo energičnu akciju da dobijemo hranu za treću zonu³ (naša slobodna zona gde nema talijanskih trupa i to od Foče do Trnova). Tu smo prijavili Talijanima tri bataljona u Kalinoviku, Miljevini i Jahorini u ukupnoj jačini

¹⁷ O svim akcijama koje je preduzeo kod italijanske 2. armije Jevđević je oibavestio Dražu Mihailovića (vidi dok. br. 199).

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, ireg. br. 54/4, k. 170 (BH-V-2085). Dokumenat je bez datuma, ali se iz njegovog sadržaja može zaključiti da je pisan u drugoj polovini novembra 1942.

² Vidi dok. br.114.

³ Vidi dok. br. 198.

od devet stotina ljudi. Pređočio sam Italiji da od tih bataljona u zimi zavisi sigurnost Hercegovine od partizanske invaziјe, a kako su terenski tako položeni, da su šest meseci izolovani od sveta zatražio sam od njih, da za te trupe odmah prebaće hranu za šest meseci, to jest oko stotinu i šezdeset hiljada obroka. Oni su načelno pristali i ako to i izvrše, mi ćemo vas depešom izvestiti. Tim bi dobili ogromnu rezervu, koja bi nam mogla da sjajno posluži i za slučaj da vi naredite operacije opštег karaktera u vezi sa svetskom situacijom. Osim gorepomenute kupljene hrane, mi smo kupili i imamo u našem glavnom štabu u Kalinoviku* osam hiljada konzervi i osam hiljada dvopeka, te tri i po hiljade obroka vlažne hrane. Pored toga i ona hrana što je pošalju Talijani biće sva magazionirana u Kalinoviku. Zatim imamo isto osam hiljada konzervi još i osam hiljada dvopeka u Zovomdolu u nevesinjskom srezu. JMarodu smo do sad nabavili za Hercegovinu dva-deset i četiri vagona soli, a komanda ima svoje rezerve u Kalinoviku wagon soli i u Trebinju pola vagona, te konačno šesdeset kvintala brašna u Foči dobivenog za so, a pored toga Fočanska brigada ima svoje rezerve četiri vagona žita. Konačno imamo od ratnog plena u Dobrom polju trideset kvintala belog brašna. I većina ostalih hercegovačkih brigada ima svoje posebne rezerve. Intervencijom Italije prisiljeni su Hrvati, da daju našim srpskim porodicama u Hercegovini iste obroke kao i drugom stanovništvu, što pre nisu radili. Predviđeno je da Hrvati do prvog decembra uvezu osamdeset vagona kukuruza i pedeset vagona krtole. Da bi zainteresovali sreske i brigadne komande za pitanje prehrane i da bi im davanjem inicijative omilili rad, mi smo rešili da decentralizujemo i brigu oko prehrane i pomaganje sirotinje. Ovim se načinom glavna komanda uklanja i zlonamernoj kritici protivnika. Tako smo svakom srezu u slobodnoj Hercegovini odredili da ste im Vi stavili na raspolaganje kao prvu pomoć po milion dinara.⁵ Za utrošak ove sume stara se posebni odbor za prehranu u kom su i komandant brigade i komandant sreza. Pola miliona odbor ima da upotrebi za pomoć najsiromašnjim, za kolektivne nabavke hrane od Hrvata i Talijana, za zamene i itd., te konačno za lokalne pomoći sirotinje u novcu. Drugih pola miliona ima odbor da upotrebi za otkup vune i kože od naroda. Ova se vuna i koža plaća više nego je plaća država a upotrebiće se na osnovu naših ugovora za zamenu za brašno sa Italijom i to u relaciji pet kg kukuruza za kg vune i tri kg

⁴ U tom mestu se nalazila Komanda operativnih jedinica istočne Bosne d Hercegovine.

⁵ Novac je dobiten i od i talijanskog okupatora (vidi dok. br. 183 i 191).

kukuruga za kg kože ovčije. Ovo brašno će komanda također dati tim srezovima. Ovu pomoć su dobili srezovi Stolac, Ljubinje, Gacko, Bileće, Trebinje, Mostar, Nevesinje i Konjic. Novac koji su Italijani bili namenili vojsci a koji iznosi prosečno oko milijun dinara po srežu također smo primili i u celosti stavili na raspolažanje odborima za prehranu odnosnih srezova za nabavku hrane. Srezovi koji graniče prema Crnoj Gori, Goranskom, Foči itd. iz ovih sretstava kupuju so i menjuju tamo za žito, pa je i tim putem nabavljenog nekoliko vagona žita. Pored gornjeg naredili smo da se obustavi iz Hercegovine izvoz svih namirnica, a našem stanovništву zabranili prodaju stoke već naredili da se kolje, soli i suši. U većem delu srezova prepustili smo sreskim odborima da vrše i jednu vrstu kolektivizacije oduzimajući od imućnijih višak stoke i dajući ga siromašnjim. Oduzetu stoku neki srezovi plaćaju a neki daju priznanice. Komanda za potrebe vojske počinje ove nedelje da kupuje volove, koje će da kolje i suši. Nutrinjom koja nije za Isušenje hraniće se vojska, od otpadaka pravićemo sapun, loj čuvati za zimu, a sa ostalim hraniti svinje. Mislim zaklati najmanje pet sto volova a sve potrebne sušnice i ostalo imamo u našoj glavnoj bazi u Kalinoviku. Najteži nam je problem stanovništva, kome je pored gladi izgoreo i krov nad glavom. Jedan deo od tih već smo naselili u napuštenim kućama muslimana u Foči čiji spisak prilažemo,⁶ a hranićemo ih ako se mogne dobaviti hrana sa onim što ste nam javili da ćemo da dobijemo u Sandžaku. Srežu fočanskom smo dali posebne kredite za kupovinu duvana i oraha, koje ćemo također zameniti za brašno. Duvana ćemo skupiti oko jedan vagon. Bili smo ugovorili sa Italijom, da hranu koju kupujemo u Sandžaku transportujemo preko Višegrada u Foču, ali to će ići teško jer su baš naši prekinuli prugu kod Ustiprače.

Napominjem još da mi primamo u celosti hrana za posadne čete, kako se medutim veći deo ljudstva nalazi kod svojih kuća, to mi imamo uvek ušteda, koje delimo sirotinji. Što se tiče ishraneistočne Bosne, koja je još u težim okolnostima, način njene ishrane i naše pomoći kod toga izneli smo vam u posebnom izveštaj u o sastanku sa bosanskim glavarima.⁷ U vezi svega izloženog uviđate i sami da su sume, koje ste nam stavili na raspolažanje nedovoljne, pa vas ponovno mnogo molimo da nam [se] novac za ostvarenje našeg programa što pre doznači. Novac se troši striktno po programu što delegati vr-

⁶ Tim spiskom redakcija ne raspolaže.

⁷ Reč je o sastanku u s. Jabuci 8. septembra 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 280, reg. br. 6/1).

hovne komande mogu uvek da utvrde u našem knjigovodstvu. Ovo napominjemo radi toga što smo saznali da su izvesna lica pravila kod vas primedbe o našem rukovanju sa novcem. Ovom prilikom napominjemo, da smo saznali, kako su vas obaveštili, da i neke naše depeše ne odgovaraju istini ili čak da su svesno netačne. Kategorički tvrdim, da nosimo punu odgovornost za sve što smo vas izvestili, te da je taj informator najordinarnije lagao.

Pitanje nacionalne propagande i duhovna raspoloženja masa

Propagandu ne sprovodimo u našoj zoni po šabloni, koja nam je dostavljena. Utvrđili smo prvenstveno, da u ovim krajevima pisana reč ni iz bliza ne može zameniti usmenu propagandu. Narod je primitivan i oni pismeni, to su samo u toliko što su prošli kroz osnovnu školu, ali niti čitaju niti za čitanje osećaju potrebu. Najteže je za narod pisati a većina redaktora naših Vidovdana nije tom poslu dorasla. Delovati mogu i biće čitani samo najkraći sastavi u kojima je sa malo reči sažeta neka velika misao jednostavnim narodnim jezikom, ili koja prigodna pesmica, koja se može i pevati. Jevdević nema za to vremena, a pogodnih novinara uprkos obećanjima iz Beograda ne dobivamo. Santić je fizički slab i komotan i od njega ne možemo drugo tražiti nego da piše svoju knjigu. Mislili smo da dozovemo Grdića, ali sad zbog Birčaninove bolesti neophodan je u onoj zoni. Pristupili smo radi toga u glavnom usmenoj propagandi šaljući povremeno na teren narodne intelektualce iz sreza u srez, koji obilaze sela, drže sastanke i nevezano razgovaraju sa narodom o svim pitanjima koja ga zanimaju. Imamo stalno u pokretu desetak takvih ljudi od kojih su najglavniji doktor Tošo Perović,⁸ doktor Ukropina⁹ i bivši sreski načelnik Jojić.¹⁰ Agitacija prvenstveno antikomunistička ali se narod također i vrlo mnogo interesuje o budućem uređenjti države. Poenta antikomunističke propagande nam je u tom, da bi formiranje komunističke Jugoslavije onemogućilo Srbinima ne samo pravo na osvetu i naknadu žrtava, nego bi ih deklasiralo na gradane drugog reda, pošto bi sve antisrpsko potražilo utočišta u komunizmu. Ideju ravnogorske države narod prima sa oduševljenjem, a naročito se u narodu raširila krilatica, da se oružje neće polagati, dok se takva država ne ostvari. Najviše obradujemo princip socijalne pravde u novoj državi, jer se tek sada vidi koliko je predratna zem-

⁸ Todor Perović Toša, advokat iz Trebinja.

⁹ Vaso, sudija iz Trebinja.

¹⁰ Milivoje, pre rata sreski načelnik u Bileći,

Ijoradnička propaganda raspirla klasnu mržnju u narodu. Narod sa negodovanjem prima svako pominjanje imena Jugoslavije, pa o njoj neće da čuje ni u konfederativnoj formi. Imamo također muku sa našom taktikom pomirijivosti prema poštanim Hrvatima i Muslimanima. Pojedine hrvatske oficire koje smo rasporedili gleda sa nepoverenjem, a još sumnjičavije se odnosi prema muslimanima koji metnu orla i kokardu. Biće težak problem zadržati mase pri konačnom obračunu, da ne plate i pravim i krivim. Prilikom operacija u Bosni svedoci smo bili najbestijalnijeg klanja dece od godinu i dve dana i to ne od pojedinaca, nego i od celih grupa.¹¹ Iskonski instinkti počinju da bivaju predominantni u narodnoj duši. Isto tako smo utvrdili niz slučajeva ordinarne pljačke, ali se na to moralno gledati malo blaže, jer je ceo kult naše prošlosti i nacionalna epopeja protkana sa tim pojavama. O pojavama komunista u Bosni govorimo u drugom izveštaju,¹² u hercegovačkoj zoni ima ih u nevesinjskom srežu, nešto konjičkom srežu i u trebinjskoj šumskoj oblasti.¹³ Leteće brigade i njihove čete stalno su u akciji i svaku pojavu ugušuju u zametku. Najviše nam smetnja zadaje Petar Samardžić koji je filokomunistički raspoložen, a ima nezajažljive ambicije, koje nisu ni u kakvom srazmem ni sa njegovom sposobnosti, ni sa njegovom snagom u narodu. Da bi i tu akciju paralisali postavili smo po njegovom pristanku za komandanta nevesinjske brigade inženjera Zečevića Vladu sa tim, da na tom položaju ostane kratko vreme, dok sredi stvari. Ponavljam iz prošlog izveštaj a da ne postoji nikakva apsolutno opasnost od obnove komunista iznutra, ali da bi neka invazija komunistička jaka invazija sa strane našla mali deo pristalica u krajevima, koje smo napomenuli. Nastojali smo da svakoj istaknutoj jedinici nabavimo radioaparat, ali jedan deo aparata sad upotrebljujemo za radiostанице a sa druge strane netaktičnost londonskog spikera često nam više škodi, nego koristi. Mnogo uspeha imamo u Bosni sa rasturanjem fotografija naših vojnih manifestacija i pokreta. Sa tim operišemo i u neoslobodenim gradovima. Kada bi vi mogli da sa padobranom spustite jednog radiooperatora sa kamonom koji bi snimao naša popaljena i uništena sela, gradove u kojima smo apsolutni gospodari i revije naših trupa, pa kad bi se sa tim materijalom operator sa podmornicom vratio u Englesku, to bi ogromno podiglo u svetu našu akciju a ostalo bi istoriski dokumenat i za budućnost pa vas molim razmislite o tome.

¹¹ ii ¹⁶ Te zločine četnici su izvršili na području Prozora prilikom učešća u italijanskoj operaciji »Alfa«. Opširnije o tome, vidi dok. br. 174.

¹² Tim izveštajem redakcija ne raspolaže.

¹³ Vidi dok. br. 130, nap. 3.

Odnosi sa muslimanima.

Po vašoj želji ta se akcija nastavlja, pa vam prilažemo pismo dra Popovca.¹⁴ Sa četama ćemo morati obustaviti eksperiment, jer nam to kod našeg naroda više škodi, nego li kod njih koristi. Inače je apsolutno tačno, da se muslimani sve više osvešćuju i da bi hteli u velikom broju biti uz nas, ali samo bez direktnе akcije. Sa obzirom na nezgodne posledice stvaranja muslimanske milicije u Sandžaku, mi smo za sad sprečili naoružanje muslimana. Kad smo saznali pre njih, da je to intencija Italije, pozvali smo ih da zatraže naoružanje u sporazumu sa nama, a Italijanima su drugi ljudi predočili opasnost od te zajedničke akcije i oni su odustali od naoružanja, dok smo mi u očima muslimana pravi u tom pitanju. Da su ih oni naoružavali, uvuklo bi se masa nekontrolisanih elemenata, ovako onima koji su sigurni možemo i mi dati oružje. Njihove hodže po našem savetu su primile poziv da u Rimu posete jerusalimskog muftiju i u Italiji su govorili protiv hrvatske države. Prema lokalnim prilikama prilagodavaćemo tu takтику saradnje negde otvorenije, negde slabije. Tačno je apsolutno, da su u stolačkom sredu zajedno sa nama pobili hrvatske ustaše.

Šaljem vam izveštaj o bauksitnoj industriji u Hercegovini.¹⁵ Sada su u našoj zoni u stolačkom sredu počeli radovi. Direktori su Česi saboteri i mi ćemo uraditi što bude trebalo. Šaljemo ujedno prepis pisma žene pokojnog komandanta sreza Stevana Zvicera, koji je poginuo u Jajcu. Zatim prepisne nekoliko hrvatskih poverljivih izveštaja, koje je dostavio Alfonzo, nekoliko komunističkih letaka, te jednu kovertu s pečatom pukovnika Stanišića.

Pitanje odnosa sa Dinarom.

Iz naših depeša videli ste, kako je prošla operacija u Prozoru.¹⁶ Radi pokolja, koji su naši izvršili, zaista su nas talijanske armijske vlasti ultimativno pozvale, da odmah napustimo tu zonu,¹⁷ a u isto su doba nemačke trupe krenule prema nama. Mi smo se morali povući ili zaratiti sa njima. U to je vreme vojvoda Birčanin bio teško bolestan. Nijedan se njegov vojnik nije makao čitavo to vreme. Vesti da su naše operacije zaustavljene, kada su krenuli ustaše u saradnju itd., obična su čista fantazija. U Dinari radi vojvodine bolesti stvari ramlju i izbjiga nezadovoljstvo, pisali su mi Niko Bartulović i

¹⁴ Vidi dok. br. 194.

¹⁵ Tim izveštaj em redakcija ne raspolaže.

¹⁷ Vidi obaveštenje italijanske komande »Superslode« od 18. oktobra 1942. o sadržaju sporazuma s poglavnikom u vezi sa četničkim formacijama — Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 114.

dr. Amerić¹⁸ u tom smislu, ali nisam ništa poduzimao jer vojvodu poštujem, a on nije kriv da ga je teška bolest onesposobila za uspešan rad. Iz tih razloga a radi njegove osetljivosti obustavili smo i razgovore o dolasku Mačekova delegata, koji je stigao u Split i preko Bartulovića obratio se meni. Oni su tamo bili savršeno bez inicijative, čak ni novac nisu mogli da prenose, ali je sad Birčanin izradio da kapetana Koštice¹⁹ prate karabinieri i može da prenosi novac. Nama je prosto nemoguće probiti se radi veze do Dinare, ako oni ne naprave sa svoje strane pokret barem do Livna.

Pitanje odnosa sa Italijanima.

Kao što smo javili u depešama oni pokušavaju, da milicioniraju što više naše trupe, ali svi pokušaji ostaju na papiru. Odustali su od oficira u trećoj zoni kod naših bataljona i pristali su da nama a ne vojsci predaju pare, koje su bili namenili kao platu vojnicima. Tačno je da su sve više nepoverljivi, ali i ne pomišljaju ozbiljno da sa nama kidaju. Sve vesti takve prirode kupe se od raznih viših i nižih talijanskih oficira, koji u društvu svašta govore a i sami nemaju pojma o političkoj liniji njihove glavne komande. Molim vas da verujete da mi imamo mogućnosti da na izvoru pratimo njihove nameire i da nas sigurno neće zaskočiti. Kako smo javili u depeši dr. Svilokos nije u vezi sa nama uhapšen, nego radi toga što su ga optužili da je muž njegove sestre komandant podmornice koja operiše u Jadranu a on da mu daje obaveštenja. Optužen je kao špijun, a ja ču ga oslobođiti, ako je to uopšte ikom moguće. Oni drugi četnici su uhapšeni da Italija može dokazati da je primenila sankcije zbog uništenja, pokolja i proteziranja Hrvata iz celog sreza stolačkog, gde se radi o deset do petnaest hiljada ljudi Napominjemo da je ta akcija počela protiv našeg izričnog naređenja, te da su uhapšeni ljudi optuženi ne radi tog dela nego radi običnih pljački i zločina, koje su naknadno počinili. Ipak ćemo i njih oslobođiti, a slali smo depeše, bojeći se da niste izvešteni, da mi nećemo da se uzmememo za pravedno proganjene naše ljude. Ovom prilikom primećujemo, da depeše upućene Alfonsu dostavljamo uvek kada neko odlazi u Dubrovnik, a u tim posetama bude često razlike po desetak dana. Posebnog kurira ćemo radi troškova da šaljemo onda, kada to izrično naredite.

Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

D. Jevđević

Bado vic

¹⁸ Dr Juraj, advokat iz Korčule.
¹⁹ Mladen.

Ps. Molim da se čika Branku izruče moji najlepši pozdravi, moje čestitke na odlikovanju i moje želje da što pre dođe kod nas.

Jevđević

Ps. U Culinama u Srbiji krije se sada poznati komunista kapetan Marković²⁰ koji je itinogo zla naneo srebreničkom i vlašeničkom srežu. Boravi tamo sa još jednim oficijom komunistom i trebalo bi ga likvidirati jer se spremja u Bosnu.

BR. 200

ZAKLJUČCI KONFERENCIJE ČETNIČKE OMLADINE CRNE GORE, BOKE KOTORSKE I SANDŽAKA OD 2. DECEMBRA 1942. O POSLERATNOM DRŽAVNOM I DRUŠTVENOM UREĐENJU JUGOSLAVIJE¹

Z A K L J U Č C I

Prvodecembarske Konferencije četničke intelektualne omladine Crne Gore, Boke i Sandžaka održane u Šahovićima, 30 XI, i 2. 12. 1942. godine.²

Četnička intelektualna omladina Crne Gore, Boke i Sandžaka na svojoj konferenciji u Šahovićima, posle svestrane diskusije po svim pitanjima državnog i društvenog uređenja u budućoj otadžbini,³ donela je sledeće zaključke:

- 1.) Da buduća naša država treba da bude nasledna i ustavna monarhija — Kraljevina Jugoslavija kojom će vladati Kralj Petar II iz dinastije Karadordevića, i u kojoj će Četnička Organizacija, u saglasnosti sa krunom biti za izvestan period vremena, potrebna za potpunu obnovu i preporod zemlje, jedini nosilac celokupne državne vlasti u zemlji.

²⁰ Predrag Martović Alimpije.

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 15, reg. br. 10/4.

² Konferenciji su, pored pomenutih, prisustvovali i major Zaharije Ostojić (kao izaslanik Glavnog nacionalnog odbora Crne Gore) i kapetan[^] Pavle Đurišić, koji je otvorio konferenciju. Pored radnog predsedništva izabrano je i počasno predsedništvo. Opširnije o toku i radu konferencije, vidi zapisnik sa konferencije u »Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića«, knj. 1, dok. br. 6.

³ U vezi s tim pitanjima, vidi dok. br. 1. 34, 35, 70 i 85.

2.) Granice buduće Jugoslavije moraju obuhvatiti, pored dosadašnjih i sve one pokrajine na koje imamo historijsko pravo, a koje su nam bile dosada nepravedno oduzete. Pored historijskog moraju se uzeti u obzir etnički, politički, ekonomski i strategijski razlozi.

3.) Buduća država treba da bude unitarna i u njoj će Srbi, Hrvati i Slovenci živeti u svojim oblastima na principu širokih samouprava. Između svih oblasti ima se uspostaviti neposredna terenska veza, kako bi ideja jugoslovenske zajednice bila što potpunija.

4.) Na teritoriji buduće države živeti će Samo Srbi, Hrvati i Slovenci. Nacionalnih manjina ne može biti.

5.) Privatna svojina je zajemčena, a njen obiiri mora se ograničiti zakonom u opštem interesu.

Zemlja pripada onome koji je obrađuje. Veliki privatni posedi moraju se ukinuti i staviti državi na raspoloženje. Ovo će državi olakšati potpuno rešenje agrarne reforme.

Agrarno pitanje mora biti rešeno potpuno i pravilno.

Celokupna industrija mora biti u državnim rukama-

Velika trgovina mora biti u državnim rukama, a mala u privatnim pod kontrolom države.

Privreda treba da bude izgrađena na principu državnog zadružarstva. Trgovački poslovi, novčani i kreditni zavodi moraju biti u državnim rukama.

6.) Nauka i umetnost su slobodne.

Postojati će samo državne škole. Osnovno školovanje je obavezno i besplatno. Škole moraju davati moralno, nacionalno i praktično vaspitanje kako bi se izvela obnova nacije i kulture. U tu svrhu treba gimnazije svesti na potreban broj, a povećati i favorizirati srednje stručne škole, naročito poljoprivredne i zanatske.

U cilju preporoda naroda, putem škole, vršiti strogu selekciju nastavnika i školske omladine.

7.) Crkva je državna. Pravoslavna crkva je nacionalna i svetosavska. Katolička crkva treba da bude administrativno odvojena od Vatikana, i da bude jugoslovenski nacionalna u duhu ideja Štrosmajera. Verska nastava je obavezna u svim osnovnim i srednjim školama.

8.) Sudije da budu nezavisni i stalni, da ne mogu biti lišeni zvanja niti uklonjeni sa dužnosti, premešteni i penzionisani bez odluke redovnog suda, da budu materijalno obez-

beđeni sa automatskim napredovanjem kao i ostali činovnici. Sudije da budu birani iz redova četničke organizacije, kao i svi ostali činovnici.

Advokati treba da budu državni činovnici.

9.) Opštine da budu teritorijalno što veće.

Opštinsko osoblje će postavljati i plaćati država. Pri svakoj opštini po mogućству da postoji lekar, veterinar i poljoprivredni referent. Oni će svoje dužnosti obavljati kao državni činovnici, bez prava na privatnu nagradu.

10.) Obavezno se mora doneti:

Zakon o korupciji, koji će tačno predvideti koja dela spadaju u dela korupcije Za korupciju postoji samo jedna kazna smrt.

Zakon o ispitivanju porekla privatne imovine od 1918. do danas.

Zakon o krivičnoj odgovornosti svih onih koji su doprineli bilo na koji način propasti države.

11.) Vojska treba da bude jaka, spremna i preporodena, kao garancija reda i bezbednosti države. Oni treba da budu nacionalna i moralna škola naroda.

12.) Žandarmerija treba da bude formirana iz četničkih redova i da stoji pod direktnom kontrolom četničke organizacije.

13.) Državni činovnici imaju biti nacionalno i moralno ispravni, iz četničkih redova, dobro nagrađeni i automatski unapredivani.

Privatnih činovnika ne može biti.

Ministri da budu državni činovnici, bez diskrecionih prava i dispozicionih fondova.

Činovnicima ukinuti sve specijalne dodatke kao: nagrade, sezonske dodatke, paušalne, tantijeme i putne troškove.

Žene mogu biti državne činovnice samo u oskudici muškaraca i to u specijalnim njima podobnim strukama.

14.) Štampa da bude glas pravde i istine, u službi nacionalne obnove.

Dnevna štampa — žurnalistika, da bude rukovodena interesom naroda.

Štamparska preduzeća moraju biti u državnim rukama.

15.) U novoj državi treba posvetiti naročitu pažnju propagandi u duhu programa četničke organizacije i ideologije.

16.) Onesposobljenim četnicima u boibi, kao i porodicama poginulih četnika po završetku rata treba ukazati najveću pažnju i pristojnju materijalnu pomoć.

17.) U duhu izloženih zaključaka, a u saglasnosti sa krunom, četnička organizacija će sprovesti državno uređenje i biti jedini nosilac celokupne državne vlasti do ostvarenja četničkog programa i stvaranja uslova za prelaz na šire ustavne slobode.⁴

BR. 201

OBAVEŠTENJE ŠTABA TREBAVSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 3. DECEMBRA 1942. ZAPOVEDNIŠTVU DOMOBRANSKE 4. PEŠADIJSKE DIVIZIJE O NEUSPELOJ AKCIJI PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U REJONU MAJEVICE¹

S T A B
TREBAVSKOG ČETNIČKOG ODREDA
Broj: službeno
Dana: 3. XII. 1942.

ZAPOVJEDNIŠTVU 4. PJEŠAČKE DIVIZIJE

Doboj.

Zatražio sam dozvolu od te Divizije za slobodan prolaz naših a i Ozrenских oružanih snaga kao i od Zapovjedništva IV. Bojne 4. Pješačke Pukovnije iz Gradačca, u Majevicu u

⁴ Prema dokumentu objavljenom u knjizi »Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića«, zaključke su potpisali: Vukašin Vračar, nastavnik gradanske škole, za šavnički srez; Batrić Corović, profesor, za beramski rez; Blagoje M. Janković, učitelj, za durmitorski rez; Mirko Vojvodić, za daniiorvgradski rez; Dragutin Kićović, za amdrijevički rez; inž. Radomir Prelević, za nikšićki rez; dr Vojin Pajovć, za podgorički rez; Jovan M. Jovančević, sudija, za beranski rez; Miloš N. Jovović, profesor; N. Jovović, veiroučitelj ; Petar Daibanović, bivši urednik »Jugoslovenskog lista«, iza barski rez; Radios Tomašević, dipl. pravnik, za koilašinski rez; Mihailo Radović, adv. pripravnik, za cetinjski rez; Risto Pestorić, trgovac, za bokokotorski rez, Mihailo M. Burić, Miladin Perović, sudski poručnik, delegat iz Cetinja, i Viuksan J. Mrdak, dipl. pravnik, Bijelo Polje.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 9/13 (BH-X-933/2).

borbu protiv partizana² i zamolio da se borcima dodijeli ishrana, streljivo i sanitetska njega u smislu protokola o sklopljenom primirju u Lipcu od 28. V. o.g.³ i najavio da će se naše oružane snage uputiti preko Zelinje — Srnice a Ozrenске preko Gračanice — Srnice i tu 29. o.m. prenoći i odatle krenuti u Majevicu u borbu protiv partizana. Zapovjedništvo IV. Bojne 4. Pješačke Pukovnije kasno me je u noć između 28. i 29. (subotu večer) obavestilo da to Zapovjedništvo nije dozvolio slobodan prolaz kao i to da naše oružane snage neće dobiti traženo streljivo, ishranu i sanitetsku njegu. Kako sam bio na samom polasku na službenom putovanju u Borjanski Odred, to sam hitno obavestio Komandanta našeg Udarnog Puka⁴ a ovaj opet na prenoćištu u Špionici u nedelju večer 29. XI. obavestio Komandanta Ozrenskog Udarnog Puka⁵ i time je nastala pometnja tako da su se oni vratili kući ne obavivši povjerenog i naredenog zadatka.

Naša prva pomoć poslata 21. XI. o.g. u borbu protiv partizana u snazi od 520 ljudi bila je nedovoljna i partizanska špionaža saznala je za njihovo prenoćište te ih je sa peterostruko jačim snagama naročito automatskim oružjem opkolila i borba se vodila nesmanjenom žestinom tako da su na bojnom polju ostala oko 250 mrtvaca s jedne i s druge strane od kojih partizana mnogo više.⁶

Naši borci ispučali su na neprijatelja iz neposredne blizine svu municiju ne samo puščanu nego i pištoljsku i onda obračunavali sa hladnim oružjem nožem i puškom ali su morali podleći. U toj jb^obi pao je i Komandant našeg Udarnog Bataljona t.j. Komandant 6. (Posavskog) Bataljona Dimitrije Stefanović te Komandant Majevičke Brigade Đuro Bižić.⁷

Razbijeni zdravi borci tog Udarnog Bataljona povratili se neki u svoje jedinice a neki se nalaze po svojim selima na odmaranju u Posavini i ova je Komanda hitno naredila da se povuku u svoje jedinice.

² Reč je o 6. istočnobosanskoj NOU brigadi i 3. NOP odredu 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Protiv tih snaga su udružene ne-mačko-domobransko-četničke snage 24. novembra 1942. preduzele trodnevnu meuspešnu akciju. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, dok. br. 230; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 316; R. Petovar, n.d., str. 94—96.

³ Vidi dok. br. 89.

⁴ i ⁶ Radi se o privremenim nazivima Trebavskog i Ozrenskog četničkog odreda.

⁶ Napad su 28. novembra 1942, u selu Maleševcima, izveli 6. istočnobosanska NOU brigada i 3. NOPO 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske na Majevičku četničku brigadu i bataljon Trebavskog četničkog odreda. Četnici su tada pretrpeli velike gubitke; Opširnije, vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2, dok. br. 193; R. Petovar, n.d., str. 96—102.

¹ Komandant četničkog Drinskog bataljona, a ne Majevičke brigade.

A B
TRIBAVIŠTE OGROMNIČKOG ODREDA
Broj: 11116
Dana: 5.XII.1942.

BH-X-933/2
BH-X-933/2

Zapovjedništvu 4. Pješačke Divizije,

D o b o d ..

Zatražio sam dozvolu od te Divizije za slobodan prolaz naših
a i Ozrenskih oružanih snaga kao i od Zapovjedništva IV. Bojne 4. Pješačke
Rukovničke iz Gradačca, u Majevicu u borbu protiv partizana i zamolio
da se borcima dodijali ishrana,streličivo i sanitetska njega u smislu pro-
tokola o sklopljenom primirju u lipcu od 28.V.1942. i najevio da će se na-
se oružane snage uputiti preko Zelinske-Srnice u Ozrenске preko Gradačice
Srnice # tu 29.0. m. prenoći i odatle krenuti u Majevicu u borbu protiv
partizana.Zapovjedništvo IV.Bojne 4. Pješačke Rukovničke kašao me je u noć
između 28. i 29. (subotu večer) obavestilo da to Zapovjedništvo nije doz-
volilo sloboden prolaz kao i to da nase oružane snage neće dobiti traženo
streličivo, ishranu i sanitetsku njegu.Kako sam bio na samom polasku na siuz
benom putovanju u Borjanski Odred,to sam hitno obavestio Komandanta našeg
Udarnog Puka a ovaj opet na prenosištu u spionici u nedjelju večer 29.XI.
obavestio Komandanta Ozrenskog Udarnog Puka i time je nastala pometnja
tako da su ne oni vratili kući ne obavise povjerenog i narednjeg zadat-
ka.

Naša prva posost poslata 21.XI.o.g. u borbu protiv partizana
u sasaz od 520 ljudi bila je nedovoljna i partizanska špionaža saznao je
za njihovo prenosište te ih je sa peterostruko jačim snaguša naročito a-
utomatskim ružjem opkolila i borta se vodila neusiljenom žestinom tako
da su na bojnom polju ostalo oko 250 mrtvaca s jedne i s druge strane od
kojih partizana mnogo više.

Nasi boriči ispušcali su na neprijatelja iz neposredne blizine
svu municiju ne samo pučanom nogu i pistolijsku i onda obraćunavali sa hlad-
nim oružjem nožem i puškom ali su moralni podleći.U toj borbi poginuo je i Ko-
mandant našeg Udarnog Bataljona t.j. Komandant 6.(posavskog) Bataljona
Dimitrije Stefanović te Komandant Majevičke Brigade Djuro Bizić.

Razbijeni zdravi boriči tog Udarnog Bataljona povratili se neki
u svoje jedinice a neki se nalaze po svojim selima na odmaranju u Posavini
i ona je Komanda hitno naredila da se povuku u svoje jedinice.
O daljnjam radu u tom pravcu kao i o svem drugom s tim u vezi
raspravide se XXXXXXXX u subotu 5.0.m. o čemu će to Zapovjedništvo dobiti
izvještaj i da ove komande a i od podčinjene komande IV.Bojne 4. Pješač-
ke Rukovničke iz Gradačca.

Komandant Odreda:

Sava Šarić

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
4. PJEŠAČKA DIVIZIJA
STOŽER
Broj 8755 Tajno
E. M. 1942
D O S O J

Spis molim vratiti.

ZAPOVJEDNIŠTVU 3 PJEŠ.DIVIZIJE.-Na uvid.

ZAPOVJEDNIK RUKOVNIK,
(Majević)

7-6-36

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 201

O dalnjem radu u tom pravcu kao i o svem drugom s tim u vezi račvatiće se u subotu 5. o.m. o čemu će to Zapovjedništvo dopiti izvještaj i od ove Komande a i od podčinjenе Komande IV. Bojne 4. Pješačke Pukovnije iz Gradačca.

8/XII.

Komandant Odreda:
Savo Božić

M. P.

Nezavisna Država Hrvatska
4. pješačka divizija
Steuer
Broj 97f55/Tajno
8. XII. 1942.
DOJ30J

Spis molim vratiti.

ZAPOVJEDNIČTVU 3. PJES. DIVIZIJE. — Na uvid
ZAPOVJEDNIK PUKOVNIK,
9-XII-Ib (Majetić)
Majetić

10076/taj

Zapovjedničtv
3. PJEŠAČKE DIVIZIJE
Broj 6281/taj.
15. XII. 1942.
TUZLA

ZAPOVJEDNIČTVU 4- PJEŠAČKE DIVIZIJE DOBOJ. — Po uvidu
spis se vraća/

ZAPOVJEDNIK, PUKOVNIK
(Radi)
Radi

19/XII u sp.

Nezavisna Država Hrvatska
4. PJEŠAČKE DIVIZIJE
Stožer
Broj 10CJ76/Tajno
20. XI I- 1942.
DOBOJ

Kao svršeno, u spise!

Glavar stožera, glst. bjk.
(Kad ić)
20./XII. Kadić

BR. 202

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 24. NOVEMBRA DO 6. DECEMBRA 1942. GODINE¹

24. XI 1942.

1857 Orel — 262 — 8

Nema mimoilaženja izmedu mene i presednika vlade Slobodana. On poručuje mir u pogledu glavne akcije a i ja ne naredujem još glavnu akciju. Sve su ovo samo faze naše uporne ali još ne glavne borbe. Objasnite narodu da je u tome pogledu najveći sporazum. Veza vaš br. 192.²

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 15/1. Najveći broj telegrama pisao je Draža Mihailović. Od ovih koje redakcija objavljuje, on nije pisao telegrave br. 1886 i 1952.

² Tim telegramom je 18. novembra 1942. major Dragutin Keserović (komandant Rasinskog korpusa) obavestio Dražu Mihailovića da je posle poruke predsednika izbegličke jugoslovenske vlade S. Jovanovića preko Radio-Londona narodu da »ostane miran« došlo njegovo (Dražino) naredjenje o tzv. gradanskoj neposlušnosti i sabotaži i da je to narod shvatio kao da se ide »u raskorak sa vladom« (Arhiv VII, Ča, k. 278, reg. br. 19/1: knjiga poslatih telegrama Štaba Rasinskog korpusa 1942, 1943. i 1944. godine).

Tekst pomenute poruke predsednika izbegličke jugoslovenske vlade prenet je preko Radio-Londona 12. novembra 1942. uveče (Arhiv VII, A EV, k. 162, reg. br. 19/1).

Naredenje za »gradansku neposlušnost« Draža Mihailović je Izdao 7. novembra 1942. i kao »Raspis svima u Srbiji« preneo ga telegramom br. 1648 — 1650. Naredenje glasi:

»Raspis. Proglašavam gradansku neposlušnost prema okupator-skim vlastima i prema svima vlastima koje su u saradnji sa okupatorom. Za seljake: da više ne daju ni trunku namirnica ni stoke. Da više ne priznaju opštinske uprave. Jedina vlast u selima biće četnička. Predsednicima opština i opštinarima narediti da odmah podnesu ostavke a drugi se ne smeju primiti. Naterati ih da pobegnu u šumu. Naterati ih svima sredstvima da izvrše ova naredenja. Najstariji četovoda je kdt sela. Predsednik opštine i odbornici ako se plaše, neka dadu svoje. Neka se sve sakriva i neka gradanska neposlušnost plane jednovremeno u svim selima od 12. o.m. Činovnici sviju struku neka sabotiraju rad, i sve nastraže rade što je na štetu neprijatelja i Nedićevog upravnog sistema. Činovnici da znaju da će veštim sabotiranjem i naopakim radom mnogo doprineti pobedi. Radnicima preporučiti prezir okupatora i svih onih koji za njega rade. Preko r. Londona često će se objavljivati sledeće: Mrki vuče po digni brkove, da Ti vidu toke na prsima. To će biti znak gradanske neposlušnosti (Arhiv VII, Ča, k. 299, reg. br. 14/1: knjiga predatih telegrama štaba Draže Mihailovića od 7. do 23. novembra 1942).

25. novembra 1942.

1866

Herman — 4 — 352

Englezi pitaju da li Vi imate naših ljudi u Skoplju u varoši. Isto tako traže sigurne kanale sa našim ljudima :u Đevdeliji, Negotinu, Velesu, Skoplju kao i u drugim gradovima na ovom pravcu isto to na pravcu Bitolj, Kičevo, Tetovo, Skoplje. Ovome pridaju veliku važnost jer bi nas tim putem doveli u vezu sa Grcima.

26. novembra 1942.

1886

Išvan — 3 — 406

Trojicu uhvaćenih komunista, Vojina Jaukovića, Branka Mirkovića, Momira Jakića odmah likvidirajte ako niste to već svršili.³ Preko Ružića⁴ pošaljite njihova saslušanja sa podatcima: — kod koga su dolazili — koje su grupe još, poimenično ostale na terenu, — da li imaju ostava municije i hrane i gde, kao i ostale podatke. Izvestite da li ste likvidirali pomenute komuniste. Pavle⁵ i Ružić ih optužuju kao velike dželate.

28. novembra 1942. g.

1887

2—354

Iliev

Primio izvetaj Ljube Jovanovića.⁶ Broj 505 ima da radi samo sa zemljoradnicima iz Bugarske,

³ Vojina K. Jankovića, Branka Mirkovića (članovi Mjesnog komiteta KPJ Šavnik) i Momira Jakića su, polovinom novembra 1942, u selu Jeleču na prevaru zarobili četnici Kalinovičke brigade (bio je zaobljen i Radomir Jakić, ali je on prilikom sprovodenja uspeo da pobegne). Partizane su četnici predali Italijanima koji su ih nakon mesec dana vratili četnicima radi streljanja. Prilikom streljanja, Janković i Mirković su pali smrtno pogodeni, dok je Momir Jakić bio samo ranjen i uspeo je da se spase (Istorijski arhiv KPJ, tom I, knj. 2, str. 448). U obaveštenju Draži Mihailoviću da su, na zahtev Dobrosava Jevdevića, pomenuti komunisti predati Italijanima, između ostalog, piše da su saslušanja »vršena na najdrastičniji način, ali ništa nije pomoglo, jer su isti idealni komunisti koji ginu za ideju ali ne odaju ništa« (Arhiv VII, Ča, k. 280, reg. br. 6/1: knjiga poslatih telegrama Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine oktobar — novembar 1942, tei. br. 195).

⁴ Ivan, kapetan, komandant 2. durmitorske brigade.

⁵ Đurišić.

⁶ Taj izveštaj redakcija nije pronašla.

na reonu Srbije nema u tome pogledu nikakva ovlašćenja. Ovo samo radi vašeg obaveštenja jer sam broju 505 tačno dao zadatok kad je pošao.⁷ Mi ne radimo sa partijama kod nas u zemlji. Za nas postoji samo narod. Partije imaju opozicije a vojska ne sme da ima opoziciju.

1983 *Išvan* — 7 — 394

Zadovoljan sam vašim uspehom protivu ustaša. Budite i dalje na oprezi dok sigurno ne odu. I pored garancije da Nemci vas neće napasti ne verovati im isto toliko. Stari su to naši poznanici. Dobiveno odelo ne samo prebojiti u crno nego i kroj menjati koliko god možete. Ponovno ponavljam svoje zadovoljstvo na uspehu uz potrebnu opreznost. Primio sam znanju da je Popović krenuo ovamo. Pozdravite mnogo gospodina Grdića.

1. decembra 1942.

1920 *Orel* — 8 — 406

Ako Slepčević⁸ ne može na Dr Onju uputite ga bilo na Daču u Dragačevu bilo na kapetana Cveticu na Goliji. Vojnog činovnika Spasoja Popovića uputite na raspored doktoru Onji. Uvek protestujem kad London pravi gluposti, a vi propagandom parirajte odmah. Mi nemamo ništa protivu Rusije i radujemo se njenim pobedama ali ne želimo da nam se niko meša u uređenje naše kuće. Dalje u narodu govorite da su naše komuniste trockisti koji su protivnici Moskve.

⁷ Na povezivanju sa pripadnicima bugarske Zemljoradničke stranke Lazar Trklija je radio od oktobra 1942. do druge polovine januara 1943. Koristeći se radio-vezo il Štaba Mlavskog k.e.p sa, cu je o tome redovno obaveštavao Dražu Mihailovića. Iz raspoloživih dokumenata proizlazi da nije postigao značajnije rezultate, osim što se u vidinskom srezu uspeo povezati sa nekim licima u zagraničnom delu (Arhiv VII, Ča, k. 20, reg. br. 30/7; izveštaj Lazara Trklije od januara 1943, isto, k. 275, reg. br. 22/1, telegrami od 505).

O ranijim akcijama Draže Mihailovića radi povezivanja sa nacionalističkim snagama u Bugarskoj i sa oficirima bugarskih okupacionih trupa u Srbiji, vidi dok. br. 72, 81, 83 i 88.

⁸ Ačim Slijepčević (ne Slepčević).

1921 Išvan — 2 — 139

Baćović je stigao danas dobro i zdravo sa celom pratnjom. Ostaće ovde nekoliko dana.⁹

4. decembra 1942. g.

1934 Išvan — 7 — 544

Salatić neka naredi da auto čeka šestog u po-dne u Brezoviku Stop. Vrlo je važno da Salatić što pre dode do tačnih podataka o situaciji kod Dinara-ca.¹⁰ Moramo tačno znati koje položaje drže naše trupe koji odredi i sa koliko ukupno snage. Zatim koliko je komunista prema njima. Dalje akcije koje se sada vode, držanje naših trupa, moral kod Di-naraca. Ove podatke što hitnije tražim od Ivaniše-vića¹¹ kao i podatke o našim trupama u Lici pod komandom majora Bjelajca. Spremamo akciju da pomognemo Dinarce ali bez ovih podataka ne mo-žemo ništa preduzimati. Što pre poslati mi ove po-datke.

5. decembra 1942.

1952 Marino¹²

280—4

G. pukovniče, k-dt je naredio da sa Vašeg reona pripremite jednu brigadu dobrih boraca protiv komunista jačine od 500 ljudi za rad u Hercegovini i dalje. Ovim radom rukovodiću ja. Treba uzeti ljude sa granice Hercegovine i prikupljanje izvesti potpuno tajno. Početak pokreta sa Vaše zone treba da bude 15-tog o.m. ako se drukče ne na-ređi. K-dt ove brigade da bude kapet. Jakov Jovo-vić. Pravac Bileća. Pre polaska dobićete putovanje. Hranu poneti za put do Bileća. Ljudi da budu što bolje obuveni i odeveni. Zadatak će dobiti po dolasku u Hercegovinu. Važno je da se po svaku cenu očuva apsolutna tajnost priprema. Ljude izabratи i

⁹ Za vreme Baćovićevog boravka u Štabu Draže Mihailovića raz- radena je odluka da se, u saradnji sa okupatorom, preduzme operacija protiv jedinica NOV i POJ na teritoriji zapadne Bosne, Like i severne Dalmacije radi njihovog potpunog uništenja. Opširnije o tome, vidi dok. br. 204, 205, 206, 211, 215 — 218.

¹⁰ Reč je o Dinarskoj četničkoj diviziji.

¹¹ Radovan.

¹² Bajo Stanišić.

naći načina da se tajno prikupe na granici Hercegovine. O ovome Vam je sigurno govorio Lašić.¹³ Molim što pre odgovorite o pripremama. Pozdrav major Ostojić.

6. decembra 1942.

- 1960 *Dord 4 — 342*
Preduzmite energično rad da se na Majevici prvo propagandom pa potom i borbom komunisti absolutno onemoguće. To isto će se preuzeti i sa juga. Potpomognite kapetana Damjanovića u ovoj borbi.¹¹ Zbog dugotrajnog prekida veze nisam vam mogao šiljati materijal. Javite hitno gde da vam šaljem.
- 1961 Na koje mesto. Poslao sam Vam direktivu za glavnu akciju. Vaše snage grupisane u dva korpusa a ne divizije. Mačvanski korpus srezovi mačvanski, pocerski, posavo-tamnavski stop Cerski korpus srezovi jadarski, radevski, azbukovački. Kad dobijete direktivu javite mi kao i vaše primedbe. Sve što mogu učiniću da vas snabdem oružjem i novcem. Do tog vremena radite sve što možete da Majevicu vratite pod našu vlast i komandu.
- 1962 *Išvan 3—412*
Nikakve ogorčene borbe nisu vodene na Majevici već usled nesloge naših oni su tamo vrlo lako prodri. Naredio sam Račiću da preko Drine od Loznice dejstvuje prema njima sa istoka a vi naredite vašima sa juga da ih zadrže i odbace ponovo na Savu. Oni su prešli iz Srema. Ni po koju cenu ne smeju ponovo doći u Šekoviće. Prema Turcima koji su se odmetnuli iz Kladnja a nisu sa nama preduzeti sve mere da se razoružaju i razjure.
- '<
1969 *Išvan — 10 — 322*
Naredite komandantu Drinskog korpusa da vrši potrebne koncentracije snaga i neka napadne

¹³ Đordije.

¹⁴ O akcijama četničkih jedinica protiv partizanskih snaga na području Majevice decembra 1942, vidi dok. br. 201, 213 i Arhiv VII, Ca, k. 176, reg. br. 34/1: izveštaj Štaba Romanijskog korpusa od 26. decembra 1942.

Turke a ne da im dozvoli da ga oni tuku. Zabranjujem reč biti razbiven. Neka preduzme sve da Turci budu tučeni. Nije smeо dozvoliti da njegove male snage budu razbivene kako on kaže. Zašto nije imao veće snage. // Od kud partizani imaju topove i to baš 12 topova. To bi moglo biti samo ako su se udružili sa ustašama. Izvidite i u tom pravcu. Da bi smo olakšali situaciju u Dalmaciji naredite da naši odredi sa Borja i ostali između reke Bosne i Vrbasa napadaju na partizane u pravcu Bosanske Krajine.¹⁵ Hitno naredite potrebno svim odredima preko kapetana Mitranovića. // Dostavite tačne podatke šta Italijani evakuisu i šta od njihovih trupa ostaje i koje trupe tačno po imenima odlaze. Javite od kuda partizanima tenkovi. Molim Vas proveravajte stvari da mi se ne dostavljaju podatci begunaca koji u strahu izmišljaju nemogućnosti. Neka Jevda gleda da dobije topove brdske na prvom mestu na poslugu a vratićemo im kad na vrbi rodi grožde.

¹⁵ Reč je o četničkim odredima sa područja srednje Bosne pod komandom Komande bosanskih četničkih odreda. Oni su u operacijama protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni bili predviđeni da dejstvuju kao 5. korpus. Opširnije o tome, vidi dok. br. 205, 206, 212, 216 — 218 i Arhiv VII, Ca, k. 213, reg. br. 16/4: relacija komande bataljona »Kralj Petar II« o borbama bataljona od 4. decembra 1942. do 28. februara 1943.

BR. 203

**IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA OD 9. DECEMBRA
1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RAZGOVORU SA GENERA-
LOM BLAŽOM ĐUKANOVICEM I PUKOVNIKOM BAJOM
STANIŠIĆEM O PRIPREMAMA ZA OPERACIJU PROTIV
NOV I POJ U ZAPADNOJ BOSNI!**

Kalinovik 9 decembra 1942 god.

Dragi i vrlo poštovani Gospodine Ministre,

Najpre da Vas pozdravim i srdačno zablagodarim na pažni i gostoprimstvu koje ste ukazali mojim drugovima i meni prilikom naše posete Vrhovnoj komandi.² Odmah zatim hoću da predem na poslovne aktuelne stvari, koje su podjednako važne za sve nas.

U Ostrogu sam vodio poduzi razgovor sa generalom g. Blažom Đukanovićem i pukovnikom g. Bajom Stanišićem. Oni nisu zadovoljni ni sa postojećom situacijom u Crnoj Gori, ni sa načinom na koji se sprovodi i vrši naša organizacija. Naročito deneral g. Blaža Đukanović. On je veoma neraspoložen zbog toga što se postavljaju izvesni komandanti i dele izvesni vojnički položaji bez njegovog znanja i saglasnosti. Nisam mogao steći impresiju da je ovde u pitanju njegova lična sujeta, nego briga samo i jedino za opšte dobro. G. Đukanović veruje da on ljudi, a naročito oficirski kor,¹ u Crnoj Gori vrlo dobro poznaje i misli da se prave krupne greške zbog nepoznavanja karaktera i sposobnosti pojedinih oficira koji se postavljaju na važne i odgovorne položaje. U jednom momentu on se čak pitao: »Pa dobro, zbog čega sam ja uopšte na položaju komandanta. Ja ne znam šta se dogada u najsudbonosnijim danima po srpski narod. Odgovornost će biti sva na meni. E, kad ja treba da nosim odgovornost onda bi bilo potrebno da se čuju i moje sugestije. To su bile reči g. Đukanovića. Pored toga on me je zamolio da izrazim njegovu želju, da ga što pre pozovete na razgovor i sa njim raspravite sva aktuelna pitanja. Ponavljam: g. Đukanović je mnogo zabrinut i ne skriva svoje negodovanje protiv rđave organizacije.

Što se tiče pukovnika g. Baje Stanišića, smatram da na njegovoj teritoriji stanje nije zadovoljavajuće. Komunisti su vrlo aktivni i, posle uspeha u Rusiji, ponovo su počeli da dižu glave. Tu i tamo oni se često javljaju u grupama i trojkama;

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 171, ■reg. br. 26/4 (BH-V-2060).

² Major Baćović je od 1. do 6. decembra 1942. boravio u Štabu Draže Mihailovića. (Vidi dok. br. 202, nap. 9.)

primećeni su mnogi njihovi kuriri: njihova propaganda opet je postala vrlo živa i nacionalisti strepe da se komunistička avet opet ne povampiri. Pukovnik g. Baja Stanišić je divna ličnost, sa prefinjenim karakterom ali se plašim da nije dovoljno energičan i efikasan u borbi protiv neprijatelja. Verujem samo 'zbog toga što je isuviše čestit i dobromameran. Ja sam ga upozorio na sve ove činjenice i molio da bude energičniji. Samo, mislim da bi bilo neophodno da i Vi u ovome pravcu insistirate. I kod njega, a naročito kod g. Blaže Đukanovića, naišao sam na veliko negodovanje što se major g. Radulović uzima u razne konbinacije bez njihovog konsultovanja. Oni imaju najnepovoljnije mišljenje o njemu i njegovim vojničkim sposobnostima pa ne mogu da shvate njegove česte odlaske i vezu sa Vrhovnom Komandom.

Obavešten sam, takođe, da se general Ljuba Novaković nalazi u Bjelopavlovićima³ i punom parom radi protivu naše organizacije.⁴ Smatram da bi ovoga čoveka trebalo, pod svaku cenu, ukloniti, jer on je isuviše mnogo zla naneo našoj organizaciji da bi trebalo imati ma kakvih obzira prema njemu.⁵

Neću biti neskroman ako Vam kažem da je stanje na teritoriji naše komande vrlo dobro. Kad bismo imali još dovoljno hrane i sretstava bilo bi upravo odlično. Samo postoji izvesno nezadovoljstvo među Bosancima i Hercegovcima. Smatraju, i to svi iz reda, da su zapostavljeni kada su podeljena unapredjenja i odlikovanja. Nije potrebno, poštovani Gospodine Ministre, da Vama napominjem kakav je udeo dala Bosna i Hercegovina u borbi za slobodu. Niko, valjda, kao Srbi Bosne i Hercegovine nije izdržao tolike nesreće i tolike nedaće, i sa čašću izneo srpsku zastavu i protiv ustaša, i protiv Nemaca, i protiv komunista, pa i protiv Italijana. Pravo bi bilo da im se da moralna satisfakcija, a to je najviše što im možete dati. Vi znate, Gospodine Ministre, da je samo mali broj Bosanaca i Hercegovaca odlikovan i unapredjen, upravo samo njih nekoliko, tako da bi se mogli na prste prebrajati. Ljudi su osjetljivi i sujetni, a kod naših primitivnih gorštaka osjetljivost je potencirana do same bolesti. Zato Vas molim da moj predlog o odlikovanju i unapredjenju, koji će Vam poslati najskorije dana, usvojite i zadovoljite ove ljude koji su to zaista i zasluzili.

³ Na karti 1:100.000: Bjelopavlići.

⁴ Radunilo Grdić je 14. decembra 1942. izvastio Dobrosava Jevdevića da se general Ljuba Novaković nalazi kod popa Radojice Perišića, komandanta Goljske brigade, i da je u Bjelopavlićima izdao letak u kome je za Dražu rekao da je petokolonaš, a Blažo Đukanović italijanski plaćenik (Arhiv VII, Ča, k. 159, rag. br. 50/2).

⁵ Taj stav je označen na margini.

Depešama sam Vas izvestio o pripremama koje vršimo za pohod u Zapadnu Bosnu i Liku. Elan i disciplina kod naših boraca upravo su sjajni, i ja sam duboko uveren da će naša akcija potpuno uspeti i doneti ogromne koristi srpskom narodu.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Išvan

0[perativnom]⁶

Pavlović

Pitanje Blaže Đukanovića i
Baje Stanišića raspravljeno. I Blažo
i Bajo su suviše miroljubivi i
neaktivni.

Mi radimo svoj posao a oni kako
hoće.

D. Mih.

BR. 204

PUNOMOĆJE DRAŽE MIHAJLOVIĆA OD 11. DECEMBRA 1942. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU ZA RUKOVODENJE OPERACIJAMA PROTIV JEDINICA NOV I POJ U BOSNI, LICI I DALMACIJI¹

PUNOMOĆJE

Kojim ovlašćujem deneralstabnog majora *Zaharija I. Ostojića*, da u moje ime kao delegat Vrhovne Komande rukovodi operacijama, koje se preduzimaju za tučenje komunista u Dalmaciji, Lici, Zapadnoj i Istočnoj Bosni.²

Dužnost je svih starešina i poverenika da mu u svakom pogledu izlaze u susret i izvršavaju njegova naredjenja.

Major Ostojić će me neposredno preko radia izveštavati o toku operacija i stanju poslova na terenu.

⁶ Tekst u nastavku je Draža Mihailović, olovkom, dopisao na poledini dokumenta.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 1, reg. br. 2/3 (VK-V-31/1).

² O planu i pripremama za izvođenje operacija protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni, Lici i severnoj Dalmaciji, vidi dok. br. 197, 204, 206, 211, 212, 216—218.

Ima prava kontrole organizacije i svih ostalih poslova, kao i pravo postavljanja pojedinaca na potrebne dužnosti, a takođe i pravo privremene smene nepogodnih lica.

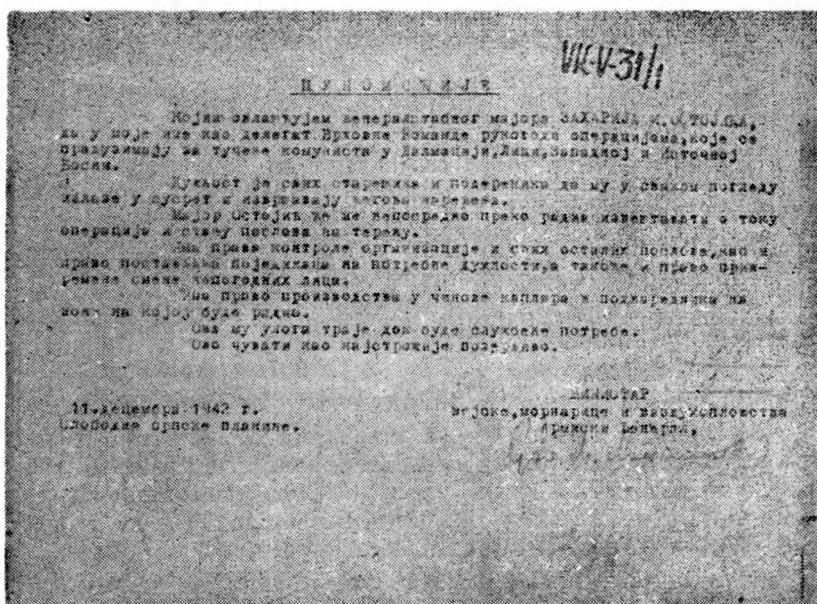
Ima pravo proizvodstva u činove kaplara i podnarednika na zoni na kojoj bude radio.

Ova mu uloga traje dok bude službene potrebe.⁸

Ovo čuvati kao najstrožije poverljivo.

MINISTAR
vojske, mornarice i vazduhoplovstva
M. P.⁴ Armiski Čenral
Drag. M. Mihailović

11. decembra 1942. g.
Slobodne srpske planine.

Fotokopija dokumenta br. 231

⁸ Za izvršenje dobijenih zadataka major Zahardje Ostojić je obrazovao štab koji se, krajem maja 1943, pojavljuje pod nazivom »Istaknuti deo štaba Vrhovne komande«, a on kao komandant toga štaba. Taj štab je rukovodio svim važnijim vojnim operacijama protiv jedinica NOV i POJ sve do 2. aprila 1945, kada je naredbom Draže Mihailovića ukinut (Arhiv VII, reg. br. 1/4, k. 79).

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

BR. 205

ZAPOVEST KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 12. DECEMBRA 1942. KOMANDANTIMA BATALJONA ODREDA »BORJE« ZA NAPAD NA JEDINICE NOV I POJ U REJONU KOTOR-VAROŠA¹

KOMANDA
BOS. ČETNIČKIH ODREDA
O. Br. shrèbèno
12-XII-42. g.

ZAPOVEST

Neprijatelj-komunisti² — nalaze se u povlačenju ka Šipragama i Skender Vakufu. Slabiji-zaštitnički delovi zadržali su se na liniji položaja — Kotor Varoš — Vrbanjci — Borci — Dubino brdo.³

Verovatna namera neprijatelja je, da izvuče plen i povuče ka Mrkonjiću.⁴

Naš odred posle odbacivanja i gonjenja neprijatelja nalazi se na liniji položaja: Skatavica — Marijanovo gnezdo⁵ — Savići — Garići — Maslovare — a ispred nas nema naših delova. Desno od nas na levoj obali Vrbanje na položaju: Tovladići — Čemernica, nalazi se odred »Obilić«.

Namera mi je, da sutra 13. o.m. u 6 časova napadnem neprijatelja na označenim položajima.

Radi izvršenja ovoga —
naređujem:

1) Bataljon »Mrkonjić« sa hrvatskom bojnom koja se nalazi kod Kobaša i Skatovice napašće neprijatelja pravcem: Pislidine — Franici — Kotor Varoš — Čepak sa zonom širenja desno do linije: Zovik — Zatvori — Topalovići — Varoš, a levo: Vis — Andrijevići — Bukovac — Rujevska glava.

Kad se zauzme Kotor Varoš posesti položaje ispred istog i čekati dalje naredenje.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 204, reg. br. 21/7 (BH-V-9573).

² U širem rejonu Kotor-Varoša je tada dejstvovala 1. proleterska udarna brigada 1. proleterske udarne divizije NOVJ. Brigada je 14. decembra 1942. u susretnoj borbi razbila jednu četu 741. puka nemačke 714. pešadijske divizije i četničku grupu u Jošavci. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, dok. br. 177, 184. 186.

³ i ⁵ Ta mesta nisu nadena na karti 1:100.000, verovatno lokalni nazivi.

⁴ Na karti 1:100.000: Mrkonjić-Grad.

Komandant bataljona odmah će se sporazumeti sa hrvatskom bojnom i sastaviti plan napada.

2) Bataljon »Karadorde« bez 50 vojnika sa bataljonom »Knez Arsen« napašće neprijatelja u s. Vrbanjcima. Za izvršenje ovoga zadatka komandanti bataljona u toku noći sastave se i izvršiti detaljan plan napada.

3) Bataljon »Kralj Petar II« sa 50 vojnika iz bataljona »Karadorde« napašće neprijatelja na položaju Borci pravcem Maslovare — sredina Boraka — sa zonom širenja: desno do linije: Pavlovići — leva padina Boraka, a desno do linije Maslovare (leva ivica) — pa pravo.

4) Bataljon »Tankosić« napašće neprijatelja sa položaja Dubino brdo pravcem grebenom Boraka sa zonom širenja levo i desno — po potrebi.

Komandanti bataljona u toku noći podiće neprijateljskom položaju tako, da u određeno vreme tj. u 6 časova tačno otpočnu napad.

Haubica plasiraće se na Solilima, odakle će u 5.30 časova da dejstvuje ispred fronta bataljona »Tankosić« i »Kralj Petar II«, t.j. položaj Borak. Pripremu završiti u 6 časova.

Bacači: jedan se pridodaje bataljonu »Petar Mrkonjić« jedan se pridaje bataljonu »Karadorde« jedan bacač-treći — ako bude ispravan — pridaje se bataljonu »Kralj Petar II«.

Komandanti bataljona preduzeće i narediti potrebne mere za izvidanjem obezbedenje bokova.

Vezu između jedinica održavati ordonansima i kuririma.

Ranjenike evakuisati preko Liplja za Brezičane.

Izveštaje slati pravcem: Maslovare — Liplje.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Načelnik štaba
major,
Slav. D. Vranješević

M. P.⁶

Komandant,
R. Radić

⁸ Okrugli pečat: »Glavni štab Bosanskih četničkih odreda«.

BR. 206

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 6. DO 13. DECEMBRA 1942. GODINE¹

6. decembra 1942.

- 1972 *Išvan 3 — 460*
spojene Baćović pošao i on će Vam doneti sve odluke
u jednu koje smo učinili.² Do tog vremena prikupljajte podatke o stanju Italijana, naših trupa u Dalmaciji i u Bosni. Prema Majevici obrazovati front protiv partizana.³ Odredi sa leve obale Bosne neka olakšaju Dinarcima svojim napadom u pravcu Jajce,
1973 Ključ, Bosanski Petrovac.⁴ Neka drugi ne sede dok ostali ginu. Svi na posao. Neka Jevđa⁵ izdejstvuje topove i bacače sa dovoljno municije. Ovo je vrlo važno. Francuske uniforme primamo rado.

7. decembar 1942. g.

1991 *Leonardo⁶ via Felix 8—207*

Kod vas još u reonu sreza Kačerskog komuniste se slobodno kreću.⁷ Naredite komandantu Kačerske i Lazarevačke brigade da ih najenergičnije uništavaju na svakom koraku.

9. decembra 1942. g.

- 2035 *Orel 8—298*
 Narod obavestiti da će Nemci sve pokušati da ga hvata i trpa u lagere ili na rad u Nemačku. Neka se sklanja od njihovih poterà muško stanovniš-

¹ Original (pisan odovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 292, reg. br. 17/1. Najveći broj depeša pišeao je Draža Mihailović. Od ovih koje redakcija objavljuje on nije pisao depeše br. 2083—2086,

² Vidi dok. br. 202, nap. 9.

³ Vidi dok. br. 202, 'nap. 14.

⁴ Vidi dok. br. 202, nap. 15.

⁵ Dobroisav Jevđević.

⁶ Pseudonim Dragiša Ninkovića, kapetana, komandanta Rudničkog korpusa (teritorija kačerskog i lazarevačkog sreza).

⁷ Reč je o dejstvima 1. šumadijskog NOP odreda (tom I, knj. 4, dok. br. 54, 58, 65, 139; knj. 20, dok. br. 54 i 60).

tvo. Srez rasinski pripašće vašem korpusu kad budem naredio. Prognajte još sada komuniste iz toga sreza.⁸ Postupiti bez milosti prema njima.

10. decembra 1942■ g.

2062

Išvan 3 — 413.

Kretanje crnogorskih snaga po utvrđenom planu.⁹ Kad podu javićemo. Ostojić polazi 11. ali preko Durmitora. Molim da sve ide hladno i sračunato. Ostojić nosi našu dopunu plana za rad. Vaših 2500 možete postepeno prebacivati¹⁰ ali ne sve dok ne stigne radio stanica da i ona pređe u grupi. Preduzmite sve mere da ne bude odmazde ni pljačke. Crnogorskim trupama narediće se isto. /// Važno je

2063
3—381

da se kod vaših i propagandom utiče ali da se ne umanji elan prema komunistima. Što se tiče domobrana dobro bi bilo pridobiti ih i odmah uputiti u borbu protiv ustaša i komunista u istočnoj Bosni ili ako je zgodno u srez imotski i ljubuški. Da li ste sigurni da je 10.000 ustaša otišlo iz Mostara. To fne može tako brzo da bude, kad su pre neki dan bili tamo.

11. decembra 1942. g.

2083
3—352

Išvan: Da li ste poslali stanicu Mitranoviću.

Ako niste pošaljite je odmah. Mitranović neka sa stanicom odmah produži do Radića na Borju i da uhvati vezu sa Drenovićem na Manjači i ostalim odredima na levoj obali Bosne.¹¹ Mitranović treba

⁸ U rasinskom srezu (Kruševac) tada su dejstvovali delovi Rasinskog NOP odreda (tom I, knj. 4, dok. br. 58, 90, 93, 98, 138—141).

⁹ Reč je o Zetskom letaćem odredu i Nikšićkoj brigadi (pod komandom pukovnika Baja Stanišića) i o jedinicama Limsko-sandžačkih četničkih odreda (pod komandom kapetana Pavla Đurišića). Te su četničke snage u operaciji protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni bile predvidene da dejstvuju kao 4. korpus. Njihovo prebacivanje u zapadnu Bosnu nije realizovano. Opširnije o tome, vidi dok. br. 211, 212, 216—218; Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 1/1: Direktiva br. 1 načelnika Štaba VK JVUO od 2. januara 1943; iisto, k. 152, reg. br. 21/4: izveštaj Divinarske četn. divizije od 28. februara 1943.

¹⁰ Reč je o jedinicama pod komandom Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, koje su u pomemitoj operaciji trebalo da dejstvuju kao 3. korpus. O njihovom prebacivanju u Dalmaciju i borbama protiv partizanskih snaga, vidi dok. br. 211, 212, 216—218.

¹¹ Vidi dok. br. 202, nap. 15.

- odrede da pripremi za pojačanje Drenovića bar sa
2—3000 ljudi za pretstojeću akciju.
- 2084** Jevdević neka preduzme sve da izdejstvuje kod Italijana prolaz suvim zonom Jablanica — Livno —
3—30 Glamoč za 1500 Crnogoraca ovo neka pravda vojničkim razlozima, a neka slobodno da garanciju da etnici neće nikoga da diraju na svom putu.¹²
- 2085** Pavle će izdejstvovati od guvernera C. Gore da se njegovi prebace autokolonama do Nikšića a odатle vozom do Jablanice. Ovo neka i Jevdević traži od Italijana radi dobijanja vozova.¹³ Sa prvim ešelonom Vašim prebaciti jednu r. stanicu za Dinarce¹⁴ i odmah uhvatiti vezu sa Vašom stanicom.
- 2086** Akcijom će rukovoditi major Ostojić.¹⁵ On polazi na put 12. om. preko Šavnika na Avtovac gde da ga sačeka Baćević sa autom 15. o.m.
3—330 Kapet. Bogunović i narednik Vučić sa Dinare da sačekaju kod Vas majora Ostojića. Izvestite o dosadašnjim pripremama. Pozdrav Ciča.

13. decembar 1942.

- 2107** *Herman DDD — 5—439*
Englezi se žale da ste u toku prijema materijala i dok avion još nije izbacio ceo materijal pogasili signale pa su morali ostatak materijala da spuste od prilike na mesto koje više nisu videli. Neka vatre gore za sve vreme dok se avion potpuno ne udalji. Vatre upaliti odmah čim čujete zvuk aviona. Tragajte za ostatak nepronadenog materijala koji je možda daleko bačen. Izvestite odmah o svemu što ste pronašli.¹⁶

¹² i ¹³ O akcijama Dobrosava Jevdevića i Pajvla Đurišića na tom planu, vidi dok. br. 211, 212, 216—218.

¹⁴ Odnosi se na Dinarsku četničku diviziju.

¹⁵ Vidi dok. br. 204.

¹⁶ Radoslav Đurić (Herman), tada komandant Komande Južne Srbije (južna Srbija i današnja teritorija Makedonije), telegramima br. 3613 od 12. decembra i br. 3706 i 3707 od 16. decembra obavestio je Dražu Mihailovića da je pronašao sledeće: 5.000 zlatnika, 3.000 dolara, 200.000 italijanskih lira, 3 protivtenkpske puške sa 900 metaka, 18 automata sa 8.336 metaka i 64 okvira, 114 bombi, 6 kanti eksploziva, 1 kanta sanitetskog materijala (102 zavoja, 38 paketa gaze, 3 boćice etera i 1 boćica kinina), 1.500 puščanih metaka, 36 tzv. bengalskih vatri, 60 signalnih metaka, 13 čebadi, ~22 grudnjaka¹⁴—14 šalova (Arhiv VH, Ca, k. 289, reg. br. 3/1). 'j:r ^ ,

2110 *Mario¹⁷ via Išvan — 8 — 306*
Cirri dobijem novu pošiljku novca poslaću Vam
kako za Dalmaciju tako i za ostatak oblasti pod va-
šom komandom ia isto tako i novac za Novaka.
Poslao sam vam novu moćnu stanicu koja će kod
vas biti prebačena sa hercegovcima. Operacija koju
sada pripremam prema zaostaloj Sovjetskoj Repub-
lici biće kombinovana. /// U njoj ima da sudeluju Di-
narci zajedno sa Hercegovcima, snage od Otočca,
snage sa planine Manjače i Borja i crnogorske sna-
ge koje će uputiti u napad preko Prozora opet pre-
ma Glamoču. Poslao sam nekoliko radio stanica.
Jednu kod vas, jednu za Otočac, jednu za Manjaču
i jednu sa crnogorskim snagama. /// Celu ovu mrežu
vezao sam za sebe a jedan istaknuti centar obrazovao
u Hercegovini preko koga će neposredno dirigovati
svima ovim operacijama. U Hercegovinu kao svog
delegata uputio sam majora Ostojića preko koga će
upućivati sva naredenja i koji je odneo ukupan plan
akcije da ako Bog da stignemo do pred Karlovac i
Zagreb. Manjača i Borje rade ilegalno a Crnogor-
ci legalno a po potrebi i ilegalno.

¹⁷ Pseudonim Ilije Trifunovića Birčanina.

BR. 207

**PISMO KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD
14. DECEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIČU O STAVU KO-
MANDE PREMA NJEMU I NJEGOVOM ŠTABU I O MESTU
BOSNE U POSLERATNOJ DRŽAVI¹**

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
Br. 226
14 decembra 1942. g.

GOSPODINU
MINISTRU VOJSKE I MORNARICE
BRATU DRAŽI MIHAJOVICU

Negde u Jugoslaviji

Poštovani Gospodine Ministre i dragi brate,

Otkako je osnovana zajednička Komanda Bosanskih Četničkih Odreda 1. i 2. jula o.g. u Srpskoj Grabskoj² u srežu dobojskom u nameri da se svi mi srpski borci u Bosni povežemo medusobno i da uhvatimo vezu sa Vama, kao našim Ministrom Vojske i Mornarice i glavnim prestavnikom Nj. V. Kralja Petra II u okupiranoj otadžbini, mi smo već nekoliko puta nastojali i trudili se na sve moguće načine da stupimo u direktnu vezu s Vama.³ Nažalost, svi ti naši pokušaji nisu imali onih uspjeha koje smo mi prepostavljeni i želeti.

Radi toga mi Vam opet upućujemo svoje delegate¹ koji treba da stupe uime ove komande u direktnu vezu s Vama, da Vam izlože stanje stvari kod nas u vezi sa borbom protiv Nemaca, Ustaša, Talijana i komunista, a u isto vreme da od Vas uime Nj. V. Kralja prime sve potrebne daljne upute kako treba da se ponašamo u daljnjim situacijama i koja sretstva treba da primenimo.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 25/7 (BH-V-9576).

² Vidi dok. br. 115.

³ i ⁴ O povezivanju sa Dražom Mihailovićem, vidi dok. br. 148 i Arhiv VII, Ca, k. 204, reg. br. 34/6: molba Komande bosanskih četničkih odreda kapetanu Dragoslavu Račiću za posredovanje u povezivanju sa Dražom Mihailovićem. Na konferenciji četničkih odreda sa područja istočne i srednje Bosne pitanje odnosa i povezivanja sa Stabom Draže Mihailovića bilo je razmatrano kao posebna tačka dnevnog reda. Tada je odlučeno da tri delegata (Stevan Batić i Mirko Đombić, dok je trećeg delegata trebalо da odredi Rade Radić) odu u Stab Draže Mihailovića i u direktnom susretu rasprave nesporazume i dobiju uputstva za dalji rad (Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 17/7: zapisnik sa pomenut« koafeiwi- cije). Nema podataka da su se oni -direktno susreli sa Dražom.

Molimo Vas da u izlaganjima prema našim delegatima no budete rezervisani, nego da im dadnete pravu sliku o današnjoj situaciji a to treba da učinite u toliko pre što se svi mi borimo pod parolom: »S verom u Boga, za Kralja i Otađbinu!«

Sa svoje strane mi Vas uveravamo da su ova naša načela i naši principi u borbi sasvim iskreni i da mi Srbi iz Bosne potpuno vežemo svoju sudbinu sa sudbinom Srbije, jer smatramo da je Srbija naša matica i sve borbe koje danas podnosimo i bitke koje vojujemo smatramo neophodno potrebnim da bi se jednom za sva vremena dokazalo da je Bosna samo sastavni deo srpskih zemalja, t.j. onih predela u kojima i geografski i istoriski i statistički Srbi imaju pravo da te predele nazivaju srpskom zemljom, pa na osnovu toga imaju pravo i da traže da sva ta područja treba da uđu u sastav nove slobodne i samostalne srpske države.

Ukoliko razvoj dogadaja i svršetak ovog krvavog rata budu omogućili da se stvori i jedna država koja je veća od onih područja na koja Srbi imaju pravo po istoriji i po naseљenosti, mi se tome nećemo protiviti, ali pod uslovom da se tačno preciziraju i pismeno utvrde odnosi svih onih koji treba da žive u toj našoj novoj državi.

Molimo Vas Gospodine Ministre i dragi brate, da sva stradanja Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, naše pogledе u pogledu organizovanja buduće naše države, borbe četnika protiv okupatora, ustaša i komunista izložite Nj. V. Kralju i našoj Vladi u Londonu, a isto tako da poradite, da se sa svim tim upoznaju politički i kulturni prestavnici čitavog sveta. Potrebne podatke o tome koliko su stradali Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, o borbama i žrtvama koje smo mi dosada pretrpeli i podneli, daće Vam sasvim istinite podatke delegati koje upućujemo.

S druge strane želimo da naglasimo da bi za uspešno vodenje borbi protiv Nemaca, Talijana, Ustaša i komunista bilo potrebno da nam se pruži hitna i neophodna pomoć u oružju svih vrsta, municije prema vrsti oružja, a zatim pomoć u odeći i obući, jer su svi naši borci ostali gotovo goli i bosi.

Sve detalje u tome pogledu treba da odredite i utvrđite sa delegatima koje Vam šaljemo.

Ponovno naglašavamo da ostajemo kao borci verni zakletvi koju smo položili Nj. V. Kralju Petru II i spremni smo u svakom času da izvršimo svako Njegovo naređenje kao i svako Vaše naređenje, jer Vas smatramo i priznajemo kao Njegovog prestavnika u okupiranoj otadžbini.

U vezi sa ranijim našim nastojanjima i sa ovim ponovnim pokušajem da stupimo u vezu s Vama, molimo Vas da

sve ove naše napore shvatite pravilno i da u interesu što pravilnijeg shvatanja interesa srpskoga naroda i položaja četnika u Bosni, u nazuži sastav Vaše komande uđe jedan prestavnik naših četničkih odreda, koji će u svakom slučaju imati mogućnosti da Vam izloži pravo stanje stvari, da Vas upozna sa svim potrebnim elementima i da predloži u danom momentu sve što je potrebno.

Verujući čvrsto, da ćete primiti delegate ove komande i da ćete prema napred i svemu ranije izloženom primiti sve ono što je bar najpotrebnije za pobedu naše stvari u svetu i za pobedu parole »S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu», ja Vas molim da poradite i sa svoje strane da se uspostavi što čvršća i stalnija veza između Vas i naše komande, da se u tom pogledu osiguraju što čvršća i stalnija sretstva, i da se ova naša uzajamna nastojanja smatraju kao izraz najveće naše srpske želje da stvorimo svoju srpsku državu, u kojoj će svaki čovek imati pravo da radi, da živi i da bude slobodan građanin.

U smislu svega napred izloženog, kao i najživlje naše srpske želje da se ovaj rat i naša borba okonča i svrši potpunom pobedom srpskog naroda i njegovih prijatelja i saveznika u svetu, molim Vas Gospodine Ministre i dragi brate, da uime svih četničkih organizacija u Bosni kao i uime moje i članova Komande Bosanskih Četničkih Odreda izvolite primiti izraze našeg osobitog poštovanja.

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!

M. P.^s

Komandant
Bosanskih Četničkih Odreda
R. Radić

⁵ Okrugli pečat i »Glavni štab bosanskih četničkih odreda«,

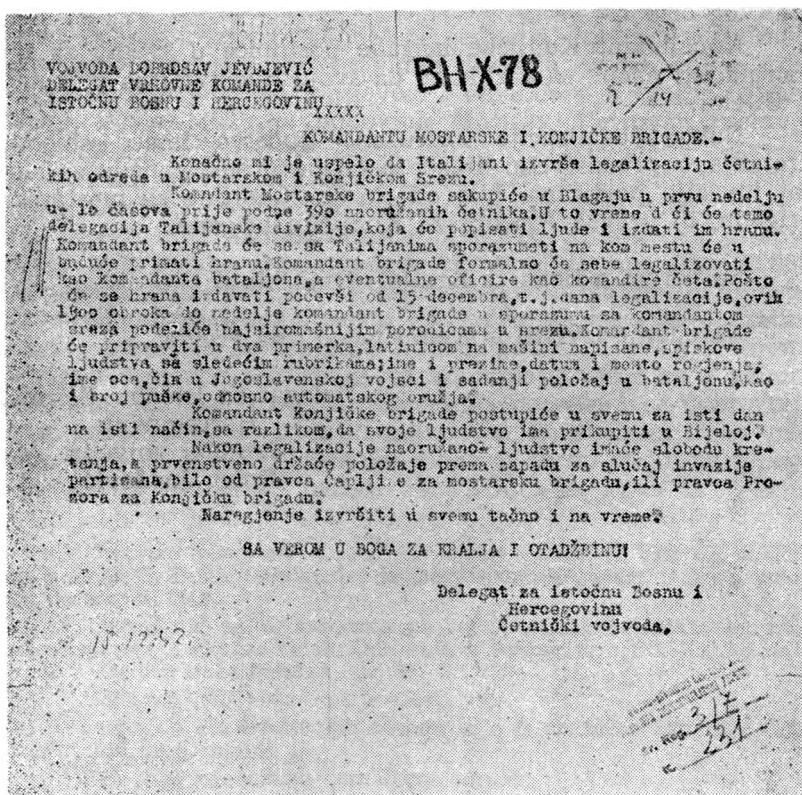
BR. 208

OBAVEŠTENJE DELEGATA VRHOVNE ČETNIČKE KOMANDE ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU OD 15. DECEMBRA 1942. KOMANDANTIMA MOSTARSKA I KONJIČKE BRIGADE O LEGALIZACIJI BRIGADA¹

VOJVODA DOBROSAV JEVĐEVIĆ
DELEGAT VRHOVNE KOMANDE ZA
ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU

KOMANDANTU MOSTARSKA I KONJIČKE BRIGADE.

**Konačno mi je uspelo da Italijani ani izvrše legalizaciju
četničkih odreda u Mostarskom i Konjičkom Srežu.**

Fotokopija dokumenta br. 208

¹ Original (pisan na mašini, latinicom), u Arhivu. VII ča. k. 231, reg. br. 3/7 (BH-X-78).

Komandant Mostarske brigade sakupiće u Blagaju u prvu nedelju u 10 časova prije podne 390 naoružanih četnika. U to vreme doći će tamo delegacija Talijanske divizije, koja će popisati ljude i izdati im hranu. Komandant brigade će se sa Talijanima sporazumeti na kom mestu će u buduće primati hranu. Komandant brigade formalno će sebe legalizovati kao komandanta bataljona, a eventualne oficire kao komandire četa. Pošto će se hrana izdavati počevši od 15 decembra, t.j. dana legalizacije, ovih 1500 obroka do nedelje komandant brigade u sporazumu sa komandantom sreza podešće najsirošnjim porodicama u srezu. Komandant brigade će pripraviti u dva primerka, latinicom na mašini napisane, spiskove ljudstva sa sledećim rubrikama: ime i prezime, datum i mesto rođenja, ime oca, čin u Jugoslovenskoj vojsci i sadanji položaj u bataljonu, kao i broj puške, odnosno automatskog oružja.

Komandant Konjičke brigade postupiće u svemu za isti dan na isti način, sa razlikom, da svoje ljudstvo ima prikupiti u Bijeloj.

Nakon legalizacije naoružano ljudstvo imaće slobodu kretanja, a prvenstveno držače položaje prema zapadu za slučaj invazije partizana, bilo od pravca Čapljine za mostarsku brigadu, ili pravca Prozora za Konjičku brigadu.

Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Naređenje izvršiti u svemu tačno i na vreme.

Delegat za istočnu Bosnu i
Hercegovinu
Četnički vojvoda.
Dobr. Jevđević

15. 12. 1942.²

² Datum je dopisan olovkom.

BR. 209

IZVEŠTAJ PORUČNIKA PREDRAĞA RAKOVICA IZ PRVE POLOVINE DECEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RA- DU ZA VREME LEGALIZACIJE OD DECEMBRA 1941. DO DECEMBRA 1942. GODINE¹

I Z V E S T A J

Posle održane sednice na Ravnoj Gori 30. novembra 1941. godine i prema dobivenim instrukcijama,² noću između 30/31. krenuo sam sa odredom iz Koštunića gde sam bio na položaju, u srez Ljubičski, na svoj reon. Na dan 1. decembra osvanuo sam u Gor. Gorevnici.® Toga dana 5. dobrovoljački odred³ iz Čačka uz pratnju 3 Nemačka aviona došao je do osn. škole u Gor. Gorevnici gde sam se sa njima sastao. Sa naperenim puškama prišao sam ja sa jednom desetinom jednom vodu dobrovoljaca i kad su videli da neću da pucam na njih počeli smo prijateljski razgovor. Komandant 5. dobr. odreda kaplar, inače štuka p. pukovnik Marisav Petrović Postavio mi je pitanje ko sam, šta ovde radim i odakle idem. Odgovorio sam mu da imam odred od 200 ljudi sa 20 autom, oruđa što je zaista bilo istina.⁵ Rekao sam mu da sam odred pukovnika Draže i da sam prestraža njegovih odreda. Na pitanje koliko ima vojske Draža, odgovorio sam da ima oko 20.000 naoružanih vojnika. Tada se Marisav odvoio na stranu sa svojim štukama oficirima i nešto kratko konferisao, pa je zatim zamolio mene da sa svojim odredom podem u pretres terena Gornje Gorevnice i čišćenje od komunista⁶ što sam i učinio. Imao sam koristi od ovoga, jer četnici pomešani sa dobrovoljcima, snabdeli su se od njih mimiciom, koje nisam imao vrlo malo, tako da sam pri rastanku mogao i borbu voditi sa njima. I još nešto, četnici su pričali dobrovoljcima, kako su vodene

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 127, reg. br. 1/3 (S-X-11). Dokument je, najverovatnije, pišam u prvoj polovini decembra 1942.

² Instrukcije su se odnosile na legalizovanje četničkih jedinica kod okupatora u okviru kvizlinških vojnih formacija u Srbiji (vidi dok. br. 33. i Stenografske beleške, str. 67—71, 129—131).

³ Na karti 1:100.000: Gornja Gorijevica.

⁴ Jedan od dobrovoljačkih odreda koje je formirao Dimitrije Ljotić (vidi dok. br. 5, nap. 6).

⁵ Reč je o Ljubičkom četničkom odredu.

⁶ Radi se o dejstvima nemačke 113. pešadijske divizije i Šumadijskog dobrovoljačkog korpusa protiv grupe boraca Cačanskog NOPO, de lava šumadijskih NOPO i pripadnika i simpatizera NOP-a. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1, dok. br. 298.

herojske borbe protiv Nemaca i komunista u ovom kraju,⁷ pod najtežim vremenskim prilikama iako se oskudevalo u odeći, hrani i municiji. To je imponovalo dobrovoljcima obučenim u toplo odelo dobro obuveni i sa municijom snabdjeveni', za kojima je išla kuhinja vozeća, jer su se ovi ljudi, koji nisu svi Ljotićevci divili golim, bosim i izglađnelim četnicima.

Istog dana uveče po završenom pretresu terena, Marisav me je pozvao da podem sa njim u Čačak i uredim odnos svog odreda prema Nemcima, jer on ima naredenje da razoružava i Dražine odrede kao i komunističke, jer se smatraju ilegalnim. Za vreme od nekoliko sati iz razgovora sa Marisavom zaključio sam da moram ići u Čačak i zaista urediti odnose sa Ljotićevcima i Nemcima. I 1. decembra uveče otišao sam u Čačak sa Marisavom. U njegovoj kancelariji bio je pukovnik Mušicki⁸ koji me je odmah napao sa mnogim pitanjima i ceo razgovor vodio se o tome da se Draža mora predati njima i sa njima saradivati, našto sam im odgovarao da to Komandant neće uraditi, jer ima mnogo više vojske nego i Nedić, Ljotić i Pećanac, a uz to i sav narod. Za mene su odmah pripremili berberina da me obriju pošto sam bio zarastao u kosu i bradu, ali im se nisam dao. Za mene i moj odred Marisav je u mom prisustvu napisao izveštaj dobrovoljačkoj komandi da sam se ja sa odredom predao njima i stavio se pod njihovu komandu, a pre toga ni reči o tome nismo govorili. Pravio sam se manji od makova zrna, jer sam bio u njihovim rukama, a odred na terenu u Gor. Gorevnici, pa ako negodujem na ovo nisam ništa dobro napravio, a koliko ću ja biti pod njihovom komandom to će se videti iz kasnijeg mog rada.

Uglavnom to veče sam sa njima dogovorio se da ostanem na terenu sa svojim odredom radi čišćenja terena od komunista, što mi je u stvari i bio zadatak kad sam pošao na svoj teren sa Ravne Gore.

Od decembra pa ido 1. aprila odred mi se stalno nalazio na terenu sreza Ljubićskog jačine 400 ljudi pod oružjem, ilegalan, vojnici nisu primali nikakvu pomoć ni materijalnu ni novčanu. Srezom sam gospodario ja sa svojim odredom, a ponekad su vršili pretres Nemci i Dobrovoljci.

Pred Marisavom sam se ugibao i previjao, ali sve to u četiri oka da ne primeti široka narodna masa, radi autoriteta. Marisav po prirodi svojoj glup seljak, a »našla se vila u čemu

⁷ i ¹⁰ Samo su neke četničke jedinice sa područja Čačka oktobra 1941. učestvovale u borbama protiv Nemaca, i to zajedno sa partizanskim jedinicama u oslobođenju čačka i G. Milanovoia i u blokadi Kraljeva (vidi dok. br. 8, nap. 7 i dok. br. 9, nap. 2 i 3). Ta saradnja je kratko trajala: već 1/2. novembra četnici su napali partizane u Užicu (vidi dok. br. 13—18) a 7. novembra i u čačku (vidi dok. br. 20—26).

⁸ Košta.

nije bila« te i on komandant, zelenаш koji se odmah polakomio za novac. Ukazao sam mu prstom na nekoliko čačanskih čivti, Kir-janji, koje je lupio po kesi sa po nekoliko stotina hiljada dinara i time je sam sebi potkopao teren. Protiv njega i njegove pljačkaške bande počele su strahovite optužbe gradana i tuženi su i kod Nemaca i na svima mestima u Beogradu gde se god moglo tužiti. Uspeh sam postigao, jer Marisav je sa svojim odredom postao predmet pažnje kao krivac i kod Nemaca i kod Nedića.

U početku još u decembru video sam jasno ovo: Ljoticević naslanjajući se na Nemce imaju za cilj da najpre sa nama saraduju dok se uniše komunisti, pa posle pomoću Nemaca da likvidiraju i našu organizaciju i naše odrede. Uništenje komunista bilo je potrebno i meni i Nemcima i Ljoticevcima, te smo se u ovom poslu složili i postali »saveznici«. Krajem februara 42. god. komunizam je uglavnom bio ugušen⁹ i sada sam došao ja na red sa svojim odredom da se likvidiram.

I zaista je Marisav uspeo da izdejstvuje naređenje od Nemaca da počne generalno čišćenje terena od linije: Zapadna Morava, Čačak — Užička Požega prema Valjevu i na koga se god najde da se razoruža i u lager otera, mislim naoružanog. Za moj odred izričito je stajalo da se ima razoružati i samnom skupa internirati, jer sam bio ilegalan. Jer dok sam se ja borio kod Pranjana u novembru protiv komunista,¹⁰ dotle je vojvoda Jelički Mojsilović, Boža Javorac i Đura Smederevac, uhvatili već vezu sa Nedićem, legalizovali svoje odrede i primali platu za četnike. Taj teren za Nemce je bio potpuno čist. Ja sam bio prvi na nišanu. U to vreme sam dolazio kod Komandanta¹¹ u okolini Gor. Milanovca, gde sam se sa njim i sastao i sve mu referisao. Rekao mi je da radim kako me Bog uči i kako nađem za shodno. Odobrio mi je da mogu i odred legalizovati. Kad sam se vratio natrag za nekoliko dana Nemci su me uhapsili i sproveli u Beograd pravo u Gestapo. Tamo sam saslušavan 4 sata. Optužen sam kao Dražin čovek. Jedan major koji me je saslušavao bio je dosta korektan. La-

⁹ Izolovani i svakodnevno napadani od namačkih, Nedićevih, Ljoticevih i četničkih jedinica Draže Mihailovića, partizanski odredi u zapadnoj Srbiji i Šumadiji našli su Se, početkom 1942., u veoma teškom položaju. U takvoj situaciji održano je, sredinom februara, u selu Počuti (kod Valjeva) save tavan je partizanskih vojnih i političkih rukovodilaca iz zapadne Srbije i Šumadije na kome je odlučeno da partizanski odredi dejstvjuju u isvom kraju samostalno. Nepovezane (partizanske) odrede nadmoćniji neprijatelj je do kraja marta ruspeo razbiti, osim Valjevskog NOP odreda kome je uspelo da se sa jednom četom, početkom marta, prebaci u istočnu Bosnu. Opširnije, vidi Oslobođilački rat, knj. 1, str. 220—222.

¹⁰ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

gao sam sve od početka do kraja. Mnogo mi je koristilo što sam pomalo znao nemački jezik, a preko tumača sam saslušavan, pa sam u moru onih pitanja ipak se mogao potsetiti šta sam ranije rekao, za vreme dok je onaj postavljao pitanje tumaču, pa kad mi je tumač prevodio već sam bio pripremio odgovor. Ipak onaj major na kraju vrteo je glavom i rekao je da nisam izgleda samo istinu govorio već da ima i laži dosta. To veče zatvorili su me u sobu hotel »Balkan« i imao sam udobnu hranu i smeštaj. Sa mnom je bio zatvoren major Korać¹² i kapetan Glišić.¹⁸ Baš me je spasio to što sam sa njima bio zatvoren, jer Korać je već bio okružni načelnik, a Glišić legalan i ljubimac Nedićev, pa kad se Nedić zauzeo za njih to sam uz njih i ja pušten. Bili smo u apsu svega 2 dana i to u hotel »Balkanu«. Ovim sam opravdao i sebe i svoj odred, te sam izbegao hapšenje i razoružanje odreda.

Inače ja sam Nemce sve do 1. aprila otvoreno u oči lagao da sam neposredno pod komandom Nedićevom i ako u stvari nisam bio legalizovan i za mene Nedić nije ni znao. Ali sam ih u oči i ubedljivo lagao i oni nikad da se prisete pa da pitaju Nedića.

Kako sam već napred naveo Cačanske civite uz moju malu pomoć uspeli su da 1. marta odjure Marisava iz Čačka. Preko Marisava ja sam ipak uspeo da se upoznam sa Nemačkim komandantom Frikeom i čim je Marisav odlazio iz Čačka, preporučio je mene kod Frikea da je najbolje da ja primim Cačak posle njega, jer Marisav nije nikad mogao osetiti moj glavni zadatak. Njega sam bez po muke driblevao tako da je on mislio da nema većeg prijatelja od mene.

Na dan 1. marta primio sam komandu mesta u Čačku sa svojim odredom mada sam bio ilegalan. Frike u početku nikako me nije trpeo - I njega sam ubedljivo uverio da sam legalan i da sam pod komandom Nedićevom, čime se zadovoljio. U početku drao se strašno na mene, jer čim je otišao Marisav iz Čačka sa svojim odredom, pop Bulić¹⁴ je odmah počeo optuzbe protiv mene kao Dražinog čoveka pa često puta Frike me je pitao da li primam naređenje od Draže ili od Nedića. Odgovarao sam uvek kratko: Od Nedića. Na to Frike bi uzrujao se i dreknuo: »Ne od Nedića, nego od Draže«. Odgovorio sam još kraće: Da. Ceo mesec mart kao ilegalan držao sam se u Čačku i dalje bih tako ostao da ih vučem za nos, ali pop Bulić dovede oko 10.marta 6 dobromljački odred, kojim je komandovao rez. p. puk. Jeličić, ali samo bio figura odre-

¹² (Manojlo, tada okružni načelnik u Užicu, uhapšen je 6. decembra 1942.

¹³ Miloš.

¹⁴ Dragutin, pre rata profesor veronauke u Čačku.

da, a u stvari je komandovao pop Bulić. Ovom odredu i popu Buliću nikako nije konveniralo da ja i dalje ostanem u Čačku i to još znaju da sam ilegalan. Za ovo su angažovali i okružnog Načelnika Dikovića,¹⁵ okr. nač. okr. Kralj evačkog, koji je sada po zvaničnoj dužnosti otišao u Beograd i tužio me da je moj odred i ja Dražinovci i napao na Ceku Đorđevića kako je mogao dozvoliti da se odred ilegalni od 400 ljudi nalazi u sredini Čačka, a to Ceka da ne zna, jer Ceka je vodio evidenciju o svim oružanim odredima bez obzira kome oni pripadali, mislim na Srpske.

Naravno u ovoj okolnosti morao sam krajem marta da odem u Beograd i 7 dana sam svakog dana bio priman kod Ceke Đorđevića, Masalovića i kod Nedića tri puta. Ceka je vrištalo na mene. I ja sam bio u onom spisku kao Dražinov čovek, koji je izašao u »Vremenu« u aprilu. I sam se danas čudim kako sam ih sve muntao i uspeo da legalizujem odred jačine 150 ljudi pod mojoj komandom. Dodeljena mi je teritorija srez: Ljubičski sa sedištem u Čačku. Sada je Diković bio ogorčen na mene što sam legalizovan i zajedno sa Bulićem i 6 odredom poveo ogorčenu borbu protiv mene putem optužbi. To je tako trajalo gotovo ceo april mesec. Gotovo svakog dana nemački komandant pipuk. Frike zvao me u komandu, uvek je našao neku sitnicu i strašno se drao na mene. Morao sam sve to da podnesem, jer sam video udružene Nemace i Ljotićeve protiv naše organizacije i sada sam kroio plan kako da zamutim vodu između Ljotićevaca u Čačku i Nemaca, jer to mi je bio jedini spas da se održim. I u tome sam uspeo. Možda je čudnovato što sam se toliko borio da ostanem u čačku kao legalan. Možda bi se posumnjalo da sam postao zagrejani pristalica Nemaca ili Nedića! Ne.! Video sam da je Čačak po svom položaju najvažniji grad u dolini Zapadne Morave i iko drži Čačak u svojim rukama ima čitavu situaciju cele Čačanske okoline, nekoliko srezova u svojim rukama. I radi toga pop Bulić je htio po oenu života da me izjuri iz Čačka te da Ljotićevcii njime zavladaju. Frike zaista dobar vojnik, razumeo je pre mene kao vojnika nego ove druge koji su bili samo političari. I dok su oni mene neprestano tužili i sa Frikeom razgovarali samo o Ljotićevoj pobedi i novom poretku u Srbiji u novom uređenju Evrope, ja sam se sam uvek Jbrinuo kako će mo održati red, kako će mo se izboriti sa onima koji su u šumi, neprestano sam šumske¹⁶ napadao i govorio sam da su Srbi 'oni bi došli kao što sam ja došao u grad da se bore za jednu zajedničku stvar srpsku. Na-

¹⁵ Milija.

¹⁶ Tako su nazivane Dražine jedinice koje nisu bile i formalno legalizovane.

ravno ovo je godilo Friku i počeo me je ceniti. Ponekad me je pitao za mišljenje o mojim protivnicima, Dikoviću, Buliću i 6. dobrovoljačkom odredu. Ja sam ih prosto okivao u zvezde, mada sam znao da me oni tuže. Nemac Frike naivčina, ograničen, verovao je na osnovi ovoga da ;sve što govorim zaista je istina jer mi je jednom stavio do znanja da me ovi optužuju. Ali ja sam ovo nastavio i dalje te sam tako svoj položaj učvrstio kod Frika. Počele su optužbe protiv mene i kod Nemačke divizije u Kraljevu i kod Gestapoa i S.S. komande Nemačke u Beogradu, ali najedared Frike se pojavljuje kao moj branioc pred ovim komandama, jer ga strašno ljutilo zašto se neko drugi meša u njegove stvari. Kad su ovi moji protivnici videli da mi sa optužbama ne mogu ništa, pristupili su realnijim merarna. Okr. Nač. Diković na veliki četvrtak je došao u Čačak, napio se kao svinja, održao konferenciju sa Bulićem i 6. dobr. odredom i rešili da noću između velikog četvrtka i petka smene sve civilne vlasti u Čačku pa u petak veliki da razoružaju mene. Kad površe ta posla u Čačku onda će to isto uraditi odmah sledeće noći u Kraljevu i to isto trebalo je da se odigra tih dana u celom Beogradskom Nedićevom pašaluku.

U 5 sati uveče 2. aprila ove godine, Diković je postroio odred 6. dobrovoljački i sa oficirima istog odreda na čelu došao je kod sreskog načelnika sreza Trnavskog, prosto ga izjurio napolje u roku od 2 minuta i na njegovo mesto postavio jednog štuka kapetana iz 6. dobr. odreda. Zatim je sa odredom u istom poretku otišao do prestojništva policije pa je i njega na isti način izgrdio, iz kancelarije izbacio i na njegovo mesto za prestojnika postavio takode jednog štuka kapetana iz istog odreda. Grad je bio u velikom uzbudjenju. Očekivalo se šta će ja reći. Ja sam dohvatio telefon i izvestio Ceku Đorđevića o svemu tome. čeka mi rekao da ga pozovem na telefon. Našao sam ga u jednoj kafani i izvestio ga o tome. Bio je u velikom društvu, sve Ljotićevaca ispijao čokanj za čokanjom i bio preterano pijan. Izvestio sam ga da ga zove Ceka na telefon. A on da bi ispaо laf u društvu, jer je bilo tu i civila, oterao je Ceku u p.m. i još nekoliko pogrdnih reči uputio mu. Ja sam po vojnički odgovorio samo razumem i otrčao na telefon i o tome izvestio odmah Ceku. Sad je Ceka zagrmeo, koji sebe smatra »glavno komandujućim« nad oružanim oddredima u Srbiji, pa je preko Upravnog Nemačkog štaba zagrmeo i Nemačka komanda u Čačku dobila je naređenje da ga odmah uhapsi. U tom vremenu on je ipak došao na telefon u poštu i počeo se pregoniti sa Čekom najedared je tresnuo slušalicu. Pomenjna je bila stvorena. Nemci su odmah dočepali Dikovića. Bulić je uhvatio telefon pozvao Ljotića i o svemu telefonirao tu istu noć u nekoliko mahova govoreći da nema

ništa od toga. Sad sam ja imao uza sebe prestojnika policije i sreskog načelnika koji su samnom zajedno poveli borbu preko telefona protiv Dikovića. Uključivao sam se na telefon i svaki Bulićev razgovor i oficira 6 dobr. odreda slušao sam pa sve ono što bi ovi razgovarali sa Ljotićem a što negoduje Ceku i Aćimoviću izveštavao sam čim ovi završe razgovor sa Beogradom, odmah Ceku i Aćimovića. To isto su činili i smenjeni sreski načelnik i prestojnik policije. Sad je nastala svada u Beogradu između Ceke Đorđevića i Aćimovića sa jedne strane i Ljotića sa druge strane. Uglavnom sa sreskim načelnikom Kolarevićem i prestojnikom policije Stamenkom Dimitrijevićem i pomoću osoblja na pošti u Čačku, zamrsio sam im sve te stvari da su ih oni u Beogradu nekoliko meseci raspravljadi pred Nemcima kriveći jedni druge.

Rezultat ovoga: Diković uhapšen i smenjen sa položaja okružnog načelnika u Kraljevu a kasnije i izjuren sa ove teritorije. Šesti dobrovoljački odred odjuren je u Arilje, a moj položaj kod Nem. kom. u Čačku je mnogo ojačao. Više dobrovoljačka reč kod Frikea nije važila, pa i onda kada me je Bulić sa jasnim dokazima tužio Nemcima da sam primio nekog kurira ili da sam se sastao sa g. p. puk. Pavlovićem,¹⁷ g. maj. Vasićem¹⁸ ili da sam stoprocentni Dražinovac. Kada je raspop Bulić video da mi ne može ništa u Nemačkoj komandi u Čačku počeo je optužbe protiv mene i p.puk. Frikea kod Nemaca u Beogradu i Kraljevu, kod viših nemačkih komandi. To je Frike doznao i sad je on njega pojurio. Bulić je imao savršenu obaveštajnu službu o mestu boravka komandantovom na svakom mestu i tačno i na vreme je podnosio izveštaje o tome diviziji Nemačkoj u Kraljevu, ali sve je to dolazilo u ruke Frikeu na postupak. Frike sada Buliću nije ništa verovao, već je uvek pitao mene za mišljenje da li je to moguće, što sam svakako davao »mudre« savete i »korisne« za njih.

Posle 6 dobr. odreda u Čačak je došao 3 dobr. odred, ali se u Čačku zadržao svega 15 dana i Frike ga je odjurio, jer je zbog Bulića omrznuo sve dobrovoljce. Kada je odjuren 3 dobrovoljački odred Bulić nada još veću dreku i optuži celu Beogradsku vladu da je naklonjena Draži, jer je mislio da Nedić neda da se dobrovoljci skrase u Čačku i da Nedić mene podržava, kao Dražinog čovjeka. Na to Nedić pošalje¹⁹ 7 dobrovoljački odred i to ne u Čačak već u Preljinu kod Čačka pod komandom štuka kapetana Nikića,¹⁹ zloglasnog koji je u prošloj godini prvi obukao uniformu i prvi formirao Ljotićev odred i pošao u borbu protiv komunista u okolini Beograda. Ali

¹⁷ Dragoslav.

¹⁸ Dragiša.

¹⁹ Budimir Buda.

Nedić je sad mene sa odredom prebacio u Mionicu da bi jednom prestale te optužbe i da se njemu ne bi prebacivalo kako on mene podržava u Čačku kao Dražinog čoveka i moj odred kao Dražinov. Baš tih dana kada sam morao krenuti sa odredom, došao je u Čačak Turner²⁰ sa Aćimovićem u neku inspekciju. Čitav grad Čačak a naročito čvte došli su kod Aćimovića da mole da me zadrži u Čačku pošto poto. Zašto? Zato što, odmah posle 5 dobrovoljačkog odreda koji je sa Marisavom opljačkao čačak gore nego partizani, došao sam ja, koji ne samo da nisam ništa nasilno uzeo, nego nisam htio ni nikakvu pomoć ili poklon primiti koje su mi zaista neki čačani nudili misleći time da me potkupe za svoje zelenaska interese.

Ali Aćimović je i meni i njima odgovorio da je sada to nemoguće učiniti i da ja moram otići, pa će me kasnije vratiti. Sada je Frike koji je imao dosta simpatija prema meni kao prema vojniku uhvatio Turnera prestavio me Turneru u Nemačkom oficirskom domu i izneo sve najlepše o meni, i da sam mu ja neophodno potreban i najbolja garancija za održavanje reda i mira u Čačku i okolini, jer narod mene ceni i sluša. Doktor Turner je u mom prisustvu rekao Friku da ne idem za Mionicu, već da ću da ostanem i dalje u Čačku. I zaista posle nekoliko dana došla je depesa od Nedića da i dalje ostanem u čačku.

Pop Bulić i Ljotićevci su bili ogorčeni ovim slučajem samnom.

Ali sada je došao u okolinu čačka kapetan Nikić sa 7 dobr. odredom, koji je dobio pismo lično od Nedića i Masalovića u kome se obraćaju kap. Nikiću kao svom prijatelju, daju mu punu vlast i ovlašćenje za čišćenje terena na liniji: Pruga Čačak — Babajić — Ljig i pruga Čačak — Požega, sa zadatkom da rasčisti sa Dražinim ljudima i njegovim pristalicama i kuririma na ovom terenu na način kako zna, a ovi će mu pružiti punu podršku za izvršenje ovog zadatka u svakom pogledu. Nikić polaskan ovim pismom od Nedića i Masalovića mislio je u najmanju ruku da je treći čovek u Srbiji i zaista je počeo punom parom da goni kurire i nekoliko ih je pohvatao. Ali je samo bio nesposoban prema meni, jer dobio je informacije da ja odlično stojim kod Frike, a da bi postao i veliki Nemački čovek uhvatio se i za mene misleći da će to moći da postigne pomoću mene. I tako svaku akciju koju je preduzeo i koju je htio preuzeti ja sam mu pokvario bilo lično ili zajedno sa Friecom, jer je mislio da sam ja zaista veliki pristalica Nemaca. Ipak uvideo je brzo da mu ja kvarim račune i mrsim konce i da neće moći da opravda nade Nedića.

²⁰ Harold, šef Upravnog štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji od aprila 1941. do 9. novembra 1942.

ćeve, to je i on zajedno sa raspopom Bulićem počeo da me optužuje i u Beogradu i u Kraljevu i kod Nemaca i kod Nedića i kod Ljotića.

Frikeu se počelo prebacivati da šuruje sa četnicima a naročito samnom, jer nigde nije htio ići dok mene ne pozove. Imali su dovoljno materijala da me urnišu, jer naši kuriri su prosto defilovali od decembra 1941. g. pa na ovamo kroz moj štab i u 'Ljubicu a posle i u Čačku.

Moralo se preći na radikalnije mere. Ispade zgodna priča. Nikić sa svojim automobilom, sa popom Bulićem i još četiri zadrta Ljotićevca vojnika, agenta, nitkova, otišao je u Bajinu Baštu. Pri povratku sačekan je u Ovčarsko-kablarskoj klisuri, gde su pokošeni. Samo u autu nije bio Bulić već samo Nikić i vojnici nesrbi. Likvidacija njihova dovela je do zategnutosti između četnika i dobrovoljaca otvoreno, a naročito posle govora koji je održao pop Bulić pri sahrani izginulih dobrovoljaca, u kome je nazvao četnike da su zaplotnjaci, zakulisni ljudi, da su se samo uvili nacionalnim velom, da su sluge Moskve i Londona, da su klečali pred dobrovoljcima u decembru 1941. g. za oproštaj života, a sada skidaju glave tim svojim spasiocima.

Zbog ovog govora ja sam kategorički zahtevao i od Frikea i od Nedića da ga mora ukloniti iz Čačka ili ču ja u šumu sa svojim! odredom. I zaista Frike ga je uhapsio, sproveo u Beograd gde je Bulić bio 18 dana u tamnici u Gestapou.

Kada je pušten počeo je ponova strahovite optužbe protiv mene. U to vreme ubijen je i kapetan Vučko Ignjatović. Organizator ovog atentata je Bulić lično, jer sam slušao razgovor njegov sa Ljotićem u kome on preko telefona otvoreno priznaje i da je Bulić još prošle godine u Požeški odred ubacio potporučnika Đurića, kao svog eksponenta, pa je ovaj vrbovao ostale ubice i u tom telefonskom razgovoru molio da se Đurić pušti što je i učinjeno. Svega posle pola sata ovog razgovora telefonskog sa Ljotićem, pao je ovaj nitkov.

Da bi ga Ljotić osvetio on je čak u Nemačku poslao jednu grupu svojih satelita gde su se obučili atentatorskim poslovima i samozvanog poručnika Dinića sa dve trojke od te grupe poslao je u Čačak kod mene, ali se i taj Dinić proveo kao onaj koga je on htio osvetiti, a to je Bulić.

Po nestanku Bulića, malo se odahnulo. Ostali su neki njegovi pacovi ali je sve to umrlo i nisu se osećali živi više-

Ovo je uglavnom rad i borba moja protiv Ljotićevaca u ovoj godini sa kojima je mnogo teže bilo voditi borbu nego protiv komunista, jer su ovi imali Nemce uza sebe.

U ovom poslu moji odlični saradnici por. Radiša Čeković moj pomoćnik, potporučnik Cvenk, moj adutant i oficir

za vezu sa Nemačkom komandom Slovenac po poreklu koji zna odlično Nemački, potporučnik Lazarević,²¹ koji je vodio se u odredu legalizovanom, a u stvari radio samo na ovim našim ilegalnim poslovima²² i ostali oficiri i podoficiri koji su izvršavali potpuno moja naredenja. Inače sam sve ovo ne bih mogao izvoditi miti bih stigao. Od drugih ljudi van odreda bio je moj odličan saradnik četnik Čeda Vujović iz sreza Dračevskog, koji je pohvatao veze sa jednim vrlo važnim agentom Nemačkim, a koji nam je dao dragocene podatke o svemu koliko interesuje našu stvar.

Pored ovih svih poslova, uspeo sam da slomim nar. vodn. Mojsilovića, koji je bio veliko zlo u Jelici. Stvar se odigrala ovako: Dača²³ je od g. p. puk. Pavlovića dobio naređenje da likvidira Mojsilovića i za ovaj zadatak ja sam mu dao moje ljude i autom, oriida. Lično je Dača rukovodio ovim poslovima i 'U 9,30 časova pre podne na ostojanju od 5 metara ne vidi da je to Mojsilović već ubije 3 čoveka, Mojsilovićeve pratioce ni krive ni dužne. Mojsilović je na ovo ogorčen bio i pozove Nemce da likvidira Daču i sačini spisak najboljih naših ljudi kod kojih je Komandant bio i koji su po odlasku komandanta bili najbolji ljudi Dačini. Frike pozove i mene da ovu stvar raspravimo. Sreća je što sam pošao. U Guči je napao mene pred p.puk. Frikeom da sam i ja saučesnik u ovim ubistvima jer sam dao i ljude i automatska oruđa. Tačno je bio obavešten jer Dača misli ako je u šumi da ne mora ništa da krije i ne obazire se na druge koji se nalaze u kandžama Nemaca a pomažu njegovu stvar — Dačinu. Video sam da se sa njim drukče ne može, već samo da se likvidira pomoću Nemaca, pa sam otpočeo paljbu protiv njega i natovario sam mu da je on ubio sve četnike jer jedan od ubijenih je pomoćnik blagajnika, pa je Mojsilović naveo da je imao ovaj kod sebe 500.000 din., a ja sam preokrenuo stvar da on je samo time htio da pokrije svoj deficit, jer smo utvrdili na terenu da je on plaćao aktivnim četnicima najviše do 800 din. mesečno umesto 1.800 din.

Dalje nije uopšte bio agilan u gonjenju Dače i njegovih ljudi što znači da je u dogовору sa Dačom ubio one četnike radi novca — deficita, a u stvari on sa Dačom održava vezu. Zatim se za vreme poterā za Dačom koje je Frike preuzeo nije pokazao agilan. Tih dana poslao je jednu depešu Zvon-

²¹ Dušan.

²² Reč je o radu na formiranju 2. ravnogorskog korpusa (ljubički, trnavski i žički srez). Od formiranja (oktobra 1942) do decembra 1944. njegov komandant je bio Predrag Raković. Postojao je i 1. ravnogorski korpus (takovski i dragačevski srez).

²³ Dušan Simović Dača.

ku²⁴ na r.s. za Komandanta u kojoj me je optužio da sarađujem sa Nemcima i da sam Nemački čovek, a on je Dražin i ne može da goni Daču. Ovu depešu mi je predao Zvonko i posle nekoliko dana kad je već bio uhapšen, ja sam predao ovu depešu Nemcima, te je tako stigao »Složni brat«²⁵ Miloje Mojsilović u Nirberg.

Inače celog vremena primani su kuriri za g. p. puk. Pavlovića, g. maj. Vasića i druge naše ljude otpravljeno sve na svoje mesto. Na terenu sreza boravili su najveći deo vremena naši ljudi, jer kada su bile potere po drugim srezovima, dotle je u srezu ljubičkom uvek bio mir i red i nikakvih poterà nije bilo.

Obzirom na prednje ja i moji oficiri nikako se nismo bili uležerili i ako smo bili legalizovani, jer smo obavljali sve poslove kao ilegalni, prihvatali sve naše ljude i upućivali ih kuda treba, inače bi možda pali neprijatelju u ruke. Sve se ovo obavljalo sa izvesnim rizikom. Na jednoj strani smo otpravljali u potpunosti naše poslove i još pomagali susedima u mnogome koji bi inače teže opstojali bez nas. Držali smo situaciju Čačka i okoline i sprečili smo svaku drugu organizaciju, kao: Pećančevu, Ljotićevu i komunističku, mada je bilo velikih pokušaja sa strane svih ovih organizacija da se plasiraju u ovom kraju. Mnogi koji bi posrnuli i klonuli duhom, oslonili su se na nas, od nas tražili zaštite najpravednije i savete. Ovi su znali šta radim ja i moji oficiri, samo nisu imali dovoljno moći i kuraži da me slome.

Sve stvari u ovom izveštaju iznete su ukratko. Ima maša stvari koje nisu mogle biti unete jer nije mesto sada da se sve iznosi.

Svaki dan od 1. decembra prošle godine pa do danas prestavlja izvestan interesantan momenat u našem radu.

Izveštiač
Predrag M. Raković

Frike
Odličan rad
Dati čika Vasi²⁶

²⁴ Vučković Zvonimir, poručnik, komandant 1. ravnogorskog korpusa.

²⁵ Novembra 1942. Miloje Mojsilović, komandant Jeličkog četničkog odreda, Božidar Čosović i Đuro Smederevac sa svojim grupama i Mašan Đurović, komandant Ibarskog četničkog odreda, formirali su odred »Složna braća« za borbu protiv pripadnika NOP-a.

²⁶ Dopisao Draža Mihailović crvenom olovkom i podukao, na poledini.

BR. 210

**PISMO MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 17. DECEMBRA
1942. KOMANDANTU ČETNIČKOG BATALJONA »GVOZ-
DENI BATALJON« O SPOLJNOJ I UNUTRAŠNJOJ VOJ-
NO-POLITIČKOJ SITUACIJI I ZNAČAJU BORBE ZA UNI-
ŠTENJE NOV I POJ¹**

Dragi Brate,

Daje mi se prilika, da ti dam nekoliko upustava za tvoj dalji rad, koja su u vezi sa spoljnom situacijom kod naših velikih i moćnih saveznika, kao i sa našom organizacijom u zemlji.

Naši saveznici, kao što ti je možda i poznato, potiskuju neprijatelja na svima frontovima. Operacije u Severnoj Africi,² kao i u reonu Tunisa i Bizerte privode se kraju, tako da će se po završetku ove akcije, osnovica za operacije privući sasvim' blizu Evropskom kontinentu, što će imati za posledicu, da se Evropa, a naročito Sile osovine potpuno izbace iz Sredozemnog mora. U vezi sa veoma povoljnom situacijom na ruskom frontu³ stvara se oko Nemačke i Italije jedan čvrsti obruč, koji ide od Lenjingrada na Moskvu i dalje preko Kavkaza na severnu ivicu Afrike, pa kroz Gibraltar ide na englesko ostrvo. Tako obuhvaćena osovina biće izložena koncentričnim napadima naših saveznika kako iz vazduha, tako i sa kopna i mora. Ovi napadi dobro pripremljeni, a upravljeni u pravi čas biće izvedeni vojskom, mornaricom i vazduhoplovstvom u broju, koji još svet nije zapamtio. Otuda će zora svanuti i doneti slobodu našem narodu, koji se eto stojički bori protiv mrskih neprijatelja, koji našu dragu Otadžbinu pretvorile u pravo zgarište, ubijajući sve više i više, naše ljudе, žene i decu.

Obzirom na ovako stanje stvari naša je situacija veoma povoljna, a naš već legendarni junak Draža Mihailović, koji je uspeo da iz velike bezpomoćnosti u koju beše zapao srpski narod, povede borbu za slavu i čast našega oružja i veličinu naše buduće Otadžbine. Danas je širom celoga sveta poznato ime našega ministra, koji je sva svoja stremljenja uputio ka tome, da se spase srpski narod od ove golgote, koju nam pripremili naši mnogobrojni unutrašnji i spoljni neprijatelji i koji vodeći partizansku borbu idu ka tome, da se potpuno do-

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 1/1 (BH-P-la).

² i ³ O situaciji na bojištima u Africi i Evropi krajem 1942, vidi Vojnods-torijski institut, Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija), III knjiga, Beograd 1964, str. 23—54 i 145—170.

tuče napačeni i izmučeni naš narod. U svrhu ovoga, kao najjača zaštita srpskog naroda i kao organizacija koja će obnoviti Dušanovo carstvo na čelu sa Kraljem Petrom II mi smo širom cele Jugoslavije uspeli da do danas izvedemo tako savršene pripreme, koje od sadašnjeg stanja do momenta izvršenja zadatka nemaju skoro nikakve razlike po vremenu i prostoru i mogu ti slobodno reći, da će naši ljudi u toj organizaciji u svemu opravdati nade, koje u njih polaže Nj. V. Kralj, Naš vrhovni zapovednik deneral Draža Mihailović, kao i naši saveznici. Dakle sve je predviđeno i urađeno. Organizacije rade tačnošću sata, starešine su požrtvovane, a odredi disciplinovani i poslušni.

Izlažući ove podatke u najširim potezima, ja jako žalim, što sam sprečen drugim obilnim poslovima, te da dodem do tebe i da ti sve to detaljnije usmeno objasnim, ali ti ćeš razumeti što sve to ne mogu preko pisma da ti objasnim. No pored svega toga ja hoću u ovome pismu, da ti stavim do znanja nekoliko želja, koje mi je saopštio g. Ministar i naredio da ti ih uputim. Sem toga upućujem ti i kapetana Mitranovića Boru, kao delegata g. Ministra, koji će ti sve usmeno saopštiti, a sem toga daće ti potrebna upustva za dalji rad i daće ti nešto novaca. Prema tome molim te da kapetanu Mitranoviću u svakom pogledu izlaziš u susret.

U prvom redu imaš i dalje da ostaneš pod komandu slavnog vojvode Ilike Trifunovića-Birčanina, viteza Srpskog naroda iz prošlih ratova, a koji i sada i ako bolestan vodi kravate bojeve na Dinari pl. [i] u Liki, a kosa ie R. Ministar odredbo tamo, kako bi se rad svih komandanata u tom'e kraju, kao i njihovih odreda povezao i čvrše se naslanjao jedan na drugoga. Ne treba izgubiti iz vida, da samo povezani, čvrsto se naslanjajući jedan na drugoga, možemo nešto dobro i valjano uraditi, te s toga, upravi svu svoju težnju ka tome, da što bolje ojačaš svoju organizaciju i da se što bolje međusobno povežete.

Znaj to, da za tebe lično zna gospodin Ministar, a preko njega Nj. V. Kralj, a uskoro će i ceo svet saznati, jer će tvoje ime biti objavljeno preko radia Londona. Prema tome sada su na tvoj rad uprte oči Nj. V. Kralja i g. Ministra, a uskoro na tebe gledaće i ceo svet, kao na Srpskog heroja, koji nije klonuo ni u najtežim danima stradanja i iskušenja svoga naroda. Zbog toga ie potrebno da ove nade opravdaš, kako tvojom čeličnom voljom za konačnom pobedom, tako i radom tvojih ljudi u pogledu reda, discipline, poslušnosti i požrtovanja, a sve za dobro Kralja i Otadžbine. Samo dobro poslušna i disciplinovana vojska može izvojevati pobedu, a pobeda se približuje u kojoj moramo i mi uzeti učešća, rame uz rame sa našim saveznicima.

Prema tome zaveditate u odredima primernu disciplinu, red i poslušnost, a gledaj svakako, da twoju organizaciju upotpuniš tako, da zaista bude na dostojoj vojnoj visini.

Medutim, kao što sam ti i u početku naglasio, mi za sada moramo svu svoju snagu upotrebiti u borbi protiv unutrašnjih neprijatelja, a u prvom redu protiv komunista, ostavlajući za časak spoljne neprijatelje-okupatore, protiv kojih ćemo preduzeti akciju kada zato bude vreme. Tući komuniste znači očistiti našu zemlju od najvećih krvoloka sveta, koji u svojim besomučnim postupcima ubijaju jedino Srbe. Oni-kommunisti udruženi sa katoličkom crkvom, ustašama i gestapoom predstavljaju najveće bandite sveta i kao takvi nemaju ničeg zajedničkog sa Moskvom. Iz tih razloga komunisti nastoje da nas Srbe, kao najdržavotvornije potpuno uniše i dotuku, kako bi Nemcima i katoličkoj crkvi odplatili dug, što im duguju u novcu i oružju. S toga komuniste treba da smatraš kao državnog neprijatelja br. 1. i protiv njih povedi bezkompromisnu borbu, koju voditi sve dole dok se te proklete bande Tita i Moše Pijade potpuno ne dotuku. U svrhu ovoga priprema se i jedna akcija, sa naše strane, koja će se uskoro preduzeti,⁴ to je s toga potrebna čvrsta saradnja svih grupa okupljenih pod komandom Draže Mihailovića.

Ovako radeći twoja organizacija biće dostoјna stare tradicije Srpske vojske i njene slavne prošlosti, koja je pod komandom neumrllog Viteškog Kralja Aleksandra I vodena iz pobjede u pobedu i podigla ugled Srpskog oružja u čelom svetu. Sada kada mi treba da idemo istim stopama naše slavne vojske, dužnost nam je, da okupljeni oko našega Vrhovnog zapovednika i ministra Draže Mihailovića, stvorimo novu vojsku, koja će kao jedan veliki gvozdeni malj preći preko svih naših neprijatelja i dati izraza vaskrsnute Srbinove vojničke moći u 'stvaranju nove države, čije će granice biti obeležene samo i jedino srpskim bajonetima.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

J 7. decembar 1942. g.
POLOŽAJ.

po ZAPOVESTI MINISTRA
i

Načelnika Štaba Vrhovne Komande
M. P.⁵ Dženeralštabni major,
Zah. Iv. Ostojić

Bratu Mitru Trifunčeviću, komandantu gvozdenog odreda.⁶

⁴ Odnosi se na operaciju protiv NOV i POJ u zapadnoj Bosni (vidi dok. br. 197).

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

⁶ Mitar Trivunčić (ne Trifunčević) bio je komandant četničkog bataljona »Gvozdeni bataljon«, a ne odreda. O formiranju tog bataljona, vidi dok. br. 100, nap. 4.

BR. 211

**IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAJOVIĆA OD 13. DO 21. DECEMBRA 1942. GO-
DINE¹**

13. decembra 1942.

- 2113 *Mario via Ištvan*
2112 Za vodenje Manjače i Borja u akciju poslao
spojeno² sam kapetana Mitranovića koji je već ranije uh-
vatio vezu sa ovim odredima.—*
2117 *Ištvan* — Very urgent 122
 Čika Branko 12. decembra otišao k vama. Sa
 njime vojvoda Đekić.⁴

16. decembra 1942.

- 2171 *Ištvan 3—452*
 Čika Branko stiže kod vas. Nemojte se una-
 pred buniti. Vi zname situaciju na terenu a ja bolje
 poznajem način kako da je vojnički iskoristim za
 punu pobedu. Čika Branko vodi jednog telegrafi-
 stu sobom. Branko će Mitranoviću uputiti u kraj-
 njem slučaju onu stanicu sa Romani je. Ne razumem
 kako ne možete da shvatite da prostoriju koju treba
 da savladamo treba da jednovremeno napadnemo sa
 sviju strana. Vaš plan je vrlo riskantan i ne donosi
 onaj rezultat koji treba da bude.⁵ Moj plan je da
 budu napadnuti sa sviju strana. Vi prosto srljate u
 mišolovku. Uostalom Branko je tamo i on će vam
 sve objasniti kako mi zamišljamo. Ja ne želim da
 trpm poraz. Posle je jadikovanje suvišno. Čim Bra-
 nko stigne pošaljite stanicu koju nosi za specijalnu
 misiju ali sa grupom a nikako samu. Sto se tiče
- 2172 4—418

¹ Original Opisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299,
reg. br. 17/1. Sve telegrame pisao je Draža Mihailović.

² Sadržaj depeše br. 2112 vidi u dok. br. 206.

³ Vidi dok. br. 202, nap. 15.

⁴ Radomir, komandant Zlatiborskog četničkog odreda.

⁵ Baćović je insistirao na prebacivanju četničkih jedinica iz Her-
cegovine u rejon Knina morskim putem radi pomoći Dinarskoj četnič-
koj diviziji, koja je bila izložena stalnim napadima partizanskih snaga
(vidi dofk. br. 197 i 212).

Novakovića® zatvorite ga gde hoćete u sporazumu sa Brankom ali samo na sigurno mesto. Naredite Nikiću⁷ da hvata vezu sa J. Lukačevićem on je vama bliži nego meni. Kad bude dobio radio stanicu onda će biti lakše. Pisaću i Pavlu. Sto se tiče Radulovića⁸ on ide sa Brankom. Vojvoda ne mora ni znati za njega. Što se tiče vaših snaga kod Foče vi ne treba da ste uvek toliko slabi tamo. Ne mogu primiti razlog da zbog odvajanja za Dinaru Svi se oslabljavate na životno važnim pravcima.

17. decembar 1942.

Raspis svima u Srbiji

2193 Imam obaveštenje da pojedinci koji zgreše u svojim jedinicama prebegavaju u druge brigade i komandanti tih brigada ih primaju i uzimaju u zaštitu. Ovi begunci posle toga u iiovoj jedinici šire intrige i lažu. Naredujem da komandanti korpusa i brigada o takvim ljudima odmah traže podatke iz njihovih dotadanjih jedinica i preduzimaju potrebne mere prema onima koji greše.

2200 222 via Ištvan 2—424
Danas je bio Pavle kod mene. Pavle je bio na Cetinju.⁹ Nikakve smetnje ne postoje za put do Jablanice i to vozom od Nikšića. Pavlov plan za dejstvo preko Jablanice tamo je primljen kao vrlo pametan. Na Cetinju su mu rekli da sem Italijana u Mostaru tamo nema ni ustaša ni Nemaca. Pavle tražio oružje. U toku 17. i 18. najdalje dobiće odgovor.
2201 /// Ma kakav bio odgovor posle toga krenuće.
2—504 Pošto se Pavlovi kreću automobilima do Nikšića a dalje vozom¹ vreme se neće izgubiti. Bajo Stanišić bi vodio sve Crnogorce. Umesto se i Doka¹⁰ ali je Pavle više voleo Baju. Pavlove će voditi Vesković¹¹

⁶ Ljubo.

⁷ Bajo, komandant Drinskog korpusa.

⁸ Borivoje, major, načelnik Štaba Istaknutog dela Vrhovne komande.

* Pavle Đurišić je boravio u Cetinju radi dobijanja odobrenja od italijanskog guvernera Crne Gore. Opširnije o tome vidi dok. br. 212, 216—218.

¹⁰ Đordije Lašić, major.

¹¹ Andrija, vazduhoplovni major.

energičan i hrabar koji će vući za sobom Baju. U tome slučaju opštićete i sa Bajom i sa Veskovićem jednovremeno kako bi Vesković znao tok operacija ali pazite da to ide tajno da se Bajo ne vreda. /// Blažo Đukanović se malo bunio što celu operaciju nije vodio Bajo Stanišić.¹² Pavle objasnio da se cela operacija vodi od vrhovne komande a vi njen delegat. Baćović stalno hoće u mišolovku. Njemu sam već depeširao da on lično poznaje situaciju a mi i situaciju i ratnu veština. Pavle kaže ako Baćović uputi 4000 ljudi on Pavle će dati 3000 ljudi /// Javite mi hitno. Ovo bi bilo vrlo dobro samo pazite da ne dobijemo udar sa severa od Majevice. Račić javlja da se na Majevici stvari razvijaju pravilno. Tamo je Damjanović sa 1000 ljudi i uz njega je Jovo Radić, dalje Ozren im šalje 2000 boraca. Hrvati i Turci posmatraju a Nemci od Loznice gadaju i komuniste i četnike artiljerijom. /// Jevđević i Baćović stalno vuku na svoj plan koji je rđav. Nastanite na izvršenju onoga što smo resili. Ne verujem da se Nemci pojačavaju u Sarajevu. Bojim se da Jevđević ne namešta.

18. decembra 1942.

2208

222 via Ištvan 5—491

Javio sam vam ranije da je Pavle bio na Cetinju. Tamo su se složili sa planom dejstva preko Prozora. Samo treba da dobiju odobrenje od Sušaka.¹³ Pavle treba da dobije odgovor u toku 18-og. Posle ovoga treba da kreću automobilima do Nikšića i dalje vozom do Jablanice. Na taj način brzinom prevoza nadoknadilo bi se izgubljeno vreme. Danas dobih tužbalicu Blaže Đukanovića. Traži da crnogorske snage vodi Baja Stanišić. Umirio sarti ga da ste vi delegat moj za juskupne operacije a neka Bajo vodi Crnogorce no duplirao sam Baju sa Veskovićem uz Pavlove ljude da bi se imalo više snage. Mislim da se vi nećete povoditi sa pozivima za Dinaru. Ostajem pri tome da frontalni udar samo ih potiskuje na sever a mi hoćemo totalno uništenje.

¹² Vidi dok. br. 203.

¹³ Na Sušaku je tada bilo sedište italijanske 2. armije.

19. decembra 1942.

2216

222 via Išvan 6—438

2217
6—432

2218
6—421

2219
6—333

Devetnajestog danas dolazi mi Pavle da me obavesti o pokretu Crnogoraca. Pavlu će saopštiti da Crnogorci dodu do Bileća automobilima. Nisam za upućivanje morem u m'išolovku. U svakom slučaju od Neretve se mora suvim bilo na ugovoreni pravac ili južnije sve do puta duž mora. /// Slažem se sa vama da Hercegovci u pogledu daljeg prebacivanja sačekaju Crnogorce. Jevda nam i dalje lifieruje svoje vesti. Za Livno nije ništa novo. To je stara vest.¹⁴ U svakom slučaju komunistima se ima zatvoriti pravac duž mora i od Prozora. Iz svega se vidi da smo mi u pravu, u pogledu našeg plana. Komunisti će ovim samo pogoršati svoj položaj. /// Crnogorce u prvo vreprie dobro je zadržati u Hercegovini do razjašnjenja situacije. Nisam dobio kartu koja je poslata po Pavlovom šoferu. Tražiću od Pavla objašnjenje. Ako budu podatci važni dostaviću vam depešama. Za Foču preduzeću potrebno sa Pavlom.

21. decembra 1942.

2223

222 via Išvan 6—515

2224
6—602

Mnogo polažem na akciju Mitranovića dok od Viranješevića¹⁵ se malo čemu nadam. Dobro ste uradili sve što se tiče Borja i Manjače. Producite sa muslimanima što energičnije. Medu njima treba da požnjemo veliki uspeh. Što se tiče Perhineka¹⁶ i drugih Slovenaca imamo vremena. Jevdević i Grdić čuda prave i njihova zakulisna igra mi je već jasna. Danas sam dobio depeše od vojvode Birčanina u kojima daje kategorički ostavku uz krajnje negodovanje.¹⁷ /// To čini na osnovu obaveštenja koja su mu dali Jevdević i Grdić da upućujem oficire iz svoga štaba i izvesne iz Crne Gore da rukovode operacijama na njegovom terenu što on tumači kao nepoverenje prema njemu ma >da on sebe smatra

¹⁴ Livno je 15. decembra 1942, posle petodnevnih borbi, oslobođila 2. proleterska udarna divizija NOVJ.

¹⁵ Slavoljub.

¹⁶ Rudolf.

¹⁷ i ¹⁹ Vidi dok. br. 212, telegrami br. 3800—3803 d 3834.

- i ako je bolestan da rukovodi ovom malom operacijom kako kaže. On dalje smatra da se operacija ma rukovodi bolje od ljudi na terenu nego preko radio stanice. Vidi se koliko on ovde ne shvata zamašaj cele operacije. Dalje protestuje što je Jevđević zadržao 1.700.000 lira i to kako kaže po mtom odobrenju. /// Posle ovoga daje ostavku i traži da dužnost preda licu koje smatram podesnije. Vi ste me pre neki dan na suprot ovome obavestili da je Birčanin bio zadovoljan vašim dolaskom kao delegata. Grdić u prolazu pobunio je protiv nas Blažu Đukanovića te sam imao i muke s njime. Dalje planovi koji su poslati preko Pavlovog šofera nisu stigli. Naredio sam istragu. Uveren sam da ih Jevđević namerno nije ni poslao. /// Blažo Đukanović je zadržao upućivanje Crnogoraca jer mu je bilo važnije ko će da komanduje od hitnosti. Protestovao je za omladinu kao i za Miru Božovića. Zbog komešanja Turača Pavle je hitno otišao ka Belom Polju¹⁸ i nema ga još da se vrati. Naredio sam Perhineku da hitno nastane na prikupljanju snaga za Hercegovinu. Po red svih teškoća produžite rad a ja ću činiti sve što mogu da stvari dovedem u red po dogovoru. /// Naredio sam da mi Pavle hitno dode čim se vrati. Uredujte veze, veze i samo veze. Nemožemo se obzirati na sve ove gluposti. Najveća ozbiljnost nam se nalaze da savladamo sve prepreke. Što Crnogorci još ne dolaze krivi su Grdić i Jevđević a naročito prvi koji je napravio ogromnu pometnju.
- Mario via Ištván DDD*
- Dragi brate vojvodo. Veoma žalim vaš postupak kojim stavljate na raspoloženje vaš položaj.¹⁹ Uveren sam da je ovakva odluka doneta usled nedovoljne ili pogrešne obaveštenosti. Za izvođenje hitne operacije za koju smatram da je od ogromne važnosti uputio sam tamo (svoga delegata ponavljam samo delegata dok ste vi i dalje za mene bili komandant. /// Moj delegat imao je zadatak da ostvari sve veze i pomogne vašu akciju snagama sa Borja i Manjače sa kojima vi nemate veze a gde nam stoje na raspoloženju najmanje 2000 ljudi, dalje sa snagama iz Crne Gore oko 3000 ljudi koje imaju specijalan zadatak zatvaranja potpunog obruča oko komunista kao i da osigura operaciju od iznenadeњa sa severa od Majevice na koju su komunisti iz

¹⁸ Na karti 1:100.000: Bijelo Pdlje.

- 2230 Srema prodri kao i iz Sandžaka od Turaka. /// Ni u kom slučaju moj delegat nije imao komandnu već pomoćnu ulogu u odnosu na vas. Trupe iz Crne Gore drugače ne bi ni išle. Pored ovoga Grdić me je obavestio da je vama stanje zdravlja tako da lekari ne dozvoljavaju ni vašem načelniku Štaba da vam pride. Sto se tiče zadržatih 1.700.000 lira to je čisto maslo Jevđevića. Niti sam mu to dozvolio niti bi mu ikad to dozvolio. /// Grdić pored toga napravio mi je nezgode i kod đenerala Blaže Đukanovića pretstavljujući mu stvari u pogledu vodenja Crnogoraca tako da sam uveren da je to učinio sa izvesnom namerom. Isto 'je posle toga učinio i kod vas da li iz neznanja ili namerno ne znam šta da mislim. Soškić²⁰ mi nije kazao da /ste mu zabranili da dode kod mene već mi je kazao da je došao da me obavesti o stanju oko Otočca. //Po svemu mi izgleda da i Grdić i Jevđević ovde igraju neku svoju igru jer je Jevđević javno govorio da je on komandant operišućih trupa a da mu je moj delegat postavljen za načelnika štaba. 'I Grdić i Jevđević u vojnim operacijama ne razumeju se a imaju nekih svojih vrlo neskromnih ambicija. Planove koje ste mi poslali po Jevđeviću kao ni vašu poštu još nisam dobio. /// To je trebalo biti kod mene 7-og a danas je 21-vi decembar. Ponovo žalim zbog vaše iznenadne odluke do koje uveren sam nije trebalo da dode i koju bih želeo da ne smatram konačnom. Muke koje podnosim zbog naših ljudi ne daju se opisati. Samo kad bi se lično videli mogli bi me razumeti. Molim vas da sada u ovom teškom vremenu obaveštenja o Grdiću i Jevđeviću ostanu samo za vas i to samo u interesu opšte stvari.
- 2231 1—378
- 2232 8—374
- 2233 8—408

²⁰ David.

BR. 212

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 10. DO 21. DECEMBRA 1942.
GODINE¹

10. decembar 1942.

3555

12. decembar 1942.

3597

Od Iljeva: 260. 11. XII. Zapaža se u našem pokretu veoma ružna osobina kod starešina. Ogorjanje, otimanje o položaj, podmetanja i neistinjih stvari kod pretpostavljenih. Ovo je produžetak onog starog života iz stare Otadžbine, koje kaže Ida je većina, nažalost, sadašnjeg starešinskog kadra nedorasla za posao koji obavijamo, i da ulazimo u novu Otadžbinu sa starim navikama. Sprečite ovo vaspitanje. Sveta će dužnost to biti. Siniša.²

15. decembra 1942.

3648
OBr.³

Od Ištvana: 247. 14. XII. Plan koji smo stvorili jedino je izvodljiv. Put preko Jablanice ne može se ostvariti. Tamo se nalaze jake formacije Nemaca i ustaša. Talijani ne dozvoljavaju ovaj put. Ako Pavle može da izdejstvuje talijanske kamione. Neka nas voze pored mora.⁴ Nast.

3649
OBr.

Od Ištvana: 248. nast. Prvi naš transport od 1.100 ljudi otišao je u potpunom redu za Metković. Svi dobili cipele i šinjele. Drugi transport polazi 15-tog. Mi najbolje poznajemo ovdašnju situaciju. Nezgodno je da se menja plan bez naše saglasnosti, pošto mnogobrojni razlozi zahtevaju da se usvoji prvi plan. Ištvan. —

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 289, reg. br. 3/1.

² Siimenun Ocokoljić.

³ Oznaku je, crvenom olovkom, dopisao Draža Mihailović. Njeno značenje nije utvrđeno.

⁴ Vidi dok. br. 211, nap. 5.

3651 *Od Ištvana: 250.* Nast. 14. XII. —
OBr. I Pavlovi odredi mogu ići sa nama kuda i naši.
Nezgodno je Novakovića čuvati u Kalinoviku, pošto je tamo radio za vreme komunista. Izdaj te naređenje da ga streljamo ili prevedemo na drugo mesto. Zašto Crnogorci nisu svršili sa njim. Išvan.

3653 *Od Ištvana: 252.* 14. XII. Poštu sam poslao preko kapet. Mijuškovića.⁵ Prilikom ispraćaja naših vojnika govorio sam pred strojem. Naročito sam govorio o Vama. Italijanski oficir koji govori naš jezik bio je u blizini i sve je razumeo, ali do sada nije pravio nikakvo pitanje. Ustaše su napustile Mostar. Ja sam na terenu zbog mobilizacije. Išvan.

3654 *Od Ištvana: 253.* 14. XII. Ja najbolje poznam situaciju /ovamo i tražim da mi verujete. Nije trebalo menjati plan i stvarati novi koji nije izvodljiv, preko Jablanice. Najboljih 2.000 ljudi vodim sa sobom. Oni će svako Vaše naređenje izvršiti. Neka dozvoli i 'Branko i svi, da bolje poznam situaciju od njih. Zbog svinjarija koje je radio Radulović po Splitu, Birčanin ga je Jisterao. Nezgodno je da dolazi. Sa pravom se bunimo. Išvan.

16. decembar 1942.

3704 *Od »222« (via Išvan): br. 1.* 15. XII — 15-tog u 4 popodne stigao sam u Avtovac. Baćović mi reče da je ft e mog uće izraditi prelaz suvim od Jablanice preko Livna za Glamoč, jer na to ne pristaju ni Italijani ni Hrvati. Tyrde da !se ilegalno ne može ići zbog nemogućnosti ishrane i opasnosti od ustaša. Nast. ■—

17. decembar 1942.

3708 *Od 222:* br. 2. 15. XII. Noćas idem za Bileće da razgovaram sa Jevdevićem, a sutra se vraćam u Kifino selo. Javiću čim stignem. Dovde putovali dobro i sve došlo ispravno. Jevda se sinoć vratio iz Splita. Vojvoda je bolje. Prvi ešelon Hercegovaca stigao u Knin. Kod Dinaraca oduševljenje. Nast. —

Simo.

3730

Od »222«: Danas stigao u Kalinovik iz Bileća,
Jevda otišao u Dubrovnik da ponovo pokuša odobrenje prelaza od Prozora za Livno. Veze sa stanicom za Mitranovića upućenom, nema. Vojvoda i svi ovde sigurno računaju na moj odlazak na Dinaru. Danas krenuo i drugi ešelon Išvanov. Čeka se na Crnogorce. Da li su krenuli. Voz od Nikšića ne radi. Molim za odgovor. 16/XII. Pozdrav Branko. —

18. decembra 1942.

3756

Od Išvana: 270. 17. XII. Talijani nam nude 5 vag. pirinča. Traže dve zlatne funte za 100 kgr.

3757
OBr.

Od Išvana: 271. 17. XII. Talijani niukom slučaju 'neće pristati na prolazak kopnom preko Jablanice jer prolazimo u nemačku interesnu sferu. Osim toga u dolini Rame nalazi se puk ustaša isteranih iz Mostara, a iza njih Nemci. Talijani su nam za operacije za izvidanje i propagandu stavili na raspoloženje jedan avion. Jevda. —

19. decembar 1942.

3776
OBr.

Od 222: 28. 19. XII. Nast. Baćović daje za Dinaru 3.000 ljudi, a 2.000 za Prozor. Ako se uspe sa odobrenjem, iz Crne Gore ukupno nije potrebno više od 3.000, pa resite kako želite, samo javite. Od Majevice opasnosti nema. Naredio sam potrebno Momčiloviću koji je na Romaniji. Mislim da se teren tamo ne gme prazniti, verujem da se strašno mnogo precenjuju komunističke snage. Jevda priča za 24.000 naoružanih, a ja mislim da tu nema više od 5.000 pravih boraca. Ako se uspe sa odobrenjem prolaza preko Prozora, i savladaju lične ambicije starešina, ja sam potpuno uveren u siguran uspeh i to u vrlo kratkom roku, pod uslovom da posluži dobro vreme. Nast.

3777

Od 222. 29. 19. XII. Nast. Pavle neka radi hitno preko Guvernera da se odobri prolaz ka Livnu i Glamoču, preko Prozora se ne može, jer su тамо ustaše, ali to nije ni potrebno pošto je kraće od Jablanice direktno za Livno, čime se obilaze ustaše. Vi znate da se ja povodim interesima opšte stvari,

pa budite spokojni da će Vam samo u tom pravcu činiti predloge i vršiti svoj zadatak. Zajedno sa Išvanom i ostalima upućujem Vam najlepše želje za Sv. Nikolu, uz pozdrav. Čika Branko. —

3779 *Od Išvana:* 272. 18. XII. Naše odredene snage prebacio sam u 2 ešelona u najvećem redu i već se nalaze kod Knina. Obećao sam im da će ići sa njima. Zbog zakašnjenja Crnogoraca, ja se još stalno nalazim u Kalinoviku sa čika Brankom. O situaciji stalno Vas izveštava čika Branko. Molim Vas da ubrzate ovu akciju. Jedna r. stanica sa Plečašem⁶ i Trbojevićem otišla je sa drugim transportom. Nast.

3780 *Od Išvana:* 273. Nast. Kao i ostatak novaca za Birčanina. Jednu stanicu sam uputio Mitraniću i potrebbni novac. Punomoć i uputstva Mitraniću poslao je čika Branko. Momčilović javlja da je r. stanica na Romaniji ispravna i 19-tog XII stupiće sa nama u vezu. Ćetnici koji su otišli za Dalmaciju zahtevali su da ja idem sa njime i pod tim uslovima su krenuli. Nast.

3784 *Od Išvana:* 277. Molim nastojte da obećani avioni dodu. Javite koji je naš broj kako bi nam čiča Branko dao znake, jer on ne zna koji je naš broj. Neophodno je potrebno. Novaca skoro nemamo,

20. decembar 1942.

3800 *Od Maria (via Išvan):* Ministru Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva. Položaj. Po obaveštenjima koja mi je pružio Jevdević, a po pričanju Radmila Grdića i Soškića, Vi upućujete izvesne oficire iz svog štaba, a izvesne čak i iz Crne Gore, da rukovode pretstojećom operacijom na mojoj teritoriji, što ja ne mogu nikako drukčije da protumačim, nego akt Vašeg nepoverenja prema meni, prema mom načelniku štaba, i prema mojim oficirima i vojniciima uopšte. Mada još uvek bolestan, ja bih svakako i sam mogao i umeo izdati uputstva za jednu malu operaciju koju sam po sopstvenoj inicijativi i bez ičije pomoći sam pripremio i politički i vojnički.

• Nedeljko, kapetan.

- 3801 *Od Maria:* Toliko sam, nadam se, naučio za punih 37 godina četničkog i vojničkog poslovanja. Uostalom moja bolest nije mogla da Vam posluži kao povod da šaljete ovamo drugog kdta sa štabom, jer ja sam -u 2 dana dok sam bio u agoniji, nisam mogao da obavljam komandantske dužnosti, što znaju svi iz moje bliže i dalje okoline, i jer ste Vi pre kratkog vremena odbili da uvažite moju ostavku, mada je ona bila motivisana stanjem mog zdravlja. Mislim i inače da bi bilo mnogo praktičnije i jednostavnije da operaciju upravljaju starešine koje se nalaze na samom vojištu, nego da se to čini preko radio stanice iz Hercegovine, kako će po kazivanju Šoškića raditi Vaši oficiri koji ne poznavaju ni teren ni prilike.
- 3802 *Od. Maria:* Isto tako primili ste pre neki dan i kapet. šoškića kome sam prilikom polaska za Crnu Goru, preko nač. štaba naredio da Vas ne posećuje i ne uz nemirava. Najzad obavešten sam od kapet. Kostića da su Vaši odgovorni hercegovački komandanti i funkcioneri, sa Vašim znanjem i одobrenjem, od sume koja je bila poslata meni, zadrežali 1.700.000 lira i upotrebili ih na svom području. Jasno će Vam biti posle svega ovoga, Gospodine Ministre, da ja iz takvog Vašeg stava prema meni, moram izvući konsenzvence.
- 3803 *Od Maria:* Molim Vas stoga da primite k znanju da od ovog trenutka sebe ne smatram komandanatom bosanskih-ličko-dalmatinskih i hercegovačkih odreda Jugoslovenske vojske. Ne tražite stoga od mene više ništa, niti mi šta šaljite. Materijalne račune i ostatak novca kojim sam rukovodio, kao i arhivu, predaću uredno licu koje će nasuprot svima ranijim Vašim uverenjima, da je mene sam Bog poslao ovamo i da niko kao ja sa toliko dostojaštva, ličnog i nacionalnog, ne može voditi naše polove, ipak, za Vas biti podesnije. Vojvoda I. Ž. Trifunović Birčanin.⁷

21. decembra 1942.

- 3834 *Od Maria:* Pored ovog najnovijeg akta nepoverenja prema meni, Vi ste u svoje vreme u 2 maha

^{7 i 8} Vidi odgovor Draže Mihailovića u dok. br. 211. telegrami br. 2223—2233.

odbili da primite mog specijalnog kurira kapet. Koštica, koji je nosio za Vas moje važne poruke. Međutim, ovih dana ste primili Radmila Grdića koji je neovlašteno došao u Vaš štab, pa me čak nije ni izvestio prilikom prolaska kroz Split, da je iz Abacije pošao prvo Vama, nego mi je rekao da ide u Hercegovinu, šta više, taj se Gospodin hvalio u Splitu da je od Vas dobio specijalnu punomoć i najšira ovlaštenja, tako da može da radi nezavisno od mene.⁸

BR. 213

IZVEŠTAJ ŠTABA ROMANIJSKOG KORPUSA OD 21. DECEMBRA 1942. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O NEMAČKO-USTAŠKO-DOMOBRANSKIM I ČETNIČKIM DEJSTVIMA PROTIV NOV i POJ¹

STAB 4302

Ob. Pov. Br. 256

21. decembra 1942. g.
POLOŽAJ

Prilog 24

Momčilovićev izveštaj³

KOMANDANTU 1050.

Ovog momenta došao je kod mene šef Ob. odseka 421⁴ i podneo mi sledeći izveštaj koji se može smatrati autentičnim.

Boljševička 3. i 6. brigada su na Majevici pretrpili velike gubitke i morale su ise povući sa Majevice.⁵ Povukli su se

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 176, reg. br. 23/1 (BH-V-2828).

² Stab Romanijskog konpuisa.

³ Belešku je, žutom olovkom, dopisao major Zaharije Ostojić. Dokumenat je, verovatno, jedan od priloga njegovom izveštaju od 29. decembra 1942 (vidi dok. br. 215).

⁴ Značenje brojčanih oznaka dato je na kraju dokumenta.

⁵ i⁷ Odnos se na 6. istočnobosansku NOU brigadu, 3. NOPO 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske i Majevički NOPO protiv kojih su nemačke i ustaško-domobranske snage (ukupno devet bataljona) 15. decembra 1942. otpočele koncentrično nastupanje (operacija »Tuzla II«) s ciljem da ih opkole i unište. Posle višednevnih borbi, brigada i odred su uspeli da se, preko komunikacije Tuzla — Zvornik, prebace u Birač,

preko Osmaka. U operacijama protiv njih učestvovali su Nemci, četnici sa Majevice, Trebave i Ozrena.

Raspored ovih brigada bio je 19. o.m. oko podne sledeći: Sa jednim većim delom drže Veljovu Glavu,⁶ Rudnik i Borogovo. Drugi deo je ostao sa druge strane puta Zvornik — Tuzla oko sela Hajvaza. Sve ove snage iznose 2—3000 ljudi. To su Bosanci ojačani sa Sremcima i Slavoncima. U isto vreme su ostaci Brane Savića zauzeli Šekoviće koje su naše snage usled blizine navedenih brigada morale napustiti.⁷

Boljševici su napadali na Caparde. Hrvati bi se predali ali ih je prisustvo Nemaca nateralo na borbu. Obzirom na jaka utvrđenja i dobro naoružanje, boljševici su pretrpeli velike gubitke i morali su zaobići Caparde. U vreme koje je gore navedeno Hrvati su držali put Zvornik — Tuzla tako da su boljševici presećeni na dva dela. To će ih za izvesno vreme usporiti u pokretima.

Njihova verovatna namera je da prvo dopru do Sekovića. Kako Nemci znaju za njih verovatno će ih goniti te se oni možda neće (moći) održati. U tom slučaju bi im ostala dva rešenja. 1. — Da pokušaju da prodru preko Konjuha (severno od Olova) i 2. — Da se upute prema nama. Ipak nije isključeno da se izvesno vreme zadrže u Šekovićima radi prikupljanja i reorganizacije i da uzevši pod svoju Kdu uzmu i naše delove iz 421 [i] drže njene sadanje položaje.

Kod delova 421 vlada potpuna dezorganizacija. Izvesni delovi su se prebacili u Baturu, jedan deo pregovara sa boljševicima a jedan se je povukao na Milan planinu. Preduzeo sam mere da se 421 prikupi i zauzme položaje prema boljševicima a ostalim jedinicama naredio pripravnost dok se situacija ne raščisti.

Sa snagama sa kojim raspolažem nisam u stanju da preduzmem nikakvu akciju protiv boljševika koja bi imala izgleda na uspeh. Jedva da će moći da organizujem odbranu koja ipak neće biti potpuno sigurna. Napominjem da će na glas o ovim brigadama boljševici na Glasincu dići glavu i da će svi elementi skloni njima početi aktivan rad. Opasnost poja-

gde su sa Birčanskim NOPO naneli osetne gubitke četničkim snagama koje su se povukle ka Romaniji. Majevički NOPO i 3. NOPO su ostali u Birču, a 6. NOU brigada je 27. decembra 1942. otpočela prodor na Romaniju. U dvanaestodnevnim akcijama brigada je nanela zнатне gubitke četničkom Romanjskom korpusu, uništila ustaško uporište u s. Žljebovima ta od novih boraca sa Glasinom formirala jedan bataljon. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, dok. br. 253, knj. 9, dok. br. 178, 183 i 196, knj. 11, dok. br. 140; tom XII, knj. 2, dok. br. 203 i 206; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 352; R. Petovar, n.d., str. 103—121.

⁶ Na karti 1:100.000: Velja Glava.

čava prisutnost boljševika u reonu Zenice.⁸ Usled svega ovog morala bi se najhitnije preduzeti ofanzivna akcija protiv boljševika. Za to molim da se hitno uputi 483, 532⁹ i Hercego-vačka leteća brigada, u pojačanom sastavu. Situacija i raspoređenje naroda su izvrsni za borbu protiv boljševika, te bi trebalo iskoristiti ovu priliku da se sa njima definitivno likvidira u ovim krajevima. Ovakva prilika nam se neće skoro pružiti, a neaktivnost može da nas mnogo košta te molim da se ovo uzme kao *najozbiljnije*.

Sad sam utvrdio da je molba Kta bataljona da se Čelonja¹⁰ postavi za Kta brigade najvećim delom falsifikat i da bi Tuševljaković¹¹ bio dobro primljen.

Izgleda da je tačno da je major Račić prešao u Srbiju usled toga da ne bi kompromitovao četnike pred Nemcima.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

430
M. J. M.¹²

¹³Upotrebiti pri
čitanju Mitranovićevih
i Momčilovićevi izveštaj a
Branko

430 — romanijski korpus
457 — I. šaraj. brig.
496 — II. šaraj. brig.
483 — rogat. brig.
421 — vlasenička br.
415 — kalin. brig.
620 — ozren. korpus
625 — kladanj. brig.
654 — žepačka brig.
638 — visočka brig.

⁸ Jedinice 3. udarne divizije NOVJ su 15. decembra 1942. u dolini reke Bosne otpočele četvorodnevna dejstva u kojima su neprijatelju na- nele zнатне gubitke. Opširnije o tome, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, dok. br. 187, 192, 196—201, 207, 209, 210 i 228, tom XII, knj. 2, dok. br. 200; Oslobođilački rat, knj. 1, str. 350 i 351.

⁹ Srebrenička brigada Drinskog korpusa.

¹⁰ Jedan od dva brata, Hajko ili Miloš.

¹¹ Radomir, Rade.

¹² Milorad Momčilović.

¹³ Belešku i objašnjenje brojčanih oznaka dopisao je, olovkom, ma- jor Zaharije Ostojić.

BR. 214

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA PLJEVALJSKE BRIGADE OD
25. DECEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVICU O SITUACIJI
NA TERITORIJI BRIGADE¹**

Gospodine Ministre,

Dozvolite da Vam se ukratko javim, pošto tamo dolazi moj kurir Božo Jelovac da doneše neko odelo za Braću Majstorović pošto sam im to još ranije obećao. Uzgredno iskoristiti priliku i bih sloboden da Vam napišem nekoliko reči i da Vam ukratko izložim situaciju ovamo na mom terenu.²

Ovih dana naš kraj živi u priličnom uzbudjenju zbog incidenta koji se odigrao 28. i 29. novembra 1942. g. u Glisnici kada je moj prvi bataljon držeći položaj u s. Orliji i s. Glisnici (sekcija Zabljak 1:100.000) sačekao neke muslimane iz Bukovice i pomlatio ih. Talijani su odmah intervenisali i od sre-skog komandanta³ tražili da se Meljačka četa razoruža i da im se oduzme 60 manliherovih pušaka koje su oni dali Meljačkoj četi na koju je stavljen sva krivica. Ja i Irić smo konfe-risali i pod utiskom saveta koji su nam dostavljeni sa više strana iz sreza i iz dalje, oduzeli smo tih 60 pušaka i Irić ih je predao talijanskoj komandi u Plevljima. To je učinjeno iz razloga što smo se bojali represalija okupatora koji ih je nagoestio. Ovim nije rešeno svo pitanje Meljaka, ono je ostalo otvoreno, jer je ukinuta opštinska uprava i zabranjene su namirnice koje se redovno dele svima ostalim opštinama. Situacija malo zabrinjavajuća, ne samo radi toga što smo predah onih 60 pušaka koje inače naši ljudi ne vole, već i radi toga što je jedan kraj stavljen van zakona.

Glavni akter ovakvog stava okupatora prema Meljaku je oličen u ličnosti talijanskog pukovnika Kastanjela,⁴ kome su se muslimani dobro podvukli u Plevljima i dobro ga pot-kupili, te je taj čuveni zlikovac uvek spremna da napakosti Srbinima. Preti se paljevinama, ubistvom, teranjem u interna-ciju i t.d.

U tom radu ga pomažu i naši izdajnici kao Vojo Nena-dić,⁵ Grigor Božović,⁶ te i ostali koji se okupljaju oko ova dva

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 142, reg. br. 23/4 (CG-V-1685).

² Radi se o pljevaljskom srezu, teritoriji Pljevaljske brigade.

³ To je bio Bogoljub Irić, poručnik.

⁴ Renato Kaistanjold (Castagnoli), zamenik načelnika Štaba Ko-mande italijanskog 18. armijskog korpusa.

⁵ i ⁶ Vojislav Nenadić Vojo je tada bio član nacionalnog odbora pljevaljskog sreza, a Grigorije Božović sekretar tog odbora.

arnautina i nesrpska sina. To su zlikovci, podle i prodane duše, koje za račun bednih muslimanskih dukata i stareži prodaju svoju -dušu, rade za račun muslimana i nesrba, a nijednu reč da progovore za Srbina. Ja bih Vas molio da se jednom ili dva puta preko Vaše radio stanice opomenu ovi nesrbi Grigor i Vojo, kao i poznati zlikovac i muslimanski prijatelj pukovnik Kastanjelo iz Plevalja.

Ne bi bilo zgoreg, dvojicu naših opomenuti i preko Londonske radio-stanice i onakve vucibatine staviti pod slovo Z. Ja sam to već ranije pisao i molio Vas, pa ne znam da li je to stavljeni već na dnevni red.

Kapetan Lukačević još ovamo ne dolazi, očekujemo ga nestrpljivo, jer se nadamo da će rad malo bolje kročiti u Sandžaku kada on stigne. Svega sam sa njim bio jedan put pismeno u vezi i više nisam.

Sto se tiče naroda i njegovog stava prema nama i našem radu i programu, on je na ovoj teritoriji zbilja dobar. Narod nas dobro razume, on je u celosti za nas i naš pokret. Samo narod hoće i nešto konkretno, jer narod je labilna masa često, a naročito u današnjim mutnim vremenima. On se boji da ne bude prevaren i da mu se ne nametne opet nešto pre-rano kao što su to uradili partizani. Mi ga ubedujemo i obaveštavamo preko vesti manjih konferencija koje se drže povremeno, te na omladinskim priredbama. Uglavnom, selo je naše i sa nama, a što se tiče čaršije ona se koleba, ali ipak nalazi se svetlih primera koji sasvim srpski i ispravno shvataju naš stav i borbu. Bojazan čaršije od sela je ogromna, te se tako i oseća izvesna doza nepoverenja između jednih i drugih, a verujte, to nam baš i ide u prilog. To olakšava naš rad u selu, to nas čuva od špijunaže i njenih posledica.

Talijana u Plevljima ima oko tri bataljona, nešto artillerije, ali nemaju protivavionske. Talijani su prilično spustili durbin od kada je velika britanska ofanziva krenula onako krupnim korakom kroz Libiju i priterala Romela na uzani pojas morske obale duž Tripolisa i Tunisa. Oseća se neka klonulost i malakslost kod talijanskih vojnika, ali oni su još uvek u stanju da nam na ovoj teritoriji naprave dosta zla, osluškujući svoje bedne sluge i satelite muslimane. Muslimani su pokisli u čaršiji, hvala Bogu u selu ih i nema do ono u Bukovici, ali nam ta opština zadaje dosta muke, radi nje smo stalno na oprezi. Sada se tamo uvlače ustaše iz Čajničkog sreza, otuda garkaju i čarkaju preko Čehotine, a očekujemo svaki dan da nas napadnu, zato smo stalno u pripravnosti na tom sektoru. Kako sam jutros obavešten od komandanta Drinskog korpusa kapetana g. Baja Nikića, ima ih u srezu Čajničkom oko 1500 u crnim uniformama, pa se jedna manja grupa prebacila u Bukovicu (Sekcija Žabljak 1:100.000).

I meni je nagovešten pokret izvesne snage boraca prema s. Orlji u vezi pokreta koji se izvodi za akciju protiv usataša na teritoriji sreza Čajničkog i Fočanskog.⁷ Naš pokret u ovom momentu biće nezgodan i može nam naneti dosta teškoća i imati rdave posledice radi incidenta koji se već desio. Naše pitanje nije još rešeno, a već nam se nameće drugo koje nas zbilja gura u paljevinu i smrt. Kako ćemo sve ovo rešiti ja neznam, tražio sam po ovom objašnjenje od komandanta korpusa i molio ga da nas baci na neki manje vidljiv sektor kako se ne bi izlagali opasnosti prema okupatoru koji tako dobro favorizuje muslimane sreza Plevaljskog, a tako mnogo pravi neprilika srpskom življu.

Sa sobom imam jednu grupu od 30 četnika, 2 oficira koji sačinjavaju moju Stabsku četu. To ljudstvo izdržavam sa nešto namirnice koje mi je dodelio Komandant L.S.Č.O.⁸ Nikakvih novčanih sredstava nisam primio od onog dana kada smo bili kod Vas na konferenciji 18. septembra.⁹ Ljudstvo mi je bez obuće, nemamo često ni duvana, te Vas molim da naredite da mi se dodeljuju potrebna novčana sredstva kao i ostalim Komandantima brigada, kako bih mogao nesmetano raditi a da za to ne bi trpela naša Ravnogoska stvar. Ja sam primio od Vas ono deset napoleona i deset hiljada lira, te mi je još major g. Đurišić dao 18. septembra 10.000 lira i ništa više. Međutim, ljudstvu sam morao nabavljati obuću, kupovati baterije, akumulatore za radio aparat, te ostale potrebe za rad.

Ja se sada nalazim u Bobovu sa svojim Štabom, odatle se krećem povremeno na teren. Svoj rad moram sada malo utišati iz razloga što Talijanska komanda zadnjih dana miiogo traga za mnom i ljudima koji ime pomažu u radu. Bili smo počeli sa sistematskim obučavanjem omladine po opština, ali nam je onaj nemio incident sve za neko vreme onemogućio.

Ja se u svom radu uvek rukovodim onim što ste nam preporučili kada je bila konferencija komandanta kod Vas, kojom ste prilikom rekli: »Sve sa narodom i ništa protiv volje narodne«. To me je i navelo da sada kada vlada prilična nervosa u svom radu budem malo stišaniji i čutljiviji. Narod obaveštavamo redovno o situaciji, izdajemo svaki drugi dan naš list — Vidovdan — kome smo mi dali inie *Glas planine*. Bili smo počeli i otvorenu propagandu kroz selo, ba-

⁷ Radi se o pripremama za izvođenje akcije protiv Muslimana. Akciju su četnici izveli januara 1943. u Sandžaku, gde su masovno ubijali nedužno muslimansko stanovništvo. Opširnije o tome, vidi Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 1/2: pismo komandanta IDVK od 3. januara 1943. i k. 2, reg. br. 2: zapovest VK JVUO od 3. januara 1943. za uništenje Muslimana u Oajničkom srezu.

⁸ Ličko-iandžački četnički odredi.

⁹ Vidi dok. br. 172, nap. 9.

cajući male letke, patriotske pesm'e koje se pevaju na omladinskim selima. To za neko vreme moramo utišati da ne bi izazivali teranje okupatora i njegovu odmazdu nad nedužnim svetom.

Stanje našeg oružja izgleda ovako: oko 750 srpskih pušaka, onda 640 manliherovih koje su dali Talijani, u taj broj se ne računa onih 60 koje su oduzete od Meljačke čete. Rešeni smo da ako pokušaju da razoružaju još jednu opština da ne damo oružja i da se svi odmetnemo. Kod nas se zadnjih dana oseća sve veća i veća ljubav za puške, ljudi ih kupuju, plaćaju nemilice žitom, stokom i novcem, samt> ako se nade. Čak idu pojedinci u Hercegovinu i otuda donose.

Sa automatskim oružjem smo vrlo slabi, imamo 4 puškomitraljeza i jedan laki mitraljez, to je sve. O ovoj činjenici molim da se povede računa i da nam se kada to bude moguće dodeli što više automatskih oruđa. To nam je najpotrebnije, jednom rečju nasušni hleb bez koga se ne može. Stanje municije je sasvim slabo, ima ljudi koji nemaju ni po deset metaka, a odakle im dati? Pitanje municije je isto važno kao i pitanje automatskih oruđa.

To je situacija kod nas ukratko, mi smo organizovani, odredene su sve starešine, zborišta i opštinske uprave, predvidene su i dužnosti svih šta će ko imati raditi kada nastupi naš veliki momenat, koji ćete nam samo Vi nagovestiti kada bude potrebno. Mi čekamo taj momenat i da se svi svrstamo u čvrste Srpske redove i da ispunimo svoju srpsku dužnost prema Kralju i Otadžbini.

25. decembra 1942. g.
Bobovo

Puno Vas pozdravlja i poštuje
Vaš poručnik
Jovan R. Jelovac

Odgovoreno Jelovcu
4/1 43 M.L.

N egotinac—Nešić
Uzeti podatke
M. L.¹⁰

¹⁰ Mirko Lalatović; obe beleške je on dopisao, prvu mastilom, drugu olovkom.

BR. 215

IZVEŠTAJ MAJORA ZAHARIJA OŠTOJIĆA OD 29. DECEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIČU O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI NA TERITORIJI KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE SA PREDLOGOM ZA RAD POSLE OPERACIJE PROTIV NOV I POJ U ZAPADNOJ BOSNI¹

Dragi čika Đoko,

Izvinite što Vam rukom pišem, ali zbog prirode izlaganja stvari, ne koristim mašinu, jer želim da ovo pismo *samo Vi* pročitate.

Trudiču se da napišem čitkije, da bi mogli sve pročitati.

1) Sve doneto predato je ispravno.

Sa putnicima sam imao celim putem velike (muke. Pećančevi četnici ostali su samo Pećančevi po vojničkom držanju i navikama. Spakovao sam »vojvodu« i njegove,² kao i Paloša³ za Dinaru. Računam da će već sutra biti u br. I.⁴

2) Po dolasku u br. 2 otišao sam na grob pokojnoga Boška⁵ i poklonio se njegovim senima. On je prava veličina u ovim krajevima.

3) *Prilike ovde:*

Organizacija: po uputu 5 sprovedena u br. 3 dobro, a u br. 4, zbog specijalnih prilika nepotpuno. Trebaće je naknadno dopuniti, što će se moći tek po završetku posla koji sada preduzimamo. U br. 5 sada nema naših jedinica. One su povućene zbog najezde br. 6 pre mesec i po dana, a sada su upućene u br. 1. Ostali su na terenu samo sreski k-ti sa onim koji inače ikuće ne napuštaju. Ovo je rđavo, jer tamo ima mnogo br. 7, br. 8 i delom br. 9 na Sokolcu.

U pojedinim srezovima ima veliki broj podoficira pa i bez položaja, dok su u drugim seljaci k-ti bataljona. Neumešnost u popuni aktivnim osobljem je velika. Ovo će ja ispraviti.

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 161, reg. br. 11/1 (BH-V-4/1).

² Odnosi se na Zlatiborski četnički odred i njegovog komandanta Radomira Đekića. Sa njim se Ostojić 12. decembra 1942. vratio u svoj štab iz Štaba Draže Mihailovića, gde je dobio detaljna uputstva za izvođenje operacija protiv NOV i POJ u zapadnoj Bosni (vidi dok. br. 204 i Arhiv VII, Ca, k. 280, reg. br. 5/1, telegrami br. 2086, 2117, 2171 i 2172).

³ Miodrag Paložević.

* Značenja brojčanih oznaka data su na kraju dokumenta.

⁵ Todorović.

U br. 4 se oseća veliki nedostatak starešina, a za br. 10 i da ne govorim. Tu ih nema. Zato treba *hitno* uputiti br. 11, koji obeća br. 12. Što više to bolje. Neka dodu pravo kod mene, a ja će im dati uputstva za rad i zadatak.

Sa br. 13 se tek počelo. Izgledi su odlični, ali se radi sporu i nejednovremeno. U ovom pravcu se u br. 4 malo šta može učiniti, jer su teškoće velike zbog prisustva 6, 7, 8 i 9.

Obaveštajna služba — Malo joj se poklanja pažnja i ne shvata se njen značaj. Krediti koji su od nadležnih dati za nju, suviše su beznačajni. Zato može i da radi br. 9, jer se u ovu svrhu moraju plaćati tajni agenti.

Starešine su neveštne u organizaciji iste a sem toga je i ne poznaju. Posle dobivenog uputstva⁶ idu stvari bolje i dobijaju se bolji izveštaj i sa terena.

U koliko budem slobodan, uticaću da se stanje stvari popravi i usmeno ih uputiti.

Veza — Br. 14 izradio je svega 4 komada br. 15, jer više nije imao materijala. Potreban materijal za dalji rad, vidi se iz spiska koji Vam šaljem. Ako je moguće treba ga tražiti i dobiti od br. 16. Ako se dobije, br. 14 će potpuno' zadovoljiti potrebe ovog kraja pa i komšiluka na zapadu. Br 14 je *sjajan* i kao radnik i kao stručnjak. Pare nam vredi. Moraćemo ga docnije nagraditi. Sve što je izradio radio je u vremenu van rada — poglavito noću.

Br. 15 je raspoređen ovako: 2 ovde za rad i rezervu, a kada počne posao koji spremamo radiće obe. 1 sam poslao br. 17, jer je to bilo *bitno* za rad sa one strane. 1 je odneo sa sobom br. 18, pošto se nadam da ćemo tako ostvariti vezu, koja još nije uspostavljena, a koju tako željno iščekujemo.

Naša stara od 505 sada je kod br. 19. Još sa njome ne radi zbog nem'anja br. 20, koji je danas upućen. Nadam se kroz 2—3 dana rezultatu.

Ovde više nema br. 21 sem 1 pored br. 14. Tražio sam da Alfonso hitno uputi 4 koje ima dole, a takođe i br. 22 sam rekao da nam uputi 2—3, jer ih tamo ima oko 15 kako on reče. Potrebno je samo obezbediti njihove porodice. Rekao sam mu da to urade za one koje šalju na teren. Ako budu, poverljivi biće odlično.

Fali mi 1 br. 13 za južni deo zone, pa ako imate na raspoloženju, pošaljite da bih bolje izrazio uticaj na taj deo terena.

Inače br. 23 je odlično razvijen.

⁶ Vidi dok. br. 164, nap.10.

Za 2—3 dana očekujem vezu sa 17, 18 i 19. Onda će biti mnogo bolje.

6.) *Propaganda* — Nedovoljno organizovana i neujednacena. Fale direktive izvršnim organima. Br. 24 daje svoje direktive, koje su u potpunoj oprečnosti sa onom što smo mi dali.

Slabo se širi »Vidovdan«.⁷

Ovo pitanje mora se postaviti na potpuno novu bazu. Kad se vrati br. 25 i drug, uradićemo potrebno.

Nedostatak ove službe naročito se oseća u br. 4, zato se i dešava da naši prilaze br. 9 i da im je svejedno ko ih vodi.

7.) *Snabdevanje* — U vezi sa podelom dodeljenog novca od Vas ne vrši se *ravnomerno* i preko k-ta brig., već sr. k-ta i odbora. Ovde je umešan politički prst, a ja vidim i drugu bolniju stvar, da br. 18 i 24 podržavaju neraspoloženje seoskih dildkoša protiv br. 11. Ovome se mora stati na put najenergičnije. Narediću potrebno.

8.) *Br. 26 — nije na visini* u velikom broju slučajeva. Ima nesposobnih, demagoga, pijanica, nečistih prstiju, nesigurnih, seoskih dildkoša, itd.

Počev odozgo treba tražiti uzroke.

Br. 18: Pošten, vrlo ambiciozan, štedljiv, vrlo oprezan, neće nikome da se zameri, želi da se plasira u narodu, nedorastao br. 24 i sluša ga. Ima veštinu pridobijanja seljaka i neosporno je da ga većinom vole i idu za njini. Vojnički potpuno nesposoban za veće stvari i nestručan. On to i priznaje. Vas svuda veliča, ali br. 27 ne priznaje i ne podnosi.

Br. 24: neverovatno vešt i sposoban da iskoristi do maksimuma br. 28, daje vrlo pozitivne rezultate za opštu stvar, ali bolesno ambiciozan i sposoban da skine svakom glavu ko mu stoji na putu, neskroman i hvalisav, neprestano iznosi svoje zasluge svuda i na svakom mestu, primer čoveka koji nezna da radi konspirativno, široke ruke, deli sve kao svoju dedovinu i u *svoje ime*, sve proračunato sa ličnog gledišta, lična stvar mu je iznad opšte, gde god se ova ne poklapa sa ličnom. Laže ceo isvet, pa i nas kad god mu treba.

Br.: ⁸Pošten, vredan, vrlo koristan, disciplinovan i dobar trupni oficir, ali ne poznaje ratnu veštinu i nije na visini položaja koji zauzima. Gubi se u vršenju sitnih svakodnevnih stvari na račun krupnijih, kao i br. 18 i 24.

Ostale nisam video na poslu. Za njih će Vas obavestiti docnije.

⁷ četnički list.

⁸ Na originalu prazno.

U svakom slučaju nešto moramo učiniti da se ovde bolje i trezvenije radi.

9.) Br. 7: Radilo se na dohvati i bez plana sa br. 30 i drugom,⁹ i to izgleda sa posebnim ambicijama br. 18 i br. 24. Od moga dolaska tražio sam da se odmah upute br. 30 i drug kod mene, ali tek danas stigoše, jer izgleda kočili 18 i 24 zbog njihovog autoriteta. Nerado gledaju da im se ko meša u posao pa piakar bio i odozgo, — samo trpe jer moraju zbog sadanje situacije.

Sa br. 30 i ostalim učiniću sve što budem mogao da ovo pitanje što bolje proučimo i nademo puteve za najbrži uspeh, u koji verujem, jer već ima zdravih simptoma. U više prilika naši dobili i hranu od br. 7. Javio sam Vam slučaj za Sv. Nikolu.

Dva čira¹⁰ na ovoj zoni operisaćemo najhitnije pri povratku zemljaka sa sadašnjeg puta. Dotle ćemo videti šta će učiniti 30 i drugovi. Daću im rok da vidimo uspeh.

10.) Br. 31 — Na više strana uhvaćena veza inicijativom br. 31. Oseća se neodlučnost kod njega, i sve što radi je jedino da spase glavu a ne iz nekih dubljih motiva. Daćemo im priliku da se pokažu. Ako bi ih primili, ne možemo ih hraniti. To koči veće cugove. Dok se vidi započeti posao u br. 32 vršićemo pripreme i hvatati veze, a posle ćemo preći na dalje mere i prihvatići ih van žica.

11.) Br. 9 — Nema bojazni da nešto krupno učini sa ljudstvom iz ove zone, ali bi bilo pristalica ako bi bilo priliva sa strane. Bilo je ovih dana pojava manje akcije u br. 33, baš u vezi odlaska naših. Preduzeo sam potrebitno i ostavio dole br. 34, koji će ih juriti letećom brigadom i ostatkom jedinica.

Optužen je br. 35 da podržava br. 9. Izgleda da nešto ima, ali je sigurno da su preterali i br. 18 i br. 24 jer mrze br. 35. Danas je 35 došao kod imene, i nameri da produži k Vama. Skrenetu mü pažnju i vratiti ga natrag. Br. 35 je seoski demagog, a podržavaju ga simpatizeri br. 9 i guraju protivu 18, 24 i 11. Verujem da će ovo umiriti. Za rad br. 9 u br. 4 javio sam Vam. Danas sam naredio potrebno br. 19. Mislim da ćemo sprečiti dolazak br. 9 ovamo. Ako uspe rad u br. 32 sve će ovde saviti glavu a posle ćemo staviti pod sud, koji će formirati.

12) *Raspoloženje naroda* — Može se reći da je ovde sve za Vas, skoro kao u br. 36, a svakim danom biće ih

⁹ Odnosi se na Mustafu Pašića.

¹⁰ Verovatno se misli na Muslimane u Fazlagića Kuli i u čajničkom srežu.

Pukovnik
PASALIĆ TOMfSL/

sve više. Da se umešnije vodi bili bi bolji rezultati, ali se i sa ovim može biti potpuno zadovoljan.

Iz izveštaj a koje Vam prilažem¹¹ videćete da je isto rastpoloženje naroda i u br. 4 i br. 10, iako je organizacija malo izostala: u odnosu na stanje ovde. . „i“.

13) Ovde bih obrazovao školu za br. 21 pored radionice za br. 15. Za ovo je potreban traženi materijal. Ako tamo nećete obrazovati školu mogli bi se sa te zone uputiti slušaoci ovde na 3 mesečni kurs. Možemo primiti do 20 ljudi. Paziti na izbor. Mi ćemo ovih dana pripremiti potrebno i izabrati kandidate odavde, program nastave ukratko iznet šaljem Vam u prilogu.

14) Stanje na zoni br. 27 izneće Vam br. 22. Oni su imali teškoća, ali nisu postigli onoliko koliko je trebalo. Preslišao sam detaljno broj 22 i uverio se u ovo što sam naveo. Ipak su se borili dobro. Nadam se da ćemo akcijom' stanje iz osnova izmeniti na bolje.

Stanje na zoni br. 10 vidi se uglavnom iz izveštaj a Pejićevog koji prilazem.¹²

15) *Moj predlog za rad posle akcije.*

Ako se uspe, u šta se nadam, potrebno je rasčistiti dolinu Neretve, Drine i Bosne od br. 7, 8 i 9. Za ovo ćemo morati obrazovati leteće brigade i korpus. Po ovome ću Vam blagovremeno učiniti konkretnе predloge. Svakako moramo grabiti svaki sekund da likvidiramo sve što nam smeta još pre glavnih dogadaja, bar u zoni srpske jedinice, kako bi bili slobodni za rad protiv okupatora u danom momentu. Događaji spolj a i unutra idu nam na ruku. Nameće nam se što brži rad i stalna akcija.

16.) *Borba protivu br. 37 — Propaganda br. 9 stalno nas napada što se ne borimo protivu br. 37. Poslednjih dana počeo je br. 38 da pomaže borbu br. 9 i da ga podržava. Ovo je vrlo rđavo primljeno u narodu. Koliko sam mogao da zapazušim narod bi voleo i naša stvar bi bolje stajala kod br. 16, ako bi i mi počeli jače borbe sa br. 37. To sam zaključio i u razgovoru sa br. 11. Mislim da ovo pitanje treba proučiti, pa posle ove akcije preduzeti nešto u ovom pravcu. Time bi zapušili usta svima neprijateljima, a ako ova akcija uspe, imali bi deo snage i za ovu borbu, ali se ista mora intelligentno voditi. Za ovo ima vremena, ali treba tražiti još sada najbolju soluciju.*, -j [„

¹¹ Priloge redakcija nije pronašla, osim dok. bx. 213 i izveštaja komandanta Romanijskog korpusa od 26. decembra 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 176, reg. br. 34/1).

¹² Redakcija ne raspolaže tim dokumentom.

17.) Molim da što pre počne izlaženje lista »Sloboda ili smrt« i da se dostavlja što više propagandnog materijala.

Takođe molim da br. 39 obradi temu »Ravnogorac« i da se ista što pre dostavi.

Zaključak: Greške ispraviti, inertnost savladati, razviti najenergičniji rad na svim poljima, tražiti maksimum od naših ljudi i pomoći saveznika obezbediti.

Prilog: priloga.

29/XII—42.

POLOŽAJ

Vas i svu gospodu srdačno pozdravlja i
želi sve najbolje za 1943. godinu i
čestita božićne praznike

čika Branko

1 – Knin	20 – baterije
2 – Nevesinje	21 – r. telegrafisti
3 – Hercegovina	22 — Ivanišević
4 – Istočna Bosna	23 – kurirska veza
5 – srebrnički i rogatič- ki srez	24 – Jevda
6 – Nemci	25 – Šantić
7 – Turci	26 – k-dni elemenat
8 – Ustaši	27 – Birčanin
9 – Konhmisti	28 – tetkići ¹⁴
10 – Zapadna Bosna	29 – Salatić ¹⁵
11 – oficiri	30 – Popovac
12 – Lašić	31 – Hrvati ¹⁶
13 – omladina	32 – Dalmacija
14 – Simić ¹³	33 – Bileće
15 – r. stanica	34 – Pantić ¹⁷
16 – saveznici	35 – Samardžić ¹⁸
17 – Mitranović	36 – Srbija
18 – Baćović	37 – okupatori
19 – Momčilović	38 – radio London
	39 – čika Vasa

¹³ Pavle, poručnik, šef centra veze Štaba Zaharija Ostojića.

¹⁴ Italijom.

¹⁵ Danilo.

¹⁶ Odnosi se na domobranske jedinice.

¹⁷ Jovan.

¹⁸ Petar.

BR. 216

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAIOVIĆA OD 21. DO 29. DECEMBRA 1942.
GODINE¹

21/XII 42.
3852

22. decembar 1942.

3886

*Od Ištvana: 282. 22. XII. 2.200 ljudi koje sara
uputio, nalaze se kod Knina već 10 dana.² Crnogorci
koje je obećao Pavle i Bajo, nikako ne dolaze.³ Sumnjam da će i doći. Naši ljudi pristali su bez po-
govora da idu morem, ali pod uslovom da će i ja
ići s njima. Ostao sam da sa restom naših ljudi ot-
putujem, kad dodu Crnogorci. Ovako čekanje daje
našim neprijateljima mogućnosti širenja raznih gla-
sova. Ja ne mogu čekati ni jedan dan više u ovak-
voj neizvesnosti. Molim Vas naredite hitno da se
ovome čekanju učini kraj. Nast.*

23. decembar 1942.

OBr.

Od 222: 47. 23. XII. Jevđa sada stigao i jav-

3938 lja: *Kdt VI. Korpusa⁴ dao je juče pristanak da se Crnogorci upute preko Prozora za Glamoč i učinio
pitanje Rimu, od koga treba sutra da se dobije od-
govor. Ivanišević danas stiže u Metković, a sutra
treba da bude kod mene. Danas smo uhvatili vezu
sa stanicom koju smo poslali Mitranoviću. Talijani
zamolili da naši prime Nevesinje, jer oni sve sem
50 ljudi šalju na Siroki Breg⁵ protiv komunista. Ko-
munisti juče javili da su zauzeli Udbinu⁶ u Lici,*

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 275,
reg. br. 22/1.

² Vidi dok. br. 206, niaip. 10, i br. 212.

³ Vidi dok. br. 206, nap. 9.

⁴ Odnosi se na italijanski 6. armijski korpus.

⁵ Na karti 1:100.000: Siroki Brijeg (sada: Lištica).

⁶ Udbinu su 14. decembra 1942. zauzeli 4. bataljon Ličkog NOP
odreda i delovi 2. brigade 6. divizije NOVJ (tom V, knj. 10, dok. br. 60
i 74).

a sa kolonama od Tomislavgrada⁷ produžili ka Prozoru i Širokom Bregu. Talijani sutra očekuju napad na Prozor. Nast.

3939
OBr.

Od 222: 48. 23. XII. Ovo je odlično jer će tako sigurno dozvoliti prolaz. Išvan sa sledećim transportima kreće 28-mog o.m. iz Bileća. Ukupno će imati 3000 svojih na Dinari kad ovi stignu. Bajovih 4 bataljona stigla na 4 sata od Bileća i tu čekaju Molim da se hitno upute i Pavlovi u Bileće. Dobro bi bilo da bude ukupno 3000 Crnogoraca, jer ćemo tako brže i sigurnije svršiti posao. Molim hitno izveštaj šta će biti sa dolaskom Pavlovi, i ostale detalje, da li nose stanicu. Pozdrav svima čika Branko.

24. decembar 1942.

3965

Od Ištvana: 285. Nast. Danas polazim na put da mobilišem još 1200 ljudi, tako da ću povesti sobom ukupno 3000 Bosanaca i Hercegovaca. Branko Vas je izvestio za Majevicu. Budite potpuno mirni i uvereni da ćemo sve učiniti da partizane pomlatimo. Sobom nosim stanicu. Javiću Vas se sa Dinarom. Pozdrav Baćović.

25. decembar 1942.

3997
OBr.

Od 222: 60. 24. XII. Baćović danas otiašao za Bileće da pripremi trupe za pokret. Danas nisam dobio nikakvih novih podataka. Vi mi niste odgovorili. Mora da ste mnogo zauzeti. Sta je sa Pavlom i neka požuri. Može sneg da nas omete. Komunisti Vas stalno grde preko »Nove Jugoslavije«. R.[adio] London juče javio o njihovim uspesima. Treba nešto učiniti da zvanični London ne unosi zabunu u naše ljude kada nas već ne pomažu. Naši pitaju šta je sa dolaskom pomoći iz vazduha. Pozdrav čika Branko. —

⁷ Tomislavgrad (sada :■ Duyno) 19. decembra 1942. su zauzeli delovi, 2. proleterske udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 8, dok. br.'245 i 251).'

26. decembar 1942.

- 4037 *Od Ištvana:* 286. 26. XII, 3000 ljudi mobilisano, i ukrcano u poslednji transport. Ide u nedelju uveče. Baćović i ja idemo sa njima. Vaša naredenja su izvršena. Za stvar Crnogoraca izvestio sam čika Branka. Jevda —

27. decembar 1942.

- 4057 *Od 222:* 68. Nast. Jevda i Baćović sa svojom stanicom i 1000 ljudi kreće sutra iz Bileća za Metković. Ištvani sam dao usmeno uputstvo za rad. Instrukcije sam spremio, ali pošto vojvoda komanduje, neću je slati da nebi opet podneo ostavku. Mitranoviću sam poslao uputstva i on sutra kreće za Borje sa Ozrena. Pavlovima će dati početni zadatak i rad na vojvodinoj zoni. Molim naredenje jer mi je ovako nemoguće raditi. Ja sam samo htio da pomažem, a vojvoda je mislio da sam došao da mu uzmem slavu. Nemam namjeru da se namećem, ali se bojam da će cela stvar propasti zbog vojvodinog mešanja. — Nast.

- 4058 *Od 222:* 69. Nast. Ako se ne prime moje ideje za rad, ja će se pretvoriti u čisti centar veze, jer ne mogu snositi odgovornost za tuđe greške. Pod čijom će komandom biti Crnogorci i Mitranović, i kako će im vojvoda komandovati. Sa Ivaniševićem će prodiskovati sve i javiti Vam' vojvodin plan rada. Pozdrav čika Branko.

- 4062 *Od 222:* 75. 27. XII. Jevda sada izvestio telefonom iz Kifinog sela da Talijani za sada ne mogu da odobre prolaz preko Prozora, nego možda docnije u toku operacija. Ima odobrenje da vodi 4000 ljudi, a vodi svega 3000. Traži da dode 1000 crnogoraca pod imenom Išvanovih i da idu brodom. Ovo sam odbio. Tražio da Jevda danas ne kreće da i Vas ne obavestim. Molim Vaše naredenje za dalji rad. Vidi se da nas Tetkići⁸ voze i kvare uništenje komunista, jer se boje da posle slobodno ne udari-

⁸ Italijani.

mo na njih. Ilegalan prolaz zbog teškoća ishrane nemoguć. Ivanišević još nije došao. Pozdrav Vaš čika Branko.

28. decembar 1942.

4080
OBr.
Pavle⁹

Od 222: 76. 28. XII. Ivanišević danas stigao. Raspravili smo sva pitanja. On polazi danas ka Vama autom preko Podgorice jer ima da Vam od vojvode idonese amanetne poruke. Da nebi ispalo opet vraćanje vojvodinih kurira, pustio sam ga da dode kod Vas. Ivanišević će Vam izneti moje mišljenje za rad u vezi move situacije neodobravanja prolaza Crnogoraca preko Prozora, i veće jačine komunista nego što smo prepostavljali. Sada treba raditi preko guvernera ida se odobri dolazak Crnogoraca u Hercegovinu, gde bi bili u rezervi, a da im se omogući ishrana. Tamo bi ih imali pod rukom za ubacivanje na željeni pravac u pogodnom¹ momentu, Nast.

29. decembar 1942.

4106

Od 222: 78. 29. XII. Jevdi sam rekao da Crnogorci neće morem. Dobro je da dodu ovamo, ali je potrebno da Pavle za njih obezbedi ishranu dok budu ovde, jer ako ih držimo ilegalno, poješće svu rezervu ovde za kratko vreme, a pitanje ishrane je najbolnije. Jevdu tražio korpus zbog pitanja od sudbonosne važnosti, kako reklisti Tetkići. Išvan je trebao juče oputovati, ali još nemam izveštaj. Komunisti u Sejkovićima¹⁰ pripremaju zimnicu i obrazovali front prema ustašama. Oko 800 naših ljudi iz Vlaseničke brigade ostali pod njihovom komandom na frontu prema ustašama. Ovo se ponavljaju dogadaji iz prošle godine. Naši još nesvesni. Sve im je jedno ko komanduje, samo da brane svoje kuće. Nast.

⁸ Đurišić (dopisao Draža Mihailović, crvenom olovkom).

¹⁰ Reč je o Birčanskom NOP odredu.

BR. 217

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH TELEGRAMA ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 21. DO 31. DECEMBRA 1942. GODINE¹

21. decembar 1942.

2234 222 via Ištvan 4—460
Opširno sam odgovorio Birčaninu. . ?

22. decembra 1942.

2237 Gambeto³ 3—276
Benzin nam je na izmaku. Za nekoliko dana nećemo moći raditi ako ga ne dobijemo. Hitno potrebno nabavljati ga. Naručite ga i preko Lašića i preko svih drugih. Hitno je. Zašto nema Pavla da dode. Šta je sa prikupljanjem snaga za Hercegovinu.

2249 Mario via Ištvan 10—360
Dragi brate vojvodo. Sa tolikom mukom smo dešifrovali jednu vašu depešu koja se odnosi na rđave postupke Grdića kao i da /sam u dva maha odbio vašeg specijalnog kurira kapetana Koštica.⁴ Zbog opštih interesa molim vas da samo za sebe zadržite ovaj moj odgovor. Vašeg specijalnog kurира nikad nisam odbio da mi dode. Tu je umešao svoje prste Jevđević. // Javljeni mi je da će Kostić doći. Ali nikako nije dolazio. Radmilo Grdić kad je došao k meni obavestio me je da ste vrlo teško bolesni. Molio sam ga da za to vreme pomogne rad vašeg štaba kao vaš zamenik do vašeg ozdravljenja. Pri povratku napravio je intrigu kod đeneralata Blaže Đukanovića i sa puta mi poslao pismo u kome moli da mu dam specijalni dekret za odvojeni rad u Lici. Na to pismo mu nisam ni odgovorio a još manje takav dekret dao. // Sve su ovo postupci koji

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 291, reg. br. 2/1. Najveći broj depeša pisao je Draža Mihailović. Od ovih koje redakcija objavljuje on nije pisao samo depešu br. 2386.

² i ⁵ U izostavljenom Draža Mihailović obaveštava Zaharija Ostojića i Petra Baćovića o sadržaju depeša br. 2249—2251.

³ Pavle Đurišić.

⁴ Mladen.

- 2251 me zgranjavaju ali: zbog specijalne situacije u kojoj se nalazimo i da ne bi došlo do cepanja nacionalnih snaga ja vas molim dragi Vojvodo da sada čutimo. Molim Vas da shvatite i razumete mahinacije koje su spleli Grdić i Jevdević oko nas i celog pokreta. Oni će pokušati i da ovu našu prepisku ometaju.
- 2252 222 *via Ištvan* 6—563 ,
 Danas sam odgovorio na poslednju depesu Birčanina, . . s , . v „ . . v . . ,
- 2254 222 *via Ištvan* 2—608
Tetkići odugovlače sa odobrenjem.⁶ Izgovaraju se da vode pregovore sa Nezavisnom državom za propuštanje inostranih snaga. Čim se ovi pregovori svrše ukazaće svaku potporu i pomoć. Pavle bio danas. On prikuplja svoje ljude, gleda da iskoristi naročito dobivanje obuća. Ljudi su mu bosi. To je kod njega najvažnije a i oružje koliko god može. Lašić danas dolazi i tada ćemo imati čistu situaciju. Posle- toga Pavle lično kreće bez obzira na sve peške ili automobilima po dogovoru. // Legalno ili ilegalno svejedno. Čim dođe Lašić imaćemo situaciju jasnu kao i našu odluku trenutnu.⁷ Rampini⁸ danas dolazi, k meni narediće mu, tačno za potreban rad oko Foče, ali neka i Bajo Nikić preduzme najenergičniji rad ne samo da čeka pomoć. Vrlo rđava slika. Za najmanju stvar daj Crnogorce kp kebu iza pasa. Mi bi i sami pomogli ali neka i oni pokažu da hoće da se bore. Prisluškivanjem na žicama čuli smo razgovor tetkića da se ugušuje revolucija u Bizerti, Ankoni, Livornu i Veneciji. Vrlo dobro tetkići namiguju na komuniste u Piperirna- Platiće zato.

25. decembra 1942.

- 2298 222 4—343
Nikad Kostiću nisam zabranio da dode meni. No on nikad nije izrično ni želeo da dode. 23-eg decembra Lukačević bio kod mene. Za sada prema

⁶ Reč je o odobrenju za odlazak četničkih jedinica iz Crne Gore u zapadnu Bosnu (vidi dok. br. 211, nap. 9).

⁷ Prethodni tekst te depesu Draža Mihailović je pisao latinicom.

⁸ Vojislav Lukačević Voja, komandant Mileševskog korpusa.

Turcima bićemo mirni sem ako oni ne napadnu u koirie slučaju Voja će ih po našem običaju napasti sa četiri strane i to od Čelebića, od Pribroja, od Šehovića i od pravca zapadno od Čaj niče. Pavle je istog mišljenja. Prvo svršiti glavnu stvar. Sto se tiče Pavla on gleda da izvuče što više oružja i to je glavna još zapreka što još nije stigao ali će stići. Vreme nam je inače potrebno da se veze uspostave i sva naredenja izdaju pa da u izabranom momentu svršimo stvar sa najmanje žrtava. Kao što znate naši političari koji u isto vreme hoće da budu i napoleoni mnogo su nam pokvarili svojim neznanjem. Ako bi Pavle poveo više ljudi od 3000 on će znati kako to da prikrije ali Pavle će u glavnom dovesti svoje ljude sve do vas tamo. Tako je on rešio a ja odobrio. Juče 24-og poslao sam Pavlu i čekam odgovor šta je do sada uradio u pogledu pokreta. Sad se vidi koliko je naš plan bio ispravan. Baš to kažite Jevdi neka zna koliku bi glupost napravili da smo njih slušali i njihove civilne strategiske planove. Osigurajte dobro Hercegovinu od svakog upada komunista u nju. Pavle misli da na Bileće ide samo ako se prevozi inače suvimi vodi pravo na Kalinovik. Javite da li vam je ovo poslednje pogodno. O svima detaljima pokreta Pavlovog izvestiću čim dobijem izveštaj. Pavlovi nose sobom radio stanicu.

26. decembar 1942.

- 2315 222 2—503
Pavle vodi 2000 ljudi i to prvi odred kapetan Alekса Lalić beranjska i andrijevačka brigada ukupno 600 ljudi drugi odred kapetan Gavrilo Radović bijelopoljska i kolašinska brigada ukupno 650 ljudi. Treći odred kapetan Ivan Ružić prva i druga durmitorska brigada ukupno 750 ljudi. Naoružanje prvi odred mitraljeza 3 puško-mitraljeza 9 bacač 1. Drugi odred mitraljeza 3, puškomitraljeza 11, bacača 2. Treći odred mitraljeza 2, puškomitraljeza 4, bacača
- 2316 2. Formiranje se završava 25-og. Prvi i drugi odred prikupljaju se u Kolašinu 27-og. Polazak iz Kolašina 28 ka trećem odredu koji se prikuplja istog dana u Šavniku i Žabljaku. Sva tri odreda 29-og polaze zajedno odatle ka vama. Kreće peške ili automobilima

i to peške bez obzira na automobile ako ih nema. Ukupno je 2000 ljudi bez starešina i bez specijalista.⁹ Ne znam ništa još o pokretima Baje Stanišića. Dobro je samo napred.

2328

222 4—444

Račić¹⁰ je prešao u Srbiju već odavno. Na Majevici je ostao Damjanović koga su pomogli iz Trebave i Ozrena. Račić pomaže Damjanovića koji broji preko 1000 ljudi na Majevici. Naredio sam Račiću da pomogne u pravcu Velja Glave. Bosanci se moraju i sami boriti a onda će im pomoći sigurno doći. Uveli su u opšte rđav manir da samo traže pomoći. Slažem se sa vašim projektom koncentričnog napada u oblasti Velje Glave. Račiću ću dostaviti situaciju sa njime smo u vezi. Podgurnite malo jače Momčilovića¹¹ i ostale. Račić me izvestio da su na Majevici stigli iz Srema 1500 komunista i da se u prvo vreme četnici nisu hteli protivu njih boriti. Zbog toga je on i došao u Srbiju ali je odmah posle toga došlo do borbe i Damjanović preuzeo rad a Račić ne pomaže. Važno je da se glavna akcija osigura od istočne Bosne. Još nemam rezultat dolaska Lašćevog.

2329

4—499

29. decembar 1942.

2386-6-500 I 222: Ivaniševića očekujem ovamo. Pavlovi juče nisu krenuli jer Blažo Đukanović poručio da ne kreću dok ne stigne Ivanišević koji nosi nova uputstva. Očekujem Pavla danas da dode k meni. Izgleda da će se prevoziti. Koliko se ceni snaga komunista, iz kojih krajeva je njihov kadar. Ivanišević dolazi iz žica. Prema tome možda ima veći strah, pa im daje i veći broj, no mi treba da budemo spremni i da je to istina. Mitranovićeva uloga sve važnija, slažem se u tome sa Vama i u pogledu pojačavanja aktivnosti sa Borja.

⁹ Pomenuti odredi su formirani po naredenju komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda, od 22. decembra 1942, a na osnovu naredenja Vrhovne komande (Arhiv VII, Ca, k. 132, reg. br. 30/2).

¹⁰ Dragoslav.

¹¹ Milorad (vidi dok. br. 213 i Arhiv VII, Ca, k. 176, reg. br. 34/1: izveštaj Štaba Romanjanskog korpusa od 26. decembra 1942.).

31. decembra 1942.

2428

222 6—415

Bajo je već prikupio 1200 ljudi.¹² Pavle je već prikupio 3000 ljudi.¹³ Bajovi su u Ostrogu a Pavlovi u Kolašinu. Tetkići kažu da 2. januara pada odluka. Dozvoljavaju za sad pokrete do Nikšića. Ne bi ih Pavle ni pitao ali je još u toku pitanje hrane, jedan i po milion metaka, obuća, oružje. Naročito je obuća u bednom stanju. Kod mene proveli celu noć u radu Pavle, Ivanišević, Rakočević.¹⁴ Rakočević danas garantuje da dobije hranu i odeću. On je ubedjen da će dobiti. Dobili ili ne Pavle će krenuti samo je bolje u obuci nego bos. Uređujte veze i sve ostalo da bi se pripreme završile. Što je sa Plečašerri. Da li ste uhvatili vezu sa Bjelajcem¹⁵ i Mitranovićem. Mitranović u vezi sa Dinarcima može pocepati sovjetsku republiku na dva dela. Zato Mitranović da ima što jače snage u akciji. Ako Pavle dode suvim ide preko Šćepan polja. Svi su izgledi da će se voziti. Pavlova stanica još nije počela da radi. Obavesticiu vas kad je budemo uvodili. Neka Bosanci napadaju a Račić će ih pomoći samo kad vidi da i oni hoće da se bore. Na Majevici Račić se jedva izvukao zato što Bosanci nisu se borili. Prirodno je da će ih Račić pomoći samo pod ovim uslovom, mada ih pomaže jer se Damjanović i dalje bori na Majevici sa 1.000 ljudi, a Račić ga pomaže. Bosanci neka se više bore, a ne da samo čekaju pomoć. Bjelajac treba da raščišćava situaciju kod Isebe pred glavnou akciju. Ivanišević pošao jutros nazad.

... 16

¹² i ¹³ Vidi dok. br. 206, nap. 9.

¹⁴ Milo.

¹⁵ Slavko, major, komandant četničkih jedinica na području Like, Korduna, Banje i Gorskog kotara, koje su trebalo da sačinjavaju 1. korpus u operaciji protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni, Lici i severnoj Dalmaciji.

¹⁸ U izostavljenom su telegrami od 1. do 10. januara 1943.

BR. 218

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH TELEGRAMA ŠTABA
DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 30. DO 31. DECEMBRA 1942.
GODINE¹

30. decembra 1942.

4123

4132 *Od 222: 81. 30. XII. Naredio sam potrebno za održanje teritorije i jurenja crvenih.² Sa Ivaniševićem sam se sporazumeo u svemu. Objasnio sam da Vi komandujete preko mene a da vojvoda komanduje na svojoj zoni preko svoga štaba na terenu.⁴ Time će biti i oni zadovoljni. Jevda traži zlatnike za hranu koju je već zakupio. Dobro je što Išaljete pare za izdržavanje Pavlović i Mitranovićevih. Ako dobijemo hranu, pare nećemo trošiti, ali je dobro da ih imamo. Ivanišević ne nosi nikakva nova uputstva, nego se valjda uplašio od denerala Blaže velikim brojem crvenih. Oko 40.000. nast.*

4133 *Od 222: 82 nast. Juče sam Vam! javio da ih ima oko 6.000 pravih boraca, ostalo mafija iz Hrvatske. U svakom slučaju nećemo ih potcenjivati. Čim se javi Mitranović narediću da uzme što jače snage, jer se može brzom 'akcijom od Ključa i Knina ka Drvaru ostvariti cepanje komunista, onda ćemo ih pojuriti kao posle Žabljaka.⁵ Ivanišević će Vam izneti u detalj i doneti koncept primljene instrukcije.®*

¹ Original (pisan olovkom, cirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 289, reg. br. 5/1.

² Kopije naredenja koje je major Zaharije Ostojić izdavao potčinjenim od 20. decembra 1942. do 21. januara 1943. nalaze se u Arhivu VII, Ca, k. 161, reg. br. 21/1.

³ Tekst na margini dopisao je, olovkom, Draža Mihailović.

⁴ Reč je o komandovanju u operaciji protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni, Lici i severnoj Dalmaciji (vidi dok. br. 202, 204, 206, 211, 212, 216 i 217).

⁵ Reč je o četničkim akcijama protiv partizanskih jedinica u Crnoj Gori i Sandžaku u proileće i leto 1942. Opširnije o tome, vidi dok. br. 94, 97, 98, 118 i Arhiv VII, Ca, k. 171, reg. br. 32/1 i k. 231, reg. br. 2/1.

⁶ Reč je o nedatiranoj instrukciji br. 1 načelnika Štaba Vrhovne komande za izvrđenje operacije protiv jedinica NOV i POJ u zapadnoj Bosni, Lici i severnoj Dalmaciji. U njoj su razradeni: cilj i ideja manevra, zadaci jedinica, veza, pozadinske službe, organizacija komandovanja, odnos prema stanovništву, organizacija prakih vojnih sudova, početak operacije (5. januar 1943) i povratak jedinica. U prilogu br. 1 uz instrukciju data je formacija i jačina partizanskih snaga (procenjene na oko

Bolje je ako se Pavlovi prevezu. Šta je sa puk. Bajom, i njegovima. Ulaze li oni u broj od 2000. Juče stigli Popovac i Pašić. Danas ću sa njima početi rad.⁷ nast.⁸

4134

Od 222: 83 nast. Ako se Pavlovi kreću suvim, onda neka idu preko Sćepan Poljana Zakmur i Kalinovik. Jevđa javio, ako je verovati, da su Ise Tetkići uplašili velike srpske države, pa zato hoće da odobre prelaz preko Prozora. Danas sam Vam uputio stanicu i poslao izveštaje po kuririma preko Zabljaka. Išvan prekjuče otpotovao za Split. Pozdrav čika Branko.

31. decembra 1942.

4140
Pevec⁹

OBr.

4141

Od 222: 84. 31. XII. Pavlova stanica se još ne javlja. Treba da znam kada će Račić preći Drinu, radi naredenja Momčiloviću. Očekujem da se jave Išvan i Mitranović. Plašim se da Pavlovi ne zadocne za početak akcije. Njima treba peške 10 dana do Prozora, a toliko se nebi smelo čekati sa Išvandom i Mitranovićem zbog teške situacije Bjelajca. Ovo mrtvo vreme za lokalne akcije, kao čišćenje Dinar. Da se ne bi gubilo u vremenu ja sam za ilegalno upućivanje Pavlovih, jer Talijani nemaju moći da ovo spreče. Nast.

Od 222: 85. 31. XII. Mora se žuriti da se izbegnu snegovi. Danas sam sa muslimanima pretresao sva potrebna pitanja za bolji uspeh zajedničkog rada. Sutra ću Vam javiti detaljnije. Ne bojim se

10.000), a u prilogu br. 2 jačina i sastav četničkih snaga: 1. korpus 2.000 ljudi, 2. korpus 2.000 ljudi, 3. korpus 3.000 ljudi, 4 korpus 3.000 ljudi, 5. korpus 3.000 ljudi i jedna brigada 600 ljudi (Arhiv VII, Ča, reg. br. 13/3, k. 1). Posle instrukcije izdata je 2. januara 1943. direktiva br. 1 načelnika Štaba Vrhovne komande (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 1/1).

⁷ Dr Ismet Popovac, Mustafa Pašić i Fehim Musakadić su 31. decembra 1942. u svojstvu članova Izvršnog odbora objavili rezoluciju tzv. Muslimanske nacionalne vojne organizacije. U njoj se, između ostalog, ističe da je muslimanska nacionalna vojna organizacija »sastavni dio • četničkog pokreta pod Vrhovnom komandom Gospodina Ministra Vojiske, Mornarice i Vazduhoplovstva, armijskog generala Draže Mihailovića i da je njen cilj »čvrsta saradnja Srba obiju vjera udruženih u* borbi za Kralja i oslobođenje porobljene Otadžbine... na čelu sa narodnim Kraljem Petrom II Karadordevićem« (Arhiv VII, Ča, k. 226, reg. br. 8/7).

⁸ Na margini tog telegrama Draža Mihailović je, olovkom, dopisao sledeći tekst: »Pokušaćemo da dobijemo hrانu, munic.[iju] obuću u toku 31/XII. Ako dobijemo dobro vozom, ako ne opet idemo«.

⁹ Jožef, Jože kapetan I klase, šef radio-centra Vrhovne komande (njegovo ime je, olovkom, dopisao Draža Mihailović).

fantastičnih cifara komunista, samo želim da snage prikupim i da komandanti dobro rade, a uveren sam da ćemo ih sigurno tući. Ivaniševića što pre vratiti radi umirenja vojvode i odlaska na položaj. Šta je sa Bajovima. Mnogo se stvar oteže zbog njega i đeneral-a Blaže. Ja bih to sprečio pa makar došli samo Pavlovi. Molim odgovor. Pozdrav svima Branko.—

PRILOG I

Dokumenti britanske i izbegličke jugoslovenske
vlade 1941. i 1942.

BR. 1

TELEGRAMI RAZMENJENI IZMEĐU JUGOSLOVENSKO-BRITANSKE MISIJE I CENTRA BRITANSKE UPRAVE ZA SPECIJALNE OPERACIJE U KAIRU OD KRAJA SEPTEMBRA DO 19. OKTOBRA 1941. GODINE¹

Telegrami 1—5²

21 i 22 septembra probili se kroz straže oko Petrovca. Straže na obali i okolnim ēavicima. Stupili u vezu isa četniciма oko Petrovca.³ Ima ih oko 100. Po prvim obaveštenjima nema nijedan deo slobodne teritorije. Zbog toga otežan rad.

Od 13 jula do 9 avgusta oslobođeno 6 srezova: Bijelo Polje, Kolašin, Berane, Andrijevica, Danilovgrad i Savnik. Bili opsednuti Cetinje, Podgorica i Nikšić. Po 15 dana bili slobodni Petrovac i Vir Pazar. Ustanak organizovali dštabni kapetan Arso Jovanović i profesor Milovan Đilas.

Talijani pretrpeli oko 5—6000 gubitaka a Crnogorci oko 200—300. Posle fašisti vršili veliki teror. Javno streljano oko 400 ljudi i tajno oko 400. Internirali u Tirau i Kavalu oko

¹ Original (pisan olovkom, ēirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 2/2 (VK-Y-700).

² Prepričan tekst tih telegrama poslat je kao »Prilog V«, uz pomoćni memoar koji je predsedništvo izbegličke jugoslovenske vlade 11. oktobra 1941. uputilo britanskoj vladi (vidi dok. br. 8).

³ U blizini Petrovca na Moru (u rukavcu Rijeka, kod sela Krsca) 20/21. septembra 1941. iz podmornice »Triumph« (Triumph) iskrcala se jugoslovensko-britanska misija (konspirativni naziv »Bulzaj« — Bullseye) koju su sačinjavali D. T. Hadson (Duanе Tyreil Hudson), britanski kapetan (poznat i kao Bil Hadson), Zaharije Ostojić i Mirko Lalatović, generalštabni vazduhoplovni majora, i Veljko Dragičević, vazduhoplovni narednik, radio-telegrafista. Po iskrcavanju misiju su prihvatile partizanske jedinice i dopratile do Glavnog štaba Crne Gore, Boke i Sandžaka (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 2, dok. br. 103, nap. 10). Misiju je uputio Centar britanske Uprave za specijalne operacije (Special Operations Exasutive — dalje: SOE) iz Kaira. Opširnije, vidi F. W. Dikin (Deakin), Bojovna planina, Nolit, Beograd 1973, str. 153—156.

15—18.000 ljudi od 18—60 godina. U Petrovcu i okolini streljan pretsednički opštine i 30—40 ljudi i vršeno silovanje žena.

Narod uveren u pobedu saveznika. Potrebno da neposredno oseti neku našu i savezničku akciju. Dobro bi bilo da jugoslovenski avioni bacaju letke za sprečavanje jake osovin-ske propagande i održavanje moralu.

Od novca važe metalni dinari, markirani papirni dinari, lire i albanski novac.

Talijani vrše popis vune, kože i ostalog. Oskudica u hrani i odelu. Troše konzerve od 1941.

Dule Dimitrijević u Petrovcu stupili u vezu.

Talijani bili obavešteni o preduzimanju akcije za vezu sa Jugoslavijom. Zbog toga pojačane straže na obali pre desetaka dana.

Telegram br. 11⁴

U Crnoj Gori nema avijacije. U Skadru ima nekoliko bombardera Savoja i izviđača Poteza.

Protivavionska artiljerija: po 1 baterija u Podgorici i na Cetinju a 2 u Boki.

Reflektori: po 2 u Podgorici i Cetinju.

Sve crnogorske varoši su osvetljene.

Telegram br. 12

Položaj Radovča: 17 km severno od Podgorice, visina 900 m. koordinate N4, Ts, dominiran brdima 200 m. Sa zapada otvoren. Na terenu biće svetlosni znak T a okolna brda označena vatrom. Ugovoreni znak daće se na avionski pozivni znak.

Put je slobodan a teren potpuno obezbeđen za sav traženi materijal.

Telegram 15

Herojski podvizi crnogorske gerile.

U Košćelama kod Cetinja odred od 70 gerilaca napao motorizovani bataljon. Neprijatelj uništen. Zaplenjeno 40 mitraljeza i sav materijal.

U Piperima kod Podgorice odred od 13 gerilaca uništio kaznenu ekspediciju od 70 fašista koji hteli da zapale selo.

⁴ U svesci u kojoj su pisani telegrami, između telegrama br. 1—5 i br. 11 nalazi se jedan neispisan list, a između tei. br. 12 i 15 pola lista (verovatno radi naknadnog unošenja teksta telegrama br. 6—10, 13 i 14 koji nedostaju).

U Sozini kod Virpazara odred profesora Iva Novakovića od 53 gerilca naterao na bekstvo alpski bataljon koji imao 43 mrtva i 150 ranjenih. Naši imali 16 ranjenih i 7 mrtvih među kojima i hrabri komandir profesor Novaković.⁵

Telegram 16

Crnogorski zarobljenici, među kojima starci, žene i deca čak od 5 meseci, žive u najvećoj bedi u logorima u Albaniji. Bolest pustoši, hrana mizerna, odeće nema, teški radovi. Postoji opasnost od umiranja u masama. Potrebno hitno pokušati pomoći preko Crvenog krsta.

Miljan Radonjić uhapšen. Potrebno poslati ime i bliže podatke o Buriću.

Telegram 17

Crnogorci ubili 17 špijuna. Između ostalih Doka Kraljevića iz Ceklina, Gavra Lakića iz Bjelopavlića, Iliju Tomanovića iz Crmnice, Vukosava Stankovića predsednika moračke opštine zloglasnog špijuna, Steva Protića koji je ubio vojvodu Luna. Ostali špijuni biće likvidirani. Objavite preko radia.

Telegram 18

3 i 5 dva gerilska napada na Stubici i Vjeterniku. Rezultat 6 uništenih kamiona, 2 motorcikla, 1 potpukovnik Ovre,⁶ 6 mrtvih i 20 ranjenih fašista. Crnogorci bez gubitaka.

Telegram 19

Sedmoga oktobra gerilski napad na Jelinom Dubu.⁷ Rezultat 4 mrtva i 9 ranjenih ovrovnaca. Uništeno 10 motorcikla. Naši bez gubitaka.

Od 27 septembra prekinut saobraćaj na pravcu Kolašin — Bijelo Polje. Skoro neće biti uspostavljen.

Tri Talijana priključili se gerilcima.

Telegram 20

Na Cetinje sprovedeni 2 oficira i 1 vojnik fašista zbog simpatija prema oslobođilačkoj borbi Crnogoraca.

⁵ Ivo Novaković, komandant Gluhodolsko-spičanskog odreda.

⁶ OVRA — skraćenica od «Opera vigilanza Ripresiane Antifascista — italijanska služba za nadzor i suzbijanje antifašista.

⁷ Na karti 1:100.000: Elin Dub.

Devetoga oktobra sukob izmedu fašista i vojske u Podgorici. Vojska zatvorena u kasarne. Mesto se utvrđuje.

U Podgorici izvodi se obuka sa neobučenim vojnicima

Telegram 21

Herojstvu i otporu crnogorskog naroda nema ravna i pred ţestokih represalija. Talijani im ne mogu ništa pa pokušavaju petokolonašku ofanzivu za razbijanje narodne borbe.

U tome igraju sramnu izdajničku ulogu Jovan Vujović član okupatorskog prekog suda, Tomica Ćukić, Zivko Andelić, Radojica Orović, Dragiša Krgović, Ljubo Minić, Milovan Andelić, Jovan Vuković, Đoko Račić.

Telegravi 22

Potpukovnik Laban organizator okupatorske milicije. Božović pretsednik Sekularske opštine i organizator ubistva majora Jankovića i Krdžića, Radojica Nikčević pljačkaš i zločinac, Tomo Poček, Milutin Tomić zvani Nikac od Rovina, Stanoje Begović, Miloš Vučinić, Šćepan Lazović.

U vezi svih izveštaj a razvij te jaču propagandu. London se sluša u varošima i svim seoskim opštinama.

Telegram 23

Radi hvatanja veze sa Mihajlovićem i Pavlovićem Risto⁸ i Hadson odlaze 13. oktobra za Srbiju. Radio i ostali ostaju ovde za sada.

Sigurno mesto za spuštanje potreba padobranom Radovče 17 km. severno od Podgorice, koordinate Né, Ts. Detalji dati u depeši broj 11 i 12. Dolina Zete pod Talijanima.

Javite dan dolaska aviona da bi vam poslali meteoro-loške podatke.

Telegram 24

Po dobivenim podacima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, vode se veće borbe. Užički, Valjevski i Sabački okrug u rukama gerilaca a takođe i centralni deo Bosne sa Tuzlom, Dobojem i Jajcem. U Beogradu se vode ulične borbe a priprema se napad na Kragujevac.

Potrebno pripremiti veće količine materijala jer će Crna Gora brzo biti oslobođena ako se uspe sa akcijom u Srbiji.

⁸ Zaharije Ostojić.

Telegram 25 16-X-941.

U Crnoj Gori sada akciju vode dobro organizovani komunisti. Oni hoće da okupe sve za borbu protiv okupatora. Nacionalni elementi drže se po strani i čekaju. Treba potstati nacionaliste da se organizuju za borbu.

Telegram 26 16-X-941.

Za sada nemoguće primeniti glavni radio. To će biti eventualno po dolasku u Srbiju ako bude slobodnih mesta sa elektrikom.

Ovde proširena vest da su svi viši jugoslovenski oficiri Kraljevim ukazom razrešeni čina zbog slabog držanja u ratu. Odmah demandujte.

Telegram 27 17-X-941.

Juče stigao kurir iz Srbije ijavlja da je oslobođena teritorija Sava, Drina od Bajine Bašte, Ivanjica, Cačak, Milavac, Umka. Ostali gradovi opkoljeni. Sve komunikacije prekinute. Nemci daju slab otpor i grupišu se prema Moravi za poteškoću iz Srbije i Grčke.

Telegram 28 17-X-941.

Oko 2000 Talijana stiglo u Višegrad. U Srbiji izvršena mobilizacija. Zarobljeno više stotina Nemaca i zaplenjeno ratnoga materijala. Nedostatak municije, mitraljeza, bacača, sanitetskog materijala.

Na Radovče hitno dostavite eksploziva za rušenje komunikacija da se spriči šiljanje talijanskih pojačanja u Srbiju.

Tele gravi 29 18-X-941.

U Crnoj Gori su talijanske divizije 14. korpusa Venecija, Mesina i Pusterija raspoređene samo po varošima. Za obilazak sela povremeno se šilju jača odjeljenja samo danju. Štabovi u Cetinju, Podgorici i Beranima. Štab armije na Cetinju, komandant general Silvijo Bonini.

Telegram 30 19-X-941.

20-og i nas dvojica sa glavnim radiom polazimo za Srbiju.⁹ Slušajte nas počev od 25 po planu za glavni radio po-

⁹ Reč je o majoru Mirku Lallatoviću i naredniku Veljku Dragićeviću. Po dolasku u Užice, Lalatović je otisao u Stab Draže Mihailovića, dok je Dragičević ostao u VS NOPOJ (poginuo je 25. maja 1944. prilikom nemajčkog desanta na Drvar kao major i šef Odseka za vezu VS).

navijamo glavni radio. Na Radovče ostaje akomulatorski radio ponavljam akomulatorski radio, za unutrašnju vezu sa nama.

Radi sigurnosti neka Malta sluša svakog dana od 19 do 19,35h GMT do uspostavljanja sigurne veze sa Kairom'.

Telegram 31 19-X-941.

Za bacanje padobranom materijala na Radovče sve pripremljeno po planu za 2.Ü, 21, 22, 25, 26 i 27 oktobar.

Neka avion nadleti jednu od vatri dva puta pravcem istok, zapad -a potom da znak slova »R« ponavljam slova »R«, onda će dobiti sa zemlje znak slova »R« i tu baciti eksploziv i ostalo.

J3roj 1 Vaš broj jedan primljen. Radi sigurnijeg i lakšeg prijema davati znakove malo sporije i mirnije. Netreba se bojati neprijateljskog prisluškivanja.

Broj 2 Povjerljiva osoba stigla iz Beograda i javlja da je pukovnik Mihailović ponavljam Mihailović tako zvani voda Srpske gerilske bande preneo svoj glavni štab i čete iz Rudnika u Bosnu, vi trebate ako moguće da dodete u vezu sa Mihajlovićem pošto mi i Jugosloveni želimo da ga svim našim silama u granici i van poznatog plana podupiremo. Mihajlović verovatno poseduje radio, možete li dobiti pojedinosti radi izravne veze i uspostaviti između njega i vas. Mi vam srdačno čestitamo. Vaše telegrame od broja 3 do 8 primili. Telegram br. 3 nije jasan molimo ponovno poslati tri. Molimo ponovno poslati telegram koji počinje. Položaj Radovče. Četiri telegrame primili oktobra 8 označeni br. 9, 10, 11 i 12. Molimo da bi broj na početku svakog telegraema stavili.

Broj 4 oktobar deseti.¹⁰ Spoj ustanovljen. Sprske sile pod pukovnikom Mihajlovićem i pukovnikom Pavlovićem¹¹ opetujem Pavlovićem. Ove sile će posle zauzeća zemlje između Sarajeva i Ivanjice, Valjevo je zaokruženo i Srbi maršuju prema Kragujevcu i Kraljevu. Pukovnik Pavlović je bio 9. oktobra u Požegi veli da se njegov glavni stan nalazi u Suvoboru. Njegov spoj nije siguran i bilo mu je naloženo ako dobijete vezu od nekoga sa sigurnim tajnim pismom čija bi propusna riječ bila »Katenaraud« opetujem »Katenaraud«. Pokušajte se staviti čim prije u vezu sa pukovnikom Pavlovićem i aranžirajte LMT šifru. Telegraf ir aj te koji broj i WT plan vremena kao prije.

¹⁰ Nedostaje telegram br. 3.

¹¹ Draigoslav, potpukovnik.

Broj 5. od 11 oktobra, »urg«.

Možete li nam predložiti sigurno mesto kuda bi mogli spustiti ratnu opremu parašitom. Mi predlažemo Zetu ponavljamo Zetu dolinu ali vi morate navesti tačno mesto Fin.

Broj 6. stop. Oktobar dvanajesti. Mi i Jugoslovenska vlasta predlažemo vam sledeći plan, ako se vi stim slažete. Odmah manje sabotaže ograničiti na železnice i lokomotive izvršiti bez upotrebe eksploziva kao i bez protivmjere na mještane. Daljni plan bi bio sve pripreme za zajedničko delovanje ustanka za jedan kasniji datum. Netreba ništa da činite bez naših tačnih naređenja. Molimo da uputite na Mihailovića.

Broj 7. oktobar 12.

Radite li vi sada na planu glavnog radia. Kairo nije još ništa od vas čuo. Rekognoscirajte obalu sa namjerom na daljnje mogućnosti pristajanja samo nastojte molimo izvestiti nas o jednom mogućem rnestu za morsko pristajanje kao i na izglede. Vazda pamtiti da je neprijatelj svoje čete na obali pojačao. U zajedničkom delovanju sa Mihailovićem možete nam predložiti jedno pristanište za avione po mogućnosti u blizini obale, molimo šaljite pojedinosti.

Broj 8. oktobar dvanajesti.

Ko vodi Crnogorsku gerila vojsku. U potpunom zajedničkom delovanju sa Jugoslovenskom vladom mi pripravni smo vodu gerile podupirati i potrebe čim prije dobaviti. Za vašu ličnu obavijet mi nismo voljni da podupiremo jednog vodu gerile koji nema privolu Jugoslovenske vlade. Sve vesti koje jedan voda u protu smisli (nejasno) nisu ispravni.¹²

Broj 9. oktobar 12. Mi smo vrlo zadovoljni da ste se sa stali sa Đulom Dimitrijevićem i nadamo se da će vam sa izvedbom naših planova biti od pomoći. Dali je Mihailović primio milion dinara koje smo mu poslali putem Beograda.

Broj 10. oktobar 15. Vaš broj deset. Mi nastojimo stvar udesiti te čemo još u najskorije vreme izvestiti. Radi sigurnosti ograničite vaše vijesti od prilike samo jednu dnevno od pedeset grupa Fin.

Broj 11. oktobar sedamnaesti. Vaš broj 12 nemožemo pročitati šaljite ponovo. Sve vaše depeše do uključivo broj dvadeset četiri primili i razumjeli.

¹² Tako u originalu.

BR. 2

REFERAT ZAMENIKA MINISTRA VOJSKE, MORNARICE I
VAZDUHOPLOVSTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE
VLADE OD 23. FEBRUARA 1942. MINISTARSKOM SAVE-
TU O VRHOVNOJ KOMANDI U KAIRU, VOJNIM SNAGA-
MA VAN ZEMLJE I PROBLEMU RADIO-VEZE I DOTURA
POMOĆI DRAŽI MIHAJOVIĆU¹

REFERAT MINISTARSKOM SAVETU

Čast mi je da Ministarskom Save tu podnesem sledeći
referat o našoj vojsci van Otadžbine:

A. — VRHOVNA KOMANDA

Sedište je u Kairu i najtešnje sarađuje sa engleskom Vr-
hovnom komandom na Bliskom Istoku.

Pošto je veza sa zemljom, dotur pomoći Draži, davanje
aviona i podmornice i cela organizacija u vezi sa radom u na-
šoj zemlji, — dodeljena od strane Engleza engleskoj Vrhovnoj
komandi na Bliskom Istoku, to smo i mi sav ovaj posao pre-
neli na našu Vrhovnu komandu u Kairu.

Ovo je učinjeno još i zbog toga što je London suviše
udaljen od naše zemlje, i što se sva sredstva i ljudstvo naše
nalazi na Bliskom Istoku.

Vrhovna komanda ima ova odeljenja: operativno, obave-
štajno, vazduhoplovno i mornaričko.

Ukinuta je komanda vazduhoplovstva zbog vrlo malog
brojnog stanja vazduhoplovnog ljudstva (ukupno 291 oficira,
podoficira i redova) i vazduhoplovne grupe biće neposredno
potčinjene Vrhovnoj komandi.

Isto tako, ukinuta je i komanda operativnih trupa, koja
je bila u početku osnovana jer se verovalo da će se obrazovati
više od jednog bataljona. Gardiski bataljon (ustvari polubata-
ljon) stavljen je neposredno pod Vrhovnu komandu.

Na čelu Vrhovne komande nalazi se deneralštabni potpu-
kovnik Miodrag Ložić, koji je za vreme rata bio Načelnik
Štaba Komande vazduhoplovstva. Na čelu odeljenja nalaze se
naši najspasobniji deneralštabni mladi oficiri (potpukovnik
Luka Baletić, major Milovan Gligorijević i Boško Stanojlović
i kapetan korvete Josip Saksida).

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 171,
reg. br. 13/3.

Za delegata pri engleskoj Vrhovnoj komandi dodeljen je deneralštabni pukovnik Žarko Popović, sa zadatkom da održava vezu i olakša rad naše Vrhovne komande sa Englezima.

B. — VOJSKA

1. — Od jedinica imamo samo jedan *Gardiski bataljon* u logoru Agami kraj Aleksandrije. Jačina ovoga bataljona je: 47 oficira, 44 podoficira, 84 kaplara, 25 muzikanata i 305 redova; ukupno 505 ljudi.

Ovaj bataljon je sastavljen od 2/3 Slovenaca iz Istre, bivših zarobljenika italijanske vojske, i 1/3 Srba sakupljenih sa svih strana; oktobra meseca bilo je i 16 Hrvata.

Od naoružanja ovaj bataljon ima stare italijanske puške i 20 italijanskih puškomitrailjeza sa ograničenim brojem metaka. Od savremenog naoružanja ima 3 bacača 52 mm, 1 bacač 80 mm, 3 tompson puškomitrailjeza, — što sve služi isključivo za obuku. Nismo uspeli da ovaj bataljon snabdemoni modernim naoružanjem.

Sem toga ima 9 kamiona za službu u batalj onu.

Ovaj bataljon treba da se pretvorí u savremenu oklopnu jedinicu, u kome su cilju poručena borna kola u Americi i automobili. Naredeno je da se ceo bataljon, obući u šofere radi lakšeg prelaza na borna kola.

Zasada, ovaj bataljon daje straže kod raznih magacina u Aleksandriji, jer nema savremenog naoružanja da bi se upotrebio za borbene zadatke, a sern toga naš cilj je da ovo ljudstvo sačuvamo za dejstvo u Jugoslaviji, bilo u bornim kolima bilo šofere na automobilima koji bi uneli oružje i municiju, a borce uzeti na licu mesta.

2. — Pored ovog bataljona imamo *vojne misije* u Jerusalimu, Kairu, Keptaunu i Lisabonu sa zadatkom prikupljanja dobrovoljaca. I pored najbolje volje nije se moglo više prikupiti dobrovoljaca. Naročita komisija obišla je Abisiniju, Ugandu, Džubu u cilju vrbovanja Slovenaca zarobljenika, ali je uspela da pridobije samo 50 ljudi. U Indiji je sakupljeno samo 20 Slovenaca bivših zarobljenika.

Slabi su izgledi da će se prikupiti veći broj dobrovoljaca čak i u Americi, iako je upućena vazduhoplovna misija i deneral Đukanović da prikupe dobrovoljce naše državljane.

3. — Postoje još i *vojna izaslanstva* u Moskvi, Ankari, Vašingtonu i Londonu pri našim poslanstvima.

Ukupno brojno stanje vojske je: deneral 7 (3 su u penziji), viših oficira 27 (2 su u penziji), nižih oficira 61, podoficira 54, muzikanata 25, kaplara i redova 407; što čini ukupno 581 čovek.

V. — MORNARICA

Od mornaričkih jedinica imamo u Aleksandriji ove jedinice:

- podmornicu »Nebojša« sa posadom: 3 oficira, 30 podoficira, 4 mornara, svega 37 ljudi;
- torpiljarku »Durmitor« sa posadom: 3 oficira, 14 podoficira, 2 mornara, svega 19 ljudi;
- torpiljarku »Kajmakčalan« sa posadom: 2 oficira, 14 podoficira i 2 mornara, svega 18 ljudi;
- radiotelegrafski kurs u logoru Agami jačine: 4 oficira, 12 podoficira i 1 mornar, svega 17 ljudi.

Ukupno u mornarici: 24 oficira, 70 podoficira, 2 činovnika, 9 mornara, Svega: 105 ljudi.

Traženo je od Engleza 1 savremena podmornica i 1 razarač i u ovom smislu upućen memorandum. Ima izgleda da će se dobiti ove jedinice. Podmornica bi se upotrebljavala isključivo za vezu sa zemljom i dotur pomoći generalu Mihailoviću. Hitni pregovori su u toku sa engleskim admiralitetom.

G. — VAZDUHOPLOVSTVO

Sve naše vazduhoplovno ljudstvo je 9 meseci ostalo u pustinjskom logoru Amanu u Transjordaniji bez i jednog aviona. Ovo stoga, što se je prvobitno mislilo da naše ljudstvo ode u Kanadu na obuku. Od ovoga se odustalo i rešeno je da se u Kanadu uputi samo 100 aviatičara, a po 1 lovačka, 1 bombarderska i 1 hidroeskadrila ostave u Egiptu.

I stvarno je bilo formirano:

— *1 hidroavionska eskadrila* koja još od maja radi u Abukiru sa engleskim snagama a sa našim avionima spašenim iz zemlje. Sa radom ove eskadrile Englezi su vrlo zadovoljni. Samo materijal je dotrajao i postoji sada opasnost da ne pogubimo odlično obučeno ljudstvo.

— *1 lovačka i bombarderska eskadrila*, koje su radile: lovačka je branila Aleksandriju, a bombarderska vežbala na Sueckom kanalu u Salufi.

Ove eskadrile su rasformirane u oktobru i ljudstvo vraćeno u Aman.

Posle ovoga odustalo se i od slanja 100 aviatičara u Kanadu, već je upućena samo jedna misija od 12 članova za skupljanje dobrovoljaca.

Svi pokušaji da se dobiju avioni ostali su bezuspešni kod Engleza, jer naši nisu hteli da se naše ljudstvo bori u Egiptu, a Englezi nisu imali avione da nam dadu samo za vežbu.

Tako je po odlasku denerala zatečeno naše vazduhoplovstvo bez i jednog aviona, sem hidroeskadrile u Abukiru.

Sada je ovakvo stanje:

1. — *Hidroeskadrila* (17 oficira, 12 podoficira i 3 redova, svega 32) u Abukiru radi i dalje. Ova će se eskadrila pretvoriti u grupu od 2 eskadrile čim se dobiju avioni.

2. — *Formirane* su po 1 lovačka i bombarderska grupa od po 2 eskadrile.

Pošto nema aviona a i posade treba da se izvežbaju na modernim mašinama, to je sve ljudstvo upućeno: letačko osoblje u Rodeziju, a pomoćno osoblje (za rad na zemlji) u Južnu Afriku, gde će u engleskim školama svršiti potrebnu obuku. Upućeno je u Rodeziju 98 oficira, 74 podoficira i 134 vojnika svega 306.

Lovci će se ospozoriti za 7 nedelja, a bombarderi za 16 nedelja.

Iz Gardiskog bataljona dodeljeno je 57 ljudi za pomoćnu službu, i biće upućeni u Rodeziju.

Sve ove tri grupe biće pod komandom engleske Vrhovne komande u Kairu, koja će ih upotrebiti i za borbu u Libiji. Grupe će biti jugoslovenske, a u sastavu britanskih pukova.

Bombarderska grupa upotrebljavaće se isključivo za vezu sa zemljom i dotur potreba, ali na slučaj krize baciće se i ona u borbu u Egiptu.

Englezi nisu mogli da nam obećaju da ćemo po završenoj obuci dobiti avione lovce i bombardere.

Preduzeli smo hitne mere u Americi da nam se da bar poklon od 12 teških bombardera koje je Ruzvelt obećao još u rriaju mesecu. I sa ovim ide dosta teško zbog rata na Dalekom Istoku.

Na ovaj način, posle lutanja od 9 meseci počeli smo onde gde je trebalo početi još meseca maja tj. ljudstvo je otišlo na obuku.

Da li će posle ove obuke imati avione, to zavisi od američke industrije i opšte situacije na ratištu. I Englezi imaju dosta posada bez aviona.

3. — Za prelet aviona dato je Englezima 1 oficir, 15 podoficira i 3 redova, ukupno 19 ljudi. Ovo je tražio od nas g. Cerčil i g. Idn.

Ukupno u vazduhoplovstvu: 128 oficira, 103 podoficira i 63 redova, svega 291. Ovome broju treba dodati 57 ljudi iz Gardiskog bataljona, a možda će se ako ustreba za pomoć službe dodeliti još.

Prema tome, pojavu naših lovaca treba očekivati na bojištu polovinom aprila, a bombardera polovinom juna 1942. godine.

4. — Vazduhoplovna misija pod vodstvom pukovnika Dragutina Savića, sa 8 oficira i 3 podoficira odlazi u Ameriku da prikuplja dobrovoljce, prihvata ih u poljskom logoru u Kanadi i upućuje u Rodeziju na obuku.

Uspeh ove misije izgleda da neće biti pun s obzirom na stupanje Amerike u rat. Ipak treba očekivati sakupljanje izvesnog broja dobrovoljaca.

Sadanje ukupno brojno stanje vojske, mornarice i vazduhoplovstva iznosi:

Oficira —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	246
činovnika	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
muzikanata	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25
podoficira	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	327
kaplara i redova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	472

Svega: 1.072

D. — VEZA SA ZEMLJOM I SLANJE POMOCI

Postojala je radio veza sa deneralom Mihailovićem sve do 4 januara 1942. godine. Od ovoga dana nema nikakvih veza više. Upućene su ekipe naših najboljih oficira i podoficira sa radio stanicama i novom šifrom, sa zadatkom (da se uhvati veza sa deneralom Mihailovićem, kome su svakako Nemci zauzeli ne samo radio Iptanicu već i šifru uhvatili. Ovo se vidi po lažnoj radio stanici koja se sada javlja Dražinom šifrom.²

Na uspostavljanju veze radi se hitno po jednom izrađenom planu, sa glavnim centrima veze u Londonu, Kairu i kod Draže. Sa Englezima se vode hitni pregovori da ova veza bude u *našim rukama* i da naša Vrhovna komanda poveže rad u zemlji, a ne kao dosada da tu vezu imamo samo preko Engleza. Ova je veza u *našim* rukama potrebna i zato što je deneral Mihailović član Vlade, a sem toga ni jedan oficir neće više da se javi da ide u zemlju sa engleskom šifrom i slani od pojedinih engleskih službi. Većina oficira hoće da ide u zemlju, samo stavlja uslov da radi i opšti sa našom Vrhovnom komandom, a ne sa pojedinim engleskim službama (sabotaža, obaveštajna služba, rukovodenje operacijama, itd.).

Pomoć dženeralu Mihailoviću dosada nije upućena iz raznih uzroka. Englezi su obećali da će učiniti sve da se spremljena pomoć na Malti i doturi, čim se uspostavi veza. Najveća je teškoća u nalaženju transportnih sredstava.

² Vidi dok. br. 105.

Zato smo hitno tražili jednu podmornicu za koju imamo posadu i bombardere, pa da vezu i dotur pomoći vršimo mi sami. Sve ovo je u toku i radi se ubrzano na dobijanju sredstava.

Upućeni su memorandumi nadležnim Ministrima za ovu pomoć.

S obzirom na činjenicu da se ova pomoć može da dođe samo sa Malte, to je slanje njeno uslovljeno držanjem Malte. A Malta se sada neprekidno i žestoko bombarduje.

Upućivanje pomoći zavisi, dakle, od veze sa đeneralom Mihailovićem i održanja Malte; a zatim od raspoloživih transportnih sredstava (aviona velikog akcionog radiusa i podmornica).

Prema sadanjem stanju, ne treba biti suviše veliki optimista za dotur ove pomoći, i pored svih mera koje vojna uprava hitno i smišljeno preduzima.³

23. februara 1942. god. Zastupnik Ministra vojske, mornarice
i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
Str. Pov. V.K. Br. 104

24. februara 1942. g.
LONDON

³ Vidi dok. br. 3 ovog priloga.

BR. 3

**PISMO BRITANSKOG MINISTRA INOSTRANIH POSLOVA
OD 3. MARTA 1942. PREDSEDNIKU IZBEGLIČKE JUGO-
SLOVENSKE VLADE O PROBLEMU ODRŽAVANJA RA-
DIO-VEZE I DOTURU POMOĆI DRAŽI MIHAILOVIĆU¹**

P r e v o d.

Foreign Office,
S.W.I.
3. marta 1942.

No.R 1137/178/G.

Gospodine Pretsednici,²

Svojim pismom od 18. februara³ izvestio sam Vašu Ekselenciju da je pitanje veza između patriotskih snaga u Jugoslaviji i jugoslovenske Vrhovne Komande u Kairu bilo predmet dogovora ispitivanja sa glavnokomandujućim na Srednjem Istoku. To ispitivanje je sada dovršeno i ja sam sada u mogućnosti da saopštим Vašoj Ekselenciji gledište vlade Njegovog Veličanstva.

Kao što sam Vam objasnio mojim pismom od 18 februara, mi smo sada jako ometeni u našim nastojanjima da pomognemo dženeralu Mihailoviću našom nemoću da održavamo vezu sa njim. Prema tome, naš cilj zasada jeste uspostavljanje veze ;sa dženeralom. Tek pošto to bude učinjeno, bićemo u stanju da rasmotrimo širi plan za veze unutar Jugoslavije, i između Jugoslavije, Kaira i Londona, o kome tretira treći prilog pisma Vaše Ekselencije od 5 februara.⁴ Uveren sam da će Vaša Ekselencija razumeti da se zasad ništa više ne može učiniti u smislu vašeg predloga.

Sto se tiče pitanja kontrole veza i operacija u Jugoslaviji, koje je pismo Vaše Ekselencije takođe pokrenulo, vlada Njegovog Veličanstva došla je do zaključka da je, u interesu opšte savezničke strategije, od prvorazredne važnosti da postoji jedinstvo kontrole u svim tim pitanjima. Veze sa dženeralom! Mihailovićem i transport snabdevanja za Jugoslaviju nalaze se sada pod kontrolom glavnokomandujućeg na Srednjem Istoku, čija je dužnost izvršiti potrebljeno snabdevanje opremom, avionima i t.d., a vlada Njegovog Veličanstva ne želi sada preinačiti to uređenje. Prema tome proizilazi da bi i najveće pravo vodenja operacija u Jugoslaviji trebalo predati

¹ Prevod originala (pisano na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 165a, reg. br. 5/2 (VK-Y-72).

² Odnosi se na predsednika izbegličke jugoslovenske vlade.
³ i ⁴ Ta pisma redakcija nije pronašla.

glavnokomandujućem, i ja verujem da će se Vaša Ekselencija složiti sa time s obzirom na potrebu jedinstva komande.

Vlada Njegovog Veličanstva uvida potpuno važnost saradnje između glavnokomandujućeg i jugoslovenske Vrhovne Komande i zato je nedavno učinjeno što treba da jedan jugoslovenski štabni oficir bude permanentno dodeljen britanskoj Vrhovnoj Komandi u Kairu.⁵ Nadati se da će se time održati najtešnja veza između jugoslvenskih i britanskih vlasti.

Vaš i t.d.
Antoni Idn (s.r)
M. P.^o

BR. 4

NAREĐENJE PREDSEDNIKA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 1. JUNA 1942. GENERALNOM KONZULU U CARIGRADU ZA ORGANIZOVANJE NEPOSREDNE RADIO-VEZE IZMEĐU ŠTABA DRAŽE MIHAJOVIĆA I VLADE¹

PREDSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
Str. Pov. V.K. Br. 483
1 juna 1942. g.
LONDON.

Dosije »Veza sa zemljom«²

TELEGRAM-SIFRA I

GENERALNOM KONZULU ISTAMBUL³*

Veza vaš Str. pov. 173

Englezi i dalje rade samovoljno u održavanju veze sa Dražom Mihailovićem (ne daju nam sve depeše, izdaju instrukcije bez našeg znanja), molim učinite sve, i najbrže moguće, da Draži dobacite vašu šifru; da mu date pozivne znake i vreme za radio; da ga izvestite da, čim to dobije, održava vezu sa našom Vladom i preko vas. Održavanje takve veze, odnos-

⁵ Vidi dok. br. 2 ovog priloga.

⁶ Okrugli pečat: »Predsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije — Vojni kabinet — London«.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, mf. Bileća br. 2/131 (VK-Y-153/2).

² Dopisano majstilom.

³ Dragutin Perić.

no prijem i odašiljanje telegrama, uredite tajno sa nekom prijateljskom radio-službom. Str. Pov. V.K. Br. 483 Jovanović

Sifrovao: Por.

4

2/VI 1942.

LONDON.

Predsednik Ministarskog saveta i
zastupnik Ministra vojske, mor-
narice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

BR. 5

PISMO BRITANSKOG MAJORA HADSONA OD 11. JUNA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O STAVU BRITANSKE VLA- DE PREMA ČETNIČKOJ ORGANIZACIJI¹

Poštovani gospodine Ministre,

Stalo mi je do toga da Vas još jednom izvestim da Vam se stavljaju potpuno na Vaše raspoloženje, ako smatrate da mogu koristiti vašoj organizaciji.

Zeleo bih se sastati sa kapetanom Đurišićem i puk. Stanišićem i ostalim vodama koji su se tako uspešno borili protiv komunista i oslobođili svoje krajeve od njih.

Ja mislim da bi možda pom'oglo, kad bih njima lično saopštio, da je Velika Britanija rešena da stoprocentno pomaže Vas za ujedinjenje svih nacionalnih snaga u zemlji i spremanje za preduzimanje akcije protiv okupatora onoga dana kad vaše šanse budu imale izgleda na uspeh. Ja smatram da je to jedan više izraz i nastojanje Britanske vlade da podupre vašu nacionalnu akciju, što sam dobio unapredjenje.²

Zeleo bih saopštiti svojoj komandi da sam se lično video sa vodama iz ovih krajeva i da sam bio na teritoriji koju su oni sada očistili od komunista i da im potvrdim nijihovo nacionalno gledište kao i da rade samo po Vašim nalogima.

Smatram kao važno da se prethodno posavetujem sa Vama o svemu onome što treba da tim vodama saopštим, da bi to bilo što efikasnije za vašu organizaciju i da nemate ni malo sumnje u ono što će im reći.

* Nečitak potpis.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 7/2 (VK-Y-706).

* Vidi dok. br. 6 ovog priloga (telegram br. 31).

S druge strane možda Vi mislite da ja hoću da se
šam u čisto jugoslovenske stvari. Ali budite uvereni, ako sma-
trate, da je bolje za vaše interese, ja će ostati u jednoj usa-
mljenoj kolibi do kraja rata i da ne vidim, ne čujem i ne go-
vorim ništa. Samo zamoliti³ i ja će to po princip izvršiti,⁴ jer
druga organizacija u zemlji me ne interesuje.

Prošlo je vreme za primitivno dramatiziranje moje ulo-
ge. Pre su vaši oficiri zamišljali moju ulogu, izgleda kao ulo-
gu jednog Laurensa i to je jako smetalo mome radu i izazvalo
sumnju. Sad oni glasno, i slučajno u mom prisustvu, govore
o meni kao baksuzu za Srpsko naoružanje. Dakle, moja je
uloga oficira za vezu i posmatranje prilika pod ikojima bi Veli-
ka Britanija mogla dati veću pomoć u pogledu materijala ili
eventualne akcije. Ja sam uvek imao potpuno slobodne ruke
da saradujem i da ostanem kod koga bilo vode ili organi-
zације koga ja smatram kao važna za savezničku akciju.

Ako mogu da potpomognem vašu stvar u svim¹ mogu-
ćim načinima, zato sam tu i stavljam se na raspoloženje za
Vaš nacionalni pokret. Moguće Vi ćete mi saopštiti jednoga
dana na koji bi se način najbolje mogla pomoći vaša stvar,
ako smatrate da je to korisno.

11. juna 1942. g.
POLOŽAJ

S odličnim poštovanjem,
D. T. Hudson

³ Ta reč je dopisana mastilom nakon što je precrtana reč »naredite«.

⁴ Tekst do kraja te rečenice je dopisan mastilom.

⁵ Naredna rečenica je dopisana mastilom.

BR. 6

IZVOD IZ ZBIRKE TELEGRAMA PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE POSLATIH DRAZI MIHAILOVIĆU OD 1. APRILA DO 17. AVGUSTA 1942. GODINE¹

TELEGRAMI UPUĆENI ĐENERALU DRAZI MIHAILOVIĆU

V[ojni] Kabinet Br. 1 od 1. aprila 1942.

Veza vaš telegram broj 126.² Najhitnije javite brojeve svake od nemačkih divizija u Bugarskoj — Jovanović.

V.K. Br. 2 od 1. aprila 1942.

Ukazom V.K. broj 331 od 27. marta odlikovani ste Karadorđevom zvezdom sa mačevima III reda. Ukaz objavljen preko radia 27. u 17 (časova. U ime vlade najtoplje čestitam.

— Jovanović.

³

V.K. Br. 8 od 2. aprila 1942.

Zbog [toga što su se oduprli da izvrše naređenja Vrhovnog Komandanta Kralja i pokušali da izazovu bunt ti vojsci,⁴ penzionisani po mome predlogu kao štetni po vojsku đenerali Ilić i Bora Mirković, pukovnik Žarko Popović, potpukovnik M. Dinić, majori Boško Stanojlović i Vuković. Njihova even-

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 175, reg. br. 2/5. Prepis je sačinjen u Predsedništvu vlade Kraljevine Jugoslavije na osnovu originalnih knjiga poslatih telegrama br. 1—5, koje su takođe sačuvane i nalaze se u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 7/1, 8/1, 9/1, 10/1 i 11/1. Redakcija objavljuje izvod iz prepisa radi bolje preglednosti i uštete u prostoru, s obzirom da svaka depeša u originalnim knjigama predstavlja poseban dokument (pisan na mašini, latinicom) koji, pored integralnog teksta, ima otisnut četvrtasti pečat Predsedništva vlade i puni naziv funkcije potpisnika.

² Vidi dok. br. 105.

³ Trima tačkama je obeležen tekst teleograma koje redakcija ne objavljuje. Izostavljene su depeše koje se odnose na unapredjenja, odlikovanja i lišavanje čina pojedinih oficira; na uputstva i ključeve za šifrovanje; na zahteve za ponavljanje depeša i obaveštenja o depešama koje nisu dobijene od Engleza; na provere lica koja su, po bilo kom osnovu, prebegla ili ilegalno doputovala iz Jugoslavije; na zahteve za prikupljanje i provem obaveštajnih podataka kao i depeše sa podacima koji se nalaze u drugim dokumentima koji se objavljaju u ovoj knjizi.

⁴ Reč je o tzv. kairskoj aferi.

tualna obaveštenja primati sa najvećom rezervom. Linija 27 marta nastavlja se pojačano i bez rezerve. Prijem depese potvrditi imenom Pavlovićeve prijateljice iz Pariza — Jovanović.

V.K. Br. 11 od 7. aprila 1942.

Ukazom Kraljevim odlikovani K.Z.M. IV reda sa mačevima potpukovnik Pavlović, majori Vasić, Mišić, Fregi, Dančić. Dostavite predlog za sve ostale oficire, podoficire i re dove. Naznačite odlikovanje — Jovanović.

V.K. Br. 12 od 7. aprila 1942.

Veza vaš 67. U činove podoficira unapređujte Vi sami. Za unapređenje oficira činite predlog. Dostavite predlog za unapređenje svili koji su se istakli svojom hrabrošću. — Jovanović.

V.K. Br. 15 od 10. aprila 1942.

Jedan aktivni ustaški ministar rekao da se spremu napad ustaša i Nemaca na Vas. Nemci iz Srbije i Slavonije sa 2 oklopne divizije, ustaši sa severa i severozapada. Ako napad ne uspe upotrebiće se bojni otrov — Jovanović.

V.K. Br. 16 od 10. aprila 1942.

Veza Vaš 95. Major Perić je naš organ u Carigradu. Radi odlično. Potpuno siguran. Hvatajte i sa njim vezu. Saradujte najtešnje sa Englezima — Jovanović.

V.K. Br. 22 od 26. aprila 1942.

Ne pristupajte bez naoružanja i goloruki većim akcijama zbog nesrazmernih u žrtvama. Producite organizovanje u celoj zemlji i čekajte otsudni čas. — Jovanović.

V.K. Br. 24 od 13. maja 1942.

Veza Vaš 162. Činili smo i činimo sve preko Moskve da Vas partizani ne napadaju. Svi pokušaji bezuspešni. — Jovanović.

V.K. Br. 27 od 15. maja 1942.

**Veza Vaš 142. Sta znači šef trojke i slovo Z javite hitno.
— Jovanović.**

V.K. Br. 31 od 4. juna 1942.

Englezi nas obaveštavaju: izveštaj majora Hudsona utičao je da je vlada Njegovog Veličanstva odlučila da pojača svoje napore kako bi Vam poslala svu moguću pomoć i tako pomogla da ujedinite zemlju. Njega siriatraju kao zvaničnog britanskog oficira za vezu kod Vas na kome mestu on može igrati važnu ulogu i njegove savete treba iskoristiti u pogledu sastava telegrama kao i o šiframa za slanje telegrama.⁵ Mi želimo da Vam pošaljemo nov bežični aparat za neposrednu vezu sa Kairom. Izvestite Hudsona da je unapreden u čin majora i dobio odlikovanje D.S.O. — Jovanović.

V.K. Br. 32 od 6. juna 1942.

Izvestite da li imate veze i saradujete li sa Mačekovim organizacijama. — Jovanović.

V.K. Br. 33 od 6. juna 1942.

Izvestite da li su Vaši odredi na Majevici. Traže preko Istanbula pomoć. — Jovanović.

V.K. Br. 34 od 9. juna 1942.

Ovlašćeni ste da primate dinare u Jugoslaviji od građana patriota u zam'enu za priznanice koje ćete vi izdavati sa garantijom jugoslovenske i britanske vlade da su te vlade uplatile ekvivalent do 80.000 funti sterlinga u banci na ime zajmodavca što će njima nadoknaditi kada pokažu priznanicu. Vi ćete odrediti kurs za svaku pozajmicu ali ne manje od 600 dinara za 1 funtu. Kao dokaz da smo mi uplatili funte u banci na ime svakog zajmodavca neka svaki ovaj vama da tajnu reč koju ćemo mi objaviti preko londonskog radia. Za svaki ovaj [kav] zajam vi ćete nam javiti ime zajmodavca, sumu zajma u dinarima, kurs i tajnu reč koju ćemo objaviti. Ćim mi dobijemo tajnu reč Vi možete da izdate priznanicu i primite dirnare. Ako je ovaj plan pogodan može da se nastavi i kada se prede suma od 80.000 funti sterlinga — Jovanović.

⁵ Vidi u ovom prilogu dok. br. 5.

V.K. Br. 35 od 11. juna 1942.

Posle objektivne procene opšte situacije Nj. V. Kralj ukazom V.K. Br. 661 od 10. juna resio je da se Vaš Stab pretvori u Vrhovnu komandu jugoslovenske vojske, a Ukazom V.K. Br. 662 od istog dana naimenovao Vas je za Načelnika Štaba. Dosadašnja Vrhovna komanda pretvorena u Komandu jugoslovenskih trupa. Stab formirajte svojim naredenjem. Akta potpisujte po zapovesti Vrhovnog Komandanta. Javite imali kakvih smetnji da ovo objavimo i preko radia našem narodu — Jovanović.

V.K. Br. 36 od 15. juna 1942.

Imamo mogućnosti da Vašim organima dostavimo novac u Ljubljani i Split. Izvestite kome i koliko treba poslati — Jovanović.

V.K. Br. 39 od 15. juna 1942.

Kraljevim ukazom 691 od 15. juna postavljeni: za komandanta jugoslovenskih trupa na Bliskom Istoku pukovnik Rakić, za pomoćnika potpukovnik Lozić, načelnik Operativnog odeljenja Baletić, Obaveštajnog Gligorijević. Početak dejstva komande 1. jula koga dana prestaje dejstvovati dosadanja Vrhovna komanda u Kairu — Jovanović.

V.K. Br. 40 od 15. juna 1942.

Dostavite predlog za naimenovanje u Štabu Vrhovne komande. Izvestite da li se ova naimenovanja mogu objaviti našem narodu preko radia — Jovanović.

V.K. Br. 46 od 16. juna 1942.

Kraljevim ukazom V.K. 709 od 17. juna za pokazanu i osvedočenu komandantsku i ličnu hrabrost i izvanredne zasluge za naš narod i našu Otadžbinu u ratu protiv neprijatelja u okupiranoj Jugoslaviji, unapredeni ste u čin armijskog đeneral-a. U ime vlade i vojske van Otadžbine najsrdaćnije čestitam ovo zasluženo priznanje. Ovo će se objaviti preko radia na Vidovdan — Jovanović.

V.K. Br. od 15. jula 1942.

Nameran sam da predložim majora Vasića⁶ za čin potpukovnika. Dostavite svoje mišljenje i ostale predloge za unapredjenje sa napomenom' da li da se objave — Jovanović.

V.K. Br. 56 od 15. jula 1942.

Veza Vaš 265. Koju oblast drži Protić, nejasna šifra. Imate li sličnu organizaciju u Hrvatskoj i Slovenačkoj. Imate li veze sa hrvatskom vojskom — Jovanović.

V.K. Br. 58 od 15. jula 1942.

Veza Vaš telegram bez broja koji se odnosi na Lazarevića, Stojkovića, Popovića. Šta poručuje šef trojki nejasno. Javite šta znači slovo Z — Jovanović.

V.K. Br. 59 od 20. jula 1942.

Da li rezervni poručnik Rapotec⁷ koji po drugi put izlazi iz zemlje preko Istambula ima veze sa vama i nosi li vaše poruke. Oskudevate li u novcu — Jovanović.

V.K. Br. 63 od 20. jula 1942.

Veza Vaš 286.⁸ Preko radia na albanskom jeziku vršimo propagandu. Perić u Istanbulu radi sa albanskim oficirima i utiče da saradnja bude tešnja. Pojačaćemo na albanskom propagandu — Jovanović.

V.K. Br. 65 od 20. jula 1942.

Da li ste Vi poslali kurira u Carigrad sa porukama vladu preko Tupanjanina⁹ — Jovanović.

V.K. Br. 66 od 20. jula 1942.

Veza Vaš 284. Brojno stanje snaga van Otadžbine, uračunato i zavedeno ljudstvo. Vojska: oficira sa lekarima i voj-

⁶ Dnagiša.

⁷ Stanislav.

⁸ Tim telegramom je 12. jula 1942. Draža Mihailović iавестio vladu da se povezao sa »nacionalnom grupom u Albaniji koju vodi pukovnik Muhamet Barjaktari i kapetan Zenel Dita« (Arhiv VII, Ca, k. 298, reg. br. 3/1, tei. br. 286).

⁹ Dr Miloš.

nim činovnicima 87, podoficira sa majstorima 108, kaplara i redova 591. Vazduhoplovstvo: oficira sa vojnim činovnicima 164, podoficira sa majstorima 123, kaplara i redova 100. Mornarica: oficira sa lekarima i vojnim činovnicima 25, podoficira 68, kaplara i mbrnara 73. Svi naporci da se prikupe dobrovoljci bezuspešni. Činimo sve i u Americi. Nema izgleda za formiranje novih jedinica. Činimo sve da se dobiju bombarderi, jedna podmornica i Gardiski bataljon savremeno naoruža — Jovanović.

V.K. Br. 68 od 23. jula 1942.

List švedske komunističke stranke u Stokholmu piše članak: deneral Mihailović izdao partizane. Kažu da 75 lica Crne Gore potpisalo proglašenje gde tvrde da vodite oružanu borbu protiv naroda i da Vas neprijatelj pomaže.¹⁰ Među potpisnicima Marko Vujačić, Sima Milošević i Dragoljub Jovanović. Budite oprezni sa komunistima i ne puštajte ih do Vas — Jovanović.

V.K. Br. 12 od 1. augusta 1942.

Veza Vaši telegrami 315 i 316. Zasada su svi aranžmani u pogledu šifara potpuno u nadležnosti Engleza i u njihovim rukama. Zato su poslali svoje brojeve 8 i 9 Hadsonu. Po ovom aranžmanu imaćete svoju sopstvenu šifru. Englezi su pokušali da uvedu šifru Sila sa Vama. Ali nešto nije u redu i Vaše telegrame u Sili Englezi nisu mogli dešifrovati. Englezi mole da potpuno izbacite iz upotrebe staru šifru Resta jer je sasvim nesigurna. Upotrebljavajte isključivo šifru koja je uređena telegramom 8 sa Hadsonom a odbacite sve ostale — Jovanović.

V.K. Br. 75 od 6. augusta 1942.

Veza Vaš 264 i 265.¹¹ Odobravam i pohvalujem Vaš rad kao i rad svih Vaših saradnika za dobro našeg naroda i vas-

¹⁰ Vidi članak Miša Lekovića »Značaj skupštine rodoljuba Crne Gore i Sandžaka, održane 16. juna 1942. u Tjentištu, u borbi za razobličavanje D. Mihailovića u svetskoj javnosti i za medunarodnu afirmaciju NOP-a«, Istoriski zapisi broj 14, Titograd 1966.

¹¹ Tim telegramom je 27. juna 1942. Draža Mihailović obavestio izbegličku vladu o podeli rada u njegovom štabu posle njegovog pretvaranja u Vrhovnu komandu i organizaciji četničkih jedinica (Arhiv VII, Ca, k. 298, reg. br. 2/1).

krs naše Otadžbine. Sprovedite sličnu organizaciju u svima krajevima Jugoslavije. Vrhovni Komandant Petar. — Jovanović.

V.K. Br. 78 od 15. avgusta 1942.

Veza naš 68. Lozovski, pomoćnik Ministra in. poslova, predao poslaniku u Moskvi pro memoria u kojoj se tvrdi: da saradujete sa Nedićem, Talijanima, čak i ustašima. U odgovoru vlade navodimo: vaše stalne napore za saradnju, vaše demantije, vojne emisije, napore vlade u Londonu i Moskvi po Vašim stalnim traženjima, lišavanje činova Nedićevih saradnika i žigosamje izdajnika, lišavanje čina 600 oficira Pavelićeve vojske, teror komunista nad narodom, narod ih sam uništio.

Činimo sve kao i Vi tamo da dođe do saradnje sa partisanima u Jugoslaviji — Jovanović.

V.K. Br. 79 od 15. avgusta 1942.

Veza Vaš 326 i 363. U ekipi bili kapetan Naumović,¹² poručnik Vemić¹³ i kaplar Parol. Molili smo Engleze da se ni jedna engleska ekipa u Jugoslaviju ne ubacuje bez Vašeg znanja. Rakiću naređeno da naše ekipe ubacuju sa Vašim znamjem i pošto Vi odredite mesto — Jovanović.

V.K. Br. 84 od 17. avgusta 1942.

Veza Vaš 376. Dr. Miloš Sekulić koji izišao 8. septembra doneo Vašu šifru, politički program koji ste Vi usvojili, poruke Vladi. Tvrdi da je on dao plan za organizaciju pripadnika zemljoradničke stranke po selima, da je skupljao novac i лично Vama na Suvoboru predao, da je 5 i po meseci kuririma održavao vezu sa Vama. Pretstavlja se sada u štampi kao Vaš delegat kod Vlade. Javite je li ovo tačno — Jovanović.

¹² Dimi-trije, Mita.

¹³ Mifio.

BR. 7

ZAHTEV PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKЕ VLADE OD 20. AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAILOVIĆU ZA ŠTO TEŠNUJU SARADNJU SA MAJOROM HADSONOM¹

**PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 86
20. avgusta 1942. g.
LONDON.**

ĐENERALU MIHAILOVICU

Major Hudson i njegov iservis nemaju nikakve veze ponavljamo nikakve veze sa neprilikama u Kairu.² Hudson i njegov servis staraju se da vam se doturi pomoć. Neophodno je potrebno da što tešnje saradujete sa njim. Vaše poruke o traženju pomoći i sve što se odnosi na dolazak aviona upućujte preko majora Hudsona engleskim vlastima a nas obaveštavajte ako je potrebno ;ida i vlada učini neke korake. Diskusija sa Britancima o neposrednoj vezi vlade i komandanta naših trupa na istoku u toku. Učiniće se sve moguće da se po ovome pitanju postigne saveznički i prijateljski sporazum. Izvestite zbog čega su nastale teškoće u saradnji sa oficirom za vezu majorom Hudsonom.

VK osamdeset šest — Jovanović.

**Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.³**

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 281, reg. br. 11/1—16.

² Odnosi se na tzv. kairsku aferu.

³ Slobodan Jovanović.

BR. 8

OBAVEŠTENJE PREDSEDNISTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 31. AVGUSTA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O SAGLASNOSTI SA POLITIKOM KOJU VODI¹

PRETSEDNISTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 94
31. avgusta 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJOVIĆU

Veza vaš tristo sedamdeset šest i četrsto pedeset.
Potpuno se slažem sa vašim gledištem. Borba koju vodite može da nosi samo karakter vojnički i opšte narodni.
Celu teritoriju Jugoslavije smatrajte kao vojišnu prostoriju
i prema tome primenite zakone.
VK devedeset četiri — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.²

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 11/1—24.

² Slobodan Jovanović.

BR. 9

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 31. AVGUSTA 1942. MINISTRU PRAVDE O IZVEŠTAJU DRAŽE MIHAJOVIĆA O NESLAGNJU SA RADOM NEKIH ČLANOVA ZEMLJORADNIČKE STRANKE¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br.143
31. avgusta 1942. g.
LONDON.

»Draža«²
LIČNO NAJSTROŽE POVERLJIVO

**MINISTRU PRAVDE GOSPODINU
Dr. MILANU GAVRILOVIĆU**

Đeneral Mihailović izvestio je 10. avgusta da su dosadanji njegovi saradnici Lazar Trkla i Stevan Botić pokušali da pokret u Bosni odvoje na političkoj bazi računajući na Vašu podršku.³ Mihailović dalje kaže da su u nekoliko maha pokazali neposlušnost, da u narodu nemaju uspeha ali samo stvaraju zabunu. Kaže da je Trkla poslao elaborat Dr. Tupanjaninu i da je porodica Šumenković slala neki elaborat.⁴

24. avgusta đeneral Mihailović izveštava nas da je održavao vezu sa Dr. Sekulićem sve do izlaska Sekulića iz zemlje. Kaže da je Dr. Sekulić ponudio njemu saradnju zemljoradnika kao pomoć organizaciji vojske. Đeneral Mihailović kaže da je ovu saradnju primio samo kao vojničku a nikako kao rad političke stranke, jer stranke imaju opoziciju a vojska nesme da ima. Kaže da mu je Dr. Sekulić predao 10.000 dinara i da je nekoliko videnih zemljoradnika primio za svoje saradnike samo kao vojnike. Pokušaj izvesnih zemljoradnika da se politički istaknu đeneral Mihailović suzbio je u korenju kao štetnu po opštu stvar. Cela organizacija koju je sproveo đeneral Mihailović bazira potpuno na narodu a nikako na partijama.

Đeneral Mihailović kaže da je Dr. Sekulić mogao biti samo izvestilac o situaciji u zemlji i o potrebama đeneralja Mihailovića, a nikako kao delegat kod Vlade. Završava sa rečenicom, da izgleda da Dr. Sekulić lovi ribu u mutnoj vodi.

¹ Original (pisan na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 165a, reg. br. 7/3.

² Ta reč je dopisana mastilom.

³ O njihovom radu u istočnoj Bosni vidi dok. br. 122, 127, 139, 140 i 151.

⁴ Te elaborate redakcija nije pronašla.

Molim Vas, Gospodine Ministre, da ovo obaveštenje držite u najvećoj tajnosti.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.⁵

BR. 10

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 1. SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU O LICIMA U BUGARSKOJ POGODNIM ZA SARRADNU¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 99
1. septembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJOVIĆU

Veza vaš tristo šezdeset četri.
Dimitrov predlaže sledeća lica koja bi vas mogla staviti u vezu sa ostalima: Gruja Pomolski ulica Baba Vida šezdeset devet Vidin, Angel Ukuranov advokatski pripravnik Vidin, Mladen Kostov selo Tmjane, Asen Drundov Novo selo.

VK devedeset devet — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.²

⁶ Slobodan Jovanović.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 281, reg. br. 12/1—3.

² Slobodan Jovanović.

BR. 11

OBAVESTENJE PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 4. SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHALLOVICU O LIČNOJ PORUCI JOVANA ĐONOVICA MUHAREMU BARJAKTARIU¹

PRETSEDNISTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 105
4. septembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJOVIĆU

Dostavite Barjaktaru ovu ličnu poruku Đonovićevu.²

Budućnost Albanije je u rukama Albanaca. Ako se bore protiv osovine i saraduju sa pokretom đeneralja Mihailovića oni će osigurati svoje mesto prilikom savezničkog uspostavljanja mira. Morate voditi borbu i kažem vam kao moje lično mišljenje da se Zogu³ neće vratiti u Albaniju.

VK sto pet — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.⁴

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca. k. 281, <reg. br. 12/1—9.

² Jovan, delegat izbegličke jugoslovenske vlade za Bliska i Srednji istok.

³ Ahmed.

⁴ Slobodan Jovanović.

BR. 12

IZVEŠTAJ OTPRAVNIKA POSLOVA IZBEGLIČKE JUGO-SLOVENSKE VLADE U MADRIDU OD 16. SEPTEMBRA 1942. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA O SARADNJI DOBROSAVA JEVĐEVIĆA SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM¹

Pov. Br. 507/42-IX-9. Madrid, 16 septembar 1942. godine.

Predmet: Dobrosav Jevđević — obaveštenja.

Prilozi: dva (2) prepisa.²

MINISTRU INOSTRANIH POSLOVA
POLITIČKOM ODELJENJU

London.

U vezi moga pisma Pov. Br. 78/42-IX-9 od 16. marta t.g.,³ pod taekom 5.

Od naših državljana, koji su na putu za Južnu Ameriku prošli kroz Madrid, dobio sam sledeća obaveštenja o aktivnosti Dob rasava Jevđevića:

U decembru pr. god. g. Jevđević je često svoja osustva iz Splita objašnjavao našim ljudima time, kako je vodio Talijane u unutrašnjost na sastanke sa ljudima od poverenja đeneralu Mihailoviću. U vezi sa time je govorio, kako radi da se borbe obustave preko zime, kako bi cetnici mogli da nadu skloništa da provedu zimu.

Drugom prilikom je govorio, da je Komandant II. talijanske armije, đeneral Ambrozio⁴ preko njega tražio dodir sa đeneralom Mihailovićem u želji da sazna, kakav bi bio stav Đeneralu Mihailoviću ako bi se talijanska vojska skrenula protiv Nemaca, i da li bi mogao u tom slučaju da računa na njegovu saradnju i pomoć.

U januaru t.g. je jednom prilikom govorio, kako se baš vratio sa jednog sastanka sa našima iz šuirie i kako ovi propadaju zbog oskudice u soli. Ćudi se da se ne uspeva da im se avionom dobacuje po nekoliko đžaka soli. O ovoj oskudici u

¹ Kopija originala (pisana na mašini, cirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 165a, reg. br. 16/3. Na poledini dokumenta je otisnut četvrtasti pečat Ministarstva inostranih poslova, sa brojem i datumom zavodenja {Pov. br. 5260 od 25. septembra 1942}.

^{2, 3 i 5} Te priloge, odnosno pisma redakcija nije pronašla.

⁴ Vitorio (Vittorio Ambrosio).

soli kod naših slobodnih trupa u zemlji imao sam čast da izvestim Ministarstvo i mojim pismom Pov. Br. 108/42-VII-6 od 31. marta t.g.⁵

U januaru t.g., G. Jevđević je govorio još, kako vodi vrlo krupne pregovore između naših slobodnih trupa i Talijana,⁶ a ako u tim pregovorima ne uspe, neće mu ostati drugo no, ili da ide i sam u šumu, ili da ga Talijani deportuju na Liparska Ostrva. Međutim, nije se dogodilo ni jedno ni drugo, a nezna se da li je g. Jevđević uspeo u svojoj misiji.

U aprilu t.g. bio je ranjen kada je išao na sastanak sa četnicima.

Iz svih obaveštenja koja sam dosada mogao da dobijem o g. Jevđeviću, ne da se tačno zaključiti šta je upravo i kakva je njegova uloga. Svi naši državljanini koji su prošli ovuda govorile samo o tome, kako je on u vrlo dobrim odnosima sa Talijanima i da stoga ne uliva mnogo poverenja našem svetu.

Prednje imam čast dostaviti Ministarstvu s molbom na znanje.

Otpovnik Poslova,

⁶ O saradnji Dobrosava Jevđevića sa Italijanima u prvoj polovini 1942, vidi dok. br. 77.

BR. 13

OBAVEŠTENJE PREDSEDNISTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 20. SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJLOVIĆU O ZAHTEVU BRITANSKOG KOMANDANTA NA SREDNJEM ISTOKU DA ĆETNICKE SNAGE DEJSTVUJU PO KOMUNIKACIJAMA¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 116
2.[0] septembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJLOVICU

Britanska vlada izveštava me da je njen vrhovni Komandant na Srednjem Istoku đeneral Aleksander² poslao vama лично telegram u kome je tražio da napadnete koliko vam bude mogućno neprijateljske komunikacione linije.

Ja sam uveren da su neprijateljske linije u ovoj kritičnoj situaciji jako opterećene i da biste stalnim napadima mogli učiniti novu uslugu savezničkoj stvari.

VK sto šesnaest — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.³

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca k 281, reg. br. 12/1—20.

² Harold (Alexander Harold Ser).

³ Slobodan Jovanović.

BR. 14

ZAHTEV PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 25. SEPTEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJLOVIĆU ZA IZVOĐENJE SABOTAŽA NA KOMUNIKACIJAMA KA SOLUNU¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 118
25. septembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJLOVIĆU

Veza vaš šeststo trideset šest i šeststo četrdeset tri.

**Preduzmite sabotažu najvećeg mogućeg obima u cilju
da se što više omete dotur materijala ka Solunu. Ovo je od
naročite važnosti |za opštu savezničku stvar.**

VK sto osamnaest — Jovanović.

**Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.²**

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII. Ca, k. 281,
reg. br. 12/1—22.
^{*} Slobodan Jovanović.

BR. 15

DIREKTIVA PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE OD 6. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJLOVIĆU ZA DEJSTVA NĀ KOMUNIKACIJAMA RADI SADEJSTVA SAVEZNIČKIM SNAGAMA U AFRICI¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 139
6. novembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJLOVIĆU

Veza naš VK sto šesnaest i sto osamnaest.

Savezničke trupe prešle su u ofanzivu u Egiptu razbile neprijatelja i vrše gonjenje. Od životne je važnosti da se po svaku cenu prekinu komunikacije sa bojištem u Libiji. Englezi uvidaju vaš uspešan rad dosada i kakve je to žrtve izazvalo. Ističu da ste vi u jedinstveno povoljnom položaju da prekinete komunikacije ka Solunu i Grčkoj što bi u najvećoj meri pomoglo sadašnjoj borbi u Egiptu. Akcija sada preduzeta protiv komunikacija ka Grčkoj u velikoj meri doprinosi i oslobođenju naše zemlje. Englezi insistiraju da tražim od vas da udvostručite napore i raskinete sve nemačke komunikacione linije i stvorite najviše moguću dezorganizaciju i nered među okupatorskim snagama u našoj zemlji. Podvlače da bi to značilo najkorisniji i najneposredniji doprinos uspehu velike ofanzive koja je uspešno počela u Africi.

Verujem da ćete bez odlaganja preduzeti svaku akciju u vašoj moći da ostvarite ove ciljeve.

VK sto trideset devet — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) nailazi se u Arhivu VII, Ca, k. 281, reg. br. 14/1—6.

BR. 16

IZVEŠTAJ OTPRAVNIKA POSLOVA IZBEGLIČKE JUGO-SLOVENSKE VLADE U BERNU OD 9. NOVEMBRA 1942. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA O SARADNJI ČETNIKA SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM U BORBI PROTIV PARTIZANA U HERCEGOVINI I DALMACIJI¹

*Sifrovani telegram
Otpravljen iz Berna 9. novembra 1942. god. u 15.30
Primljen u Londonu 10. novembra 1942. u 10 časova.*

O situaciji u Dalmaciji i Hercegovini u pogledu na borbe koje se tamo vode Dinčić² dao sledeći izveštaj:

»Borbu sa Talijanima vode danas isključivo partizanski odredi u planinskim delovima Dalmacije. Ti odredi u kojima podjednako učestvuju Hrvati i Srbi bez kompromisa istupaju protiv Talijana i protiv ustaša. Stanovništvo njih podjednako pomaže u energičnom stavu prema Italiji i prema nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

S druge strane četnici u Dalmaciji i Hercegovini — isključivo Srbi — sarađuju sa Italijanima u borbi protiv partizana i ne istupaju više protiv ustaša. Talijani njih pomažu sa oružjem, municijom i novcem. Njihovu akciju u Hercegovini vodi Jevđević, a u Dalmaciji pop Đujić i Niko Novaković.

Oni stalno i javno govore da rade isključivo po naredenju denerala Mihailovića. Koristeći na taj način autoritet ministra vojnog Kraljevske vlade, oni vrše presiju na oficire koji se sklonili u Dalmaciju da im se pridruže. Istu presiju vrše na te oficire i Talijani pozivajući ih u borbu protiv boljševizma po primeru denerala Nedića i Mihailovića a kao prijatelje Talijana. Ovo je vrlo štetno i može imati teške posledice. Neophodno je potrebno da Kraljevska vlada u ovom pitanju zauzme energičan stav, da spreči bratoubilački rascep koji uzima sve više maha«.

Pov. br. 1428.

Jurišić

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, ča, k. 275, reg. br. 30/2. Na poledini dokumenta je otisnut četvrtasti pečaft Ministarstva spoljnih poslova sa brojem i datumom zavodenja (poiv. br. 6262, 10. novembra 1942) i napisana beleška da je parafraza teksta teleograma data predsedraiku vlade i ministru dvora.

² Menegelo.

BR. 17

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGO-SLOVENSKE VLADE OD 30. NOVEMбра 1942. DRAŽI MI-HAILOVIĆU O USLOVIMA POD KOJIMA BI SE PRIHVATIO SOVJETSKI PREDLOG O UPUĆIVANJU OFICIRA ZA VEZU U NJEGOV ŠTAB¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 152
30. novembra 1942. g.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJLOVICU

Rusi predložili slanje svojih viših oficira u vaš štab, organizaciju neposredne veze sa vama, obrazovanje naše eskadrile u Rusiji za dotur pomoći vama, zajedničke radio emisije. Predlog odbili. Tražimo prethodno prvo da se odmah obustavi kampanja preko radia i štampe protiv jugoslovenske vojske pod vašom komandom. Drugo da se pozovu partizani da ne napadaju odrede naše vojske. Treće da se stave partizani pod vašu kom'andu. Tek posle ovoga može biti razgovora o daljoj saradnji. O daljem toku obavestićemo.

VK sto pedeset dva — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 14/1—20.

BR. 18

PORUKA PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKЕ VLADE OD 30. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJLOVIĆU ZA POSTUPAK U SLUČAJU SAVEZNIČKOG ISKRCAVANJA NA BALKAN¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 153
30. novembra 1942. god.
LONDON.

ĐENERALU MIHAJOVICU

U toku zime držite pod oružjem samo jedinice za napade na komunikacije i za zaštitu srpskog življa u Bosni. Na slučaj iskrcavanja saveznika na Balkanu i opštег ustanka mobilisite samo ljudstvo koje možete naoružati sa dovoljno municije. Preduzmite blagovremeno mere da Srbi po svome običaju ne ustanu pre vremena listom i sa motkama krenu na mitraljeze. Vodite računa o dosadašnjim žrtvama i mobilisite samo onoliko koliko možete naoružati. Činimo sve da vam se oružje i municija blagovremeno i što više doturi.

VK sto pedeset tri — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 281, reg. br. 14/1—21.

BR. 19

ZAHTEV PREDSEDNIŠTVA IZBEGLIČKE JUGOSLOVENSKЕ VLADE OD 17. DECEMBRA 1942. DRAŽI MIHAJOVIĆU ZA PROVERU PODATAKA O FORMIRANJU AVNOJ-a¹

PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 160
17. decembra 1942. g.
LONDON.

DENERALU MIHAJOVIĆU

U Američkoj štampi izišle vesti o ustavotvornoj Skupštini i obrazovanju vlade u Bihaću. Čak iz Moskve prenose pozdrave Bihaćke Vlade upućene šefovima stranih vlada.

Javite imaju li osnova ovim vestima.

VK sto šezdeset — Jovanović.

Pretsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S.Jov.²

¹ Original {pisan na mašini, latinicom) u Arhivtu VII, Ca, k. 281, reg. br. 15/1—6.

² Slobodan Jovanović.

PRILOG II

Dokumenti Nemačkog Rajha 1941.

BR. 1

IZVEŠTAJ OFIĆIRA ABVERA OD 30. OKTOBRA 1941. O PONUDI DRAŽE MIHAILOVIĆA DA SVOJE JEDINICE STAVI NA RASPOLAGANJE ZA BORBU PROTIV PARTI- ZANA¹

Tajni prilog 88

I H
I C

30. 10. 41.

Predmet: Četnički odredi jugoslovenske vojske pod komandom pukovnika Draže Mihailovića stavljaju se na raspolaganje za borbu protiv komunista u saradnji sa nemačkim Vermahtom.

Na dan 28. 10. u 16 časova pojavio se u mom privatnom stanu na Dedinju moj još od ranije lični poznanik srpski kapetan Nenad Mitrović zajedno sa srpskim generalštabnim pukovnikom Branislavom Pantićem.²

Pukovnik Pantić je izjavio da je od strane pukovnika Draže Mihailovića ovlašćen da stupi u vezu sa predsednikom vlade generalom Nedićem, kao i sa nadležnim instancama u nemačkom Vermahtu, kako bi se četnički odredi jugoslovenske vojske, koji se nalaze pod komandom Draže Mihailovića stavili na raspolaganje u cilju suzbijanja komunizma u Srbiji. Izjava je punovažna. Pukovnik Pantić daje kao garanciju svoju oficirsku čast.

General Nedić je u to upućen na osnovu ličnih razgovora koje je s njim vodio pukovnik Pantić ujutro 28. 10; on odobrava taj korak i želi da se što pre pristupi njegovom spro-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, Nacionalni arhiv Vašington (dalje: NAV) N-T-314, rolna (dalje: r.) 1457, snimak (dalje: sn.) 1110—1112.

² Dan ranije, tj. 27. oktobra 1941. u s. Brajdći, Draža Mihailović je sa Josipom Brozom Titom pregovarao o saradnji četnika i partizana (vidi dok. br. 11).

vođenju i aktiviranju. Ja sam izjavio pukovniku Pantiću da nemam nikakvog punomoćja da vodim ovakve razgovore, ali da će ovo obaveštenje preneti nadležnim komandama kod opunomoćenog generala.

Pukovnik Pantić je po nalogu Draže Mihailovića izjavio da Draža Mihailović jamči i daje pune garancije da će srpski prostor istočno i zapadno od Morave definitivno očistiti od komunističkih bandi. Zatim, da se on ne povodi nikakvim političkim ciljem i da priznaje činjenicu da je zemlja pobedena i da Nemci poseduju prava okupatora. Draža Mihailović očekuje da će od trenutka kada on izda odgovarajuće zapovesti svojim odredima biti obustavljene kaznene akcije protiv srpskog stanovništva i masovna streljanja na područjima na kojima se nalaze njegovi četnički odredi. Opšti cilj je da se uspostavi stanje i mir i red kakvi su u okupiranoj Srbiji bili pre 28. 6. 41.

Na moju upadicu da Draža Mihailović po našim informacijama prima direktive iz Londona, pukovnik Pantić je izjavio da to nije tačno.

Na moje pitanje ne želi li možda Draža Mihailović da dobije u vremenu kako bi na kraju izbacio Nemce iz zemlje, pukovnik Pantić izjavio je da su i Draža Mihailović, a i on sam, kao vojnici, isuviše dobro upoznati sa vojnom snagom Nemačke da bi >se upuštah u takve dečje iluzije. Politički revolucionarni akcent i političku notu su u narod uneli komunistički partizani.

Razgovor na dan 29. 10. u 15 časova u mom stanu na osnovu telefonskog poziva. Prisutni: pukovnik Pantić i kapetan Mitrović. Najpre sam skrenuo gospodi pažnju da sadržina onog što će im reći po nalogu opunomoćenog komandanta generala mora u potpunosti ostati tajna, a to obavezuje i nemačke oficire koji prisustvuju razgovoru.

Posle toga obelodanio sam im odgovor opunomoćenog komandanta generala:

»Mi želimo da pukovnik Draža Mihailović u cilju daljih razgovora dode u Beograd i garantujemo sigurnost njegovoj ličnosti i životu pri dolasku i odlasku bez obzira na ishod razgovora«.

Dalje sam izjavio da sam zadužen za sprovodenje ovog zadatka.

Videlo se da bi prisutni više voleli ako bi neki opunomoćenik generala došao na razgovore na neko neutralno mesto.

Gospoda su ipak uvidela da opunomoćeni komandant general ima pravo da zahteva ovu formu i da se tu ništa ne da izmeniti, pa su izrazili spremnost da sami preuzmu zadatku,

pre svega s obzirom na to da se spreči dalje uništavanje srpskog stanovništva i ekonomskih osnova egzistencije srpskog naroda. Posle toga se razgovaralo o tehničkim mogućnostima sprovođenja ovog plana i obojici gospodina izdate su odgovarajuće legitimacije kako bi ih nadležni komandiri jedinica nemačkog Vermahta propustili na putu do Draže Mihailovića i nazad.

Dao sam gospodi časnu reč da lično uzimam odgovornost za sigurnost i život pukovnika Draže Mihailovića od trenutka kada ga lično preuzmem da pratim od Lajkovca do Beograda i nazad. Sem toga, postaraću se za odgovarajuće mere i kod transportne komandanture. Očekujem gospodu u ponedeljak, 3. 11. do podne između 15—16 časova u Lajkovcu.

Na dan 30. 10. u 9 časova pojavio se kod mene kapetan Mitrović i zamolio me u ime pukovnika Pantića da se izdejstvuje dobijanje jedne pismene potvrde. Grantovao mi je svojom glavom da sa ovom pismenom potvrdom neće biti nikakvih zloupotreba i da će ona pò uspostavljanju veze ponovo biti predata u naše ruke. Naglašavao je poznate činjenice da Draža Mihailović ima danas daleko najveći ugled u celokupnom srpskom narodu i da je general Nedić u razgovoru od 29. 10. sam izražavao žaljenje što svojevremeno, kada je preuzeo vladu, nije stupio u dodir sa Dražom Mihailovićem. Dalje je privatno saopštio da je Košta Pećanac potčinjen Draži Mihailoviću i da je on svoju akciju prekinuo na sopstvenu ruku. Na molbu kapetana Mitrovića obećao sam da će se kod nadležne komande postarati za jednu pismenu potvrdu koja mi je u konceptu bila predata na srpskom jeziku.

Matl-

Jozef.

BR. 2

POZIV OVLAŠĆENOG LICA NAČELNIKA ŠTABA OPUNO-MOĆENOGLIKOMANDANTA U SRBIJI OD 30. OKTOBRA 1941. DRAŽI MIHAJOVIĆU ZA SASTANAK RADI PREGOVORA O SARADNJI U BORBI PROTIV PARTIZANA¹

Kopija

Beograd, 30. oktobra 1941.

**GENERALSTABNOM PUKOVNIKU
GOSPODINU DRAGOLJUBU MIHAJOVIĆU**

Uvezi usmenih pregovora Vaših poverenika sa mojim predstavnikom od 28. i 29. 10. 41. bilo bi poželjno da Vi dodete u moj štab u Beogradu.² Bez Vašeg ličnog prisustva bespredmetni su svi dalji pregovori.

Ovim aktom ja Vam istovremeno svojom vojčnikom čašću jamčim za Vašu ličnu sigurnost i pri dolasku i pri povratku — bez obzira na rezultat koji bi ovim pregovorima bio postignut.

S druge strane, Vi jamčite meni Vašom vojničkom čašću i ličnom odgovornošću da će ovaj dokument ostati u najstrožoj tajnosti sve dok pregovori ne budu privедeni kraju.

U slučaju bezuspešnih pregovora ovaj dokument mora biti vraćen.

**Sef generalštaba
po ovlašćenju
[nečitak paraf]
potpukovnik**

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-T-314, r. 1457, sn. 1240.

² Vidi dok. br. 1 ovog priloga.

BR. 3

IZJAVA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. NOVEMBRA 1941.
KOMANDI NEMAČKE 342. PEŠADIJSKE DIVIZIJE¹

342. peš. divizija
Od. Ic

Div. k-dno mesto, 1. 11. 41.

Prevod

*izjave generalštavnog pukovnika Drag. Mihailovića,
bez datuma, koju je Bozo Matić, Valjevo (org. rukovodilac) u
originalu predao 342. peš. diviziji Ic, 1. 11. 41. u 18.00 časova.*

- 1) Na kolubarskom frontu nema komunista. Ukoliko ih je bilo oni su postali bezopasni.
- 2) Organizacija četnika jje u stanju da održava red na području zapadne Srbije.
- 3) Komunistička opasnost će prestati od momenta kada se četničkoj organizaciji pruži mogućnost da neometano radi. Broj nacionalista je tako veliki da komunista ima samo 5%. Uz pomoć svoje brojne nadmoćnosti nacionalni elemenat pod komandom četnika može resiti komunistička pitanja bez obostrane borbe.
Uslov je: dovoljno naoružanje, koje nedostaje.
- 4) Ulazak u pojedine gradove je bio neophodan da se ne bi komunističke jedinice predstavljale kao oslobodiočki i da ne bi povukle za sobom narodne mase. To se moralo dogadati i radi toga da bi se spričili komunisti da vrše teror nad stanovništvom.
- 5) Četnička akcija nije usmerena protiv nemačkih jedinica, ukoliko one ne napadaju četnike i narod.
- 6) Naš narod voli slobodu i radovao bi se kada se na njegovoj teritoriji ne bi nalazile nemačke jedinice. To odgovara četničkom načinu vođenja rata, bez obzira na žrtve koje donosi. Oblast zapadne Srbije nema nikakav vojni značaj za nemačke jedinice, i trebalo bi da bude slobodna zona, u kojoj četnici održavaju red, pod uslovom da ih se u tome ne sprečava i da su dovoljno naoružani.

Tačnost prepisa
overava:
[potpis nečitak]
kapetan

pot. generalštabni pukovnik
Drag. Mihailović

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-T-314, r. 530, sn. 1348.

BR. 4

**ODGOVOR DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 3. NOVEMBRA 1941.
NEMAČKIM VOJNIM KOMANDANTIMA U SRBIJI U VEZI
SA POZIVOM NA PREGOVORE O SARADNJI U BORBI
PROTIV PARTIZANA¹**

Prevod

Vojnim komandantima Srbije u Beogradu

Primio sam vaše pismo uz (usmeni) izveštaj moga pregovarača.² Pošto iz toga proizlazi da su bez mog ličnog prisustva isključeni svi dalji razgovori, odgovaram da sam u interesu dobrobiti moga naroda spremam da se odazovem vašem pozivu i lično dodem u Beograd.

S obzirom na stvarnu situaciju u zemlji, koju već nekoliko dana karakterišu borbe većih razmara koje moje jedinice vode protiv komunističkih elemenata i koje se verovatno pretvaraju u opšti sukob, u ovom m'omentu je neophodno da ostanem na svom mestu dok se situacija ne raščisti.

Ove borbe se vode u rejonu Užice — Požega — Kosjerić i Ivanjica.³

U vezi s nap red izloženim neophodno je da vaše jedinice ne preduzimaju nikakve akcije na tom terenu.

Tačan dan mog dolaska u Beograd javiću preko mog pregovarača.

3. novembar 1941.

**Pečat Gorskog štaba
četničkih odreda ju-
goslovenske vojske**

**Komandant — generalštabni pukovnik
pot. Dragoljub M. Mihailović**

Za tačnost prevoda, kao zakleti sudski tumač

**Mati
kapetan**

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-T-314, r. 1457, sn. 1338.

² Vidi u ovom prilogu dok. br. 1 i 2.

³ O tim borbama, vidi dok. br. 13—18.

342. Jnf.-Division
Abt. Ic

Div. Inf. Std., den 1.11.43

Übersetzung

einer Erklärung des Generalstabschef Drag. Mihailovic
ohne Datum, im Original übergetragen durch Bozo Matic,
Valjevo (Org. Leiter) an 342.Jnf.Div., Ic, am 1.11.43
18,00 Uhr

- 1) An der Kolubara-Front gibt es keine Kommunisten.
Sofern es welche gab, wurden sie unbedingt gemacht.
- 2) Die Organisation der Cetnik ist in der Lage, im Gebiet Westserbiens die Ordnung aufrecht zu erhalten.
- 3) Die kommunistische Gefahr wird von dem Zeitpunkte an nicht mehr bestehen, an dem der Cetnik-Organisation die Möglichkeit gegeben wird, ungehindert zu arbeiten.
Die Zahl der Nationalisten ist so gross, dass die Kommunisten nur 5 v.H. erreichen. Mit Hilfe seiner zahlensitzigen Überlegenheit kann das nationale Element unter Führung der Cetniken die kommunistische Frage ohne gegenseitige Schädigung lösen.
Bedingung ist: Gerdinger-Beraffnung, welche fehlt.
- 4) Der Einzug in einzelne Städte war notwendig, damit die kommunistischen Feinde nicht befreier darstellten und die Volksmassen nach sich zügen. Dies musste auch deshalb geschehen, damit die Kommunisten in der Ausübung des Terrors über die Einwohnerschaft verhindert würden.
- 5) Die Cetnik-Aktion ist nicht gegen die deutschen Truppen gerichtet, wenn diese die Cetniken sowohl als auch den Volk nicht angreiften.
- 6) Unser Volk liebt die Freiheit und hätte gern, dass wir keine deutschen Truppen auf seinem Gebiet befinden.
Es ist nicht möglich in der Kriegsführung nach Cetnik-Art ohne Rücksicht auf zu bringende Opfer. Das Gebiet Westserbiens ist keinerlei militärische Bedeutung für die deutschen Truppen und sollte die freie Zone sein, in der das Prinzip die Ordnung aufrecht erhält. Nur unter der Voraussetzung, dass es in diesem Tur nicht schwärzt und genügend bewaffnet wird.

gez. Generalstabschef
Drag. Mihailovic

Pur die Richtigkeit
der Abschrift:

Reich

Hauptstabschef

Fotokopija dokumenta br. 3, Priloga II

BR. 5

IZVEŠTAJ UPRAVNOG ŠTABA OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA KORPUSA U SRBIJI OD 3. NOVEMBRA 1941. OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU KORPUSA O RAZGOVORU SA MILANOM NEDIĆEM O PONUDI DRAŽE MIHAJLOVIĆA ZA SARADNJU U BORBI PROTIV PARTIZANA¹

Prepis

3. 11. 41.

Opun, k-t korpusa u Srbiji
— Upravni štab —
Br. 4675/41

Predmet: Pukovnik Draža Mihailović

**OPUNOMOĆENOM K-TU KORPUSA U SRBIJI
BEOGRAD**

U četvrtak, 30. oktobra 1941, saznao sam prilikom razgovora sa predsednikom vlade Nedićem¹ da je, navodno, pukovnik Mihailović uputio opunomoćenike k-tu korpusa i da su ovi prethodnog dana pregovarali sa gospodinom generalom. Prilikom ručka koji je posle toga usledio ustanovio sam da gospodin general ništa ne zna o tome. Međutim, centrala Abvera je istovremeno, ne obaveštavajući mene ni policiju bezbednosti, ne samo vodila pregovore, nego su oni tako napreduvali da je pukovniku Mihailoviću bila obezbedena pratnja na putu za Beograd. U vezi s tim napominjem sledeće:

Još u avgustu mesecu, kada je po prvi put iskršlo pitanje pregovora sa četničkim odredima koji su se nalazili u šumi, pokrenuto je pitanje pregovora sa pukovnikom Mihailovićem. Ove pregovore vodio je ministar unutrašnjih poslova Aćimović, uz saglasnost nadležnih ustanova, ali bez nekih rezultata. Postojalo je sve jasnije da je Mihailović želeo oružje i novac, a da pri tom ne nastupa aktivno protiv komunista. Učestali su izveštaj i da se Mihailovićeva taktika sastoji u tome da pregovorima sa nama i eventualno pomoći oružju i municije koje bi dobio od Nemaca dobije vremena i mogućnosti da izgradi organizaciju koja bi u datom momentu krenula protiv nemačkih oružanih snaga.

Za to postoje sledeći dokazi:

1) njegovi saradnici, među kojima se nalazi i poznati advokat Vasić, koji je kao drugi predsednik Srpskog kluba

¹ Snimak originala (pišanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-T-75, r. 69, sn. 1005—6.

za kulturu bio jedan od odgovornih za puč od 27. 3. 1941. i za koga je (dokazano da je radio u službi Engleske. Zatim se kod Mihailovića nalaze Jevreji koje on štiti.

2) Poznata su pisma i usmena saopštenja Mihailovića njegovim saradnicima iz kojih se jasno vidi da on samo zato odbija komuniste i da je voljan da se protiv njih bori što se oni bore bez sistema i bez izgleda na uspeh.

Na kraju je poznato, da su se odredi pukovnika Mihailovića, i to *pukovnika Mišete* kod Loznice i *vojvode Rašića* na planini Cer, aktivno borili protiv nemačkih oružanih snaga i da su u prvom redu odgovorni za jake borbe u zapadnoj Srbiji i teške gubitke nemačkih oružanih snaga.² Iz izveštaj a zatrobljenika i poverenika jasno se vidi da danas postoji jedinstven front između partizanskih odreda i odreda pukovnika Mihailovića.³ Postoje samo razlike u načinu borbe koje su nastale zbog toga što su kod Mihailovića organizovani oficiri i vojnici, dok se kod partizanskih odreda između ostalog bore zatvoreni, razbojnici i cigani.

Kada su počele akcije opunom. k-ta korpusa u Srbiji dalja pregovaranja sa Mihailovićem postala su u interesu nemačkog ugleda nemoguća, što je odgovaralo liniji koju je i do sada sledio Vermaht.

Akcije jedinica bile su usmerene upravo protiv onih oblasti u kojima su dejstvovali Mihailovićevi odredi:

Pregovaranje sa Mihailovićem ne samo da bi štetilo ugledu nemačkog Vermahta nego bi bilo neshvatljivo u krovima dobrovoljaca i četnika koji su se do sada borili sa nama i poljuljalo bi poverenje u iskrenost nemačkih okupacionih vlasti. Pri tome treba napomenuti da je Mihailović bio spreman da pregovara *samo* dok prode zima da bi dobio u vremenu da bolje organizuje svoje jedinice.

Bez obzira na to što je za mene bilo neugodno da od Srba doznam o pregovorima sa Mihailovićem⁵, vest o tome se u meduvremenu znatno proširila u Beogradu. U slučaju da Mihailović dode u Beograd to bi bez saglasnosti Nedićeve vlade značilo za njii najveći politički poraz.

Uopšte je teški propust da se o tome jednostavno ne obaveste nadleštva koja se bave policijskim i političkim stvarima. Vojni centar veze je raznim samovoljama do sada stalno i znatno ometao političku liniju. O tome će posebno izvestiti.

potpisao Turner⁴

² Odnosi se na Odred potpukovnika Veselina Misite (ne pukovnika Mišete) i Cerski četnički odred pod komandom kapetana Dragoljuba Rašića (ne Rašića).

³ O kratkotrajnoj borbenoj saradnji četničkih i partizanskih odreda vidi dok. br. 2, nap. 7.

⁴ Harold.

**IZVEŠTAJ HAROLDA TURNERA OD 6. NOVEMBRA 1941.
O POKUŠAJIMA DRAŽE MIHAJOVIĆA DA PREGOVORI-
MA SA NEDICEM I NEMCIMA OJAČA SVOJ POLOŽAJ ZA
BORBU PROTIV KOMUNISTA¹**

Beograd, 6. 11. 1941.

Prepis

**Opunom. k-t korpusa u Srbiji
— Upravni štab —
Br. 4675/41-11**

OPUNOM. K-TU KORPUSA U SRBIJI

B e o g r a d

U vezi sa mojim dopisom o pukovniku Mihailoviću od
3. 11. 41. br. 4675/41,² izveštavam vas o sledećem':

1 centrala Abvera izvestila je 2. 11. 41.:

- 1.) Srpski predsednik vlade Nedić ponovo pregovara sa pukovnikom Dražom Mihailovićem preko rtanjskog vojvode. Ovaj je poslednji put bio kod Mihailovića 4. 11, kada mu je dao iznos od 500 000 dinara i preneo časno obećanje generala Nedića da će se angažovati kod nemačkih vlasti da Mihailović ne bude zarobljen ili kažnen.
- 2.) Dalje pregovore sa Mihailovićem je vodio pukovnik Popović koji mu je 1. 10. predao 500 000 dinara.
- 3.) Pukovnik Popović je 26. 10. bio poslednji put kod Mihailovića i predao mu još 2,500.000 dinara. Vratio se 30. 10. 41. sa Mihailovićevom izjavom da je ovaj spremjan da se sa Nedićevim jedinicama boriti protiv komunista pod uslovom da mu Nedić da obećanje da nemačke oružane snage neće preuzimati akciju protiv Mihailovića.

U sredu 5. 11. 41. najavio mi se veoma rano predsednik vlade Nedić po hitnoj stvari. Pojavio se u 10.15 časova kod mene i

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-I-75, r. 69, sn. 1007—9.

² Vidi u ovom prilogu dok. br. 5.

izjavio da mora sa mnom hitno razgovarati u vezi sa pukovnikom Mihailovićem. Pošto sam mu otvoreno izneo tvrdnje centrale Abvera on me je u zvaničnoj formi obavestio o toku svih pregovora koji su preko posrednika vođeni sa pukovnikom Mihailovićem:

- a) Otprilike 3 dana posle stupanja na dužnost predsednika vlade pojavio se kod njega pukovnik Aleksandar Mišić³ sa još 2 oficira po nalogu Mihailovića i izjavio da bi ovaj želeo da se sa predsednikom Nedićem bori protiv komunista, te moći naoružanje i opremu za 2000 ljudi, a posebno obuću.⁴ Nedić je izjavio pukovniku Mišiću da mu ne može nabaviti cipele i predložio upotrebu opanaka. Između ostalog ostavio je Mihailoviću da očisti oblast zapadno od Morave.

Ovde treba naglasiti da je Nedić ove pregovore vodio uz moje odobrenje, pošto je u to vreme postojala nada da bi Nedić raspolagao velikim delom oficira koji se nalaze ne samo u Beogradu jiego i u šumama.

10. septembra vratio se Mišić sa izjavom da je Mihailović saglasan sa tim zadatkom posle čega mu je Nedić uputio 200 000 dinara. U međuvremenu je ustanovljeno da se Mihailovićevi redi pod komandom pukovnika Misite kod Loznice i kapetana Račića kod Bogatića bore zajedno sa komunistima. Zatim je poznato da je on 28. septembra zaključio sa kojimunistima pismani sporazum o zajedničkom cilju, naime isterivanju nemačkih oružanih snaga iz Srbije, odnosno sa Balkana.⁵ Pismani dokazi o saradnji pronadeni su u Kraljevu, Rudniku i Gornjem Milanovcu. Kada je tamo žena jednog višeg činovnika tražila od Mihailovića objavu za Beograd (inorala je prethodno da dobije takvu legitimaciju od komunističkog funkcionera a zatim da je overi Mihailović.

General-pukovnik Nedić je zvanično izjavio da izuzev slučaja Mišić nije više nikada posredno ili neposredno pregovarao sa Mihailovićem niti mu slao novac. Pukovnika Popovića uopšte ne poznaje.

³ Major, a ne pukovnik.

⁴ Vidi dok. br. 3, nap. 13.

⁵ O sporazumevanju četnika i partizana vidi dok. 5, nap. 3.

b) U sredu, 29. 10. 41. pojavio se kod Nedića pukovnik Pantić koji je boravio u Beogradu i po nalogu Mihailovića ponovio predlog o zajedničkoj borbi protiv komunista. Rekao mu je da Mihailović zahteva od Nedića 5.000 pušaka, 500 puškomitraljeza i 100 mitraljeza. Kada je Nedić bez okolišanja odbio taj zahtev kao glup i preteran, Pantić je upozorio Nedića da će se istog dana voditi pregovori preko posrednika sa opunom. k-tom korpusa i da je Mihailoviću za pregovore obećana pratnja do Beograda.

U četvrtak 30. 10. 41. Nedić mi je to odmah saopštio. Pošto sam se prilikom ručka kod komandanta Srbije 30. 10. raspitao kod gospodina generala izneo sam još jedanput svoje mišljenje o predmetu Mihailović pismeno 3. 11. 41,⁶ pošto sam ispitao razne okolnosti u vezi s tim.

U utorak, 4. novembra, kod Nedića se ponovo pojavio pukovnik Pantić i saopštio mu da će pukovnik Mihailović, u četvrtak, 13. novembra, stići u Slovac kod Lazarevca, a odatle će krenuti noću vozom za Beograd radi razgovora sa opunomoćenim k-tom korpusa. Pantić je ovoga puta zahtevao od Nedića 50 oficira za osiguranje Mihailovića, kao i oružje i municiju, a zatim mu je poverljivo saopštio da je njegov — Nedićev — govor u nedelju, 2. 11. 41, ostavio veliki utisak na oficire koji se nalaze kod Mihailovića. *Mihailović se oseća kao da su ga opkolile nemacke jedinice kod Čačka, u Valjevu, Kragujevcu i Krupnju.*

Nedić je ponovo odbio pregovore sa Mihailovićem, ali me je zamolio da mu objasnim kakvu igru Nemci igraju sa Mihailovićem. Uveravao sam general-pukovnika Nedića da može biti siguran da opunom. k-t korpusa neće preduzimati nikakve akcije koje bi povredile ličnost ili politiku predsednika vlade Nedića.

Na njegovo pitanje da li treba i može lično referisati opunomoćenom k-tu korpusa odgovorio sam potvrđno. Njegovo mišljenje o Mihailovićevoj situaciji je sledeće: Mihailović se nalazi neposreno pred uništenjem, pitanje je samo vre-

⁶ Vidi dok. br. 5, ovog priloga.

mena. Sam Mihailović oseća da sve više slabi i želi da dobije u vremenu da bi se spasao, načito preko zime. On je potpuno nepouzdana ličnost i zato Nedić smatra da nema svrhe pregovarati.

II — U pogledu moga mišljenja o pitanju Mihailović pozvao bih se, što se tiče gospodina generala, na moj izveštaj koji sam podneo 3. 11.

Ako bi došlo do sastanka između Mihailovića i opunomoćenika gospodina generala radi uzimanja izjave, kao što sam već izneo Ic, potpukovniku Kogardu, moraju se imati u vidu sledeće pretpostavke:

- 1) U slučaju da pregovori propadnu, mora se odmah dati prilika Nediću da istupi pred javnost sa objašnjenjem da je izdajnik Mihailović zbog svoje slabosti pokušao da paktira sa nem'ačkim oružanim snagama i da je naišao na odlučno odbijanje.
- 2) U slučaju da Mihailović izjavlji da će položiti oružje iako se njemu i njegovim pristalicama obeća da neće biti kažnjeni mora se pri tom obezbediti da to ne utiče na već započetu akciju čišćenja koja mora dovesti do konačnog oslobođenja područja Srbije. Pravi rukovodioци zavere moraju biti uništeni. Izjava o nekažnjavanju Mihailovićevih pristalica ne sme se odnositi i na Komunističku stranu.

Na kraju još jedanput dajem sažeto moje mišljenje:

Bivši generalštabni pukovnik Draža Mihailović je odmetnik i on je lice van zakona. Njega i njegove pristalice treba tući i uništavati gde god ih se nade. Takode treba odbiti i pregovore koji se vode u formi uzimanja izjave.

Turner

BR. 7

ZAPISNIK SA SASTANKA DRAŽE MIHAILOVIĆA I PREDSTAVNIKA NEMAČKOG OPUNOMOĆENOGL KOMANDANTA KORPUSA U SRBIJI OD 12. NOVEMBRA 1941. O SARADNJI U BORBI PROTIV PARTIZANA¹

Poverljivo

Za odelj. I c br. 1514 41 pov.

Beograd, 12. 11. 1941.

Z A P I S N I K

sa sastanka sa srpskim generalštabnim pukovnikom Dražom Mihailovićem 11. novembra 1941.

Sastanak je održan u gostonici preko puta stanice Divci,² a počeo je u 19,15 i završio se u 20,35 časova.

Prisutni su sa nemačke strane:

Potpukovnik Kogard³
Vojni upravni savetnik dr Kisel⁴
Kapetan Mati
SS-oberšтурmfirer Vmike
Standartenfirer Matern

Prisutni sa srpske strane:

Pukovnik Draža Mihailović
Major Aleksandar Mišić, obojica u uniformi
Pukovnik Pantić
Kapetan Mitrović, obojica u civilu.

Skraćenice u tekstu:

p.pukovnik Kogard = K.
pukovnik Draža Mihailović = D. M.
major Aleks. Mišić = A.M.
pukovnik Pantić = P.

Potpuk. Kogard pročitao je sledeću izjavu:

»Gospodine pukovniče! Od strane Glavne komande u Srbiji imam nalog da izjavim:

Pre 2 nedelje poručili ste nam preko Vaših poverenika u Beogradu da je Vaša namera »da nećete više dozvoliti da se srpska krv beskorisno proliva i srpska imovina dalje uništa-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, NAV-N-T-311, r. 1457, sn. 1314—1329. Zapisnik je izvodno objavljen u Zborniku NOR-a, tom XII, knj. 3, dok. 156, nap. 7.

² Kod Valjeva.

³ Rudolf.

⁴ Georg Kisel (Kiessel).

va«. Istovremeno ste ponudili da se zajedno sa nemačkim Vermahtom i organima Nedićeve vlade borite protiv komunizma.⁵ Ponuda je od strane Glavne komande ipak odbijena, jer:

1) nemački Vermaht će sam u najkraćem vremenu okončati sa komunizmom i

2) glavni komandant ne može imati poverenja prema Vama kao savezniku.

Nedićeva vlada, polazeći od pravilnog sagledavanja stanja u Srbiji, od početka se stavila u borbu protiv komunizma. General Nedić je težio da za ovu borbu pridobije sve raspoložive borce u srpskom području, ali mu to, uprkos mnogim nastojanjima, kod Vas, gospodine pukovniče, nije pošlo za rukom. Vi ste se stavili na stranu onih koji žele da Nemce proteraju iz zemlje i koji su već krajem septembra sklopili sa komunistima čvrst borbeni savez. Borbu ste vodili sa onim oficirima, podoficirima i vojnicima koji su se svojevremeno sakrili u šumama i zaseocima i koji nisu na odgovarajući način odvedeni u ropstvo od strane nemačkog Vermahta.

0 Vašim borbenim metodama mora se, na žalost, istaći da se Vaši ljudi često služe lukavstvima da bi ostvarili uspehe protiv mirnih nemačkih trupa. Pritom ukazujem na zarobljanje nemačkih vojnika kod Krupnja, Loznice i Gor. Milanovca. Vaši četnici naneli su na taj način štetu nemačkom Vermahtu, primenjujući sredstva koja nisu u upotrebi regulisanih trupa.

1 ako se Vi »sada, posle svega navedenog, proglašavate saveznicima nemačkog Vermahta, onda se to ne može smatrati kao stvarno uverenje.

Nemački Vermaht je počeo sa uništavanjem svih »ustanika« i u tom postigao dobre uspehe. Vama je, takođe, poznato da su u pokretu prvakasne frontovske divizije i tenkovski odredi. Vaš položaj, gospodine pukovniče, pogoršava se iz dana u dan, dok se naš položaj stalno poboljšava. Kao generalstabni oficir Vi svakako ocenjujete ispravno položaj i znate da će se zima i nastavak nemačkih operacija rdavo završiti po Vaše borbene grupe.

Nemački Vermaht ne može da se optereti takvim saveznicima koji mu se privremeno priključuju iz razloga opportuniteta. Sem toga, stav Vaših voda i boraca ne može se tako brzo promaniti kao što je to potrebno.

Da je Vaša ponuda došla iz stvarnog uverenja, gospodine pukovniče, to bi se moralno osetiti u vodenju borbi u poslednje vreme. Ali, to nije bio slučaj, jer Vi ste dopustili da Kra-

⁵ Vidi u ovom prilogu dok. br. 1—6.

ljevo bude 1. novembra napadnuto tenkovima, iako ste 28. oktobra uputili ponudu nemačkom Vurmahtu.

Vi ste, gospodine pukovniče, imali više prilika da se priključite elementima reda u interesu srpskog naroda, pa ipak ih niste iskoristili. Košta Pećanac je pravovremeno krenuo ispravnim putem.⁶

U odnosu na Vašu namjeru da pošteditate srpsku krv i imovinu ovlašćen sam da Vam označim jedini put, a to je:

»Obustavljanje borbe i bezuslovna predaja«.

U to gpada: Predaja svog oružja kao i celokupne municije i opreme. Oslobođenje nemačkih zarobljenika koji su uhvaćeni od strane Vaših grupa ili se nalaze na Vašem području. Poznato Vam je, gospodine pukovniče, da nastavljanje borbi na Vas stavlja krivicu za dalje prolivanje krvi. To utoliko više što za svakog mrtvog Nemca stotinu, a za svakog ranjenog Nemca 50 Srba odgovara svojim životom. Vaši ljudi takođe znaju da nemački Vurmaht mora da primenjuje mere odmazde u prvoj liniji na porodicama boraca koji se nalaze u šumama.

Vama, gospodine pukovniče, neće biti lako da donesete odluku o kapitulaciji. Glavna komanda u Srbiji ne vidi ni posle zrelog razmišljanja nikakav drugi izlaz iz situacije. Ne bi ni sa pemačkog ni sa srpskog stanovišta bilo održivo da Vaše borbene grupe u pogodnom trenutku ponovo počnu sa ilegalnom borbom. A to je izgleda i namera Vaših pretpostavljenih, onih koji vuku konce iz Londona.

Ukoliko Vi, gospodine pukovniče, ne prihvativate uslove koje sam naveo, borba protiv Vaših četnika nastaviće se u istoj formi kao što je protiv komunističkih bandi već počela. Možete biti uvereni da će Srbija po drugi put, ali ovog puta od Vaše strane, biti nepotrebno gurnuta u nesreću, da će u njoj posle najnovije ofanzive nemačkog Vurmahta za najkraće vreme biti zavedeni mir, red i rad«.

Pukovnik Draža Mihailović je odgovorio: (Priloženo stenogramu):

»Nisam predstavnik ni Londona ni bilo koje druge zemlje. Ne interesuju me zato ni Vaše dosadašnje ni Vaše buduće namere. Ali, u Srbiji su u toku mere na osnovu kojih se neće prolivati krv onih koji nisu krivi. Komunisti će i dalje izazivati prepade da bi ubijali nevine. Nedić se nije mogao probiti, jer se nije moglo delovati na otvoreni način. Srpski narod voli slobodu, bez obzira na to što je slobodu izgubio, on se nada da će je ponovo stići. Nedićeva vlada je potpuno otvoreno istupila i stavila se na stranu okupatora, i to je bila njena

⁸ Vidi dok. br. 3, nap. 5 i 9.

greška. Nije moja namera da ratujem protiv okupatora, jer kao generalštabni oficir pozajem snage obeju strana. Nisam komunista, niti radim za njih. Ali, ja sam pokušao da ublažim i sprečim njihov teror. Sami Nemci su predali Užice, a time je počela trka između mene i komunista. Pošto su Nemci povukli svoj slab garnizon, komunisti su napali Gornji Milanovac, pa sam stoga i ja morao to da učinim.⁷ Oni su krenuli na Čačak, pa sam morao i ja. Pošli su na Kraljevo, morao sam i ja.

Napad na Krupanj nije moje delo, već je to delo otpadnika poručnika Martinovića.⁸ Ali moji ljudi su krenuli na Loznicu zato da je komunisti ne zauzmu. Napad na Šabac je delo neposlušnih elemenata. Tamo sam naredio povlačenje, jer je besmisleno napadati Šabac, ako se ne može zauzeti leva obala. Nikad nisam sklapao ozbiljne sporazume sa komunistima, jer oni se ne brinu za narod. Njih vode stranci, oni koji nisu Srbi: Bugarin Janković, Jevrejin Lindemajer, Mađar Borota, dva Muslimana čija mi imena nisu poznata, priпадnik ustaša major Boganić. To je sve što znam o komunističkom vodstvu. Oni hoće da pogine što više Srba kako bi docnije imali uspeha. Moja jedina namera je da sprečim teror koji je isto toliko užasan kao i nemački. Narod je trenutno izložen dvema terorističkim akcijama, a nevin je! Teroristički akti komunista se sprovode izazivanjem incidenta, kako bi bili streljani oni koje su Nemci pohapsili.

Kao vojnik ne stidim se što sam nacionalista. U tom svojstvu želim jedino da služim narodu. Pritom nisam se stavio na stranu onih koji žele da isteraju Nemce. Ali, neću da dozvolim, uzimajući u obzir slabe nemačke snage koje su u zemlji, da Srbija postane komunistička. Vodila se borba sa pojedinim¹ oficirima i podoficirima, ali to je ipak bio samo manji broj. Naša dužnost je kao vojnika da se ne predamo dogod možemo izdržati. Stoga nam se ne može prebaciti zašto se ne predajemo. Nikad nisam pomišljao na to da se u vezi s tim služim lukavstvima.

Zahtevam da mi se omogući da nastavim borbu protiv komunizma koja je počela 31. oktobra. Mi znamo kako se vodi borba u šumi, naročito elemenata koji žele da se sakriju.

Neophodno je imati municiju! Računajući s tim došao sam ovamo.

⁷ Vidi dok. br. 110.

⁸ Posle trodnevnih borbi Krupanj su 3. septembra 1941. oslobođeni delovi Valjevskog NOP odreda i četnički odredi popa Vlada Zečevića i poručnika Ratka Martinovića (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1. str. 74 i 75). Zečević i Martinović su kasnije pristupili NOP-u.

Komunizam u zemlji predstavlja opasnost za srpski narod i za nemački Vermaht koji ima drugi zadatak nego da ga ovde suzbija.

Nadao sam se da će još ove noći dobiti jednu ograničenu količinu municije i mislio sam da će na prvom mestu ovo pitanje biti razmatrano!

Nije mi poznato da su se moji četnici služili nedozvoljениm sredstvima. Borba protiv okupatora bila je nužno zlo kako narodne mase ne bi prešle na stranu komunista. Meni je kao vojniku situacija više nego jasna. Nikad se ne bi upuštao u prepade da nije došlo do komunističkih prepada i da Nemci nisu predavali gradove i sela. Komunisti raspolažu jednom fabrikom municije u Užicu i poseduju skladište municije. Molim da mi se još noćas u interesu srpskog naroda, kao i u nemačkom interesu, ako je moguće, isporuči municija.

U tom slučaju ne bi došlo više ni do kakvih prepada na nemačke trupe. U suprotnom slučaju, to jest, ako se municija ne isporuči, komunisti bi ponovo zavladali područjem i uspostavili vezu sa Crnom Gorom i Sandžakom. Oni nasilno mobilisu ljudе, uz primenu terora i sa pištoljem u ruci teraju ih u napad. U redovima komunista nema naročito mnogo ubeđenih ideologa. U selima broj njihovih pristalica iznosi jedva 1%, u gradovima nešto više. Moja potajna zamisao bila je da srpski narod, koji je prožet nacionalnom svešću, zaštitim od komunizma. Stoga sam morao da pokušam da budem toliko snažan da mogu da zaštitim nacionalne elemente i da time izbegnem nepotrebne žrtve na svim stranama. Za napad od

1. novembra kod Kraljeva nisam ja odgovoran, jer sam upravo naredio da se moje trupe povuku i da se sakupe radi borbe protiv komunizma." Ali, oko Kraljeva ima još danas grupa partizana.

Sa Kostom Pećancem nisam se mogao složiti, jer je bio sklopljen jedan otvoreni sporazum koji narod ne bi mogao da prihvati. Košta Pećanac je izgubio svaki ugled u narodu. Da sam sledio njegov primer, ostao bih takođe bez ugleda i uticaja. Ne znam da li ćete Vi kao stranac razumeti moju izjavu, ali pomislite može li čovek da stupi otvoreno na stranu okupatora, a želi otvoreno da se boriti protiv onih koji su preuzeli primamljivo ime »boraca za slobodu«. Košta Pećanac je dobio oznaku izdajnika. Može se samo potajno delovati na nacionalnoj osnovi da se nacionalna stvar ne bi kompromitovala.

Pretpostavljam da bi se posle ove izjave meni moglo ukazati više poverenja kad je reč o mojoj ispravnosti i mo-

⁹ Vidi dok. br. 8. (nap. 7) i br. 21—26.

jim namerama, kao i da bi mi se mogla pružiti pomoć. Molim da se položaj shvati onako kako je to korisno za obe strane.

Molim još jednom da mi se još noćas isporuči određena količina municije!

Samo po sebi je razumljivo da sve ovo sa obe strane treba da se zadrži u najvećoj tajnosti. Molio bih, ako je mogućno, da mi se još noćas da odgovor u vezi sa pomoći municijom. Sve moje snage su okupljene za borbu protiv komunizma.

K.: Prava okupatora su tačno utvrđena u medunarodnom pravu. Na osnovu toga, Vaša je borba, pukovniče Mihailoviću, ilegalna. Uostalom, Vi ste imali mnoge prilike za saradnju. Nemački Vermaht nije počeo sa prolijanjem krvi. To je samo po sebi proizšlo iz ilegalnog vodenja borbi. Pritom, mi smo imali dva neprijatelja: pukovnika Mihailovića i komunizam. Njihov teror izazvao je mere odmazde. Kao primer zloupotrebe poverenja navodim prepad u Gornj. Milanovcu. Tamo su nemački vojnici, pod izgovorom da su ugroženi od komunista, bili obmanuti i zarobljeni.

D.M.: Ovaj slučaj mi nije poznat, po mom naređenju nije ispaljen ni jedan metak.

K.: Od glavnokomandujućeg u Srbiji ja nemam nikakav drugi nalog sem da pukovnika Mihailovića pitam da li on bezuslovno kapitulira ili ne.

D.M.: Ne vidim nikakvog razloga što mi je upućen poziv za ovaj susret ako se hteo da mi se ovo saopšti. To mi se moglo poručiti i preko posrednika.

K.: Morao bih odmah da dobijem odgovor.

D.M.: Iako isam voda, ipak nisam sam. Ne mogu ovu odluku da donesem, a da ne čujem mišljenje svojih potčinjenih voda.

K.: Kada mogu da računam sa odgovorom?

D.M.: Moji drugovi su u borbi protiv komunista na vrlo širokom frontu, a ova borba je teška i skopčana sa mnogim gubicima. Odgovor za kratko vreme mogu onda da dam kada ga dobijem sa fronta.

K.: Ako odgovor ne ispadne pozitivan, borba protiv vas biće nastavljena.

D.M.: Nećemo se boriti protiv Nemaca, pa ni onda ako nam ova borba bude nametnuta.

K.: Ja sam u Čačku i sam doživeo jednu takvu borbu.

A.M.: Mi smo jedino hteli da držimo okupljene naše snage, jer smo se bojali da će se jednog dana nemačke trupe otud evakuisati. Tada bismo svi mi dospeli pod krvavi nož komunista.

D.M.: Znam da su doline Morave i Dunava važne za Nemece. Zbog toga sam prepostavio da predstoji sa njihove strane napuštanje pojedinih gradova i sela zapadne Srbije i da je ovo područje za nemački Vermaht bez interesa. Stoga nisam mogao dopustiti da komunisti ovladaju ovim područjem, utoliko pre što je u Srbiji sasvim malo ideološki privrženih komunista.

K.: Moja izjava je okončana. Kada želite, gospodine pukovniče, da budete vraćeni na dogovorenno mesto?

D.M.: Odmah.

A.M.: Izjava pukovnika Draže Mihailovića, sa kojom se u potpunosti slažem, dolazi iz najplemenitijeg srpskog srca. Molio bih da se svakoj njegovoј reči pokloni poverenje. Mi vam nećemo biti neverni. Ono što ste vi izrazili odgovara srcu svakog starog ratnika. Molim Vas da to isporučite gospodinu generalu.

K.: Nije u vojničkoj prirodi da se nepotrebno proliva krv, mi udaramo samo protiv rđavih elemenata.

A.M.: Da li se zna nešto o borbi koju mi trenutno vodimo protiv komunista?

K.: Mi nemamo potvrđenih vesti.

A.M.: Mi idemo tako daleko da Vas molimo da do nas uputite oficire za vezu da biste se, uz punu garanciju, mogli uveriti u našu borbu protiv komunista.

K.: Izvestiće o tome generala. Zašto, međutim, vodite tu borbu tako kasno?

D.M.: Borba je uvek vodena, ali sa taktikom da se pridobije narod.

P.: Aktivna borba je počela tako kasno jer smo mi tačno znali da je većina naroda nastrojena rusofilski. Komunisti su prvi počeli borbu, dok je Mihailović stajao potpuno po strani i pripremao se za borbu u pravcu Bosne i Sandžaka. On je želeo da izvrši odmazdu nad ustašama koje su pobile stotine hiljada Srba. Komunisti su svoje akcije postavili na nacionalnu bazu i time su privukli na svoju stranu široke narodne masse. Narod je verovao da je počela oslobođilačka borba, a nije video da je krajnji cilj komunista bio politički a ne nacionalni. Trebalо je da prode 3 meseca pa da narodne mase uvide kuda ih vodi komunizam i da to nije bila borba na nacionalnoj osnovi. Kada je to saznanje došlo zajedno sa kaznenim ekspedicijama većina naroda je videla da je zavedena. U velikom broju prilazili su od komunista pokretu pukovnika Mihailovića koji je bio nacionalni i koji nikada i ni u kom slučaju nije nameravao da se bori protiv nemačkih oružanih snaga.

D.M.: Veoma je teško da se u ovom momentu obustavi borba, jer bi komunisti pobili sve moje pristalice. Oko Užica, Čačka i Požege vode se borbe i sada se čisti taj kraj izuzev oko Valjeva, a u vojnom i ideološkom pogledu vodim završnu fazu borbe sa komunistima.

Potpuk. Kogard je konstatovao da su suvišni dalji razgovori. Posle toga su se pozdravili jedni sa drugima.

pot. dr Kisel
vojnoupravni savetnik

PRILOG III

Dokumenti Kraljevine Italije 1942.

BR. 1

REZIME RAZGOVORA IZMEĐU KOMANDANTA ITALIJSKE 2. ARMije I ILIJE BIRČANINA I DOBROSAYA JEVĐEVIĆA OD 21. SEPTEMBRA 1942. O DALJOJ SARADNJI U BORBI PROTIV PARTIZANA¹

VP 10, 21. septembar 1942/XX

R E Z I M E
*razgovora između ekselencije Roate (Roatta) — vojvode Ilike
Trifunovića i Dobrosava Jevđevića²*

1. — POLITIČKO PITANJE ČETNIČKOG POKRETA

Ekselencija Roata precizira:

— četničke formacije će saradivati sa italijanskim oružanim snagama jedino sa ciljem da se suzbije komunizam i stanovništvo vratи mir i spokojstvo. Međutim, italijanske oružane snage ne mogu pomagati četnike za druge ciljeve; četničkim manifestacijama treba oduzeti svaki politički karakter i moraju se ukloniti sva obeležja koja imaju protivhrvatski karakter.

četnički rukovodioci uveravaju da oni iskreno sarađuju isključivo zbog antikomunističke bojibe u cilju spasavanja srpskog naroda od sigurne propasti.

2. — SADAŠNJA JAČINA KATOLICKO-PRAVOSLAVNIH FORMACIJA I PITANJE KOMANDOVANJA

Ekselencija Roata traži tačne podatke o organizovanim i neorganizovanim četničkim snagama koje se nalaze pod neposrednom komandom Trifunovića i Jevđevića, kao i o sna-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, NAV-I-T-821, r. 31, sn. 354—60.

² O tim razgovorima vidi i dok. br. 169, 172, 173 i 178.

gama koje sa njima mogu saradivati a ne nalaze se pod njihovom¹ neposrednom komandom (aluzija na formacije Baćovića).

Pošto je utvrđeno da će se u toku dana sastaviti tabelarni pregled svih snaga, precizira se da moralnu komandu nad svim četničkim formacijama na teritoriji VI i XVIII armijskog korpusa ima vojvoda Trifunović. Pod neposrednom komandom imenovanog nalaze se formacije dislocirane na teritoriji XVIII armijskog korpusa, dok se pod komandom Jevdevića nalaze jedinice dislocirane na teritoriji VI armijskog korpusa, kalo i meke u Sandžaku, istočnoj Bosni itd. (teritorije u nadležnosti Guvernatorata Crne Gore).

3. — VEĆA ILI MANJE NADLEŽNOSTI GENERALA DRAŽE MIHAJLOVIĆA NAD KATOLIČKO-PRAVOSLAVNIM FORMACIJAMA U BOSNI

Na precizno pitanje: »da li se četničke formacije dislocirane na teritorijama VI i XVIII armij skog korpusa, tj. formacije pod komandom Trifunovića i Jevdevića, nalaze takođe i pod nadležnošću Draže Mihailovića« — pomenute dve ličnosti su odgovorile:

»Draža Mihailović je efektivni voda samo stare Srbije i Makedonije i tamo deluje u sporazumu sa generalom Nedimćem, predsednikom srpske Vlade. Za ostale oblasti, on je samo moralni voda sa kojim komandanti saraduju ukoliko nje-gova naredenja vode računa o stvarnim interesima Srba.

Sada, u Bosni i Hercegovini srpski narod prema Italiji gaji takve osećaje priznanja da protiv nje nikad ne bi mogao ništa preduzeti, čak ako bi to naredio Mihailović ili neko drugi.

Cilj četničkih snaga je, načelno, da spase srpski narod i da stvari izvesno sredstvo koje će kad završi rat m'oći da materijalizuje granice srpske države«.

4. UPOTREBA ČETNIČKIH FORMACIJA IZ REJONA NJIHOVOG POSTANKA U DRUGIM REJONIMA

Na pitanje ekselencije Roate da li je ovakva upotreba prihvatljiva, s obzirom da u Hercegovini postoji velik broj jedinica koje prevazilaze potrebe, rukovodioci su odgovorili potvrđno i izjavili da jedino žele:

— da ova upotreba usledi u rejonima nastanjenim pretežno srpsko-pravoslavnim stanovništvom;

— da o upotrebi budu pravovremeno obavešteni kako bi psihološki pripremili mase s obzirom da njih, organizovane za odbranu svojih sela, prethodno treba ubediti u celishodnost

odbrane od komunističke opasnosti drugih naseljenih mesta nastanjenih pretežno Srbima.

5. — PITANJE KOMANDOVANJA ČETNIČKIM FORMACIJAMA

Rukovodioци захтевaju da formacije, naročito ako se upotrebe van njihovih rejona, ostanu pod komandom svojih oficira. Ostaje utvrđeno da će se naredenja opšteg karaktera izdavati Trifunoviću. Naredenja za lokalnu upotrebu komandantima formacija izdavaće odgovarajuće komande armijskih korpusa.

6. — OPERACIJA »DINARA«

Ekselencija Roata objašnjava razloge zbog kojih planirana operacija još ne može da bude preduzeta i, stoga, nije mogućno odrediti kakvu pomoć treba da pruže četničke formacije. Međutim, postigut, je sporazum da će se antikomunističke jedinice iz Hercegovine, gde ih ima previše, ili iz drugih rejona prebaciti na područje XVIII armijskog korpusa, kako radi učešća u samoj operaciji ako bude preduzeta, tako i radi potpomaganja odbrane na području između Imotskog i Gračaca, ako bi operacija »Dinara« morala biti odložena.

Načini i pojedinosti prebacivanja katoličko-pravoslavnih jedinica sa jednog mesta u drugo konkretizovaće se u momentu potrebe.³

³ Operaciji »Dinara« vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 7, br. 113, 115, 123, 142, 150, 164 i 200; torn V, knj. 8, 130, 133, 155, 159 i 174; tom XIII, knj. 2, dok. br. 111 i 116. O učešću četničkih jedinica u toj operaciji

dok. dok. br. 106, 120, 96, 104, 105, 110, vidi dok. br. 174.

BR. 2

ZABELEŠKA O SASTANKU OD 22. SEPTEMBRA 1942. PREDSTAVNIKA KOMANDE ITALIJANSKE 2. ARMije I KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O DALJOJ SARADNJI U BORBI PROTIV PARTIZANA¹

»Ob.« odeljenje

22. septembar 1942/XX

*Beleške o sednici održanoj danas u Opatiji
kojoj su prisustvovali*

- Vojvoda Trifunović, pošt. Jevdević i novinar Grdić s jedne strane i
- Puk. Karla (Karlà) s druge strane.

Trifunović.

Dok je na osnovu uveravanja na prvim dvema konferencijama u Štabu Armije stekao utisak da će se blagovremeno predodrediti sve što je potrebno za poznatu akciju u predviđenom noku, na »jučerašnjoj sednici sa eksel. komandantom stvari su se tako okrenule da je on ostao pod mučnim utiskom zbog namera Štaba u (pogledu gore navedene akcije i — što je važnije — zbog raspoloženja samog komandanta prema njemu lično i prema četničkom pokretu.

U stvari, pitanja koja su mu upućena, posle tolikih ranijih objašnjenja, o Draži i Mihailoviću i o sastanku na Pustom Polju,² zatim o stvarnim ciljevima četničkog pokreta, nisu mogla a da u njemu ne izazovu podozrenje da se posumnjalo u njegovu i uopšte četničku lojalnost prema Italijanim.

Iako je ovde već dve sedmice, on ne bi mogao da odađe pre no što račisti još jedanput, i to definitivno, osnovne linije saradnje između Italijana i Srba u zajedničkoj borbi protiv komunizma, s obzirom na hrvatsku državu.

Puk. Karla objašnjava da:

- što se tiče ugovorene akcije velikih razmara,³ zahtevi operativne prirode ne utiču *za sada* na njeno ostvarenje;
- što se tiče poverenja u četnike, stav Ekselencije pokazuje da je ono potpuno i apsolutno, jer ne samo da je do sada data stvarna podrška pokretu, već su razbijeni svi hrvat-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, NAV-I-T-821, r. 31, sn. 349—50.

² O tom sastanku vidi dok. br. 172, nap. 9.

³ Radi se o akciji protiv partizanskih snaga u zapadnoj Bosni i Dalmaciji (vidi dok. br. 172, 197, 203 i 215).

ski pokušaji da se minira egzistencija četničkih antikomunističkih formacija i da se sa komandnih položaja udalje iaj eminent ni je starešine, među kojima i sam Trifunović i najbolji oficiri;

- Ekselencija se nalazi u situaciji da da izjašnjenje u Rimu, de su još uvek pod neprijatnim utiskom koji je izazvao poznati sastanak na Pustom Polju između Trifunovića i Mihailovića, koji je bio održan bez znanja italijanskih vlasti;
- iako dopuštamo da u četničkim redovima treba da vlada srpski nacionalistički, antikomunistički duh, treba izbegavati svaku vidnu političku manifestaciju, da se Hrvatima ne bi dalo oružje u ruke protiv četnika i, indirektno, da se ne bi poremetili naši odnosi sa hrvatskom državom, koju smo, prema savezničkom ugovoru, dužni da poštujemo.¹

Trifunović. U zaključku precizira da će saradnja biti potpuna, apsolutna i efikasna, ukoliko italijanske komande — od armije pa do divizije i puka — budu prihvatile sledeće postavke:

- a) Dopustiti da se podesnom propagandom održava srpski nacionalistički duh, kojim su četnici nadahnuti, *bez ubadanja Hrvata*, sa ciljem da se vežu mase, kako ne bi pale u klopku vrlo aktivne partizanske propagande.
- b) Drugarsko poverenje u potpunu lojalnost četnika, starešina i boraca, a naročito u onoga ko upravlja pokretnom.
- c) Na čelo svih formacija postaviti bivše jugoslovenske oficire, odabранe među onima koje komandanti budu predložili kao najpodesnije i dopustiti četničkim komandama najveću moguću samostalnost što se tiče njihovih unutrašnjih odnosa između starešina i boraca, pa i između viših i nižih starešina, uvek u okviru direktiva i borbenih zapovesti dobijenih od italijanske više komande.

Puk. Karla. Obavezuje se da gornje izloži ekselenciji komandantu Armije i da mu zahteve vojvode Trifunovića podnese na odobrenje.

¹ Vidi dok. br. 172, nap. 3 i 5.

BR. 3

IZVEŠTAJ OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA KOMANDE ITALIJANSKE 2. ARMije OD 23. SEPTEMBRA 1942. VRHOVNOJ KOMANDI O RAZGOVORU SA ILIJOM BIRČANINOM I DOBROSAVOM JEVDEVIĆEM O DALJOJ SARADNJI¹

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA-DALMACIJA«

**Obaveštajno odeljenje
Ob. br. 16474**

VP 10, 23. septembar 1942-XX

Predmet: Razgovor sa četničkim rukovodiocima.

VRHOVNOJ KOMANDI

Rim

Izveštavam da u novom razgovoru koji sam imao sa Trifunovićem, a kojemu je pripustvovaao i Jevdević, i jedan i drugi su ponovo dozvolili mogućnost da Nedić i Draža Mihailović deluju sporazumno i da održavaju kontakte.

Mada pomenuti sagovornici nisu rekli, ipak treba smatrati da se osnov za sporazum sastoji u sledećem:

1) »spasavanje srpskog naroda« (koji je, navodno, već imao jedan milion žrvata) i očuvanje od daljih masovnih gubitaka;

2) formiranje, održavanje i ojačavanje oružanih formacija (četničkih) određenih da, u momentu kada bude mogućno i celishodno, stupe u akciju sjedinjeni pod komandom Mihailovića;

3) u vezi sa ciljem iznetim u tač. 1), i da bi se omogućilo izneto u 2), u međuvremenu se prilagoditi ambijentalnim prilikama, odnosno: saradivati u Srbiji (Nedić) sa Nemcima, a u Hrvatskoj (poznate jedinice) sa Italij anima.

Mada je ovo što je dosad izneto očigledno, interesantno je da su pomenuta dva četnička rukovodioca delimično priznali a delimično ostavila da se shvati.

NAZNAČENI KOMANDANT ARMije
**general
M.² Roata (Roatta)**

¹ Snimate originala (pisanog na mašini, na italij.anskom jeziku) u Arhivu VII, NAV-I-T-821, r. 31, sn. 346.

² Mario.

BR. 4

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA ITALIJANSKE 2. ARMije OD
26. SEPTEMBRA 1942. VRHOVNOJ KOMANDI O REZUL-
TATIMA RAZGOVORA SA ILIJOM BIRČANINOM I DOBRO-
SAVOM JEVĐEVICEM O SARADNJI¹**

PRIMERAK ZA AKTA

Ob. br. 16654/S

VP, 10, 26. septembar 1942-XX

Četnička milicija.

VRHOVNOJ KOMANDI

Vojna pošta 21

Nastavak moje promemorije od 12. ovog meseca.

U toku jednog novog razgovora koji sam¹ imao sa vojvodom Trifunovićem, a kojemu je prisustvovao i Jevđević, pored podataka navedenih u mojoj dopisu Ob. br. 16474/S² u vezi sa ciljevima sporazuma između Nedića i Draže Mihailovića i pomenutih ličnosti, iznosim rezime drugih pitanja koja su razmatrana u toku ovog razgovora.

— Trifunović i Jevđević su pružili uveravanja, s obzirom na zahvalnost koju srpski narod duguje Italiji, da četničke formacije ni u kome slučaju neće izvršiti neprijateljska dela protiv naših jedinica. Međutim, oni zahtevaju da se ne dozvoli da pomenute formacije dejstvuju u kontaktu sa ustашkim jedinicama, mada ne isključuju međusobnu operativnu saradnju.

— Četničke formacije koje sada postoje na teritoriji 2. armije prikazane su u priloženom pregledu.³ U pregledu su pokazate takođe i druge samostalne formacije koje dejstvuju u trećoj zoni i preko demarkacione linije, a koje žele da uđu u našu sferu uticaja. Takode se ukazuje i na mogućnost da se na teritoriji XVIII armijskog korpusa naoruža još 6000 četnika.

— Vojvoda Trifunović je moralni komandant svih četničkih formacija koje dejstvuju na teritoriji 2. armije; međutim, pod njegovom neposrednom komandom nalaze se sanio jedinice dislocirane na teritoriji XVIII armijskog korpusa.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini, na i talijanskom jeziku) u Arhivu VII, NAV-I-T-821, r. 31, sn. 361—3.

² Vidi u ovom prilogu dok. br. 3.

³ Nailaizi se na snimku br. 368.

Jevdević, međutim, pod neposrednom komandom ima formacije dislocirane na teritoriji VI armijskog korpusa, a potpukovnik Mihić⁴ jedinice dislocirane na teritoriji V armijskog korpusa.

Jevdević takođe komanduje i drugim jedinicama dislociranim u istočnoj Bosni, tj. u III zoni i preko demarkacione linije, na koje sam već ukazao. (Stalno se govori o moralnoj komandi).

Mentalitet četničkih formacija je orijentisan na dejstvo u samoj zoni regrutovanja. Ukoliko bi trebalo da učestvuju na drugim područjima, rukovodiocima bi se moralo obezbediti vreme radi objašnjavanja potčinjenima razloga koji bi se, načelno, morali poklapati sa celishodnošću da se pruži pomoć mestima naseljenim pretežno Srbima, a koja su napali ili ugrozili komunisti.

Jevdević je smatrao celishodnim da — u jednom memorijalu — iznese svoju iskrenu saradnju sa nama, zapisavši između ostalog — doslovno:

»Saradnja sa Italijanima vratila je našem narodu mogućnost da živi u miru, da radi i da se posveti porodicu.«

»Saradnja sa Italijom je od presudnog interesa za srpski narod i nikad Srbin neće ustati protiv italijanske vojske jer bi takav postupak, pored toga što bi predstavljaо nezahvalnost i zločin, bio takođe i velika ludost.«

»Bez obzira na ishod rata, bratstvo u oružju i zajednički prolivena krv (četnici su u borbi protiv komunista izgubili preko 600 ljudi) cementiraće srdačno priateljstvo sa Italijom. Nikakva londonska Vlada ni bilo koji drugi faktor neće nas skrenuti od ovog puta i ove politike, jer jedino to priateljstvo je u stanju da omogući ostacima srpskog naroda da prežive.«

NAZNAČENI KOMANDANT ARMIJE:
general
M. Roata (Roatta)

Primieri,⁵

1) sve ovo je veoma lepo, ali nakon poslednjih izveštaj a u to više ne verujem. S druge strane, ove iskrene namere mogu poticati od samog Jevdevića; preostaje da se vidi da li će ih se i u kojoj meri pridržavati niže starešine i četnici.

U ovakvim pitanjima uvek je bolje pridržavati se goreg.

⁴ Ilija.

⁵ Primieri Kiemen te (Clemente) načelnik štaba italijanske 2. armije. Tekst do kraja je dopisan rukom.

2) Poneti sobom ove dve fascikle zajedno sa onim što sam po ovom pitanju video jutros.

3) Započeti sa radom i preuzeti mere opšteg karaktera, kao što smo se sporazumeli.

Ostalo će usmeno kazati komandantu armijskog korpusa.

(Paraf): Roboti
7. III

BR. 5

NAREĐENJE KOMANDANTA ITALIJANSKOG GARNIZONA DANILOVGRAD OD 2. OKTOBRA 1942. PREDSEDNIKU ČETNIČKOG NACIONALNOG ODBORA U DANILOVGRADU ZA AKCIJU NA PUTU DANILOVGRAD — PODGORICA¹

Koncept

V.P. 52 2/X/1942-XX

< 47. peš. puk.
Ferara

Stab vojnog garnizona
Danilovgrad
Prot. br. 361 I/P

Kapetanu Kneževiću
Preds. Nacionalnog odbora
Danilovgrad

Predmet: Upotreba bataljona kap. Jovovića

Danas uveče, pojedinci, očigledno komunisti, otvorili su vatru na stražu garnizona Crnih košulja, koja se nalazila na mostu kod Spuža na Sušici (put Danilovgrad — Podgorica).

Narediti da kapetan Jovović započne, po mogućnosti sutra uzor 3. tek., čišćenje zone i da ovu komandu izvesti o rezultatima dejstva.

Izvestiti ovu komandu o času kada će početi čišćenje, kako bi na vreme bila obaveštena četa Cr. koš. garnizona Spuž i jedinice ovog garnizona u službi zaštite auto-kolona.

Komandant garnizona
(puk. Đuzepe Rošoli)
M. P. Đ. Rošoli²

¹ Original (pisan na italijanskom i srpskohrvatskom jeziku) u Arhivu VII, Ca, k. 148, ;reg. br. 41/1 (CG-X-302).

² Giuseppe Roscioli.

Jakove

Cim primiš ovaj akt preuzmi mjere, da se ne bi sukobile tvoje čete sa talijanskim trupama. Ovde ćeš vidjeti da je neko otvorio paljbu na faštiste na most na Sušicu. O tome je došao telegrafski izveštaj od Generala Mori iz Podgorice. Po donosiocima ovog pisma me odmah izvijesti o čemu fce radi a sjutra rano o tome podnesi opširan izveštaj komandi Pre-sidija.

11.20 časova noću
2-X-1942.

Pozdrav
Vaš Knežević

BR. 6

OBAVEŠTENJE KOMANDE ITALIJANSKE PEŠADIJSKE DIVIZIJE »FERARA« OD 14. OKTOBRA 1942. BAJU STANIŠICU O OBILASKU 3. BATALJONA ZETSKOG ODREDA¹

KOMANDA PJEŠADIJSKE DIVIZIJE »FERARA« [FERRARA]
Kancelarija Načelnika Štaba
1 Sekcija: Operacije i Služba
Br. 01/1137 V.P. 52, 14. oktobra 1942/XX

Predmet: Pohvala. —

**PUKOVNIKU BAJU STANIŠIĆU
KOMANDANTU NACIONALISTIČKOG ODREDA**

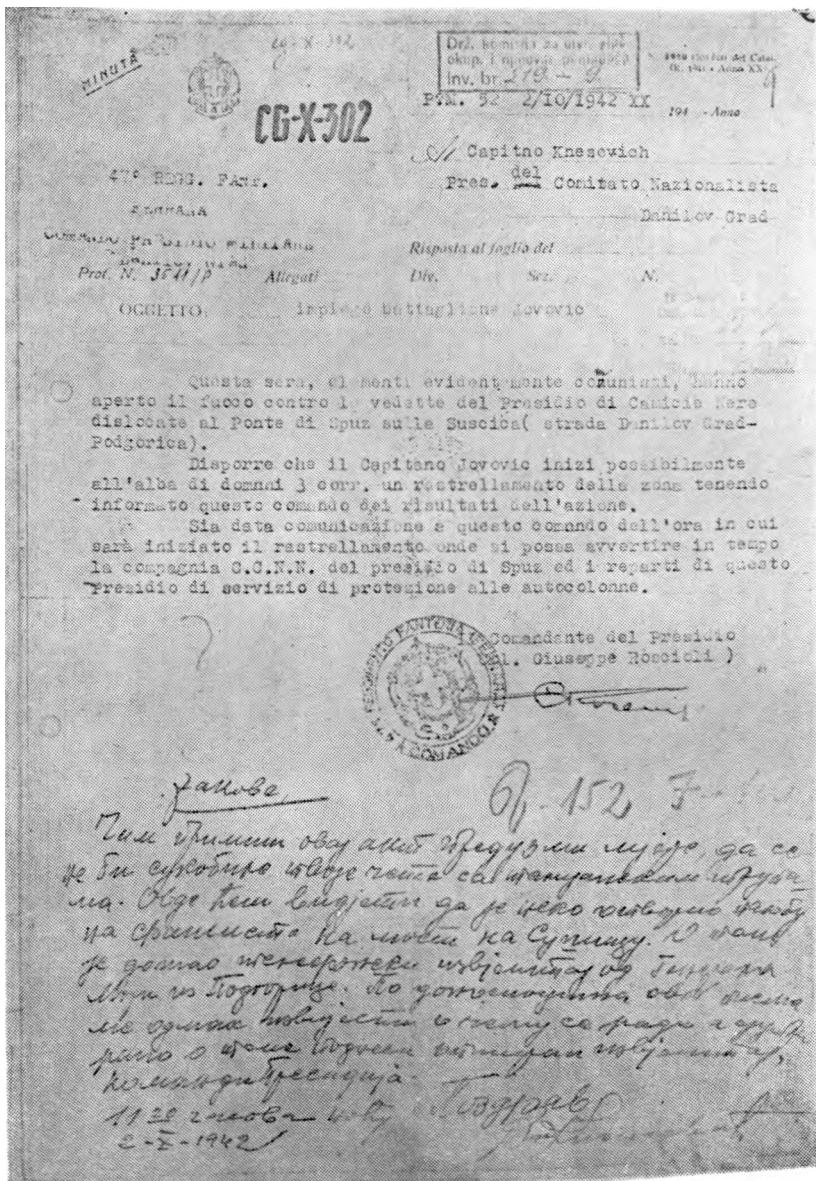
Man. Oštrog

Jutros sam u zoni Brezovika, izvršio revi trećeg bataljona odreda vama podležnog, pod komandom Kapetana Sima Mijuškovića.

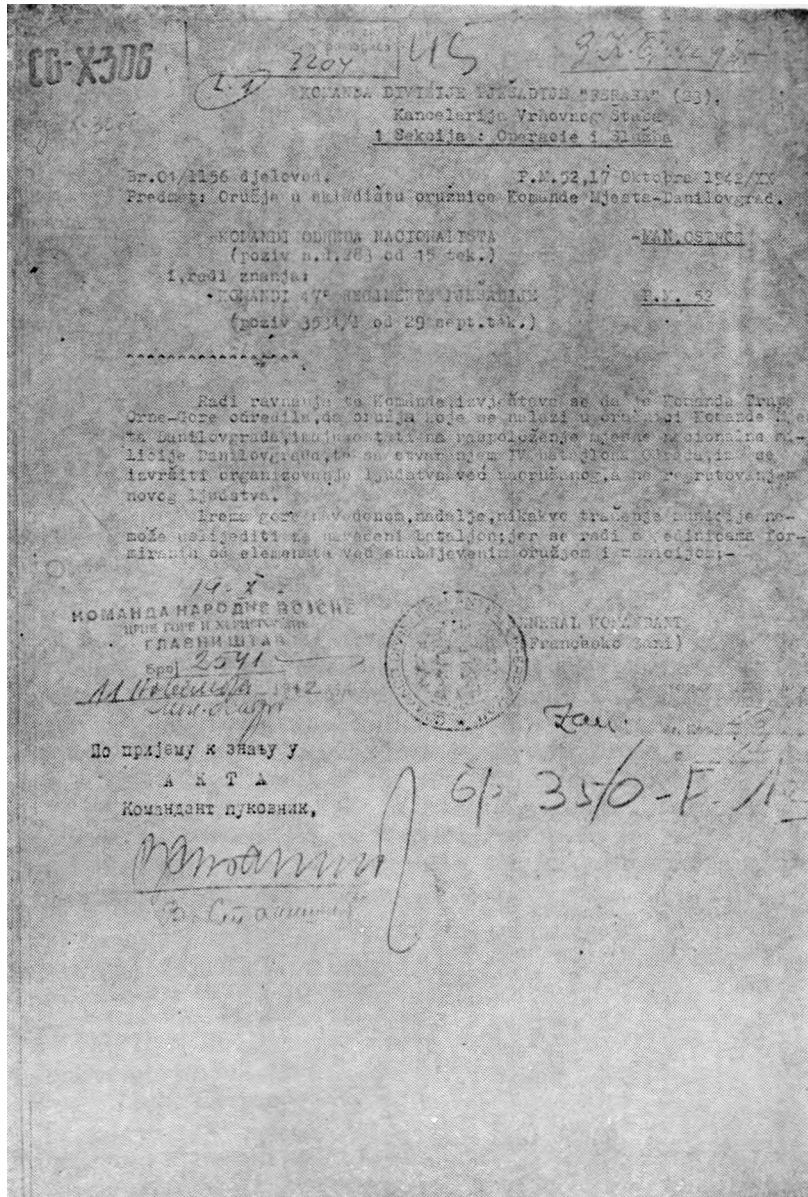
Izražavam vam moju živu radost za marcijalan i ratnički izgled, pod kojim su se jedinice predstavile, i molim vas da izrazite oficirima, podoficirima i vojnicima bataljona moje zadovoljstvo i moju pohvalu.

M. P. GENERAL KOMANDANT
(Frančesko Zani)
Zani

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 148, reg. br. 46/1 (CG-X-305). Postoji i tekst na italijanskom jeziku.

Fotokopija dokumenta br. 5, Priloga III

Fotokopija dokumente br. 7, Priloga III

BR. 7

**OBAVEŠTENJE KOMANDE ITALIJANSKE PEŠADIJSKE
DIVIZIJE »FERARA« OD 17. OKTOBRA 1942. KOMANDAN-
TU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O DODELI MU-
NICIJE¹**

i

KOMANDA DIVIZIJE PJEŠADIJE »FERARA« (23).
Kancelarija Vrhovnog Štaba
1 Sekcija: Operacije i Služba

Br. 01/1156 djelovod.

P.M. 52, 17 Oktobra 1942/XX

Predmet: Oružje u skladištu oružnice Komande Mjesta —

Danilovgrad.

KOMANDA ODREDA NACIONALISTA
(poziv nd. 283 od 15 tek.)

Man. Oštrog

i, radi znanja:

KOMANDI 47 REGIMENTE PJEŠADIJE p. M. 52
(poziv 3534/P od 29. sept. tek.)

Radi ravnanja te Komande, izveštava se da je Komanda Trupa Crne Gore odredila, da oružje koje se nalazi u oružnici Komande Mjesta Danilovgrad, imaju ostati na raspoređenje mjesne nacionalne milicije Danilovgrada, te sa stvaranjem IV bataljona Odreda, ima se izvršiti organizovanje ljudstva već naoružanog, a ne regrutovanjem novog ljudstva.

Prema gore navedenom, nadalje, nikakvo traženje municipalne nemože uslijediti za navedeni bataljon; jer se radi o jedinicama formiranih od elemenata već snabdjevenim oružjem i municipijom: —

19-X-
KOMANDA NARODNE VOJSKE
CRNE GORE I HERCEGOVINE
GLAVNI STAB
Broj 2541
11. novembra 1942. god.
Man. Oštrog

GENERAL KOMANDANT
(Francesko Zani)
Zani

M. P.

Po prijemu k znanju u
A K T A
Komandant pukovnik,
B. Stanišić

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 46/1 (CG-X-306). Postoji i tekst na italijanskom jeziku (isto).

PRILOG IV

Dokumenti Nezavisne Države Hrvatske 1942.

BR. 1

IZVEŠTAJ OPŠTEG UPRAVNOG POVERENIKA ZA OBA- LSKI POJAS NA SUŠAKU OD 6. APRILA 1942. O POLITIČ- KOJ SITUACIJI U OBALSKOM POJASU I MERAMA ITALI- JANSKE 2. ARMije ZA PACIFIKACIJU ZONE¹

Zagreb, 6. IV. 1942.

Dr. V. Vrančić,² obći upravni povjerenik
za obalni pojas na Sušaku.

I Z V J E Š T A J

*O političkim prilikama u oblanom pojasu, posebice gledom
na pacifikaciju.*

Zapovjedništvu II. Armate nastoji umiriti područje na kome se nalazi. U tom radu polazi se sa stanovišta, da su četnici nacionalistički elemenat, pa se u svrhu umirenja upotrebjavaju u prvom redu politička sredstva. Neprijateljima smatraju se samo partizani. Razlozi takvog načina rada su i strategijski: izgubiti što manje vlastitih snaga. Talijani su uvjereni, da se političkim sredstvima može pacificirati dobar dio pobunjenika.

U tom smislu treba tumačiti i postupak Talijana prema četnicima (pregovaranja, upotreba pojedinih prvaka pobunjenika ea izvještavanje i t.d.), kao i razne zahtjeve, koje zapovjedništvo II. Armate stavlja na naše vlasti (otvaranje pravoslavnih crkava, vraćanje imetka pravoslavnima, puštanje iz zatvora, namještenja u državnu službu, dodjeljivanje mirovinu i sl.).

Neraspoloženje Talijana prema ustašama potječe od rada pojedinih ustaša, od promičbe pravoslavaca protiv ustaša i radi toga, što su u većini naših mjesta naši ljudi nastupali prema Talijanima nezgodno, skoro neprijateljski. Radi toga 1 oštar postupak prema našim ljudima kod kojih je nadeno oružje nakon proglaša II. Armate od 7. IX. 1941. Da nijesu iste mjere poduzeli protiv četnika dva su razloga: prvo, da im se ne zamjere, kako bi s njima mogli pregovarati, drugo, da ih mogu upotrebiti protiv partizana.

Iz razgovora s vodećim četnicima II. Armate (general Roatta, general Dalmazzo, general De Biasio,³ pukovnik Mor-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, A NDH, k. 242, reg. br. 5/1—1.

² Dr. Vjekoslav Vrančić.

³ De Blazio Etore (De Biasio Ettore) brigadni general, načelnik štaba italijanske 2. armije.

gari⁴ i t.d.) mogao sam razabratи dvije temeljne misli, koje određuju držanje Talijana prema našim vlastima i prema pravoslavcima:

1.) *Talijani očekuju i traže od naše vlade, da ih ona u njihovom radu pomogne političkim sredstvima:*

2.) *Talijani žele prilikom akcije čišćenja upotrebiti četnike protiv komunista.⁵*

Da udovoljim prvom očekivanju Talijana, poduzeo sam u smislu datih mi ovlasti neke manje mjere u Ogulinu, Gospiću, Senju, Mostaru i Dubrovniku (mirovine, namještenja, imovinska pitanja i slično) što je kod Talijana imalo dobrog odjeka.

Drugu misao Talijana iskoristio sam u tu svrhu, da ih uvjerim, da bi bilo potrebno naoružati u miješanim krajevima i naše milicionere, a u čistim hrvatskim općinama uspostaviti oružane ustaške postrojbe. U savezu s time, dozvoljeno je našim milicionerima čišćenje okolice Graca kod Makarske od komunista, te su naoružani naši milicioneri u Blagaju kod Mostara. General Roatta dao je načelan pristanak i za ustrojenje ustaških postrojba u čisto hrvatskim općinama II. pojasa s time, da se o tom mora sporazumjeti i s Rimom.

Tokom razgovora s Dobrosavom Jevdevićem u Splitu (23. III. 42.) i Dubrovniku (29. III. 42.), Radmilom Grdićem u Splitu (23. III.), te častnikom II. Armate za izvještajnu službu De Matteisom mogao sam ustanoviti slijedeće:

Grdić i Jevdević su Srbi nacionalisti, antikomunisti, anglofili, ali u radu za svoju stvar istovremeno i u rukama Talijana.⁶

Grdić je politički radnik manjeg kalibra, on vodi političku, ideološku stranu borbe, dok je Jevdević zauzet vojničko-četničkim pitanjima. Jevdević je intelektualni vođa lijevog krila Dangićeve fronte, on igra kod II. Armate onu ulogu, koju Dangić igra kod njemačkog vojnog zapovjedništva u Beogradu. Obojica imaju veze s Beogradom i s Londonom preko Carigrada i Kaira.

Kada su propali pregovori Dangića s Nijemcima⁷ 2. II. 1942., Jevdević je doveo u Kifino Selo kod Nevesinja zapovjednika Dangićevog stožera majora Boška Todorovića i kapetana Branka Šoškića, te je na 19. i 20. II. vodio pregovore s Talijanima o suradnji protiv partizana na području istočne

⁴ Guljelmo (Guglielmo) pukovnik, načelnik Obaveštajnog odeljenja italijanske 2. armije.

⁵ Vidi Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 2, dok. br. 10.

⁶ Vidi dok. br. 77.

⁷ Vidi dok. br. 56.

Bosne i istočne Hercegovine.⁸ Sporazum o toj suradnji je potignut s time, da će Talijani okupirati i istočnu Bosnu. Ova zamisao je Dangićeva, odnosno Jevdevićeva, jer mi je Jevdević rekao:

»Zašto vi Hrvati ne bi mogli pristati da Talijani čiste istočnu Bosnu, kada smo mi Srbi na to pristali?

Satnik De Matteis nadopunio je Jevdevića time, da je Jevdevićeva misao, da Talijani okupiraju istočnu Bosnu, našto oni, Srbi, pristaju, jer imaju povjerenja u talijansku vojsku, pa zašto Hrvati, kao saveznici Italije ne bi na tom mogli pristati.

Jevdević je nato nadodao, da istočnu Bosnu mogu umiriti samo Talijani u suradnji s četnicima, jer se četnici ne bi mogli boriti protiv partizana skupa s hrvatskim domobranima, nikako s ustašama, a niti s Nijemcima, jer da su Nijemci prilikom čišćenja istočne Bosne u siječnju 1942., poubijali 450 pravoslavnih žena i djece u Rogatici. Ova intrigija protiv Nijemaca »dokazana« je i »originalnim« svjetlopisima, koje je Jevdević dobio od Mile Šantića i predao Talijanima. De Matteis i pukovnik Morgari potvrdili su mi, da oni raspolažu tim svjetlopisim'a.

Iz ovih razgovora jasno je, da je ideja okupacije istogčene Bosne po Talijanima u stvari zamisao Dangićeva, koja je kod Nijemaca propala, pa ju je onda Jevdević na zgodan način i jednom uspjelom intrigom protiv Nijemaca nametnuo Talijanima. Odатle i talijanski prijedlozi u Abazzi-i koncem veljače 1942., da oni okupiraju istočnu Bosnu i preuzmu civilnu vlast u svrhu pacifikacije.

Unatoč svih tih pregovora između Talijana i četničkih voda, II. Armata se nije prema četnicima kompromitirala nikakvim čvrstini političkim obećanjima. Talijanska obećanja glasila su, koliko sam mogao ustanoviti:

»Tko se bude lojalno držao, biti će nagrađen poslije rata.«

Da Jevdević nema čvrstih obećanja dokaz je i to, što me je posebno potražio u Dubrovniku i saopćio mi, da bi želio sa mnom razgovarati na samu bez Talijana, jer da je vidio, da ja imam najbolje namjere, da nešto učinim za umirenje pučanstva. Rekao je izričito, da je on u stanju obustaviti četničke borbe protiv hrvatskog domobranstva na području čitave istočne Bosne.

Grdić je sažeо svoje misli u kratko ovako:

1. »Mi smo Srbi, te ne živimo samo od namještenja i mirovine, nego i od idealja;

⁸ Vidi dok. br. 37, 39, 53 i 55.

2. Treba organizirati pravoslavnu crkvu, da bi se suzbio komunizam;
3. Treba pustiti na slobodu sve nedužne Srbe;
4. Treba urediti mirovine Srbima i primati ih u državnu službu.
5. Treba Srbima, koji su kod kuće, ili njihovim nasljednicima vratiti imetke».

Dr. Novica Kraljević, poznati pisac rezolucija Papi i Mušoliniju, s kojim sam razgovarao u Dubrovniku 29. III., pledirao je u prvom redu za dozvolu rada pravoslavnoj crkvi."

Iz svega gornjega slijedi, da je pravoslavcima dojadilo četovanje, u prvom redu, jer se sada međusobno ubijaju, te da bi bili voljni i sami raditi na pacifikaciji. Svi traže, da hrvatska vlada učini koji veći korak, koji bi stvorio psihološke preduslove za rad na umirenju. Radi udovoljenja talijanskim zahtjevima u tom pravcu, kao i radi dobivanja pojedinih četničkih prvaka za rad na pacifikaciji, trebalo bi po mome mišljenju učiniti žurno slijedeće:

1. pustiti na slobodu sve neopasne i nedužne pravoslavce putem milosti Poglavnika;
2. primati u službu lojalne pravoslavce, olakšati postupak kod rješavanja ovih molba, naročito obzirom na preporuku ustaških dužnostnika;
3. urediti mirovine pravoslavcima, gdje je to god moguće;
4. olakšati vraćanje imetka pravoslavcima, odnosno njihovim nasljednicima;
5. dati hranu i sjeme lojalnim pravoslavcima;
6. pozvati u službu pravoslavce oružnike i rizničke straže i upotrebiti ih u hrvatskim krajevima;
7. u smislu gornjih mjera dati točne upute svim ministarstvima, državnim tajništvima i državnim poduzećima, te velikim županima i kotarskim predstojnicima, kao i GUS, da bi se te mjere u stvari i provele.

Uvjeren sam, da bi te mjere doprinijele našoj vanjskoj i unutarnjoj konsolidaciji.

Za Doni Spremni!
Dr Vjek. Vrančić

⁹ Vidi pismo dr Novice Kraljevića od 19. avgusta 1941. italijanskom prefektu Kotorske provincije (Arhiv VII, k. 232, Ča, reg. br. 1/9).

BR. 2

IZVEŠTAJ OFICIRA ZA VEZU NDII PRI ŠTABU NEMAČKE 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 11. SEPTEMBRA 1942.
GLAVNOM STANU POGLAVNIKA O SASTANKU DOBROSAVA JEVĐEVIĆA SA NEMAČKIM PREDSTAVNICIMA¹

Zagreb, dne 11. >rujna 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
GLAVNI STAN POGLAVNIKA
GSP. Br.: 1969 1942.

P R E D M E T :

1. — MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA,
2. — USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI,
3. — MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
4. — SASTAV.

Glavni stan Poglavnika primio je od Hrvatskog generala kod 718. njemačke pješačke divizije izvještaj časnika za vezu satnika Olszewskog, koji je prisustvovao razgovorima između Njemačkih predstavnika i četničkog vode Jevđevića dana 4. rujna o.g. u Dobrom Polju, koji se naslovu znanja radi dostavlja kako slijedi:

»Četnički politički povjerenik Dobrosav Jevđević izrazio je putem zapovjednika njemačke bojne III/738 u Trnovu želju da se sastane sa predstvincima zapovjednika 718. pješ. div.

Sastanak je ugovoren u Dobrom Polju (8.5 km ji. od Trnova) za 4. 9. 1942. u 15.00 sati i ja sam od strane 718. pješ. div. pozvan da budem prisutan kao posmatrač Hrvatskog generala kod 718. pješ. div.

Krenuli smo iz Konaka u 13.15 sati, u prvom samovozu glst. bjk. Geitner, glavar stožera 718. pješ. div., bjk. Strecker, koji preuzima dužnost premještenog bjk. Geitnera i ja; sliedito je 5 motorkotača, a iza njih 2 osobna samovaza sa poljskim oružnicima.

U 14.00 sati stigli smo u Trnovo. Tamo nam se je priklučio zapovjednik bojne III/738, stk. Schmid; vožnju smo nastavili u 14.20 sati; na Rogoju (6 km j.i. od Trnova) smo našli na prvu četničku stražu: 2x3 naoružana četnika sa obje strane ceste; pozdravili su nas na vojnički način, a i dizanjem ruke.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, A NDH, k. 310g, reg. br. 12/1—5.

U 14.50 sati bili smo u Dobrom Polju. Dočekali su nas pred kafanom četnički predstavnici: Dobrosav Jevđević (u svom odielu vojničkog kroja bez oznake čina), topn. stk. Kovačević i jedan topn. ndp. (u odori jugoslovenske vojske) i jedan bradati četnik (u četničkom narodnom odielu). Pred kućom je stajao jedan osobni samovoz »Mercedes« i bilo je tu okupljeno 10—15 naoružanih četnika od kojih je svaki imao oko pasa 10 talijanskih ručnih bombi. Četnički predstavnici su bili naoružani samokresima. Na šajkačama nose četnici tvorčki izradene značke od bielog lima: bielog orla bez krune sa mrtvačkom glavom i kostima i na dnu sa mačevima.

Obostrane pratnje ostale su na prostoru pred kućom, dočim smo mi, njih četvoro i nas četvoro, ušli u prostranu sobu seoske kafane.

Za četnike je govorio Jevđević i to dobrim njemačkim jezikom; samo u dva maha upleo se je bradati četnik u razgovor, te se je tom prilikom pokazao kao intelektualac sa solidnim — očigledno u toku školovanja ili studija njegovanim — znanjem njemačkog jezika.

Četnici.

Jevđević je izrekao svoju zahvalnost, što su se »gospoda častnici« odazvali njegovoj molbi i došli na sastanak s njima, koji predstavlja 12.000 naoružanih četnika.

Podvukao je riešenost četnika, da održavaju dobre odnose sa okupatorima i da ih ne uz nemiravaju. Ovo da vriedi i za četnike Plemića i Derikonje, koji također imaju striktne zapoviedi da ništa ne poduzimaju protiv njemačkih četa. Kada je Jevđeviću od strane bjk. Geitnera napomenuto, da su četnici nedavno napadali i rušili šumsku željezničku prugu Semizovac — Ivančići i da je tom prilikom poginulo nekoliko njemačkih vojnika, Jevđević je izjavio da mu taj slučaj nije poznat i okrivo je za njega odmah Milorada Novosela kao četničkog vođu, koji je odkazao poslušnost, proglašivši se samostalnim.

Napad na III. domobransku radnu bojnu Jevđević je sam od sebe priznao kao demonstraciju protiv novačenja pravoslavnih. Poslao je jednu brigadu po ove pravoslavce, koji se sada nalaze u četničkim redovima. Bjk. Geitner je osudio napad na Ravnoj pl. tim više što je III. domobraska radna bojna radila za njemačku vojsku preporučio je Jevđeviću da se u buduće okani ovakvih demonstracija.

Partizani.

Jevđević iznosi da se njegovi četnici uspješno bore protiv komunista i da su svoj prostor od komunista podpuno očis-

tili. Tvrdi da se komunizam širi u hrvatskim krajevima i navada kao dokaz Ličku sovjetsku republiku, koja postoji već deset mjeseci.

- Upozorava na novu partizansku brigadu, koja iz okolice Pjenovca (9 km z. od Han Pieska) nadire u pravcu Kruševaca (10 km j.z. od Pjenovca) i Knežine (10 km. j.j.z. od Pjenovca). 0 toj brigadi ga je obaviestio Nedo Borovčanin sa Devetak pl. (12 km. j.j.i. od Han Pieska), napomenuvši da se je od nje oko 60 partizana pod vodstvom krvoločnog Vojislava Đokića (bivšeg jugosl. bjk., poznatog iz mariborske komunističke aferе) i Miše Jokanovića spustilo u Vlakovo (6 km. s.z. od Ilijde). 1 Osjek 3.5 km. s.z. od Ilijde). Osim toga ima i u Igman pl. partizanskih grupa.

Povodom pokreta Partizana tuži se Jevđević na slabu vezu. Viesti stižu dosta kasno, tako da se na pokrete partizana ne može na vrieme reagirati.

Tuži se na izravnu i posrednu pomoć, koju partizani uživaju od domobranstva. Tvrdi, da je domobranstvo nepouzданo i da je 80% domobranksih časnika i domobranske momčadi spremno preći partizanima, bilo od straha, bilo iz naklonosti. Žali što nije prije došlo do sastanka, dok je imao pismo partizana Tome Mede, upućeno jednom domobranskom časniku posade Vrhpracha ili Bistrice. U tome se pismu potvrduje primitak streljiva; pismo je puno intimnih suradničkih poruka i dokazuje uzku vezu. Jevđević kaže, da je poznata stvar, da partizani primaju streljivo od domobranstva. Pismo Tome Mede je predato talijanskom zapovedničtvu.

Odnos prema državi i ;problem istočne Bosne.

Crvena nit u izlaganju Jevđevića je uvjeravanje, da njegovi ljudi nikada neće priznati hrvatsko vrhovništvo i da ne žele nikakav dodir sa ustašama. Organska mržnja između pravoslavnih i ustaša je nepremostiva prepreka. Govoreći o problemu istočne Bosne, spominje njemu poznate napore generala Badera kao vrhovnog njemačkog zapovjednika u Srbiji, da se izposluje revizija granice u korist Srba, kojima je trebalo biti prepušteno deset pograničnih kotareva. Kritizira što su Hrvati okupirali krajeve, u kojima Hrvata uobiće nema.

Dosledan nepriznavanju Nezavisne Države Hrvatske, ne priznaje ni četničke odrede, koji su sklopili sporazum¹ sa hrvatskim vlastima (Ozrenski, Trebavski i Borjanski), kao svoje ljude i govori o njima sa omalovažavanjem.

Kaže da bi se državnopravni položaj Bosne i Hercegovine mogao privremeno promjeniti priznanjem autonomije u okviru Nezavisne Države Hrvatske i da bi se tako mogao sače-

kati kraj rata. Četnici bi u takvom izlazu, koji je već »sa stonivite strane« pokretan, vidjeli privremeno riešenje problema istočne Bosne, pa bi se njime u tolikoj mjeri pomirili, da bi priznali hrvatsko vrhovništvo kao »okupatorsku vlast«, ili bi ga barem kao takvu smatrali. U autonomnoj Bosni i Hercegovini bi Njemačkoj poslužili kao jamci muslimani, prokušani prijatelji Njemačke iz prijašnjeg i sadašnjeg vremena.

U svome odgovoru bjk. Geitner pokazuje, da mu nastojanja gnrl. Badera u pravcu revizije granice nisu nepoznata, ali naglašuje da iztočna Bosna za sada »vorläufig« pripada Hrvatskoj Državi (Jevdević ga sa podsmjehom izpravlja: »Nezavisno«). U ostalom je ovo politički problem, čije riešavanje ne spada u djelokrug vojske. Zato stvar ne može biti predmet razpravljanja.

Odnos prema okupatorima.

Veliku važnost polaže Jevdević na dobre odnose sa okupatorima. Oslobođen tokom razgovora, nudi njemačkoj vojsci sa lukavim osmjehom »prijateljstvo svih Srba« — prijateljstvo, ne samo korektnе odnose — ako mu se dadu samo na deset dana slobodne ruke. Domobranske posade nebi dirao i one bi mogle ostati na svojim mjestima. Ali ustaša bi u ovih deset dana u istočnoj Bosni nestalo. Njemačka vojska bi ovih deset dana morala ostati desinteresirana u pitanjima istočne Bosne, a poslije toga bi mogla uspostaviti svoje posade gdje god bi htjela. Za ustaše kaže, da se dobro bore, dok su nadmoćni. Domobranstvu poriče moralnu snagu.

Bjk. Strecker prigovara Jevdeviću da se ponajviše bavi političkim problemima o kojima neće moći riešavati 718. pješ. div. a ni predpostavljeno joj zapoviedništvo; tok današnjih razgovora će se ipak proslijediti službenim putem: »Vi ćete razumjeti, g. Jevdeviću, da smo vezani na odredbe i na službeni put. I Vi se držite primljenih uputa. Sada u smislu dobivenih zapoviedi mirujete, a dok Vam Draža Mihailović jednoga dana zapoviedi da nastavite neprijateljstva, Vi ćete smjesta odpočeti sa napadima«. Poslije tipičnog Jevdevićevog osmjeha i trenutnog iznenadenja Jevdević je odgovorio: »Odakle dolazite na Dražu Mihailovića? Ja Vam mogu reći da je on zapovedio pomirljivo držanje prema okupatorima; tek kada budu Rusi u Sofiji i Englezi u Budimpešti, rekao je, doći će vrieme za obračun sa okupatorima. A koliko ja poznajem njemačku vojsku, taj trenutak neće uskoro doći. — »Nikada, budite uvjereni, g. Jevdeviću« odgovorio je bjk. Strecker. Svoju podčinjenost Draži Mihailoviću nije Jevdević porekao.

Ne uzevši traženje onih »10 dana« ozbiljno, bjk. Geitner je ovaj Jevdevićev prijedlog odbio.

Zahajevi četnika.

U prvom redu je Jevdević tražio dozvolu prekoračenja demarkacione linije od strane četnika, u slučaju da oni progone partizane. Bjk. Geitner je ovo traženje odbio, predlažući da se u takvom slučaju obaviesti najbliže njemačko zapoviedništvo o toku borbe, tako da [će] se borba na granici demarkacione linije voditi zajednički, a njemačka će vojska na području njemačke interesne zone preuzeti i nastaviti borbu i potjeru partizana.

Bjk. Geitner preporuča za ovakve slučajeve najkraći izravni način izvještavanja, a ne zaobilazni put preko talijanskih zapoviedništava.

Jevdević se tuži na vezu, jer znade proći dosta vremena, dok mu stigne koja važna viest. Moli da se njegovim tešticima dozvoli prolaz, Bjk. Geitner predviđa propuštanje teštića u žurnim slučajevima i uz predhodnu prijavu kod njemačkih posada.

Dalje predlaže Jevdević zajedničku krugovalnu vezu, na što mu bjk. Geitner daje neodređen odgovor.

Jevdević izjavljuje da bi četnici preuzezeli pod kakvim bilo jamstvom održavanje reda i mira u istočnoj Bosni od Sarajeva sve do Višegrada. Jamči da bi cestovne i željezničke veze bile podpuno sigurne. Domobranske posade bi mogle dalje postojati, samo ustaše bi morali izprazniti izstočnu Bosnu. I u Hercegovini vlada slično stanje; tamo četnici održavaju sa domobranskim posadama dobre odnose. Ovaj priedlog bjk. Geitner nije mogao prihvati.

»Samo njemačku vojsku« moili Jevdević za slobodan prolaz do Višegrada, kuda bi ponekad putovao u svrhu davanja uputa svojim privrženicima. Sa hrvatskim vlastima ne bi želio da ima posla. Hvali se, da se je u Ragusi (ne kaže »u Dubrovniku«) sastao sa ministrima, gg. Košakom i Bulatom i da su mu oni stavili izvjestne priedloge. Do sporazuma nije došlo samo zato, jer on nije mogao priznati hrvatsko vrhovništvo.

I ovaj priedlog odbija bjk. Geitner sa napomenom, da nije poželjan slučaj, sličan onome sa Tunguz-Perovićem.

R'azlozi pobunjeničkom pokretu.

Opravdavajući pobunjenički pokret četnika, Jevdević tumači, kako se je narod u travnju 1941. bio pomirio sa sudbinom. Nije bilo novačenja, oružane vježbe, pa je sviet prežalio i izgubljenu državu i mislio u radu sačekati kraj rata.

Odjednom je oko Vidovdana odpočelo ubijanje u masama. Pučanstvo se je trglo, pobjeglo da spasi život i prihvatiло oružje da se brani.

Iznosi kako je na njega djelovalo, kad je svojim očimavideo 157 lješevā zaklane nevine djece i kad je u Šumancima (6 km. s.i. od Čapljine) dao iskopati 1.762 lješa pravoslavnih, koji su tamo prošle godine ubijeni. I Talijani su imali prilike da se nad ovim lješevima zgražaju.

Bolećivo spominje Jevđević iduću zimu, tokom koje predviđa u iztočnoj Bosni revoluciju gladi. On za svoje četnike ima još za 2—3 mjeseca hrane, pa prosto nezna šta će biti, kad se ova hrana pojede. Iz šljiva se kod četnika pravi pekmez, a Talijani im pomažu sa hranom, samo traže da im se plaća zlatom, a zlato već ponestaje. Bjk. Geitner je Jevđevića umirio u pogledu prehrane iztočne Bosne i rekao mu, da su već poduzete potrebne mjere i da se pričuve hrane prikupljuju.

Završetak.

Pošto je Jevđević iscrpio nabranjanje svojih želja, rekao je, da uzima na znanje da mu se nisu mogla dati nikakva obećanja vojničke naravi. Bjk. Geitner je ovu izjavu upotrebio da zaključi razgovor.

Oprostivši se, napuštamo kafanu. Bezpriekorna učtivost tokom ciklog razgovora poremećena je jedino upornim omalo-vazavanjem Nezavisne Države Hrvatske od strane Jevđevića, izražavanim manje riečima, a više osmjesima i nedokrajčenim aluzijama; ozbiljnost razgovora dovedena je u pitanje jednim priedlogom, koji je Jevđević meni stavio, kada smo poslije završenog sastanka u 16.00 sati napuštali kuću: da mu se za 4 haubice sa 1.000 granata dadnu gorski topovi.

Kada srno izašli iz kuće našli smo se pred aparatima nekolicine njemačkih vojnika i jednog četnika, dobro gradanski odjevenog sa opancima na nogama.

Vratili smo se u Sarajevo u 17.15 sati.

Tokom jednosatnog razgovora, vođenog u glavnom između bjk. Geitnera i Dobrosava Jevđevića, ostao sam u ulozi posmatrača vieran, a ovdje sam predmet i način viečanja opisao.²

Po nalogu zapovjednika
Glavnog stana Poglavnika,
General (Prpić)

(M. P.)

² Uiporedi sa četničkim izveštajem o tom sastanku (dok. br. 165).

PRILOG V

Spisak dokumenata četničkog pokreta DM 1941.
i 1942. objavljenih u drugim tomovima Zbornika
NOR-a

1. Naređenje Draže Mihailovića od 20. decembra 1941. god. komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori za mobilizaciju svih oficira, podoficira i vojnih obveznika i četničke organizacije (tom III, knj. 4, dok. br. 186).
2. Proglas Draže Mihailovića koncem decembra 1941. godine (tom I, knj. 2, dok. br. 154).
3. Poziv Đordija Lašića od 16. januara 1942. god. svim oficirima bivše Jugoslovenske vojske sa teritorije Crne Gore da mu se stave na raspoloženje (tom III, knj. 4, dok. br. 190).
4. Pismo Štaba Ljevorečkog četničkog bataljona od 27. januara 1942. god. komandantu svih četničkih snaga u Crnoj Gori povodom prebacivanja zarobljenih partizana u četničku pozadinu (tom III, knj. 4, dok. br. 191).
5. Zapovijest Štaba četničkih odreda u Crnoj Gori od 8. februara 1942. god. za napad na partizanske snage u Mateševu (tom III, knj. 4, dok. br. 192).
6. Proglas komandanta četničkih snaga u Crnoj Gori od II. februara 1942. god. narodu Crne Gore i Hercegovine (tom III, knj. 4, dok. br. 193).
7. Izvještaj delegata Crnogorskog četničkog odbora od 26. februara 1942. god. komandantu okupacionih trupa u Crnoj Gori o rezultatima sastanka sa pukovnikom Bajom Stanišićem (tom III, knj. 4, dok. br. 195).
8. Izvještaj komandanta mjesta Pelev Brijeg od 1. marta 1942. god. Komandi mjesta Lijeva Rijeka o pojačanom napadu partizana oko Vjetarnika (tom III, knj. 4, dok. br. 196).
9. Izvještaj komandanta Brskutskog bataljona od 2. marta 1942. god. komandantu mjesta Lijeva Rijeka o nemoguć-

nosti upućivanja pojačanja uslijed situacije u Kućima (tom III, knj. 4, dok. br. 198).

10. Izvještaj komandanta četničkog Bratonoškog bataljona od 3. marta 1942. god Komandi mesta Lijeva Rijeka o prikupljanju partizana oko Trimojevića i Dubočice (tom III, knj. 4, dok. br. 199).

»SOSr* SSpf!

11. Naredenje komandanta mesta Lijeva Rijeka od 4. marta 1942. god. komandiru Treće čete za sprečavanje partizanskog prodora prema Lutovu i Vjeterniku (tom III, knj. 4, dok. br. 200).

12. Sporazum između Glavne komande italijanskih trupa u Crnoj Gori i komandanta četničkih snaga Crne Gore od 6. marta 1942. god. o zajedničkoj borbi protiv partizana (tom III, knj. 4, dok. br. 201).

13. Izvještaj četničkog Bratonoškog bataljona od 6. marta 1942. god. komandantu mesta Lijeva Rijeka o situaciji na svom terenu (tom III, knj. 4, dok. br. 202).

14. Naredenje komandanta mesta Lijeva Rijeka od 11. marta 1942. god. komandantu Gornjokučkog četničkog bataljona za hitnu pomoć Bratonoškom bataljonu kojega napadaju partizanske snage (tom III, knj. 4, dok. br. 203).

15. Obavještenje komandanta Ljevorečkog četničkog odreda od 14. marta 1942. god. komandantima četničkih odreda u Vašojevićima i Kućima o jakom napadu partizana na položaje Presjeka, Oštri Vrh, Velika Stijena i Petrova Ravan (tom III, knj. 4, dok. br. 204).

16. Pismo Štaba Ljevorečkog četničkog odreda od 12. aprila 1942. god. Glavnom akcionom odboru u Podgorici za dodjelu oružja i municije (tom III, knj. 4, dok. br. 206).

17. Pismo načelnika Štaba crnogorskih četnika od 21. aprila 1942. god. načelniku Štaba italijanske divizije »Taro« za pomoć u oružju i sadejstvo u operacijama protiv partizana (tom III, knj. 4, dok. br. 207).

18. Pismo načelnika Štaba crnogorskih četnika od 30. aprila 1942. god. Komandi italijanske divizije »Taro« za sadejstvo u operacijama protiv partizana (tom III, knj. 4, dok. br. 208).

19. Pismo majora Gojnića od 10. maja 1942. god. majoru Đordiju Lašiću za preuzimanje mjera u cilju sprečavanja dezterterstva (tom III, knj. 4, dok. br. 209).

20. Proglas izdajnika Baja Stanišića od maja 1942. Hercegovcima (tom IV, knj. 5, dok. br. 139).

21. Uputstvo četničkih rukovodilaca u Hercegovini od maja 1942. potčinjenim jedinicama za sprovodenje u djelo sporazuma s italijanskim okupatorom (tom IV, knj. 5, dok. br. 141).

22. Izvještaj komandira Gornjopoljskog žandarmerijskog voda od 21. juna 1942. god. komandantu četnika u Nikšiću o izvršenom pretresu terena (tom III, knj. 4, dok. br. 212).

23. Naredenje Komande četničke vojske Crne Gore i Hercegovine od 27. juna 1942. god. Vojnom суду u Nikšiću za uručivanje Italijanima 15 zatvorenika za strijeljanje (tom III, knj. 4, dok. br. 214).

24. Naredenje Komande četničkih snaga Nikšića i okoline od 10. jula 1942. god. komandantima bataljona za uništenje partizana u Zloj Gori (tom III, knj. 4, dok. br. 217).

25. Sporazum četničkog Odbora i guvernera Crne Gore od 24. jula 1942. god. o zajedničkoj borbi protiv komunizma i formiranju »letećih odreda« (tom III, knj. 4, dok. br. 219).

26. Naredba komandanta Zetskog četničkog odreda od 8. avgusta 1942. god. za postupak pri oslobadanju pojedinih zatvorenika (tom III, knj. 4, dok. br. 221).

27. Pismo Komande crnogorskih četnika od 19. avgusta 1942. god. Komandi divizije »Peruda« za dodjeljivanje odjeće i obuće prema potpisanim sporazumu (tom III, knj. 4, dok. br. 222).

28. Naredenje komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 26. avgusta 1942. god. potčinjenim jedinicama za organizovanje obavještajne službe (tom III, knj. 4, dok. br. 223).

29. Naređenje četničke Komande mjesta Nikšić od 26. avgusta 1942. god. komandiru Zandarmerijske stanice Cerovo za upućivanje sumnjivih lica u nikšićki zatvor (tom III, knj. 4, dok. br. 224).

30. Naredenje komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 24. septembra 1942. god. svim potčinjenim komandanima za dislokaciju jedinica i čišćenje terena od partizana (tom III, knj. 4, dok. br. 225).
31. Naredenje komandanta četničke Gornjosedlske brigade od 30. septembra 1942. god. potčinjenim jedinicama za učvršćenje discipline i korišćenje obavještenja (tom III, knj. 4, dok. br. 226).
32. Izvještaj komandanta Prvog četničkog andrijevičkog bataljona od 24. oktobra 1942. god. komandantu Prve andrijevičke brigade o stanju italijanskih trupa u Andrijevici (tom III, knj. 4, dok. br. 227).
33. Izvještaj Čete pratećih oruda od 6. novembra 1942. god. komandantu Prvog bataljona Zetskog letećeg odreda o sedmodnevnim akcijama (tom III, knj. 4, dok. br. 228).
34. Naredenje komandanta Prve andrijevičke brigade od 26. novembra 1942. god. komandantu Ljevorečkog bataljona za zatvaranje pravca Vjeternik — Lutovo — Platije — Štavan (tom III, knj. 4, dok. br. 229).
35. Uredba presjednika četničkog odbora od 7. decembra 1942. god. za kažnjavanje partizana i njihovih jataka (tom III, knj. 4, dok. br. 230).
36. Naredba komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 9. decembra 1942. god. o postavljanju starješinskog kadra u Omladinskoj brigadi (tom III, knj. 4, dok. br. 231).
37. Izvještaj komandanta Četvrtog bataljona od 12. decembra 1942. god. komandantu Zetskog letećeg odreda o akcijama bataljona od decembra 1941. god. do 8. juna 1942. godine (tom III, knj. 4, dok. br. 232).
38. Progias komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 19. decembra 1942. god. za borbu protiv partizana i njihovih simpatizera (tom III, knj. 4, dok. br. 233).

R E G I S T A R

LIČNA IMENA I PSEUDONIMI

A

Aćimović Milan — 129, 171, 178,
181, 184, 356, 381, 492, 494, 499,
628, 655, 657, 771, 772
Adarnić Luj — 101
Aksentijević Aleksandar Aca — 493
Albijanić Sava — 437
Aleksa (Crnac) — 692
Aleksić Borivoje Bora — 232, 437,
691
Alfirević Vojimir — 424
Alfonso — vidi Radmilović Đorđe
Amat Mate — 424, 425
Ambrazio Vitorio (Ambrosio Vitto-
rio) — 846
Ambrozić — 531
Amiko Đuzepe (Amico Guiseppe) —
621
Andrić Vojislav Vojin — 190, 498,
499
Andelić Milovan — 820
Andelić Zivko — 820
Andelinović Grga — 382, 625, 648
Andelković Dušan — 37
Antonić Stanoje — 121
Arnautović Petar — 277, 280, 412
Armerie Juraj — 425, 735
Arsenić Teodor — 367, 563
Ansić (četnički vojvoda Koste Pe-
ćanca) — 128, 242, 275, 276
Arsić Todor — 442
Aterton Terens (Atherton Terence)
— 253, 271, 377, 382
Artuković Andrija — 430
Avšić Jaikob — 194, 381
Azarić Mićo — 587, 677, 678

B

Babić Acim — 82, 84, 320—322, 325,
326, 328, 381
Baćdě Mijat — 82

Bačić Vilim — 621
Baćović Petar — 154, 237, 254, 293,
294, 297—299, 302, 305, 306, 318,
334, 335, 361, 362, 364, 365, 369—
374, 377, 384, 388, 402, 415, 426,
427, 432—434, 438, 450, 452, 459,
460, 467, 473, 474, 477, 479, 481,
483, 484, 486, 490, 494, 496, 497,
500, 501, 503, 506, 515, 516, 519,
520, 524, 527, 530, 533, 540—546,
556—559, 561, 564, 566, 574, 584,
585, 591—593, 596, 599, 600, 613,
614, 616, 617, 643, 655, 657, 658,
630—662, 664—666, 671, 682, 685..
697, 702, 715, 722, 728, 729, 735.,
746—748, 750, 756—759, 779—783,
785—788, 802, 803—808, 882
Bader Paul — 152, 225, 612, 905, 906,
Badovinac Milan — 276, 280
Bajloni Gradimir — 558
Bakić — 250, 354
Baikić Mitar — 41
Bakić Vuksan — 365
BaiLetić Luka — 824, 837
Balić Vojislav — 405, 406, 409
Ban Mihovil — 576, 580
Bandović Milan — 380
Banjanin Javo — 625
Barjaktari Mu harem — 573, 838,
845
Bartulović Niko — 734, 735
Begović Stanoje — 820
Beđi V. S. (Bailey W. S.) — 192,
708
Beljan Mirko — 335, 338
Benet Džon (Bennett John) — 354,
623
Benito — vidi Janković Milutin
Bentivogilo — 545
Bešlagić Hilmija — 314
Bičanić Rudolf — 101, 191
Bilić Uroš — 512

- Biroli Pircio (Pirzio Alessandro Biroli)** — 281, 682, 694
Bižić Đuro — 285, 287, 488, 510, 740
Bjedov Milan — 143
Bjelajac Slavko (Milan Dekić) — 424, 427, 546, 585, 636, 647, 665, 747, 811, 813
Bjeletić Anite 149
Bjeletić Milorad — 134
Blagojević Milan — 41
Blažić — 630
Bodiroga Vasilije — 420, 473, 475, 531, 532, 591
Bogavac Dmgoslav — 476
Bogetić — 285
Bogunović Brana — 229, 230, 421, 505, 512, 758
Bojčević — 606, 618
Bojović Jovan — 63, 64
Bojović Nikola — 208, 233, 236, 250, 293, 297, 303, 304, 306, 369, 396, 415, 474, 485, 546, 719
Boijone Gabrielo (Boglione) — 173
Bonini Silvio — 821
Boras Krešimir — 424, 425
Borić Miloš — 82
Boris (bugairski car) — 255, 360, 391, 497, 709, 710
Boročanin Nedо — 905
Bosnić — 171, 659
Botić 'Stevain' — 179, 191, 193, 194, 332, 381, 435, 438, 446, 450, 451, 459, 460, 479, 480, 481, 483, 487, 494, 498, 502, 505—507, 523, 526—528, 530, 542, 543, 552—554, 556, 557, 566, 593, 599, 760, 843
Božić Savo — 277, 280, 405, 406, 409, 412, 552, 554, 572, 576, 580, 743
Božinović Andelko — 348
Božović Andrija — 174, 180
Božović Grigorije — 373, 793, 794
Božović Miro — 783
Božović Žarko — 511
Branjević Petar — 347
Brašanac — 392
Brkić — 171, 234
Brkić Radojko — 674
Broz Josip Tito — 23, 41, 45, 76, 111, 250, 291, 343, 400, 473, 586, 641, 778, 857
Brozović Ivam — 335, 338, 587
Brstina Dušan — 651
Bruno — vidi Mitić Milorad
Budisa¹ ijević Srdan — 458
E'jkvić Milutin — 269
Bula'.ovići — 459
Bulić D agutin — 356, 768—771, 773
Bulovam Milorad — 121, 171, 175, 234
Burić M. Mihailo — 739
Burković Brainislav — 690
- C
- Cakeljić Ljubomir** — 367
Celebrano — 545
Ceranić Dean — 367, 368
Coku Meitor — 195
Crljenica Marko — 422
Crnjanski Pavle — 350
Crvenić Dragoljub — 241, 242, 276, 377, 378
Cvetić Radomir — 207, 211, 213, 542, 746
Cvetičanin Milan — 512
Cvetković Aleksandar — 496
Cvetković Dragiša — 3, 379, 531, 676
Cvetković Ljubomir — 82
Cvetković, poručnik — 129, 438
Cvijanović Đorđe — 405
- C
- Caiušević Ahmed** — 373
Ceiković Radiša — 773
Celonja Miloš — 322, 487, 488, 792
Celonja Rajko — 82, 322, 487, 488, 792
Cepmen Robert Viliam (Chapman Robert William) — 350
Čengić Hamdija — 716
Cercil Vinston (Churchill Winston) — 827
Cerni Anton — 699
Ciča — vidi Mihailović Dragoljub
Draža
Cika Branko — vidi Ostojić Zaharije
Cika Doka — vidi Mihailović Dragoljub Draža
Čika Pera — vidi Kalabić Nikola
Čoja Ivan — 367
Čolaković Rodoljub — 30, 84, 181, 325
Čubrilović Branko — 193
Cukić Tomica — 820
- C
- Cano Galeaco (Ciano Galeazzo)** — 156
Cetković Petko — 404
Cirić, poručnik — 275
Cirjaković Milojko — 63
Corovć Babrić — 739

ćorović Jovan — 717
Ćosić Milan — 380
Cosović Boža Javorski — 230, 252,
767, 775
Cuković Risto — 16, 82, 328, 381

D

Dabaoović Petar — 739
Dacić Vuk — 717
Dajić Dušan — 56
Dakić Bogdan — 148, 151—153,
176—178, 180, 181, 185, 191, 241,
324, 328
Dakić Spasoje — 253, 374
Dakić Trivun — 368
Dalmaco Renco (Dalmazzo Renzo)
— 430, 545, 591, 621, 644, 899
Damjanović Stevo Leka — 180, 204,
440, 450, 487, 488, 494, 496, 502,
523, 524, 748, 781, 810
Dangić S. Jezdimir — 16, 30, 31, 75,
82, 84, 97, 118, 121, 130, 132, 134,
141, 148, 151, 152, 154, 174, 175,
178, 179, 184, 191—195, 202, 204,
•206, 211, 221, 225, 234—236, 240,
241, 254, 320—322, 325—329, 332,
370, 456, 493, 494, 574, 613, 835,
900, 901
Dangić Vojin — 370, 528
Danilović Uglješa — 84
Dainkelman Hajnrih (Dankelmann
Heinrich) — 26, 626
De Blazio Etore (De Biasio Ettore)
— 899
De Gol Sari (Charles de Gaulle) —
628
De Mateis Andelo — 114, 116, 149,
542, 621, 644, 656, 900, 901
Dedić Vladimir — 42
Dekić Milan — vidi Bjelajac Slavko
Delie Sava — 209, 387
Derikonja Savo — 611, 684, 904
Deroko Jovan — 33, 59—62, 71
Desnica, dr — 425
Dešić Niko — 512
Devis — vidi Nikolić Aleksandar
Diković Milija — 240, 769—771
Dimčević Zlatko — 203, 204
Dimitrije (Trnavski — četnički voj-
voda Kaste Pećanca) — 266
Dimitrijević Božidar — 267
Dimitrijević Girilo — 298
Dimitrijević Dule — 35, 818, 823
Dimitrijević Stamenko — 771
Dimitrov Georgi — Gemeto — 348,
506, 616, 844
Dinčić MenegeLo — 851

Dinić Vukašin — 626, 627, 834
Dita Zenel — 838
Divjak Vladimir — 82
Dabrić Đuro — 143
Dodić Vladimir Vlada — 129, 270,
389, 390, 437, 493, 495, 504
Domiani — 545
Dragačevac Božidar — 46, 47
Draganić — 401
Dragičević Miloš 82
Draigićević Veljko — 192, 343, 817,
821
Draigojlov Todor — 218
Dragović Milutin — 492
Draigutin (Pukovački, četnički voj-
voda Koste Pećanca) — 266
Drakulić Rajko — 82
Drašković M. — 181
Drenović Uroš — 216, 218, 302, 311,
313, 315, 317, 420, 421, 442, 548,
587, 677, 678, 757, 758
Drešević Bike — 461
Drljević (četnički vojvoda Koste Pe-
ćanca) — 266
Drundov Asen — 616, 844
Dujić Miloš — 562
Dukić Dušan — 439, 480, 481, 487,
505, 525, 572
Dukić Milan — 524, 552, 554, 666

Đ

Dekić Radomir — 779, 797
Đilas Milovan — 36, 817
Doka — vidi Mihailović Draža
Đokić — 588
Đokić Slobodan — 692
Đokić Vojislav — 290, 291, 468, 531,
905
Đonović Jovan — 618, 623—625,
630, 632, 633, 845
Đordo (Đarde) — vidi Račić Dra-
goslav
Đorđević (konzul) — 440
Đorđević Cvetan Čeka — 152, 379,
447, 769, 771
Đorđević Đ. Jovan — 537, 551
Đorđević Predrag — 502
Đorđević Radonja — 62
Đorđević Zivko — 165, 234, 385
Đordić Petko — 82
Đorić Dušan — 53, 382
Đovani — vidi Dodić Vladimir
Đujić Momčilo' — 143, 187,
342, 420, 421, 464, 513, 675, 851
Đukanović Blažo — 18, 152, 222,
226, 483, 535, 536, 683, 718, 720,

750—752, 781, 783, 784, 807, 810,
812, 814
Đukanović Filip — 311
Đukanović Mirko — 285, 287, 453,
455, 537
Đukanović Pero — 30, 82, 84, 151,
181, 326, 328
Đukanović Risto — 179
Đukić Miladin — 531
Đulio — vidi Vasić Dragiša
Đurić — 773
Đurić — 18
Đurić Čvijetin — 277, 280, 405, 412
Đurić Miloš — 367
Đurić Radojko — 47, 479
Đurić Radoslav — 18, 33, 59—61,
63, 65—69, 173, 182, 190, 203, 204,
211, 241, 275, 276, 345, 377, 378,
384, 390, 441, 443, 446, 448—480,
496, 499—501, 503, 540, 555—557,
559, 560, 573, 574, 598, 616, 617,
709, 745, 758
Đurić Zivojin — 436, 491, 492
Đurišić Pavle — 22, 38, 39, 88, 89,
93, 98—100, 208, 250, 252, 254, 255,
274, 294, 298—300, 303—305, 363,
365, 366, 369, 371, 372, 374, 380,
381, 396, 415, 428, 432, 443, 448,
484, 497, 500, 527, 530, 545, 546,
582, 594, 682, 683, 693, 694, 712,
717, 719, 720, 736, 745, 757, 758,
780—783, 786, 795, 803, 804, 806—
809, 811—813, 832
Đurković Blag. — 270
Đurović Mašan — 211, 230, 252, 269
438, 775
Đurović Pavle — 373

DZ

Džido Navica — 163, 164
Džombić Mirko — 406, 552, 554, 760

E

El Husein Emin — 225
Elez Lazar — 324
Elez Savo — 433
Elisić — 447
Espozito Đovani (Giovani Esposito)
— 363, 373
Etore — vidi Đukanović Blažo

F

Faniezi — 545
Feliks — vidi Vučković Zvonko
Festini — 656

Filipović Cedo — 332
Filipović Stojko — 267
Filipović Vlada — 370
Forkaipa Nikola — 367
Fortner Johan (Johann) — 726
Fortunato — 545
Francetić Jure — 29
Fregi Ivan — 347, 835
Fric — vidi Smiljanic Dušan Duja
Frike (nem. ppukovnik) — 354,
768—774
Frike — vidi Raković Predrag

G

Gajić Ilija — 285, 287
Gajtner (Geitner) — 607, 903, 904
906—908
Gaimbeto — vidi Đurišić Pavle
Gariboli Italo — 225
Gavrilović Milan — 155, 351, 383,
627, 843
Ginevski — 709
Gldgorijević Milovan — 624, 630,
824, 837
Glišić Miloš — 44, 205, 206, 208, 233,
248, 250, 293, 294—299, 303—305,
361, 363, 364, 365, 366, 369—372,
392, 443, 479, 497, 499, 589, 590, 768
Glogovac Vuko — 682
Gojnić Blažo — 504
Gordić Bogdan — 129
Gasar Andrej — 349
Govedarević Uroš — 289
Grabovac Stanko — 311
Gradami — 706
Grbec Josip Jože — 205, 377, 381,
382, 386, 389, 436, 505
Gregorić Danilo — 442
Grđić Radmilo — 109, 142, 219, 228,
606, 644, 646, 649, 655, 660, 662,
732, 746, 751, 782—784, 788 — 790,
807, 808, 884, 900, 901
Grgić — 288
Grk Dušan — 291
Grol Milan — 458
Grubač Pavle — 374, 459, 461, 486,
487, 527, 528, 699
Grubašić L. — 82
Grujić (profesor) — 506
Gržac Andrija — 431
Guljekno (Guglielmo) — 900
Gustav — vidi Mitrović Nertad
Guziina Tomo — 135, 149, 404, 720,
721
Gvozdić Petar — 335, 338

H

- H. D. Hansom (Harrison) — 673,
675, 698
Hadžiefendić Muhamed — 286
Hudson (Duane Tyreil Hudson) —
192, 231, 243, 253, 271, 272, 343.
351, 358, 505, 708, 817, 820, 832, 833,
836, 839, 841
Hitler Adolf — 563, 611
Hadžipavlović Predrag — 265
Hamović Rade — 468, 531
Hamović Vladislav — 109, 110
Hanaf — 533
Harold Aleksander (Alexander Ser)
— 848
Heibich — 412
Herman — vidi Đurić Radoslav
Hodžić Mujo — 487
Harija Simo — 357, 387, 389
Horki Stanislav — 576, 580

I

- Idn Antoni R. (Eden Anthomy R.)
— 827, 831
Ignjatović Vučko — 44, 47, 48, 57,
206, 233, 293, 294, 304, 365, 366,
447, 479, 497, 773
Ilić Jovan — 405
Ilić Bogoljub — 624, 626, 627, 834
Ilić Dušan — 377, 378
Ilić Petar Drapšim — 291, 309
Ilić Siavko — 479
Ilić SLavoljub — 55
Iliev — vidi Oacakoljić Sindša Pazarac
Irić Bogoljub — 297, 371, 793
Iser — 411
Ištván — vidi Baćović Petar
Ivanović Radovan — 223, 421, 425,
427, 546, 549, 586, 636, 639, 643,
644, 671, 680, 747, 802, 803, 805,
806, 811, 812, 814
Ivamović Bogdan — 544
Ivetić Đuro — 667
Ivezić Milan — 441, 448, 478
Ivković Ljubinko — 250

J

- Jaćimović Dragutin — 717
Jakić Momir — 745
Jakovljević Stjepan — 362, 363, 365,
372
Jančiković — 619
Janičić Ivan — 310, 516

- Janičić Radovan — 308
Janković Blagoje — 739
Janković Janko — 367, 368
Janković Miloš — 620
Janković Milutin — 185, 205, 242.
380, 385, 387, 389, 492, 494, 501,
507
Janković Mirko — 367
Janković Veselin — 45
Janković Vojin — 745
Janjić Dušan — 157
Javorški — vidi Cosović Boža
Jeftić Toša — 691
Jelić Branko — 143
jeličić — 768
Jelovac Jovan — 163, 194, 195.,
205, 206, 209, 299, 374, 392, 796
Jeremić Branko — 453
Jerković Dušan — 45
Jevdoković Fjodor Mahin — 250
Jevđević Dobrosav — 109, 155, 220,
223, 224, 228, 334, 397, 418—420,
427—431, 451, 460, 467, 469, 472,
473, 477, 482—484, 486, 489, 490,
501, 503, 520, 572, 530, 532, 533.
540, 542—545, 556, 559, 564, 566,
58.3—586, 592, 596, 607, 608, 611,
612, 620, 621, 634, 635, 644, 656.
663, 664, 671, 674, 685, 698, 715.
720—722, 729, 732, 735, 736, 749,
751, 756, 758, 764, 781—784, 786!
787, 802, 803, 805, 808, 812, 813,
846, 847, 851, 881, 882, 884, 886—
888, 900, 901, 903—908
Jevremović Andrija — 45
Jevtić Bogoljub — 624
Jevtić Kamenko — 58, 119, 120, 138'
Jevtić Predrag — 69
Jojić Milivoje — 732
Jokanović Miša — 905
Jokanović Vlado — 290
Joksimović Dobrivoje — 692
Joksimović Nikola — 690
Josipović Dušan — 82, 405
Jovančević Jovan — 739
Jovandarić Radojko — 202, 203, 206'
Jovanović — 121
Jovanović — 437
Jovanović — 533
Jovanović Alkibijad — 54
Jovanović Arso — 36, 817
Jovanović Dnaigan — 23
Jovanović Dragoljub — 493, 544.
557, 560, 839
Jovanović Jovan — 13
Jovanović Ljuba Patak — 232, 240.,
269, 745

- Jovanović Milijan** — 689
Jovanović Radovan — 82
Jovanović Slobodan — 26, 28, 155,
 260, 313, 351, 382, 503, 618, 625,
 626, 628, 629, 631, 632, 744, 829,
 832, 834—842, 844, 845, 848—850,
 852—854
Jovanović V Lade ta — 267
Jovanović Vlada — 446
Jović Budo — 143
Jović Vojin — 311
Jovović Jakov — 281, 282, 640, 697,
 700, 701, 747, 889, 890
Jovović Miloš — 739
Jovović N. — 739
Jozef — vidi **Mihajlović Aleksandar**
 Saša
Jungić Marko — 215, 218
Jurić Hrvoje — 367
Jurić Maks — 367
Jurišić — 851
- K**
- Kadić** — 412, 743
Kadić Derviš — 373
Kalatai Rafotai — 706
Kalab’ć Milan — 180, 203, 207, 210,
 244, 442, 461, 495
Kajabić Nikola — 200, 213, 255, 274,
 601
 Kalaitović Vuk Kalait — 192, 205,
 206, 209, 233, 298, 299, 303, 581,
 590
Kaldesić Mile — 82
Kandić Bogosav — 82
Kankaraš Laizo — 618
Kapić Mustafa — 686
Kapor Jovo — 437
Karadorđević Aleksandar I — 778
Karadorđević Petar I — 143
Karadorđević Petar II — 10, 11, 17,
 20, 27, 52, 53, 66, 67, 76, 77, 91—
 94, 97, 139, 143, 164, 171, 198—
 200, 202, 206, 220, 346, 448, 479,
 498, 513, 552, 563, 624—626, 628,
 630, 632, 633, 663, 665, 667^ 706,
 736, 760, 761, 777, 813, 834, 837
Karametović Avdo — 373
Karla — 884, 885
Karlo — vidi **Palošević Miodrag**
Kasalović Zdravko — 297, 298, 303
Kastanjero Pietro (Castagnero) — 87
Kastanjoli Renato (Castagnoli) —
 793
Katanić Uroš — 60, 61, 63
Kaven Eliot (Kawen Elliot) — 350
- Kazertano Antonio (Casertano)** —
 621
Kekić Milorad — 120
Kenig Bir Hakem — 360
Kerović Radivoje — 285, 287, 381,
 455, 488, 523, 534, 539, 550, 551,
 572
Keserović Dragutin — 189, 251, 274,
 438, 480, 498, 542, 557, 559, 574,
 575, 597, 600, 616, 617, 618, 623,
 744, 746, 756
Kesić Petar — 143
Kesić Stevo — 143
Keviš Erih (Kewisch Erich) — 151,
 152
Kezi — 628
Kićović Dragutin — 739
Kijanović Nikola — 582
Kimić Jordan — 242, 275, 276, 540
Kisel Georg (Kiessel) — 871, 878
Kitić Jovo — 367, 563
Klemente Primieri (Clemente) —
 888
Kljajić Krsta — 375, 376
Knežević — 889, 890
Knežević Nikola — 626
Knežević Radoje — 626, 647
Knežević Zivan — 26, 32, 78, 626
Knežić Nikola — 552, 554
Kogaird Rudolf — 870, 871, 876—878
Kojić — 27
Kolarić — 232
Kolović Dino — 498
Komadinić — 387
Komarčević Vladimir — 232, 591
Komnenić Mirko — 309, 401
Kontić Jovan — 535, 537
Kontić Vladimir — 104
Koprivica — 171
Korać Manojlo — 55, 191, 768
Korolija Vlado — 425
Kosanović Savo — 101
Kosorić Radivoje — 135, 489
Kostić, advokat banjalučki — 195
Kostić Boško — 448, 478
Kostić Mladen — 421, 584, 622, 669,
 735, 789, 790, 807, 808
Kostić Stojan — 540
Kostov Mladen — 616, 844
Košak Vladimir — 430, 471, 907
Koštrimović Nikola — 128, 266 —
Kotle Nikola — 186
Kotlića Bogdan — 717
Kovač Savo — 149, 419, 420
Kovačević, profesor — 291
Kovačević — 387
Kovačević Boriša — 468

Kovačević Krsto — 585, 607
Kovačević Milivoje — 433, 434, 451,
461, 480, 482, 613
Kovačević Risto — 564
Kovačević Savo — 477
Kovačević Vidak — 136, 191, 221—
223, 292, 401, 404, 405, 429, 431,
477, 620, 621, 635, 647, 671
Kovačić Franjo — 367
Kraljević Đoko — 819
Kraljević Novica — 467, 902
Kraus dr — 16
Krek Miha — 101
Krgović Dragiša — 820
Križanec — 302
Kišić Toma — 466
Krnjević Juraj — 101, 458, 626
Krstić Pera — 493
Kruezi Gani — 195, 203
Kuhar Alojzije — 101
Kujača Branko — 324, 328
Kukić Ilija — 646
Kuklić Mirko — 89, 305
Kuranov Angel — 616, 844
Kureš Miloš — 419, 487, 656, 705
Kuvić Vojo — 708
Kvaternik Eugen — 500, 642

L

Laban — 820
Lahović — 298
Lakić Gavro — 819
Lalatović Mirko — 181, 192,
213, 231, 233, 238, 248—252, 254,
343, 345, 385—387, 502, 541, 557,
566, 601, 701, 796, 817, 821
Lalić Alekса — 809
Lalić Vasiliјe — 405, 552, 554, 586,
678
Lapčević Petar — 324, 691
Laišić Đorđe Đordije — 38, 93, 98,
104, 250, 479, 748, 780, 802, 807,
808
Laurens Hristofor" (Lawrence Christie) — 359, 438
Laurić Drago — 424
Lautner Henrich (Henrich) — 177,
179, 191, 329
Lazarević Branislav — 194, 208, 233
Lazarević — 606
Lazarević — 623
Lazarević — 71
Lazarević Dušan — 774
Lazarević Ljubomir — 252
Lazarević Miloje — 289, 401, 404, 419
Lažić Voja — 690

202,

Lazić Branislav — 311, 312, 3'3,
317, 405, 407, 408, 552, 554
Lazović Milutin — 479
Lazović Šćepan — ■ 820
Leonardo — vidi Niković Dragiša
Likić — 689, 690
Lino Vlahov — 465
Lipa Serif — 573
Lipa Zenel — 573
Lipovec Lukman — 194
Lisičić Nićifor — 373
List — 357
Lorenc — vidi Milićević Petar
Lorković Mladen — 621
Ložić Miodrag — 626—628, 630, 824,
837
Lozovski — 840
Ludvig — vidi Novali Karei Karlo
Ludi — vidi Manić Borivoje
Lukačević Vojislav — 89, 205, 206,
207, 209, 237, 298, 299, 300, 303,
415, 432, 473, 477, 482, 503, 504,
544, 545, 581, 592, 780, 794, 808, 809
Lukić — 690, 692
Lukić, dr — 699
Lukić Ilija — 232
Lukić Iso — 466
Lukić Sima — 437, 466
Lune (vojvoda) — 819
Luzana Aleksandro (Lusana Ale-
ssandro) — 219, 220, 418, 486 489
490, 532, 621, 658

LJ

Ljotić Dimitrije — 16, 25, 42, 162,
179, 240, 250, 254, 266, 267, 347,
350, 352, 354—356, 386, 387, 447,
448, 478, 483, 492, 499, 504, 509,
628, 629, 765—767, 769—773, 775
Ljotić Jaša — 378
Ljutica — vidi Simović David Dača

M

Maček Vladko — 3, 351, 460, 596,
673—675, 735, 836
Madarević Srećko — 82
Madžarević Milan — 82
Maglaj lija — 338
Maijer — vidi Mitić Milorad
Majetić Bogdan — 276, 280, 412, 743
Majstarović Žarko — 359, 381
Majstorović Miodrag — 510
Maksimović Boža — 478, 625, 628
Maksimović Milenko — 444
Malić Ilija — 405
Mandić Jovan — 266

- Mamdušić — vidi Đurišić Pavle
 Mamić Barivoje — 254, 504, 616, 617,
 692
 Manojlović Boško — 446, 449
 Marčetić Vukašim — 311, 313, 317,
 405, 408, 409, 543, 552, 554, 569,
 587, 588, 679
 Marić Dimiſrije — 691
 Marić Mirko — 421, 464, 466, 513
 Marinković Dobrivoje — 270
 Martinov Ivan — 209, 239, 250, 251,
 255, 273, 274, 379, 389
 Marino — vidi Stanišić Bajko
 Mario — vidi Trifunović Ilija
 Marjanović Bogdan — 36, 60, 63,
 71, 165, 169, 171, 175, 234—236
 Marjanović Cedimir — 377, 378
 Marjanović Ljubomir — 265
 Marko — vidi Hadson
 Marković Marko — 82
 Marković Miloš — 589
 Marković Predrag Alimpije — 176,
 183, 184, 329, 331, 736
 Marković Vojislav Voja — 232, 436,
 437
 Markus — vidi Moljević Stevan
 Mars — vidi GHšić Miloš
 Martić Stevo — 143
 Martonović Ratko — 14, 33, 874
 Masalović Miloš — 378, 447, 499
 769, 772
 Masniković — 447, 478
 Mateja — vidi Nedić Neško
 Matejić — 488
 Matem — 871
 Matić Božo — 692
 Matić Momčilo — 174, 177, 178, 180,
 185, 191, 204, 206, 207, 211, 241,
 254, 388, 450, 460
 Matić Ljubivoje — 691
 Mati Jozef (Mattel Joseph) — 152,
 179, 441, 443, 480, 497, 615, 859,
 862, 871
 Maťović Milan — 489, 532
 Medunić Aco — 285, 287
 Meda Tomo — 905
 Meritasti Luidi (Meritasti Luigi) —
 172
 Mičić Momčilo — 331
 Mihailović Andelko — 692
 Mihailović Blaško — 273
 Mihailović (Mihaila) Dragoljub Dra-
 ža — 1, 9—11, 14, 16—19, 22—27,
 31—33, 35, 38—41, 44, 47, 53, 55,
 59—61, 64—66, 68, 71, 72, 76, 78,
 82, 88, 89, 93, 100—102, 104, 109,
 114, 115, 119, 127—128, 133, 143,
 154, 155, 158, 160, 163, 173, 177,
 178, 181, 182, 188—196, 199—202,
 204, 205, 207—209, 211, 213, 214,
 220, 222, 224, 230—232, 234, 237
 —239, 243, 248, 251—253, 255, 263,
 264, 271—275, 293, 300, 306, 315,
 325, 342, 344—357, 360, 369, 377,
 379, 382, 385—387, 389—391, 404,
 415, 417, 427, 428, 433—435, 440,
 441, 442, 444, 447, 450, 456, 458,
 459, 467, 468, 478, 480, 481, 483,
 486, 487, 489, 491, 492, 494, 496
 —499, 503, 504, 505, 509, 513, 519,
 523—527, 530, 531, 535, 540, 544,
 547, 552, 553, 555, 557—561, 563,
 564, 572, 573, 575, 583, 589—591,
 593, 597, 601, 602, 605 606, 612,
 614, 618, 619, 622, 623, 630, 631,
 634, 639, 641, 643—645, 649, 650,
 655, 657, 658, 660—662, 665, 667
 —670, 675, 677, 679, 682, 683, 685,
 688, 691, 693, 694, 697, 698, 700,
 701, 705—709, 711, 712, 715, 721,
 723, 728, 729, 744, 746, 747, 750—
 753, 756, 758, 760, 765—769, 771,
 772, 775—779, 785, 789, 793, 797,
 803, 806—808, 812, 813, 820—824,
 826, 828, 830—833, 838, 839, 841—
 845, 848—850, 852—854, 857—862,
 865—871, 873, 876—878, 882, 886,
 887, 906
- Mihajlov Vanča — 448
 Mihajlović Aleksandar Saža — 190.,
 193, 203, 204, 209, 238, 244, 280,
 285, 385, 387, 388, 389, 442—447.,
 478, 481, 482, 496, 498—500, 503,
 506, 558—560, 574, 597, 615, 616
 Mihajlović Građimdr Bajlomii — 250
 Mihajlović Sergije — 30, 112, 652;
 Mihić Ilija — 423—425, 548, 585, 636,
 646—665, 666, 888
 Mihić Ivan — 647
 Mihić Momčilo — 647
 Mijušković Simo — 786, 890
 Mikašinović Ilija — 525, 542, 562
 Mikić Trifun — 269
 Milenko — vidi Ocokoljić Siniša
 Miler — 354
 Miler — 628
 Miilleram — 260
 Miletić Petar — 371
 Mileusnić Rajko — 368
 Mileusnić Vojo — 186, 187
 Milić Cedo — 134
 Milićev Vlad — 437
 Milićević Petar — 207
 Milivojević Milivoje — 54

Milojević Momir — 437
Milosavljević Borisav — 267
Milosavljević Mika — 597
Miloš — vidi Petrović Branislav Brana
Milosević Aleksandar — 199
Milosević Dragoslav — 446
Milosević Đoko — 277, 280, 405, 408, 412, 552, 554, 563
Milošević Sima — 839
Milovanović Milan — 274
Milovanović Mlada — 311
Milovamović Košta Pečanac — 15—
17, 19, 25, 26, 42, 55, 128, 141,
162, 178, 180, 189, 200, 211, 230,
231, 243, 249, 264, 266, 269, 274—
276, 347, 355, 382, 386, 436, 447,
491, 504, 599, 691, 692, 766, 775,
797, 859, 873, 875
Milutrović Žarko — 156, 159
Milutinović Vladimir — 722
Miljković Petar — 350
Miljković Petroraje — 266
Miljuš Vaso — 425
Minić Miloš — 23, 24
Minić Ljubo — 820
Mirić Dušan — 327, 449, 501, 623, 633
Mirić Jovan — 181
Mirković Borivoje Bara — 177, 625—630, 834
Mirković Branko — 745
Mirković Dragan — 625
Misita Veselin — 14, 16, 866
Mišeljić Doka — 308
Mišić Aleksandar — 18, 347, 868, 871, 876, 877
Mišić Jovan — 311, 677, 678
Mišić Toma — 493
Mišić Zdvojin — 347
Mitić Milorad — 40, 41, 45, 206, 207, 254, 381
Mitić Zivojin Zika — 275
Mitranović Bora — 435, 438, 480, 481, 487, 494, 498, 523, 524, 527, 593, 698—700, 749, 757, 777, 779, 782, 787, 788, 792, 802, 803, 805, 810—813
Mitrović Drago — 371, 487
Mitrović Dragoljub — 690
Mitrović Golub — 405, 409
Mitrović Nenad — 441, 443, 446, 448, 480, 496, 497, 500, 560, 561, 615, 857, 858, 871
Mitrović Ratko — 62, 64, 65, 69
Mitrović Sveta — 311, 316
Mitrović Tode — 216, 218

Mladenović Mladen — 240, 448
Mojsilović Miloje — 64, 230, 382, 501, 767, 774, 775
Molerović Miljan — 376
Moljević Stevan — 1, 9, 101, 102, 196, 199, 251, 254, 389, 499, 541, 601! 606, 618
Momčilović Milorad — 318, 333, 371, 432, 474, 475, 476, 480, 490, 528, 530, 787, 788, 790, 792, 802, 810
Morača Milutin — 186
Mori — 890
Morgan — 545, 901
Mrdak Vuksan — 739
Musakadić Fehdm — 813
Musolini Benito (Mussolini) — 912
Mušović beg Safet — 373
Mušicki Košta — 766
Muzikravić Marko — 199, 201

N

Nadaždin Gojko — 725
Natlačen Marko — 348
Naumović Dimitrije Mita — 532, 597, 618, 628, 629, 840
Nedeljković Milovan — 89, 688, 691—693
Nedeljković Radoje — 252, 253, 271, 272
Nedeljković Zivko — 692
Nedić Milan — 16—19, 22, 24, 42, 47, 55, 88, 90, 128, 129, 141, 151, 157, 162, 174, 177, 178—180, 184, 191, 195, 199, 203, 205, 207, 225, 238, 239, 240, 243, 248, 249, 250, 258, 267, 285, 293, 302, 347, 352—356, 359, 366, 369, 371, 377—379, 381, 386, 388, 426, 436, 438, 442, 450, 492, 494, 504, 589—593, 598, 599, 602, 614, 615, 628—630, 646, 617, 689, 690, 693, 706, 744, 766—773, 840, 857, 858, 865, 867—870, 872, 873
Nedić Neško — 92, 129, 232, 240, 242, 435, 437, 441, 495, 599, 691, 886
Negočić Spasoje — 691
Negotinac Serafim — 203, 692, 796
Neimarović Života — 291
Nenadić Vojislav Vojna — 793, 794
Nerić Boško — 82
Nešić Slobodan — 419, 430, 450, 474, 475, 476, 477, 796
Nešković Radomir — 170, 171, 175, 371, 434
Nikanor — 273, 385
Nikćević Radojica — 820

Nikić Bajo — 179, 236, 237, 489, 530,
780, 794, 808
Nikić Budimir Buda *— 771—773
Nikić Mijat — 492
Nikić Savo — 576, 580
Nikodije (Leskovački, četnički voj-
voda Koste Pećanca) — 265, 266
Nikodijević Nikola — 587
Nikolić Aleksandar — 157
Nikolić Đorđe — 547
Nikolić Košta — 37
Nikolić Petronije — 690
Nikolić Srećko — 60'
Nikšić — 666
Nikšić Milenko — 36
Ninković Dragiša — 688, 689, 756
Novak Karei Karlo — 194, 203,
380—382, 502, 506, 540, 555, 556,
616, 618, 666, 759
Novaković — 573
Novaković Dane — 464
Novaković Ivo — 819
Novaković Ljubo — 253, 404, 751,
780
Novaković Miloš — 46, 48
Novaković Niko — 851
Novaković Obnad — 593
Novaković Vlada — 422
Novosel Milorad — 904

O

O'Donovan Petrik (O'Donovan Pat-
rick) — 253
Obradović Milivoje — 88, 89, 298,
371, 491
Obradović Simeun — 311
Obradović Tomo — 232
Ocokoljić Simeun Siniša — 151, 153,
177, 209, 210, 239, 250—252, 254,
273, 379, 383, 386, 387, 389, 436,
440, 441, 448, 450, 491, 493, 495,
496, 499, 500, 503, 506, 543, 544,
555, 557, 559, 560, 573, 598, 599,
614, 616, 617, 745, 785
Ogrizek — 653
Okinlek — 627, 629, 630
Ol'ševski Slavko Olszewski — 607,
903
OLujević Marko — 184
Orel — vidi Keserović Dragutin
Onović Radojica — 820
Ostojić Zaharije Zare — 82, 102,
177, 182, 192, 203—209, 211—213.
215, 230, 233, 240, 250, 252, 254,
255, 271—273, 294, 297, 299, 302,
304—306, 365, 369, 386, 388, 389,
415, 428, 429, 450, 473, 477, 484—

496, 501, 503—506, 530—532, 542.,
545, 546, 556—559, 564, 566, 583,
589—592, 595, 601, 606, 617, 619,
636, 655, 671, 688, 692, 700, 701,
736, 748, 752, 753, 757—759, 776,
778—782, 786—788, 790, 792, 797,
802—808, 810, 812—814, 817, 820
Otašević Božo — 631
Ovada — 169

P

Pajović Vojin — 739
Palošević Miodrag — 17, 42, 128, 129,
180, 207, 214, 240, 440, 491, 616,
617, 688, 693, 797
Pantelić Vojislav Voj — 203, 240,
388
Pantić Branislav — 857, 858, 869,
871, 877
Pantić Jovam — 481, 657, 720, 802
Pantić Svetislav — 214
Pantović Taddja — 200
Pamjokić — 234
Papje Njegovan — 347
Pairnaveja Milan — 266
Pairol, brig, podoficir — 597, 840
Pasali — 545
Pašić Mustafa — 800, 813
Pavelić Ante — 77, 118, 124, 137,
145, 152, 235, 344, 314, 316, 373,
448, 500, 513, 641, 653, 656, 664,
675, 715, 840, 902
Pavić Jefto — 432, 720
Pavićević Bogdan — 167
Pavković M. — 25, 499
Pavlović Dragoslav — 23, 25, 32, 33,
34, 41, 75, 202, 207, 214, 239, 240,
375, 379, 381, 382, 385, 387, 390,
436, 440, 441, 449, 491, 492, 495,
497, 501, 502, 505, 507, 540, 557,
559, 574, 598, 601, 615, 618, 689,
690, 692, 771, 774, 822, 835
Pavlović Đorđe — 82
Pavlović Zivorad Žika — 200
Pazarac — vidi Ocokoljić Simeun
Siniša
Pećanac Košta — vidi Milovanović
Košta Pećanac
Pećanac Vukije (Toplički, četnički
vojvoda Koste Pećanca) — 266
Pedracoli Đđno (Pedratzzoli Gino) —
167
Pejanović Radovan — 307, 308, 419
Pejić Manojlo — 459, 552, 554, 587,
588, 801.
Pejović — 532, 543

Perendija Bogdan — 171
 Perhinek Rudolf Rudi (Perišin Raden) — 89, 193, 205, 206, 233, 238, 252, 254, 297, 299, 300, 303—305, 366, 369, 618, 782, 783
 Perić Dragutin — 831, 835, 838
 Perić Ratomir — 691
 Perić Vladimir — 349
 Perić Stevo — 466
 Perišić Radojica — 136, 149, 222, 289, 380, 395, 397—399, 415, 420, 427—429, 432, 451, 482, 751
 Perović Miladin — 739
 Perović Todor Toša — 732
 Pestorić Risto — 739
 Petković Aleksandar — 82
 Petković Aleksandar (kapetan) — 264
 Petković (četnički vojvoda Koste Pećanca — 266
 Petković LjeLja — 328
 Petković Milan — 326, 328
 Petković Mutimir — 110, 116, 117, 123, 127, 130, 140, 142, 144, 149, 150, 155, 652
 Petrović Branislav — 211, 213, 542, 600, 616, 617
 Petrović Dragoslav — 265
 Petrović Ivan — 285, 287
 Petrović Ljubomir — 453
 Petrović Marisav — 765, 767, 772
 Pevec Jožef Jože — 381, 813
 Peza Mislim (Peza Myslim) — 446, 449
 Pici Enriko (Pizzi Enrico) — 163, 168—170, 236
 Pi jade Moša — 15, 282
 Piletić Velimir Velja — 176, 436, 496
 Pipan Slavko — 184
 Plećaš Nedeljko — 618, 628, ‘666, 788, 811
 Plemić Božidar Boža — 402, 487, 527, 684, 904
 Poček Tomo — 820
 Pomolski Gru ja — 844
 Popara Miro — 309
 Popov Slave — 497
 Popov Sveti — 209
 Popovac Ismet — 456—458, 482, 566, 656, 664, 685, 687, 715, 716, 734, 802, 813
 Popović — 389
 Popović Jovo — 193, 440
 Popović Krsto — 401, 494, 699, 718, 720
 Popović Marko — 594, 645, 646

Popović Mihailo (Mika Jastrebački) — 128
 Popović Milarad — 149, 289, 397, 404, 419, 427, 428, 474, 482, 490, 656
 Popović Nikola — 266
 Popović Onisim — 421
 Popović Pajo — 421, 422
 Popović Ratko — 566
 Popović Selimir — 232
 Popović Spasoje — 746
 Popović Stojan — 323
 Popović Sveta — 437
 Popović Vojislav Voja — 129, 232, 240, 436, 437, 495, 599
 Popović Žarko — 349, 627, 629, 630, 825, 834
 Porobić Mustafa — 367
 Pravica Rade — 309, 310
 Prekoršek Tugomir — 207, 380, 436
 Prelević Radomir — 739
 Pribićević Svetozar — 1, 109
 Princip Slobodan Seljo — 30, 325
 Prodanović — 200
 Protić Milorad — 265
 Protić Stevo — 819, 838
 Protić Sveta — 436, 691
 Protić Vukašin — 542
 Prpić — 908
 Pužina — 464
 Pušomja R. — 121
 Putnik Dirmtrije — 632

R

Račić Dragoslav — 14, 174—177, 181, 183, 184, 191, 193, 203, 204, 206, 207, 209—211, 327, 331, 378, 380, 388, 439, 480, 483, 494, 496, 498, 502, 505, 506, 523, 524, 530, 542, 543, 556, 574, 599, 600, 615—617, 748, 760, 781, 792, 810, 811, 813, 866, 868
 Račić Đoko — 820
 Račić Jakša — 669, 670
 Radaković — 388, 442, 488
 Rade — vidi Perhinek Rudolf
 Radenković Boirivoje Bora — 555, 572, 597
 Radić Jovo — 525, 781
 Radić Luka — 552, 554, 586, 678
 Radić Radoslav Rade — 311, 316, 317, 325, 367, 368, 371, 374, 381, 405, 408, 409, 463, 525, 543, 552, 554, 571, 588, 678, 757, 760, 762
 Radičević Miodrag — 37
 Radivojević Spasoje — 90
 Radi — 743

Radmilović Đorđe — 531, 619, 620,
621, 622, 661, 735
Radojičić — 275
Radojević Milutin — 274, 438, 441
Radojković Duka — 448
Radojlović Miloš (Jovanović Mihajlo) — 424, 636
Radonjić Miljan — 819
Radosavljević Miloš — 232
Radosavljević Momčilo Mole — 33,
60, 61, 63, 65, 66
Radoš Savo — 230
Radovanović Branko — 448
Radovanović Miodrag — 37
Radovan — vidi Đorđe Roland
Radovanović Xsidor Isa — 502
Radović — 501
Radović — 624, 631
Radović Gavrilo — 809
Radović Jova — 720
Radović Mihailo — 739
Radović Milan — 26
Radović Mile — 370, 371
Radulović Borivoje — 667, 780, 786
Radulović Ma/noj lo — 479
Radenović Stevo — 425
Raičić Radoman — 181
Rajčević — 441
Rajčević Života — 446, 499
Rakić Branko — 375, 376
Rakić Miodrag — 618, 623, 630, 633,
706—708, 711, 840
Rakočević Milo — 811
Raković Predrag — 240, 381, 502,
616, 617, 765, 774, 775
Rampini — vidi Lukačević Vojislav
Raruković Aleksandar — 345
Ranković Zika — 348
Ran oso vić Velimir — 26
Raosavljević — 331
Rapotec Stanislav — 389, 390, 478,
631, 838
Rašeta Nikola — 619
Rašović — 99
Rataj Emil — 215, 218
Regodić Momčilo — 587
Reljić Milenko — 241, 375, 376, 384,
540, 555, 557
Rendel — 351
Rezni Vojtěch (Vojtěch Rezny) —
232
Ribar Ivo Lola — 345
Ristović — 502
Riterman — 579, 580
Roata Mario (Roatta) — 310, 621,
634, 636, 641—645, 671, 672, 679,
881, 883 886, 888, 899, 900

Robertson (Rranko Radojević) —
631
Roboti Mario (Robotti) — 889
Rodrigo — vidi Pavlović Dragoslav
Rokvić Mane — 421
Roland Džoras (RoLamd Houghton
Jones) — 215, 372, 382, 477, 481,
486, 489, 520, 529, 594
Romei — 629, 794
Rončević Radojica — 130, 136
Rosa — 545
Rosoli Đuzepe (Roscioli Giuseppe)
— 282, 889
Roždalovski Vladimir — 632
Rudan Krsto — 404
Rupnik Leo — 348
Ruso — 545
Rustanbegović Mustafa — 576
Ruzvelt Franklin (Roosevelt) — 101,
630, 705, 827
Ružić Ivan — 415, 427, 450, 474,
475, 485, 666, 719, 720, 745, 809

S

Saksida Josip — 824
Salatić Danilo — 135, 146, 149, 155,
290, 401, 404, 419, 427—429, 460,
482, 564, 651, 747, 802
Sali ha gl ē Suljaga — 716
Samardžić Petar — 140, 142, 149,
155, 221, 290, 420, 429, 652, 720,
733, 802
Santovito Ugo — 621
Saša — vidi Mihajlović Aleksandar
Saša
Savić Branko — 488, 791
Savić Dragiša — 828
Sekulić Miloš — 26, 278, 626, 840,
843
Selimir, pop — 205, 208
Semiz — 250, 354
Simić Pavle — 802
Simić Petar — 359
Simić Sava — 691
Simović David Dača — 201, 205, 207,
377, 389, 436, 443, 497, 505, 540,
616, 617, 746, 774, 775
Simović Dušan — 27, 66 259, 345,
623, 625—627, 629
Sinobad Milo — 143
Skoko Vule — 109
Slijepčević Aćim — 623, 628—633,
706, 746
Slijepčević Pero — 193
Slović Miloš — 56
Smederevac Đuro — 767, 775

Smiljanić Dušan Dujo — 199, 243,
376, 449, 616, 617
Smuda — 436, 437
Sokolović Jovan — 359
Spaić Spasoje — 310
Spasojević Mi taj' — 588
Spigo Umberto — 655, 679, 680
Srbakov Stefan — 598, 616
Stakić Branko — 277, 280, 405, 412,
563
Stambolić Petar — 345
Stamboliski Asen — 502, 560
Stanisić Bajo — 167, 172, 173, 254,
305, 306, 380, 395, 401, 416, 448,
500, 568, 595, 599, 640, 645, 699.
718, 719, 734, 747, 750—752, 757,
780, 781, 803, 804, 810, 811, 813,
814, 832, 890, 895
Stanković Milan — 311
Stanković Milorad — 37
Stanković Mirko — 200
Stanković Vukosav — 819
Stanojlović Boško — 627, 629, 824,
834
Starović Stevo — 397, 404
Stepinet Alojzije — 631
Stefanović, doktor — 381
Stefanović Dimitrije — 740
Stevanović — 495
Stevamović Radivoje — 267
Stjepanović Zdravko — 170, 171
Stojadinović Milan — 178
Stojanović Bogosav — 266
Stojanović Drago — 82
Stojanović Mladen — 316, 439
Stojanović Petar — 267
Stojanović Radovan — 42, 375, 376,
495
Stojčev — 442, 496, 497
Stogković — 838
Ston — 630
Stramjamac Radojica — 70
Stude Marin — 424, 425
Subotić Slobodan — 328
Subotić Vukašin — 285, 287
Šupilo Frano — 256
Svilokos Nino — 635, 728

S

Santić Milan — 108, 110, 116, 123,
125, 142, 292, 606, 620, 621, 647,
648, 651, 657, 671, 732, 802
Šantić Sreten — 631
Šatrčević Đokam — 405, 412
Šarić Vidoje — 725
Šator Dragoljub — 311
Segrt Vlado — 290, 291

Sijački Milan — 241
Sinko Stevan, zvani Jovanović —
631
Skava Jovan (četnički vojvoda Ko-
ste Pećanca) — 347
Skobić — 171
Smit (Schmidt) — 607, 903
Sojat Ivan — 276
Sola Veselin — 142, 666
Soškić Bramislav — 134, 900
Soškić David — 423, 784, 788, 789
Streker (Strecker) — 607, 903, 906
Stimec Milan — 362, 369, 592
Stroman Anton — 502
Stulić — 628
Subašić Ivan — 101, 705, 706
Sućur Milutin — 511, 512, 547
Suka Vojka — 235
Sumenković Ilija — 440, 541
Sumenković Radovan — 541
Sušlić Branko — 424
Sutej Juraj — 458

T

Tainasić Zdravko — 82, 84
Tankosić Milan — 46, 47, 51
Taras Miloško — 202
Tarčuk Franjo — 362
Tauzović Rajko — 425
Teodorović Saša — 210, 254
Teokarević — 233, 500
Terzić — 240
Tešanović Lazar Lazo — 311, 313,
314, 409, 588
Timotić Seka — 382
Timotijević P. — 37
Todić Cvijetin — 245, 247, 276, 280,
405, 409, 563
Todorčević Peca — 480
Todorov Košta — 348
Todorović Boško — 13, 15—18, 28,
58, 75, 82—84, 108, 110, 113, 114,
116—118, 120, 124—127, 130, 134—
136, 138—140, 142, 144—146, 148—
150, 154—156, 179, 207, 220, 225,
249, 291, 321, 323, 326, 327, 386,
404, 417, 429, 565, 651, 652, 900
Todorović Stanko Vučadin — 288,
455, 539
Todorović Žarko — 27, 28, 195, 203,
207, 381—383, 385—387, 389, 442,
448, 478, 494—497, 500—502, 506,
558, 575, 618, 631
Tomanović Ilija — 819
Tomanović Vlado — 309
Tomašević Branislav — 122, 205
Tomašević Ljubomir — 364

- Tomašević Mihadlo** — 421
Tomašević Raide — 191, 192, 275,
 387, 436, 437, 439, 440, 447, 448,
 493, 494, 572, 597
Tomašević Radoš — 739
Tomić Milutin (*Nikac od Rovina*)
 — 820
Tomić Vukola — 582
Tominčević Rado — 537
Tomolski Gruja — 616
Topalović Dragomir — 65, 495, 500
Totpić Mirko — 552, 554, 678
Toto Riza — 441
Torbica B. — 514
Trbić — 480
Trbojević — 788
Trifković Slobodan — 473
Trifunac — 378
Trifunović Ilija Birčamin — 89, 102,
 109, 144, 186, 207, 220, 223, 224,
 227, 292, 397, 401, 404, 418, 427—
 429, 432, 451, 473, 482—484, 486,
 489, 503, 519, 530, 533, 540, 546—
 548, 583, 585, 616, 617, 622, 635,
 636, 639, 641, 643, 649, 650, 656,
 658, 660, 663, 665, 669, 672, 676,
 679, 728, 732, 734, 735, 759, 777,
 779, 782, 783, 786—789, 802, 805,
 807, 808, 881—887
Trifunović Mića — 458
Trifunović Miroslav — 449, 501, 507,
 574, 615, 618, 632, 706, 746
Trivunčić Mitar — 311, 317, 318, 778
Trkљa Đoko — 702
Trkљa Lazar — 173, 181, 182, 186,
 191, 193, 194, 207, 237, 239, 241,
 351, 377, 378, 381, 386, 439, 440,
 447, 449, 459, 460, 479—481, 483,
 487, 492—498, 500, 501, 503, 505,
 506, 523, 530, 541, 543, 556, 557,
 559, 561, 566, 593, 606, 658, 746,
 843
Trkљa Košta — 658
Tufegdžić Vojislav Voja — 615
Tumaingelov Nešo — 560, 598
Tupainjamin Miloš — 503, 541, 561,
 838, 843
Turner HaroLd — 706, 772, 866, 867,
 870
Tuševljaković Radomir Rade — 82,
 792
Tuta Risto — 142
- U**
- Ulman** — vidi *Radenković Borivoje*
Bora
Ukropima Vaso — 732
- Uljarević Kostadin Košta** — 310,
 404, 594
Usrošević Branivoje — 448
Urošević Lazar — 688
Urukalo Sergej — 102, 648
Umumović Konstantin — 215, 218
Uskok (Jelovac Milutin) — 617
Uzunčević Dimitrije — 421, 425, 427,
 547—549
- V**
- Vajner Slaviša Čiča** — 84, 320
Valter Dragutin — 690
Valter — vidi *Todorović Žarko*
Vasić Dragiša — 1, 41, 101, 196, 197,
 251, 255, 257, 258, 263, 346, 381,
 389, 437, 443, 480, 492, 497, 498,
 499, 503, 505, 506, 507, 540, 541,
 601, 606, 618, 692, 771, 775, 802,
 835, 838, 865
Vasić Milorad Tanasko — 499
Vasić Miodrag — 200
Vasiljević Stevan — 82
Vauhnik Vladimir — 555, 618
Velčev Damljan — 209, 496, 506, 709
Veinović Predrag — 195, 203, 205,
 207
Velimirović Nikolaj — 129
Vemić Milan Mišo — 597, 628, 840
Vemić Velimir — 597
Vesić Vlastimir — 207
Vesković Andrija — 369, 780, 781
Vidaček Miloš — 552, 554
Vidačić Milotad — 234, 236, 237,
 370, 371, 415, 451, 481
Vidamović Aleksandar — 384
Vidojević Miloš — 235
Vidović Vid — 311, 317
Vidak (Vigiac) — 656, 721
Vilder Vječeslav — 101
Vinike — 871
Vist (Wüst) — 538
Vitković Novica — 411
Vitorio Emanuel III (Vittorio Ema-nuele) — 156
Vocăr Jevto — 368
Vohoska Svetislav — 632
Vojinović — 298, 303
Vojvodić Mirko — 739
Vračar Vukašin — 739
Vranić Vjekoslav — 228, 621, 899,
 902
Vranić Slobodan — 151, 154
Vranješević Slavoljub — 438—450,
 459, 480, 481, 486, 498,
 546, 547, 552, 554, 666,
 677, 678, 755, 782

Vučelić Radoš — 203, 241, 242, 389,
437
Vučinić Miloš — 820
Vučković Nikola — 266
Vučković Zvonimir Zvonko — 53,
185, 201, 207, 243, 375, 376, 379,
381, 449, 491, 493, 497—499, 501—
503, 506, 559, 560, 574, 590, 597,
598, 616—618, 756, 775
Vujačić Marko — 432, 720, 839
Vujasinović Todor — 488
Vujićić — 389
Vujić Pavle — 45, 55
Vujović Ćeda — 774
Vujović Jovan — 820
Vujović Radiša — 37
Vukadinović Petar — 691
Vukasović Nikola — 607
Vukašinović Vule — 23
Vukmanović Svetozar Tempo — 30,
84, 325
Vuković Bogoljub — 382
Vuković Jovan — 820
Vuković Mile — 382
Vuković Vukoman — 299
Vuković Rarko — 236
Vulić — 436
Vušović — 291

Z

Zani Frančesko (Francesi») — 890,
895
Zečević Božidar — 657

Zečević Vlada — 14, 33, 874
Zečević Vladimir — 461, 524, 532,
543, 564, 566, 657, 720, 721, 722,
733
Zečević Vojislav Voja — 531
Zilioto — 545
Zirojević Milain — 149
Zlatoper Grga — 675
Zogu Ahmet — 449, 845
Zorkić Petar — 348
Zvicer Stevan — 548, 734
Zvizdić Hasan — 250

Ž

Žujović Mladen — 1, 190, 209, 238,
436, 437, 482
Žujović Sreten Crni — 41
Živković Petar — 478
Žižić Miraš — 717
Žižić Novak — 717

Brojčani pseudonimi

222 — Ostojić Zaharije, major
505 — Trklja La^ar
506 — Tomašević Rade
509 — Grbec Josip Jože, radio te-
legrafista i Radio centar VK
JVUO
1001 — Mihailović Dragoljub Draža
1002 — Ostojić Zaharije, major
1003 — Lalatović Mirko, major

GEOGRAFSKI NAZIVI

A

Abacija — 790, 901
 Abis in i ja (saida Etiopija) — 825
 Abukir — 826, 827
 Ada (predeo, kod T. Užica) — 45,
 56
 Afrika — 604, 776, 827, 850
 Agama (kod Aleksandrije) — 825
 Aladindći (kod Stocai) — 686, 715
 Albanija — 3, 94, 97, 102, 248, 441,
 448, 449, 558, 708, 819, 838, 845
 Ateksandrija — 27, 825, 826
 Aleksinac — 266, 267
 Alipašin Most (kod Sarajeva) — 224
 Amari (logor) — 826
 Amerika — 10, 94, 101, 259, 626, 633,
 705, 706, 825, 828, 839, 846
 Amzići — 443
 Andrijevica — 93, 917
 Andrijevići (kod Kotor-Varoša) —
 754
 Ankara — 440, 631, 825
 Ankona — 194, 808
 Antunovac (kod Pakracca) — 4
 Arandelovac — 436
 Arilje — 343, 400, 771
 Atina — 27
 Austrija — 9
 Avala (pl.) — 231
 Avtovac (kod Gacka) — 109, 136,
 226, 428, 477, 481, 489, 786
 Azbresnica (kod Niša) — 266

B

Ba (kod Valjeva) — 1, 101, 128
 Babajić (kod Ljiga) — 772
 Bačka — 94, 437, 493, 494
 Bahori (kod Gacka) — 108, 109, 135
 Baj'ina Bašta — 44, 72, 151, 177,
 179, 191, 193, 194, 202, 234, 327,
 354, 773, 821

Balabani (kod Nevesiinja) — 290
 Balkan — 4, 5, 10, 11, 32, 92, 224,
 225, 428, 496, 509, 707, 728, 853,
 868
 Banat — 4, 94, 252, 437, 493, 494
 Banija — 3, 811
 Banja (kod Višegrada) — 236
 Banja Koviljača — 16, 176, 328
 Banjaluka — 1, 4, 101, 177, 216,
 227, 237, 301, 311, 313, 314, 318,
 338, 368, 422, 423, 462, 471, 525,
 543, 569, 586, 587, 656, 716
 Banjani — 718
 Banjiča — 214
 Bar — 177, 483
 Baraci (kod Mrkonjić-Grada) — 217
 Baranja — 4
 Bare (kod Zavidovića) — 277
 Barica (kod Brodareva) — 208
 Baitilović (kod Karlovca) — 3
 Batkuša (kod Gradačca) — 576
 Batura (pl.) — 332, 384, 487, 488,
 791
 Bavani (k. 1911, kod Zabljaka) —
 393
 Belanovica — 184, 597
 Bela Palanka — 493
 Belo more — 710
 Belograd&ik — 506
 Belotinac — 266
 Belo groblje (brdo, kod T. Užica)
 — 45, 55
 Benkovac — 425
 Beograd — 1, 10, 13, 16—18, 23, 27,
 28, 31, 35, 42, 60, 101, 103, 108—
 110, 129, 148, 151, 152, 154, 157,
 159, 174, 177—179, 184, 190—192,
 195, 197, 198, 204—207, 209, 233,
 239, 240, 253, 255, 259, 260, 288,
 302, 328, 345, 348, 350, 351, 355,
 357, 359, 365, 366, 369, 371, 373,
 377—379, 383, 387—389, 405, 436,

- 438, 439, 440, 442, 443, 446, 448,
 468, 469, 479, 487, 494, 498—500,
 525, 544, 559, 560, 574, 589, 597,
 612, 628, 630, 653, 657, 661, 706,
 707, 732, 767, 769—771, 773, 820,
 822, 823, 858—860, 862, 865—867,
 869, 871
 Berane (sada Ivangrad) — 22, 38,
 93, 102, 231, 249, 250, 817, 821
 Berkovići (kod Stoca) — 290
 Berlin — 207, 239, 402, 611, 683, 706
 Bern — 851
 Bihać — 227
 Bijela (kod Brčkog) — 287
 Bijela (kod Konjica) — 724, 764
 Bijelo Brdo (kod Pribroja) — 236
 Bijelo Polje — 97, 102, 252, 293,
 739, 783, 817, 819
 Bijelo polje (kod Komarana) — 447
 Bijelo Polje (kod Mostara) — 3
 Bijeljina — 16, 285, 286, 508, 509, 551
 Bileća — 99, 134, 150, 226, 229, 308—
 310, 401, 418, 429, 431, 472, 564,
 655, 702, 705, 731, 732, 747, 782,
 786, 787, 802, 804, 805, 809
 Bilo-gora — 157
 Biočani — 317
 Biograd — 721
 Biograd (predao, kod Nevesinja) —
 289
 Biokovo (pl.) — 614, 672
 Bioska (kod T. Užica) — 23, 44
 Birač (predeo) — 82, 325, 439, 790,
 791
 Biskupija (kod Kniina) — 421
 Bistarac (kod Tuzle) — 287
 Bistrica — 905
 Bištrica (r.) — 485
 Bišine (predeo, kod Nevesinja) —
 290, 291, 721
 Bitolj — 137, 379, 556, 624, 745
 Bizerta — 776, 808
 Bjelašnica (pl.) — 292, 476, 477
 Bjelemići (sada Odžaci kod Konji-
 ca) — 686
 Bjelo Brdo (kod Pribroja na Limu)
 — 58
 Bjelopavlići — 718, 819
 Blace (kod Konjica) — 724
 Blagaj (kod Mostara) — 3, 685, 686,
 715, 721, 764, 900
 Blažuj (kod Konjica) — 430
 Blinja — 3
 Boba ni (predeo, kod Trebinja) —
 307
 Bobovac (kod Sunje) — 3
 Bobovo (kod Pljevalja) — 392, 796
 Bodežište (kod Gacka) —■ 108, 109,
 134, 135
 Bogatč — 178, 868, 874
 Bojište (kod Foče) — 473
 Boka Kotorska — 22, 197, 228, 503,
 620, 736, *18
 Bolonja — 155
 Boljanovioi (kod Dobrog Poljia) —
 476
 Boljkovci (kod G. Milanovca) — 689
 Bor — 543
 Borač (Gornji, Gatački i Donji Ne-
 vesinjsk) — 108, 109, 116, 120, 130,
 134, 135, 137, 291, 651
 Boračko jezero — 292
 Borci (G. i D., kod Kotor-Varoša)
 — 754, 755
 Bor ja (kod Foče) • 475
 Borje (predeo, kod Gračaca) — 465,
 805, 810
 Borja (pl.) — 311, 547, 757, 759, 779,
 782
 Borike (kod Sokola) — 175, 183
 Borovača (pl.) — 511
 Borovovo (kod Tuzle) — 791
 Boirstoi Rudnik — 353, 355
 Bos. Bnod — 226
 Bos. Du bica — 471
 Bos. Gragiška — 22, 177
 Bos. Grahovo — 187, 227, 341, 421,
 511—513, 547, 641
 Bos. Kobaš — 367
 Bos. Kostajnica — 3, 277
 Bos. krajina — 227, 312, 316, 317,
 439, 459, 476, 480, 481, 486, 494,
 524, 542, 570, 716, 749
 Bos. Krupa — 422
 Bos. Petrovac — 187, 422, 756
 Bosna — 4, 15, 16, 17, 18, 22, 26, 27,
 31, 33, 34, 72, 79, 81, 82, 84, 87,
 94, 97, 99, 102, 108, 110—113, 115,
 118, 119—121, 124, 128, 131, 137—
 144, 146—148, 150—158, 163, 164,
 168, 170, 173—180, 182—184, 190,
 191, 202, 203, 207, 209, 210, 212,
 213, 216, 220—222, 224—226, 229,
 234—237, 239, 240, 241, 245, 247,
 249, 251, 253, 254, 271, 276, 286,
 290, 314, 316, 318—321, 324—330,
 332, 333, 350, 357, 358, 359, 362,
 371, 377, 381, 383, 388, 397—403,
 405, 406, 417, 418, 420, 422, 423,
 427, 429—431, 434, 437, 439—441,
 449—452, 454, 456, 457, 459, 467—
 470, 472, 480—482, 484, 486, 489,
 494, 495, 497, 498, 501, 506, 507,
 509, 510, 519, 520, 523—530, 532,

534, 537, 538, 542, 543, 546, 552,
553, 555, 559, 563, 566, 570, 574—576,
583, 585, 589, 593, 595, 599, 608,
611—614, 617, 634, 636, 641, 647,
653, 657—659, 661, 666, 677, 686, 688,
697—700, 712, 716, 720, 721, 723,
724, 729, 731, 733, 736, 747, 749—
752, 756, 757, 760—762, 764, 767,
797, 802, 808, 810, 812, 820, 822,
843, 853, 882, 884, 888, 901, 905—
908
Bosina (ir.) — 133, 255, 277, 317, 335,
677, 698—700, 749, 756, 757, 792,
801
Botajića (kod Gradačca) — 576
Bovan (kod Kruševca) — 265
Brajčevići (kod Gacka) — 133
Branjevo (kod Bijeljine) — 508, 509
Brajić (kod G. Milamovca) — 41,
42, 53, 343, 375, 376, 857
B raj kovač (kod Prenčana) — 395
Brajlovica (kod Bileće) — 308
Branešći (kod Ča jetine) — 561
Bnatač (G., D. ii Sr., kod Nevesinja)
— 140, 142, 147, 148, 289, 290, 399,
652
Bratunac — 31, 115, 174, 177, 183,
191, 193, 241, 331, 332
Brčko — 4, 285—287, 488, 551
Brežičani (kod Kotor-Varoši) — 755
Brezna (kod G. Milanovoa) — 376
Brezova (kod Ivanjice) — 230
Brezovik — 747, 890
Brezovo Polje (kod Bijeljine) — 509
Broćanac (kod Trebinja) ■— 308
Brod (na Drini) — 134, 480
Brod (kod Priilepa) — 480
Brodarevo — 208, 252, 305
Brus — 231
Brusnica (kod G. Milanovca) — 375
Brusnik (kod Ivanjice) — 211, 232
Bućioa (kod Gline) — 3
Budimpešta — 156, 428, 612, 906
Budva — 102, 109
Bugarska — 94, 201, 224, 239, 250,
349, 351, 373, 384, 394, 559, 598,
614, 616, 709, 710, 745, 746, 834
Bugojno — 422, 469, 490, 520, 642,
698, 724
Budevo (kod Sjenice) — 582
Bukovac (predeo, kod Kotor-Varoša)
— 754
Bukovica (M. i V., kod Dervente) —
335
Bukovica (predeo, kod Čelebića) —
297, 415
Bukovica (kod Žabi jaka) — 793, 794

Bukulja (pl.) — 16
Busija (kod Tuzle) — 509

C

Capardi — 791
Carigrad — 195, 233, 348, 349, 440,
447, 448, 451, 503, 541, 618, 831,
835, 836, 838, 900
Cekli-n (kod Cetinja) — 819
Cer (pl.) — 615, 866
Cerkmica — 194
Cenov (brdo, kod Gračaca) — 464
Cerova (kod Obija) — 135
Cetimje — 102, 281, 363, 365, 369,
536, 653, 682, 683, 717, 719, 739,
780, 781, 817—819, 821
Cikote (kod Loznice) — 523
Crkvice (D. ii G., kod Huma) —
304, 305
Crmnica (predeo) — 483, 819
Crna Gora — 1—3, 5, 18, 22, 35, 36,
38, 39, 89, 93, 94, 97—102, 104—
108, 129, 133, 134, 136—138, 140,
150, 152, 167, 172, 177, 185, 193,
197, 205, 206, 208, 212, 214, 220—
222, 226, 228, 238, 249, 251,
253, 271, 281, 293, 294, 310, 343, 361,
363, 364, 366, 388, 398—^02, 423,
427—430, 433, 439, 451, 467, 470,
483, 484, 500, 519, 530, 535, 536,
548, 556, 570, 581, 590, 591, 614,
660, 661, 682, 683, 693, 694, 701,
712, 717, 719, 722—724, 731, 736,
750, 758, 780, 782—784, 787—789,
808, 812, 818, 820, 821, 839, 875, 882
Crna gora (pl.) — 291, 401
Crna Rijeka — 677
Crni Wh (trig. 1012, kod Gračaca)
— 464
Crni Vrh (kod Kotor-Varoša) — 335
Crni vrh (kod Tiškovca) — 511
Crnče (bod Nevesinja) — 289
Crno more — 709, 710
Crnjelovo (kod Bijeljine) — 216
Culine (kod Zvomika) — 328, 736
Cvijanovići (kod Zavidovića) — 277

Č

Čehotina (r.) — 303, 370, 394
Čuprija — 239, 255, 353
Čurevo (kod Foče) — 415, 429, 430,
450, 468, 473, 476, 484, 486, 501
Curilo (k. 1544, kod Gacka) — 401
Čustendil (Bugarska) — 3

C

Cačak — 33, 34, 36, 37, 53, 54, 59—
71, 113, 128, 129, 151, 153, 231,
240, 254, 343, 345, 354, 356, 357,
447, 765—768, 773, 775, 821, 869,
874, 878
Čadavica — 569, 677
Čajniče — 115, 147, 150, 291, 292,
327, 330, 361, 362, 384, 398, 460,
472, 661, 722, 794, 795, 809
Čakairevo brdo (trig. 690, kod T.
Užica) — 54
Čakor (prevoj) — 97
Čapljinja — 764, 908
Cečava (kod Prnjavora) — 335
Čelebić (kod Foče) — 297, 363, 369,
371, 374, 404, 809
Čelić (kod Tuzle) — 509
Čemamica (pl.) — 311, 754
Čemerno (pl.) — 134, 136, 137, 352,
401, 499
Čepak (kod Kotor-Varoša) — 754
Česta Vrela (kod N. Pazara) — 213
Čukairica (deo Beograda) — 383

D

Dabar (kod Stoca) — 289
Dabar (kod Vrhovima) — 3
Dabairsko polje — 291
Dabašnica (kod Gračaca) — 466
Daioi (kod Ivajvice) — 232
Dabovci (kod Kotor-Varoša) — 335
Dalmacija — 4, 26, 98, 109, 137, 143,
209, 220—222, 224, 227—229, 253,
342, 403, 417, 420, 422, 424, 425,
428, 463, 470, 482, 549, 575, 614,
631, 636, 647, 650, 658, 728, 747,
749, 752, 756, 757, 759, 788, 802,
811, 812, 851, 884
Dalovići (kod Sjenice) — 582
Danilovgrad — 166, 167, 172, 282,
416, 460, 817, 889, 895, 889
Daruvare — 4, 157, 431
Davi dovici (kod Stoca) — 309
Denver (SAD) — 10
Derventa — 4, 227, 335, 367, 368
Derventa (kod Vlasemice) — 176,
236, 330, 331
Devatak (pl.) — 333, 384, 905
Dilj (pl.) — 157
Dinarske pl. — 137, 143, 430, 486,
511, 528, 617, 636, 642, 721, 728,
734, 735, 758, 777, 787, 804, 813
Divci (kod Valjeva) — 42, 250, 441,
871

Divin (kod Stoca) — 309

Doboj — 10, 17, 151, 179, 226, 244,
247, 278, 286, 368, 384, 411, 488,
528, 547, 739, 743, 760

Dobri Do (kod Ivanjice) — 46, 47

Dobnimje (G. D. i Sr., kod T. Uži-
ca) — 258

Dobrnja (kod B. Luke) — 586

Dobro Polje (kod Kali novi ka) —
401, 476, 485, 607, 608, 611, 730,
903, 904

Dobrudža (Rumunija) 224

Dobrun (kod Višegrada) — 58

Donje Pirlje — 3

Donji Vakuf — 490, 641, 643, 724

Drač (Albanija) — 137

Dragačevvo — 231, 389, 447, 746, 774

Dragoj lavici (kod Sjenice) — 88

Dramišovo (kod Nevesinja) — 724

Drava (r.) — 506

Drenovštica (kod Danilovgrada) —
166

Drežan (G. i D., Ikod Nevesinja) —
289

Drežn'ca — 656

Drežnica (kod Brinja) — 3

Drina (r.) — 15, 87, 115, 133, 134,
152, 177, 183, 184, 193, 206, 235,
239—241, 254, 287, 320, 332, 333,
334, 361, 364, 365, 366, 369—372,
402, 451, 459, 475, 480, 524, 528,
708, 748, 801, 813, 821

Drinjača — 29, 115, 183, 191, 193,
331

Dnruš — 3

Drvar — 187, 227, 421, 812, 821

Dub (D. i G., kod Višegrada) —
170, 234, 235, 371

Dubljevići (kod Gacka) — 219, 401

Duboki Dol (kad Gračaca) — 464

Dubrave (G. i D., kod Ogulina) — 3

Dubrovnik — 3, 114, 116, 127, 140,
228, 397, 424, 430, 431, 472, 489,
490, 591, 596, 619—621, 641, 643,
646, 656, 698, 728, 735, 787, 900—
902, 907

Duga (klanac, kod N'kića) — 134

Duga Poljana (kod Sjenice) — 232

Dugo Polje (kod Gradačca) — 576

Dugo Polje (kod Knina) — 186

Dunav (r.) — 176, 195, 203, 877

Durmitor (pl.) — 303, 393, 757

Duvno — 4, 488, 490, 520, 643, 804

Đ

Đedovo (kod Foče) — 475

Derdap (klisura) — 351

Đetimja (r.) — 44, 45, 56
Đevđeija — 540, 556, 745
Durđevića Tara — 366, 395

DZ

Džuba — 825

E

Egipat — 499, 625, 630, 632, 826, 827, 850
Elbasan (Albanija) — 224
Elin Dub — 819
Elzas Loren — 260
Engleska — 72, 94, 271, 281, 343, 358, 561, 626, 629, 631, 632, 648, 707, 733, 866
Ergele Borike (kod Višegrada) — 163, 165, 168, 170, 171, 234, 330, 371
Evropa — 259, 260, 418, 769, 776

F

Faković (kod Srebrenice) — 191
Fatnica (kod Stoca) — 309
Firenca (ItaF.ja) — 156
Fiuma — vidi Rijeka
Foča — 28, 31, 87, 99, 112, 115, 120, 121, 133, 134, 138, 141, 147, 150, 210, 224, 226, 253, 291, 326, 327, 330, 334, 361—363, 365, 369, 370, 372, 374, 381, 384, 398, 401, 402, 430, 432, 434, 457, 460, 471—473, 476, 484, 498, 527, 528, 530—532, 540, 542—545, 556, 561, 565, 583, 591—593, 595, 612, 651, 656, 661, 683, 722, 723, 729, 730, 731, 780, 782, 795, 808
Fojnica — 4
Fojndca (kod Gacka) — 108, 110, 113, 114, 123, 125, 130, 138, 141, 219, 289
Francuska — 28, 155, 347, 707
Franici (kod Kotor-Varoša) — 754
Fnuška gora (pl.) — 526, 661

G

G. Milanovac — 17, 34, 41—43, 53, 54, 71, 153, 203, 347, 354, 375, 376, 379, 560, 766, 767, 821, 868, 872, 874, 876
G. Tiškovac — vidi T.škovac (D. i G., kod Bos. Grahova)
G. Tuzla — 285, 533

Gabela (kod Metkovića) — 686
Gacko — 99, 109, 115, 126, 133, 136—138, 150, 222, 226, 289, 305, 309, 365, 380, 397, 401, 431, 472, 473, 564, 594, 645, 685, 686, 731
Gaj (kod Nevesiima) — 290
Gaj (kod Pakrac) — 4
Galičnik — 480
Garešnica — 157
Ganići (kod Kotor-Vairoša) — 754
Gat (k. 1120, kod Gacka) — 401
Gerzovo — 216, 217, 227
Gibraltar — 155, 776
Glamoč — 341, 342, 469, 490, 570, 641, 643, 645, 671, 758, 759, 786, 803
Glavatđevo — 206, 686, 715, 716, 724
Glasnac — 175, 320, 330, 791
Glibači (kod Kosanice) — 299
Glina — 227
Glisnica (kod Pljevalja) — 793
Glogovo (kod Gračaca) — 464
Gluh Do (kod Bara) — 177
Gojakovac (kod Dervente) — 335
Gojma Gora (kod Požege) — 692
Gola Mila (k. 983, kod Gračaca) — 464
Golija (pl. u Hercegovini) — 136, 290
Golija (pl., u Srbiji) — 204, 213, 230, 231, 233, 248, 255, 352, 353, 354, 357, 366, 746
Gomirje (kod Ogulina) — 3
Goransko — 731
Goražde — 31, 87, 115, 138, 147, 150, 210, 326, 327, 330, 370, 384, 434, 457, 472, 592, 661
Garca — 25, 94, 348
Gorica (predeo, kod Knina) — 186
Garjanci — 622
Gornja Gorijevcda (kod Čačka) — 765, 766
Garnjak (kod Krepoljna) — 177, 385, 437, 543
Gornje Bare (kod Tjentišta) — 474
Gornji Vakuf — 3, 430, 490, 520, 642
Gorski kotar — 811
Gospic — 3, 227, 900
Govza (kod Foče) — 474
Grabovica (kod Nevesijna) — 398
Grabska (kod Dobrova) — 405, 760
Grac (u Austriji) — 441
Gračac — 229, 422—424, 463, 466, 883
Gračanica (M. i V., kod Gacka) — 109
Gračanica (kod Dobrova) — 384, 645, 740

Gradac (kod Makarske) — 900
Gradačac — 4, 384, 576, 579, 580,
 739, 743
Gradina (k. 615, kod B. Bašte) — 44
Gradiska — vidi Bos. Gradiška
Gradusa (G. i D., kod Kostajnice)
 — 3
Grbalj (kod Tivta) — 620, 666
Grčka — 2, 215, 348, 438, 624, 710,
 821, 850
Grmeč (pl.) — 181, 314, 316, 587
Grinić (kod Londona) — 32
Grocka — 17
Grubišno Polje — 4, 157
Gruža — 101, 231, 376
Guča. — 70, 71, 774
Gumijera (kod Prnjavora) — 335

H

Hadžići (kod Zavidovića) — 277
Hadrovići (kod Višegrada) — 234
Hajvazi (kod Tuzlie) — 791
Han-Pijesak — 16, 31, 82, 84, 115,
 139, 174, 175, 183, 191, 210, 235, 320,
 322, 329, 330—332, 333, 905
HeLsinka — 627
Herceg-Novi — 102, 620
Hercegovina — 3, 26, 35, 84, 87, 94,
 102, 105, 106, 108—110, 113, 124,
 127, 133, 134, 136—138, 141, 142,
 144, 146—148, 170, 197, 206, 207,
 210, 220—222, 224—226, 228, 245,
 271, 288, 290, 292, 303—305, 307—
 309, 327, 329, 351, 359, 362, 380,
 381, 397, 398, 400, 402—404, 417,
 418, 420, 423, 427—433, 450—452,
 454, 456, 457, 468—472, 482, 484,
 486, 489, 519, 520, 529, 532, 542, 543,
 548, 549, 556, 563—566, 570, 575.
 583, 585, 593, 594, 596, 611, 614,
 634, 641, 650, 651, 652, 656—661,
 664, 666, 671, 672, 697, 699, 715,
 720—724, 726, 727, 730, 734, 747,
 748, 751, 779, 782, 783, 789, 790,
 796, 802, 806, 807, 809, 820, 851,
 882, 901, 906
Hodbina (kod Mostara) — 16, 722
Homoljani (Umoljani, kod Konjica)
 — 686
Homolje — 176, 178, 184, 213, 231,
 244, 353, 356, 378, 386, 506
Hrvatska — 101, 102, 158, 222, 225,
 245, 253, 256, 403, 461, 636, 838
Hum (kod Zabljaka) — 361
Hum (kod Čelebića) — 297, 303, 306,
 369, 370, 371, 374

I

Ibar (r.) — 255
Igman (pl.) — 905
Iliča (kod Sarajeva) — 60, 905
Iliča (kod Gradačca) — 576
Ilok — 4
Illova (r.) — 157
Imljani (kod Skender-Vakufa) —
 335
Imotski — 614, 615, 883
Istanbul — vidi Carigrad
Istra — 9, 94, 348, 556, 825
Italija — 22, 109, 110, 114, 115, 123..,
 126, 127, 140, 143, 155, 156, 169,
 185, 209, 210, 225, 281, 292, 365,
 399, 403, 436, 449, 469—471, 472,
 482, 484, 489, 594, 621, 635, 643,
 644, 672, 707, 729, 731, 734, 735,—
 776, 882
Ivan pl. — 430, 623
Ivančići (kod Sarajeva) — 904
Ivanjiča — 10, 34, 53, 205, 214, 230.,
 343, 354, 821, 822, 862
Ivica (kod Ljubinja) — 397
Izbično (kod Gacka) — 475

J

Jablanica (predeo) — 128, 129
Jablanica (kod Mostara) — 758, 780,
 781, 785, 786
Jabuka (kod Ustikoline) — 292, 293,
 303, 611, 731
Jabukovac (kod Petrinje) — 3
Jadar (predeo) — 16
Jadransko more — 614, 707, 735
Jagodinja (kod Višegrada) — 138..,
 234, 236
 Jahorina (pl.) — 292, 402., 611, 612,
 723, 724, 729
Jajce — 218, 227, 422, 548, 587, 615,
 641, 643, 671, 734, 756, 820
Jakičići (kod Gračaca) — 464, 465
Jankov kamen (trig. 1833, kod Sjenice) — 213
Janja (kod Bijeljine) — 509
Jaružani (kod Prnjavora) — 335
Jasen (kod Trebinja) — 226, 399
Jasenica — 495
Jasenik (kod Avtovca) — 481
Jasenova (kod Kolašina) — 366
Jasenovac (kod Novske) — 4, 22,
 158
Jastrebac (pl.) — 268, 438, 441, 447
Javor (kod Ljubljane) — 194
Javor (pl.) — 366, 447, 454

- Javorand (kod Kotor-Vairoša) — 311, 677
 Jelašca (kod Foče) — 474
 Jeleč (kod Kalinovika) — 474
 Jelendo (kod Požege užičke) — 205, 258, 385, 387
 Jelica (pl.) — 70, 231, 774
 Jelovac (kod Han-Bijeska) — 235
 Jerusalim — 27, 625, 626, 825
 Ježevica (M. i V., kod T. Užica) — 258, 692
 Jošanica — 438
 Jošavka (kod B. Luke) — 311, 316, 317, 367, 525, 754
 Jugovići (kod Gacka) — 219, 401
 Južna Morava (r.) — 242, 275
- K**
- Kaćar (predeo) — 688, 689, 690, 756
 Kadina Voda (kod B. Luke) — 587
 Kadinjača — 45
 Kairo — 201, 206, 209, 237, 250, 253, 348—350, 354, 390, 478, 618, 623, 629—632, 705, 817, 822, 832, 827, 828, 830, 836, 841, 900
 Kalabrija (Italija) — 194
 Kalesija — 509
 Kalinovik — 99, 109, 115, 206, 210, 290, 293, 399, 404, 415, 419, 429—431, 473, 475, 476, 477, 481, 484, 486, 529, 531, 545, 591, 635, 646, 657, 716, 721, 723, 724, 729—731, 750, 786—788, 809, 813
 Kaldrma (kod Knina) — 186
 Kamena Gora (kod Prijepolja) — 252, 293, 391, 392
 Kamenica (kod Valjeva) — 691, 692
 Kamenica (sada Lunovo Selo, kod T. Užica) — 46, 57
 Kanada — 826, 828
 Karalići (kod N. Pazara) — 211, 213, 232
 Karan (kod T. Užica) — 46, 48, 54
 Karanovac (kod B. Luke) — 588
 Karlovac — 102, 423, 759
 Kavala — 817
 Kavkaz (pl. u SSSR-u) — 776
 Kazanoi (kod Gacka) — 136, 380, 397
 Keptaun — 825
 Kićevo — 745
 Kifino Selo (kod Nevesiinja) — 15, 18, 290, 429, 565, 652, 786, 805, 900
 Kina — 94
 Kistanje (kod Šibenika) — 422, 423, 425
 Kladanj — 175, 183, 320, 333, 748
- Klisura (kod Višegrada) — 234
 Klotijevac (kod B. Bašte) — 15
 Ključ — 327, 442, 570, 756, 812
 Kmur (kod Foče) — 473, 484
 Kmurica — 475
 Knežina (kod Sokolca) — 329, 333, 384, 905
 Kn n — 3, 102, 143, 186, 187, 342, 421, 422, 423, 469, 513, 634, 721, 722, 728, 779, 786, 788, 802, 803, 812
 Kninska krajina — 143
 Kninsko polje — 511, 512
 Knjaževac — 232, 503
 Kobaš (kod B. Luke) — 754
 Kokin Brod — 443
 Kolašan — 89, 144, 208, 252, 294, 415, 605, 682, 683, 692—694, 701, 719, 720, 809, 811, 817, 819
 Koleško (kod Kifinog Sela) — 219, 290, 397
 Koločrat (kod Prijedora) — 391
 Kolubara (r.) — 201
 Komairani (kod N. Varoši) — 447
 Komušina (kod Teslića) — 335
 Konjic — 3, 150, 292, 400, 418, 430, 431, 452, 471, 520, 541, 594, 615, 634, 664, 665, 685, 686, 698, 715, 716, 721, 724, 731, 763
 Konj oka župa (predeo) — 400, 469
 Konjske vode (kod Foče) — 474, 484
 Konjsko polje (predeo, kod Celebića) — 303
 Konjuh (pl.) — 176, 523, 791
 Kopaonik (pl.) — 17, 213, 231, 248, 268, 706
 Korčula (o.) — 425, 735
 Kordun (predeo) — 3, 112, 156—158, 811
 Korjen (pl., kod Ustikoline) — 293
 Koruška — 94, 348
 Kosanica (pod Pljevalja) — 297—299, 305, 363, 366
 Kosinj (kod Gospića) — 422
 Kosjerić (kod T. Užica) — 47, 72, 231, 343, 862
 Kosmaj (pl.) — 13, 231
 Kosovo (predeo) — 198, 437, 573, 659
 Kosovo (predeo, kod Knina) — 421, 513
 Kosovska Mitrovica — 250, 441
 Košćelec (kod Cetdnja) — 818
 Košturnici (kod Ljiga) — 765
 Košutica (kod Sokolca) — 139
 Kotor — 102, 620
 Kotor-'Varoš — 552, 588, 754
 Kotorski zaliv — 667
 Kotraža (kod Guče) — 207, 491

- Koviljača** — vidi Banja Koviljača
Kovren (kod Bijelog Polja) — 252,
 »
Kozara (pl.) — 314, 316
Kozjak (pl.) — 384, 513
Knagujevac — 17, 27, 33, 42, 43, 200,
 356, 820, 822, 869
Kraljevo — 33, 34, 42, 60, 61, 63—65,
 68, 69, 128, 129, 180, 201,
 240, 254,
 352, 356, 357, 438, 476, 559, 766,
 769, 770, 771, 773, 822, 868, 872,
 873, 875
Kraljevo Polje (kod Han-Pijeska) —
 84
Kram (kod Vlasenice) — 329, 330
Kravice (kod Han-Pijeska) — 31,
 174
Krakov (Poljska) — 31
Kratovo — 31
Krbljine (kod KaLnovika) — 475,
 477
Krčagovo (kod T. Užica) — 45, 55
Krčmar (kod Valjeva) — 91
Krečana (kod Modriće) — 277
Krivaja (r.) — 277
Krka (r.) — 422, 423
Kmin (pl.) — 439
Krstac (kod Avtovca) — 136
Krstac (kod Dubrovnika) — 817
Krupa na Vrbasu — 422
Krupanj — 16, 192, 203, 869, 872, 874
Kruševac — 128, 129, 266, 270, 379,
 757
Kruševci (kod Sokolca) — 905
Kruščica (na pl. Volujku) — 717
Krvava Peč (kod Grosuplja) — 194
Kućev — 240, 691
Kujava (kod Danilovgrada) — 172
Kukici (kod Gračaca) — 464
Kula Fazlagića (kod Gacka) — 109,
 136, 137, 431, 469, 645, 661, 800
Kulaši (kod Prnjavora) — 586
Kumanovo — 242, 384
Kupres — 430
Kurozeb (k. 786, kod Gračaca) —
 464
Kusača (kod Han-P[^]jeska) — 82, 235

L
Lab (r.) — 540
Ladevići (kod Bileće) — 308, 309
Lajkovac — 859
Lapac — 422, 423
Lazarevac — 232, 435, 436, 689, 690,
 863
Laze (kod Vinkovaca) — 4
Lazovina (kod T. Užica) — 54

Lebane — 128, 242, 275
Lebršnik (pl., kod Gacka) — 401
Lenjingrad — 776
Lepenica (predeo) — 200
Lerin (u Grčkoj) — 137
Leskovac — 241, 242, 266, 275, 358,
 378, 448, 497, 503
Lever Tara — 305, 395
Libija — 630, 794, 827, 850
Lički Osik — 3
Lijeska (G. i D., kod Višegrada) —
 169, 234, 235
Lijeva Rijeka — 93, 104, 479
Lijevče polje (kod Banjaluke) — 22,
 101, 177, 181, 237, 318, 570
Lika — 3, 26, 112, 143, 156—158, 209,
 220—222, 229, 417, 422—424, 439,
 463, 464, 482, 528, 549, 575, 614,
 617, 636, 646, 647, 658, 728, 747,
 752, 777, 803, 807, 811, 812
Lim (r.) — 97, 118, 164, 177, 250,
 294, 393, 447
Lipac (kod Doboja) — 216, 244, 276,
 280, 411, 740
Lipač (kod Gračaca) — 464
Liparska ost,rva — 847
Liplje (kod Kotar-Varoša) — 552,
 588, 755
L pije (kod Ljiga) — 689
Lipnica (kod Čačka) — 62
Lipnički visovi — 69
Lipovo (kod Kolašima) — 144, 415,
 692, 694
Lisabon — 27, 558, 825
Lisac (trig. 1336, kod Gračaca) —
 465
Lisna (trig. 976, na Kozari) — 311
Lišnja (kod Prnjavora) — 368
Livno — 3, 341, 422, 490, 520, 615,
 641, 643, 671, 735, 758, 782, 786, 787
Ldvomo — 808
Lovka (kod T. Užica) — 54
Lokvište (kod Zabljaka) — 393
London — 10, 27, 28, 32, 72, 76, 101,
 103, 105, 155, 190, 194, 197—200,
 203, 206, 207, 231, 232, 243, 248,
 249, 253, 256, 274, 313, 314, 316,
 342, 348, 349, 352, 353, 366, 377,
 382, 384, 386, 389, 390, 401, 428,
 440, 458, 524, 542, 556, 594, 624,
 625, 627, 628, 631, 632, 647, 670,
 673, 675, 698, 707, 710, 746, 761,
 773, 777, 804, 820, 824, 825, 828—
 830, 832, 840—846, 848—854, 858,
 873, 900
Lopari (kod Tuzle) — 216, 285, 287,
 454, 537, 538, 550, 571

Lozna (kod Banovića) — 277
Loznica — 16, 203, 748, 781, 866,
868, 872
Lucani (kod Požege užičke) — 385
Luč (kod Vrbniče) — 474
Lukavac (kod Nevesinja) — 289
Lukavica — 277
Lukovo (kod Nikšića) — 226
Lusići (kod B. Luke) — 586
Luštica (kod Herceg-Novog) — 667

LJ

Ljig — 772
Ljubić (kod Čačka) — 70, 765, 766,
769
Ljubić (pl., kx>d Prnjavora) — 335
Ljubija (rudnik) — 4
Ljubina (kod Foče) — 474
Ljubina poljana (predeo, kod Gra-
čaca) — 463
Ljubinje — 292, 402, 472, 615, 725,
731
Ljubljana — 194, 380, 529, 622, 636,
837
Ljubovija — 80, 328
Ljubovo (kod Gračaca) — 464, 465
Ljubuški — 4, 594, 614, 615
Ljuljaci (kod Gruže) — 375

M

M. Ljubišnja (kod Čelebića) — 303,
393
Mačva — 41
Madrid — 846
Madarska — 9, 156
Maglaj — 226
Majevica (pl.) — 16, 34, 180, 204,
227, 285, 319, 358, 384, 437—439, 440,
446, 459, 480, 483, 487, 488, 494,
496, 498, 502, 505, 508—510, 523,
526, 538, 543, 600, 617, 699, 739,
748, 756, 781, 787, 790, 791, 804,
810, 811, 836
Makarska — 228, 614, 900
Makedonija — 3, 17, ■ 275, 556, 758,
882
Maleševci (kod Tuzle) — 740
Malovan (ž. st., kod Gračaca) — 464
Mali Zvomik — 80
Malta — 138, 253, 828, 829
Maljen (pl.) — 27, 499
MamuLa (o.) — 725, 727
Manjača (pl.) — 311, 569, 571, 588,
677, 757, 759, 779, 782, 783
Marcete (kod Čadavice) — 677

Maslovare (kod Kotor-Varoša) —
588, 754, 755
Mateševo — 694
Medak (kod Gospića) — 3, 424, 636
Medna (kod Mrkonjić-Grada) — 217
Medveda (kod Lebana) — 128
Mededa (kod Višegrada) — 118, 120,
164, 292
Meka Gruda (kod Avtovca) — 309
Meljak (kod Pljevalja) — 374, 392,
793
Mendino brdo (kod T. Uzica) — 44,
45, 55
Mesidi (kod Rogatice) — 118
Međrovac (G. i D., kod Čelebića)
— 298
Metković — 102, 140, 224, 355, 634,
785, 803, 805
Metohija (predeo) — 97, 437, 573
Međdra (šuma, kod Kalinovika) —
485
Mijokovci (kod Požege) — 692
Mla voda (predeo, kod Gračaca) —
464
Milan planina — 384, 791
Milano — 155
Milići (kod Vlasenice) — 31, 175,
176, 183, 191, 331
Miloševac (kod Gradačca) — 576
Miljevići (kod Zavidovića) — 277
Miljevina (kod Foče) — 402, 475,
484, 485, 542, 723, 729
Miomica (kod Valjeva) — 23, 232,
347, 435, 691, 692, 772
Mirici (kod Foče) — 371
Mirkovci (kod Vinkovaca) — 4
Mladenovac — 241
Mojkovac — 208, 250, 252, 306
Mljet (o.) — 529
Modriča — 576, 580
Mojsinje (kod Čačka) — 633
Mokra Gora (kod T. Užica) — 657
Mokro (kod Sarajeva) — 327
Morine (kod Kalinovika) — 429, 430
Mosko (kod Trebinja) 411
Moskva — 155, 347, 627, 631, 746,
773, 776, 778, 825, 835, 840, 854
Mostar — 3, 16, 97, 102, 108, 109,
115, 116, 130, 140—142, 146, 149,
150, 199, 224, 290, 291, 292, 307,
314, 397, 403, 431, 472, 481, 482,
520, 615, 620, 634, 649, 664, 685,
686, 715, 721, 724, 731, 763, 780,
786, 787, 900
Motajica gradina (trig. 652, kod Bos.
Kobaša) — 335
Mračaj (kod Bos. Grahova) — 511

Miša tin je (kod Plužiina) — 395, 432
Mrčajevci (kod Čačka) — 60
Mrčin planina (kod Foče) — 474
Mrdenovići (kod Gacka) — 108, 135
Mrkić (kod Gračaca) — 464
Mrežica (kod Poče) — 475, 485
Mrkonjić-Grad — 215, 216, 301, 302,
313, 315, 422, 547, 548, 569, 570,
587, 677, 678, 754
Mulaluk (predeo) — 320
Musi. Milino Selo (kod Lukovca) —
277
Musi. Orahovica (kod Zavidovića) —
277

N

Nadinići (kod Gacka) — 126
Našice — 157
Nedajno (kod Zabljaka) — 393
Negotin — 503
Negotino (na Vardaru) — 745
Negotinska krajina — 231
Nemačka — 26, 91, 134, 210, 254,
258, 279, 281, 388, 442, 492, 500,
502, 508, 599, 636, 709, 756, 770,
773, 774, 776, 906
Neretva (r.) — 108, 112, 136, 145,
177, 206, 400, 418, 472, 490, 531,
541, 782, 801
Nevesinje — 15, 18, 109, 115, 126,
130, 137, 138, 140—142, 149, 1'50,
155, 219—221, 224, 226, 289—292,
309, 398, 399, 401, 419, 427—429,
431, 432, 452, 458, 472, 477, 482, 486,
564, 566, 597, 635, 641, 645, 651,
652, 664, 686, 687, 716, 720, 721,
722, 724, 731, 802, 803, 900
Nevesinsko polje — 469
Nezavisna Država Hrvatska (NDH)
— 2, 9, 22, 26, 27, 31, 75, 77, 105,
108, 112, 118, 134, 152, 210, 215,
216, 227, 228, 244, 245, 276, 278,
279, 285—287, 292, 311—314, 317,
318, 335—337, 362, 367, 372, 373,
387, 388, 399, 402, 405—408, 411,
428, 431, 449, 453—455, 457, 460,
482, 469—471, 482, 488, 502, 506,
527, 541, 576, 579, 592, 595, 608,
611, 613, 621, 642—644, 648, 650,
653, 654, 663, 664, 672, 675, 687,
715, 728, 743, 761, 808, 851, 903,
905, 906, 908
Nikšić — 27, 31, 97, 102, 166, 167,
181, 226, 281, 384, 416, 503, 623,
624, 720, 758, 780, 781, 787, 813,
817
Nimberg — 382, 775

Niš — 241, 242, 269, 438, 503, 559,
597
Nova Gradiška — 157
Nova Varoš — 192, 206, 208, 214,
231, 233, 236, 237, 248, 250, 297,
298, 303, 363, 366, 371, 377, 432,
433, 443, 447, 448, 461, 497, 581, 590
Novi Jankovci (kod Vinkovaca) — 4
Novi Pazar — 89, 250, 352, 354, 357
Novi Sad — 558
Novo Selo — 616, 844
Novska — 157

NJ

Njegovuđa (kod Zabljaka) — 394—
396, 415
Njujork — 382, 389

O

Obrenovac — 435, 437, 690
Obrovac — 229, 425
Odvraćen ca (kod N. Pazara) — 211,
213, 232
Ogulin — 900
Okučani — 3
Olovo — 115, 175, 181, 325—327, 329,
333
Omiš — 355, 672
Opatija — 210, 884
Opsječko (kod Kotor-Varoša) — 335
Orja Luka (kod Danilovgrada) —
166
Orlja (kod Pljevalja) — 795
Osat — 332
Osija (kod Kalinovika) — 475, 485
Osijek — 4, 102, 157
Osjek (kod Hidže) — 905
Osječani (kod Doboja) — 179
Osmaci (kod Tuzle) — 523, 791
Ostati ja (kod Ivanjice) — 232
Oštrog (manastir) — 167, 226, 717—
719, 750, 811, 890, 895
Oštra glava (kod Ljubine) — 474
Otočac — 422, 636, 759, 784
Otrić — 463, 464, 466, 511
Ovčar (pl.) — 70, 231
Ovčarsko-kablarška klisura — 773
Ozren (pl.) — 244, 247, 319, 435, 438,
439, 446, 480, 481, 488, 528, 588,
611, 781, 791, 805, 810

P

Padene (kod Knina) — 229, 422
Pakrac — 157, 431
Pale (kod Sarajeva) — 34, 120, 327

- Palestina — 630
 Palež (predeo, kod Gračaca) — 466
 Panik (kod Bileće) — 308
 Paprača (kod Zvomika) — 16, 523
 Papuk (pl.) — 157
 Paraćin — 500
 Baripovac (k. 1030, kod Gračaca) — 464
 Pariz — 28, 255, 835
 Parma (Italija) — 156
 Parmenac (kod Čačka) — 70
 Pečuj (Madarska) — 4
 Pavići (kod B. laike) — 586
 Pavino polje — 293
 Pavlovići (kod MasLovara) — 755
 Peć — 385
 Peulje (kod Bos. Grahova) — 513
 Peirazića do (kod Petrovca n/m) — 253
 Perušić (kod Gospića) — 422
 Pešter (visoravan) — 97
 Pešurići (kod Višegrada) — 168, 234, 371
 Petrinja — 18
 Petrovac na Mlaivu — 353
 Petrovac n/m — 35, 36, 177, 181, 192, 253, 483, 817, 818
 Piperà (predeo) — 717—719, 808, 818
 Pjenovac (kod Han-Pdjeska) — 905
 Pišće (kod Zabljaka) — 393
 Pirot — 493, 598
 Piva (r.) — 305, 361, 365, 369, 393—395, 423
 Piva (predeo) — 302, 380, 395, 415
 Pivski manastir — 415, 427
 Pjevin grob (k. 557, kod T. Užica) — 55
 Plama (kod Bileće) — 308
 Plan ni ca (kod Miomice) — 23
 Plaški — 3
 Plavno (kod Knina) — 230
 Plećaši (kod Gradačca) — 466
 Plitvička jezera — 422, 424
 Ploče (sada: Kardeljevo) — 3, 4
 Plužine — 289, 290, 722
 Pljevlja — 87, 195, 252, 293, 298, 299, 365, 366, 370, 372, 373, 392, 393, 531, 661, 793—795
 Poćuta (kod Valjeva) — 767
 Poda (kod Pljevalja) — 395
 Podbrdo (kod Mrkonjić-Grada) — 217
 Podgorica — vidi Titograd
 Podgorina (predeo, kod Valjeva) — 436
 Podrašnica (kod Mrkonjić-Grada) — 217
 Podravina — 15
 Podravska Slatina — 4, 157
 Podromaniija — 83
 Podstoga (kod Zavidovića) — 277
 Podvolujak (kod Zavidovića) — 277
 Pojezna (kod Dervente) — 335, 562
 Polja Kolašinska — 719
 Poljana (kod Pakracu) — 4
 Poljane (k. 1137, kod Knina) — 186
 Poljice (kod Trebinja) — 226
 Poljice (kod Foče) — 474, 475, 485
 Poljska — 31, 707
 Pom kvica (kod T. Užica) — 46
 Ponor (kod Nevesinja) — 289
 Poplača (manastir) — 384
 Popov most (kod Tjentišta) — 401
 Popovac (kod B. Luke) — 588
 Poreč (predeo, kod Prilepa) — 384, 480
 Portšid (V. Britanija) — 34
 Posavina — 133, 227, 740
 Posušje — 490
 Površnice (kod Tuzle) — 509
 Požarevac — 200, 385, 493
 Požarnica (kod Tuzle) — 509
 Požega — 33, 34, 41, 44, 46—48, 52—54, 64, 65, 70, 72, 231, 248, 254, 343, 346, 354, 357, 499, 767, 772, 822, 862, 878
 Požeška dolina — 158
 Požeška gora — 157
 Prača (r.) — 164
 Prača (kod Rogatice) — 109, 155, 210, 330
 Prag — 10
 Pranjani (kod Ljiga) — 767
 Preko (o.) — 3
 Preljma (kod Čačka) — 33, 34, 379, 771
 Prenčani (kod Pljevalja) — 298
 Preraca (kod Bileće) — 308, 309
 Presjenica (kod Sarajeva) — 592
 Pretresi (kod Kuršumlije) — 438
 Pribilovci (kod Čapljine) — 725
 Pribinić (kod Teslića) — 562
 Pribinići (kod Foče) — 371
 Priboj na Limu — 103, 809
 Priboska Banja — 582
 Pridvorica (kod Kuršumlije) — 438
 Prijedor — 422
 Prijepolje — 252, 293, 303, 305, 589
 Primorje — 196, 619, 728
 Prisladine (predeo, kod Kotor-Va-roša) — 754
 Priština — 384, 540, 573
 Prnjavor — 216, 335, 367, 368
 Prokuplje — 128

- Promina (kod Knina)** — 513
Prozor — 4, 430, 452, 468, 469, 490,
 520, 641, 642, 645, 655, 656, 665,
 685, 686, 698, 724, 733, 734, 759,
 764, 781, 782, 787, 803—806, 813
Psunj (pl.) — 167
Puračić — 277
Pusto Polje (kod Avtovca) — 428,
 419, 483, 584, 884, 885
- R**
- Radakovići (kod Gračaca)** — 466
Radovče (kod Titograda) — 35, 818,
 820—822
Rajac — 240
Rajska (kod Gradačca) — 277
Rakovica (deo Beograda) — 233, 437
Rama — 468, 787
Rasovo (kod Žabljaka) — 88
Rastočinac (kod Tuzle) — 571
Rašića Gaj (kod Vlasenice) — 319,
 384
 Raška — 60, 213, 214, 254, 354, 357
Raitaji (kod Foče) — 476
 Ravna gora — 10, 13, 17, 23, 25, 27,
 34, 59, 72, 133, 178, 192, 202, 321,
 345, 346, 504, 543, 602, 666, 765,
 766
Ravna gora (kod Ivanjice) — 692
Ravna gora (pl. na Jastrepcu) — 268
Ravna pl. (kod Sarajeva) — 292,
 402, 904
Ravne njive — 545
Ravni (G. i D., kod Gacka) — 109,
 135
Ravno (kod Nikšića) — 428
Ravno (kod Ljubinja) — 725
Ražanj — 267
Rečice (u Rumuniji) — 4
Ražana (kod Kosjerića) — 343
Repušatika (kod Ivanjice) — 211
 232
Ribarska Banja — 264, 266, 267, 270
Ribaševina (kod T. Užica) — 46, 54,
 207
Rijeka (kod Dubrovnika) — 817
Rijeka (Fiuma) — 620, 621, 643, 644,
 646, 656
 Rim — 225, 282, 636, 641, 643, 645,
 672, 683, 803, 885, 886, 900
Risan — 620
Rodezija — 827, 828
Rogačac — 18, 177, 190, 194, 388
Rogatica — 15, 16, 81, 109, 115, 121,
 122, 133, 138, 142, 147, 150, 155,
 175, 191, 210, 234, 236, 320, 323,
- 325, 327, 330, 384, 398, 434, 435—
 460, 472, 722
Rogoj (kod Trnova) — 903
Romanlja (pl.) — 139, 292, 320, 321,
 325, 327, 329, 350, 384, 402, 438,
 459, 480, 481, 487, 494, 498, 524,
 526—528, 543, 566, 699, 779, 787,
 788
Rsojevići (kod Danilovgrada) — 167
Ruda pl. (kod Foče) — 473
Rudanka (kod Dervente) — 335
Rudine (kod Žabljaka) — 393—395
Rudnik — 868
Rudnik (br., kod Dobrog Polja) —
 475
Rudnik (Pl.) — 13, 42, 231, 822
Rudo — 1, 58, 103, 723
Rujevska gl. (k. 483, kod Kotor-Va-
 roša) — 754
Rumunija — 239, 357, 387, 440, 599
Rusija — 26, 31, 94, 134, 146, 11>5,
 158, 198, 223, 250, 281, 358, 573,
 614, 631, 746, 750, 852
- S**
- Sajkovići (kod Livna)** — 513
Samaila (kod Čačka) — 60, 62
Samar (kod Foče) — 485
Sana (r.) — 587
Sandžak — 18, 22, 28, 33, 35, 94,
 97, 102, 137, 183, 192, 193, 196, 197,
 205, 206, 212, 214, 236, 239, 248,
 251, 292—294, 297, 299, 302, 303,
 305, 327, 334, 358, 362—364, 388,
 391, 392, 395, 433, 472, 530, 589,
 591, 614, 660, 682, 693, 699, 712,
 717, 719, 731, 734, 736, 784, 794,
 795, 812, 875, 882
Sapna (kod Tuzle) — 571
Sarajevo — 16, 31, 34, 60, 75, 118,
 142, 224, 226, 292, 320, 350, 384,
 402, 439, 447, 460, 472, 527, 592,
 599, 607, 684, 685, 716, 726, 781,
 822, 907, 908
Sariča osoje (brdo, kod T. Užca) —
 54
Sava (r.) — 240, 287, 326, 423, 506,
 661, 748, 821
Savići (kod Kotor-Varoša) — 754
Sedlo (k. 1210, kod Gračaca) — 465,
 466
Sekulića brdo (kod T. Užica) — 44,
 56
Selište (kod Foče) — 475
Senjzovac — 904
Senj — 900

..Sevaš Njive (kod Čapljine) — 686
 -Sevojno (kod T. Uždca) — 55, 56
 .Sijerinska Banja — 128
 Siljevac (kod Kalinovika) — 475
 -Sirnici (kod Vlasenice) — 277
 Sinjavet.na (pl.) — 208, 305
 ■Sitnica (pl., kod Bileće) 289
 Sitnica (kod Ključa) — 569, 587
 Sizje (kod Lukavca) — 277
 Sjedinjene Američke Države (SAD)
 — vidi Amerika
 Sjenica — 89, 97, 209, 214, 233, 250,
 305, 352, 353, 461, 590
 ■JSjeversko (kod Han-Pjeska) — 235
 Skadar (Albanija) — 94, 97, 137,
 441, 818
 Skaitavica (kod B. Luke) — 754
 Skakavica (pl.) — 588
 -Skender Vakuf — 754
 Skipovac (kod Gračanice) — 277
 Skoplje — 31, 384, 496, 540, 556, 745
 Skradin — 3, 425, 466
 Skugrić (Donji i Gornji, kod Modri-
 če) — 277, 580
 Slap (kod Danilovgrada) — 166
 Slatina (kod Čačka) — 69
 Slatna (D., G. i Sr. kod Gradačca)
 — 576
 Slalo (kod Gacka) — 399
 Slavonija — 3, 28, 156, 157, 158, 245,
 488, 661, 835
 Slavonski Brod — 102, 157
 Slavonska Požega — 157
 Slivlje (kod Gacka) — 219
 Slog (kod Ljubbine) — 474
 Slovac (kod Lazarevca) — 869
 Slovačka — 500
 Slovenija — 77, 94, 101, 102, 110,
 156, 157, 194, 256, 343, 353, 355, 381.
 403, 430, 431, 436, 558, 614, 636,
 650, 666, 838
 Smederevo — 381
 Smederevska Palanka — 628
 Smiljanovića bnr. (izvor, kod Gra-
 čaca) — 464
 Snagovo (kod Zvomika) — 509
 Snježnica pl. — 289
 Soča (r.) — 77
 Sofija — 10, 428, 612, 906
 Sokobanja — 267, 499
 Sokol (kod Kalinov'ka) — 485
 Sokolac — 142, 183, 327, 329, 330,
 350, 380, 397
 Sokolović — 235
 Solile (predeo, kod Kotor-Varoša) —
 755
 Solun — 556, 849, 850

Sopot — 436, 447
 Sozina (kod Vir-Pazara) — 819
 Split — 102, 109, 140, 141, 144, 155,
 156, 197, 222, 227, 228, 290—293,
 397, 420, 423, 468, 482, 486, 480,
 519, 520, 533, 546, 620, 621, 622,
 631, 634, 641, 648, 649, 674, 676,
 680, 698, 735, 786, 790, 813, 837,
 846, 900
 Spreča (r.) — 277, 523
 Spuž (kod Danilovgrada) — 889
 Srb — 421, 425
 Srbski klanac — 229, 511
 Srbija — 1—6, 9, 10, 12—18, 23, 25,
 26, 34, 39, 41, 47, 54, 80, 82, 84, 88,
 92, 94, 102, 103, 119, 126, 128, 133,
 137, 138, 143, 148, 152, 153, 157,
 164, 169, 175—177, 179, 181, 182,
 184, 185, 192, 193, 196, 197, 203,
 212, 215, 226, 228, 239, 241, 253,
 257, 275, 276, 292, 298, 299, 305,
 313—317, 319, 321, 324, 328, 329,
 331—333, 342, 343, 345, 349, 354,
 358, 378, 384, 388, 394, 395, 400,
 403, 423, 433, 434, 436, 438, 439,
 442, 449, 472, 503, 536, 542, 555,
 570, 574, 582, 590, 591, 608, 614,
 615, 626, 631, 699, 706, 710, 736,
 746, 761, 766, 767, 769, 770, 772, 730,
 792, 802, 810, 820, 821, 835, 857,
 858, 861, 862, 866, 870, 872, 873
 877, 882, 905
 Srebrenica — 15, 31, 115, 175, 176
 183, 191, 320, 322, 331, 472, 528,
 722
 Srebrenik (kod Tuzle) — 287
 Sredozemno more — 776
 Srem — 94, 156—158, 207, 437, 448,
 493, 494, 500, 544, 575, 618, 661,
 675, 748, 810
 Sremska Mdirtrov.'ca — 661
 Srtnetica — 659
 Smiče (kod Gradačca) — 579, 580
 740
 Stalać — 224, 438, 472
 Stančić Reka (kod Doboja) — 277
 Stankovac (kod Gline) — 3
 Stapari (kod T. Užica) — 44
 Stara planina — 241
 Stara Straža (kod Knina) — 230
 Stari Brod — 234, 235, 236, 323
 Stokholm — 839
 Stolac — 136, 137, 150, 290, 399, 401,
 402, 564, 614, 635, 664, 685, 686,
 715, 720, 721, 731
 Stožišta (kod Bos. Grahova) — 511,
 513

Stragari (kod Topole) — 34
S tras evi na (kod N-kšića) — 167, 181, 416
Sbraževica (pl., kod T. Užica) — 43
Sbriježovica (kod Dobo ja) — 247
Strmička (kad Knina) — 229, 421, 511, 547, 585
Struganik (kod Valjeva) — 23, 41, 346
Strugar (kod Ivanjice) — 232
Stružinsko brdo (kod Foče) — 474
St'ubica (kod Nikšića) — 819
Stubić — 331, 332
Subtelj (kod T. Užica) — 72, 692
Subotica — 31
Suecki kanal — 623, 826
Šumarova gora (predeo, kod Zabljaka) — 393
Sunja — 3, 102
Surdulica — 242, 275
Surjan (kod B. Luke) — 586
Sušak — 228, 423, 424, 519, 585, 591, 636, 641, 646, 671, 672, 722, 723, 781
Sušica (r.) — 395, 889
Sutjeska (r.) — 133, 134, 401
Suvobar (pl.) — 10, 33, 34, 238, 342, 344, 349, 350, 840
Svetozarevo — 42

S

Sabac — 382, 436, 437, 488, 544, 820, 874
Šahović — 303, 304, 736, 809
Šaran (pl.) — 235
Saranci (kod Zabljaka) — 394
Savnički — 208, 249, 254, 294, 305, 306, 415, 683, 745, 809, 817
Šćenica (kod Dubrovnika) — 307
Šćepan-Polje — 297, 298, 303, 365, 369, 381, 401, 405, 811, 813
Sehovina (kod Nevesinja) — 226
Seković — 179, 204, 325, 326, 439, 488, 523, 748, 791, 806
Sarelj (trig. 651, kod T. Užica) — 55
Sepurine (kod Šibenika) — 465
Serem etovica (kod N. Pazara) — 211, 213
Šibenik — 3, 4, 102, 424, 425, 465, 467
Sid — 4
Sipačno (kod Gacka) — 289
Si prage (kod Skender-Vakufa) — 754
Široki Br. jeg (sada: Lištica) — 803, 804
Sivolja (kod Kalinovika) — 475

Škare (kod Otočca) — 3
Slezija — 345
Smarje (kod Grosuplja) — 194
Snjegotina (D., G. i Sr. kod Teslića) — 588
Spanija — 155
Špionica (kod Gradačca) — 740
Stajerska — 348
Stavalj (kod Sjenice) — 234
St p — 448
Stović (kod Foče) — 484
Strbe (kod B. Luke) — 335
Sujica — 488
Suma (trehinjska) — 307, 308
Sumadija — 88, 102, 202, 689, 767
Sumanei (kad Čapljine) — 908
Surname (kod Pljevalja) — 195
Svajcarska — 437, 618, 647

T

Tahanin Do (kod Gacka) — 109
Taitovo — 376, 689
Tammava (predeo) — 437
Tara (r.) — 297, 298, 300, 303, 305, 361, 369, 370, 393, 395, 423
Tara (pl.) — 211, 214, 245
Tarevci (r.) — 277
Tarevci (kod Modrinje) — 277
Tavan — 512
Temšvar — 4
Tepca (kod Zabljaka) — 395
Teslić — 368
Tetovo — 137, 442, 480, 745
Tićevo — 513
T.njja (kod Tuzle) — 287
Tirana — 708, 817
Tiškovac (D. i G., kod Bos. Graho-vi) — 186, 187, 511
Titograd — 22, 102, 172, 173, 416, 686, 718, 806, 817, 818, 820, 821, 889, 890
Titovo Užice — 23, 35, 40, 41, 44, 45, 47, 51–57, 59, 64, 65, 68, 72, 75, 103, 153, 154, 174, 177, 178, 180, 191, 197, 211, 231, 235, 241, 254, 343, 346, 354, 382, 400, 699, 766, 768, 820, 821, 862, 874, 878
Ti vat — 620
Tjentište — 429
Tobić (kod Obija) — 135
Tobruk (Afrika) — 344
Tapalovići (kad Kotor-Varoša) — 754
Toplica (r.) — 268
Topica (predeo) — 15, 17, 23, 128, 268, 274
Topola — 144, 263

- Toponica (kod Niša) — 497
 Topolje (kod Knina) — 143
 Tovladići (kod B. Luke) — 754
 Trakija — 710
 Tramošnica (kod Gradačca) — 579
 Travnik — 4, 615, 642
 Trbušće (kod Gacka) — 361, 364,
 365, 425, 475
 Trebava (predeo) 438, 439, 446, 480,
 481, 486, 525, 526, 588, 791, 810
 Trebević (pl.) — 289, 384
 Trebičina (kod Foče) — 485
 Trebinje — 134, 140, 150, 226, 291,
 292, 308, 397, 399, 401, 431, 472,
 564, 655, 685, 730—732
 Trebova pl. — 474
 Trepća (G. i D., kod Čačka) — 688,
 690
 Trepća (rudn'k) — 355
 Treskavica (pl.) — 476, 485
 Trešnjica (kod Zabljaka) — 372
 Trešnjica (k. 639, kod T. Užica) —
 51, 54, 57
 Triglav (pl.) — 709, 710
 Trijebovo (kod Mrkonjić-Grada) —
 677
 Tripolis — 794
 Trivan Do — 512
 Trnavica (kod Čačka) — 46, 69, 770
 Trinici (kod Zavidovića) — 277
 Trnovo (kod Kalinovika) — 210, 292,
 471, 475, 528, 531, 607, 721, 729, 903
 Tm Jane — 616, 844
 Trsa (kod Zabljaka) — 393
 Trst — 94
 Trstenik — 129, 597
 Trubar (kod Knina) — 186
 Trusina (pl.) — 289, 290, 399
 Tunis — 776, 794
 Tuim Severin — 357
 Turovac (predeo, kod Gračaca) —
 464
 Turovo (kod Trnova) — 476
 Turška — 28, 102, 103, 225, 239, 248,
 351, 353, 625, 630, 658
 Tusta — 717
 Tutin — 461
 Tuzla — 31, 133, 174, 180, 285—287,
 319, 327, 453, 455, 488, 508, 533,
 538, 550, 685, 743, 790, 791, 820
 Tvrđići (kod T. Užica) — 46, 48
- U
- Ub — 232, 435, 691
 Udbina — 422, 803
 Udrežnje (kod Nevesinja) — 289, 721
- Uganda — 825
 Ulica (pl.) — 513
 Ulog — 109, 115, 135, 137, 210, 226,
 292, 399, 402, 635, 721—723
 Ulješina (Uglješin vrh, kod Tjenti-
 šta) — 474
 Umka — 821
 Ustikolina — 115, 611
 Ustiprača (kod Višegrada) — 118,
 120, 164, 170, 224, 234, 235, 427,
 611, 731
- V
- V. Ljut (pl., kod Gračaca) — 463,
 464
 V. Ravan (trig. 1216, kod Čelebića)
 — 303
 V. Stulac (trig. 2103, kod Zabljaka)
- Valjevo — 1, 23, 33, 34, 42, 101, 129,
 200, 232, 238, 240, 343, 346, 359,
 381, 435—437, 441, 479, 689, 690—
 692, 767, 820, 822, 861, 869, 871,
 878
 Varcar Vakuf — vidi Mrkonjić-
 Grad
 Vareš — 327, 329, 333, 384
 Vardište (kod Višegrada) — 154
 Varoš (kod Kalinovika) — 475, 476,
 485
 Varoš (kod Kotor-Varoša) — 754
 Vasojevići (predeo) — 249
 Vašington — 256, 825
 Velebit (pl.) — 229
 Velebitski kanal — 3
 Veles — 540, 745
 Velež (pl.) — 290
 Velič Selo (kod Slav. Požege) — 4
 Velika Britanija — 832, 833
 Velika Morava (r.) — 33, 240, 858,
 868, 877
 Velika Plana (kod Kuršumlije) —
 438
 Velika Popina (kod Gračaca) — 464,
 465
 Veliki Lopoč (kod Trnova) — 475,
 476
 Velja Glava (kod Tuzle) — 791, 810
 Venecija — 808
 V.dež (kod Foče) — 484
 Vidimlje (kod Glamoča) — 342
 Vidin (u Bugarskoj) — 3, 506, 560,
 616
 Vidrići (kod Sokolca) — 135
 Vijačani (kod Prnjavora) — 335, 367,
 368

- Vikoč (kod Zabljaka) — 381, 383,
 370, 371
 Vinkovci — 4, 102, 202
 Viogor (kod Srebrenice) — 331, 332
 Vojla (brdo, kod Gračaca) — 463
 Viiř Pazar — 817, 819
 Virovitica — 31, 158, 174
 Vis (k. 830, kod Kotor-Vacroša) —
 754
 Visibaba (trig. 412, kod T. Užica) —
 55, 56
 Visoko — 528, 615
 Višegrad — 16, 58, 72, 75, 82, 87, 115,
 118, 120, 121, 130, 138, 141, 142,
 150, 163—165, 168, 170, 175, 224,
 234—236, 239, 254, 292, 320, 327,
 433, 460, 472, 723, 907
 Višnjica (kod Pljevalja) — 374
 Višnjica (kod Sjenice) — 298
 Vjetamik (pl.) — 819
 Vladičin Han — 242, 275
 Vladimire i — 692
 Vlajići (kod Teslica) — 335
 Vlaka (kod Pljevalja) — 582
 Vlaikovo (kod Iliđe) — 905
 Vlasenica — 16, 31, 79, 81, 82, 84,
 115, 133, 138, 175, 176, 183, 191,
 193, 210, 319, 320, 322, 328, 328,
 331—333, 472, 528
 Vlasotince — 242, 275
 Vlašić (pl.) — 335
 Voj vodici (kod Zabljaka) — 393
 Vojvodina — 28, 471, 501, 661
 Volujak (k. 1078) — 365, 401, 717
 Vraci (kod Gračaca) — 216
 Vraćevšnica — 385
 Vraćevšnica (manastir) — 42
 Vranje — 242, 358, 559
 Vratio (kod Gacka) — 109, 475, 476
 Vrba (kod Gacka) — 109, 133, 136,
 397
 Vrbanj (kod Mi onice) — 376
 Vrbanja (r.) — 754
 Vrbanji (kod Kotor-Varoša) — 754,
 755
 Vrbas (r.) — 247, 311, 317, 318, 335,
 423, 587, 588, 642, 677, 749
 Vrbica (r.) — 369
 Vrbnica — 474, 477
 Vrhpráča (kod Prače) — 905
 Vrbovac (kod Sokobamje) — 265
 Vrginmost — 3
 Vrgorac — 615
 Vrela (kod T. Užica) — 44, 56
 Vrhovine — 3
 Vrlika — 3
 Vršak (k. 725, kod Gračaca) — 464
 Vrulja (kod Mataruga) — 298
 Vučija Glava (kod Dobrog Polja) —
 475
 Vuči jak (kod Prnjavora) — 368
 Vučjak (predeo, kod Gračaca) —
 464
 Vukovar — 4, 661
 Vukovine (G. i D., kod Banovića)
 — 277
- Z
- Zablaće (kod Čačka) — 65
 Zabret (kod N. Pazara) — 557
 Zabuđe (kod T. Užica) — 45
 Zadar — 3, 4, 425
 Zagorje — 488
 Zagorje (predeo, kod Obija) — 399
 Zagorje (predeo, kod Kalinovika) —
 293, 527
 Zagrade (kod Višegrada) — 332
 Zagreb — 31, 227, 228, 319, 369, 385,
 402, 423, 361, 502, 619, 621, 641,
 646, 645, 653, 654, 720, 759, 899, 903
 Za jača (kod Krupnja) — 192
 Zaječar — 151, 232, 240, 437, 503,
 560, 691
 Zakmuk (kod Foče) — 429, 473, 475,
 484
 Žalom ka (r.) — 219
 Zapadna Morava (r.) — 240, 255,
 367, 339
 Zapotok (kod Grosuplja) — 194
 Zaselak (kod Tiškovca) — 511
 Zatvori (trig. 578, kod Kotor-Varoša) —
 754
 Zavajit (kod Foče) — 371
 Zdravčići (kod Požege užičke) — 48
 Zebica (kod Male Reke) — 288
 Zebrnjak (kod Kumanova) — 384
 Zelinja (G. i D.. kod Gradačca) —
 277, 740
 Zelengora (pl.) — 401, 415, 423, 429,
 484
 Zeleno Borje (kod Celebića) — 371
 Zemljice (kod Višegrada) — 236
 Zemun — 239, 253
 Zenica — 216, 279, 528, 792
 Zeta (r.) — 172, 820, 823
 Zelengora — 200
 Zijemlje (G. i D., kod Nevesinja) —
 290, 724
 Zimonjića Kula (kod Avtovca) —
 428, 481, 483
 Zlatar — 233, 447
 Zlatibor — 254
 Zlot — 232
 Zovi do (kod Nevesinja) — 289, 730

Zovik (trig. 537, kod Kotor-Varoša)
— 754
Zvezda (pl.) — 214
Zvijerina (kod Bileće) — 310
Zvijezda (pl.) — 384
Zvomik — 16, 29, 115, 174, 175, 191,
226, 285—287, 320, 327, 508, 790,
791

Z

Zabar (D. i G., kod Brčkog) — 287
Zaibare (kod Topole) — 263

Zabari (kod Požarevca) — 493, 689
Zabljak — 294, 304, 305, 372, 394,
396, 415, 430, 537, 809, 812, 813
Zagubica — 148, 151, 232, 353
Zepa (kod Ham-Pijeska) — 16, 17,
320
Zitkovac — 266
Zitomislíci (kod Čapljine) — 3
Zi van j (trig. 1695, kod Gacka) —
401
Zljeb (kod Višegrada) — 236, 486,
487
Zljebovi (kod Vlasenice) — 329

VOJNE JEDINICE, ŠTABOVI I KOMANDE I OSTALI POJMOVI

Armije

- 2. italijanska — 109, 140, 145, 219, 430, 519, 591, 621, 634, 645, 648, 665, 720, 721, 723, 729, 846, 881, 884–888, 901
- 9. italijanska — 683

Bataljoni

četnički :

- 1. planinski — 331
- 1. Rogatičkog odreda — 170
- 2. planinski — 331
- 6. (Posavski) — 740
- Bilečki — 308, 309
- Bobanski — 309
- Brčanski — 285, 287, 453
- Derventski — 322, 325, 331
- Drinski — 285, 287, 453, 455, 508, 510, 571, 572, 740
- Donjogatački — 149
- Golijski — 136
- Gornjogatački — 149
- Granični (Bilečki) — 134, 149, 702
- »Gvozdeni« — 311, 317, 776, 778
- Jahorinski — 450, 473, 475, 634, 724
- »Kairadorde« — 311, 561, 562, 755
- »Knez Asen« — 367, 755
- »Kočić« — 311, 315
- Ljubomirski — 149, 309
- Mdlički — 331
- Obaljski — 450, 473, 474, 475
- »Obilić« — 216, 227, 406
- Olovskd — 331
- »Petar Mrkonjić« — 216, 227, 311, 754, 755
- Pilatovski — 309

Planinski — 285, 287

- Rasinsko-b'stoički — 88
- Semećko-borički — 163
- Sitnički — 309
- Sjenički — 298
- Srebrenički — 323
- Šahovički — 297, 365, 371
- Šumski — 307, 309
- Vareški — 327
- Vlasenički — 331
- »Vojna Tankosić« — 311, 561, 562, 755
- Vrbovafiki — 265
- Vučiji — 611
- Zagorski — 450, 473, 474, 475, 608
- Zalukovački — 331
- Zavodski — 308, 309, 702
- Zubački — 308

NOVJ :

- 1. istočnobosanski proleterski — 204, 245
- 1-vi 5. proleterske brigade — 475
- 1. hercegovački udarni — 15, 18, 226, 401, 652
- 2. pljevaljski — 391
- 2. zlatarski — 391
- 4. pljevaljski — 391
- Bijeljinski — 216
- »Bišina« — 290, 651, 652
- Gatački — 109
- »Branko Vladušić« — 464
- »Bude Borjan« — 464, 466
- Dragačevski — 45, 46, 57, 63
- Dragačevsko-čeLebički — 475, 476, 485
- Grmečki udarni — 315
- Drinski NO dobrovoljački — 235
- »Iskra« — 311, 467
- »Jozo Jurčević« — 614

- Konjički — 309, 520, 724
- »Luka Vukalović« — 310
- «► Marko Orešković« — 187, 229
- Mileševski — 391
- Nikšićki — 485
- Protivčetnički »Hajduk Veljko« — 157
- Sitnički — 310
- Takovski Cačanskog NOP odreda — 375
- Trnavski Cačanskog NOP odreda — 62
- ^Sloboda-“ — 467
- »Starac Vujadin« — 341
- »Vojin Zirojević« — 341, 342
- Udarni Roman jskog NOPO — 487
- »Velebit« — 187
- Zupopivski — 109

Brigade

- četničke:
- 1. gružanska — 199
- 1. sarajevska — 684, 792
- 2. sarajevska — 792
- Bilećka vojnočetnička — 702
- Bjelopavlička — 282
- Bjelopoljska — 809
- Bokokotarsko-dubrovačka — 619
- Dragačevska — 377
- Durmitorska — 809
- Džigoljska — 265
- Fočanska — 730
- Golijska — 136, 751
- »Gavrilo Princip« — vidi pukovi
- Hercegovačka leteća — 792
- Kačerska — 89, 688, 689, 756
- Kalinovička — 531, 541, 542, 585, 607, 722, 723, 792
- Kladanjska — 792
- Kolaš? nska — 809
- Konjička — 725, 763, 764
- »Kralj Aleksandar I« — vidi pukovi
- »Kralj Petar II« — vidi pukovi
- Lazarevačka — 756
- Lepenička — 199
- Levačka — 448
- Ljubinjska — 516
- Majev čka — 508, 523, 537, 550, 571, 572, 740
- »Manjača« — vidi pukovi
- Mostarska — 722, 725, 763, 764
- Nevesinjska — 140, 531, 532, 541, 542, 721

- Nikšićka — 757
- »Onisim Popović« — vidi pukovi
- Pljevaljska — 194, 793
- »Petar Mrkonjić« — v.di pukovi
- Rogatička — 792
- Srebrenička — 528, 792
- Stolačka — 721
- Takovska — 185, 201
- Visočka — 792
- Vlasenička — 792, 806
- »Vojvode Vuka« — 547
- 2epačka — 792
- Vučedolska — 699

NOVJ :

- 1. južnomoravska — 176
- 1. krajiska — 569, 586
- 1. proleterska — 164, 210, 231, 235, 252, 290, 309, 327, 401, 418, 423, 490, 754
- 2. krajiska — 569, 586
- 2. proleterska — 171, 210, 234, 235, 290, 401, 423, 569, 677, 803
- 3. proleterska (sandžačka) — 423, 488, 499, 677
- 4. proleterska (crnogorska) — 123, 520, 677
- 5. proleterska (crnogorska) — 415, 429, 473, 475, 476, 484, 486, 531, 642, 724
- 6. istočnobosanska — 285, 439, 523, 538, 611, 740, 790, 791
- 10. hercegovačka — 642, 724
- 15. majevička — 285

ustaško-domobranske (zdrugovi) :

- Banjalučki — 462, 587

Cete

četničke:

- Bioska — 44
- Celeb'čka — 371
- Dobrodolska — 46, 47
- Bonjodo-rinjska — 51, 54
- Drežnička — 44
- Duškovačko-kamenička — 55
- Glumačka — 55
- Godovička — 56
- Gorske garde — 200
- Grmečka — 525
- Gučka — 71
- Gugaljska — 56
- Meljačka — 793, 796

- Milićevačka —'51, 54
- Ravanj'ska — 44
- Stapsarska — 44
- Tabanovačka — 54
- Visibabska — 55
- Zdravička — 48, 54
- Požeška — 56
- Roška — 56
- Užička — 56

NOVJ :

- Jugovička — 109
- Odbornička — 57
- Prozorska — 520
- Zeleznička — 57

Divizije

bugarske:

- 1. rilska — 239
- 17-ta — 268

četničke:

- Dinarska — 144, 221, 223, 227, 229, 291, 341, 420-^25, 427, 463, 466, 511, 548, 553, 615, 617, 634, 641, 672, 747, 756, 758, 779, 780, 786, 797, 811

italijanske:

- »Emilija« (Emilia) — 224
- »Ferara« (Ferrara) — 639, 640, 718, 889, 890, 895
- »Kačatori del Alpi« (Cacciatori delle Alpi) — 210, 224, 254, 397
- »Marke« (Marche) — 397, 621
- »Mesina« (Messina) — 224, 725, 642, 821
- »Murde« (Murge) — 224, 520, 721
- »Peruda« (Perugia) — 224, 483
- »Pusterija« (Pustenja) — 71, 224, 250, 361, 370, 373, 821
- »Taro« — 166, 172, 483
- »Taiurinenze« (Taurinense) — 130, 149, 155, 210, 219, 224, 397, 591
- »Venecija« (Venezia) — 252, 582, 821

nemačke :

- 113-ta — 89, 128, 765
- 342. pešadijska — 40, 128, 346, 861
- 704. posadna — 40, 254

- 714-ta — 254, 754
- 717-ta — 254
- 718-ta — 210, 224, 607, 611, 684, 726, 903

NOVJ:

- 1. proleterska — 754
- 2. proleterska — 782, 804
- 3. NOU — 792
- 6. proleterska — 803
- 7. NOU — 290
- 17. NOU — 285

ustaško-domobranske :

- 3. pješačka — 285, 743
- 4. pješačka — 244, 276, 412, 739, 743

Grupe

četničke:

- Majevička — 216, 227, 285, 286, 453, 523, 533, 534
- Požeško-užčkih odreda — 55
- Rasinsko-toplička — 189
- 4. jurišnih korpusa — 92, 174

italijanske:

- 10. aplinska »Vale« (Valle) — 163, 168

Nedićeve :

- Drinska — 174, 447, 460
- Užičko-požeških oružanih odreda — 47

nemačke :

- Borbena »General Bader« — 224
- Borbena »Putlic« (Putlitz) — 569
- Borbena »Rot« — 346
- »Straus« (Strauss) — 346

NOVJ:

- NOPO za Liku — 187, 227

Komande

- bosanskih četničkih odreda — vidi Gorski štab bosanskih četničkih odreda

- bosanskih četničkih odreda —
vidi Glavni štab bosanskih četničkih odreda
- bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda — 546, 649, 679
- bosanskih vojnih i partizanskih odreda — 30, 31
- četničkih odreda Crne Gore (Gorski štab broj 15) — 22, 39, 93, 98, 100
- četničkih odreda za jugoistočnu Hercegovinu — 307
- četničkih odreda Višegrad — 164
- četničkih odreda jugoslovenske vojske — vidi Štab Draže Mihailovića
- Glavna italijanskih trupa u Crnoj Gori — 172
- Glavna nacionalna Cetinje (Crnogorskog nacionalnog pokreta) — 226, 483, 535, 717, 718—720
- narodne vojske Crne Gore i Hercegovine (četnička) — Glavni štab — 166, 167, 416, 568, 895
- operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 108, 109, 111, 114, 117, 118, 123, 125—127, 133, 147, 149, 154, 213, 237, 515, 516, 520, 531, 556, 585, 607, 613, 614, 655, 669, 681, 720, 730, 757, 797, 884
- Privremena vrhovna nacionalno-oslobodilačkih trupa Crne Gore (partizanska) — 167
- sevemih pokrajina (Vojvodina, Slavonija) četnička — 28
- Slavonije (četnička) — 157
- Srpska dobrovoljačka (Nedićeva) — 25
- Srpske državne straže (Ned Ćeva) — 488
- Viša oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« (italijanska) — 402, 428, 649, 662, 728, 734
- Vrhovna komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini (VK JVUO)
— vidi Štab Draže Mihailovića
- Vrhovna komanda u Ka'ru (vojske Kraljevine Jugoslavije) — 824, 825, 828, 830, 831
- Vrhovna italijanska — 642
- Vrhovna na Bliskom istoku (britanska) — 824, 825, 827, 831
- 1050 — vidi Komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine

Komande mesta

- Čačak (partizansko-četnička) —
— 36
- Foča (četnička) — 120
- Šahovići (četnička) — 582

Korpusi :

bugarski :

- 1. okupacioni — 128, 268, 438

četnički :

- 1-vi — 811, 813
- 1. ravnogorski — 185, 774
- 1. valjevski — 90
- 1. šumadijski — 199
- 2-gi — 813
- 2. ravnogorski — 240, 774
- 3-ći — 757, 813
- 4-ti — 757, 813
- 5-ti — 749, 765, 813
- Bijeljinski — 216
- Cerski — 748
- Drinski — 179, 515, 748, 780, 792, 794
- Javorški — 211—213, 460, 600
- Krajinski — 176
- Mačvanski — 748
- Majevički — 157
- Mileševski — 808
- Mlavski — 151, 500, 756
- Nevesinjski — 135, 515, 642, 656, 725
- Ozrenski — 157, 515, 792
- Rasinski — 11, 13, 187, 189, 744
- Romanijski — 318, 515, 723, 748
790—792, 801, 810
- Rudnički — 756
- Sandžački — 581
- Smederevski — 448
- Timočki — 240
- Topličku — 438
- Trebinjski — 234, 467, 515, 516, 642, 656, 681, 682, 726
- Valjevski — 17, 435, 616, 390, 693

italijanska :

- 5-ti — 888
- 6-ti — 110, 114, 117, 123—127, 145, 430, 519, 591, 621, 641, 643, 644, 656, 727, 803, 882, 888
- 14-ti — 821

- 18-tii — 641, 671, 672, 678, 793, 882, 883, 887
- Nedićevi :
- Srpski dobrovoljački (SDK) — 22
- Sumadijski dobrovoljački — 735
- NOVJ :
- 1-vi — 285
- 3-ći — 285
- 6-tii — 157
- ustaško-domobranci (zbor) :
- 2. domohranci zbor — 411, 412

Odredi

četnički :

- 1. udairni — 113
- 2. udarni »Dušan Savie« — 113, 175
- Bilečki — 410, 411, 419
- Bjelopoljski — 297
- Bjelopavlički — 700
- »Borje« — 216, 227, 317, 335, 338, 367, 368, 405, 406, 408, 409, 462, 525, 561, 562, 588, 678, 740, 749, 754, 905
- iBoljkovački — 42
- Bosanski (Boška Todorovića) — 58
- Bosanski — 433, 450, 479
- »Boško Jugovlje« — 15
- Bukovički — 422
- Cerski — 14, 23, 41, 174, 181, 183, 191, 327, 330, 331, 866
- Dićki — 42
- Durmitorski — 391, 393, 395, 396
- Fočanski — 420, 450, 473, 484, 485
- G-atački — 419, 429, 450, 474, 475, 484
- Glas nački — 235
- Golijski — 97
- Grmečki — 331
- Gluhodolsko-spičanski — 819
- Gružanski — 199, 243, 376
- Homoljski — 184
- Javorški — 97
- Javorovski — 561, 562
- Jelički — 64, 775
- Kalinovički vojnočetnički — 419, 473, 485

- »Koč.ć« — 215, 227, 301, 302, 420, 422
- Krajiški — vidi Samostalni dobrovoljački Zagubica
- »Kralj Petar II« — 276, 277, 280, 749
- Limsko-sandžački — 22, 38, 40, 93, 98, 99, 252, 581, 717, 757, 810
- Ljubičkd — 240, 765
- Ljubinski — 419
- Majev.čkii — 216, 247, 317
- »Manj-ača« — 216, 227, 311, 317, 554, 588
- Moravički — 42
- Nevesinjski — 146, 289, 419, 452.
- »Obilić« — 311, 317, 588, 754
- Ozrenski — 216, 244, 247, 276, 277, 280, 316, 317, 405, 408, 409, 411, 412, 525, 588, 678, 740, 905
- Pakovrački — 71
- Pivski — 394, 395
- Pljevaljski — 297
- Poljaničkii — 42
- popa Vlade Zečevića — 14, 33, 874
- Požeški — 40, 44, 46—48, 51, 52, 57, 206, 391, 499, 589, 773
- Ratka Martinovića — 14, 33, 874
- Ribaševinski — 45, 46, 48
- Rogatički — 122, 135, 163, 168, 170, 234, 235
- Rudnički — 42
- Samostalni dobrovoljački Zagubica — 148, 151, 174, 176, 183, 331
- Sandžački — 192, 205, 248, 364—366, 499, 589, 590
- »Složna braća« — 775
- Srebrenički — 181, 321
- Sremsko-slavonski — 331
- Stolački — 419, 452
- Šavnički — 717
- Štavaljski — 205
- Takovski — 53, 185, 375
- Trebavskd — 247, 276, 277, 280, 317, 405, 406, 408, 411, 412, 525, 552, 576, 579, 588, 678, 739, 740, 905
- Trebinjski — 419
- Užički — 25, 589
- Vesel'na Misite — 14, 16, 866
- Višegradski — 58, 118, 119, 138, 235
- Vlasenički — 321, 325
- Zenički — 216, 279, 405, 528
- Zetski leteći — 639, 640, 717, 719, 757, 890, 895
- Zlatiborski — 45, 381, 779, 797

Koste Pećanca:

- Bovanski — 266
- Ibarski — 129, 775
- Jasički — 264, 266
- Korvinski — 266
- Leskovački — 265, 266
- Parnaveje — 266
- Rasinski — 266
- Ribarski — 264, 266, 269, 270
- Suhoplaninski — 211
- Tmavski — 265, 266

Ljotićevo :

- 3. dobrovoljački — 771
- 5. dobrovoljački — 267, 772
- 6. dobrovoljački — 770, 771
- 10. dobrovoljački — 177, 191, 193
- 11. dobrovoljački — 200
- 12. dobrovoljački — 266

NOPO :

- 1. krajiski — 314
- 1. slavonski — 431
- 1. šumadijski — 41, 375, 376, 756
- 2. krajiski — 314
- 2. šumadijski — 69
- 3. krajiski — 216, 311, 315, 341, 490
- 3. lički — 463
- 3-ći 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske — 740, 790, 791
- 4. krajiski — 311
- 5. krajiski — 186, 187, 341, 490
- Birčanski — 164, 325, 611, 698, 791, 806
- Cačanski — 46, 53, 57, 59, 62— 64, 66—68, 70, 375, 765
- Durmitorski — 164
- Hercegovački — 415, 429, 473, 476, 484, 531
- Jablanički — 128
- Jastrebački — 268, 438
- Južnohercegovački — 222, 226, 289, 309, 418
- Kalinovički — 438
- Kombinovani GS NOPO Hrvatske — 229
- Kopaonički — 89
- Kragujevački — 42, 43, 53
- Kraljevački — 23
- Kukavički — 128
- Lički — 803
- Ljubički — 36
- Majevički — 180, 790, 791
- N kšićki — 136, 226

Ozrenski — 227, 245, 325

- Papučko-krndijski — 157
- Podrinjski — 16, 23
- Psunjski — 157
- Rasinski — 268, 438, 757
- Rogatički (dobrovoljački) — 170
- Romanjski — 81, 164, 171, 320, 325, 326, 487
- Sjevernodalmatinski — 464
- Sjeverohercegovački — 222, 226, 290, 309, 418, 463, 724
- Takovski — 376
- Toplički — 128, 268, 270
- Užički — 45, 57, 72, 82
- Valjevski — 16, 23, 33, 184, 767, 874
- Vražegrmsko-pakovičko-petrušinski — 167
- Zemički — 245

Operacija

- »Albia« — 614
- »Alfa« — 636, 642, 655, 656, 733
- »Dinara« — 542
- »Stolac« — 288
- »Trio I, II, III« — 210
- »Tuzla II« — 790

Pukovi**četnički :**

- »Gavrilo Princip« — 187, 341, 421, 511, 512, 547
- »Kralja Aleksandra I« — 341, 421, 511, 513, 514
- »Kralja Petra II« — 421, 463, 466
- »Manjača« — 405, 408, 569, 679
- »Onisima Popovića« — 421, 422
- »Petar Mrkonjić« — 143, 186, 187, 421, 434, 486

domobranci (pukovnje):

- Dobrovoljačka — 286
- 4. pješačka — 576, 739, 740, 743
- 6. pješačka — 576
- 8. pješačka — 533

italijanski:

- 1. alpinski — 149
- 3. alpinski — 149
- 11. alpinski — 58, 87

nemački :

- 47. pešadijski — 889, 895
- 738-mi — 607, 903
- 741-vi 714. divizije 754
- 800. «Brandenburg» — 354

Štabovi

četnički:

- Beogradski četnički štab — 478
- četničkih odreda jugoslovenske vojske Čačak — 59, 61, 67, 68, 70
- Glavni štab bosanskih četničkih odreda (Komanda bosanskih četničkih odreda) — 216, 405, 409, 462, 463, 552—554, 569, 571, 586, 588, 677, 678, 698, 699, 749, 754, 755, 760, 762
- Gorski štab bosanskih četničkih odreda (Stab bosanskih četničkih odreda: 1941. J. Dangića, 1942. S. Botića) — 29, 30, 75, 80—82, 131, 132, 433, 435, 449, 459, 479, 486, 488, 501, 526, 552—554, 593, 615
- Gorski štab broj 1 — vidi Stab Draže Mihailovića
- Gorski štab broj 5 — vidi Gorski štab bosanskih četničkih odreda
- Gorski štab broj 12 (tzv. Istočni sektor, ranije N ški četnički centar) — 241, 264, 270
- Gorski štab broj 15 — vidi Komanda četničkih odreda Crne Gore
- Gorski štab broj 32 — vidi Stab Pljevaljske brigade
- Gorski štab broj 43 — vidi Gorski štab broj 12
- Hercegovačke grupe vojnočetničkih odreda — 398, 486
- Operativni štab bosanskih četničkih odreda — 174, 182, 234—236, 330, 333
- Istaknutog dela Vrhovne komande (IDVK) — 9, 753, 780, 795
- Komande Slovenije — 194
- Operativni štab (partizansko-četnički) — 31
- Operativni štab za napad na Kraljevo (partizansko-četnički) — 33
- Pljevaljske brigade — 163, 194
- sandžačkih četničkih odreda — 361

- Stab Draže Mihailovića — 1, 10, 13, 14, 17, 19, 22, 23, 25, 32, 39, 42, 43, 44, 53, 59, 76, 82, 93, 100, 101, 109, 126, 137, 146, 177, 181, 190, 194, 199, 202, 209, 212, 230, 238, 248, 252, 264, 273, 317, 342, 345, 377, 385, 435, 471, 474, 478, 491, 497, 499, 501, 503, 504, 510, 540, 547, 555, 565, 572, 581, 596, 597, 600—602, 604—606, 614, 623, 624—627, 630, 634, 666, 688, 690, 692, 708—723, 744, 747, 750—753, 756, 757, 760, 778, 795, 797, 803, 810, 812, 813, 821, 837
- vojnočetničkih odreda za srez nevesinjski — 219

NOVJ:

- Glavni NOPO Bosne i Hercegovine — 29, 31, 79, 80, 82—84, 181, 325
- Glavni NOPO Crne Gore, Boke i Sandžaka — 35, 36, 104, 253, 817
- Glavni NOPO Hrvatske — 229
- Glavni NOPO Slovenije — 194
- Glavni NOPO i DVJ za Sandžak 293, 297
- Glavni NOPO Srbije — 40
- Glavni NOPO Vojvodine — 285
- Operativni za Bosansku krajinu — 215
- Operativni NOPO i DVJ za istočnu Bosnu i Sandžak — 210
- Operativni NOPO za Hercegovinu — 154, 226, 309
- Sarajevske oblasti — 321
- Vrhovni NOPOJ (NOPOJ i DVJ i NOV I POJ — 15, 23, 24, 33, 40, 41, 44, 53, 59, 64, 68, 69, 82, 147, 170, 253, 290, 298, 345, 423, 520, 712, 724, 821

Ostali štabovi

- Generalštab vojske Kraljevine Jugoslavije — 18, 27, 181, 259, 627
- Generalštab Pr morske vojne oblasti (vojske Kraljevine Jugoslavije) — 10
- Glavni stan Poglavnika — 542, 903
- Glavni stožer domobranstva — 244

- Upravni štab Opunomoćenog komandanta u Srbiji (nemački) — 151, 152, 154, 210, 772, 860, 865 — 867, 876
- Jedinice vojske Kraljevine Jugoslavije
 - 2. armija — 10
 - Gardijski bataljon — 825, 827
 - Hidroaviionska eskadrila — 826
 - Hidroeskadrila —r 827
 - Lovačka i bombardarska eskadrila — 826
 - Podmornica »Nebojša« — 826
 - Torpiljarka »Durmitor« — 826
 - Torp.ljarka »Kajmakčalan — 826
- Ostali pojmovi
 - Abver (Abwehr) — 152, 441, 615, 857, 867, 868
 - Bugarska Zemljoradnička stranka — 746
 - Centar britanske uprave za specijalne operacije (Special Operations Executive — SOE) — 35, 250, 350, 354, 817
 - Centralni komitet KPJ — 15, 33, 36, 228, 712
 - Centralni nacionalni komitet (CNK) — 1, 101, 209, 493
 - Crna legija — 210, 329
 - Crnogorski patriotski front (zelenski) — 536
 - Četnički nacionalni odbor u Danilovgradu — 172, 889
 - Četnička nacionalna organizacija u Podgorici — 172
 - Direkcija za ishranu (Diris) — 504, 505
 - Drugo zasedanje AVNOJ-a — 10, 31
 - Engleski klub (u Banjaluci) — 1
 - Francuski klub (u Banjaluci) — 1
 - »Forstrat« (akcija za hrvatanje D.Mj — 354
 - Gestapo — 348, 349, 351, 355, 382, 444, 767, 770, 773
 - Glavni nacionalni odbor Crne Gore — 736
 - Glavni odbor udruženja srpskih četnika u Kraljevini Jugoslaviji — 15
 - Hrvatska seljačka stranka (HSS) — 101, 596, 619, 674
 - Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ) — 178, 179, 247, 425
 - Jugoslovensko-britanska misija »Bulzaj« (Bullseye) — 817
 - Jugoslovensko-britanska m'sija »Hydra« (Hydra) — 253
 - Komesarska uprava Srbije — 12
 - Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) — 10, 12, 18, 33, 76, 157, 285, 319, 468, 641, 712
 - Mjesni komitet KPJ Šavnik — 745
 - Muslimanska milicija — 534, 589
 - Muslimanska nacionalna vojna organizacija — 813
 - Nacionalni komitet u Mostaru — 307, 314, 634
 - Narodna seljačka stranka — 493
 - Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu — 309, 467
 - Oficirska organizacija za zaštitu naroda Crne Gore — 104
 - Oficirska organizacija »Ljudi gvozdene ruke« — 104
 - Okružni komitet KPJ za Čačak — 64
 - Osvobodilna fronta — 194
 - OVRA (Opera vigilanza Ripresiane Antifascista) — 819
 - Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu (PK KPJ za BiH) — 181
 - Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Crnu Goru i Sandžak — 719
 - Poljska državna straža — 267
 - Predsedništvo izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije — 10, 26—28, 32, 76, 78, 101, 103, 105, 198, 199., 313, 314, 342, 351—353, 382, 428, 440, 458, 625, 626—628, 632, 647., 673, 675, 710, 761, 829, 841—845, 848—850, 852—854
 - Privremena uprava istočne Bosne — 83, 84, 151, 152, 498
 - Republikanska stranka — 1, 193, 209
 - Samostalna demokratska stranka — h 109
 - Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) — 157
 - Slovenačka ljudska stranka — 101
 - Socijalistička partija BiH — 181
 - Srpska državna straža — 378, 438
 - Srpski kulturni klub — 1, 101, 260
 - Treća operativna zona NOV i PO Hrvatske — 740, 790

Velika župa Hum — 725
Velika župa Sana i Luka — 367,
368, 462, 661
->Zbor- (fašistička organizacija D.
Ljotića) — 25
Zemljoradnička stranka — 140, 182,
193, 351, 330, 459, 468, 564, 616, 843

Vojni kabinet izbegličke vlade Kra-
ljevine Jugoslavije — 26, 28, 620,
834—845
Vojni komitet Barane — 22
Vazduhoplovna misija izbegličke
vlade Kraljevine Jugoslavije —
828

S A D R Ž A J

Strana:

Projekat Stevana Moljevića od 30. juna 1941. o granicama, društvenom uredenju i spoljnoj politici »Velike Srbije« u obnovljenoj Jugoslaviji posle drugog svetskog rata — — — — —	1
Naredenje komandanta četničkih gorskih štabova od avgusta 1941. za formiranje četničkih jedinica — — — — —	11
Izveštaj komandanta četničkog odreda »Boško Jugović« od 2. septembra 1941. o vojnoj situaciji u istočnoj Bosni i stavu prema srpskoj kvislinškoj vlasti — — — — —	15
Naredenje komandanta četničkih odreda jugoslovenske vojske od 9. septembra 1941. za mobilizaciju i formiranje jedinica —	19
Uputstvo načelnika Komande četničkih odreda jugoslovenske vojske od 28. septembra 1941. za mobilizaciju ljudstva i materijalnih sredstava — ■ — — — — . —	23'
Program četničkog pokreta DM od septembra 1941. za vreme i posle završetka drugog svetskog rata upućen izbegličkoj vlasti Kraljevine Jugoslavije — — — — —	26
Sporazum između Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine i Štaba bosanskih četničkih odreda od 1. oktobra 1941. o formiranju zajedničkog operativnog štaba i zajedničkih organa vlasti na oslobođenoj teritoriji — — — — —	29
Telegogrami Štaba Draže Mihailovića upućeni izbegličkoj kralješkoj vlasti u vremenu od 7. do 10. oktobra 1941. godine —	32
Izjava grupe aktivnih i rezervnih oficira iz Čačka od 14. oktobra 1941. o pristupanju NOP-u radi borbe protiv okupatora i kvislinga — — — — —	36'
Naredba Draže Mihailovića od 15. oktobra 1941. o postavljenju Pavla Đurišića za komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda — — — — —	38
Pismo Draže Mihailovića od 22. oktobra 1941. Vrhovnom štabu NOPOJ o odnosima između četnika i partizana — — —	40
Sporazum između četničkog odreda na sektoru G. Milanovac — Kragujevac i Kragujevačkog NOPO od 24. oktobra 1941. o saradnji u borbi protiv okupatora i kvislinga — — —	42
Plan Štaba Draže Mihailovića od kraja oktobra 1941. za napad na partizanske snage i VŠ NOPOJ u Užicu — — — — —	44
Naredenje komandanta Požeškog četničkog odreda od 1. novembra 1941. zameniku komandanta Ribaševinskog četničkog odreda za razoružavanje i hapšenje partizana u rejonu Karana —	46
Naredenje komandanta Požeškog četničkog odreda od 1. novembra 1941. komandiru Dobrodolske čete za razoružavanje i hapšenje partizana — — — — — — — — —	47

Strana

Naredenje komandanta Požeškog četničkog odreda od 1. novembra 1941. komandiru Zdravčićke čete za prebacivanje u rejon Karana radi napada na partizane — — — — —	48
Naredenje komandanta Požeškog četničkog odreda od 1. novembra 1941. poručniku Tankosiću za razoružavanje i hapšenje par- tizana i ovladavanje Trešnjicom — — — — —	51
Zapovest komandanta Požeškog četničkog odreda od 1. novembra 1941. za napad na Uzice — — — — —	52
Izveštaj komandanta Višegradskega četničkog odreda od 1. novem- bra 1941. majoru Bošku Todoroviću o pregovorima sa koman- dantom italijanskih okupacionih jedinica u Višogradu —	58
Naredenje Štaba četničkih odreda Čačak od 6. novembra 1941. za napad na partizane u Čačku — — — — —	59
Izveštaj komandanta četničkih odreda Čačak od 6. novembra 1941. Draži Mihailoviću o situaciji pred napad na Čačak — —	61
Pismo komandanta četničkih odreda Čačak od 6. novembra 1941. političkom komesaru čačanskog NOP odreda povodom su- koba između četnika i partizana — — — — —	64
Ultimativni uslovi sporazuma komandanta četničkih odreda Ča- čak od 6. novembra 1941. komandantu Čačanskog NOP odreda — — — — —	66
Zahtev komandanta četničkih odreda Čačak od 6. novembra 1941. komandantu Čačanskog NOP odreda da prihvati četničke uslove za prekid oružane borbe — — — — —	67
Ultimatum komandanta četničkih odreda Čačak od 7. novembra 1941. komandantu Čačanskog NOP odreda za predaju oružja i potčinjavanje četničkom komandovanju — — — — —	68
Zapovest Štaba četničkih odreda Čačak od 7. novembra 1941. za napad na partizanske snage u Čačku — — — — —	70
Naredenje Draže Mihailovića od 9. novembra 1941. komandantu bosanskih četničkih odreda za prebacivanje četničkih jedi- nica iz istočne Bosne u rejon Užica i Kosjerića radi napada na partizane — — — — —	72
Proglas Draže Mihailovića od 16. novembra 1941. Srbima, Hrvati- ma i Slovencima — — — — —	76
Zapisnik sa četničke konferencije u Vlasenici 17. novembra 1941. o uslovima saradnje sa NOP-om i o formiranju četničke privremene uprave istočne Bosne — — — — —	79
Pismo četničke privremene uprave istočne Bosne i Hercegovine od 19. novembra 1941. Glavnom štabu NOP odreda Bosne i Hercegovine da se nastave pregovori o saradnji — — —	83
Sporazum od 30. novembra 1941. između komandanta četničkih je- dinica istočne Bosne i Hercegovine i komandanta italijan- skog garnizona u Goraždu o obezbedenju evakuacije itali- janskih trupa i predaji vlasti četnicima — — — — —	87
Pismo delegata Draže Mihailovića od 8. decembra 1941. koman- dantu četničkog Rasinsko-bistričkog bataljona povodom po- ziva Draže Mihailovića da Pavle Đurišić dode kod njega i o situaciji u Srbiji — — — — —	88
Naredenje Štaba 1. valjevskog četničkog odreda od 13. decembra 1941. za saradnju sa vlastima srpske kvislinške vlade — —	90
Instrukcija Draže Mihailovića od 20. decembra 1941. komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori i komandantu Limskih čet- ničkih odreda o organizaciji, ciljevima i upotrebi četnič- kih odreda — — — — —	93

Strana

Pismo Stevana Moljevića iz druge polovine decembra 1941. Draži Vasiću o granicama i društvenom uređenju posleratne »Velike Srbije«	101
Pravila »Oficirske organizacije za zaštitu naroda Crne Gore« od decembra 1941. o ciljevima, načinu organizovanja i formama delovanja	104
Pismo komandanta četničkih jedinica u istočnoj Bosni i Hercegovini od 6. januara 1942. Miljanu Santiću o planu akcija u rejonu Borča i saradnji sa italijanskim okupacionim trupama	108
Direktiva komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 9. januara 1942. potičenjem oficirima za postupak u slučaju napada talijanskih i nemačkih jedinica na četnike	111
Predlog preliminarnog sporazuma Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 11. januara 1942. Komandi talijanskog 6. armijskog korpusa o medusobnoj saradnji	114
Izveštaj Komande Višegradskega četničkega odreda od 11. januara 1942. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o sporazumu o saradnji sa nemačkim predstojecima ofamzivi protiv partizanskih jedinica	118
Izveštaj komandanta mesta u Foči od 13. januara 1942. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o pripremama nemačkih trupa za operaciju protiv partizanskih snaga u istočnoj Bosni i o odluci četnika da im se ne pruža otpor	120
Izveštaj delegata četničkih odreda na području Višegrada, Foče i Rogatice od 15. januara 1942. o sporazumu sa nemačkom i talijanskim komandom u Višegradi o medusobnoj saradnji	121
Instrukcija komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 16. januara 1942. četničkim predstavnicima za pregovore sa Komandom talijanskog 6. armijskog korpusa o medusobnoj saradnji	123
"Odobrenje komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine Miljanu Santiću od 16. januara 1942. da produži pregovore sa Komandom talijanskog 6. armijskog korpusa o medusobnoj saradnji	125
•Obaveštenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 17. januara 1942. četničkim odredima i srpskom stanovništvu Gacka i Nevesinja o odnosu prema talijanskim okupatoru i o pregovorima o medusobnoj saradnji	126
Izveštaj majora Miodraga Paloševića od 18. januara 1942. Draži Mihailoviću o situaciji u Toplici i Jablanici i organizaciji četnika na području Kraljeva, Kruševca i Čačka	128
Zahtev Mutimira Petkovića od 20. januara 1942. majoru Bošku Todoroviću da i on učestvuje u pregovorima o saradnji četnika sa talijanskim okupatorom	130
Naredba komandanta Bosanskih četničkih odreda od 22. januara 1942. srpskom stanovništvu istočne Bosne da saraduje sa nemačkim jedinicama u akciji protiv partizana	131
Izveštaj Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 26. januara 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Hercegovini i o pregovorima o saradnji sa talijanskim okupatorom	133
Izveštaj četničkog predstavnika za pregovore o saradnji sa talijanskim okupatorom od 28. januara 1942. majoru Bošku Todoroviću o toku pregovora	140

	Strana
Obaveštenje Komande četničkog puka »Petar Mrkonjić« od 30. januara 1942. o imenovanju poverenika u kninskom srežu —	14:i
Pismo komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 31. januara 1942. Iliji Trifunoviću Birčaninu —	144
Obaveštenje komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine početkom februara 1942. o cilju i toku pregovora o saradnji četnika i italijanskog okupatora — — —	145-
Naređenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 6. februara 1942. četničkim odredima istočne Hercegovine za sprečavanje partizanskih akcija — — —	147
Obaveštenje komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 7. februara 1942. komandantu italijanskih trupa u Nevesinju o prihvatanju uslova saradnje — — —	149>
Izveštaj Slobodana Vranića od 8. februara 1942. o pregovorima majora Jezdimira Dangića sa nemačkim opunomoćenim komandantom u Srbiji o saradnji u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni — — — — —	151
Izveštaj komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 10. februara 1942. Draži Mihailoviću o sporazumu o saradnji sa italijanskim okupatorom — — — — —	154
Izveštaj kapetana Žarka Milurovića od 13. februara 1942. majoru Bošku Todoroviću o pokušaju organizovanja četničkih jedinica u Slavoniji — — — ■ — — — — —	156-
Uputstvo br. 5 Draže Mihailovića od 14. februara 1942. o organizaciji i zadacima vojnih jedinica — — — — —	160
Pismo komandanta Rogatičkog četničkog odreda od 16. februara 1942. Novici Džidu o sporazumu o saradnji sa italijanskim okupatorom u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni — — —	16-i
Sporazum između četničke Komande Crne Gore i Hercegovine i Komande italijanske divizije «Taro» od 17. februara 1942. o saradnji četničkih jedinica u deblokadi italijanskog garnizona u Nikšiću — — — — —	166
Dopis Štaba Rogatičkog četničkog odreda od 18. februara 1942. komandantu italijanskog garnizona u Višegradi povodom sporazuma o saradnji i materijalnom i sanitetskom obezbeđenju četničkih jedinica — — — — —	168
Obaveštenje Štaba Rogatičkog četničkog odreda od 5. marta 1942. komandantu 1. bataljona o sadjeству odreda sa italijanskim trupama u borbi protiv partizana i preduzetim merama protiv pripadnika NOP-a — — — — —	170
Sporazum između četničke organizacije na području Podgorice (sada: Titograd) i doline Zete i Glavne komande italijanskih trupa u Crnoj Gori od 6. marta 1942. o saradnji u borbi protiv NOP-a — — — — —	172
Izveštaj majora Radoslava Đurića od 26. marta 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni i stanju četničkih jedinica — — — — —	173'
Izveštaj Lazara Trkљe iz druge polovine marta 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni — ? —	182
Izveštaj komandanta četničkog puka »Petar Mrkonjić« od 12. aprila 1942. Iliji Trifunoviću Birčaninu o borbama protiv partizanskih jedinica u okolini Knina i saradnji sa jedinicama italijanskog okupatora — — — — —	183
Uputstvo komandanta Rasinskog četničkog korpusa od 15. aprila 1942. za rad na organizaciji i formiranju jedinica pre obavej mobilizacije — — — — —	184

	Strana
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 19. marta do 18. aprila 1942. godine	— — — 190
Pismo Dr Stevana Moljevića od 23. aprila 1942. Draži Mihailoviću o stvaranju posleratne »Velike Srbije«	— — — 196
Izveštaj delegata Štaba Draže Mihailovića za Sumadiju od 25. aprila 1942. Draži Mihailoviću o organizaciji i stanju četničkih jedinica na tom području	— — — — 199
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 21. marta do 26. aprila 1942. godine	— — — — 202
Izveštaj Štaba Javorskog korpusa od 26. aprila 1942. o pomoći dobijenoj vazdušnim putem sa dopisanim izveštajem majora Zaharija Ostojića o pripremama za napad na snage NOP-a u Crnoj Gori i Sandžaku	— — — — 21?
Zapisnik o sporazumu predstavnika četničkog odreda »Kočić« i NDH od 27. aprila 1942. o priznavanju vlasti NDH i saradnji u borbi protiv NOP-a	— — — — 215
Izveštaj Štaba vojnočetničkih odreda za srez nevesinjski od 28. aprila 1942. četničkom predstavniku pri Komandi 2 italijanske armije o vojno-političkoj situaciji na području sreza	219
Izveštaj Ilije Trifunovića Birčanina od aprila 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Lici i Dalmaciji i o saradnji sa italijanskim okupatorom	— — — — — — — — 220
Izveštaj Dobrosava Jevdevića od aprila 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj i ekonomskoj situaciji u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji i o saradnji četnika sa italijanskim okupatorom u borbi protiv NOP-a	— — — — — — — — 224
Izveštaj komandanta Dinarske četničke divizije od 1. maja 1942. Štabu divizije o borbama protiv partizanskih snaga na tromeđi Lika — Bosna — Dalmacija — ■ — — — — 229	
Izvod iz knjige poslatih i primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 25. aprila do 3. maja 1942. godine	— — — — 230
Izveštaj komandanta četničke grupe odreda od 6. maja 1942. Draži Mihailoviću o akcijama protiv partizanskih jedinica na širem području Višegrada i stanju četničkih jedinica	234
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 20. aprila do 10. maja 1942. godine	— — — — — — — — 238
Predlog Štaba Ozrenskog četničkog odreda od 10. maja 1942. komandantu 4. domobranske divizije za sastanak radi sklapanja sporazuma o saradnji u borbi protiv NOP	— — — — 244
Izvod iz knjige primljenih i poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 5. do 14. maja 1942. godine	— — — — — — — — 248
Izvod iz knjige primljenih i poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 11. do 16. maja 1942. godine	— — — — — — — — 252
Pismo Dragiše Vasića iz prve polovine maja 1942. Draži Mihailoviću sa primedbama na program posleratnog uredenja Jugoslavije	— — — — — — — — 255
Izveštaj delegata Štaba Draže Mihailovića za istočni sektor od 19. maja 1942. Draži Mihailoviću o radu na organizaciji četničkih jedinica i saradnji sa jedinicama Koste Pećanca	— — — — — — — — 264
Izveštaj kapetana Radoja Nedeljkovića od 26. maja 1942. Draži Mihailoviću o razgovoru sa britanskim oficirima	— — — — — — — — 271
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 12. do 27. maja 1942. godine	— — — — — — — — 273

	Strana
Zapisnik o sporazumu između predstavnika Ozrenskog, Trebaškog i odreda »Kralj Petar II« i NDH od 28. maja 1942. 0 saradnji u borbi protiv NOP-a u istočnoj Bosni — — —	276
Pismo Jakova Jovovića od 29. maja 1942. italijanskom guverneru Crne Gore o ličnom i opštem stavu četnika prema italijanskom okupatoru — — — — —	281
Zapisnik o pregovorima predstavnika Majevičke četničke grupe i komandanta 3. domobranske divizije od 30. maja 1942. o priznavanju NDH i saradji sa vlastima NDH — — — — —	285
Relacija o borbama četničkih jedinica protiv partizanskih snaga u Hercegovini maja 1942. u italijanskoj operaciji »Stolac«	288
Izveštaj majora Petra Baćovića s kraja maja 1942. Draži Mihailoviću o borbama četničkih, italijanskih i Nedićevih jedinica protiv partizanskih snaga u Crnoj Gori i Sandžaku maja 1942. godine — — — — —	293
Izveštaj kapetana Rudolfa Perhineka od 4. juna 1942. majoru Zahariju Ostojiću o situaciji u Sandžaku — — — — —	297
Izveštaj kapetana Pavla Đurišića od 5. juna 1942. Draži Mihailoviću o primljениm narednjima za rad i pomoći u zlatnicima	300
Molba Štaba četničkog odreda »Kočić« od 5. juna 1942. domobranskom garnizonu Mrkonjić-Grad za redovno snabdevanje hranom ranjenih i bolesnih četnika — — — — —	301
Naredenje majora Zaharija Ostojića od 6. juna 1942. majoru Petru Baćoviću za izvođenje završnih akcija protiv partizanskih jedinica u Sandžaku i na području Pive — — — — —	302
Naredenje majora Zaharija Ostojića od 6. juna 1942. kapetanu Pavlu Đurišiću za izvođenje završnih akcija protiv partizanskih jedinica u Sandžaku i na području Pive — — — — —	305
Izveštaj Komande četničkih odreda za jugoistočnu Hercegovinu od 7. juna, 1942. Nacionalnom komitetu u Mostaru o akcijama protiv partizana krajem maja i početkom juna 1942. godine — — — — —	307
Zapisnik sa konferencije četničkih odreda sa područja doline Vrbasa od 7. juna 1942. o organizaciji odreda, sadejstvu u akcijama protiv NOP-a i saradnji sa NDH — — — — —	311
Izveštaj kapetana Milorada Momčilovića od 7. juna 1942. majoru Petru Baćoviću o dogadjajima u istočnoj Bosni od juna 1941. do juna 1942. godine — — — — —	318
Pismo majora Petra Baćovića od 9. juna 1942. komandantu italijanskog garnizona u Foči povodom njihove namere da vlast u gradu predaju ustašama — — — — —	334
Zapisnik o sporazumu između predstavnika četničkog odreda »Borje« i NDH od 9. juna 1942. o priznavanju suvereniteta NDH i o saradnji u borbi protiv NOP-a — — — — —	335
Naredenje Štaba Dinarske četničke divizije od 10. juna 1942. potčinjenim jedinicama za napad na partizane na pravcu Grahovo — Livno i Grahovo — Glamoč — — — — —	341
Izvod iz zbirke telegrama Štaba Draže Mihailovića poslatih izbegličkoj jugoslovenskoj vlasti od 4. novembra 1941. do 11. juna 1942. godine — — — — —	342
Izveštaj majora Petra Baćovića od 13. juna 1942. komandantu 1 talijanske alpinske divizije »Pusterija« u vezi sa narednjem da četnici napuste Foču i grad predaju ustašama — — — — —	361
Pismo majora Miloša Glišića od 14. juna 1942. majoru Zahariju Ostojiću o akcijama Sandžačkog četničkog odreda i situaciji u rejonu Foče — — — — —	365

Strana

Zapisnik sa sastanka između predstavnika četničkog odreda »Borje« i NDH od 14. juna 1942. o dopuni sporazuma o saradnji od 9. juna 1942. godine	— — — — —	367
Pismo majora Petra Baćovića i kapetana Rudolfa Perhineka od 15. juna 1942. majoru Zahariju Ostojiću o situaciji u rejonu Foče	— — — — —	369
Relacija Takovskog četničkog odreda od 17. juna 1942. o dejstvima odreda protiv partizanskih snaga u rejonu G. Milanovca od 4. do 10. novembra 1941. godine	— — — — —	375
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 31. maja do 26. juna 1942. godine	— — ■ — —	377
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 10. maja do 27. juna 1942. godine	— — ■ — —	385
Izveštaj komandanta Durmitorskog četničkog odreda od 29. juna 1942. Draži Mihailoviću o situaciji u Sandžaku i durmitorskom srežu	— — — — —	391
Izveštaj Dobrosava Jevdevića iz druge polovine juna 1942. Iliji Trifunoviću Birčaninu o organizaciji četnika u Hercegovini i saradnji sa italijanskim okupatorom u borbi protiv NOP-a	— — — — —	397
Zapisnik sa konferencije delegata četničkih odreda istočne i zapadne Bosne održane 1. i 2. jula 1942. o osnivanju Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda i odnosima prema NDH	— — — — —	405
Proglaš Štaba Bilećkog vojnočetničkog odreda od 5. jula 1942. o merama protiv pripadnika NOP-a	— — — — —	410
Dodatak zapisniku o sporazu između Ozrenskog i Trebavskog četničkog odreda i predstavnika NDH od 28. maja 1942. sačinjen 9. jula 1942. godine	— — — — —	411
Pismo kapetana Pavla Đurišića od 15. jula 1942. majoru Zahariju Ostojiću o situaciji u vezi Žabljaka i Šavnika i pripremama za napad na partizanske snage u rejonu Zelengore	— — — — —	415
Naredenje četničke Komande Crne Gore i Hercegovine od 16. jula 1942. potčinjenim komandama i ustanovama o zabrani hapšenja bez saglasnosti karabinjera	— — — — —	416
Izveštaj komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda od 16. jula 1942. Draži Mihailoviću o četničkim jedinicama u Hercegovini, Dalmaciji, Lici i zapadnoj Bosni	— — — — —	417
Izveštaj majora Petra Baćovića od 16. jula 1942. Draži Mihailoviću o vojnopolitičkoj situaciji u Hercegovini i saradnji sa italijanskim okupatorom	— — — — —	427
Obaveštenje Gorskog štaba bosanskih četničkih odreda od 17. jula 1942. kapetanu Milivoju Kovačeviću o razlozima neslaganja sa politikom Draže Mihailovića prema četnicima u istočnoj Bosni	— — — — —	433
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 29. juna do 18. jula 1942. godine	— — — — —	435
Izveštaj majora Petra Baćovića od 18. jula 1942. majoru Zahariju Ostojiću o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni i Hercegovini	— — — — —	450
Obaveštenje Štaba Majevičke četničke grupe od 18. jula 1942. potčinjenim jedinicama o pregovorima sa nemačkom komandom u Tuzli	— — — — —	453
Pismo dr Ismeta Popovca od 21. jula 1942. Draži Mihailoviću o stavu Muslimana prema NDH i četničkom pokretu i merama za njihovo pridobijanje	— — — — —	456

	Strana
Izveštaj kapetana Pavla Grubača od 23. jula 1942. majoru Petru Baćoviću o radu Gorskog štaba bosanskih četničkih odreda i situaciji u istočnoj Bosni ——————	459
Dopis Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda od 27. jula 1942. županu Velike župe Sana i Luka u vezi dogovora o sastanku	462
Izveštaj komandanta četničkog puka »Kralj Petar II« od 28. jula 1942. komandantu Dinarske četničke divizije o napadu na partizanske snage na području Gračaca ——————	463
Izveštaj Dobrosava Jevđevića iz druge polovine jula 1942. majoru Petru Baćoviću o vojno-političkoj i ekonomskoj situaciji u Hercegovini i saradnji sa italijanskim okupatorom ——————	467
Izveštaj kapetana Vojislava Lukačevića s kraja jula 1942. majoru Zahariju Ostojiću o napadu na 5. proletersku crnogorsku brigadu i Hercegovački NOPO ——————	473
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 19. jula do 3. avgusta 1942. godine ——————	478
Izveštaj majora Petra Baćovića početkom avgusta 1942. majoru Zahariju Ostojiću o napadu na 5. proletersku crnogorsku brigadu i Hercegovački NOPO, situaciji u istočnoj Bosni i odnosima sa italijanskim okupatorom ——————	484
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 29. juna do 5. avgusta 1942. godine ——————	491
Naredenje komandanta Majevičke četničke brigade s početka avgusta 1942. komandantu Drinskog bataljona da ne napada nemačke okupacione trupe ——————	508
Izveštaj Štaba četničkog puka »Kralj Aleksandar I« od 5. avgusta 1942. komandantu Dinarske divizije o napadu na partizanske snage u rejonu Srbskog klanca ——————	511
Naredenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 6. avgusta 1942. komandantima korpusa i brigada za formiranje »Crnih trojki« radi primene »slova Z«	515
Izveštaj majora Petra Baćovića i Dobrosava Jevđevića od 6. avgusta 1942. komandantu bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih odreda o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni i Hercegovini i saradnji sa italijanskim okupatorom ——————	519
Pismo Stevana Botića od 7. avgusta 1942. Lazaru Trklji i Bori Mitranoviću o sukobu sa Dražom Mihailovićem ——————	523
Izveštaj majora Petra Baćovića i Dobrosava Jevđevića od 8. avgusta 1942. Draži Mihailoviću o pripremama za napad na Foču, situaciji u istočnoj Bosni i saradnji sa italijanskim okupatorom ——————	527
Izveštaj komandanta Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine iz prve polovine avgusta 1942. toku priprema za napad na Foču, kadrovskim problemima i saradnji sa italijanskim okupatorom ——————	531
Obaveštenje Štaba Majevičke četničke grupe od 10. avgusta 1942. nemačkoj komandi u Tuzli o uslovima četničko-nemačke saradnje ——————	533
Pismo Jovana Kontića od 12. avgusta 1942. Draži Mihailoviću povodom sporazuma između četničke nacionalne Komande Crne Gore i italijanskog guvernera Crne Gore o saradnji u borbi protiv NOP-a ——————	535
Obaveštenje Štaba Majevičke četničke brigade od 14. avgusta 1942. komandantima bataljona o pregovorima sa predstavnikom nemačkih trupa ——————	537

	Strana
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 3. do 18. avgusta 1942. godine — — — — —	540
Pismo kapetana Radovana Ivanševića od 19. avgusta 1942. ma- joru Slavku Bjelajcu sa uputstvima za rad na organizaciji četnika u zapadnoj Bosni — — — — —	546
Obaveštenje Štaba Majevičke četničke brigade od 20. avgusta 1942. komandantima bataljona o pregovorima sa predstav- nikom nemačkog okupatora sa naredenjem za sprovodenje sporazuma o »primirju« — — — — —	550
Zapisnik sa zajedničke konferencije Glavnog štaba bosanskih čet- ničkih odreda i Gorskog štaba bosanskih četničkih odreda od 21. avgusta 1942. o stvaranju jedinstvene komande, sta- vu prema Draži Mihailoviću i neposrednim zadacima — —	552
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 5. do 21. avgusta 1942. godine — — — — —	555
Izveštaj štabova bataljona »Karadorde« i »Voja Tankosić« od 24. avgusta 1942. komandantu odreda »Borje« o izdvajanju u samostalnu jedinicu zbog neslaganja sa politikom Štaba odreda — — — — —	561
Izveštaj Vladimira Zečevića od 24. avgusta 1942. Draži Mihailo- viću o vojno-političkoj situaciji u Hercegovini i potrebi da se onemogući delatnost Zemljoradničke stranke — — —	564
Naredenje četničke Komande Crne Gore i Hercegovine od 25. avgusta 1942. potčinjenim jedinicama o obaveznom prijav- ljivanju pokreta četničkih jedinica italijanskim okupacio- nim vlastima — — — — —	568
Naredenje komandanta bosanskih četničkih odreda od 27. av- gusta 1942. načelniku štaba za organizaciju sadejstva ne- mačkim snagama u sprečavanju proraza partizana ka Ba- njalući — — — — —	569
Naredenje komandanta Majevičke četničke brigade od 27. av- gusta 1942. komandantu Drinskog bataljona da uputi 100 četnika radi obezbedenja prolaza nemačke kolone drumom Sapna—Lopare — — — — —	571
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 22. do 28. avgusta 1942. godine — — — — —	572
Zapisnik sa sastanka predstavnika Trebavskog četničkog odreda i vlasti NDH od 29. avgusta 1942. povodom obostranog na- rušavanja »primirja« — — — — —	576
Uputstvo Štaba Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 30. av- gusta 1942. komandantu novovaroškog sreza za lojalan stav prema okupatoru i bespoštednu borbu protiv pripadnika NOP-a — — — — —	581
Pismo Ilije Trifunovića Bircanina od 31. avgusta 1942. majoru Zahariju Ostojiću o odluci da podnese ostavku na položaj komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i herce- govačkih vojnočetničkih odreda — — — — —	583
Izveštaj komandanta bosanskih četničkih odreda od 31. avgusta 1942. Glavnom štabu o situaciji u rejonu Banjaluke i planu učešća četničkih snaga u akciji nemačkih i domobranksih jedinica protiv partizana — — — — —	586
Izveštaj komandanta Sandžačkog četničkog odreda od 31. avgusta 1942. Draži Mihailoviću o situaciji u Sandžaku — — — — —	589
Izveštaj majora Petra Baćovića i Dobrosava Jevđevića s kraja avgusta 1942. Draži Mihailoviću o napadu na Foču — —	591
	967

Strana

Izveštaj majora Petra Baćovića i Dobrosava Jevdevića s kraja avgusta 1942. Draži Mihailoviću o političkoj situaciji u istočnoj Bosni i Hercegovini —	59?
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 29. avgusta do 2. septembra 1942. godine —	597
Referat majora Zaharija Ostojića od 4. septembra 1942. načelniku Štaba Vrhovne komande o nekim aktuelnim problemima rada Štaba Vrhovne komande i potčinjenih sa predlozima rešenja —	600
Izveštaj šefa obaveštajne službe Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 4. septembra 1942. komandantu o sastanku Dobrosava Jevdevića sa predstavnicima Štaba nemačke 718. divizije —	607
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 3. do 9. septembra 1942. godine —	614
Izveštaj komandanta Bokokotorsko-dubrovačke brigade od 17. septembra 1942. majoru Zahariju Ostojiću o obaveštajnom radu	619
Izveštaj kapetana Aćima Slijepčevića od 20. septembra 1942. Draži Mihailoviću o bekstvu jugoslovenske kraljevske vlade iz zemlje, padu vlade generala Simovića i kairskoj aferi	623
Zabeleška o sporazumu između političkog delegata Štaba Draže Mihailovića za istočnu Bosnu i Hercegovinu i komandanta italijanske 2. armije od 29. septembra 1942. o legalizaciji četničkih jedinica u Bosni i Hercegovini —	634
Pismo kapetana Radovana Ivaniševića od 29. septembra 1942. majoru Zahariju Ostojiću o sporazumu između Ilije Trifunovića Birčanina i komandanta 2. italijanske armije o saradnji u borbi protiv NOP-a —	63ff
Molba komandanta Zetskog letećeg odreda od 29. septembra 1942. komandantu italijanske divizije »Ferara« za dodelu muničije	639-
Pismo Ilije Trifunovića Birčanina s kraja septembra 1942. Draži Mihailoviću o razgovorima sa komandantom italijanske 2. armije o realizaciji plana uništenja partizanskih snaga u zapadnoj Bosni —	641
Izveštaj četničkog predstavnika pri italijanskoj Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« s kraja septembra 1942. Draži Mihailoviću o razlozima saradnje sa italijanskim okupatorom —	64?
Izveštaj Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 7. oktobra 1942. Draži Mihailoviću o učešću četničkih snaga u italijanskoj operaciji »Alfa«, formiranju četničkih muslimanskih organizacija i poruci Milana Aćimovića za tajni sastanak sa majorom Petrom Baćovićem —	655
Uputstvo Draže Mihailovića od 8. oktobra 1942. Dobrosavu Jevdeviću za dalje akcije protiv NOP-a, saradnju sa okupatorom i rad na pridobijanju hrvatskog naroda i omladine —	658'
Odgovor Draže Mihailovića od 8. oktobra 1942. na pismo četničkog predstavnika pri italijanskoj Komandi »Superslode«	66?
Izveštaj dr Ismeba Popovca od 8. oktobra 1942. Draži Mihailoviću o radu na stvaranju muslimanske četničke organizacije u Hercegovini —	664
Pismo Draže Mihailovića iz prve polovine oktobra 1942. Iliji Trifunoviću Birčaninu povodom pregovora sa komandantom italijanske 2. armije o saradnji u borbi protiv NOP-a —	6t>!
Ovlašćenje Draže Mihailovića od 12. oktobra 1942. kapetanu Duru Ivetiću za legalizaciju odreda kod okupatorskih vlasti	667i

Izveštaj Ilije Trifunovića Birčanina od 20. oktobra hailoviću o aktuelnim pitanjima četničke	1942. Draži Mi- organizacije — 669
Naredenje Komande bosanskih četničkih odreda 1942. potičinjenjem komandama za sprečavanje prodora par- tizanskih snaga u region planine Manjače i	od 21. oktobra Mrkonjić-Grada 677
Izveštaj načelnika Štaba komande bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda od 23. oktobra 1942.	
Draži Mihailoviću o razgovoru komandanta sa komandantom italijanskog 18. armijskog korpusa —	679
Uputstvo Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Herce- govine od 1. novembra 1942. komandantima korpusa o postupku povodom zahteva Italijana da u četničke bata- ljone postave svoje oficire i o načinu primanja piata od italijanskih vlasti —	681
Izveštaj kapetana Pavla Durišića od 2. novembra 1942. Draži Mi- hailoviću o poseti italijanskom guverneru Crne Gore i sta- nju u Crnoj Gori —	682
Izveštaj komandanta sarajevskog sreza od 2. novembra 1942. ko- mandantu 1. sarajevske brigade o pozivu Štaba nemačke 718. divizije na pregovore o saradnji —	684
Izveštaj dr Ismeta Popovca od 3. novembra 1942. Draži Mihailo- viću o radu na organizaciji muslimanskih četničkih jedinica	685
Izveštaj majora Miodraga Paloševića od 5. novembra 1942. Draži Mihailoviću o radu na organizovanju četničkih jedinica od 21. marta do 4. novembra 1942. godine	688
Izveštaj kapetana Pavla Durišića od 7. novembra 1942. Draži Miha- iloviću o poseti italijanskog guvernera Crne Gore Kolašinu	693
Uputstvo Draže Mihailovića od 8. novembra 1942. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine za dalje akcije protiv NOP-a i rad na organizaciji jedinica	697
Pismo poručnika Jakova Jovovića od 11. novembra 1942. majoru Zahariju Ostojiću o susretu sa Dražom Mihailovićem	700
Uputstvo komandanta Bileće vojnočetničke brigade od 15. no- vembra 1942. komandantima bataljona o utrošku novčanih sredstava dobijenih od italijanskog okupatora —	702
Telegrami Draže Mihailovića upućeni Kairu i predsedniku izbe- gličke jugoslovenske vlade od 21. septembra do 24. novem- bra 1942. godine —	705
Naredenje Draže Mihailovića od 25. novembra 1942. komandantu četničkih jedinica u Crnoj Gori i Sandžaku za uništenje komunista i zelenasha —	712
Izveštaj dr Ismeta Popovca od 26. novembra 1942. Draži Mihailo- viću o formirajućim muslimanskim četničkim jedinicama u Her- cegovini —	715
Obaveštenje četničke Glavne nacionalne komande Crne Gore od 29. novembra 1942. komandantu Zetskog četničkog odreda o akcijama protiv pripadnika NOP-a u Crnoj Gori i Sandžaku i snabdjevanju municijom od strane italijanskih jedinica —	717
Naredenje četničke Glavne nacionalne komande Crne Gore od 30. novembra 1942. komandantu Zetskog letećeg odreda za ma- ksimalno angažovanje odreda u uništenju komunista i pri- padnika NOP-a —	719
Obaveštenje Dobrosava Jevdevića od 30. novembra 1942. Komandi operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o saglas- nosti Komande 2. italijanske armije sa četničkom operaci-	

jom protiv NOV i POJ u zapadnoj Bosni i daljoj legalizaciji četničkih jedinica —	720
Promemoria političkog delegata Štaba Draže Mihailovića za istočnu Bosnu i Hercegovinu od novembra 1942. komandantu 2. italijanske armije o aktuelnim pitanjima saradnje i mera na njeno produbljivanje	723
Izveštaj Dobrosava Jevđevića i majora Baćovića od novembra 1942. Draži Mihailoviću o problemima ishrane, organizaciji propagande protiv NOP-a i o odnosu prema Muslimanima i Italijanima	729
Zaključci konferencije četničke omladine Crne Gore, Boke Kotor-ske i Sandžaka od 2. decembra 1942. o posleratnom državnom i društvenom uređenju Jugoslavije	736
Obaveštenje Štaba Trebavskog četničkog odreda od 3. decembra 1942. Zapovedništvu domobranske 4. pešadijske divizije o neuspeloj akciji protiv partizanskih snaga u rejonu Majevice	739
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 24. novembra do 6. decembra 1942. godine	744
Izveštaj majora Petra Baćovića od 9. decembra 1942. Draži Mihailoviću o razgovoru sa generalom Blažom Đukanovićem i pukovnikom Bajom Stanišićem o pripremama za operaciju protiv NOV i POJ u zapadnoj Bosni	750
Punomoće Draže Mihailovića od 11. decembra 1942. majom Zahariju Ostojiću za rukovodenje operacijama protiv jedinica NOV i POJ u Bosni, Lici i Dalmaciji	752
Zapovest komandanta bosanskih četničkih odreda od 12. decembra 1942. komandantima bataljona odreda »Borje« za napad na jedinice NOV i POJ u rejonu Kotor-Varoša	754
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 6. do 13. decembra 1942. godine	756
Pismo Komande bosanskih četničkih odreda od 14. decembra 1942. Draži Mihailoviću o stavu komande prema njemu i njegovom štabu i o mestu Bosne u posleratnoj državi	760
Obaveštenje delegata Vrhovne četničke komande za istočnu Bosnu i Hercegovinu od 15. decembra 1942. komandantima Mostarske i Konjičke brigade o legalizaciji brigada	763
Izveštaj poručnika Predraga Rakovića iz prve polovine decembra 1942. Draži Mihailoviću o radu za vreme legalizacije od decembra 1941. do decembra 1942. godine	765
Pismo majora Zaharija Ostojića od 17. decembra 1942. komandantu četničkog bataljona »Gvozdeni bataljon« o spoljnoj d unutrašnjoj vojno-političkoj situaciji i značaju borbe za uništenje NOV i POJ	776
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 13. do 21. decembra 1942. godine	779
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 10. do 21. decembra 1942. godine	785
Izveštaj Štaba Romanjskog korpusa od 21. decembra 1942. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o nemačko-ustaško-domobranskim i četničkim dejstvima protiv NOV i POJ	790
Izveštaj komandanta Pljevaljske brigade od 25. decembra 1942. Draži Mihailoviću o situaciji na teritoriji brigade	793
Izveštaj majora Zaharija Ostojića od 29. decembra 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji na teritoriji Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine	

	Strana
sa predlogom za rad posle operacije protiv NOV i POJ u zapadnoj Bosni ——————	797
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 21. do 29. decembra 1942. godine ——————	803
Izvod iz knjige poslatih telegrama Štaba Draže Mihailovića, od 21. do 31. decembra 1942. godine ——————	807
Izvod iz knjige primljenih telegrama Štaba Draže Mihailovića od 30. do 31. decembra 1942. godine ——————	812

Prilog I

Dokumenti britanske i izbegličke jugoslovenske vlade 1941. i 1942.

Telegrami razmenjeni između jugoslovensko-britanske misije i centra britanske Uprave za specijalne operacije u Kairu od kraja septembra do 19. oktobra 1941. ——————	817
Referat zamenika ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva izbegličke jugoslovenske vlade od 23. februara 1942. Ministarskom savetu o Vrhovnoj komandi u Kairu, vojnim snagama van zemlje i problemu radio-veze i dotura pomoci Draži Mihailoviću ——————	824
Pismo britanskog ministra inostranih poslova od 3. marta 1942. predsedniku izbegličke jugoslovenske vlade o problemu održavanja radio-veze i doturu pomoći Draži Mihailoviću ——————	830
Naredenje predsednika izbegličke jugoslovenske vlade od 1. juna 1942. generalnom konzulu u Carigradu za organizovanje neposredne radio-veze između Štaba Draže Mihailovića i vlade ——————	831
Pismo britanskog majora Hadsona od 11. juna 1942. Draži Mihailoviću o stavu britanske vlade prema četničkoj organizaciji	832
Izvod iz zbirke telegrama predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade poslatih Draži Mihailoviću od 1. aprila do 17. avgusta 1942. godine ——————	834
Zahtev predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 20. avgusta 1942. Draži Mihailoviću za što tešnju saradnju sa majorom Hadsonom ——————	841
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 31. avgusta 1942. Draži Mihailoviću o saglasnosti sa politikom koju vodi ——————	842
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 31. avgusta 1942. ministru pravde o izveštaju Draže Mihailovića o neslaganju sa radom nekih članova Zemljoradničke stranke ——————	843
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 1. septembra 1942. Draži Mihailoviću o licima u Bugarskoj pogodnim za saradnju ——————	844
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 4. septembra 1942. Draži Mihailoviću o ličnoj poruci Jovana Đonovića Muhamredu Barjaktariu ——————	845
Izveštaj opravnika poslova izbegličke jugoslovenske vlade u Madridu od 16. septembra 1942. Ministarstvu spoljnih poslova o saradnji Dobrosava Jevđevića sa italijanskim okupatorom	846
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 20. septembra 1942. Draži Mihailoviću o zahtevu britanskog ko-	

mandanta na Srednjem istaku da četničke snage dejstvuju po komunikacijama ——————	848
Zahtev predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 25. septembra 1942. Draži Mihailoviću za izvođenje sabotaža na komunikacijama ka Solunu ——————	849
Direktiva predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 6. novembra 1942. Draži Mihailoviću za dejstva na komunikacije radi sadejstva savezničkim snagama u Africi ——————	850
Izveštaj otpravnika poslova izbegličke jugoslovenske vlade u Beogradu od 9. novembra 1942. Ministarstvu spoljnih poslova o saradnji četnika sa italijanskim okupatorom u borbi protiv partizana u Hercegovini i Dalmaciji ——————	851
Obaveštenje predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 30. novembra 1942. Draži Mihailoviću o uslovima pod kojima bi se prihvatio sovjetski predlog o upućivanju oficira za vezu u njegov štab ——————	852
Poruka predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 30. novembra 1942. Draži Mihailoviću za postupak u slučaju savezničkog iskrcavanja na Balkan ——————	853
Zahtev predsedništva izbegličke jugoslovenske vlade od 17. decembra 1942. Draži Mihailoviću za proveru podataka o formiranju AVNOJ-a ——————	854

Prilog II

Dokumenti Nemačkog Rajha 1941.

Izveštaj oficira Abvera od 30. oktobra 1941. o ponudi Draže Mihailovića da svoje jedinice stavi na raspolaganje za borbu protiv partizana ——————	857
Poziv ovlašćenog lica načelnika Štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji od 30. oktobra 1941. Draži Mihailoviću za sastanak radi pregovora o saradnji u borbi protiv partizana ——————	860
Izjava Draže Mihailovića od 1. novembra 1941. Komandi nemačke 342. pešadijske divizije ——————	861
Odgovor Draže Mihailovića od 3. novembra 1942. nemačkim vojnim komandantima u Srbiji u vezi sa pozivom na pregovore o saradnji u borbi protiv partizana ——————	862:
Izveštaj Upravnog štaba opunomoćenog komandanta korpusa u Srbiji od 3. novembra 1941. opunomoćenom komandantu korpusa o razgovoru sa Milanom Nedićem o ponudi Draže Mihailovića za saradnju u borbi protiv partizana ——————	865
Izveštaj Harolda Turnera od 6. novembra 1941. o pokušajima Draže Mihailovića da pregovorima sa Nedićem i Nemcima ojača svoj položaj za borbu protiv komunista ——————	867
Zapisnik sa sastanka Draže Mihailovića i predstavnika nemačkog opunomoćenog komandanta korpusa u Srbiji od 12. novembra 1941. o saradnji u borbi protiv partizana ——————	871

Prilog III

Dokumenti Kraljevine Italije 1942.

Rezime razgovora između komandanta italijanske 2. armije i Ilike Birčanina i Dobrosava Jevđevića od 21. septembra 1942. o daljoj saradnji u borbi protiv partizana ——————	881
---	-----

Zabeleška o sastanku od 22. septembra 1942. predstavnika Komande italijanske 2. armije i komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o daljoj saradnji u borbi protiv partizana — — — — —	884
Izveštaj Obaveštajnog odeljenja Komande italijanske 2. armije od 23. septembra 1942. Vrhovnoj komandi o razgovoru sa Ilijom Birčaninom i Dobrosavom Jevđevićem o daljoj saradnji — — —	886
Izveštaj komandanta italijanske 2. armije od 26. septembra 1942. Vrhovnoj komandi o rezultatima razgovora sa Ilijom Birčaninom i Dobrosavom Jevđevićem o saradnji — — —	887
Naredenje komandanta italijanskog garnizona Danilovgrad od 2. oktobra 1942. predsedniku četničkog Nacionalnog odbora u Danilovgradu za akciju na putu Danilovgrad — Podgorica 88<)	
Obaveštenje Komande italijanske pešadijske divizije »Ferara« od 14. oktobra 1942. Baju Stanišiću o obiasku 3. bataljona Zetskog odreda — — —	890
Obaveštenje Komande italijanske pešadijske divizije »Ferara« od 17. oktobra 1942. komandantu Žetskog četničkog odreda o dodeli municije — — —	895

Prilog IV

Dokumenti Nezavisne Države Hrvatske 1942.

Izveštaj opštег upravnog poverenika za obalski pojas na Sušaku od 6. aprila 1942. o političkoj situaciji u obalskom pojasu i merama italijanske 2. armije za pacifikaciju zone — —	889
Izveštaj oficira za vezu NDH pri Štabu nemačke 718. pešadijske divizije od 11. septembra 1942. Glavnom stanu pogлавnika o sastanku Dobrosava Jevđevića sa nemačkim predstavnicima 903	

Prilog V

Spisak dokumenata četničkog pokreta DM 1941. i 1942. objavljenih u drugim tomovima Zbornika NOR-a — — —	911
---	-----

L e k t o r

Slavko Kolorogić, profesor

T e h n i č k i u r e d n i k

Branko Vukovičić

K o r e k t o r i

Vera Laćimić

Zivka Papak

R e g i s t a r

Zivka Papak

Rukopis predat u štampu februara 1981. godine

Štampanje završeno oktobra 1981. godine

Tiraž 2.500 primeraka

Stampa: SIRO »Srbija«, Mije Kovačevića br. 5, Beograd.